

SIVA PURANA

Part - I

॥ अथ श्रीशिवमहापुराणं विद्येश्वरसंहिता प्रारम्भ्यते ॥

अस्य पुस्तकस्य पुनर्मुद्रणादयमसर्वेष्टिकारा. "श्रीविंशत्यक्षर" मुद्रणादयः प्रक्षेपेण स्वायत्तीकृताः सन्ति ।

Sine 80640

5310

5/10
80640
V. 1

अत्रेयमभ्यर्थना ।

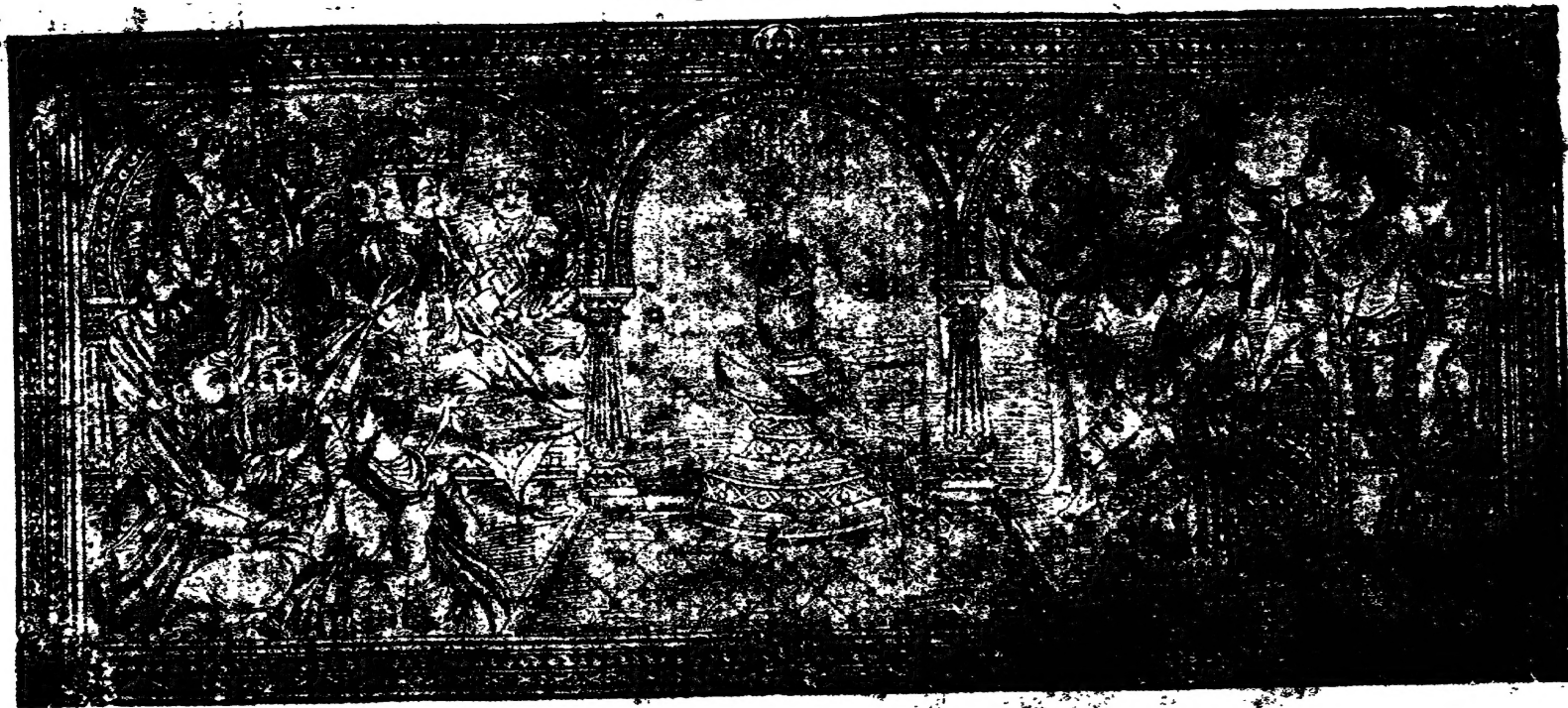
अस्माकं सुदृग्गालय इदं वेदान्त-धर्मशास्त्र-प्रयोग-योग-सांख्य-ज्योतिष-पुराणेतिहास-वेद्यक-मंत्र-स्तोत्र-
कीश-काव्य-चम्पू-नाटका-इलंकार-संगीत-नीति-कथाग्रंथाः, बहवः स्त्रीणां बोधयुक्ता ग्रंथाः, बह्विध्योति-
षार्णवनामा बहुविचित्रचित्रितोऽयमपुष्पग्रन्थः संस्कृतभाषया, हिन्दीमार्गड्यादिभाषाग्रन्थास्तत्तच्छा-
स्त्रार्थानुवादकाः, चित्राणि, पुस्तकमुद्रणोपयोगिन्यो यावत्स्वस्वलोकाभ्युदये, स्वस्वलोकिकल्याण-
हारेणयोगिचमत्तलिखितप्रवत्पुस्तकानि च, मुद्रयित्वा प्रकाशयन्ते सुलभेन
मूल्येन विक्रयात् येषां यत्राभिहितस्तत्तत्पुस्तकाद्युपलब्धये एवं नश्यतया
स्वस्वपुस्तकानि सुमुद्रापयिषुभिः सुलभयोग्यमूल्येन सीसकाक्षरे-
वच्छतद्योतमपेक्षेण मुद्रितत्पुस्तकानां स्वस्वसमयानुसारेणो-
पलब्धय च शिष्टाद्वारा बोधनीयाऽस्मि ।

समस्तदायसूची-१८३२ क्रि. श. १९०७ ई. में "श्रीवेङ्कटेश्वरम्" नामक ग्रामस्थान के जेयपति श्री १
समस्तदाय-श्रीकृष्णदास श्रीवेङ्कटेश्वर (जीव) का अन्तर्गत स्थितवादी ७ नं गली सम्प्रदाय है। सुदूर पूर्वः

शिवमहापुराण-विद्येश्वरसंहिता

धन्यवादाः ।

सन्तु सलु सहस्रशोऽविधान्तपिह धन्यवादाः निस्त्रिंशत्परवृन्दवन्दितपादारविन्देन्द्रादिमुकुटमाणिक्यमहोपहितमहिमसुमालाजालपरामपूरितपादपद्मस्य विश्वज-
नीनाञ्जुकम्पाकूषाराय तत्र भवते महते महादेवाय । यो हि किल कामक्रोधादिदुर्द्वैतानवभिभूयमानवमोहापनोदाय शिवदशिवपदप्रदं श्रीशिवमहापुराणं सप्तसां-
शुसंहितं लक्षश्लोकात्मकं व्याजहारेति ।

ततः परमनेकशस्त्रे कलिकवलिताऽशेषालसात्पीयोमनीषमनुष्योपकाराय शिवोक्तः श्रवणात्मकशिवमहापुराणागम्यपाद्योधिभिर्मन्त्रनोद्धतकौस्तुभमारभुतचतुर्विंश-
तिसहस्रसप्तसंहितशिवमहापुराणनिर्मात्रे श्रीभगवदवताराय करुणानिलयाय भगवते श्रीवेदव्यासाय । शिवमहापुराणसंहिताखण्डादिविषयसंहितानमनीषेमनोमोदाय
शिवमहापुराणसंदेहभेदिकानामभूमिकां निर्माय तत्संहितशिवमहापुराणपुस्तकं मुद्रया मह्यं प्रदाने भियुराग्रामनिवासिपण्डितरामनाथशर्मणोऽपि परश्चास्ते ।
शिवपरायणैतत्पुराणपुस्तकग्रहणपठनपाठनविचारविधायिभ्योऽपि बहुशो धन्यवादाः श्रीकृष्णदासान्मज-क्षेमराजस्येति शिवम् ।

भूमिका—शिवमहापुराणसंदेहभेदिका ॥

श्रीशैवमहापुराणविषये सकलशास्त्रपारगाणां महात्मनां पुराणादिसाधारणविद्यानभिज्ञानां काशीपाठशालीयसकलपण्डितानां मनःसंदेहसन्ताप-
निवृत्तये भियुराग्रामवासिना शैवग्रन्थविशारदेन रामनाथनाम्ना पण्डितेन मया शैवमहापुराणपदार्थानभिज्ञेदेशदशान्तरस्थैस्सर्वज्ञैरपि पण्डितैव
बुधैः प्रार्थितेन सकलजनबोधनार्थं सन्देहभेदिका नाम शैवमहापुराणभूमिका निर्मायते । तच्च शैवमहापुराणं द्विविधम् । लक्षश्लोकात्मकं
चतुर्विंशतिसहस्रश्लोकात्मकञ्च । तत्र लक्षश्लोकात्मके प्रमाणम्—आधुनिकशैवमहापुराणपुस्तकेषु वायवीयसंहितायां पूर्वभागे प्रथमाध्याय प्राची-
नशैवमहापुराणपुस्तकेषु विद्येश्वरसंहितायां द्वितीयाध्याये च—“यदिदं शैवमाख्यातं पुराणं वेदसंमितम् । तस्य भेदान्समासेन ब्रुवतो मेनि बोधताः
विद्येश्वरं तथा रौद्रे वैनायकमनुत्तमम् । ओम् मातृपुराणं च रुद्रैकादशकन्तथा ॥ कैलासं शतरुद्रं च कोटिरुद्राख्यमेव च । सहस्रकोटिरुद्राख्य
वायवीयन्ततः परम् । धर्मसंज्ञं पुराणं चेत्येवं द्वादशसंहिताः ॥ विद्येशं दशसाहस्रमुदितं ग्रन्थसंख्यया । रौद्रे वैनायकं चौमं मातृकाख्यं ततः परम् ।
प्रत्येकमष्टसाहस्रं त्रयोदशसहस्रकम् । रुद्रैकादशकाख्यं यत्कैलासं षट्सहस्रकम् ॥ शतरुद्रं त्रिसाहस्रं कोटिरुद्रन्ततः परम् । सहस्रैर्नवनिर्गुणै-

सर्वार्थज्ञानसंयुतम् ॥ सहस्रकोटिरुद्राख्यामेकादशसहस्रकम् । चतुःसहस्रसंख्याकं वायवीयमनुत्तमम् ॥ धर्मसंज्ञं पुराणं यत्तद्वादशसहस्रकम् । तदेवं
 लक्षमुद्दिष्टं शैवं शाखाविभेदतः ॥” इति एतच्च लक्षश्लोकात्मकं शैवमहापुराणं शिवकृतम् । “तत्र शैवं तुरीयं यच्छावं सर्वार्थसाधकम् । ग्रंथं लक्षप्रमाणं
 तद् व्यस्तं द्वादशसंहितम् ॥ निर्मितं तच्छिवेनैव तत्र धमः प्रतिष्ठितः ॥” इति तत्रैवोक्तेः ॥ द्वितीये चतुर्विंशतिसहस्रश्लोकात्मके शैवमहापुराणे
 प्रमाणन्तु प्राचीनशैवमहापुराणपुस्तकेषु विद्येश्वरसंहितायां द्वितीयाध्याये उपक्रमोपसंहाराभ्यां स्वमुखेनैव लक्षश्लोकात्मकशैवमहापुराणं
 निर्णाय तदग्रे—“व्यासेन तत्तु संक्षिप्तं चतुर्विंशत्सहस्रकम् । शैवं तत्र चतुर्थं वै पुराणं सप्तसंहितम् ॥ विद्येश्वराख्या तत्राद्या रौद्री ज्ञेया द्वितीयिका ॥
 तृतीया शतरुद्राख्या कोटिरुद्रा चतुर्थिका ॥ पञ्चम्युमासंहितोक्ता षष्ठी कैलाससंहिता । सप्तमी वायवीयाख्या सप्तैवं संहिता मताः ॥ सप्तसंहितं
 दिव्यं पुराणं शैवसंज्ञकम् । वरीवर्ति ब्रह्मतुर्यं सर्वोपरिगतिप्रदम् ॥ एतच्छेवपुराणं हि सप्तसंहितमादरात् ॥ परिपूर्णं पठेद्यस्तु सजीवन्मुक्त उच्यते ॥”
 इत्युक्तम् । स्यादेतत् । यत्तु काशीपाठशालीयपण्डितैश्चैवमहापुराणमध्ये ज्ञानसंहितासनत्कुमारसंहिते उक्ते । तत्र । लक्षश्लोकात्मकशैवमहापुराणप्र
 तिपादके द्वादशसंहितासंग्राहकवाक्ये तथा चतुर्विंशतिसहस्रश्लोकात्मकशैवमहापुराणप्रतिपादके सप्तसंहितासंग्राहकवाक्ये च ज्ञानसंहितासनत्कुमा
 रसंहितयोः पाठाभावात् । एवं व्यासकृते चतुर्विंशतिसहस्रश्लोकात्मके शैवे धर्मसंहितापि न । लक्षश्लोकात्मकशैवमहापुराणे द्वादशसंहितासं
 ग्राहकवाक्ये धर्मसंहितायाः पाठेन तत्रैव सत्यां चतुर्विंशतिसहस्रश्लोकात्मकशैवमहापुराणप्राचीनपुस्तकेषु विद्येश्वरसंहितायां द्वितीयाध्याये “विद्ये
 श्वराख्या तत्राद्या रौद्री ज्ञेया द्वितीयिका” इति सप्तसंहितासंग्राहकवाक्ये स्याः पाठाभावात् ॥ यत्तु सारबोधिनीटीकायां देवलोकस्थाष्टसहस्रग्रंथा
 त्तिका रुद्रसंहितेत्युक्तम् तदपि न । खर्जूरग्रामादिराजधानीषु संप्रत्युपलभ्यमानायां रुद्रसंहितायां देवलोकस्था रुद्रसंहितेत्युक्तसंगत्यापत्तेः । तथा
 कैलाससंहितापूर्वभागस्तत्र न लभ्यते । तल्लाभायापि बहुधा प्रयत्नः क्रियतेऽधुनेति भूमिकायां यदुक्तम् । तदप्यन्याय्यम् । अस्यैव वायवीयसंहिता
 यां चतुःसहस्रकं यत्तु वायुना समुदीरितं तदिदं वर्णयिष्यामि भागद्वयसमन्वितम् । इत्युक्तेर्वायवीयसंहितेतरषट्संहितासु भागद्वयाभावात्तदन्वेषणेन
 वन्ध्यामुबुवद्विफलायासबाहुल्यं विधेयम् कैलाससंहितापूर्वभागप्राप्तेर्दुर्लभत्वात्ताननु मूलं क्वचित्काचित्पुस्तके कैलाससंहितायामुत्तरखण्ड इति कथमु
 क्तमिति चेन्न । पूर्वोत्तरखण्डद्वयात्मकस्य शैवमहापुराणस्य शतरुद्रादिपंचसंहितानामुत्तरखण्डत्वव्यवहारात् । तदुक्तमत्रैवोमासंहितायाम् । “यत्र
 पूर्वोत्तरं खण्डे शिवस्य जरितम्बहुशैवमतत्पुराणं हि पुराणज्ञाः प्रचक्षते ॥” इति शिवम् ॥ इति श्रीपण्डितरामनाथविरचिता शैवसन्देहभेदिका समाप्ता ॥

स्तेनराज श्रीकृष्णदास,

“श्रीविष्णुश्वर” स्त्रीम्, प्रेस-मुंबई.

अथ शिवमहापुराणविषयानुक्रमणिका ।

अध्यायाः	विषयाः	अध्यायाः	विषयाः	अध्यायाः	विषयाः	अध्यायाः	विषयाः
अथ प्रथमा विद्येश्वरसंहिता ॥ १ ॥	१. तृतीयं पदे मुनिवशावलोचनं मायायाः स्तुताय कवि- दोषहीनयोः नृणां भवसंज्ञायाः प्रथम- विषयमिदमुनिप्रसूतं वर्णनम् ।	१०. विष्णुत्रयार्थां पञ्चकृत्यवर्गमिधायोद्धारमन्त्रबोपदि- श्वान्तद्वये स्थितः ।	१९. नत्समाहात्म्याऽभिधानम् ।	२४. शिवमहात्म्याऽभिधानम् ।	३३. शिवमहात्म्याऽभिधानम् ।	४२. शिवमहात्म्याऽभिधानम् ।	५१. शिवमहात्म्याऽभिधानम् ।
२. शिवपुराणस्य कविकल्पविधिं सितवर्णं तत्सहि- तामिदमवर्णयति ।	११. शिवकिंमहापद्मं जनदत्तप्रकारवर्णनम्, प्रणवजप प्रकारवादिभिः ।	२०. शिवदेववर्णनम् ।	२५. शिवमहात्म्याऽभिधानम् ।	३४. शिवमहात्म्याऽभिधानम् ।	४३. शिवमहात्म्याऽभिधानम् ।	५२. शिवमहात्म्याऽभिधानम् ।	६१. शिवमहात्म्याऽभिधानम् ।
३. पद्मकीर्तनमुच्यते त्रयसंज्ञायाः साधनसाधकवर्णनम् ।	१२. शिवदेववर्णनम् ।	२१. शिवमहात्म्याऽभिधानम् ।	२६. शिवमहात्म्याऽभिधानम् ।	३५. शिवमहात्म्याऽभिधानम् ।	४४. शिवमहात्म्याऽभिधानम् ।	५३. शिवमहात्म्याऽभिधानम् ।	६२. शिवमहात्म्याऽभिधानम् ।
४. शिवमहात्म्याऽभिधानम् ।	१३. शिवदेववर्णनम् ।	२२. शिवमहात्म्याऽभिधानम् ।	२७. शिवमहात्म्याऽभिधानम् ।	३६. शिवमहात्म्याऽभिधानम् ।	४५. शिवमहात्म्याऽभिधानम् ।	५४. शिवमहात्म्याऽभिधानम् ।	६३. शिवमहात्म्याऽभिधानम् ।
५. शिवमहात्म्याऽभिधानम् ।	१४. शिवदेववर्णनम् ।	२३. शिवमहात्म्याऽभिधानम् ।	२८. शिवमहात्म्याऽभिधानम् ।	३७. शिवमहात्म्याऽभिधानम् ।	४६. शिवमहात्म्याऽभिधानम् ।	५५. शिवमहात्म्याऽभिधानम् ।	६४. शिवमहात्म्याऽभिधानम् ।
६. शिवमहात्म्याऽभिधानम् ।	१५. शिवदेववर्णनम् ।	२४. शिवमहात्म्याऽभिधानम् ।	२९. शिवमहात्म्याऽभिधानम् ।	३८. शिवमहात्म्याऽभिधानम् ।	४७. शिवमहात्म्याऽभिधानम् ।	५६. शिवमहात्म्याऽभिधानम् ।	६५. शिवमहात्म्याऽभिधानम् ।
७. शिवमहात्म्याऽभिधानम् ।	१६. शिवदेववर्णनम् ।	२५. शिवमहात्म्याऽभिधानम् ।	३०. शिवमहात्म्याऽभिधानम् ।	३९. शिवमहात्म्याऽभिधानम् ।	४८. शिवमहात्म्याऽभिधानम् ।	५७. शिवमहात्म्याऽभिधानम् ।	६६. शिवमहात्म्याऽभिधानम् ।
८. शिवमहात्म्याऽभिधानम् ।	१७. शिवदेववर्णनम् ।	२६. शिवमहात्म्याऽभिधानम् ।	३१. शिवमहात्म्याऽभिधानम् ।	४०. शिवमहात्म्याऽभिधानम् ।	४९. शिवमहात्म्याऽभिधानम् ।	५८. शिवमहात्म्याऽभिधानम् ।	६७. शिवमहात्म्याऽभिधानम् ।
९. शिवमहात्म्याऽभिधानम् ।	१८. शिवदेववर्णनम् ।	२७. शिवमहात्म्याऽभिधानम् ।	३२. शिवमहात्म्याऽभिधानम् ।	४१. शिवमहात्म्याऽभिधानम् ।	५०. शिवमहात्म्याऽभिधानम् ।	५९. शिवमहात्म्याऽभिधानम् ।	६८. शिवमहात्म्याऽभिधानम् ।

१० विभित्तुज्ज्वलातुः समोचनेऽनेकलक्षणारणे विष्णोरा-
 इतरणम्, इतरणेनानपि तदसक्यं सर्वं करि-

१४ पुष्पविशेषैर्लङ्घ्यपूजने फलविशेषवर्णनम्, लङ्घ्यदि-
लङ्घ्यपुष्पपूजनेऽपि फलविशेषकथनम्, तथा कामना-
भेदेन पुष्पविशेषैर्लङ्घ्यपूजने विचित्रफलप्राप्तिवर्ण-
नम्, चंपककैतके हित्वा सर्वत्रपुष्पविहितत्वोक्तिः
धान्यलङ्घ्यपूजायां मासलङ्घ्यफलदिकथनं जला-
दिपारपूजनफलादिवर्णनञ्च ।

१ पाशकन्ये पीलस्यो वैश्रवणोऽलकावतिः, पश्चान्न-
घवाह्नकल्पे याज्ञदत्तेस्तस्याधिपत्यप्राप्तिः, तत्रापि

[illegible]

अध्यायाः

विषयाः

- १५ विष्णु प्रति दक्षस्य तद्विष्णुः, शिवनिर्णयस्य रक्षणे केनामपि सामर्थ्यं नैति तात्पर्यमिति हरेरुक्तिः, एतत्कर्मेणा तव वीरमदान्मयुरस्मदादीनां च सृष्ट्युपमासासने मविष्णुर्तीति च तदुक्तिः शिवसामर्थ्यमप्यवर्णि तेन ।
- १६ शिवमात्मोद्दिष्टैर्लोकपालैर्वीरभद्रस्य संप्रामः नमिष्यतेषां सर्वेषां परामवः, ततो विष्णुवीरभद्रयोः सबाहोत्तरं संप्रामोन्मुक्तवादिकथनम् ।
- १७ विष्ण्वादिदेवीरभद्रादिशिवगणानां दारुणसमाप्त्यवर्णनं, तथा चेद सर्वं सतीकृतं मत्वा पराभूतानां देवानां स्वस्वस्थानममनं, जयस्वास्तिरभद्रकृतदेवायगणानां दन्तश्रोत्रदमश्रुमुचनानुपद्रवो यच्च विष्णुसने च, ततो दक्षस्य दीक्षितस्यापि वीरभद्रकृतशिरश्छेदादिवर्णनम् ।
- १८ शिवप्रभावविष्णोः शिवं विना देवैः सह दक्षवक्ष्यमने कारणकथनप्रसंगेन दधीचर्षिभुवयुगशोः स्वस्वश्रेष्ठविषयकविवादकथनं, भुवयोः अकाशाहघोने परामवः, सृष्ट्युजयप्रभावाहधोचिरमरत्वप्राप्तिः, तस्मात्पराभूतस्य भुवयोर्हरेराराधनादिवर्णनम् ।
- १९ दधीच प्रति द्विरूपेण भुवयुक्तत्रियमयीं विष्णोयमनं, दधीचविष्णोः भुवयुनिमित्तको महात्मकः, दधीचस्व शवादिष्णोः परामवः, दधीच सकाशादेः सह विष्णोः आपप्राप्तिवर्णनम् ।
- २० दक्षप्रवापतिमिषा तदुत्तेन शिवस्य ब्रह्मणः देवैः सह वैकुण्ठममनं, दक्षसंजीवनयज्ञसंभानाय देवैः सह कामसे विष्णोममनं केनाप्यवर्णनं च ।

अध्यायाः

विषयाः

- २१ सतीविरहिणोऽपि शिवस्य विष्णुकृतस्वापराधकथायनप्रदर्शिका स्तुतिः ।
  - २२ स्तुत्या प्रसक्तस्य शिवस्य यज्ञसंधानोपायकथनम् ।
  - २३ वीरभद्रदर्शनामः पञ्चापतेवेस्तशिरःसंधानास्तीवनोपायकथनं प्रधानसंभानप्रकारः, मतीखंडभरणपठनफलवापिकथनं च ।
- इति द्वितीयाया म्मसंहितायाः द्वितीयाः सतीखंडः ॥ ॥

अथ द्वितीयायः रुद्रसाहतायास्तुतयः पार्वतीखण्डः ॥ ३ ॥

- १ उस्या हिमालयोदरे अन्मधारणनिमित्तकथनं, नारदोपदेशतया पार्वत्याः पुनः शिवप्राप्तिकथनं हिमगिरेर्द्वैराज्यनिरूपणं, तेषां च विष्णुसमायां मेनाया विवाहादिकथनम् ।
- २ मेनोत्पत्तिप्रसंगात्प्राप्त्या मेनाकादिपुनकथनं पुनः कादिसुनिःश्रयः शापप्राप्तिः, प्रसवेभ्यस्तेभ्यः पुनः आपनिर्मुक्तिप्रकारस्य वर्णनम् ।
- ३ पार्वत्युत्पत्तिशिवप्राप्तिप्रसंगप्रसंगे हिमवदगृह विष्ण्वादीनां गमनं तत्कृतशिवस्तुतिवर्णनं च ।
- ४ सतीविरहजडरोदनश्रवणजातदुःखानां देवानां देव्याः स्वरूपदर्शनं, शिववन्मेनाप्राप्त्या च त्वद्गृहे भद्राविर्भाव इति तदुक्तिः, देवकार्यसंपादनप्रकारवर्णनं च ।

अध्यायाः

विषयाः

- ५ मेनारुद्रतपोवर्णनम्, मेनायाः शिवायाः जन्मकथनम्, मेनायाः शक्तिप्रसादाच्छतपुत्रप्राप्तिरूपवर्णनम् ।
- ६ पार्वत्या मेनायाः जन्मप्रकारकथनम् ।
- ७ पार्वत्या जन्मनिमित्तक शिववत्कृतमहासमर्थकथनं, शक्तिप्रसंगात्प्राप्त्या तस्य गमनादिति ।
- ८ स्वकथायाः प्रसंगात्कृतं नारदाच्युता देवविरक्तपतिप्राप्तिरूपं त्वकथादुर्देवं च विचिन्त्य दुःखितस्य द्विषकत्वं नारदेन सह संभाषणम् ।
- ९ शिववरोपलब्धे शिवः पार्वत्ये शिवायामागतेन शिवस्य स्त्री भाविर्भावः शीघ्रस्य पुत्रीकृतं द्विषिगिरिगमनं शिवेभ्यः सत्यः च तदुत्पादकथनम् ।
- १० पार्वतीप्राप्त्यै तपश्चरतो रुद्रस्य भूलोत्पत्तिविरोधोपायप्राप्तिः श्रीरूपिण्या मृग्या स्वस्मनदानदिना उच्यते तस्य शिवकथा प्रहस्तप्राप्त्यै कथिता ।
- ११ गणैः सह शिवं मनसि निधाय हिमगिरी रुद्रस्य तपः रक्षणः नत्र हिमानस्य शिवदर्शनसंभाषणादिवर्णनं च ।
- १२ एकदा पार्वत्या साके शिवदर्शनावाप्तस्य हिमगिरीः कन्यया सह त्वया रुद्राणि नाशतत्त्वमिति शिवोक्तो गिरिकृतविनयप्रकाशः ।

अध्यायाः

विषयाः

- १३ मत्स्यवेदांताभिज्ञेण शिवसत्त्वोपनिषादोत्तरं शिवोक्तं भवसेवायां शिवाज्ञा चिरमेकत्र स्थितयोः शिवगन्ध्यायकारोत्पादनाय देवैः अर्पितस्य अमनस्य शिवकृतदक्षिणकथनम् ।
- १४ ताम्बामुनिप्रसंगात्प्राप्त्या तस्य पञ्चाः स्वतपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- १५ नारकोऽपि तपश्चरे मेनादीनां स्वस्वपावकथनम् ।
- १६ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- १७ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- १८ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- १९ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- २० तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- २१ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- २२ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- २३ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- २४ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- २५ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- २६ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- २७ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- २८ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- २९ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ३० तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ३१ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ३२ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ३३ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ३४ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ३५ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ३६ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ३७ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ३८ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ३९ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ४० तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ४१ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ४२ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ४३ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ४४ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ४५ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ४६ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ४७ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ४८ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ४९ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ५० तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ५१ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ५२ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ५३ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ५४ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ५५ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ५६ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ५७ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ५८ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ५९ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ६० तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ६१ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ६२ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ६३ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ६४ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ६५ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ६६ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ६७ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ६८ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ६९ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ७० तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ७१ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ७२ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ७३ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ७४ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ७५ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ७६ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ७७ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ७८ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ७९ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ८० तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ८१ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ८२ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ८३ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ८४ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ८५ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ८६ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ८७ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ८८ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ८९ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ९० तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ९१ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ९२ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ९३ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ९४ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ९५ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ९६ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ९७ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ९८ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- ९९ तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।
- १०० तपश्चरणेन तस्माद्विषयवर्णनम् ।

अध्यायाः

विषयाः

- ११ कम्पराहोत्तरमन्त्रं हि शिवे हेमवत्याः शिवविरहा-
दुःखवर्णनम्, नारदात्मवाङ्मनोपदेशप्रतिवर्णनम् ।
- १२ पुनस्तु शिवप्राप्तये पित्रोस्तुत्या पार्वत्या मुनिदुष्करं
तपोऽकारि ।
- १३ पार्वतीतपोविधा त्रेकोकवदाहप्रसंगाद्गीतानां देवानां
प्रत्यक्षोपमनं, विष्णुना सार्वं च पार्वतीतपस्थाना-
पुत्रोक्तोत्तरं शिवसंनिधिप्रतिवर्णनं च ।
- १४ अश्विमेवाहप्रदातृपार्वतीयाभिप्राहस्तु शिवकृतस्त्री-
कृतवर्णनम् ।
- १५ शिवस्तस्मात्सत्सर्वायमे पार्वतीकृतवर्णनं तेषां
विशेषः नारदात्मवाङ्मनोऽन्वय इति तैराग-
त्योक्तप्रति वचनक स्वमतारपार्वतीति ।
- १६ पार्वतीमिवपरीक्षार्थं जटिकस्तस्मैवायतस्तु शि-
वस्तु शिवया संवादः ।
- १७ पार्वत्या निषण्णं दृष्ट्वा पूर्वजन्मन्नुभूतेऽपि निरिच्छ-
शिवसंन्यासदेहातप्रसंगे उत्प्राप्त्यर्थं वातमानां
त्वां विधिकेन प्रतारकप्रभृतौ जटिलः ।
- १८ पार्वत्या दृढनिश्चयेन सुष्टुः शिवस्तां निजरूपं प्रदर्श-
त्वां स्वीकार्ये इत्युच्यते ।
- १९ मया पूर्वं द्रव्येण कन्यादानधर्ममे प्रदाः सम्यक्
वृष्टिमा इति हेतोर्विद्योपसंगोऽनुभूतः तथा इत-
उत्तरं मा मृतस्तथा विधिना दद्यात्कन्यान्वयप्रतिः
संपादनीयैवादिवाक्येऽपि ।
- २० शिवातर्कानन्तरं महोत्सवपूर्वकं शिवायाः स्वपितु-
गृहागमनवर्णनम् ।

अध्यायाः

विषयाः

- २१ शिवयोर्विवाहनिश्चयं श्रुत्वा हिमाचलस्थानेन मोक्ष-
प्राप्त्या पृथिव्या महतीहानिरिति मत्वा तदपट-
नाय देवानां प्रवृत्तवर्णनम् ।
- २२ जटिलकाशिववाक्याजिह्वहृदयाया मेनायाः शिवाय
स्वकन्याऽप्रदाने दुराग्रहः शिवाया च सप्तर्षीणां
हिमालयसदनागमनश्च ।
- २३ पुनश्चास्मत्तीसहितसप्तर्षीणामनेकेतिहासकथनेन हि-
मवर्मेनयोः सात्वतम् ।
- २४ शिवबोधिवाहप्रसंगेन वशिष्ठनारण्येतिहासकथनम् ।
- २५ एतत्प्रसंगेनैव पद्मापिण्डादचरितवर्णनम् ।
- २६ वशिष्ठवचनान्तरं सर्वेषां शलानामपि संमत्या
शिवाय कालीप्रदाने हिमालयस्य निषयवर्णनं सप्त-
र्षीणां शिवविवाहघटनां साधयित्वा स्वलोकगमन-
वर्णनं च ।
- २७-२८ स्वयंपुंसमत्याः शिव प्रति हेमगिरेः पत्नि-
कालेन शिवकृततत्स्वीकारः विवाहार्थं सर्वस्वता
गमनं, विवाहसामग्रीवर्णनं च ।
- २९ विषयकर्मणः विवाहसामग्रीवर्णनं तथा
देवादिकानां निवासार्थं स्वज्जदिनिर्माणवर्णनम् ।
- ३० नारदद्वारा ब्रह्मादीनां शिवनिर्मितानां कैलासा-
गमनवर्णनं तत्र सह, हिमगिरिगृहे शिवस्यागमन-
वर्णनञ्च ।
- ३१ विवाहमन्त्रे विषयकर्मणामुक्तं मोहितानां देवानां
मनोत्पत्तिविवाहप्रकारवर्णनम् ।

अध्यायाः

विषयाः

- ४२ शिवस्यगिरीणां चोपनिषाहस्तकं समायमोत्सव-
वर्णनम् ।
- ४३ स्वकन्यावरं शिवं श्रुमागतत्वां मेनायां मोहनाय
शिवकृतलीलावर्णनम् ।
- ४४ शिवलीलामोहिताया मेनाया मोहनिवारणकथनम् ।
- ४५ दिव्यस्वरूपेण शिवाभिर्भावस्थितिवर्णनम् ।
- ४६ सप्तर्षीणैः सह मेनाया मन्त्रद्वाराप्राप्तवस्तु नी-
राजनावर्णनम् ।
- ४७ हिमालयमन्त्रे वररूपशिवस्य मुरादिभिः सह प्रवेश-
प्रकारकथनम् ।
- ४८ शिवशिवयोर्विवाहविधिकथनं कन्यादानादिप्रकार-
वर्णनञ्च ।
- ४९ विवाहहोमादिसकलसंस्कारादिवर्णनम् ।
- ५० विवाहमहोत्सवे लोकिकरीत्या श्रीपिनोदवर्णनम् ।
- ५१ शिवं शक्तियुतं विकोक्य कामसंजीवनाय रतिप्रा-
थना, कामस्य विष्णुसमीपगमनं शिवाया, कामसं-
जीवनप्रकारकथनं च ।
- ५२ हिमालयगृहे वरपत्नीवजनमोजनसमारंभवर्णनम् ।
- ५३ शिवयोर्विवाहमहोत्साहे द्वित्रिफलोत्साहवर्णनम् ।
- ५४ वधूवरबोर्वात्राप्रसंगे मेनायाः पार्वत्ये शिक्षणमिषेण
पतिवताधर्मवर्णनम् ।
- लोकिकरीत्या विवाहकृत्यं सर्वं निर्वर्त्य शिवयोः
कैलासगमनवर्णनम् ।

इति द्वितीयाया कद्रसंहितावास्तुतीवः
पार्वतीखण्डः ॥ ३ ॥

अध्यायाः

विषयाः

अथ द्वितीयाकद्रसंहितावास्तुतीवः
कुमारखण्डः ॥ ४ ॥

- १ सम्मोदिकवर्णनसहस्रं गिरिजया सह लीलाप्रकाशि-
तपुराणां विष्णुपुराणानां चारुवर्णनम् ।
- २ देवस्तुतासमासविशेषच्युतेतसोमिनसप्तर्षी-
कथने गंगायां प्राप्या, सारवणे कातिकेऽपि स्थितः ।
- ३ षट्कृतिकाभिः स्तन्यदानादिना कुमारस्य योषणं
सुरलोकं गत्वा कुमारेण नानाक्रीडाभिर्विष्वादीनां
विस्मापनम् ।
- ४ सूर्याचन्द्रादिभ्यो वृतेऽवयते शिवाहया सर्वस्वस्य
सुराणस्य नान्देनः षट्कृतिकाशिवं ममने सवि-
नवस्व स्तन्यस्य शिवसमिधौ प्रागमम् ।
- ५ हरिप्रदादिदेवाणां स्वस्वानुचप्रदानपूर्वकं कातिके-
यामिषेककरणम् ।
- ६ कस्यचिद्भूजस्य वक्षिणेऽत्र नेत्रे तत्प्रायेणवा सुरको
कात्कातिकेयस्य तदागमनं तदुपरि क्षणमात्रेण शिव-
प्रमत्तात्स्वालोकिकशक्तिदशनाय तस्य स्वावता-
करणम् ।
- ७ सारवणे कन्देऽवस्थितानां युदवर्णनम् ।
- ८ सारवणे वीरभद्रविष्णोर्धोस्तुदवर्णनम् ।
- ९ कामिकाशक्तिवद्वारा सारवणेः ।
- १० कुमारेण सामग्र्यवचनः, योशिवगृहे प्रविष्टेऽपि
कन्यायेऽपि कुमारेऽपि शिवस्य वचनम् ।

अण्वादाः

विषयः

११ संक्षुब्धवृक्षस्य वाजनामेवो दैवध्वः शिवोपदेशः ।
 १२ दैवध्वो राज्ञं देहि नो वेषुद्वन्द्वेति संक्षुब्धस-
 त्तिकं शिवेन पुष्पकतप्तप्रेषणम् ।
 १३ वीरजगन्निष्कालवैराग्यवाचनेकसिद्धान्तानां, तत्सैन्यस-
 ह्याविमानपुरस्सरं युद्धवातावनर्णनम् ।
 १४ मर्त्यं दुर्लभं समाधातव्यं पुत्रे राज्यं समर्थं संख-
 चूडस्य युद्धवायोपक्रमः ।
 १५ श्रीविपुलकन्दवाराण्यबोत्पत्तिः पूर्वदेवास्त इत्यादि-
 श्रीनक्षत्रकन्दपुरस्सरं चातिभिर्दुष्टवर्धेदुरित्या-
 दिक्रानोपदेशो वृत्तं प्रति । देवाः सदैव स्वकार्यसा-
 क्यस्तैर्नोद्वन्द्वमेवेति संखचूडासककन्दपूर्वकं वृत्तव-
 यनम् ।
 १६ देवदत्तवानां । रोमहर्षणयुद्धवर्णनम् ।
 १७ संक्षुब्धेन कर्तिशेवादिमहावीराणां निरुपमयुद्ध-
 वर्णनम् ।
 १८ मरुतमुत्तमाकाशप्रयोगपूर्वकं श्रीकाशिकन्दचूडबोत्प-
 त्तवर्णनम् ।
 १९ जलरीतिष्ण वाता धीयद्भुराहतेऽसम्प्राप्ती कलचूड-
 वयं वसुधैः शिवसंक्षुब्धबोरत्पुच्छयुद्धवर्णनम् ।
 काशीनैरुक्कवादिद्वारा संक्षुब्धेनिक्रानामसंख्यानां
 वयः ।
 २० श्रीशिवसंक्षुब्धबोत्पत्तौ युद्धे भूतनारायणकञ्जवत्य
 संक्षुब्धस्य वयो नारायणप्रायेनां विना दुष्ट
 इलाकाकान्धाभिहिते शिवेन नारायणप्रायेण
 वारायणस्य इन्द्रप्राधान्येन संखचूडाद्रमयाच्छा शिव-
 द्वारा संक्षुब्धवयः ।

अध्यायाः

विषयः

४१ त्वं शिवा भवेति विष्णवे तुलसीशायः तत्वाच्च गच्छ-
कीवरीरूपता तयोश्चिरकालिकः सञ्जयः ।
४२ श्रीपावतीप्रसवेदतोऽन्वकस्य जन्म पुत्रार्थं तपस्यते
हिरण्याक्षाय शिवद्वारा तस्य दानम् । हिरण्याक्षे
शुभिममृत्य पाताळं गते बरहरूपविष्णुना तद्वधपुर-
स्सरं भूयानयम् ।
४३ हिरण्याक्षे निहते सकोपं हिरण्यकशिपोर्धोरतपञ्चरणं,
तत्पातोभीतेदेवानां क्षीरसागरश्चाविष्णुसुरवगमनं तेन
च तंदुष्टैर्देवं हविष्यामीत्यभयदानं काकान्तरे वृषिह-
रुषेस्तद्वधः ।
४४ प्राप्तवपितुराज्यस्यान्वकस्य त्रिकोकोन्निदाशनं पार्श्व-
तोकावश्यश्रवणसञ्जाततृणस्यः योगिकृपवारिशिवः
मीपं पार्श्वतोवाच्यायै हृतप्रेषणम् । सम्मोक्ष तद्विपरीतो-
त्तरदानेनान्धकस्य युद्धोद्योगः ।
४५-४६ अन्वकासुरक्षिप्तैस्तेन्य पोरयुद्धवर्गेन वीरभद्रादीनां
युद्धे पराजयः शिवत्वाधिक्यकस्यैवदानायेन्तपश्चरणम् ।
४७ अन्वकप्रार्थना युद्धहतवीराणां शुक्रेण सञ्जीविन्यो
क्षीववम् ।
४८ शिवाक्षिप्तैस्साम्भित्वा ह्यैतपुरोग्रहं शिवद्वारावशि-
र्भयमन्वकप्रवसत्ये केवाहलेन शिवाक्षुद्धराय कुक्क-
निकारं तस्मिं शिवायुप्रवह ।
४९ शिवशुक्लप्रयोतान्त्वकस्य निरुहसर्वपर्यन्तं तपस्वरणं
तत्कर्मणा प्रीतेन शिवेन तस्मैक्षीविताप्रदानपूर्व-
कस्तस्मै वापकत्वप्रदानम् ।
५० तपस्तृष्टिकाञ्चुकस्य सञ्जीवनीविद्याकाशः ।
५१ कषाचरितवर्णनं शिवशिवाविहारवर्णनम् ।

अध्यायाः

विषयाः

५२ बाणापुरस्य गन्धोत्पादविशेषमुत्पादकहृन्निहितमिन्वि-
ति विज्ञोक्तिः ततः श्रीगौरीमेधितसुखाश्रिताऽनिरुद्धेन
सहोपारितविश्रम्भेसाहाय्येनानिरुद्धस्य पुनस्तदन्त-
पुरे ऊषाविहारः ।

५३ कन्वान्तःपुरद्वयकस्यानिरुद्धस्य विश्रहार्थं सत्येन्यवाप्ता-
धुरस्य घोरयुद्धवर्णनं तत्स्यायानुषंगं कर्म्यं विज्ञोक्तं तद्व-
द्यान स्वमन्त्रिभ्यो निर्देशो नमोवाप्ता तन्निवारणं नाग-
वाहेस्तद्वन्धनमनिरुद्धस्तत्रेन कात्वा नागपाशच्छेदो-
ऽनिरुद्धस्य चोद्यया मुखेन विहारः ।

५४-५५ अनिरुद्धेऽदक्षेन याते तन्मात्रादीनां चिन्ता नार-
दाद्युपहादव्यवहृतस्तस्य श्रोक्कणस्य तस्यानवयान
पातालगमनन्तरं बाणेनातिभयहृत्तुद्धं, सम्मुखनाशस्त-
तस्य पराजयेऽमोघवीर्येण सिवानुपहात्पुनस्तस्य भुक्-
राजिकन्तनपूर्वकं पराजयकरणम् । उषानिरुद्धोर्वि-
बाहो द्वारकायामनयः ।

५६ एते ष्वमानमज्जसंजातनिर्घेतस्य बाणापुरस्य सम्मुखेवि-
तनन्दिना साम्बन नाभस्त्येषाप्रतीते नृत्वकरणन्ततो
हृष्टशिखेन तस्मै गणपत्यप्रदानम् ।

५७ महाबापुरपुत्रगजापुरस्य महेश्वरद्वारा वपस्तदास्त्वक
कृत्वासेष्वरल्लिखत्पापनं तत्कृत्तिसवसात्मकम् ।

५८ दुन्नुनिनिर्हाददैत्यवकायं धृतव्याघ्ररक्षणिः स्मरहरस्य
मुनिप्रापेयवा व्याघ्रेसास्त्वकिने तत्रैवावस्थानम् ।

५९ गौरीद्वारा विदलोत्पन्नदैत्यवकायकम् ।

इति द्वितीयायाः सहस्रहितायाः पञ्चमो युद्धखण्डः ॥ ५ ॥
इति द्वितीया सहस्रहिता ॥ २ ॥

अध्यायाः

विषयाः

अथ तृतीया शतरुद्रसंहिता ॥३॥

[illegible]

अध्यायाः

विषयाः

- १० नृसिंहस्य चरितवर्णने तदुग्ररुद्रज्वालसंतप्तजगज्जीर-
कणोपायप्रार्थय समावतदेवानुद्दिश्य तदुग्रः क्षोपशमाय
श्रीमहादेवः यः प्रतिवचनम् ।
- ११ श्रीमहादेवाज्या दत्तनृसिंहोपकमाय गणाम्बदीरभद्रस्य
तदुग्रकण्ठ आगच्छ सखामनिषेधेनऽपि नृसिंहसर्वाङ्गपा
गमात्क्षोपप्रकाशनम् ।
- १२ शम्भोऽक्षरभक्तप्रसङ्गे तदुद्दिष्टिरेच्छेदस्तकृति-
सनेन च तस्य कृतिवासा इति सोपपात्तकनामकथनम् ।
- १३ अयुष्मनपोनिरतश्चिन्मराख्यमुनि प्रति शुचिष्मत्यो
त्कल्पत्वा गृहपतिनाम्ना पुत्रतामेष्यामीति शम्भोः
प्रतिज्ञा ।
- १४ गृहपत्यवतारसमये विष्णवादिदेवानामागमनम् । विहि-
नोपवनवासित्वात्मन्य तस्य नारदेनात्पावुष्टाभिधा-
नम् ।
- १५ अकालमुत्पुच्छिदे गृहपतेस्तपश्चरन्तः । अकरुण-
कम्भुना तत्परीक्षणं स्वात्मनि तदुद्देश्यमाकरोन्मात्सर्पर-
तोषं तस्मै अग्निपदवीप्रदानम् ।
- १६ अकालमुत्पुच्छिदे गृहपतेस्तपश्चरन्तः । अकरुण-
कम्भुना तत्परीक्षणं स्वात्मनि तदुद्देश्यमाकरोन्मात्सर्पर-
तोषं तस्मै अग्निपदवीप्रदानम् ।
- १७ शम्भोः सप्तपञ्चमहाकालतारादिप्रधानतारवर्णनम् ।
- १८ देवोपपन्नैरक्षरकामकंदयपतपःपारितुष्टिस्तस्य सर्व-
तन्मुरारिणैः कल्प्यायेकदशछावतारधारणम् ।
- १९ पुनरावतारप्रसङ्गे कृतिरेच्छेदस्तपश्चरन्तः । अकरुण-
कम्भुना तत्परीक्षणं स्वात्मनि तदुद्देश्यमाकरोन्मात्सर्पर-
तोषं तस्मै अग्निपदवीप्रदानम् ।

अध्यायाः

विषयाः

- नम् । तदेकस्यैव रुद्रज्वालसंतप्तजगज्जीर-
कणोपायप्रार्थय समावतदेवानुद्दिश्य तदुग्रः क्षोपशमाय
श्रीमहादेवः यः प्रतिवचनम् ।
- २० मोहिनीरूपमुग्रस्य इत्येव मनःक्षोभद्वीरेण्युतिः ।
समायिद्वागः गौतममुतायामञ्जन्त्यो अश्वत्थारा तस्या
ऽऽधानम् ततश्च अश्वत्थसं हनूमज्जनिः । इतु-
मतः मुर्यादप्ययने तन्निषेधेन च तस्य सुग्रीवोप-
कण्ठं गमनं सीतान्वेषणादिशुभकार्यकरणादि च ।
- २१ भैरवाय मनुजो भवेति गिरिजायाः स्थापनम् ।
- २२ समुद्रसञ्जातदिव्यनारीभिः पाताले विष्णोर्विहरणम् ।
चिरायेव विष्णवावकिमालोक्य महेशस्य तद्गोचनाय
व्यपचारणम् ।
- २३ अतुल्यरुद्ररूपेण शिवेन विष्णुपुत्राणां युद्धे नारदे
विष्णुसंयुद्धे विष्णोः उग्रजदे शिवाज्ञया तस्य
स्वलोकागमनम् ।
- २४ नृवीचमुनिपत्न्यां शम्भोः पिप्पलादावतारवर्णनम् ।
- २५ पिप्पलादस्वाकर्षणमुतया विवाहस्तत्प्रसङ्गे पिप्पला-
दीनां स्मरणे कानिष्ठतपोदाविताशवर्णनम् ।
- २६ महात्मादेवेश्यामपि सप्तमाकृष्टचित्तस्य शम्भोर्भैरव्यानाधा-
दावतारवर्णनम् ।
- २७ द्विजेशाहंशिवतारप्रसङ्गे भद्रमुपमक्षिपरीक्षा तस्या
आयुषोऽन्ते स्वलोकागमिद्विदानञ्च ।
- २८ समार्याहुकर्मिण्यस्य गृहेन शिवेन यतिरूपेण
परीक्षणम् । परीक्षिताया आहुकर्म जन्मनरे त्वं विद-
भैरावतया आहुकर्म नकोऽहञ्च नक्त्योतिकरो हंसो
मविष्णामीति वरदानम् ।

अध्यायाः

विषयाः

- २९ इत्यादिभक्त्यनमयचरितवर्णनप्रसङ्गे कृष्णदर्शनशिवाव-
तारवर्णनम् ।
- ३० स्वावज्ञया शकं विवाहोः शिवस्य प्रणिनातपुस्तक-
गुरोः प्रार्थना प्रतीक्षा च तस्मात्तत्सर्वपूर्वकमिष्टलाभः
इन्द्रजीविषेति गुरुनिर्वन्धनेच्छेदेन्द्रजीवनं गुरवे च
जीव इति शेषा च प्रददे
- ३१ विदेभैरावसत्यवराज्ञः संप्राप्ते शत्रुभिः पराभवं जाते
अन्तर्वैल्याः तत्पत्न्या गृहाभिरंगया मार्गे आकृन्ता-
तरकाले निधनम् । जातमात्रस्याप्यवश्यं रक्षायै मिश्र-
स्वशम्भुप्रेरणया कस्याश्चिद्विज्ञायाद्व्याप्या आधननम्
तद्वात्सल्या चेत्यादिप्रसंगेन शिवस्य मिश्रकृतवत-
रवर्णनम् ।
- ३२ क्षीरार्थं तपस्यत उपमन्योः शकरुपिशंभुकृतपरीक्षणं
कृतपरीक्षाय तस्मै दक्षिणगार्दिसमुद्रदानाश्वनेक-
दानपूर्वकं स्वगणपदक्षितरणञ्च ।
- ३३ श्रीशिववरप्राप्तेय तपस्यन्त्याः शिताया ब्रह्मचारिरूपेण
तस्या भावपरीक्षणम् ।
- ३४ सर्वतीव्रप्राप्तिच्छया हिमवदगृहे शम्भोः गुरुनैकस्वपेणान्य-
द्रुतनीलाग्रसंनिपुणस्त्वं तस्या वाच्यः
- ३५ अत्रातकुललीलाय विष्णोः चर्तुप्रदानं तस्य
मतिदातुं हिमकपांश्च साधुद्विजहंसिजिवगमनम् ।
- ३६ पुनः समुद्रसञ्जातदिव्यनारीभिः पाताले विष्णोर्विहरणम्
चिरायेव विष्णवावकिमालोक्य महेशस्य तद्गोचनाय
व्यपचारणम् ।

अध्यायाः

विषयाः

- ३७ द्वैतवनस्पपाण्डवानामन्तिके तदनिष्ठाय कुर्वीषेण
दुर्वाससप्रेषेण कृष्णकृपया तदुद्गारे जाते व्यासस्य
तदन्तिके गमनं शैवालप्राप्तये चन्द्रकीलपर्वतेऽ
नुबोधेणम् ।
- ३८ व्यासेनानुजविहङ्गातरपाण्डवाश्वासनयुक्ततदस्त्रजो-
ऽसहनेनन्दकीलरक्षाणां मित्रसमीपे तदुत्तर्जन-
मिन्द्रस्वाज्ञेनपरीक्षापूर्वकं भगवतः शिवस्याराधने
नम्रियोजनम् ।
- ३९ तपस्यदर्शनवधाय शिवस्य गुरुकर्मका-
न्यप्रेषणं श्रीशिवेन तस्य विष्णुपतिवैष्णव-
न्यामपासमकालमेव तस्य प्रदत्तम् ।
- ४० युगपन्मुक्तशरयोर्द्वैतशरयोः शिवाज्ञेनयोर्द्वैत-
जयहमेव विजयीति विवादः ।
- ४१ भिक्षुराजस्य विष्णुस्यार्जुनेन युद्धमर्जुनाय शिववरदा-
नन्तस्य च गृहे प्रत्यागमनं कृष्णदर्शनञ्च ।
- ४२ शशङ्गोद्गादशज्योतिर्लिंगावतारवर्णनम् ।
इति तृतीया अतस्त्रयसंहिता ॥ ३ ॥
- अथ चतुर्थी कोटिरुद्रसंहिता ॥ ४ ॥
- १ शिवलिङ्गमहात्म्यवर्णने द्वादशज्योतिर्लिंगवर्णनम् ।
- २ काशीस्थल्लिङ्गां नामाऽनुकीर्तनपूर्वकतन्माहात्म्यकथ-
नम् ।
- ३ अत्रातकुललीलाय विष्णोः चर्तुप्रदानं तस्य
मतिदातुं हिमकपांश्च साधुद्विजहंसिजिवगमनम् ।
- ४ अत्रातकुललीलाय विष्णोः चर्तुप्रदानं तस्य
मतिदातुं हिमकपांश्च साधुद्विजहंसिजिवगमनम् ।
- ५ अत्रातकुललीलाय विष्णोः चर्तुप्रदानं तस्य
मतिदातुं हिमकपांश्च साधुद्विजहंसिजिवगमनम् ।
- ६ अत्रातकुललीलाय विष्णोः चर्तुप्रदानं तस्य
मतिदातुं हिमकपांश्च साधुद्विजहंसिजिवगमनम् ।

अध्यायाः

विषयाः

- सद्योपरिष्ठितं शिवं प्रति ममताऽप्रेव स्यात्तन्व्यमिति
शुक्लान्कात्रिवर्याचनम् ।
- ४ नन्दकेसमाहात्म्यवर्णने कश्चिद्विजोऽभेकाभ्यां प्रियां
ममर्ष्य कश्चो नतो मृतश्च ततो ज्येष्ठः ॥ २८ ॥
मात्रस्थि कश्चो निनीयन्प्रसक्तो रात्रिसुखं कस्य-
चिद्विषय्य भवने न्युवासेति वर्णनम् ।
- ५ गृहेकपुत्रवर्णने कृष्णत्वमाप्तया गन्धः सहोपनिन्दकेन
नर्मदातटं प्राप्य तत्र स्नानेन पुनः शुक्लं गामव-
लोच्य विस्मयमानो प्रजन्मंयथा बोधितः स्वमात्र-
स्थि नर्मदां प्रक्षिप्य दिव्यरूपाम्भ्यां स्वयान्तीम-
वलोच्य गृहं निवृत्तः पुनः ।
- ७ बालविधवाभूषिकन्यकां तत्रःप्रवृत्तां स्मराकृष्टमनसा
मृदनाप्राप्शुरेण पीडयमानां रिरक्षिषुः शिव आवि-
र्भूय दैत्यं जघान । सर्वे देवा गंगा च तदा तत्र समा-
गताः पञ्चप्रतिवर्षं वैशाखसितसमभ्यां गंगा तत्र
प्रयातीति वर्णनम् ।
- ८ गोकर्णकेस्यमहाबलान्यशिवलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम् ।
- ९ शोमिनी द्विजकन्या व्यभिचारत्वात्का शूद्रपत्नी भूत्वा
गोकर्णं हत्वा जन्मान्तरे जन्मान्का बाण्डालकन्या
भूत्वा गोकर्णं गत्वा केनापि दत्तं विलपत्रमसारतया
प्रचिक्षेप दैवाच्छिच्छिमे तस्यांतास्वरपदमवाप ।
- १० वृक्षशायिमाकृतत्वमातो भिन्नसहो यथा मुनिकिशो-
रहस्तितः किशोरैर्ममभक्षकः इत्यादिप्रकृत्या
गोतमेपरिदष्टः गोकर्णं स्नात्वा महाकर्मजन्यं
तत्पदमवाप ।

अध्यायाः

विषयाः

- ११ उत्तरदिक्स्वशिवलिङ्गवर्णने चन्द्रमालपञ्चपतीका-
दिवर्णनम् ।
- १२ कृषिशापभूमिपतितशिवलिङ्गद्वयमानमुवनरसुनाय
कृष्णार्थनया पार्श्वत्वा स्वयोने किमिषारणे भवन-
शान्तिः गटकेशनाम्ना तद्विगप्रसिद्धिः ।
- १३ अन्धकदमनाम्नकेसरमाहात्म्यवर्णने सर-
त्पतिकथनम् ।
- १४ सप्तविंशतिमार्गांशु राहिन्यामेवाविकर्णेहाहर्ष-
रश्मी भव इति कन्दः शप्तः विष्णुपदेशतः यन्मासं
प्रभाते शिवार्चनात्पक्षं दायित्वं पक्षं वर्षमानत्व-
लभे 'सोमेचर' नाम्ना तज्ज्योतिर्लिंगप्रसिद्धिः ।
- १५ 'मलिकाजुन' द्वितीयज्योतिर्लिंगवर्णनम् ।
- १६ दूधगन्दत्वस्तैषपद्विजाचनगतादुत्पद्य दैत्यं हत्वा
द्विजमार्थनया तत्रैव शिवस्तस्माविति 'महाकाल'
तृतीयज्योतिर्लिंगवर्णनम् ।
- १७ चन्द्रसेनराज-श्रीकरगोपबालक-मुखप्रदानादिम-
हाकालमाहात्म्यवर्णनम् ।
- १८ विन्ध्यकपोकिपूर्वक 'मोक्षरचर' चतुर्थज्योतिर्लिंग-
वर्णनम् ।
- १९ 'केदारेश्वर' पंचमज्योतिर्लिंगमाहात्म्यवर्णनम् ।
- २० 'श्रीमेश्वर' षष्ठज्योतिर्लिंगमाहात्म्यवर्णने पुष्प-
कर्मपुत्रमोमासुरकृतोपदवर्णनम् ।
- २१ स्वयं कर्मकर्मेश्वरमनुगृह्यन् सपरिवारं भीमाऽयु-
क्तसंज्ञकमरेति 'श्रीमेश्वर' नाम्ना प्रसिद्धिः ।
- २२ 'शिवेश्वर' सप्तमज्योतिर्लिंगमाहात्म्यवर्णने कात्यायन-
मनवर्णनम् ।

अध्यायाः

विषयाः

- २३ श्रीकृष्णमाहात्म्यवर्णनम् ।
- २४ 'श्याम्बकेशरा' धर्मज्योतिर्लिंगमाहात्म्यवर्णने गोतम-
विप्रभार्याचनम् ।
- २५ अनाहरो तपस्तुष्टरुणवरलक्ष्योत्तमतोवपूर्णगत-
लिप्सवा न्यबन्धो गणेशवरतो मोहत्यादोषव्याजत
स्सपत्नीकं गोतमनिश्चरयामासुः।ततो ऋषीणामाज्ञया
गोतमस्य पार्थिवेश्वराचनं प्रवृत्तिः ।
- २६ शिवाऽनुग्रहतो गोतमस्य निष्पापत्वं मन्वाज्यम्ब-
केश्वरजोस्सदेव तत्र स्थितश्चावर्णि ।
- २७ यज्ञाकृतगोतमद्वेष्टृष्यमादः कृष्णमेदेन गो-
मकृतं ऋषिषु शापश्च ।
- २८ 'वैद्यनाथेश्वर' नवमज्योतिर्लिंगमाहात्म्यवर्णनम् ।
- २९ 'नागेश्वर' दशमज्योतिर्लिंगमाहात्म्यवर्णने दारुकावन-
राक्षसोपवर्णनम् ।
- ३० शिवाचकसुप्रियाहवैश्वं हन्तुमुद्यताप्राक्षसाञ्जिवः
प्रत्यक्षीमूय पाशुपतास्त्रेण जघान । वीरसेनराहो
दारुकावनगमनम् ।
- ३१ 'श्रीमेश्वर' कादक्षज्योतिर्लिंगवर्णनम् ।
- ३२ 'सुरमेश्वर' द्वादसज्योतिर्लिंगमाहात्म्यवर्णने सुदेहा-
मुद्यमं चरितनिरूपणम् ।
- ३३ संदेहानाशितपुद्गलापुत्रस्य शिवातुप्रहृष्टपुनर्वर्णनम्
'सुरमेश्वर' नाम्ना शिवलिङ्गप्रसिद्धिः ।
- ३४ दैवपीडितपुराणां दुःखनिवृत्त्यै शिवमाराध्य तत-
स्तुष्टरुणवरकं लब्ध्वा दत्त्वाजघान विष्णुः ।
- ३५ शिवसहस्रनामवर्णनम् ।

अध्यायाः

विषयाः

- ३६ शिवसहस्रनामस्तोत्रफलनिरूपणम् ।
- ३७ देवर्षिगुणशैवत्ववर्णनम् ।
- ३८ शिवरात्रिप्रतीकाचननिरूपणम् ।
- ३९ शिवरात्रिप्रतीकाचननिरूपणम् ।
- ४० श्वाचकथाप्रसङ्गेन शिवरात्रिमाहात्म्यवर्णनम् ।
- ४१ मुक्तिनिरूपणम् ।
- ४२ शिवशुणनिर्गुणभेदवर्णनम् ।
- ४३ ज्ञाननिरूपणं शिवविज्ञानफलनिरूपणञ्च ।
- इति चतुर्थी काटिहसंहिता ॥ ४ ॥
- अथ पंचम्युगासंहिता ॥ ५ ॥
- १ पुत्रार्थं कैलासे गतस्य कृष्णस्य उपमन्वुनाम पिता
संवादः ।
- २ उपमन्योः कृष्णं प्रति शिवमकनिरूपणम् ।
- ३ तपस्तुष्टयोः शिवयोः कृष्णायामिषवरप्रदानम् । ३-
शरथे च वरप्रदानं तेन रावणे जित्वा ज्ञानकु-
पकविषः ।
- ४ शिवमायाप्रभाववर्णनम् ।
- ५ सवत्सुमारेण व्यासं प्रति महापातकान्यवर्णितः ।
- ६ पापभेदनिरूपणम् ।
- ७ यमलोकमार्गयमदत्तस्वरूपवर्णनम् ।
- ८ नरकभेदनिरूपणम् ।
- ९ नरकवातनावर्णनम् ।
- १० नरकविशेषदुःखवर्णनम् ।

अध्यायाः विषयाः
 ११ दानप्रमाणमपुनरुक्तमावश्य निरूपणमनदान विवे-
 यमाहस्यवर्णनम् ।
 १२ जीवतर्पणमाहस्यवर्णनपुरस्सरं तपोमाहस्यवर्णनम् ।
 १३ पुत्रकामाहस्यवर्णनम् ।
 १४ कुलमाहस्यवर्णनम् ।
 १५ ब्रह्माण्डवर्णने पासाकलोकनिरूपणम् ।
 १६ केनचैव कर्मणा कस्मिन्कस्मिन्नरके वास्तु इत्युत्तरस्य
 भाष्यवर्णनम् ।
 १७ ब्रह्माण्डवर्णने अम्बुद्वीपवर्णनम् ।
 १८ भारतवर्षे क्षेत्रस्य ब्रह्माद्वीपवर्णनम् ।
 १९ सूर्यादिग्रहस्थिति निरूप्य ज्वालादिकोवर्णनम् ।
 २० इतस्तपसामेव क्षिप्रलोकप्रति निरूप्य साप्तिवर्णनम् ।
 २१ तत्तत्कर्ममिस्तत्तत्तर्पणे जन्म निरूप्य संग्रामकर्मनि-
 रूपणम् ।
 २२ देहोत्पत्तिवर्णनम् ।
 २३ देहाऽश्रुचित्वात्म्यात्मसादुःखवर्णनम् ।
 २४ कर्तुं प्रति पंचवृत्ताऽप्यरःकृतलोत्पन्नावर्णनम् ।
 २५ कृतकान्तरवर्णनम् ।
 २६ वेदिकां कृतकान्तरवर्णनम् ।
 २७ कालवर्णनपुरस्सरं शिवप्रतिवर्णनम् ।
 २८ कालापुरस्सरवर्णनम् ।
 २९ आदित्यवर्णनम् ।
 ३० स्वात्ममुखादित्यवर्णनम् ।
 ३१ सर्ववर्णने त्वं कापि स्थिति मा कस्य तव साभि-
 प्यतकम्भः स्यादिति गारुडस्य दसस्य कापः ।

अध्यायाः विषयाः
 ३२ कल्पवृक्षीवमप्यवर्णनमिहानि ।
 ३३ मास्तोत्पत्तिवर्णनम् भूतसर्ववर्णने तत्तत्तज्जनि-
 रूपणम् ।
 ३४ चतुर्वर्णनम् तत्तत्तज्जनि-
 रूपणम् ।
 ३५ अस्मत्तज्जनि-
 रूपणम् ।
 ३६ अस्मत्तज्जनि-
 रूपणम् ।
 ३७ अस्मत्तज्जनि-
 रूपणम् ।
 ३८ अस्मत्तज्जनि-
 रूपणम् ।
 ३९ अस्मत्तज्जनि-
 रूपणम् ।
 ४० अस्मत्तज्जनि-
 रूपणम् ।
 ४१ अस्मत्तज्जनि-
 रूपणम् ।
 ४२ अस्मत्तज्जनि-
 रूपणम् ।
 ४३ अस्मत्तज्जनि-
 रूपणम् ।
 ४४ अस्मत्तज्जनि-
 रूपणम् ।
 ४५ अस्मत्तज्जनि-
 रूपणम् ।
 ४६ अस्मत्तज्जनि-
 रूपणम् ।
 ४७ अस्मत्तज्जनि-
 रूपणम् ।
 ४८ अस्मत्तज्जनि-
 रूपणम् ।
 ४९ अस्मत्तज्जनि-
 रूपणम् ।
 ५० अस्मत्तज्जनि-
 रूपणम् ।

अध्यायाः विषयाः
 ५१ अस्मत्तज्जनि-
 रूपणम् ।
 ५२ अस्मत्तज्जनि-
 रूपणम् ।
 ५३ अस्मत्तज्जनि-
 रूपणम् ।
 ५४ अस्मत्तज्जनि-
 रूपणम् ।
 ५५ अस्मत्तज्जनि-
 रूपणम् ।
 ५६ अस्मत्तज्जनि-
 रूपणम् ।
 ५७ अस्मत्तज्जनि-
 रूपणम् ।
 ५८ अस्मत्तज्जनि-
 रूपणम् ।
 ५९ अस्मत्तज्जनि-
 रूपणम् ।
 ६० अस्मत्तज्जनि-
 रूपणम् ।
 ६१ अस्मत्तज्जनि-
 रूपणम् ।
 ६२ अस्मत्तज्जनि-
 रूपणम् ।
 ६३ अस्मत्तज्जनि-
 रूपणम् ।
 ६४ अस्मत्तज्जनि-
 रूपणम् ।
 ६५ अस्मत्तज्जनि-
 रूपणम् ।
 ६६ अस्मत्तज्जनि-
 रूपणम् ।
 ६७ अस्मत्तज्जनि-
 रूपणम् ।
 ६८ अस्मत्तज्जनि-
 रूपणम् ।
 ६९ अस्मत्तज्जनि-
 रूपणम् ।
 ७० अस्मत्तज्जनि-
 रूपणम् ।

अध्यायाः विषयाः
 ७१ अस्मत्तज्जनि-
 रूपणम् ।
 ७२ अस्मत्तज्जनि-
 रूपणम् ।
 ७३ अस्मत्तज्जनि-
 रूपणम् ।
 ७४ अस्मत्तज्जनि-
 रूपणम् ।
 ७५ अस्मत्तज्जनि-
 रूपणम् ।
 ७६ अस्मत्तज्जनि-
 रूपणम् ।
 ७७ अस्मत्तज्जनि-
 रूपणम् ।
 ७८ अस्मत्तज्जनि-
 रूपणम् ।
 ७९ अस्मत्तज्जनि-
 रूपणम् ।
 ८० अस्मत्तज्जनि-
 रूपणम् ।
 ८१ अस्मत्तज्जनि-
 रूपणम् ।
 ८२ अस्मत्तज्जनि-
 रूपणम् ।
 ८३ अस्मत्तज्जनि-
 रूपणम् ।
 ८४ अस्मत्तज्जनि-
 रूपणम् ।
 ८५ अस्मत्तज्जनि-
 रूपणम् ।
 ८६ अस्मत्तज्जनि-
 रूपणम् ।
 ८७ अस्मत्तज्जनि-
 रूपणम् ।
 ८८ अस्मत्तज्जनि-
 रूपणम् ।
 ८९ अस्मत्तज्जनि-
 रूपणम् ।
 ९० अस्मत्तज्जनि-
 रूपणम् ।

अध्यायाः

विषयाः

- वर्णनं, सद्युपक्रमोपसंहारप्रकारकम् च ।
- १६ महादित्यमण्डलस्थः करणं शिवो वा अक्षिर्नेति नामैवप्रसक्तोत्तरकर्मोक्त एव साधारणकारणमित्यभिप्रायविप्रक्षयकर्मणम् ।
- १७ शिवशक्तयोः स्वरूपवर्णनस्य शिवस्वोपरित्यक्तप्रकृतोपासकत्वं बहुवं महात्मना तद्विदेवमुक्तिरिति नामदेवस्य संसर्गपरिहाराय शिवस्यैतद्वानोपदे-
क्षणं च स्वरूपतत्त्वव्युत्पत्तिकर्मणम् ।
- १८ कर्माणां पुण्यपरायणवर्णनम्, संज्ञासप्ततया शिष्य-
कारणनिर्णयनम् ।
- १९ तत्त्वप्रमाणानुसृत्या तदर्थवर्णनेतरं योग-
कर्मनिर्णयनम् ।
- २० यतिशैवयतिनामासाधारकर्मणम् ।
- २१ कर्माणां कर्तृनिषेधात्कर्मनिराकरणं तत्प्रकारणवर्ण-
नं दशमस्कन्धकर्मणम् ।
- २२ कर्मवर्णनामेकैवाहकार्यकर्मणम् ।
- २३ त्रयोदशके तुल्यशक्त्यादिविधिकर्मणम् ।
- इति षष्ठी केवलसंक्षेपः ॥ ६ ॥

अथ सप्तम्या वायवीयसंहितायाः पूर्वभागः ॥ १ ॥

- १ शिवसिद्धयर्थं दशपुराणविर्भावकर्मणम्, तत्र पुराण-
संक्रान्तकथादिविप्रक्षयः ।
- २ 'कः' इति विवरणमात्रं चटुर्कमनुमीनां विधि-
प्रति प्रसः ।

अध्यायाः

विषयाः

- ३ शिव एव सर्वस्वपरत्तत्त्वादायेव जीवानां मुक्तिरिति विष्णुतत्त्वं प्रसंगान्निवर्णनकर्मणम् ।
- ४ श्रुतिप्रसङ्गात्पुनरुक्तं तत्र, वाचोरागमनसुषीणां प्रधा-
नुरेवाह्वयोः शिवैववर्णनारंभः ।
- ५ पशुपतिकृष्णार्धविषये शान्तेरभिप्रेतश्रुतिव्यतिरेकविवादः ।
- ६ उपर्युक्तकथारंभः शिव एवेति प्रमाणैः प्रत्युत्तरं प्रसंगा-
द्व्याप्यवैयर्थ्यानुवर्णनकर्मणम् ।
- ७ कायः शिवादिभ्यो भेदयुक्त्या तस्य स्वरूपसत्त्वादि-
विवरणम् ।
- ८ कल्पनिर्दिष्टं सृष्ट्या तत्र कीडाविमिश्रं शिवस्य सृष्ट्या-
दि कथं ।
- ९ श्रुत्यां वाचं प्रति शिवस्य कीडाविषयकश्रुतिविष-
यानेकप्रमाणकर्मणम् ।
- १० अक्षिजगत्संस्तुतिस्तत्त्वसाधिविवरणम् ।
- ११ कर्मप्रकारप्रतिफलविशेषेण समप्रतिषेधोद्भवः ।
- १२ ब्रह्मणः सत्त्वगुणोद्भूतमादित्यः । मृतपिशाचाधुर-
राक्षसां चोत्पत्तिविवरणम् ।
- १३ कल्पमेवेव ब्रह्मविष्णुशिवोद्भूतानामन्योन्यतः प्रादुर्भाव-
कर्मणम् ।
- १४ प्रतिकल्पे ब्रह्मणः सत्त्वगुणोद्भूतत्ववर्णनम् ।
- १५ कर्मवर्णनपरिणामे प्रादुर्गताच्छिवाद् ब्रह्मणो भेद-
व्युत्पत्तिकर्मणम् ।
- १६ वैकुण्ठश्रुतिव्यतिरेकप्रसंगाच्छक्तिनिर्माणकर्मणम् ।
- १७ शिवसिद्धयर्थं सत्त्वगुणोद्भूतत्ववर्णनम् ।
- १८ शिवायाः कर्तृनाम्ना दशोद्धारणम्, दशस्य अक्षरैकारण-
विशेषनिमित्तात्सत्तद्विद्वत्त्ववर्णनम् । की-
मोत्पत्तिः ।

अध्यायाः

विषयाः

- २० कल्पस्य वीरमदस्य दशयज्ञस्थानवर्णनं तत्तत्-
दक्षमन्त्रविप्रक्षयवर्णनम् ।
- २१ ब्रह्मस्थानाद्विष्ण्वादीनां गमनम् । अध्यादीनां च पञ्च-
कनवर्णनम् ।
- २२ दशस्य पञ्चपाताहीरमदेवोर्मये दास्यसंप्रदानः तत्र
वीरमददेवादीनां विरूपकरणस्य वर्णनम् ।
- २३ वराभूतदेवैः कृत्या सृष्ट्या प्रसंगाच्छिवात्मन-
सैवादेववर्णनानिर्णयार्थानादिकर्मणम् ।
- २४ ततो मंदराचले शिवस्य तपोर्वं गमनं प्रसंगान्द-
रणं च । अत्रोत्तरे श्रुतिविप्रक्षेपद्वयोत्पत्तिः शिवि-
प्रार्थनया च तद्वचनं प्रवृत्तयोः शिवबोधिवि-
लीलाप्रवर्णनम् ।
- २५ शिवेन 'कर्म' त्वनिर्दिष्टा शिवा तपोऽर्थं हिमा-
वतं जगत् तपोऽर्थं तपचरतीं देवीं दैत्यवैष्णवा
ब्रह्माऽऽत्मना तस्य कर्मणि सां गौरी कुरु, मूर्तिहस्य
शिवमन्त्रो मूर्तिरिति तं देवमुक्तेः ।
- २६ ब्रह्मणो च तपोस्तिकतुके सा सखीमिच्छेदेन च सह शिवं
हन्तुं गता । ब्रह्मणि गौरीः स्वदेहकोष्ठाभिर्मतां कोसिकीं
गृहीत्वा दैत्यवचनं स्वलोकं जगामेत्यादिवर्णनम् ।
- २७ मंदरे गौरीपती शिवमन्त्रोत्साहवर्णनं शिवयोः
संमेलनप्रसङ्गकर्मणं शिवयाऽऽनीतस्य सिद्धस्य शिव-
प्रसादः ।
- २८ शिवस्यास्य याऽऽनीतोमीकता पूर्वोक्ता तस्याः
प्रसंगः प्रसंगाद्भस्महिमवर्णनं च ।
- २९ ब्रह्मणो इव वास्य विशस्य शिवस्य संवदः पूर्वोक्त-
स्य विवरणं तथा वदन्त्यवर्णनम् ।

अध्यायाः

विषयाः

- २० शिवविचित्रचरितभवननारितक्यप्रवृत्तमुद्दिष्टाहस्वनिव-
र्तनक्षमशिवतत्त्वविषयक कृषिप्रश्रयप्रसंगः ।
- २१ उत्तरत्येन वायुप्रोक्तानेकाग्र्यादिष्टांतेर्विष्णुशक्तिव्य-
वधानम् ।
- २२ श्रीशुक्रप्रापकमेष्टवर्मप्रच्छानुरोवाचैवः प्रोष्ठानमेव
नान्वदित्यादिविवरणम् । तस्य च पंचविषयविवरणम् ।
- २३ श्रवणं पाशुपतप्रतर्कनं स्मरहिमवर्णनम् ।
- २४ प्रश्नानुसारेण शिशुत्वेऽप्युपमन्वोः सैवायमतत्त्वज्ञानं
तस्य पूर्वजन्मवृत्तकर्मणं द्वादशतया तस्य विप्रक्षेपप्रसंगः ।
- २५ उपमन्वुत्पत्तौ देवः शिवशरणं प्राप्तास्तदाशक्त्य-
शिवेनोपमन्वुसुषीप गत्वा वरं वाचस्तेषु केवाक्ये
नोक्तं शिवमूर्तिं शिवा मम किमपि नेष्टं तदा शक-
स्वी शिवः शिवमिदमकरोतांश्रुत्वा चोपमन्वुस्तं श्रु-
त्वा प्रवृत्तस्तदा शिवरूपेण तस्य श्रवणं दत्त्वा स्वलोकं
गता इत्यादिवर्णनम् ।
- इति सप्तम्या वायवीयसंहितायाः पूर्वखण्डः ॥ १ ॥

अथ सप्तम्या वायवीयसंहितायाः उत्तरभागः ॥ २ ॥

- एकदा पुत्रकामनया शिवसंनिधिं गतस्य श्रीकृष्णस्यो-
पमन्वोऽर्च्यत्वाद्युपतास्त्रवाचिकप्रार्थनाच्छिवात् सां-
नामकपुत्रप्राप्तिवर्णनम् ।
- २ कृषिब्रह्मादुरोधात्पाशुपतज्ञानस्य वायुशक्त्यविवरणं तस्य
वचनदेव पशुपतिं शिवा कृत्यापि पशोः (जीवस्य)
तृणच्छेदेनेपि शक्त्यभावात्पशुपतशक्तिरुपाच्छिवादिदं
सैवार्थकं अमृतं इत्यादिविवरणम् ।

अध्यायाः विषयाः
३ सर्वस्यास्य जयतः शिवस्य त्वात्सर्वेषामममदानात्सर्वो-
पकारकरणाच्च पुनरैक्यदिप्रतीत्या पितृसंतोषस्तथा शिव-
स्तुष्यतीत्याद्युपमन्त्रोः कृष्णं प्रत्युपदेशः ।
४ श्रीकृष्णकृतप्रशस्तोत्पत्तेन चंद्रशेखरादिदं विष्णो-
गौरीशकृष्णविष्टितमिदं प्रत्युपमन्त्रकृतविर्णनम् ।
५ विष्णुस्यास्य वस्तुतः शिवस्य रूपे पाशसांभ्यां पशवो
जीवा 'एकं तं बहुधा वदति' इत्यस्योपमः बृहत्तवि-
स्तारकथनम् ।
६ यथा जीवानां मायाहंकारादिबन्धनतया शिवस्य नित्या-
दिसंविस्तारप्रतिपादनम् ।
७ यथा ब्रह्मे सकाशादनेके स्फुटिगा उत्पद्यन्ते लीयन्ते
च तथा शिवादेनताः शक्तय उःपद्यन्ते बिल्वं
प्राप्नुवन्तीत्येवंप्रकारेण शक्तिस्वरूपं तासां च सम्य-
क्प्रमाचिच्छवमकथा च शिवस्य ज्ञानप्राप्तिरत्यादि
प्रपंचनम् ।
८ वेदान्तज्ञानाधीनं शिवस्य स्वज्ञानं बुद्धिहीनानां नेति च
बृहत्कं तत्प्रसंगादादौ व्यासावतारकथनम् ।

अध्यायाः विषयाः
९ युगेयुगे शिवस्य योगावतारकथनम् ।
१० गौरीं प्रति सप्ताधनायाः शिवभक्तेः स्वरूपफलादिप्र-
कारकथनम् ।
११ ब्राह्मणानां तदितरभक्तानामधिकारिणां च धर्मप्रपञ्च-
नम् ।
१२ 'नमः शिवाय' इति पञ्चाक्षरमन्त्रमाहात्म्यकथनम् ।
१३ कलिकलुषितकालेपि श्रद्धायुक्तपञ्चाक्षरमन्त्रानुष्ठानाच्छि-
वसालोक्यप्राप्तिरित्यादिकथनम् ।
१४ पञ्चाक्षरमन्त्रप्रविधानकथनम् ।
१५ शिवदीक्षाविधानकथनं तत्प्रसंगादुक्ताहात्म्यवर्णनं च ।
१६ शिवदीक्षायां शिष्यसंस्कारविधानकथनम् ।
१७ गुरोः शिष्ययोर्म्यताविचारणायां षड्विंशविज्ञानविचार-
णावस्थं कर्त्तव्यमिधाय तत्प्रसंगेन षड्विंशक्षणप्रपञ्चनं
दीक्षादानप्रकारकथनञ्च ।
१८ षड्विंशद्विधानदिरूपणम् ।
१९ साधकसंस्कारमन्त्रमाहात्म्यनिरूपणम्, तत्र मन्त्रग्रहण-
जपप्रकारतत्फलादीन्बभ्रिहिवानि ।

अध्यायाः विषयाः
२० शिष्यस्य आचार्यत्वायाऽभिषेकस्य प्रकारोमिहितः ।
२१ नित्यनैमित्तिकमैककथनं, तत्र सर्वपूजापञ्चकप्रकारा-
भिहितः ।
२२ न्यासप्रकारनिरुक्तिः तत्र मातृकान्यासषडङ्गन्यासादि-
कप्रपंचनम् ।
२३ शवागमोक्तपूजापद्धतिव्याख्याकथनम् ।
२४ शैवानां लिंगपूजाविधिकथनम् ।
२५ पूजास्योपचाराणां प्रत्येकस्य स्वरूपकथनम् ।
२६ महोत्सवप्रतिष्ठितशिवलिङ्गपूजायात्पनाशो भव-
त्यतः सर्वेषां सांगोपमलिङ्गपूजायामधिकारोमिहितः ।
२७ अग्निर्कार्यं कुडादिकथनम् । होमद्रव्यसंख्यादिकथनम् ।
२८ शिवाश्रमवतां नैमित्तिकविधिकथनम् ।
२९ शिवशास्त्रोक्तैहिकामुष्मिककामवर्त्मकैः ।
३० शैवावरणपूजाकमस्तत्फलदर्शनम् ।
३१ पञ्चावरणपूजाविषयकशिवमहास्तोत्रकथनम् ।
३२ शिवशास्त्रोक्तैहिकफलपूजाहोमजपतपोदानादिक-
३३ आमुष्मिककर्मणः विधिप्रकथनम् ।

अध्यायाः विषयाः
३४ नित्यादिकर्मणां किमिदं प्रतिष्ठया सिद्धिरिति
विषयः ।
३५ लिङ्गारूपधारिणा शिवेन विधिविष्णुमोहोन्मवर्ति
तदारभ्य लिङ्गपूजाप्रवृत्तिः ।
३६ सपरिकल्पितप्रतिष्ठापनविधानवर्णनम् ।
३७-३८ योगमार्गवर्णनम् ।
३९ शिवभक्त्या योगस्य वर्णनम्, तद्देवानां स्वरूपदि-
वर्णनं च ।
४० नमिष्येति शिवस्य वर्णनम्, तत्र कात्यायनाकाशशब्देन ज-
पुक्ते प्रविशतां नृपतिलोक्य साक्षात्पूजायां यत्कृतेऽ-
न्तिके गत्वा प्रश्नः । तद्विषये तत्र नमः ३५
पुष्पलस्यत इत्यमुर्वाति विधिनाभ्यधायीति ।
४१ स्कन्दसंस्तविषयमागत्य कृषिभ्यश्चैव ज्ञानं दत्त्वा
शिवसन्निधौ जगाम नन्दीत्युक्त्यनन्तरं शिवपुराज-
माहात्म्यनिरूपणम् ।
इति सप्तमी वाचवीयसंहिता.

॥ इति श्रीशिवमहापुराणविषयाऽनुक्रमणिका समाप्ता ॥

श्रीवर्णेशाय नमः ॥ श्रीशौनक उवाच ॥ हे हे सूत महाप्राज्ञ सर्वसिद्धान्तवित्प्रभो ॥ आख्याहि मे कथासारं पुराणानां विशेषतः
 ॥ १ ॥ सप्त्यायाश्चासद्रक्तावेको वर्द्धतेकथम् ॥ स्वविकारनिरासश्च सज्जनैः क्रियते कथम् ॥ २ ॥ जीवाश्चासुरतां प्राप्ताः
 मायो घोरे कलाविह ॥ तस्य संशोधने किं हि विद्यते परमायनम् ॥ ३ ॥ यदस्ति वस्तु परमं श्रेयसां श्रेय उत्तमम् ॥ पावनं पावनानां च
 साधनं तद्वद्विदुः ॥ ४ ॥ येन तत्साधनेनाशु शुष्यत्यात्मा विशेषतः ॥ शिवप्राप्तिर्भवेत्तातं सदा निर्मलचेतसः ॥ ५ ॥ सूत उवाच ॥
 अन्यस्त्व मुनिशार्दूल श्रवणप्रीतिलालसः ॥ अतो विचार्य्य सुधिया वच्मि शास्त्रं महोत्तमम् ॥ ६ ॥ सर्वसिद्धान्तनिष्पन्नं भक्त्यादिक
 विवर्द्धनम् ॥ शिवतोषकं विष्णुं शृणु वत्स रसायनम् ॥ ७ ॥ कालव्यालमहात्रासविष्वंसकमुत्तमम् ॥ शैवं पुराणं परमं
 शिखिनोकं पुरा मुने ॥ ८ ॥ सनत्कुमारस्य मुनेरुपदेशात्परादरात् ॥ व्यासेनोक्तं तु संक्षेपात्कलिजानां हिताय च ॥ ९ ॥
 एतस्मादपरं किञ्चित्पुराणाच्छेवतो मुने ॥ न विद्यते मनःशुद्धये कलिजानां विशेषतः ॥ १० ॥ जन्मान्तरे भवेत्पुण्यं महत्तम्य सुप्रीयतः ॥
 तस्य प्रीतिर्भवेत्तत्र महाभाग्यवतो मुने ॥ ११ ॥ एतच्छिवपुराणं हि परमं शास्त्रमुत्तमम् ॥ शिवरूपं क्षितौ ज्ञेयं सेवनीयं च सर्वथा
 ॥ १२ ॥ पठनाच्छ्रवणादस्य भक्तिमान्नरसत्तमः ॥ सद्यः शिवपदप्राप्तिं लभते सर्वसाधनात् ॥ १३ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन काक्षितं
 पठनं वृमिः ॥ तथास्य श्रवणं श्रेयसा सर्वकामफलप्रदम् ॥ १४ ॥ पुराणश्रवणाच्छम्भोर्निष्पापो जायते नरः ॥ भुक्त्वा भोगान्सुविपुलाञ्छि
 वल्लोकमवाप्नुयात् ॥ १५ ॥ राजसूयेन यत्पुण्यमग्निष्टोमशतेन च ॥ तत्पुण्यं लभते शम्भोः कथाश्रवणमात्रतः ॥ १६ ॥ ये शृण्वन्ति मुने
 शैवं पुराणं शास्त्रमुत्तमम् ॥ ते मनुष्या न मन्तव्या रुद्रा एव न संशयः ॥ १७ ॥ शृण्वतां तत्पुराणं हि तथा कीर्तयतां च तत् ॥ पादाम्बुज
 त्रांस्येव तीर्थानि मुनयो विदुः ॥ १८ ॥ गन्तुं निःश्रेयसं स्थानं येऽभिवाञ्छन्ति देहिनः ॥ शैवपुराणममलं भक्त्या शृण्वन्तु ते सदा ॥ १९ ॥
 सदा श्रोतुं यद्यशक्तो भवेत्स मुनिसत्तम ॥ नियतात्मा प्रतिदिनं शृणुयाद्वा मुहूर्तकम् ॥ २० ॥ यदि प्रतिदिनं श्रोतुमशक्तो मानवो भवेत् ॥
 पुण्यमासादिषु मुने शृणुयाच्छिवपुराणकम् ॥ २१ ॥ मुहूर्तं वा तदर्द्धं वा तदर्द्धं वा क्षणं च वा ॥ ये शृण्वन्ति पुराणं तत्र तेषां दुर्गतिर्भवेत्
 ॥ २२ ॥ तत्पुराणं च शृण्वानः पुरुषो यो मुनीश्वर ॥ स निस्तरति संसारं दग्ध्वा कर्ममहाटवीम् ॥ २३ ॥ तत्पुण्यं सर्वदानेषु
 सर्वयज्ञेषु वा मुने ॥ शम्भोः पुराणश्रवणात्तत्फलं निश्चलं भवेत् ॥ २४ ॥ विशेषतः कलौ शैवपुराणश्रवणादृते ॥ परो धर्मो न पुंसां हि

सि० पु०

॥ १ ॥

मुक्तिसाधनकृन्मुने ॥ २५ ॥ पुराणश्रवणं शम्भोर्नामसंकीर्तनं तथा ॥ कल्पद्रुमफलं सम्यङ्मनुष्याणां न संशयः ॥ २६ ॥ कलौ दुर्मेवसां पुंसां
धर्माचारोज्झितात्मनाम् ॥ हितस्य विदधे शम्भुः पुराणाख्यं सुधारसम् ॥ २७ ॥ एकोऽजरामरः स्याद्रे पिबन्नेवामृतं पुमान् ॥ शम्भोः कथामृतं कुर्यात्कुल
मेवाजरामरम् ॥ २८ ॥ सदा सेव्या सदा सेव्या सदा सेव्या विशेषतः ॥ एतच्छिवपुराणस्य कथा परमपादनी ॥ २९ ॥ एतच्छिवपुराणस्य कथाश्रवणमात्रतः ॥
किं ब्रवीमि फलं तस्य शिवश्चित्तं समाश्रयेत् ॥ ३० ॥ चतुर्विंशतिसाहस्रो ग्रन्थोऽयं सप्तसंहितः ॥ भक्तित्रिकमुसंपूर्णः शृणुयात्तं परादरात् ॥ ३१ ॥
विद्येभरसंहिताया द्वितीया रुद्रसंहिता ॥ तृतीया शतरुद्राख्या कोटिरुद्रा चतुर्थिका ॥ ३२ ॥ पञ्चम्युमासंहितोक्ता षष्ठी कैलाससंहिता ॥
सप्तमी वायवीयाख्या सप्तेवं संहिता इह ॥ ३३ ॥ सप्तसंहितं दिव्यं पुराणं शिवसंज्ञकम् ॥ वरीवर्ति ब्रह्मतुल्यं सर्वोपरिगतिप्रदम् ॥ ३४ ॥
एतच्छिवपुराणं हि सप्तसंहितमादसत् ॥ परिपूर्णं पठेद्यस्तु स जीवन्मुक्त उच्यते ॥ ३५ ॥ पुमानज्ञानतस्तावद्धमतेऽस्मिन्भवे मुने ॥
यावत्कर्णगतं नास्ति पुराणं शैवमुत्तमम् ॥ ३६ ॥ किं श्रुतेर्बहुभिश्शास्त्रैः पुराणैश्च भ्रमा वहे ॥ शैवपुराणमेकं हि मुक्तिदानेन गर्जति ॥ ३७ ॥ एत
च्छिवपुराणस्य कथा भवति यद्गृहे ॥ तीर्थभूतं हि तद्गृहं वसतां पापनाशनम् ॥ ३८ ॥ अश्वमेधसहस्राणि वाजपेयशतानि च ॥
कलां शिवपुराणस्य नाहन्ति खलु षोडशीम् ॥ ३९ ॥ तावत्स प्रोच्यते पापी पापकृन्मुनिसत्तम ॥ यावच्छिवपुराणं हि न
शृणोति सुमक्तिः ॥ ४० ॥ गंगाद्याः पुण्यनद्यश्च सप्तपुण्यो गया तथा ॥ एतच्छिवपुराणस्य समतां यान्ति न क्वचित् ॥ ४१ ॥
नित्यं शिवपुराणस्य श्लोकं श्लोकार्द्रमेव च ॥ स्वमुखेन पठेद्भक्त्या यदीच्छेत्परमां गतिम् ॥ ४२ ॥ एतच्छिवपुराणं यो वाचयेदर्थतोऽ
निशम् ॥ पठेद्वा प्रीतितो नित्यं स पुण्यात्मा न संशयः ॥ ४३ ॥ अन्तकाले हि यश्चेन शृणुयाद्भक्तितस्सुधीः ॥ सुप्रसन्नो
महेशानस्तस्मै यच्छति स्वं पदम् ॥ ४४ ॥ एतच्छिवपुराणं यः पूजयेन्नित्यमादरात् ॥ स भुक्तेहाखिलान्कामानन्ते शिवपदं लभेत्
॥ ४५ ॥ एतच्छिवपुराणस्य कुर्वन्नित्यमतोन्द्रितः ॥ पट्टवस्त्रादिना सम्यक् सत्कारं स सुखी सदा ॥ ४६ ॥ शैवं पुराणममल
शैवसर्वस्वमादरात् ॥ सेवनीयं प्रयत्नेन परत्रेह मुखेऽमुना ॥ ४७ ॥ चतुर्वर्गप्रदं शैवं पुराणममलं परम् ॥ श्रोतव्यं सर्वदा प्रीत्या
पठितव्यं विशेषतः ॥ ४८ ॥ वेदेतिहासशास्त्रेषु परं श्रेयस्करं महत् ॥ शैवं पुराणं विज्ञेयं सर्वथा हि मुमुक्षुभिः ॥ ४९ ॥ शैवं
पुराणमिदमात्मविदां वारिष्ठं सेव्यं सदा परमवस्तु सतां समर्च्यम् ॥ तापत्रयाभिशमनं सुखदं सदैव प्राणप्रियं विविहरीशमुक्तामराणाम् ॥ ५० ॥

महा

अ० १

527

॥ १ ॥

वन्दे शिवपुराणं हि सर्वदाहं प्रसन्नधीः ॥ शिवः प्रसन्नतां यायादद्यात्स्वपदयो रतिम् ॥ ५१ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराणे शिवपुराणमाहात्म्ये
 तन्महिमवर्णनं नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ शौनक उवाच ॥ सूत सूत महार्मानं धन्यस्त्वं परमार्थवित् ॥ अद्भुतेषु कथा दिव्या श्रविता कृपया
 हि नः ॥ १ ॥ अधौघविध्वंसकरी मनःशुद्धिविधायिनी ॥ शिवसन्तोषजननी कथेयं नः श्रुताद्भुता ॥ २ ॥ एतत्कथासमानं न भुवि किंचित्परा
 त्परम् ॥ निश्चयेनेति विज्ञातमस्माभिः कृपया तव ॥ ३ ॥ केके विशुध्यन्त्यनया कथया पापिनः कलौ ॥ वद तान्कृपया सूत कृतायै
 भुवनं कुरु ॥ ४ ॥ सूत उवाच ॥ ये मानवाः पापकृतो दुराचारताः स्वलाः ॥ कामादिनिरता नित्यं तेऽपि शुध्यन्त्यनेन वै ॥ ५ ॥ ज्ञान
 यज्ञः परो यं वै भुक्तिमुक्तिप्रदस्सदा ॥ शोधनस्सर्वपापानां शिवसन्तोषकारकः ॥ ६ ॥ तृष्णाकुलास्सत्यहीनाः पितृमातृविदूषकाः ॥ दास्य
 का हिंसका ये च तेऽपि शुध्यन्त्यनेन वै ॥ ७ ॥ स्ववर्णाश्रमधर्मभ्यो वार्जिता मत्सराश्विताः ॥ ज्ञानयज्ञेन तेऽनेन सम्पुनन्ति कलावपि ॥ ८ ॥
 छलच्छद्मकरा ये च ये च क्रूरास्सुनिर्दयाः ॥ ज्ञानयज्ञेन तेऽनेन सम्पुनन्ति कलावपि ॥ ९ ॥ ब्रह्मस्वपुष्टास्सतत व्यभिचाररताश्च ये ॥
 ज्ञानयज्ञेन तेऽनेन सम्पुनन्ति कलावपि ॥ १० ॥ सदा प्रापयता ये च ये शठातिदुराशयाः ॥ ज्ञानयज्ञेन तेऽनेन सम्पुनन्ति कलावपि ॥ ११ ॥
 मलिना दुर्धियः शान्ता देवताद्रव्यभोजिनः ॥ ज्ञानयज्ञेन तेऽनेन सम्पुनन्ति कलावपि ॥ १२ ॥ पुराणस्यास्य पुण्यं सन्महापातकनाशनम् ॥
 भुक्तिमुक्तिप्रदं चैव शिवसन्तोषहेतुकम् ॥ १३ ॥ अत्रैवोदाहरन्तीममितिहासं पुरातनम् ॥ यस्य श्रवणमात्रेण पापहानिर्भवत्यस्य ॥
 १४ ॥ आसीत्किरातनगरे ब्राह्मणो ज्ञानदुर्बलः ॥ दरिद्रो रसविक्रेता देवधर्मपराङ्मुखः ॥ १५ ॥ सन्ध्यास्नानपरिभ्रष्टो वेश्यवृत्तिपरायणः ॥
 देवराज इति ख्यातो विश्वस्तजनवञ्चकः ॥ १६ ॥ स विग्राह्यत्रियान्वैश्यान्बुद्ध्यापि तथापरान् ॥ इत्वा नानामिषेणैव तत्तदनमप्यहरत् ॥ १७ ॥
 अधर्माद्बहुवित्तानि पश्चात्तेनार्जितानि वै ॥ न धर्माय धनन्तस्य स्वल्पश्चापीह पापिनः ॥ १८ ॥ एकदैकतडागे स स्नातुं यातो महीसुरः ॥
 वेश्यां शोभावतीं नाम दृष्ट्वा तत्रातिविह्वलः ॥ १९ ॥ स्ववशं धनितं विप्रं ज्ञात्वा हृष्टाय सुन्दरी ॥ वातालापेन तच्चित्तं प्रीतिमत्समजायत ॥ २० ॥
 द्वियं कर्तुं स ताम्मेने पतिं कर्तुं च सा तथा ॥ एवं कामवशौ भूत्वा बहुकालं विजहत् ॥ २१ ॥ आसने शयने पाने भोजने क्रीडने तथा ॥ दम्पती
 च सदा द्वौ तु ववृताते परस्परम् ॥ २२ ॥ मात्रा मित्रा तथा पत्न्या वारितोऽपि पुनःपुनः ॥ नामन्यत वचस्तेषां पापवृत्तिपरायणः ॥ २३ ॥ एकदै
 र्ग्यावशाद्वात्रौ मातरं पितरं बधूम् ॥ प्रसूतान्पुत्रवधौघो धनन्तेषान्तथाहरत् ॥ २४ ॥ आत्मनीर्न धनं यच्च पित्रादीनां तथा धनम् ॥ वेश्या

सि० प्र०
॥ २ ॥

य इत्थान्सर्वं कामी तद्वतमानसः ॥ २६ ॥ सोऽभक्ष्यभक्षकः पापी मदिरापानलालसः ॥ एकपात्रे सदाभोक्षीत्सवेश्यो ब्राह्मणाधमः ॥ २६ ॥
यदाचिदेवयोगेन प्रतिष्ठानमुपागतः ॥ शिवालयं दृदर्शसौ तत्र साधुजनावृतम् ॥ २७ ॥ स्थित्वा तत्र च विप्रोऽसौ ज्वरेणातिप्रपीडितः ॥
शुश्राव सततं शेवी कथां विप्रमुखोद्गताम् ॥ २८ ॥ देवराजश्च मासान्ते ज्वरेणापीडितो मृतः ॥ बद्धो यमभटैः पाशैर्नीतो यमपुरम्बलात् ॥ २९ ॥
तावन्निवगणाः शुभ्रास्त्रिशुलश्चितपाणयः ॥ भस्मभासितसर्वाङ्गा रुद्राक्षश्चितविग्रहाः ॥ ३० ॥ शिवलोकात्समागत्य क्रुद्धा यमपुरीययुः ॥
ताडयित्वा तु तदुतास्तर्जयित्वा पुनःपुनः ॥ ३१ ॥ देवराजं संमामोच्य विमाने परमाद्भुते ॥ उपवेश्य यदा दूताः कैलासं गन्तुमुत्सुकाः ॥ ३२ ॥
तदा यमपुरीमध्ये महाकोलाहलोऽभवत् ॥ धर्मराजस्तु तं श्रुत्वा स्वाल्याद्दहिरागमत् ॥ ३३ ॥ दृष्ट्वाय चतुरो दूतान्साक्षाद्दूतानिवापरान् ॥
पूजयामास धर्मज्ञो धर्मराजो यथाविधि ॥ ३४ ॥ ज्ञानेन चक्षुषा सर्वं वृत्तान्तं ज्ञातवान्ययः ॥ न भयात्पृष्ट्वान्किञ्चिच्छम्भोदूतान्महात्मनः ॥
॥ ३५ ॥ पूजिताः प्रार्थितास्ते वै कैलासमगमंस्तदा ॥ ददुःशिवाय साम्बाय तन्दयावारिराशये ॥ ३६ ॥ धन्या शिवपुराणस्य कथा परम
पावनी ॥ यस्याः श्रवणमात्रेण पापीयानपि मुक्तिमाकू ॥ ३७ ॥ सदाशिवमहास्थान परं धाम परम्पदम् ॥ यदाहुर्वेदविद्वांसः सर्वलोकोपरि
स्थितम् ॥ ३८ ॥ ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्रा अन्येऽपि प्राणिनः ॥ हिंसिता धनलोभेन बहवो येन पापिना ॥ ३९ ॥ मातृपितृवधूहन्ता वे
श्यागामी च मद्यपः ॥ देवराजो द्विजस्तत्र गत्वा मुक्तोऽभवत्क्षणात् ॥ ४० ॥ इति श्रीस्कांदे महापुराणे शिवपुराणमाहात्म्ये देवराजमुक्तिवर्णनं
नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ शौनक उवाच ॥ सुतसूत महाभाग सर्वज्ञोऽसि महामते ॥ त्वत्प्रसादात्कृतार्थोऽहं कृतार्थोऽहम्पुनः पुनः ॥ १ ॥
इतिहासमिमं श्रुत्वा मनो मेऽतीव मोदते ॥ अन्यामपि कथां शम्भोर्वेद प्रेमविबर्दिनीम् ॥ २ ॥ नामृताम्पिबतां लोके मुक्तिः कापि सभाज्यते ॥
शम्भोः कथामुधापानं प्रत्यक्षं मुक्तिदायकम् ॥ ३ ॥ धन्या धन्या कथा शम्भोस्त्वं धन्यो धन्य एव च ॥ यदाकर्णनमात्रेण शिवलोकं व्रजेन्नरः ॥
॥ ४ ॥ सुत उवाच ॥ शृणु शौनक वक्ष्यामि त्वदग्रे गुह्यमप्युत ॥ यतस्त्वं शिवभक्तानामग्रणीर्वेदवित्तमः ॥ ५ ॥ समुद्रनिकटे देशे ग्रामो बाष्क
लसंज्ञकः ॥ वसन्ति यत्र पापिष्ठा वेदधर्मोऽज्झिता जनाः ॥ ६ ॥ दुष्टा दुर्विषयात्मानो निर्देवा जिह्मवृत्तयः ॥ कृषीवलाः शस्त्रधराः परस्त्रीभो
गिनः स्वलाः ॥ ७ ॥ ज्ञानवैराग्यसद्धर्मं न जानन्ति परं हि ते ॥ कुकथाश्रवणादप्येषु निरताः पशुबुद्धयः ॥ ८ ॥ अन्ये वर्णाश्च कुविद्यस्त्वधर्म
विमुखाः स्वलाः ॥ कुकर्मनिरता नित्यं सदा विषयिणश्च ते ॥ ९ ॥ स्त्रियः सर्वाश्च कुटिलास्स्वैरिण्यः पापलालसाः ॥ कुधियो व्यभिचारि

महा
अ० ३

526

॥ २ ॥

पश्यस्सहस्रचारवर्जिताः ॥ १० ॥ एवं कुजनसंवासे ग्रामे बाष्कलसंज्ञिते ॥ तत्रैको बिन्दुगो नाम विप्र आसोन्महाधमः ॥ ११ ॥ सदुरात्मा
 महाबाही सुदारोऽपि कुमार्गगः ॥ वेश्यापतिर्वधूबाथ कामाकुलितमानसः ॥ १२ ॥ स्वपत्नीं चञ्चुलां नाम हित्वा नित्यं सुवर्णिणीम् ॥ रेमे
 व वेश्याया दुष्टः स्मरकाव्यप्रपीडितः ॥ १३ ॥ एवं कालो व्यतीयाय महास्तस्य कुकर्मणः ॥ सा स्वधर्मभ्यात्केशात्स्मरार्तापि च चञ्चुला
 ॥ १४ ॥ अथ तस्याङ्गना सापि प्रकटनवयोवना ॥ अविषयास्मरावेशा स्वधर्माद्विरराम ह ॥ १५ ॥ जारेण संगता रात्रौ रेमे
 पापेन कुतः ॥ पतिदृष्टिं वञ्चयित्वा भ्रष्टसत्त्वा कुमार्गगा ॥ १६ ॥ कदाचिद्धं दुराचारां स्वपत्नीं चञ्चुलां मुने ॥ जारेण संगता
 रात्रौ दक्षं स्मरविह्वलम् ॥ १७ ॥ दृष्ट्वा तां दुष्टिनीं पत्नीं कुकर्मासक्तमा नसाम् ॥ जारेण संगता रात्रौ क्रोधाद्भ्रातृ वेगतः ॥ १८ ॥ तस्मा
 गतं हृदे दुष्टमाश्रय बिन्दुगं खलः ॥ पलायितो द्रुतं जारो वेगतश्छद्मवान्स वे ॥ १९ ॥ अथ स बिन्दुगः पत्नीं गृहीत्वा सुदुराशयः ॥
 मुष्टिकन्धेन संतज्यं पुनः पुनस्ताडयत् ॥ २० ॥ सा नारी ताडिता भर्ता चञ्चुला स्वैरिणी खला ॥ कुपिता निमया प्राह स्वपतिं बिन्दुगं
 खलम् ॥ २१ ॥ चञ्चुलेषाच ॥ भवान्प्रतिदिनं कामं रमते वेश्याया कुचीः ॥ मां विहाय स्वपत्नीं च युवतीं पतिसेविनीम् ॥ २२ ॥
 रूपवत्या युवत्याश्च कामाकुलितचेतसः ॥ विना पतिविहारं स्यात्का गतिर्मे भवान्वदेत् ॥ २३ ॥ अहं महारूपवती नवयौवनविह्वला ॥ कथं
 सहे कामदुःखं तव सङ्गं विनार्तवीः ॥ २४ ॥ सूत उवाच ॥ इत्युक्तस्स तथा मूर्खा मूढवीर्ब्राह्मणोऽधमः ॥ प्रोवाच बिन्दुगः पापी स्वधर्मविद्वंसः
 खलः ॥ २५ ॥ बिन्दुग उवाच ॥ सत्यमेतत्त्वयोक्तं हि कामव्याकुलचेतसा ॥ हितं वक्ष्यामि तस्मात्ते शृणु कान्ते मयन्त्यज ॥ २६ ॥ जारे
 विद्वन् नित्यं त्वं चेतसा निर्भयेन वे ॥ धनमार्कष्य तेभ्यो हि दत्त्वा तेभ्यः परां रतिम् ॥ २७ ॥ तद्धनं दद्वि सर्वं मे वेश्यासंसक्तचेतसः ॥ महत्स्वाथ य
 वेचनं तवापि च ममापि च ॥ २८ ॥ सूत उवाच ॥ इति भर्तृवचः श्रुत्वा चञ्चुला तद्वधूश्च सा ॥ तथेति भर्तृवचनं प्रतिजग्राह दृष्टवीः ॥ २९ ॥
 कृत्वेवं समयं तो वे दम्पती दुष्टमानसौ ॥ कुकर्मनिस्तौ ज्ञातौ निर्भयेन कुचेतसा ॥ ३० ॥ एवं तयोस्तु दम्पत्योर्दुराचारप्रवृत्तयोः ॥ महान्का
 लो व्यतीयाय निष्फलो मूढचेतसोः ॥ ३१ ॥ अथ विप्रस्स कुमार्तिर्बिन्दुगो वृषलीपतिः ॥ कालेन निधनं प्राप्तो जगाम नरकं खलः ॥ ३२ ॥
 मुक्ता नरकदुःखानि ब्रह्महानि स मूढवीः ॥ विन्ध्येऽभवत्पिशाचो हि गिरी पापी भयङ्करः ॥ ३३ ॥ मृते भर्तारि तस्मिन्वे दुराचारेऽय बिन्दुगे ॥

शि० पु०
॥ ३ ॥

उवास स्वगृहे पुत्रेभिरकालं विमृष्टवर्षाः ॥ ३४ ॥ एवं विहरती जौरस्सा नारी चञ्चुलाह्वया ॥ आसीत्कामरता प्रीता किञ्चिदुत्क्रान्तबोवना ॥ ३५ ॥ एकदा देवयोगेन सम्प्राप्ते पुण्यपर्वणि ॥ सा नारी बन्धुभिस्सार्द्धं गोकर्ण क्षेत्रमाययौ ॥ ३६ ॥ प्रसङ्गात्सा तदा गत्वा कस्मिंश्चित्तीर्थ-
पायसि ॥ सखी सामान्यतो यत्र तत्र बभ्राम बन्धुभिः ॥ ३७ ॥ देवालोऽयं कस्मिंश्चिद्देवज्ञमुत्तमः शुभाम् ॥ शुश्राव सत्कथां शम्भोः पुण्यां
पौराणिकीं च सा ॥ ३८ ॥ योषितां जारसक्तानां नरके यमकिङ्कराः ॥ संततलोहपारिवं क्षिपन्ति स्मरमन्दिरे ॥ ३९ ॥ इति पौराणिकेनोक्तां
श्रुत्वा वैराग्यवार्द्धनीम् ॥ कथामासीद्भयोद्विग्ना चकम्पे तत्र सा च वै ॥ ४० ॥ कथासमाप्तौ सा नारी निर्गतेषु जनेषु च ॥ भीता रहसि तं प्रादशैवं
संवाचकं द्विजम् ॥ ४१ ॥ चञ्चुलोवाच ॥ ब्रह्मन्स्वं शृण्वसद्वृत्तमजानन्त्या स्वधर्मकम् ॥ श्रुत्वा मामुद्धर स्वामिन्कृपां कृत्वाऽतुलामपि ॥ ४२ ॥
चरितं सुखं पापं मया मूढधिया प्रभो ॥ नीतं पौंश्रुत्यतस्सर्वं यौवनं मदनान्वया ॥ ४३ ॥ श्रुत्वेदं वचनं तेऽद्य वैराग्यरसजृम्भितम् ॥ जाता
महाभया साहं सकम्पात्तवियोगिता ॥ ४४ ॥ धिक् मां मूढधियं पायां काममोहितचेतसम् ॥ निन्द्यां दुर्विषयासक्तां विमुखीं हि स्वधर्मतः
॥ ४५ ॥ यदल्पस्य सुखस्यार्थं स्वकार्यस्य विनाशिनः ॥ महापापं कृतं घोरमजानन्त्यातिकष्टदम् ॥ ४६ ॥ यास्यामि दुर्गतिं कां कां घोरां हा
कष्टदायिनीम् ॥ को ज्ञो यास्यति मां तत्र कुमार्गस्तमानसाम् ॥ ४७ ॥ मरणे यमदूतौस्तान्कथन्द्रक्ष्ये भयंकरान् ॥ कथं पार्श्वेर्बलात्कण्ठे बध्यमा-
ना धृतिं लभे ॥ ४८ ॥ कथं सदृष्ट्ये नरके खण्डशो देहकृन्तनम् ॥ यातनां तत्र मदूर्तो दुःखदां च विशेषतः ॥ ४९ ॥ दिवा त्रेष्टामिन्द्रियाणां
कथं प्राप्स्यामि शोचती ॥ रात्रौ कथं लभिष्येऽहं विद्रां दुःखपरिलुप्ता ॥ ५० ॥ हा हतास्मि च दग्धास्मि विदीर्णहृदयास्मि च ॥ सर्वथाहं विनष्टा
स्मि पाणिनी सर्वथाप्यहम् ॥ ५१ ॥ हा विधे मां महापापे दत्त्वा दुश्शेमुषीं हतात् ॥ अपैति यत्स्वधर्माद्रे सर्वसौख्यकरादहो ॥ ५२ ॥
मूलप्रोक्तस्य शैलाग्रान्ततस्तुङ्गतो द्विज ॥ यत्स्वदेहिनो घोरं तस्मात्कोटिगुणं मम ॥ ५३ ॥ अश्वमेधशतं कृत्वा गंगां स्नात्वा शतं समाः ॥
न शुद्धिर्जायते प्रायो मत्पापस्य गरीयसः ॥ ५४ ॥ किं करोमि कं गच्छामि कं वा शरणमाश्रये ॥ कस्मायतेमां लोकेऽस्मिन्पतन्तीं नरकार्णवे
॥ ५५ ॥ त्वमेव मे गुरुर्ब्रह्मस्त्वं माता त्वं पितासि च ॥ उद्धरोद्धर मां दीनां त्वमेव शरणं गताम् ॥ ५६ ॥ मृत उवाच ॥ इति संजातनिर्वेदां
पतिताश्रयद्वये ॥ उत्थाप्य कृपया धीमान्बभ्राम ब्रह्मणस्स हि ॥ ५७ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराणे शिवपुराणमाहात्म्ये चञ्चुलवैराग्यवर्णनं नाम
तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ब्रह्मण उवाच ॥ दिष्ट्या काले प्रदुष्टासि शिवानुग्रहतो वराम् ॥ इमां शिवपुराणस्य श्रुत्वा वैराग्यवत्कथाम् ॥ १ ॥ मा

महा०
अ० ३

525

॥ ३ ॥

मेपीद्विजपत्तिस्त्वं शिवस्त्वं शरणं व्रज ॥ शिवानुग्रहतस्सर्वं पापं सद्यो विनश्यति ॥ २॥ वक्ष्यामि ते पञ्चस्तु शिवकीर्तिसमन्वितम् ॥ भविष्यति गतिर्येन स
 भवते सुखावहा ॥ ३ ॥ सत्कथाश्रवणादेव जाता ते भक्तिरीदृशी ॥ पश्चात्तापान्विता शुद्धा वैराग्यं विषयेषु च ॥ ४ ॥ पश्चात्तापः पापकृतां पापानां निष्कृ
 तिः परा ॥ सर्वेषां वर्णितं सद्भिस्सर्वपापविशोचनम् ॥ ५ ॥ पश्चात्तापेनैव शुद्धिः प्रायश्चित्तं करोति सः ॥ बभोषदिदं सद्भिर्द्विस्सर्वपापविशोचनम् ॥ ६ ॥
 प्रायश्चित्तमचीकृत्या विधिवन्निर्भयः पुमान् ॥ नयाति सुगतिं प्रायः पश्चात्तापी न संशयः ॥ ७ ॥ एतच्छिवपुराणस्य कथाश्रवणतो यथा ॥ जायते चित्तशु
 द्धिर्दिनस्तथान्यैरुपायतः ॥ ८ ॥ शोध्यमानं दर्पणं हियथा भवति निर्मलम् ॥ तथैतत्कथया चेतो विशुद्धिं यात्य संशयम् ॥ ९ ॥ विशुद्धे चेतसि शिवो नृणां
 तिष्ठति साम्बिकः ॥ ततो याति विशुद्धात्मा साम्बशंभोः परंपदम् ॥ १० ॥ अतः सर्वस्य वर्गस्यैतत्कथासाधनं मतम् ॥ एतदर्थं महादेवो निर्ममेत्वाग्रहं
 दिमाम् ॥ ११ ॥ कथया सिध्यति ध्यानमनया गिरिजापते ॥ ध्यानाज्ज्ञानं परं तस्मात्केवलं भवति ध्रुवम् ॥ १२ ॥ असिद्धं शंकरध्यानः कथा
 मेव शृणोति यः ॥ सुप्राप्यान्यमवेध्यानं शंभो र्याति परां गतिम् ॥ १३ ॥ एतत्कथाश्रवणतः कृत्वा ध्यानमुमापतेः ॥ ते पश्चात्तापिनः पापावहवः सिद्धिमागताः
 ॥ १४ ॥ सर्वेषां भेयसां बीजं सत्कथाश्रवणं नृणाम् ॥ यथा वर्त्म समाराध्यं भव बन्धगदापहम् ॥ १५ ॥ कथाश्रवणतः शंभोर्मननाश्रितो हृदा ॥ निदिध्यासनतमेव
 चित्तशुद्धिर्भवत्यलम् ॥ १६ ॥ अतो भक्तिर्महेशस्य पुत्राभ्यां भवंति ध्रुवम् ॥ तदनुग्रहतो दिव्या ततो मुक्तिर्न संशयः ॥ १७ ॥ तद्विहीनः पशुर्भेयो मायाबन्ध
 नसक्तधीः ॥ संसारबन्धनामेव मुक्तो भवति स ध्रुवम् ॥ १८ ॥ अतो द्विद्विजपत्तिं त्वं विषयेभ्यो निवृत्तधीः ॥ शृणु शंभोः कथां चैतां भक्त्या परमपावनीम्
 ॥ १९ ॥ शृण्वन्त्यास्सत्कथामेतां शंकरस्य परात्मनः ॥ शुद्धिमेष्यति चेतस्ते ततो मुक्तिमवाप्स्यसि ॥ २० ॥ ध्यायतः शिवपादाब्जं चेतसा निर्मलेन वै ॥
 शक्येन जन्मना मुक्तिस्सत्यं सत्यं वदाम्यहम् ॥ २१ ॥ सूत उवाच ॥ इत्युक्त्वा स द्विजवरो वरः शैवः कृपार्द्धधीः ॥ तूष्णीं बभूव शुद्धात्मा शिवध्यान
 परायणः ॥ २२ ॥ अथ विदुगपती सा चंचुला ह्या प्रसन्नधीः ॥ इत्युक्त्वा तेन विप्रेण समासीद्वाष्पलोचना ॥ २३ ॥ पपातारं द्विजेन्द्रस्य पादयोस्तस्य
 हृदधीः ॥ चंचुला साञ्जलिः सा च कृतार्थास्मीत्यभाषत ॥ २४ ॥ अथ सोत्थाय सातंका साञ्जलिर्द्विदाक्षरम् ॥ तमुवाच महाशैवं द्विजं वैराग्य
 युक्तसुधीः ॥ २५ ॥ चंचुलोवाच ॥ ब्रह्मच्छेववर स्वामिन्धन्यस्त्वं परमार्थदृक् ॥ परोपकारनिस्तो वर्णनीयः सुमाधुषु ॥ २६ ॥
 उद्धरोद्धर मां साधो पतन्तीं नरकार्णवे ॥ श्रुत्वा यां सुकथां शैवीं पुराणार्थविजृम्भिताम् ॥ २७ ॥ विरक्तधीरहं जाता विषयेभ्यश्च सर्वतः ॥

शि० पु०

॥ ४ ॥

सुश्रद्धा महती स्नेतपुराणश्रवणेऽधुना ॥ २८ ॥ सत उवाच ॥ इत्युक्त्वा साञ्जलिः सा वै संप्राप्य तदनुग्रहम् ॥ तत्पुराणं श्रोतुकामाति
ष्ठत्तत्सेवने रता ॥ २९ ॥ अथ शैववरो विप्रस्तस्मिन्नेव स्थले सुधीः ॥ सत्कथां श्रावयामास तत्पुराणस्य तां स्त्रियम् ॥ ३० ॥ इत्थं तस्मि
न्महाक्षेत्रे तस्मादेव द्विजोत्तमात् ॥ कथां शिवपुराणस्य सा शुश्राव महोत्तमाम् ॥ ३१ ॥ भक्तिज्ञानविरागाणां वर्द्धिनीं मुक्तिदायिनीम् ॥
वभूव सुकृतार्थो सा श्रुत्वा तां सत्कथां पराम् ॥ ३२ ॥ सद्गुरोस्तस्य कृपया शुद्धचित्ता च सा द्रुतम् ॥ शिवानुग्रहतः शम्भो रूपध्यानमवाप ह
॥ ३३ ॥ इत्थं सद्गुरुमाश्रित्य सा प्राप्तशिवसन्मतिः ॥ दध्यो मुहुर्मुहुः शम्भोश्चिदानन्दमयं वपुः ॥ ३४ ॥ स्नात्वा तीर्थजले नित्यं जटाव
ल्कलधारिणी ॥ भस्मोद्धूलितसर्वाङ्गी रुद्राक्षकृतभूषणा ॥ ३५ ॥ शिवनामजपाऽऽसक्ता वाग्यता मितभोजना ॥ गुरूपदिष्टमार्गेण सा नि
वे समतोषयत् ॥ ३६ ॥ एवं तस्याश्चंचुलायाः दुर्वत्या ध्यानदुत्तमम् ॥ बहुबालो व्यतीयाय शम्भोस्तत्रैव शौनक ॥ ३७ ॥
अथ कालेन पूर्णेन भक्तित्रिकसमन्विता ॥ समुत्ससर्ज देहं स्वमनायासेन चंचुला ॥ ३८ ॥ विमानं द्रुतमायांत प्रेषितं त्रिपुराणि ॥ दिव्यं स्व
गणसंयुक्तं ज्ञानाशोभासमन्वितम् ॥ ३९ ॥ अथ तत्र समारूढा महेशानुचरैर्वरेः ॥ नीता शिवपुरीं सद्यो ध्वस्तसर्वमला च सा ॥ ४० ॥
दिव्यरूपधरा दिव्या दिव्यावयवशालिनी ॥ चन्द्रार्द्धशेखरा गौरी विलसदिव्यभूषणा ॥ ४१ ॥ गत्वा तत्र महादेवं सा ददर्श त्रिलोचनम् ॥
विष्णुब्रह्मादिभिर्देवैः सव्यमानं सनातनम् ॥ ४२ ॥ गणेशभृङ्गिनन्दीशवीरभद्रेश्वरादिभिः ॥ उपास्यमानं सद्रक्त्या कोटिसूर्य्यसमप्रभम्
॥ ४३ ॥ नीलग्रीवं पञ्चवक्त्रं त्र्यम्बकं चन्द्रशेखरम् ॥ वामाङ्गे विभ्रतं गौरीं विद्युत्पुञ्जसमप्रभाम् ॥ ४४ ॥ कर्पूरगौरं गौरीशं सर्वालङ्कार
धारिणम् ॥ सितभस्मलसद्देहं सितवस्त्रं महोज्ज्वलम् ॥ ४५ ॥ दृष्ट्वैवं शंकरं नारी सा मुमोदातिचंचुला ॥ सुसंभ्रमान्महाप्रीता प्रणनाम पुनः
पुनः ॥ ४६ ॥ साञ्जलिस्सा मुदा प्रेम्णा सन्तुष्टा च विनीतका ॥ आनन्दाश्रुजलैर्युक्ता रोमहर्षसमन्विता ॥ ४७ ॥
अथ सा वै करुणया पार्वत्या शंकरेण च ॥ समानीतोपकण्ठं हि मुदृष्ट्वा च विलोकिता ॥ ४८ ॥ पार्वत्या सा कृता प्रीत्या स्वसखी दिव्यरू
पिणी ॥ दिव्यसौख्यान्विता तत्र चंचुला बिन्दुप्रिया ॥ ४९ ॥ तस्मिँल्लोके परानन्दघनज्योतिषि शाश्वते ॥ लब्ध्वा निवासमचलं लेभे

महा०
अ० ४

524

॥ ४ ॥

सुखमनाहतम् ॥ ५० ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराणे शिवपुराणमाहात्म्य चंचुलासद्वतिवर्णनं नाम चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ शौनक उवाच ॥
 सतसूत महाभाग धन्यस्त्वं शिवसक्तधीः ॥ श्रावितेयं कथास्माकमद्भुता भक्तिवर्द्धिनी ॥ १ ॥ तत्र गत्वा किं चकार चंचुला प्राप्तसद्वतिः ॥
 तत्त्वं वद विशेषेण तत्पतेः महामते ॥ २ ॥ सूत उवाच ॥ सा कदाचिदुमां देवीमुपगम्य प्रणम्य च ॥ सुतुष्टाव करो बद्धा परमानन्दसंप्लुता ॥
 ॥ ३ ॥ चंचुलोवाच ॥ गिरिजे स्कन्दमातस्त्वं सेविता सर्वदा नरैः ॥ सर्वसौख्यप्रदे शम्भुप्रिये ब्रह्मस्वरूपिणि ॥ ४ ॥ विष्णुब्रह्मादिभिस्सेव्या सगुणा
 निर्गुणापि च ॥ त्वमाद्या प्रकृतिस्सूक्ष्मा सच्चिदानन्दरूपिणी ॥ ५ ॥ सृष्टिस्थितिलयकरी त्रिगुणा त्रिसुरालया ॥ ब्रह्मविष्णुमहेशानां सुप्रतिष्ठाकरा परा ॥ ६ ॥
 सूत उवाच ॥ इति स्तुत्वा महेशीं तां चंचुला प्राप्तसद्वतिः ॥ विरराम नतस्कन्धा प्रेमपूणाश्रुलोचना ॥ ७ ॥ ततस्सा करुणाविष्टा पार्वती शंकर
 प्रिया ॥ तामुवाच महाप्रीत्या चंचुलां भक्तवत्सला ॥ ८ ॥ पार्वत्युवाच ॥ चंचुले सखि सुप्रीतानया स्तुत्यास्मि सुन्दरि ॥ किं याचसे वरं ब्रूहि
 नादेयं विद्यते तव ॥ ९ ॥ सूत उवाच ॥ इत्युक्ता सा गिरिजया चंचुला सुप्रणम्य ताम् ॥ पर्यपृच्छत सुप्रीत्या साञ्जलिर्नतमस्तकम् ॥ १० ॥ चंचुलो
 वाच ॥ मम भर्ताधुना कास्ते नैव जानामि तद्वतिम् ॥ तेन युक्ता यथाहं वै भवामि गिरिजेऽनघे ॥ ११ ॥ तथैव कुरु कल्याणि कृपया दीनव
 त्सले ॥ महादेवि महेशानि भर्ता मे वृषलीपतिः ॥ मत्तः पूर्वं मृतः पापी न जाने कां गतिं गतः ॥ १२ ॥ सूत उवाच ॥ इत्याकर्ण्य वचस्तस्या
 चंचुलाया हि पार्वती ॥ प्रत्युवाच सुसंप्रीत्या गिरिजा नयवत्सला ॥ १३ ॥ गिरिजोवाच ॥ सुते भर्ता बिन्दुगाहो महापापी दुराशयः ॥ वेश्या
 भोगी महामूढो मृत्वा स नरकं गतः ॥ १४ ॥ भुक्त्वा नरकदुःखानि विविधान्यमिताः समाः ॥ पापशेषेण पापात्मा विन्ध्ये
 जातः पिशाचकः ॥ १५ ॥ इदानीं सा पिशाचोऽस्ति नानाकेशसमन्वितः ॥ तत्रैव वातभुग्दुष्टस्सर्वकष्टवहस्सदा ॥ १६ ॥
 सूत उवाच ॥ इति गौय्या वचः श्रुत्वा चंचुला सा शुभव्रता ॥ पतिदुःखेन महता दुःखितासीत्तदा किल ॥ १७ ॥ समाधाय ततश्चित्तं
 सुप्रणम्य महेश्वरीम् ॥ पुनः पप्रच्छ सा नारी हृदयेन विदूयता ॥ १८ ॥ चंचुलोवाच ॥ महेश्वरि महादेवि कृपां कुरु ममोपरि ॥
 समुद्धर पतिं मेऽद्य दुष्टकर्मकरं खलम् ॥ १९ ॥ केनोपायेन मे भर्ता पापात्मा स कुबुद्धिमान् ॥ सद्वर्तिं प्राप्नुयादेवि तद्वदाशु नमोऽस्तु ते ॥
 ॥ २० ॥ सूत उवाच ॥ इत्याकर्ण्य वचस्तस्याः पार्वती भक्तवत्सला ॥ प्रत्युवाच प्रसन्नात्मा चंचुलां स्वसखीं च ताम् ॥ २१ ॥ पार्वत्युवाच ॥

शि० पु०

॥ ५ ॥

शृणुयाद्यदि ते भर्ता पुण्यां शिवकथां पराम् ॥ निस्तीर्य दुर्गतिं सर्वां सद्गतिं प्राप्नुयादिति ॥ २२ ॥ इति गौर्या वचः श्रुत्वामृताक्षरमवादात् ॥ कृताञ्जलिर्नतस्कन्धा प्रणनाम पुनः पुनः ॥ २३ ॥ तत्कथाश्रवणं भर्तुस्सर्वपापविशुद्धये ॥ सद्गतिप्राप्तये चैव प्रार्थयामास तां तदा ॥ २४ ॥ सूत उवाच ॥ तथा मुमुक्षुर्नाय्यां प्रार्थ्यमाना शिवप्रिया ॥ गौरी कृपान्वितासीत्सा महेशी भक्तवत्सला ॥ २५ ॥ अथ तुम्बुरुमहोदय शिवसत्कीर्तिगायकम् ॥ प्रीत्या मन्धर्वराजं हि गिरिकन्येदमब्रवीत् ॥ २६ ॥ गिरिजोवाच ॥ हे तुम्बुरो शिवपीन मम मानसकारक ॥ सहनया विन्ध्यशैलभद्रं ते गच्छ सत्वरम् ॥ २७ ॥ आस्ते तत्र महाघोरः पिशाचोऽतिभयंकरः ॥ तद्दुर्तं यत्तु सुप्रीत्यादितस्सर्वं ब्रवीमि ते ॥ २८ ॥ पुराभवे पिशाचस्स विन्दुगाहोऽभवद्विजः ॥ अस्या नाय्याः पतिर्दुष्टो मत्सख्या वृषलीपतिः ॥ २९ ॥ स्नानसंध्याक्रियादीनांऽशौचः कंधविमूढधीः ॥ दुर्भक्षी सज्जनद्वेषी दुष्पारिग्रहकारकः ॥ ३० ॥ हिंसकः शस्त्रधारी च सव्यहस्तेन भोजनी ॥ दानानां पीडकः क्रूरः परवेश्मप्रदीपकः ॥ ३१ ॥ चाण्डलाभिरतो नित्यं वश्याभोगी महाखलः ॥ स्वपत्नीत्यागकृत्पापी दुष्टसंगस्तदा ॥ ३२ ॥ तेन वेश्याकुसंगेन सुकृतं नाशितं महत् ॥ वित्तलोभेन महिषी निर्भया जारिणी कृता ॥ ३३ ॥ आमृत्योस्सदुराचारी कालेन निधनं गतः ॥ ययौ यमपुरं घोरं भोगस्थानं हि पापिनाम् ॥ ३४ ॥ तत्र भुक्त्वा स दुष्टात्मा नरकानि बहूनि च ॥ इदानीं स पिशाचोऽस्ति विन्ध्येऽद्वौ पापभुक्खलः ॥ ३५ ॥ तस्याग्रे परमां पुण्यां सर्वपापविनाशिनीम् ॥ दिव्यां शिवपुराणस्य कथाङ्कथय यत्नतः ॥ ३६ ॥ द्रुतं शिवपुराणस्य कथाश्रवणतः परात् ॥ सर्वपापविशुद्धात्मा हास्यति प्रेततां च सः ॥ ३७ ॥ मुक्तं च दुर्गतेस्तं वै विन्दुगं त्वं पिशाचकम् ॥ मदाज्ञया विमानेन समानय शिवान्तिकम् ॥ ३८ ॥ सूत उवाच ॥ इत्यादिष्टो महेशान्या गन्धर्वेन्द्रश्च तुम्बुरुः ॥ मुमुक्षुर्जीव मनसि भाग्यं निजमवर्णयत् ॥ ३९ ॥ आरुह्य सुविमानं स सत्या तत्प्रियया सह ॥ ययौ विन्ध्याचले सोऽरं यत्रास्ते नारदप्रियः ॥ ४० ॥ तत्रापश्यत्पिशाचं तं महाकायं महाइनुम् ॥ ग्रहसन्तं रुदन्तं च वल्गातं विकटाकृतिम् ॥ ४१ ॥ बलाज्जग्राह तं ययौ पिशाचं चातिभीकरम् ॥ तुम्बुरुश्शिवसत्कीर्तिगायकश्च महाबली ॥ ४२ ॥ अथो शिवपुराणस्य वाचनार्थं स तुम्बुरुः ॥ निश्चित्य रचनां चक्रे महोत्सवसमन्विताम् ॥ ४३ ॥ पिशाचं तारितुं देव्याः शासनात्तुम्बुरुर्गतः ॥ विन्ध्यं शिवपुराणं स हृदि श्रावयितुं परम् ॥ ४४ ॥ इति कोलाहलो जातः सर्वलोकेषु वै महान् ॥ तत्र तच्छ्रवणार्थाय ययुर्देवर्षयो द्रुतम् ॥ ४५ ॥ समाजस्तत्र परमोऽद्भुतश्चासीच्छुभावहः ॥ तेषां

महा०

अ० ५

523

५३

शिवपुराणस्यागतानां श्रोतुमादरात् ॥४६॥ पिशाचमथ तं पाशबद्धा समुपवेश्य च ॥ तुबुर्वलकीहस्तो जगौ गौरीपतेः कथाम् ॥ ४७ ॥
 आरभ्य संहितामाद्यां सप्तमीसंहितावधि ॥ स्पष्टं शिवपुराणं हि समाहात्म्यं समावदत् ॥ ४८ ॥ श्रुत्वा शिवपुराणं तं सप्तसंहितामादरात् ॥ बभूवुः
 सुकृतार्थास्ते सर्वे श्रोतार एव हि ॥४९॥ स पिशाचो महापुण्यं श्रुत्वा शिवपुराणकम् ॥ विधूय कलुषं सर्वं जहौ पैशाचिकं वपुः ॥५०॥ दिव्यरूपो
 बभूवाशु गौरवर्णः सितांशुकः ॥ सर्वालंकारदीप्ताङ्गस्त्रिनेत्रश्चन्द्रशेखरः ॥ ५१ ॥ दिव्यं दिव्यवपुर्भूत्वा तथा स निजकान्तया ॥ जगौ स्वयमपि
 श्रीमांश्चरितं पार्वतीपतेः ॥ ५२ ॥ तद्वधूमिति संदृष्ट्वा सर्वे देवर्षयश्च ते ॥ बभूवुर्विस्मिताश्चित्ते परमानन्दसंयुताः ॥ ५३ ॥ सुकृतार्था महेशस्य
 श्रुत्वा चरितमद्भुतम् ॥ स्वस्वं धाम ययुः प्रीत्या शंसन्तः शांकरं यशः ॥ ५४ ॥ बिन्दुगः सोऽपि दिव्यात्मा सुविमानस्थितस्सुखी ॥ स्वकान्ता
 पार्श्वगः श्रीमाञ्छुभेऽस्तीव स्वस्थितः ॥ ५५ ॥ अथ गायन्महेशस्य सुगुणान्सुमनोहरान् ॥ स तुबुर्जगामाशु सकान्तश्शङ्करं पदम् ॥ ५६ ॥
 सुसत्कृतो महेशेन पार्वत्या च स बिन्दुगः ॥ स्वगणश्च कृतः प्रीत्या साऽभवद्विरिजासखी ॥ ५७ ॥ तस्मिँल्लोके परानन्दे घनज्योतिषि शाश्वते ॥
 लब्ध्वा निवासमचलं प्रभाते परमं सुखम् ॥ ५८ ॥ इत्येतत्कथितं पुण्यमितिहासमवापहम् ॥ शिवाशिवपरानन्दं निर्मलं भक्तिवर्द्धनम् ॥ ५९ ॥
 य इदं शृणुयाद्भक्त्या कीर्तयेद्वा समाहितः ॥ स भुक्ता विपुलान्भोगानन्ते मुक्तिमवाप्नुयात् ॥ ६० ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराणे शिवपुराणमाहा
 त्म्ये बिन्दुगसद्गतिवर्णनं नाम पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ शौनक उवाच ॥ सूतसूत महाप्राज्ञ व्यासशिष्य नमोऽस्तु ते ॥ घन्यस्त्वं शैववर्योऽसि वर्ण
 नीयमहद्गुणः ॥ १ ॥ श्रीमच्छिवपुराणस्य श्रवणस्य विधिं वद ॥ येन सर्वं लभेच्छ्रोता सम्पूर्णं फलमुत्तमम् ॥ २ ॥ सूत उवाच ॥ अथ ते संप्र
 वक्ष्यामि संपूर्णफलहेतवे ॥ विधिं शिवपुराणस्य शौनक श्रवणे मुने ॥ ३ ॥ देवज्ञं च समाहूय सन्तोष्य च जनान्वितः ॥ मुहूर्तं शोधये
 च्छुद्धं निर्विघ्नेन समाप्तये ॥ ४ ॥ वार्तां प्रेष्या प्रयत्नेन देशेदेशे च सा शुभा ॥ भविष्यति कथा शवी आगन्तव्यं शुभार्थिभिः ॥ ५ ॥ दूरे हरि
 कथाः केचिदूरे शंकरकीर्तनाः ॥ स्त्रियः शूद्रादयो ये च बोधस्तेषां भवेद्यतः ॥ ६ ॥ देशेदेशे शांभवा ये कीर्तनश्रवणोत्सुकाः ॥ तेषामान
 यनं कार्यं तत्प्रकारार्थमादरात् ॥ ७ ॥ भविष्यति समाजोऽत्र साधूनां परमोत्सवः ॥ पारायणे पुराणस्य शैवस्य परमाद्भुतः ॥ ८ ॥
 श्रीमच्छिवपुराणाह्वरसपानाय चादरात् ॥ आयात्वरं भवन्तश्च कृपया प्रेमतत्पराः ॥ ९ ॥ नावकाशो यदि प्रेम्णा गन्तव्यं दिनमेककम् ॥ सर्व

सि० ५०

॥ ६ ॥

था गमनं कार्यं दुर्लभा च क्षणस्थितिः ॥ १० ॥ तेषामाह्वानमेव हि कार्यं सविनयं मुदा ॥ आगतानां च तेषां हि सर्वथा कार्यं आदरः ॥ ११ ॥
शिवालये च तीर्थे वा वने वापि गृहेऽथवा ॥ कार्यं शिवपुराणस्य श्रवणस्थलमुत्तमम् ॥ १२ ॥ कार्यं संशोधनं भूमेर्लेपनं धातुमण्डनम् ॥ विचित्रा
रचना दिव्या महोत्सवपुरस्सरम् ॥ १३ ॥ गृहोपम्बरमुद्धृत्य निखिलं नृत्योन्मत्तम् ॥ एकान्ते गृहलोके चादभ्यो यत्नाद्विवेकयेत्
॥ १४ ॥ कर्तव्यो मण्डपोऽत्युच्चैः कदलीस्तंभमण्डितः ॥ मलपुञ्जविभिन्नाः पवित्राश्चैतानराजितः ॥ १५ ॥ चतुर्दिशु वज्रा
रोपस्सपताकः सुशोभनः ॥ सुभक्तिस्सर्वथा कार्यः सर्वानन्दविधाचरितः ॥ १६ ॥ संकल्प्यमासनं दिव्यं शंकरस्य परमम् ॥ वक्तुं शक्यं
तथा दिव्यमासनं सुखसाधनम् ॥ १७ ॥ श्रोतॄणां करुणीयाणि सुस्थलानि यथार्थतः ॥ अन्यथा न स्यात्तान्येव भाषासूत्र
या मुने ॥ १८ ॥ विशाह यादृशं चित्तं तादृशं कार्यमेव हि ॥ अन्यथा न ता विनिवार्याः सवा शौनकः लौकिकी ॥ १९ ॥
उदङ्मुखो भवेद्भक्ता श्रोता प्राण्यदनस्तथा ॥ व्युत्क्रमः पादयोर्ज्ञेयः किं नो नृणां कश्चन ॥ २० ॥ पदपदं पर्वतिः तेषां पूज्यप्रजकमन्त्र्य
अथवा समुखे वक्तुः श्रोतॄणामालने स्मृतम् ॥ २१ ॥ व्यासासनसमाप्तो परमं पौराणिको हि ॥ असमाप्तः प्रमत्तः नमस्कृत्य
कस्यचित् ॥ २२ ॥ गच्छेत् युवाय वृद्धो वा दग्धो वापि शिष्यः ॥ पुराणतत्त्वसदा वदः पूज्यश्च सुकृतश्चिभिः ॥ २३ ॥ अचतुर्दिशु चतुर्भिः
पुराणज्ञैः कदाचन ॥ यस्य वक्रोद्भूता वाणी कार्यधनुर्योगोन्मत्तम् ॥ २४ ॥ गुरुवत्तन्ति बहवो जन्मतो गुणतः ॥ वै ॥ परो गुरुः पुराणतत्त्वज्ञः सर्व
विशेषतः ॥ २५ ॥ भवकोटिसहस्रेषु भूत्वाभूत्वावसीदताम् ॥ यो वदति परं मुक्तिं कोन्यस्तस्मात्परो गुरुः ॥ २६ ॥ पुराणज्ञः शुचिदेशः शान्तो
विजितमत्सरः ॥ साधुः कामप्रवृत्त्यान्मयी वदेत्पुण्यकथामिमाम् ॥ २७ ॥ आसुर्योदयमागम्य सार्द्धं विप्रहरान्तकम् ॥ कथा शिवपुराणस्य
वाच्या सम्यक् सुधीमता ॥ २८ ॥ ये वदन्ति च दुर्बुद्धः ते नानि विनिवार्याः ॥ तेषां गृहेऽप्युत्तमप्रेमेनैव वदन्त्येवम् ॥ २९ ॥
न दुर्जनसमाकीर्णं न तु दस्युसमावृते ॥ देशे न धूर्तसदने वदेत्पुण्यकथामिमाम् ॥ ३० ॥ कथाविद्यमः कर्तव्यो मध्याह्ने हि मुहु
र्तकम् ॥ मलमूत्रोत्सर्जनार्थं तत्कथाकीर्तनाग्रैः ॥ ३१ ॥ वक्रा क्षीरं हि संकार्यं दिनादवाग्रताप्तये ॥ कायं सत्पतो नित्यकमं सर्व प्रयत्नतः ॥
॥ ३२ ॥ वक्तुः पार्श्वे सहायार्थमन्यः स्थाप्यस्तथाविधः ॥ पण्डितः सशयुच्छेत्ता लोकबोधनतत्परः ॥ ३३ ॥ कथाविघ्नविनाशार्थं

महा०

अ० ६

522

॥ ६ ॥

गणनाथं प्रपूजयेत् ॥ कथाधीशं शिवं भक्त्या पुस्तकं च विशेषतः ॥ ३४ ॥ कथां शिवपुराणस्य शृणुयादादरात्सुधीः ॥ श्रोता सुविधिना
 शुद्धः शुद्धचित्तः प्रसन्नधीः ॥ ३५ ॥ अनेककर्मविभ्रान्तः कामादिपट्टविकारवान् ॥ स्त्रैणः पाखण्डवार्दी च वक्ता श्रोता न पुण्यभाक्
 ॥ ३६ ॥ लोकचिन्तां घनागारपुत्रचितां बुद्धस्य च ॥ कथाचित्तः शुद्धमतिस्स लभेत्फलमुत्तमम् ॥ ३७ ॥ श्रद्धाभक्तिसमायुक्ता नान्यकार्येषु
 लालसाः ॥ वाग्यताः शुचयोऽव्यग्राः श्रोतारः पुण्यभागिनः ॥ ३८ ॥ अभक्ता ये कथां पुण्यां शृण्वन्तोमां नराधमाः ॥ तेषां श्रवणजं नास्ति
 फलं दुःखं भवे भवे ॥ ३९ ॥ असम्पूज्य पुराणं ये यथाशक्त्या ह्युपायनैः ॥ शृण्वन्तीमां कथां मढाः स्युर्देरिद्रा न पावनाः ॥ ४० ॥ कथायां कथमा-
 नार्या गच्छन्त्यन्यत्र ये नराः ॥ भोगान्तरे प्रणश्यन्ति तेषां दारादिसम्पदः ॥ ४१ ॥ साष्णीपमस्तका ये च शृण्वन्तीमां कथां नराः ॥ तत्पुत्राश्च
 प्रजायन्ते पापिनः कुलदूषकाः ॥ ४२ ॥ ताम्बूलं भक्षयन्तो ये शृण्वन्तीमां कथां नराः ॥ स्वविष्टां खादयन्त्येताव्रके यमकिंकराः ॥ ४३ ॥ ये च तुङ्गास-
 नारूढाः शृण्वन्तीमां कथां नराः ॥ भुक्त्वा ते नरकान्सर्वास्ततः काका भवन्ति ह ॥ ४४ ॥ ये वीराद्यासनारूढाः शृण्वन्तीमां कथां शुभाम् ॥ भुक्त्वा ते नर-
 कान्सर्वांश्चिषवृक्षा भवन्ति वै ॥ ४५ ॥ असम्प्रणम्य वक्तां कथां शृण्वन्ति ये नराः ॥ भुक्त्वा ते नरकान्सर्वान्भवन्त्यर्जुनपादपाः ॥ ४६ ॥ अनातुराश्शयाना-
 ये शृण्वन्तीमां कथां नराः ॥ भुक्त्वा ते नरकान्सर्वान्भवन्त्यजगरादयः ॥ ४७ ॥ वक्तुस्समासनारूढा ये शृण्वन्ति कथामिमाम् ॥ गुरुतरुपसमं पापं प्राप्यते
 नारकैस्सदा ॥ ४८ ॥ ये निन्दन्ति च वक्तां कथां चेमां सुपावनीम् ॥ भवन्ति शुनका भुक्त्वा दुःखं जन्मशतं हि ते ॥ ४९ ॥ कथायां वर्तमानायां दुर्वादं ये
 वदन्ति हि ॥ भुक्त्वा ते नरकान्घोरान्भवन्ति गदभास्ततः ॥ ५० ॥ कदाचिन्नापि शृण्वन्ति कथामेतां सुपावनीम् ॥ भुक्त्वा ते नरकान्घोरान्भवन्ति वनसूकराः
 ॥ ५१ ॥ कथायां कीर्त्यमानायां विघ्नं कुर्वन्ति ये खलाः ॥ कोट्यब्दं नरकान्भुक्त्वा भवन्ति ग्रामसूकराः ॥ ५२ ॥ एवं विचार्य शुद्धात्मा श्रोता वक्तुसुभ-
 क्तिमान् ॥ कथाश्रवणहेतोर्हि भवेत्प्रीत्योद्यतः सुधीः ॥ ५३ ॥ कथाविधिविनाशार्थं शृणोते पूजयेत्तुम् ॥ नित्यं संपाद्य स्नेपात्प्रायश्चित्तं
 समाचरेत् ॥ ५४ ॥ नवग्रहांश्च सम्पूज्य सर्वतोभद्रदैवतम् ॥ शिवपूजोक्तविधिना पुस्तकं तत्समर्चयेत् ॥ ५५ ॥ पूजनांते महाभ-
 क्त्या करो बद्धा विनीतकः ॥ साक्षाच्छिवस्वरूपस्य पुस्तकस्य स्तुतिं चरेत् ॥ ५६ ॥ श्रीमच्छिवपुराणारूयः प्रत्यक्षस्त्वं महेश्वरः ॥ श्रवणार्थं

सि० पु०

॥ ७ ॥

स्वीकृतोऽसि सन्तुष्टो भव वै मयि ॥ ५७ ॥ मनोरथो मदीयोऽयं कर्तव्यस्सफलस्त्वया ॥ निर्विघ्नेन सुसम्पूर्णं कथाश्रवणमस्तु मे ॥ ५८ ॥
भवान्धिमग्नं दीनं मां समुद्धर भवार्णवात् ॥ कर्मग्राह्यहीताङ्गं दासोऽहं तव शंकर ॥ ५९ ॥ एवं शिवपुराणं हि साक्षाच्छिवस्वरूपकम् ॥ स्तुत्वा
दीनवचः प्रोच्य वक्तुः पूजां समारभेत् ॥ ६० ॥ शिवपूजोक्तविधिना वक्तारं च समर्चयेत् ॥ सपुष्पवस्त्रभूषाभिर्धूपदीपादिनार्चयेत् ॥ ६१ ॥
तदग्रे शुद्धचित्तेन कर्तव्यो नियमस्तदा ॥ आसमाप्तिं यथाशक्त्या धारणीयस्सुयत्नतः ॥ ६२ ॥ व्यासरूप प्रबोधाग्र्य शिवशास्त्रविशारद ॥
एतत्कथाप्रकाशेन मदज्ञानं विनाशय ॥ ६३ ॥ वरणं पञ्चविप्राणां कार्यं वैकस्य भक्तितः ॥ शिवपंचार्णमन्त्रस्य जपः कार्यश्च तैस्सदा ॥ ६४ ॥
इत्युक्तस्ते मुने भक्त्या कथाश्रवणसद्विधिः ॥ श्रोतॄणां चैव भक्तानां किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ॥ ६५ ॥ इति श्रीस्कान्दे महापुराणे शिवपुराणमाहा-
त्म्ये श्रवणविधिवर्णनं नाम षष्ठोऽध्यायः ॥ ६॥ शौनक उवाच ॥ सूतसूत महाप्राज्ञ धन्यस्त्वं शैवपुङ्गव ॥ श्रावितेयं कथास्माकमद्भुतेयं शुभावहा
॥ १ ॥ पुंसां शिवपुराणस्य श्रवणं व्रतिनां मुने ॥ सर्वलोकहितार्थाय इयया नियमं वद ॥ २ ॥ सूत उवाच ॥ नियमं शृणु
सद्भक्त्या पुंसां तेषां च शौनक ॥ नियमात्सत्कथां श्रुत्वा निर्विघ्नफलमुत्तमम् ॥ ३ ॥ पुंसां दीक्षाविहीनानां नाधिकारः कथाश्रवे ॥
श्रोतुकामैरतो वक्तुर्दीक्षा ग्राह्या च तैर्मुने ॥ ४ ॥ ब्रह्मचर्यमधस्सुतिः पत्रावल्यां च भोजनम् ॥ कथासमाप्तौ भुक्तिं च
कुर्यान्नित्यं कथाव्रती ॥ ५ ॥ आसमाप्तपुराणं हि समुपोष्य सुशक्तिमान् ॥ शृणुयाद्भक्तितः शुद्धः पुराणं शैवमुत्तमम् ॥ ६ ॥
वृतपानं पयःपानं कृत्वा वा शृणुयात्सुखम् ॥ फलाहारेण वा श्राव्यमेकभुक्तं वाहितम् ॥ ७ ॥ एकवारं हविष्यान्नं भुज्यादेतत्कथाव्रती ॥ सुखसा-
ध्यं यथा स्यात्तच्छ्रवणं कार्यमेव च ॥ ८ ॥ भोजनं सुकरं मन्ये कथासु श्रवणप्रदम् ॥ नोपवासो वरश्चेत्स्यात्कथाश्रवणविघ्नकृत् ॥ ९ ॥ गरिष्ठं
द्विदलं दग्धं निष्पावांश्च मसूस्किम् ॥ भावदुष्टं पयुषितं जग्ध्वा नित्यं कथाव्रती ॥ १० ॥ वार्तिकं च कर्लिदं च पिचण्डं मूलकं तथा ॥
कूष्माण्डं नालिकेरं च मूलं जग्ध्वा कथाव्रती ॥ ११ ॥ पलाण्डुं लशुनं हिंयुं गुजनं मादकं हि तत् ॥ वस्तून्यामिषसंज्ञानि वर्जयेद्यः कथाव्रती ॥ १२ ॥
कामादिषड्विकारं च द्विजानां च विनिन्दनम् ॥ पतिं निन्दां वर्जयेद्यः कथाव्रती ॥ १३ ॥ रजस्वीलां न पश्येच्च पतितान्न वदेत्कथाम् ॥ द्विज-
द्विषो वेदवर्ज्यान् वदेद्यः कथाव्रती ॥ १४ ॥ सत्यं शौचं दयां मौनमार्जवं विनयं तथा ॥ औदार्यं मनसश्चैव कुर्यान्नित्यं कथाव्रती ॥ १५ ॥ निष्काम

महा०
अ० ७

५२४

॥ ७ ॥

श्व सकामश्च नियमाच्छृणुयात्कथाम् ॥ सकामः काममाप्नोति निष्कामो मोक्षमाप्नुयात् ॥ १६ ॥ दारिद्र्यं क्षयी रोगी पापी निर्भाग्य एव च ॥ अनप-
 त्योपि पुरुषश्शृणुयात्सत्कथामिमाम् ॥ १७ ॥ काकवन्ध्यादयस्सप्तविधा अपि खलु द्वियः ॥ त्वद्गर्भा च मा नारी ताभ्यां श्राव्या कथापरी ॥ १८ ॥
 सर्वेषां श्रवणं कार्यं स्त्रीभिः पुंभिश्च यत्नतः ॥ एतच्छिवपुराणस्य विधिना च कथां मुने ॥ १९ ॥ एतच्छिवपुराणस्य पारायणदिनानि वै ॥
 अत्युत्तमानि बोध्यानि कोट्यज्ञसमानि च ॥ २० ॥ एतेषु विधिना दत्तं यदस्म्यपि वस्तु हि ॥ दिवसेषु वरिष्ठेषु तदक्षयफलं लभेत् ॥ २१ ॥
 एवं कृत्वा व्रतविधिं श्रुत्वेमां परमां कथाम् ॥ गगनन्दयुतः शिमानुद्यापनमथाचरेत् ॥ २२ ॥ एतदुद्यापनविधिश्चतुर्दश्यास्समो मतः ॥ कार्यं
 स्तद्वद्वनादयेश्च तद्वत्फलमर्हतिभिः ॥ २३ ॥ अर्केचनेषु भक्तेषु प्रायो नोद्यापनग्रहः ॥ श्रवणेनैव पूतास्ते निष्कामाश्शाम्भवा मताः ॥ २४ ॥
 एवं शिवपुराणस्य पारायणमखात्सवे ॥ समाप्ते श्रोतुं शिष्यैः कृत्या पूजा कार्या यत्नतः ॥ २५ ॥ शिवपूजनवत्सम्यक्पुस्तकस्य पुरो मुने ॥ पूजा
 कार्या सुविधिना वक्तुश्च तदनन्तरम् ॥ २६ ॥ पुस्तकाच्छादनाय हि नवीनं चासनं शुभम् ॥ सगर्चयेद्दण्डं दिव्यं बन्धनार्थं च सूत्रकम् ॥ २७ ॥
 पुराणार्थं प्रयच्छन्ति ये सूत्रं वृत्तं च यम् ॥ भोगिनो ज्ञानसम्पन्नास्ते भवन्ति मोक्षिणः ॥ २८ ॥ वक्त्रे दद्यान्महार्हाणि वस्तूनि विविधानि च ॥
 वस्त्रधूपपात्राणि दिव्यां बहु विनोदतः ॥ २९ ॥ आसनार्थं प्रयच्छन्ति पुराणतय च ये नराः ॥ कम्बलाजिनवासांसि मंचं फलकमेव च ॥ ३० ॥
 स्वर्गलोकं समासाद्य भुक्त्वा भोगान्यथेप्सितान् ॥ स्थित्वा ब्रह्मपदे कल्पं यान्ति शैवपदन्ततः ॥ ३१ ॥ एवं कृत्वा विधानेन
 पुष्पकस्य प्रपूजनम् ॥ वक्तुश्च सुवि शार्दूल महोत्सवपुरस्सरम् ॥ ३२ ॥ सहायार्थं स्थापितस्य पण्डितस्य प्रपूजनम् ॥ कुर्यात्तदनुसारेण
 किंचिद्दत्तं धनादिभिः ॥ ३३ ॥ समागतैभ्यो विप्रेभ्यो दद्याद्भक्ष्यं धनादिकम् ॥ गुरुस्त्वः प्रकर्तव्यो गतिर्वाद्यश्च तर्तनैः ॥ ३४ ॥ विरक्तश्च भवे
 च्छ्रोता परेऽहनि विशेषतः ॥ गीता वाच्या शिवेनोक्ता गमचन्द्राय या मुने ॥ ३५ ॥ गृहस्थश्चेद्भवेच्छ्रोता कर्तव्यस्तेन धीमता ॥
 होमः शुद्धेन हविषा कर्मणस्तस्य शान्तः ॥ ३६ ॥ रुद्रसंहितया होमः प्रतिश्लोकं वा मुने ॥ गायत्र्यामन्त्रयत्वाच्च पुराणस्यास्य तत्त्वतः ॥
 ॥ ३७ ॥ अथवा मूलमन्त्रेण पञ्चवर्णेन शैवतः ॥ देवशक्तौ ह्यर्घ्यं होम्यं विदेहादिजाय तत् ॥ ३८ ॥ दोषयोः प्रशमार्थं च न्यूतताधिकताख्ययोः ॥
 पञ्चमं शृणुयाद्भक्त्या शिवनामसमाकृतं ॥ ३९ ॥ येन पञ्चममन्त्रेण सर्वं सफलं नष्टं घण्टा ॥ यतो नाम्त्यधिकं तत्समात्रैल्लोक्ये वस्तु

शि० पु०
॥ ८ ॥

किंचन ॥ ४० ॥ एकादशमितान्विप्रान्भोजयेन्मधुपायसः ॥ दद्यात्तभ्यो दक्षिणां च व्रतपूणत्वसिद्धये ॥ ४१ ॥ शक्तौ पलत्रयमितस्वर्णेन
मुन्दरं मुने ॥ सहिं विधाय तत्रास्य पुराणस्य शुभाक्षरम् ॥ ४२ ॥ लेखितं लिखितं वापि संस्थाप्य विधिना पुमान् ॥ सम्पूज्य वाहनाद्यैश्च
ह्युपचारेस्सदक्षिणाम् ॥ ४३ ॥ वस्त्रभूषणगंधाद्यैः पूजिताय यतात्मने ॥ आचार्याय सुधीर्दद्याच्छिवसन्तोषहेतवे ॥ ४४ ॥ तेन दानप्रभावेण
पुराणस्यास्य शौनक ॥ संप्राप्यानुग्रहं शैवं मुक्तः स्याद्भवबन्धनात् ॥ ४५ ॥ एवं कृते विधाने च श्रीमच्छिवपुराणकम् ॥ संपूर्णफलदं स्याद्
भुक्तिमुक्तिप्रदायकम् ॥ ४६ ॥ इति ते कथितं सर्वं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ श्रीमच्छिवपुराणस्य नाहात्म्यं सर्वकामदम् ॥ ४७ ॥ श्रीमच्छिव
पुराणं तु पराणतिलकं स्मृतम् ॥ महच्छिवप्रियं रम्यं भवगोपनिवाणम् ॥ ४८ ॥ यो जन्मभाजः खलु जीवलोके यो वै सदा
ध्यायन्ति विश्वनाथम् ॥ वाणी गुणान्स्तौति कथां शृणोति श्रीमच्छिवं ॥ ४९ ॥ सकलगुणविभेदैर्निन्यमस्पृष्ट
रूपं जगति च बहिरन्तर्भासमानं महिम्ना ॥ मनसि च बहिरन्तर्वाङ्मनोवृत्तिरूपं परमशिवमनन्तानन्दमानन्दं प्रपद्ये ॥ ५० ॥ इति
श्रीस्कान्दे महापुराणे सनत्कुमारसंहितायां श्रीशिवपुराणश्रवणव्रतिनां विधिनिषेधपुस्तकवक्त्रपूजनवर्णनं नाम सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

महा०
अ० ७

520

॥ ८ ॥

॥ इति श्रीस्कन्दमहापुराणान्तर्गतशिवपुराणमाहात्म्यं समाप्तम् ॥

इति श्रीशिवमहापुराण माहात्म्यं समाप्तम् ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥ ॥ श्रीसंस्वत्यै नमः ॥ ॥ अथ शिवपुराणे प्रथमा विद्येश्वरसंहिता प्रारभ्यते ॥ आद्यन्त
 भगलमजातसमानभावमार्यं तमीशमजरामरमान्मदेवम् ॥ पंचाननं प्रबलपंचविनोदशीलं संभावये मनसि शंकरमम्बिकेशम् ॥ १ ॥ व्यास उवाच ॥
 धर्मक्षेत्रे महाक्षेत्रे गंगाकालिन्दिसंगमे ॥ प्रयागे परमे पुण्ये ब्रह्मलोकस्य वर्त्मनि ॥ १ ॥ मुनयः शंसितात्मनः सत्यव्रतपरायणाः ॥ महौजसो महा
 भागा महासत्र वितेनिरे ॥ २ ॥ तत्र सत्रं समाकर्ण्य व्यासशिष्यो महामुनिः ॥ आजगाम मुनीन्द्रष्टुं सूतः पौराणिकोत्तमः ॥ ३ ॥ तं दृष्ट्वा सूतमा
 यातं हर्षिता मुनयस्नदा ॥ चेतसा सुप्रसन्नेन पूजां चकुर्यथाविधि ॥ ४ ॥ ततो विनयसंयुक्ताः प्रोचुः सांजलयश्च ते ॥ सुप्रसन्ना महात्मानः स्तुतिं
 कृत्वा यथाविधि ॥ ५ ॥ रोमहर्षण सर्वज्ञ भवान्वै भाग्यगौरवात् ॥ पुगणविद्यामखिलां व्यासात्प्रत्यर्थमीयिवान् ॥ ६ ॥ तस्मादाश्चर्यभूतानां
 कथानां त्व हि भाजनम् ॥ रत्नानामुरुसाराणां रत्नाकर इवार्णवः ॥ ७ ॥ यच्च भूतं च भव्यं च यच्चान्यद्भस्तु वर्तते ॥ न त्वयाविदितं किञ्चिन्निष्ठु लोकेषु
 विद्यते ॥ ८ ॥ त्वं मद्दिष्टवशादस्य दर्शनार्थमिहागतः ॥ कुर्वन्किमपि न श्रेयो न वृथा गंतुमर्हसि ॥ ९ ॥ तत्त्वं श्रुतं स्म नः सर्वं पूर्वमेव शुभाशुभ
 म् ॥ न हस्तिमधिगच्छामः श्रवणेच्छा मुहुर्मुहुः ॥ १० ॥ इदानीमेकमेवास्ति श्रोतव्यं सूत सम्मते ॥ तद्रहस्यमपि ब्रूहि यदि तेऽनुग्रहो भवेत् ॥ ११ ॥
 प्राप्ते कलियुगे घोरे नराः पुण्यविवर्जिताः ॥ दुराचारताः सर्वे सत्यवार्तापगङ्गमुखाः ॥ १२ ॥ परापवादनिस्ताः परद्रव्याभिलाषिणः ॥ परस्त्री
 सक्तयनसः परहिंसापरायणाः ॥ १३ ॥ देहात्मदृष्टयो मूढा नास्तिकाः पशुबुद्धयः ॥ मातृपितृकृतद्वेषाः स्त्रीदेवाः कामकिंकराः ॥ १४ ॥ विप्रा लोभ
 ग्रह्यस्ता वेदविक्रयजीविनः ॥ धनार्जनार्थमभ्यस्तविद्या मदविमोहिनाः ॥ १५ ॥ त्यक्तस्वजातिकर्माणः प्रायशः परवंचकाः ॥ त्रिकालसंध्यया
 हीना ब्रह्मनोधविवर्जिताः ॥ १६ ॥ अदयाः पंडितमन्याः स्वाचारव्रतलोपकाः ॥ कृष्युद्यमरताः क्रूरस्वभावा मलिनाशयाः ॥ १७ ॥ क्षत्रियाश्च
 तथा सर्वे स्वधर्मत्यागशीलिनः ॥ असत्संगाः पापरता व्यभिचारपरायणाः ॥ १८ ॥ अशूरा अरणप्रीताः पलायनपरायणाः ॥ कुचौरवृत्तयः शूद्राः
 कामकिंकरचेतसः ॥ १९ ॥ शस्त्रास्त्रविद्यया हीना धेनुविप्रावनोज्झिताः ॥ शण्ड्यावनहीनाश्च कामिन्यूतिमृगाः सदा ॥ २० ॥ प्रजापालनमन्य
 विहीना भोगतत्पराः ॥ प्रजासंहारका दुष्टा जीवहिंसाकरा मुदा ॥ २१ ॥ वैश्यः संस्कारहीनास्ते स्वधर्मत्यागशीलिनः ॥ कुपथाः स्वार्जनगतास्तु
 कर्मकुवृत्तयः ॥ २२ ॥ गुरुदेवद्विजातीनां भक्तिहीनाः कुबुद्धयः ॥ अभोजितद्विजाः प्रायः कृपणा बद्धमुष्टयः ॥ २३ ॥ कामिनीजाग्रावेणु सुगता
 मलिनाशयाः ॥ लोभमोहविचेतस्काः पूर्तादिषु वृषोज्झिताः ॥ २४ ॥ तद्वच्छूद्राश्च ये केचिद्ब्राह्मणाचागतन्यराः ॥ उज्ज्वलाकृतयः सुगताः स्वधर्म

शि० पु०

॥ १ ॥

त्वागशीलिनः ॥ २५ ॥ कर्तारस्तपसां भूयो द्विजतंजोपहारकाः ॥ शिश्वलपमृत्युकाराश्च मंत्रोच्चारणरायणाः ॥ २६ ॥ शालग्रामशिलादीनां पूजका
होमतत्पराः ॥ प्रतिकूलविचाराश्च कुटिला द्विजदूषकाः ॥ २७ ॥ धनवंतः कुक्कुर्माणो विद्यावन्तो विवादिनः ॥ आख्यायोपासनाधर्मवक्तारो धर्म
लोपकाः ॥ २८ ॥ सुभूषाकृतयो दंभाः सुदातारो महामदाः ॥ विप्रादीन्सेवकान्मत्वा मन्यमाना निजं प्रभुम् ॥ २९ ॥ स्वधर्मरहिता मूढाः संकराः
कृबुद्धयः ॥ महाभिमानिनो नित्यं चतुर्वर्णविलोपकाः ॥ ३० ॥ सुकुलीनान्निजान्मत्वा चतुर्वर्णैर्विर्वर्तनाः ॥ सर्ववर्णभ्रष्टकरा मूढाः सत्कर्मका
रिणः ॥ ३१ ॥ स्त्रियश्च प्रायशो भ्रष्टा भर्त्रवज्ञानकारिकाः ॥ श्वशुरद्रोहकारिण्यो निर्भया मलिनासनाः ॥ ३२ ॥ कुहावभावनिरताः कुशीला
स्मरविह्वलाः ॥ जारसंगता नित्यं स्वस्वामिविमुखास्तथा ॥ ३३ ॥ तनया मातृपित्रोश्च भक्तिहीना दुःशयाः ॥ अविद्यापाठका नित्यं रोग
प्रसिद्धदेहकाः ॥ ३४ ॥ एतेषां नष्टबुद्धीनां स्वधर्मत्यागशीलिनाम् ॥ परलोकेऽपीह लोके कथं सृत गतिर्भवेत् ॥ ३५ ॥ इति चिंताकुलं चित्तं जायते
सततं हि नः ॥ परोपकारसदृशो नास्ति धर्मोऽपरः खलु ॥ ३६ ॥ लघूपायेन येनैषां भवेत्सद्योऽधनाशनम् ॥ सर्व्वसिद्धान्तवित्त्वं हि कृपया तद्वदा
धुना ॥ ३७ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ इत्याकर्ण्य वचस्तेषां मुनीनां भावितात्मनाम् ॥ मनसा शंकरं स्मृत्वा सूतः प्रोवाच तान्मुनीन् ॥ ३८ ॥ इति
श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विश्वेश्वरसंहितायां मुनिप्रश्रवर्णनं नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ साधु पृष्टं साधवो वस्त्रेलोक्य
हितकारकम् ॥ गुरुं स्मृत्वा भवेत्स्नेहाद्रक्ष्य तच्छृणुतादरात् ॥ १ ॥ वेदांतसारसर्वस्वं पुराणं चैवमुत्तमम् ॥ सर्वाद्यौघोद्धारकरं परत्र परमार्थदम् ॥
॥ २ ॥ कलिकल्मषविध्वंसि यस्मिच्छिवयशः परम् ॥ विजृम्भते सदा विप्रश्चतुर्वर्गफलप्रदम् ॥ ३ ॥ तस्याध्ययनमात्रेण पुराणस्य द्विजोत्तमाः ॥
सर्वोत्तमस्य शंसस्य ते यास्यंति सुसद्गतिम् ॥ ४ ॥ तावद्विजृम्भते पापं ब्रह्महत्यापुरस्सरम् ॥ यावच्छिवपुराणं हि नोदेष्यति जगत्यहो ॥
॥ ५ ॥ तावत्कलिमहोत्पाताः संचरिष्यंति निर्भयाः ॥ यावच्छिवपुराणं हि नोदेष्यति जगत्यहो ॥ ६ ॥ तावत्सर्वाणि शास्त्राणि विवदंते
परस्परम् ॥ यावच्छिवपुराणं हि नोदेष्यति जगत्यहो ॥ ७ ॥ तावत्स्वरूप दुर्बोधं शिवस्य महतामपि ॥ यावच्छिवपुराणं हि नोदेष्यति
जगत्यहो ॥ ८ ॥ तावद्यमभटाः क्रूराः संचरिष्यंति निर्भयाः ॥ यावच्छिवपुराणं हि नोदेष्यति जगत्यहो ॥ ९ ॥ तावत्सर्वपुराणानि प्रग
र्जंति महीतले ॥ यावच्छिवपुराणं हि नोदेष्यति जगत्यहो ॥ १० ॥ तावत्सर्वाणि तीर्थानि विवदंते महीतले ॥ यावच्छिवपुराणं हि नोदेष्यति जगत्य
हो ॥ ११ ॥ तावत्सर्वे मुदा मंत्रा विवदंते महीतले ॥ यावच्छिवपुराणं हि नोदेष्यति महीतले ॥ १२ ॥ तावत्सर्वाणि क्षेत्राणि

वि० सं० १

अ० २

518

॥ १ ॥

विवदंते महीतले ॥ यावच्छिवपुराणं हि नोदेष्यति महीतले ॥ १३ ॥ तावत्सर्वाणि पीठानि विवदंते महीतले ॥ यावच्छिवपुराणं हि नोदेष्यति महीतले ॥ १४ ॥ तावत्सर्वाणि दानानि विवदंते महीतले ॥ यावच्छिवपुराणं हि नोदेष्यति महीतले ॥ १५ ॥ तावत्सर्वे च ते देवा विवदंते महीतले ॥ यावच्छिवपुराणं हि नोदेष्यति महीतले ॥ १६ ॥ तावत्सर्वे च सिद्धान्ता विवदंते महीतले ॥ यावच्छिवपुराणं हि नोदेष्यति महीतले ॥ १७ ॥ अस्य शैवपुराणस्य कीर्तनश्रवणाद्विजाः ॥ फलं वक्तुं न शक्नोमि कात्स्न्येन मुनिसत्तमाः ॥ १८ ॥ तथापि तस्य माहात्म्यं वक्ष्ये किञ्चित्तु वोऽनघाः ॥ चित्तमाधाय शृणुत व्यासेनोक्तं पुरा मम ॥ १९ ॥ एतच्छिवपुराणं हि श्लोकं श्लोकाद्भवे च ॥ यः पठेद्भक्तिसंयुक्तः स पापान्मुच्यते क्षणात् ॥ २० ॥ एतच्छिवपुराणं हि यः प्रत्यहमतंद्रितः ॥ यथाशक्ति पठेद्भक्त्या स जीवन्मुक्त उच्यते ॥ २१ ॥ एतच्छिवपुराणं हि यो भक्त्या चर्यते सदा ॥ दिने दिनेऽश्वमेधस्य फलं प्राप्नोत्यसंशयम् ॥ २२ ॥ एतच्छिवपुराणं यः साधारणपदेच्छया ॥ अन्यतः शृणुयात्सोऽपि मत्तो मुच्येत पातकात् ॥ २३ ॥ एतच्छिवपुराणं यो नमस्कुर्व्याददूरतः ॥ सर्वदेवार्चनफलं स प्राप्नोति न संशयः ॥ २४ ॥ एतच्छिवपुराणं वै लिखित्वा पुस्तकं स्वयम् ॥ यो दद्याच्छिवभक्तभ्यस्तस्य पुण्यफलं शृणु ॥ २५ ॥ अधीतेषु च शास्त्रेषु वेदेषु व्याकृतेषु च ॥ यत्फलं दुर्लभं लोके तत्फलं तस्य संभवेत् ॥ २६ ॥ एतच्छिवपुराणं हि चतुर्दश्यामुपोषितः ॥ शिवभक्तसभायां यो व्याकरोति स उत्तमः ॥ २७ ॥ प्रत्यक्षं तु गायत्रीपुरश्चर्याफलं लभेत् ॥ इह भुक्त्वाखिलान्कामानंते निर्वाणतां व्रजेत् ॥ २८ ॥ उपोषितश्चतुर्दश्यां रात्रौ जागरणान्वितः ॥ यः पठेच्छृणुयाद्वापि तस्य पुण्यं वदाम्यहम् ॥ २९ ॥ कुरुक्षेत्रादिनिखिलपुण्यतीर्थेष्वनेकशः ॥ आत्मतुल्यधनं सूर्यग्रहणे सर्वतोमुखे ॥ ३० ॥ विप्रेभ्यो व्यासमुख्येभ्यो दत्त्वा यत्फलमश्नुते ॥ तत्फलं संभवेत्तस्य सत्यं सत्यं न संशयः ॥ ३१ ॥ एतच्छिवपुराणं हि गायते योऽप्यहर्निशम् ॥ आज्ञां तस्य प्रतीक्षेरन्देवा इन्द्रपुरोगमाः ॥ ३२ ॥ एतच्छिवपुराणं यः पठेच्छृण्वन्हि नित्यशः ॥ यद्यत्करोति सत्कर्म तत्कांतिगुणितं भवेत् ॥ ३३ ॥ समाहितः पठेद्यस्तु तत्र श्रीरुद्रसंहिताम् ॥ स ब्रह्मज्ञोऽपि पूतात्मा त्रिभिरेव दिनेर्भवेत् ॥ ३४ ॥ तां रुद्रसंहितां यस्तु भैरवप्रतिमांतिके ॥ त्रिः पठेत्प्रत्यहं मौनी स कामानखिला लभेत् ॥ ३५ ॥ तां रुद्रसंहितां यस्तु संपठेद्भटबिल्वयोः ॥ प्रदक्षिणां प्रकुर्वाणो ब्रह्महत्या निर्वर्ते ॥ ३६ ॥ कैलाससंहिता तत्र ततोऽपि परमा स्मृता ॥ ब्रह्मस्वरूपिणी साक्षात्प्रणवार्थप्रकाशिका ॥ ३७ ॥ कैलाससंहितायास्तु माहात्म्यं वेत्ति शंकरः ॥ कृत्स्नं तद्वद्वं व्यासश्च तद्वद्वं वेदयहं द्विजाः ॥ ३८ ॥ तत्र किञ्चित्प्रवक्ष्यामि कृत्स्नं वक्तुं न शक्यते ॥ यज्ज्ञात्वा तत्क्षणाच्छीतशुद्धिमवाप्नुयात् ॥ ३९ ॥ न नाशयति यत्पापं

॥ २ ॥

॥ गौरी जीया द्विजाः ॥ ४४ ॥ अथान्यहं लोकं मार्गमाणां अपि सर्वदा ॥ ४५ ॥ शिवेन न विदितं दुःखं नान्यथा हि न मुक्ता ॥ ४६ ॥ अथान्यहं
॥ ४७ ॥ ॥ ४८ ॥ ॥ ४९ ॥ ॥ ५० ॥ ॥ ५१ ॥ ॥ ५२ ॥ ॥ ५३ ॥ ॥ ५४ ॥ ॥ ५५ ॥ ॥ ५६ ॥ ॥ ५७ ॥ ॥ ५८ ॥ ॥ ५९ ॥ ॥ ६० ॥ ॥ ६१ ॥ ॥ ६२ ॥ ॥ ६३ ॥ ॥ ६४ ॥ ॥ ६५ ॥ ॥ ६६ ॥ ॥ ६७ ॥ ॥ ६८ ॥ ॥ ६९ ॥ ॥ ७० ॥ ॥ ७१ ॥ ॥ ७२ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ ७४ ॥ ॥ ७५ ॥ ॥ ७६ ॥ ॥ ७७ ॥ ॥ ७८ ॥ ॥ ७९ ॥ ॥ ८० ॥ ॥ ८१ ॥ ॥ ८२ ॥ ॥ ८३ ॥ ॥ ८४ ॥ ॥ ८५ ॥ ॥ ८६ ॥ ॥ ८७ ॥ ॥ ८८ ॥ ॥ ८९ ॥ ॥ ९० ॥ ॥ ९१ ॥ ॥ ९२ ॥ ॥ ९३ ॥ ॥ ९४ ॥ ॥ ९५ ॥ ॥ ९६ ॥ ॥ ९७ ॥ ॥ ९८ ॥ ॥ ९९ ॥ ॥ १०० ॥

त्रि० नं० ३
अ २

॥ २ ॥.

युक्तम् ॥६६॥ शैव पुराणतिलकं खलु सत्पुराणं वेदांतवेदविलसत्परवस्तुगीतम् ॥ यो वै पठेच्च शृणुयात्परमादरेण शंभुप्रियः स हि लभेत्परमां गतिं वै ॥
 ॥ ६७ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां तृतीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ व्यास उवाच ॥ इत्याकर्ण्य वचः सौतं प्रोचुस्ते परमर्षयः ॥
 वेदान्तसारसर्वस्वं पुराणं श्रावयाद्भुतम् ॥ १ ॥ इति श्रुत्वा मुनीनां स वचनं सुप्रहर्षितः ॥ संस्मरञ्छंकरं सूतः प्रोवाच मुनिसत्तमान् ॥ २ ॥
 सूत उवाच ॥ ॥ शृण्वंतु ऋषयः सर्वे स्मृत्वा शिवमनामयम् ॥ पुराणप्रवणं शैवं पुराणं वेदसारजम् ॥ ३ ॥ यत्र गीतं त्रिकं प्रीत्या
 भक्तिज्ञानविरागकम् ॥ ४ ॥ वेदांतवेद्यं सद्रस्तु विशेषेण प्रवर्णितम् ॥ ५ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ शृण्वंतु ऋषयः सर्वे पुराणं वेदसारजम् ॥
 पुरा कालेन महता कल्पेऽस्तीते पुनः पुनः ॥ ६ ॥ अस्मिन्नुपस्थिते कल्पे प्रवृत्ते सृष्टिकर्मणि ॥ मुनीनां षट्कुलीनानां ब्रुवतामित
 रेतम् ॥ ७ ॥ इदं परमिदं नेति विवादः सुमहानभूत् ॥ तेऽभिजग्मुर्विधातारं ब्रह्माणं प्रष्टुमव्ययम् ॥ ८ ॥ वाग्भिर्विनय
 गर्भाभिः सर्वैः प्राञ्जलयोऽब्रुवन् ॥ त्व हि सर्वजगद्धाता सर्वकारणकारणम् ॥ ९ ॥ कः पुमान्सर्वतत्त्वेभ्यः पुराणः परतः परः ॥ १० ॥ ब्रह्मोवाच ॥
 यतो वाचो निवर्तते अप्राप्य मनसा सह ॥ १० ॥ यस्मात्सर्वमिदं ब्रह्मविष्णुरुद्रैर्द्रपूर्वकम् ॥ सहभूतैर्द्रियैः सर्वैः प्रथमं संप्रसूयते ॥ ११ ॥ एष देवो
 महादेवः सर्वज्ञो जगदीश्वरः ॥ अयं तु परया भक्त्या दृश्यते नाऽन्यथा क्वचित् ॥ १२ ॥ रुद्रो हरिर्हरश्चैव तथान्ये च सुरेश्वराः ॥ भक्त्या परमया
 तस्य नित्यं दर्शनकांक्षिणः ॥ १३ ॥ बहुनात्र किमुक्तेन शिवे भक्त्या विमुच्यते ॥ प्रसादादेवताभक्तिः प्रसादो भक्तिसंभवः ॥ यथेहांकुरतो बीजं
 बीजतो वा यथांकुरः ॥ १४ ॥ तस्मादीशप्रसादार्थं यूयं गत्वा भुवं द्विजाः ॥ दीर्घसत्रं समाकृष्ट्वं यूयं वर्षसहस्रकम् ॥ १५ ॥ अमुष्यैवाध्वरेशस्य
 शिवस्यैव प्रसादतः ॥ वेदोक्तविद्यासारं तु जायते साध्यसाधनम् ॥ १६ ॥ ॥ मुनय उचुः ॥ ॥ अथ किं परमं साध्यं किं वा तत्साधनं परम् ॥
 साधकः कीदृशस्तत्र तदिदं ब्रूहि तत्त्वतः ॥ १७ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ साध्यं शिवपदप्राप्तिः साधनं तस्य सेवनम् ॥ साधकस्तत्प्रसादाद्यो नित्या
 दिफलनिस्पृहः ॥ १८ ॥ कर्म कृत्वा तु वेदोक्तं तदर्पितमहाफलम् ॥ परमेशपदप्राप्तिः सालोक्यादिक्रमात्ततः ॥ १९ ॥ तत्तद्भक्त्यनुसारेण सर्वेषां
 परमं फलम् ॥ तत्साधनं बहुविधं साक्षादीशेन बोधितम् ॥ २० ॥ संक्षिप्य तत्र वः सारं साधनं प्रवीम्यहम् ॥ श्रोत्रेण श्रवणं तस्य वचसा कीर्तनं
 तथा ॥ २१ ॥ मनसा मननं तस्य महासाधनमुच्यते ॥ श्रोतव्यः कीर्तितव्यश्च मंतव्यश्च महेश्वरः ॥ २२ ॥ इति श्रुतिः प्रमाणं नः साधनेनामुना
 परम् ॥ साध्यं ब्रजत सर्वार्थसाधनैकपरायणाः ॥ २३ ॥ प्रत्यक्षं चक्षुषा दृष्ट्वा तत्र लोकः प्रवर्तते ॥ अप्रत्यक्षं हि सर्वत्र ज्ञात्वा श्रोत्रेण चेष्टते ॥ २४ ॥

शि०पु०
॥ ३ ॥

तस्माच्छ्रवणमेवादौ श्रुत्वा गुरुमुखादबुधः ॥ ततः संसाधयेदन्यत्कीर्तनं मननं सुधीः ॥ २५ ॥ क्रमान्मननपर्यन्ते साधनेऽस्मिन्सुसाधिते ॥ शिव
योगो भवेत्तेन सालोक्यादिक्रमाच्छनेः ॥ २६ ॥ सर्वाङ्गव्याधयः पश्चात्सर्वानन्दश्च लीयते ॥ अभ्यासात्केशमेतद्वै पश्चादाद्यन्तमङ्गलम् ॥ २७ ॥
इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां साध्यसाधनखण्डे तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥ मुनय उचुः ॥ ॥ मननं कीदृशं ब्रह्मच्छ्रवणं
चापि कीदृशम् ॥ कीर्तनं वा कथं तस्य कीर्तयेत्तद्यथायथम् ॥ १ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ पूजाजपेशगुणरूपविलासनाम्नां युक्तिप्रियेण मनसा परि
शोधनं यत् ॥ तत्संततं मननमीश्वरदृष्टिलभ्य सर्वेषु साधनवरेष्वपि मुख्यमुख्यम् ॥ २ ॥ गीतात्मना श्रुतिपदेन च भाषया वा शंभुप्रतापगुणरूप
विलासनाम्नाम् ॥ वाचा स्फुटं तु रसवत्स्तवनं यदस्य तत्कीर्तनं भवति साधनमत्र मध्यम् ॥ ३ ॥ येनापि केन करणेन च शब्दपुञ्जं यत्र क्वचिच्छ्रव
णं श्रवणेंद्रियेण ॥ स्त्रीकेलिवद्वदतरं प्रणिधीयते यत्तद्वै बुधाः श्रवणमत्र जगत्प्रसिद्धम् ॥ ४ ॥ सत्संगमेन भवति श्रवणं पुरस्तात्संकीर्तनं पशुपते
रथ तद्वदं स्यात् ॥ सर्वोत्तमं भवति तन्मननं तदन्ते सर्वं हि संभवति शंकरदृष्टिपाते ॥ ५ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ अस्मिन्साधनमाहात्म्ये पुरा
वृत्तं मुनीश्वराः ॥ युष्मदर्थं प्रवक्ष्यामि शृणुध्वमवधानतः ॥ ६ ॥ पुरा मम गुरुर्व्यासः पराशरमुनेः सुतः ॥ तपश्चचार संभ्रांतः सरस्वत्यास्तटे शुभे
॥ ७ ॥ गच्छन्त्यदृच्छया तत्र विमानेनार्करोचिषा ॥ सनत्कुमारो भगवान्ददर्श मम देशिकम् ॥ ८ ॥ ध्यानारूढः प्रबुद्धोऽसौ ददर्श तमजात्मजम् ॥
प्रणिपत्याह संभ्रांतः परं कौतूहलं मुनिः ॥ ९ ॥ दत्त्वार्घ्यमस्मै प्रददौ देवयोग्यं च विष्टम् ॥ प्रसन्नः प्राह तै प्रह्वं प्रभुर्गभीरया गिरा ॥ १० ॥ ॥ सन
त्कुमार उवाच ॥ सत्यं वस्तु मुने दध्याः साक्षात्करणगोचरः ॥ स शिवोऽथासहायोऽत्र तपश्चरसि किंकृते ॥ ११ ॥ एवमुक्तः कुमारेण प्रोवाच
स्वाशय मुनिः ॥ धर्मार्थकाममोक्षाश्च वेदमार्गे कृतादराः ॥ १२ ॥ बहुधा स्थापिता लोके मया त्वत्कृपया तथा ॥ एवं भूतस्य मेऽप्येवं गुरुभूतस्य सर्वतः ॥
॥ १३ ॥ मुक्तिसाधनकं ज्ञानं नोदेति परमाद्भुतम् ॥ तपश्चरामि मुक्त्यर्थं न जाने तत्र कारणम् ॥ १४ ॥ इत्थं कुमारो भगवान्व्यासेन मुनिनार्थितः ॥
समर्थः प्राह विप्रेन्द्रा निश्चयं मुक्तिकाण्डम् ॥ १५ ॥ श्रवणं कीर्तनं शंभोर्मननं च महत्तरम् ॥ त्रयं साधनमुक्तं च विद्यते वेदसंमतम् ॥ १६ ॥ पुराह
मथ संभ्रांतो ह्यन्यसाधनसंभ्रमः ॥ अचले मंदरे शैले तपश्चरणमाचरम् ॥ १७ ॥ शिवाज्ञया ततः प्राप्तो भगवान्ब्रदिकेश्वरः ॥ स मे दयालुर्भगवान्सर्व
साक्षी गणेश्वरः ॥ १८ ॥ उवाच मह्यं सस्नेहं मुक्तिसाधनमुत्तमम् ॥ श्रवणं कीर्तनं शंभोर्मननं वेदसंमतम् ॥ १९ ॥ त्रिकं च साधनं मुक्तौ शिवेन
मम भाषितम् ॥ श्रवणादित्रिकं ब्रह्मन्कुरुष्वेति मुहुर्मुहुः ॥ २० ॥ एवमुक्त्वा ततो व्यासं सानुगो विधिनन्दनः ॥ जगाम स्वविमानेन पदं परमशोभ

वि०सं० १
अ० ४

516

॥ ३ ॥

नम् ॥ २१ ॥ एवमुक्तं समासेन पूर्ववृत्तांतमुत्तमम् ॥ ॥ ऋषय उचुः ॥ श्रवणादित्रिंशत् सूत मुक्त्युपायस्त्वयेरितः ॥ २२ ॥ श्रवणादित्रिकेशक्तः
 किं कृत्वा मुच्यते जनः ॥ अयत्नेनैव मुक्तिः स्यात्कर्मणा केन हेतुना ॥ २३ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां साध्य
 साधनखण्डे चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ सूत उवाच ॥ श्रवणादित्रिकेशक्तो लिंगं वेरं च शांकरम् ॥ संस्थाप्य नित्यमभ्यर्च्य तरेत्संसारसागरम् ॥ १ ॥
 अपि द्रव्यं बहेदेव यथाबलमवंचयन् ॥ अर्पयेद्विगवेगर्थमर्चयेदपि संततम् ॥ २ ॥ मंडपं गोपुरं तीर्थं मठं क्षेत्रं तथोत्सवम् ॥ वस्त्रं गंधं च माल्यं च
 धूपं दीपं च भक्तितः ॥ ३ ॥ विविधान्नं च नैवेद्यमपूपव्यजनैर्युतम् ॥ छत्रं ध्वजं च व्यजनं चामरं चापि सांगकम् ॥ ४ ॥ राजोपचारवत्सर्वं धारये
 द्विगवेरयोः ॥ प्रदक्षिणां नमस्कारं यथाशक्ति जपं तथा ॥ ५ ॥ आवाहनादिसर्गांतं नित्यं कुर्यात्सुभक्तितः ॥ इत्थमभ्यर्चयन्देवं लिंगे वेरे च शांकरे ॥
 ॥ ६ ॥ सिद्धिमेति शिवप्रीत्या हित्वापि श्रवणादिकम् ॥ लिंगवेरार्चनामात्रान्मुक्ताः पूर्वं महाजनाः ॥ ७ ॥ मुनय उचुः ॥ वेरमात्रे तु सर्वत्र पूज्यते
 देवतागणाः ॥ लिंगे वेरे च सर्वत्र कथं संपूज्यते शिवः ॥ ८ ॥ सूत उवाच ॥ अहो मुनीश्वराः पुण्यं प्रश्नमेतन्महाद्भुतम् ॥ अत्र वक्ता महादेवो ना
 न्योऽस्ति पुरुषः क्वचित् ॥ ९ ॥ शिवेनोक्तं प्रवक्ष्यामि क्रमाद्ब्रह्ममुखाच्छ्रुतम् ॥ शिवैको ब्रह्मरूपत्वान्निष्कलः परिकीर्तितः ॥ १० ॥ रूपित्वात्सकल
 स्तद्वत्तस्मात्सकलनिष्कलः ॥ निष्कलत्वान्निराकारं लिंगं तस्य समागतम् ॥ ११ ॥ सकलत्वात्तथा वेरं साकारं तस्य संगतम् ॥ सकलाकलरूप
 त्वाद्ब्रह्मशब्दाभिधः परः ॥ १२ ॥ अपि लिंगे च वेरे च नित्यमभ्यर्च्यते जनैः ॥ अब्रह्मत्वात्तदन्येषां निष्कलत्वं नहि क्वचित् ॥ १३ ॥ तस्मात्ते
 निष्कले लिंगे नाराध्यते सुरेश्वराः ॥ अब्रह्मत्वाच्च जीवत्वात्तथान्ये देवतागणाः ॥ १४ ॥ तूष्णीं सकलमात्रत्वादर्थ्यते वेरमात्रके ॥ जीवत्वं
 शंकरान्येषां ब्रह्मत्वं शंकरस्य च ॥ १५ ॥ वेदांतसारसंसिद्धं प्रणवार्थं प्रकाशनात् ॥ एवमेव पुरा पृष्टो मंदरे नंदिकेश्वरः ॥ १६ ॥ सनत्कुमार
 मुनिना ब्रह्मपुत्रेण धीमता ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ शिवान्यदेववश्यानां सर्वेषामति सर्वतः ॥ १७ ॥ वेरमात्रं च पूजार्थं श्रुतं दृष्टं च भूरिशः ॥
 शिवमात्रस्य पूजायां लिंगं वेरं च दृश्यते ॥ १८ ॥ अतस्तद्ब्रह्म कल्याण तत्त्वं मे साधुबोधनम् ॥ नंदिकेश्वर उवाच ॥ अनुत्तरमिमं प्रश्नं
 रहस्यं ब्रह्मलक्षणम् ॥ १९ ॥ कथयामि शिवेनोक्तं भक्तियुक्तस्य तेऽनघ ॥ शिवस्य ब्रह्मरूपत्वान्निष्कलत्वाच्च निष्कलम् ॥ २० ॥ लिंगं तस्यैव
 पूजायां सर्ववेदेषु संमतम् ॥ तस्यैव सकलत्वाच्च तथा सकलनिष्कलम् ॥ २१ ॥ सकलं च तथा वेरं पूजायां लोकसंमतम् ॥ शिवान्येषां च
 जीवत्वात्सकलत्वाच्च सर्वतः ॥ २२ ॥ वेरमात्रं च पूजायां संमतं वेदनिर्णये ॥ स्वाविर्भावे च देवानां सकलं रूपमेव हि ॥ २३ ॥ शिवस्य लिंगं

शि०पु०

॥ ४ ॥

वेरं च दर्शने दृश्यते खलु ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ उक्तं त्वया महाभाग लिङ्गवेगप्रनाणम् ॥ २४ ॥ शिवस्य च तदन्येषां विभज्य परमार्थतः ॥
तस्मात्तदेव परमं लिङ्गवेगदिसंभवम् ॥ २५ ॥ श्रोतुमिच्छामि योगीन्द्र लिङ्गाविर्भावलक्षणम् ॥ तद्विद्वेश्वर उवाच ॥ शृणु वत्स भवत्प्रीत्या
वक्ष्यामि परमार्थतः ॥ २६ ॥ पुनः कल्पे महाकाले प्रपन्नं लोकविश्रुते ॥ अयुष्यतां महात्मानो ब्रह्मविष्णु परस्परम् ॥ २७ ॥ तयोमानं निराकर्तुं
तन्मध्ये परमेश्वरः ॥ निष्कलन्तमहर्षेण स्वहृषं समदर्शयत् ॥ २८ ॥ ततः स्वलिङ्गविह्वत्वात्स्नंभतो निष्कलं शिव ॥ स्वलिङ्गं दर्शयामास
जगतां हितकाम्यया ॥ २९ ॥ तदाप्रभृति लोकेषु निष्कलं लिङ्गमैश्वर्यम् ॥ सकलं च तथा वेरं शिवस्यैव प्रकल्पितम् ॥ ३० ॥ शिवान्येषां
तु देवानां वेरमात्रं प्रकल्पितम् ॥ तत्तद्वरं तु देवानां तत्तद्रोगप्रदं शुभम् ॥ शिवस्य लिङ्गवेगत्वं भोगमोक्षप्रदं शुभम् ॥ ३१ ॥ ॥ इति श्रीशिव
महापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ नन्दिकेश्वर उवाच ॥ पुनः कदाचिद्योगीन्द्र विष्णुर्विषयगमनः ॥ सुप्वाप पय्या
भृत्या स्वानुगैरपि संवृतः ॥ ३ ॥ यदृच्छयागतस्तत्र ब्रह्मा ब्रह्मविदां वरः ॥ अपृच्छत्पुंडरीकाक्ष शयाने सर्वसुंदरम् ॥ ४ ॥ कस्त्वं पुरुषवच्छेषे
दृष्ट्वा मामपि हस्तवत ॥ उन्निष्ठ वत्स मां पश्य तव नाथमिदानीम् ॥ ५ ॥ आगतं तु ममागच्छं दृष्ट्वा यो हस्तवच्चरेत् ॥ द्राहिणस्तस्य मुदस्य
प्रायश्चित्तं विधीयते ॥ ६ ॥ इति श्रुत्वा वचः क्रुद्धो ब्रह्मः शान्तवदाचरत् ॥ स्वस्ति ते स्वागतं वत्स तिष्ठ पीठमितां विधि ॥ ७ ॥ किमु ते व्यग्र
वद्वक्त्रं विभानि विषमेशणम् ॥ ब्रह्मोवाच ॥ वत्स विष्णो महामानमागतं कालवेगतः ॥ ८ ॥ पितामहश्च जगतः पता च तव वत्सक ॥
विष्णुस्त्वाच ॥ मत्स्यं जगदेदं वत्स मनुषे त्वं हि चोभवत् ॥ ९ ॥ मन्नाभिकमलाजानः पुत्रस्त्व भापसे वृथा ॥ नन्दिकेश्वर उवाच ॥ एवं हि
वदतोस्तत्र मुग्धयोगजथोन्मदा ॥ १० ॥ अहमेव वगे न त्वदहं प्रभुरहे प्रभुः ॥ परस्परं हेतुकामौ चक्रतुः समरोद्यमम् ॥ ११ ॥ युयुधातेऽमरौ वीरौ
हंसपक्षीद्रवाहना ॥ वैष्णवो वैष्णवाश्चैवं मिथो युयुधिरे तदा ॥ १२ ॥ तावद्विमानगतयः सर्वा वै देवजातयः ॥ दिदृक्षुः समाजग्मुः समरं ते
महाद्रुतम् ॥ १३ ॥ क्षिपंतः पुष्पपर्वाणि पश्यंतः स्वैर्मंदरे ॥ सुपर्णवाहनस्तत्र क्रुद्धो वै ब्रह्मवशसि ॥ १४ ॥ सुमोच बाणानसहानस्त्रांश्च
विविधान्वहन् ॥ सुमोचाथ विधिः क्रुद्धो विष्णोऽगस्त दुःसहान् ॥ १५ ॥ वज्राननलसंकाशानस्त्रांश्च बहुशस्तदा ॥ तदाश्चर्यमिति स्पष्टं तयोः
समरगोचरम् ॥ १६ ॥ रुमीक्ष्य देवतगणाः शशांशुर्दृष्ट्वाकुलाः ॥ ततो विष्णुः सुसंकुद्रः श्वसन्यसनकर्षितः ॥ १७ ॥ माहेश्वरास्त्रं मतिमान्सं
दधे ब्रह्मणोपरि ॥ ततो ब्रह्मा भृशं क्रुद्धः कंपयन्निश्वमेव हि ॥ १८ ॥ अस्त्रं पाशुपतं वारं संदधे विष्णुवशसि । ततस्तदुत्थितं व्योम्नि तपनायुत

वि०सं०१

अ० ३

515

॥ ४ ॥

सन्निभम् ॥ १७ ॥ सहस्रमुखमत्युग्रं चण्डवातभयङ्करम् ॥ अस्त्रद्वयमिदं तत्र ब्रह्मविष्णवोर्भयंकरम् ॥ १८ ॥ इत्थं बभूव समरं ब्रह्मविष्णवोः
 परस्परम् ॥ ततो देवगणाः सर्वे विषण्णा भृशमाकुलाः ॥ उचुः परस्परं तात राजक्षोभे यथा द्विजाः ॥ १९ ॥ सृष्टिः स्थितिश्च संहारस्तिरो
 भावोऽप्यनुग्रहः ॥ यस्मात्प्रवर्तते तस्मै ब्रह्मणे च त्रिशूलिने ॥ २० ॥ अशक्यमन्यैर्यदनुग्रहं विना तृणक्षयोऽप्यत्र यदृच्छया क्वचित् ॥ २१ ॥ इति
 देवा भयं कृत्वा विचिन्वन्तः शिवक्षयम् ॥ जग्मुः कैलासशिखरं यत्रास्ते चन्द्रशेखरः ॥ २२ ॥ दृष्ट्वैवममरा हृष्टाः पदं तत्पारमेश्वरम् ॥ प्रणेषुः
 प्रणवाकारं प्रविष्टास्तत्र सद्गनि ॥ २३ ॥ तेऽपि तत्र सभामध्ये मंडपे मणिविष्टरे ॥ विराजमानमुमया ददृशुर्देवपुंगवम् ॥ २४ ॥ सव्योत्तरेतरपदं
 तदर्पितकरांबुजम् ॥ स्वर्गणैः सर्वतो जुष्टं सर्वलक्षणलक्षितम् ॥ २५ ॥ वीज्यमानं विशेषज्ञैः स्त्रीजनैस्तीव्रभावनैः ॥ शस्यमानं सदा वेदैस्तुष्टं
 तमीश्वरम् ॥ २६ ॥ दृष्ट्वैवमीशममराः संतोषसलिलेक्षणाः ॥ दंडवद्गुतो वत्स नमश्चकुर्महागणाः ॥ २७ ॥ तानवेक्ष्य पतिर्देवान्समीपे चाह्वय
 द्रूणैः ॥ अथ संह्रादयन्देवान्देवो देवशिखामणिः ॥ अवोचदथ गंभीरं वचनं मधुमंगलम् ॥ २८ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसं
 हितायां षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ईश्वर उवाच ॥ वत्सकाः स्वस्ति वः कञ्चिद्धर्तते मम शासनात् ॥ जगच्च देवतावंशः स्वस्वकर्मणि किं न वा ॥ १ ॥
 प्रागेव विदितं युद्धं ब्रह्मविष्णवोर्मया सुराः ॥ भवतामभितापेन पौनरुक्तेन भाषितम् ॥ २ ॥ इति सस्मितया माध्व्या कुमार परिभाषया ॥
 समतोषयदम्बायाः सपतिस्तत्सुखजम् ॥ ३ ॥ अथ युद्धांगणं गंतुं हरिधात्रोर्गधीश्वरः ॥ आज्ञापयद्रूपेशानां शतं तत्रैव संसदि ॥ ४ ॥ ततो वाद्यं बहु
 विधं प्रयाणाय परेशितुः ॥ गणेश्वराश्च संनद्धा नानावाहनभूषणाः ॥ ५ ॥ प्रणवाकारमाद्यन्तं पञ्चमंडलमंडितम् ॥ आरुरोह रथं भद्रमंबिकापतिरी
 श्वरः ॥ समनुगणमिन्द्राद्याः सर्वेऽप्यनुययुः सुराः ॥ ६ ॥ चित्रध्वजव्यजनचामरपुष्पवर्षसंगीतनृत्यनिवहैरपि वाद्यवर्गैः ॥ संमानितः पशु
 पतिः परया च देव्या साकं तयोः समरभूमिमगात्ससैन्यः ॥ ७ ॥ समीक्ष्य तु तयोर्युद्धं निगूढोऽभ्रं समास्थितः ॥ समाप्तवाद्यनिर्घोषः
 शांतोरुगणनिःस्वनः ॥ ८ ॥ अथ ब्रह्माच्युतौ वीरौ हंतुकामौ परस्परम् ॥ माहेश्वरेण चास्त्रेण तथा पाशुपतेन च ॥ ९ ॥ अस्त्रज्वाले
 रथो दग्धं ब्रह्मविष्णवोर्भयंकरम् ॥ ईशोऽपितं निरीक्ष्याथ ह्यकालप्रलयं भृशम् ॥ १० ॥ महानलस्तंभविभीषणाकृतिर्बभूव तन्मध्यतले स निष्कलः
 ॥ ११ ॥ ते अस्त्रे चापि सज्वाले लोकसंहरणक्षमे ॥ निपततुः क्षणेनैव ह्याविर्भूते महानले ॥ १२ ॥ दृष्ट्वा तदद्भुतं चित्रमस्त्रशांतिकरं शुभम् ॥
 किमेतद्भुताकारमित्यूष्मन् परस्परम् ॥ १३ ॥ अतीन्द्रियमिदं स्तंभमग्निरूपं किमुत्थितम् ॥ अस्योर्ध्वमपि चाधश्च आवयोर्लक्ष्यमेव हि ॥ १४ ॥

६०५

三

[illegible]

附註

अ. ३

514

विभूषणां वस्त्रगुत्तरीयाभलकेशसंहतिः ॥ प्रवातं भवे लतेव चंचलः दपात वै मेव पादपंकजे ॥ ५ ॥ तावद्विधिं तात दिदृक्षुश्च्युतः कृपालुस्मत्प्रतिपाद
पल्लवम् ॥ निषिच्य बाष्पैरवदत्कृतांजलियथा शिशुः स्वं पितरं कलाश्रमम् ॥ ६ ॥ अच्युत उवाच ॥ त्वया प्रयत्नेन पुरा हि दत्तं यदस्य पंचा
ननमीश चिह्नम् ॥ तस्मात्क्षमस्वाद्यमनुग्रहाहं कुरु प्रसादं विधये ह्यमुष्मे ॥ ७ ॥ इत्यर्थितोऽच्युतेनेशस्तुष्टः सुरगणांगणे ॥ निवर्तयामास
तदा भैरवं ब्रह्मदंडतः ॥ ८ ॥ अथाह देवः कितवं विधिं विगतकंधाम् ॥ ब्रह्मस्त्वमर्हणाकांक्षी शठेशत्वं समास्थितः ॥ ९ ॥ नातरे सत्कृति
लोके भूयात्स्थानोत्सवादिकम् ॥ ब्रह्मोवाच ॥ स्वामिन्प्रसीदाद्य महाविभूते मन्ये वरं मे शिग्सः प्रमोक्षम् ॥ १० ॥ नमस्तुभ्यं भगवते
बंधवे विश्वयोनये ॥ सहिष्णवे च दोषाणां शंभवे शैलधन्वने ॥ ११ ॥ ईश्वर उवाच ॥ अराजभयमेतद्वै जगत्सर्वं नशिष्यति ॥ ततस्त्वं जहि
कंधाहं वह लोकधुरं शिशो ॥ १२ ॥ वरं ददामि ते तत्र गृहाण दुर्लभं वनम् ॥ वैतानिकेषु गृह्येषु यज्ञेषु च भवान्गुरुः ॥ १३ ॥ निष्फलस्त्वदने यज्ञः
सांगश्च सहदक्षिणः ॥ अथाह देवः कितवं केतकं कूटसाक्षिणम् ॥ १४ ॥ रे रे केतक दुष्टस्त्वं शठ दूरमितो व्रज ॥ ममापि प्रेम ते पुष्पे माभूत्
जन्मस्वितः पश्य ॥ १५ ॥ इत्युक्ते तत्र देवेन केतकं देवजानयः ॥ सर्वा निवारयामासुस्तत्पार्श्वोदन्यतस्तदा ॥ १६ ॥ केतक उवाच ॥ नमस्त
नाथ मे जन्म निष्फलं भवदाज्ञया ॥ सफलं क्रियतां तात क्षम्यतां मम किलिषम् ॥ १७ ॥ ज्ञानाज्ञानकृतं पापं नाशयत्येव ते स्मृतिः ॥
तादृशे त्वयि दृष्टे मे मिथ्यादोषः कुतो भवेत् ॥ १८ ॥ तथा स्तुतस्तु भगवान्केतकेन सभातले ॥ न मे त्वद्वाग्नं योग्यं सत्यवागहमीश्वरः ॥
॥ १९ ॥ मदीयास्त्वां धरिष्यति जन्म ते सफलं ततः ॥ त्वं वै वितातव्यानेन ममोपरि भविष्यसि ॥ २० ॥ इत्यनुगृह्य भगवान्केतकं विधिमा
धवौ ॥ विरराज सभामध्ये सर्वदेवैरभिष्टुतः ॥ २१ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विधेश्वरसंहितायामष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ नदिकेश्वरः
उवाच ॥ तत्रांतरे तौ च नाथं प्रणम्य विधिमाधवौ ॥ द्वांजलिपुटौ नृपणीं तस्थुर्दक्षवामगौ ॥ १ ॥ तत्र संस्थाप्य तौ देवं सकुटुंबं वरासने ॥
पूजयामासतुः पूज्यं पुण्यैः पुरुषवस्तुभिः ॥ २ ॥ पौरुषं प्राकृतं वस्तु ज्ञेयं दीर्घाल्पकालिकम् ॥ हाग्नूपुरकेयूगकिगीटमणिकुंडलैः ॥ ३ ॥
यज्ञसूत्रोत्तरीयस्रक्शोममाल्यांगुलीयकैः ॥ पुष्पतांबूलकर्पूरचंदनागुमाल्यनैः ॥ ४ ॥ धूपदीपसितच्छत्रव्यंजनध्वजचामरैः ॥ अन्यै
र्दिव्योपहारैश्च वाङ्मनोतीतवैभवं ॥ ५ ॥ पतियोग्यैः पशूलन्यैस्तौ समार्चयतां पतिम् ॥ यद्यच्छ्रेष्ठतमं वस्तु पतियोग्यं हितध्वज ॥
॥ ६ ॥ तद्वस्त्वखिलमीशोऽपि पारंपर्यचिकीर्षया ॥ सभ्यानां प्रददौ हृष्टः पृथक्तत्र यथाक्रमम् ॥ ७ ॥ कोलाहलो महानासीत्तत्र

सि० पु०

॥ ६ ॥

तद्वस्तु गृह्यताम् ॥ तत्रैव ब्रह्मविष्णुभ्यां चार्चितः शंकरः पुरा ॥८॥ प्रसन्नः प्राह तौ नम्रो मस्मितं भक्तिवर्धनः ॥ ईश्वर उवाच ॥ तुष्टोऽहमद्य वां कत्सो
पूजयाऽस्मिन्महादिने ॥ ९ ॥ दिनमेतत्ततः पुण्यं भविष्यति महत्तरम् ॥ शिवरात्रिरिति ख्याता तिथिरेषा मम प्रिया ॥ १० ॥ एतत्काले तु यः कुर्या
त्पूजां मल्लिगवेद्योः ॥ कुर्यात्स जगतः कृत्य स्थितिसर्गादिकं पुमान् ॥ ११ ॥ शिवरात्रावहोरात्रं निराहारं जितेन्द्रियः ॥ अर्चयेद्वा यथान्यायं यथा
बलमवंचकः ॥ १२ ॥ यत्फलं मम पूजायां वर्षमेकं निरंतरम् ॥ तत्फलं लभते सद्यः शिवरात्रौ मदर्चनात् ॥ १३ ॥ मद्धर्मवृद्धिकालोऽयं चंद्रकाल
इवांबुधेः ॥ प्रतिष्ठाद्युत्सवो यत्र मामको मंगलायनः ॥ १४ ॥ यत्पुनः स्तंभरूपेण स्वाविगसमहं पुरा ॥ स कालो मार्गशीर्षे तु म्यादाद्राकृष्ण
भक्तौ ॥ १५ ॥ आर्द्रायां मार्गशीर्षे तु यः पश्येन्मामुमासखम् ॥ मद्धर्ममपि वा लिंगं स गुहादपि मे प्रियः ॥ १६ ॥ अलं दर्शनमात्रेण फलं तस्मि
न्दिने शुभे ॥ अभ्यर्चनं चेदधिकं फलं वाचामगोचरम् ॥ १७ ॥ रणरंगतलेऽमुष्मिन्त्यदहं लिंगवर्ष्मणा ॥ जुंभितो लिंगवत्स्माल्लिंगस्थानमिदं
भवेत् ॥ १८ ॥ अनाद्यंतमिदं स्तंभमणुमात्रं भविष्यति ॥ दर्शनार्थं हि जगतां पूजनार्थं हि पुत्रकौ ॥ १९ ॥ भोगावहमिदं लिंगं मुक्तिमुत्पद्यते
धनम् ॥ दर्शनस्पर्शनध्यानाजंतूनां जन्ममोचनम् ॥ २० ॥ अनलाचलसंकाशं यदिदं लिंगमुत्थितम् ॥ अरुणाचलमित्येव तदिदं ख्यातिमवाप्ति ॥
॥ २१ ॥ अत्र तीर्थं च बहुधा भविष्यति महत्तरम् ॥ मुक्तिरप्यत्र जंतूनां वासेन मरणेन च ॥ २२ ॥ स्थोत्सवादिकल्याणं जनाधामं तु भवतः ॥
अत्र दत्तं हुतं जप्तं सर्वं कोटिगुणं भवेत् ॥ २३ ॥ मत्क्षेत्रादपि सर्वस्मात्क्षेत्रमेतन्महत्तरम् ॥ अत्र संस्मृतिमात्रेण मुक्तिर्भवति दाहेनाम् ॥ २४ ॥
तस्मान्महत्तरमिदं क्षेत्रमत्यंतशोभनम् ॥ सर्वकल्याणसंपूर्णं सर्वमुक्तिकरं शुभम् ॥ २५ ॥ अर्चयित्वाऽत्र मामेव लिंगे लिंगिगमीयम् ॥ सालोक्यं
चैव सामीप्यं सारूप्यं सार्धिरेव च ॥ २६ ॥ सायुज्यमिति पंचैते क्रियादीनां फलं मतम् ॥ सर्वेऽपि यूयं सकलं प्राप्स्यथानु मनोरथम् ॥ २७ ॥
नंदिकेश्वर उवाच ॥ ॥ इत्यनुगृह्य भगवान्विनीतो विधिमाधवौ ॥ यत्पूव प्रहतं युद्धे तयोः सैन्यं परस्परम् ॥ २८ ॥ तदुत्थापयद्वयं स्वशक्त्या
ऽमृतधारया ॥ तयोर्मौढ्यं च वैरं च व्यपनेतुमुवाच तौ ॥ २९ ॥ सकलं निष्कलं चेति स्वरूपद्वयमस्ति मे ॥ नान्यस्य कस्यचित्तस्मादन्यः सर्वो
ऽप्यनीश्वरः ॥ ३० ॥ पुरस्तात्स्तंभरूपेण पश्चाद्रूपेण चार्भकौ ॥ ब्रह्मत्वं निष्कलं प्रोक्तमीशत्वं सकलं तथा ॥ ३१ ॥ द्वयं ममैव संसिद्धं न मदन्यस्य
कस्यचित् ॥ तस्मादीशत्वमन्येषां युवयोरपि न क्वचित् ॥ ३२ ॥ तदज्ञानेन वां वृत्तमीशमानं महाद्भुतम् ॥ तन्निराकर्तुमत्रैवमुत्थितोऽहं रणक्षितौ ॥
॥ ३३ ॥ त्यज तं मानमात्मीयं मयीशं कुरु तं मतिम् ॥ मत्प्रसादेन लोकेषु सर्वोऽप्यर्थः प्रकाशते ॥ ३४ ॥ गुरुक्तिर्व्यजकं तत्र प्रमाणं वा पुनः पुनः ॥

वि० सं० १

अ० ९

513

॥ ६ ॥

ब्रह्मतत्त्वमिदं गूढं भवत्प्रीत्या भणाम्यहम् ॥ ३५ ॥ अहमेव परं ब्रह्म तत्स्वरूपं कलाकलम् ॥ ब्रह्मत्वादीश्वरश्चाहं कृत्यं मेऽनुग्रहादिकम् ॥ ३६ ॥
 बृहत्त्वाद्बृंहणत्वाच्च ब्रह्माहं ब्रह्मकेशवौ । समत्वाद्वापकत्वाच्च तथैवात्माहमर्भकौ ॥ ३७ ॥ अनात्मानः परे सर्वे जीवा एव न संशयः ॥ अनुग्रहाद्यं
 सर्गात् जगत्कृत्यं च पंचकम् ॥ ३८ ॥ ईशत्वादेव मे नित्यं न मदन्यस्य कस्यचित् ॥ आदौ ब्रह्मत्वबुद्ध्यर्थं निष्कलं लिंगमुत्थितम् ॥ ३९ ॥
 तस्मादज्ञातमीशत्वं व्यक्तं द्योतयितुं हि वाम् ॥ सकलोऽहमतो जातः साक्षादीशस्तु तत्क्षणात् ॥ ४० ॥ सकलत्वमतो ज्ञेयमीशत्वं मयि सत्त्वम् ॥
 यदिदं निष्कलं स्तंभं मम ब्रह्मत्वबोधकम् ॥ ४१ ॥ लिंगलक्षणयुक्तत्वांन्मम लिंगं भवेदिदम् ॥ तदिदं नित्यमभ्यर्च्य युवाभ्यामत्र पुत्रकौ ॥ ४२ ॥
 मदात्मकमिदं नित्यं मम सान्निध्यकारणम् ॥ महत्पूज्यमिदं नित्यमभेदाल्लिंगलिङ्गिनोः ॥ ४३ ॥ यत्र प्रतिष्ठितं येन मदीयं लिंगमीदृशम् ॥ तत्र प्रति
 स्थितः सोऽहमप्रतिष्ठोऽपि वत्सकौ ॥ ४४ ॥ मत्साम्यमेकलिंगस्य स्थापने फलमीरितम् ॥ द्वितीये स्थापिते लिंगे मदैक्यं फलमेव हि ॥ ४५ ॥ लिंगं प्राधा
 न्यतः स्थाप्यं तथा वेरं तु गौणकम् ॥ लिंगाभावेन तत्क्षेत्रं सवेरमपि सर्वतः ॥ ४६ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां नव
 मोऽध्यायः ॥ ९ ॥ ॥ ब्रह्मविष्णु उचतुः ॥ ॥ सर्गादिपंचकृत्यस्य लक्षणं ब्रूहि नौ प्रभो ॥ ॥ शिव उवाच ॥ ॥ मत्कृत्यबोधनं गुह्यं कृपया
 प्रब्रवीमि वाम् ॥ १ ॥ सृष्टिः स्थितिश्च संहारस्तिरोभावोऽप्यनुग्रहः ॥ पंचैव मे जगत्कृत्यं नित्यसिद्धमजाच्युतौ ॥ २ ॥ सर्गः संसारसंरंभस्त
 त्प्रतिष्ठा स्थितिर्मता ॥ संहारो मर्दनं तस्य तिरोभावस्तदुत्क्रमः ॥ ३ ॥ तन्मोक्षोऽनुग्रहस्तन्मे कृत्यमेवं हि पंचकम् ॥ कृत्यमेतद्ब्रह्मत्यन्यस्तूष्णीं गोपुर
 विंबवत् ॥ ४ ॥ सर्गादि यच्चतुःकृत्यं संसारपरिजृम्भणनम् ॥ पंचमं मुक्तिहेतुर्वै नित्यं मयि च सुस्थिरम् ॥ ५ ॥ तदिदं पंचभूतेषु दृश्यते मामकै
 र्जनैः ॥ सृष्टिर्धूमौ स्थितिस्तोये संहारः पावके तथा ॥ ६ ॥ तिरोभावोऽनिले तद्ब्रह्मनुग्रह इहांबरे ॥ सृज्यते धरया सर्वमद्भिः सर्वं प्रवर्द्धते ॥ ७ ॥
 अर्द्धते तेजसा सर्वं वायुना चापनीयते ॥ व्योम्नानुगृह्यते सर्वं ज्ञेयमेवं हि सूरिभिः ॥ ८ ॥ पंचकृत्यमिदं वोढुं ममास्ति मुखपंचकम् ॥ चतुर्दिक्षु
 चतुर्वक्त्रं तन्मध्ये पंचमं मुखम् ॥ ९ ॥ युवाभ्यां तपसा लब्धमेतत्कृत्यद्वयं सुतौ ॥ सृष्टिस्थित्यभिधं भाग्यं मत्तः प्रीतादतिप्रियम् ॥ १० ॥ तथा
 रुद्रमहेशाभ्यामन्यत्कृत्यद्वयं परम् ॥ अनुग्रहाख्यं केनापि लब्धुं नैव हि शक्यते ॥ ११ ॥ तत्सर्वं पौर्विकं कर्म युवाभ्यां कालविस्मृतम् ॥ न तद्ब्र
 महेशाभ्यां विस्मृतं कर्म तादृशम् ॥ १२ ॥ रूपे वेषे च कृत्ये च वाहने चासने तथा ॥ आयुषादौ च मत्साम्यमस्माभिस्तत्कृते कृतम् ॥ १३ ॥ मद्ब्रह्म
 विरहाद्रत्सौ मौढ्यं वामेदमागतम् ॥ मज्ज्ञाने सति मेवं स्यान्मानं रूपं महेशवत् ॥ १४ ॥ तस्मान्मज्ज्ञानसिद्ध्यर्थं मंत्रमोकारनामकम् ॥ इतः परं

शि०पु०

॥ ७ ॥

जपतं मामकं मानभंजनम् ॥ १५ ॥ उपादिशं निजं मंत्रमोँकारमुरुमंगलम् ॥ ओँकारो मन्मुखाज्ज्ञे प्रथमं मत्प्रबोधकः ॥ १६ ॥ वाचकोऽयमहं
वाच्यो मंत्रोऽयं हि मदात्मकः ॥ तदनुस्मरणं नित्यं ममानुस्मरणं भवेत् ॥ १७ ॥ अकार उत्तरात्पूर्वमुकारः पश्चिमाननात् ॥ मकारो दक्षिणमुखाद्विदुः
प्राङ्मुखतस्तथा ॥ १८ ॥ नादो मध्यमुखादेवं पंचधाऽसौ विजृम्भितः ॥ एकीभूतः पुनस्तद्ब्रह्मोमित्येकाक्षरोऽभवत् ॥ १९ ॥ नामरूपात्मकं सर्वं वेद
भूतकुलद्वयम् ॥ व्याप्तमेतेन मंत्रेण शिवशक्त्योश्च बोधकः ॥ २० ॥ अस्मात्पंचाक्षरं जज्ञे बोधकं सकलस्य तत् ॥ अकारादिक्रमेणैव नकारा
दि यथाक्रमम् ॥ २१ ॥ अस्मात्पंचाक्षराज्जाता मातृकाः पंचभेदतः ॥ तस्माच्छिरश्चतुर्वक्रात्रिपाद्वायत्रिरेव हि ॥ २२ ॥ वेदः सर्वस्ततो जज्ञे ततो वै
मंत्रकोटयः ॥ तत्तन्मंत्रेण तत्सिद्धिः सर्वसिद्धिरितो भवेत् ॥ २३ ॥ अनेन मंत्रकंदेन भोगो मोक्षश्च सिद्ध्यति ॥ सकला मंत्रराजानः साक्षाद्भो
गप्रदाः शुभाः ॥ २४ ॥ नंदिकेश्वर उवाच ॥ पुनस्तयोस्तत्र तिरः पटं गुरुः प्रकल्प्य मंत्रं च समादिशत्परम् ॥ निधाय तच्छीर्ष्णिं करांबुजं शनैरु
दङ्मुखं संस्थितयोः सहांबिकः ॥ २५ ॥ त्रिरुच्चार्याग्रहीन्मंत्रं यंत्रतंत्रोक्तिपूर्वकम् ॥ शिष्यौ च तौ दक्षिणायामात्मानं च समर्पयत् ॥ २६ ॥ प्रबद्ध
हस्तौ किल तौ तदंतिके तमूचतुर्देववरं जगद्गुरुम् ॥ २७ ॥ ॥ ब्रह्माच्युतावूचतुः ॥ नमो निष्कलरूपाय नमो निष्कलतेजसे ॥ नमः सकल
नाथाय नमस्ते सकलात्मने ॥ २८ ॥ नमः प्रणववाच्याय नमः प्रणवलिंगिने ॥ नमः सृष्ट्यादि कर्त्रे च नमः पंचमुखाय ते ॥ २९ ॥ पंचब्रह्मस्वरूपाय पंच
कृत्याय ते नमः ॥ आत्मने ब्रह्मणे तुभ्यमनंतगुणशक्तये ॥ ३० ॥ सकलाकलरूपाय शभवे गुरवे नमः ॥ इति स्तुत्वा गुरुं पदैर्ब्रह्माविष्णुश्च नेमतुः
॥ ३१ ॥ ईश्वर उवाच ॥ वत्सकौ सर्वतत्त्वं च कथितं दर्शितं च वाम् ॥ जपतं प्रणवं मंत्रं दवीदिष्टं मदात्मकम् ॥ ३२ ॥ ज्ञानं च सुस्थिरं
भाग्यं सर्वं भवति शाश्वतम् ॥ आर्द्रायां च चतुर्दश्यां तज्जाप्यं त्वक्षयं भवेत् ॥ ३३ ॥ सूर्यगत्या महार्द्रायामेकं कोटिगुणं भवेत् ॥ मृगशीर्षातिमो
भागः पुनर्वस्वादिमस्तथा ॥ ३४ ॥ आर्द्रासमं सदा ज्ञेयं पूजाहोमादितर्पणे ॥ दर्शनं तु प्रभाते च प्रातःसंगवकालयोः ॥ ३५ ॥ चतुर्दशी तथा
ग्राह्या निशीथव्यापिनी भवेत् ॥ प्रदोषव्यापिनी चैव पर्युक्ता प्रशस्यते ॥ ३६ ॥ लिंगं वेरं च मे तुल्यं यजतां लिंगमुत्तमम् ॥ तस्माल्लिंगं परं पूज्यं
वेरादपि मुमुक्षुभिः ॥ ३७ ॥ लिंगमोँकारमंत्रेण वेरं पंचाक्षरेण तु ॥ स्वयमेव हि सद्ब्रह्मैः प्रतिष्ठाप्यं परैरपि ॥ ३८ ॥ पूजयेदुपचारैश्च मत्पदं सुलभं
भवेत् ॥ इति शास्य तथा शिष्यौ तत्रैवांतर्हितः शिवः ॥ ३९ ॥ इति श्रीशिवहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ ऋषय उचुः ॥
कथं लिंगं प्रतिष्ठाप्यं कथं वा तस्य लक्षणम् ॥ कथं वा तत्समभ्यर्च्य देशे काले च केन हि ॥ १ ॥ सूत उवाच ॥ युष्मदर्थं प्रवक्ष्यामि बुद्धय

वि०सं० १

अ० ११

512

॥ ७ ॥

तामवधानतः ॥ अनुकूले शुभे काले पुण्ये तीर्थे तटे तथा ॥ २ ॥ यथेष्टं लिंगमारोप्यं यत्र स्यान्नित्यमर्चनम् ॥ पार्थिवेन तथाप्येनं तैजसेन यथा
 रुचि ॥ ३ ॥ कल्पलक्षणसंयुक्तं लिंगं पूजाफलं लभेत् ॥ सर्वलक्षणसंयुक्तं सद्यः पूजाफलप्रदम् ॥ ४ ॥ चरे विशिष्यते सूक्ष्मं स्थावरे स्थूलमेव
 हि ॥ सलक्षणं सपीठं च स्थापयेच्छिवनिर्मितम् ॥ ५ ॥ मंडलं चतुरस्रं वा त्रिकोणमथवा तथा ॥ खट्वांगवन्मध्यसूक्ष्मं लिंगपीठं महाफलम् ॥
 ॥ ६ ॥ प्रथमं मृच्छिलादिभ्यो लिंगं लोहादिभिः कृतम् ॥ यत्र लिंगं तेन पीठं स्थावरे हि विशिष्यते ॥ ७ ॥ लिंगं पीठं चरे त्वेकं लिंगं बाणकृतं
 विना ॥ लिंगप्रमाणं कर्तृणां द्वादशांगुलमुत्तमम् ॥ ८ ॥ न्यूनं चेत्फलमल्पं स्यादधिकं नैव दुष्यते ॥ कर्तुरेकांगुलन्यूनं चरेऽपि च तथैव हि ॥ ९ ॥
 आदौ विमानं शिल्पेन कायं देवगणैर्युतम् ॥ तत्र गर्भगृहे रम्ये दृढे दर्पणसंनिभे ॥ १० ॥ भूषिते नवरत्नेश्च दिग्द्वारे च प्रधानके ॥ नीले रक्ते च
 वैडूर्यं श्यामं मरकतं तथा ॥ ११ ॥ मुक्ताप्रवालगोमेदवज्राणि नवरत्नकम् ॥ मध्ये लिंगं महद्भूयं निःक्षिपेत्सहवैदिके ॥ १२ ॥ संपूज्य लिंगं
 सद्याद्यैः पंचस्थाने यथाक्रमम् ॥ अग्नौ च हुत्वा बहुधा हविषा सकुलं च माम् ॥ १३ ॥ अभ्यर्च्य गुरुमाचार्यमर्थैः कामैश्च बांधवम् ॥ दद्यादैश्वर्यं
 मर्थिभ्यो जडमप्यजडं तथा ॥ १४ ॥ स्थावरं जंगमं जीवं सर्वं संतोष्य यत्नतः ॥ सुवर्णपूरिते श्वश्रु नवरत्नेश्च पूरिते ॥ १५ ॥ सद्यादि ब्रह्म चोच्चार्य
 ध्यात्वा देवं परं शुभम् ॥ उदीर्य च महामत्रमोकारं नादघोषितम् ॥ १६ ॥ लिंगं तत्र प्रतिष्ठाप्य लिंगं पीठेन योजयेत् ॥ लिंगं सपीठं निक्षिप्य
 नित्यलेपेन बंधयेत् ॥ १७ ॥ एवं वेरं च संस्थाप्यं तत्रैव परमं शुभम् ॥ पंचाक्षरेण वेरं तु उत्सवाथ बहिस्तथा ॥ १८ ॥ वेरं गुरुभ्यो गृहीयात्साधुभिः पूजितं
 तु वा ॥ एवं लिंगे च वेरे च पूजा शिवपदप्रदा ॥ १९ ॥ पुनश्च द्विविधं प्रोक्तं स्थावरं जंगमं तथा ॥ स्थावरं लिंगमित्याहुस्तस्मिन्गुल्मादिकं तथा ॥ २० ॥ जंगमे
 लिंगमित्याहुः कृमिकीटादिकं तथा ॥ स्थावरस्य च शुश्रूषा जंगमस्य च तर्पणम् ॥ २१ ॥ तत्तत्सुखानुरागेण शिवपूजां विदुर्बुधाः ॥ पीठमंबामयं सर्वं
 शिवलिंगं च चिन्मयम् ॥ २२ ॥ यथा देवीमुमामंके धृत्वा तिष्ठति शंकरः ॥ तथा लिंगमिदं पीठं धृत्वा तिष्ठति सततम् ॥ २३ ॥ एवं स्थाप्य महालिंगं
 पूजयेदुपचारकैः ॥ नित्यपूजा यथाशक्ति ध्वजादिकरणं तथा ॥ २४ ॥ इति संस्थापयेद्विद्वान् साक्षाच्छिवपदप्रदम् ॥ अथवा चरालिंगे तु षोडशैरुपचा
 रकैः ॥ २५ ॥ पूजयेच्च यथान्यायं क्रमाच्छिवपदप्रदम् ॥ आवाहनं चासनं च अर्घ्यं पाद्यं तथैव च ॥ २६ ॥ तदंगाचमनं चैव स्नानमभ्यंगपूर्वकम् ॥
 वस्त्रं गंधं तथा पुष्पं धूपं दीपं निवेदनम् ॥ २७ ॥ नीराजनं च तांबूलं नमस्कारो विसर्जनम् ॥ अथवाऽर्घ्यादिकं कृत्वा नैवेद्यांतं यथाविधि ॥
 ॥ २८ ॥ अथाभिषेकं नैवेद्यं नमस्कारं च तर्पणम् ॥ यथाशक्ति सदा कुर्यात्क्रमाच्छिवपदप्रदम् ॥ २९ ॥ अथवा मानुषे लिंगेऽप्यार्षे देवे स्वयंभुवि ॥

शि० पु०

॥ ८ ॥

स्थापितेऽपूर्वके लिंगे सोपचारं यथा तथा ॥ ३० ॥ पूजोपकरणे दत्ते यत्किञ्चित्फलमश्नुते ॥ प्रदक्षिणानमस्कारैः क्रमाच्छिवपदप्रदम् ॥ ३१ ॥ लिंग
दर्शनमात्रं वा नियमेन शिवप्रदम् ॥ मृत्पिष्टगोशकृत्पुष्पैः करवीरेण वा फलैः ॥ ३२ ॥ गुडेन नवनीतेन भस्मनात्रैर्यथारुचि ॥ लिंगं यत्नेन कृत्वांस्ते यजेत्त
दनुसास्तः ॥ ३३ ॥ अंगुष्ठादावपि तथा पूजामिच्छन्ति केचन ॥ लिंगकर्मणि सर्वत्र निषेधोऽस्ति न कर्हिचित् ॥ ३४ ॥ सर्वत्र फलदाता हि प्रयासानुगुणं शिवः ॥
अथवा लिंगदानं वा लिंगमूल्यमथापि वा ॥ ३५ ॥ श्रद्धया शिवभक्ताय दत्तं शिवपदप्रदम् ॥ अथवा प्रणवं नित्यं जपेद्दशसहस्रकम् ॥ ३६ ॥ संध्ययोश्च
सहस्रं वा ज्ञेयं शिवपदप्रदम् ॥ जपकाले मकारांतं मनःशुद्धिकरं भवेत् ॥ ३७ ॥ समाधौ मानसं प्रोक्तमुपांशु सार्वकालिकम् ॥ समानप्रणवं चेदं विदुनाद
युतं विदुः ॥ ३८ ॥ अथ पंचाक्षरं नित्यं जपेद्युतमादरात् ॥ संध्ययोश्च सहस्रं वा ज्ञेयं शिवपदप्रदम् ॥ ३९ ॥ प्रणवेनादिसंयुक्तं ब्राह्मणानां विशिष्यते ॥ दीक्षा
युक्तं गुरोर्ग्राह्यं मंत्रं ह्यथ फलाप्तये ॥ ४० ॥ कुंभस्नानं मंत्रदीक्षा मातृकान्यासमेव च ॥ ब्राह्मणः सत्यपूतात्मा गुरुर्ज्ञानी विशिष्यते ॥ ४१ ॥ द्विजानां च
नमःपूर्वमन्येषां च नमोऽन्तकम् ॥ स्त्रीणां च क्वचिदिच्छन्ति नमोऽंतं च यथाविधि ॥ ४२ ॥ विप्रस्त्रीणां नमःपूर्वमिदमिच्छन्ति केचन ॥ पंचकोटि
जपं कृत्वा सदाशिवसमो भवेत् ॥ ४३ ॥ एकद्वित्रिचतुःकोट्या ब्रह्मादीनां पदं व्रजेत् ॥ जपेदक्षरलक्षं वा अक्षराणां पृथक्पृथक् ॥ ४४ ॥
अथवाक्षरलक्षं वा ज्ञेयं शिवपदप्रदम् ॥ सहस्रं तु सहस्राणां सहस्रेण दिनेन हि ॥ ४५ ॥ जपेन्मंत्रादिष्टसिद्धिर्नित्यं ब्राह्मणभोजनात् ॥ अष्टोत्तरसहस्रं
वै गायत्रीं प्रातरेव हि ॥ ४६ ॥ ब्राह्मणस्तु जपेन्नित्यं क्रमाच्छिवपदप्रदम् ॥ वेदमंत्रांश्च सूक्तानि जपेन्नियममास्थितः ॥ ४७ ॥ एकं दशार्णमंत्रं
च शतानं च तदूर्ध्वकम् ॥ अयुतं च सहस्रं च शतमेकं विना भवेत् ॥ ४८ ॥ वेदपाठयणं चैव ज्ञेयं शिवपदप्रदम् ॥ अन्यान्यबहुतरान्मंत्राञ्ज
पेदक्षरलक्षतः ॥ ४९ ॥ एकाक्षरास्तथा मंत्राञ्जपेदक्षरकोटितः ॥ ततः परं जपेच्चैव सहस्रं भक्तिपूर्वकम् ॥ ५० ॥ एवं कुर्याद्यथाशक्ति क्रमाच्छिव
पदं लभेत् ॥ नित्यं रुचिकरं त्वेकं मंत्रमामरणांतिकम् ॥ ५१ ॥ सहस्रमोमिति जपेत्सर्वाभीष्ट शिवाज्ञया ॥ पुष्पारामादिकं वापि तथा
संमार्जनादिकम् ॥ ५२ ॥ शिवाय शिवकार्यार्थं कृत्वा शिवपदं लभेत् ॥ शिवक्षेत्रे तथा वास नित्यं कुर्याच्च भक्तितः ॥ ५३ ॥ जडानामजडानां
च सर्वेषां भुक्तिमुक्तिदम् ॥ तस्माद्वासं शिवक्षेत्रं कुर्यादामरणं बुधः ॥ ५४ ॥ लिंगाद्धस्तशतं पुण्यं क्षेत्रे मानुषके विदुः ॥ सहस्रारत्निमात्रं तु पुण्यं
क्षेत्रे तथार्षके ॥ ५५ ॥ दैवल्लिंगे तथा ज्ञेयं सहस्रारत्निमानतः ॥ धनुःप्रमाणसाहस्रं पुण्यं क्षेत्रे स्वयंभुवि ॥ ५६ ॥ पुण्यक्षेत्रे स्थिता वापीकृपाद्यं
पुष्कराणि च ॥ शिवगंगेति विज्ञेयं शिवस्य वचनं यथा ॥ ५७ ॥ तत्र स्नात्वा तथा दत्त्वा जपित्वा हि शिवं व्रजेत् ॥ शिवक्षेत्रं समाश्रित्य

वि० सं १

अ० ११

511

॥ ८ ॥

वसेदामरणं तथा ॥ ५८ ॥ दाहं दशाहं मास्यं वा सर्पिंडीकरणं तु वा ॥ आद्विदकं वा शिवक्षेत्रे क्षेत्रे पिंडमथापि वा ॥ ५९ ॥ सर्वपाप
 विनिर्मुक्तः सद्यः शिवपदं लभेत् ॥ अथवा सप्तरात्रं वा वसेद्वा पंचरात्रकम् ॥ ६० ॥ त्रिरात्रमेकरात्रं वा क्रमाच्छिवपदं लभेत् ॥ स्ववर्णानुगुणं
 लोके स्वाचारात्प्राप्नुते नरः ॥ ६१ ॥ वर्णोद्दारेण भक्त्या च तत्फलातिशयं नरः ॥ सर्वं कृतं कामनया सद्यः फलमवाप्नुयात् ॥ ६२ ॥ सर्व
 कृतमकामेन साक्षाच्छिवपदप्रदम् ॥ प्रातर्मध्याह्नसायाह्नमहस्त्रिष्वेकतः क्रमात् ॥ ६३ ॥ प्रातर्विधिकं ज्ञेयं मध्याह्नं कामिकं तथा ॥ सायाह्नं
 शांतिकं ज्ञेयं रात्रावपि तथैव हि ॥ ६४ ॥ कालो निशीथो वै प्रोक्तो मध्ययामद्वयं निशि ॥ शिवपूजा विशेषेण तत्कालेऽभीष्टसिद्धिदा ॥ ६५ ॥
 एव ज्ञात्वा नरः कुर्वन्त्यथोक्तफलभाग्भवेत् ॥ कलौ युगे विशेषेण फलसिद्धिस्तु कर्मणा ॥ ६६ ॥ उक्तेन केनचिद्वापि ह्यधिकारविभेदतः ॥
 सद्बृत्तिः पापभीरुश्चेत्तत्फलमवाप्नुयात् ॥ ६७ ॥ ऋषय उचुः ॥ अथ क्षेत्राणि पुण्यानि समासात्कथयस्व नः ॥ सर्वाः स्त्रियश्च पुरुषा यान्या
 श्रित्य पदं लभेत् ॥ ६८ ॥ सूत योगिवरश्चेष्ट शिवक्षेत्रागमांस्तथा ॥ सूत उवाच ॥ शृणुत श्रद्धया सर्वक्षेत्राणि च तदागमान् ॥ ६९ ॥ ॥ इति
 श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायामेकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ सूत उवाच ॥ शृणुध्वमृषयः प्राज्ञाः शिवक्षेत्रं विमुक्तिदम् ॥ तदागमां
 स्ततो वक्ष्ये लोकक्षार्थमेव हि ॥ १ ॥ पंचाशत्कोटिविस्तीर्णा सशैलवनकानना ॥ शिवाज्ञया हि पृथिवी लोकं धृत्वा च तिष्ठति ॥ २ ॥ तत्र
 तत्र शिवक्षेत्रं तत्र तत्र निवासिनाम् ॥ मोक्षाथ कृपया देवः क्षेत्रं कल्पितवान्प्रभुः ॥ ३ ॥ परिग्रहादृषीणां च देवानां च परिग्रहात् ॥ स्वयंभूतान्य
 थान्यानि लोकक्षार्थमेव हि ॥ ४ ॥ तीर्थे क्षेत्रे सदा कांय स्नानदानजपादिकम् ॥ अन्यथा रोगदारिद्र्यमूकत्वाद्याप्नुयान्नरः ॥ ५ ॥ अथास्मिन्भारते
 वर्षे प्राप्नोति मरणं नरः ॥ स्वयंभूस्थानवासेन पुनर्मानुष्यमाप्नुयात् ॥ ६ ॥ क्षेत्रे पापस्य करणं दृढं भवति भूसुराः ॥ पुण्यक्षेत्रे निवासे हि पाप
 मण्वपि नाचरेत् ॥ ७ ॥ येन केनाप्युपायेन पुण्यक्षेत्रे वसेन्नरः ॥ सिंधोः शतनदीतीरे संति क्षेत्राण्यनेकशः ॥ ८ ॥ सरस्वती नदी पुण्या प्रोक्ता
 षष्टिमुखा तथा ॥ तत्तत्तीरे वसेत्प्राज्ञः क्रमाद्ब्रह्मपदं लभेत् ॥ ९ ॥ हिमवद्गिरिर्जा गंगा पुण्या शतमुखा नदी ॥ तत्तीरे चैव काश्यादिपुण्य
 क्षेत्राण्यनेकशः ॥ १० ॥ तत्र तीरं प्रशस्तं हि मृगे मृगवृहस्पतौ ॥ शोर्णभद्रौ दशमुखः पुण्योऽभीष्टफलप्रदः ॥ ११ ॥ तत्र स्नानोपवासेन पदं वैना
 यकं लभेत् ॥ चतुर्विंशमुखः पुण्या नर्मदा च महानदी ॥ १२ ॥ तस्यां स्नानेन वासेन पदं वैष्णवमाप्नुयात् ॥ तमसा द्वादशमुखा रेवा दशमुखा
 नदी ॥ १३ ॥ गोदावरी महापुण्या ब्रह्मगोवधनाशिनी ॥ एकविंशमुखः प्रोक्ता रुद्रलोकप्रदायिनी ॥ १४ ॥ कृष्णवेणी पुण्यनदी सर्वपाप

शि० पु०
॥ ९ ॥

क्षयावहा ॥ साष्टादशमुखा प्रोक्ता विष्णुलोकप्रदायिनी ॥ १५ ॥ तुंगभद्रा दशमुखा ब्रह्मलोकप्रदायिनी ॥ सुवर्णमुखरी पुण्या प्रोक्ता नवमुखा तथा ॥ १६ ॥ तत्रैव सुप्रजायते ब्रह्मलोकच्युतास्तथा ॥ सरस्वती च पंपा च कन्या श्वेतनदी शुभा ॥ १७ ॥ एतासां तीरवासेन इंद्रलोकमवाप्नुयात् ॥ सद्वाद्रिजा महापुण्या कावेरीति महानदी ॥ १८ ॥ सप्तविंशमुखा प्रोक्ता सवाभीष्टप्रदायिनी ॥ तत्तीराः स्वर्गदाश्चैव ब्रह्मविष्णुपदप्रदाः ॥ १९ ॥ शिवलोकप्रदाः शैवास्तथाऽभीष्टफलप्रदाः ॥ नैमिषे बदरे स्नायान्मेष्वग्रे च गुरौ रवौ ॥ २० ॥ ब्रह्मलोकप्रदं विद्यात्ततः पूजादिकं तथा ॥ सिंधुनद्यां तथा स्नानं सिंहे कर्कटगे रवौ ॥ २१ ॥ केदारोदकपानं च स्नानं च ज्ञानदं विदुः ॥ गोदावर्यां सिंहमासे स्नायार्त्तिहृद्बृहस्पतौ ॥ २२ ॥ शिवलोकप्रदमिति शिवेनोक्तं तथा पुरा ॥ यमुनाशोणयोः स्नायाद्गुरौ कन्यागते रवौ ॥ २३ ॥ धर्मलोके दंतिलोके महाभोगप्रदं विदुः ॥ कावेर्यां च तथा स्नायानुलागे तु रवौ गुरौ ॥ २४ ॥ विष्णोर्वचनमाहात्म्यात्सर्वाभीष्टप्रदं विदुः ॥ वृश्चिके मासि संप्राप्ते तथा कें गुरुवृश्चिके ॥ २५ ॥ नर्मदायां नदीस्नानाद्विष्णुलोकमवाप्नुयात् ॥ सुवर्णमुखरीस्नानं चापगे च गुरौ रवौ ॥ २६ ॥ शिवलोकप्रदमिति ब्रह्मणो वचनं यथा ॥ मृगमासि तथा स्नायाज्जाह्नव्यां मृगगे गुरौ ॥ २७ ॥ शिवलोकप्रदमिति ब्रह्मणो वचनं यथा ॥ ब्रह्मविष्णवोः पदे भुक्त्वा तदंते ज्ञानमाप्नुयात् ॥ २८ ॥ गंगायां माघमासे तु तथा कुंभगते रवौ ॥ श्राद्धं वा पिंडदानं वा तिलोदकदमथापि वा ॥ २९ ॥ वंशद्वयपितृणां च कुलकोट्युद्धरं विदुः ॥ कृष्णवेण्यां प्रशंसन्ति मीनगे च गुरौ रवौ ॥ ३० ॥ तत्तत्तीर्थे च तन्मासि स्नानमिद्रपदप्रदम् ॥ गंगां वा सह्याजां वापि समाश्रित्य वसेद्बुधः ॥ ३१ ॥ तत्कालकृतपापस्य क्षयो भवति निश्चितम् ॥ रुद्रलोकप्रदान्येव संति क्षेत्राण्यनेकशः ॥ ३२ ॥ ताम्रपर्णी वेगवती ब्रह्मलोकफलप्रदे ॥ तयोस्तीरे हि संत्येव क्षेत्राणि स्वर्गदानि च ॥ ३३ ॥ संति क्षेत्राणि तन्मध्ये पुण्यदानि च भूरिशः ॥ तत्र तत्र घसन्प्राज्ञस्तादृशं च फलं लभेत् ॥ ३४ ॥ सदाचारेण सद्वृत्त्या सदा भावनयापि च ॥ वसेद्दयालुः प्राज्ञो वै नान्यथा तत्फललभेत् ॥ ३५ ॥ पुण्यक्षेत्रे कृतं पुण्यं बहुधा वृद्धिमृच्छति ॥ पुण्यक्षेत्रे कृतं पापं महदण्वपि जायते ॥ ३६ ॥ तत्कालं जीवनार्थश्चेत्पुण्येन क्षयमेष्यति ॥ पुण्यमैश्वर्यदं प्राहुः कायिकं वाचिकं तथा ॥ ३७ ॥ मानसं च तथा पापं तादृशं नाशयं द्विजाः ॥ मानसं वज्रलेपं तु कल्पकल्पानुगं तथा ॥ ३८ ॥ ध्यानादेव हि तत्र श्रेयन्नान्यथा नाशमृच्छति ॥ वाचिकं जापजालेन कायिकं कायशोषणात् ॥ ३९ ॥ दाताद्धनकृतं नश्यन्नान्यथा कल्पकोटिभिः ॥ क्वचित्पापेन पुण्यं च वृद्धिपूर्वेण नश्यति ॥ ४० ॥ बीजांशश्चैव वृद्धयंशो भोगांशः पुण्यपापयोः ॥ ज्ञाननाशयो हि बीजांशो वृद्धिरुक्तप्रकारतः ॥ ४१ ॥ भोगांशो भोगनाशस्तु नान्यथा पुण्यकोटिभिः ॥ बीजप्ररोहे नष्टे तु शेषो भोगाय कल्पते ॥ ४२ ॥

वि० सं०
अ० १२

५१०

॥ ९ ॥

देवानां पूजया चैव ब्राह्मणानां च दानतः ॥ तपोधियाच्च कालेन भोगः सहो भवेन्नृणाम् ॥ तस्मात्पापमकृत्वैव वस्तव्यं सुखमिच्छता ॥
 ॥४३॥ इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ सदाचारं श्रावयाशु येन लोकाञ्जयेद्बुधः ॥
 धर्माधर्मयान्ब्रूहि स्वर्गनारकदास्तथा ॥ १ ॥ सूत उवाच ॥ सदाचारयुतो विद्वान्ब्राह्मणो नाम नामतः ॥ वेदाचारयुतो विप्रो ह्येतैरेकैकवान्द्विजः
 ॥ २ ॥ अल्पाचारोऽल्पवेदश्च क्षत्रियो राजसेवकः ॥ किञ्चिदाचारवान्वैश्यः कृषिवाणिज्यकृत्तथा ॥ ३ ॥ शूद्रब्राह्मण इत्युक्तः स्वयमेव हि कर्षकः ॥
 असूयालुः परद्रोही चंडालद्विज उच्यते ॥ ४ ॥ पृथिवीपालको राजा इतरे क्षत्रिया मताः ॥ धान्यादिक्रयवान्वैश्य इतरो वणिगुच्यते ॥ ५ ॥ ब्रह्म
 क्षत्रियवैश्यानां शुश्रूषुः शूद्र उच्यते ॥ कर्षको वृषलो ज्ञेय इतरे चैव दस्यवः ॥ ६ ॥ सर्वो ह्युषः प्राङ्मुखश्च चिन्तयेद्देवपूर्वकान् ॥ धर्मानर्थो
 च तत्कलेशानाय च व्ययमेव च ॥ ७ ॥ आयुर्द्वेषश्च मरणं पापं भाग्यं तथैव च ॥ व्याधिः पुष्टिस्तथा शक्तिः प्रातरुत्थानदिवफलम् ॥ ८ ॥
 निशांत्ययामोषा ज्ञेया यामाध संधिरुच्यते ॥ तत्काले तु समुत्थाय विष्मृत्रे विसृजेद्विजः ॥ ९ ॥ गृहाद्दूरं ततो गत्वा बाह्यतः प्रावृत्तस्तथा ॥
 उदङ्मुखः समाविश्य प्रतिबंधेऽन्यदिङ्मुखः ॥ १० ॥ जलाग्निब्राह्मणादीनां देवानां नाभिमुख्यतः ॥ लिंगं पिधाय वामेन मुखमन्येन पाणिना
 ॥ ११ ॥ मलमुत्सृज्य चोत्थाय न पश्येच्चैव तन्मलम् ॥ उद्धृतेन जलेनैव शौचं कुर्याज्जलाद्ब्रूहिः ॥ १२ ॥ अथवा देवपित्रर्षितीर्थावतरणं विना ॥
 सप्त वा पंच वा तिस्रो गुदं संशोधयेन्मृदा ॥ १३ ॥ लिंगे कर्कोटमात्रं तु गुदे प्रसृतिरिष्यते ॥ तत उत्थाय पद्मस्तशौचं गण्डूषमष्टकम् ॥ १४ ॥
 येन केन च पत्रेण काष्ठेन च जलाद्ब्रूहिः ॥ कार्यं संत्यज्य तर्जनीदंतधावनमीरितम् ॥ १५ ॥ जलदेवान्नमस्कृत्य मंत्रेण स्नानमाचरेत् ॥ अशक्तः कंठद्वारं वा
 कटिद्वारमथापि वा ॥ १६ ॥ आजानुजलमासिच्य मंत्रस्नानं समाचरेत् ॥ देवादींस्तर्पयेद्विद्वांस्तत्र तीर्थजलेन च ॥ १७ ॥ धौतवस्त्रं समादाय
 पंचकच्छेन धारयेत् ॥ उत्तरीयं च किञ्चैव धार्य सर्वेषु कर्मसु ॥ १८ ॥ नद्यादितीर्थस्नाने तु स्नानवस्त्रं न शोधयेत् ॥ वापीकूपगृहादौ तु स्नानादूर्ध्वं
 नयेद्बुधः ॥ १९ ॥ शिलादार्वादिके वापि जले वापि स्थलेऽपि वा ॥ संशोध्य पीडयेद्वस्त्रं पितृणां तृप्तये द्विजाः ॥ २० ॥ जाबालकोक्तमंत्रेण भस्मना
 च त्रिपुंड्रकम् ॥ अन्यथा चेज्जले पातस्ततो नरकमृच्छति ॥ २१ ॥ आपोहिष्ठेति शिरसि प्रोक्षयेत्पापशान्तये ॥ यस्येति मंत्रं पादे तु संधिप्रोक्षणं
 मुच्यते ॥ २२ ॥ पादे मूर्ध्नि हृदि चैव मूर्ध्नि हृत्पाद एव च ॥ हृत्पादमूर्ध्नि संप्रोक्ष्य मंत्रस्नानं विदुर्बुधाः ॥ २३ ॥ ईषत्स्पर्शं च द्वौः स्वास्थ्ये राजराष्ट्र
 भयेऽपि च ॥ अगत्या गतिकाले च मंत्रस्नानं समाचरेत् ॥ २४ ॥ प्रातः सूर्यानुवाकेन सायमभ्यनुवाकतः ॥ अपः पीत्वा तथा मध्ये पुनः प्रोक्षणं

शि०पु०

॥ १० ॥

माचरेत् ॥ २५ ॥ गायत्र्या जपमंत्रांति त्रिहर्षं प्राग्विनिक्षिपेत् ॥ मंत्रेण सह चैकं वै मध्येऽर्घ्यं तु खेर्द्विजाः ॥ २६ ॥ अथ ज्ञाते च सायाह्ने भुवि
पश्चिमदिङ्मुग्यः ॥ उद्धृत्य दद्यात्प्रातस्तु मध्याह्नेऽगुलिभिस्तथा ॥ २७ ॥ अंगुलीनां च रथेण लवं पश्येद्दिवाकरम् ॥ आत्मप्रदक्षिणं कृत्वा शुद्ध
चमनमाचरेत् ॥ २८ ॥ सायं मुहूर्तादर्वाक्तु कृता संध्या वृथा भवेत् ॥ अकालात्काल इत्युक्तो दिनेऽस्तीति यथाक्रमम् ॥ २९ ॥ दिवाऽस्तीति च गायत्रीं
शतं नित्यं क्रमाजपेत् ॥ आदशाहात्परार्तांतं गायत्रीं लक्षमभ्यसेत् ॥ ३० ॥ मासातीति तु नित्ये हि पुनश्चोपनयं चरेत् ॥ ईशो गौरी गुहो विष्णु
ब्रह्मा चंद्रश्च वै यमः ॥ ३१ ॥ एवंरूपांश्च वै देवांस्तर्पयेदर्थसिद्धये ॥ ब्रह्मार्पणं ततः कृत्वा शुद्धाचमनमाचरेत् ॥ ३२ ॥ तीर्थदक्षिणतः शम्ने मठे
मंत्रालये बुधः ॥ तत्र देवालये वापि गृहे वा नियतस्थले ॥ ३३ ॥ सर्वान्देवांश्चमस्कृत्य स्थिरबुद्धिः स्थिरासनः ॥ प्रणवं पूर्वमभ्यस्य गायत्री
मभ्यसेत्ततः ॥ ३४ ॥ जीवब्रह्मैक्यविषयं बुद्ध्या प्रगवमभ्यसेत् ॥ त्रैलोक्यकृतिकर्तारं स्थितिकर्तागमच्युतम् ॥ ३५ ॥ संहर्तारं तथा रुद्रं स्वप्न
काशमुपास्महे ॥ ज्ञानकर्मेन्द्रियाणां च मनोवृत्तीर्धियस्तथा ॥ ३६ ॥ भोगमोक्षप्रदे धर्मे ज्ञाने च प्रेक्ष्येत्सदा ॥ इत्यमर्यं धिया ध्यायन्ब्रह्म प्राप्नोति
निश्चयम् ॥ ३७ ॥ केवलं वा जपेन्नित्यं ब्राह्मण्यस्य च पुनर्ये ॥ सहस्रमभ्यसेन्नित्यं प्रातर्ब्राह्मणमुग्यः ॥ ३८ ॥ अन्येषां च यथाशक्ति मध्याह्ने
च शतं जपेत् ॥ सायं द्विदशकं ज्ञेयं शिखाष्टकसमन्वितम् ॥ ३९ ॥ मूलाधारं समाभ्य द्वादशांशम्विनांस्तथा ॥ विद्येशब्रह्मविष्णुशशीवात्मपर
मेश्वरान् ॥ ४० ॥ ब्रह्मबुद्ध्या तदैक्यं च सोहंभावतया जपेत् ॥ तानेव ब्रह्मब्रह्मैक्यं कायाद्राद्ये च भावयेत् ॥ ४१ ॥ महत्तत्त्वं समाभ्य शरीरं तु सह
स्रकम् ॥ एकैकस्माज्जपादेकमतिक्रम्य शनैः शनैः ॥ ४२ ॥ पश्मिन्योजयेज्जीवं जपतत्त्वमुदाहृतम् ॥ शतद्विदशकं देहं शिखाष्टकसमन्वितम् ॥ ४३ ॥
मंत्राणां जप एवं हि जपमादिक्रमाद्विदुः ॥ सहस्रं ब्राह्मदं विद्याच्छतमैंद्रपदं विदुः ॥ ४४ ॥ इतरत्वात्मरक्षार्थं ब्रह्मयोगिषु जायते ॥ दिवाकमुपस्थाय नित्यमि
त्थं समाचरेत् ॥ ४५ ॥ लक्षद्वादशयुक्तस्तु पूर्णब्राह्मणैरितः ॥ गायत्र्या लक्षहीनं तु वेदकार्ये न योजयेत् ॥ ४६ ॥ आसमतेस्तु नियमं पश्चात्प्रव्राजने चरेत् ॥
प्रातर्द्वादशसाहस्रं प्रव्राजी प्रणवं जपेत् ॥ ४७ ॥ दिने दिने त्वतिक्रान्तिं नित्यमेवं क्रमाजपेत् ॥ मासादौ क्रमशोऽस्तीति सार्धलक्षजपेन हि ॥ ४८ ॥
अत ऊर्ध्वमतिक्रान्तिं पुनः प्रेषं समाचरेत् ॥ एवं कृत्वा दोषशान्तिरित्या रौत्वं व्रजेत् ॥ ४९ ॥ धर्मार्थयोस्ततो यत्नं कुर्यात्कामी न वैरागः ॥ ब्राह्मणो
मुक्तिकामः स्याद्ब्रह्मज्ञानं सदाभ्यसेत् ॥ ५० ॥ धर्मादर्थोऽर्थतो भोगो भोगाद्वैराग्यसंभवः ॥ धर्माजितार्थभोगेन वैराग्यमुपजायते ॥ ५१ ॥ विपरी
तार्थभोगेन राग एव प्रजायते ॥ धर्मश्च द्विविधः प्रोक्तो द्रव्यदेहद्वयेन च ॥ ५२ ॥ द्रव्यमिज्यादिहृषं स्यात्तीर्थस्नानादि दैहिकम् ॥ धर्मेण धनमा

वि०सं०१

अ० १३

५०९

॥ १० ॥

प्रोति तपसा दिव्यरूपताम् ॥ ५३ ॥ निष्कामः शुद्धिमाप्नोति शुद्ध्या ज्ञानं न संशयः ॥ कृतादौ हि तपः श्लाघ्यं द्रव्यधर्मः कलौ युगे ॥ ५४ ॥
 कृते ध्यानाज्ज्ञानसिद्धिस्त्रेतायां तपसा तथा ॥ द्वापरे यजनाज्ज्ञानं प्रतिमापूजया कलौ ॥ ५५ ॥ यादृशं पुण्यपापं वा तादृशं फलमेव हि ॥ द्रव्य
 देहांगभेदेन न्यूनवृद्धिक्षयादिकम् ॥ ५६ ॥ अधर्मो हिंसिकारूपो धर्मस्तु सुखरूपकः ॥ अधर्माद्दुःखमाप्नोति धर्माद्वै सुखमेधते ॥ ५७ ॥ विद्याद्
 वर्तितो दुःखं सुखं विद्यात्सुवृत्तितः ॥ धर्माज्जनमतः कुर्याद्भोगमोक्षप्रसिद्धये ॥ ५८ ॥ सकुटुम्बस्य विप्रस्य चतुर्जनयुतस्य च ॥ शतवर्षस्य वृत्तिं तु
 दद्यात्तद्ब्रह्मलोकदम् ॥ ५९ ॥ चांद्रायणसहस्रं तु ब्रह्मलोकप्रदं विदुः ॥ सहस्रस्य कुटुम्बस्य प्रतिष्ठां क्षत्रियश्चरेत् ॥ ६० ॥ इंद्रलोकप्रदं विद्यादयुतं
 ब्रह्मलोकदम् ॥ यां देवतां पुस्कृत्य दानमाचरेत् नरः ॥ ६१ ॥ तत्तल्लोकमवाप्नोति इति वेदविदो विदुः ॥ अर्थहीनः सदा कुर्यात्तपसामर्जनं तथा
 ॥ ६२ ॥ तीर्थाच्च तपसा प्राप्यं सुखमक्षय्यमश्नुते ॥ अर्थाज्जनमथो वक्ष्ये न्यायतः सुसमाहितः ॥ ६३ ॥ कृतात्प्रतिग्रहाच्चैव याजनाच्च विशुद्धतः ॥
 अदेन्यादनतिक्रेशाद्ब्राह्मणो धनमर्जयेत् ॥ ६४ ॥ क्षत्रियो बाहुवीर्येण कृषिगोरक्षणाद्विशः ॥ न्यायार्जितस्य वित्तस्य दानात्सिद्धिं समश्नुते ॥ ६५ ॥
 ज्ञानसिद्ध्या मोक्षसिद्धिः सर्वेषां गुर्वनुग्रहात् ॥ मोक्षात्स्वरूपसिद्धिः स्यात्परां नंदं समश्नुते ॥ ६६ ॥ सत्संगात्सर्वमेतद्वै नराणां जायते द्विजाः ॥
 धनधान्यादिकं सर्वं देयं वै गृहमेधिना ॥ ६७ ॥ यद्यत्काले वस्तुजातं फलं वा धान्यमेव च ॥ तत्तत्सर्वं ब्राह्मणेभ्यो देयं वै हितमिच्छता ॥ ६८ ॥
 जलं चैव सदा देयमन्नं क्षुद्राधिशांतये ॥ क्षेत्रं धान्यं तथाऽऽमात्रमन्नमेव चतुर्विधम् ॥ ६९ ॥ यावत्कालं यदन्नं वै भुक्त्वा श्रवणमेधते ॥ तावत्कृ
 तस्य पुण्यस्य त्वर्धं दातुर्न संशयः ॥ ७० ॥ ग्रहीता हि गृहीतस्य दानाद्वै तपसा तथा ॥ पापसंशोधनं कुर्यादन्यथा रौरवं व्रजेत् ॥ ७१ ॥ आत्म
 वित्तं त्रिधा कुर्याद्धर्मवृद्ध्यात्मभोगतः ॥ नित्यं नैमित्तिकं काम्यं कर्म कुर्यात्तु धर्मतः ॥ ७२ ॥ वित्तस्य वर्धनं कुर्याद्वृद्धयंशेन हि साधकः ॥ हितेन
 मितमेध्येन भोगं भोगांशतश्चरेत् ॥ ७३ ॥ कृष्यर्जिते दशांशं हि देयं पापस्य शुद्धये ॥ शेषेण कुर्याद्धर्मादि अन्यथा रौरवं व्रजेत् ॥ ७४ ॥ अथवा
 पापवृद्धिः स्यात्क्षयं वा सस्यमेष्यति ॥ वृद्धिवाणिज्यके देयं षडंशं हि विचक्षणैः ॥ ७५ ॥ शुद्धप्रतिग्रहे देयं चतुर्थांशं द्विजोत्तमैः ॥ अकस्माद्
 त्थितेऽर्थे हि देयमर्धं द्विजोत्तमैः ॥ ७६ ॥ असत्प्रतिग्रहे सर्वं दुर्दानं सागरे क्षिपेत् ॥ आहूय दानं कर्तव्यमात्मभोगसमृद्धये ॥ ७७ ॥ पृष्टं सर्वं
 पदा देयमात्मशक्त्यनुसारतः ॥ जन्मान्तरे ऋणी हि स्याददत्ते पृष्टवस्तुनि ॥ ७८ ॥ परेषां च तथा दोषं न प्रशसेद्विचक्षणः ॥ विद्वेषेण तथा ब्रह्म
 ऋतं दृष्टं च नो वदेत् ॥ ७९ ॥ न वदेत्सर्वजंतूनां हृदि रोषकरं बुधः ॥ संध्ययोग्निकार्यं च कुर्यादैश्वर्यसिद्धये ॥ ८० ॥ अशक्तस्त्वेककाले वा

शि०पु०

॥ ११ ॥

सूर्याग्नी च यथाविधि ॥ तंडुलं धान्यमाज्यं वा फलं कंदं हविस्तथा ॥ ८१ ॥ स्थालीपाकं तथा कुर्याद्यथान्यायं यथाविधि ॥ प्रधानहोममात्रं वा
हव्याभावे समाचरेत् ॥ ८२ ॥ नित्यसंधानमित्युक्तं तमजस्रं विदुर्बुधाः ॥ अथवा जपमात्रं वा सूर्यवदनमेव च ॥ ८३ ॥ एवमात्मार्थितः कुर्युर्गार्थी
च यथाविधि ॥ ब्रह्मयज्ञस्ता नित्यं देवपूजार्तास्तथा ॥ ८४ ॥ अग्निपूजाया नित्यं गुरुपूजार्तास्तथा ॥ ब्राह्मणानां तृप्तिकाः सर्वे स्वर्गस्य
भागिनः ॥ ८५ ॥ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ ॥ ऋषय उचुः ॥ अग्नियज्ञं देवयज्ञं
ब्रह्मयज्ञं तथैव च ॥ गुरुपूजां ब्रह्मतृप्तिं क्रमेण ब्रूहि नः प्रभो ॥ १ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ अग्नौ जुहोति यद्रव्यमग्नियज्ञः स उच्यते ॥ ब्रह्मचर्याश्रम
स्थानां समिदाधानमेव हि ॥ २ ॥ समिदग्नौ व्रताद्यं च विशेषयजनादिकम् ॥ प्रथमाश्रमिणामेवं यावदौपासनं द्विजाः ॥ ३ ॥ आत्मन्यारोपिता
ग्नीनां वनिनां यतिनां द्विजाः ॥ हितं च मितमेध्यान्नं स्वकाले भोजनं हुतिः ॥ ४ ॥ औपासनाग्निसंधानं समाग्न्यं सुरक्षितम् ॥ कुंडे वाप्यथ भांडे
वा तदजस्रं समीरितम् ॥ ५ ॥ अग्निमात्मन्यरण्यां वा राजदैववशाद्धुवम् ॥ अग्नित्यागभयादुक्तं समारोपितमुच्यते ॥ ६ ॥ संपत्करी तथा ज्ञेया
सायमग्न्याहुतिर्द्विजाः ॥ आयुष्करीति विज्ञेया प्रातः सूर्याहुतिस्तथा ॥ ७ ॥ अग्नियज्ञो ह्ययं प्रोक्तो दिवा सूर्यनिवेशनात् ॥ इंद्रादीन्सकलान्दे
वानुद्दिश्याग्नौ जुहोति यत् ॥ ८ ॥ देवयज्ञं हि तं विद्यात्स्थालीपाकादिकान्कतून् ॥ चौलादिकं तथा ज्ञेयं लौकिकाग्नौ प्रतिष्ठितम् ॥
॥ ९ ॥ ब्रह्मयज्ञं द्विजः कुर्याद्देवानां तृप्तये सकृत् ॥ ब्रह्मयज्ञ इति प्रोक्तो वेदस्याऽध्ययनं भवेत् ॥ १० ॥ नित्यानंतरमासायं
ततस्तु न विधीयते ॥ अनग्नौ देवयजनं शृणुत श्रद्धयादरात् ॥ ११ ॥ आदिसृष्टौ महादेवः सर्वज्ञः करुणाकरः ॥ सर्वलोकोपका
रार्थं वारान्कल्पितवान्प्रभुः ॥ १२ ॥ संसारवैद्यः सर्वज्ञः सर्वभेषजभेषजम् ॥ आदावारोग्यदं वारं स्ववारं कृतवान्प्रभुः ॥ १३ ॥ सप
त्करं स्वमायायां वारं च कृतवांस्ततः ॥ जनने दुर्गतिक्रान्ते कुमारस्य ततः परम् ॥ १४ ॥ आलस्यदुरितक्रान्त्यै वारं कल्पित
वान्प्रभुः ॥ रक्षकस्य तथा विष्णोर्लोकानां हितकाम्यया ॥ १५ ॥ पुष्टय च व रक्षाय वारं कल्पितवान्प्रभुः ॥ आयुष्करं ततो वारमायुषां कर्तु
रेव हि ॥ १६ ॥ त्रैलोक्यसृष्टिकर्तुर्हि ब्रह्मणः परमेष्ठिनः ॥ जगदायुष्यसिद्धयर्थं वारं कल्पितवान्प्रभुः ॥ १७ ॥ आदौ त्रैलोक्यवृद्धयर्थं पुण्य
पापे प्रकल्पिते ॥ तयोः कर्त्रोस्ततो वारमिंद्रस्य च यमस्य च ॥ १८ ॥ भोगप्रदं मृत्युहरं लोकानां च प्रकल्पितम् ॥ आदित्यादीन्स्वस्व
रूपान्सुखदुःखस्य मूचकान् ॥ १९ ॥ वारेशान्कल्पयित्वादौ ज्योतिश्चक्रप्रतिष्ठितान् ॥ स्वस्ववारे तु तेषां तु पूजा स्वस्वफलप्रदा ॥ २० ॥

वि०सं०

अ० १२

508

॥ ११ ॥

आरोग्यं संपदश्चैव व्याधीनां शांतिरेव च ॥ पुष्टिरायुस्तथा भोगो मृतेर्हानिर्यथाक्रमम् ॥ २१ ॥ वाऽक्रमफलं प्राहुर्देवप्रीतिपुरःसरम् ॥ अन्येषामपि
 देवानां पूजायाः फलदः शिवः ॥ २२ ॥ देवानां प्रीतये पूजा पंचधैव प्रकल्पिता ॥ तत्तन्मंत्रजपो होमो दानं चैव तपस्तथा ॥ २३ ॥ स्थंडिले
 प्रतिमायां च ह्यग्नौ ब्राह्मणविग्रहे ॥ समाराधनमित्येवं षोडशैरुपचारकैः ॥ २४ ॥ उत्तरोत्तरवैशिष्ट्यात्पूर्वाभावे तथोत्तरम् ॥ नेत्रयोः शिरसो रोगे
 तथा कुष्ठस्य शांतये ॥ २५ ॥ आदित्यं पूजयित्वा तु ब्राह्मणान्भोजयेत्ततः ॥ दिन मासं तथा वर्षं वर्षत्रयमथापि वा ॥ २६ ॥ प्रारब्धं प्रबलं
 चेत्स्यान्नश्येद्भोगजरादिकम् ॥ जपाद्यमिष्टदेवस्य वारादीनां फलं विदुः ॥ २७ ॥ पापशांतिर्विशेषेण ह्यादिवारो निवेदयेत् ॥ आदित्यस्यैव देवानां ब्राह्म
 णानां विशिष्टदम् ॥ २८ ॥ सोमवारे च लक्ष्म्यादीन्संपदथ यजेद्बुधः ॥ आज्यान्नेन तथा विप्रान्सपत्नीकांश्च भोजयेत् ॥ २९ ॥ काल्यादीन्भौम
 वारे तु यजेद्भोगप्रशांतये ॥ माषमुद्राढकान्नेन ब्राह्मणांश्चैव भोजयेत् ॥ ३० ॥ सौम्यवारे तथा विष्णुं दध्यन्नेन यजेद्बुधः ॥ पुत्रमित्रकलत्रादिपुष्टिर्भवति
 सर्वदा ॥ ३१ ॥ आयुष्कामो गुरुवारे देवानां पुष्टिसिद्धये ॥ उपवीतेन वस्त्रेण क्षीराज्येन यजेद्बुधः ॥ ३२ ॥ भोगार्थं भृगुवारे तु यजेद्देवान्समा
 हितः ॥ षड्रसोपेतमन्नं च दद्याद्ब्राह्मणतृप्तये ॥ ३३ ॥ स्त्रीणां च तृप्तये तद्वदेयं वस्त्रादिकं शुभम् ॥ अपमृत्युहरे मंदे रुद्रादींश्च यजेद्बुधः ॥ ३४ ॥
 तिलहोमेन दानेन तिलान्नेन च भोजयेत् ॥ इत्थं यजच्च विबुधानारोग्यादिफलं लभेत् ॥ ३५ ॥ देवानां नित्ययजने विशेषयजनेऽपि च ॥ स्नाने दाने
 जपे होमे ब्राह्मणानां च तर्पणे ॥ ३६ ॥ तिथिनक्षत्रयोगे च तत्तदेव प्रपूजने ॥ आदिवासादिवासेषु सर्वज्ञो जगदीश्वरः ॥ ३७ ॥ तत्तद्रूपेण सर्वेषामा
 रोग्यादिफलप्रदः ॥ देशकालानुसारेण तथा पात्रानुसारतः ॥ ३८ ॥ द्रव्यं श्रद्धानुसारेण तथा लोकानुसारतः ॥ तारतम्यक्रमाद्देवस्त्वारोग्यादीन्प्रय
 च्छति ॥ ३९ ॥ शुभादावशुभांते च जन्मक्षेषु गृहे गृही ॥ आरोग्यादिसमृद्धयथमादित्यादीन्ग्रहान्यजेत् ॥ ४० ॥ तस्माद्वै देवयजनं सर्वाभीष्ट
 फलप्रदम् ॥ समंत्रकं ब्राह्मणानामन्येषां च व तांत्रिकम् ॥ ४१ ॥ यथाशक्त्यनुरूपेण कर्तव्यं सर्वदा नरैः ॥ सप्तस्वपि च वारेषु नरैः शुभफले
 ऽप्नुभिः ॥ ४२ ॥ दारिद्र्यास्तपसा देवान्यजेदाढ्यो धनेन हि ॥ पुनश्चैवंविधं धम कुरुते श्रद्धया सह ॥ ४३ ॥ पुनश्च भोगान्विविधान्भुक्त्वा भूमौ
 प्रजायते ॥ छायां जलाशयं ब्रह्मप्रतिष्ठां धर्मसंचयम् ॥ ४४ ॥ सव च वित्तवान्कुर्यात्सदा भोगप्रसिद्धये ॥ कालाच्च पुण्यपाकेन ज्ञानसिद्धिः प्रजा
 यते ॥ ४५ ॥ य इमं शृणुतेऽध्यायं पठते वा नरो द्विजाः ॥ श्रवणस्योपकर्त्ता च देवयज्ञफलं लभेत् ॥ ४६ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वर
 संहितायां चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ देशादीन्क्रमशो ब्रूहि सूत सर्वार्थवित्तम ॥ सूत उवाच ॥ शुद्धं गृहं समफलं देवयज्ञादिकर्मसु ॥ १ ॥

शि०पु०
॥१२॥

ततो दशगुणं गोष्ठं जलतीरं ततो दश ॥ ततो दशगुणं बिल्वतुल्यश्वत्थमूलकम् ॥ २ ॥ ततो देवालयं विद्यातीर्थतीर्थं ततो दश ॥ ततो दशगुणं नद्यास्ती-
र्थनद्यास्ततो दश ॥ ३ ॥ सप्तगंगानदीतीर्थं तस्या दशगुणं भवेत् ॥ गङ्गा गोदापानी चैव कावेरी ताम्रगणिका ॥ ४ ॥ सिंधुश्च सरयू रेवा सप्त गंगाः
प्रकीर्तिताः ॥ ततोऽब्धितीरे दश च पर्वताग्रे ततो दश ॥ ५ ॥ सर्वस्मादधिकं ज्ञेयं यत्र वा रोचते मनः ॥ कृते पूर्णफलं ज्ञेयं यजमानादिकं तथा
॥ ६ ॥ त्रेतायुगे त्रिपादं च द्वापरेऽर्धं सदा स्मृतम् ॥ कलौ पादं तु विज्ञेयं तत्पादोनं ततोर्द्धके ॥ ७ ॥ शुद्धात्मनः शुद्धदिने पुण्यं समफलं विदुः ॥ तस्मा
दशगुणं ज्ञेयं रविसंक्रमणे बुधाः ॥ ८ ॥ विषुवे तद्दशगुणमयने तद्दश स्मृतम् ॥ तद्दश मृगसंक्रांतौ तच्चंद्रग्रहणे दश ॥ ९ ॥ ततश्च सूर्यग्रहणे पूर्णं कालोत्तमे
विदुः ॥ जगद्रूपस्य सूर्यस्य त्रिष्योगाच्च रोगदम् ॥ १० ॥ अतस्तद्विषयांत्यर्थं स्नानदानजपसंश्रितं ॥ विषयांत्यर्थं कालत्वात्स कालः पुण्यदः स्मृतः ॥ ११ ॥
जन्मक्षे च व्रतांते च सूर्यरागोपमं विदुः ॥ महतां संगकालश्च कोट्यर्कग्रहणं विदुः ॥ १२ ॥ तपोनिष्ठा ज्ञाननिष्ठा योगिनो यतयस्तथा ॥ पूजायाः
पात्रमेते हि पापसंक्षयकारणम् ॥ १३ ॥ चतुर्विंशतिलक्षं वागायत्र्या जपसंयुतः ॥ ब्राह्मणस्तु भवेत्पात्रं संपूर्णफलभोगदम् ॥ १४ ॥ पतना
त्रायत इति पात्रं शास्त्रं प्रयुज्यते ॥ दातुश्च पातकात्राणात्पात्रमित्यभिधीयते ॥ १५ ॥ गयकं त्रायते पाताद्वायत्रीत्युच्यते हि सा ॥ ययाऽर्थहीनो
लोकेऽस्मिन्पगम्यार्थं न यच्छति ॥ १६ ॥ अर्थवानिह यो लोके परमार्थं प्रयच्छति ॥ स्वयं शुद्धो हि पुनात्मा नगन्संत्रातुर्महति ॥ १७ ॥
गायत्रीजपशुद्धो हि शुद्धब्राह्मण उच्यते ॥ तस्माद्दाने जपे होमे पूजायां सर्वकर्मणि ॥ १८ ॥ दानं कर्तुं तथा त्रातुं पात्रत्वं ब्राह्मणोऽर्हति ॥ अन्नस्य
क्षुधितं पात्रं नारी नरमयात्मकम् ॥ १९ ॥ ब्राह्मणं श्रेष्ठमाहूय यत्काले सुसमाहितम् ॥ तदर्थं शब्दमर्थं वा सद्बोधकमभीष्टदम् ॥ २० ॥ इच्छावतः
प्रदानं च संपूर्णफलदं विदुः ॥ यत्प्रश्नानंतरं दत्तं तदर्थफलदं विदुः ॥ २१ ॥ यत्सेवकाय दत्तं म्यात्तत्पादफलदं विदुः ॥ जातिमात्रस्य विप्रस्य
दीनवृत्तेर्द्विजर्पभाः ॥ २२ ॥ दत्तमर्थं हि भोगाय भूलोकं दशवार्षिकम् ॥ वेदयुक्तस्य विप्रस्य स्वर्गं हि दशवार्षिकम् ॥ २३ ॥ गायत्रीजप
युक्तस्य सत्यं हि दशवार्षिकम् ॥ विष्णुभक्तस्य विप्रस्य दत्तं वैकुण्ठं विदुः ॥ २४ ॥ शिवभक्तस्य विप्रस्य दत्तं कैलासदं विदुः ॥ तत्तल्लो
कोपभोगार्थं सर्वेषां दानमिष्यते ॥ २५ ॥ दशांगमन्त्रं विप्रस्य भानुवारे ददन्नः ॥ परजन्मनि चारोग्यं दशवर्षं समश्नुते ॥ २६ ॥
बहुमानमथाह्वानमभ्यंगं पादसेवनम् ॥ वासो गंधाद्यर्चनं च घृतापूपसोत्तरम् ॥ २७ ॥ षड्रसं व्यंजनं चैव तांबूलं दक्षिणोत्तरम् ॥
नमश्चानुगमश्चैव स्वन्नदानं दशांगकम् ॥ २८ ॥ दशांगमन्त्रं विप्रेभ्यो दशभ्यो वै ददन्नः ॥ अर्कवारे तथाऽऽरोग्यं शतवर्षं समश्नुते ॥ २९ ॥

वि०सं०१
अ० १५

५०७

॥ १२ ॥

सोमवारादिवारेषु तत्तद्वागुणं फलम् ॥ अन्नदानस्य विज्ञेयं भूलोके परजन्मनि ॥ ३० ॥ सप्तस्वपि च वारेषु दशभ्यश्च दशांगकम् ॥ अन्नं दत्त्वा
 शतं वर्षमारोग्यादिकमश्नुते ॥ ३१ ॥ एवं शतेभ्यो विप्रेभ्यो भानुवारे ददन्नरः ॥ सहस्रवर्षमारोग्यं शर्वलोके समश्नुते ॥ ३२ ॥ सहस्रेभ्यस्त
 था दत्त्वाऽयुतवर्षं समश्नुते ॥ एवं सोमादिवारेषु विज्ञेयं हि विपश्चिता ॥ ३३ ॥ भानुवारे सहस्राणां गायत्रीपूतचेतसाम् ॥ अन्नं दत्त्वा सत्यलोके
 ह्यारोग्यादि समश्नुते ॥ ३४ ॥ अयुतानां तथा दत्त्वा विष्णुलोके समश्नुते ॥ अन्नं दत्त्वा तु लक्षाणां रुद्रलोके समश्नुते ॥ ३५ ॥ बालानां ब्रह्म
 बुद्ध्या हि देयं विद्यार्थिभिर्नरैः ॥ यूनां च विष्णुबुद्ध्या हि पुत्रकामार्थिभिर्नरैः ॥ ३६ ॥ वृद्धानां रुद्रबुद्ध्या हि देयं ज्ञानार्थिभिर्नरैः ॥ बालस्त्री
 भार्ताबुद्ध्या बुद्धिकामैर्नरोत्तमैः ॥ ३७ ॥ लक्ष्मीबुद्ध्या युवस्त्रीषु भोगकामैर्नरोत्तमैः ॥ वृद्धासु पार्वतीबुद्ध्या देयमात्मार्थिभिर्जनैः ॥ ३८ ॥
 शिलवृत्त्योच्छ्रवृत्त्या च गुरुदक्षिणयार्जितम् ॥ शुद्धद्रव्यमिति प्राहुस्तत्पूर्णफलदं विदुः ॥ ३९ ॥ शुक्लप्रतिग्रहादृतं मध्यमं द्रव्यमुच्यते ॥ कृषिवा
 णिज्यकोपेतमधमं द्रव्यमुच्यते ॥ ४० ॥ क्षत्रियाणां विशां चैव शौर्यवाणिज्यकार्जितम् ॥ उत्तमं द्रव्यमित्याहुः शूद्राणां भृतकार्जितम् ॥ ४१ ॥
 स्त्रीणां धर्मार्थिनां द्रव्यं पैतृकं भर्तृकं तथा ॥ गवादीनां द्वादशानां चैत्रादिषु यथाक्रमम् ॥ ४२ ॥ संभूय वा पुण्यकाले दद्यादिष्टसमृद्धये ॥
 गोभूतिलहिरण्याज्यवासोधान्यगुडानि च ॥ ४३ ॥ रौप्यं लवणकूष्माण्डे कन्या द्वादशकं तथा ॥ गोदानादुत्तमव्ययेन गोमयेनोपकारिणा ॥ ४४ ॥
 धनधान्याद्याश्रितानां दुरितानां निवारणम् ॥ जलस्नेहाद्याश्रितानां दुरितानां तु गोजलैः ॥ ४५ ॥ कायिकादित्रयाणां तु क्षीरदध्याज्यकैस्तथा ॥
 तथा तेषां च पुष्टिश्च विज्ञेया हि विपश्चिता ॥ ४६ ॥ भूदानं तु प्रतिष्ठार्थमिह चामुत्र च द्विजाः ॥ तिलदानं बलार्थं हि सदा मृत्युजयं विदुः
 ॥ ४७ ॥ हिरण्यं जाठराग्नेस्तु वृद्धिदं वीर्यदं तथा ॥ आज्यं पुष्टिकरं विद्याद्वस्त्रमायुष्करं विदुः ॥ ४८ ॥ धान्यमन्नसमृद्धयर्थं मधुराहारदं गुडम् ॥
 रौप्यं रेतोभिवृद्धयर्थं षड्रसार्थं तु लावणम् ॥ ४९ ॥ सर्वं सर्वसमृद्धयर्थं कूष्माण्डं पुष्टिदं विदुः ॥ प्राप्तिदं सर्वभोगानामिह चामुत्र च द्विजाः
 ॥ ५० ॥ यावज्जीवनमुक्तं हि कन्यादानं तु भोगदम् ॥ पनसाभ्रकपित्थानां वृक्षाणां फलमेव च ॥ ५१ ॥ कदल्याद्यौषधीनां च फलं गुल्मोद्भवं
 तथा ॥ माषादीनां च मुद्गानां फलं शाकादिकं तथा ॥ ५२ ॥ मरीचिसर्षपाद्यानां शाकोपकरणं तथा ॥ यदृतौ यत्फलं सिद्धं तदेयं हि
 विपश्चिता ॥ ५३ ॥ श्रोत्रादीन्द्रियवृत्तिश्च सदा देया विपश्चिता ॥ शब्दादिदशभोगार्थं द्विगादीनां च तुष्टिदा ॥ ५४ ॥ वेदशास्त्रं समादाय बुद्ध्या
 गुरुमुखात्स्वयम् ॥ कर्मणां फलमस्तीति बुद्धिरास्तिक्यमुच्यते ॥ ५५ ॥ बंधुगजभयाद्बुद्धिः श्रद्धा सा च कनीयसी ॥ सर्वाभावे दरिद्रस्तु वान्धवा

शि० पु०

॥ १३ ॥

वा कर्मणा यजेत ॥ ६६ ॥ सन्निकं यजेत विद्यान्मन्त्राणां यजेत ॥ तन्मन्त्राणां यजेत विद्यान्मन्त्राणां यजेत ॥ ६७ ॥ येन केनाप्यु
पायनं ह्यल्पं वा यदि वा बहु ॥ तन्मन्त्राणां यजेत विद्यान्मन्त्राणां यजेत ॥ ६८ ॥ तपश्च या च दानं च कर्तव्यमुभयं मदा ॥ प्रतिश्रयं प्रदा
तव्यं स्ववर्णं गुणशोभितम् ॥ ६९ ॥ देवानां तृप्तयस्त्यक्तं सर्वभूतानां बुधः ॥ इहामुत्रोत्तमं जन्म मदा भोगं लभेद्बुधः ॥ ईश्वरार्पणबुद्ध्या हि
कृत्वा मोक्षफलं लभेत् ॥ ७० ॥ य इमं पश्येत्पुण्याय यः शृणोति सदा ॥ तस्मा वै धर्मबुद्धिश्च ज्ञानमिदं प्रजायते ॥ ७१ ॥ इति श्रीशिव
महापुण्ये प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां पंचदशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ अथ पुनः प्रथमप्रतिमापूजाविधानं ब्रूहि नमः ॥ येन पूजाविधानेन
सर्वाभीष्टमवाप्स्यते ॥ १ ॥ मृत उवाच ॥ सुसाधु पृष्टं गुणमभिः सदा सर्वथा यत्कम् ॥ सद्यो दुःस्वप्नं शसनं नृपुनः प्रवर्षामि वः ॥ २ ॥ अप
मृत्युहं कालमृत्योश्चापि विनाशनम् ॥ सद्यः कलत्रपुत्रादिभिरन्यथा नृपुनः प्रदं द्विजा ॥ ३ ॥ अन्नादिभोज्यं वस्त्रादि सर्वमुत्पद्यते यतः ॥ ततो मृदा
दिप्रतिमापूजाभीष्टप्रदा भुवि ॥ ४ ॥ पुरुषाणां च नारीणामधिकारोऽत्र निश्चितम् ॥ नद्यां तडागे कूपे वा जलांतर्दमादरेत् ॥ ५ ॥ मशोऽथ
गंधचूर्णेन पेषयित्वा सुमंडपे ॥ हस्तेन प्रतिमां कुर्यान्क्षीरेण च सुमंस्कृताम् ॥ ६ ॥ अंगप्रत्यंगकोपेतामायुर्वैश्च समन्विताम् ॥ पद्मासनस्थितां
कृत्वा पूजयेदादरेण हि ॥ ७ ॥ विघ्नेशदित्यविष्णुनामवायाश्च शिवस्य च ॥ शिवस्य शिवलिंगं च सर्वदा पूजयेद्विजः ॥ ८ ॥ षोडशैरुपचारैश्च कुर्या
त्तत्फलमिदं ॥ पुष्पेण प्रोक्षणं कुर्यादभिषेकं समं चकम् ॥ ९ ॥ शाल्यव्रैर्नैव नैवद्यं सर्वं कुडवमानतः ॥ गृहं तु कुडवं ज्ञेयं मानुषे प्रस्थमिष्यते ॥ १० ॥
देवं प्रस्थत्रयं योग्यं स्वयंभोः प्रस्थपंचकम् ॥ एवं पूर्णफलं विद्यादधिकं वै द्वयं त्रयम् ॥ ११ ॥ सहस्रपूजया सत्यं सत्यलोकं लभेद्विजः ॥ द्वाद
शांगुलमायामं द्विगुणं च ततोऽधिकम् ॥ १२ ॥ प्रमाणमंगुलमधिकं तद्वत् पंचकत्रयम् ॥ अयोदारुकृतं पात्रं शिवमित्युच्यते बुधैः ॥ १३ ॥ तदष्ट
भागः प्रस्थः स्यात्तत्तत्तुष्टकुडवं मतम् ॥ दशप्रस्थं शतप्रस्थं सहस्रप्रस्थमेव च ॥ १४ ॥ जलतैलादिगंधानां यथायोग्यं च मानतः ॥ मानुषार्पणं स्वयं
भूनां महापूजेति कथ्यते ॥ १५ ॥ अभिषेकादानमग्नौ द्विगंधान्पुण्यमवाप्स्यते ॥ आयुस्तृप्तिश्च नैवेद्याहुपादर्थमवाप्स्यते ॥ १६ ॥ दीपाज्ज्ञानमवाप्नोति
तांबूलाद्भोगमाप्नुयात् ॥ तस्मान्मन्त्रानादिकं पदकं प्रयत्नेन प्रनाथयत् ॥ १७ ॥ नमस्कारो जपश्चैव सर्वाभीष्टप्रदा बुधैः ॥ पूजां च मदा कार्यो भोग
माक्षार्थिभिर्नरैः ॥ १८ ॥ सपूज्यं मन्त्रा पूर्व कुर्यात्तत्तन्मदा नरः ॥ देवानां पूजया चैव तत्तल्लोकमवाप्नुयात् ॥ १९ ॥ तदवांतरलोके च यथेष्टं
भोग्यमाप्स्यते ॥ तद्विशेषान्प्रवक्ष्यामि शृणुत श्रद्धया द्विजा ॥ २० ॥ विघ्नेशपूजया सम्यग्भूलोकेऽभीष्टमाप्नुयात् ॥ शुक्रवारे चतुर्थ्यां च सिते श्रावण

वि० पु०

अ० १३

५८६

॥ १३ ॥

भाद्रके ॥ २१ ॥ भिषगृक्षे धनुर्मासे विघ्नेशं विधिवद्यजेत् ॥ शतं पूजा सहस्र वा तत्संख्याकदिनैर्व्रजेत् ॥ २२ ॥ देवाग्निश्रद्धया नित्य पुत्रदं चेष्टदं
 नृणाम् ॥ सर्वपापप्रशमनं तत्तद्विरितनाशनम् ॥ २३ ॥ वारपूजां शिवादीनामात्मशुद्धिप्रदां विदुः ॥ तिथिनक्षत्रयोगानामाधारं सार्वकामिकम् ॥ २४ ॥
 तथा वृद्धिक्षयाभावात्पूर्णब्रह्मात्मकं विदुः ॥ उदयादुदयं वारो ब्रह्मप्रभृति कर्मणाम् ॥ २५ ॥ तिथ्यादौ देवपूजा हि पूणभोगप्रदा नृणाम् ॥ पूर्वभागः
 पितृणां तु निशि युक्तः प्रशस्यते ॥ २६ ॥ परभागस्तु देवानां दिवायुक्तः प्रशस्यते ॥ उदयव्यापिनी ग्राह्या मध्याह्ने यदि सा तिथिः ॥ २७ ॥
 देवकार्ये तथा ग्राह्यास्तिथिः क्रक्षादिकाः शुभाः ॥ सम्यग्विचार्य वारादीन्कुर्यात्पूजाजपादिकम् ॥ २८ ॥ पूजायते ह्यनेनेति वेदेष्वर्थस्य
 योजना ॥ पुर्भोगफलसिद्धिश्च जायते तेन कर्मणा ॥ २९ ॥ मनोभावांस्तथा ज्ञानमिष्टभोगार्थयोजनात् ॥ पूजाशब्दार्थ एव हि विश्रुतो लोकवेद
 योः ॥ ३० ॥ नित्यनैमित्तिकं कालात्सद्यः काम्ये स्वनुष्ठिते ॥ नित्यं मासं च पक्षं च वर्षं चैव यथाक्रमम् ॥ ३१ ॥ तत्तत्कर्मफलप्राप्तिस्तादृक्पाप
 क्षयः क्रमात् ॥ महागणपतेः पूजा चतुर्थ्यां कृष्णपक्षके ॥ ३२ ॥ पक्षपापक्षयकरी पक्षभोगफलप्रदा ॥ चैत्रे चतुर्थ्यां पूजा च कृता मासफलप्रदा
 ॥ ३३ ॥ वर्षभोगप्रदा ज्ञया कृता वै सिंहभाद्रके ॥ श्रावणादित्यवारे च सप्तम्यां हस्तमे दिने ॥ ३४ ॥ माघशुक्ले च सप्तम्यामादित्ययजनं चरेत् ॥
 ज्येष्ठभाद्रकसौम्ये च द्वादश्यां श्रवणक्षके ॥ ३५ ॥ द्वादश्यां विष्णुयजनमिष्टसंपत्करं विदुः ॥ श्रावणे विष्णुयजनमिष्टारोग्यप्रदं भवेत् ॥ ३६ ॥
 गवादीन्द्रादशानर्थान्सांगान्दत्त्वा तु यत्फलम् ॥ तत्फलं समवाप्नोति द्वादश्यां विष्णुतर्पणात् ॥ ३७ ॥ द्वादश्यां द्वादशान्विप्रा विष्णोर्द्वादशनामतः ॥
 षोडशैरुपचारैश्च यजेत्तत्प्रीतिमाप्नुयात् ॥ ३८ ॥ एवं च सर्वदेवानां तत्तद्द्वादशनामकैः ॥ द्वादशब्रह्मयजनं तत्तत्प्रीतिकरं भवेत् ॥ ३९ ॥ कर्कटे सोमवारे च
 नवम्यां मृगशीर्षके ॥ अंबां यजेद्भूतिकामः सर्वभोगफलप्रदाम् ॥ ४० ॥ आश्वयुक्छुक्लनवमी सर्वाभीष्टफलप्रदा ॥ आदिवारे चतुर्दश्यां कृष्णपक्षे विशाखतः ॥
 ॥ ४१ ॥ आर्द्रायां च महार्द्रायां शिवपूजा विशिष्यते ॥ माघकृष्णचतुर्दश्यां सर्वाभीष्टफलप्रदा ॥ ४२ ॥ आयुष्करी मृत्युहसः सर्वसिद्धिकरी
 नृणाम् ॥ ज्येष्ठमासे महार्द्रायां चतुर्दशीदिनेऽपि च ॥ ४३ ॥ मार्गशीर्षार्द्रिकायां वा षोडशैरुपचारैः ॥ तत्तन्मूर्तिशिवं पूज्य तस्य वै पाददर्शनम् ॥
 ॥ ४४ ॥ शिवस्य यजनं ज्ञेयं भोगमोक्षप्रदं नृणाम् ॥ वारादिदेवयजनं कार्तिके हि विशिष्यते ॥ ४५ ॥ कार्तिके मासि संप्राप्ते सर्वान्देवान्यजेद्बुधः ॥
 इनेन तपसा होमैर्जपेन नियमेन च ॥ ४६ ॥ षोडशैरुपचारैश्च प्रतिमा विप्रमंत्रकैः ॥ ब्राह्मणानां भोजनेन निष्कामार्तिकरो भवेत् ॥ ४७ ॥
 कार्तिके देवयजनं सर्वभोगप्रदं भवेत् ॥ व्याधीनां हरणं चैव भवेद्भूतग्रहक्षयः ॥ ४८ ॥ कार्तिकादित्यवारेषु नृणामादित्यपूजनात् ॥ तैलकार्पास

शि० पु०

॥ १४ ॥

दानानु भवेत्कुष्ठादिसंक्षयः ॥ ४९ ॥ हरीतकीमरीचीनां वस्त्रक्षीरादिदानतः ॥ ब्रह्मप्रतिष्ठया चैव क्षयरोगक्षयो भवेत् ॥ ५० ॥ दीपसर्षप
सनाच्च अपस्मारक्षयो भवेत् ॥ कृत्तिकासोमवारेषु शिवस्य यजनं नृणाम् ॥ ५१ ॥ महादरिद्र्यशमनं सर्वसंपत्करं भवेत् ॥ गृहक्षेत्रादिदानाच्च
गृहोपकरणादिना ॥ ५२ ॥ कृत्तिकाभौमवारेषु स्कंदस्य यजनान् नृणाम् ॥ दीपघंटादिदानाद्वै वाक्सिद्धिरचिराद्भवेत् ॥ ५३ ॥ कृत्तिकासौम्यवारेषु
विष्णोर्वै यजनं नृणाम् ॥ दध्योदनस्य दानं च सत्संतानकरं भवेत् ॥ ५४ ॥ कृत्तिकागुरुवारेषु ब्रह्मणो यजनाद्धनैः ॥ मधुस्वर्णाज्यदानेन भोग
वृद्धिर्भवेन्नृणाम् ॥ ५५ ॥ कृत्तिकाशुक्रवारेषु गजकोमेडयाजनात् ॥ गंधपुष्पान्नदानेन भोग्यवृद्धिर्भवेन्नृणाम् ॥ ५६ ॥ वंध्या सुपुत्रं लभते स्वर्ण
रौप्यदिदानतः ॥ कृत्तिकाशनिवारेषु दिक्पालानां च वंदनम् ॥ ५७ ॥ दिग्गजानां च नागानां सेतुपानां च पूजनम् ॥ त्र्यंबकस्य च रुद्रस्य विष्णोः
पापहरस्य च ॥ ५८ ॥ ज्ञानदं ब्रह्मणश्चैव धन्वंतर्यश्चिनोस्तथा ॥ रोगापमृत्युहरणं तत्कालव्याधिशान्तिदम् ॥ ५९ ॥ लवणायसतैलानां माषा
दीनां च दानतः ॥ त्रिकटुफलगंधानां जलादीनां च दानतः ॥ ६० ॥ द्रवाणां कठिनानां च ग्रस्थेन पलमानतः ॥ स्वर्गप्राप्तिर्धनुर्मासे ह्युषः
काले च पूजनम् ॥ ६१ ॥ शिवादीनां च सर्वेषां क्रमाद्वै सर्वसिद्धये ॥ शाल्यन्नस्य हविष्यस्य नैवेद्यं शस्तमुच्यते ॥ ६२ ॥ विविधान्नस्य नैवेद्यं
धनुर्मासे विशिष्यते ॥ मार्गशीर्षेऽन्नदस्यैव सर्वमिष्टफलं भवेत् ॥ ६३ ॥ पापक्षयं चेष्टसिद्धिं चारोग्यं धर्ममेव च ॥ सम्यग्वेदपरिज्ञानं सदनुष्ठान
मेव च ॥ ६४ ॥ इहामुत्र महाभोगानते योगं च शाश्वतम् ॥ वेदांतज्ञानसिद्धिं च मार्गशीर्षान्नदो लभेत् ॥ ६५ ॥ मार्गशीर्षे ह्युषःकाले दिनत्र
यमथापि वा ॥ यजेद्देवान्भोगकामो नाधनुर्मासिको भवेत् ॥ ६६ ॥ यावत्संगवकालं तु धनुर्मासो विधीयते ॥ धनुर्मासे निराहारो मासमात्रं
जितेंद्रियः ॥ ६७ ॥ आमध्याह्नं जपेद्विप्रो गायत्रीं वेदमातरम् ॥ पंचाक्षरादिकान्मंत्रान्पश्चादासुप्तिकं जपेत् ॥ ६८ ॥ ज्ञानं लब्ध्वा च देहांते
विप्रो मुक्तिमवाप्नुयात् ॥ अन्येषां नरनारीणां त्रिःस्नानेन जपेन च ॥ ६९ ॥ सदा पंचाक्षरस्यैव विशुद्धं ज्ञानमाप्न्यते ॥ इष्टमंत्रान्सदा जप्त्वा महा
पापक्षयं लभेत् ॥ ७० ॥ धनुर्मासे विशेषेण महानैवेद्यमाचरेत् ॥ शालितंडुलभारेण मरीचप्रस्थकेन च ॥ ७१ ॥ गणना द्वादशं सर्वं मध्वाज्य
कुडवेन हि ॥ द्रोणयुक्तेन मुद्गेन द्वादशव्यंजनेन च ॥ ७२ ॥ घृतपक्कैरूपैश्च मोदकैः शालिकादिभिः ॥ द्वादशैश्च दधिक्षीरैर्द्वादशप्रस्थकेन च ॥ ७३ ॥

१ गजकोमेडो गजवक्रः ।

वि० सं०

अ० १६

565

॥ १४ ॥

नारिकेलफलदीनां तथा गणनया सह ॥ द्वादशक्रमुक्तं षट्त्रिंशत्पत्रैर्युतम् ॥ ७४ ॥ कर्पूरसुरचूर्णेन पंचसौगंधिकैर्युतम् ॥ तांदूलयुक्तं तु यदा
 महानैवेद्यलक्षणम् ॥ ७५ ॥ महानैवेद्यमेतद्वै देवतार्पणपूर्वकम् ॥ वर्णानुक्रमपूर्वेण तद्भक्तेभ्यः प्रदापयेत् ॥ ७६ ॥ एवं चौदननैवेद्याद्भूमौ राष्ट्रपति
 भवेत् ॥ महानैवेद्यदानेन नरः स्वर्गमवाप्नुयात् ॥ ७७ ॥ महानैवेद्यदानेन सहस्रेण द्विजर्षभाः ॥ सत्यलोकं च तल्लोके पूर्णमायुरवाप्नुयात् ॥ ७८ ॥
 सहस्राणां च त्रिंशत्या महानैवेद्यदानतः ॥ तदूर्ध्वलोकमाप्येव न पुनर्जन्मभागभवेत् ॥ ७९ ॥ सहस्राणां च षट्त्रिंशच्चन्मनैवेद्यमीरितम् ॥ ताव
 न्नैवेद्यदानं तु महापूर्णं तदुच्यते ॥ ८० ॥ महापूर्णस्य नैवेद्यं जन्मनैवेद्यमिष्यते ॥ जन्मनैवेद्यदानेन पुनर्जन्म न विद्यते ॥ ८१ ॥ उर्जे मासि दिने
 पुण्ये जन्मनैवेद्यमाचरेत् ॥ संक्रांतिपातजन्मर्क्षपौर्णमास्यादिसंयुते ॥ ८२ ॥ अब्दजन्मदिने कुर्याच्चन्मनैवेद्यमुत्तमम् ॥ मासांतरेषु जन्मर्क्षपू
 योगदिनेऽपि च ॥ ८३ ॥ मेलने च शनेर्वापि तावत्साहस्रमाचरेत् ॥ जन्मनैवेद्यदानेन जन्मार्पणफलं लभेत् ॥ ८४ ॥ जन्मार्पणाच्छिवः प्रीतः
 स्वसायुज्यं ददाति हि ॥ इदं तज्जन्मनैवेद्यं शिवस्यैव प्रदापयेत् ॥ ८५ ॥ योनिलिंगस्वरूपेण शिवो जन्मनिरूपकः ॥ तस्माच्चन्मनिवृत्त्यर्थं जन्म
 पूजा शिवस्य हि ॥ ८६ ॥ बिंदुनादात्मकं सर्वं जगत्स्थावरजंगमम् ॥ बिंदुः शक्तिः शिवो नादः शिवशक्त्यात्मकं जगत् ॥ ८७ ॥ नादाधारमिदं
 बिंदुर्विद्वाधारमिदं जगत् ॥ जगदाधारभूतौ हि बिंदुनादौ व्यवस्थितौ ॥ ८८ ॥ बिंदुनादयुतं सर्वं सकलीकरणं भवेत् ॥ सकलीकरणज्जन्म
 जगत्प्राप्नोत्यसंशयम् ॥ ८९ ॥ बिंदुनादात्मकं लिंगं जगत्कारणमुच्यते ॥ बिंदुर्देवी शिवो नादः शिवलिंगं तु कथ्यते ॥ ९० ॥
 तस्माच्चन्मनिवृत्त्यर्थं शिवलिंगं प्रपूजयेत् ॥ माता देवी बिंदुरूपा नादरूपः शिवः पिता ॥ ९१ ॥ पूजिताभ्यां पितृभ्यां तु परमानन्द एव हि ॥
 परमानन्दलाभार्थं शिवलिंगं प्रपूजयेत् ॥ ९२ ॥ सा देवी जगतां माता स शिवो जगतः पिता ॥ पित्रोः शुश्रूषके नित्यं कृपाधिक्यं हि वर्धते ॥
 ॥ ९३ ॥ कृपायांतर्गतैश्वर्यं पूजकस्य ददाति हि ॥ तस्मादंतर्गतानंदलाभार्थं मुनिपुंगवाः ॥ ९४ ॥ पितृमातृस्वरूपेण शिवलिंगं प्रपूजयेत् ॥
 भर्गः पुरुषरूपो हि भर्गा प्रकृतिरुच्यते ॥ ९५ ॥ अव्यक्तांतरधिष्ठानं गर्भः पुरुष उच्यते ॥ सुव्यक्तांतरधिष्ठानं गर्भः प्रकृतिरुच्यते ॥ ९६ ॥
 पुरुषस्त्वादिगर्भो हि गर्भवाञ्छनको यतः ॥ पुरुषात्प्रकृतौ युक्तं प्रथमं जन्म कथ्यते ॥ ९७ ॥ प्रकृतेर्व्यक्तां यातं द्वितीयं जन्म कथ्यते ॥ जन्म
 जंतुर्भृत्युजन्म पुरुषात्प्रतिपद्यते ॥ ९८ ॥ अन्यतो भाव्यतेऽवश्यं मायया जन्म कथ्यते ॥ जीर्यते जन्मकालाद्यत्तस्माच्चीव इति स्मृतः ॥ ९९ ॥
 जन्यते तन्यते पाशैर्जीवशब्दार्थ एव हि ॥ जन्मपाशनिवृत्त्यर्थं जन्मलिंगं प्रपूजयेत् ॥ १०० ॥ भं वृद्धिं गच्छतीत्यर्थाद्भगः प्रकृतिरुच्यते ॥

शि०पु०

॥ १५ ॥

प्राकृतेः शब्दमात्राद्यैः प्राकृतेन्द्रियभोजनात् ॥ १०१ ॥ भगस्यदं भोगमिति शब्दार्थो मुख्यतः श्रुतः ॥ मुख्यो भगस्तु प्रकृतिर्भगवान्छिव उच्यते ॥ १०२ ॥ भगवान्भोगदाता हि नान्यो भोगप्रदायकः ॥ भगस्वामी च भगवान्भर्ग इत्युच्यते बुधैः ॥ १०३ ॥ भगेन सहितं लिंगं भगं लिंगेन संयुतम् ॥ इहामुत्र च भोगार्थं नित्यभोगार्थमेव च ॥ १०४ ॥ भगवंतं महादेवं शिवलिंगं प्रपूजयेत् ॥ लोकप्रसविता सूर्यस्तच्चिह्नं प्रसवाद्भवेत् ॥ १०५ ॥ लिंगे प्रमूतिर्कर्तारं लिंगिनं पुरुषो यजेत् ॥ लिंगार्थगमकं चिह्नं लिंगमित्यभिधीयते ॥ १०६ ॥ लिंगमथ हि पुरुषं शिवं गमयतीत्यदः ॥ शिवशक्तयोश्च चिह्नस्य मेलनं लिंगमुच्यते ॥ १०७ ॥ स्वचिह्नपूजनात्प्रीतश्चिह्नकार्यं न वीयते ॥ चिह्नकाय तु जन्मादि जन्माद्यं विनिवर्तते ॥ १०८ ॥ प्राकृतेः पुरुषैश्चापि बाह्याभ्यन्तरसंभवैः ॥ षोडशैरुपचारैश्च शिवलिंगं प्रपूजयेत् ॥ १०९ ॥ एवमादित्यवारे हि पूजा जन्मनिवर्तिका ॥ आदिवारे महालिंगं प्रणवेनैव पूजयेत् ॥ ११० ॥ आदिवारे पंचगव्यैरभिषेको विशिष्यते ॥ गोमयं गोजलं क्षीरं दध्याज्यं पंचगव्यकम् ॥ १११ ॥ क्षीराद्यं च पृथक्चैव मधुना चेशुसारकैः ॥ गव्यक्षीरान्नैवेद्यं प्रणवेनैव कारयेत् ॥ ११२ ॥ प्रणवं ध्वनिलिंगं तु नादलिंगं स्वयंभुवः ॥ बिंदुलिंगं तु यंत्रं स्यान्मकारं तु प्रतिष्ठितम् ॥ ११३ ॥ उकारं चरलिंगं स्यादकारं गुरुविग्रहम् ॥ षड्लिंगपूजया नित्यं जीवन्मुक्तो न संशयः ॥ ११४ ॥ शिवस्य भक्त्या पूजा हि जन्ममुक्तिकरी नृणाम् ॥ रुद्राक्षधारणात्पादमर्धं वै भूति धारणात् ॥ ११५ ॥ त्रिपादं मंत्रजाप्याच्च पूजया पूर्णभक्तिमान् ॥ शिवलिंगं च भक्तं च पूज्य मोक्षं लभेन्नरः ॥ ११६ ॥ य इमं पठतेऽध्यायं शृणुयाद्वा समाहितः ॥ तस्यैव शिवभक्तिश्च वर्धते सुदृढा द्विजाः ॥ ११७ ॥ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥ ॥ ऋषय उचुः ॥ ॥ प्रणवस्य च माहात्म्यं षड्लिंगस्य महा मुने ॥ शिवभक्तस्य पूजां च क्रमशो ब्रूहि नः प्रभो ॥ १ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ तपोधनैर्भवद्भिश्च सम्यक्प्रश्नस्त्वयं कृतः ॥ अस्योत्तरं महादेवो जानाति स्म नचापरः ॥ २ ॥ अथापि वक्ष्ये तमहं शिवस्य कृपयैव हि ॥ शिवोऽस्माकं च युष्माकं रक्षां गृह्णातु भूरिशः ॥ ३ ॥ प्रो हि प्रकृतिजातस्य संसारस्य महोदधेः ॥ नवं नावांतरमिति प्रणवं वै विदुर्बुधाः ॥ ४ ॥ प्रः प्रपंचो न नास्ति वो युष्माकं प्रणवं विदुः ॥ प्रकर्षेण नयेद्यस्मान्मोक्षं वः प्रणवं विदुः ॥ ५ ॥ स्वजापकानां योगिनां स्वमंत्रपूजकस्य च ॥ सर्वकर्मक्षय कृत्वा दिव्यज्ञानं तु नूतनम् ॥ ६ ॥ तमेव मायारहितं नूतनं परिचक्षते ॥ प्रकर्षेण महात्मानं नवं शुद्धस्वरूपकम् ॥ ७ ॥ नूतनं वै करोतीति प्रणवं तं विदुर्बुधाः ॥ प्रणवं द्विविधं प्रोक्तं सूक्ष्मस्थूलविभेदतः ॥ ८ ॥ सूक्ष्ममेकाक्षरं विद्यात्स्थूलं पंचाक्षरं विदुः ॥ सूक्ष्ममव्यक्तपंचाक्षरं सुव्यक्तार्णं तथेतरत् ॥ ९ ॥ जीवन्मुक्तस्य सूक्ष्मं हि सर्वसारं हि तस्य

वि०सं० १

अ० १७

564

॥ १५ ॥

हि ॥ मंत्रेणार्थानुसधानं स्वदेहविलयावधि ॥ १० ॥ स्वदेहे गलिते पूर्णं शिवं प्राप्नोति निश्चयः ॥ केवलं मंत्रजापी तु योगं प्राप्नोति निश्चयः ॥
 ॥ ११ ॥ षट्त्रिंशत्कोटिजापी तु निश्चयं योगमाप्नुयात् ॥ सूक्ष्मं च द्विविधं ज्ञेयं ह्रस्वदीर्घविभेदतः ॥ १२ ॥ अकारश्च उकारश्च मकारश्च ततः
 परम् ॥ बिंदुनादयुतं तद्वि शब्दकालकलान्वितम् ॥ १३ ॥ दीर्घप्रणवमेवं हि योगिनामेव हृद्गतम् ॥ मकारं तंत्रितत्वं हि ह्रस्वप्रणव उच्यते ॥ १४ ॥
 शिवः शक्तिस्तयोरैक्यं मकारं तु त्रिकात्मकम् ॥ ह्रस्वमेवं हि जाप्यं स्यात्सर्वपापक्षयैषिणाम् ॥ १५ ॥ भूवायुकनकार्णोद्यो शब्दाद्याश्च तथा
 दश ॥ आशान्वये दश पुनः प्रवृत्ता इति कथ्यते ॥ १६ ॥ ह्रस्वमेव प्रवृत्तानां निवृत्तानां तु दीर्घकम् ॥ व्याहृत्यादौ च मंत्रादौ कामं शब्दकला
 युतम् ॥ १७ ॥ वेदादौ च प्रयोज्यं स्याद्वन्दने संधयोरपि ॥ नवकोटिजपाज्ज्वा संशुद्धः पुरुषो भवेत् ॥ १८ ॥ पुनश्च नवकोट्या तु पृथि
 वीजयमाप्नुयात् ॥ पुनश्च नवकोट्या तु ह्यपां जयमवाप्नुयात् ॥ १९ ॥ पुनश्च नवकोट्या तु तेजसां जयमाप्नुयात् ॥ पुनश्च नवकोट्या तु
 वायोर्यजयमाप्नुयात् ॥ आकाशजयमाप्नोति नवकोटिजपेन वै ॥ २० ॥ गंधादीनां क्रमेणैव नवकोटिजपेन वै ॥ अहंकारस्य च पुनर्नव
 कोटिजपेन वै ॥ २१ ॥ सहस्रमंत्रजप्तेन नित्यशुद्धो भवेत्पुमान् ॥ ततः परं स्वसिद्धयर्थं जपो भवति हि द्विजाः ॥ २२ ॥ एवमष्टो
 त्तरशतकोटिजप्तेन वै पुनः ॥ प्रणवेन प्रबुद्धस्तु शुद्धयोगमवाप्नुयात् ॥ २३ ॥ शुद्धयोगेन संयुक्तो जीवन्मुक्तो न संशयः ॥ सदा जप
 न्सदा ध्यायञ्छिवं प्रणवरूपिणम् ॥ २४ ॥ समाधिस्थो महायोगी शिव एव न संशयः ॥ ऋषिच्छंदो देवतादि न्यस्य देहे पुनर्जपेत् ॥
 ॥ २५ ॥ प्रणवं मातृकायुक्तं देहे न्यस्य ऋषिर्भवेत् ॥ दशमातृषडध्वादि सर्वं न्यासफलं लभेत् ॥ २६ ॥ प्रवृत्तानां च मिश्राणां स्थूलप्रणवमिष्यते ॥
 क्रियातपोजपैर्युक्तास्त्रिविधाः शिवयोगिनः ॥ २७ ॥ धनादिविभवैश्चैव कराद्यंगैर्नमादिभिः ॥ क्रियाया पूजया युक्तः क्रियायोगीति कथ्यते ॥ २८ ॥
 पूजायुक्तश्च मितभुग्बाह्येन्द्रियजयान्वितः ॥ परद्रोहादिरहितस्तपोयोगीति कथ्यते ॥ २९ ॥ एतैर्युक्तः सदा शुद्धः सर्वकामादिवर्जितः ॥ सदा
 जपपरः शांतो जपयोगीति तं विदुः ॥ ३० ॥ उपचारैः षोडशभिः पूजया शिवयोगिनाम् ॥ सालोक्यादिक्रमेणैव शुद्धो मुक्तिं लभेन्नरः ॥ ३१ ॥
 जपयोगमथो ब्रह्म्ये गदतः शृणुत द्विजाः ॥ तपः कर्तुर्जपः प्रोक्तो यज्जपन्परिमार्जते ॥ ३२ ॥ शिवनाम नमःपूर्व चतुर्थ्या पंचतत्त्वकम् ॥ स्थूलप्रणव
 रूपं हि शिवपंचाक्षरं द्विजाः ॥ ३३ ॥ पंचाक्षरजपेनैव सर्वसिद्धिं लभेन्नरः ॥ प्रणवेनादिसंयुक्तं सदा पंचाक्षरं जपेत् ॥ ३४ ॥ गुरूपदेशं संगम्य
 सुखवासे सुभूतले ॥ पूर्वपक्षे समारभ्य कृष्णभूतावधि द्विजाः ॥ ३५ ॥ मार्चं भाद्रं विशिष्टं तु सर्वकालोत्तमोत्तमम् ॥ एकवारं मिताशी तु वाग्यतो

शि०पु०

॥ १६ ॥

नियतेन्द्रियः ॥ ३६ ॥ स्वस्य राजपितृणां च शुश्रूषणं च नित्यशः ॥ सहस्रजपमात्रेण भवेच्छुद्धोऽन्यथा ऋणी ॥ ३७ ॥ पंचाक्षरं पंचलक्षं जपे
च्छिवमनुस्मरन् ॥ पद्मासनस्थं शिवदं गंगाचंद्रकलान्वितम् ॥ ३८ ॥ वामोरुस्थितशक्त्या च विराजंतं महागणैः ॥ मृगटंकधरं देवं वरदाभयपाणि
कम् ॥ ३९ ॥ सदानुग्रहकर्तारं सदाशिवमनुस्मरन् ॥ संपूज्य मनसा पूर्वं हृदि वा सूर्यमंडले ॥ ४० ॥ जपेत्पंचाक्षरीं विद्यां प्राङ्मुखः शुद्धकर्मकृत् ॥ प्रातः
कृष्णचतुर्दश्यां नित्यकर्मसमाप्य च ॥ ४१ ॥ मनोरमे शुचौ देशे नियतः शुद्धमानसः ॥ पंचाक्षरस्य मंत्रस्य सहस्रं द्वादशं जपेत् ॥ ४२ ॥ वरयेच्च सपत्नी
काञ्छेवान्वे ब्राह्मणोत्तमान् ॥ एकं गुरुवरं शिष्टं वरयेत्सांबमूर्तिकम् ॥ ४३ ॥ ईशानं चाथ पुरुषमघोरं वाममेव च ॥ सद्योजातं च पंचव शिवभक्तान्द्रिजो
त्तमान् ॥ ४४ ॥ पूजाद्रव्याणि संपाद्य शिवपूजां समारभेत् ॥ शिवपूजां च विधिवत्कृत्वा होमं समारभेत् ॥ ४५ ॥ मुखांतं च स्वसूत्रेण कृत्वा होमं समा
चरेत् ॥ दशैकं वा शतैकं वा सहस्रैकमथापि वा ॥ ४६ ॥ कापिलेन घृतेनैव जुहुयात्स्वयमेव हि ॥ कारयेच्छिवभक्तैर्वाप्यष्टोत्तरशतं बुधः ॥ ४७ ॥
होमांते दक्षिणा देया गुरोर्गोमिथुनं तथा ॥ ईशानादिस्वरूपांस्तान्गुरुं सांबं विभाव्य च ॥ ४८ ॥ तेषां पत्तिस्ततोयेन स्वशिरः स्नानमाचरेत् ॥
षट्त्रिंशत्कोटितीर्थेषु सद्यः स्नानफलं लभेत् ॥ ४९ ॥ दशांगमन्त्रं तेषां वै दद्याद्वै भक्तिपूर्वकम् ॥ पराबुद्ध्या गुरोः पत्नीमीशानादिक्रमेण तु ॥
॥ ५० ॥ परमात्रेण संपूज्य यथाविभवविस्तरम् ॥ रुद्राक्षवस्त्रपूर्वं च वटकापूपकैर्युतम् ॥ ५१ ॥ बलिदानं ततः कृत्वा भूरि भोजनमाचरेत् ॥ ततः
संप्राप्त्य देवेशं जपं तावत्समापयेत् ॥ ५२ ॥ पुरश्चरणमेवं तु कृत्वा मंत्री भवेन्नरः ॥ पुनश्च पंचलक्षेण सर्वपापक्षयो भवेत् ॥ ५३ ॥ अतलादि
समारभ्य सत्यलोकावधि क्रमात् ॥ पंचलक्षजपात्तत्तल्लोकैश्चर्यमवाप्नुयात् ॥ ५४ ॥ मध्ये मृतश्चेद्भोगांते भूमौ तज्जापको भवेत् ॥ पुनश्च पंचलक्षेण
ब्रह्मसामीप्यमाप्नुयात् ॥ ५५ ॥ पुनश्च पंचलक्षेण सारूप्यैश्चर्यमाप्नुयात् ॥ आहत्य शतलक्षेण साक्षाद्ब्रह्मसमो भवेत् ॥ ५६ ॥ कार्यब्रह्मण एवं हि
सायुज्यं प्रतिपद्य वै ॥ यथेष्टं भोगमाप्नोति तद्ब्रह्म प्रलयावधि ॥ ५७ ॥ पुनः कल्पांतरे वृत्ते ब्रह्मपुत्रः स जायते ॥ पुनश्च तपसा दीप्तः क्रमान्मुक्तो
भविष्यति ॥ ५८ ॥ पृथ्व्यादिकार्यभूतेभ्यो लोका वै निर्मिताः क्रमात् ॥ पातालादि च सत्यांतं ब्रह्मलोकाश्चतुर्दश ॥ ५९ ॥ सत्यादूर्ध्वं क्षमांतं वै
विष्णुलोकाश्चतुर्दश ॥ क्षमालोके कार्यविष्णुर्वैकुण्ठे वरपत्ने ॥ ६० ॥ कार्यलक्ष्म्या महाभोगिरक्षां कृत्वाऽधितिष्ठति ॥ तदूर्ध्वगाश्च शुच्यंता लोका
ष्टाविंशतिः स्थिताः ॥ ६१ ॥ शुचौ लोके तु कैलासे रुद्रो वै भूतहृत्स्थितः ॥ षडुत्तराश्च पंचाशदहिंसांतास्तदूर्ध्वगाः ॥ ६२ ॥ अहिंसालोकमास्थाय
ज्ञानकैलासके पुरे ॥ कार्येश्वरस्तिरोभावं सर्वान्कृत्वाधितिष्ठति ॥ ६३ ॥ तदंतं कालचक्रं हि कालातीतस्ततः परम् ॥ शिवेनाधिष्ठितस्तत्र कालश्च

वि०सं०१

अ० १७

५०३

॥ १६ ॥

केशराह्वयः ॥ ६४ ॥ माहिषं धर्ममास्थाय सर्वान्कालेन युञ्जति ॥ असत्यश्चाशुचिश्चैव हिंसा च वाथ निघृणा ॥ ६५ ॥ असत्यादिचतुष्पादः सर्वांशः
 कामरूपधृक् ॥ नास्तिक्यलक्ष्मीर्दुःसंगो वेदबाह्यध्वनिः सदा ॥ ६६ ॥ क्रोधसंगः कृष्णवर्णो महामहिषवेषवान् ॥ तावान्महेश्वरः प्रोक्तस्तिरोधा
 स्तावदेव हि ॥ ६७ ॥ तदर्वाकर्मभोगो हि तदूर्ध्वं ज्ञानभोगकम् ॥ तदर्वाकर्ममाया हि ज्ञानमाया तदूर्ध्वकम् ॥ ६८ ॥ मा लक्ष्मीः कर्मभोगो वै
 याति मायेति कथ्यते ॥ मालक्ष्मीर्ज्ञानभोगो वै याति मायेति कथ्यते ॥ ६९ ॥ तदूर्ध्वं नित्यभोगो हि तदर्वाङ् नश्वरं विदुः ॥ तदर्वाक्च तिरोधानं
 तदूर्ध्वं न तिरोधनम् ॥ ७० ॥ तदर्वाक्पाशबंधो हि तदूर्ध्वं नहिबंधनम् ॥ तदर्वाक्परिवर्तते काम्यकर्मानुसारिणः ॥ ७१ ॥ निष्कामकर्मभोगस्तु तदूर्ध्वं
 परिकीर्तितः ॥ तदर्वाक्परिवर्तते बिंदुपूजापरायणाः ॥ ७२ ॥ तदूर्ध्वं हि ब्रजंत्येव निष्कामा लिङ्गपूजकाः ॥ तदर्वाक्परिवर्तते शिवान्यसुरपूजकाः ॥
 ॥ ७३ ॥ शिवैकनिस्ता य च तदूर्ध्वं संप्रयांति ते ॥ तदर्वाग्जीवकोटिः स्यात्तदूर्ध्वं परकोटिका ॥ ७४ ॥ सांसारिकास्तदर्वाक्च मुक्ताः खलु
 तदूर्ध्वगाः ॥ तदर्वाक्परिवर्तते प्राकृतद्रव्यपूजकाः ॥ ७५ ॥ तदूर्ध्वं हि ब्रजंत्येते पौरुषद्रव्यपूजकाः ॥ तदर्वाक्छक्तिर्लिङ्गं तु शिवर्लिङ्गं तदूर्ध्वकम् ॥
 ॥ ७६ ॥ तदर्वागावृतं लिङ्गं तदूर्ध्वं हि निरावृत्ति ॥ तदर्वाक्कल्पितं लिङ्गं तदूर्ध्वं वै न कल्पितम् ॥ ७७ ॥ तदर्वाग्बाह्यर्लिङ्गं स्यादतरंगं तदूर्ध्वकम् ॥
 तदर्वाक्छक्तिलोका हि शतं वै द्वादशाधिकम् ॥ ७८ ॥ तदर्वाग्बिंदुरूपं हि नादरूपं तदुत्तरम् ॥ तदर्वाक्कर्मलोकस्तु तदूर्ध्वं ज्ञानलोककः ॥ ७९ ॥
 नमस्कारस्तदूर्ध्वं हि मदाहंकारनाशनः ॥ जनिजं वै तिरोधानं नानिषिद्धयातते इति ॥ ८० ॥ ज्ञानशब्दार्थ एव हि तिरोधाननिवारणात् ॥ तद
 र्वाक्परिवर्तते ह्याधिभौतिकपूजकाः ॥ ८१ ॥ आध्यात्मिकार्चका एव तदूर्ध्वं संप्रयांति वै ॥ तावद्वै वेदिभागं तन्महालोकात्मर्लिङ्गके ॥ ८२ ॥ प्रकृ
 त्यद्यष्टबंधोऽपि वेद्यंते संप्रतिष्ठितः ॥ एवमेतादृशं ज्ञेयं सर्वं लौकिकवैदिकम् ॥ ८३ ॥ अधर्ममहिषारूढं कालचक्रं तरंति ते ॥ सत्यादिधर्मयुक्ता ये
 शिवपूजापराश्च ये ॥ ८४ ॥ तदूर्ध्वं वृषभो धर्मो ब्रह्मचर्यस्वरूपधृक् ॥ सत्यादिपादयुक्तस्तु शिवलोकाग्रतः स्थितः ॥ ८५ ॥ क्षमाशृंगः शमश्रोत्रो
 वेदध्वनिविभूषितः ॥ आस्तिक्यचक्षुर्निश्वासगुरुबुद्धिमना वृषः ॥ ८६ ॥ क्रियादिवृषभा ज्ञेयाः कारणादिषु सर्वदा ॥ तं क्रियावृषभं धर्मं कालार्तातौ
 ऽधितिष्ठति ॥ ८७ ॥ ब्रह्मविष्णुमहेशानां स्वस्वायुर्दिनमुच्यते ॥ तदूर्ध्वं न दिनं रात्रिर्न जन्ममरणादिकम् ॥ ८८ ॥ पुनः कारणसत्यांता कारणब्रह्मणस्तथा ॥
 गंधादिभ्यस्तु भूतेभ्यस्तदूर्ध्वं निर्मिताः सदा ॥ ८९ ॥ सूक्ष्मगंधस्वरूपा हि स्थिता लोकाश्चतुर्दश ॥ पुनः कारणविष्णोर्वै स्थिता लोकाश्चतुर्दश ॥
 ॥ ९० ॥ पुनः कारणरुद्रस्य लोकाष्टाविंशका मताः ॥ पुनश्च कारणेशस्य षट्पञ्चाशत्तदूर्ध्वगाः ॥ ९१ ॥ ततः परं ब्रह्मचर्यलोकाख्यं शिवसंमतम् ॥

शि०पु०
॥ १७ ॥

तत्रैव ज्ञानकैलासे पंचावरणसंयुते ॥ ९२ ॥ पंचमंडलसंयुक्तं पंचब्रह्मकलान्वितम् ॥ आदिशक्तिसमायुक्तमादिलिंगं तु तत्र वै ॥ ९३ ॥ शिवालय-
मिदं प्रोक्तं शिवस्य परमात्मनः ॥ परशक्त्या समायुक्तस्तत्रैव परमेश्वरः ॥ ९४ ॥ दृष्टिः स्थितिश्च संहारस्तिरोभावोऽप्यनुग्रहः ॥ पंचकृत्यप्रवीणोऽसौ
सच्चिदानंदविग्रहः ॥ ९५ ॥ ध्यानधर्मः सदा यस्य सदानुग्रहतत्परः ॥ समाध्यासनमासीनः स्वात्मारामो विराजते ॥ ९६ ॥ तस्य संदर्शनं साध्यं
कर्मध्यानादिभिः क्रमात् ॥ नित्यादिकर्मयजनाच्छिवकर्ममतिर्भवेत् ॥ ९७ ॥ क्रियादिशिवकर्मभ्यः शिवज्ञानं प्रसाधयेत् ॥ तद्दर्शनगताः सर्वे
मुक्ता एव न संशयः ॥ ९८ ॥ मुक्तिरात्मस्वरूपेण स्वात्मारामत्वमेव हि ॥ क्रियातपोजपज्ञानध्यानधर्मेण सुस्थितः ॥ ९९ ॥ शिवस्य दर्शनं
लब्ध्वा स्वात्मारामत्वमेव हि ॥ यथा रविः स्वकिरणादशुद्धिमपनेष्यति ॥ १०० ॥ कृपाविचक्षणः शंभुरज्ञानमपनेष्यति ॥ अज्ञानविनिवृत्तौ
तु शिवज्ञानं प्रवर्तते ॥ १०१ ॥ शिवज्ञानात्स्वम्बरूपमात्मारामत्वमेष्यति ॥ आत्मारामत्वसंसिद्धौ कृतकृत्यो भवेन्नरः ॥ १०२ ॥ पुनश्च शत-
लक्षेण ब्रह्मणः पदमाप्नुयात् ॥ पुनश्च शतलक्षेण विष्णोः पदमाप्नुयात् ॥ १०३ ॥ पुनश्च शतलक्षेण रुद्रस्य पदमाप्नुयात् ॥ पुनश्च शतलक्षेण ऐश्वर्य-
पदमाप्नुयात् ॥ १०४ ॥ पुनश्चैवंविधेनैव जपेन सुसमाहितः ॥ शिवलोकादिभूते हि कालचक्रमवाप्नुयात् ॥ १०५ ॥ कालचक्रं पंचचक्रमेकैकेन
क्रमोत्तरे ॥ दृष्टिमोहौ ब्रह्मचक्रं भोगमोहौ तु वैष्णवम् ॥ १०६ ॥ कोपमोहौ रौद्रचक्रं भ्रमणं चैश्वरं विदुः ॥ शिवचक्रं ज्ञानमोहौ पंचचक्रं
विदुर्बुधाः ॥ १०७ ॥ पुनश्च दशकोट्या हि कारणब्रह्मणः पदम् ॥ पुनश्च दशकोट्या हि तत्पदैश्वर्यमाप्नुयात् ॥ १०८ ॥ एवं क्रमेण विष्णवादेः
पदं लब्ध्वा महौजसः ॥ क्रमेण तत्पदैश्वर्यं लब्ध्वा च महात्मनः ॥ १०९ ॥ शतकोटिमनुं जप्त्वा पंचोत्तरमतंद्रितः ॥ शिवलोकमवाप्नोति पंच-
मावरणाद्बहिः ॥ ११० ॥ राजसं मंडपं तत्र नदीसंस्थानमुत्तमम् ॥ तपोरूपश्च वृषभस्तत्रैव परिदृश्यते ॥ १११ ॥ सद्योजातस्य तत्स्थानं पंचमा-
वरणं परम् ॥ वामदेवस्य च स्थानं चतुर्थावरणं पुनः ॥ ११२ ॥ अघोरनिलयं पश्चात्तृतीयावरणं परम् ॥ पुरुषस्यैव सांबस्य द्वितीयावरणं
शुभम् ॥ ११३ ॥ ईशानस्य परस्यैव प्रथमावरणं ततः ॥ ध्यानधर्मस्य च स्थानं पंचमं मंडपं ततः ॥ ११४ ॥ बलिनाथस्य संस्थानं तत्र पूर्णं
मृतप्रदम् ॥ चतुर्थं मंडपं पश्चाच्चंद्रशेखरमूर्तिमतः ॥ ११५ ॥ सोमस्कंदस्य च स्थानं तृतीयं मंडपं परम् ॥ द्वितीयं मंडपं नृत्यमंडपं प्रादुरास्तिकाः
॥ ११६ ॥ प्रथमं मूलमायायाः स्थानं तत्रैव शोभनम् ॥ ततः परं गर्भगृहं लिंगस्थानं परं शुभम् ॥ ११७ ॥ नंदिसंस्थानतः पश्चान्न विदुः शिव-
वैभवम् ॥ नंदीश्वरो बहिस्तिष्ठन्पंचाक्षरमुपासते ॥ ११८ ॥ एव गुरुकमाल्लब्धं नंदीशास्त्रं मया पुनः ॥ ततः परं स्वसंवेद्यं शिवेनैवानुभावि-

वि०सं०
अ० १७

502

॥ १७ ॥

तम् ॥ ११९ ॥ शिवस्य कृपया साक्षाच्छिवलोकस्य वैभवम् ॥ विज्ञातुं शक्यते सर्वैर्नान्यथेत्यादुरास्तिकाः ॥ १२० ॥ एवं क्रमेण मुक्ता स्युर्ब्राह्मणा
 वै जितेन्द्रियाः ॥ अन्येषां च क्रमं वक्ष्ये गदतः शृणुतादरात् ॥ १२१ ॥ गुरूपदेशाज्जाप्यं वै ब्राह्मणां नमोऽतकम् ॥ पंचाक्षरं पंचलक्ष्मायुष्यं
 प्रजपेद्विधिः ॥ १२२ ॥ स्त्रीत्वापनयनार्थं तु पंचलक्षं जपेत्पुनः ॥ मंत्रेण पुरुषो भूत्वा क्रमान्मुक्तो भवेद्बुधः ॥ १२३ ॥ क्षत्रियः पंचलक्षेण क्षत्रत्व
 मपनेष्यति ॥ पुनश्च पंचलक्षेण क्षत्रियो ब्राह्मणो भवेत् ॥ १२४ ॥ मंत्रसिद्धिर्जपाच्चैव क्रमान्मुक्तो भवेन्नरः ॥ वैश्यस्तु पंचलक्षेण वैश्यत्वमपनेष्यति
 ॥ १२५ ॥ पुनश्च पंचलक्षेण मंत्रक्षत्रिय उच्यते ॥ पुनश्च पंचलक्षेण क्षत्रत्वमपनेष्यति ॥ १२६ ॥ पुनश्च पंचलक्षेण मंत्रब्राह्मण उच्यते ॥ शूद्रश्चैव
 नमोऽनेन पंचविंशतिलक्षतः ॥ १२७ ॥ मंत्रविप्रत्वमापद्य पश्चाच्छुद्धो भवेद्विजः ॥ नारीवाथ नरो वाथ ब्राह्मणो वान्य एव वा ॥ १२८ ॥ नमोऽन्तं
 वा नमः पूर्वमातुरः सर्वदा जपेत् ॥ तत्र स्त्रीणां तथैवोद्य गुरुर्निर्देशयेत्क्रमात् ॥ १२९ ॥ साधकः पंचलक्षांते शिवप्रीत्यर्थमेव हि ॥ महाभिषेक
 नैवेद्यं कृत्वा भक्तांश्च पूजयेत् ॥ १३० ॥ पूजया शिवभक्तस्य शिवः प्रीततरो भवेत् ॥ शिवस्य शिवभक्तस्य भेदो नास्ति शिवो हि सः ॥ १३१ ॥
 शिवस्वरूपमंत्रस्य धारणाच्छिव एव हि ॥ शिवभक्तशरीरे हि शिवे तत्परमो भवेत् ॥ १३२ ॥ शिवभक्ताः क्रियाः सर्वा वेदसर्वक्रियां विदुः ॥
 यावद्यावच्छिवमंत्रं येन जप्तं भवेत्क्रमात् ॥ १३३ ॥ तावद्वै शिवसान्निध्यं तस्मिन्देहे न संशयः ॥ देवीलिंगं भवेद्रूपं शिवभक्तस्त्रियास्तथा ॥ १३४ ॥
 यावन्मंत्रं जपेद्देव्यास्तावत्सान्निध्यमस्ति हि ॥ शिवं संपूजयेद्धीमान्स्वयं वै शब्दरूपभाक् ॥ १३५ ॥ स्वयं चैव शिवो भूत्वा परां शक्तिं प्रपूजयेत् ॥
 शक्तिं वेरं च लिंगं च ह्यालेख्या मायया यजेत् ॥ १३६ ॥ शिवलिंगं शिवं मत्वा स्वात्मानं शक्तिरूपकम् ॥ शक्तिर्लिंगं च देवीं च मत्वा स्वं
 शिवरूपकम् ॥ १३७ ॥ शिवलिंगं नादरूपं बिंदुरूपं शक्तिकम् ॥ उपप्रधानभावेन अन्योन्याशक्तिर्लिंगकम् ॥ १३८ ॥ पूजयेच्च शिवं शक्तिं स
 शिवो मूलभावनात् ॥ शिवभक्ताञ्छिवमंत्ररूपकाञ्छिवरूपकान् ॥ १३९ ॥ षोडशैरुपचारैश्च पूजयेदिष्टमाप्नुयात् ॥ येन शुश्रूषणाद्यैश्च शिवभक्तस्य
 लिंगिनः ॥ १४० ॥ आनंदं जनयेद्विद्वान्छिवः प्रीततरो भवेत् ॥ शिवभक्तान्सपत्नीकान्पत्न्या सह सदैव तत् ॥ १४१ ॥ पूजयेद्भोजनाद्यैश्च पंच
 वा दश वा शतम् ॥ धने देहे च मंत्रे च भावनायामवंचकः ॥ १४२ ॥ शिवशक्तिस्वरूपेण न पुनर्जायते भुवि ॥ नाभेरधो ब्रह्मभागमाकंठं विष्णुभागकम्
 ॥ १४३ ॥ मुखं लिंगमिति प्रोक्तं शिवभक्तशरीरकम् ॥ मृतान्दाहादियुक्तान्वा दाहादिरहितान्मृतान् ॥ १४४ ॥ उद्दिश्य पूजयेदादिपितरं शिवमेव
 हि ॥ पूजां कृत्वादिमातुश्च शिवभक्तांश्च पूजयेत् ॥ १४५ ॥ पितृलोकं समासाद्य क्रमान्मुक्तो भवेन्मृतः ॥ क्रियायुक्तदशभ्यश्च तपोयुक्तो

शि०पु०

॥ १८ ॥

विशिष्यते ॥ १४६ ॥ तपोयुक्तश्चेत्यश्च जपयुक्तो विशिष्यते ॥ जपयुक्तसहस्रेभ्यः शिवज्ञानी विशिष्यते ॥ १४७ ॥
शिवज्ञानिषु लक्षेषु ध्यानयुक्तो विशिष्यते ॥ ध्यानयुक्तेषु कोटिभ्यः समाधिस्थो विशिष्यते ॥ १४८ ॥ उत्तरोत्तरवैशिष्ट्या
त्पूजायामुत्तरोत्तरम् ॥ फलं वैशिष्ट्यरूपं च दुर्विज्ञेयं मनीषिभिः ॥ १४९ ॥ तस्माद्वै शिवभक्तस्य माहात्म्यं वेत्ति को नरः ॥ शिवशक्त्योः
पूजनं च शिवभक्तस्य पूजनम् ॥ १५० ॥ कुरुते यो नरो भक्त्या स शिवः शिवमेधते ॥ य इमं पठतेऽध्यायमर्थवद्वेदसंमतम् ॥ १५१ ॥
शिवज्ञानी भवेद्विप्रः शिवेन सह मोदते ॥ श्रावयेच्छिवभक्तांश्च विशेषज्ञो मुनीश्वरः ॥ १५२ ॥ शिवप्रसादसिद्धिः स्याच्छिवस्य कृपया बुधाः ॥
॥ १५३ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ ऋषय उचुः ॥ बन्धमोक्षस्वरूपं हि ब्रूहि सर्वार्थ
वित्तम् ॥ सूत उवाच ॥ बन्धमोक्षं तथोपायं वक्ष्येऽहं शृणुतादरात् ॥ १ ॥ प्रकृत्याद्यष्टबन्धेन बद्धो जीवः स उच्यते ॥ प्रकृत्याष्टबन्धेन निर्मुक्तो
मुक्त उच्यते ॥ २ ॥ प्रकृत्यादिवशीकारो मोक्ष इत्युच्यते स्वतः ॥ बद्धजीवस्तु निर्मुक्तो मुक्तजीवः स कथ्यते ॥ ३ ॥ प्रकृत्यग्रे ततो बुद्धिर्गहं
कारो गुणात्मकः ॥ पञ्चतन्मात्रमित्येतत्प्रकृत्याद्यष्टकं विदुः ॥ ४ ॥ प्रकृत्याद्यष्टजो देहो देहजं कम उच्यते ॥ पुनश्च कर्मजो देहो जन्मकर्म पुनः
पुनः ॥ ५ ॥ शरीरं त्रिविधं ज्ञेयं स्थूलं सूक्ष्मं च कारणम् ॥ स्थूलं व्यापारदं प्रोक्तं सूक्ष्ममिन्द्रियभोगदम् ॥ ६ ॥ कारणं त्वात्मभोगार्थं जीव
कर्मानुरूपतः ॥ सुखं दुःखं पुण्यपापैः कर्मभिः फलमश्नुते ॥ ७ ॥ तस्माद्वि कर्मरज्ज्वा हि बद्धो जीवः पुनः पुनः ॥ शरीरत्रयकर्मभ्यां चक्रवद्धा
म्यते सदा ॥ ८ ॥ चक्रभ्रमनिवृत्त्यर्थं चक्रकर्तारमीडयेत् ॥ प्रकृत्यादिमहाचक्रं प्रकृतेः परतः शिवः ॥ ९ ॥ चक्रकर्ता महेशो हि प्रकृतेः परतो
यतः ॥ पिबति वाथ वमति जीवन्बालो जलं यथा ॥ १० ॥ शिवस्तथा प्रकृत्यादि वशीकृत्याधितिष्ठति ॥ सर्वं वशीकृतं यस्मात्तस्माच्छिव इति
स्मृतः ॥ शिव एव हि सर्वज्ञः परिपूर्णश्च निःस्पृहः ॥ ११ ॥ सर्वज्ञता तृप्तिरनादिबोधः स्वतंत्रता नित्यमलुप्तशक्तिः ॥ अनंतशक्तिश्च महेश्वरस्य
यन्मानसैश्वर्यमवेति वेदः ॥ १२ ॥ अतः शिवप्रसादेन प्रकृत्यादि वशं भवेत् ॥ शिवप्रसादलाभार्थं शिवमेव प्रपूजयेत् ॥ १३ ॥ निःस्पृहस्य च
पूर्णस्य तस्य पूजा कथं भवेत् ॥ शिवोद्देशकृतं कर्म प्रसादजनकं भवेत् ॥ १४ ॥ लिंगे वेरे भक्तजने शिवमुद्दिश्य पूजयेत् ॥ कायेन मनसा
वाचा धनेनापि प्रपूजयेत् ॥ १५ ॥ पूजया तु महेशो हि प्रकृतः परमः शिवः ॥ प्रसादं कुरुते सत्यं पूजकस्य विशेषतः ॥ १६ ॥ शिवप्रसादात्क
र्माद्यं क्रमेण स्ववशं भवेत् ॥ कर्मारभ्य प्रकृत्यंतं यदा सर्वं वशं भवेत् ॥ १७ ॥ तदा मुक्त इति प्रोक्तः स्वात्मारामो विराजते ॥ प्रसादात्परमेशस्य

वि०सं०१

अ० १८

561

॥ १८ ॥

कर्मदेहो यदा वशः ॥ १८ ॥ तदा वै शिवलोके तु वासः सालोक्यमुच्यते ॥ सामीप्यं याति सांबस्य तन्मात्रे च वशं गते ॥ १९ ॥ तदा तु शिव
 सायुज्यमायुधाद्यैः क्रियादिभिः ॥ महाप्रसादलाभे च बुद्धिश्चापि वशा भवेत् ॥ २० ॥ बुद्धिस्तु कार्यं प्रकृतेस्तत्साधिरितिकथ्यते ॥ पुनर्महाप्रसादेन
 प्रकृतिवशमेष्ट्यति ॥ २१ ॥ शिवस्य मानसैश्वर्यं तदाऽयत्नं भविष्यति ॥ सार्वज्ञाद्यं शिवैश्वर्यं लब्ध्वा स्वात्मनि राजते ॥ २२ ॥ तत्सायुज्यमिति
 प्राहुर्वेदागमपरायणाः ॥ एवं क्रमेण मुक्तिः स्याल्लिंगादौ पूजया स्वतः ॥ २३ ॥ अतः शिवप्रसादार्थं क्रियाद्यैः पूजयेच्छिवम् ॥ शिवक्रिया शिवतपः
 शिवमंत्रजपः सदा ॥ २४ ॥ शिवज्ञानं शिवध्यानमुत्तरोत्तरमभ्यसेत् ॥ आसुतेगमृतेः कालं नयेद्वै शिवचितया ॥ २५ ॥ सद्यादिभिश्च कुसुमेरच
 येच्छिवमेष्ट्यति ॥ ॥ ऋषय उचुः ॥ लिंगादौ शिवपूजाया विधानं ब्रहि सुव्रत ॥ २६ ॥ सूत उवाच ॥ लिंगानां च क्रमं वक्ष्ये यथावच्छृणुत
 द्विजाः ॥ तदेव लिंगं प्रथमं प्रणवं सार्वकामिकम् ॥ २७ ॥ सूक्ष्मप्रणवरूपं हि सूक्ष्मरूपं तु निष्कलम् ॥ स्थूललिंगं हि सकलं तत्पंचाक्षरमु
 च्यते ॥ २८ ॥ तयोः पूजा तपः प्रोक्तं साक्षान्मोक्षप्रदे उभे ॥ पौरुषप्रकृतिभूतानि लिंगानि सुबहूनि च ॥ २९ ॥ तानि विस्तरतो वक्तुं शिवो वेत्ति
 न चापरः ॥ भूविकाराणि लिंगानि ज्ञातानि प्रब्रवीमि वः ॥ ३० ॥ स्वयंभूलिंगं प्रथमं बिंदुलिंगं द्वितीयकम् ॥ प्रतिष्ठितं चरं चैव गुरुलिंगं तु
 पंचमम् ॥ ३१ ॥ देवर्षितपसा तुष्टः सान्निध्यार्थं तु तत्र वै ॥ पृथिव्यन्तर्गतः शर्वो बीजं वै नादरूपतः ॥ ३२ ॥ स्थावरांकुस्वद्वमिमुद्भिद्य व्यक्त
 एव सः ॥ स्वयं भूतं जातमिति स्वयंभूरिति तं विदुः ॥ ३३ ॥ तल्लिंगपूजया ज्ञानं स्वयमेव प्रवर्धते ॥ सुवर्णरजतादौ वा पृथिव्यां स्थंडिलेऽपि वा ॥
 ॥ ३४ ॥ स्वहस्तालिखितं लिंगं शुद्धप्रणवमंत्रकम् ॥ यंत्रलिंगं समालिख्य प्रतिष्ठावाहनं चरेत् ॥ ३५ ॥ बिंदुनादमयं लिंगं स्थावरं जंगमं च यत् ॥
 भावनामयमेतद्वि शिवदृष्टं न संशयः ॥ ३६ ॥ यत्र विश्वस्यते शंभुस्तत्र तस्मै फलप्रदः ॥ स्वहस्तालिखिते यंत्रे स्थावरादावकृत्रिमे ॥ ३७ ॥
 आवाह्य पूजयेच्छंभुं षोडशैरुपचारकैः ॥ स्वयमैश्वर्यमाप्नोति ज्ञानमभ्यासतो भवेत् ॥ ३८ ॥ देवैश्च ऋषिभिश्चापि स्वात्मसिद्धयर्थमेव हि ॥ समं
 त्रेणात्महस्तेन कृतं यच्छुद्धमंडले ॥ ३९ ॥ शुद्धभावनया चैव स्थापितं लिंगमुत्तमम् ॥ तल्लिंगं पौरुषं प्राहुस्तत्प्रतिष्ठितमुच्यते ॥ ४० ॥ तल्लिंग
 पूजया नित्यं पौरुषैश्वर्यमाप्नुयात् ॥ महद्भिर्ब्राह्मणैश्चापि राजभिश्च महाधनैः ॥ ४१ ॥ शिल्पिना कल्पितं लिंगं मंत्रेण स्थापितं च यत् ॥ प्रतिष्ठितं
 प्राकृतं हि प्राकृतैश्वर्यभोगदम् ॥ ४२ ॥ यदूर्जितं च नित्यं च तद्वि पौरुषमुच्यते ॥ यदुर्बलमनित्यं च तद्वि प्राकृतमुच्यते ॥ ४३ ॥ लिंगं नाभि
 स्तथा जिह्वा नासाग्रं च शिखा क्रमात् ॥ कब्धादिषु त्रिलोकेषु लिंगमाध्यात्मिकं चरम् ॥ ४४ ॥ पर्वतं पौरुषं प्रोक्तं भूतलं प्राकृतं

शि० पु०
॥ १९ ॥

विदुः ॥ वृक्षादि पौरुषं ज्ञयं गुल्मादि प्राकृतं विदुः ॥ ४५ ॥ षाष्टिकं प्राकृतं ज्ञयं शालिगोधूमपौरुषम् ॥ ऐश्वर्यं पौरुषं विद्या-
दणिमाद्यष्टसिद्धिदम् ॥ ४६ ॥ सुस्त्रीधनादिविषयं प्राकृतं प्रादुरास्तिकाः ॥ प्रथमं चरलिङ्गेषु रसलिङ्गं प्रकथ्यते ॥ ४७ ॥ रस
लिङ्गं ब्राह्मणानां सर्वाभीष्टप्रदं भवेत् ॥ वाणलिङ्गं क्षत्रियाणां महाराज्यप्रदं शुभम् ॥ ४८ ॥ स्वर्णलिङ्गं तु वैश्यानां महाधनपतित्वदम् ॥ शिलालिङ्गं
तु शूद्राणां महाशुद्धिकरं शुभम् ॥ ४९ ॥ स्फाटिकं बाणलिङ्गं च सर्वेषां सर्वकामदम् ॥ स्वीयाभावेऽन्यदीयं तु पूजायां न निषिद्धयते ॥ ५० ॥
स्त्रीणां तु पार्थिवं लिङ्गं सभर्तृणां विशेषतः ॥ विधवानां प्रवृत्तानां स्फाटिकं परिकीर्तितम् ॥ ५१ ॥ विधवानां प्रवृत्तानां रसलिङ्गं विशिष्यते ॥
बाल्ये वा यौवने वापि वार्धके वापि सुव्रताः ॥ ५२ ॥ शुद्धस्फटिकलिङ्गं तु स्त्रीणां तत्सर्वभोगदम् ॥ प्रवृत्तानां पीठपूजा सर्वाभीष्टप्रदा भुवि ॥ ५३ ॥
पात्रेणैव प्रवृत्तस्तु सर्वपूजां समाचरेत् ॥ अभिषेकांते च नैवेद्यं शाल्यग्रेण समाचरेत् ॥ ५४ ॥ पूजांते स्थापयेद्विङ्गं संपुटेषु पृथग्गृहे ॥ कर्पूजानिवृत्तानां
स्वभोज्यं तु निवेदयेत् ॥ ५५ ॥ निवृत्तानां परं सूक्ष्मं लिङ्गमेव विशिष्यते ॥ विभूत्यभ्यर्चनं कुर्याद्रिभूतिं च निवेदयेत् ॥ ५६ ॥ पूजां कृत्वाऽथ
तल्लिङ्गं शिखा धारयेत्सदा ॥ विभूतिस्त्रिविधा प्रोक्ता लोकवेदशिवाग्निभिः ॥ ५७ ॥ लोकाग्निजमथो भस्म द्रव्यशुद्धयर्थमावहेत् ॥ मृदारुलोह
रूपाणां धान्यानां च तथैव च ॥ ५८ ॥ तिलादीनां च द्रव्याणां वस्त्रादीनां तथैव च ॥ तथा पर्युषितानां च भस्मनां शुद्धिरिष्यते ॥ ५९ ॥ श्वादि
भिर्दूषितानां च भस्मना शुद्धिरिष्यते ॥ सजलं निर्जलं भस्म यथायोग्यं तु योजयेत् ॥ ६० ॥ वेदाग्निजं तथा भस्म तत्कर्मांतेषु धारयेत् ॥ मंत्रेण
क्रियया जन्यं कर्माग्नौ भस्मरूपधृक् ॥ ६१ ॥ तद्भस्मधारणात्कर्म स्वात्मन्यारोपितं भवेत् ॥ अधोरेणात्ममंत्रेण विल्वकाष्ठं प्रदाहयेत् ॥ ६२ ॥
शिवाग्निरिति संप्रोक्तस्तेन दग्धं शिवाग्निजम् ॥ कपिलागोमयं पूर्वं केवलं गव्यमेव वा ॥ ६३ ॥ शम्यश्चत्थपलाशान्क्वा वटारग्वधविल्वकान् ॥
शिवाग्निना दहेच्छुद्धं तद्वै भस्म शिवाग्निजम् ॥ ६४ ॥ दर्भाग्रौ वा दहेत्काष्ठं शिवमंत्रं समुच्चरन् ॥ सम्यक्संशोध्य वस्त्रेण नवकुंभे निधापयेत् ॥
॥ ६५ ॥ दीप्त्यर्थं तत्तु संग्राह्यं मन्यते पूज्यतेऽपि च ॥ भस्मशब्दार्थ एव हि शिवः पूर्वं तथाकरोत् ॥ ६६ ॥ यथा स्वविषये राजा सारं गृह्णाति
यत्करम् ॥ यथा मनुष्याः सस्यादीन्दग्ध्वा सारं भजन्ति वै ॥ ६७ ॥ यथा हि जाठराग्निश्च भक्ष्यादीन्विधिवान्वहन् ॥ दग्ध्वा सारतरं सारात्स्वदेहं
परिपुष्यति ॥ ६८ ॥ तथा प्रपञ्चकर्तापि स शिवः परमेश्वरः ॥ स्वाधिष्ठेयप्रपञ्चस्य दग्ध्वा सारं गृहीतवान् ॥ ६९ ॥ दग्ध्वा प्रपञ्चं तद्भस्म स्वात्म
न्यारोपयच्छिवः ॥ उद्धूलनस्य व्याजनं जगत्सारं गृहीतवान् ॥ ७० ॥ स्वरत्नं स्थापयामास स्वकीये हि शरीरके ॥ केशमाकाशसारेण वायुसारेण वै

वि० सं० १
अ० १८

560

॥ १९ ॥

मुखम् ॥ ७१ ॥ हृदयं चाग्निसारेण त्वपां सारेण वै कटिम् ॥ जातु चावनिसारेण तद्वत्सर्वं तदंगकम् ॥ ७२ ॥ ब्रह्मविष्णोश्च रुद्राणां सारं चैव
 त्रिपुण्ड्रकम् ॥ तथा तिलकरूपेण ललाटान्ते महेश्वरः ॥ ७३ ॥ भवद्वष्टा सर्वमेतद्धि मन्यते स्वयमित्यसौ ॥ प्रपंचसारसर्वस्वमनैव वशीकृतम् ॥
 ७४ ॥ तस्मादस्य वशीकर्ता नास्तीति स शिवः स्मृतः ॥ यथा सर्वमृगाणां च हिंसको मृगहिंसकः ॥ ७५ ॥ अस्य हिंसामृगो नास्ति तस्मा
 त्सिंह इतीरितः ॥ शं नित्यं सुखमानंदमिकारः पुरुषः स्मृतः ॥ ७६ ॥ वकारः शक्तिरमृतं मेलनं शिव उच्यते ॥ तस्मादेवं स्वमात्मानं शिवं कृत्वा
 चर्येच्छिवम् ॥ ७७ ॥ तस्माद्भूलनं पूर्वं त्रिपुण्ड्रं धारयेत्पुनः ॥ पूजाकाले हि सजलं शुद्धयर्थं निर्जलं भवेत् ॥ ७८ ॥ दिवा वा यदि वा रात्रौ
 नारी वाथ नरोऽपि वा ॥ पूजार्थं सजलं भस्म त्रिपुण्ड्रैव धारयेत् ॥ ७९ ॥ त्रिपुण्ड्रं सजलं भस्म धृत्वा पूजां करोति यः ॥ शिवपूजाफलं सांगं
 तस्यैव हि सुनिश्चितम् ॥ ८० ॥ भस्म वै शिवमंत्रेण धृत्वा ह्यत्याश्रमी भवेत् ॥ शिवाश्रमीति संप्रोक्तः शिवैकपरमो यतः ॥ ८१ ॥ शिवव्रतैक
 निष्ठस्य नाशौचं न च सूतंकम् ॥ ललाटेऽप्ये सितं भस्म तिलकं धारयेन्मृदा ॥ ८२ ॥ स्वहस्ताद्गुरुहस्ताद्वा शिवभक्तस्य लक्षणम् ॥ गुणान्ध इति
 प्रोक्तो गुरुशब्दस्य विग्रहः ॥ ८३ ॥ सविकारान्नाजसादीन्गुणान्धे व्यपोहति ॥ गुणातीतः परशिवो गुरुरूपं समाश्रितः ॥ ८४ ॥ गुणत्रयं व्यपो
 ह्याग्रे शिवं बोधयतीति सः ॥ विश्वस्तानां तु शिष्याणां गुरुरित्यभिधीयते ॥ ८५ ॥ तस्माद्गुरुशरीरं तु गुरुलिंगं भवेद्बुधः ॥ गुरुलिंगस्य पूजा तु
 गुरुशुश्रूषणं भवेत् ॥ ८६ ॥ श्रुतं करोति शुश्रूषा कायेन मनसा गिरा ॥ उक्तं यद्गुरुणा पूर्वं शक्यं वाऽशक्यमेव वा ॥ ८७ ॥ करोत्येव हि पूतत्मा
 प्राणैरपि धनैरपि ॥ तस्माद्वै शासने योग्यः शिष्य इत्यभिधीयते ॥ ८८ ॥ शरीराद्यर्थकं सर्वं गुरोर्दत्त्वा सुशिष्यकः ॥ अग्रपाकं निवेद्याग्रे
 भुञ्जीयाद्बुधनुज्ञया ॥ ८९ ॥ शिष्यः पुत्र इति प्रोक्तः सदा शिष्यत्वयोगतः ॥ जिह्वालिंगान्मन्त्रशुक्रं कर्णयोनीं निषिच्य वै ॥ ९० ॥ जातः पुत्रो
 मंत्रपुत्रः पितरं पूजयेद्गुरुम् ॥ निमज्जयति पुत्रं वै संसारे जनकः पिता ॥ ९१ ॥ संतारयति संसाराद्गुरुर्वै बोधकः पिता ॥ उभयोरंतरं ज्ञात्वा
 पितरं गुरुमर्चयेत् ॥ ९२ ॥ अंगशुश्रूषया चापि धनाद्यैः स्वार्जितैर्गुरुम् ॥ पादादिकेशपर्यंतं लिंगान्यंगानि यद्गुरोः ॥ ९३ ॥ धनरूपैः पादुकाद्यैः
 पादसंग्रहणादिभिः ॥ स्नानाभिषेकनैवद्यभोजनैश्च प्रपूजयेत् ॥ ९४ ॥ गुरुपूजैव पूजा स्याच्छिवस्य परमात्मनः ॥ गुरुशेषं तु यत्सर्वमात्मशुद्धि
 करं भवेत् ॥ ९५ ॥ गुरोः शेषः शिवोच्छिष्ट जलमन्त्रादिनिर्मितम् ॥ शिष्याणां शिवभक्तानां ग्राह्यं भोज्यं भवेद्विजाः ॥ ९६ ॥ गुर्वनुज्ञाविरहितं
 चोर्वत्सकलं भवेत् ॥ गुरोरपि विशषज्ञं यत्नाद् गृहीतं वै गुरुम् ॥ ९७ ॥ अज्ञानमोचनं साध्यं विशेषज्ञो हि मोचकः ॥ आदौ च विघ्नशमनं कर्तव्यं कर्म

शि०पु०
॥ २० ॥

पूतये ॥ ९८ ॥ निविघ्नेन कृतं सांगं कर्म वै सफलं भवेत् ॥ तस्मात्सकलकर्मादौ विघ्नश पूजयेद्बुधः ॥ ९९ ॥ सर्वबाधानिवृत्त्यर्थं सर्वान्देवान्यजे
द्बुधः ॥ ज्वरादिग्रंथिगेगाश्च बाधा ह्याध्यात्मिकी मता ॥ १०० ॥ पिशाचजंबुकादीनां बल्मीकाद्युद्भवे तथा ॥ अकस्मादेव गोधादिजंतूनां पत
नेऽपि च ॥ १०१ ॥ गृहे कच्छपसर्पस्त्रीदुर्जनादर्शनेऽपि च ॥ वृक्षनारीगवादीनां प्रसूतिविषयेऽपि च ॥ १०२ ॥ भाविदुःखं समायति तस्मात्ते भौतिका
मताः ॥ अमेध्याशनिपातश्च महामारी तथैव च ॥ १०३ ॥ ज्वरमारी विषूचिश्च गोमारी च मसुरिका ॥ जन्मर्क्षग्रहसंक्रांतिग्रहयोगाः स्वरा
शिके ॥ १०४ ॥ दुःस्वप्नदर्शनाद्याश्च मता वै ह्याधिदैविकाः ॥ शवचांडालपतितस्पर्शादंतर्गृहे गते ॥ १०५ ॥ एतादृशे समुत्पन्ने भाविदुःखस्य
सूचके ॥ शान्तियज्ञं तु मतिमान्कुर्यात्तद्दोषशान्तये ॥ १०६ ॥ देवालयेऽथ गोष्ठे वा चैत्ये वापि गृहांगणे ॥ प्रदेशोन्नतविष्ण्ये वै द्विहस्ते च स्वलं
कृते ॥ १०७ ॥ भारमात्रब्रीहियान्ये प्रस्थाप्य परिसृत्य च ॥ मध्ये विलिख्य कमलं तथा दिक्षु विलिख्य वै ॥ १०८ ॥ तंतुना वेष्टितं कुंभं नव
गुग्गुलधूपितम् ॥ मध्ये स्थाप्य महाकुंभं तथा दिक्ष्वपि विन्यसेत् ॥ १०९ ॥ सनालाग्रकूर्चादीन्कलशाश्च तथाष्टसु ॥ पूरयेन्मंत्रपूतेन पंचद्र
व्ययुतेन हि ॥ ११० ॥ प्रक्षिपेन्नवरत्नानि नैऋतीन्क्रमशस्तथा ॥ कर्मज्ञं च सपत्नीकमाचार्यं वरयेद् बुधः ॥ १११ ॥ सुवर्णप्रतिमां विष्णोरिंद्रा
दीनां च निक्षिपेत् ॥ सशिरस्के मध्यकुंभे विष्णुमावाह्य पूजयेत् ॥ ११२ ॥ प्रागादिषु यथामंत्रमिंद्रादीन्क्रमशो यजेत् ॥ तत्तन्नाम्ना चतुर्थ्या च
नमोतेन यथाक्रमम् ॥ ११३ ॥ अवाहनादिकं सर्वमाचार्येणैव कारयेत् ॥ आचार्य ऋत्विजा सार्धं तन्मंत्रान्प्रजपेच्छतम् ॥ ११४ ॥ कुंभस्य
पश्चिमे भागे जपांते होममाचरेत् ॥ कोटिं लक्षं सहस्रं वा शतमष्टोत्तरं बुधाः ॥ ११५ ॥ एकाहं वा नवाहं वा तथा मंडलमेव वा ॥ यथायोग्यं प्रकु
र्वीत कालदेशानुसारतः ॥ ११६ ॥ शमीहोमश्च शान्त्यर्थे वृत्त्यर्थे च पलाशकम् ॥ समिदन्नाज्यकैर्द्रव्यर्नाम्ना मंत्रेण वा हुनेत् ॥ ११७ ॥ प्रारंभे
यत्कृतं द्रव्यं तत्क्रियांतं समाचरेत् ॥ पुण्याहं वाचयित्वा ते दिने संप्रोक्षयेज्जलैः ॥ ११८ ॥ ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चाद्यावदाहुतिसंख्यया ॥ आचार्यश्च
हविष्याशी ऋत्विजश्च भवेद् बुधाः ॥ ११९ ॥ आदित्यादीन्ग्रहानिष्ट्वा सर्वहोमांत एव हि ॥ ऋत्विग्भ्यो दक्षिणां दद्यान्नवरत्नं यथाक्रमम् ॥ १२० ॥ दश
दानं ततः कुर्याद्भूरिदानं ततः परम् ॥ बालानामुपनीतानां गृहिणां वनिनां धनम् ॥ १२१ ॥ कन्यानां च सभर्तृणां विधवानां ततः परम् ॥ तत्रो
पकरणं सर्वमाचार्याय निवेदयेत् ॥ १२२ ॥ उत्पातानां च मारीणां दुःखस्वामी यमः स्मृतः ॥ तस्माद्यमस्य प्रीत्यर्थं कालदानं प्रदापयेत् ॥
॥ १२३ ॥ शतनिष्केण वा कुर्याद्दशनिष्केण वा पुनः ॥ पाशांकुशधरं कालं कुर्यात्पुरुषरूपिणम् ॥ १२४ ॥ तत्स्वर्णप्रतिमादानं कुर्याद्दक्षिण्या

वि०सं० १
अ० १८

499

॥ २० ॥

॥ सिलदानं ततः कुर्यात्पूर्णायुष्यप्रसिद्धये ॥ १२५ ॥ आज्यावेक्षणदानं च कुर्याद्रथाधिनिवृत्तये ॥ सहस्रं भोजयेद्विप्रान्दरिद्रः शतमेव वा ॥
 ॥ १२६ ॥ वित्ताभावे दरिद्रस्तु यथाशक्ति समाचरेत् ॥ भैरवस्य महापूजां कुर्याद्भूतादिशांतये ॥ १२७ ॥ महाभिषेकं नैवेद्यं शिवस्याति तु कार-
 येत् ॥ ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चाद्भैरवभोजनरूपतः ॥ १२८ ॥ एवं कृतेन यज्ञेन दोषशांतिमवाप्नुयात् ॥ शांतियज्ञमिमं कुर्याद्र्षे वर्षे तु फाल्गुने ॥
 ॥ १२९ ॥ दुर्दर्शनादौ संद्यौ वै मासमात्रे समाचरेत् ॥ महापापादिसंप्राप्तौ कुर्याद्भैरवपूजनम् ॥ १३० ॥ ॥ महाव्याधिसमुत्पत्तौ संकल्पं पुनरा-
 चरेत् ॥ सर्पाभावे दरिद्रस्तु दीपदानमथाचरेत् ॥ १३१ ॥ तदप्यशक्तः स्नात्वा वैयार्त्तिकचिह्नानमाचरेत् ॥ दिवाकरं नमस्कुर्यान्मंत्रेणाष्टोत्तरं शतम् ॥
 ॥ १३२ ॥ सहस्रमयुतं लक्षं कोटिं वा कारयेद् बुधः ॥ नमस्कारात्मयज्ञेन तुष्टाः स्युः सर्वदेवताः ॥ १३३ ॥ त्वत्स्वरूपेऽर्पिता बुद्धिर्न तेऽशून्ये
 च सेचते ॥ या चास्त्यस्मदहंतेति त्वयि दृष्टे विवर्जिता ॥ १३४ ॥ नम्रोऽहं हि स्वदेहेन भो महांस्त्वमसि प्रभो ॥ न शून्यो मत्स्वरूपो वै तव
 दासोऽस्मि सांप्रतम् ॥ १३५ ॥ यथायोग्यं स्वात्मयज्ञं नमस्कारं प्रकल्पयेत् ॥ अथात्र शिवनैवेद्यं दत्त्वा तांबूलमाहरेत् ॥ १३६ ॥ शिवप्रदक्षिणं
 कुर्यात्स्वयमष्टोत्तरं शतम् ॥ सहस्रमयुः लक्षं कोटिमन्येन कारयेत् ॥ १३७ ॥ शिवप्रदक्षिणात्सर्वं पातकं नश्यति क्षणात् ॥ दुःखस्य मूलं
 व्याधिर्हि व्याधेर्मूलं हि पातकम् ॥ १३८ ॥ धर्मेणैव हि पापानामपनोदनमीरितम् ॥ शिवोद्देशकृतो धर्मः क्षमः पापविनोदने ॥ १३९ ॥ अध्यक्षं
 शिवधर्मेण प्रदक्षिणमितीरितम् ॥ क्रियया जपरूपं हि प्रणवं तु प्रदक्षिणम् ॥ १४० ॥ जननं मरणं द्वंद्वं मायाचक्रमितीरितम् ॥ शिवस्य मायाचक्रं
 हि बलिपीठं तदुच्यते ॥ १४१ ॥ बलिपीठं समारभ्य प्रादक्षिण्यक्रमेण वै ॥ पदे पदांतरं गत्वा बलिपीठं समाविशेत् ॥ १४२ ॥ नमस्कारं ततः
 कुर्यात्प्रादक्षिणमितीरितम् ॥ निर्गमाज्जननं प्राप्तं नमस्त्वात्मसमर्पणम् ॥ १४३ ॥ जननं मरणं द्वंद्वं शिवमायासमर्पितम् ॥ शिवमायार्पितद्वंद्वो न
 पुनस्त्वात्मभागभवेत् ॥ १४४ ॥ यावद्देहं क्रियाधीनः स जीवो बद्ध उच्यते ॥ देहत्रयवशीकारे मोक्ष इत्युच्यते बुधैः ॥ १४५ ॥ मायाचक्रप्रणेतार-
 हि शिवः परमकारणम् ॥ शिवमायार्पितद्वंद्वं शिवस्तु परिमार्जति ॥ १४६ ॥ शिवेन कल्पितं द्वंद्वं तस्मिन्नेव समर्पयेत् ॥ शिवस्यातिप्रियं विद्या-
 त्प्रादक्षिणं नमो बुधाः ॥ १४७ ॥ प्रादक्षिणनमस्काराः शिवस्य परमात्मनः ॥ षोडशैरुपचारैश्च कृता पूजा फलप्रदा ॥ १४८ ॥ प्रादक्षिणाविनाशं
 हि पातकं नास्ति भूतले ॥ तस्मात्प्रादक्षिणेनैव सर्वपापं विनाशयेत् ॥ १४९ ॥ शिवपूजापरो मौनी सत्यादिगुणसंयुतः ॥ क्रियातपोजपज्ञान-
 ध्यानेष्वेकैकमाचरेत् ॥ १५० ॥ ऐश्वर्यं दिव्यदेहश्च ज्ञानमज्ञानसंक्षयः ॥ शिवसान्निध्यमित्येतत्क्रियादीनां फलं भवेत् ॥ १५१ ॥ करणेन फलं
 याति तमसः परिहापनात् ॥ जन्मनःपरिमार्जित्वाज्जबुद्ध्या जनितानिव ॥ १५२ ॥ यथादेशं यथाकालं यथादेहं यथाधनम् ॥ यथायोग्यं प्रकु-

शि०पु०
॥ २१ ॥

वीत क्रियादीच्छिवभक्तिमान् ॥ १५३ ॥ न्यायार्जितसुवित्तेन वसेत्प्राज्ञः शिवस्थले ॥ जीवहिंसादिरहितमतिक्रेशविवर्जितम् ॥ १५४ ॥ पंचाक्षरेण जप्तं च तोयमन्नं विदुः सुखम् ॥ अथवाऽऽहुर्दरिद्रस्य भिक्षान्नं ज्ञानदं भवेत् ॥ १५५ ॥ शिवभक्तस्य भिक्षान्नं शिवभक्तिविवर्धनम् ॥ शंभुसत्रमिति प्राहुर्भिक्षान्नं शिवयोगिनः ॥ १५६ ॥ येन केनाप्युपायेन यत्र कुत्रापि भूतले ॥ शुद्धान्नभुक्सदा मौनी रहस्यं न प्रकाशयेत् ॥ १५७ ॥ प्रकाशयेत्तु भक्तानां शिवमाहात्म्यमेव हि ॥ रहस्यं शिवमंत्रस्य शिवो जानाति नापरः ॥ १५८ ॥ शिवभक्तो वसेन्नित्यं शिवलिंगं समाश्रितः ॥ स्थाणुलिंगाश्रयेणैव स्थाणुर्भवति भूसुराः ॥ १५९ ॥ पूजया चरलिंगस्य क्रमान्मुक्तो भवेद्भुवम् ॥ सर्वसुक्तं समासेन साध्यसाधनमुत्तमम् ॥ १६० ॥ व्यासेन यत्पुरा प्रोक्तं यच्छ्रुतं हि मया पुरा ॥ भद्रमस्तु हि वोऽस्माकं शिवभक्तिर्दृढाऽस्तु सा ॥ १६१ ॥ य इमं पठतेऽध्यायं यः शृणोति नरः सदा ॥ शिवज्ञानं स लभते शिवस्य कृपया बुधाः ॥ १६२ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां साध्यसाधनखण्डे शिवलिंगमाहात्म्यवर्णनं नामाष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ ऋषय उचुः ॥ सूत सूत चिरंजीव धन्यस्त्वं शिवभक्तिमान् ॥ सम्यगुक्तस्त्वया लिंगमहिमा सत्फलदः ॥ १ ॥ यत्र पार्थिवमाहेशलिंगस्य महिमाऽधुना ॥ सर्वोत्कृष्टश्च कथितो व्यासतो ब्रूहि तं पुनः ॥ २ ॥ सूत उवाच ॥ शृणुध्वमृषयः सर्वे सद्भक्त्यादरतोऽखिलाः ॥ शिवपार्थिवलिंगस्य महिमा प्रोच्यते मया ॥ ३ ॥ उक्तेष्वेतेषु लिंगेषु पार्थिवं लिंगमुत्तमम् ॥ तस्य पूजनतो विप्रा बहवः सिद्धिमागताः ॥ ४ ॥ हरिर्ब्रह्मा च ऋषयः संप्रजापतयस्तथा ॥ संपूज्य पार्थिवं लिंगं प्रापुः सर्वे प्सितं द्विजाः ॥ ५ ॥ देवासुरमनुष्याश्च गंधर्वोऽगराक्षसाः ॥ अन्येऽपि बहवस्तं संपूज्य सिद्धिं गताः पराम् ॥ ६ ॥ कृते रत्नमयं लिंगं त्रेतायां हेमसंभवम् ॥ द्वापरे पारदं श्रेष्ठं पार्थिवं तु कलौ युगे ॥ ७ ॥ अष्टमूर्तिषु सर्वासु मूर्तिर्वै पार्थिवी वरा ॥ अनन्यपूजिता विप्रास्तपस्तास्मान्महत्फलम् ॥ ८ ॥ यथा सर्वेषु देवेषु ज्येष्ठः श्रेष्ठो महेश्वरः ॥ एवं सर्वेषु लिंगेषु पार्थिवं श्रेष्ठमुच्यते ॥ ९ ॥ यथा नदीषु सर्वासु ज्येष्ठा श्रेष्ठा सुरापगा ॥ तथा सर्वेषु लिंगेषु पार्थिवं श्रेष्ठमुच्यते ॥ १० ॥ यथा सर्वेषु मंत्रेषु प्रणवो हि महान्स्मृतः ॥ तथेदं पार्थिवं श्रेष्ठमाराध्यं पूज्यमेव हि ॥ ११ ॥ यथा सर्वेषु वर्णेषु ब्राह्मणः श्रेष्ठ उच्यते ॥ तथा सर्वेषु लिंगेषु पार्थिवं श्रेष्ठमुच्यते ॥ १२ ॥ यथा पुरीषु सर्वासु काशी श्रेष्ठतमा स्मृता ॥ तथा सर्वेषु लिंगेषु पार्थिवं श्रेष्ठमुच्यते ॥ १३ ॥ यथा क्रतेषु सर्वेषु शिवरात्रिर्ब्रतं परम् ॥ तथा सर्वेषु लिंगेषु पार्थिवं श्रेष्ठमुच्यते ॥ १४ ॥ यथा देवीषु सर्वासु शैवी शक्तिः परा स्मृता ॥ तथा सर्वेषु लिंगेषु पार्थिवं श्रेष्ठमुच्यते ॥ १५ ॥ प्रकृत्य पार्थिवं लिंगं योऽन्यदेवं प्रपूजयेत् ॥ वृथा भवति सा पूजा स्नानं

वि०सं० १
अ० १९

498

॥ २१ ॥

दत्तादिकं वृथा ॥ १६ ॥ पार्थिवारवनं पुण्यं धन्यमायुर्विवर्धनम् ॥ तुष्टिदं पुष्टिदं श्रीदं कार्यं साधकमनमैः ॥ १७ ॥ यथालब्धोपचारैश्च भक्ति
 श्रद्धासमन्वितः ॥ पूजयेत्पार्थिवं लिङ्गं सर्वकामार्थसिद्धिदम् ॥ १८ ॥ यः कृत्वा पार्थिवं लिङ्गं पूजयेच्छुभवेदिकम् ॥ इदं धनवाञ्छीमानंतं
 रुद्रोऽभिजायते ॥ १९ ॥ त्रिसंध्यं योऽप्येष्टिं कृत्वा विलेन पार्थिवम् ॥ दत्तकालं यावत्तस्य पुण्यफलं शृणु ॥ २० ॥ अनेनैव स्वदेहेन रुद्र
 लोके महीयते ॥ आपहं सर्वमर्त्यानां दर्शनात्स्पर्शनादपि ॥ २१ ॥ जीवन्मुक्तः य वे ज्ञासी शिव एव न संशयः ॥ तस्य दर्शनमात्रेण भुक्तिर्भुक्तिश्च
 जायते ॥ २२ ॥ शिवं यः पूजयेन्नित्यं कृत्वा लिङ्गं तु पार्थिवम् ॥ पापजीवनकर्मैः स याति शिवमन्त्रिणम् ॥ २३ ॥ मृडेनाप्रमितान्वर्षाञ्छिव
 लोके हि तिष्ठति ॥ सकाशः पुनर्गगन्य गजेन्द्रो भागे भवेत् ॥ २४ ॥ निष्काशः पूजयेन्नित्यं पार्थिवं लिङ्गमुत्तमम् ॥ शिवलोके सदा तिष्ठेत्तस्य
 सायुज्यमाप्नुयात् ॥ २५ ॥ पार्थिवं शिवलिङ्गं च विप्रो यदि न पूजयेत् ॥ स याति नरकं धोरं शूलभोतं सुदारुणम् ॥ २६ ॥ यथाकथंचिद्विधिना
 सम्यं लिङ्गं प्रकाशयेत् ॥ एवमत्रविधानं च पार्थिवेन विचारयेत् ॥ २७ ॥ अखण्डं तद्वि कर्तव्यं न विम्वण्डं प्रकाशयेत् ॥ विम्वण्डं तु प्रकुर्वाणो नैव
 पूजाफले लभेत् ॥ २८ ॥ रत्नजं देवजं लिङ्गं पादं स्फाटिकं तथा ॥ पार्थिवं पुष्पमालोत्थमखण्डं तु प्रकाशयेत् ॥ २९ ॥ अखण्डं तु चरं लिङ्गं
 द्विखण्डमचरं स्मृतम् ॥ खण्डाखण्डविचारोऽयं सचराचरयोः स्मृतः ॥ ३० ॥ वेदिका तु महाविद्या लिङ्गं देवा महेवः ॥ अतो हि स्थावरं लिङ्गं स्मृता
 प्रेष्टा द्विखण्डता ॥ ३१ ॥ द्विखण्डं स्थावरं लिङ्गं कर्तव्यं हि विधानतः ॥ अखण्डं जंगमं प्रोक्तं भवमिद्वान्तवेदिभिः ॥ ३२ ॥ द्विखण्डं तु चरं लिङ्गं
 कुर्वन्त्यज्ञानमोहिताः ॥ नैव सिद्धान्तवेत्तानां मुनयः शास्त्रकोविदाः ॥ ३३ ॥ अखण्डं स्थावरं लिङ्गं द्विखण्डं चरमेव च ॥ ये कुर्वन्ति नरा मृदा
 न पूजाफलभागिनः ॥ ३४ ॥ तस्माच्छास्त्रोक्तविधिना अखण्डं न संज्ञकम् ॥ द्विखण्डं स्थावरं लिङ्गं कर्तव्यं परया मुदा ॥ ३५ ॥ अखण्डं तु चरं
 पूजा सम्पूर्णफलदायिनी ॥ द्विखण्डं तु चरं पूजा महाहानिप्रदा स्मृता ॥ ३६ ॥ अखण्डं स्थावरं पूजा न कामफलदायिनी ॥ प्रत्यवायकरी
 नित्यमिन्मुक्तं शास्त्रवेदिभिः ॥ ३७ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्वेश्वरसंहितायां साध्यसाधनखण्डे पार्थिवशिवलिङ्गपूजनमाहात्म्यवर्णनं नाम
 कोनविंशोऽध्यायः ॥ ३९ ॥ ॥ मृत उवाच ॥ अथ वैदिकमन्त्रानां पार्थिवार्चा निगद्यते ॥ वैदिकेनैव मार्गेण भुक्तिर्भुक्तिप्रदायिनी ॥ १ ॥
 पूजाविधिना श्रान्ता भक्त्या कृत्वा यथानिधि ॥ ब्रह्मयज्ञं विधापादौ तत्समर्पणमाचरेत् ॥ २ ॥ नैत्यिकं सकलं कामं विधायांनंतरं पुमान् ॥
 शिवसमर्पणं हि भक्त्याऽप्रसङ्गकः ॥ ३ ॥ वेदोक्तविधिना सम्यक्समर्पणफलसिद्धये ॥ पूजयेत्पार्थिवं भक्त्या पार्थिवं लिङ्गमुत्तमम् ॥ ४ ॥ नदी

शि०पु०
॥ २२ ॥

तीरे तडागे च पर्वते काननेऽपि च ॥ शिवालये शुचौ देशे पार्थिवार्चा विधीयते ॥ ६ ॥ शुद्धप्रदेशसंभूतां मृदमाहृत्य यत्नतः ॥ शिवलिङ्गं प्रक-
ल्पेत सावधानतया द्विजाः ॥ ६ ॥ विप्रे गौरा स्मृता शोणा बाहुजे पीतवर्णका ॥ वैश्ये कृष्णा पादजाते ह्यथवा यत्र या भवेत् ॥ ७ ॥ संगृह्य
मृत्तिकां लिङ्गनिर्माणार्थं प्रयत्नतः ॥ अतीव शुभदेशे च स्थापयेत्तां मृदं शुभाम् ॥ ८ ॥ संशोध्य च जलेनापि पिंडीकृत्य शनैः शनैः ॥ विधीयेत
शुभं लिङ्गं पार्थिवं वेदमार्गतः ॥ ९ ॥ ततः संपूजयेद्भक्त्या भुक्तिमुक्तिफलाप्तये ॥ तत्प्रकारमहं वच्मि शृणुध्वं सविधानतः ॥ १० ॥ नमः शिवाय
मंत्रेणार्चनद्रव्यं च प्रोक्षयेत् ॥ भूरसीति च मंत्रेण क्षेत्रसिद्धिं प्रकाशयेत् ॥ ११ ॥ आपोऽस्मानिति मंत्रेण जलसंस्कारमाचरेत् ॥ नमस्ते रुद्रमंत्रेण
फाटिकाबंधमुच्यते ॥ १२ ॥ शंभवायेति मंत्रेण क्षेत्रशुद्धिं प्रकाशयेत् ॥ नमःपूर्वेण कुर्यात्पंचामृतस्यापि प्रोक्षणम् ॥ १३ ॥ नीलग्रीवाय मंत्रेण
नमःपूर्वेण भक्तिमान् ॥ चरेच्छंकरलिङ्गस्य प्रतिष्ठापनमुत्तमम् ॥ १४ ॥ भक्तितस्तत एतत्ते रुद्रायेति च मंत्रतः ॥ आसनं रमणीयं वै दद्याद्वेदि-
क्रमार्गकृत् ॥ १५ ॥ मानो महान्तमिति च मंत्रेणावाहनं चरेत् ॥ याते रुद्रेण मंत्रेण संचरेदुपवेशनम् ॥ १६ ॥ मंत्रेण यामिषुमिति न्यासं कुर्यात्
च्छिवस्य च ॥ अर्घ्यवोचदिति प्रेम्णाधिवासं मनुनाचरेत् ॥ १७ ॥ मनुनासौ जीव इति देवतान्यासमाचरेत् ॥ असौ योवसर्पतीति चाचरेदुपसर्प-
णम् ॥ १८ ॥ नमोऽस्तु नीलग्रीवायेति पाद्यं मनुनाहरेत् ॥ अर्घ्यं च रुद्रगायत्र्याऽऽचमनं त्र्यंबकेण च ॥ १९ ॥ पयः पृथिव्यामिति च पयसा स्नान-
माचरेत् ॥ दधिक्राव्णेति मंत्रेण दधिस्नानं च काशयेत् ॥ २० ॥ घृते स्नानं खलु घृतं घृतयावेति मंत्रतः ॥ मधुवाता मधुनक्तं मधुमात्र इति त्र्युचा
॥ २१ ॥ मधुखण्डस्नपनं प्रोक्तमिति पंचामृतं स्मृतम् ॥ अथवा पाद्यमंत्रेण स्नानं पंचामृतेन च ॥ २२ ॥ मानस्ताके इति प्रेम्णा मंत्रेण कटिब-
धनम् ॥ नमो धृष्टवे इति वा उत्तरीयं च धापयेत् ॥ २३ ॥ या ते हेतिरिति प्रेम्णा ऋक्चतुष्केण वैदिकः ॥ शिवाय विधिना भक्तश्चरेद्ब्रह्मसमर्पणम्
॥ २४ ॥ नमः श्वभ्य इति प्रेम्णा गध दद्याद्वा सुर्धाः ॥ नमस्तक्षभ्य इति चाक्षतान्मंत्रेण चार्पयेत् ॥ २५ ॥ नमः पार्याय इति वा पुष्पं मंत्रेण चार्पयेत् ॥
नमः पर्णाय इति वा बिल्वपत्रसमर्पणम् ॥ २६ ॥ नमः कपर्दिने चेति धूपं दद्याद्यथोविधिः ॥ दीपं दद्याद्यथोक्तं तु नम आश्रय इत्युचा ॥ २७ ॥ नमो ज्येष्ठाय
मंत्रेण दद्यान्नेवेदमुत्तमम् ॥ मनुना त्र्यम्बकमिति पुनराचमनं स्मृतम् ॥ २८ ॥ इमा रुद्रायेति ऋचा कुर्यात्फलसमर्पणम् ॥ नमो ब्रज्यायेति
ऋचा सकलं शंभवेऽर्पयेत् ॥ २९ ॥ मानो महान्तमिति च मानस्तोके इति ततः ॥ मंत्रद्वयेनैकदशाक्षतै रुद्रान्प्रपूजयेत् ॥ ३० ॥ हिरण्यगर्भ इति
त्र्युचा दक्षिणां हि समर्पयेत् ॥ देवस्यत्वेति मंत्रेण ह्यभिषेकं चरेद्बुधः ॥ ३१ ॥ दीपमंत्रेण वा शंभोर्नीराजनविधिं चरेत् ॥ पुष्पांजलिं चरेद्भक्त्या

वि०सं०१
अ० २०

491

॥ २२ ॥

इमा रुद्राय च त्र्युचा ॥ ३२ ॥ मानोमहान्तमिति च चरेत्प्राज्ञः प्रदक्षिणाम् ॥ मानस्तोकेति मंत्रेण साष्टाङ्गं प्रणमेत्सुधीः ॥ ३३ ॥ एषो
 इति मंत्रेण शिवमुद्रां प्रदर्शयेत् ॥ यतोयत इत्यभ्यां ज्ञानाख्यां त्र्यं वकेण च ॥ ३४ ॥ नमःसेनेति मंत्रेण महामुद्रां प्रदर्शयेत् ॥ दर्शयेद्दे
 नुमुद्रां च नमोगोभ्य ऋचानया ॥ ३५ ॥ पंच मुद्राः प्रदर्श्याथ शिवमंत्रजपं चरेत् ॥ शतरुद्रियमंत्रेण जपेद्वेदविचक्षणः ॥ ३६ ॥ ततः पंचाङ्ग-
 पाठं च कुर्याद्वेदविचक्षणः ॥ देवागात्त्विति मंत्रेण कुर्याच्छंभोर्विसर्जनम् ॥ ३७ ॥ इत्युक्तः शिवपूजाया व्यासतो वैदिको विधिः ॥ समास्तश्च
 शृणुत वैदिकं विधिमुत्तमम् ॥ ३८ ॥ ऋचा सद्वोजातमिति मृदाहरणमाचरेत् ॥ वामदेवाय इति च जलप्रक्षेपमाचरेत् ॥ ३९ ॥ अघोरेण
 च मंत्रेण लिंगनिर्माणमाचरेत् ॥ तत्पुरुषायमंत्रेणाह्वानं कुर्याद्यथाविधि ॥ ४० ॥ संयोजयेद्वेदिकायामीशानमनुना हरम् ॥ अन्यत्सर्वं विधानं
 च कुर्यात्संक्षेपतः सुधीः ॥ ४१ ॥ पंचाक्षरेण मंत्रेण गुरुदत्तेन वा तथा ॥ कुर्यात्पूजां षोडशोपचारेण विधिवत्सुधीः ॥ ४२ ॥ भवाय
 भवनाशाय महादेवाय धीमहि ॥ उग्राय उग्रनाशाय शर्वाय शशिमौलिने ॥ ४३ ॥ अनेन मनुना वापि पूजयेच्छंकरं सुधीः ॥ सुभक्त्या च
 भ्रमं त्यक्त्वा भक्त्यैव फलदः शिवः ॥ ४४ ॥ इत्यपि प्रोक्तमादृत्य वैदिकक्रमपूजनम् ॥ प्रोच्यतेऽन्यविधिः सम्यक्संस्मरणतया द्विजाः
 ॥ ४५ ॥ पूजा पार्थिवलिंगस्य संप्रोक्ता शिवनामभिः ॥ तां शृणुध्वं मुनिश्रेष्ठाः सर्वकामप्रदायिनीम् ॥ ४६ ॥ हरो महेश्वरः शंभुः शूल
 पाणिः पिनाकधृक् ॥ शिवः पशुपतिश्चैव महादेव इति क्रमात् ॥ ४७ ॥ मृदाहरणसंघट्टप्रतिष्ठाह्वानमेव च ॥ स्नपनं पूजनं चैव क्षमस्वेति
 विसर्जनम् ॥ ४८ ॥ ॐकागदिचतुर्थ्यैर्नमोर्नैर्नामभिः क्रमात् ॥ कर्तव्याश्च क्रियाः सर्वा भक्त्या परमया मुदा ॥ ४९ ॥ कृत्वा न्यास
 विधिं सम्यक्षडङ्गं करयोस्तथा ॥ षडक्षरेण मंत्रेण ततो ध्यानं समाचरेत् ॥ ५० ॥ कैलासपीठासनमध्यसंस्थं भक्तः सनंदादिभिरर्च्यमानम् ॥
 भक्तार्तिदावानलजप्रमेयं ध्यायेदुमालिङ्गितविश्वभूषणम् ॥ ५१ ॥ ध्यायेन्नित्यं महेश रजतगिरिनिभं चारुचन्द्रावतंस रत्नाकल्पोज्ज्वलमं
 परशुमृगवराभीतिहस्तं प्रसन्नम् ॥ पद्मासीनं समतातस्तुतममरगणैर्व्याघ्रकूर्तिं वसानं विश्वाद्यं विश्वबीजं निखिलभयहरं पञ्चवक्त्रं त्रिनेत्रम् ॥
 ॥ ५२ ॥ इति ध्यात्वा च संपूज्य पार्थिवं लिंगमुत्तमम् ॥ जपेत्पञ्चाक्षरं मंत्रं गुरुदत्तं यथाविधि ॥ ५३ ॥ स्तुतिभिश्चैव देवेशं स्तुवीत प्रणम-
 न्सुधीः ॥ नानाभिधाभिर्विग्रहाः पठेद्वै शतरुद्रियम् ॥ ५४ ॥ ततः साक्षतपुष्पाणि गृहीत्वांजलिना मुदा ॥ प्रार्थयेच्छंकरं भक्त्या मंत्रैरेभिः
 सुभक्तितः ॥ ५५ ॥ तावकस्त्वद्गुणप्राणस्त्वच्चित्तोऽहं सदा मृड ॥ कृपानिधे इति ज्ञात्वा भूतनाथ प्रसीद मे ॥ ५६ ॥ अज्ञानाद्यदि वा ज्ञानाज्जप

शि०पु०

॥ २३ ॥

पूजादिकं मया ॥ कृतं तदस्तु सफलं कृपया तव शंकर ॥ ५७ ॥ अहं पापी महानद्य पावनश्च भवान्महान् ॥ इति विज्ञाय गौरीश यदि
च्छसि तथा कुरु ॥ ५८ ॥ वंदेः पुराणेः सिद्धान्तैर्ऋषिभिर्विविधैरपि ॥ न ज्ञातोऽसि महादेव कुतोऽहं त्वां सदाशिव ॥ ५९ ॥ यथा तथा त्वदी
योऽस्मि सर्वभूवैर्महेश्वर ॥ रक्षणीयस्त्वयाहं वै प्रसीद परमेश्वर ॥ ६० ॥ इत्येवं चाक्षतान्पुष्पाण्यारोप्य च शिवोपरि ॥ प्रणमेद्भक्तिः शंभुं
साष्टांगं विधिवन्मुने ॥ ६१ ॥ ततः प्रदक्षिणां कुर्याद्यथोक्तविधिना सुधीः ॥ पुनः स्तुवीत देवेशं स्तुतिभिः श्रद्धयान्वितः ॥ ६२ ॥ ततो
गलरवे कृत्वा प्रणमेच्छुचिर्नम्रधीः ॥ कुर्याद्विज्ञप्तिमाहृत्य विसर्जनमथाचरेत् ॥ ६३ ॥ इत्युक्ता मुनिशार्दूलाः पार्थिवार्चा विधानतः ॥
भुक्तिदा मुक्तिदा चैव शिवभक्तिविवर्धिनी ॥ ६४ ॥ इत्यध्यायं सुचित्तेन यः पठेच्छृणुयादपि ॥ सर्वपापविशुद्धात्मा सर्वान्कामानवाप्नुयात्
॥ ६५ ॥ आयुरारोग्यदं चैव यशस्यं स्वर्ग्यमेव च ॥ पुत्रपौत्रादिसुखदमाख्यानमिदमुत्तमम् ॥ ६६ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसं
हितायां साध्यसाधनखंडे पार्थिवशिवलिंगपूजाविधिवर्णनो नाम विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥ ऋषय ऊचुः ॥ सूत सूत महाभाग व्यासशिष्य
बभूवोऽस्तु ते ॥ सम्यगुक्तं त्वया तात पार्थिवार्चाविधानकम् ॥ १ ॥ कामनाभेदमाश्रित्य संख्यां ब्रूहि विधानतः ॥ शिवपार्थिवलिंगानां कृपया
दीनवत्सल ॥ २ ॥ सूत उवाच ॥ शृणुध्वमृषयः सर्वे पार्थिवार्चाविधानकम् ॥ यस्यानुष्ठानमात्रेण कृतकृत्यो भवेन्नरः ॥ ३ ॥ अकृत्वा
पार्थिवं लिंगं योऽन्यदेवं प्रपूजयेत् ॥ वृथा भवति सा पूजा दमदानादिकं वृथा ॥ ४ ॥ संख्यापार्थिवलिंगानां यथाकामं निगद्यते ॥ संख्या
सद्यो मुनिश्रेष्ठ निश्चयेन फलप्रदा ॥ ५ ॥ प्रथमावाहनं तत्र प्रतिष्ठा पूजनं पृथक् ॥ लिंगाकारं समं तत्र सव ज्ञेयं पृथक्पृथक् ॥ ६ ॥
विद्यार्थी पुरुषः प्रीत्या सहस्रमितपार्थिवम् ॥ पूजयेच्छिवलिंगं हि निश्चयात्तत्फलप्रदम् ॥ ७ ॥ नरः पार्थिवलिंगानां धनार्थी च तदर्द्धकम् ॥
पुत्रार्थी सार्द्धसाहस्रं वस्त्रार्थी शतपंचकम् ॥ ८ ॥ मोक्षार्थी कोटिगुणितं भूकामश्च सहस्रकम् ॥ दयार्थी च त्रिसाहस्रं तीर्थार्थी द्विसहस्रकम् ॥
॥ ९ ॥ सुहृत्कामी त्रिसाहस्रं वश्यार्थी शतमष्टकम् ॥ मारणार्थी सप्तशतं मोहनार्थी शताष्टकम् ॥ १० ॥ उच्चाटनपरश्चैव सहस्रं च यथोक्ततः ॥
स्तंभनार्थी सहस्रं तु द्वेषणार्थी तदर्द्धकम् ॥ ११ ॥ निगडान्मुक्तिकामस्तु सहस्रं सार्द्धमुत्तमम् ॥ महाराजभये पञ्चशतं ज्ञेयं विचक्षणैः ॥ १२ ॥ चौरा
दिसंकटे ज्ञेयं पार्थिवानां शतद्वयम् ॥ डाकिन्यादिभये पंचशतमुक्तं च पार्थिवम् ॥ १३ ॥ दारिद्र्ये पञ्चसाहस्रमयुतं सर्वकामदम् ॥ अथ नित्यविधिं
वक्ष्ये शृणुध्वं मुनिसत्तमाः ॥ १४ ॥ एकं पापहरं प्रोक्तं द्विलिंगं चार्थसिद्धिदम् ॥ त्रिलिंगं सर्वकामानां कारणं परमीरितम् ॥ १५ ॥ उत्तरोत्तरमेवं

वि०सं० ३

अ० २१

496

॥ २३ ॥

स्थात्पूर्वोक्तगणनावधि ॥ मतांतरमथो वक्ष्ये संख्यायां मुनिभेदतः ॥ १६ ॥ लिंगानामयुतं कृत्वा पायैवानां सुबुद्धिमान् ॥ निर्भया हि भवेन्तूनं
 महाराजभयं हरेत् ॥ १७ ॥ कारागृहादिमुत्तयर्थमयुतं कारयेद्बुधः ॥ डाकिन्यादिभये सप्तसहस्रं कारयेत्तथा ॥ १८ ॥ सहस्राणि पंचपंचाशद
 पुत्रः प्रकाशयेत् ॥ लिंगानामयुतेनैव कन्यकासंततिं लभेत् ॥ १९ ॥ लिंगानामयुतेनैव विष्ण्वाद्यैश्वर्यमाप्नुयात् ॥ लिंगानां प्रयुतेनैव ह्यतुलां श्रियमा
 पुयात् ॥ २० ॥ कोटिमेकां तु लिंगानां यः करोति नरो भुवि ॥ शिव एव भवेत्सोऽपि नात्र कुर्या विचारणा ॥ २१ ॥ अर्चा पार्थिवलिंगानां कोटि
 पञ्चफलप्रदा ॥ भुक्तिदा मुक्तिदा नित्यं ततः कामार्थिनां नृणाम् ॥ २२ ॥ विना लिंगार्चनं यस्य कालो गच्छति नित्यशः ॥ महाहानिर्भवेत्तस्य दुर्बु
 त्तस्य दुरात्मनः ॥ २३ ॥ एकतः सर्वदानानि व्रतानि विधिधानि च ॥ तीर्थानि नियमा यज्ञा लिंगार्चा चैकतः स्मृता ॥ २४ ॥ कलौ लिंगार्चनं श्रेष्ठं
 यथा लोके प्रदृश्यते ॥ तथान्यत्रास्ति शास्त्राणामेष सिद्धान्तनिश्चयः ॥ २५ ॥ भुक्तिमुक्तिप्रदं लिंगं विविधापन्निवारणम् ॥ पूजयित्वा नरो नित्यं
 शिवसायुज्यमाप्नुयात् ॥ २६ ॥ शिवनाममयं लिंगं नित्यं पूज्यं महर्षिभिः ॥ यतश्च सर्वलिंगेषु तस्मात्पूज्यं विधानतः ॥ २७ ॥ उत्तमं मध्यमं नीचं
 त्रिविधं लिंगमीरितम् ॥ मानतो मुनिशार्दूलास्तच्छृणुध्वं वदाम्यहम् ॥ २८ ॥ चतुरंगुलमुच्छ्रायं स्म्यं वेदिकया युतम् ॥ उत्तमं लिंगमाख्यातं
 मुनिभिः शास्त्रकोविदैः ॥ २९ ॥ तदद्भ्यं प्रोक्तं तदद्भ्यं धर्मं स्मृतम् ॥ इत्थं त्रिविधमाख्यातमुत्तरोत्तमतः परम् ॥ ३० ॥ अनेकलिंगं यो
 नित्यं भक्तिश्रद्धासमन्वितः ॥ पूजयेत्तु लभेत्कामान्मनसा मानसेप्सितान् ॥ ३१ ॥ न लिंगाराधनादन्यत्पुण्यं वेदचतुष्टये ॥ विद्यते सर्वशास्त्राणा
 मेष एव विनिश्चयः ॥ ३२ ॥ सर्वमेतत्परित्यज्य कर्मजालमशेषतः ॥ भक्त्या परमया विद्वांल्लिंगमेकं प्रपूजयेत् ॥ ३३ ॥ लिंगेऽर्चितेऽर्चितं सर्वं जग
 त्स्थावर्जंगमम् ॥ संसारांबुधिमग्नानां नान्यत्तरणसाधनम् ॥ ३४ ॥ अज्ञानतिमिरांधानां विषयामक्तचेतसाम् ॥ पुत्रो नान्योऽस्ति जगति लिंगार
 धनमंतग ॥ ३५ ॥ हरिब्रह्मादयो देवा मुनयो यक्षराक्षसाः ॥ गंधर्वाश्चाणाः सिद्धा देवेया दानवास्तथा ॥ ३६ ॥ नागाः शेषप्रभृतयो गरुडाद्याः
 स्वगास्तथा ॥ सप्रजापतयश्चान्ये मनवः किन्नरा नराः ॥ ३७ ॥ पूजयित्वा महाभक्त्या लिंगं सर्वार्थसिद्धिदम् ॥ प्राप्ता कामानभीष्टांश्च तांस्तान्मर्वा
 न्हदि स्थितान् ॥ ३८ ॥ ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः शूद्रो वा प्रतिलोमजः ॥ पूजयेत्सततं लिंगं तत्तन्मंत्रेण सादरम् ॥ ३९ ॥ किं बहुक्तेन मुनयः
 स्त्रीणामपि तथान्यतः ॥ अधिकारोऽस्ति सर्वेषां शिवलिंगार्चने द्विजाः ॥ ४० ॥ द्विजानां वैदिकेनापि मार्गेणाराधनं वरम् ॥ अन्येषामपि जंतूनां
 वैदिकेन न संमतम् ॥ ४१ ॥ वैदिकानां द्विजानां च पूजा वैदिकमार्गतः ॥ कर्तव्या नान्यमार्गेण इत्याह भगवान्छिवः ॥ ४२ ॥ दधीचिगौतमादीनां

शि०पु०
॥ २४ ॥

शापेनादग्धचेतसाम् ॥ द्विजानां जायते श्रद्धा नैव वैदिककर्मणि ॥ ४३ ॥ यो वैदिकमनादन्य कर्म स्मार्तमथापि वा ॥ अन्यत्समाचरेन्म
र्त्यो न संकल्पफलं लभेत् ॥ ४४ ॥ इत्थं कृत्वार्चनं शंभोर्नैवेद्यांतं विधानतः ॥ पूजयेदष्टमूर्तींश्च तत्रैव त्रिजगन्मयीः ॥ ४५ ॥ क्षितिरापोऽनलो
वायुराकाशः सूर्यसोमकौ ॥ यजमान इति त्वष्टौ मूर्तयः परिकीर्तिताः ॥ ४६ ॥ शर्वो भवश्च रुद्रश्च उग्रो भीम इतीश्वरः ॥ महादेवः पशुपति
रेतान्मूर्तिभिरर्चयेत् ॥ ४७ ॥ पूजयेत्परिवारं च ततः शंभोः सुभक्तितः ॥ ईशानादिक्रमात्तत्र चंदनाक्षतपत्रकैः ॥ ४८ ॥ ईशानं नंदिनं
चंडं महाकालं च भृगिणम् ॥ वृषं स्कंदं कपर्दीशं सोमं शुक्रं च तत्क्रमात् ॥ ४९ ॥ अग्रतो वीरभद्रं च पृष्ठे कीर्तिमुखं तथा ॥ तत एकादशां
बुद्धान्पूजयेद्विधिना ततः ॥ ५० ॥ ततः पचाक्षरं जप्त्वा शतरुद्रियमेव च ॥ स्तुतीर्नानाविधाः कृत्वा पंचांगपठनं तथा ॥ ५१ ॥ ततः
प्रदक्षिणां कृत्वा नत्वा लिङ्गं विसर्जयेत् ॥ इति प्रोक्तमशेषं च शिवपूजनमादगतं ॥ ५२ ॥ गत्राबुदङ्मुखः कुर्याद्देवकार्यं सदैव हि ॥ शिवार्चनं
सदाप्येवं शुचिः कुर्यादुदङ्मुखः ॥ ५३ ॥ न प्राचीमग्रतः शंभोर्नोदीचीं शक्तिसंहिताम् ॥ न प्रतीचीं यतः पृष्ठमतो ग्राह्यं समाश्रयेत् ॥ ५४ ॥
विना भस्मत्रिपुंड्रेण विना रुद्राक्षमालया ॥ बिल्वपत्रं विना नैव पूजयेच्छंकरं बुधः ॥ ५५ ॥ भस्माप्राप्तौ मुनिश्रेष्ठाः प्रवृत्ते शिवपूजने ॥ तस्मा
न्मृदापि कर्तव्यं ललाटे च त्रिपुंड्रकम् ॥ ५६ ॥ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां साध्यसाधनखंडे पार्थिवपूजनवर्णनो
नामैकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ अग्राह्यं शिवनैवेद्यमिति पूर्वं श्रुतं वचः ॥ ब्रूहि तन्निर्णयं बिल्वमाहात्म्यमपि सन्मुने ॥ १ ॥
सूत उवाच ॥ शृणुध्वं मुनयः सर्वे सावधानतयाधुना ॥ सर्वं वदामि संप्रीत्या धन्या यूयं शिवव्रताः ॥ २ ॥ शिवभक्तः शुचिः शुद्धः सद्गती
दृढनिश्चयः ॥ भक्षयेच्छिवनैवेद्यं त्यजेदग्राह्यभावेनाम् ॥ ३ ॥ दृष्ट्वापि शिवनैवेद्यं यांति पापानि दूरतः ॥ भुक्ते तु शिवनैवेद्यं पुण्यान्यायांति
कोटिशः ॥ ४ ॥ अलं यागसहस्रेणाप्यलं यागार्बुदैरपि ॥ भक्षिते शिवनैवेद्ये शिवसायुज्यमाप्नुयात् ॥ ५ ॥ यद्गृहे शिवनैवेद्यप्रचारेऽपि
प्रजायते ॥ तद्गृहं पावनं सर्वमन्यपावनकारणम् ॥ ६ ॥ आगतं शिवनैवेद्यं गृहीत्वा शिरसा मुदा ॥ भक्षणीयं प्रयत्नेन शिवस्मरणपूर्वकम् ॥ ७ ॥
आगतं शिवनैवेद्यमन्यदा ग्राह्यमित्यपि ॥ विलंबे पापसंबंधो भवत्येव हि मानवः ॥ ८ ॥ न यस्य शिवनैवेद्यग्रहणेच्छा प्रजायते ॥ स पापिष्ठगारिष्ठः
स्थावरकं यात्यपि ध्रुवम् ॥ ९ ॥ हृदये चन्द्रक्रान्ते च स्वर्णरूप्यादिनिर्मिते ॥ शिवदीक्षावता भक्तेनेदं भक्ष्यमितीर्यते ॥ १० ॥ शिवदीक्षान्वितो
भक्तो महाप्रसादसंज्ञकम् ॥ सर्वेषामपि लिङ्गानां नैवेद्यं भक्षयेच्छुभम् ॥ ११ ॥ अन्यदीक्षायुतनृणां शिवभक्तिरतात्मनाम् ॥ शृणुध्वं निर्णयं

वि०सं० १
अ० २२

495

॥ २४ ॥

प्राण्या शिवनैवेद्यभक्षणे ॥ १२ ॥ शालग्रामोद्भवे लिंगे स्मरिते तथा द्विजाः ॥ पाषाणे राजने स्वर्णे सुरसिद्धप्रतिष्ठिते ॥ १३ ॥ काश्मीरे स्फाटिके
 रत्ने ज्योतिर्लिंगेषु सर्वशः ॥ चान्द्रायणसमं प्रोक्तं शंभोर्नैवेद्यभक्षणम् ॥ १४ ॥ यद्वापि शुचिर्भूत्वा निर्माल्यं यस्तु धारयेत् ॥ भक्षयित्वा द्रुतं तस्य
 सर्वपापं प्रणश्यति ॥ १५ ॥ चंडाधिकारे यत्रास्ति तद्रोक्तव्यं न मानवैः ॥ चंडाधिकारे ना यत्र भोक्तव्यं तच्च भक्तिः ॥ १६ ॥ वाणलिंगं च लोहे
 च सिद्धे लिंगे स्वयंभुवि ॥ प्रणिमासु च सर्वासु न चंडोऽधिकृतो भवेत् ॥ १७ ॥ आपयित्वा विधानेन यो लिंगमपनोदकम् ॥ त्रिः पिवेत्रिदिव पापं
 तस्येहाशु विनश्यति ॥ १८ ॥ अग्राद्यं शिवनैवेद्यं पत्रं पुष्पं फलं जलम् ॥ शालग्रामलिंगमंगात्सर्वं याति पवित्रताम् ॥ १९ ॥ लिंगोपरि च यद्रव्यं
 तदग्राह्यं मुनीश्वराः ॥ सुपवित्रं च तज्ज्ञेयं यल्लिंगस्पर्शाद्व्यतः ॥ २० ॥ नैवेद्यनिर्णयः प्रोक्त इत्थं यो मुनिसत्तमाः ॥ शृणुत्वं विल्वमाहान्म्यं मावधान
 तथाऽऽदरात् ॥ २१ ॥ महादेवस्य ह्यपोऽयं विल्वो देवगणि स्तुतः ॥ यथाकथं विदंतस्य महिमा ज्ञायते कथम् ॥ २२ ॥ पुण्यतीर्थानि यावन्ति लोकेषु
 प्रथितान्यपि ॥ तानि सर्वाणि तीर्थानि विल्वमूलं वदन्ति हि ॥ २३ ॥ विल्वमूले महादेवं लिंगहृदि मन्त्रमव्ययम् ॥ यः पूजयति पुण्यात्मा स शिवं प्राप्नुयाद्भु
 वम् ॥ २४ ॥ विल्वमूलं जलैर्यस्तु भूयानमभिषिचति ॥ स सर्वतीर्थसातः स्यान्म एव भुवि पावनः ॥ २५ ॥ एतस्य विल्वमूलं स्यात्थालवालमनुत्तमम् ॥
 जलाकुलं महादेवो दृष्ट्वा तुष्टो भक्त्यलम् ॥ २६ ॥ पूजयेद्द्विल्वमूलं यो तं यः पुण्यदिभिर्नः ॥ शिवलोकमवाप्नोति संततिर्वर्धते सुखम् ॥ २७ ॥ विल्वमूले
 दीपमालां यः कल्पयति सादरम् ॥ स तत्त्वज्ञानसंपन्नो महेशान्तर्गतो भवेत् ॥ २८ ॥ विल्वशाखां समादाय हस्तैः नवपल्लवम् ॥ गृहीत्वा पूजयेद्द्विल्वं
 स च पापैः प्रमुच्यते ॥ २९ ॥ विल्वमूले शिवग्नं भोजयेद्यस्तु भक्तिः ॥ एकं वा कांश्चिदुचितं तस्य पुण्यं प्रजायते ॥ ३० ॥ विल्वमूलं शीघ्रं कृत्वा
 मन्त्रमाज्येन संयुतम् ॥ यो दद्याच्छिवभक्ताय स दानिद्रा न जायते ॥ ३१ ॥ सांगोपांगमिति प्रोक्तं शिवलिंगप्रपूजनम् ॥ प्रवृत्तानां निवृत्तानां
 भक्तानां द्विविधं द्विजाः ॥ ३२ ॥ प्रवृत्तानां पीठपूजा सर्वाभीष्टप्रदा भुवि ॥ पात्रेणैव प्रवृत्तस्तु सर्वपूजां समाचरेत् ॥ ३३ ॥ नैवेद्यमभिषेकान्ते
 आल्यक्षनं समाचरेत् ॥ पूजान्ते गन्धापयल्लिंगं पृथु शृङ्गं पृथगुत्तमं ॥ ३४ ॥ कण्ठपूजानिवृत्तानां स्वभोज्यं तु निवेदयेत् ॥ निवृत्तानां परं मृक्षं
 लिंगप्रेष विधिर्न्यतः ॥ ३५ ॥ विन्यस्य चर्चनं कुर्याद्विभूतिं च निवेदयेत् ॥ पूजां कृत्वा तथा लिंगं शिख्या धारयत्यग्रे ॥ ३६ ॥ इति श्रीशिव
 महापुराणे प्रथमायां विद्येद्यमर्चितायां साधनाध्यायस्यैव शिवनैवेद्यवर्णनो नाम द्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ श्रुतं मुनि महाभाग
 व्यासशिष्य नमोऽस्तु ते ॥ तदेव ध्यामन्तो व्रति तत्समाधानमनुत्तमम् ॥ ३ ॥ तथा कृताजमाहान्म्यं माधमादाय अनुत्तमम् ॥ त्रितयं वहि सुधी

शि० पु०
॥ २५ ॥

ममानंदय मानसम् ॥ २ ॥ मृत उवाच ॥ साधु पृष्ठं भवद्भिश्च लोकानां हितकारकम् ॥ भवन्तो वै महाधन्याः पवित्राः कुलभूषणाः ॥ ३ ॥
येषां चैव शिवः साक्षाद्देवतं परमं शुभम् ॥ सदाशिवकथा लोके वल्लभा भवतां सदा ॥ ४ ॥ ते धन्याश्च कृतार्थाश्च सफलं देहधारणम् ॥ उद्धृतं च
कुलं तेषां ये शिवं समुपासते ॥ ५ ॥ शिवनाम मुखे यस्य सदाशिवशिवेति च ॥ पापानि न स्पृशन्त्येव खदिरांगारकं यथा ॥ ६ ॥ श्रीशिवाय
नमस्तुभ्यं मुखं व्याहरते यदा ॥ तन्मुखं पावनं तीर्थ सर्वपापविनाशनम् ॥ ७ ॥ तन्मुखं च तथा यो वै पश्यति प्रीतिमात्ररः ॥ तीर्थजन्यं फलं
तस्य भवतीति सुनिश्चितम् ॥ ८ ॥ यत्र त्रयं सदा तिष्ठदेतच्छुभतरं द्विजाः ॥ तस्य दर्शनमात्रेण वेणीस्नानफलं लभेत् ॥ ९ ॥ शिवनामविभूति
श्च तथा रुद्राक्ष एव च ॥ एतन्नयं महापुण्यं त्रिवेणीसदृशं स्मृतम् ॥ १० ॥ एतन्नयं शरीरे च यस्य तिष्ठति नित्यशः ॥ तस्यैव दर्शनं लोके दुर्लभं
पापहारकम् ॥ ११ ॥ तद्दर्शनं यथा वेणी नोभयोरन्तरं मनाक् ॥ एवं यो न विजानाति स पापिष्ठो न सशयः ॥ १२ ॥ विभूतिर्यस्य नो भाले
नांगे रुद्राक्षधारणम् ॥ नाम्ये शिवमयी वाणी तं त्यजेदधमं यथा ॥ १३ ॥ शैवं नाम यथा गङ्गा विभूतिर्यमुना मता ॥ रुद्राक्षं विधिजा प्रोक्ता
सर्वपापविनाशिनी ॥ १४ ॥ शरीरे च त्रयं यस्य तत्फलं चैकतः स्थितम् ॥ एकतो वेणिकायाश्च स्नानजं तु फलं बुधैः ॥ १५ ॥ तदेवं तुलितं
पूर्वं ब्रह्मणा हितकारिणा ॥ समानं चैव तज्जातं तस्माद्धाय सदा बुधैः ॥ १६ ॥ तद्दिनं हि समारभ्य ब्रह्मविष्ण्वादिभिः सुरैः ॥ धार्यते त्रितयं तच्च
दर्शनात्पापहारकम् ॥ १७ ॥ ॥ ऋषय उचुः ॥ ईदृशं हि फलं प्रोक्तं नामादित्रितयोद्भवम् ॥ तन्माहात्म्यं विशेषेण वक्तुमर्हसि सुव्रत ॥ १८ ॥
मृत उवाच ॥ ऋषयो हि महाप्रज्ञाः सच्छैवा ज्ञानिनां वराः ॥ तन्माहात्म्यं हि सद्भक्त्या शृणुतादरतो द्विजाः ॥ १९ ॥ स गूढमपि शास्त्रेषु
पुराणेषु श्रुतिष्वपि ॥ भवत्स्नेहान्मया विप्राः प्रकाशः क्रियतेऽधुना ॥ २० ॥ कस्तत्रितयमाहात्म्यं संजानाति द्विजोत्तमाः ॥ महेश्वरं विना सर्वं
ब्राह्मांडं सदसत्परम् ॥ २१ ॥ वच्म्यहं नाममाहात्म्यं यथाभक्तिः समासतः ॥ शृणुत प्रीतितो विप्राः सर्वपापहरं परम् ॥ २२ ॥ शिवेति नामदावाग्ने
र्महापातकपर्वताः ॥ भस्मीभवंत्यनायासात्सत्यं सत्यं न संशयः ॥ २३ ॥ पापमूलानि दुःखानि विविधान्यपि शौनक ॥ शिवनामैकनश्यानि नान्य
नश्यानि सर्वथा ॥ २४ ॥ स वैदिकः स पुण्यात्मा स धन्यः स बुधो मतः ॥ शिवनामजपासक्तो यो नित्यं भुवि मानवः ॥ २५ ॥ भवंति विविधा धर्मा
स्तेषां सद्यः फलान्मुखाः ॥ येषां भवति विश्वासः शिवनामजपे मुने ॥ २६ ॥ पातकानि विनश्यन्ति यावति शिवनामतः ॥ भुवि तावन्ति पापानि क्रियं
ते न नरैर्मुने ॥ २७ ॥ ब्रह्महत्यादिपापानां राशीनप्रमितान्मुने ॥ शिवनाम द्रुतं प्रोक्तं नाशयत्यखिलात्ररैः ॥ २८ ॥ शिवनामतीं प्राप्य संसारान्धि

वि० सं० १
अ० २३

494

॥ २५ ॥

तंति ये ॥ संसारमूलपापानि तानि नश्यंत्यसंशयम् ॥ २९ ॥ संसारमूलभूतानां पातकानां महामुने ॥ शिवनामकुठारेण विनाशो जायते ध्रुवम् ॥
 ॥ ३० ॥ शिवनामामृतं पेयं पापदावानलार्दितैः ॥ पापदावाग्नितापानां शांतिस्तेन विना न हि ॥ ३१ ॥ शिवेति नामपीयूषवर्षधारापरिप्लुताः ॥
 संसारदवमध्येऽपि न शोचन्ति कदाचन ॥ ३२ ॥ शिवनामि महद्भक्तिर्जाता येषां महात्मनाम् ॥ तद्विधानां तु सहसा मुक्तिर्भवति सर्वथा ॥ ३३ ॥
 अनेकजन्मभिर्येन तपस्तप्तं मुनीश्वर ॥ शिवनामि न भवेद्भक्तिः सर्वपापपाहारिणी ॥ ३४ ॥ यस्यासाधारणी शंभुनामि भक्तिरखंडिता ॥ तस्यैव
 मोक्षः सुलभो नान्यस्येति मतिर्मम ॥ ३५ ॥ कृत्वाप्यनेकपापानि शिवनामजपादरः ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तो भवत्येव न संशयः ॥ ३६ ॥ भवन्ति
 भस्मसाद्रवृक्षा द्रवदग्धा यथा वने ॥ तथा तावन्ति दग्धानि पापानि शिवनामतः ॥ ३७ ॥ यो नित्यं भस्मपूतांगः शिवनामजपादरः ॥ स तस्यैव
 संसारमघोरमपि शौनक ॥ ३८ ॥ ब्रह्मस्वहरणं कृत्वा हत्वापि ब्राह्मणान्बहून् ॥ न लिप्यते नरः पापैः शिवनामजपादरः ॥ ३९ ॥ विलोक्य वेदान
 विलान्छिवनामजपः परः ॥ संसारतरणोपाय इति पूर्वैर्विनिश्चितम् ॥ ४० ॥ किं बहुकृत्या मुनिश्रेष्ठाः श्लोकेनैकेन वक्ष्यहम् ॥ शिवनामो महिमानं सर्व
 पापापाहारणम् ॥ ४१ ॥ पापानां हरणं शमोर्नामः शक्तिर्हि पावनी ॥ शक्नोति पातकं तावत्कर्तुं नापि नरः क्वचित् ॥ ४२ ॥ शिवनामप्रभावेण लेभे सद्गतिमुत्त
 माम् ॥ इन्द्रद्युम्ननृपः पूर्वं महापापयुतो मुने ॥ ४३ ॥ तथा काचिद्विजा योषाऽसौ मुने बहुपापिनी ॥ शिवनामप्रभावेण लेभे सद्गतिमुत्तमाम् ॥
 ॥ ४४ ॥ इत्युक्तं वो द्विजश्रेष्ठा नाममाहात्म्यमुत्तमम् ॥ शृणुध्वं भस्ममाहात्म्यं सर्वपावनपावनम् ॥ ४५ ॥ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां
 विष्णेश्वरसंहितायां साध्यसाधनखंडे शिवनाममाहात्म्यवर्णनो नाम त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ द्विविधं भस्म संप्रोक्तं सर्वमंगलदं
 परम् ॥ तत्प्रकारमहं वक्ष्ये सावधानतया शृणु ॥ १ ॥ एकं ज्ञेयं महाभस्म द्वितीयं स्वल्पसंज्ञकम् ॥ महाभस्म इति प्रोक्तं भस्म नानाविधं परम् ॥
 ॥ २ ॥ तद्भस्म त्रिविधं प्रोक्तं श्रौतं स्मृतं च लौकिकम् ॥ भस्मेव स्वल्पसंज्ञं हि बहुधा परिकीर्तितम् ॥ ३ ॥ श्रौतं भस्म तथा स्मृतं द्विजाना
 मेव कीर्तितम् ॥ अन्येषामपि सर्वेषामपरं भस्म लौकिकम् ॥ ४ ॥ धारणं मंत्रतः प्रोक्तं द्विजानां मुनिपुंगवैः ॥ केवलं धारणं ज्ञेयमन्येषां मंत्रवार्जि
 तम् ॥ ५ ॥ आग्रयमुच्यते भस्म दग्धगोमयसंभवम् ॥ तदपि द्रव्यमित्युक्तं त्रिपुंड्रस्य महामुने ॥ ६ ॥ अग्निहोत्रोत्थितं भस्म संग्राह्यं वा मनीषिभिः ॥
 अन्ययज्ञोत्थितं वापि त्रिपुण्ड्रस्य च धारणे ॥ ७ ॥ अग्निरित्यादिभिर्मंत्रैर्जाबालोपनिषद्गतैः ॥ सप्तभिर्धूलनं कार्यं भस्मना सजलेन च ॥ ८ ॥ वर्णाना
 माश्रमाणां च मंत्रतोऽमंत्रतोऽपि च ॥ त्रिपुण्ड्रदूधूलनं प्रोक्तं जाबालैरादरेण च ॥ ९ ॥ भस्मनोद्धूलनं चैव यथा तिर्यक्त्रिपुण्ड्रकम् ॥ प्रमादादपि मोक्षा

शि०पु०

॥ २६ ॥

र्थी न त्यजेदिति विश्रुतिः ॥ १० ॥ शिवेन विष्णुना चैव तथा तिर्यं त्रिपुण्ड्रकम् ॥ उमा देवी च लक्ष्मीश्च वाचान्वाभिश्च नित्यशः ॥ ११ ॥ ब्राह्मण
क्षत्रियवैश्यैः शूद्रैरपि च संकरैः ॥ अपभ्रंशवृत्तं भस्म त्रिपुण्ड्रोद्धूलनात्मना ॥ १२ ॥ उद्धूलनं त्रिपुण्ड्रं च श्रद्धया नाचरन्ति ये ॥ तेषां नास्ति समाचारो
वर्णाश्रमसमन्वितः ॥ १३ ॥ उद्धूलनं त्रिपुण्ड्रं च श्रद्धया नाचरन्ति ये ॥ तेषां नास्ति विनिर्मुक्तिः संसाराब्जन्मकोटिभिः ॥ १४ ॥ उद्धूलनं त्रिपुण्ड्रं च
श्रद्धया नाचरन्ति ये ॥ तेषां नास्ति शिवज्ञानं कल्पकोटिशतैरपि ॥ १५ ॥ उद्धूलनं त्रिपुण्ड्रं च श्रद्धया नाचरन्ति ये ॥ ते महापातकयुक्तानां इति
शस्त्रीयनिर्णयः ॥ १६ ॥ उद्धूलनं त्रिपुण्ड्रं च श्रद्धया नाचरन्ति ये ॥ तेषामाचारितं सर्वं विपरीतफलाय हि ॥ १७ ॥ महापातकयुक्तानां जंतूनां
शर्वविद्विषाम् ॥ त्रिपुण्ड्रोद्धूलनद्रवो जायते सुदृढं मुने ॥ १८ ॥ शिवाग्निकार्यं यः कृत्वा कुर्यान्नियायुषात्मवित् ॥ मुच्यते सर्वपापैस्तु स्पृष्टेन
भस्मना नरः ॥ १९ ॥ सितेन भस्मना कुर्यान्निसन्ध्यं यस्त्रिपुण्ड्रकम् ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तः शिवेन सह मोदते ॥ २० ॥ सितेन भस्मना कुर्याल्ललाटे
तु त्रिपुण्ड्रकम् ॥ योऽसावनादिभूतान् हि लोकानातो मृतो भवेत् ॥ २१ ॥ अकृत्वा भस्मना स्नानं न जपेद्दे षडक्षरम् ॥ त्रिपुण्ड्रं च रचित्वा तु विधिना
भस्मना जपेत् ॥ २२ ॥ अदयो बाधमो वापि सर्वपापान्वितोऽपि वा ॥ उषःपापान्वितो वापि मूर्खो वा पतितोऽपि वा ॥ २३ ॥ यस्मिन्दे
वसेन्नित्यं भूतिशासनसंयुतः ॥ सर्वतीर्थैश्च क्रतुभिः सांनिध्यं क्रियते सदा ॥ २४ ॥ त्रिपुण्ड्रसहितो जीवः पूज्यः सर्वैः सुरासुरैः ॥ पापान्वितोऽपि शुद्धात्मा
किं पुनः श्रद्धया युतः ॥ २५ ॥ यस्मिन्दे शिवज्ञानी भूतिशासनसंयुतः ॥ गतो यदृच्छयाद्यापि तस्मिन्तीर्थाः समागताः ॥ २६ ॥ बहुनात्र
किमुक्तेन धार्यं भस्म सदा बुधैः ॥ लिंगार्चनं सदा कार्यं जप्यो मंत्रः षडक्षरः ॥ २७ ॥ ब्रह्मणा विष्णुना वापि रुद्रेण मुनिभिः सुरैः ॥ भस्मधारण
माहात्म्यं नशक्यं परिभाषितम् ॥ २८ ॥ इति वर्णाश्रमाचारो लुप्तावर्णक्रियोऽपि च ॥ पापात्सकृत्त्रिपुण्ड्रस्य धारणात्सोऽपि मुच्यते ॥ २९ ॥ ये भस्म
धारिणं त्यक्त्वा कर्म कुर्वन्ति मानवाः ॥ तेषां नास्ति विनिर्मुक्तः संसाराब्जन्मकोटिभिः ॥ ३० ॥ तेनाधीतं मुरोः सर्वं तेन सर्वमनुष्ठितम् ॥ येन
विप्रेण शिरसि त्रिपुण्ड्रं भस्मना कृतम् ॥ ३१ ॥ ये भस्मधारिणं दृष्ट्वा नराः कुर्वन्ति ताडनम् ॥ तेषां चंडालतो जन्म ब्रह्मन्नुद्धं विपश्चिता ॥ ३२ ॥
मानस्तोकेन मंत्रेण मंत्रितं भस्म धारयेत् ॥ ब्राह्मणः क्षत्रियश्चैव प्रोक्तः पद्मेषु भक्तिमान् ॥ ३३ ॥ वैश्यस्त्रियवाकेनैव शूद्रः पंचाक्षरेण तु ॥ अन्यासां
विधवास्त्रीणां विधिः प्रोक्तश्च शूद्रवत् ॥ ३४ ॥ पंचब्रह्मादिमनुभिर्गृहस्थस्य विधीयते ॥ त्रियंबकेन मनुना विधिर्वै ब्रह्मचारिणः ॥ ३५ ॥ अचो
रणाथ मनुना विपिनस्थविधिः स्मृतः ॥ यतिस्तु प्रणवनेव त्रिपुण्ड्रादीनि कारयेत् ॥ ३६ ॥ अतिवर्णाश्रमी नित्यं शिवोऽहंभावनात्परात् ॥ शिव

वि०सं०

अ० २४

493

॥ २६ ॥

योगी च नियतमीशानेनापि धारयेत् ॥ ३७ ॥ न त्याज्यं सर्ववर्णैश्च भस्मधारणमुत्तमम् ॥ अन्यैरपि यथा जीवैः सदेति शिवशासनम् ॥ ३८ ॥
भस्मस्नानेन यावन्तः कणाः स्वांगे प्रतिष्ठिताः ॥ तावन्ति शिवलिंगानि तनौ धत्ते हि धारकः ॥ ३९ ॥ ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्राश्चापि च सं-
कराः ॥ स्त्रियोऽथ विधवा बालाः प्राप्ताः पाखंडिकास्तथा ॥ ४० ॥ ब्रह्मचारी गृही वन्यः संन्यासी वा कृती तथा ॥ नार्यो भस्म त्रिपुण्ड्रं का मुक्ता एव
न संशयः ॥ ४१ ॥ ज्ञानाज्ञानधृतो वापि वह्निदाहसमो यथा ॥ ज्ञानाज्ञानधृतं भस्म पावयेत्सकलं नरम् ॥ ४२ ॥ नाश्रीयाञ्चलमन्नमल्पमपि वा
भस्माक्षधृत्या विना भुक्त्वा वाथ गृही वर्णापतियतिर्वर्णी तथा संकरः ॥ एनोभुङ्क्ते नरकं प्रयाति स तदा गावत्रिजापेन तद्वर्णानां तु यतोस्तु मुख्यप्रण-
वाजापेन मुक्तिर्भवेत् ॥ ४३ ॥ त्रिपुण्ड्रं ये विनिन्दन्ति निन्दन्ति शिवमेव ते ॥ धारयन्ति च ये भक्त्या धारयन्ति तमेव ते ॥ ४४ ॥ धिग्भस्मरहितं भालं
धिग्ग्रासमशिवालयम् ॥ धिगनीशार्चनं जन्म धिग्विद्यामशिवाश्रयम् ॥ ४५ ॥ ये निन्दन्ति महेश्वरं त्रिजगतामाधारभूतं हरं ये निन्दन्ति त्रिपुण्ड्रधारण-
करं दोषस्तु तद्दर्शने ॥ ते वै संकरसूकरासुखरश्चक्रोष्ठकीटोपमा जाता एव भवन्ति पापपरमास्ते नारकाः केवलम् ॥ ४६ ॥ ते दृष्ट्वा शशि-
भास्करौ निशि दिने स्वप्नेऽपि नो केवलं पश्यन्तु श्रुतिरुद्रसूक्तजपतो मुच्येत तेनादृताः ॥ तत्संभाषणतो भवेद्धि नरकं निस्तारवानास्थितं ये
भस्मादिविधारणं हि पुरुषं निन्दन्ति मंदा हि ते ॥ ४७ ॥ न तांत्रिकस्त्वधिकृतो नोर्द्धपुण्ड्रधरो मुने ॥ संतप्तचक्रचिह्नोऽत्र शिवयज्ञे बहिष्कृतः ॥ ४८ ॥
तत्रैते बह्वो लोका बृहज्जाबालचोदिताः ॥ ते विचार्याः प्रयत्नेन ततो भस्मस्तो भवेत् ॥ ४९ ॥ यच्चंदनैश्चंदनकेऽपि मिश्रं धार्यं हि भस्मेव त्रिपुण्ड्रं
भस्मना ॥ विभूतिभालोपरि किंचनापि धार्यं सदा नो यदि संति बुद्धयः ॥ ५० ॥ स्त्रीभिस्त्रिपुण्ड्रमलकावधि धारणीयं भस्म द्विजादिभिस्तथो विध-
वाभिरेवम् ॥ तद्वत्सदाश्रमवतां विशदा विभूतिर्धार्यापवर्गफलदा सकलाघहन्त्री ॥ ५१ ॥ त्रिपुण्ड्रं कुस्ते यस्तु भस्मना विधिपूर्वकम् ॥ महा-
पातकसंघातेर्मुच्यते चोपपातकैः ॥ ५२ ॥ ब्रह्मचारी गृहस्थो वा वानप्रस्थोऽथवा यतिः ॥ ब्रह्मक्षत्राश्च विदूश्शूद्रास्तथान्ये पतिताधमाः ॥ ५३ ॥
उद्धूलनं त्रिपुण्ड्रं च धृत्वा शुद्धा भवन्ति च ॥ भस्मनो विधिना सम्यक्पापरार्शि विहाय च ॥ ५४ ॥ भस्मधारी विशेषेण स्त्रीगोहत्यादिपातकैः ॥
वीरहत्याश्वहत्याभ्यां मुच्यते नात्र संशयः ॥ ५५ ॥ परद्रव्यापहरणं परदारभिमर्शनम् ॥ परनिन्दा परक्षेत्रहरणं परपीडनम् ॥ ५६ ॥ सस्यारामा-
दिहरणं गृहदाहादिकर्म च ॥ गोहिरण्यमहिष्यादितिलकम्बलवाससाम् ॥ ५७ ॥ अन्नधान्यजलादीनां नीचेभ्यश्च पश्चिहः ॥ दशवेश्वरामतंगीषु
वृषलीषु नटीषु च ॥ ५८ ॥ रजस्वलासु कन्यासु विधवासु च मैथुनम् ॥ मांसचर्मरसादीनां लवणस्य च विक्रयः ॥ ५९ ॥ पेशुन्यं कूटवादश्च

शि०पु०
॥ २७ ॥

साक्षिमिथ्यामिलाषिणाम् ॥ एवमादीन्यसंख्यानि पापानि विविधानि च ॥ सद्य एव विनश्यति त्रिपुंड्रस्य च धारणात् ॥ ६० ॥ शिवद्रव्यापहरणं
शिवनिंदा च कुत्रचित् ॥ निंदा च शिवभक्तानां प्रायश्चित्तेन शुद्ध्यति ॥ ६१ ॥ रुद्राक्षं यस्य गात्रेषु ललाटे तु त्रिपुंड्रकम् ॥ स चांडालोऽपि संपू-
ज्यो वर्णवर्णोत्तमोत्तमः ॥ ६२ ॥ यानि तीर्थानि लोकेऽस्मिन्गंगाद्याः सरितश्च याः ॥ स्नातो भवति सर्वत्र ललाटे यस्त्रिपुंड्रकम् ॥ ६३ ॥ सप्तकोटि-
महामंत्राः पंचाक्षरपुरस्सराः ॥ तथान्ये कोटिशो मन्त्राः शैवकैवल्यहेतवः ॥ ६४ ॥ अन्ये मन्त्राश्च देवानां सर्वसौख्यकरा मुने ॥ ते सर्वे तस्य वश्याः
स्युर्यो विभर्ति त्रिपुंड्रकम् ॥ ६५ ॥ सहस्रं पूर्वजातानां सहस्रं जनयिष्यताम् ॥ स्ववंशजानां ज्ञातीनामुद्धरेद्यस्त्रिपुंड्रकम् ॥ ६६ ॥ इह भुक्त्वा खिलान्भो-
गान्दीर्घायुर्व्याधिवर्जितः ॥ जीवितान्ते च मरणं सुखेनैव प्रपद्यते ॥ ६७ ॥ अष्टैश्वर्यगुणोपेतं प्राप्य दिव्यवपुः शिवम् ॥ दिव्यं विमानमारुह्य दिव्यत्रिदश-
मेवितम् ॥ ६८ ॥ विद्याधराणां सर्वेषां गंधर्वाणां महोजसाम् ॥ इंद्रादिलोकपालानां लोकेषु च यथाक्रमम् ॥ ६९ ॥ भुक्त्वा भोगान्सुविपुलान्प्रज-
शानां पदेषु च ॥ ब्रह्मणः पदमासाद्य तत्र कन्याशतं रमेत् ॥ ७० ॥ तत्र ब्रह्मायुषो मानं भुक्त्वा भोगाननेकशः ॥ विष्णोर्लोकं लभेद्भोगं यावद्ब्रह्म-
शतात्ययः ॥ ७१ ॥ शिवलोकं ततः प्राप्य लब्ध्वेष्टं काममक्षयम् ॥ शिवसायुज्यमाप्नोति संशयो नात्र जायताम् ॥ ७२ ॥ सर्वोपनिषदां सारं समा-
लोक्य मुहुर्मुहुः ॥ इदमेव हि निर्णीतं परं श्रेयस्त्रिपुंड्रकम् ॥ ७३ ॥ विभूतिं निंदते यो वै ब्राह्मणः सोऽन्यजातकः ॥ प्रयाति नरकं घोरे यावद्ब्रह्म-
चतुर्मुखः ॥ ७४ ॥ श्राद्धे यज्ञे जपे होमे वैश्वदेवे सुरार्चने ॥ धृतत्रिपुंड्रः पूतात्मा मृत्युं जयति मानवः ॥ ७५ ॥ जलस्नानं मलत्यागे भस्मस्नानं
सदा शुचि ॥ मंत्रस्नानं हरेत्पापं ज्ञानस्नाने परं पदम् ॥ ७६ ॥ सर्वतीर्थेषु यत्पुण्यं सर्वतीर्थेषु यत्फलम् ॥ तत्फलं समवाप्नोति भस्मस्नानकरो
नरः ॥ ७७ ॥ भस्मस्नानं परं तीर्थं गंगास्नानं दिने दिने ॥ भस्मरूपी शिवः साक्षाद्भस्म त्रैलोक्यपावनम् ॥ ७८ ॥ न तदूनं न तद्वर्णनं न त-
द्दानं जपो न सः ॥ त्रिपुंड्रेण विना येन विप्रेण यदनुष्ठितम् ॥ ७९ ॥ वानप्रस्थस्य कन्यानां दीक्षाहीननृणां तथा ॥ मध्याह्नात्प्राग्जलेर्युक्तं परतो
जलवर्जितम् ॥ ८० ॥ एवं त्रिपुंड्रं यः कुर्यान्नित्यं नियतमानसः ॥ शिवभक्तः स विज्ञेया भुक्तिं मुक्तिं च विंदति ॥ ८१ ॥ यस्यांगे नैव रुद्राक्ष-
एकोऽपि बहुपुण्यदः ॥ तस्य जन्म निरयं स्यात्त्रिपुण्ड्ररहितो यदि ॥ ८२ ॥ एवं त्रिपुण्ड्रमाहात्म्यं समासात्कथितं मया ॥ रहस्यं सर्वजंतूनां गोप-
नीयमिदं त्वया ॥ ८३ ॥ निम्नो रेखा भवत्येव स्थानेषु मुनिपुंगवाः ॥ ललाटादिषु सर्वेषु यथोक्तेषु बुधैर्मुने ॥ ८४ ॥ भ्रुवोर्मध्यं समारभ्य यावदंतो
भवेद्भुवोः ॥ तावत्प्रमाणं मधाय ललाटे च त्रिपुंड्रकम् ॥ ८५ ॥ मध्यमानामिकांगुल्या मध्ये तु प्रतिलोमतः ॥ अंगुष्ठेन कृत्वा रेखा त्रिपुण्ड्राख्या

वि०सं० १
अ० २४

492

॥ २७ ॥

भिधीयते ॥ ८६ ॥ मध्येऽग्निलिभिरादाय तिसृभिर्मस्म यत्नतः ॥ त्रिपुंड्रं धारयेद्भक्त्या भुक्तिभुक्तिप्रदं परम् ॥ ८७ ॥ तिसृणामपि रेखाणां प्रत्येकं
 नवदेवताः ॥ सर्वत्रांगेषु ता वक्ष्ये सावधानतया शृणु ॥ ८८ ॥ अकारो गार्हपत्याग्निर्धर्मश्च रजोगुणः ॥ ऋग्वेदश्च क्रियाशक्तिः प्रातःसवनमेव च
 ॥ ८९ ॥ महादेवश्च रेखायाः प्रथमायाश्च देवता ॥ विज्ञेया मुनिशार्दूलः शिवदीक्षापरायणैः ॥ ९० ॥ उकारो दक्षिणाग्निश्च नभस्तत्त्वं यजुस्तथा ॥
 मध्यदिनं च सवनमिच्छाशक्त्यंतरात्मकौ ॥ ९१ ॥ महेश्वरश्च रेखाया द्वितीयायाश्च देवता ॥ विज्ञेया मुनिशार्दूल शिवदीक्षापरायणैः ॥ ९२ ॥
 मकाराहवनीयौ च परमात्मा तमोदिवौ ॥ ज्ञानशक्तिः सामवेदस्तृतीयं सवनं तथा ॥ ९३ ॥ शिवश्चैव च रेखायास्तृतीयायाश्च देवता ॥ विज्ञेया
 मुनिशार्दूल शिवदीक्षापरायणैः ॥ ९४ ॥ एवं नित्यं नमस्कृत्य सद्भक्त्या स्थानदेवताः ॥ त्रिपुंड्रं धारयेच्छुद्धौ भुक्तिं मुक्तिं च विद्वति ॥ ९५ ॥
 इत्युक्ताः स्थानदेवाश्च सर्वांगेषु मुनीश्वरः ॥ तेषां संबन्धिनो भक्त्या स्थानानि शृणु सांप्रतम् ॥ ९६ ॥ द्वात्रिंशत्स्थानके वार्षषोडशस्थानकेऽपि च ॥
 अष्टस्थाने तथा च पंचस्थानेऽपि ना न्यसेत् ॥ ९७ ॥ उत्तमांगे ललाटे च कर्णयोर्नेत्रयोस्तथा ॥ नासावक्रमलेष्वेवं हस्तयोरुभयोस्ततः ॥ ९८ ॥
 कूर्परे मणिवंधे च हृदये पार्श्वयोर्द्वयोः ॥ नाभौ मुष्कद्वये चैवमूर्वोर्गुल्फे च जानुनि ॥ ९९ ॥ जंघाद्वये पदद्वन्द्वे द्वात्रिंशत्स्थानमुत्तमम् ॥ अग्र्यम्
 वायुदिग्देशदिक्पालान्वसुभिः सह ॥ १० ॥ धरा ध्रुवश्च सोमश्च आपश्चैवानिलोऽनलः ॥ प्रत्यूषश्च प्रभासश्च वसवोऽष्ट प्रकीर्तिताः ॥ ११ ॥ एतेषां
 नाममात्रेण त्रिपुंड्रं धारयेद्बुधः ॥ कुर्याद्वा षोडशस्थाने त्रिपुंड्रं तु समाहितः ॥ २ ॥ शीर्षके च ललाटे च कंठे चांसद्वये भुजे ॥ कूर्परे मणिवंधे च
 हृदये नाभिपार्श्वके ॥ ३ ॥ पृष्ठे चैवं प्रतिष्ठाय यजेत्तत्राश्विदेवते ॥ शिवं शक्तिं तथारुद्रमीशं नारदमेव च ॥ ४ ॥ वामादिनवशक्तीश्च एताः
 षोडशदेवताः ॥ नासत्यौ दक्षकश्चैव अश्विनो द्वौ प्रकीर्तितौ ॥ ५ ॥ अथवा मूर्ध्नि केशे च कर्णयोर्वदने तथा ॥ बाहुद्वये च हृदये नाभ्यामूरु
 युगे तथा ॥ ६ ॥ जानुद्वये च पदयोः पृष्ठभागे च षोडश ॥ शिवश्चन्द्रश्च रुद्रः को विघ्नेशो विष्णुरेव वा ॥ ७ ॥ श्रीश्चैव हृदये
 शम्भुस्तथा नाभौ प्रजापतिः ॥ नागश्च नागकन्याश्च उभयोर्ऋषिकन्यकाः ॥ ८ ॥ पादयोश्च समुद्राश्च तीर्थाः पृष्ठे विशालतः ॥
 इत्येवं षोडशस्थानमष्टस्थानमथोच्यते ॥ ९ ॥ शुद्धस्थानं ललाटश्च कर्णद्वयमनुत्तमम् ॥ अंसयुग्मं च हृदयं नाभिरित्येवमष्टकम् ॥
 ॥ ११० ॥ ब्रह्मा च ऋषयः सप्त देवताश्च प्रकीर्तिताः ॥ इत्येवं तु समुद्दिष्टं भस्मविद्भिर्मुनीश्वराः ॥ १११ ॥ अथ वा मस्तकं बाहु
 हृदयं नाभिरेव च ॥ पंचस्थानान्यमून्याहुर्धारणे भस्मविजनाः ॥ ११२ ॥ यथासंभवं कुर्याद्देशकालाद्यपेक्षया ॥ उद्धूलनेऽप्यशक्त्येत्रिपुंड्रादीनि

शि०पु०
॥ २८ ॥

कारयेत् ॥ ११३ ॥ त्रिनेत्रं त्रिगुणाधारं त्रिदेवजनकं शिवम् ॥ स्मरन्नमः शिवायेति ललाटे तु त्रिपुण्ड्रकम् ॥ ११४ ॥ ईशाभ्यां नम इत्युक्त्वा
पार्श्वयोश्च त्रिपुण्ड्रकम् ॥ बीजाभ्यां नम इत्युक्त्वा धारयेत् प्रकोष्ठयोः ॥ ११५ ॥ कुर्यादधः पितृभ्यां च उमेशाभ्यां तथोपरि ॥ भीमायेति ततः
पृष्ठे शिरसः पश्चिमे तथा ॥ ११६ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमायां विद्येश्वरसंहितायां भस्मधारणवर्णनो नाम चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥
सूत उवाच ॥ शौनकर्षे महाप्राज्ञ शिवरूप महामते ॥ शृणु रुद्राक्षमाहात्म्यं समासात्कथयाम्यहम् ॥ १ ॥ शिवप्रियतमो ज्ञेयो रुद्राक्षः परपावनः ॥
दर्शनात्स्पर्शनाज्जाप्यात्सर्वपापहरः स्मृतः ॥ २ ॥ पुरा रुद्राक्षमहिमा देव्यग्रे कथितो मुने ॥ लोकोपकरणार्थाय शिवेन परमात्मना ॥ ३ ॥
शिव उवाच ॥ श्रूयतां तु महेशानि रुद्राक्षमहिमा शिवे ॥ कथयामि तव प्रीत्या भक्तानां हितकाम्यया ॥ ४ ॥ दिव्यवर्षसहस्राणि महेशानि पुनः
पुरा ॥ तपः प्रकुर्वतस्त्रस्तं मनः संयम्य वै मम ॥ ५ ॥ स्वतंत्रेण परेशेन लोकोपकृतिकारिणा ॥ लीलया परमेशानि चक्षुरुन्मीलितं मया ॥ ६ ॥
पुटाभ्यां चारुचक्षुभ्यां पतिता जलबिंदवः ॥ तत्राश्रुबिंदुतो जाता वृक्षा रुद्राक्षसंज्ञकाः ॥ ७ ॥ स्थावरत्वमनुप्राप्य भक्तानुग्रहकारणात् ॥ ते दत्ता
विष्णुभक्तेभ्यश्चतुर्वर्णेभ्य एव च ॥ ८ ॥ भूमौ गौडोद्भवांश्चक्रे रुद्राक्षाञ्छिववल्गुमान् ॥ मथुरायामयोध्यायां लंकायां मलये तथा ॥ ९ ॥ सहाद्रौ
च तथा काश्यां देशेष्वन्येषु वा तथा ॥ परानसह्यपापौघभेदनाच्छ्रुतिनोदनान् ॥ १० ॥ ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्रा जाता ममाज्ञया ॥ रुद्रा
क्षास्ते पृथिव्यां तु तज्जातीयाः शुभाक्षकाः ॥ ११ ॥ श्वेतरक्ताः पीतकृष्णा वर्णा ज्ञेयाः क्रमाद्बुधैः ॥ स्वजातीयं नृभिर्धार्य रुद्राक्षं वर्णतः क्रमात् ॥
॥ १२ ॥ वर्णैस्तु तत्फलं धार्य भुक्तिमुक्तिफलेप्सुभिः ॥ शिवभक्तैर्विशेषेण शिवयोः प्रीतये सदा ॥ १३ ॥ धात्रीफलप्रमाणं यच्छ्रेष्ठमेतदुदाहृतम् ॥
बदरीफलमात्रं तु मध्यमं संप्रकीर्तितम् ॥ १४ ॥ अधमं चणमात्रं स्यात्प्रक्रियेषा परोच्यते ॥ शृणु पार्वति सुप्रीत्या भक्तानां हितकाम्यया ॥ १५ ॥
बदरीफलमात्रं च यत्स्यात्किल महेश्वरि ॥ तथापि फलदं लोके सुखसौभाग्यवर्द्धनम् ॥ १६ ॥ धात्रीफलसमं यत्स्यात्सर्वारिष्टविनाशनम् ॥ गुज
या सदृशं यत्स्यात्सर्वार्थफलसाधनम् ॥ १७ ॥ यथायथा लघुः स्याद्वै तथाधिकफलप्रदाः ॥ एकैकस्य फलं प्रोक्तं दशशेरधिकं बुधैः ॥ १८ ॥
रुद्राक्षधारणं प्रोक्तं पापनाशनहेतवे ॥ तस्माच्च धारणीयो वै सर्वार्थसाधनो ध्रुवम् ॥ १९ ॥ यथा च दृश्यते लोके रुद्राक्षः फलदः शुभः ॥ न तथा
दृश्यतेऽन्या च मालिका परमेश्वरी ॥ २० ॥ समाः स्निग्धा दृढाः स्थूलाः कंटकैः संयुताः शुभाः ॥ रुद्राक्षाः कामदा देवि भुक्तिमुक्तिप्रदाः सदा ॥ २१ ॥

वि०सं०
अ० २६

५१

॥ २८ ॥

कृमिदुष्टं छिन्नं भिन्नं कंटकेहीनमेव च ॥ व्रणयुक्तमवृत्तं च रुद्राक्षान्धिवर्जयेत् ॥ २२ ॥ स्वयमेव कृतद्वारं रुद्राक्षं स्यादिहोत्तमम् ॥ यत्तु पौरुषयत्नेन
 कृतं तन्मध्यमं भवेत् ॥ २३ ॥ रुद्राक्षधारणं प्राप्तं महापातकनाशनम् ॥ रुद्रसंख्याशतं धृत्वा रुद्ररूपो भवेन्नरः ॥ २४ ॥ एकादशशतानीह धृत्वा
 यत्फलमाप्नोते ॥ तत्फलं शक्यत नैव वक्तुं वर्षशतैरपि ॥ २५ ॥ शताब्देन युतैः पंचशतैर्वै मुकुटं मतम् ॥ रुद्राक्षैर्विरचेत्सम्यग्भक्तिमान्पुरुषो नरः ॥
 ॥ २६ ॥ त्रिभिः शतैः षष्टियुक्तैस्त्रिरावृत्त्या तथा पुनः ॥ रुद्राक्षैरुपवीतं च निर्मीयाद्भक्तितत्परः ॥ २७ ॥ शिखायां च त्रयं प्रोक्तं रुद्राक्षाणां महे
 श्वरि ॥ कर्णयोः षट् च षट् च व वामदक्षिणयोस्तथा ॥ २८ ॥ शतमेकोत्तरं कंठे बाह्वोर्वै रुद्रसंख्यया ॥ कूर्परद्वारयोस्तत्र मणिबंधे तथा पुनः ॥
 ॥ २९ ॥ उपवीते त्रयं धार्य शिवभक्तिरतैर्नरैः ॥ शेषानुर्वरितान्पंच सम्मितान्धारयेत्कटौ ॥ ३० ॥ एतत्संख्या धृता येन रुद्राक्षाः परमेश्वरि ॥
 तद्रूपं तु प्रणम्य हि स्तुत्यं सर्वैर्महेशवत् ॥ ३१ ॥ एवंभूतं स्थित ध्याने यदा कृत्वासने जनम् ॥ शिवेति व्याहरंश्चैव दृष्ट्वा पापैः प्रमुच्यते ॥ ३२ ॥
 शताधिकसहस्रस्य विधिरेव प्रकीर्तितः ॥ तदभावे प्रकारोऽन्यः शुभः संप्रोच्यते मया ॥ ३३ ॥ शिखायामेकरुद्राक्षं शिरसा त्रिंशतं वहेत् ॥
 पंचाशच्च गले दध्याद्बाह्वोः षोडश षोडश ॥ ३४ ॥ मणिबंधे द्वादश द्विस्कंधे पंचशत वहेत् ॥ अधोत्तरशतैर्माल्यमुपवीतं प्रकल्पयेत् ॥ ३५ ॥
 एवं संख्यारुद्राक्षान्धारयेत्तु धृत्वा ॥ तं नमति सुराः सर्वे यथा रुद्रस्तथैव सः ॥ ३६ ॥ एकं शिखायां रुद्राक्षं चत्वारिंशत्तु मस्तके ॥ द्वात्रिंश
 त्कण्ठेऽपि तु वक्षस्यष्टौ शतम् ॥ ३७ ॥ एकैकं कर्णयोः षट् षट् बाह्वोः षोडश षोडश ॥ करयोरविमानेन द्विगुणेन मुनीश्वर ॥ ३८ ॥ संख्या प्रीति
 धृता येन सोऽपि शैवजनः परः ॥ शिववत्पूजनीयो हि बंधः सर्वैरभीक्ष्णशः ॥ ३९ ॥ शिरसीशानमंत्रेण कर्णे तत्पुरुषेण च ॥ अधोरेण गले धार्य
 तेनैव हृदयेऽपि च ॥ ४० ॥ अधोर्बीजमंत्रेण करयोर्धारयेत्सुधीः ॥ पंचदशाक्षप्रथितां वामदेवेन चोदरे ॥ ४१ ॥ पंच ब्रह्मभिर्गैश्च त्रिमास्यं पंच
 सप्त च ॥ अथ वा मूलमंत्रेण सर्वानक्षास्तु धारयेत् ॥ ४२ ॥ मद्यं मांसं तु लज्जुनं पलाण्डुं शिग्रमेव च ॥ श्लेष्मांतकं विद्वराहं भक्षणे वर्जयेत्ततः ॥
 ॥ ४३ ॥ वल्लं रुद्राक्षं द्विजतनुभिरेवेह विहितं सुरक्तं क्षत्राणां प्रमुदितमुमे पीतमसकृत् ॥ ततो वैश्वेर्धाय प्रतिदिवसमावश्यकमहो तथा कृष्णं शूद्रे
 श्रुतिगदितमार्गोऽयमगज ॥ ४४ ॥ वर्णीं वनीं गृहयतिर्नियमेन दध्यादेतद्रहस्यपरमो न हि जातु तिष्ठेत् ॥ रुद्राक्षधारणमिदं मुकूतैश्च लभ्यं त्वत्के
 दमेतदखिलान्नरकान्प्रयाति ॥ ४५ ॥ आदावामलकास्ततो लज्जुतरा रुग्णास्ततः कण्टकैः संदष्टाः कृमिभिस्तनूपकरणच्छिद्रेण हीनास्तथा ॥ धार्या

शि० पु०

॥ २९ ॥

नैव शुभेषु मिश्रणकवद्रुद्राक्षमप्यंततो रुद्राक्षो मम लिङ्गमंगलमुमे सूक्ष्मं प्रशस्तं सदा ॥ ४६ ॥ सर्वश्रमाणां वर्णानां स्त्रीशूद्राणां शिवाज्ञया ॥
धार्वाः सदैव रुद्राक्षा यतीनां प्रणवेन हि ॥ ४७ ॥ दिवाविभ्रद्रात्रिकृतै रात्रौ विभ्रदिवाकृतैः ॥ प्रातर्मध्याह्नसायाह्ने मुच्यते सर्वपातकैः ॥ ४८ ॥ ये
त्रिपुण्ड्रधरा लोके जटाधारिण एव ये ॥ य रुद्राक्षधरास्ते वै यमलोकं प्रयांति न ॥ ४९ ॥ रुद्राक्षमेकं शिरसा विभर्ति तथा त्रिपुण्ड्रं च ललाटमध्ये ॥
पञ्चाक्षरं ये हि जपन्ति मंत्रं पूज्या भवद्भिः खलु ते हि साधवः ॥ ५० ॥ यस्याङ्गे नास्ति रुद्राक्षत्रिपुण्ड्रे भालपट्टके ॥ मुखे पञ्चाक्षरं नास्ति तमानय
यमालयम् ॥ ५१ ॥ ज्ञात्वा ज्ञात्वा तत्प्रभावं भस्मरुद्राक्षधारिणः ॥ ते पूज्याः सर्वदास्माकं नो नेतव्याः कदाचन ॥ ५२ ॥ एवमाज्ञापयामास
कालोऽपि निजकिङ्करान् ॥ तथेति मत्वा ते सर्वे तृष्णीमासन्सुविस्मिताः ॥ ५३ ॥ अत एव महादेवि रुद्राक्षोऽप्यघनाशनः ॥ तद्गरो मत्प्रियः
शुद्धोऽत्यघवानपि पार्वति ॥ ५४ ॥ हस्ते बाहौ तथा मुद्रे रुद्राक्षं धारयेत्तु यः ॥ अवध्यः सर्वभूतानां रुद्ररूपी चरेद्भुवि ॥ ५५ ॥ सुरासुराणां
सर्वेषां वदनीयः सदा स वै ॥ पूजनीयो हि दृष्टस्य पापहा च यथा शिवः ॥ ५६ ॥ ध्यानज्ञानावमुक्तोऽपि रुद्राक्षं धारयेत्तु यः ॥ सर्वपाप
विनिर्मुक्तः स याति परमां गतिम् ॥ ५७ ॥ रुद्राक्षेण जपन्मन्त्रं पुण्यं कोटिगुणं भवेत् ॥ दक्षकोटिगुणं पुण्यं धारणाद्धमते नरः ॥ ५८ ॥
यावत्कालं हि जीवस्य शरीरस्थो भवेत्स वै ॥ तावत्कालं स्वल्पमृत्युर्न ते द्वयं विवाधते ॥ ५९ ॥ त्रिपुण्ड्रेण च संयुक्तं रुद्राक्षं विलसांगकम् ॥
मृत्युं जयं जपन्तं च दृष्ट्वा रुद्रफलं लभत ॥ ६० ॥ पंचदेवप्रियश्चैव सर्वदेवप्रियस्तथा ॥ सर्वमन्त्राञ्जपेद्भक्तो रुद्राक्षमालया प्रिये ॥ ६१ ॥
विष्ण्वादिदेवभक्ताश्च धारयन्तु मशयः ॥ रुद्रभक्तो विशेषेण रुद्राक्षान्धारयन्तमदा ॥ ६२ ॥ रुद्राक्षा विविधाः प्रोक्तास्तेषां भेदान्वदाम्यहम् ॥
शृणु पार्वति सद्भक्त्या भुक्तिमुक्तिफलप्रदान् ॥ ६३ ॥ एकवक्रः शिवः नाशाद्भुक्तिमुक्तिफलप्रदः ॥ तस्य दर्शनमात्रेण ब्रह्महत्यां व्यपोहति ॥
॥ ६४ ॥ यत्र संपूजितस्तत्र लक्ष्मीर्द्वैतग नद्भिः ॥ नान्यन्यपद्रवाः सर्वे सर्वकामा भवेति हि ॥ ६५ ॥ द्विवक्रो देवदेवेशः सर्वकामफलप्रदः ॥
विशेषतः स रुद्राक्षो गोवध नाशयद्भुतम् ॥ ६६ ॥ त्रिवक्रो यो हि रुद्राक्षः साक्षात्साधनदः सदा ॥ तत्प्रभावाद्भवेयुर्वै विद्याः सर्वाः प्रतिष्ठिताः ॥
॥ ६७ ॥ चतुर्वक्रः स्वयं ब्रह्मा नग्नहत्यां व्यपोहति ॥ दर्शनात्स्पर्शनात्सद्यश्चतुर्वर्गफलप्रदः ॥ ६८ ॥ पंचवक्रः स्वयं रुद्रः कालाग्निर्नामतः प्रभुः ॥
सर्वमुक्तिप्रदश्चैव सर्वकामफलप्रदः ॥ ६९ ॥ अगम्यागमनं पापमभक्ष्यस्य च भक्षणम् ॥ इत्यादिमर्वपापानि पंचवक्रो व्यपोहति ॥ ७० ॥ षड्वक्रः
कार्तिकेयस्तु चारुणाक्षिणे भुजः ॥ ब्रह्महत्यादिकैः पापैर्मुच्यते नात्र संशयः ॥ ७१ ॥ सप्तवक्रो महेशानि ज्ञानेनो नाम नामतः ॥ चारुणाक्षस्तस्य

वि० सं० १

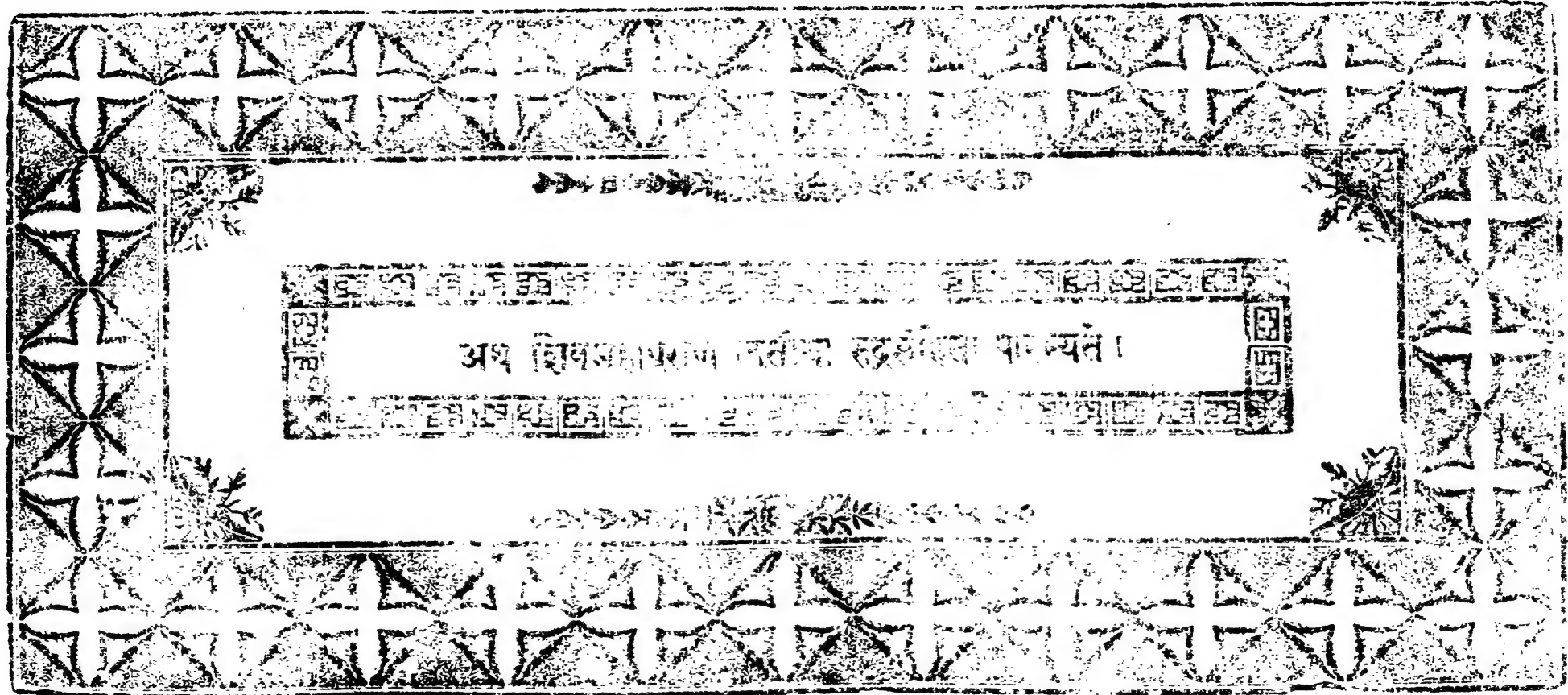
अ० २५

490

॥ २९ ॥

देवेशि दरिद्रोऽपीश्वरो भवेत् ॥ ७२ ॥ रुद्राक्षश्चाप्रवक्रश्च वसुपुर्तिश्च भक्तः ॥ धारणात्तस्य पूर्णायुर्मतो भवति शूलभृत् ॥ ७३ ॥ भैरवो नववक्रश्च
 कपिलश्च मुनिः स्मृतः ॥ दुर्गा ॥ तदधिष्ठात्री नवहृषा महेश्वरी ॥ ७४ ॥ तं धारयेद्रामहन्ते रुद्राक्षं भक्तितत्परः ॥ सर्वेश्वरो भवेन्नूनं मम तुल्यो न
 संशयः ॥ ७५ ॥ दशवक्त्रा महेशानि स्वयं देवो जनार्दनः ॥ धारणत्तस्य देवेशि सर्वान्कामानवाप्नुयान् ॥ ७६ ॥ एकादशमुखो यस्तु रुद्राक्षः परमः
 शक्तिः ॥ स रुद्रो धारणात्तस्य सर्वत्र विजयी भवेत् ॥ ७७ ॥ द्वादशमुखस्तु ॥ ७८ ॥ धारयेन्केशदेशकः ॥ द्वादशैव स्थितास्तथा
 ॥ ७८ ॥ त्रयोदशमुखो विधेदेवन्नद्धाग्नान्नः ॥ सर्वान्कामानवाप्नोति स माय भक्तः ॥ ७९ ॥ चतुर्दशमुखो यो हि रुद्राक्षः परमः
 शिवः ॥ धारयेन्मृदि त भक्त्या सर्वपापं प्रणश्यति ॥ ८० ॥ इति रुद्राक्षभेदा विप्रोक्ता वै सुखदेवतः ॥ नत्तन्मंत्राच्छृणु श्रीत्या कमान्छेलेश्वरान्मजे
 ॥ ८१ ॥ ॐ ह्रीं नमः १ ॐ ह्रीं नमः २ ॐ ह्रीं नमः ३ ॐ ह्रीं नमः ४ ॐ ह्रीं नमः ५ ॐ ह्रीं नमः ६ ॐ ह्रीं नमः ७ ॐ ह्रीं नमः ८ ॐ ह्रीं नमः
 नमः ९ ॐ ह्रीं नमः १० ॐ ह्रीं नमः ११ ॐ ह्रीं नमः १२ ॐ ह्रीं नमः १३ ॐ ह्रीं नमः १४ ॐ ह्रीं नमः १५ भक्तिश्रद्धायुतश्चैव सर्वकामार्थसिद्धये ॥
 रुद्राक्षान्यार्यन्मंत्रैर्देवनालम्य वज्रितः ॥ ८२ ॥ विना मंत्रेण यो धत्ते रुद्राक्षं भुवि मानवः ॥ स याति नरकं धार यावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥ ८३ ॥
 रुद्राक्षमालिनं दृष्ट्वा भूतप्रेतापिशाचकाः ॥ भयंकिनी भाकिनी चैव ये धारयेद्राहकाका ॥ ८४ ॥ कृत्रिमं चैव यत्किंचिदभिचागदिकं च यत् ॥
 तत्सर्वं दृग्ते याति दृष्ट्वा शक्तिप्रियम् ॥ ८५ ॥ रुद्राक्षमालिनं दृष्ट्वा शिवो विष्णुः प्रसीदति ॥ देवी गणपतिः मर्य्यः सुगश्चान्यऽपि पार्वति ॥
 ॥ ८६ ॥ एव जप्त्वा तु साहान्त्यं रुद्राक्षस्य महेश्वरः ॥ सम्यग्यया समेता च भक्त्या रमविबुद्धयः ॥ ८७ ॥ इत्युक्तं गिरिजायै हि शिवेन परमा
 त्मना ॥ भक्त्यरुद्राक्षमाहात्म्यं भुक्तिमुक्तिफलप्रदम् ॥ ८८ ॥ शिवस्यविप्रितो ज्ञेयो भस्मरुद्राक्षधारिणौ ॥ रुद्राक्षप्रभावाद्भि भुक्तिर्भुक्तिने
 संशयः ॥ ८९ ॥ भस्मरुद्राक्षधारी यः शिवभक्तस्तु उच्यते ॥ यथाशक्त्या यथापि पुण्यं सन्मुने ॥ ९० ॥ विना भस्मत्रिपुण्ड्रेण विना
 रुद्राक्षमालया ॥ पुजितोऽपि महादेशो नाभीफलदायकः ॥ ९१ ॥ तत्सर्वं च तया शक्तं यत्पृष्टं हि मुनीश्वरः ॥ भस्मरुद्राक्षमाहात्म्यं सर्वकाम
 समृद्धिदम् ॥ ९२ ॥ एतद्यः शृणुयान्नित्यं साहान्त्यं परमं शुभम् ॥ रुद्राक्षभक्त्या भक्त्या सर्वान्कामानवाप्नुयान् ॥ ९३ ॥ इह सर्वसुखं भुक्त्वा पुत्रपौत्रा
 दिसंयुतः ॥ लभेत्पुत्र सन्मोक्ष शिवस्यातिप्रियो भवेत् ॥ ९४ ॥ त्रिदशैवसंहितेयं कथिता वो मुनीश्वराः ॥ सर्वसिद्धिप्रदा नित्यमुक्तिदा शिवशास
 नात् ॥ ९५ ॥ इति श्रीशिवमहापुण्ये प्रथमायां विद्वत्संहितायां साध्यसाधनखण्डे रुद्राक्षमाहात्म्यवर्णनं नाम पंचविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥

॥ इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमा विद्येश्वरसंहिता समाप्ता ॥

अथ शिवसूक्तं पठन्तु सद्गुरुः प्रोच्यते ।

त्रिवेणी प्रपात - कुरुक्षेत्र

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ श्रीगौरीशंकराभ्यां नमः ॥ ॥ अथ द्वितीया रुद्रसंहिता प्रारम्भ्यते ॥ ॥ विश्वोद्भवस्थितिलयादिषु हेतुमेकं गौरीपतिं
 विदिततत्त्वमनन्तकीर्तिम् ॥ मायाश्रय विगतमायमचित्यरूपं बोधस्वरूपममलं हि शिवं नमामि ॥ १ ॥ वन्दे शिवं तं प्रकृतेरनादिम्प्रशान्तमे
 कं पुरुषोत्तमं हि ॥ स्वमायया कृत्स्नमिदं हि सृष्ट्वा नभोवदन्तर्बहिरास्थितो यः ॥ २ ॥ वन्देऽन्तरस्थं निजगूढरूपं शिवं स्वतस्त्रिष्टुमिदं विचष्टे ॥
 जगन्ति नित्यम्परितो भ्रमन्ति यत्सन्निधौ चुम्बकलोहवत्तम् ॥ ३ ॥ व्यास उवाच ॥ जगतः पितरं शम्भुजगतो मातरं शिवाम् ॥ तत्पुत्रश्च
 गणाधीशन्नत्वेतद्दर्शयामहे ॥ ४ ॥ एकदा मुनयस्सर्वे नैमिषारण्यवासिनः ॥ पप्रच्छुर्वर्या भक्त्या सूतं ते शौनकादयः ॥ ५ ॥ ऋषय उचुः ॥
 विद्येश्वरसंहितायाः श्रुता सा सत्कथा शुभा ॥ साध्यसाधनखंडाख्या रम्याद्या भक्तवत्सला ॥ ६ ॥ सूत सूत महाभाग चिरजीव सुखी भव ॥
 यच्छ्रावयसि नम्रात शांकरिं परमां कथाम् ॥ ७ ॥ पिबन्तस्त्वन्मुखाम्भोजच्युतं ज्ञानामृतं वयम् ॥ अवितृप्ताः पुनः किञ्चित्प्रष्टुमिच्छामहेऽनघ ॥
 ॥ ८ ॥ व्यासप्रसादान्सर्वज्ञो प्राप्तोऽसि कृतकृत्यताम् ॥ नाज्ञातं विद्यते किञ्चिद्भूतं भव्यं भवच्च यत् ॥ ९ ॥ गुरोर्व्यासस्य सद्भक्त्या समासाद्य
 कृपां पराम् ॥ सर्वं ज्ञातं विशेषेण सर्वं साधं कृतं जनुः ॥ १० ॥ इदानीं कथय प्राज्ञ शिवरूपमनुत्तमम् ॥ दिव्यानि वै चरित्राणि शिवयोरप्य
 शेषतः ॥ ११ ॥ अगुणो गुणतां याति कथं लोके महेश्वरः ॥ शिवतत्त्वं वयं सर्वे न जानीमो विचारतः ॥ १२ ॥ सृष्टेः पूर्वं कथं शंभुस्स्वरूपेणाव
 तिष्ठते ॥ सृष्टिमध्ये स हि कथं क्रीडन्संवर्तते प्रभुः ॥ १३ ॥ तदन्ते च कथं देवस्स तिष्ठति महेश्वरः ॥ कथं प्रसन्नतां याति शंकरो लोकशंकरः
 ॥ १४ ॥ स प्रसन्नो महेशानः किं प्रयच्छति सत्फलम् ॥ स्वभक्तेभ्यः परेभ्यश्च तत्सर्वं कथयस्व नः ॥ १५ ॥ सद्यः प्रसन्नो भगवान्भवतीत्यनुशुशु
 म ॥ भक्तप्रयासं स महान्न पश्यति दयापरः ॥ १६ ॥ ब्रह्मा विष्णुर्महेशश्च त्रयो देवाश्शिवान्गजाः ॥ महेशस्तत्र पूर्णाशस्स्वयमेव शिवोऽपरः ॥ १७ ॥
 तस्याविर्भावमाख्यादि चरितानि विशेषतः ॥ उमाविर्भावमाख्यादि तद्विवाह तथा प्रभो ॥ १८ ॥ तद्गार्हस्थ्यं विशेषेण तथा लीलाः परा
 अपि ॥ एतन्मत्तं तदन्यच्च कथनीयं त्वयाऽनघ ॥ १९ ॥ व्यास उवाच ॥ इति पृष्टुस्तदा तैस्तु सूतो हर्षसमन्वितः ॥ स्मृत्वा शंभुपदांभोजं प्रत्यु
 वाच मुनीश्वरान् ॥ २० ॥ सूत उवाच ॥ सम्यक् पृष्टं भवद्भिश्च धन्या यूयं मुनीश्वराः ॥ सदाशिवकथां प्रयां वो यज्जाता नैष्ठिकी मतिः ॥ २१ ॥
 सदाशिवकथाप्रश्नः पुरुषास्त्रीन्पुनाति हि ॥ वक्तारं पृच्छकं श्रोतृभ्रातृवीसलिलं यथा ॥ २२ ॥ शंभोर्गुणानुवादात्को विगज्येत पुमान्द्रिजाः ॥
 विना पशुघ्नं त्रिविधजनानन्दकरात्सदा ॥ २३ ॥ गीयमानो वितृष्णैश्च भवरोगौषधोऽपि हि ॥ मनः श्रोत्राभिरामश्च यतः सर्वार्थदः स वै ॥ २४ ॥

शि०पु०

॥ ३२ ॥

कथमामि यथाबुद्धि भवत्प्रश्नानुसारतः ॥ शिवलीलां प्रयत्नेन द्विजास्तां शृणुतादरात् ॥ २५ ॥ भवद्भिः पृच्छयते यद्वत्तत्तथा नारदेन वै ॥ पृष्ठं पित्रे
प्रेस्तिने हरिणा शिवरूपिणा ॥ २६ ॥ ब्रह्मा श्रुत्वा सुतवचश्शिवभक्तः प्रसन्नधीः ॥ जगौ शिवयशः प्रीत्या हर्षयन्मुनिसत्तमम् ॥ २७ ॥ व्यास
उवाच ॥ सूतोक्तमिति तद्वाक्यमाकर्ण्य द्विजसत्तमाः ॥ पप्रच्छुस्तत्सुसंवादं कुतूहलसमन्विताः ॥ २८ ॥ ऋषय उचुः ॥ सूत सूत महाभाग शैवोत्तम
महामते ॥ श्रुत्वा तव वचो रम्यं चतो नस्सकुतूहलम् ॥ २९ ॥ कदा बभूव सुखकृद्भिधिनारदयोर्महान् ॥ संवादो यत्र गिरिशसुलीला भवमोचिनी
॥ ३० ॥ विधिनारदसंवादपूर्वकं शांकरं यशः ॥ ब्रूहि नस्तात तत्प्रीत्या तत्तत्प्रश्नानुसारतः ॥ ३१ ॥ इत्याकर्ण्य वचस्तेषां मुनीनां भावितात्मनाम् ॥
सूतः प्रोवाच सुप्रीतस्तत्संवादानुसारतः ॥ ३२ ॥ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयां रुद्रसंहितायां प्रथमखंडे सृष्ट्युपाख्याने मुनिप्रश्नवर्णनो
नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ एकस्मिन्समये विप्रा नारदो मुनिसत्तमः ॥ ब्रह्मपुत्रो विनीतात्मा तपोर्य मन आदधे ॥ १ ॥
हिमशैलगुहा काचिदेका परमशोभना ॥ यत्समीपे सुरनदी सदा वहति वेगतः ॥ २ ॥ तत्राश्रमो महादिव्यो नानाशोभासमन्वितः ॥ तपोर्य स
ययौ तत्र नारदो दिव्यदर्शनः ॥ ३ ॥ तां दृष्ट्वा मुनिशार्दूलस्तेपे स सुचिरं तपः ॥ बध्वासनं दृढं मौनी प्राणानायम्य शुद्धधीः ॥ ४ ॥ चक्रे मुनि
स्समाधिं तमहम्ब्रह्मेति यत्र ह ॥ विज्ञानं भवति ब्रह्मसाक्षात्कारकरं द्विजाः ॥ ५ ॥ इत्थं तपति तस्मिन्वै नारदे मुनिसत्तमे ॥ चकंपेऽथ शुनासीरो
मनस्संतापविह्वलः ॥ ६ ॥ मनसीति विचिंत्यासौ मुनिर्मे राज्यमिच्छति ॥ तद्विघ्नकरणार्थं हि हरिर्यत्नमियेष सः ॥ ७ ॥ सस्मार स स्मरं शक्रश्चे
तसा देवनायकः ॥ आजगाम द्रुतं कामस्समधीमहिषीसुतः ॥ ८ ॥ अथागतं स्मरं दृष्ट्वा संबोध्य सुरराट् प्रभुः ॥ उवाच तं प्रपश्याशु स्वार्थं कुटि
लश्रेमुषिः ॥ ९ ॥ ॥ इन्द्र उवाच ॥ ॥ मित्रवर्य्य महावीर सर्वदा हितकारक ॥ शृणु प्रीत्या वचो मे त्व कुरु साहाय्यमात्मना ॥ १० ॥ त्वद्व
लान्मे बहूनाश्च तपोगर्वो विनाशितः ॥ मद्राज्यस्थिरता मित्र त्वदनुग्रहतस्सदा ॥ ११ ॥ हिमशैलगुहायां हि मुनिस्तपति नारदः ॥ मनसोद्दिश्य
विश्वेशं महासंयमवान्दृढः ॥ १२ ॥ याचन्न विधितो राज्यं स ममेति विशंकितः ॥ अद्यैव गच्छ तत्र त्वं तत्तपोविघ्नमाचर ॥ १३ ॥ ॥ इत्याज्ञतो
महेन्द्रेण स कामस्समधुप्रियः ॥ जगाम तत्स्थलं गर्वादुपायं स्वञ्चकार ह ॥ १४ ॥ रचयामास तत्राशु स्वकलास्सकला अपि ॥ वसंतोऽपि
स्वप्रभावं चकार विविधं मदात् ॥ १५ ॥ न बभूव मुनेश्चेतो विकृतं मुनिसत्तमाः ॥ भ्रष्टो बभूव तद्वर्गो महेशानुग्रहण ह ॥ १६ ॥ शृणुतादरात्
स्तत्र कारणं शौनकादयः ॥ ईश्वरानुग्रहेणात्र न प्रभावः स्मरस्य हि ॥ १७ ॥ अत्रैव शम्भुनाऽकारि सुतपश्च स्मरारिणा ॥ अत्रैव दग्धस्तेनाशु

रुद्र सं०

खं० १

अ० २

477

॥ ३२ ॥

कामो मुनितपोपहः ॥ १८ ॥ कामजीवनहेतोर्हि रत्या संप्रार्थितैस्सुरैः ॥ सम्प्रार्थित उवाचेदं शंकरो लोकशंकरः ॥ १९ ॥ कंचित्समयमासाद्य
 जीविष्यति सुराः स्मरः ॥ परं त्विह स्मरोपायश्चलिष्यति न कश्चन ॥ २० ॥ इह यावद्वश्यते भूर्जनैः स्थित्वाऽमरास्सदा ॥ कामबाणप्रभाक्तेऽत्र न
 चलिष्यत्यसंशयम् ॥ २१ ॥ इति शभूक्तितः कामो मिथ्यात्मगतिकस्तदा ॥ नारदे स जगामाशु दिवमिन्द्रसमीपतः ॥ २२ ॥ आचख्यौ सर्ववृ
 त्तांतं प्रभावं च मुनेः स्मरः ॥ तदाज्ञया ययौ स्थानं स्वकीयं स मधुप्रियः ॥ २३ ॥ विस्मितोऽभूत्सुराधीशः प्रशशंसाथ नारदम् ॥ तद्वृत्तांतानभिज्ञो
 हि मोहितश्शिवमायया ॥ २४ ॥ दुर्ज्ञेया शांभवी माया सर्वेषां प्राणिनामिह ॥ भक्तं विनार्पितात्मानं तया संमोह्यते जगत् ॥ २५ ॥ नारदोऽपि
 चिरं तस्थौ तत्रेशानुग्रहेण ह ॥ पूर्णं मत्वा तपस्तत्त्वं विराम ततो मुनिः ॥ २६ ॥ कामाजयं निजं मत्वा गर्वितोऽभून्मुनीश्वरः ॥ वृथैव विगतज्ञान
 शिवमायाविमोहितः ॥ २७ ॥ धन्या धन्या महामाया शांभवी मुनिसत्तमाः ॥ तद्वर्ति न हि पश्यन्ति विष्णुब्रह्मादयोपि हि ॥ २८ ॥ तया संमो
 हितोऽतीव नारदो मुनिसत्तमः ॥ कैलासं प्रययौ शीघ्रं स्ववृत्तं गदितुं मदी ॥ २९ ॥ रुद्रं नत्वाब्रवीत्सर्वं स्ववृत्तद्वर्णवान्मुनिः ॥ मत्त्वात्मानं महात्मानं
 स्वप्रभुञ्च स्मरञ्जयम् ॥ ३० ॥ तच्छ्रुत्वा शंकरः प्राह नारद भक्तवत्सलः ॥ स्वमायामोहितं हेतुनभिज्ञं भ्रष्टचेतसम् ॥ ३१ ॥ ॥ रुद्र उवाच ॥
 हे तात नारदप्राज्ञ धन्यस्त्वं शृणु मद्रचः ॥ वाच्यमेवं न कुत्रापि हरेश्वरे विशेषतः ॥ ३२ ॥ पृच्छमानोऽपि न ब्रूयाः स्ववृत्तं मे यदुक्तवान् ॥
 गोप्यं गोप्यं सर्वथा हि नैव वाच्यं कदाचन ॥ ३३ ॥ शास्म्यहं त्वां विशेषेण मम प्रियतमो भवान् ॥ विष्णुभक्तो यतस्त्वं हि तद्रक्तोतीव मेऽनुगः ॥
 ॥ ३४ ॥ शास्ति स्मेत्यञ्च बहुशो रुद्रस्मृतिकरः प्रभुः ॥ नारदो न हितं मेने शिवमायाविमोहितः ॥ ३५ ॥ प्रबला भाविनी कर्मगतिर्ज्ञेया विच
 क्षणेः ॥ न निवार्या जनैः कैश्चिदपीच्छा सैव शांकरी ॥ ३६ ॥ ततस्स मुनिवर्यो हि ब्रह्मलोकं जगाम ह ॥ विधिं नत्वाऽब्रवीत्कामजयं स्वस्य तपो
 बलात् ॥ ३७ ॥ तदाकर्ण्य विधिस्सोऽथ स्मृत्वा शम्भुपदाम्बुजम् ॥ ज्ञात्वा सर्वं कारणं तन्निषिषेध सुतं तदा ॥ ३८ ॥ मेने हितं न विध्युक्तं नारदो
 ज्ञानिसत्तमः ॥ शिवमायामोहितश्च रूढचित्तमदाङ्कुरः ॥ ३९ ॥ शिवेच्छा यादृशी लोके भवत्येव हि सा तदा ॥ तदधीनं जगत्सर्वं वचस्तंत्यां
 स्थितं यतः ॥ ४० ॥ नारदोऽथ ययौ शीघ्रं विष्णुलोकं विनष्टधीः ॥ मदाङ्कुरमना वृत्तं गदितुं स्व तदग्रतः ॥ ४१ ॥ आगच्छंतं मुनिं दृष्ट्वा नारदं
 विष्णुगदरात् ॥ उत्थित्वाग्रे गतोऽरं तं शिष्येण ज्ञातहेतुकः ॥ ४२ ॥ स्वासने समुपावेश्य स्मृत्वा शिवपदाम्बुजम् ॥ हरिः प्राह वचस्तथ्यं नारद

शि० पु०

॥ ३३ ॥

मदनाश्रमम् ॥ ४३ ॥ विष्णुरुवाच ॥ कुत आगम्यते तात किमर्थमिह चागतः ॥ धन्यस्त्वं मुनिशार्दूल तीर्थोऽहं तु तवागमात् ॥ ४४ ॥
विष्णुवाक्यमिति श्रुत्वा नारदो गर्वितो मुनिः ॥ स्ववृत्तं सर्वमाचष्ट समदं मदमोहितः ॥ ४५ ॥ श्रुत्वा मुनिवचो विष्णुस्समदं कारणं ततः ॥ ज्ञात
वानखिल स्मृत्वा शिवपादांबुजं हृदि ॥ ४६ ॥ तुष्टाव गिरिशं भक्त्या शिवात्मा शवराङ्गारिः ॥ सांजलिर्विसुधीर्नमस्तकः परमेश्वरम् ॥ ४७ ॥
॥ विष्णुरुवाच ॥ देव देव महादेव प्रसीद परमेश्वर ॥ धन्यस्त्वं शिव धन्या ते माया सर्वविमोहिनी ॥ ४८ ॥ इत्यादि स स्तुतिं कृत्वा शिवस्य
परमात्मनः ॥ निमील्य नयने ध्यात्वा विरराम पदाम्बुजम् ॥ ४९ ॥ यत्कर्तव्यं शंकरस्य स ज्ञात्वा विश्वपालकः ॥ शिवशासनतः प्राह हृदाथ
मुनिसत्तमम् ॥ ५० ॥ विष्णुरुवाच ॥ धन्यस्त्वं मुनिशार्दूल तपोनिधिरुदारधीः ॥ भक्तित्रिकं न यस्यास्ति काममोहादयो मुने ॥ ५१ ॥
विकारास्तस्य सद्यो वै भवंत्यखिलदुःखदाः ॥ नैष्ठिको ब्रह्मचारी त्वं ज्ञानवैराग्यवान्सदा ॥ ५२ ॥ कथं कामविकारी स्या जन्मनाविकृत
स्सुधीः ॥ इत्याद्युक्तं वचोभूरि श्रुत्वा स मुनिसत्तमः ॥ ५३ ॥ विजहास हृदा नत्वा प्रत्युवाच वचो हार्गम् ॥ नारद उवाच ॥ किंप्रभावः स्मरः स्वामिन्कृपा
यद्यस्ति ते मयि ॥ ५४ ॥ इत्युक्त्वा हरिमानम्य ययौ यादृच्छिको मुनिः ॥ ५५ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां प्रथमखण्डे
सृष्ट्युपाख्याने नारदतपोवर्णनं नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥ ऋषय उचुः ॥ सूत सूत महाभाग व्यासशिष्य नमोऽस्तु ते ॥ अद्भुतेयं कथा
तात वर्णिता कृपया हि नः ॥ १ ॥ मुनौ गते हरिस्तात किं चकार ततः परम् ॥ नारदोऽपि गतः कुत्र तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥ १ ॥ व्यास
उवाच ॥ इत्याकर्ण्य वचस्तेषां सूतः पौराणिकोत्तमः ॥ प्रत्युवाच शिवं स्मृत्वा नानासूतिकरं बुधः ॥ ३ ॥ सूत उवाच ॥ मुनौ यदृच्छया विष्णुर्ग
ते तस्मिन् हि नारदे ॥ शिवेच्छया चकाराशु मायां मायाविशारदः ॥ ४ ॥ मुनिमार्गस्य मध्यं तु विरेचे नगरं महत् ॥ शतयोजनविस्तारमद्भुतं
सुमनोहरम् ॥ ५ ॥ स्वलोकादधिकं रम्यं नानावस्तुविराजितम् ॥ नरनारीविहाराढ्यं चतुर्वर्णाकुल परम् ॥ ६ ॥ तत्र राजा शीलनिधिर्नामै
श्वर्यसमन्वितः ॥ सुतास्वयम्बरोद्युक्तो महोत्सवसमन्वितः ॥ ७ ॥ चतुर्दिग्भ्यः समायातैस्संयुतं नृपनन्दनैः ॥ नानावेषैः सुशोभैश्च तत्कन्या
वरणोत्सुकैः ॥ ८ ॥ एतादृशं पुरं दृष्ट्वा मोहं प्राप्तोऽथ नारदः ॥ कौतुको तन्नृपद्वारं जगाम मदनैधितः ॥ ९ ॥ आगतं मुनिवर्यं तं दृष्ट्वा शील
निधिर्नृपः ॥ उपवेश्यार्चयांचक्रे रत्नसिंहासने वरे ॥ १० ॥ अथ राजा स्वतनयां नामतश्श्रीमतीं वराम् ॥ समानीय नारदस्य पादयोस्समपात
यत् ॥ ११ ॥ तत्कन्यां प्रेक्ष्य स मुनिर्नारदः प्राह विस्मितः ॥ केयं राजन्महाभागा कन्या सुरसुतोपमा ॥ १२ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा राजा प्राह

रुद्र सं० २

खं० १

अ० ३

476

॥ ३३ ॥

कृताञ्जलिः ॥ दुहितेयं मम मुने श्रीमती नाम नामतः ॥ १३ ॥ प्रदानसमयं प्राप्ता वरमन्वेषती शुभम् ॥ सा स्वयम्बरसंप्राप्ता सर्वलक्षणलक्षिता ॥
 ॥ १४ ॥ अस्या भाग्यं वद मुने सर्वं जातकमादरात् ॥ कीदृशं तनयेयं मे वरमाप्स्यति तद्दद ॥ १५ ॥ इत्युक्तो मुनिशार्दूलस्तामिच्छुः कामविह्वलः
 ॥ समाभाष्य स राजानं नारदो वाक्यमब्रवीत् ॥ १६ ॥ सुतेयं तव भूपाल सर्वलक्षणलक्षिता ॥ महाभाग्यवती धन्या लक्ष्मीरिव गुणालया ॥
 ॥ १७ ॥ सर्वेश्वरोऽजितो वीरो गिरिश सदृशो विभुः ॥ अस्याः पतिर्ध्रुवं भावी कामजित्सुरसत्तमः ॥ १८ ॥ इत्युक्त्वा नृपमामन्त्र्य ययौ यादृच्छि
 को मुनिः ॥ बभूव कामविवशश्शिवमायाविमोहितः ॥ १९ ॥ चित्ते विचिन्त्य स मुनिराप्नुयां कथमेनकाम् ॥ स्वयम्बरे नृपालानामेकं मां वृणुयात्कथ
 म् ॥ २० ॥ सौन्दर्यं सर्वनारीणां प्रियं भवति सर्वथा ॥ तद्वद्वव प्रसन्ना सा स्ववशा नात्र संशयः ॥ २१ ॥ विधायेत्थं विष्णुरूपं ग्रहीतुं मुनि
 सत्तमः ॥ विष्णुलोकं जगामाशु नारदः स्मरविह्वलः ॥ २२ ॥ प्रणिपत्य हृषीकेशं वाक्यमेतदुवाच ह ॥ रहसि त्वां प्रवक्ष्यामि स्ववृत्तांतमशेषतः ॥
 ॥ २३ ॥ तथेत्युक्ते तथा भूते शिवेच्छाकार्यकर्तारि ॥ ब्रूहीत्युक्तवति श्रीशे मुनिराह च केशवम् ॥ २४ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ त्वदीयो भूपतिः
 शीलनिधिस्त वृषतत्परः ॥ तस्य कन्या विश्वालाक्षी श्रीमती वरवर्णिनी ॥ २५ ॥ जगन्मोहिन्यभिख्याता त्रैलोक्येऽप्यतिसुन्दरी ॥ परिणेतु
 महं विष्णो तामिच्छाम्यद्य मा चिरम् ॥ २६ ॥ स्वयंवरं चकारासौ भूपतिस्तनयेच्छया ॥ चतुर्दिग्भ्यस्समायाता राजपुत्रास्सहस्रशः ॥ २७ ॥
 यदि दास्यसि रूपं मे तदा तां प्राप्नुयां ध्रुवम् ॥ त्वद्रूपं सा विना कंठे जयमालां न धास्यति ॥ २८ ॥ स्वरूपं देहि मे नाथ सेवकोऽहं प्रियस्तव ॥
 वृणुयान्मां यथा सा वै श्रीमती क्षितिपात्मजा ॥ २९ ॥ सूत उवाच ॥ वचः श्रुत्वा मुनेरित्थं विहस्य मधुसूदनः ॥ शांकीं प्रभुतां बुद्ध्वा प्रत्यु
 वाच दयापरः ॥ ३० ॥ ॥ विष्णुरुवाच ॥ स्वेष्टदेशं मुने गच्छ करिष्यामि हितं तव ॥ भिषग्वरो यथार्तस्य यतः प्रियतरोऽसि मे ॥ ३१ ॥
 इत्युक्त्वा मुनये तस्मै ददौ विष्णुर्मुखं हरेः ॥ स्वरूपमनुगृह्यास्य तिरोधानं जगाम सः ॥ ३२ ॥ एवमुक्तो मुनिर्हृष्टः स्वरूपं प्राप्य वै हरेः ॥ मेन
 कृतार्थमात्मानं तद्यत्नं न बुबोध सः ॥ ३३ ॥ अथ तत्र गतः शीघ्रं नारदो मुनिसत्तमः ॥ चक्रे स्वयम्बरं यत्र राजपुत्रैस्समाकुलम् ॥ ३४ ॥ स्वय
 म्बरसभा दिव्या राजपुत्रसमावृता ॥ शुशुभेऽतीव विप्रेन्द्रा यथा शक्रसभापरा ॥ ३५ ॥ तस्यां नृपसभायां वै नारदः समुपाविशत् ॥ स्थित्वा तत्र
 विचिन्त्येति प्रीतियुक्तेन चेतसा ॥ ३६ ॥ मां वरिष्यति नान्यं सा विष्णुरूपधरं ध्रुवम् ॥ आननस्य कुरूपत्वं न वेद मुनिसत्तमः ॥ ३७ ॥ पूर्व
 रूपं मुनिं सर्वे ददृशुस्तत्र मानवाः ॥ तद्रेदं बुबुधुस्ते न राजपुत्रादयो द्विजाः ॥ ३८ ॥ तत्र रुद्रगणौ द्वौ तद्रक्षणाथ समागतौ ॥ विप्ररूपधरो गूढौ

शि० पु०
॥ ३४ ॥

तद्देदं जज्ञतुः परम् ॥ ३९ ॥ मूढं मत्वा मुनिं तौ तत्रिकटं जग्मतुर्गणौ ॥ कुरुतस्तत्प्रहासं वै भाषमाणौ परस्परम् ॥ ४० ॥ पश्य नारद
रूपं हि विष्णोरिव महोत्तमम् ॥ मुखं तु वानरस्येव विकटं च भयंकरम् ॥ ४१ ॥ इच्छत्ययं नृपसुतां वृथैव स्मरमोहितः ॥ इत्युक्त्वा सच्छलं
वाक्यमुपहासं प्रचक्रतुः ॥ ४२ ॥ न शुश्राव यथार्थं तु तद्वाक्यं स्मरविह्वलः ॥ पर्येक्षच्छ्रीमतीं तां वै तल्लिप्सुर्मोहितो मुनिः ॥ ४३ ॥ एतस्मि
न्नंतरे भूपकन्या चांतःपुरातु सा ॥ स्त्रीभिस्समावृता तत्राजगाम वस्वर्णिनी ॥ ४४ ॥ मालां हिरण्मयीं रम्यामादाय शुभलक्षणा ॥ तत्र स्वयम्बरे
रेजे स्थिता मध्ये रमेव सा ॥ ४५ ॥ बभ्राम सा सभां सर्वां मालामादाय सुव्रता ॥ वरमन्वेषती तत्र स्वात्माभीष्टं नृपात्मजा ॥ ४६ ॥ वानरास्यं
विष्णुतनुं मुनिं दृष्ट्वा चुकोप सा ॥ दृष्टिं निवार्य च ततः प्रस्थिता प्रीतमानसा ॥ ४७ ॥ न दृष्ट्वा स्ववरं तत्र त्रस्तासीन्म० पेप्सितम् ॥ अंतस्सभा
स्थिता कस्मिन्नर्पयामास न स्रजम् ॥ ४८ ॥ एतस्मिन्नंतरे विष्णुराजगाम नृपाकृतिः ॥ न दृष्टः कैश्चिदपरैः केवलं सा ददर्श हि ॥ ४९ ॥
अथ सा तं समालोक्य प्रसन्नवदनाम्बुजा ॥ अर्पयामास तत्कंठे तां मालां वस्वर्णिनी ॥ ५० ॥ तामादाय ततो विष्णू राजरूपधरः प्रभुः ॥ अंत
र्धानमगात्सद्यस्स्वस्थानं प्रययौ किल ॥ ५१ ॥ सर्वे राजकुमाराश्च निराशाः श्रीमतीं प्रति ॥ मुनिस्तु विह्वलोऽपि वभूव मदनातुरः ॥ ५२ ॥
तदा तावूचतुस्सद्यो नारदं स्मरविह्वलम् ॥ विप्ररूपधरौ रुद्रगणौ ज्ञानविशारदौ ॥ ५३ ॥ गणावूचतुः ॥ हे नारद मुने त्वं हि वृथा मदनमो
हितः ॥ तल्लिप्सुस्स्वमुखं पश्य वानरस्येव गर्हितम् ॥ ५४ ॥ सूत उवाच ॥ इत्याकर्ण्य तयोर्वाक्यं नारदो विस्मितोऽभवत् ॥ मुखं ददर्श
मुकुरे शिवमायाविमोहितः ॥ ५५ ॥ स्वमुखं वानरस्येव दृष्ट्वा चुकोप सत्वरम् ॥ शापं ददौ तयोस्तत्र गणयोर्मोहितो मुनिः ॥ ५६ ॥ युवां ममो
पहासं वै चक्रतुर्ब्राह्मणस्य हि ॥ भवेतां राक्षसो विप्रवीर्यजौ वै तदाकृती ॥ ५७ ॥ श्रुत्वा हरगणावित्थं स्वशापं ज्ञानिसत्तमौ ॥ न किंचिदूचतु-
स्तौ हि मुनिमाज्ञाय मोहितम् ॥ ५८ ॥ स्वस्थानं जग्मतुर्विप्रा उदासीनौ शिवस्तुतिम् ॥ चक्रतुर्मन्यमानौ वै शिवेच्छां सकलां सदा ॥ ५९ ॥
इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां प्रथमखंडे सृष्ट्युपाख्याने नारदमोहनवर्णनो नाम तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ सूत
सूत महाप्राज्ञ वर्णिता ह्यद्भुता कथा ॥ धन्या तु शांभवी माया तदधीनं चराचरम् ॥ १ ॥ गतयोर्गणयोश्शंभोस्स्वयमात्मेच्छया विभोः ॥
किं चकार मुनिः क्रुद्धो नारदः स्मरविह्वलः ॥ २ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ विमोहितो मुनिर्दत्त्वा तयोश्शापं यथोचितम् ॥ जले मुखं निरीक्ष्याथ
स्वरूपं गिरिशेच्छया ॥ ३ ॥ शिवेच्छया न प्रबुद्धः स्मृत्वा हरिकृतच्छलम् ॥ क्रोधं दुर्विषहं कृत्वा विष्णुलोकं जगाम ह ॥ ४ ॥ ॥ उवाच

रुद्र सं० २
खं० ४
अ० ४

475

॥ ३४ ॥

वचनं क्रुद्धः समिद्ध इव पावकः ॥ दुरुक्तिगर्भितं व्यङ्गं नष्टज्ञानशिवेच्छया ॥ ५ ॥ नारद उवाच ॥ हे हरे त्वं महादुष्टः कपटी विश्वमोहनः ॥
 परोत्साहं न सहसे मायावी मलिनाशयः ॥ ६ ॥ मोहिनीरूपमादाय कपटं कृतवान्पुरा ॥ असुरेभ्योऽपाययस्त्वं वारुणीममृतं न हि ॥ ७ ॥
 चेत्पिबेन्न विषं रुद्रो दयां कृत्वा महेश्वरः ॥ भवेन्नष्टाऽखिला माया तव व्याजस्ते हरे ॥ ८ ॥ गतिः सकपटा तेऽतिप्रिया विष्णो विशेषतः ॥ साधु
 स्वभावो न भवान्स्वतंत्रः प्रभुणा कृतः ॥ ९ ॥ कृतं समुचितत्रैव शिवेन परमात्मना ॥ तत्प्रभावबलं ध्यात्वा स्वतंत्रकृतिकारकः ॥ १० ॥ त्वद्गतिं
 सुसमाज्ञाय पश्चात्तापमवाप सः ॥ विप्रं सर्वोपरि प्राह स्वोक्तवेदप्रमाणकृत् ॥ ११ ॥ तज्ज्ञात्वाहं हरे त्वाद्य शिक्षयिष्यामि तद्वलात् ॥ यथा न कुर्याः
 कुत्रापिदृशं कर्म कदाचन ॥ १२ ॥ अद्यापि निर्भयस्त्वं हि संगं नापस्तरस्विना ॥ इदानीं लप्स्यसे विष्णो फलं स्वकृतकर्मणः ॥ १३ ॥ इत्थ
 मुक्त्वा हरिं सोऽथ मुनिर्मायाविमोहितः ॥ शशाप क्रोधनिर्विण्णो ब्रह्मतेजः प्रदर्शयन् ॥ १४ ॥ स्त्रीकृते व्याकुलं विष्णो मामकार्षीर्विमोहकः ॥ अन्व
 कार्षीस्त्वरूपेण येन कापट्यकार्यकृत् ॥ १५ ॥ तद्रूपेण मनुष्यस्त्व भव तदुःखभुग्धरे ॥ यन्मुखं कृतवान्मे त्वं ते भवतु सहायिनः ॥ १६ ॥ त्वं
 स्त्रीवियोगजं दुःखं लभस्व परदुःखदः ॥ मनुष्यगतिकः प्रायो भवाज्ञानविमोहितः ॥ १७ ॥ इति शप्त्वा हरिं मोहान्नारदोऽज्ञानमोहितः ॥ विष्णुर्जग्राह
 तं शापं प्रशंसञ्चाभवीमजाम् ॥ १८ ॥ अथ शंभुर्महालीलो निश्चर्कष विमोहिनीम् ॥ स्वमायां मोहितो ज्ञानी नारदोऽप्यभवद्यया ॥ १९ ॥ अंत
 र्हिनायां मायायां पूर्ववन्मतिमानभूत् ॥ नारदो विस्मितमनाः प्राप्तबोधो निराकुलः ॥ २० ॥ पश्चात्तापमवाप्याति निनिन्द स्वं मुहुर्मुहुः ॥
 प्रशंसं तदा मायां शांभवो ज्ञानिमोहिनीम् ॥ २१ ॥ अथ ज्ञात्वा मुनिः सर्व मायाविभ्रममात्मनः ॥ अपतत्पादयोर्विष्णोर्नारदो वैष्णवोत्तमः
 ॥ २२ ॥ हर्युपस्थापितः प्राह वचनं नष्टदुर्मतिः ॥ मया दुरुक्तयः प्रोक्ता मोहितेन कुबुद्धिना ॥ २३ ॥ दत्तः शापोऽपि ते नाथ वितथं कुरु
 तं प्रभो ॥ महत्पापमकार्षं हि यास्यामि निरयं ध्रुवम् ॥ २४ ॥ कस्मृपायं हरे कुर्या दासोऽहं ते तमादिश ॥ येन पापकुलं नश्येन्निरयो न भवेन्मम
 ॥ २५ ॥ इत्युक्त्वा स पुनर्विष्णोः पादयोर्मुनिसत्तमः ॥ पपात सुमतिर्भक्त्या पश्चात्तापमुपागतः ॥ २६ ॥ अथ विष्णुस्तमुत्थाप्य वभाषे सूनृतं
 वचः ॥ विष्णुरुवाच ॥ न खेदं कुरु मे भक्त वरस्त्व नात्र संशयः ॥ २७ ॥ शृणु तात प्रवक्ष्यामि सुहितं तव निश्चयात् ॥ निरयस्ते न भविता
 शिवः शं ते विधास्यति ॥ २८ ॥ यदकार्षीः शिववचो वितथं मदमोहितः ॥ स दत्तवानीदृशं ते फलं कर्मफलप्रदः ॥ २९ ॥ शिवेच्छया
 ऽखिलं जातं कुर्वित्थं निश्चितां मतिम् ॥ गर्वापहर्ता स स्वामी शंकरः परमेश्वरः ॥ ३० ॥ परं ब्रह्म परात्मा स सच्चिदानंदबोधनः ॥

शि०पु०

॥ ३५ ॥

निर्गुणो निर्विकारी च रजस्सत्त्वतमः परः ॥ ३१ ॥ स एवादाय मायां स्वां त्रिधा भवति रूपतः ॥ ब्रह्मविष्णुमहेशात्मा निर्गुणोऽनिर्गुणोऽपि सः ॥
॥ ३२ ॥ निर्गुणत्वे शिवाद्बो हि परमात्मा महेश्वरः ॥ परं ब्रह्माव्ययोऽनतो महादेवेति गीयते ॥ ३३ ॥ तत्सेवया विधिः स्रष्टा पालको जगताम
हम् ॥ स्वयं सर्वम्य संहारी रुद्ररूपेण सर्वदा ॥ ३४ ॥ साक्षी शिवस्वरूपेण मायाभिन्नः स निर्गुणः ॥ स्वेच्छाचारी संविहारी भक्तानुग्रहकारकः ॥
॥ ३५ ॥ शृणु त्व नारद मुने सदुपाय सुखप्रदम् ॥ सर्वपापपहर्तारं भुक्तिमुक्तिप्रदं सदा ॥ ३६ ॥ त्यक्त्वा स्वसंशयं सर्वं गाय शंकरसद्यशः ॥ शत
तामशिवस्तोत्रं सदानन्यमतिर्जप ॥ ३७ ॥ यज्जपित्वा द्रुतं सर्वं तव पाप विनश्यति ॥ इत्युक्त्वा नारदं विष्णुः पुनः प्राह दयान्वितः ॥ ३८ ॥
मुने न कुरु शोक त्वं त्वया किंचित्कृतं न हि ॥ स्वेच्छया कृतवान्शंभुरिदं सर्वं न संशयः ॥ ३९ ॥ अहर्षित्वन्मतिं दिव्यां
कामकेशमदात्स ते ॥ त्वन्मुखादापयांचक शापं मे स महेश्वरः ॥ ४० ॥ इत्थं स्वचारितं लोके प्रकटीकृतवान् स्वयम् ॥ मृत्युंजयः
कालकालो भक्तोद्धारपरायणः ॥ ४१ ॥ न मे शिवसमानोऽस्ति प्रियः स्वामी सुखप्रदः ॥ सर्वशक्तिप्रदो मेऽस्ति स एव परमेश्वरः ॥
॥ ४२ ॥ नस्योपास्यां कुरु मुने तमेव सततं भज ॥ तद्यशः शृणु गाय त्वं कुरु नित्यं तदर्चनम् ॥ ४३ ॥ कायेन
मनसा वाचा यः शंकरमुपैति भो ॥ स पण्डित इति ज्ञेयः स जीवन्मुक्त उच्यते ॥ ४४ ॥ शिवेति नामदावाग्नेर्महापातकपर्वताः ॥ भस्मीभवन्त्य
नायामात्सत्यं सत्यं न संशयः ॥ ४५ ॥ पापमूलानि दुःखानि विविधान्यपि नान्यतः ॥ शिवार्चनैकनश्यानि नान्यनश्यानि सर्वथा ॥ ४६ ॥
स वैदिकः स पुण्यात्मा स धन्यः स बुधो मुने ॥ यस्मदा कायवाक्चित्तैः शरणं याति शंकरम् ॥ ४७ ॥ भवंति विविधा धर्मा येषां सद्यः फलो
न्मुखाः ॥ तेषां भवति विश्वासस्त्रिपुरांतकपूजने ॥ ४८ ॥ पातकानि विनश्यन्ति यावति शिवपूजया ॥ भुवि तावन्ति पापानि न संत्येव महामुने
॥ ४९ ॥ ब्रह्महत्यादिपापानां राशयोऽप्यमिता मुने ॥ शिवस्मृत्या विनश्यन्ति सत्यं सत्यं वदाम्यहम् ॥ ५० ॥ शिवनामतरौ प्राप्य संसाराब्धिं
नरन्ति ते ॥ ससारमूलपापानि तस्य नश्यन्त्यसंशयम् ॥ ५१ ॥ ससारमूलभूतानां पातकानां महामुने ॥ शिवनामकुठारेण विनाशो जायते ध्रुवम्
॥ ५२ ॥ शिवनामामृतं पेयं पापदावानलार्दितैः ॥ पापदावाग्नितापानां शांतिस्तेन विना न हि ॥ ५३ ॥ शिवेति नामपीयूषवर्षधारापरिप्लुताः
संसारद्वयमध्येऽपि न शोचन्ति न संशयः ॥ ५४ ॥ न भक्तिः शंकरे पुंसां रागद्वेषात्मात्मनाम् ॥ तद्विधानां हि सहसा मुक्तिर्भवति सर्वथा ॥ ५५ ॥
अनंतजन्मभियन तपस्तप्तं भविष्यति ॥ तस्यैव भक्तिर्भवति भवानीप्राणवल्लभे ॥ ५६ ॥ जातापि शंकरे भक्तिरन्यसाधारणी वृथा ॥ परं त्वव्यभि

रुद्र सं० २

खं० १

अ० ४

474

॥ ३५ ॥

चारेण शिवभक्तिरपेक्षिता ॥ ५७ ॥ यस्यासाधारणी शभौ भक्तिरव्यभिचारिणी ॥ तस्यैव मोक्षस्तुलभो नान्यस्येति मतिर्मम ॥ ५८ ॥ कृत्वाप्य
 नंतपापानि यदि भक्तिर्महेश्वरे ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तो भवत्येव न संशयः ॥ ५९ ॥ भवंति भस्मसादृक्षा दग्धा यथा वने ॥ तथा भवंति दग्धानि
 शांकराणामघान्यपि ॥ ६० ॥ यो नित्यं भस्मपूतांगो शिवपूजोन्मुखो भवेत् ॥ स तस्यैव संसारमपारमतिदारुणम् ॥ ६१ ॥ ब्रह्मस्वहरणं कृत्वा
 हत्वापि ब्राह्मणान्बहून् ॥ न लिप्यते नरः पापैर्विरूपाक्षस्य सेवकः ॥ ६२ ॥ विलोक्य वेदानखिलाञ्छिवस्यैवार्चनं परम् ॥ संसारनाशोपाय
 इति पूर्वैर्विनिश्चितम् ॥ ६३ ॥ अद्यप्रभृति यत्नेन सावधानो यथाविधि ॥ साम्बं सदाशिवं भक्त्या भज नित्यं महेश्वरम् ॥ ६४ ॥ आपादमस्त
 कं सम्यग् भस्मनोद्धृत्य सादरम् ॥ सर्वश्रुतिश्रुतं शैवमंत्रं पठक्षरम् ॥ ६५ ॥ सर्वाङ्गेषु प्रयत्नेन रुद्राक्षाञ्छिववल्लभान् ॥ धारयस्वातिसद्भक्त्या
 समन्त्रं विधिपूर्वकम् ॥ ६६ ॥ शृणु शैवी कथां नित्यं वद शैवी कथां सदा ॥ पूजयस्वातियत्नेन शिवभक्तान्पुनः पुनः ॥ ६७ ॥ अप्रमादेन सततं
 शिवैकशरणो भव ॥ शिवार्चनेन सततमानन्दः प्राप्यते यतः ॥ ६८ ॥ उरस्याधाय विशदे शिवस्य चरणाम्बुजौ ॥ शिवतीर्थानि विचर प्रथमं मुनि
 सत्तम ॥ ६९ ॥ पश्यन्माहात्म्यमतुलं शंकरस्य परात्मनः ॥ गच्छानन्दवनं पश्चाच्छुभ्रप्रियतमं मुने ॥ ७० ॥ तत्र विश्वेश्वरं दृष्ट्वा पूजनं कुरु
 भक्तिः ॥ नत्वा स्तुत्वा विशेषेण निर्विकल्पो भविष्यसि ॥ ७१ ॥ ततश्च भवता नूनं विधेयं गमनं मुने ॥ ब्रह्मलोके स्वकामार्थं शासनान्मम
 भक्तिः ॥ ७२ ॥ नत्वा स्तुत्वा विशेषेण विधिं स्वजनकं मुने ॥ प्रष्टव्यं शिवमाहात्म्यं बहुशः प्रीतचेतसा ॥ ७३ ॥ स शैवप्रवरो ब्रह्मा माहात्म्यं
 शंकरस्य ते ॥ श्रावयिष्यति सुप्रीत्या शतनामस्तवं च हि ॥ ७४ ॥ अद्यतस्त्वं भव मुने शैवशिवपरायणः ॥ मुक्तिभागी विशेषेण शिवस्ते शं विधास्यति
 ॥ ७५ ॥ इत्थं विष्णुर्मुनिं प्रीत्या ह्युपदिश्य प्रसन्नधीः ॥ स्मृत्वा नत्वा शिवं स्तुत्वा ततस्त्वंतरधीयत ॥ ७६ ॥ इति श्रीशिवमहापुराण द्वितीयायां
 रुद्रसंहितायां प्रथमखंडे सृष्ट्युपाख्याने नारदस्य विष्णुपदेशवर्णनो नाम चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ सूत उवाच ॥ अंतर्हिते हरौ विप्रा नारदो मुनिस-
 तमः ॥ विचचार महीं पश्यञ्शिवलिंगानि भक्तिव्रतः ॥ १ ॥ पृथिव्या अटनं कृत्वा शिवरूपाण्यनेकशः ॥ ददर्श प्रीतितो विप्रा भुक्तिमुक्तिप्रदानि
 सः ॥ २ ॥ अथ तं विचरंतं कौ नारदं दिव्यदर्शनम् ॥ ज्ञात्वा शंभुगङ्गां तौ तु सुचित्तमुपजग्मतुः ॥ ३ ॥ शिरसा सुप्रणम्याशु गणावूचतुरादरा
 त् ॥ गृहीत्वा चरणौ तस्य शापोद्दारेच्छया च तौ ॥ ४ ॥ शिवगणावूचतुः ॥ ब्रह्मपुत्र सुरर्षे हि शृणु प्रीत्यावयोर्वचः ॥ तवापराधकर्ता गवावां
 विप्रौ न वस्तुतः ॥ ५ ॥ आवां हरणौ विप्र तवागस्कारिणौ मुने ॥ स्वयम्बरे राजपुत्र्या मायामोहितचेतसा ॥ ६ ॥ त्वया दत्तश्च नौ शापः

शि०पु०
॥ ३६ ॥

परेशप्रेप्तिनेन ह ॥ ज्ञान्वा कुसमयं तत्र मौनमेव हि जीवनम् ॥ ७॥ स्वकर्मणः फलं प्राप्तं कस्यापि न हि दूषणम् ॥ सुप्रसन्नो भव विभो कुर्वेनुग्रहमर्ध
नौ ॥ ८ ॥ सूत उवाच ॥ वच आकर्ण्य गणनोरिति भक्तयुक्तमादरात् ॥ प्रत्युवाच मुनिः प्रीत्या पश्चात्तापमवाप्य सः ॥ ९ ॥ नारद उवाच ॥ शृणुतं
मे महादेवगणौ मान्यतमौ मताम् ॥ वचनं सुखदं मोदनिमुक्तं च यथाथकम् ॥ १० ॥ पुरा मम मतिर्भ्रष्टासीच्छिवेच्छावशाद् ध्रुवम् ॥ सर्वथा मोहमा
पन्नप्रवान्वां कुशमुपि ॥ ११ ॥ यदुक्तं तत्तथा भावि तथापि शृणुतां गणो ॥ शापोद्धारमहं वच्मि अमेथामवमद्य मे ॥ १२ ॥ वीर्यान्मुनिवरस्यात्वा
राक्षसेशत्वमादशत ॥ स्यातां विभवसंयुक्तौ बलिनौ सुप्रतापिनौ ॥ १३ ॥ सर्वब्रह्मांडगजानौ शिवभक्तौ जितेन्द्रियौ ॥ शिवापरतनोर्मृत्युं प्राप्य स्वं
पदमाप्स्यथः ॥ १४ ॥ सूत उवाच ॥ इत्याकर्ण्य मुनेर्वाक्यं नारदभ्य महात्मनः ॥ उभौ हरगणौ प्रीतौ स्वं पदं जग्मतुर्मुदा ॥ १५ ॥ नारदोऽपि
पां प्रीतो ध्यायच्छिवमनन्यधीः ॥ विचचार महौ पश्यञ्छिवतीर्थान्यभीक्ष्णशः ॥ १६ ॥ काशीं प्राप्याथ स मुनिः सर्वोपरि विराजिताम् ॥ शिवप्रियां
शम्भुसुखप्रदां शम्भुस्वरूपिणीम् ॥ १७ ॥ दृष्ट्वा काशीं कृतार्थोऽभूत्काशीनाथं ददर्श ह ॥ आनर्च परमप्रीत्या परमानन्दसंयुतः ॥ १८ ॥ स मुदः
मेव्य न काशीं कृतार्थो मुनिसत्तम ॥ नमस्सर्वार्थयन्भक्त्या संस्मरन्प्रेमविह्वलः ॥ १९ ॥ ब्रह्मलोकं जगामाथ शिवस्मरणसन्मतिः ॥ शिवतत्त्वं
विशेषेण ज्ञादुच्छिद्युन्म नागदः ॥ २० ॥ नत्तत्र विधिं भक्त्या स्तुत्वा च विविधैस्तवैः ॥ पप्रच्छ शिवसत्तत्त्वं शिवसंभक्तमानसः ॥ २१ ॥
नारद उवाच ॥ ब्रह्मब्रह्मस्वरूपज्ञ पितामह जगन्प्रभो ॥ त्वत्प्रसादान्मया सर्वं विष्णोर्माहान्म्यमुत्तमम् ॥ २२ ॥ भक्तिमार्गं ज्ञानमार्गं तपोमार्गं
सुदुर्लभम् ॥ तानागमश्च तीर्थानां मार्गं च श्रुतवानहम् ॥ २३ ॥ न ज्ञातं शिवतत्त्वं च पूजाविधिमतः क्रमात् ॥ चरित्रं विविधं तस्य निवेदय मम
प्रभो ॥ २४ ॥ निर्गुणोऽपि शिवस्तात सगुणश्शकरः कथम् ॥ शिवतत्त्वं न जानामि मोहितश्शिवमायया ॥ २५ ॥ सृष्टेः पूर्वं कथं शम्भुस्वरूपेण
प्रतिष्ठितः ॥ सृष्टिमध्ये स हि कथं क्रीडन्संवर्तते प्रभुः ॥ २६ ॥ तदन्ते न कथं देवस्य निष्ठानि महेश्वरः ॥ कथं प्रमत्ततां याति शंकरो लोकशंकरः ॥
॥ २७ ॥ संतुष्टश्च स्वभक्तेभ्यः परेभ्यश्च महेश्वरः ॥ किं फलं यच्छति विधे तत्सर्वं कथयस्व मे ॥ २८ ॥ सद्यः प्रमत्तो भगवान्भवतीत्यनुसंश्रुतेम् ॥
भक्तप्रयासं स महान्न पश्यति दयापरः ॥ २९ ॥ ब्रह्मा विष्णुर्महेशश्च त्रयो देवाश्शिवगजाः ॥ महेशस्तत्र पूर्णाशस्वरूपमेव शिवः परः ॥ ३० ॥
तस्याविर्भावमाख्याहि चर्गितानि विशेषतः ॥ उमाविर्भावमाख्याहि नद्विवाहं तथा विभो ॥ ३१ ॥ तद्गार्हस्थ्यं विशेषेण तथा लीलाः परा अपि ॥
एतत्सर्वं तथान्यच्च कथनीयं त्वयानघ ॥ ३२ ॥ तद्वर्गितं विवाहं च शिवादास्तु विशेषतः ॥ प्रवृत्तिं ये प्रजापतयः गुहजन्म तथैव

रुद्र सं० २
खं० १
अ० ६

473

॥ ३६ ॥

च ॥ ३३ ॥ बहुभ्यश्च श्रुतं पूर्वं न ततोऽस्मि जगत्प्रभो ॥ अतस्त्वां शरणं प्राप्तः कृपां कुरु ममोपरि ॥ ३४ ॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्य नारदस्यांगजस्य
 हि ॥ उवाच वचनं तत्र ब्रह्मा लोकपितामहः ॥ ३५ ॥ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां प्रथमखंडे सृष्ट्युपाख्याने
 नारदप्रश्नवर्णनो नाम पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ भो ब्रह्मन्साधु पृष्टोऽहं त्वया विबुधसत्तम ॥ लोकोपकारिणा
 नित्यं लोकानां हितकाम्यया ॥ १ ॥ यच्छ्रुत्वा सर्वलोकानां सर्वपापक्षयो भवेत् ॥ तदहं ते प्रवक्ष्यामि शिवतत्त्वमनामयम् ॥ २ ॥ शिवतत्त्वं मया
 नैव विष्णुनापि यथार्थतः ॥ ज्ञातश्च परमं रूपमद्भुतं च परेण न ॥ ३ ॥ महाप्रलयकाले च नष्टे स्थावरजंगमे ॥ आसीत्तमोमयं सर्वमनर्कग्रहता
 रकम् ॥ ४ ॥ अचन्द्रमनहोरात्रमनश्यनिलभूजलम् ॥ अप्रधानं वियच्छून्यमन्यतेजोविवर्जितम् ॥ ५ ॥ अदृष्टत्वादिरहितं शब्दस्पर्शसमु
 जिज्ञातम् ॥ अव्यक्तगंधरूपं च रसत्यक्तमदिङ्मुखम् ॥ ६ ॥ इत्थं सत्यं धृतमसे सूचीभेद्ये निरंतरं ॥ तत्सद्ब्रह्मेति यच्छ्रुत्वा सदेकं प्रतिपद्यते ॥ ७ ॥
 इतीदृशं यदा नासीद्यत्तत्सदसदात्मकम् ॥ योगिनोर्तर्हिताकाशे यत्पश्यन्ति निरंतरम् ॥ ८ ॥ अमनोगोचरं वाचां विषयं न कदाचन ॥ अनामरूप
 वर्णं च न च स्थूलं न यत्कृशम् ॥ ९ ॥ अह्रस्वदीर्घमलघु गुरुत्वपरिवर्जितम् ॥ न यत्रोपचयः कश्चित् तथा नोपचयोऽपि च ॥ १० ॥ अविधत्ते
 सु चक्रितं यदस्तीति श्रुतिः पुनः ॥ सत्यं ज्ञानमनंतं च परानंदम्परममहः ॥ ११ ॥ अप्रमेयमनाधारमविकारमनाकृति ॥ निर्गुणं योगिगम्यञ्च
 सर्वव्याप्येककारकम् ॥ १२ ॥ निर्विकल्पं निगरंभं निर्मायं निरुपद्रवम् ॥ अद्वितीयमनाद्यन्तमविकाशं चिदात्मकम् ॥ १३ ॥ यस्येत्यं सैवि
 कल्पन्ते संज्ञासंज्ञोक्तिः स्म वै ॥ कियता चैव कालेन द्वितीयेच्छाभवत्किल ॥ १४ ॥ अमूर्तेन स्वमूर्तिश्च तेनाकल्पि स्वलीलया ॥ सर्वैश्वर्य
 गुणोपेतां सर्वज्ञानमयी शुभा ॥ १५ ॥ सर्वगा सर्वरूपा च सर्वदृक्सर्वकारिणी ॥ सर्वैकवंद्या सर्वाद्या सर्वदा सर्वसंस्कृतिः ॥ १६ ॥ परिकल्पे
 ति तां मूर्तिमैश्वरीं शुद्धरूपिणीम् ॥ अद्वितीयमनाद्यंतं सर्वाभासं चिदात्मकम् ॥ अंतर्दधे पराम्यं यद्ब्रह्म सर्वगमव्ययम् ॥ १७ ॥ अमूर्ते यत्पर
 म्यं वै तस्य मूर्तिस्सदाशिवः ॥ अर्वाचीनाः पराचीना ईश्वरं ते जगुर्बुधाः ॥ १८ ॥ शक्तिस्तदैकलेनापि स्वैरं विहरता तनुः ॥ स्वविग्रहात्स्वयं
 सृष्टा स्वशरीरगनपायिनी ॥ १९ ॥ प्रधानं प्रकृतिं तां च मायां गुणवतीं पराम् ॥ बुद्धितत्त्वस्य जननीमाहुर्विकृतिवर्जिताम् ॥ २० ॥ सा शक्तिर
 म्बिका प्रोक्ता प्रकृतिः सकलेश्वरी ॥ त्रिदेवजननी नित्या मूलकारणमित्युत ॥ २१ ॥ अस्या अष्टौ भुजाश्चासन्विचित्रवदना शुभा ॥ एका
 चन्द्रसहस्रस्य वदने भाश्च नित्यशः ॥ २२ ॥ ज्ञानाभरणसंयुक्ता नानागतिसमन्विता ॥ ज्ञानायुधधरा देवी फुल्लपंकजलोचना ॥ २३ ॥ अचिंत्यते

शि० पु०
॥ ३३ ॥

जसा युक्ता सर्वयोनिः समुद्यतः ॥ एककिनी यदा माया संयोगान्चाप्यनेकिका ॥ २४ ॥ परः पुमान्नीश्वरः न शिवश्शंभुर्नीश्वरः ॥ शंभो मन्दाकिनी
भारी भालचन्द्रस्त्रिलोचनः ॥ २५ ॥ पञ्चवक्त्रः प्रसन्नान्मा दशबाहुस्त्रिशूलधरः ॥ कर्पूरगौरसुमिता भस्मोद्भूतविग्रहः ॥ २६ ॥ युगपच्च तथा
भक्त्या मार्क कालस्वरूपिणा ॥ शिवलोकाभिधं क्षेत्रं विमिन तेन ब्रह्मणा ॥ २७ ॥ तदेव काशिकन्येतत्प्रोच्यते क्षेत्रमुत्तमम् ॥ परं निर्वाणसं
ख्यानं सर्वोपरि विगजितम् ॥ २८ ॥ तान्त्रां च गमणाभ्यां च तस्मिन्क्षेत्रे मनोरमे ॥ परमानन्दरूपाभ्यां परमानन्दरूपिणी ॥ २९ ॥ सुने प्रलयका
लेऽपि न वक्षेत्रं कदाचन ॥ विमुक्तं हि शिवाभ्यां यदविमुक्तं नो विदुः ॥ ३० ॥ अस्यानन्दवने नाम पुगकारि पिनाकिना ॥ क्षेत्रस्यानन्दहेतुत्वाद
विभुक्तमनंतम् ॥ ३१ ॥ अथानन्दवने तन्मिच्छित्वयो गमयामहे ॥ इच्छन्त्यन्नसुरपे हि सृज्यः कोऽप्यपरः किल ॥ ३२ ॥ यस्मिन्पश्यस्य महाभार
तस्मात्स्वस्वैर्चाग्निर्वा ॥ निर्वाणभारणं कुर्व कवलं काशिशागित्ये ॥ ३३ ॥ एव सर्वं कुरुता स परं परिपातु च ॥ स एव सर्वगोन्वते मदनुग्रह
नस्मदा ॥ ३४ ॥ चतस्रमुद्रमाकुंच्य चित्ताकलोललालितम् ॥ सत्त्वरत्नं तमाग्राहं गजोविद्रुमवल्लितम् ॥ ३५ ॥ यस्य प्रसादात्तिष्ठावः सुखमानन्द
कानन ॥ परमिदमनोवृत्तां बहिश्चितातुं सुखम् ॥ ३६ ॥ संप्रधार्येति स विभुस्तया शक्त्या परेश्वरः ॥ सव्ये व्यापारग्याचकं दशमैऽंगे सुधासवम्
॥ ३७ ॥ ततः पुमानाविगमीदेकस्त्रलोक्यसुंदरः ॥ शांतः सत्त्वगुणोद्भूतो गाम्भीर्यामितभागरः ॥ ३८ ॥ तथा च क्षमया युक्तो सुनेऽल्लभ्योपमो
भवत् ॥ इन्द्रनीलद्युतिः श्रीमान्पुण्डरीकोत्तमक्षणः ॥ ३९ ॥ सुवर्णकृतिभृच्छ्रेष्ठदुकूलयुगलावृतः ॥ लसत्प्रचंडदोर्दण्डयुगलोद्ग्रहपराजितः ॥ ४० ॥
ततः स पुरुषश्शंभुं प्रणम्य परमेश्वरम् ॥ नामानि कुरु मे स्वामिन्वद कर्म जगाविति ॥ ४१ ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं ग्राह शंकरः प्रहसन्प्रभुः ॥
पुरुष न महेशानो वाचा मेवगभीर्या ॥ ४२ ॥ शिव उवाच ॥ विष्ण्वतिव्यापकत्वात्ते नाम व्यातं भविष्यति ॥ बहून्यन्यानि नामानि
भक्तमोक्ष्यकर्मणि ॥ ४३ ॥ तपः कुरु ददौ भुक्त्वा परमं कार्यसाधनम् ॥ इत्युक्त्वा श्वासमार्गेण ददौ च निगमं ततः ॥ ४४ ॥
ततोऽच्युतः शिव नन्वा वक्ताः दिपुलं तपः ॥ अंतर्द्वान् गतः सत्यया सलोकः परमेश्वरः ॥ ४५ ॥ दिव्यं द्वादशसाहस्रं वर्षं तत्त्वापि
चान्युतः ॥ न प्राप्तिं स्वामिलक्षितं सर्वतः शंभुर्लोकम् ॥ ४६ ॥ ततः संशयसापन्नश्चित्ति इति मादग्म् ॥ मयाद्य किं प्रकर्तव्यमिति
विष्णुः शिवं स्मरन् ॥ ४७ ॥ यतस्मिन्नंतरे वागी मसुन्दरना शिवान्छुभाः ॥ ततः पुनः प्रकर्तव्यं संशयस्यापनुत्तरे ॥ ४८ ॥ ततस्तेन च तच्छ्रु
वा तपस्तपे सुदारुणम् ॥ बहुकालं तदा ब्रह्मध्यानमार्गपरेण हि ॥ ४९ ॥ ततः स पुरुषो विष्णुः प्रबुद्धो ध्यानमार्गतः ॥ सुप्रीतो समयं प्राप्तः

रुद्र सं २
खं १
अ० ६

472

॥ ३७ ॥

किं यत्तत्त्वमहो इति ॥ ५० ॥ परिश्रमवतस्तस्य विष्णोः स्वाङ्गेभ्य एव च ॥ जलधारा हि संयाता विविधाशिवमायया ॥ ५१ ॥ अभिव्याप्तं
 च सकलं शून्यं यत्तन्महासुते ॥ ब्रह्मरूपं जलमभुत्स्पशनात्पापनाशनम् ॥ ५२ ॥ तदा श्रान्तश्च पुरुषो विष्णुस्तस्मिञ्जले स्वयम् ॥ सुष्वाप परम
 प्रीतो बहुकालं विमोहितः ॥ ५३ ॥ नागयणेति नामापि तस्यासीच्छ्रुतिसंमतम् ॥ नान्यत्किञ्चित्तदा ह्यासीत्प्राकृतं पुरुषं विना ॥ ५४ ॥ एत
 स्मिन्नन्तरे काले तत्त्वान्यासन्महात्मनः ॥ तत्प्रकारं शृणु प्राज्ञ गदतो मे महामते ॥ ५५ ॥ प्रकृतेश्च महानासीन्महतश्च गुणास्त्रयः ॥ अहंकार
 स्ततो जातस्त्रिविधो गुणभदतः ॥ ५६ ॥ तन्मात्राश्च ततो जाताः पञ्च भूतानि वै ततः ॥ तदैव तानीन्द्रियाणि ज्ञानकर्ममयानि च ॥ ५७ ॥ तत्त्वा
 नामिति संख्यानमुक्तं ते ऋषिसत्तम ॥ जडात्मकश्च तन्मूर्खः प्रकृतेः पुरुषं विना ॥ ५८ ॥ तत्तदैकीकृतं तत्त्व चतुर्विंशतिसंख्यकम् ॥ शिवेच्छया गृहीत्वा
 स सुष्वाप ब्रह्मरूपके ॥ ५९ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां सृष्टिव्याख्याने प्रथमखण्डे विष्णुत्पत्तिवर्णनो नाम षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥
 ॥ ब्रह्मोवाच ॥ सुप्ते नागयण देवे नाभौ पंकजमुत्तमम् ॥ आविर्भव सहसा बृहद्वै शंकरेच्छया ॥ १ ॥ अनंतदण्डिकायुक्तं कर्णिकारसमप्रभम् ॥
 अनंतयोजनायाममनंतोच्छ्रायनयुतम् ॥ २ ॥ कोटिमयप्रतीकाशं सुदूरं वचनमयुतम् ॥ अन्यद्भूतं महारम्यं दर्शनीयमनुत्तमम् ॥ ३ ॥ कृत्वा यत्नं
 पूर्वतन्म शंकरः परमेश्वरः ॥ दर्शनाङ्गात्रिजन्मा वै माम्ब्रह्मज्जन्तुः ॥ ४ ॥ स मायामोहितं कुन्वा मां महेशो द्रुतं मुने ॥ तत्राभिपेक्षजादा
 विभावयागाम लीलया ॥ ५ ॥ एवं पद्मात्ततो जजे पुत्रोऽहं भूमगर्भकः ॥ चतुर्मुखो रक्तवर्णस्त्रिपुण्ड्रकिनमस्तकः ॥ ६ ॥ तन्मायामोहितश्चाहं
 नाविदं कमलं विना ॥ स्वदेहजनकं तात पितरं ज्ञानदुर्बलः ॥ ७ ॥ कोऽहं वा कुत आयातः किं कार्यं तु मदीयकम् ॥ कस्य पुत्रोऽहमुत्पन्नः
 केनैव निर्मितोऽधुना ॥ ८ ॥ इति संशयमापन्न बुद्धिर्मां समपद्यत ॥ किमर्थं मोहमायामि तज्ज्ञानं सुकरं खलु ॥ ९ ॥ एत
 त्कमलपुष्पस्य पत्रारोहस्थलं ह्यधः ॥ मत्कर्ता च स वै तत्र भविष्यति न संशयः ॥ १० ॥ इति बुद्धिः समास्थाय कमला
 दवगोहयम् ॥ नाले नाले गतस्तत्र वर्षाणां शतकं मुने ॥ ११ ॥ न लब्धं तु मया तत्र कमलस्थानमुत्तमम् ॥ संशयं च पुनः प्राप्तः कमले
 गन्तुमुत्सुकः ॥ १२ ॥ आरुरोहाथ कमलं नालमार्गेण वै मुने ॥ कुड्मलं कमलम्याथ लब्धवान्न विमोहितः ॥ १३ ॥ नालमार्गेण भ्रमतो गतं वर्ष
 शतं पुनः ॥ क्षणमात्रं तदा तत्र ततस्तिष्ठन्विमोहितः ॥ १४ ॥ तदा वार्णा ससुत्पन्ना तपेनिपरमा शुभा ॥ शिवेच्छयापग व्योम्नो मोहविध्वंमिनी
 मुने ॥ १५ ॥ तच्छ्रुत्वा व्योमवचनं द्वादशाब्दं प्रयत्नतः ॥ पुनस्तप्त तपो घोरं द्रष्टुं स्वजनकं तदा ॥ १६ ॥ तदा हि भगवान्विष्णुश्चतुर्बाहुस्सुलो

शि०पु०
॥ ३८ ॥

चनः ॥ मय्येवानुग्रहं कर्तुं द्रुतमाविर्भव ह ॥ १७ ॥ शंखचक्रायुधकरो गदापद्मधरः परः ॥ घनश्यामलसर्वाङ्गः पीताम्बरधरः परः ॥ १८ ॥
मुकुटादिमहाभूषः प्रसन्नमुखपंकजः ॥ कोटिकंदर्पसंकाशस्संदृष्टो मोहितेन सः ॥ १९ ॥ तदृष्ट्वा सुन्दरं रूपं विस्मयं परमं गतः ॥ कालाभं
कांचनाभं च सर्वात्मानं चतुर्भुजम् ॥ २० ॥ तथाभूतमहं दृष्ट्वा सदसन्मयमात्मना ॥ नारायणं महाबाहुं हर्षितो ह्यभवं तदा ॥ २१ ॥
मायया मोहितश्शम्भोस्तदा लीलात्मनः प्रभोः ॥ अविज्ञाय स्वजनकं तमवोचं प्रहर्षित ॥ २२ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ कस्त्वं वदेति हस्तेन
समुत्थाप्य सनातनम् ॥ तदा हस्तप्रहारेण तीव्रेण सुदृढेन तु ॥ २३ ॥ प्रबुद्धोन्थाय शयनात्समासीनः क्षणं वशी ॥ ददर्श निद्रावि
क्लिन्ननीरजामललोचनः ॥ २४ ॥ मामत्र संस्थितं भासाध्यासितो भगवान्द्वारि ॥ आह चोन्थाय ब्रह्माणं हसन्मां मधुरं सकृत् ॥ २५ ॥ ॥ विष्णु
रुवाच ॥ ॥ स्वागतं स्वागतं वत्स पितामह महाद्युते ॥ निर्भयो भव दाम्येऽहं सर्वान्कामान्न संशयः ॥ २६ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा स्मितपूर्वं सु
र्षभः ॥ रजसा बद्धवैरश्च तमवोचं जनार्दनम् ॥ २७ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ भाषमे वत्स वत्सेति सर्वसंहारकारणम् ॥ मामिहाति स्मितं कृत्वा
गुरुशिश्यामिवानघ ॥ २८ ॥ कर्तारं जगतां साक्षात्प्रकृतेश्च प्रवर्तकम् ॥ सनातनमजं विष्णुं विरेचि विष्णुसंभवम् ॥ २९ ॥ विश्वात्मानं विधातारं
धातारं पंकजक्षणम् ॥ किमर्थं भाषसे मोहाद्वक्तुमर्हसि सत्वरम् ॥ ३० ॥ वेदो मां वक्ति नियमान्स्वयंभुवमजं विभुम् ॥ पितामहं स्वराजं च पर
मेष्ठिनमुत्तमम् ॥ ३१ ॥ इत्याकर्ण्य हरिर्वाक्यं मम क्रुद्धो रमापतिः ॥ सोऽपि मामाह जाने त्वां कर्तारमिति लोकतः ॥ ३२ ॥ ॥ विष्णुरुवाच ॥ कर्तुं
धर्तुं भवानंगादवतीर्णो ममाव्ययात् ॥ विस्मृतोऽसि जगन्नाथं नारायणमनामयम् ॥ ३३ ॥ पुरुष परमात्मानं पुरुहूतं पुरुष्टुतम् ॥ विष्णुमच्युतमी
शानं विश्वस्य प्रभवोद्भवम् ॥ ३४ ॥ नारायणं महाबाहुं सर्वव्यापकमीश्वरम् ॥ मन्नाभिपद्मतस्त्वं हि प्रसूतो नात्र संशयः ॥ ३५ ॥ तवापराधो ना
स्त्यत्र त्वयि मायाकृतं मम ॥ शृणु सत्यं चतुर्वक्त्रं सर्वदेवेश्वरो ह्यहम् ॥ ३६ ॥ कर्ता हर्ता च भर्ता च न मयास्ति समो विभुः ॥ अहमेव परं ब्रह्म परं
तत्त्वं पितामह ॥ ३७ ॥ अहमेव परं ज्योतिः परमात्मा त्वहं विभुः ॥ अद्य दृष्टं श्रुतं सर्वं जगत्तस्मिञ्चराचरम् ॥ ३८ ॥ तत्तद्विद्धि चतुर्वक्त्रं सर्वं मन्य
मित्यथ ॥ मया सृष्टं पुराव्यक्तं चतुर्विंशतितत्त्वकम् ॥ ३९ ॥ नित्यं तेष्वणवो बद्धास्सृष्टक्रोधभयादयः ॥ प्रभावाच्च भवानङ्गान्यनेकानीह लीलया
॥ ४० ॥ सृष्टा बुद्धिर्मया तस्यामहंकारस्त्रिधा ततः ॥ तन्मात्रं पंचकं तस्मान्मनो देहेन्द्रियाणि च ॥ ४१ ॥ आकाशादीनि भूतानि भौतिकानि
च लीलया ॥ इति बुद्ध्या प्रजानाथ शरणं ब्रज मे विधे ॥ ४२ ॥ अहं त्वां सर्वदुःखेभ्यो रक्षिष्यामि न संशयः ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ इति श्रुत्वा

रुद्र सं० २
खं ३
अ० ७

471

॥ ३८ ॥

वचस्तस्य ब्रह्मा क्रोधसमन्वितः ॥ को वा त्वमिति संभत्स्यावुवं मायाविमोहितः ॥ ४३ ॥ किमर्थं भाषसे भरि वह्ननर्पकरं वचः ॥ नेश्वरस्त्वं परं ब्रह्म
 कश्चित्कर्ता भवेत्तव ॥ ४४ ॥ मायया मोहितश्चाहं युद्धं चक्रे सुदारुणम् ॥ हरिणा तेन वै सार्द्धं शंकरस्य महाप्रभोः ॥ ४५ ॥ एव मम हरेश्चासीत्संगरो
 रोमहर्षणः ॥ प्रलयार्णवमध्ये तु रजसा वद्धवैभ्योः ॥ ४६ ॥ एतस्मिन्नंतरे लिंगमभवच्चावयोः पुनः ॥ विवादशमनार्थं हि प्रबोधार्थं तथावयोः ॥ ४७ ॥
 ज्वालामालासहस्रादयं कालानलगतोपमम् ॥ अक्षयुद्विनिर्मुक्तमादिप्रत्ययान्तवर्जितम् ॥ ४८ ॥ अनोपम्यमनिर्देश्यमव्यक्तं विश्वसंभवम् ॥ तस्य
 ज्वालासहस्रेण मोहितो भगवान्द्वारः ॥ ४९ ॥ मोहितं चाहं मामत्र किमर्थं न्यद्रमेऽधुना ॥ आगतस्तु तृतीयोऽत्र तिष्ठतां युद्धमावयोः ॥ ५० ॥ कुत
 एवात्र संभूतः परीक्षावोऽग्निसंभवम् ॥ अथो गमिष्याम्यनलस्तमम्यानुपमस्य च ॥ ५१ ॥ परीक्षार्थं प्रजानां तस्य वै वायुवेगतः ॥ भवानूर्ध्वं
 प्रयत्नेन गंतुमर्हसि सत्त्वम् ॥ ५२ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ एवं व्याहृत्य विश्वान्मा स्वरूपमकरोत्तदा ॥ वाराहमहमप्याशु हंसत्वं प्राप्तवान्मुने ॥ ५३ ॥ तदा
 प्रभृति मामाहुर्हंसो विराडिति ॥ हंसहंसंति यो ब्रूयान्स हंसोऽथ भविष्यति ॥ ५४ ॥ सुश्वेतो ह्यनलप्रख्यो विश्वतः पक्षसंयुतः ॥ मनोज्ञानलजयो
 भूत्वा गतोर्ध्वं चोर्ध्वतः पुनः ॥ ५५ ॥ नारायणोऽपि विश्वान्मा सुश्वेतो ह्यभवत्तदा ॥ दशयो जनविस्तीर्णं शतयोजनमायतम् ॥ ५६ ॥ मेरुपर्वतवर्ष्माणं
 गौरीक्ष्णोऽग्रदंष्ट्रिणम् ॥ कालादित्यसमाभामं दीर्घघोणं महास्वनम् ॥ ५७ ॥ द्वस्वपादं विचित्रांगं जेत्रं दृढन्तोपमम् ॥ वागहाकारमास्थाय गतवांस्त
 दधो जवात् ॥ ५८ ॥ एवं वर्षसहस्रं च चरन्विष्णुगधोगतः ॥ तदा प्रभृति लोकेषु श्वेतवागहसंज्ञकः ॥ ५९ ॥ कल्पो दभूव देवर्षे नराणां कालसंज्ञकः ॥
 वभ्राम बहुधा विष्णुः प्रभविष्णुगधोगतः ॥ ६० ॥ नापश्यदल्पमप्यस्य झलं लिंगस्य सूकरः ॥ तावत्कालं गतश्चोर्ध्वमहमप्यारिसूदनः ॥ ६१ ॥
 सत्त्वं सर्वयत्नेन तस्यान्तं ज्ञातुमिच्छया ॥ श्रान्तो न दृष्ट्वा तस्यांतमहं कालादधोगतः ॥ ६२ ॥ तथैव भगवान्विष्णुश्चांतं कमललोचनः ॥
 सर्वदेवनिभस्तूर्णमुत्थितस्या महावपुः ॥ ६३ ॥ समागतो मया सार्द्धं प्रणिपत्य भवं मुहुः ॥ मायया मोहितश्शंभोस्तस्थौ संविग्रमानसः ॥ ६४ ॥
 पृष्ठतः पार्श्वतश्चैव ह्यग्रतः परमेश्वरम् ॥ प्रणिपत्य मया सार्द्धं सम्मार्गं किमिदं त्विति ॥ ६५ ॥ अनिर्देश्यं च तद्रूपमनाम कर्मवर्जितम् ॥ अलिंगं
 लिंगतां प्राप्तं ध्यानमार्गेऽप्यगोचरम् ॥ ६६ ॥ स्वस्थं चित्तं तदा कृत्वा नमस्कृत्य गयणौ ॥ बभूवतुरुभावामहं हरिपि ध्रुवम् ॥ ६७ ॥ जानीवो नहि ते
 रूपं योऽसि योऽसि महाप्रभो ॥ नमोऽस्तु ते महेशान रूपं दर्शय नो त्वम् ॥ ६८ ॥ एवं शच्छ्रुत्तान्यासत्रमस्कारं प्रकुर्वतोः ॥ आवयोर्मुनिशार्दूल
 मदमास्थितयोस्तदा ॥ ६९ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे दिनीयायां रुद्रमंहितायां प्रथमखण्डे विष्णुब्रह्मविवादवर्णनो नाम सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

शि०पु०

॥ ३९ ॥

॥ ब्रह्मोवाच ॥ एवं तयोर्मुनिश्रेष्ठ दशन कांक्षमाणयोः ॥ विगवयोश्च सुरयोः सदा नो स्थितयोर्मुने ॥ १ ॥ दयालुरभवच्छुभुर्दीनानां प्रतिपालकः ॥
गर्विणां गर्वहर्ता च सर्वेषां प्रभुरव्ययः ॥ २ ॥ तदा समभवत्तत्र नादो वै शब्दलक्षणः ॥ ओमोमिति सुरश्रेष्ठात्सुव्यक्तः प्लुतलक्षणः ॥ ३ ॥
किमिदं त्विति संचित्य मया तिष्ठन्महास्वनः ॥ विष्णुस्मर्वसुरागध्यो निर्वैरस्तुष्टतसा ॥ ४ ॥ लिङ्गस्य दक्षिणे भागे तथापश्यत्सनात
नम् ॥ आद्यं वर्णमकाराख्यमुकारं चोत्तरे ततः ॥ ५ ॥ मकारं मध्यतश्चैव नादमन्तेऽस्य चोमिति ॥ सूर्यमण्डलवद्व्या वर्णमाद्यं तु दक्षिणे ॥ ६ ॥
उत्तरे पावकप्रख्यमुकारनृषिसत्तम ॥ शीतांशुमण्डलप्रख्यं मकारं तस्य मध्यतः ॥ ७ ॥ तस्योपरि तदाऽपश्यच्छुद्धस्फटिकसुप्रभम् ॥ तुरीयातीतम
मलं निष्कलं निरुपद्रवम् ॥ ८ ॥ निद्रद्वं केवलं शून्यं बाह्याभ्यन्तर्गर्जितम् ॥ स बाह्याभ्यन्तरे चैव बाह्याभ्यन्तरसंस्थितम् ॥ ९ ॥ आदिम
ध्यान्तरहितमानन्दस्यादिकारणम् ॥ सत्यमानन्दममृतं परं ब्रह्म परायणम् ॥ १० ॥ कुत एवात्र संभूतः परीक्षावोऽग्निसंभवम् ॥ अधो गमिष्याम्यनलस्तंभ
स्यानुपमस्य च ॥ ११ ॥ वेदशब्दोभयावशं विश्वात्मानं व्याचिंतयत् ॥ तदाऽभवद्विस्तृतं ऋषेस्मार्तमं स्मृतम् ॥ १२ ॥ तेनैव ऋषिणा विष्णु
ज्ञातवान्परमेश्वरः ॥ महादेवं परं ब्रह्म शब्दब्रह्मतनुं परम् ॥ १३ ॥ चितया रहितो रुद्रो वाचो यन्मनसा सह ॥ अप्राप्य तन्निवर्तते वाच्यस्त्वेका
क्षरेण सः ॥ १४ ॥ एकाक्षरेण तद्वाक्यमृतं परमकारणम् ॥ सत्यमानन्दममृतं परं ब्रह्म परात्परम् ॥ १५ ॥ एकाक्षरादुकाराख्याद्भगवान्बीजकोऽण्डजः ॥
एकाक्षरादुकाराख्याद्भरिः परमकारणम् ॥ १६ ॥ एकाक्षरान्मकाराख्याद्भगवान्नीललोहितः ॥ सर्गकर्ता त्वकाराख्यो ह्युकाराख्यस्तु मोहकः ॥ १७ ॥
मकाराख्यस्तु यो नित्यमनुग्रहकरोऽभवत् ॥ मकाराख्यो विभुर्वर्जि ह्यकारो बीज उच्यते ॥ १८ ॥ उकाराख्यो हरिर्योनिः प्रधानपुरुषेश्वरः ॥ बीजी च
बीजं तद्योनिर्नादाख्यश्च महेश्वरः ॥ १९ ॥ बीजी विभज्य चात्मानं स्वेच्छया तु व्यवस्थितः ॥ अस्य लिङ्गादभृद्बीजमकारो बीजिनः प्रभो ॥ २० ॥ उकार
यो नो निःक्षिप्तमवर्द्धत समन्ततः ॥ सौवर्णमभवच्छाण्डमावेद्यं तदलक्षणम् ॥ २१ ॥ अनेकाब्दं तथा चाप्सु दिव्यमण्डं व्यवस्थितम् ॥ ततो वर्षसहस्रांते द्विधा
कृतमजोद्भवम् ॥ २२ ॥ अण्डमप्सु स्थितं साक्षाद्याघातेनेश्वरेण तु ॥ तथाऽस्य सुशुभं हैमं कपालं चोर्द्धसंस्थितम् ॥ २३ ॥ जज्ञे सा द्यौस्तदपरं पृथिवी
पंचलक्षणा ॥ तस्मादंडाद्भवो जज्ञे ककाराख्यश्चतुर्मुखः ॥ २४ ॥ स स्रष्टा सर्वलोकानां स एव त्रिविधः प्रभुः ॥ एवमोमोमिति प्रोक्तमित्यादुर्यजुषां
वराः ॥ २५ ॥ यजुषां वचनं श्रुत्वा ऋचः सामानि सादरम् ॥ एवमेव हरे ब्रह्मन्त्रित्यादुश्चावयोस्तदा ॥ २६ ॥ ततो विज्ञाय देवेशं यथावच्छक्तिसंभवेः ॥ मंत्रं

रुद्र सं० :

ख० १

अ० ८

470

॥३९॥

महेश्वरं देवं तुष्टाव सुमहोदयम् ॥ २७ ॥ एतस्मिन्नन्तरंऽन्यच्च रूपमद्भुतसुन्दरम् ॥ ददर्श च मया सार्द्धं भगवान्विश्वपालकः ॥ २८ ॥ पञ्चवक्त्रं दश
 भुजं गौरकर्पूरवन्मुने ॥ नानाकांतिसमायुक्तं नानाभूषणभूषितम् ॥ २९ ॥ महोदयं महार्घ्यं महापुरुषलक्षणम् ॥ तं दृष्ट्वा परमं रूपं कृतार्थोऽ
 भून्मया हरिः ॥ ३० ॥ अथ प्रसन्नो भगवान्महेशः परमेश्वरः ॥ दिव्यं शब्दमयं रूपमाख्याय प्रहसन्स्थितः ॥ ३१ ॥ अकारस्तस्य मूर्द्धा हि
 ललाटो दीर्घ उच्यते ॥ इकारो दक्षिणं नेत्रमीकारं वामलाञ्छनम् ॥ ३२ ॥ उकारो दक्षिणं श्रोत्रमृकारं वाम उच्यते ॥ ऋकारो दक्षिणं तस्य कपोलं
 परमेष्ठिनः ॥ ३३ ॥ वामं कपोलमृकारो लृ लृ तान्नापुटं तमे ॥ एकारश्चाष्ट उर्ध्वं ह्येकाग्रत्वधरो विभोः ॥ ३४ ॥ ओकारश्च तथौकारो दन्तपङ्क्ति
 द्वयं क्रमात् ॥ अमस्तु तालुनी तस्य देवदेवस्य शूलिनः ॥ ३५ ॥ कादिपञ्चाक्षराण्यस्य पञ्च हस्ताश्च दक्षिणे ॥ चादिपञ्चाक्षराण्येवं पञ्च हस्तास्तु
 वामतः ॥ ३६ ॥ टादिपञ्चाक्षरं पादास्तादि पञ्चाक्षरं तथा ॥ पकार उदरं तस्य फकारः पार्श्व उच्यते ॥ ३७ ॥ वकारो वामपार्श्वस्तु भकारः स्कंध
 उच्यते ॥ मकारो हृदयं शोभोर्महादेवस्य योगिनः ॥ ३८ ॥ यकारोदिसकारान्ता विभोर्वै सप्तधातवः ॥ हकारो नाभिरूपो हि क्षकारो घ्राण
 उच्यते ॥ ३९ ॥ एवं शब्दमयं रूपमगुणस्य गुणात्मनः ॥ दृष्ट्वा तमुभया सार्द्धं कृतार्थोऽभून्मया हरिः ॥ ४० ॥ एवं दृष्ट्वा महेशानं शब्दब्रह्मतनु
 शिवम् ॥ प्रणम्य च मया विष्णुः पुनश्चापश्यदूर्ध्वतः ॥ ४१ ॥ अकारप्रभवं मंत्रं कलापञ्चकसंयुतम् ॥ शुद्धस्फटिकसंकाशं शुभाष्टत्रिंशदक्षरम् ॥
 ४२ ॥ मेधाकागमभूद्वयस्सर्वधर्मार्थनाथकम् ॥ गायत्रीप्रभवं मंत्रं महितं वश्यकारकम् ॥ ४३ ॥ चतुर्विंशतिवर्णाढ्यं चतुष्कलमनुत्तमम् ॥
 अथ पञ्चसितं मंत्रं कलाष्टकसमायुतम् ॥ ४४ ॥ आभिचारिकमत्यथ प्रायश्चित्तशच्छुभाक्षरम् ॥ यजुर्वेदसमायुक्तं पञ्चविंशच्छुभाक्षरम् ॥ ४५ ॥
 कलाष्टकसमायुक्तं सुश्वेतं शांतिकं तथा ॥ त्रयोदशकलायुक्तं बालाद्यस्मद्वलहितम् ॥ ४६ ॥ वभ्रुस्य चोत्पत्तिवृद्धिसंहारकारणम् ॥ वर्णा एका
 धिकाः षष्टिभ्यः मंत्रवरस्य तु ॥ ४७ ॥ पुनर्मृत्युंजयं मंत्रं पञ्चाक्षरमतः परम् ॥ चिंतामणिं तथा मंत्रं दक्षिणामूर्तिसंज्ञकम् ॥ ४८ ॥ ततस्तत्त्वम
 सीत्युक्तं महावाक्यं हरस्य च ॥ पञ्चमंत्रांस्तथा लब्ध्वा तत्ताप भगवान्हरिः ॥ ४९ ॥ अथ दृष्ट्वा कलानर्णमुग्यजस्मान्महर्षिणम् ॥ ईशानमीशमु
 कुटं पुरुषाख्यं पुगतनम् ॥ ५० ॥ अथोद्दृष्ट्वा दृष्ट्वा सर्वगुह्यं सदाशिवम् ॥ वामपादं महादेवं महाभोगीन्द्रभूषणम् ॥ ५१ ॥ विश्वतः पादवन्तं तं विश्वतो
 ऽक्षिकं शिवम् ॥ ब्रह्मणोऽधिपातं सर्गस्थितिनिहागकारणम् ॥ ५२ ॥ तुष्टाव वाग्भिर्गृष्टाभिस्साम्बं वरदमीश्वरम् ॥ मया च सहितो विष्णुर्भगवान्मुष्टचे
 तसा ॥ ५३ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां प्रथमखंडे सृष्ट्युपाख्यानं शब्दब्रह्मतनुवर्णनो नामाष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ ब्रह्मोवाच ॥

शि.पु.

॥ १० ॥

अथाकर्ण्य नुति विष्णुकृतां स्वस्य महेश्वरः ॥ प्रादुर्बभूव सुप्रीतस्स वामं करुणानिधिः ॥ १ ॥ पञ्चवक्त्रस्त्रिनयनो भालचन्द्रो जटाधरः ॥ गौरव-
णा विशालाक्षो भस्मोद्धूलितविग्रहः ॥ २ ॥ दशबाहुर्नीलगलः सर्वाभरणभूषितः ॥ सर्वांगसुन्दरो भस्मत्रिपुण्ड्रांकितमस्तकः ॥ ३ ॥ तं दृष्ट्वा तादृशं
देवं सवामं परमेश्वरम् ॥ तुष्टाव पुनरिष्टाभिर्वाग्भिर्विष्णुर्मया सह ॥ ४ ॥ निगमं श्वासरूपेण ददौ तस्मै ततो हरः ॥ विष्णवे च प्रसन्नात्मा
महेशः करुणाकरः ॥ ५ ॥ ततो ज्ञानमदात्तस्मै गृहस्य परमात्मने ॥ परमात्मा पुनर्मह्यं दत्तवान्कृपया मुने ॥ ६ ॥ संप्राप्य निगमं विष्णुः पप्रच्छ पुन
रेव तम् ॥ कृतार्थस्सांजलिर्नत्वा मया सह महेश्वरम् ॥ ७ ॥ विष्णुरुवाच ॥ कथं च तुष्यसे देव मया पूज्यः कथं प्रभो ॥ कथं ध्याने प्रकृतव्यं
कथं व्रजसि वश्यताम् ॥ ८ ॥ किं कर्तव्यं महादेव ह्यावाभ्यां तव शासनात् ॥ सदा सदाज्ञापय नो प्रीत्यार्थं कुरु शंकर ॥ ९ ॥ एतत्सर्वं महाराज
कृपां कृत्वाऽवयोः प्रभो ॥ कथनीयं तथान्यच्च विज्ञाय स्वानुगौ शिव ॥ १० ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्येतद्वचनं श्रुत्वा प्रसन्नो भगवान्हरः ॥ उवाच
वचनं प्रीत्या सुप्रसन्नः कृपानिधिः ॥ ११ ॥ श्रीशिव उवाच ॥ भक्त्या च भवतोर्वृत्तं प्रीतोऽहं सुरसत्तमौ ॥ पश्यंतं मां महादेवं मयं सर्वं विमुंच
ताम् ॥ १२ ॥ मम लिंगं सदा पूज्यं ध्येयं चैतादृशं मम ॥ इदानीं दृश्यते यद्वत्तथा कार्यं प्रयत्नतः ॥ १३ ॥ पूजितो लिंगरूपेण प्रसन्नो विविधं
फलम् ॥ दास्यामि सर्वलोकेभ्यो मनोऽभीष्टान्यनेकशः ॥ १४ ॥ यदा दुःखं भवेत्तत्र युवयोस्सुरसत्तमौ ॥ पूजिते मम लिंगे च तदा स्यादुःखना
शनम् ॥ १५ ॥ युवां प्रसूतौ प्रकृतेर्मदीयाया महाबलौ ॥ गात्राभ्यां सव्यसंव्याभ्यां मम सर्वेश्वरस्य हि ॥ १६ ॥ अयं मे दक्षिणात्पार्श्वोऽब्रह्मा लोक
पितामहः ॥ वामपार्श्वोऽविष्णुस्त्वं समुत्पन्नः परात्मनः ॥ १७ ॥ प्रीतोऽहं युवयोस्सम्यग्वरं दद्यां यथेप्सितम् ॥ मयि भक्तिर्ददा भूयाद्युवयोर्भ्यनु
ज्ञया ॥ १८ ॥ पार्थिवीं चैव मन्मूर्तिं विधाय कुरुतां युवाम् ॥ सेवां च विविधां प्राज्ञौ कृत्वा सुखमवाप्स्यथः ॥ १९ ॥ ब्रह्मन्सृष्टिं कुरु त्वं हि मदाज्ञा
परिपालकः ॥ वत्स वत्सं हरे त्वं च पालयेवं च गचस्व ॥ २० ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्त्वा नो प्रभुस्ताभ्यां पूजाविधिमदाच्छुभाम् ॥ येनैव पूजित
श्शंभुः फलं यच्छत्यनेकशः ॥ २१ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्याकर्ण्य वचःशंभोर्मया च सहितो हरिः ॥ प्रत्युवाच महेशानं प्रणिपत्य कृतांजलिः ॥
॥ २२ ॥ विष्णुरुवाच ॥ यदि प्रीतिः समुत्पन्ना यदि देयो वरश्च नो ॥ भक्तिर्भवतु नो नित्यं त्वयि चाव्यभिचारिणी ॥ २३ ॥ त्वमप्यवतस्स्वाद्य
लीलया निर्गुणोऽपि हि ॥ सहायं कुरु नो तात त्वं परः परमेश्वरः ॥ २४ ॥ आवयोर्देवदेवेश विवादमपि शोभनम् ॥ इहागतो भवान्यस्माद्विवादश

१-शुक्लवादिवात्पररूपम् शिष्टप्रयुक्तानां यथाकथञ्चित्साधुत्वान्वाक्यानात्सव्यासव्यागाभ्यां वा पाठोऽद्वयधेयः ।

रुद्र सं० २

खं० १

अ० ९

469

॥ १० ॥

मनाय नो ॥ २५ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा पुनः प्राह हरः ॥ प्रणिपत्य स्थितं मूर्ध्ना कृतांजालपुटः स्वयम् ॥ २६ ॥ श्रीमहेश
उवाच ॥ प्रलयस्थितिवर्गाणां कर्ताहं सगुणोऽगुणः ॥ परब्रह्म निर्विकारी सच्चिदानन्दलक्षणः ॥ २७ ॥ त्रिधा भिन्नो ह्यहं विष्णो ब्रह्मविष्णुहराख्यया ॥
सर्गशालागुणेर्निष्कलोऽहं सदा हरे ॥ २८ ॥ मृतोऽहं यत्त्वया विष्णो ब्रह्मणा मेऽवतारणे ॥ प्रार्थनां तां करिष्यामि मन्त्र्यां यद्रक्तव
त्पलः ॥ २९ ॥ मद्रूपं परमं ब्रह्मब्रीह्यं भवदंगतः ॥ प्रकटीभविता लोके नाम्ना रुद्रः प्रकीर्तितः ॥ ३० ॥ मदंशात्तस्य सामर्थ्यं न्यूनं नैव भवि
ष्यति ॥ योऽहं सोऽहं न भेदोऽस्ति पूजाविधिविधानतः ॥ ३१ ॥ यथा च ज्योतिषसंगाज्जलादेः स्पर्शता न वै ॥ तथा ममागुणस्यापि संयोगाद्
न्वनं न हि ॥ ३२ ॥ शिवरूपे ममेतच्च रुद्रोऽपि शिवस्तदा ॥ न तत्र परभेदो वै कर्तव्यश्च महामुने ॥ ३३ ॥ वस्तुतो ह्येकरूपं हि द्विधा भिन्नं
जगत्पुनः ॥ अतो न भेदो विज्ञेयः शिवे रुद्र कदाचन ॥ ३४ ॥ सुवर्णस्य तथैकस्य वस्तुत्वं नैव गच्छति ॥ अलंकृतिकृते देव नामभेदो न वस्तु
तः ॥ ३५ ॥ यथैकस्या मृदो भेदे नानापात्रे न वस्तुतः ॥ कारणैव कार्ये च सन्निधानं निदर्शनम् ॥ ३६ ॥ ज्ञातव्यं बुधवर्यैश्च निर्मलज्ञानिभिः
सुरैः ॥ एवं ज्ञात्वा भवत्यां तु न दृश्यं भेदकारणम् ॥ ३७ ॥ वस्तुवत् सर्वदृश्यं च शिवरूपममृतम् ॥ अहं भवानजरचैव रुद्रो योऽयं भविष्यति
॥ ३८ ॥ एकरूपा न भेदन्तु भेदो वै वचने भवतः ॥ तथापि च मदीयं हि शिवरूपं सनातनम् ॥ ३९ ॥ मृलीभूतं सदोक्तं च मन्त्रज्ञानमनंतकम् ॥
एवं ज्ञात्वा सदा ध्येयं मनसा चैव तत्त्वतः ॥ ४० ॥ श्रुयतां चैव भो ब्रह्मन्यद्दोषं कथ्यते मया ॥ भवतो प्रकृतेर्यातो नायं वै प्रकृतेः पुनः ॥ ४१ ॥
मदाज्ञा जायते तत्र ब्रह्मणो भ्रुकुटेऽहम् ॥ गुणेष्वपि यथा प्रोक्तस्तामसः प्रकृतो हरः ॥ ४२ ॥ वैकारिकश्च विज्ञेयो योऽहंकार उदाहृतः ॥ नामतो
वस्तुतो नैव तामसः परिचक्ष्यते ॥ ४३ ॥ एतस्मान्कारणाद्ब्रह्मन्कारणीयमिदं त्वया ॥ सृष्टिकर्ता भव ब्रह्मन्सृष्टेश्च पालको हरिः ॥ ४४ ॥ मदीयश्च
तथांशो यो लयकर्ता भविष्यति ॥ इयं या प्रकृतिर्देवी ह्युमाख्या परमेश्वरी ॥ ४५ ॥ तस्यास्तु शक्तिर्वाग्देवी ब्रह्माणं सा भजिष्यति ॥ अन्या
शक्तिः पुनस्तत्र प्रकृतेः संभविष्यति ॥ ४६ ॥ समाश्रयिष्यते विष्णुं लक्ष्मीरूपेण सा तदा ॥ पुनश्च काली नाम्ना सा मदंशं प्राप्स्यति ध्रुवम् ॥
॥ ४७ ॥ ज्योतीरूपेण सा तत्र कार्यार्थे संभविष्यति ॥ एवं देव्यास्तथा प्रोक्ताः शक्तयः परमाश्शुभाः ॥ ४८ ॥ सृष्टिस्थितिलयानां हि कार्यं तासां
क्रमाद्भ्रुवम् ॥ एतस्याः प्रकृतेरंशा मत्प्रियायास्सुरोत्तमा ॥ ४९ ॥ त्वं च लक्ष्मीमुपाश्रित्य कार्यं कर्तुमिहार्हसि ॥ ब्रह्मस्त्वं च गिरां देवीं प्रकृत्यंशाम
वाप्य च ॥ ५० ॥ सृष्टिकाय हृदा कर्तुमत्रिदेशादिहार्हसि ॥ अहं कालीं समाश्रित्य मत्प्रियांशां परात्पराम् ॥ ५१ ॥ रुद्ररूपेण प्रलयं करिष्ये

शि० पु०
॥ ११ ॥

कार्यमुत्तमम् ॥ चतुर्वर्णमयं लोकं तत्सर्वैर्गश्रमैर्धुवम् ॥ ५२ ॥ तदन्योर्विविधैः कार्यैः कृत्वा सुखमवाप्स्यथः ॥ ज्ञानविज्ञानमयुक्तो लोकानां हित
कारकः ॥ ५३ ॥ मुक्तिदोऽत्र भवानद्य भव लोके मदाज्ञया ॥ महर्शने फलं यद्वत्तदेव तव दर्शने ॥ ५४ ॥ इति दत्तो वग्मतेऽय सत्यं सत्यं न संशयः ॥
ममैव हृदये विष्णुर्विष्णोश्च हृदये ह्यहम् ॥ ५५ ॥ उभयोर्गतरं यो वै न जानाति मनो मम ॥ वामांगजो मम हर्दिक्षिणांगोऽवो विधिः ॥ ५६ ॥
महाप्रलयकृद्द्रो विश्वात्मा हृदयोद्भवः ॥ त्रिधा भिन्नो ह्यहं विष्णो ब्रह्मविष्णुभवाख्यया ॥ ५७ ॥ सर्गरक्षालयकस्त्रिगुणै रजआदिभिः ॥ गुणभिन्न
शिवस्माक्षात्प्रकृतेः पुरुषात्परः ॥ ५८ ॥ परं ब्रह्माद्वयो नित्योऽनन्तः पूर्णो निरंजनः ॥ अंतस्तमो बहिस्सत्त्वस्त्रिजगत्पालको हरिः ॥ ५९ ॥
अंतस्सत्त्वस्तमोवाह्यस्त्रिजगल्लयकृद्भरः ॥ ६० ॥ अंतर्बहीर्गजाश्चैव त्रिजगत्सृष्टिकृद्भिः ॥ एवं गुणास्त्रिदेवेषु गुणभिन्नः शिवः स्मृतः ॥ ६१ ॥
विष्णो सृष्टिक प्रीत्या पालयैनं पितामहम् ॥ संपूज्यस्त्रिषु लोकेषु भविष्यसि मदाज्ञया ॥ ६२ ॥ तव सेव्यो विधेश्चापि रुद्र ष्व भविष्यति ॥
शिवपूर्णावतारो हि त्रिजगल्लयकारकः ॥ ६३ ॥ पादो भविष्यति सुतः कल्पे तव पितामहः ॥ तदा द्रक्ष्यसि मां चैव सोऽपि द्रक्ष्यति पद्मज
॥ ६४ ॥ एवमुक्त्वा महेशानः कृपां कृत्वातुलां हरः ॥ पुनः प्रोवाच सुप्रीत्या विष्णुं सर्वेश्वरः प्रभुः ॥ ६५ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां
रुद्रसंहितायां प्रथमखंडे सृष्ट्युपाख्याने शिवतत्त्ववर्णनो नाम नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥ परमेश्वर उवाच ॥ अन्यच्छृणु हरे विष्णो शासनं मम सुव्रत ॥
सदा सर्वेषु लोकेषु मान्यः पूज्यो भविष्यसि ॥ १ ॥ ब्रह्मणा निर्मिते लोके यदा दुःखं प्रजायते ॥ तदा त्वं सर्वदुःखानां नाशाय तत्परो भव ॥ २ ॥
सहायं ते करिष्यामि सर्वकार्ये च दुस्सहे ॥ तव शत्रुहनिष्यामि दुस्साध्यान्परमोत्कटान् ॥ ३ ॥ विविधानवतारांश्च गृहीत्वा कीर्तिमुत्तमाम् ॥
विस्तार्य हरे लोके तारणाय परो भव ॥ गुणरूपो ह्यहं रुद्रो ह्यनेन वपुषा सदा ॥ ४ ॥ कार्यं करिष्ये लोकानां तवाशक्यं न संशयः ॥ ५ ॥
रुद्रध्येयो भवांश्चैव भवद्ध्येयो हरस्तथा ॥ युवयोरन्तरं नैव तव रुद्रस्य किंचन ॥ ६ ॥ वस्तुतश्चापि चैकत्वं वस्तोऽपि तथैव च ॥ लीलयापि महा
विष्णो सत्यं सत्यं न संशयः ॥ ७ ॥ रुद्रभक्तो नरो यस्तु तव निन्दां करिष्यति ॥ तस्य पुण्यं च निखिलं द्रुतं भस्म भविष्यति ॥ ८ ॥ नरके पतनं
तस्य त्वद्देवात्पुरुषोत्तम ॥ मदाज्ञया भवेद्विष्णो सत्यं सत्यं न संशयः ॥ ९ ॥ लोकेऽस्मिन्मुक्तिदो नृणां भुक्तिदश्च विशेषतः ॥ ध्येयः पूज्यश्च भक्तानां
निग्रहानुग्रहौ कुरु ॥ १० ॥ इत्युक्त्वा मां च धातारं हस्ते धृत्वा स्वयं हरिम् ॥ कथयामास दुःखेषु सहायो भव सर्वदा ॥ ११ ॥ सर्वाध्यक्षश्च सर्वेषु भुक्ति
मुक्तिप्रदायकः ॥ भव त्वं सर्वदा श्रेष्ठस्सर्वकामप्रसाधकः ॥ १२ ॥ सर्वेषां प्राणरूपश्च भव त्वं च ममाज्ञया ॥ संकटे भजनीयो हि स रुद्रो मत्त

रुद्र सं० २
खं० १
अ० १०

468

॥ ११ ॥

नुहरे ॥ १३ ॥ त्वां यस्समाश्रितो नूनं मामेव स समाश्रितः ॥ अंतरं यश्च जानाति निरये पतति ध्रुवम् ॥ १४ ॥ आयुर्वलं शृणुष्वद्य त्रिदशानां विशेषः ॥ संदेहोऽत्र न कर्तव्यो ब्रह्मविष्णुहरात्मनाम् ॥ १५ ॥ चतुर्युगसहस्राणि ब्रह्मणो दिनमुच्यते ॥ रात्रिश्च तावती तस्य मानमेतत्क्रमेण ह ॥ १६ ॥ तेषां त्रिंशद्दिनैर्मासो द्वादशैस्तैश्च वत्सरः ॥ शतवर्षप्रमाणेन ब्रह्मायुः परिकीर्तितम् ॥ १७ ॥ ब्रह्मणो वर्षमात्रेण दिनं वैष्णवमुच्यते ॥ सोऽपि वर्षशतं यावदात्ममानेन जीवति ॥ १८ ॥ वैष्णवेन तु वर्षेण दिनं रौद्रं भवेद्ध्रुवम् ॥ हरो वर्षशते याते नगरूपेण संस्थितः ॥ १९ ॥ यावदुच्छ्वसितं वक्त्रे सदा शिवसमुद्भवम् ॥ पश्चाच्छक्तिं समभ्येति यावन्निःश्वसितं भवेत् ॥ २० ॥ निःश्वासोच्छ्वसितानां च सर्वेषामेव देहिनाम् ॥ ब्रह्मविष्णुहराणां च गंधर्वोरगरक्षसाम् ॥ २१ ॥ एकविंशसहस्राणि शतैः षड्भिश्शतानि च ॥ अहोरात्राणि चोक्तानि प्रमाणं सुरसत्तमो ॥ २२ ॥ षड्भिरुच्छ्वासनिश्वासेः पलमेकं प्रवर्तितम् ॥ घटी षष्टिपला प्रोक्ता सा षष्ट्या च दिनं निशा ॥ २३ ॥ निश्वासोच्छ्वासितानां च परिसंख्या न विद्यते ॥ सदाशिवसमुत्थानमेतस्मात्सोऽक्षयः स्मृतः ॥ २४ ॥ इत्थं रूपं त्वया तावद्रक्षणीयं ममाज्ञया ॥ तावत्सृष्टेश्च काय वै कर्तव्यं विविधैर्गुणैः ॥ २५ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्याकर्ण्य वचश्शंभोमया च भगवान्हरिः ॥ प्रणिपत्य च विश्वेशं प्राह मंदतरं वशी ॥ २६ ॥ विष्णुरुवाच ॥ शंकर श्रूयतामेतत्कृपासिंधो जगत्पते ॥ सर्वमेतत्करिष्यामि भवदाज्ञावशानुगः ॥ २७ ॥ मम ध्येयस्सदा त्वं च भविष्यसि न चान्यथा ॥ भवतस्सर्वसामर्थ्यं लब्धं चैव पुरा मया ॥ २८ ॥ क्षणमात्रमपि स्वामिस्तव ध्यानं परं मम ॥ चेतसो दूरतो नैव संगच्छतु कदाचन ॥ २९ ॥ मम भक्तश्च यः स्वामिस्तव निंदां करिष्यति ॥ तस्य वै निरये वासं प्रयच्छ नियतं ध्रुवम् ॥ ३० ॥ त्वद्भक्तो यो भवेत्स्वामिन्मम प्रियतरो हि सः ॥ एवं वै यो विजानाति तस्य मुक्तिर्न दुर्लभा ॥ ३१ ॥ महिमा च मदीयोऽद्य वर्द्धितो भवता ध्रुवम् ॥ कदाचिदगुणश्चैव जायते क्षम्यतामिति ॥ ३२ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ तदा शंभुस्तदीयं हि श्रुत्वा वचनमुत्तमम् ॥ उवाच विष्णुं सुप्रीत्या क्षम्या तेऽगुणता मया ॥ ३३ ॥ एवमुक्त्वा हरिं नौ स कराभ्यां परमेश्वरः ॥ पस्पर्श सकलांगेषु कृपया तु कृपानिधिः ॥ ३४ ॥ आदिश्य विविधान्धर्मान्सर्वदुःखहरो हरः ॥ ददौ वराननेकांश्चावयोर्हितचिकीर्षया ॥ ३५ ॥ ततस्स भगवाञ्छंभुः कृपया भक्तवत्सलः ॥ दृष्ट्वा संपश्यतोः शीघ्रं तत्रैवांतरधीयत ॥ ३६ ॥ तदाप्रभृति लोकेऽस्मिंल्लिंगपूजाविधिः स्मृतः ॥ लिंगे प्रतिष्ठितश्शंभुर्भुक्तिमुक्तिप्रदायकः ॥ ३७ ॥ लिंगवेदिर्महादेवी लिंगं साक्षान्महेश्वरः ॥ लयनाल्लिंगमित्युक्तं तत्रैव निखिलं जगत् ॥ ३८ ॥ यस्तु लिंगं पठेन्नित्यमारुयानं लिंगसन्निधौ ॥ षण्मासाच्छिवरूपो वै नात्र कार्या विचारणा ॥ ३९ ॥ यस्तु लिङ्गसमीपे तु कार्यं

शि. पु.
॥ २२ ॥

किंचित्करोति च ॥ तस्य पुण्यफलं वक्तुं न शक्नोमि महामुने ॥ ४० ॥ इति श्रीशिवमहापुण्ये द्वितीयायां रुद्रसंहितायां प्रथमखंडे सृष्ट्युपाख्यानं
परमशिवतत्त्वार्थं नाम दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ ऋषय उचुः ॥ सुत सत महाभाग व्यासशिष्य नमोऽस्तु ते ॥ श्राविताऽद्याहुता शैवकथा परम
पावनी ॥ १ ॥ तत्राहुता प्रहादिव्या लिंगोत्पत्तिः श्रुता शुभा ॥ श्रुत्वा यस्याः प्रभावं च दुःखमशो भवेदिह ॥ २ ॥ ब्रह्मनाम्नसादमनुसृत्य
दयानिधे ॥ शिवार्चनमिदं ब्रूहि येन तृष्टो नरोच्छिवः ॥ ३ ॥ ब्राह्मणे शत्रियवैश्यः शूद्रोऽपि पूजयेत् शिवः ॥ कथं कार्यं च तद् ब्रूहि यथा ध्यानमुखाच्छ्रु-
तम् ॥ ४ ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं तेषां तमिदं श्रुतिममृतम् ॥ उवाच मकल प्रीत्या मुनिप्रभानुसारतः ॥ ५ ॥ सूत उवाच ॥ साधु पृष्टं भवद्विष्य तद्दहस्य
मुनीश्वरः ॥ तदहं कथयाम्यद्य यथाबुद्धिं यथाशक्तम् ॥ ६ ॥ भवद्विः पृच्छयते यद्वत्तथा व्यासेन वै पुरा ॥ पृष्टं सनत्कुमाराय तच्छ्रुतं ह्युपम-
न्युना ॥ ७ ॥ ततो व्यासेन वै श्रुत्वा शिवपूजाविधिं च यतः न भद्रं च पाठितं न न शक्यं हि तत्काम्यया ॥ ८ ॥ तच्छ्रुतं चैव कृष्णत ह्युपमन्यो-
महात्मनः ॥ तदहं कथयिष्यामि यथा ब्रह्मास्वदत्पुनः ॥ ९ ॥ ब्रह्मोक्तं च ॥ शृणु तान् वक्ष्यामि संक्षेपाह्निगपूजनम् ॥ वक्तुं वर्षशतेनपि न शक्यं
विस्तगन्मुने ॥ १० ॥ एव तु शांकरं रूपं सुखं नन्दं मनोहरम् ॥ पूजयेत्पण्या भक्त्या सर्वकामफलप्रये ॥ ११ ॥ दारिद्र्यं रोगदुःखं च पीडनं
शत्रुसंभवम् ॥ पापं चतुर्विधं तावद्यावन्नार्चयेत् शिवम् ॥ १२ ॥ सम्पूजितं शिवं देवं सर्वदुःखं विलीयते ॥ संपद्यते सुखं सर्वं पश्चान्मुक्तिरवाप्यते
॥ १३ ॥ ये वै मानुषाश्चाथिन्य मुख्यं संतातन्ममस्वप्नः ॥ तेन पूज्यो महादेवः सर्वकार्यार्थसाधकः ॥ १४ ॥ ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याश्शूद्राश्च विधि-
वन्क्रमन्त ॥ शक्रानां प्रकुर्वन्तु सर्वकार्यार्थसिद्धयः ॥ १५ ॥ प्रातःकाले समुत्थाय मुहूर्ते ब्रह्मसंज्ञके ॥ गुरोश्च स्मरणं कृत्वा शंभो-
श्चैव तथा पुनः ॥ १६ ॥ नार्थानां स्मरणं कृत्वा ध्यानं चैव हरेरपि ॥ मयापि निर्जगणां वै मुन्यादीनां तथा मुने ॥ १७ ॥ ततः स्तोत्रं शंभु-
नाम् गृहीयाद्विपूर्वकम् ॥ तथोन्थाय मलोत्सर्गं दक्षिणम्यां वरदिशि ॥ १८ ॥ एकान्ते तु विधिं कुर्यान्मलोत्सर्गस्य यच्छ्रुतम् ॥ तदेव कथयः
म्यद्य शृण्वाधाय मनो मुने ॥ १९ ॥ शूद्रो मृदं द्विजो लिप्यात्पंचवारं विशुद्धये ॥ शत्रियश्च चतुर्वारं वैश्यो वारत्रयं तथा ॥ २० ॥ शूद्रो द्विवारं च
मृदं गृहीत्वा विशुद्धये ॥ गृध्रे वायु सङ्कलने वारमेकं प्रयत्नतः ॥ २१ ॥ दशवारं वामहस्ते सप्तवारं द्रयोस्तथा ॥ प्रत्येकम्पादयोस्तात त्रिवारं करयोः
पुनः ॥ २२ ॥ स्त्रीभिश्च शूद्रवत्कार्यं मृदाग्रद्वणमुत्तमम् ॥ हस्तौ पादौ च प्रक्षाल्य पूर्ववन्मृदमाहरेत् ॥ २३ ॥ दंतकाष्ठं ततः कुर्यात्स्ववर्णक्रमतो नर-
॥ २४ ॥ विप्रः कुर्यादंतकाष्ठं द्वादशांगुलमानतः ॥ एकादशाङ्गुलं राजा वैश्यः कुर्याद्दशाङ्गुलम् ॥ २५ ॥ शूद्रो नवाङ्गुलं कुर्यादिति मानमिदं स्मृतम् ॥

रुद्र सं० २
ख० १
अ० १३

467

॥ ४२ ॥

कालदोषं विचार्यैव मनुदृष्टं विवर्जयेत् ॥ २६ ॥ षष्ठ्याद्यामश्च नवमी व्रतमस्तं स्वेर्दिनम् ॥ तथा श्राद्धदिनं तात निषिद्धं रदधावने ॥ २७ ॥ स्नानं तु
 विधिवत्काय तीर्थादिषु क्रमेण तु ॥ देशकालविशेषेण स्नानं कार्यं समंत्रकम् ॥ २८ ॥ आचम्य प्रथमं तत्र धौतवस्त्रेण चाधरेत् ॥ एकस्मिन् सुस्थले
 स्थित्वा संध्याविधिमथाचरेत् ॥ २९ ॥ यथायोग्यं विधिं कृत्वा पूजाविधिमथारभेत् ॥ मनस्तु सुस्थिरं कृत्वा पूजागारं प्रविश्य च ॥ ३० ॥ पूजा
 विधिं समादाय स्वासने ह्युपविश्य वै ॥ न्यासादिकं विधायादौ पूजयेत्क्रमशो हरम् ॥ ३१ ॥ प्रथमं च गणाधीशं द्वारपालास्तथैव च ॥ दिक्पा
 लांश्च सुसंपूज्य पश्चात्पीठं प्रकल्पयेत् ॥ ३२ ॥ अथ वाऽष्टदलं कृत्वा पूजाद्रव्यं समीपतः ॥ उपविश्य ततस्तत्र चोपवेश्य शिवं प्रभुम् ॥ ३३ ॥
 त्रयमाचमनं कृत्वा प्रक्षाल्य च पुनः करौ ॥ प्राणायामत्रयं कृत्वा मध्ये ध्यायेच्च त्र्यम्बकम् ॥ ३४ ॥ पंचवक्त्रं दशभुजं शुद्धस्फटिकसन्निभम् ॥
 सर्वाभरणसंयुक्तं व्याघ्रचर्मोत्तरीयकम् ॥ ३५ ॥ तस्य सारूप्यतां स्मृत्वा दहेत्पापं नरस्सदा ॥ शिवं ततः समुत्थाप्य पूजयेत्परमेश्वरम् ॥ ३६ ॥
 देहशुद्धिं ततः कृत्वा मूलमंत्रं न्यसेत्क्रमात् ॥ सर्वत्र प्रणवेनैव षडंगन्यासमाचरेत् ॥ ३७ ॥ कृत्वा हृदि प्रयोगं च ततः पूजां समारभेत् ॥ पाद्या
 र्घ्याचमनार्थं च पात्राणि च प्रकल्पयेत् ॥ ३८ ॥ स्थापयेद्विविधान्कुम्भान्नव धीमान्यथाविधि ॥ दर्भैराच्छाद्य तैरेव संस्थाप्याभ्युक्ष्य वारिणा ॥ ३९ ॥
 तेषुतेषु च सर्वेषु क्षिपेत्तोयं सुशीतलम् ॥ प्रणवेन क्षिपेत्तु द्रव्याण्यालोक्य बुद्धिमान् ॥ ४० ॥ उशीरं चन्दनं चैव पाद्ये तु परिकल्पयेत् ॥ जाती
 कंकोलकर्पूरवटमूलतमालकम् ॥ ४१ ॥ चूर्णयित्वा यथान्यायं क्षिपेदाचमनीयके ॥ एतत्सर्वेषु पात्रेषु दापयेच्चन्दनान्वितम् ॥ ४२ ॥ पार्श्वयो
 र्देवदेवस्य नंदीशं तु समर्चयेत् ॥ गंधैर्धूपैस्तथा दीपैर्विविधैः पूजयेच्छिवम् ॥ ४३ ॥ लिंगशुद्धिं ततः कृत्वा मुदायुक्तो नरस्तदा ॥ यथाचितं तु मंत्रौघैः
 प्रणवादिनमोतकैः ॥ ४४ ॥ कल्पयेदासनं स्वस्तिपद्मादि प्रणवेन तु ॥ तस्मात्पूर्वदिशं साक्षादणिमामयमक्षरम् ॥ ४५ ॥ लघिमा दक्षिणं
 चैव महिमा पश्चिमं तथा ॥ प्राप्तिश्चैवोत्तरं पत्रं प्राकाम्य पावकस्य च ॥ ४६ ॥ ईशित्वं नैऋतं पत्रं वशित्वं वायुगोचरे ॥ सर्वज्ञत्व तथैशान्यं कर्ण
 का सोम उच्यते ॥ ४७ ॥ सोमस्याधस्तथा सूर्यस्तस्याधः पावकस्त्वयम् ॥ धर्मादीनपि तस्याधो भवतः कल्पयेत्क्रमात् ॥ ४८ ॥ अव्यक्ता
 दि चतुर्दिक्षु सोमस्यान्ते गुणत्रयम् ॥ सद्योजातं प्रवक्ष्यामीत्यावाह्य परमेश्वरम् ॥ ४९ ॥ वामदेवेन मंत्रेण तिष्ठेच्चैवासनोपरि ॥ सान्निध्यं रुद्र
 गायत्र्या अघोरेण निरोधयेत् ॥ ५० ॥ ईशानं सर्वविद्यानामिति मंत्रेण पूजयेत् ॥ पाद्यमाचमनीयं च विधायार्घ्यं प्रदापयेत् ॥ ५१ ॥ स्थापयेद्विधि
 ना रुद्रं गंधचन्दनवारिणा ॥ पञ्चगव्यविधानेन गह्व पात्रेऽभिमंत्र्य च ॥ ५२ ॥ प्रणवेनैव गव्येन स्थापयेत्पयसा च तम् ॥ दध्ना च मधुना चैव

शि० पु०
॥ ४३ ॥

तथा चेशुरसेन तु ॥ ५३ ॥ घृतेन तु तथा पूज्य सर्वकामहितावहम् ॥ पुण्यैर्द्रव्यैर्महादेवं प्रणवेनाभिषेचयेत् ॥ ५४ ॥ पवित्रजलभाण्डेषु
मंत्रैस्तोयं क्षिपेत्ततः ॥ शुद्धीकृत्य यथान्यायं सितवस्त्रेण साधकः ॥ ५५ ॥ तावद्दूरं न कर्तव्यं न यावच्चन्दनं क्षिपेत् ॥ तन्दुले
सुन्दरैस्तत्र पूजयेच्छंकरमुदा ॥ ५६ ॥ कुशापामार्गकर्षणजातिचंपकपाटलैः ॥ कर्षणैस्सितैश्चैव मल्लिकाकमलोत्पलैः ॥ ५७ ॥ अपूर्व
पुष्पैर्विविधैश्चन्दनाद्यैस्तथैव च ॥ जलेन जलधाराञ्च कल्पयेत्परमेश्वरे ॥ ५८ ॥ पात्रैश्च विविधैर्देवं स्नापयेच्च महेश्वरम् ॥ मंत्रपूर्वं प्रकर्तव्या
पूजा सर्वफलप्रदा ॥ ५९ ॥ मंत्रांश्च तुभ्यं तांस्तात सर्वकामार्थसिद्धये ॥ प्रवक्ष्यामि समासेन सावधानतया शृणु ॥ ६० ॥ पाठ्यमानेन
मंत्रेण तथा वाङ्मयकेन च ॥ रुद्रेण नीलरुद्रेण सुशुक्लेन शुभेन च ॥ ६१ ॥ होतारेण तथा शीर्ष्णां शुभेनाथर्वणेन च ॥ शांत्या वाथ
पुनश्शांत्या मारुणेनारुणेन च ॥ ६२ ॥ अर्थाभीष्टेन साम्ना च तथा देवव्रतेन च ॥ ६३ ॥ रथांतरेण पुष्पेण सूक्तेन युक्तेन च ॥ मृत्युञ्जयेन मंत्रेण
तथा पञ्चाक्षरेण च ॥ ६४ ॥ जलधाराः सहस्रेण शतेनैकोत्तरेण वा ॥ कर्तव्या वेदमार्गेण नामभिर्वाथ वा पुनः ॥ ६५ ॥ ततश्चन्दनपुष्पादि रोप
णीयं शिवोपरि ॥ दापयेत्प्रणवेनैव मुखवासादिकं तथा ॥ ६६ ॥ ततः स्फटिकसंकाशं देवं निष्कलमक्षयम् ॥ कारणं सर्वलोकानां सर्वलोकमयं परम् ॥
॥ ६७ ॥ ब्रह्मेन्द्रोपेन्द्रविष्णवाद्यैरपि देवैर्गोचरम् ॥ वेदविद्भिर्हि वेदांते त्वगोचरमिति स्मृतम् ॥ ६८ ॥ आदिमध्यान्तरहितं भेषजं सर्वरोगिणाम् ॥
शिवतत्त्वमिति ख्यातं शिवलिङ्गं व्यवस्थितम् ॥ ६९ ॥ प्रणवेनैव मंत्रेण पूजयेद्विष्णुमूर्धनि ॥ धूपैर्दीपैश्च नैवेद्यैस्तांबूलैः सुन्दरैस्तथा ॥ ७० ॥
नीराजनेन रम्येण यथोक्तविधिना ततः ॥ नमस्कारैः स्तवैश्चान्यैर्मंत्रैर्नानाविधैरपि ॥ ७१ ॥ अथ दत्त्वा तु पुष्पाणि पादयोस्सुविकीय च ॥ प्रणि
पत्य च देवेशमात्मनाराधयेच्छिवम् ॥ ७२ ॥ हस्ते गृहीत्वा पुष्पाणि समुत्थाय कृताञ्जलिः ॥ प्रार्थयेत्पुनरीशानं मंत्रेणानेन शंकरम् ॥ ७३ ॥
अज्ञानाद्यदि वा ज्ञानाज्जपपूजादिकं मया ॥ कृतं तदस्तु सफलं कृपया तव शंकर ॥ ७४ ॥ पठित्वैवं च पुष्पाणि शिवोपरि मुदा न्यसेत् ॥
ततः स्वस्त्ययनं कृत्वा ह्याशिषो विविधास्तथा ॥ ७५ ॥ मार्जनं तु ततः कार्यं शिवस्योपरि वै पुनः ॥ नमस्कारं ततः क्षांतिं पुनराचमनाय च ॥
॥ ७६ ॥ अधोच्चारणमुच्चार्य नमस्कारं प्रकल्पयेत् ॥ प्रार्थयेच्च पुनस्तत्र सर्वभावसमन्वितः ॥ ७७ ॥ शिवे भक्तिश्शिवेभक्तिश्शिवे भक्तिर्भवे
भवे ॥ अन्यथा शरणं नास्ति त्वमेव शरणं मम ॥ ७८ ॥ इति संप्रार्थ्य देवेशं सर्वसिद्धिप्रदायकम् ॥ पूजयेत्परया भक्त्या गलनादैर्विशेषतः ॥ ७९ ॥
नमस्कारं ततः कृत्वा परिवारगणैस्तु ॥ प्रहर्षमतुलं लब्ध्वा कार्यं कुर्याद्यथासुखम् ॥ ८० ॥ एवं यः पूजयेन्नित्यं शिवभक्तिपरायणाः ॥ तस्य वै

रुद्र स० ३
स० ख० १
अ० ११

466

॥ ४३ ॥

सकला सिद्धिर्जायते तु पदे पदे ॥ ८१ ॥ वाग्मी स जायते तस्य मनोभीष्टफलं ध्रुवम् ॥ रोगं दुःखं च शोकं च ह्युद्वेगं कृत्रिमं तथा ॥ ८२ ॥ कोटि-
 ल्यं च गरं चैव यद्यदुःखमुपस्थितम् ॥ तद्दुःखं नाशयत्येव शिवः शिवकरः परः ॥ ८३ ॥ कल्याणं जायते तस्य शुद्धपक्षे यथा शशी ॥ वर्द्धते
 सद्गुणस्तत्र ध्रुवं शंकरपूजनात् ॥ ८४ ॥ इति पूजाविधिश्शंभोः प्रोक्तस्तु मुनिसत्तम ॥ अतः परं च शुश्रूषुः किं प्रष्टासि च नारद ॥ ८५ ॥ इति
 श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां प्रथमखंडे सृष्ट्युपाख्याने शिवपूजाविधिवर्णनो नामैकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ नारद उवाच ॥ ब्रह्मन्प्रजा-
 पत तात धन्यस्त्वं शिवसक्तधीः ॥ एतदेव पुनस्सम्यग्ब्रूहि मे विस्तराद्विधे ॥ १ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ एकस्मिन्समये तात ऋषीनाहूय सर्वतः ॥
 निर्जरांश्चावदं प्रीत्या सुवचः पद्मसंभवः ॥ २ ॥ यदि नित्यसुखे श्रद्धा यदि सिद्धेश्च कामुकाः ॥ आगंतव्यं मया सार्द्धं तीरं क्षीरपयोनिधेः ॥
 ॥ ३ ॥ इत्येतद्वचनं श्रुत्वा गतास्ते हि मया सह ॥ यत्रास्ते भगवान्विष्णुस्सर्वेषां हितकारकः ॥ ४ ॥ तत्र गत्वा जगन्नाथं देवदेवं जनार्दनम् ॥
 उपतस्थुस्सुरा नत्वा सुकृतांजलयो मुने ॥ ५ ॥ तान्दृष्ट्वा च तदा विष्णुर्ब्रह्माद्यानमरान्स्थितान् ॥ स्मरञ्छिवपदांभोजमब्रवीत्परमं वचः ॥ ६ ॥
 विष्णुरुवाच ॥ किमर्थमागता यूयं ब्रह्माद्याश्च सुर्षयः ॥ सर्वं वदत तत्प्रीत्या किं कार्यं विद्यतेऽधुना ॥ ७ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इति पृष्टास्तदा तेन विष्णुना
 च मया सुराः ॥ पुनः प्रणम्य त प्रीत्या किं कायं विद्यतेऽधुना ॥ विनिवेदयितुं कायं ह्यब्रुवन्वचनं शुभम् ॥ ८ ॥ देवा उचुः ॥ नित्यं सेवा तु कस्यैव
 कार्या दुःस्वापहारिणी ॥ ९ ॥ इत्येतद्वचनं श्रुत्वा भगवान्भक्तवत्सलः ॥ सामरस्यमम प्रीत्या कृपया वाक्यमब्रवीत् ॥ १० ॥ श्रीभगवानुवाच ॥
 ब्रह्मच्छृणु सुरैस्सम्यक् श्रुतं च भवता पुरा ॥ तथापि कथ्यते तुभ्यं देवेभ्यश्च तथा पुनः ॥ ११ ॥ दृष्टं च दृश्यतेऽद्यैव किं पुनः पृच्छयतेऽधुना ॥
 ब्रह्मन्देवैस्समस्तैश्च बहुधा कार्यतत्परैः ॥ १२ ॥ सेव्यः सेव्यस्सदा देवश्शंकरस्सर्वदुःखहा ॥ ममापि कथितं तेन ब्रह्मणोऽपि विशेषतः ॥ १३ ॥
 प्रस्तुतं चैव दृष्टं वस्सर्वं दृष्टांतमद्भुतम् ॥ त्याज्यं तदर्चनं नैव कदापि सुखमीप्सुभिः ॥ १४ ॥ संत्यज्य देवदेवेशं लिंगमूर्तिं महेश्वरम् ॥ तारुण्यस्त-
 थैवैते नष्टास्तेऽपि सर्वांधवाः ॥ १५ ॥ मया च मोहितास्ते वै मायया दूरतः कृताः ॥ सर्वे विनष्टाः प्रध्वस्ताः शिवेन रहिता यदा ॥ १६ ॥
 तस्मात्सदा पूजनीयो लिंगमूर्तिधरो हरः ॥ सवनीयो विशेषेण श्रद्धया देवसत्तमः ॥ १७ ॥ शर्वलिङ्गार्चनादेव देवा दैत्याश्च सत्तमाः ॥ अहं त्वं च
 तथा ब्रह्मन्कथं तद्विस्मृतं त्वया ॥ १८ ॥ तल्लिङ्गमर्चयेन्नित्यं येन केनापि हेतुना ॥ तस्माद्ब्रह्मन्सुरः शर्वः सर्वकामफलेप्सया ॥ १९ ॥ सा हानिस्तन्म-
 हाच्छिद्रं सान्धता सा च मुग्धता ॥ यन्मुहूर्तं क्षणं वापि शिवं नैव समर्चयेत् ॥ २० ॥ भवभक्तिपरा य च भवप्रणतचेतसः ॥ भवसंस्मरणा ये च न

शि०पु०

॥ ४४ ॥

ते दुःखस्य भाजनाः ॥ २१ ॥ भवनानि मनोज्ञानि मनोज्ञाभरणाः स्त्रियः ॥ धनं च तुष्टिपर्यंतं पुत्रपौत्रादिसंततिः ॥ २२ ॥ आरोग्यं च शरीरं च प्रतिष्ठां चाप्यलौकिकीम् ॥ ये वाञ्छन्ति महाभागाः सुखं वा त्रिदशालयम् ॥ २३ ॥ अंते मुक्तिफलं चैव भक्तिं वा परमेशितुः ॥ पूर्वपुण्यातिरेकेण तैश्चर्ययन्ति सदाशिवम् ॥ २४ ॥ योऽर्चयेच्छिवलिङ्गं वै नित्यं भक्तिपरायणः ॥ तस्य वै सफला सिद्धिर्न स पापैः प्रयुज्यते ॥ २५ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्ताश्च तदा देवाः प्रणिपत्य हरिं स्वयम् ॥ लिंगानि प्रार्थयामासुस्सर्वकामाप्तये नृणाम् ॥ २६ ॥ तच्छ्रुत्वा च तदा विष्णुर्विश्वकर्माणमब्रवीत् ॥ अहं च मुनिशार्दूल जीवोद्धारपरायणः ॥ २७ ॥ विश्वकर्मन्यथा शंभोः कल्पयित्वा शुभानि च ॥ लिंगानि सर्वदेवेभ्यो देयानि वचनान्मम ॥ २८ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ लिंगानि कल्पयित्वैवमधिकारानुरूपतः ॥ विश्वकर्मा ददौ तेभ्यो नियोगान्मम वा हरेः ॥ २९ ॥ तदेव कथयाम्यद्य श्रूयतामृषिसत्तम ॥ पद्मरागमयं शक्रो हैमं विश्रवसस्सुतः ॥ ३० ॥ पीतं मणिमयं धर्मो वरुणश्श्यामलं शिवम् ॥ इन्द्र नीलमयं विष्णुर्ब्रह्मा हेममयं तथा ॥ ३१ ॥ विश्वदेवास्तथा रौप्यं वसवश्च तथैव च ॥ आरकूटमयं वापि पार्थिवं ह्यश्विनौ मुने ॥ ३२ ॥ लक्ष्मीश्च स्फाटिकं देवी ह्यादित्यास्ताम्रनिर्मितम् ॥ मौक्तिकं सोमराजो वै वज्रलिङ्गं विभावसुः ॥ ३३ ॥ मृण्मयं चैव विप्रेन्द्रा विप्रपत्न्यस्तथैव च ॥ चांदनं च मयो नागाः प्रवालमयमादरात् ॥ ३४ ॥ नवनीतमयं देवी योगी भस्ममयं तथा ॥ यक्षा दधिमयं लिङ्गं छाया पिष्टम् तथा ॥ ३५ ॥ शिवलिङ्गं च ब्रह्माणी गत्नं पूजयति ध्रुवम् ॥ पारदं पार्थिवं वाणस्समर्चति परेऽपि वा ॥ ३६ ॥ एवंविधानि लिंगानि दत्तानि विश्वकर्मणा ॥ ते पूजयन्ति सर्वे वै देवा ऋषिगणास्तथा ॥ ३७ ॥ विष्णुर्दत्त्वा च लिंगानि देवेभ्यो हितकाम्यया ॥ पूजाविधिं समाचष्ट ब्रह्मणे मे पिनाकिनः ॥ ३८ ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य ब्रह्माहं देवसत्तमः ॥ आगच्छं च स्वकं धाम हर्षनिर्भरमानसः ॥ ३९ ॥ तत्रागत्य ऋषीन्सर्वान्देवांश्चाहं तथा मुने ॥ शिवपूजाविधिं सम्यगब्रुवं सकलेष्टदम् ॥ ४० ॥ ब्रह्मोवाच ॥ श्रूयतामृषयः सर्वे सामराः प्रेमतत्पराः ॥ शिवपूजाविधिं प्रीत्या कथये भुक्तिमुक्तिदम् ॥ ४१ ॥ मानुषं जन्म संप्राप्य दुर्लभं सर्वजंतुषु ॥ तत्रापि सत्कुले देवा दुष्प्राप्यं च मुनीश्वराः ॥ ४२ ॥ अव्यगं च व विप्रेषु साचारेषु सुपुण्यतः ॥ शिवसंतोषहेतोश्च कम स्वोक्तं समाचरेत् ॥ ४३ ॥ यद्यज्जातिसमुद्दिष्टं तत्तत्कर्म न लंघयेत् ॥ यावद्दानस्य संपत्तिस्तावत्कर्म समावहेत् ॥ ४४ ॥ कर्मयज्ञसहस्रेभ्यस्तपोयज्ञो विशिष्यते ॥ तपोयज्ञसहस्रेभ्यो जपयज्ञो विशिष्यते ॥ ४५ ॥ ध्यानयज्ञात्पर नास्ति ध्यानं ज्ञानस्य साधनम् ॥ यतस्समस्तं स्वेष्टं योगी ध्यानेन पश्यति ॥ ४६ ॥ ध्यानयज्ञस्तस्यास्य सदा संनिहितश्शिवः ॥ नास्ति विज्ञानिनां किञ्चित्प्रायश्चित्तादिशोध

रुद्र सं० २

मु० ख० ३

अ० १३

465

॥ ४४ ॥

नम् ॥ ४७ ॥ विशुद्धा विद्यया य च ब्रह्मन्ब्रह्मविदो जनाः ॥ नास्ति क्रिया च तेषां वै सुखं दुःखं विचारतः ॥ ४८ ॥ धर्माधर्मौ जपो होमौ ध्यानं
 ध्यानविधिस्तथा ॥ सर्वदा निर्विकारास्त विद्यया च तयामराः ॥ ४९ ॥ परानन्दकरं लिंगं विशुद्धं शिवमक्षरम् ॥ निष्कलं सर्वगं ज्ञेयं योगिनां
 हृदि संस्थितम् ॥ ५० ॥ लिंगं तु द्विविधं प्रोक्तं बाह्यमाभ्यन्तरं द्विजाः ॥ बाह्यं स्थूलं समुद्दिष्टं सूक्ष्ममाभ्यन्तरं मतम् ॥ ५१ ॥ कर्मयज्ञरता ये च
 स्थूललिंगार्चने रताः ॥ असतां भावनार्थाय सूक्ष्मेण स्थूलविग्रहाः ॥ ५२ ॥ आध्यात्मिकं तु यल्लिंगं प्रत्यक्षं यस्य नो भवेत् ॥ स तल्लिंगे तथा
 स्थूले कल्पयेच्च न चान्यथा ॥ ५३ ॥ ज्ञानिनां सूक्ष्मममल भावात्प्रत्यक्षमव्ययम् ॥ यथा स्थूलमयुक्तानामुत्कृष्टादौ प्रकल्पितम् ॥ ५४ ॥ अहो
 विचारतो नास्ति ह्यन्यत्तत्त्वार्थवादिनः ॥ निष्कल सकलं चित्ते सव शिवमयं जगत् ॥ ५५ ॥ एवं ज्ञानविमुक्तानां नास्ति दोषविकल्पना ॥ विधिश्चैव
 तथा नास्ति विहिताविहिते तथा ॥ ५६ ॥ यथा जलेषु कमलं सलिलैर्नावलिप्यते ॥ तथा ज्ञानी गृहे तिष्ठन्कर्मणा नावबध्यते ॥ ५७ ॥ इति
 ज्ञान समुत्पन्नं यावन्नेव नरस्य वै ॥ तावच्च कर्मणा देवं शिवमाराधयेन्नरः ॥ ५८ ॥ प्रत्ययार्थं च जगतामेकस्थोऽपि दिवाकरः ॥ एकोऽपि बहुधा
 दृष्टो जलाधारादिवस्तुषु ॥ ५९ ॥ दृश्यते श्रूयते लोके यद्यत्सदसदात्मकम् ॥ तत्तत्सर्वं सुरा वित्त परं ब्रह्म शिवात्मकम् ॥ ६० ॥ भेदो जलानां
 लोकेऽस्मिन्प्रतिभावे विचारतः ॥ एवमाहुस्तथा चान्ये सर्वे वेदार्थतत्त्वगाः ॥ ६१ ॥ हृदि संसाग्निः साक्षात्सकलः परमेश्वरः ॥ इति विज्ञान
 युक्तस्य किं तस्य प्रतिमादिभिः ॥ ६२ ॥ इति विज्ञानहीनस्य प्रतिमाकल्पना शुभा ॥ पदमुच्चैस्समारोढुं पुंसो ह्यालम्बनं स्मृतम् ॥ ६३ ॥ आल
 म्बनं विना तस्य पदमुच्चैः सुदुष्करम् ॥ निर्गुणप्राप्तये नृणां प्रतिमालम्बनं स्मृतम् ॥ ६४ ॥ सगुणान्निर्गुणप्राप्तिर्भवतीति सुनिश्चितम् ॥ एवं च सर्व
 देवानां प्रतिमा प्रत्ययावहा ॥ ६५ ॥ देवश्चायं महीयान्वै तस्यार्थे पूजनं त्विदम् ॥ गन्धचन्दनपुष्पादि किमर्थं प्रतिमां विना ॥ ६६ ॥ तावच्च
 प्रतिमा पूज्या यावद्विज्ञानसंभवः ॥ ज्ञानाभावे न पूज्येत पतनं तस्य निश्चितम् ॥ ६७ ॥ एतस्मात्कारणाद्विप्राः श्रूयतां परमाथतः ॥ स्वजात्युक्तं तु
 यत्कर्म कर्तव्यं तत्प्रयत्नतः ॥ ६८ ॥ यत्र यत्र यथा भक्तिः कर्तव्यं पूजनादिकम् ॥ विना पूजनदानादि पातकं न च दूरतः ॥ ६९ ॥ यावच्च पातकं
 देहे तावत्सिद्धिर्न जायते ॥ गतं च पातके तस्य सर्वं च सफलं भवेत् ॥ ७० ॥ तथा च मलिने वस्त्रे रंगः शुभतरो न हि ॥ क्षालने हि कृते
 शुद्धे सर्वो रंगः प्रसज्यते ॥ ७१ ॥ तथा च निर्मले देहे देवानां सम्यगर्चया ॥ ज्ञानरंगः प्रजायेत तदा विज्ञानसंभवः ॥ ७२ ॥ विज्ञानस्य च
 सन्मूलं भक्तिरव्यभिचारिणी ॥ ज्ञानस्यापि च सन्मूलं भक्तिरेवाभिधीयते ॥ ७३ ॥ भक्तेर्मूलं तु सत्कर्म स्वैष्टदेवादिपूजनम् ॥ तन्मूलं सद्गुरुः

शि० पु०

॥ ४५ ॥

शोक्तान्मूलं संगतिः सताम् ॥ ७४ ॥ संगत्या गुरुराप्यत गुरोर्मन्त्रादि पूजनम् ॥ पूजनाज्जायते भक्तिर्भक्त्या ज्ञानं प्रजायते ॥ ७५ ॥
विज्ञानं जायते ज्ञानात्परब्रह्मप्रकाशकम् ॥ विज्ञानं च यदा जातं तदा भेदो निवर्तते ॥ ७६ ॥ भेदे निवृत्ते सकले द्वन्द्वदुःखविहीनता ॥
द्वन्द्वदुःखविहीनस्तु शिवरूपो भवत्यसौ ॥ ७७ ॥ द्वन्द्वाप्राप्तौ न जायेतां सुखदुःखे विजानतः ॥ विहिताविहिते तस्य न स्यातां
च सुरर्षयः ॥ ७८ ॥ ईदृशो विरलो लोके गृहाश्रमविवर्जितः ॥ यदि लोके भवत्यस्मिन्दर्शनात्पापहारकः ॥ ७९ ॥ तीर्थानि
स्त्राघयंतीह तादृशं ज्ञानवित्तमम् ॥ देवाश्च मुनयस्सर्वे परब्रह्मात्मकं शिवम् ॥ ८० ॥ तादृशानि न तीर्थानि न देवा मृच्छिलामयाः ॥ ते पुनंत्युरु
कालेन विज्ञानी दर्शनादपि ॥ ८१ ॥ यावद्गृहाश्रमे तिष्ठेत्तावदाकारपूजनम् ॥ कुर्याच्छ्रेष्ठस्य सुप्रीत्या सुरेषु खलु पंचसु ॥ ८२ ॥ अथवा च शिवः
पूज्यो मूलमेकं विशिष्यते ॥ मले सिक्ते तथा शाखास्तृप्तास्संत्यखिलास्सुराः ॥ ८३ ॥ शाखासु च सुतृप्तासु मूलं तृप्तं न कर्हिचित् ॥ एव सर्वेषु
तृप्तेषु सुरेषु मुनिसत्तमाः ॥ ८४ ॥ सर्वथा शिवतृप्तिर्नो विज्ञेया सूक्ष्मबुद्धिभिः ॥ शिवे च पूजिते देवाः पूजितास्सर्व एव हि ॥ ८५ ॥ तस्माच्च पूजये
द्देवं शंकरं लोकशंकरम् ॥ सर्वकामफलावाप्त्यै सर्वभूतहिते रतः ॥ ८६ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां प्रथमखंडे सृष्ट्युपा
ख्याने पूजाविधिवर्णने सारासारविचारवर्णनो नाम द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ अतः परं प्रवक्ष्यामि पूजाविधिमनुत्तमम् ॥ श्रूयतामृ
षयो देवास्सर्वकामसुखावहम् ॥ १ ॥ ब्राह्मे मुहूर्ते चोत्थाय संस्मरेत्सांबकं शिवम् ॥ कुर्यात्तत्प्रार्थनां भक्त्या सांजलिर्नतमस्तकः ॥ २ ॥ उत्तिष्ठोत्तिष्ठ
देवेश उत्तिष्ठ हृदयेशय ॥ उत्तिष्ठ त्वमुमास्वामिन्ब्रह्माण्डे मंगलं कुरु ॥ ३ ॥ जानामि धम न च मे प्रवृत्तिर्जानाम्यधम न च मे निवृत्तिः ॥ त्वया
महादेव हृदि स्थितेन यथा नियुक्तोऽस्मि तथा करोमि ॥ ४ ॥ इत्युक्त्वा वचनं भक्त्या स्मृत्वा च गुरुपादुके ॥ बहिर्गच्छेदक्षिणांशां त्यागार्थं मल
मूत्रयोः ॥ ५ ॥ देहशुद्धिं ततः कृत्वा स मृज्जलविशोधनैः ॥ हस्तौ पादौ च प्रक्षाल्य दंतधावनमाचरेत् ॥ ६ ॥ दिवानाथे त्वनुदिते कृत्वा वै दंत
धावनम् ॥ मुखं षोडशवारं तु प्रक्षाल्यांजलिभिस्तथा ॥ ७ ॥ षष्ठ्याद्यमाश्च तिथयो नवम्यर्कदिने तथा ॥ वर्ज्यास्सुरर्षयो यन्नाद्रक्तेन रदधाव
ने ॥ ८ ॥ यथावकाशं सुस्नायान्नद्यादिष्वथवा गृहे ॥ देशकाल विरुद्धं न स्नानं कार्यं नरेण च ॥ ९ ॥ स्वेदिने तथा श्राद्धे संक्रान्तौ ग्रहणे तथा ॥
महादाने तथा तीर्थे उपवासदिने तथा ॥ १० ॥ अशौचेऽप्यथवा प्राप्ते न स्नायादुष्णवारिणा ॥ यथा साभिमुखं स्नायात्तीर्थादौ भक्तिमान्नरः ॥ ११ ॥
तेलाभ्यंगं च कुर्वीत वारान्द्वया क्रमेण च ॥ नित्यमभ्यंगके चैव वासितं वा न दूषितम् ॥ १२ ॥ श्राद्धे च ग्रहणे चैवोपवासे प्रतिपदिने ॥ अथवा

रुद्र सं० ३

सु० सं० १

अ० १३

464

॥ ४५ ॥

सार्षपं तैलं न दुष्येद्ब्रह्मणं विना ॥ १३ ॥ देशं कालं विचार्यैवं स्नानं कुर्याद्यथाविधि ॥ उत्तराभिमुखश्चैव प्राङ्मुखोऽप्यथवा पुनः ॥ १४ ॥ उच्छि
 ष्ठेनैव वस्त्रेण न स्नायात्स कदाचन ॥ शुद्धवस्त्रेण स स्नायात्तदेवस्मरपूर्वकम् ॥ १५ ॥ परधार्यं च नोच्छिष्टं रात्रौ च विधृतं च यत् ॥ तेन स्नानं
 तथा कार्यं क्षालितं च परित्यजेत् ॥ १६ ॥ तर्पणं च ततः कार्यं देवर्षिपितृवृत्तिदम् ॥ धौतवस्त्रं ततो धार्यं पुनराचमनं चरेत् ॥ १७ ॥ शुचौ देशे
 ततो गत्वा गोमयाद्यपमार्जिते ॥ आसनं च शुभं तत्र रचनीयं द्विजोत्तमाः ॥ १८ ॥ शुद्धकाष्ठसमुत्पन्नं पूर्णं स्तरितमेव वा ॥ चित्रासनं तथा कुर्या
 त्सर्वकामफलप्रदम् ॥ १९ ॥ यथायोग्यं पुनर्ग्राह्यं मृगचर्मादिकं च यत् ॥ तत्रोपविश्य कुर्वीत त्रिपुण्ड्रं भस्मना सुधीः ॥ २० ॥ जपस्तपस्तथा
 दानं त्रिपुण्ड्रात्सफलं भवेत् ॥ अभावे भस्मनस्तत्र जलस्यादि प्रकीर्तितम् ॥ २१ ॥ एवं कृत्वा त्रिपुण्ड्रं च रुद्राक्षान्धारयेन्नरः ॥ संपाद्य
 च स्वकं कर्म पुनराराधयेच्छिवम् ॥ २२ ॥ पुनराचमनं कृत्वा त्रिवारं मंत्रपूर्वकम् ॥ एकं वाथ प्रकुर्याच्च गंगाविन्दुरिति ब्रुवन् ॥
 ॥ २३ ॥ अन्नोदकं तथा तत्र शिवपूजार्थमाहरेत् ॥ अन्यद्रस्तु च यत्किञ्चिद्यथाशक्ति समीपगम् ॥ २४ ॥ कृत्वा स्थेयं च तत्रैव
 धैर्यमास्थाय वै पुनः ॥ अर्घपात्र तथा चैकं जलगन्धाक्षतैर्युतम् ॥ २५ ॥ दक्षिणांसे तथा स्थाप्यमुपचारस्य कृत्तये ॥ गुरोश्च स्मरणं कृत्वा
 तदनुज्ञामवाप्य च ॥ २६ ॥ संकल्पं विधिवत्कृत्वा कामनां न नियुज्य वै ॥ पूजयेत्परया भक्त्या शिवं सपरिवारकम् ॥ २७ ॥ मुद्रामेकां प्रद
 श्यैव पूजयेद्दिग्नहारकम् ॥ सिंदुरादिपदार्थैश्च सिद्धिबुद्धिसमन्वितम् ॥ २८ ॥ लक्षलाभयुतं तत्र पूजयित्वा नमेत्पुनः ॥ चतुर्थ्यैर्नामपदैर्नमोन्तैः प्रण
 वादिभिः ॥ २९ ॥ क्षमाप्येनं तदा देवं भ्रात्रा चव समन्वितम् ॥ पूजयेत्परया भक्त्या नमस्कुर्यात्पुनः पुनः ॥ ३० ॥ द्वारपालं सदा द्वारि तिष्ठतं च
 महोदरम् ॥ पूजयित्वा ततः पश्चात्पूजयेद्द्विरिजां सतीम् ॥ ३१ ॥ चंदनैः कुंकुमैश्चैव धूपैर्दीपैरनेकशः ॥ नैवेद्यैर्विविधैश्चैव पूजयित्वा ततश्शिवम्
 ॥ ३२ ॥ नमस्कृत्य पुनस्तत्र गच्छेच्च शिवसन्निधौ ॥ यदि गेहे पार्थिवी वा हैमी वा राजती तथा ॥ ३३ ॥ धातुजन्यां तथैवान्यां पारदां वा प्रक
 लपयेत् ॥ नमस्कृत्य पुनस्तां च पूजयेद्भक्तितत्परः ॥ ३४ ॥ तस्यां तु पूजितायां वै सर्वे स्युः पूजितास्तथा ॥ स्थापयेच्च मृदा लिङ्गं विधाय विधि
 पूर्वकम् ॥ ३५ ॥ कर्तव्यं सर्वथा तत्र नियमास्त्वगृहे स्थितैः ॥ प्राणप्रतिष्ठां कुर्वीत भूतशुद्धिं विधाय च ॥ ३६ ॥ दिक्पालान्पूजयेत्तत्र स्था
 पयित्वा शिवालये ॥ गृहे शिवस्सदा पूज्यो मूलमंत्राभियोगतः ॥ ३७ ॥ तत्र तु द्वारपालानां नियमो नास्ति सर्वथा ॥ गृहे लिङ्गं च मत्पूज्यं
 तस्मिन्सर्वं प्रतिष्ठितम् ॥ ३८ ॥ पूजाकाले च सांगं वै परिवारेण संयुतम् ॥ आवाह्य पूजयेद्देवं नियमोऽत्र न विद्यते ॥ ३९ ॥ शिवस्य संनिधि

शि०पु०

॥ ४६ ॥

कृत्वा स्वासनं परिकल्पयेत् ॥ उदङ्मुखस्तदा स्थित्वा पुनराचमनं चरेत् ॥ ४० ॥ प्रक्ष्याल्य हस्तौ पश्चाद्वै प्राणायामं प्रकल्पयेत् ॥ मूलमंत्रेण तत्रैव दशावर्तं नयेन्नरः ॥ ४१ ॥ पंचमुद्राः प्रकर्तव्याः पूजावश्यं करेप्सिताः ॥ एता मुद्राः प्रदर्शयैव चरेत्पूजाविधिं नरः ॥ ४२ ॥ दीपं कृत्वा तदा तत्र नमस्कारं गुरोरथ ॥ बध्वा पद्मासनं तत्र भद्रासनमथापि वा ॥ ४३ ॥ उत्तानासनकं कृत्वा पर्यकासनकं तथा ॥ यथासुखं तथा स्थित्वा प्रयोगं पुनरेव च ॥ ४४ ॥ कृत्वा पूजां पुरा जातां वट्टकेनैव तारयेत् ॥ यदि वा स्वयमेवेह गृहे न नियमोऽस्ति च ॥ ४५ ॥ पश्चाच्चैवार्घपात्रेण क्षालयेद्विष्णुमुत्तमम् ॥ अनन्यमानसो भूत्वा पूजाद्रव्यं निधाय च ॥ ४६ ॥ पश्चाच्चावाहयेद्देवं मंत्रेणानेन वै नरः ॥ कैलासशिखरस्थं च पार्वतीपतिमुत्तमम् ॥ ४७ ॥ यथोक्तरूपिणं शंभुं निर्गुणं गुणरूपिणम् ॥ पंचवक्त्रं दशभुजं त्रिनेत्रं वृषभध्वजम् ॥ ४८ ॥ कर्पूरगौरं दिव्यांगं चन्द्रमौलिं कपर्दिनम् ॥ व्याघ्रचर्मोत्तरीयं च गजचर्माम्बरं शुभम् ॥ ४९ ॥ वासुक्यादिपरीतांगं पिनाकाद्यायुधान्वितम् ॥ सिद्धयोऽष्टौ च यस्याग्रे नृत्यंतीह निरंतरम् ॥ ५० ॥ जयजयेति शब्दैश्च सेवितं भक्तपुंजकैः ॥ तेजसा दुःसहेनैव दुर्लक्ष्यं देवसेवितम् ॥ ५१ ॥ शरण्यं सर्वसत्त्वानां प्रसन्नमुखपंकजकम् ॥ वेदैश्शास्त्रैर्यथा गीतं विष्णुब्रह्मनुतं सदा ॥ ५२ ॥ भक्तवत्सलमानंदं शिवमावाहयाम्यहम् ॥ एवं ध्यात्वा शिवं साम्बमासनं परिकल्पयेत् ॥ ५३ ॥ चतुर्थतपदनव सव कुयाद्यथाक्रमम् ॥ ततः पाद्यं प्रदद्याद्वै ततोऽर्घ्यं शंकराय च ॥ ५४ ॥ ततश्चाचमनं कृत्वा शंभवे परमात्मने ॥ पश्चाच्च पंचभिर्द्रव्यैः स्नापयेच्छंकरं मुदा ॥ ५५ ॥ वेदमंत्रैर्यथायोग्यं नामभिर्वा समंत्रकैः ॥ चतुर्थतपदैर्भक्त्या द्रव्याण्येवार्पयेत्तदा ॥ ५६ ॥ तथाभिलषितं द्रव्यमर्पयेच्छंक्रोपरि ॥ ततश्च वारुणं स्नानं करणीयं शिवाय वै ॥ ५७ ॥ सुगंधं चंदनं दद्यादन्यलेपानि यत्नतः ॥ ससुगंधजलेनैव जलधारां प्रकल्पयेत् ॥ ५८ ॥ वेदमंत्रैः षडंगैर्वा नामभी रुद्रसंख्यया ॥ यथावकाशं तां दत्त्वा वस्त्रेण मार्जयेत्ततः ॥ ५९ ॥ पश्चादाचमनं दद्यात्ततो वस्त्रं समर्पयेत् ॥ तिलाश्चैव जवा वापि गोधूमा मुद्गमाषकाः ॥ ६० ॥ अर्पणीयाः शिवायैवं मंत्रैर्नानाविधैरपि ॥ ततः पुष्पाणि देयानि पंचास्याय महात्मन ॥ ६१ ॥ प्रतिवक्त्रं यथाध्यानं यथायोग्याभिलाषतः ॥ कमलैश्शतपत्रैश्च शंखपुष्पैः परैस्तथा ॥ ६२ ॥ कुशपुष्पैश्च धत्तुरैर्मदारैर्द्रोणसंभवेः ॥ तथा च तुलसीपत्रैर्बिल्वपत्रैर्विशेषतः ॥ ६३ ॥ पूजयेत्परया भक्त्या शंकरं भक्तवत्सलम् ॥ सर्वाभावे बिल्वपत्रमर्पणीयं शिवाय वै ॥ ६४ ॥ बिल्वपत्रार्पणे नैव सर्वपूजा प्रसिध्यति ॥ ततस्सुगंधचूर्णं वै वासितं तैलमुत्तमम् ॥ ६५ ॥ अर्पणीयं च विविधं शिवाय परया मुदा ॥ ततो धूपः प्रकर्तव्यो गुग्गुला गुरुभिर्मुदा ॥ ६६ ॥ दीपो देयस्ततस्तस्मै शंकराय घृतप्लुतः ॥ अर्घं दद्यात्पुनस्तस्मै मंत्रेणानेन भक्तितः ॥ ६७ ॥ कारयेद्भावतो भक्त्या

रुद्र सं०

स० सं०

अ० १३

463

॥ ४६ ॥

वस्त्रेण मुखमार्जनम् ॥ हृणं देहि यशो देहि भोगं देहि च शंकर ॥ ६८ ॥ भुक्तिमुक्तिफलं देहि गृहीत्वार्थं नमोस्तु ते ॥ ततो देयं शिवायैव नैवेद्यं
 विविधं शुभम् ॥ ६९ ॥ तत आचमनं प्रीत्या कारयेद्वा विलम्बतः ॥ ततश्च शिवाय तांबूलं सांगोपांगं विधाय च ॥ ७० ॥ कुर्यादारातिकं पञ्चवर्तिकामनुसंख्यं
 या ॥ पादयोश्च चतुर्वां द्विःकृत्वो नाभिमण्डले ॥ ७१ ॥ एककृत्वे मुखे सप्तकृत्वं सर्वांग एव हि ॥ ततो ध्यानं यथोक्तं वै कृत्वामंत्रमुदीरयेत् ॥ ७२ ॥ यथासंख्यं
 यथाज्ञानं कुर्यान्मन्त्रविधिनः ॥ गुरुपदिष्टमार्गेण कृत्वा मंत्रजपं सुधीः ॥ ७३ ॥ "गुरुपदिष्टमार्गेण कृत्वा मंत्रमुदीरयेत् ॥ यथासंख्यं यथाज्ञानं कुर्या
 न्मंत्रविधिनः ॥ ७४ ॥ स्तोत्रैर्नानाविधैः प्रीत्या स्तुत्रांत वृषभध्वजम् ॥ ततः प्रदक्षिणां कुर्याच्छिवस्य च शनैश्शनैः ॥ ७५ ॥ नमस्कारांस्ततः कुर्यात्सा
 टांगं विधिवत्पुमान् ॥ ततः पुष्पांजलिर्देवैः मन्त्रेणानेन भक्तिः ॥ ७६ ॥ शंकराय परेशाय शिवमंतोषहेतवे ॥ अज्ञानाद्यदि वा ज्ञानाद्यद्यत्पूजादिकं
 मया ॥ ७७ ॥ कृतं तदस्तु मफलं कृपया तव शंकरा ॥ तावकस्त्वद्गतप्राणस्त्वच्चित्तोहं सदा मृड ॥ ७८ ॥ इति विज्ञाय गौरीश भूतनाथ प्रसीद मे ॥
 भूमौ स्खलितपादानां भूमिरेवावलम्बनम् ॥ ७९ ॥ त्वयि जाताः परायाणां त्वमेव शरणं प्रभो ॥ इत्यादि बहुविज्ञप्तिं कृत्वा सम्यग्विधानतः ॥ ८० ॥
 पुष्पांजलिं समर्थैव पुनः कुर्यान्नानि मुहुः ॥ स्वस्थानं गच्छ देवैः परिवारगुतः प्रभो ॥ ८१ ॥ पूजाकाले पुनर्नाथ त्वयागतव्यमादरात् ॥ इति
 संप्रार्थ्य बहुशः शंकरं भक्तवत्सलम् ॥ ८२ ॥ विमर्जयेन्म्वद्दयं तदपां मूर्ध्नि विन्यसेत् ॥ इति प्रोक्तमशेषेण मुनयः शिवपूजनम् ॥ भुक्तिमुक्तिप्रदं चैव
 किमन्यच्छ्रोतुमर्हथ ॥ ८३ ॥ इति शिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां प्रथमखंडे सृष्ट्युपाख्याने शिवपूजनवर्णनो नाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥
 ऋषय ऊचुः ॥ ॥ व्यासशिष्य महाभाग कथय त्वं प्रमाणतः ॥ कैः पुष्पैः पूजितश्शंभुः किं किं यच्छति वै फलम् ॥ १ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥
 शौनकाद्याश्च ऋषयः शृणुतादस्तोऽखिलम् ॥ कथयाम्यद्य मुप्रीत्या पुष्पार्पणविनिर्णयम् ॥ २ ॥ एष एव विधिः पृष्ठो नारदेन महर्षिणा ॥ प्रोवाच
 पामप्रीत्या पुष्पार्पणविनिर्णयम् ॥ ३ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ कमलैर्विल्वपत्रैश्च शतपत्रैस्तथा पुनः ॥ शंखपुष्पैस्तथा देवं लक्ष्मीकामोऽर्चयेच्छिवम्
 ॥ ४ ॥ एतैश्च लक्षसंख्याकैः पूजितश्चेद्भवेच्छिवः ॥ पापहानिस्तथा विप्र लक्ष्मीस्त्यान्नात्र संशयः ॥ ५ ॥ विंशतिः कमलानां तु प्रस्थमेकमुदा
 हतम् ॥ विल्वो दलसहस्रेण प्रस्थार्द्धं परिभाषितम् ॥ ६ ॥ शतपत्रसहस्रेण प्रस्थार्द्धं परिभाषितम् ॥ पलैः षोडशभिः प्रस्थः पल टंकदश स्मृतः ॥
 ॥ ७ ॥ अनेनैव तु मानेन तुलामागेपयेद्यदा ॥ सर्वान्कामानवाप्नोति निष्कामश्चेच्छिवो भवेत् ॥ ८ ॥ राज्यस्य कामुको यो वै पार्थिवानां च पूजया ॥
 तोषयेच्छंकरं देवं दशकोट्या मुनीश्वरः ॥ ९ ॥ लिङ्गं शिवं तथा पुष्प-खण्डं तंदुलं तथा ॥ चर्चितं चंदनेनैव जलधारां तथा पुनः ॥ १० ॥ प्रीतिरूपं तथा

सि.पु.

॥ ४७ ॥

मंत्रं बिल्वीदलमनुत्तमम् ॥ अथवा शतपत्रं च कमलं वा तथा पुनः ॥ ११ ॥ शंखपुष्पैस्तथा प्रोक्तं विशेषेण पुरातनैः ॥ सर्वकामफलं दिव्यं परब्रह्मापि
सर्वथा ॥ १२ ॥ धूपं दीपं च नैवेद्यमर्घं चारार्तिकं तथा ॥ प्रदक्षिणां नमस्कारं क्षमापनविसर्जने ॥ १३ ॥ कृत्वा सांगं तथा भोज्यं कृतं येन भवे
दिह ॥ तस्य वै सर्वथा राज्यं शंकरः प्रददाति च ॥ १४ ॥ प्राधान्यकामुको यो वै तदद्वेनार्चयेत्पुमान् ॥ कारागृहगतो यो वै लक्ष्मैवार्चयेद्भरम् ॥
॥ १५ ॥ रोगग्रस्तो यदा स्याद्वै तदद्वेनार्चयेच्छिवम् ॥ कन्याकामो भवेद्यो वै तदद्वेन शिवं पुनः ॥ १६ ॥ विद्याकामस्तथा यः स्यात्तदद्वेनार्चये
च्छिवम् ॥ वाणीकामो भवेद्यो वै घृतेनैवार्चयेच्छिवम् ॥ १७ ॥ उच्चाटनार्थं शत्रूणां तन्मि तेनैव पूजनम् ॥ मारणे वै तु लक्षणे मोहने तु तदर्धतः
॥ १८ ॥ सामंतानां जये चव कोटिपूजा प्रशस्यते ॥ राज्ञामयुतसंख्यं च वशीकरणकर्मणि ॥ १९ ॥ यशसे च तथा संख्या वाहनाद्यैः सहस्रिका ॥
मुक्तिकामोऽर्चयेच्छुं पञ्चकोट्या सुभक्तिः ॥ २० ॥ ज्ञानार्थी पूजयेत्कोट्या शंकरं लोकशंकरम् ॥ शिवदर्शनकामो वै तदद्वेन प्रपूजयेत् ॥ २१ ॥
तथा मृत्युंजयो जाप्यः कामनाफलरूपतः ॥ पंचलक्षा जपा यर्हि प्रत्यक्षं तु भवेच्छिवः ॥ २२ ॥ लक्षणे भजते कश्चिद्वितीये जातिसंभवः ॥
तृतीये कामनालाभश्चतुर्थे तं प्रपश्यति ॥ २३ ॥ पंचमं च यदा लक्षं फलं यच्छत्यसंशयम् ॥ अनेनैव तु मंत्रेण दशलक्षे फलं भवेत् ॥ २४ ॥
मुक्तिकामो भवेद्यो वै दर्भेऽथ पूजनं चरेत् ॥ लक्षसंख्या तु सर्वत्र ज्ञातव्या ऋषिसत्तम ॥ २५ ॥ आयुःकामो भवेद्यो वै दूर्वाभिः पूजनश्चरेत् ॥ पुत्रकामो
भवेद्यो वै धत्तकुसुमैश्चरेत् ॥ २६ ॥ रक्तदण्डश्च धत्तः पूजने शुभदः स्मृतः ॥ अगस्त्यकुसुमैश्चैव पूजकस्य महद्यशः ॥ २७ ॥ भुक्तिमुक्तिफलं तस्य
तुलस्या पूजयेद्यदि ॥ अर्कपुष्पैः प्रतापश्च कुब्जकहारकैस्तथा ॥ २८ ॥ जपाकुसुमपूजा तु शत्रूणां मृत्युदा स्मृता ॥ रोगोच्चाटनकानीह कस्वीराणि
वै क्रमात् ॥ २९ ॥ बंधुर्केर्षणावाप्तिर्जात्या वाहात्र सशयः ॥ अतसीपुष्पकैर्देवं विष्णुवल्लभतामियात् ॥ ३० ॥ शमीपत्रैस्तथा मुक्तिः
प्राप्यते पुरुषेण च ॥ मल्लिकाकुसुमैर्दत्तैः स्त्रियं शुभतरां शिवः ॥ ३१ ॥ यथिकाकुसुमैश्शस्यैर्गृहं नैव विमुच्यते ॥ कर्णिकारैस्तथा
वस्त्रसंपत्तिर्जायते नृणाम् ॥ ३२ ॥ निर्गुण्डीकुसुमैर्लोके मनो निर्मलतां ब्रजेत् ॥ बिल्वपत्रैस्तथा लक्षैः सर्वान्कामानवाप्नुयात् ॥ ३३ ॥
शृङ्गारहारपुष्पैस्तु वर्धते सुखसम्पदा ॥ ऋतुजातानि पुष्पाणि मुक्तिदानि न संशयः ॥ ३४ ॥ राजिकाकुसुमानीह शत्रूणां मृत्युदानि च ॥ एषां
लक्षं शिवे दद्याद्दद्याच्च विपुलं फलम् ॥ ३५ ॥ विद्यते कुसुमं तन्न यत्रैव शिववल्लभम् ॥ चंपकं केतकं हित्वा त्वन्यत्सर्वं समर्पयेत् ॥ ३६ ॥ अतः
परं च धान्यानां पूजने शंकरस्य च ॥ प्रमाणं च फलं सर्वं प्रीत्या शृणु च सत्तम ॥ ३७ ॥ तंदुलारोपणे नृणां लक्ष्मीवृद्धिः प्रजायते ॥ अख

रुद्र सं. ३

सं. सं. १

अ. १४

462

॥ ४७ ॥

ण्डितविधौ विप्र सम्यग्भक्त्या शिवोपरि ॥ ३८ ॥ पदकेनैव तु प्रस्थानां तदर्थेन तथा पुनः ॥ पलद्वयं तथा लक्षमानेन समुदाहृतम् ॥ ३९ ॥
 पूजां रुद्रप्रधानेन कृत्वा वस्त्रं सुसुन्दरम् ॥ शिवोपरि न्यसेत्तत्र तंदुलार्पणमुत्तमम् ॥ ४० ॥ उपरि श्रीफलं त्वेकं गंधपुष्पादिभिस्तथा ॥ रोपयि
 त्वा च धूपादि कृत्वा पूजाफलं भवेत् ॥ ४१ ॥ प्राजापत्यद्वयं रोप्यमाणसंख्या च दक्षिणा ॥ देया तदुपदेष्ट्रे हि शक्त्या वा दक्षिणा मता ॥ ४२ ॥
 आदित्यसंख्याया तत्र ब्राह्मणान्भोजयेत्ततः ॥ लक्षपूजा तथा जाना साङ्गञ्च मंत्रपूर्वकम् ॥ ४३ ॥ शतमष्टोत्तरं तत्र मंत्रे विधिरुदाहृतः ॥ तिलानां
 च पलं लक्षं महापातकनाशनम् ॥ ४४ ॥ एकादशपलैरेव लक्षमानमुदाहृतम् ॥ पूर्ववत्पूजनं तत्र कर्तव्यं हितकाम्यया ॥ ४५ ॥ भोज्या वै ब्राह्मणा
 स्तस्मादत्र कार्या नरेण हि ॥ महापातकजं दुःखं तत्क्षणात्प्रशयति ध्रुवम् ॥ ४६ ॥ यवपूजा तथा प्रोक्ता लक्षेण परमा शिवे ॥ प्रस्थानामष्टकं चैव
 तथा प्रस्थार्द्धकं पुनः ॥ ४७ ॥ पलद्वययुतं तत्र मानमेतत्पुगतनम् ॥ यवपूजा च मुनिभिः स्वर्गसौख्यविवर्द्धिनी ॥ ४८ ॥ प्राजापत्यं ब्राह्मणानां
 कर्तव्यं च फलेप्सुभिः ॥ गोधूमात्रैस्तथा पूजा प्रशस्ता शंकरस्य वै ॥ ४९ ॥ संततिर्वर्द्धने तस्य यदि लक्षावधिः कृता ॥ द्रोणाद्धेन भवेच्छ्रद्धां विधानं
 विधिपूर्वकम् ॥ ५० ॥ मुद्रानां पूजने देवः शिवो यच्छति वै सुखम् ॥ प्रस्थानां सप्तकेनैव प्रस्थार्द्धेनाथवा पुनः ॥ ५१ ॥ पलद्वययुतेनैव लक्षमुक्तं
 पुगतनैः ॥ ब्राह्मणाश्च तथा भोज्या रुद्रसंख्याप्रमाणतः ॥ ५२ ॥ प्रियंगुपूजनादेव धर्माध्यक्षे परात्मनि ॥ धर्मार्थकामा वर्द्धन्ते पूजा सर्वसुखावहा
 ॥ ५३ ॥ प्रस्थैकेन च तस्योक्तं लक्षमेकं पुगतनैः ॥ ब्रह्मभाजं तथा प्रोक्तमर्कमंख्याप्रमाणतः ॥ ५४ ॥ राजिकापूजनं शंभोः शत्रोर्मृत्युकं स्मृतम् ॥
 सार्षपानां तथा लक्षं पलैर्विंशतिसंख्याया ॥ ५५ ॥ तेषां च पूजनादेव शत्रोर्मृत्युरुदाहृतः ॥ आढकीनां दलैश्चैव शोभयित्वा र्चयेच्छिवम् ॥ ५६ ॥
 कृता गौश्च प्रदातव्या बलीवर्द्धन्तैव च ॥ कर्णविसंभवा पूजा शत्रोर्मृत्युकरा स्मृता ॥ ५७ ॥ आढकीनां दलैश्चैव रंजयित्वा र्चयेच्छिवम् ॥ नाना
 सुखकरी ह्येषा पूजा सर्वफलप्रदा ॥ ५८ ॥ धान्यमानमिति प्रोक्तं मया ते मुनिवर ॥ लक्षमानं तु पुष्पाणां शृणु प्रीत्या मुनीश्वर ॥ ५९ ॥
 प्रस्थानां च तथा चैकं शंखपुष्पसमुद्भवम् ॥ प्रोक्तं व्यासेन लक्षं हि सूक्ष्ममात्रप्रदर्शिता ॥ ६० ॥ प्रस्थैरेकादशैर्जातिलक्षमानं प्रकीर्तितम् ॥ यद्वि
 कायाम्स्तथा मानं राजिकायाम्प्रदर्शकम् ॥ ६१ ॥ प्रस्थैर्विंशतिकैश्चैव मल्लिकामात्रमुत्तमम् ॥ तिलपुष्पैस्तथा मानं प्रस्थान्युतं तथैव च ॥ ६२ ॥
 ततश्च त्रिगुणं मानं कर्णवर्धनं स्मृतम् ॥ निर्गुडीकृणुमे मानं तथैव कथितं वृधैः ॥ ६३ ॥ कर्णिकारे तथा मानं शिरीषकृणुमे पुनः ॥ वंधुर्जवि
 तथा मानं प्रस्थानं दशकेन च ॥ ६४ ॥ इत्याद्ये विविधानां दृष्ट्वा कुर्याच्छिवार्चनम् ॥ सर्वकामसमुद्भवार्थं पुण्यार्थं कामनोज्झितः ॥ ६५ ॥ अतः

शि०पु०

॥ ४८ ॥

परं प्रवक्ष्यामि धारापूजाफलं महत् ॥ यस्य श्रवणमात्रेण कल्याणं जायते नृणाम् ॥ ६६ ॥ विधानपूर्वकं पूजां कृत्वा भक्त्या शिवस्य वै ॥ पश्चाच्च
जलधारा हि कर्तव्या भक्तितत्परैः ॥ ६७ ॥ ज्वग्रलापशांत्यर्थं जलधारा शुभावहा ॥ शतरुद्रियमंत्रेण रुद्रस्यैकादशेन तु ॥ ६८ ॥ रुद्रजाप्येन वा
तत्र सूक्तेन पौरुषेण वा ॥ षडंगेनाथ वा तत्र महामृत्युंजयेन च ॥ ६९ ॥ गायत्र्या वा नमोतेश्च नामभिः प्रणवादिभिः ॥ मंत्रैर्वाथागमोक्तैश्च जल
धारादिकं तथा ॥ ७० ॥ सुखसंतापवृद्धयर्थं धारापूजनमुत्तमम् ॥ नानाद्रव्यैः शुभैर्दिव्यैः प्रीत्या सद्गन्धार्वाणां ॥ ७१ ॥ घृतधारा शिवे कार्या
यावन्मंत्रसहस्रकम् ॥ तदा वंशस्य विस्तारो जायते नात्र संशयः ॥ ७२ ॥ एवं मनुक्तमंत्रेण कार्या वै शिवपूजनम् ॥ ब्रह्मभोज्यं तथा प्रोक्तं प्राजापत्यं
मुनीश्वरैः ॥ ७३ ॥ केवलं दुग्धधारा च तदा कार्या विशेषतः ॥ शर्करामिश्रिता तत्र यदा बुद्धिजडो भवेत् ॥ ७४ ॥ तस्य संजायते
जीवमहशी बुद्धिरुत्तमा ॥ यावन्मंत्रायुतं न स्यातावद्वाराप्रपूजनम् ॥ ७५ ॥ यदा चोच्चाटनं देहे जायते कारणं विना ॥ यत्र
कुत्रापि वा प्रेम दुःखं च परिवर्द्धितम् ॥ ७६ ॥ स्वगृहे कलहो नित्यं यदा चैव प्रजायते ॥ तद्द्वारायां कृतायां वै सर्वं
दुःखं विलीयते ॥ ७७ ॥ शत्रूणां तापनार्थं वै तैलधारा शिवोपरि ॥ कर्तव्या सुप्रयत्नेन कार्यसिद्धिर्ध्रुवं भवेत् ॥ ७८ ॥
वासितेनैव तैलेन भोगवृद्धिः प्रजायते ॥ सार्षपेणैव तैलेन शत्रुनाशो भवेद्भुवम् ॥ ७९ ॥ मधुना यक्षराजो वै गच्छेच्च शिवपूजनात् ॥
धारा चेश्वरसम्यापि सर्वानन्दकरी शिवे ॥ ८० ॥ धारा गंगाजलस्यैव भुक्तिमुक्तिफलप्रदा ॥ एतास्सर्वाश्च याः प्रोक्ता मृत्युंजयसमुद्भवाः
॥ ८१ ॥ तत्रायुतप्रमाणं हि कर्तव्यं तद्विधानतः ॥ कर्तव्यं ब्राह्मणानां च भोज्यं वै रुद्रसंख्यया ॥ ८२ ॥ एतत्ते सर्वमाख्यातं यत्पृष्टोऽहं मुनी
श्वर ॥ एतद्वै सफलं लोके सर्वकामहितावहम् ॥ ८३ ॥ स्कंदोमासहितं शंभुं संपूज्य विधिना सह ॥ यत्फलं लभते भक्त्या तद्वदामि यथा श्रुतम् ॥
॥ ८४ ॥ अत्र भुक्ताखिलं सौख्यं पुत्रपौत्रादिभिः शुभम् ॥ ततो याति महेशस्य लोकं सर्वसुखावहम् ॥ ८५ ॥ सूर्यकोटिप्रतीकाशैर्विमानैः सर्वका
मगैः ॥ रुद्रकन्यासमार्कीर्णैर्गैयवाग्रसमन्वितः ॥ ८६ ॥ कीडते शिवभूतश्च यावदाभूतसंप्लवम् ॥ ततो मांक्षमवाप्नोति विज्ञानं प्राप्य
चाव्ययम् ॥ ८७ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे प्रथमखंड द्वितीयायां रुद्रसंहितायां सृष्ट्युपाख्याने शिवपूजाविधानवर्णनो नाम चतुर्दशोऽध्यायः
॥ १४ ॥ नाद उवाच ॥ विधे विधे महाभाग धन्यस्त्वं सुरसत्तम ॥ श्राविताद्याद्रुता शैवकथा परमपावनी ॥ १ ॥ तत्राद्भुता महादिव्या लिङ्गो
त्पत्तिः श्रुता शुभा ॥ श्रुत्वा यस्याः प्रभावं च दुःखनाशो भवेदिह ॥ २ ॥ अनंतरं च यज्जातं माहात्म्यं चरितं तथा ॥ सृष्टैश्चैव प्रकारं च कथय

रुद्र सं० २

सू० सं० १

अ० १५

461

॥ ४८ ॥

त्वं विशेषतः ॥ ३ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ सम्यक् पृष्टं च भवता यज्जातं तदनंतरम् ॥ कथयिष्यामि संक्षेपाद्यथा पूर्वं श्रुतं मया ॥ ४ ॥ अंतर्हिते तदा देवे
 शिवरूपे सनातने ॥ अहं विष्णुश्च विप्रेन्द्र अधिकं सुखमाप्तवान् ॥ ५ ॥ मया च विष्णुना रूपं हंसवाराहयोस्तदा ॥ संवृतं तु ततस्ताभ्यां लोक
 सर्गावनेच्छया ॥ ६ ॥ नारद उवाच ॥ विधे ब्रह्मन् महाप्राज्ञ संशयो हृदि मे महान् ॥ कृपां कृत्वातुलां शीघ्रं तं नाशयितुमर्हसि ॥ ७ ॥ हंसवाराहयो
 रूपं युवाभ्यां च धृतं कथम् ॥ अन्यद्रूपं विहायैव किमत्र वद कारणम् ॥ ८ ॥ सूत उवाच ॥ इत्येतद्वचनं श्रुत्वा नारदस्य महात्मनः ॥ स्मृत्वा
 शिवपदांभोजं ब्रह्मा सारदीमब्रवीत् ॥ ९ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ हंसस्य चोर्ध्वगमने गतिर्भवति निश्चला ॥ तत्त्वातत्त्वविवेकोऽस्ति जलदुग्धविभाग
 वत् ॥ १० ॥ अज्ञानज्ञानयोस्तत्त्वं विवेचयति हंसकः ॥ हंसरूपं धृतं तेन ब्रह्मणा सृष्टिकारिणा ॥ ११ ॥ विवेको नैव लब्धश्च यतो हंसो
 व्यलीयत ॥ शिवस्वरूपतत्त्वस्य ज्योतीरूपस्य नारद ॥ १२ ॥ सृष्टिप्रवृत्तिकामस्य कथं ज्ञानं प्रजायते ॥ यतो लब्धो विवेकोऽपि
 न मया हंसरूपिणा ॥ १३ ॥ गमनेऽधो वराहस्य गतिर्भवति निश्चला ॥ धृतं वाराहरूपं हि विष्णुना वनचारिणा ॥ १४ ॥ अथवा भवकल्पार्थ
 तद्रूपं हि प्रकल्पितम् ॥ विष्णुना च वराहस्य भुवनावनकारिणा ॥ १५ ॥ यद्दिनं हि समारभ्य तद्रूपं धृतवान्हरिः ॥ तद्दिनं प्रति कल्पोऽसौ कल्पो वाराह
 संज्ञकः ॥ १६ ॥ तदिच्छा वा यदा जाता चाभ्यां रूपं हि धारणे ॥ तद्दिनं प्रति कल्पोऽसौ कल्पो वाराहसंज्ञकः ॥ १७ ॥ इति प्रश्नोत्तरं दत्तं प्रस्तुतं
 शृणु नारद ॥ स्मृत्वा शिवपदांभोजं वक्ष्ये सृष्टिविधिं मुने ॥ १८ ॥ अंतर्हिते महादेव त्वहं लोकपितामहः ॥ तदीयं वचनं कर्तुमध्यायन्ध्यानतत्परः
 ॥ १९ ॥ नमस्कृत्य तदा शंभुं ज्ञानं प्राप्य हरेस्तदा ॥ आनंदं परमं गत्वा सृष्टिं कर्तुं मनो दधे ॥ २० ॥ विष्णुश्चापि तदा तत्र प्रणिपत्य सदा
 शिवम् ॥ उपदिश्य च मां तात ह्यंतर्धानमुपागतः ॥ २१ ॥ ब्रह्माण्डाच्च बहिर्गत्वा प्राप्य शम्भोरनुग्रहम् ॥ वैकुण्ठनगरं गत्वा तत्रोवास हरिस्सदा ॥
 ॥ २२ ॥ अहं स्मृत्वा शिवं तत्र विष्णुं वै सृष्टिकाम्यया ॥ पूर्वं सृष्टं जलं यच्च तत्रांजलिमुदाक्षिपम् ॥ २३ ॥ अतोऽण्डमभवत्तत्र चतुर्विंशति
 संज्ञकम् ॥ विराड्रूपमभूद्विप्र जलरूपमपश्यतः ॥ २४ ॥ ततस्संशयमापन्नस्तपस्तेपे सुदारुणम् ॥ द्वादशाब्दमहं तत्र विष्णुध्यानपरायणः ॥ २५ ॥
 तस्मिंश्च समयं तात प्रादुर्भूतो हरिस्स्वयम् ॥ मामुवाच महाप्रीत्या मदंगं संस्पृशन्मुदा ॥ २६ ॥ ॥ विष्णुरुवाच ॥ ॥ वरं ब्रूहि प्रसन्नोऽस्मि नादेयो
 विद्यते तव ॥ ब्रह्मच्छंभुप्रसादेन सर्वं दातुं समर्थकः ॥ २७ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ युक्तमेतन्महाभाग दत्तोऽहं शंभुना च ते ॥ तदुक्तं याचते
 मेऽद्य देहि विष्णो नमोऽस्तु ते ॥ २८ ॥ विराड्रूपमिदं ह्यंडं चतुर्विंशतिसंज्ञकम् ॥ न चैतन्यं भवत्यादौ जडीभूतं प्रदृश्यते ॥ २९ ॥ प्रादुर्भूतो भवा

शि० पु०
॥ ४९ ॥

नय शिवानुग्रहतो हरे ॥ प्राप्तं शंकरसंभृत्या ह्यण्डं चैतन्यमावह ॥ ३० ॥ इत्युक्ते च महाविष्णुश्शंभोराज्ञापरायणः ॥ अनंतरूपमास्थाय
प्रविवेश तदण्डकम् ॥ ३१ ॥ सहस्रशीर्षा पुरुषस्सहस्राक्षः सहस्रपात् ॥ स भूमिं सर्वतस्स्पृत्तवा तदण्डं व्याप्तवानिति ॥ ३२ ॥ प्रवृष्टे विष्णुना
तस्मिन्नण्डे सम्यक्स्तुतेन मे ॥ सचेतनमभूदण्डं चतुर्विंशतिसंज्ञकम् ॥ ३३ ॥ पातालादि समारभ्य सप्तलोकाधिपः स्वयम् ॥ राजते स्म हरिस्तत्र
वैराजः पुरुषः प्रभुः ॥ ३४ ॥ कैलासनगरं रम्यं सर्वोपरिविराजितम् ॥ निवासार्थं निजस्यैव पंचवक्त्रश्चकार ह ॥ ३५ ॥ ब्रह्मांडस्य तथा नाशे
वैकुण्ठस्य च तस्य च ॥ कदाचिदेव देवर्षे नाशो नास्ति तयोरिह ॥ ३६ ॥ सत्यं पदमुपाश्रित्य स्थितोऽहं मुनिसत्तम ॥ सृष्टिकामोऽभवं तात
महादेवाज्ञया ह्यहम् ॥ ३७ ॥ सिसृक्षोरथ मे प्रादुरभवत्पापसर्गकः ॥ अविद्यापंचकस्तात बुद्धिपूर्वस्तमोर्पमः ॥ ३८ ॥ ततः प्रसन्नचित्तोऽहमसृजं
स्थावराभिधम् ॥ मुख्यसर्गं च निस्संगमध्यायं शंभुशासनात् ॥ ३९ ॥ तं दृष्ट्वा मे सिसृक्षोश्च ज्ञात्वा साधकमात्मनः ॥ सर्गोऽवर्तत दुःखाढ्य
स्तिर्यक्स्रोता न साधकः ॥ ४० ॥ तं चासाधकमाज्ञाय पुनश्चितयतश्च मे ॥ अभवत्सात्विकस्सर्ग ऊर्ध्वस्रोता इति द्रुतम् ॥ ४१ ॥ देवसर्गः प्रतिख्यातः
सत्योऽजीव सुखावहः ॥ तमप्यसाधकं मत्वाऽचितयं प्रभुमात्मनः ॥ ४२ ॥ प्रादुरासीत्तत्सर्गो राजसः शंकराज्ञया ॥ अर्वाक्स्रोता इति ख्यातो
मानुषः परसाधकः ॥ ४३ ॥ महादेवाज्ञया सर्गस्ततो भूतादिकोऽभवत् ॥ इति पंचविधा सृष्टिः प्रवृत्ता वै कृता मया ॥ ४४ ॥ त्रयस्सर्गाः प्रकृ
त्याश्च ब्रह्मणः परिकीर्तिताः ॥ तत्राद्यो महत्सर्गो द्वितीयः सूक्ष्मभौतिकः ॥ ४५ ॥ वैकारिकस्तृतीयश्च इत्येते प्राकृतास्त्रयः ॥ एवं चाष्टविधास्सर्गाः
प्राकृतेर्वैकृतेः सह ॥ ४६ ॥ कौमारो नवमः प्रोक्तः प्राकृतो वैकृतश्च सः ॥ एषामवांतरो भेदो मया वक्तुं न शक्यते ॥ ४७ ॥ अल्पत्वादुपयोगस्य
वच्मि सगं द्विजात्मकम् ॥ कौमारः सनकादीनां यत्र सर्गो महानभूत् ॥ ४८ ॥ सनकाद्याः सुता मे हि मानसा ब्रह्मसंमिताः ॥ महावैराग्य
संपन्ना अभवन्पंच सुव्रताः ॥ ४९ ॥ मयाज्ञप्ता अपि च ते संसारविमुखा बुधाः ॥ शिवध्यानैकमनसो न सृष्टौ चक्रिरे मतिम् ॥ ५० ॥ प्रत्युत्तरं
च तैर्दत्तं श्रुत्वाह मुनिसत्तम ॥ अकार्षं क्रोधमत्युग्रं मोहमाप्तश्च नारद ॥ ५१ ॥ क्रुद्धस्य मोहितस्याथ विह्वलस्य मुने मम ॥ क्रोधेन खलु नेत्राभ्यां
प्रापतन्नश्रुर्बिदवः ॥ ५२ ॥ तस्मिन्नवसरे तत्र स्मृतेन मनसा मया ॥ प्रबोधितोऽहं त्वरितमागतेन हि विष्णुना ॥ ५३ ॥ तपः कुरु शिवस्येति
हरिणा शिक्षितोऽप्यहम् ॥ तपोऽकारि महद्घोरं परमं मुनिसत्तम ॥ ५४ ॥ तपस्यतश्च सृष्ट्यर्थं भुवोर्ब्राह्मणस्य मध्यतः ॥ अविमुक्ताभिधादेशात्स्वकी

१ ब्रह्मणस्य वेदादिकृतेनास्मिन्नण्डेऽप्यादृशुणः आर्णाः ।

रुद्र स० २

सृ० ख०

अ० १५

460

॥ ४९ ॥

यान्मे विशेषतः ॥५५॥ त्रिमूर्तीनां महेशस्य प्रादुरासीद्वृणानिधिः ॥ अर्द्धनारीश्वरो भूत्वा पूर्णांशस्सकलेश्वरः ॥५६॥ तमजं शंकरं साक्षात्तेजोराशि
 मुमापतिम् ॥ सर्वज्ञं सर्वकर्तारं नीललोहितसंज्ञकम् ॥ ५७ ॥ दृष्ट्वा नत्वा महाभक्त्या स्तुत्वाऽहं तु प्रहर्षितः ॥ अवोचं देवदेवेशं सृज त्वं विविधा
 प्रजाः ॥ ५८ ॥ श्रुत्वा मम वचस्सोऽथ देवदेवो महेश्वरः ॥ ससर्ज स्वात्मनस्तुल्यानुद्रो रुद्रगणान्बहून् ॥ ५९ ॥ अवोचं पुनरेवेशं महारुद्रं महेश्व
 रम् ॥ जन्म मृत्युभयाविष्टास्मृज देव प्रजा इति ॥ ६० ॥ एवं श्रुत्वा महादेवो मद्वचः करुणानिधिः ॥ प्रहस्योवाच मां सद्यः प्रहस्य मुनिसत्तम ॥
 ॥ ६१ ॥ ॥ महादेव उवाच ॥ जन्ममृत्युभयाविष्टा नाहं सद्ये प्रजा विधे ॥ अशोभनाः कमवशा विमग्ना दुःखवारिधौ ॥ ६२ ॥ अहं दुःखो
 दधौ मग्ना उद्धरिष्यामि च प्रजाः ॥ सम्यग्ज्ञानप्रदानेन गुरुमूर्तिपरिग्रहः ॥ ६३ ॥ त्वमेव सृज दुःखाब्धाः प्रजास्सर्वाः प्रजापते ॥ मदाज्ञया न बद्ध
 स्त्वं मायया संभविष्यसि ॥ ६४ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्त्वा मां स भगवान्सुश्रीमान्नीललोहितः ॥ सगणः पश्यतो मे हि द्रुतमंतर्दधे हरः ॥
 ॥ ६५ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां प्रथमखंडे सृष्ट्युपक्रमे रुद्रावताराविर्भाववर्णनं नाम पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥
 ब्रह्मोवाच ॥ शब्दादीनि च भूतानि पञ्चीकृत्वाहमात्मना ॥ तेभ्यः स्थूलं नभो वायुं वह्निं चैव जलं महीम् ॥ १ ॥ पर्वतांश्च समुद्रांश्च वृक्षादीनपि
 नारद ॥ कलादियुगपर्यंतान्कालानन्यानवासृजम् ॥ २ ॥ सृष्ट्यंतानपरांश्चापि नाहं तुष्टोऽभव मुने ॥ ततो ध्यात्वा शिवं साम्बं साधकानसृजं
 मुने ॥ ३ ॥ मरीचिं च स्वनेत्राभ्यां हृदयाद् भृगुमेव च ॥ शिरसोऽगिरसं व्यानात्पुलहं मुनिसत्तमम् ॥ ४ ॥ उदानाच्च पुलस्त्यं हि वसिष्ठश्च समा
 नतः ॥ क्रतुं त्वपानाच्छ्रोत्राभ्यामत्रिं दक्षं च प्राणतः ॥ ५ ॥ असृजं त्वां तदोत्संगाच्छायायाः कर्दमं मुनिम् ॥ संकल्पादसृजं धर्मं सर्वसाधनसाध
 नम् ॥ ६ ॥ एवमेतानहं सृष्ट्वा कृतार्थस्साधकोत्तमान् ॥ अभव मुनिशार्दूल महादेवप्रसादतः ॥ ७ ॥ ततो मदाज्ञया तात धर्मः संकल्पसंभवः ॥
 मानवं रूपमापन्नस्साधकैस्तु प्रवर्तितः ॥ ८ ॥ ततोऽसृजं स्वगात्रेभ्यो विविधेभ्योऽमितान्सुतान् ॥ सुरासुरादिकांस्तेभ्यो दत्त्वा तां तां तनुं मुने ॥
 ॥ ९ ॥ ततोऽहं शंकरेणाथ प्रेरितोऽतर्गतेन हि ॥ द्विधा कृत्वात्मनो देहं द्विरूपश्चाभवं मुने ॥ १० ॥ अर्द्धेन नारी पुरुषश्चार्द्धेन संततो मुने ॥ स तस्या
 मसृजद्वंद्वं सर्वसाधनमुत्तमम् ॥ ११ ॥ स्वायंभुवो मनुस्तत्र पुरुषः परसाधनम् ॥ शतरूपाभिधा नारी योगिनी सा तपस्विनी ॥ १२ ॥ सा
 पुनर्मनुना तेन गृहीतातीव शोभना ॥ विवाहविधिना तातासृजत्सर्गं समैथुनम् ॥ १३ ॥ तस्यां तेन समुत्पन्नास्तनयश्च प्रियव्रतः ॥ तथैवोत्तान

शि० पु०

॥ ५० ॥

प्रदत्तं तथा कन्यात्रयं पुनः ॥ १४ ॥ आकृतिर्देवहूतिश्च प्रसूतिरिति विश्रुताः ॥ आकृतिं रुचये प्रादात्कर्दमाय तु मध्यमाम् ॥ १५ ॥ ददौ
प्रसूतिं दक्षाद्योत्तानपादानुजां सुताम् ॥ तासां प्रसूतिप्रसवैस्सर्वं व्याप्तं चराचरम् ॥ १६ ॥ आकृत्यां च रुचेश्चाभूद्वंदं यज्ञश्च दक्षिणा ॥ यज्ञस्य
जज्ञिरे पुत्रा दक्षिणायां च द्वादश ॥ १७ ॥ देवहूत्यां कर्दमाच्च बह्व्यो जातास्सुता मुने ॥ दक्षाजाताश्चतस्रश्च तथा पुत्र्यश्च विंशतिः ॥ १८ ॥ धर्माय
दत्ता दक्षेण श्रद्धाद्यास्तु त्रयोदश ॥ शृणु तासां च नामानि धर्मस्त्रीणां मुनीश्वर ॥ १९ ॥ श्रद्धा लक्ष्मीर्धृतिस्तुष्टिः पुष्टिर्मेधा तथा क्रिया ॥ बुद्धिर्लज्जा
वसुः शान्तिः सिद्धिः कीर्तिस्त्रयोदश ॥ २० ॥ ताभ्यां शिष्टा यवीयस्या एकादश सुलोचनाः ॥ ख्यातिस्सत्पथसंभूतिः स्मृतिः प्रीतिः क्षमा
तथा ॥ २१ ॥ सन्नतिश्चानुरूपा च ऊर्जा स्वाहा स्वधा तथा ॥ भृगुर्भवो मरीचिश्च तथा चैवांगिरा मुनिः ॥ २२ ॥ पुलस्त्यः पुलहश्चैव क्रतुश्चर्षिवर
स्तथा ॥ २३ ॥ सन्नतिश्चानुरूपा च ऊर्जा स्वाहा स्वधा तथा ॥ भृगुर्भवो मरीचिश्च तथा चैवांगिरा मुनिः ॥ २२ ॥ पुलस्त्यः पुलहश्चैव क्रतुश्चर्षिवर
स्तथा ॥ अत्रिर्वसिष्ठो वह्निश्च पितरश्च यथाक्रमम् ॥ २३ ॥ ख्यातास्ता जगद्गुः कन्या भृगवाद्यास्साधका वराः ॥ ततस्संपूरितं सव त्रैलोक्यं सचराच
रम् ॥ २४ ॥ एव कर्मानुरूपेण प्राणिनामंबिकापतेः ॥ आज्ञया बहवो जाता असंख्याता द्विजर्षभाः ॥ २५ ॥ कल्पभेदेन दक्षस्य षष्टिः कन्याः
प्रकीर्तिताः ॥ तासां दश च धर्माय शशिने सप्तविंशतिम् ॥ २६ ॥ विधिना दत्तवान्दक्षः कश्यपाय त्रयोदश ॥ चतस्रः पररूपाय ददौ ताक्ष्याय
नारद ॥ २७ ॥ भृग्वंगिरःकृशाश्वभ्यो द्वे द्वे कन्ये च दत्तवान् ॥ ताभ्यास्तेयभ्यस्तु संजाता बह्वी सृष्टिश्चराचरा ॥ २८ ॥ त्रयोदशमितास्तस्मै कश्यपाय महा
त्मने ॥ दत्ता दक्षेण याः कन्या विधिवन्मुनिसत्तम ॥ २९ ॥ तासां प्रसूतिभिर्व्याप्तं त्रैलोक्यं सचराचरम् ॥ स्थावरं जंगमं चैव शून्यं नैव तु किंचन
॥ ३० ॥ देवाश्च ऋषयश्चैव दैत्याश्चैव प्रजज्ञिरे ॥ वृक्षाश्च पक्षिणश्चैव सर्वे पर्वतवीरुधः ॥ ३१ ॥ दक्षकन्याप्रसूतैश्च व्याप्तमेवं चराचरम् ॥
पातालतलमारभ्य सत्यलोकावधि ध्रुवम् ॥ ३२ ॥ ब्रह्मांडं सकलं व्याप्तं शून्यं नैव कदाचन ॥ एवं सृष्टिः कृता सम्यग्ब्रह्मणा शंभुशासनात् ॥
॥ ३३ ॥ सती नाम त्रिशूलाग्रे सदा रुद्रेण रक्षिता ॥ तपोऽथ निर्मिता पूर्वं शंभुना सर्वविष्णुना ॥ ३४ ॥ सैव दक्षात्समुद्भूता लोककार्यार्थमेव च ॥
लीलां चकार बहुशो भक्तोद्धरणहेतवे ॥ ३५ ॥ वामांगो यस्य वैकुण्ठो दक्षिणांगोऽहमेव च ॥ रुद्रो हृदयजो यस्य त्रिविधस्तु शिवः स्मृतः ॥ ३६ ॥
अहं विष्णुश्च रुद्रश्च गुणास्त्रय उदाहृताः ॥ स्वयं सदा निर्गुणश्च परब्रह्माव्ययशिवः ॥ ३७ ॥ विष्णुस्सत्त्वं रजोऽहं च तमो रुद्र उदाहृतः ॥ लोकाचा
रत इत्येवं नामतो वस्तुतोऽन्यथा ॥ ३८ ॥ अंतस्तमो बहिस्सत्त्वो विष्णुरूद्रस्तथा मतः ॥ अंतस्सत्त्वस्तमोबाह्यो रजोह सर्वथा मुने ॥ ३९ ॥
राजसी च स्वरा देवी सत्त्वरूपा तु सा सती ॥ लक्ष्मीस्तमोमयी ज्ञेया त्रिरूपा च शिवा परा ॥ ४० ॥ एवं शिवा सती भूत्वा शंकरेण विवाहिता ॥

रुद्र सं० २

सृ० सं० १

अ० १६

459

॥ ५० ॥

पितुर्यज्ञे तनुं त्यक्त्वा नादात्तां स्वपद ययौ ॥ ४१ ॥ पुनश्च पार्वती जाता देवप्रार्थनया शिवा ॥ तपः कृत्वा सुविपुलं पुनश्च शिवमुपागता ॥ ४२ ॥
 तस्या नामान्यनेकानि जातानि च मुनीश्वर ॥ कालिका चंडिका भद्रा चामुंडा विजया जया ॥ ४३ ॥ जयंती भद्रकाली च दुर्गा भगवतीति च ॥
 कामाख्या कामदा ह्यम्बा मृडानी सर्वमंगला ॥ ४४ ॥ नामधेयान्यनेकानि भुक्तिमुक्तिप्रदानि च ॥ गुणकर्मानुरूपाणि प्रायशस्तत्र पार्वती ॥ ४५ ॥
 गुणमय्यस्तथा देव्यो देवा गुणमयास्त्रयः ॥ मिलित्वा विविधं सृष्टेश्चक्रुस्ते कार्यमुत्तमम् ॥ ४६ ॥ एवं सृष्टिप्रकारस्ते वार्ष्णेतो मुनिसत्तम ॥ शिवा
 ज्ञया विरचितो ब्रह्मांडस्य मयाऽखिलः ॥ ४७ ॥ परं ब्रह्म शिवः प्रोक्तस्तस्य रूपास्त्रयः सुराः ॥ अहं विष्णुश्च रुद्रश्च गुणभेदानुरूपतः ॥ ४८ ॥
 शिवया रमते स्वैरं शिवलोके मनोरमे ॥ स्वतंत्रः परमात्मा हि निर्गुणस्सगुणोऽपि वै ॥ ४९ ॥ तस्य पूर्णावतारो हि रुद्रस्साक्षाच्छिवः स्मृतः ॥
 कैलासे भवनं रम्यं पञ्चवक्त्रश्चकार ह ॥ ब्रह्मांडस्य तथा नाशे तस्य नाशोऽस्ति वै नहि ॥ ५० ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां
 प्रथमखंडे सृष्ट्युपाख्याने ब्रह्मनारदसंवादे सृष्टिवर्णनं नाम षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥ सूत उवाच ॥ इत्याकर्ण्य वचस्तस्य ब्रह्मणस्स तु
 नारदः ॥ पुनः पप्रच्छ तं नत्वा विनयेन मुनीश्वराः ॥ १ ॥ नारद उवाच ॥ कदा गतो हि कैलासं शकरो भक्तवत्सलः ॥ क्व वा सखित्वं तस्यासी
 त्कुबेरेण महात्मना ॥ २ ॥ किं चकार हरस्तत्र परिपूर्णः शिवाकृतिः ॥ एतत्सर्वं समाचक्ष्व परं कौतूहलं मम ॥ ३ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ शृणु नारद वक्ष्यामि
 चरितं शशिमौलिनः ॥ यथा जगाम कैलासं सखित्वं धनदस्य च ॥ ४ ॥ आसीत्कांपिल्यनगरे सोमयाजिकुलोद्भवः ॥ दीक्षितो यज्ञदत्ताख्यो
 यज्ञविद्याविशारदः ॥ ५ ॥ वेदवेदांगवित्प्राज्ञो वेदान्तादिषु दक्षिणः ॥ राजमान्योऽथ बहुधा वदान्यः कीर्तिभाजनः ॥ ६ ॥ अग्निशुश्रूषणरतो
 वेदाध्ययनतत्परः ॥ सुन्दरो रमणीयांगश्चन्द्रबिम्बसमाकृतिः ॥ ७ ॥ कृतोपनयनस्सोऽष्टौ विद्या जग्राह भूरिशः ॥ अथ पित्रानभिज्ञातो द्यूतकर्मस्तो
 ऽभवत् ॥ ८ ॥ आदायादाय बहुशो धनं मातुस्सकाशतः ॥ समदाद् द्यूतकारेभ्यो मर्त्री तैश्च चकार सः ॥ ९ ॥ संत्यक्तब्राह्मणाचारः संध्यास्नानपराङ्मुखः ॥
 निन्दको वेदशास्त्राणां देवब्राह्मणनिन्दकः ॥ १० ॥ स्मृत्याचारविहीनस्तु गीतवाद्यविनोदभाक् ॥ नटपाखंडभाण्डैस्तु बद्धप्रेमपरंपरः ॥ ११ ॥ प्रेरि
 तोऽपि जनन्या स न ययौ पितुरंतिकम् ॥ गृहकार्यांतरव्याप्तो दीक्षितो दीक्षितायिनीम् ॥ १२ ॥ यदा यदैव तां पृच्छेदय गुणनिधिस्सुतः ॥ न दृश्यते
 मया गेहे कल्याणि विदधाति किम् ॥ १३ ॥ तदा तदेति सा ब्रूयादिदानीं स बहिर्गतः ॥ स्नात्वा समर्च्य वै देवानेतावंतमनेहसम् ॥ १४ ॥ अधी
 त्याध्ययनार्थं स द्वित्रैर्मित्रैस्समं ययौ ॥ एकपुत्रेति तन्माता प्रतारयति दीक्षितम् ॥ १५ ॥ न तत्कर्म च तद् वृत्तं किंचिद्वेत्ति स दीक्षितः ॥ सर्वं केशांत

शि० पु०
॥ ५१ ॥

कर्मास्य चक्रे वर्षेऽथ षोडशे ॥ १६ ॥ अथो स दीक्षितो यज्ञदत्तः पुत्रस्य तस्य च ॥ गृहोक्तेन विधानेन पाणिग्राहमकारयत् ॥ १७ ॥ प्रत्यहं तस्य
जननी सुत पुष्पनिधिं मृदु ॥ शास्ति स्नेहार्द्रहृदया ह्युपवेश्य स्म नारद ॥ १८ ॥ क्रोधनस्तेऽस्ति तनयः स महात्मा पितेत्यलम् ॥ यदि ज्ञास्यति
ते वृत्तं त्वां च मां ताडयिष्यति ॥ १९ ॥ आच्छादयामि ते नित्यं पितुग्मे कुचेष्टितम् ॥ लोकमान्योऽस्ति ते तातस्सदाचारैर्नैवैर्धनैः ॥ २० ॥
ब्राह्मणानां धनं तातः सद्विद्या साधुसंगमः ॥ किमर्थं न करोषि त्वं सुरुचिं प्रीतमानसः ॥ २१ ॥ सच्छ्रोत्रियास्तेऽनूचाना दीक्षितास्सोमयाजिनः ॥
इति हृदिमिह प्राप्तस्तव पूर्वपितामहाः ॥ २२ ॥ त्यक्त्वा दुर्वृत्तसंसर्गं साधुसंगरतो भव ॥ सद्विद्यासु मनो धेहि ब्राह्मणाचारमाचर ॥ २३ ॥ तातातु
रूपो रूपेण यशसा कुलशीलतः ॥ ततो न त्रपस किन्नस्त्यज दुर्वृत्ततां स्वकाम् ॥ २४ ॥ ऊनविंशतिकोऽसि त्वमेषा षोडशवार्षिकी ॥ एतां संवृणु
सद्वृत्तां पितृभक्तियुतो भव ॥ २५ ॥ श्वशुरोऽपि हि ते मान्यस्सर्वत्र गुणशीलतः ॥ ततो न त्रपसे किन्नस्त्यज दुर्वृत्ततां सुत ॥ २६ ॥ मातुलास्ते
ऽतुलाः पुत्र क्ख्याशीलकुलादिभिः ॥ तेभ्योऽपि न विभेषि त्वं शुद्धोऽस्युभयवैशतः ॥ २७ ॥ पश्यैतान्प्रतिवेश्मस्थान्ब्राह्मणानां कुमारकान् ॥ गृहेऽपि
शिष्यान्पश्यैतान्पितुस्ते विनयोचितान् ॥ २८ ॥ राजाऽपि श्रोष्यति यदा तव दुश्चेष्टितं सुत ॥ श्रद्धां विहाय ते ताते वृत्तिलोपं करिष्यति ॥ २९ ॥
बालचेष्टितमेवेतद्रदंत्यद्यापि ते जनाः ॥ अनंतरं हरिष्यन्ति युक्तां दीक्षिततामिह ॥ ३० ॥ सर्वेऽप्याक्षारयिष्यन्ति तव तातं च मामपि ॥ मातुश्चारित्रं तनयो
धत्ते दुर्भाषणैरिति ॥ ३१ ॥ पिताऽपि ते न पापीयाञ्छुतिस्मृतिपथानुगः ॥ तदंग्रिलीनमनसो मम साक्षी महेश्वरः ॥ ३२ ॥ न चर्तुस्नातयापीह मुखं
दुष्टस्य वीक्षितम् ॥ अहो बलीयान्स विधियेन जातो भवानिति ॥ ३३ ॥ प्रतिक्षणं जनन्येति शिष्यमाणोऽतिदुर्मतिः ॥ न तत्याज च तद्गर्भं दुर्बोधो
व्यसनी यतः ॥ ३४ ॥ मृगयामद्यपैशून्यान्तचौर्यदुरोदरैः ॥ सवारदारैर्व्यसनैरेभिः कोऽत्र न खंडितः ॥ ३५ ॥ यद्यन्मध्यगृहे पश्येत्तत्तन्नीत्वा सुदुर्मतिः
॥ अर्पयेद् द्यूतकाराणां सकुप्यं वसनादिकम् ॥ ३६ ॥ न्यस्तां रत्नमयीं गेहे करस्य पितुरुर्मिकाम् ॥ चोरयित्वैकदादाय दुरोदरकरेऽर्पयत् ॥ ३७ ॥
दीक्षितेन परिज्ञातो दैवाद द्यूतकृतः करे ॥ उवाच दीक्षितस्तं च कुतो लब्धा त्वयोर्मिका ॥ ३८ ॥ पृष्टस्तेनाथ निर्बन्धादसकृत्तमुवाच सः ॥ मामाक्षिपसि
विप्रोच्चैः किं मया चौयकर्मणा ॥ ३९ ॥ लब्धा मुद्रा त्वदीयेन पुत्रेणैव समर्पिता ॥ मम मातुर्हि पूर्वद्युर्जित्वा नीतो हि शाटकः ॥ ४० ॥ न केवलं ममैव
तदंगुलीयं समर्पितम् ॥ अन्येषां द्यूतकर्तृणां भूरि तेनार्पितं वसु ॥ ४१ ॥ रत्नकुप्यदुकूलानि भृंगारप्रभृतीनि च ॥ भाजनानि विचित्राणि कांस्यताम्रमयानि
च ॥ ४२ ॥ नग्रीकृत्य प्रतिदिनं वध्यते द्यूतकारिभिः ॥ न तेन सदृशः कश्चिदाक्षिको भूमिमंडले ॥ ४३ ॥ अद्यावधि त्वया विप्र दुरोदरशिरोमणिः ॥

रुद्र. सं०
सृ० खं०
अ० १७

45

॥ ५१ ॥

कथं नाज्ञायि तनयोऽविनयानयकोविदः ॥ ४४ ॥ इति श्रुत्वा त्रपाभारविनम्रतरकंधरः ॥ प्रावृत्य वाससा मौलिं प्राविशन्निजमन्दिरम् ॥ ४५ ॥
 महापतिव्रतामस्य पत्नीं प्रोवाच तामथ ॥ स दीक्षितो यज्ञदत्तः श्रौतकर्मपरायणः ॥ ४६ ॥ यज्ञदत्त उवाच ॥ दीक्षितायनि कुत्रास्ति धूर्तो गुण
 निधिस्सुतः ॥ अथ तिष्ठतु किं तेन क्व सा मम शुभोर्मिका ॥ ४७ ॥ अंगोद्वर्तनकाले या त्वया मेऽङ्गुलितो हृतां ॥ सा त्वं रत्नमयीं शीघ्रं तामानीय
 प्रयच्छ मे ॥ ४८ ॥ इति श्रुत्वाथ तद्वाक्यं भीता सा दीक्षितायनी ॥ प्रोवाच स्नानमध्याह्नीं क्रियां निष्पादयंत्यथ ॥ ४९ ॥ व्यग्रास्मि देव
 पूजार्थमुपहारादिकर्मणि ॥ समयोऽयतिक्रामेदतिथीनां प्रियातिथे ॥ ५० ॥ इदानीमेव पक्वान्नकरणव्यग्रया मया ॥ स्थापिता भाजने कापि विस्मृ
 तेति न वेद्म्यहम् ॥ ५१ ॥ ॥ दीक्षित उवाच ॥ हं हेऽस्तपुत्रजननि नित्यं सत्यप्रभाषिणि ॥ यदा यदा त्वां संपृच्छेत्तनयः क्व गतस्त्विति ॥ ५२ ॥
 तदा तदेति त्वं ब्रूयान्नाथेदानीं स निर्गतः ॥ अधीत्याध्ययनार्थं च द्वित्रैर्मित्रैस्सयुग्बहिः ॥ ५३ ॥ कुतस्ते शाटकः पत्नि मांजिष्ठो यो मयार्पितः ॥
 लब्धते योऽनिश घाम्नि तथ्यं ब्रूहि भयं त्यज ॥ ५४ ॥ सांप्रतं नेक्ष्यते सोऽपि भृंगारो मणिमंडितः ॥ पट्टसूत्रमयी सापि त्रिपटी न्या मयार्पिता ॥ ५५ ॥
 क्व दाक्षिणात्यं तत्कांस्यं गौडी ताम्रघटी क्व सा ॥ नागदंतमयी सा क्व सुखकौतुकमंचिका ॥ ५६ ॥ क्व सा पर्वतदेशीया चन्द्रकांतिरिवाद्भुता ॥
 दीपकव्यग्रहस्ताग्राऽलंकृता शालभंजिका ॥ ५७ ॥ किं बहूक्तेन कुलजे तुभ्यं कुप्याम्यहं वृथा ॥ तदाभ्यवहरिष्येऽहमुपयंस्याम्यहं यदा ॥ ५८ ॥
 अनपत्योऽस्मि तेनाहं दुष्टेन कुलदूषिणा ॥ उत्तिष्ठानय पाथस्त्वं तस्मै दद्यां तिलांजलिम् ॥ ५९ ॥ अपुत्रत्वं वरं नृणां कुपुत्रात्कुलपांसनात् ॥
 त्यजेदेकं कुलस्यार्थं नीतिरेषा सनातनी ॥ ६० ॥ स्नात्वा नित्यविधिं कृत्वा तस्मिन्नेवाह्निं कस्यचित् ॥ श्रोत्रियस्य सुतां प्राप्य पाणिं जग्राह
 दीक्षितः ॥ ६१ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां प्रथमखंडे सृष्ट्युपाख्याने गुणनिधिचरित्रवर्णनं नाम सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥
 ॥ ब्रह्मोवाच ॥ श्रुत्वा तथा स वृत्तांतं प्राक्तनं स्वं विनिद्य च ॥ कांचिद्दिशं समालोक्य निर्ययौ दीक्षितांगजः ॥ १ ॥ कियच्चिरं ततो गत्वा यज्ञदत्ता
 त्मजस्स हि ॥ दुष्टो गुणनिधिस्तस्थौ गतोत्साहो विसर्जितः ॥ २ ॥ चिंतामवाप महतीं क्व यामि करवाणि किम् ॥ नाहमभ्यस्तविद्योऽस्मि न चैवा
 तिधनोऽस्म्यहम् ॥ ३ ॥ देशान्तरे यस्य धनं स सद्यस्सुखमेधते ॥ भयमस्ति धने चौरात्स विघ्नस्सर्वतो भवः ॥ ४ ॥ याजकस्य कुले जन्म कथं मे
 व्यसनं महत् ॥ अहो बलीयान्हि विधिर्भावि कर्मानुसंधयेत् ॥ ५ ॥ भिक्षितुन्नाधिगच्छामि न मे परिचितिः क्वचित् ॥ न च पार्श्वे धनं किञ्चित्कि

शि०पु०
॥ ५२ ॥

यत्र शरणं भवेत् ॥ ६ ॥ सदानभ्युदिते भानौ प्रसूमे मिष्टभोजनम् ॥ दद्याद्दद्यात्र कं याचे न चेह जननी मम ॥ ७ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इति चिंतय
तस्तस्य बहुशस्तत्र नारद ॥ अतिदीनं तरोर्मूले भानुरस्ताचलं गतः ॥ ८ ॥ एतस्मिन्नेव समये कश्चिन्माहेश्वरो नरः ॥ सहोपहारानादाय नगरा
द्बहिरभ्यगात् ॥ ९ ॥ नानाविधान्महादिव्यान्स्वजनैः परिवारितः ॥ समभ्यर्चिन्मीशानं शिवरात्रावुपोषितः ॥ १० ॥ शिवालयं प्रविश्याथ
स भक्तश्शिवसक्तधीः ॥ यथोचितं सुचितेन पूजयामास शंकरम् ॥ ११ ॥ पक्वान्नगंधमाघ्राय यज्ञदत्तात्मजो द्विजः ॥ पितृत्यक्तो मातृहीनः
क्षुधितः स तमन्वगात् ॥ १२ ॥ इदमन्नं मया ग्राह्यं शिवायोपकृतं निशि ॥ सुप्ते शैवजने देवात्सर्वस्मिन्विविधं महत् ॥ १३ ॥ इत्याशामवलम्ब्याथ
द्वारि शंभोरुपाविशत् ॥ ददश च महापूजां तेन भक्तेन निर्मिताम् ॥ १४ ॥ विधाय नृत्यगीतादि भक्तास्सुप्ताः क्षणे यदा ॥ नैवेद्यं स तदा
दातुं भर्गागारं विवेश ह ॥ १५ ॥ दीपं मंदप्रभं दृष्ट्वा पक्वान्नवीक्षणाय सः ॥ निजचैलांचलाद्वर्ति कृत्वा दीपं च काशयेत् ॥ १६ ॥
यज्ञदत्तात्मजस्सोऽथ शिवनैवेद्यमादरात् ॥ जग्राह सहसा प्रीत्या पक्वान्नं बहुशस्ततः ॥ १७ ॥ ततः पक्वान्नमादाय त्वरितं गच्छतो बहिः ॥
तस्य पादतलाघातात्प्रसुप्तः कोऽप्यबुध्यत ॥ १८ ॥ कोऽयं कोऽयं त्वरापन्नो गृह्यतां गृह्यतामसौ ॥ इति चुक्रोश स जनो गिरा भय
महोच्चया ॥ १९ ॥ यावद्भयात्समागत्य तावत्स पुररक्षकैः ॥ पलायमानो निहतः क्षणादंधत्वमागतः ॥ २० ॥ अभक्ष्यच्च नैवेद्यं यज्ञदत्तात्मजो
मुने ॥ शिवानुग्रहतो नूनं भाविपुण्यबलान्न सः ॥ २१ ॥ अथ बद्धस्समागत्य पाशमुद्गृह्णाणिभिः ॥ निनीषुभिः संयमनो याम्यैस्स विकटैर्भटैः ॥
॥ २२ ॥ तावत्पारिषदाः प्राप्ताः किंकिणीजालमालिनः ॥ दिव्यं विमानमादाय तं नेतुं शूलपाणयः ॥ २३ ॥ शिवगणा उचुः ॥ मुंचतेनं
गणानाहुर्वभूवुश्चकिता भृशम् ॥ २४ ॥ शंभोर्गणानथालोक्य भीतैस्तेर्यमकिंकरीः ॥ अवादि प्रणतैरित्थं दुर्वृत्तोऽयं गणा द्विजः ॥ २५ ॥ यमगणा
उचुः ॥ ॥ कुलाचारं प्रतीर्यैष पित्रोर्वाक्यपराङ्मुखः ॥ सत्यशौचपरिभ्रष्टस्संध्यास्नानविवर्जितः ॥ २६ ॥ आस्तां दूरेऽस्य कर्मान्यच्छिवनिर्मा
ल्यलंघकः ॥ प्रत्यक्षतोऽत्र वीक्ष्यमस्पृश्योऽयं भवादृशाम् ॥ २७ ॥ शिवनिर्माल्यभोक्तारश्शिवनिर्माल्यलंघकाः ॥ शिवनिर्माल्यदानारः स्पर्श
स्तेषां ह्यपुण्यकृत् ॥ २८ ॥ विषमालोक्य वा पेयं श्रेयो वा स्पर्शनं परम् ॥ सेवितव्यं शिवस्वं न प्राणेः कण्ठगतैरपि ॥ २९ ॥ यूयं प्रमाणं
धर्मेषु यथा न च तथा वयम् ॥ अस्ति चेद्धर्मलेशोऽस्य गणास्तं शृणु भो वयम् ॥ ३० ॥ इत्थं तद्वाक्यमाकर्ण्य यामानां शिवकिंकराः ॥ स्मृत्वा

रुद्र सं०
सृ० सं०
अ० १८

457

॥ ५२ ॥

शिवपदाम्भोजं प्रोचुः पारिषदास्तु तान् ॥ ३२ ॥ ॥ शिवकिंकरा ऊचुः ॥ ॥ किंकराशिशवधर्मा ये सूक्ष्मास्ते तु भवादृशेः ॥ स्थललक्ष्यैः कथं
 लक्ष्या लक्ष्या ये सूक्ष्मदृष्टिभिः ॥ ३३ ॥ अनेनानेनसा कर्म यत्कृतं शृणुतेह तत् ॥ यज्ञदत्तात्मजेनाथ सावधानतया गणाः ॥ ३४ ॥ पतंती लिंग
 शिरसि दीपच्छाया निवारिता ॥ स्वचैलांचलतोऽनेन दत्त्वा दीपदशां निशि ॥ ३५ ॥ अपरोऽपि परो धर्मो यातस्तत्रास्य किंकराः ॥ शृण्वतः
 शिवनामानि प्रसंगादपि गृह्यताम् ॥ ३६ ॥ भक्तेन विधिना पूजा क्रियमाणा निरीक्षिता ॥ उपोषितेन भूतायामनेनास्थितचेतसा ॥ ३७ ॥ शिवलोक
 मयं ह्यद्य गताऽस्माभिस्सहैव तु ॥ कंचित्कालं महाभोगान्करिष्यति शिवानुगः ॥ ३८ ॥ कलिंगराजो भविता ततो निर्धूतकल्मषः ॥ एष द्विजवरो
 नूनं शिवप्रियतरो यतः ॥ ३९ ॥ अन्यत्किंचिन्न वक्तव्यं यूयं यात यथागतम् ॥ यमदूतास्स्वलोकं तु सुप्रसन्नेन चेतसा ॥ ४० ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥
 इत्याकर्ण्य वचस्तेषां यमदूता मुनीश्वर ॥ यथागतं ययुस्सर्वे यमलोकं पगङ्मुखाः ॥ ४१ ॥ सर्वं निवेदयामासुश्शमनाय गणा मुने ॥ तद्वृत्तमादितः
 प्रोक्तं शंभुदूतैश्च धर्मतः ॥ ४२ ॥ ॥ धर्मराज उवाच ॥ ॥ सर्वे शृणुत मद्राक्यं सावधानतया गणाः ॥ तदेव प्रीत्या कुरुत मच्छासनपुरस्सरम् ॥
 ॥ ४३ ॥ ये त्रिपुण्ड्रधरा लोके विभूत्या सितया गणाः ॥ ते सर्वे परिहर्तव्या नानेतव्याः कदाचन ॥ ४४ ॥ उद्धूलनकरा ये हि विभूत्या सितया गणाः ॥
 ते सर्वे परिहर्तव्या नानेतव्याः कदाचन ॥ ४५ ॥ शिववेषधरा लोके येन केनापि हेतुना ॥ ते सर्वे परिहर्तव्या नानेतव्याः कदाचन ॥ ४६ ॥ ये
 रुद्राक्षधरा लोके जटाधारिण एव ये ॥ ते सर्वे परिहर्तव्या नानेतव्याः कदाचन ॥ ४७ ॥ उपजीवनहेतोश्च शिववेषधरा हि ये ॥ ते सर्वे परिहर्तव्या
 नानेतव्याः कदाचन ॥ ४८ ॥ दंभेनापि च्छलेनापि शिववेषधरा हि ये ॥ ते सर्वे परिहर्तव्या नानेतव्याः कदाचन ॥ ४९ ॥ एवमाज्ञापयामास
 स यमो निजकिंकरान् ॥ तथेति मत्वा ते सर्वे तूष्णीमासञ्छुचिस्मिताः ॥ ५० ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ पार्षदैर्यमदूतेभ्यो मोचितस्त्विति स द्विजः ॥
 शिवलोकं जगामाशु तैर्गणेशशुचिमानसः ॥ ५१ ॥ तत्र भुक्त्वाखिलान्भोगान्संसेव्य च शिवाशिवौ ॥ अरिंदमस्य तनयः कलिंगाधिपतेरभूत् ॥
 ॥ ५२ ॥ दम इत्यभिधानोऽभूच्छिवसेवापरायणः ॥ बालोऽपि शिशुभिः साकं शिवभक्तिं चकार सः ॥ ५३ ॥ क्रमाद्राज्य
 मवापाथ पितर्युपस्ते युवा ॥ प्रीत्या प्रवर्तयामास शिवधर्माश्च सर्वशः ॥ ५४ ॥ नान्यं धम स जानाति दुर्दमो भूपतिर्दमः ॥
 शिवालयेषु सर्वेषु दीपदानादृते द्विज ॥ ५५ ॥ ग्रामाधीशान्समाहूय सर्वान्स विषयस्थितान् ॥ इत्थमाज्ञापयामास दीपा देयाश्शिवालये ॥
 ॥ ५६ ॥ अन्यथा सत्यमेवेदं स मे दण्ड्यो भविष्यति ॥ दीपदानाच्छिवस्तुष्टो भवतीति श्रुतीरितम् ॥ ५७ ॥ यस्य यस्याभितो ग्रामं यावंतश्च शिवा

शि०पु०

॥ ५३ ॥

रुद्रः ॥ तत्र तत्र सदा दीपो द्योतनीयोऽविचारितम् ॥ ५८ ॥ ममाज्ञाभंगदोषेण शिरश्छेत्स्याम्यसंशयम् ॥ इति तद्वयतो दीपा दीप्ताः प्रति
शिवालयम् ॥ ५९ ॥ अनेनैव स धर्मेण यावज्जीवं दमो नृपः ॥ धर्मोर्द्धं महतीं प्राप्य कालधर्मवशं गतः ॥ ६० ॥ स दीपवासनायोगाद्ब्रह्मदीपान्प्र
दीप्य वै ॥ अलकायाः पतिरभूत्प्रत्नदीपशिखाश्रयः ॥ ६१ ॥ एवं फलति कालेन शिवेऽल्पमपि यत्कृतम् ॥ इति ज्ञात्वा शिवे काय भजनं सु
सुखार्थिभिः ॥ ६२ ॥ क्व स दीक्षितदायादः सर्वधर्मारतिः सदा ॥ शिवालये देवयोगाद्यातश्चोरयितुं वसु ॥ स्वार्थदीपदशोद्योतलिंगमौलितमोहरः ॥
॥ ६३ ॥ कलिंगविषये राज्य प्राप्तो धर्मरतिं सदा ॥ शिवालये समुदीप्य दीपान्प्राग्वासनोदयात् ॥ ६४ ॥ कृपा दिक्पालपदवी मुनीश्वर विलोक्य ॥
मनुष्यधर्मिणानेन सांप्रतं येह भुज्यते ॥ ६५ ॥ इति प्रोक्तं गुणनिधेर्यज्ञदत्तात्मजस्य हि ॥ चरितं शिवसंतोषं शृण्वतां सर्वकामदम् ॥ ६६ ॥ सर्व
देव शिवेनासौ सखित्वं च यथेयिवान् ॥ तदप्येकमना भूत्वा शृणु तात ब्रवीमि ते ॥ ६७ ॥ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां
प्रथमखंडे सृष्ट्युपाख्याने कैलासगमनोपाख्याने गुणनिधिसद्गतिवर्णनं नामाष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ पाद्रे कल्पे मम पुरा
ब्रह्मणो मानसात्सुतात् ॥ पुलस्त्याद्रिश्रवा जज्ञे तस्य वैश्रवणस्सुतः ॥ १ ॥ तेनेयमलका भुक्ता पुरी विश्वकृता कृता ॥ आराध्य त्र्यंबकं देवमत्युग्र
तपसा पुरा ॥ २ ॥ व्यतीते तत्र कल्पे वै प्रवृत्ते मेघवाहने ॥ याज्ञदत्तिरसौ श्रीदस्तपस्तेपे सुदुस्सहम् ॥ ३ ॥ भक्तिप्रभावं विज्ञाय शंभोस्तदीप
माक्रतः ॥ पुरा पुरारेस्संप्राप्य काशिकां चित्प्रकाशिकाम् ॥ ४ ॥ शिवैकादशमुद्रोध्य चित्तरत्नप्रदीपकैः ॥ अनन्यभक्तिस्नेहाढ्यस्तन्मयो ध्यान
निश्चलः ॥ ५ ॥ शिवैक्यसुमहापात्र तपोग्निपरिवृंहितम् ॥ कामक्रोधमहाविघ्नपतंगाघातवर्जितम् ॥ ६ ॥ प्राणसंरोधनिर्वातं निमलं निर्मलेक्षणात् ॥
संस्थाप्य शांभवं लिंगं सद्भावकुसुमार्चितम् ॥ ७ ॥ तावत्तताप स तपस्त्वगस्थिपरिशेषितम् ॥ यावद्बभूव तद्वर्ष्म वर्षाणामयुतं शतम् ॥ ८ ॥ ततः
सह विशालाक्ष्या देवो विश्वेश्वरस्स्वयम् ॥ अलकापतिमालोक्य प्रसन्नेनांतरात्मना ॥ ९ ॥ लिंगे मनस्समाधाय स्थितं स्थाणुस्वरूपिणम् ॥
उवाच वरदोऽस्मीति तदाचक्षालकापते ॥ १० ॥ उन्मील्य नयने यावत्स पश्यति तपोधनः ॥ तावदुद्यत्सहस्रांशुसहस्राधिकतेजसम् ॥ ११ ॥
पुरो ददर्श श्रीकंठं चन्द्रचूडमुमाधवम् ॥ तत्तेजःपरिभूताक्षितेजाः संमील्य लोचने ॥ १२ ॥ उवाच देवदेवेशं मनोरथपदातिगम् ॥ निजांश्चिदर्शने
नाथ हृक्सामर्थ्यं प्रयच्छ मे ॥ १३ ॥ अयमेव वरो नाथ यत्त्वं साक्षात्रिरीक्ष्यसे ॥ किमन्येन वरेणेश नमस्ते शशिशेखर ॥ १४ ॥ इति तद्वचनं
श्रुत्वा देवदेव उमापतिः ॥ ददौ दर्शनसामर्थ्यं स्पृष्ट्वा पाणितलेन तम् ॥ १५ ॥ प्रसार्य नयने पूर्वमुमामेव व्यलोकयत् ॥ ततोऽसौ याज्ञदत्तिस्तु

रुद्र सं० २

सृ० सं० १

अ० १९

॥ ५३ ॥

तत्सामर्थ्यमवाप्य च ॥ १६ ॥ शंभोस्समीपे का योषिदेषा सर्वांगसुन्दरी ॥ अनया किं तपस्तप्तं ममापि तपसोऽधिकम् ॥ १७ ॥ अहो रूपमहो
 प्रेम सौभाग्यं श्रीरहो भृशम् ॥ इत्यवादीदसौ पुत्रो मुहुर्मुहुर्तीव हि ॥ १८ ॥ क्रूरदृग्वीक्षते यावत्पुनः पुनरिदं वदन् ॥ तावत्पुस्फोट
 तन्नेत्रं वामं वामाविलोकनात् ॥ १९ ॥ अथ देव्यब्रवीदेवं किमसौ दुष्टतापसः ॥ असकृद्वीक्ष्य मां वक्ति कुरु त्वं मे तपःप्रभाम् ॥ २० ॥
 असकृदक्षिणेनाक्षणा पुनर्मांमेव पश्यति ॥ असूयमानो मे रूपप्रेमसौभाग्यसंपदः ॥ २१ ॥ इति देवीगिरं श्रुत्वा प्रहस्य प्राह तां
 प्रभुः ॥ उमे त्वदीयः पुत्रोऽयं न च क्रूरेण चक्षुषा ॥ २२ ॥ संपश्यति तपोलक्ष्मीं तव किंत्वधिवर्णयेत् ॥ इति देवीं समाभाष्य
 तमीशः पुनरब्रवीत् ॥ २३ ॥ वरान्ददामि ते वत्स तपसाऽनेन तोषितः ॥ निर्धीनामथ नाथस्त्वं गुह्यकानां भवेश्वरः ॥ २४ ॥ यक्षाणां किन्नराणां च
 राज्ञां राजा च सुव्रतः ॥ पतिः पुण्यजनानां च सर्वेषां धनदो भव ॥ २५ ॥ मया सख्यं च ते नित्यं वत्स्यामि च तवांतिके ॥ अलकां निकषा
 मित्र तव प्रीतिविवृद्धये ॥ २६ ॥ आगच्छ पादयोस्स्याः पत ते जननी त्वियम् ॥ याज्ञदत्तं महाभक्तं सुप्रसन्नेन चेतसा ॥ २७ ॥ ब्रह्मोवाच ॥
 इति दत्त्वा वरान्देवः पुनराह शिवां शिवः ॥ प्रसादं कुरु देवेशि तपस्विन्यंगजेऽन्न वै ॥ २८ ॥ इत्याकर्ण्य वचश्शंभोः पार्वती जगदम्बिका ॥ अब्र
 वीद्याज्ञदत्तिं तं सुप्रसन्नेन चेतसा ॥ २९ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ वत्स ते निर्मल्य भक्तिर्भवे भवतु सर्वदा ॥ भवैकपिंगो नेत्रेण वामेन स्फुटितेन ह
 ॥ ३० ॥ देवेन दत्ता ये तुभ्यं वरास्संतु तथैव ते ॥ कुबेरो भव नाम्ना त्वं मम रूपेर्ष्यया सुत ॥ ३१ ॥ इति दत्त्वा वरान्देवो देव्या सह महेश्वरः ॥
 धनदायाविवेशाथ धाम वैश्वेश्वराभिधम् ॥ ३२ ॥ इत्थं सखित्वं श्रीशंभोः प्रापैष धनदः पुरम् ॥ अलकान्निकषा चासीत्कैलासश्शंकरालयः ॥
 ॥ ३३ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां प्रथमखण्डे कैलासगमनोपाख्याने कुबेरस्य शिवमित्रत्ववर्णनं नामकोनविंशोऽध्यायः ॥
 ॥ १९ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ नारद त्वं शृणु मुने शिवागमनमुत्तमम् ॥ कैलासे पर्वतश्रेष्ठे कुबेरस्य तपोवलात् ॥ १ ॥ निधिपत्ववरं दत्त्वा गत्वा
 स्वस्थानमुत्तमम् ॥ विचिन्त्य हृदि विश्वेशः कुबेरवरदायकः ॥ २ ॥ विध्यंगजस्वरूपो मे पूर्णः प्रलयकार्यकृत् ॥ तद्रूपेण गमिष्यामि कैलासं गुह्य
 कालयम् ॥ ३ ॥ रुद्रो हृदयजो मे हि पूर्णांशो ब्रह्म एकलः ॥ हरिब्रह्मादिभिस्सेव्यो मदभिन्नो निरंजनः ॥ ४ ॥ तत्स्वरूपेण तत्रैव सुहृद्भूत्वा
 विलास्यहम् ॥ कुबेरस्य च वत्स्यामि करिष्यामि तपो महत् ॥ ५ ॥ इति संचिन्त्य रुद्रोऽसौ शिवेच्छां गंतुमुत्सुकः ॥ ननाद तत्र ढक्कां स्वां सुगतिं
 नादरूपिणीम् ॥ ६ ॥ त्रैलोक्यामानशे तस्या ध्वनिरुत्साहकारकः ॥ आह्वानगतिसंयुक्तो विचित्रः सांद्रशब्दकः ॥ ७ ॥ तच्छ्रुत्वा विष्णुब्रह्माद्याः

शि० पु०

॥ ५४ ॥

सुराश्च मुनयस्तथा ॥ आगमा निगमा मूर्तास्सिद्धा जग्मुश्च तत्र वै ॥ ८ ॥ सुरा सुराद्यास्सकलास्तत्र जग्मुश्च सोत्सवाः ॥ सर्वेऽपि प्रमथो जग्मुर्यत्र
कुत्रापि संस्थिताः ॥ ९ ॥ गणपद्म महाभागास्सर्वलोकनमस्कृताः ॥ तेषां संख्यामहं वच्मि सावधानतया शृणु ॥ १० ॥ अभ्यया
च्छंस्वकर्णश्च गणकोट्या गणेश्वरः ॥ दशभिः केकराक्षश्च विकृतोऽष्टाभिरेव च ॥ ११ ॥ चतुःषष्ट्या विशाखश्च नवभिः पारियात्रकः ॥ षड्भिः
सर्वान्तकः श्रीमान्दुन्दुमोऽष्टाभिरेव च ॥ १२ ॥ जालंको हि द्वादशभिः कोटिभिर्गणपुंगवः ॥ सप्तभिस्समदः श्रीमौस्तथैव विकृता
ननः ॥ १३ ॥ पंचभिश्च कपाली हि षड्भिः सन्दारकश्शुभः ॥ कोटिकोटिभिरेवेह कण्डुकः कुण्डकस्तथा ॥ १४ ॥ विष्टभोऽष्टाभिर्गम
दष्टभिश्चन्द्रतापनः ॥ १५ ॥ महाकेशस्सहस्रेण कोटीनां गणपो वृतः ॥ १६ ॥ कुण्डी द्वादशभिर्वाहस्तथा पर्वतकश्शुभः ॥ कालश्च कालकश्चैव
महाकालः शतेन वै ॥ १७ ॥ अग्निकश्शतकोट्या वै कोट्याभिमुख एव च ॥ आदित्यमूर्द्धा कोट्या च तथा चैव धनावहः ॥ १८ ॥ सत्राहश्च शते
नैव कुमुदः कोटिभिस्तथा ॥ अमोघः कोकिलश्चैव कोटिकोट्या सुमंत्रकः ॥ १९ ॥ काकपादोऽपरः षट्या षट्या संतानकः प्रभुः ॥ महाबलश्च
नवभिर्मधुपिङ्गश्च पिङ्गलः ॥ २० ॥ नीलो नवत्या देवेशं पूर्णभद्रस्तथैव च ॥ कोटीनां चैव सप्तानां चतुर्वक्रो महाबलः ॥ २१ ॥ कोटिकोटिसह
स्राणां शतैर्विंशतिभिर्वृतः तत्राजगाम सर्वेशः कैलासगमनाय वै ॥ २२ ॥ काष्ठागृहश्चतुष्पष्ट्या सुकेशो वृषभस्तथा ॥ कोटिभिस्सप्तभिश्चैत्रो नकु
लीशस्स्वयंप्रभुः ॥ २३ ॥ लोकांतकश्च दीप्तात्मा तथा दैत्यांतकः प्रभुः ॥ देवो भृङ्गी रिटिः श्रीमान्देवदेवप्रियस्तथा ॥ २४ ॥ अशनिर्भानुकश्चैव चतुष्पष्ट्या
सनातनः ॥ नंदीश्वरो गणाधीशः शतकोट्या महाबलः ॥ २५ ॥ एते चान्ये च गणपा असंख्याता महाबलाः ॥ सर्वे सहस्रहस्ताश्च जटामुकुट
धारिणः ॥ २६ ॥ सर्वे चन्द्रावतंसाश्च नीलकण्ठास्त्रिलोचनाः ॥ हारकुण्डलकेयूरमुकुटाद्यैरलंकृताः ॥ २७ ॥ ब्रह्मेन्द्रविष्णुसंकाशा अणिमादिगणे
वृताः ॥ सूर्यकोटिप्रतीकाशास्तत्राजग्मर्गणेश्वराः ॥ २८ ॥ एते गणाधिपाश्चान्ये महात्मानोऽमलप्रभाः ॥ जग्मुस्तत्र महाप्रीत्या शिवदर्शनलालसाः
॥ २९ ॥ गत्वा तत्र शिवं दृष्ट्वा नत्वा चक्रुः परां नुतिम् ॥ सर्वे साञ्जलयो विष्णुप्रमुखा नतमस्तकाः ॥ ३० ॥ इति विष्ण्वादिभिस्सार्द्धं महेशः
परमेश्वराः ॥ कैलासगमत्प्रीत्या कुबेरस्य महात्मनः ॥ ३१ ॥ कुबेरोऽप्यागतं शंभुं पूजयामास सादरम् ॥ भक्त्या नानोपहारैश्च परिवारसमन्वितः
॥ ३२ ॥ ततो विष्ण्वादिकान्देवान्गणांश्चान्यानपि ध्रुवम् ॥ शिवानुगान्समानर्च शिवतोषणहेतवे ॥ ३३ ॥ अथ शम्भुस्समालिख्य कुबेरं प्रीत
मानसः ॥ मूर्ध्नि चाग्राय संतस्थावलकां निकषाऽखिलैः ॥ ३४ ॥ शशास विश्वकर्माणं निर्माणार्थं गिरौ प्रभुः ॥ नानाभक्तैर्निवासाय स्वपरेषां यथो
चितम् ॥ ३५ ॥ विश्वकर्मा ततो गत्वा तत्र नानाविधां मुने ॥ रचनां रचयामास द्रुतं शम्भोरनुज्ञया ॥ ३६ ॥ अथ शम्भुः प्रमुदितो हरिप्रार्थनया

रुद्र सं० २

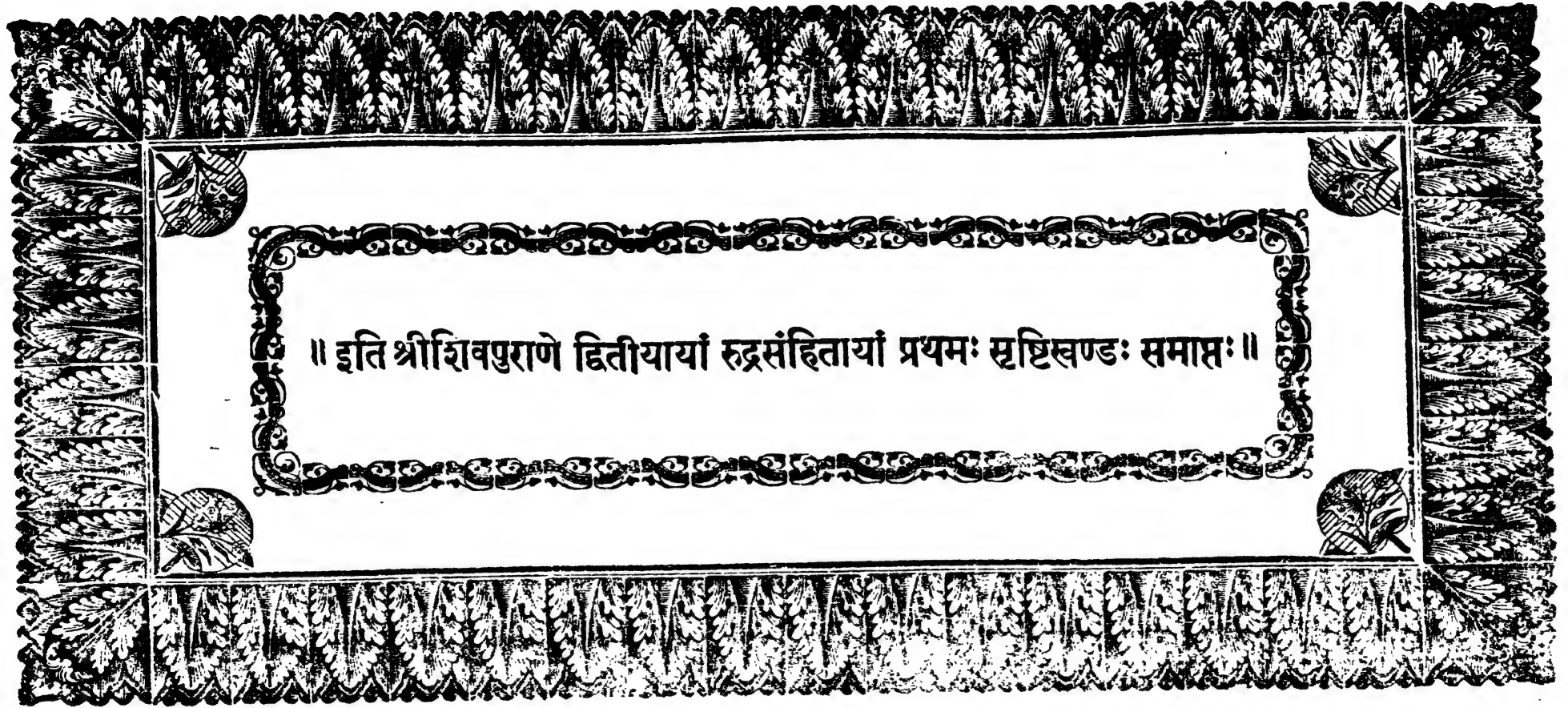
सू० ख० १

अ० २०

५५

॥ ५४ ॥

तदा ॥३७॥ कुबेरानुग्रहं कृत्वा ययौ कैलासपर्वतम् ॥ सुमुहूर्ते प्रविश्यासौ स्वस्थानं परमेश्वरः ॥३८॥ अकरोदखिलान्प्रीत्या सनाथान्भक्तवत्सलः ॥
 अथ सर्वे प्रमुदिता विष्णुप्रभृतयस्सुराः ॥ मुनयश्चापरे सिद्धा अभ्यर्षिचन्मुदा शिवम् ॥ ३९ ॥ समानर्चुः क्रमात्सर्वे नानोपायनपाणयः ॥
 नीराजनं समाकार्षुर्महोत्सवपुरस्सरम् ॥ ४० ॥ तदासीत्सुमनोवृष्टिर्मगलायतना मुने ॥ सुप्रीता ननृतुस्तत्राप्सरसो गानतत्पराः ॥ ४१ ॥ जय
 शब्दो नमश्शब्दस्तत्रासीत्सर्वसंस्कृतः ॥ तदोत्साहो महानासीत्सर्वेषां सुखवर्धनः ॥ ४२ ॥ स्थित्वा सिंहासने शंभुर्विराजाधिकं तदा ॥ सर्वैस्संसेवि
 तोऽभीक्ष्णं विष्ण्वाद्यैश्च यथोचितम् ॥ ४३ ॥ अथ सर्वे सुराद्याश्च तुष्टबुस्तं पृथक् पृथक् ॥ अर्घ्याभिर्वाग्भिरिष्टाभिश्शंकरं लोकशंकरम् ॥ ४४ ॥
 प्रसन्नात्मा स्तुतिं श्रुत्वा तेषां कामान्ददौ शिवः ॥ मनोऽभिलषितान्प्रीत्या वरान्सर्वेश्वरः प्रभुः ॥ ४५ ॥ शिवाज्ञयाथ ते सर्वे स्वं स्वं धाम ययुर्मुने ॥
 प्राप्तकामाः प्रमुदिता अहं च विष्णुना सह ॥ ४६ ॥ उपवेश्यासने विष्णुं माञ्च शम्भुरुवाच ह ॥ बहु सम्बोध्य सुप्रीत्यानुगृह्य परमेश्वरः ॥ ४७ ॥
 शिव उवाच ॥ हे हरे हे विधे तातौ युवां प्रियतरौ मम ॥ सुरोत्तमौ त्रिजगतोऽवनसर्गकरो सदा ॥ ४८ ॥ गच्छतं निर्भयं नित्यं स्वस्थानञ्च मदा
 ज्ञया ॥ सुखप्रदाताहं वै वां विशेषात्प्रेक्षकस्सदा ॥ ४९ ॥ इत्याकर्ण्य वचश्शम्भोः सुप्रणम्य तदाज्ञया ॥ अहं हरिश्च स्वं धामागमाव प्रीतमानसौ ॥
 ॥ ५० ॥ तदानीमेव सुप्रीतश्शंक्रो निधिपम्मुदा ॥ उपवेश्य गृहीत्वा तं कर आह शुभं वचः ॥ ५१ ॥ शिव उवाच ॥ तव प्रेम्णा वशीभूतो मित्र
 ताम्रगमं सखे ॥ स्वस्थानं गच्छ विभयस्सहायोऽहं सदानघ ॥ ५२ ॥ इत्याकर्ण्य वचश्शम्भोः कुबेरः प्रीतमानसः ॥ तदाज्ञया स्वकं धाम जगाम
 प्रमुदान्वितः ॥ ५३ ॥ स उवास गिरौ शम्भुः कैलासे पर्वतोत्तमे ॥ सगणो योगनिरतः स्वच्छन्दो ध्यानतत्परः ॥ ५४ ॥ क्वचिद्ध्यौ स्वमात्मानं
 क्वचिद्योगरतोऽभवत् ॥ इतिहासगणान्प्रीत्यावादीत्स्वच्छन्दमानसः ॥ ५५ ॥ क्वचित्कैलासकुधरसुस्थानेषु महेश्वरः ॥ विजहार गणैः प्रीत्या विवि
 धेषु विहारवित् ॥ ५६ ॥ इत्थं रुद्रस्वरूपोऽसौ शंकरः परमेश्वरः ॥ अकार्षीत्स्वगिरौ लीला नाना योगिवरोऽपि यः ॥ ५७ ॥ नीत्वा कालं कियन्तं
 सोऽपत्नीकः परमेश्वरः ॥ पश्चादवाप स्वां पत्नीं दक्षपत्नीसमुद्रवाम ॥ ५८ ॥ विजहार तया सत्या दक्षपुत्र्या महेश्वरः ॥ सुखी बभूव देवर्षे लोका
 चारुपरायणः ॥ ५९ ॥ इत्थं रुद्रावतारस्ते वर्णितोऽयं मुनीश्वर ॥ कैलासागमनञ्चास्य सखित्वं निधिपस्य हि ॥ ६० ॥ तदन्तर्गतलीलापि वर्णिता
 ज्ञानवर्द्धिनी ॥ इहामुत्र च या नित्यं सर्वकामफलप्रदा ॥ ६१ ॥ इमां कथाम्पठेद्यस्तु शृणुयाद्वा समाहितः ॥ इह भुक्तिं समासाद्य लभेन्मुक्तिम्परत्र
 च ॥ ६२ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां प्रथमखंडे कैलासोपाख्याने शिवस्य कैलासगमनं नाम विशोऽध्यायः ॥ २० ॥

॥ इति श्रीशिवपुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां प्रथमः सृष्टिखण्डः समाप्तः ॥

श्रीगणेशाय नमः ॥ अथ सतीखंडो द्वितीयः प्रारभ्यते ॥ नारद उवाच ॥ विधे सर्वं विजानासि कृपया शंकरस्य च ॥ त्वयाद्भुता हि कथिताः कथा मे
 शिवयोश्शुभाः ॥ १ ॥ त्वन्मुखांभोजसंवृतां श्रुत्वा शिवकथां पराम् ॥ अतृप्तो हि पुनस्तां वै श्रोतुमिच्छाम्यहं प्रभो ॥ २ ॥ पूर्णाशशंकरस्यैव यो
 रुद्रो वर्णितः पुरा ॥ विधे त्वया महेशानः कैलासनिलयो वशी ॥ ३ ॥ स योगी सर्वविष्ण्वादिमुरसेव्यः सतां गतिः ॥ निर्द्वंद्वः क्रीडति सदा
 निर्विकारी महाप्रभुः ॥ ४ ॥ सोऽभूत्पुनर्गृहस्थश्च विवाह्य परमां स्त्रियम् ॥ हरिप्रार्थनया प्रीत्या मंगलां स्वतपस्विनीम् ॥ ५ ॥ प्रथमं दक्षपुत्री सा
 पश्चात्सा पर्वतात्मजा ॥ कथमेकशरीरेण द्वयोरप्यात्मजा मता ॥ ६ ॥ कथं सती पार्वती सा पुनश्शिवमुपागता ॥ एतत्सर्वं तथान्यच्च ब्रह्मन् गदितु
 मर्हसि ॥ ७ ॥ सूत उवाच ॥ इति तस्य वचः श्रुत्वा सुरर्षेः शंकरात्मनः ॥ प्रसन्नमानसो भूत्वा ब्रह्मा वचनमब्रवीत् ॥ ८ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ शृणु तात
 मुनिश्रेष्ठ कथयामि कथां शुभाम् ॥ यां श्रुत्वा सफलं जन्म भविष्यति न संशयः ॥ ९ ॥ पुराहं स्वसुतां दृष्ट्वा संध्याह्वां तनयैस्सह ॥ अभवं विकृतस्तात
 कामबाणप्रपीडितः ॥ १० ॥ धर्मस्मृतस्तदा रुद्रो महायोगी परः प्रभुः ॥ धिक्कृत्य मां सुतैस्तातस्वस्थानं गतवानयम् ॥ ११ ॥ यन्मायामोहितश्चाहं
 वेदवक्ता च मूढधीः ॥ तेनाकार्षं सहाकार्यं परमेशेन शंभुना ॥ १२ ॥ तदीर्षयाहमाकार्षं बहुपायान् सुतैः सह ॥ कर्तुं तन्मोहनं मूढः शिवमायाविमो
 हितः ॥ १३ ॥ अभवंस्तेऽथ वै सर्वे तस्मिन् शंभौ परप्रभौ ॥ उपाया निष्फलास्तेषां मम चापि मुनीश्वर ॥ १४ ॥ तदाऽस्मरं रमेशानं व्यथोपायस्सुतै
 स्सह ॥ अबोधयत्स आगत्य शिवभक्तिरतस्सुधीः ॥ १५ ॥ प्रबोधितो रमेशेन शिवतत्त्वप्रदर्शिना ॥ तदीर्षामत्यजं सोऽहं तं हठं न विमोहितः ॥ १६ ॥
 शक्तिं संसेव्य तत्प्रीत्योत्पादयामास तां तदा ॥ दक्षादसिक्न्यां वीरिण्यां स्वपुत्राद्धरमोहने ॥ १७ ॥ सोमा भूत्वा दक्षसुता तपः कृत्वा तु दुस्स
 हम् ॥ रुद्रपत्न्यभवद्भक्त्या स्वभक्तहितकारिणी ॥ १८ ॥ सोमो रुद्रो गृही भूत्वाकार्षींलीलां परां प्रभुः ॥ मोहयित्वाथ मां तत्र स्वविवाहेऽविकारधीः ॥
 १९ ॥ विवाह्य तां स आगत्य स्वगिरौ सूतिकृत्तया ॥ रेमे बहुविमोहो हि स्वतंत्रस्त्वात्तविग्रहः ॥ २० ॥ तथा विहरतस्तस्य व्यतीयाय महान्
 मुने ॥ कालस्सुखकरश्शंभोर्निर्विकारस्य सद्गतेः ॥ २१ ॥ ततो रुद्रस्य दक्षेण स्पर्द्धा जाता निजेच्छया ॥ महामूढस्य तन्मायामोहितस्य सुग
 विणः ॥ २२ ॥ तत्प्रभावाद्धरं दक्षो महागर्वी विमूढधीः ॥ महाशांतं निर्विकारं निर्दिद बहुमोहितः ॥ २३ ॥ ततो दक्षः स्वयं यज्ञं कृतवान् गर्विनो
 ऽहम् ॥ सर्वानाहूय देवादीन् विष्णुं मां चाखिलाधिपः ॥ २४ ॥ नाजुहाव तथाभूतो रुद्रं रोषसमाकुलः ॥ तथा तत्र सतीं नाम्ना स्वपुत्रीं विधि
 मोहितः ॥ २५ ॥ यदा नाकारिता पित्रा मायामोहितचेतसा ॥ लीलां चकार सुज्ञाना महासाध्वी शिवा तदा ॥ २६ ॥ अथागता सती तत्र

शि०पु०

॥ ५६ ॥

शिवाज्ञामधिगम्य सा ॥ अनाहूतापि दक्षेण गर्विणा स्वपितुर्गृहम् ॥२७॥ विलोक्य रुद्रभागं नो प्राप्यावज्ञां च ताततः ॥ विनिद्य तत्र तान् सर्वान्
देहत्यागमथाकरोत् ॥ २८ ॥ तच्छ्रुत्वा देवदेवेशः क्रोधं कृत्वा तु दुस्सहम् ॥ जटामुत्कृत्य महतीं वीरभद्रमजीजनत् ॥ २९ ॥ सगणं तं समुत्पाद्य
किं कुर्यामीति वादिनम् ॥ सर्वापमानपूर्वं हि यज्ञध्वंसं दिदेश ह ॥३०॥ तदाज्ञां प्राप्य स गणाधीशो बहुबलान्वितः ॥ गतोऽरं तत्र सहसा महा
बलपराक्रमः ॥ ३१ ॥ महोपद्रवमाचेरुर्गणास्तत्र तदाज्ञया ॥ सर्वान् स दंडयामास न कश्चिदवशेषितः ॥३२॥ विष्णुं संजित्य यत्नेन सामरं गण
सत्तमः ॥ चके दक्षशिरश्छेदं तच्छिरोग्रौ जुहाव च ॥ ३३ ॥ यज्ञध्वंसं चकाराशु महोपद्रवमाचरन् ॥ ततो जगाम स्वगिरिं प्रणनाम प्रभुं शिवम् ॥
॥ ३४ ॥ यज्ञध्वंसेऽभवच्चेत्थं देवल्लोके हि पश्यति ॥ रुद्रस्यानुचरस्तत्र वीरभद्रादिभिः कृतः ॥ ३५ ॥ मुने नीतिरियं ज्ञेया श्रुतिस्मृतिषु संमता ॥
रुद्रे रुष्टे कथं लोके सुखं भवति सुप्रभौ ॥ ३६ ॥ ततो रुद्रः प्रसन्नोऽभूत्स्तुतिमाकर्ण्य तां पराम् ॥ विज्ञप्तिं सफलां चके सर्वेषां दीनवन्सलः ॥३७॥
पूर्ववच्च कृतं तेन कृपालुत्वं महात्मना ॥ शंकरेण महेशेन नानालीलाविहारिणा ॥ ३८ ॥ जीवितस्तेन दक्षो हि तत्र सर्वे हि सत्कृताः ॥ पुनस्स
कारितो यज्ञः शंकरेण कृपालुना ॥ ३९ ॥ रुद्रश्च पूजितस्तत्र सर्वैर्देवैर्विशेषतः ॥ यज्ञे विश्वादिभिर्भक्त्या सुप्रसन्नात्मभिर्मुने ॥ ४० ॥ सतीदेहसमु
त्पन्ना ज्वाला लोकसुखावहा ॥ पतिता पर्वते तत्र पूजिता सुखदायिनी ॥ ४१ ॥ ज्वालामुखीति विख्याता सर्वकामफलप्रदा ॥ बभूव परमा देवी
दर्शनात्पापहारिणी ॥ ४२ ॥ इदानीं पूज्यते लोके सर्वकामफलाप्तये ॥ संविधाभिरनेकाभिर्महोत्सवपुरस्सरम् ॥ ४३ ॥ ततश्च सा सती देवी हिमा
लयमुताऽभवत् ॥ तस्याश्च पार्वती नाम प्रसिद्धमभवत्तदा ॥ ४४ ॥ सा पुनश्च समाराध्य तपसा कठिनेन वै ॥ तमेव परमेशानं भर्तारं तमुपाश्रिता
॥ ४५ ॥ एतत्सर्वं समाख्यातं यत्पृष्टोऽहं मुनीश्वर ॥ यच्छ्रुत्वा सर्वपापेभ्यो मुच्यते नात्र संशयः ॥४६॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहि
तायां द्वितीये सतीखंडे सतीसंक्षेपचरित्रवर्णनं नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ सूत उवाच ॥ इत्याकर्ण्य वचस्तस्य नैमिषारण्यवासिनः ॥
पप्रच्छ च मुनिश्रेष्ठः कथां पापप्रणाशिनीम् ॥ १ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ विधे विधे महाभाग कथां शंभोःशुभावहाम् ॥ शृण्वन् भवन्मुखां
भोजान्न तृप्तोऽस्मि महाप्रभो ॥ २ ॥ अतः कथय तत्सर्वं शिवस्य चरितं शुभम् ॥ सतीकीर्त्यन्वितं दिव्यं श्रोतुमिच्छामि विश्वकृत् ॥ ३ ॥ सती
हि कथमुत्पन्ना दशदारेषु शोभना ॥ कथं हरो मनश्चके दाराहरणकर्मणि ॥४॥ कथं वा दक्षकोपेन त्यक्तदेहा सती पुरा ॥ हिमवत्तनया जाता भूयो
वाकाशमागता ॥ ५ ॥ पार्वत्याश्च तपोऽत्युग्रं विवाहश्च कथं त्वभूत् ॥ कथमर्द्धशरीरस्था बभूव स्मरनाशिनः ॥ ६ ॥ एतत्सर्वं समाचक्ष्व विस्तरेण

रुद्र सं० ३

स० खं० ३

अ० २

453

॥ ५६ ॥

महामते ॥ नान्योऽस्ति संशयच्छेत्ता त्वत्समो न भविष्यति ॥७॥ ब्रह्मोवाच ॥ शृणु त्वं च मुने सर्वं सतीशिवयशः शुभम् ॥ पावनं परमं दिव्यं
गुह्याद्गुह्यतमं परम् ॥ ८ ॥ एतच्छंभुः पुरोवाच भक्तवर्याय विष्णवे ॥ पृष्टस्तेन महाभक्त्या परोपकृतये मुने ॥ ९ ॥ ततस्सोऽपि मया पृष्टो विष्णुः
शेववरस्सुधीः ॥ प्रीत्या मह्यं समाचख्यौ विस्तरान्मुनिसत्तम ॥ १० ॥ अहं तत्कथयिष्यामि कथामेतां पुरातनीम् ॥ शिवाशिवयशोयुक्तां सर्वकामफल
प्रदाम् ॥ ११ ॥ पुरा यदा शिवो देवो निर्गुणो निर्विकल्पकः ॥ अरूपश्शक्तिरहितश्चिन्मात्रस्सदसत्परः ॥ १२ ॥ अभवत्सगुणस्सोऽपि विरूपश्शक्तिमा
न्प्रभुः ॥ सोमो दिव्याकृतिर्विप्र निर्विकारी परात्परः ॥ १३ ॥ तस्य वामांगजो विष्णुर्ब्रह्माहं दक्षिणांगजः ॥ रुद्रो हृदयतो जातोऽभवच्च मुनिसत्तम
॥ १४ ॥ सृष्टिकर्ताभवं ब्रह्मा विष्णुः पालनकारकः ॥ लयकर्ता स्वयं रुद्रस्त्रिधाभूतस्सदाशिवः ॥ १५ ॥ तमेवाहं समाराध्य ब्रह्मा लोकपितामहः ॥
प्रजाः ससर्ज सर्वास्तास्सुरासुरनरादिकाः ॥ १६ ॥ सृष्ट्वा प्रजापतीन् दक्षप्रमुखान्सुरसत्तमान् ॥ अमन्यं सुप्रसन्नोऽहं निजं सर्वमहोन्नतम् ॥ १७ ॥
मरिचिमग्निं पुलहं पुलस्त्यांगिरसौ क्रतुम् ॥ वसिष्ठं नारदं दक्षं भृगुं चेति महाप्रभून् ॥ १८ ॥ ब्रह्माहं मानसान्पुत्रानसर्जं च यदा मुने ॥ तदा
मन्मनसो जाता चारुरूपा वरांगना ॥ १९ ॥ नाम्ना संध्या दिवक्षांता सायंसंध्या जपंतिका ॥ अतीव सुन्दरी सुर्भूमुनिचेतोविमोहिनी ॥ २० ॥
न तादृशी देवलोके न मर्त्ये न रसातले ॥ कालत्रयेऽपि वै नारी सम्पूर्णगुणशालिनी ॥ २१ ॥ दृष्ट्वाहं तां समुत्थाय चितयन्हृदि हृद्गतम् ॥ दक्षाद
यश्च स्रष्टारो मरीच्याद्याश्च मत्सुताः ॥ २२ ॥ एवं चिन्तयतो मे हि ब्रह्मणो मुनिसत्तम ॥ मानसः पुरुषो मंजुराविर्भूतो महाद्भुतः ॥ २३ ॥ कांचनी
कृतजाताभः पीनोरस्कस्सुनासिकः ॥ सुवृत्तोरुकटीजधो नीलवेलितकेशरः ॥ २४ ॥ लग्नभ्रुयुगलो लोलः पूर्णचंद्रनिभाननः ॥ कपाटायतसद्रक्षो
रोमराजीवराजितः ॥ २५ ॥ अभ्रमातंगकाकारः पीनो नीलसुवासकः ॥ आरक्तपाणिनयनमुखपादकरोद्भवः ॥ २६ ॥ क्षीणमध्यश्चारुदंतः
प्रमत्तगजगंधनः ॥ प्रफुल्लपद्मपत्राक्षः केशरघ्राणतर्पणः ॥ २७ ॥ कंबुग्रीवो मीनकेतुः प्रांशुर्मकरवाहनः ॥ पंचपुष्पायुधो वेगी पुष्पकोदंडमंडितः
॥ २८ ॥ कांतः कटाक्षपातेन भ्रामयन्नयनद्वयम् ॥ सुगंधिमारुतो तात शृंगाररससेवितः ॥ २९ ॥ तं वीक्ष्य पुरुषं सर्वे दक्षाद्या मत्सुताश्च
ने ॥ औत्सुक्यं परमं जग्मुर्विस्मयाविष्टमानसाः ॥ ३० ॥ अभवद्विकृतं तेषां मत्सुतानां मनो द्रुतम् ॥ धैर्यं नैवालभत्तात कामाकुलितचेत
साम् ॥ ३१ ॥ मां सोऽपि वेधसं वीक्ष्य स्रष्टारं जगतां पतिम् ॥ प्रणम्य पुरुषः प्राह विनयानतकंधरः ॥ ३२ ॥ पुरुष उवाच ॥ किं करिष्याम्यहं
कर्म ब्रह्मस्तत्र नियोजय ॥ मान्योऽद्य पुरुषो यस्मादुचितः शोभितो विधे ॥ ३३ ॥ अभिमानं च योग्यं च स्थानं पत्नी च या मम ॥ तन्मे वद

शि०पु०
॥ ५७ ॥

त्रिलोकेश त्वं स्रष्टा जगतां पतिः ॥ ३४ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ एवं तस्य वचः श्रुत्वा पुरुषस्य महात्मनः ॥ क्षणं न किञ्चित्प्रोवाच स्वस्रष्टा चाति
विस्मितः ॥ ३५ ॥ अतो मनस्सुसंयम्य सम्यगुत्सृज्य विस्मयम् ॥ अवोचत्पुरुषं ब्रह्मा तत्कामं च समावहन् ॥ ३६ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ अनेन
त्वं स्वरूपेण पुष्पबाणेश्च पंचभिः ॥ मोहयन् पुरुषांस्त्रींश्च कुरु सृष्टिं सनातनीम् ॥ ३७ ॥ अस्मिञ्जीवाश्च देवाद्यान्त्रैलोक्ये सचराचरे ॥ एते
सर्वे भविष्यन्ति न क्षमास्तव लंघने ॥ ३८ ॥ अहं वा वासुदेवो वा स्थाणुर्वा पुरुषोत्तम ॥ भविष्यामस्तव वशे किमन्ये प्राणधारकाः ॥ ३९ ॥
प्रच्छन्नरूपो जंतूनां प्रविशन् हृदयं सदा ॥ सुखहेतुः स्वयं भूत्वा सृष्टिं कुरु सनातनीम् ॥ ४० ॥ त्वन्पुष्पबाणस्य सदा सुखलक्ष्यं मनोद्भूतम् ॥ सर्वेषां
प्राणिनां नित्यं सदा मदकरो भवान् ॥ ४१ ॥ इति ते कम कथितं सृष्टिप्रवर्तकं पुनः ॥ नामान्येते वदिष्यन्ति सुता मे तव तत्त्वतः ॥ ४२ ॥ ब्रह्मोवाच ॥
इत्युक्त्वाहं सुरश्रेष्ठ स्वसुतानां मुखानि च ॥ आलोक्य स्वासने पादौ प्रोपविष्टोऽभवं क्षणम् ॥ ४३ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्र
संहितायां द्वितीये सर्तीखंडे कामप्रादुर्भावो नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ततस्ते मुनयः सर्वे तदभिप्रायवेदिनः ॥ चकृस्मदुचितं नाम
मरीचिप्रमुखाः सुताः ॥ १ ॥ मुखावलोकनादेव ज्ञात्वा वृत्तांतमन्यतः ॥ दक्षादयश्च स्रष्टारः स्थानं पत्नीं च ते ददुः ॥ २ ॥ ततो निश्चित्य नामानि
मरीचिप्रमुखा द्विजाः ॥ उचुः संगतमेतस्मै पुरुषाय ममात्मजाः ॥ ३ ॥ ॥ ऋषय उचुः ॥ यस्मात्प्रमथसे तत्त्वं जातोऽस्माकं यथा विधेः ॥
तस्मान्मन्मथनामा त्वं लोके ख्यातो भविष्यसि ॥ ४ ॥ जगत्सु कामरूपस्त्वं त्वत्समो नहि विद्यते ॥ अतस्त्वं कामनामापि ख्यातो भव मनो
भव ॥ ५ ॥ मदनान्मदनाख्यस्त्वं जातो दर्पात्सदर्पकः ॥ तस्मात्कंदर्पनामापि लोके ख्यातो भविष्यसि ॥ ६ ॥ त्वत्समं सर्वदेवानां यद्वीर्यं न
भविष्यति ॥ ततः स्थानानि सर्वाणि सर्वव्यापी भवांस्ततः ॥ ७ ॥ दक्षोऽयं भवतः पत्नीं स्वयं दास्यति कामिनीम् ॥ आद्यः प्रजापतियो हि यथेष्टं
पुरुषोत्तमः ॥ ८ ॥ एषा च कन्यका चारुरूपा ब्रह्ममनोभवा ॥ संध्या नाम्नेति विख्याता सर्वलोके भविष्यति ॥ ९ ॥ ब्रह्मणो ध्यायतो यस्मात्सम्यग्
जाता वरांगना ॥ अतः संध्येति विख्याता कान्ताभा तुल्यमल्लिका ॥ १० ॥ ब्रह्मोवाच ॥ कौसुमानि तथास्त्राणि पंचादाय मनोभवः ॥ प्रच्छन्नरूपी
तत्रैव चितयामास निश्चयम् ॥ ११ ॥ हर्षणं रोचनाख्यं च मोहनं शोषणं तथा ॥ मारणं चेति प्रोक्तानि मुनेर्मोहकराण्यपि ॥ १२ ॥ ब्रह्मणा मम यत्कर्म
समुद्दिष्टं सनातनम् ॥ तदिहैव करिष्यमि मुनीनां सन्निधौ विधेः ॥ १३ ॥ तिष्ठन्ति मुनयश्चात्र स्वयं चापि प्रजापतिः ॥ एतेषां साक्षिभूतं मे
भविष्यत्यद्य निश्चयम् ॥ १४ ॥ संध्यापि ब्रह्मणा प्रोक्ता चेदानीं प्रेषयेद्भुवः ॥ इह कर्म परीक्ष्येव प्रयोगान्मोहयाम्यहम् ॥ १५ ॥ इति

रुद्र वं० २
स० खं २
अ० ३

452

॥ ५७ ॥

संचित्य मनसा निश्चित्य च मनोभवः ॥ पुष्पजं पुष्पजातेश्च योजयामास मार्गणेः ॥ १६ ॥ आलीढस्थानमासाद्य धनुराकृष्य यत्नतः ॥ चकार
 वलयाकारं कामो धन्विर्वस्तदा ॥ १७ ॥ संहिते तेन कोदण्डे मारुताश्च सुगंधयः ॥ वयुस्तत्र मुनिश्रेष्ठ सम्यगाह्लादकारिणः ॥ १८ ॥ ततस्तानपि
 धात्रादीन् सर्वानेव च मानसान् ॥ पृथक् पुष्पशरैस्तीक्ष्णैर्मोहयामास मोहनः ॥ १९ ॥ ततस्ते मुनयस्सर्वे मोहिताश्चाप्यहं मुने ॥ संहितो मनसा
 किञ्चिद्विकारं प्रापुरादितः ॥ २० ॥ संध्यां सर्वे निरीक्षतस्सविकारं मुहुर्मुहुः ॥ आसन् प्रवृद्धमदनाः स्त्री यस्मान्मदनैधिनी ॥ २१ ॥ ततः सर्वान् स
 मदनो मोहयित्वा पुनः पुनः ॥ यथेन्द्रियविकारं ते प्रापुस्तानकरोत्तथा ॥ २२ ॥ उदीरितेन्द्रियो धाता वीक्ष्याहं स यदा च ताम् ॥ तदैव चो न
 पंचाशद्भावा जाताश्शरीरतः ॥ २३ ॥ सापि तैर्वीक्ष्यमाणाश्च कंदर्पशरपातनात् ॥ चक्रे मुहुर्मुहुर्भावान् कटाक्षावर्णादिकान् ॥ २४ ॥ निसर्गसुंदरी
 संध्या तान्भावान् मानसोद्भवान् ॥ कुर्वत्यतितरां रेजे स्वर्णदीव तनूर्मिभिः ॥ २५ ॥ अथ भावयुतां संध्यां वीक्ष्याकार्षं प्रजापतिः ॥ धर्माभि
 पूरिततनुरभिलाषमहं मुने ॥ २६ ॥ ततस्ते मुनयस्सर्वे मरीच्यत्रिमुखा अपि ॥ दक्षाद्याश्च द्विजश्रेष्ठ प्रापुर्वैकारिकेन्द्रियम् ॥ २७ ॥ दृष्ट्वा तथाविधा
 दक्षमरीचिप्रमुखाश्च माम् ॥ संध्यां च कर्मणि निजे श्रद्धा मदनस्तदा ॥ २८ ॥ यदिदं ब्रह्मणा कर्म ममोद्दिष्टं मयापि नत् ॥ कर्तुं शक् नमिति
 ह्यद्वा भावितं स्वभुवा तदा ॥ २९ ॥ इत्थं पापगतिं वीक्ष्य भ्रातॄणां च पितुस्तथा ॥ धर्मस्सस्मार शंभुं वै तदा धर्मावनं प्रभुम् ॥ ३० ॥ संस्मर
 न्मनसा धम शंकरं धर्मपालकम् ॥ तुष्टाव विविधैर्वास्यैर्दीनो भूत्वाजसंभवः ॥ ३१ ॥ धर्म उवाच ॥ देवदेव महादेव धर्मपाल नमोऽस्तु ते ॥
 सृष्टिस्थितिविनाशानां कर्ता शंभो त्वमेव हि ॥ ३२ ॥ सृष्टौ ब्रह्मा स्थितौ विष्णुः प्रलये हररूपधृक् ॥ रजस्सत्त्वतमोभिश्च त्रिगुणैरगुणः प्रभो
 ॥ ३३ ॥ निस्त्रैगुण्यः शिवः साक्षात्तुर्यश्च प्रकृतेः परः ॥ निर्गुणो निर्विकारी त्वं नानालीलाविशारदः ॥ ३४ ॥ रक्ष रक्ष महादेव पापान्मां दुस्तरा
 दितः ॥ मन्पितायं तथा चेमे भ्रातरः पापबुद्धयः ॥ ३५ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इति स्तुतो महेशानो धर्मेणैव परः प्रभुः ॥ तत्राजगाम शीघ्रं वै रक्षितुं धर्ममा
 त्मभूः ॥ ३६ ॥ जातो वियद्गतः शंभुर्विधिं दृष्ट्वा तथाविधम् ॥ मां दक्षाद्याश्च मनसा जहासोपजहास च ॥ ३७ ॥ स साधुवादं तान् सर्वान् विहस्य
 च पुनः पुनः ॥ उवाचेदं मुनिश्रेष्ठ लज्जयन् वृषभध्वजः ॥ ३८ ॥ शिव उवाच ॥ अहो ब्रह्मंस्तव कथं कामभावस्समुद्गतः ॥ दृष्ट्वा च तनयां नैव
 योग्यं वेदानुसारिणाम् ॥ ३९ ॥ यथा माता च भगिनी भ्रातृपत्नी तथा सुता ॥ एताः कुदृष्ट्या द्रष्टव्या न कदापि विपश्चिता ॥ ४० ॥ एष वै वेद
 मार्गस्य निश्चयस्त्वन्मुखे स्थितः ॥ कथं तु काममात्रेण स ते विस्मार्तितो विधे ॥ ४१ ॥ धैर्यं जागरितं ब्रह्मन्मनस्ते चतुरानन ॥ कथं क्षुद्रेण कामेन

शि० पु०
॥ ५८ ॥

रंतुं विघटितं विधे ॥ ४२ ॥ एकांतयोगिनस्तस्मात्सर्वदादित्यदर्शिनः ॥ कथं दक्षमरीच्याद्या लोलुपाः स्त्रीषु मानसाः ॥ ४३ ॥ कथं कामोऽपि मंदात्मा
प्राबल्यात्सोऽधुनैव हि ॥ विकृतान्वणैः कृतवानकालज्ञोऽल्पचेतनः ॥ ४४ ॥ धितं श्रुतं तस्य सदा यस्य कांता मनोऽहर्त्त ॥ धैर्यादाकृष्य
लोल्येषु मज्जयत्यपि मानसम् ॥ ४५ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इति तस्य वचः श्रुत्वा लोके सोऽहं शिवस्य च ॥ ब्रीडया द्विगुणीभूतस्स्वेदार्द्रस्त्वभवं क्षणात्
॥ ४६ ॥ ततो निगृह्येन्द्रियकं विकारं चात्यजं मुने ॥ जिघृक्षुरपि तद्वीत्या तां संध्यां कामरूपिणीम् ॥ ४७ ॥ मच्छरीरात्तु धर्माभो यत्पपात द्विजो
त्तम ॥ अग्निष्वात्ताः पितृगणा जाताः पितृगणास्ततः ॥ ४८ ॥ भिन्नांजननिभास्सर्वे फुल्लराजीवलोचनाः ॥ नितांतयतयः पुण्यास्संसारविमुखाः परे
॥ ४९ ॥ सहस्राणां चतुःषष्टिरग्निष्वात्ताः प्रकीर्तिताः ॥ षडशीतिसहस्राणि तथा बर्हिषदो मुने ॥ ५० ॥ घर्माभः पतितं भूमौ तदा दक्षशरीरतः ॥
समस्तगुणसंपन्ना तस्माज्जाता बरांगना ॥ ५१ ॥ तन्वंगी सममध्या च तनुरोमावली श्रुता ॥ मृद्वंगी चारुदशना नवकांचनसुप्रभा ॥ ५२ ॥
सर्वावयवरम्या च पूर्णचन्द्राननाम्बुजा ॥ नाम्ना रतिरिति ख्याता मुनीनामपि मोहिनी ॥ ५३ ॥ मरीचिप्रमुखाः षड् वै निगृहीतेन्द्रियक्रियाः ॥
ऋते ऋतुं वशिष्ठं च पुलस्त्यांगिरिसौ तथा ॥ ५४ ॥ ऋत्वादीनां चतुर्णां च बीजं भूमौ पपात च ॥ तेभ्यः पितृगणा जाता अपरे मुनिसत्तम ॥ ५५ ॥
सोमपा आज्यपा नाम्ना तथैवान्ये सुकालिनः ॥ हविष्मंतस्सुतास्सर्वे कव्यवाहाः प्रकीर्तिताः ॥ ५६ ॥ ऋतोस्तु सोमपाः
पुत्रा वशिष्ठोत्कालिनस्तथा ॥ आज्यपाख्याः पुलस्त्यस्य हविष्मंतोगिरस्सुताः ॥ ५७ ॥ जातेषु तेषु विप्रेन्द्र अग्निष्वात्तादिकेष्वथ ॥ लोकानां
पितृवर्गेषु कव्यवाद् स समंततः ॥ ५८ ॥ संध्या पितृप्रसूयत्वा तदुद्देशयुताऽभवत् ॥ निर्दोषा शंभुसंहृष्टा धर्मकर्मपरायणा ॥ ५९ ॥ एतस्मिन्नंतरे
शम्भुरनुगृह्याखिलान्द्विजान् ॥ धर्म संरक्ष्य विधिवदंतर्धानं गतो द्रुतम् ॥ ६० ॥ अथ शंकरवाक्येन लज्जितोऽहं पितामहः ॥ कंदर्पायाकोपिषं हि भृकुटी
कुटिलाननः ॥ ६१ ॥ दृष्ट्वा मुखमभिप्रायं विदित्वा सोऽपि मन्मथः ॥ स्वबाणान्संजहाराशु भीतः पशुपतेर्मुने ॥ ६२ ॥ ततः कोपसमायुक्तः पद्म
योनिरहं मुने ॥ अज्वलं चातिबलवान् दिधक्षुरिव पावकः ॥ ६३ ॥ भवनेत्राग्निनिर्दग्धः कंदर्पो दर्पमोहितः ॥ भविष्यति महादेवे कृत्वा कर्म सुदुष्करम् ॥
॥ ६४ ॥ इति वेधास्त्वाह काममक्षयं द्विजसत्तम ॥ समक्षं पितृसंधस्य मुनीनां च यतात्मनाम् ॥ ६५ ॥ इति भीतो रतिपतिस्तत्क्षणात्यक्तमार्गणः ॥
प्रादुर्बभूव प्रत्यक्षं शापं श्रुत्वातिदारुणम् ॥ ६६ ॥ ब्रह्माणं मामुवाचेदं सदक्षादिमुतं मुने ॥ शृण्वतां पितृसंधानां संध्यायाश्च विगर्वधीः ॥ ६७ ॥
॥ काम उवाच ॥ ॥ किमथ भवता ब्रह्मञ् शप्तोऽहमिति दारुणम् ॥ अनागास्तव लोकेश न्याय्यमार्गानुसारिणः ॥ ६८ ॥ त्वया चोक्तं नु मत्कर्म

रुद्र सं०
स० सं० २
अ० ३

451

॥ ५८ ॥

यतद्ब्रह्मन् कृतं मया ॥ तत्र योग्यो न शापो मे यतो नान्यत्कृतं मया ॥ ६९ ॥ अहं विष्णुस्तथा शंभुः सर्वे त्वच्छरणीचराः ॥ इति यद्भवता
 प्रोक्तं तन्मयापि परीक्षितम् ॥ ७० ॥ नापराधो ममाप्यत्र ब्रह्मन्मयि निरागसि ॥ दारुणः समयश्चैष शापो देव जगत्पते ॥ ७१ ॥
 इति तस्य वचः श्रुत्वा ब्रह्माहं जगतां पतिः ॥ प्रत्यवोचं यतात्मानं मदनं दमयन्मुहुः ॥ ७२ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ आत्मजा मम सध्येयं यस्मादेतत्स
 कामतः ॥ लक्ष्मीकृतोऽहं भवता ततश्शापो मया कृतः ॥ ७३ ॥ अधुना शांतरोषोऽहं त्वां वदामि मनोभव ॥ शृणुष्व गतसंदेहस्सुखी भव भयं
 त्यज ॥ ७४ ॥ त्वं भस्म भूत्वा मदन भर्गलोचनवद्विना ॥ तथैवाशु सम पश्चाच्छरीरं प्रापयिष्यसि ॥ ७५ ॥ यदा करिष्यति हरोजसा दारपरि
 ग्रहम् ॥ तदा स एव भवतश्शरीरं प्रापयिष्यति ॥ ७६ ॥ ॥ एवमुक्त्वाथ मदनमहं लोकपितामहः ॥ अंतर्गतो मुनीन्द्राणां मानं
 सानां प्रपश्यताम् ॥ ७७ ॥ इत्येवं मे वचश्श्रुत्वा मदनस्तेऽपि मानसाः ॥ संवभूवुस्सुतास्सर्वे सुखिनोऽरं क्षयं गताः ॥ ७८ ॥ इति श्रीशिव
 महापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां द्वितीये सतीखंडे कामशापानुग्रहो नाम तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ विष्णुशिष्य
 महाप्राज्ञ विधे लोककर प्रभो ॥ अद्भुतेयं कथा प्रोक्ता शिवलीलामृतान्विता ॥ १ ॥ ततः किमभवत्तात चरितं तद्वदाधुना ॥ अहं श्रद्धान्वितः
 श्रोतुं यदि शम्भुकथाश्रयम् ॥ २ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ शंभौ गते निजस्थानं वेधस्यंतर्हिते मयि ॥ दक्षः प्राहाथ कंदर्पं संस्मरन् मम तद्वचः ॥ ३ ॥
 ॥ दक्ष उवाच ॥ महेहजये कंदर्प सद्रूपगुणसंयुता ॥ एनां गृह्णीष्व भार्यार्थं भवतस्सदृशीं गुणैः ॥ ४ ॥ एषा तव महातेजास्सर्वदा सहचारिणी ॥
 भविष्यति यथाकामं धर्मतो वशवर्तिनी ॥ ५ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ इत्युत्वा प्रददौ तस्मै देहस्वेदाम्बुसंभवाम् ॥ कंदर्पायाग्रतः कृत्वा नाम कृत्वा
 रतीति ताम् ॥ ६ ॥ विवाह्य तां स्मरस्सोऽपि मुमोदातीव नारद ॥ दक्षजां तनयां रम्यां मुनीनामपि मोहिनीम् ॥ ७ ॥ अथ तां वीक्ष्य मदनो रत्या
 रूपां स्वस्त्रियं शुभाम् ॥ आत्मागुणेन विद्धोऽसौ मुमोह रतिरंजितः ॥ ८ ॥ क्षणप्रदाऽभवत्कांता गौरीमृगदृशी मुदा ॥ लोलापांग्यथ तस्यैव भार्या
 च सदृशी रतौ ॥ ९ ॥ तस्या भ्रुयुगलं वीक्ष्य संशयं मदनोऽकरोत् ॥ उत्सादनं मत्कोदण्डं विधात्रास्या निवेशितम् ॥ १० ॥ कटाक्षाणामाशु गतिं
 दृष्ट्वा तस्या द्विजोत्तम ॥ आशु गन्तुं निजाम्नाणां श्रद्धे न च चारुताम् ॥ ११ ॥ तस्यास्स्वभावसुरभिधीरश्वासानिलं तथा ॥ आप्राय मदनः श्रद्धां
 त्यक्तवान् मलयानिले ॥ १२ ॥ पूर्णेन्दुसदृशं वक्रं दृष्ट्वा लक्ष्मसुलक्षितम् ॥ न निश्चिकाय मदनो भेदं तन्मुखचन्द्रयोः ॥ १३ ॥ सुवर्णपद्म
 कलिकातुल्यं तस्याः कुचद्वयम् ॥ रेजे चूचुक्युग्मेन भ्रमरेणेव वेष्टितम् ॥ १४ ॥ दृढपीनोन्नतं तस्याः स्तनमध्यं विलंबिनीम् ॥ आनाभिप्रतलं मालां

शि०पु०
॥ ५९ ॥

तन्वीं चंद्रायितां शुभाम् ॥ १५ ॥ ज्यां पुष्पधनुषः कामः षट्पदावलिसंभ्रमाम् ॥ विसस्मार च यस्मात्तां विसृजैनां निरीक्षते ॥ १६ ॥ गम्भीर
नाभिरंभ्रांतश्चतुःपार्श्वत्वगावृतम् ॥ आननज्जक्ष्णो द्रुमार्क्तकफलं यथा ॥ १७ ॥ क्षीणमध्येन वपुषा निसर्गाष्टापदप्रभा ॥ रुक्मवेदीव ददृशे कामेन
रमणी हि सा ॥ १८ ॥ रंभास्तंभायतं स्निग्धं यदूरुयुगलं मृदु ॥ निजशक्तिसमं कामो वीक्षां चक्रे मनोहरम् ॥ १९ ॥ आरक्तपार्ष्णिपादाग्रप्रांतभागं
पदद्वयम् ॥ अनुरागमिवाऽनेन मित्रं तस्या मनोभवः ॥ २० ॥ तस्याः कस्युगं रक्तं नखरैः किंशुकोपमैः ॥ वृत्ताभिरंगुलीभिश्च सूक्ष्माग्राभिर्मनोहरम् ॥
॥ २१ ॥ तद्बाहुयुगलं कांतं मृणालयुगलायतम् ॥ मृदु स्निग्धं चिरं राजत्कांतिलोहप्रवालवत् ॥ २२ ॥ नीलनीरदसंकाशः केशपाशो मनोहरः ॥
चमरीबालभरवद्विभाति स्म स्मरप्रिया ॥ २३ ॥ एतादृशीं रतिं नाम्ना प्रालेयाद्रिसमुद्भवाम् ॥ गंगामिव महादेवो जग्राहोत्फुल्ललोचनः ॥ २४ ॥
चक्रपद्मां चारुबाहुं मृणालशकलान्विताम् ॥ श्रुगमविभ्रमव्राततनूर्मिपरिराजिताम् ॥ २५ ॥ कटाक्षपाततुंगौचां स्वीयनेत्रोत्पलान्विताम् ॥ तनु
लोमांबुशेवालां मनोद्रुमविलासिनीम् ॥ २६ ॥ निम्ननाभिद्वदां क्षामां सर्वांगरमणीयिकाम् ॥ सर्वलावण्यसदनां शोभमानां रमामिव ॥ २७ ॥ द्वाद
शाभरणैर्युक्तां शृंगारैः षोडशैर्युताम् ॥ मोहनीं सर्वलोकानां भासयन्तीं दिशो दश ॥ २८ ॥ इति तां मदनो वीक्ष्य रतिं जग्राह सोत्सुकः ॥ रागादुप
स्थितां लक्ष्मीं हृषीकेश इवोत्तमाम् ॥ २९ ॥ नोवाच च तदा दक्षं कामो मोदभवात्ततः ॥ विस्मृत्य दारुणं शापं विधिदत्तं विमोहितः ॥ ३० ॥ तदा
महोत्सवस्तात बभूव सुखवर्द्धनः ॥ दक्षः प्रीततरश्चासीन्मुमुदे तनया मम ॥ ३१ ॥ कामोऽतीव सुखं प्राप्य सर्वदुःखक्षयं गतः ॥ दक्षजापि रतिः
कामं प्राप्य चापि जहर्ष ह ॥ ३२ ॥ राज तनयासार्द्धं भिन्नश्चारुवचाः स्मरः ॥ जीमूत इव संध्यायां सौदामन्या मनोज्ञया ॥ ३३ ॥ इति रतिपति
रुच्चैर्मोहयुक्तो रतिं तां हृदुपरि जगृहे वै योगदर्शीव विद्याम् ॥ रतिरपि पतिमग्र्यं प्राप्य सा चापि रेजे हरिमिव कमला वै पूर्णचन्द्रोपमास्या ॥
॥ ३४ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां द्विती० स० कामविवाहवर्णनं नाय चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ सूत उवाच ॥ इत्याकर्ण्य
वचस्तस्य ब्रह्मणो मुनिसत्तमः ॥ स मुदोवाच संस्मृत्य शंकरं प्रीतमानसः ॥ १ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ब्रह्मन् विधे महाभाग विष्णुशिष्य महा
मते ॥ अद्भुता कथिता लीला त्वया च शशिमौलिनः ॥ २ ॥ गृहीतदारो मदने हृष्टे हि स्वगृहं गते ॥ दक्षे च स्वगृहं याते तथाहि त्वयि कर्तारि ॥
॥ ३ ॥ मानसेषु च पुत्रेषु गतेषु स्वस्वधामसु ॥ संध्या कुत्र गता सा च ब्रह्मपुत्री पितृप्रसूः ॥ ४ ॥ किं चकार च केनैव पुंशेण विवाहिता ॥ एत
त्सर्वं विशेषेण संध्यायाश्चरितं वद ॥ ५ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ इत्याकर्ण्य वचस्तस्य ब्रह्मा पुत्रस्य धीमतः ॥ संस्मृत्य शंकरं भक्त्या ब्रह्मा प्रोवाच

रुद्र सं० ३
स० खं० ३
अ० ५

५५०

॥ ५९ ॥

तत्त्ववित् ॥ ६ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ शृणु त्वं च मुने सर्वं संध्यायाश्चरितं शुभम् ॥ यच्छ्रुत्वा सर्वकामिन्यस्साध्यस्युस्सर्वदा मुने ॥ ७ ॥ सा
 च संध्या सुता मे हि मनोजाता पुराऽभवत् ॥ तपस्तत्त्वा तनुं त्यक्त्वा सैव जाता त्वरुंधती ॥ ८ ॥ मेधातिथेस्सुता भूत्वा मुनिश्रेष्ठस्य धीमती ॥
 ब्रह्मविष्णुमहेशानवचनाच्चरितव्रता ॥ ९ ॥ वव्रे पतिं महात्मानं वसिष्ठं शंसितव्रतम् ॥ पतिव्रता च मुख्याऽभूद्वंद्या पूज्या त्वभीषणा ॥ १० ॥ नारद उवाच ॥
 कथं तथा तपस्तप्तं किमर्थं कुत्र संध्यया ॥ कथं शरीरं सा त्यक्त्वाऽभवन्मेधातिथेः सुता ॥ ११ ॥ कथं वा विहितं देवैर्ब्रह्मविष्णुशिवैः पतिम् ॥ वसिष्ठं तु
 महात्मानं संवव्रे शंसितव्रतम् ॥ १२ ॥ एतन्मे श्रोष्यमाणाय विस्तरेण पितामह ॥ कौतूहलमरुंधत्याश्चरितं ब्रूहि तत्त्वतः ॥ १३ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ अहं स्वतनयां
 संध्यां दृष्ट्वा पूर्वमथात्मनः ॥ कामायाशु मनोऽकार्षं त्यक्त्वा शिवभयाच्च सा ॥ १४ ॥ संध्यायाश्चलितं चित्तं कामबाणविलोडितम् ॥ ऋषीणामपि
 संरुद्धमानसानां महात्मनाम् ॥ १५ ॥ भर्गस्य वचनं श्रुत्वा सोपहासं च मां प्रति ॥ आत्मनश्चलितत्वं वै ह्यमर्यादमृषीन्प्रति ॥ १६ ॥ कामस्य
 तादृशं भावं मुनिमोहकरं मुहुः ॥ दृष्ट्वा संध्या स्वयं तत्रोपयमायातिदुःखिता ॥ १७ ॥ ततस्तु ब्रह्मणा शप्ते मदने च मया मुने ॥ अंतर्भूते मयि
 शिवे गते चापि निजास्पदे ॥ १८ ॥ आमर्षवशमापन्ना सा संध्या मुनिसत्तम ॥ मम पुत्री विचार्यैवं तदा ध्यानपराऽभवत् ॥ १९ ॥ ध्यायंती क्षणमे
 वाशु पूर्वं वृत्तं मनस्विनी ॥ इदं विममृशे संध्या तस्मिन्काले यथोचितम् ॥ २० ॥ ॥ संध्योवाच ॥ उत्पन्नमात्रां मां दृष्ट्वा युवतीं मदनेरितः ॥
 अकार्षीत्सानुरागोऽयमभिलाषं पिता मम ॥ २१ ॥ पश्यतां मानसानां च मुनीनां भावितात्मनाम् ॥ दृष्ट्वैव माममर्यादं सकाममभवन्मनः ॥ २२ ॥
 ममापि मथितं चित्तं मदनेन दुरात्मना ॥ येन दृष्ट्वा मुनीन्सर्वाश्चलितं मन्मनो भृशम् ॥ २३ ॥ फलमेतस्य पापस्य मदनस्स्वयमाप्तवान् ॥ यस्तं
 शशाप कुपितः शंभोरग्रे पितामहः ॥ २४ ॥ प्राप्नुयां फलमेतस्य पापस्य स्ववकारिणी ॥ तच्छोधनफलमहमाशु चेच्छामि साधनम् ॥ २५ ॥ यन्मां
 पिता भ्रातरश्च सकामामपरोक्षतः ॥ दृष्ट्वा चक्रुस्स्पृहां तस्मान्न मतः पापकृत्परा ॥ २६ ॥ ममापि कामभावोऽभूदमर्यादं समीक्ष्य तान् ॥
 पत्या इव स्वके ताते सर्वेषु सहजेष्वपि ॥ २७ ॥ करिष्याम्यस्य पापस्य प्रायश्चित्तमहं स्वयम् ॥ आत्मानमग्नौ होष्यामि वेदमार्गानुसारतः ॥
 ॥ २८ ॥ किं त्वेकां स्थापयिष्यामि मर्यादामिह भूतले ॥ उत्पन्नमात्रा न यथा सकामास्स्युःशरीरिणः ॥ २९ ॥ एतदर्थमहं कृत्वा तपः परम्
 दारुणम् ॥ मर्यादां स्थापयिष्यामि पश्चात्त्यक्षामि जीवितम् ॥ ३० ॥ यन्मिच्छर्गरे पित्रा मे ह्यभिलापस्त्वयं कृतः ॥ भ्रातृभिस्तेन कायेन
 किंचिन्नास्ति प्रयोजनम् ॥ ३१ ॥ मया येन शरीरेण तातेषु सहजेषु च ॥ उद्भाविनः कामभावो न तत्सुकृतसाधनम् ॥ ३२ ॥ इति संचित्य

शि० पु०
॥ ६० ॥

यनसा संध्या शैलवरं ततः ॥ जगाम चन्द्रभागाख्यं चन्द्रभागापगा यतः ॥ ३३ ॥ अथ तत्र गतां ज्ञात्वा संध्यां गिरिवं प्रति ॥ तपसे
नियतात्मानं ब्रह्मोवाच महं सुतम् ॥ ३४ ॥ वशिष्ठं संयतात्मानं सर्वज्ञं ज्ञानयोगिनम् ॥ समीपे स्वे समासीनं वेदवेदांगपाङ्गम् ॥ ३५ ॥
॥ ब्रह्मोवाच ॥ वशिष्ठपुत्र गच्छ त्वं संध्यां जातां मनस्विनीम् ॥ तपसे धृतकामां च दीक्षस्वैनां यथाविधि ॥ ३६ ॥ मंदाश्रमभवत्तस्याः
पुग दृष्ट्वैव कामुकान् ॥ युष्मान्मां च तथात्मानं सकामां मुनिसत्तम ॥ ३७ ॥ अनुक्तमूर्तं तत्कर्म पूर्वमृत्युं विमृश्य सा ॥ युष्माकमात्मनश्चापि
प्राणान्संत्यक्तुमिच्छति ॥ ३८ ॥ समर्यादेषु मर्यादां तपसा स्थापयिष्यति ॥ तपः कर्तुं गता साध्वी चन्द्रभागाख्यभूधरे ॥ ३९ ॥ न भावं तपसस्तात
सानुजानाति कंचन ॥ तस्माद्यथोपदेशात्सा प्राप्नोत्विति तथा कुरु ॥ ४० ॥ इदं रूपं परित्यज्य निजं रूपांतरं मुने ॥ परिगृह्णांतिके तस्याः तप
श्चर्या निदर्शयन् ॥ ४१ ॥ इदं स्वरूपं भक्तो दृष्ट्वा पूर्वं यथात्र वाम् ॥ नाप्नुयात्साथ किंचिद्वैततो रूपांतरं कुरु ॥ ४२ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ नारदेत्यं
वसिष्ठो मे समाज्ञतो दयावता ॥ यथास्त्विनि च मां प्रोच्य ययौ संध्यांतिकं मुनिः ॥ ४३ ॥ तत्र देवसरः पूर्णं गणैर्मानससंमितम् ॥ ददर्श स वसि
ष्ठोऽथ संध्यां तत्तीरगामपि ॥ ४४ ॥ तीरस्थया तथा रेजे तत्सरः कमलोज्ज्वलम् ॥ उद्यदिदुसुनक्षत्रं प्रदोषे गगनं यथा ॥ ४५ ॥ मुनिर्दृष्ट्वाथ तां तत्र
सुसंभावां स कौतुकी ॥ वीक्षां चक्रे सरस्तत्र बृहल्लोहितसंज्ञकम् ॥ ४६ ॥ चन्द्रभागा नदी तस्मात्प्राकारादक्षिणांबुधिम् ॥ यांती सा चैव ददृशे तेन
सानुगिरेर्महतम् ॥ ४७ ॥ निर्भिद्य पश्चिमं सा तु चन्द्रभागस्य सा नदी ॥ यथा हिमवतो गंगा तथा गच्छति सागरम् ॥ ४८ ॥ तस्मिन् गिरी चन्द्र
भागे बृहल्लोहिततीरगाम् ॥ संध्यां दृष्ट्वाथ पप्रच्छ वसिष्ठस्सादरं तदा ॥ ४९ ॥ वशिष्ठ उवाच ॥ किमर्थमागता भद्रे निर्जनं त्वं महीधरम् ॥ कस्य वा
तनया किं वा भवत्यापि चिकीर्षितम् ॥ ५० ॥ एतदिच्छाम्यहं श्रोतुं वद गुह्यं न चेद्भवेत् ॥ वदनं पूर्णचन्द्राभं निश्चेष्टं वा कथं तव ॥ ५१ ॥ ब्रह्मो
वाच ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य वसिष्ठस्य महात्मनः ॥ दृष्ट्वा च तं महात्मानं ज्वलंतमिव पावकम् ॥ ५२ ॥ शरीरधृग्ब्रह्मचर्यं विलसंतं जटा
धरम् ॥ सादरं प्रणिपत्याथ संध्योवाच तपोधनम् ॥ ५३ ॥ संध्योवाच ॥ यदर्थमागता शैलं सिद्धं तन्मे निबोध ह ॥ तव दर्शनमात्रेण यन्मे
सेत्स्यति वाति भो ॥ ५४ ॥ तपश्चर्तुमहं ब्रह्मन्निर्जनं शैलमागता ॥ ब्रह्मणोऽहं सुता जाता नाम्ना संध्येति विश्रुता ॥ ५५ ॥ यदि ते युज्यते सह्यं मां
त्वं समुपदेशय ॥ एतच्चिकीर्षितं गुह्यं नान्यैः किंचन विद्यते ॥ ५६ ॥ अज्ञात्वा तपसो भावं तपोऽनमुपाश्रिता ॥ चितया परिशुष्येऽहं वेपते
हि मनो मम ॥ ५७ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ आकर्ण्य तस्या वचनं वसिष्ठो ब्रह्मवित्तमः ॥ स्वयं च सर्वकृत्यज्ञो नान्यत्किंचन पृष्ट

रुद्र सं० २
स० ख० २
अ० ५

५५१

॥ ६० ॥

वान् ॥ ५८ ॥ अथ तां नियतात्मानं तपसेति धृतोद्यमाम् ॥ प्रोवाच मनसा स्मृत्वा शंकरं भक्तवत्सलम् ॥ ५९ ॥ ॥ वसिष्ठ
 उवाच ॥ परमं यो महतेजः परमं यो महत्तपः ॥ परमः परमाराध्यः शम्भुर्मनसि धार्यताम् ॥ ६० ॥ धर्मार्थकाममोक्षाणां य एकस्त्वादिकारणम् ॥
 तमेकं जगतामाद्यं भजस्व पुरुषोत्तमम् ॥ ६१ ॥ मंत्रेणानेन देवेशं शम्भुं भज शुभानने ॥ तेन ते सकलावाप्तिर्भविष्यति न संशयः ॥ ६२ ॥ ॐ
 नमश्शंकरायेति ओमित्येतेन सन्ततम् ॥ मौनतपस्याप्रारम्भं तन्मे निगदतः शृणु ॥ ६३ ॥ स्नानं मौनेन कर्तव्यं मौनेन ह्रस्वजनम् ॥ द्वयोः पूर्णजलाहारं
 प्रथमं षष्ठकालयोः ॥ ६४ ॥ तृतीये षष्ठकाले तु ह्युपवासपरा भवेत् ॥ एवं तपस्समाप्तौ वा षष्ठे काले क्रिया भवेत् ॥ ६५ ॥ एवं मौनतपस्याख्या ब्रह्म
 चर्यफलप्रदा ॥ सर्वाभीष्टप्रदा देवि सत्यं सत्यं न संशयः ॥ ६६ ॥ एवं चित्ते समुद्दिश्य कामं चिंतय शंकरम् ॥ स ते प्रसन्न इष्टार्थमचिरादेव दास्यति
 ॥ ६७ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ उपविश्य वसिष्ठोऽथ संध्यायै तपसः क्रियाम् ॥ तामाभाष्य यथान्यार्यं तत्रैवातर्दधे मुनिः ॥ ६८ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे
 द्वितीयायां रुद्रसंहितायां द्वितीये सतीखंडे संध्याचारित्रवर्णनं नाम पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ सुतवर्य महाप्राज्ञ शृणु संध्यातपो महत् ॥
 यच्छ्रुत्वा नश्यते पापसमूहस्तत्क्षणाद्भुवम् ॥ १ ॥ उपविश्य तपोभावं वसिष्ठे स्वगृहं गते ॥ संध्यापि तपसो भावं ज्ञात्वा मोदमवाप ह ॥ २ ॥
 ततस्सानंदमनसो वेषं कृत्वा तु यादृशम् ॥ तपश्चर्तुं समारेभे बृहल्लोहिततीरगा ॥ ३ ॥ यथोक्तं तु वशिष्ठेन मंत्रं तपसि साधनम् ॥ मंत्रेण तेन
 सद्भक्त्या पूजयामास शंकरम् ॥ ४ ॥ एकान्तमनसस्तस्याः कुर्वत्याः सुमहत्तपः ॥ शंभौ विन्यस्तचित्तायां गतमेकं चतुर्युगम् ॥ ५ ॥ प्रसन्नोऽभूत्तदा
 शंभुस्तपसा तेन तोषितः ॥ अंतर्बहिस्तथाकाशे दर्शयित्वा निजं वपुः ॥ ६ ॥ यद्रूपं चिंतयन्ती सा तेन प्रत्यक्षतां गतः ॥ ७ ॥ अथ सा पुरतो दृष्ट्वा
 मनसा चिंतितं प्रभुम् ॥ प्रसन्नवदनं शांतं मुमोदातीव शंकरम् ॥ ८ ॥ ससाध्वसमहं वक्ष्ये किं कथं स्तौमि वा हरम् ॥ इति चिंतापरा भूत्वा न्यमीलयत्
 चक्षुषी ॥ ९ ॥ निमीलिताक्ष्यास्तस्यास्तु प्रविश्य हृदयं हरः ॥ दिव्यं ज्ञानं ददौ तस्यै वाचं दिव्ये च चक्षुषी ॥ १० ॥ दिव्यज्ञानं दिव्यचक्षु
 र्दिव्यां वाचमवाप सा ॥ प्रत्यक्षं वीक्ष्य दुर्गेशं तुष्टाव जगतां पतिम् ॥ ११ ॥ ॥ संध्योवाच ॥ ॥ निराकारं ज्ञानगम्यं परं यत्रैव स्थूलं
 नापि सूक्ष्मं न चोच्चम् ॥ अंतश्चित्यं योगिभिस्तस्य रूपं तस्मै तुभ्यं लोककर्त्रे नमोऽस्तु ॥ १२ ॥ शर्वं शांतिं निर्मलं निर्विकारं
 ज्ञानागम्यं स्वप्रकाशोऽविकारम् ॥ स्वाध्वप्रसूयं ध्वांतमार्गात्परस्तादृपं यस्य त्वां नमामि प्रसन्नम् ॥ १३ ॥ एकं शुद्धं दीप्यमानं विनाजं

शि० पु०
॥ ६१ ॥

चिदानंदं सहजं चाविकारि ॥ नित्यानंदं सत्यभूतिप्रसन्नं यस्य श्रीदं रूपमस्मै नमस्ते ॥ १४ ॥ विद्याकारोद्गावनीयं प्रभिन्नं सत्त्वच्छंदं ध्येयं
मात्मस्वरूपम् ॥ सारं पारं पावनानां पवित्रं तस्मै रूपं यस्य चैवं नमस्ते ॥ १५ ॥ यत्त्वाकारं शुद्धरूपं मनोज्ञं रत्नाकल्पं स्वच्छकर्पूरगौरम् ॥
इष्टाभीती शूलखण्डं दधानं हस्तैर्नमो योगयुक्ताय तुभ्यम् ॥ १६ ॥ गगनं भूर्दिशश्चैव सलिलं ज्योतिरेव च ॥ पुनः कालश्च रूपाणि यस्य तुभ्यं
नमोऽस्तु ते ॥ १७ ॥ प्रधानपुरुषो यस्य कायत्वेन विनिर्गतौ ॥ तस्मादव्यक्तरूपाय शंकराय नमो नमः ॥ १८ ॥ यो ब्रह्मा कुरुते सृष्टिं यो विष्णुः
कुरुते स्थितिम् ॥ संहरिष्यति यो रुद्रस्तस्मै तुभ्यं नमो नमः ॥ १९ ॥ नमो नमः कारणकारणाय दिव्यामृतज्ञानविभूतिदाय ॥ समस्तलोकांतरभूतिदाय
प्रकाशरूपाय परात्पराय ॥ २० ॥ यस्यापरं नो जगदुच्यते पदात् क्षितिर्दिशस्सूर्य इंदुर्मनोजः ॥ बहिर्मुखा नाभितश्चान्तरिक्षं तस्मै तुभ्यं शंभवे मे
नमोऽस्तु ॥ २१ ॥ त्वं परः परमात्मा च त्वं विद्या विविधा हरः ॥ सद्ब्रह्म च परं ब्रह्म विचारणपरायणः ॥ २२ ॥ यस्य नादिर्न मध्यं च नांतमस्ति
जगद्यतः ॥ कथं स्तोष्यामि तं देवं वाङ्मनोगोचरं हरम् ॥ २३ ॥ यस्य ब्रह्मादयो देवा मुनयश्च तपोधनाः ॥ न विप्रव्रंति रूपाणि वर्णनीयः
कथं स मे ॥ २४ ॥ स्त्रिया मया ते किं ज्ञेया निर्गुणस्य गुणाः प्रभो ॥ नैव जानंति यद्रूपं सेन्द्रा अपि सुरासुराः ॥ २५ ॥ नमस्तुभ्यं महेशान
नमस्तुभ्यं तपोमय ॥ प्रसीद शंभो देवेश भूयो भूयो नमोऽस्तु ते ॥ २६ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्याकर्ण्य वचस्तस्यास्संस्तुतः परमेश्वरः ॥ सुप्रसन्न
तरश्चाभूच्छंकरो भक्तवत्सलः ॥ २७ ॥ अथ तस्याशरीरं तु वल्कलाजिनसंयुतम् ॥ परिच्छन्नं जटाव्रातैः पवित्रे मूर्ध्नि राजितैः ॥ २८ ॥ हिमानी
तर्जिताभोजसदृशं वदनं तदा ॥ निरीक्ष्य कृपयाविष्टो हरः प्रोवाच तामिदम् ॥ २९ ॥ महेश्वर उवाच ॥ प्रीतोऽस्मि तपसा भद्रे भवत्याः पर
मेण वै ॥ स्तवेन च शुभप्राज्ञे वरं वरय सांप्रतम् ॥ ३० ॥ येन ते विद्यते कार्यं वरेणास्मिन्मनोगतम् ॥ तत्करिष्ये च भद्रं ते प्रसन्नोऽहं
तव व्रतैः ॥ ३१ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इति श्रुत्वा महेशस्य प्रसन्नमनसस्तदा ॥ संध्योवाच सुप्रसन्ना प्रणम्य च मुहुर्मुहुः ॥ ३२ ॥
संध्योवाच ॥ ॥ यदि देवो वरः प्रीत्या वरयोग्यास्म्यहं यदि ॥ यदि शुद्धास्म्यहं जाता तस्मात्पापान्महेश्वर ॥ ३३ ॥ यदि देव
प्रसन्नोऽसि तपसा मम सांप्रतम् ॥ वृत्तस्तदायं प्रथमं वरो मम विधीयताम् ॥ ३४ ॥ उत्पन्नमात्रा देवेश प्राणिनोऽस्मिन्नभस्थले ॥ न भवंतु ममे
नैव सकामास्संभवंतु वै ॥ ३५ ॥ यदि वृत्ताहं लोकेषु त्रिष्वपि प्रथिता यथा ॥ भविष्यामि तथा नान्या वर एको वृत्तो मया ॥ ३६ ॥ सकामा मम
सृष्टिस्तु कुत्रचिन्न पतिष्यति ॥ यो मे पतिर्भवेन्नाथ सोऽपि मेऽतिसुहृच्च वै ॥ ३७ ॥ यो द्रक्ष्यति सकामो मां पुरुषस्तस्य पुरुषम् ॥ नाशं गमिष्यति

रुद्र० सं०
सृ० खं २
अ० ६

448

॥ ६१ ॥

तदा स च क्लीबो भविष्यति ॥ ३८ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्याशंको भक्तवत्सलः ॥ उवाच सुप्रसन्नात्मा निष्पापायास्त्येति ॥ ३९ ॥
महेश्वर उवाच ॥ शृणु देवि च संध्ये त्वं त्वत्पापं भस्मतां गतम् ॥ त्वयि त्यक्तो मया क्रोधः शुद्धा जाता तपःकरात् ॥ ४० ॥ यद्यद्भूतं त्वया भद्रे
दत्तं तदखिलं मया ॥ सुप्रसन्नेन तपसा तव संध्ये वरेण हि ॥ ४१ ॥ प्रथमं शैशवो भावः कौमारस्यो द्वितीयकः ॥ तृतीयो यौवनो भावश्चतुर्थो
वार्द्धकस्तथा ॥ ४२ ॥ तृतीये त्वथ संप्राप्ते वयोभागे शरीरिणः ॥ सकामास्स्युर्द्वितीयान्ते भविष्यन्ति क्वचित् क्वचित् ॥ ४३ ॥ तपसा तव मर्यादा जगति
स्थापिता मया ॥ उत्पन्नमात्रा न यथा सकामास्स्युश्शरीरिणः ॥ ४४ ॥ त्वं च लोके सतीभावं तादृशं समवाप्नुहि ॥ त्रिषु लोकेषु नान्यस्या यादृशं
संभविष्यति ॥ ४५ ॥ यः पश्यति सकामस्त्वां पाणिग्राह्यते तव ॥ स सद्यः क्लीबतां प्राप्य दुर्बलत्वं गमिष्यति ॥ ४६ ॥ पतिस्तव महाभाग
स्तपोरूपसमन्वितः ॥ सप्तकल्पांतजीवी च भविष्यति सह त्वया ॥ ४७ ॥ इति ते ये वरा मत्तः प्रार्थितास्ते कृता मया ॥ अन्यच्च ते वदिष्यामि पूर्वं
जन्मनि संस्थितम् ॥ ४८ ॥ अग्नौ शरीरत्यागस्ते पूर्वमेव प्रतिश्रुतः ॥ तदुपायं वदामि त्वां तत्कुरुष्व न संशयः ॥ ४९ ॥ स च मेधातिथेर्यज्ञे मुने
द्वादशवार्षिके ॥ कृत्स्नप्रज्वलिते वह्नावचिरात् क्रियतां त्वया ॥ ५० ॥ एतच्छैलोपत्यकायां चंद्रभागानदीतटे ॥ मेधातिथिर्महायज्ञं कुरुते
तापसाश्रमे ॥ ५१ ॥ तत्र गत्वा स्वयं छंदं मुनिभिर्नोपलक्षिता ॥ मत्प्रसादाद्ब्रह्मजाता तस्य पुत्री भविष्यति ॥ ५२ ॥ यस्ते वरो वाञ्छनीयः
स्वामी मनसि कश्चन ॥ तं निधाय निजस्वांते त्यज वह्नौ वपुः स्वकम् ॥ ५३ ॥ यदा त्वं दारुणं संध्ये तपश्चरसि पर्वते ॥ यावच्चतुर्थ्युगं तस्य
व्यतीते तु कृते युगे ॥ ५४ ॥ त्रेतायाः प्रथमे भागे जाता दक्षस्य कन्यकाः ॥ यास्ताः शीलसमापन्ना यथायोग्यं विवाहिताः ॥ ५५ ॥ तन्मध्ये
स ददौ कन्या विधवे सप्तविंशतिः ॥ चन्द्रोऽन्यास्संपरित्यज्य रोहिण्यां प्रीतिमानभूत् ॥ ५६ ॥ तद्धेतोर्हि यदा चन्द्रः शप्तो दक्षेण कोपिना ॥ तदा
भवत्या निकटे सर्वे देवाः समागताः ॥ ५७ ॥ न दृष्ट्वा त्वया संध्ये ते देवा ब्रह्मणा सह ॥ मयि विन्यस्तमनसा स्वं च दृष्ट्वा लमेत्पुनः ॥ ५८ ॥
चंद्रस्य शापमोक्षार्थं जाता चंद्रनदी तदा ॥ सृष्टा धात्रा तदैवात्र मेधातिथिरुपस्थितः ॥ ५९ ॥ तपसा तत्समो नास्ति न भूतो न भविष्यति ॥
येन यज्ञः समारब्धो ज्योतिष्टोमो महाविधिः ॥ ६० ॥ तत्र प्रज्वलितो वह्निस्तस्मिन्त्यज वपुः स्वकम् ॥ सुपवित्रा त्वमिदानीं संपूर्णोऽस्तु पणस्तव ॥
॥ ६१ ॥ एतन्मया स्थापितं स्वकार्यार्थं भो तपस्विनि ॥ तत्कुरुष्व महाभागे याहि यज्ञे महामुने ॥ तस्या हितं च देवेशस्तत्रैवांतरधीयत ॥ ६२ ॥
इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां द्वितीये सतीखंडे संध्याचरित्रवर्णनं नाम षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ वरं

शि०पु०

॥ ६२ ॥

दत्त्वा मुने तस्मिन् शंभावंतर्हिते तदा ॥ संध्याऽप्यगच्छत्तत्रैव यत्र मेधातिथिर्मुनिः ॥ १ ॥ तत्र शंभोः प्रसादेन न केनाप्युपलक्षिता ॥ सस्मार वर्णिनं
तं वे स्वोपदेशकरं तपः ॥ २ ॥ वसिष्ठेन पुरा सा तु वर्णी भूत्वा महासुने ॥ उपदिष्टा तपश्चतुर्वचनात्परमेष्ठिनः ॥ ३ ॥ तमेव कृत्वा मनसा तप
श्चर्योपदेशकम् ॥ पतित्वेन तदा संध्या ब्राह्मणं ब्रह्मचारिणम् ॥ ४ ॥ समिद्धेऽग्नौ महायज्ञे मुनिभिर्नोपलक्षिता ॥ दृष्ट्वा शंभुप्रसादेन सा विवेश विधेः
मुता ॥ ५ ॥ तस्याः पुरोडाशमयं शरीरं तत्क्षणात्ततः ॥ दग्धं पुरोडाशगंधं तस्तारयदलक्षितम् ॥ ६ ॥ वह्निस्तस्याः शरीरं तु दग्ध्वा सूर्यस्य
मंडलम् ॥ शुद्धं प्रवेशयामास शंभोरेवाज्ञया पुनः ॥ ७ ॥ सूर्यो दग्धं विभज्याथ तच्छरीरं तदा रथे ॥ स्वके संस्थापयामास प्रीतये पितृदेवयोः
॥ ८ ॥ तदूर्ध्वभागस्तस्यास्तु शरीरस्य मुनीश्वर ॥ प्रातस्संध्याभवत्सा तु अहोरात्रादिमध्यगा ॥ ९ ॥ तच्छेषभागस्तस्यास्तु अहोरात्रांतमध्यगा ॥
सा सायमभवत्संध्या पितृप्रीतिप्रदा सदा ॥ १० ॥ सूर्योदयात्तु प्रथमं यदा स्यादरुणोदयः ॥ प्रातस्संध्या तदोदेति देवानां प्रीतिकारिणी ॥
॥ ११ ॥ अस्तं गते ततः सूर्ये शोणिपद्मनिभे सदा ॥ उदेति सायंसंध्यापि पितृणां मोदकारिणी ॥ १२ ॥ तस्याः प्राणास्तु मनसा शंभुनाथ दयालुना ॥
दिव्येन तु शरीरेण चकिरे हि शरीरिणः ॥ १३ ॥ मुनेर्यज्ञावसाने तु संप्राप्ते मुनिना तु सा ॥ प्राप्ता पुत्री वह्निमध्ये तत्तर्काचनसुप्रभा ॥ १४ ॥
तां जग्राह तदा पुत्रीं मुनिरामोदसंयुतः ॥ यज्ञार्थं तां तु संस्त्राप्य निजकोडे दधौ मुने ॥ १५ ॥ अरुंधतीति तस्यास्तु नाम चक्रे महासुनिः ॥ शिष्येः
परिवृतस्तत्र महामोदमवाप ह ॥ १६ ॥ न रुणद्धि यतो धर्मं सा कस्मादपि कारणात् ॥ अतस्त्रिलोके विदितं नाम संप्राप तत्स्वयम् ॥ १७ ॥ यज्ञं
समाप्य स मुनिः कृतकृत्यभावमासाद्य संमदयुतस्तनयाप्रलंभात् ॥ तस्मिन्निजाश्रमपदे सह शिष्यवर्गेस्तामेव संततमसौ दयते सुरर्षे ॥ १८ ॥
अथ सा ववृधे देवी तस्मिन्मुनिवराश्रमे ॥ चन्द्रभागानदीतीरे तापसारण्यसंज्ञके ॥ १९ ॥ संप्राप्ते पञ्चमे वर्षे चन्द्रभागां तदा गुणैः ॥ तापसारण्य
मपि सा पवित्रमकरोत्सती ॥ २० ॥ विवाहं कारयामासुस्तस्या ब्रह्मसुतेन वै ॥ वसिष्ठेन ह्यरुंधत्या ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥ २१ ॥ तद्विवाहे
महोत्साहो बभूव सुखवर्द्धनः ॥ सर्वे सुराश्च मुनयः सुखमापुः परं मुने ॥ २२ ॥ ब्रह्मविष्णुमहेशानां करनिस्सृततोयतः ॥ सप्त नद्यः समुत्पन्नाः शिप्राद्यास्तु
पवित्रकाः ॥ २३ ॥ अरुंधती महासाध्वी साध्वीनां प्रवरोत्तमा ॥ वसिष्ठं प्राप्य संरेजे मेधातिथिसुता मुने ॥ २४ ॥ यस्याः पुत्राः समुत्पन्नाः श्रेष्ठाः
शक्त्यादयः शुभाः ॥ वसिष्ठं प्राप्य तं कांतं संरेजे मुनिसत्तम ॥ २५ ॥ एवं संध्याचरित्रं ते कथितं मुनिसत्तम ॥ पवित्रं पावनं दिव्यं सर्वकामफल
प्रदम् ॥ २६ ॥ य इदं शृणुयान्नारी पुरुषो वा शुभव्रतः ॥ सर्वान्कामानवाप्नोति नात्र कार्या विचारणा ॥ २७ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां

रुद्र सं० २

स० ख० २

अ० ७

447

॥ ६२ ॥

रुद्रसंहितायां द्वि० सतीखंडे सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ सूत उवाच ॥ इत्याकर्ण्य वचस्तस्य ब्रह्मणो हि प्रजापतेः ॥ प्रसन्नमानसो भूत्वा तं प्रोवाच
 स नारदः ॥ १ ॥ नारद उवाच ॥ ब्रह्मन् विधे महाभाग विष्णुशिष्य महामते ॥ धन्यस्त्वं शिवभक्तो हि परतत्त्वप्रदर्शकः ॥ २ ॥ श्राविता सुकथा
 दिव्या शिवभक्तिविवर्द्धिनी ॥ अरुंधत्यास्तथा तस्याः स्वरूपायाः परे भवे ॥ ३ ॥ इदानीं ब्रूहि धर्मज्ञ पवित्रं चरितं परम् ॥ शिवस्य परपापघ्नं मंगल
 प्रदमुत्तमम् ॥ ४ ॥ गृहीतदारे कामे च दृष्टे तेषु गतेषु च ॥ संध्यायां किं तपस्तप्तुं गतायामभवत्ततः ॥ ५ ॥ सूत उवाच ॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्य
 ऋषेर्वै भावितात्मनः ॥ सुप्रसन्नतरो भूत्वा ब्रह्मा वचनमब्रवीत् ॥ ६ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ शृणु नारद विप्रेन्द्र तदेव चरितं शुभम् ॥ शिवलीलान्वितं
 भक्त्या धन्यस्त्वं शिवसेवकः ॥ ७ ॥ अहं विमोहितस्तात यदैवांतर्हितः पुरा ॥ अर्चितयं तदाहं तच्छंभुवाक्यविषादितः ॥ ८ ॥ चितयित्वा चिरं
 चित्ते शिवमायाविमोहितः ॥ शिवे चेष्ट्यामकार्षं हितच्छृणुष्व वदामि ते ॥ ९ ॥ अथाहमगमं तत्र यत्र दक्षादयः स्थिताः ॥ सरतिं मदनं दृष्ट्वा समदो
 ऽहं हि किंचन ॥ १० ॥ दक्षमाभाष्य सुप्रीत्या परान्पुत्रांश्च नारद ॥ अवोचं वचनं सोऽहं शिवमायाविमोहितः ॥ ११ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ हे दक्ष हे
 मरीच्याद्यास्सुताः शृणुत मद्रवः ॥ श्रुत्वोपायं विधेयं हि मम कष्टापनुत्तये ॥ १२ ॥ कांताभिलाषमात्रं मे दृष्ट्वा शंभुरगर्हयत् ॥ मां च युष्मान्महा
 योगी धिक्कारं कृतवान्बहु ॥ १३ ॥ तेन दुःखाभितप्तोऽहं लभेऽहं शर्म न क्वचित् ॥ यथा गृह्णातु कांतां स सयन्नः कार्य एव हि ॥ १४ ॥ यथा गृह्णातु
 कांतां स सुखी स्यां दुःखवर्जितः ॥ दुर्लभस्स तु कामो मे परं मन्ये विचारतः ॥ १५ ॥ कांताभिलाषमात्रं मे दृष्ट्वा शंभुरगर्हयत् ॥ मुनीनां पुरतः
 कस्मात्स कांतां संग्रहीष्यति ॥ १६ ॥ का वा नारी त्रिलोकेऽस्मिन् या भवेत्तन्मनःस्थिता ॥ योगमार्गमवज्ञाप्य तस्य मोहं करिष्यति ॥ १७ ॥
 मन्मथोऽपि समर्थो नो भविष्यत्यस्य मोहने ॥ नितान्तयोगी रामाणां नामापि सहते न सः ॥ १८ ॥ अगृहीतेषु ना चैव हरेण कथयादिना ॥ मध्यमा
 च भवेत्सृष्टिस्तद्वाचा नान्यवारिता ॥ १९ ॥ भुवि केचिद्भविष्यन्ति मायाबद्धा महासुराः ॥ बद्धाः केचिद्धरेर्नृनं केचिच्छंभोरुपायतः ॥ २० ॥ संसार
 विमुखे शंभौ तथैकांतविरागिणि ॥ अस्मादृते न कर्मान्यत् करिष्यति न संशयः ॥ २१ ॥ इत्युक्त्वा तनयांश्चाहं दक्षादीन् सुनिरीक्ष्य च ॥ सरतिं
 मदनं तत्र सानंदमगदं ततः ॥ २२ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ मत्पुत्र वर कामं त्वं सर्वथा सुखदायकः ॥ मद्रवश्च शृणु सुप्रीत्या स्वपत्न्या पितृवत्सल ॥ २३ ॥
 अनया सहचारिण्या राजसे त्वं मनोभव ॥ एषा च भवता पत्या युक्ता संशोभते भृशम् ॥ २४ ॥ यथा स्त्रिया हृषीकेशो हरिणा सा यथा रमा ॥
 क्षणदा विधुना युक्ता तथा युक्तो यथा विधुः ॥ २५ ॥ तथैव युवयोश्शोभा दांपत्यं च पुरस्कृतम् ॥ अतस्त्वं जगतः केतुर्विश्वकेतुर्भविष्यसि ॥ २६ ॥

शि०पु०

॥ ६३ ॥

जगद्धिताय वत्स त्वं मोहयस्व पिनाकिनम् ॥ यथाशु सुमनश्शंभुः कुर्याद्धारप्रतिग्रहम् ॥ २७ ॥ विजने स्निग्धदेशे तु पर्वतेषु सरस्सु
च ॥ यत्र यत्र प्रयातीशस्तत्र तत्रानया सह ॥ २८ ॥ मोहय त्वं यतात्मानं वनिताविमुखं हरम् ॥ त्वदृते विद्यते नान्यः कश्चिदस्य विमोहकः ॥ २९ ॥
भूते हरे सानुरागे भवतोऽपि मनोभव ॥ शापोपशांतिर्भविता तस्मादात्महितं कुरु ॥ ३० ॥ सानुरागो वरारोहां यदीच्छति महेश्वरः ॥ तदा भवोऽपि
योग्यार्यस्त्वां च संतारयिष्यति ॥ ३१ ॥ तस्माज्जायाद्वितीयस्त्वं यतस्व हरमोहने ॥ विश्वस्य भव केतुस्त्वं मोहयित्वा महेश्वरम् ॥ ३२ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इति
श्रुत्वा वचो मे हि जनकस्य जगत्प्रभो ॥ उवाच मन्मथस्तथ्यं तदा मां जगतां पतिम् ॥ ३३ ॥ मन्मथ उवाच ॥ करिष्येऽहं तव विभो वचना
च्छंभुमोहनम् ॥ किं तु योषिन्ममास्त्रं मे तत्कांतां भगवन् सृज ॥ ३४ ॥ मया संमोहितेशंभौ यया तस्यानुमोहनम् ॥ कतव्यमधुना धातस्तत्रोपायं
परं कुरु ॥ ३५ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ एवंवादिनि कंदर्पे धाताऽहं स प्रजापतिः ॥ कया संमोहिनी योऽसाविति चिंतामयामहम् ॥ ३६ ॥ चिंताविष्टस्य मे
तस्य निःश्वासो यो विनिस्सृतः ॥ तस्माद्वसंतस्संजातः पुष्पव्रातविभूषितः ॥ ३७ ॥ शोणराजीवसंकाशः फुल्लतामरसेक्षणः ॥ संध्योदिताखंडशशि
प्रतिमास्यस्सुनासिकः ॥ ३८ ॥ शार्ङ्गवच्चरणावर्तश्श्यामकुंचितमूर्द्धजः ॥ संध्यांशुमालिसदृशः कुंडलद्वयमंडितः ॥ ३९ ॥ प्रमत्तेभगतिः पीनायत
दोरुन्नतांसकः ॥ कंबुग्रीवस्सुविस्तीर्णहृदयः पीनसन्मुखः ॥ ४० ॥ सर्वांगसुन्दरः श्यामस्सम्पूर्णस्सर्वलक्षणैः ॥ दर्शनीयतमस्सर्वमोहनः काम
वर्द्धनः ॥ ४१ ॥ एतादृशे समुत्पन्ने वसंते कुसुमाकरे ॥ ववौ वायुस्सुसुरभिः पादपा अपि पुष्पिताः ॥ ४२ ॥ पिका विनेदुश्शतशः पंचमं मधुर
स्वनाः ॥ प्रफुल्लपद्मा अभवन्सरस्यः स्वच्छपुष्कराः ॥ ४३ ॥ तमुत्पन्नमहं वीक्ष्य तथा तादृशमुत्तमम् ॥ हिरण्यगर्भो मदनमगदं मधुरं वचः ॥ ४४ ॥
ब्रह्मोवाच ॥ एवं स मन्मथनिभस्सदा सहचरोऽभवत् ॥ आनुकूल्यं तव कृतं सर्वं देव करिष्यति ॥ ४५ ॥ यथाग्नेः पवनो मित्रं सर्वत्रोपकरिष्यति
तथायं भवतो मित्रं सदा त्वामनुयास्यति ॥ ४६ ॥ वसतेरंतहेतुत्वाद्वसंताख्यो भवत्वयम् ॥ तवानुगमनं कर्म तथा लोकानुरंजनम् ॥ ४७ ॥ असौ
वसंतशृंगारो वसंतो मलयानिलः ॥ भवेत्तु सुहृदो भावस्सदा त्वद्वशवर्तिनः ॥ ४८ ॥ विव्वोकाद्यास्तथा हावाश्चतुष्पष्टिकलास्तथा ॥ रत्याः कुर्वन्तु
सौहृदं सुहृदस्ते यथा तव ॥ ४९ ॥ एभिस्सहचरैः काम वसंतप्रमुखैर्भवान् ॥ मोहयस्व महादेवं रत्या सह महोद्यमः ॥ ५० ॥ अहं तां कामिनीं
तात भावयिष्यामि यन्नतः ॥ मनसा सुविचार्यैव या हरं मोहयिष्यति ॥ ५१ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ एवमुक्तो मया कामः सुरज्येष्ठेन हर्षितः ॥ ननाम
चरणौ मेऽपि स पत्नीसहितस्तदा ॥ ५२ ॥ दक्षं प्रणम्य तान् सर्वान्मानसानभिवाद्य च ॥ यत्रात्मा गतवाञ्छंभुस्तत्स्थानं मन्मथो ययौ ॥ ५३ ॥

रुद्रसं०

सु०सं०

म० ८

446

॥६३॥

इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां सतीचरित्रे द्वितीये सतीखंडे वसंतस्वरूपवर्णनं नामाष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ तस्मिन्
 गतिं सानुचरे शिवस्थानं च मन्मथे ॥ चरित्रमभवच्चित्रं तच्छृणुष्व मुनीश्वर ॥ १ ॥ गत्वा तत्र महावीरो मन्मथो मोहकारकः ॥ स्वप्रभावं तता
 नाशु मोहयामास प्राणिनः ॥ २ ॥ वसंतोऽपि प्रभावं स्वं चकार हरमोहनम् ॥ सर्वे वृक्षा एकदैव प्रफुल्ला अभवन्मुने ॥ ३ ॥ विविधान्कृतवान्
 न्यत्नान् रत्या सह मनोभवः ॥ जीवास्सर्वे वशं यातास्सगणेशश्शिवो न हि ॥ ४ ॥ समधोर्मदनस्यासन्प्रयासा निष्फला मुने ॥ जगाम स निजस्थानं
 निवृत्य विमदस्तदा ॥ ५ ॥ कृत्वा प्रणामं विधये मह्यं गद्गदया गिरा ॥ उवाच मदनो मां चोदासीनो विमदो मुने ॥ ६ ॥ काम उवाच ॥ ब्रह्म
 शंभुर्मोहनीयो न वै योगपरायणः ॥ न शक्तिर्मम नान्यस्य तस्य शंभोर्हि मोहने ॥ ७ ॥ समित्रेण मया ब्रह्मन्नुपाया विविधाः कृताः ॥ रत्या सहा
 खिलास्ते च निष्फला अभवञ्छिवे ॥ ८ ॥ शृणु ब्रह्मन्यथास्माभिः कृता हि हरमोहने ॥ प्रयासान्विविधास्तात गदतस्तान्मुने मम ॥ ९ ॥ यदा
 समाधिमाश्रित्य स्थितश्शंभुर्नियंत्रितः ॥ तदा सुगंधिवातेन शीतलेनातिवेगिना ॥ १० ॥ उद्वेजयामि रुद्रं स्म नित्यं मोहनकारिणा ॥ प्रयत्नतो
 महादेवं समाधिस्थं त्रिलोचनम् ॥ ११ ॥ स्वसायकांस्तथा पंच समादाय शरासनम् ॥ तस्याभितो भ्रमतस्तु मोहयंस्तद्गुणानहम् ॥ १२ ॥ मम
 प्रवेशमात्रेण सुवश्यास्सर्वजंतवः ॥ अभवद्विकृतो नैव शंकरस्सगणः प्रभुः ॥ १३ ॥ यदा हिमवतः प्रस्थं स गतः प्रमथाधिपः ॥ तत्रागतस्तदैवाहं
 सरतिस्समधुर्विधे ॥ १४ ॥ यदा मेरुं गतो रुद्रो यदा वा नागकेशरम् ॥ कैलासं वा यदा यातस्तत्राहं गतवांस्तदा ॥ १५ ॥ यदा त्यक्तसमाधि
 स्तु हरस्तस्थौ कदाचन ॥ तदा तस्य पुरश्चक्रयुगं रचितवानहम् ॥ १६ ॥ तच्च भ्रूयुगलं ब्रह्मन् हावभावयुतं मुहुः ॥ नानाभावानकार्षीच्च दांपत्यक्रम
 युक्तमम् ॥ १७ ॥ नीलकंठं महादेवं सगणं तत्पुरस्थिताः ॥ अकार्षुर्मोहितं भावं मृगाश्च पक्षिणस्तथा ॥ १८ ॥ मयूरमिथुनं तत्राकार्षीद्भावं रसो
 त्सुकम् ॥ विविधां गतिमाश्रित्य पार्श्वे तस्य पुरस्तथा ॥ १९ ॥ नालभद्विवरं तस्मिन् कदाचिदपि मच्छरः ॥ सत्यं ब्रवीमि लोकेश मम शक्तिर्न मोहने
 ॥ २० ॥ मधुरप्यकरोत्कर्म युक्तं यत्तस्य मोहने ॥ तच्छृणुष्व महाभाग सत्यं सत्यं वदाम्यहम् ॥ २१ ॥ चंपकान्केशरान्बालान्कारणा
 न्पटलांस्तथा ॥ नागकेशपुत्रागान्किशुकान्केतकान्करान् ॥ २२ ॥ मागंधिमल्लिकापर्णभारान् कुरबकांस्तथा ॥ उत्फुल्लयति
 तत्र स्म यत्र तिष्ठति वै हरः ॥ २३ ॥ सरांस्युत्फुल्लपद्मानि वीजयन् मलयानिलैः ॥ यत्नात्सुगंधीन्यकरोदतीव गिरिशाश्रमे ॥ २४ ॥
 लतास्सर्वास्सुमनसो धत्तूरांकुरसंचयाः ॥ वृक्षाकं चिरभावेन वेष्टयन्ति स्म तत्र च ॥ २५ ॥ तान्वृक्षांश्च सुपुष्पौघास्तैः सुगंधिसमीरणैः ॥

शि०पु०

॥ ६४ ॥

दृष्ट्वा कामवशं याता मुनयोऽपि परे किमु ॥ २६ ॥ एवं सत्यपि शंभोर्न दृष्टं मोहस्य कारणम् ॥ भावमात्रमकार्षीमो कोपो मय्यपि शंकरः ॥
॥ २७ ॥ इति सर्वमहं दृष्ट्वा ज्ञात्वा तस्य च भावनाम् ॥ विमुखोऽहं शंभुमोहाभिप्लवं ते वदाम्यहम् ॥ २८ ॥ तस्य त्यक्तसमाधेस्तु क्षणं नो दृष्टि
गोचरे ॥ शक्नुयामो वयं स्थातुं तं रुद्रं को विमोहयेत् ॥ २९ ॥ ज्वलदग्निप्रकाशाक्षं योद्वाराशिकरालिन्म् ॥ मृगिणं वीक्ष्य कस्स्थातुं ब्रह्मज
शक्नोति तत्पुरः ॥ ३० ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ मनोभववचश्चेत्थं श्रुत्वाहं चतुराननः ॥ विवक्षुरपि नावोचं चिंताविष्टोऽभवं तदा ॥ ३१ ॥ मोहनेऽहं
समर्थो न हरस्येति मनोभवः ॥ वचः श्रुत्वा महादुःखान्निश्चयसमहं मुने ॥ ३२ ॥ निश्वासमारुता मे हि नानारूपमहाबलाः ॥ जाता गता
लोलजिह्वा लोलाश्चातिभयंकराः ॥ ३३ ॥ अवादयंत ते सर्वे नानावाद्यानसंख्यकान् ॥ पटहादिगणास्तांस्तान् विकरालान्महास्वान् ॥ ३४ ॥
अथ ते मम निश्वाससंभवाश्च महागणाः ॥ मारयच्छेदयेत्पूज्यर्हणो मे पुरः स्थिताः ॥ ३५ ॥ तेषां तु वदतां तत्र मारयच्छेदयेति माम् ॥ वचः
श्रुत्वा विधिं कामः प्रवक्तुमुपचक्रमे ॥ ३६ ॥ मुनेऽथ मां समाभाष्य तान् दृष्ट्वा मदनो गणान् ॥ उवाच वारयन् ब्रह्मण्गणानामग्रतः स्मरः ॥ ३७ ॥
॥ काम उवाच ॥ हे ब्रह्मन् हे प्रजानाथ सर्वसृष्टिप्रवर्तक ॥ उत्पन्नाः क इमे वीरा विकराला भयंकराः ॥ ३८ ॥ किं कर्मेते करिष्यन्ति कुत्र स्थास्यन्ति
वा विधे ॥ किन्नामधेया एते तद्दद तत्र नियोजय ॥ ३९ ॥ नियोज्य तान्निजे कृत्ये स्थानं दत्त्वा च नाम च ॥ ममाज्ञापय देवेश कृपां कृत्वा यथो
चिताम् ॥ ४० ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इति तद्वाक्यमक्कर्ण्य मुनेऽहं लोककारकः ॥ तमवोचं ह मदनं तेषां कर्मादिकं दिशन् ॥ ४१ ॥
एत उत्पन्नमात्रा हि मारयेत्यवदन् वचः ॥ मुहुर्मुहुरतोऽग्नीषां नाम मारेति जायताम् ॥ ४२ ॥ सदैव विभ्रजंतूनां करिष्यन्ति गणा इमे ॥ विना निजा
चर्चनं काम नानाकामरतात्मनाम् ॥ ४३ ॥ तवानुगमनं कर्म मुख्यमेषां मनोभव ॥ सहायिनो भविष्यन्ति सदा तव न संशयः ॥ ४४ ॥ यत्र यत्र
भवान् याता स्वकर्मार्थं यदा यदा ॥ गंतारस्तत्र तत्रैते सहायार्थं तदा तदा ॥ ४५ ॥ चित्तभ्रान्तिं करिष्यन्ति त्वदस्त्रवशवर्तिनाम् ॥ ज्ञानिनां ज्ञान
मार्गं च विघ्नयिष्यन्ति सर्वथा ॥ ४६ ॥ इत्याकर्ण्य वचो मे हि सरतिस्स महानुगः ॥ किंचित्सन्नवदनो बभूव मुनिसत्तम ॥ ४७ ॥
श्रुत्वा तेऽपि गणास्सर्वे मदनं मां च सर्वतः ॥ परिवार्य यथाकामं तस्थुस्तत्र निजाकृतिम् ॥ ४८ ॥ अथ ब्रह्मा स्मरं प्रीत्याऽगदं मे कुरु शासनम् ॥
एभिस्सहैव गच्छ त्वं पुनश्च हरमोहने ॥ ४९ ॥ मन आधाय यत्नानि कुरु मार गणेस्सह ॥ मोहो भवेद्यथा शंभोर्दार्द्रग्रहणहेतवे ॥ ५० ॥ इत्याकर्ण्य
वचः कामः प्रोवाच वचनं पुनः ॥ देवर्षे गौरवं मत्वा प्रणम्य विनयेन माम् ॥ ५१ ॥ काम उवाच ॥ मया सम्यक् कृतं कर्म मोहने तस्य

रुद्र सं० २

स० सं० २

अ० ९

445

॥ ६४ ॥

यत्नतः ॥ तन्मोहो नाभवत्तात न भविष्यति नाधुना ॥ ५२ ॥ तव वाग्मीरवं मत्वा दृष्ट्वा मार्गणानपि ॥ गमिष्यामि पुनस्तत्र समारोहं त्वदा
 ज्ञया ॥ ५३ ॥ मनो निश्चितमेतद्धि तन्मोहो न भविष्यति ॥ भस्म कुर्यान्न मे देहमिति शंकास्ति मे विधे ॥ ५४ ॥ इत्युक्त्वा समधुः कामस्सरतिस्स
 मयस्तदा ॥ ययौ मार्गणेः सार्द्धं शिवस्थानं मुनीश्वर ॥ ५५ ॥ पूर्ववत् स्वप्रभावं च चक्रे मनसिजस्तदा ॥ बहुपायं स हि मधुर्विविधां बुद्धिमावहन्
 ॥ ५६ ॥ उपायं स चकाराति तत्र मार्गणोऽपि च ॥ मोहो भवन्न वै शंभोरपि कश्चित्परात्मनः ॥ ५७ ॥ निवृत्य पुनरायातो मम स्थानं स्मरस्तदा ॥
 आसीन्मार्गणे गर्वोऽहर्षो मेऽपि पुरस्थितः ॥ ५८ ॥ कामः प्रोवाच मां तात प्रणम्य च निरुत्सवः ॥ स्थित्वा मम पुरोऽगर्वो मारेश्च मधुना तदा
 ॥ ५९ ॥ कृतं पूर्वादधिकृतः कर्म तन्मोहने विधे ॥ नाभवत्तस्य मोहोऽपि कश्चिद्विषयानरतात्मनः ॥ ६० ॥ न दग्धा मे तनुश्चैव तत्र तेन दयालुना ॥
 कारणं पूर्वपुण्यं च निर्विकारः स वै प्रभुः ॥ ६१ ॥ चेद्वरस्ते हरो भार्या गृहीयादिति पद्मजः ॥ परोपायं कुरु तदा विगर्वे इति मे मतिः ॥ ६२ ॥
 ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्त्वा सपरीवारो ययौ कामस्त्वमाश्रमम् ॥ प्रणम्य मां स्मरन् शंभुं गर्वदं दीनवत्सलम् ॥ ६३ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्विती
 यायां रुद्रसंहितायां द्वितीये सतीखंडे सत्युपाख्याने कामप्रभावमार्गणोत्पत्तिवर्णनं नाम नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥ नारद उवाच ॥ ब्रह्मन् विधे महा
 भाग धन्यस्त्वं शिवसक्तधीः ॥ कथितं सुचरित्रं ते शंकरस्य परात्मनः ॥ १ ॥ निजाश्रमे गते कामे सगणे सरतौ ततः ॥ किमासीत्किमकार्षीस्त्वं
 तच्चरित्रं वदाधुना ॥ २ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ शृणु नारद सुप्रीत्या चरित्रं शशिमौलिनः ॥ यस्य श्रवणमात्रेण निर्विकारो भवेन्नरः ॥ ३ ॥ निजा
 श्रमं गते कामे परिवारसमन्विते ॥ यद्वभूव तदा जातं तच्चरित्रं निबोध मे ॥ ४ ॥ नष्टोऽभून्नारदमदो विस्मयोऽभूच्च मे हृदि ॥ निरानन्दस्य च
 मुनेऽपूर्णे निजमनोरथे ॥ ५ ॥ अशौचं बहुधा चित्ते गृहीयात्सकथं स्त्रियम् ॥ निर्विकारो जितात्मा स शंक्रो योगतत्परः ॥ ६ ॥ इत्थं विचार्य
 बहुधा तदाहं विमदो मुने ॥ हरिं तं सोऽस्मरं भक्त्या शिवात्मानं स्वदेहदम् ॥ ७ ॥ अस्तवं च शुभस्तोत्रैर्दीनवाक्यसमन्वितैः ॥ तच्छ्रुत्वा भगवा
 नाशु बभूवाविर्हि मे पुरा ॥ ८ ॥ चतुर्भुजोऽरविदाक्षः शरवार्जगदाधरः ॥ लसत्पीतपटश्श्यामतनुर्भक्तप्रियो हरिः ॥ ९ ॥ तं दृष्ट्वा तादृशमहं सुश
 रण्यं मुहुर्मुहुः ॥ अस्तवं च पुनः प्रेम्णा बाष्पगद्गदया गिरा ॥ १० ॥ ॥ हरिराकर्ण्य तस्त्वोत्रं सुप्रसन्न उवाच माम् ॥ दुःखहा निजभक्तानां ब्रह्माणं
 शरणं गतम् ॥ ११ ॥ ॥ हरिरुवाच ॥ विधे ब्रह्मन् महाप्राज्ञ धन्यस्त्वं लोककारक ॥ किमर्थं स्मरणं मेऽद्य कृतं च क्रियते नुतिः ॥ १२ ॥ किं
 जातं ते महद्दुःखं मदग्रे तद्वदाधुना ॥ शमयिष्यामि तत्सर्वं नात्र कार्या विचारणा ॥ १३ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ इति विष्णोर्वचश्श्रुत्वा किंचिदुच्छ्र

सिताननः ॥ अवोचं वचनं विष्णुं प्रणम्य सुकृताञ्जलिः ॥ १४ ॥ देवदेव रमानाथ मद्रातां शृणु मानद ॥ श्रुत्वा च करुणां
 कृत्वा हर दुःखं कमावह ॥ १५ ॥ रुद्रसंमोहनार्थं हि कामं प्रेषितवानहम् ॥ परिवारयुतं विष्णो समारमधुबांधवम् ॥ १६ ॥ चक्रुस्ते विविधोपायान्
 निष्फला अभवंश्च ते ॥ नाभवत्तस्य संमोहो योगिनस्समदर्शिनः ॥ १७ ॥ इत्याकर्ण्य वचो मे स हरिर्मां प्राह विस्मितः ॥ विज्ञाताखिलदज्ञानी
 शिवतत्त्वविशारदः ॥ १८ ॥ विष्णुरुवाच ॥ कस्माद्धेतोरिति मतिस्तव जाता पितामह ॥ सर्वं विचार्य सुधिया ब्रह्मन् सत्यं हि तद्वद ॥ १९ ॥
 ब्रह्मोवाच ॥ ॥ शृणु तात चरित्रं तत् तव माया विमोहिनी ॥ तदधीनं जगत्सर्वं सुखदुःखादितत्परम् ॥ २० ॥ ययैव प्रेषितश्चाहं पापं कर्तुं
 समुद्यतः ॥ आसं तच्छृणु देवेश वदामि तव शासनात् ॥ २१ ॥ सृष्टिप्रारम्भसमये दश पुत्रा हि जज्ञिरे ॥ दक्षाद्यास्तनया चैका वाग्भवाप्यति
 सुन्दरी ॥ २२ ॥ धर्मो वक्षःस्थलात्कामो मनसोऽन्योऽपि देहतः ॥ जातास्तत्र सुतां दृष्ट्वा मम मोहोऽभवद्भरे ॥ २३ ॥ कुदृष्ट्या तां समद्राक्षं तव माया
 विमोहितः ॥ तत्क्षणाद्धर आगत्य मामनिन्दत्सुतानपि ॥ २४ ॥ धिक्कारं कृतवान् सर्वान् निजं मत्वा परं प्रभुम् ॥ ज्ञानिनं योगिनं नाथ भोगिनं
 विजितेन्द्रियम् ॥ २५ ॥ पुत्रो भूत्वा मम हरेऽनिन्दं मां च समक्षतः ॥ इति दुःखं महन्मे हि तदुक्तं तव सन्निधौ ॥ २६ ॥ गृहीयाद्यदि पत्नीं स स्वां
 सुखी नष्टदुःखधीः ॥ एतदर्थं समायातश्शरणं तव केशव ॥ २७ ॥ इत्याकर्ण्य वचो मे हि ब्रह्मणो मधुसूदनः ॥ विहस्य मां
 द्रुतं प्राह हर्षयन्भवकारकम् ॥ २८ ॥ ॥ विष्णुरुवाच ॥ ॥ विधे शृणु हि मद्राक्यं सर्वं भ्रमनिवारणम् ॥ सर्वं वेदागमादीनां समतं परमार्थतः ॥
 ॥ २९ ॥ महामूढमतिश्चाद्य संजातोऽसि कथं विधे ॥ वेदवक्तापि निखिललोककर्ता हि दुर्मतिः ॥ ३० ॥ जडतां त्यज मन्दात्मन् कुरु त्वं नेदृशीं
 मतिम् ॥ किं ब्रुवंत्यखिला वेदाः स्तुत्या तत्स्मर सद्धिया ॥ ३१ ॥ रुद्रं जानासि दुर्बुद्धे स्वसुतं परमेश्वरम् ॥ वेदवक्तापि विज्ञानं विस्मृतं तेऽखिलं
 विधे ॥ ३२ ॥ शंकरं सुरसामान्यं मत्वा द्रोहं करोषि हि ॥ सुबुद्धिर्विगता तेऽद्याविभूता कुमतिस्तथा ॥ ३३ ॥ तत्त्वसिद्धांतमाख्यातं शृणु सदबुद्धिमा
 वह ॥ यथार्थं निगमाख्यातं निर्णीय भवकारकम् ॥ ३४ ॥ शिवस्सर्वस्वकर्ता हि भर्ता हर्ता परात्परः ॥ परब्रह्म परेशश्च निर्गुणो नित्य एव च ॥
 ॥ ३५ ॥ अनिर्देश्यो निर्विकारः परमात्माऽद्वयोऽच्युतः ॥ अनंतोऽन्तकरः स्वामी व्यापकः परमेश्वरः ॥ ३६ ॥ सृष्टिस्थितिविनाशानां कृती त्रिगुणभाग्विभुः ॥
 ब्रह्मविष्णुमहेशाख्यो रजस्सत्त्वतमः परः ॥ ३७ ॥ मायाभिन्नो निरीहश्च मायोऽमायी विशारदः ॥ सगुणोऽपि स्वतंत्रश्च निजानन्दोऽविकल्पकः ॥ ३८ ॥
 आत्मारामो हि निर्द्वन्द्वो भक्ताधीनस्सुनिग्रहः ॥ योगी योगरतो नित्यं योगमार्गप्रदर्शकः ॥ ३९ ॥ गर्वापहारी लोकेशस्सर्वदा दीनवत्सलः ॥ एत

दृशो हि यः स्वामी स्वपुत्रं मन्यसे हि तम् ॥ ४० ॥ ईदृशं त्यज कुज्ञानं शरणं ब्रज तस्य वै ॥ भज सर्वात्मना शम्भुं सन्तुष्टं विधास्यति ॥
 ॥ ४१ ॥ गृहीयाच्छंकरः पत्नीं विचारो हृदि चेत्तव ॥ शिवामुद्दिश्य सुतपः कुरु ब्रह्मज्ञं शिवं स्मरन् ॥ ४२ ॥ कुरु ध्यानं शिवायास्त्वं काममुद्दिश्य
 तं हृदि ॥ सा चेत्प्रसन्ना देवेशी सर्वं कार्यं विधास्यति ॥ ४३ ॥ कृत्वावतारं सगुणा यदि स्यान्मानुषी शिवा ॥ कस्यचित्तनया लोके सा तत्पत्नी
 भवेद्भुवम् ॥ ४४ ॥ दक्षमाज्ञापय ब्रह्मंस्तपः कुर्यात्प्रयत्नतः ॥ तामुत्पादयितुं पत्नीं शिवार्थं भक्तितस्वतः ॥ ४५ ॥ भक्ताधीनौ च तौ तात सुवि
 ज्ञेयौ शिवाशिवौ ॥ स्वेच्छया सगुणौ जातौ परब्रह्मस्वरूपिणौ ॥ ४६ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ इत्युत्त्वा तत्क्षणं मेशशिवं सस्मार स्वप्रभुम् ॥
 कृपया तस्य संप्राप्य ज्ञानमूचे च मां ततः ॥ ४७ ॥ ॥ विष्णुरुवाच ॥ ॥ विधे स्मर पुरोक्तं यद्रचनं शंकरेण च ॥ प्रार्थितेन यदावाभ्यामुत्प
 न्नाभ्यां तदिच्छया ॥ ४८ ॥ विस्मृतं तव तत्सर्वं धन्या या शांभवी परा ॥ तया संमोहितं सर्वं दुर्विज्ञेया शिवं विना ॥ ४९ ॥ यदा हि सगुणो
 जातस्स्वेच्छया निर्गुणशिवः ॥ मामुत्पाद्य ततस्त्वां च स्वशक्त्या सुविहारकृत् ॥ ५० ॥ उपादिदेश त्वां शम्भुस्सृष्टिकार्यं तदा प्रभुः ॥ तत्पा
 लनं च मां ब्रह्मन् सोमस्सूतिकरोऽव्ययः ॥ ५१ ॥ तदा वां वेश्म संप्राप्तौ सांजली नतमस्तकौ ॥ भव त्वमपि सर्वेशावतारी गुणरूपधृक् ॥ ५२ ॥
 इत्युक्तः प्राह स स्वामी विहस्य करुणान्वितः ॥ दिवमुद्गीक्ष्य सुप्रीत्या नानालीलाविशारदः ॥ ५३ ॥ मद्रूपं परमं विष्णो ईदृशं ह्यंगतो विधेः ॥
 प्रकटीभवता लोके नाम्ना रुद्रः प्रकीर्तितः ॥ ५४ ॥ पूर्णरूपः स मे पूज्यः सदा वां सर्वकामकृत् ॥ लयकर्ता गुणाध्यक्षो निर्विशेषः सुयोगकृत् ॥
 ॥ ५५ ॥ त्रिदेवा अपि मे रूपं हरः पूर्णो विशेषतः ॥ उमाया अपि रूपाणि भविष्यन्ति त्रिधा सुतौ ॥ ५६ ॥ लक्ष्मीर्नाम हरेः पत्नी ब्रह्मपत्नी सर
 स्वती ॥ पूर्णरूपा सती नाम रुद्रपत्नी भविष्यति ॥ ५७ ॥ इत्युक्त्वा तर्हितो जातः कृपां कृत्वा महेश्वरः ॥ अभूतां सुखिनावामां
 स्वस्वकार्यपरायणौ ॥ ५८ ॥ समयं प्राप्य सखीकावावां ब्रह्मन्संशंकरः ॥ अवतीर्णस्स्वयं रुद्रनामा कैलाससंश्रयः ॥ ५९ ॥ अवतीर्णा शिवाभूत्सा
 सतीनाम प्रजेश्वर ॥ तदुत्पादनहेतोर्हि यन्नोऽस्तः कार्य एव वै ॥ ६० ॥ इत्युक्त्वा तर्दधे विष्णुः कृत्वा स करुणां पराम् ॥ प्राप्नुवं प्रमुदं चाथ ह्यर्धिकं
 गतमत्सरः ॥ ६१ ॥ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां द्वितीये सतीखण्डे ब्रह्मविष्णुसंवादो नाम दशमोऽध्यायः
 ॥ १० ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ ब्रह्मस्तात महाप्राज्ञ वद नो वदतां वर ॥ गते विष्णौ किमभवदकार्षीत्किं विधे भवान् ॥ १ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥
 विप्रनन्दनवर्य त्वं सावधानतया शृणु ॥ विष्णौ गते भगवति यदकार्षमहं खलु ॥ २ ॥ विद्याविद्यात्मिकां शुद्धां परब्रह्मस्वरूपिणीम् ॥

शि० पु०

॥ ६६ ॥

स्तौमि देवीं जगद्धात्रीं दुर्गां शम्भुप्रियां सदा ॥ ३ ॥ सर्वत्र व्यापिनीं नित्यां निःशङ्कां निराकुलाम् ॥ त्रिदेवजननीं वन्दे स्थूलस्थूलभरूपिणीम् ॥
॥ ४ ॥ त्व चितिः परमानंदा परमात्मस्वरूपिणी ॥ प्रसन्ना भव देवेशि मत्कार्यं कुरु मे नमः ॥ ५ ॥ एवं संस्तूयमाना सा योगनिद्रा मया
मुने ॥ आविर्बभूव प्रत्यक्षं देवर्षे चण्डिका मम ॥ ६ ॥ स्निग्धांजनद्युतिश्चारुरूपा त्वं मे भवतु मे ॥ सिंहस्था वरहस्ता च मुक्तामणिकचोत्कटा
॥ ७ ॥ शार्दिङ्गानना शुभ्रचन्द्रभाला त्रिलोचना ॥ सर्वावयवस्या च कमलांघ्रिभारमुता ॥ ८ ॥ समक्षं तामुमां वीक्ष्य मुने शक्तिं शिवस्य
हि ॥ भक्त्या विनततुंगांशः प्रास्तवं सुप्रणम्य वै ॥ ९ ॥ नमो नमस्ते जगन् प्रवृत्तिनिवृत्तिरूपे स्थितिसर्गरूपे ॥ चराचराणां भवती
सुशक्तिस्सनातनी सर्वविमोहनीतिः ॥ १० ॥ या श्रीः सदा केशवमूर्तिमाला विश्वभरा या सकलं बिभर्ति ॥ या त्वं पुरा सृष्टिकरी महेशी
हर्त्री त्रिलोकस्य परा गुणेभ्यः ॥ ११ ॥ या योगिनां वै महिता मनोज्ञा सा त्वं नमस्ते परमाणुसारे ॥ यमादिपूते हृदि योगिनां या या
योगिनां ध्यानपथे प्रतीता ॥ १२ ॥ प्रकाशशुद्ध्यादियुता विरागा सा त्वं हि विद्या विविधावलंबा ॥ कूटस्थमव्यक्तमनंतरूपं त्वं बिभ्रती
कालमयी जगन्ति ॥ १३ ॥ विकारबीजं प्रकरोषि नित्यं गुणान्विता सर्वजनेषु नूनम् ॥ त्वं वै गुणानां च शिवे त्रयाणां निदानभूता
च ततः परासि ॥ १४ ॥ सत्त्वं रजस्तामस इत्यमीषां विकारहीना समुवस्तितीर्या ॥ सा त्वं गुणानां जगदेकहेतुं ब्रह्मांतरारंभसि
चात्सि पासि ॥ १५ ॥ अशेषजगतां बीजे ज्ञेयज्ञानस्वरूपिणि ॥ जगद्धिताय सततं शिवपत्नि नमोऽस्तु ते ॥ १६ ॥ इत्याकर्ण्य वचः
सा मे काली लोकविभाविनी ॥ प्रीत्या मां जगतामूचे स्रष्टारं जनशब्दवत् ॥ १७ ॥ देव्युवाच ॥ ब्रह्मन् किमर्थं भवता स्तुताहमवधारय ॥
उच्यतां यदि धृष्योऽसि तच्छीघ्रं श्रुतो मम ॥ १८ ॥ प्रत्यक्षमपि जातायां सिद्धिः कार्यस्य निश्चिता ॥ तस्मात्त्वं वाञ्छितं हृदि या करि
ष्यामि भाविता ॥ १९ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ शृणु देवि महेशानि कृपां कृत्वा ममोपरि ॥ मनोरथस्थं सर्वज्ञे प्रवदामि त्वदाज्ञया ॥ २० ॥ यः
पतिस्तव देवेशि ललाटान्मेऽभवत्पुरा ॥ शिवो रुद्राख्यया योगी स वै कैलासमास्थितः ॥ २१ ॥ तपश्चरति भूतेश एक एवाविकल्पकः ॥ अपस्वीकरो
निर्विकारो न द्वितीयां समीहते ॥ २२ ॥ तं मोहय यथा चान्यां द्वितीयां सति वीक्षति ॥ त्वद्वत्ते तस्य नो काचिद्भविष्यति मनोहरा ॥ २३ ॥
तस्मात्त्वमेव रूपेण भवस्व हरमोहिनी ॥ सुता भूत्वा च दक्षस्य रुद्रपत्नि शिवे भव ॥ २४ ॥ यथा धृतशरीरा त्वं लक्ष्मीरूपेण केशवम् ॥ आमोदयसि
विश्वस्य हितायैतं तथा कुरु ॥ २५ ॥ कान्ताभिलाषमात्रं मे हृद्वाऽनिददृषध्वजः ॥ स कथं वनितां देवि स्वेच्छया संग्रहीष्यति ॥ २६ ॥ हरे गृहीत

रुद्र सं० २

स० सं० २

अ० ११

४४३

॥ ६६ ॥

तर्कांते तु कथं सृष्टिर्भूभावहा ॥ आद्यंतमध्ये चैतस्य हेतो तस्मिन्विनागिणि ॥ २७ ॥ इति चितापरा नाहं त्वदन्य शरणं हितम् ॥ कृच्छ्रवांस्तेन
 विश्वस्य हितायैतत्कुरुष्व मे ॥ २८ ॥ न विष्णुस्तस्य मोहाय न लक्ष्मीर्न मनोभवः ॥ न चाप्यहं जगन्मातर्नान्यस्त्वां कोऽपि वै विना ॥ २९ ॥
 तस्मात्त्वं दक्षजा भूत्वा दिव्यरूपा महेश्वरी ॥ तत्पत्नी भव मद्भक्त्या योगिनं मोहयेश्वरम् ॥ ३० ॥ दक्षस्तपति देवेशि क्षीरोदोत्तरतीरगः ॥ त्वा
 मुद्दिश्य समाधाय मनस्त्वयि दृढव्रतः ॥ ३१ ॥ इत्याकर्ण्य वचस्सा मे चितामाप शिवा तदा ॥ उवाच च स्वमनसि विस्मिता
 जगदम्बिका ॥ ३२ ॥ देव्युवाच ॥ अहो सुमहदाश्चर्यं वेदवक्ताऽपि विश्वकृत् ॥ महाज्ञानपरो भूत्वा विधाता किं वदत्ययम् ॥ ३३ ॥
 विधेश्वेतसि संजातो महामोहोऽसुखावहः ॥ यद्वरं नावकारं तं संमोहयितुमिच्छति ॥ ३४ ॥ हरमोहवरं मत्तस्समिच्छति
 विधिस्त्वयम् ॥ को लाभोऽस्यात्र स विभुर्निर्मोहो निर्विकल्पकः ॥ ३५ ॥ परब्रह्माख्यो यश्शंभुर्निर्गुणो निर्विकारवान् ॥ तस्याहं सर्वदा
 दासी तदाज्ञावशगा सदा ॥ ३६ ॥ न एव पूर्णरूपेण रुद्रनामाभवच्छिवः ॥ भक्तोद्धारणहेतोर्हि स्वतंत्रः परमेश्वरः ॥ ३७ ॥ हरेर्विधेश्व
 स स्वामी शिवान्मृत्युनो न कर्हिचित् ॥ योगादरो ह्यमायस्थो मायेशः परतः परः ॥ ३८ ॥ मत्वा तमात्मजं ब्रह्मा सामान्यसुरसंनिभम् ॥ इच्छत्ययं
 मोहयितुमतोऽज्ञानविमोहितः ॥ ३९ ॥ न दद्याच्चेद्वरं वेदनीतिर्भ्रष्टा भवेदिति ॥ किं कुर्यां येन न विभुः क्रुद्धस्स्यान्मे महेश्वरः ॥ ४० ॥
 ॥ ब्रह्मोवाच ॥ विचार्येत्यं महेशं तं सस्मार मनसा शिवा ॥ प्रापानुज्ञां शिवस्याथोवाच दुर्गा च मां तदा ॥ ४१ ॥ दुर्गोवाच ॥ यदुक्तं भवता ब्रह्मन्
 समस्तं सत्यमेव तत् ॥ मद्वते मोहयित्रीह शंकरस्य न विद्यते ॥ ४२ ॥ हरेऽगृहीतदारे तु सृष्टिर्नैषा सनातनी ॥ भविष्यतीति तत्सत्यं भवता प्रति
 पादितम् ॥ ४३ ॥ ममापि मोहने यत्रो विद्यतेऽस्य महाप्रभोः ॥ त्वद्वाक्याद्विगुणो मेऽद्य प्रयत्नोऽभूत्स निर्भरः ॥ ४४ ॥ अहं तथा यतिष्यामि यथा दार
 परिग्रहम् ॥ हरः करिष्यति विधे स्वयमेव विमोहितः ॥ ४५ ॥ सतीमूर्तिमहं धृत्वा तस्यैव वशवर्तिनी ॥ भविष्यामि महाभागा लक्ष्मीर्विष्णोर्यथा
 प्रिया ॥ ४६ ॥ यथा सोऽपि मयैवेह वशवर्ती सदा भवेत् ॥ तथा यत्रं करिष्यामि तस्यैव कृपया विधे ॥ ४७ ॥ उत्पन्ना दक्षजायायां सतीरूपेण
 शंकरम् ॥ अहं सभाजयिष्यामि लीलया तं पितामहम् ॥ ४८ ॥ यथान्यजंतुरवनौ वर्तते वनितावशे ॥ मद्भक्त्या स हरो वामावशवर्ती भविष्यति ॥ ४९ ॥
 ॥ ब्रह्मोवाच ॥ मह्यमित्थं समाभाष्य शिवा सा जगदम्बिका ॥ वीक्षमाणा मया तात तत्रैवांतर्दधे ततः ॥ ५० ॥ तस्यामंतर्हितायां तु सोऽहं लोक
 पितामहः ॥ अगमं यत्र स्वसुतास्तेभ्यस्सर्वमवर्णयम् ॥ ५१ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां सतीखण्डे दुर्गास्तुतिब्रह्मवरप्राप्ति

शि० पु०

॥ ६७ ॥

वर्णनं नामैकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ब्रह्मन् शंभुवर प्राज्ञ सम्यगुक्तं त्वयानघ ॥ शिवाशिवचारित्रं च पावितं जन्म मे हितम् ॥
॥ १ ॥ इदानीं वद दक्षस्तु तपः कृत्वा दृढव्रतः ॥ कं वरं प्राप देव्यास्तु कथं सा दक्षजाऽभवत् ॥ २ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ शृणु नारद धन्यस्त्वं मुनिभि
र्भक्तितोऽखिलैः ॥ यथा तेपेतपो दक्षो वरं प्राप च सुव्रतः ॥ ३ ॥ मदाज्ञप्तसुधीर्दक्षस्समाधाय महाधिपः ॥ अपाद्यष्टं च तां देवीं तत्कामो जगदंबिकाम् ॥ ४ ॥
क्षीरोदोत्तरीरस्थां तां कृत्वा हृदयां स्थिताम् ॥ तपस्तप्तुं समारेभे द्रष्टुं प्रत्यक्षतोऽम्बिकाम् ॥ ५ ॥ दिव्यवर्षेण दक्षस्तु सहस्राणां त्रयं समाः ॥ तपश्चचार नियतस्सं
यतात्मा दृढव्रतः ॥ ६ ॥ मारुताशी निराहारो जलाहारी च पर्णभुक् ॥ एवं निनाय तं कालं चिंतयन्तां जगन्मयीम् ॥ ७ ॥ दुर्गाध्यानसमासक्तश्चिरं कालं
तपोरतः ॥ नियमैर्बहुभिर्देवीमाराधयति सुव्रतः ॥ ८ ॥ ततो यमादियुक्तस्य दक्षस्य मुनिसत्तम ॥ जगदम्बां पूजयतः प्रत्यक्षमभवच्छिवा
॥ ९ ॥ ततः प्रत्यक्षतो दृष्ट्वा जगदम्बां जगन्मयीम् ॥ कृतकृत्यमथात्मानं मेने दक्षः प्रजापतिः ॥ १० ॥ सिंहस्थां कालिकां कृष्णां चारु
वक्त्रां चतुर्भुजाम् ॥ वरदाभयनीलाब्जखट्वाहस्तां मनोहराम् ॥ ११ ॥ आरक्तनयनां चारुमुक्तकेशीं जगत्प्रसूम् ॥ तुष्टाव वाग्भिश्चित्राभिः
सुप्रणम्याथ सुप्रभाम् ॥ १२ ॥ दक्ष उवाच ॥ जगदंब महामाये जगदीशे महेश्वरि ॥ कृपां कृत्वा नमस्तेऽस्तु दर्शितं स्ववपुर्मम ॥ १३ ॥
प्रसीद भगवत्याद्ये प्रसीद शिवरूपिणि ॥ प्रसीद भक्तवरदे जगन्माये नमोऽस्तुते ॥ १४ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इति स्तुता महेशानी दक्षेण प्रयतात्मना ॥
उवाच दक्षं ज्ञात्वाऽपि स्वयं तस्योप्सितं मुने ॥ १५ ॥ देव्युवाच ॥ तुष्टाऽहं दक्ष भवतस्सद्भक्त्या ह्यनया भृशम् ॥ वरं वृणीष्व स्वाभीष्टं
नादेयं विद्यते तव ॥ १६ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ जगदम्बावचश्श्रुत्वा ततो दक्षः प्रजापतिः ॥ सुप्रहृष्टतरः प्राह नामं नाम च तां शिवाम् ॥ १७ ॥ दक्ष
उवाच ॥ जगदम्ब महामाये यदि त्वं वरदा मम ॥ मद्रचः शृणु सुप्रीत्या मम कामं प्रपूरय ॥ १८ ॥ मम स्वामी शिवो यो हि स जातो ब्रह्मणस्सुतः ॥
रुद्रनामा पूर्णरूपावतारः परमात्मनः ॥ १९ ॥ तवावतारो नो जातः का तत्पत्नी भवेदतः ॥ तं मोहय महेशानमवतीर्य क्षितौ शिवे ॥ २० ॥
त्वद्वृते तस्य मोहाय न शक्तान्या कदाचन ॥ तस्मान्मम सुता भूत्वा हरजाया भवाधुना ॥ २१ ॥ इत्थं कृत्वा सुलीलां च भव त्वं हरमोहिनी ॥
ममेवैष वरो देवि सत्यमुक्तं तवाग्रतः ॥ २२ ॥ केवलं स्वार्थमिति च सर्वेषां जगतामपि ॥ ब्रह्मविष्णुशिवानां च ब्रह्मणा प्रेरितो ह्यहम् ॥ २३ ॥
॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्याकर्ण्य प्रजेशस्य वचनं जगदम्बिका ॥ प्रत्युवाच विहस्येति स्मृत्वा तं मनसा शिवम् ॥ २४ ॥ देव्युवाच ॥ तात प्रजापते दक्ष शृणु
मे परमं वचः ॥ सत्यं ब्रवीमि त्वद्भक्त्या सुप्रसन्नाऽखिलप्रदा ॥ २५ ॥ अहं तव सुता दक्ष त्वज्जायायां महेश्वरी ॥ भविष्यामि न संदेहस्त्वद्भक्तिवश

रुद्र सं० २

म० खं २

अ० १३

442

॥ ६७ ॥

वर्तिनी ॥ २६ ॥ तथा यत्नं करिष्यामि तपः कृत्वा सुदुस्सहम् ॥ हरजाया भविष्यामि तद्वरं प्राप्य चानघ ॥ २७ ॥ नान्यथा
कार्यसिद्धिर्हि निर्विकारी च स प्रभुः ॥ विधेर्विष्णोश्च संसेव्यः पूर्ण एव सदाशिवः ॥ २८ ॥ अहं तस्य सदा दासी प्रिया
जन्मनि जन्मनि ॥ मम स्वामी स वै शंभुर्नानारूपधरोऽपि ह ॥ २९ ॥ वरप्रभावाद्भुक्कुटेरवतीर्णो विधेस्स च ॥ अहं तद्वरतो
ऽपीहावतरिष्ये तदाज्ञया ॥ ३० ॥ गच्छस्व भवनं तात मया ज्ञाता तु दूतिका ॥ हरजाया भविष्यामि भूता ते तनयाचिरात् ॥ ३१ ॥
इत्युक्त्वा सद्बचो दक्षं शिवाज्ञां प्राप्य चेतसि ॥ पुनः प्रोवाच सा देवी स्मृत्वा शिवपदाम्बुजम् ॥ ३२ ॥ परन्तु प्रण आधेयो मनसा ते प्रजा-
पते ॥ श्रावयिष्यामि ते तं वै सत्यं जानीहि नो मृषा ॥ ३३ ॥ यदा भवान् मयि पुनर्भवेन्मंदादरस्तदा ॥ देहं त्यक्ष्ये निजं सत्यं स्वात्मन्यस्म्यथ वेत-
राम् ॥ ३४ ॥ एष दत्तस्तव वरः प्रतिसर्गं प्रजापते ॥ अहं तव सुता भूत्वा भविष्यामि हरप्रिया ॥ ३५ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ एवमुक्त्वा महेशानी-
दक्षं मुख्यप्रजापतिम् ॥ अंतर्दधे द्रुतं तत्र सम्यग् दक्षस्य पश्यतः ॥ ३६ ॥ अंतर्हितायां दुर्गायां स दक्षोऽपि निजाश्रमम् ॥ जगाम च मुदं लेभे भवि-
ष्यति सुतेति सा ॥ ३७ ॥ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां द्वितीये सतीखंडे दक्षवरप्रातिवर्णनं नाम द्वादशोऽध्यायः ॥
॥ १२ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ब्रह्मन्विधे महाप्राज्ञ वद नो वदतां वर ॥ दक्षे गृहं गते प्रीत्या किमभूत्तदनंतरम् ॥ १ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ दक्षः प्रजापति-
र्गत्वा स्वाश्रमं हृष्टमानसः ॥ सर्गं चकार बहुधा मानसं मम चाज्ञया ॥ २ ॥ तमबृंहितमालोक्य प्रजासर्गं प्रजापतिः ॥ दक्षो निवेदयामास ब्रह्मणे
जनका इमे ॥ ३ ॥ ॥ दक्ष उवाच ॥ ब्रह्मंस्तात प्रजानाथ वर्द्धन्ते न प्रजाः प्रभो ॥ मया विचरितास्सर्वास्तावत्यो हि स्थिताः खलु ॥ ४ ॥ किं
करोमि प्रजानाथ वर्द्धेयुः कथमात्मना ॥ तदुपायं समाचक्ष्व प्रजाः कुर्यां न संशयः ॥ ५ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ दक्ष प्रजापते तात शृणु मे परमं वचः ॥
तत्कुरुष्व सुरश्रेष्ठ शिवस्ते शं करिष्यति ॥ ६ ॥ या च पञ्चजनस्यांगसुता गम्या प्रजापतेः ॥ असिक्री नाम पत्नीत्वे प्रजेश प्रतिगृह्यताम् ॥ ७ ॥
वामव्यवायधर्मस्त्वं प्रजासर्गमिमं पुनः ॥ तद्विधायां च कामिन्यां भविष्यति भावयिष्यसि ॥ ८ ॥ ततस्समुत्पादयितुं प्रजा मैथुन-
धर्मतः ॥ उपयेमे वीरणस्य निदेशान्मे सुतां ततः ॥ ९ ॥ अथ तस्यां स्वपत्न्या च वीरिण्यां स प्रजापतिः ॥ हर्यश्वसंज्ञानयुतं दक्षः पुत्रानजी-
जनत् ॥ १० ॥ अपृथग्धर्मशीलास्ते सर्व आसन् सुता मुन ॥ पितृभक्तिस्ता नित्यं वेदमार्गपरायणाः ॥ ११ ॥ पितृप्रोक्ताः प्रजासर्गकरणार्थं
ययुर्दिशम् ॥ प्रतीचीं तपसे तात सर्वे दाक्षायणास्सुताः ॥ १२ ॥ तत्र नारायणसंस्तीर्थं परमपावनम् ॥ संगमो यत्र संजातो विव्यसिन्धुसमु-

शि०पु०
॥ ६८ ॥

द्रयोः ॥ १३ ॥ तदुपस्पर्शनादेव प्रोत्पन्नमतयोऽभवन् ॥ धर्मे पारमहसे च विनिर्धृतमलाशयाः ॥ १४ ॥ प्रजाविवृद्धये ते वै तेपिरे तत्र सत्तमाः ॥
दाक्षायणा दृढात्मानः पित्रादेशमुयंत्रिताः ॥ १५ ॥ त्वं च तान् नारद ज्ञात्वा जपतस्सृष्टिहेतवे ॥ अगमस्तत्र भूरीणि हार्दमाज्ञाय मापते ॥ १६ ॥
अदृष्ट्वा तं भुवस्सृष्टिं कथं कर्तुं समुद्यताः ॥ हर्यश्वा दक्षतनया इत्यवोचस्तमादगत ॥ १७ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ तं निशम्याथ हर्यश्वास्ते त्वदुक्तमतं
द्रिताः ॥ औत्पत्तिकधियस्सर्वे स्वयं विमृशुर्भृशम् ॥ १८ ॥ सुशास्त्रजनकादेशं यो न वेद निवर्तकम् ॥ स कथं गुणविश्रंभी कर्तुं सर्गमुपक्रमेत् ॥
॥ १९ ॥ इति निश्चित्य ते पुत्रास्सुधियश्चैकचेतसः ॥ प्रणम्य तं परिक्रम्यायुर्मार्गमनिवर्तकम् ॥ २० ॥ नारद त्वं मनश्शभोलोकानन्यचरो मुने ॥
निर्विकारो महेशानमनोवृत्तिकरस्तदा ॥ २१ ॥ काले गते बहुतरे मम पुत्रः प्रजापतिः ॥ नाशं निशम्य पुत्राणां नारदादन्वतप्यत ॥ २२ ॥
मुहुर्मुहुरुवाचेति सुप्रजस्त्वं शुचां पदम् ॥ शुशोच बहुशो दक्षश्शिवमायाविमोहितः ॥ २३ ॥ अहमागत्य सुप्रीत्या सांत्वयं दक्षमात्मजम् ॥
शांतिभावं प्रदर्शय देवं प्रबलमित्युत ॥ २४ ॥ अथ दक्षः पंचजन्यां मया स परिसांत्वितः ॥ सवलाश्वाभिधान् पुत्रान् सहस्रं चाप्यजीजनत् ॥
॥ २५ ॥ तेऽपि जग्मुस्तत्र सुताः पित्रादिष्टा दृढव्रताः ॥ प्रजासर्गे यत्र सिद्धास्स्वपूर्वभ्रातरो ययुः ॥ २६ ॥ तदुपस्पर्शनादेव नष्टाद्या विमलाशयाः ॥
तेषुर्महत्तपस्तत्र जपन्तो ब्रह्म सुव्रताः ॥ २७ ॥ प्रजासर्गोद्यतांस्तान् वै ज्ञात्वा गत्वेति नारद ॥ पूर्ववच्चागदो वाक्यं संस्मरन्त्रैश्वरीं गतिम् ॥ २८ ॥
भ्रातृपंथानमादिश्य त्वं मुने मोघदर्शनः ॥ अयाश्चोर्द्धगतिं स्तेऽपि भ्रातृमार्गं ययुस्सुताः ॥ २९ ॥ उत्पातान् बहुशोऽपश्यत्तदेव स प्रजापतिः ॥
विस्मितोऽभूत्स मे पुत्रो दक्षो मनसि दुःखितः ॥ ३० ॥ पूर्ववत्त्वत्कृतं दक्षश्शुश्राव चकितो भृशम् ॥ पुत्रनाशं शुशोचाति पुत्रशोकविमूर्छितः ॥ ३१ ॥
चुक्रोध तुभ्यं दक्षोऽसौ दुष्टोऽयमिति चाब्रवीत् ॥ आगतस्तत्र दवात्त्वमनुग्रहकरस्तदा ॥ ३२ ॥ शोकाविष्टस्त दक्षो हि रोषविस्फुरिताधरः ॥ उपलब्ध
तमाहत्य धिग्धिक् प्रोच्य विगर्हयन् ॥ ३३ ॥ दक्ष उवाच ॥ ॥ किं कृतं तेऽधमश्रेष्ठ साधूनां साधुलिंगतः ॥ भिक्षोर्मार्गोऽर्भकानां वै दर्शितस्साधु
कारि नः ॥ ३४ ॥ ऋणैस्त्रिभिर्मुक्तानां लोकयोरुभयोः कृतः ॥ विघातःश्रेयसोऽमीषां निर्दयेन शठेन ते ॥ ३५ ॥ ऋणानि त्रीण्यपाकृत्य यो गृहात्प्रव्र
जेत्पुमान् ॥ मातरं पितरं त्यक्त्वा मोक्षमिच्छन् व्रजत्यधः ॥ ३६ ॥ निर्दयस्त्वं सुनिर्लज्जश्शिशुधीभिद्यशोऽपहा ॥ हरः पार्षदमच्ये हि
वृथा चरसि मूढधीः ॥ ३७ ॥ मुहुर्मुहुरभद्रं त्वमचरो मेऽधमाधम ॥ विभवेद्भ्रमतस्तेऽतः पद लोकेषु न स्थिरम् ॥ ३८ ॥ शशापेति
शुचा दक्षस्त्वां तदा साधुसंमतम् ॥ बुबोध नेश्वरेच्छां स शिवमायाविमोहितः ॥ ३९ ॥ शापं प्रत्यग्रहीच्च त्वं स मुने निर्विका

रुद्र सं०
स० ख० २
अ० १३

441

॥ ६८ ॥

रधीः ॥ एष एव ब्रह्मसाधो सहते सोऽपि च स्वयम् ॥ ४० ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां द्वि० सतीखण्डे दक्षसृष्टौ नारदशापो
 नाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ एतस्मिन्नन्तरे देवमुने लोकपितामहः ॥ तत्रागममहं प्रीत्या ज्ञात्वा तच्चरितं द्रुतम् ॥ १ ॥
 असांत्वयमहं दक्षं पूर्ववत्सुविचक्षणः ॥ अकार्षं तेन मुस्नेह तव सुप्रीतिमावहन् ॥ २ ॥ स्वात्मजं मुनिवर्यं त्वां सुप्रीत्या देववल्लभम् ॥
 समाश्वास्य समादाय प्रत्यपद्यं वधाम ह ॥ ३ ॥ ततः प्रजापतिर्दक्षोऽनुनीतो मे निजस्त्रियाम् ॥ जनयामास दुहितृस्सुभगाः षष्टिसंमिताः ॥ ४ ॥
 तासां विवाहं कृतवान् धर्मादिभिरतंद्रितः ॥ तदेव शृणु सुप्रीत्या प्रवदामि मुनीश्वर ॥ ५ ॥ ददौ दश सुता दक्षो धर्माय विधिवन्मुने ॥ त्रयोदश
 कश्यपाय मुनये त्रिनवदेवे ॥ ६ ॥ भूतांगिरःकृशाश्वेभ्यो द्व द्व पुत्रीः प्रदत्तवान् ॥ ताक्ष्याय चापराः कन्याः प्रसूतिप्रसवैर्यतः ॥ ७ ॥ त्रिलोकाः पूरिता
 स्तन्नो वर्ण्यते व्यासतो भयात् ॥ ८ ॥ केचिद्वदन्ति तां ज्येष्ठां मध्यमां चापरे शिवाम् ॥ सर्वानन्तरजां केचित्कल्पभेदात्रयं च सत् ॥ ९ ॥ अनं
 तरं सुतोत्पत्तेः सपत्नीकः प्रजापतिः ॥ दक्षो ददौ सुप्रीत्या तां मनसा जगदम्बिकाम् ॥ १० ॥ अतः प्रेम्णा च तुष्टाव गिरा गद्गदया हि सः ॥ भूयो भूयो
 नमस्कृत्य सांजलिर्विनयान्वितः ॥ ११ ॥ सन्तुष्टा सा तदा देवी विचारं मनसीति च ॥ चक्रेऽवतारं वीरिण्यां कुर्यां पणविपूर्तये ॥ १२ ॥ अथ सो
 वाच मनसि दक्षस्य जगदम्बिका ॥ विललास तदातीव स दक्षो मुनिसत्तम ॥ १३ ॥ सुमुहूर्तेन दक्षोऽपि स्वपत्न्यां निदधे मुदा ॥ दक्षपत्न्यास्तदा
 चित्ते शिवोवास दयान्विता ॥ १४ ॥ आविर्बभूव चिह्नानि दोहदस्याखिलानि वै ॥ १५ ॥ विरेजे वीरिणी तात हृष्टचित्ताधिकं च सा ॥ शिवावास
 प्रभावात्तु महामंगलरूपिणी ॥ १६ ॥ कुलस्य संप्रदायैश्च श्रुतेश्चित्तसमुन्नतेः ॥ व्यधत्त मुक्रिया दक्षः प्रीत्या पुंसवनादिकाः ॥ १७ ॥ उत्सवोऽतीव
 संजातस्तदा तेषु च कर्मसु ॥ वित्तं ददौ द्विजातिभ्यो यथाकाम प्रजापतिः ॥ १८ ॥ अथ तस्मिन्नवसरे सर्वे हर्यादयस्सुराः ॥ ज्ञात्वा
 गर्भगतां देवीं वीरिण्यां ते मुदं ययुः ॥ १९ ॥ तत्रागत्य च सर्वे ते तुष्टुर्जगदम्बिकाम् ॥ लोकोपकारकरिणीं प्रणम्य च मुहुर्मुहुः ॥
 ॥ २० ॥ कृत्वा ततस्ते बहुधा प्रशंसां हृष्टमानसाः ॥ दक्षप्रजापतेश्चैव वीरिण्यास्त्वगृहं ययुः ॥ २१ ॥ गतेषु नवमासेषु कार
 यित्वा च लौकिकीम् ॥ गतिं शिवा च पूर्णे सा दशमे मासि नारद ॥ २२ ॥ आविर्बभूव पुरतो मातुस्सद्यस्तदा मुने ॥ मुहूर्ते सुखदे
 चन्द्रग्रहतारानुकूलके ॥ २३ ॥ तस्मात्तु जातमात्रायां सुप्रीतोऽसौ प्रजापतिः ॥ शैवदेवीति तां मेने दृष्ट्वा तां तेजसोल्बणाम् ॥ २४ ॥
 तदाभूत्युष्पसदृष्टिर्मेघाश्च ववृषुर्जलम् ॥ दिशश्शांता द्रुतं तस्यां जातायां च मुनीश्वर ॥ २५ ॥ अवादयंत त्रिदशाश्शुभवाद्यानि खे गताः ॥ जज्वलु

शि०पु०
॥ ६९ ॥

आग्रयशांताः सर्वमासीत्सुमंगलम् ॥ २६ ॥ वीरिणीसंभवां दृष्ट्वा दक्षस्तां जगदम्बिकाम् ॥ नमस्कृत्य करो बद्धा बहु तुष्टाव भक्तिः ॥ २७ ॥
॥ दक्ष उवाच ॥ महेशानि नमस्तुभ्यं जगदम्बे सनातनि ॥ कृपां कुरु महादेवि सत्ये सत्यस्वरूपिणि ॥ २८ ॥ शिवा शांता महामाया योगनिद्रा जग
न्मयी ॥ या प्रोच्यते वेदविद्भिर्नमामि त्वां हितावहाम् ॥ २९ ॥ यया धाता जगत्सृष्टौ नियुक्तस्तां पुराकरोत् ॥ तां त्वां नमामि परमां जगद्धात्रीं
महेश्वरीम् ॥ ३० ॥ यया विष्णुर्जगत्स्थित्यै नियुक्तस्तां सदाकरोत् ॥ तां त्वां नमामि परमां जगद्धात्रीं महेश्वरीम् ॥ ३१ ॥ यया रुद्रो जगन्नाशो
नियुक्तस्तां सदाकरोत् ॥ तां त्वां नमामि परमां जगद्धात्रीं महेश्वरीम् ॥ ३२ ॥ रजस्सत्त्वतमोरूपां सर्वकार्यकरीं सदा ॥ त्रिदेवजननीं देवीं त्वां
नमामि च तां शिवाम् ॥ ३३ ॥ यस्त्वां विंचितयेदेवि विद्याविद्यात्मिकां पराम् ॥ तस्य भुक्तिश्च मुक्तिश्च सदा करतले स्थिता ॥ ३४ ॥ यस्त्वां प्रत्य
क्षतो देवि शिवां पश्यति पावनीम् ॥ तस्यावश्यं भवेन्मुक्तिर्विद्याविद्याप्रकाशिका ॥ ३५ ॥ ये स्तुवंति जगन्मातर्भवानीमंबिकेति च
जगन्मायेति दुर्गेति सर्वं तेषां भविष्यति ॥ ३६ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इति स्तुता जगन्माता शिवा दक्षेण धीमता ॥ तथोवाच तदा दक्ष यथा
माता शृणोति न ॥ ३७ ॥ सर्वं संमोह्य तथ्यं च तथा दक्षः शृणोतु तत् ॥ नान्यस्तथा शिवा प्राह नानोतिः परमेश्वरी ॥ ३८ ॥ ॥ देव्युवाच ॥
अहमाराधिता पूर्वं सुतार्थं ते प्रजापते ॥ ईप्सितं तव सिद्धं तु तपो धारय संप्रति ॥ ३९ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ एवमुक्त्वा तदा देवी दक्षं च निजमायया ॥
आस्थाय शैशवं भावं जनन्यन्ति रुरोद सा ॥ ४० ॥ अथ तद्रोदनं श्रुत्वा स्त्रियो वाक्यं संसंभ्रमाः ॥ आगतास्तत्र सुप्रीत्या दास्योऽपि च संसं
भ्रमाः ॥ ४१ ॥ दृष्ट्वासिक्री सुतारूपं ननन्दुस्सर्वयोषितः ॥ सर्वे पौरजनाश्चापि चक्रुर्जयखं तदा ॥ ४२ ॥ उत्सवश्च महानासीद्दानवाद्यपुरस्सरम्
॥ दक्षोऽसिक्री मुदं लेभे भीम दृष्ट्वा सुताननम् ॥ ४३ ॥ दक्षः श्रुतिकुलाचारं चक्रे च विधिवत्तदा ॥ दानं ददौ द्विजातिभ्योऽन्येभ्यश्च द्रविणं
तथा ॥ ४४ ॥ बभूव सर्वतो गानं नर्तनं च यथोचितम् ॥ नेदुर्वाद्यानि बहुशस्सुमंगलपुरस्सरम् ॥ ४५ ॥ अथ हर्यादयो देवास्सर्वे सानुचरास्तदा ॥
मुनिवृन्दैः समागत्योत्सवं चकुर्यथाविधि ॥ ४६ ॥ दृष्ट्वा दक्षसुतामंवां जगतः परमेश्वरीम् ॥ नेमुः सविनयास्सर्वे तुष्टुवुश्च शुभस्तवैः ॥ ४७ ॥ उचुस्सर्वे
प्रशुदिता गिरं जयजयात्मिकाम् ॥ प्रशशंसुर्मुदा दक्षं वीरिणीं च विशेषतः ॥ ४८ ॥ तदोमेति नाम चक्र तस्या दक्षस्तदाज्ञया ॥ प्रशस्तायास्सर्व
गुणसत्त्वादपि मुदान्वितः ॥ ४९ ॥ नामान्यन्यानि तस्यास्तु पश्चाज्जातानि लोकतः ॥ महामंगलदान्येव दुःखघ्नानि विशेषतः ॥ ५० ॥ दक्षस्तदा
हं नमामां सर्वानमरानपि ॥ मुनीनपि करो बद्धा स्तुत्वा चानर्च भक्तिः ॥ ५१ ॥ अथ विष्णवादयस्सर्वे सुप्रशस्याजनंदनम् ॥ प्रीत्या ययुस्स्व

रुद्रसं० २
सं० सं० ३
अ० ३९

440

॥ ६९ ॥

॥ ५२ ॥ अतस्तां च सुतां माता सुसंस्कृत्य यथोचितम् ॥ शिशुपानेन विविना तस्यै स्तन्यादिकं द्रव्यैः ॥ ५३ ॥
 ॥ ५४ ॥ तस्यां सुसद्वृणास्सर्वे विविशुर्द्विजसत्तम ॥ शैश
 ॥ ५५ ॥ आचरन्निजभावेन सखीमध्यगता यदा ॥ तदा लिलेख भर्गस्य प्रतिमामन्वहं मुहुः ॥ ५६ ॥ यदा
 ॥ ५७ ॥ ववृधेऽतीव दंपत्योः प्रत्यहं करुणातुला ॥ तस्या
 ॥ ५८ ॥ सर्वबालगुणाक्रांतां सदा स्वालयकारिणीम् ॥ तोषयामास पितरौ नित्यं नित्यं मुहुर्मुहुः ॥ ५९ ॥
 इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां सतीखण्डे सतीजन्मबाललीलावर्णनं नाम चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ अथै
 कदा पितुः पार्श्वे तिष्ठतीं तां सतीमहम् ॥ त्वया सह मुनेऽद्राक्षं सारभूतां त्रिलोकके ॥ १ ॥ पित्रा नमस्कृतं वीक्ष्य सत्कृतं त्वां च मां सती ॥ प्रणनाम
 मुखा भवत्या लोकलीलानुसारिणी ॥ २ ॥ प्रणामांते सतीं वीक्ष्य दक्षदत्तशुभासने ॥ स्थितोऽहं नारद त्वं च विनतामहमागदम् ॥ ३ ॥
 त्वामेव यः कामयते यन्तु कामयसे सति ॥ तमाप्नुहि पतिं देवं सर्वज्ञं जगदीश्वरम् ॥ ४ ॥ यो नान्यां जगृहे नापि गृह्णाति न ग्रहीष्यति ॥ जायां
 स ते पुतिर्भूयादनन्यसदृशश्शुभे ॥ ५ ॥ इत्युक्त्वा सुचिरं तां वै स्थित्वा दक्षालये पुनः ॥ विसृष्टौ तेन संयातौ स्वस्थानं तौ च नारद ॥ ६ ॥
 दक्षोऽभवच्च सुप्रीतस्तदाकर्ण्य गतज्वरः ॥ आददे तनयां स्वां तां मत्वा हि परमेश्वरीम् ॥ ७ ॥ इत्थं विहारै रुचिरैः कौमारैर्भक्तवत्सला ॥ जहाववस्थां
 कौमारीं स्वेच्छाधृतनराकृतिः ॥ ८ ॥ बाल्यं व्यतीत्य स्म प्राप्य किञ्चिद्यौवनतां सती ॥ अतीव तपसांगेन सर्वांगेषु मनोहरा ॥ ९ ॥ दक्षस्तां वीक्ष्य
 लोकेशः प्रोद्भिर्नार्त्तयस्थिताम् ॥ चिंतयामास भर्गाय कथं दास्य इमां सुताम् ॥ १० ॥ अथ सापि स्वयं भर्गं प्राप्तमेच्छत्तदान्वहम् ॥ पितुर्मनो
 भर्ति ज्ञात्वा मातुर्निकटमागता ॥ ११ ॥ पप्रच्छाज्ञां तपोहेतोः शंकरस्य विशालधीः ॥ मातुर्शिशवाथ वीरिण्यास्सा सखी परमेश्वरी ॥ १२ ॥ ततस्सती
 महेशानं पतिं प्राप्तुं दृढव्रता ॥ सा तमाराधयामास गृहे मातुरनुज्ञया ॥ १३ ॥ आश्विने मासि नन्दायां तिथावानर्च भक्तितः ॥ गुडौदनैस्सल्लवणैर्हरं
 नत्वा निनाय तम् ॥ १४ ॥ कार्तिकस्य चतुर्दश्यामपूपैः पायसैरपि ॥ समाकीर्णैस्समाराध्य सस्मार परमेश्वरम् ॥ १५ ॥ मार्गशीर्षेऽसिताष्टम्यां
 सतिलैस्सयवौदनैः ॥ पूजयित्वा हरं कीलैर्निनाय दिवसान् सती ॥ १६ ॥ पौषे तु शुक्लसप्तम्यां कृत्वा जागरणं निशि ॥ अपूजयच्छिवं प्रातः
 कृशरात्रेण सा सती ॥ १७ ॥ माघे तु पौर्णमास्यां सा कृत्वा जागरणं निशि ॥ आर्द्रवस्त्रा नदीतीरेऽकरोच्छंकरपूजनम् ॥ १८ ॥ तपस्यासितभूतायां

शि०पु०

॥ ७० ॥

कृत्वा जागरणं निशि ॥ विशेषतस्समानर्च शैलूषैस्सर्वयामसु ॥ १९ ॥ चैत्रे शुक्लचतुर्दश्यां पलाशैर्दमनैश्शिवम् ॥ अपूजयद्दिवारात्रौ संस्मरन् सा निनाय
तम् ॥ २० ॥ राघशुक्लतृतीयायां तिलाहारयवौदनैः ॥ पूजयित्वा सती रुद्रं नव्यैर्मांसं निनाय तम् ॥ २१ ॥ ज्येष्ठस्य पूर्णिमायां वै रात्रौ संपूज्य
शंकरम् ॥ वसनैर्बृहतीपुष्पैर्निराहारा निनाय तम् ॥ २२ ॥ आषाढस्य चतुर्दश्यां शुक्लायां कृष्णवाससा ॥ बृहतीकुसुमैः पूजा रुद्रस्याकारि वै
तथा ॥ २३ ॥ श्रावणस्य सिताष्टम्यां चतुर्दश्यां च सा शिवम् ॥ यज्ञोपवीतैर्वासोभिः पवित्रैरप्यपूजयत् ॥ २४ ॥ भाद्रे कृष्णत्रयोदश्यां
पुष्पैर्नानाविधैः फलैः ॥ संपूज्य च चतुर्दश्यां चकार जलभोजनम् ॥ २५ ॥ नानाविधैः फलैः पुष्पैस्सस्यैस्तत्कालसंभवैः ॥ चक्रे
मुनियताहाराजपन्मासे शिवार्चनम् ॥ २६ ॥ सर्वमासे सर्वदिने शिवार्चनरता सती ॥ दृढव्रता भवेद्देवी स्वेच्छाधृतनराकृतिः ॥ २७ ॥
इत्थं नंदाव्रतं कृत्स्नं समाप्य सुसमाहिता ॥ दध्यौ शिवं सती प्रेम्णा निश्चलाभूदनन्यधीः ॥ २८ ॥ एतस्मिन्नंतरे देवा मुनयश्चाखिला मुने ॥ विष्णुं
मां च पुरस्कृत्य ययुर्द्रष्टुं सतीतपः ॥ २९ ॥ दृष्ट्वागत्य सती देवैर्भूता सिद्धिरिवापरा ॥ शिवध्यानमहामग्रा सिद्धावस्थां गता तदा ॥ ३० ॥ चक्रुः
सर्वे सुरास्सत्ये मुदा सांजलयो नतिम् ॥ मुनयश्च नतस्कंधा विष्णवाद्याः प्रीतिमानसाः ॥ ३१ ॥ अथ सर्वे सुप्रसन्नाः विष्णवाद्याश्च सुरर्षयः ॥
प्रशशंसुस्तपस्तस्यास्सत्यास्तस्मात्सविस्मयाः ॥ ३२ ॥ ततः प्रणम्य तां देवीं पुनस्ते मुनयस्सुराः ॥ जग्मुर्गिरिवरं सद्यः कैलास शिववल्लभम् ॥
॥ ३३ ॥ सावित्रीसहितश्चाहं सह लक्ष्म्या मुदान्वितः ॥ वासुदेवोऽपि भगवाञ्जगामाथ हरांतिकम् ॥ ३४ ॥ गत्वा तत्र प्रभुं दृष्ट्वा सुप्रणम्य सुसंभ्रमाः ॥
तुष्टुबुर्विविधैस्तोत्रैः करौ बद्धा विनम्रकाः ॥ ३५ ॥ देवा ऊचुः ॥ नमो भगवते तुभ्यं यत एतच्चराचरम् ॥ पुरुषाय महेशाय परेशाय महात्मने ॥ ३६ ॥
आदिबीजाय सर्वेषां चिद्रूपाय पराय च ॥ ब्रह्मणे निर्विकाराय प्रकृतेः पुरुषस्य च ॥ ३७ ॥ य इदं प्रतिपच्येदं येनेदं विचकास्ति हि ॥ यस्मादिदं
यतश्चेदं यस्येदं त्वं च यत्रतः ॥ ३८ ॥ योऽस्मात्परस्माच्च परो निर्विकारी महाप्रभुः ॥ ईक्षते यस्स्वात्मनीदं तं नताः स्म स्वयंभुवम् ॥ ३९ ॥
अविद्धदृक् परः साक्षी सर्वात्माऽनेकरूपधृक् ॥ आत्मभूतः परब्रह्म तपंतं शरणं गताः ॥ ४० ॥ न यस्य देवा ऋषयः सिद्धाश्च न विदुः पदम् ॥ कः
पुनर्जंतुरपरो ज्ञातुमर्हति वैरितुम् ॥ ४१ ॥ दिदृक्ष्वो यस्य पदं मुक्तसंगास्सुसाधवः ॥ चरन्ति सुगतिर्नस्त्वं सलोकव्रतमव्रणम् ॥ ४२ ॥ मज्जन्मादि
विकारा नो विद्यन्ते केऽपि दुःखदाः ॥ तथापि मायया त्वं हि गृह्णासि कृपया च तान् ॥ ४३ ॥ तस्मै नमः परेशाय तुभ्यमाश्चर्यकर्मणे ॥ नमो
गिरां विदूराय ब्रह्मणे परमात्मने ॥ ४४ ॥ अरूपायोरूपाय परायानंतशक्तये ॥ त्रिलोकपतये सर्वसाक्षिणे सर्वगाय च ॥ ४५ ॥ नम आत्मप्रदीपाय

रुद्र सं० २

स० ख० ५

अ० १५

४३९

॥ ७० ॥

निर्वाणसुखसंपदे ॥ ज्ञानात्मने नमस्तेऽस्तु व्यापकायेश्वराय च ॥ ४६ ॥ नेष्टकर्म्येण सुलभ्याय कैवल्यपतये नमः ॥ पुरुषाय परेशाय नमस्ते सर्व
 वाय च ॥ ४७ ॥ क्षेत्रज्ञायात्मरूपाय सर्वप्रत्ययहेतवे ॥ ४८ ॥ सर्वाध्यक्षाय महते मूलप्रकृतये नमः ॥ पुरुषाय परेशाय नमस्ते सर्वदाय च ॥ ४९ ॥
 त्रिनेत्रायेषुवक्त्राय सदाभासाय ते नमः ॥ सर्वेन्द्रियगुणद्वे निष्कारण नमोऽस्तु ते ॥ ५० ॥ त्रिलोककारणायाथापवर्गाय नमो नमः ॥ अपवर्गप्रदायाशु
 शरणागततारिणे ॥ ५१ ॥ सर्वाभ्यागमानां चोदधये परमेश्वरिणे ॥ परायणाय भक्तानां गुणानां च नमोऽस्तु ते ॥ ५२ ॥ नमो गुणारणिच्छन्नचिद्रूपाय
 महेश्वर ॥ मूढदुष्प्राप्तरूपाय ज्ञानिहृद्वासिने सदा ॥ ५३ ॥ पशुपाशविमोक्षाय भक्तसन्मुक्तिदाय च ॥ स्वप्रकाशाय नित्यायैव्ययायाजसंसविदे ॥ ५४ ॥
 प्रत्यग्द्रष्टविकाराय परमैश्वर्यधारिणे ॥ यं भजन्ति चतुर्वर्गं कामयतीष्टसद्गतिम् ॥ सोऽभूदकरुणस्त्वं नः प्रसन्नो भव ते नमः ॥ ५५ ॥ एकांतिः कंचनार्थ
 भक्ता वाञ्छन्ति यस्य न ॥ केवलं चरितं ते ते गायन्ति परमंगलम् ॥ ५६ ॥ अक्षरं परमं ब्रह्म तमव्यक्ताकृतिं विभुम् ॥ अध्यात्मयोगगम्यं त्वां परिपूर्णं
 स्तुमो वयम् ॥ ५७ ॥ अतीन्द्रियमनाधारं सर्वाधारमहेतुकम् ॥ अनंतमाद्यं सूक्ष्मं त्वां प्रणमामोऽखिलेश्वर ॥ ५८ ॥ हर्यादयोऽखिला देवास्तथा लोका
 श्वराचराः ॥ नामरूपविभेदेन फलव्या च कलया कृताः ॥ ५९ ॥ यथार्चिषोऽग्रेऽस्सवितुर्याति निर्याति वासकृत् ॥ गभस्तयस्तथायं वै प्रवाहो गौण
 उच्यते ॥ ६० ॥ न त्वं देवोऽसुरो मर्त्यो न तिर्यङ् न द्विजः प्रभो ॥ न स्त्री न षण्डो न पुमान्कुर्यात्सदसन्न किंचन ॥ ६१ ॥ निषेधशेषस्सर्वं त्वं
 विश्वकृद्विश्वपालकः ॥ विश्वलयकृद्विश्वात्मा प्रणतास्मस्तमीश्वरम् ॥ ६२ ॥ योगरंधितकर्माणो यं प्रपश्यन्ति योगिनः ॥ योगसंभाविते चित्ते
 योगेशं त्वां नता वयम् ॥ ६३ ॥ नमोऽस्तु तेऽसह्यवेग शक्तित्रय त्रयीमय ॥ नमः प्रसन्नपालाय नमस्ते भूरिशक्तये ॥ ६४ ॥ कर्दिन्द्रियाणां दुर्गेशान
 वाप्य परवर्त्मने ॥ भक्तोद्धाररतायाथ नमस्ते गूढवर्चसे ॥ ६५ ॥ यच्छक्त्याहं धियात्मानं हंत वेद न मूढधीः ॥ तं दुरत्ययमाहात्म्यं त्वां नताः स्मो
 महाप्रभुम् ॥ ६६ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इति स्तुत्वा महादेवं सर्वे विष्ण्वादिकास्सुराः ॥ तूष्णीमासन्प्रभोरग्रे सद्भक्तिनतकंधराः ॥ ६७ ॥ इति श्री
 शिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां द्वितीये सतीखंडे नंदाव्रतविधानशिवस्तुतिवर्णनं नाम पंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ ॥ ब्रह्मो
 वाच ॥ इति स्तुतिं च हयादिकृतामाकर्ण्य शंकरः ॥ बभूवातिप्रसन्नो हि विजहास च सूतिकृत् ॥ १ ॥ ब्रह्मविष्णु तु दृष्ट्वा तौ सखीकौ संगतौ
 हरः ॥ यथोचितं समाभाष्य पप्रच्छागमनं तयोः ॥ २ ॥ रुद्र उवाच ॥ हे हरे हे विधे देवा मुनयश्चाद्यनिर्भयाः ॥ निजागमनहेतुं हि कथयध्वं सु
 तत्त्वतः ॥ ३ ॥ किमर्थमागता यूय किं कार्यं चह विद्यते ॥ तत्सर्वं श्रोतुमिच्छामि भवत्स्तुत्या प्रसन्नधीः ॥ ४ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इति पृष्टे हरेणाहं
 सर्वलोकपितामहः ॥ मुनेऽवोचं महादेवं विष्णुना परिचोदितः ॥ ५ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ देवदेव महादेव करुणासागर प्रभो ॥ यदर्थमागतावावां

शि० पु०
॥ ७२ ॥

॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्ता सर्वदेवैश्च कृता शंभोर्नुतिः परा ॥ शिवाच्च सा वरं प्राप्ता शृणु ह्यादस्तो मुने ॥ १ ॥ अथो सती पुनः शुक्लपक्षेऽष्टम्यामुपो-
षिता ॥ आश्विने मासि सर्वेशं पूजयामास भक्तिः ॥ २ ॥ इति नंदाव्रते पूर्णे नवम्यां दिनभागतः ॥ तस्यास्तु ध्यानमग्नायाः प्रत्यक्षमभवद्भरः ॥ ३ ॥
सर्वाङ्गसुन्दरो गौरः पंचवक्त्रलोलवतः ॥ चंद्रभालः प्रसन्नात्मा शितिकंठश्चतुर्भुजः ॥ ४ ॥ त्रिशूलब्रह्मकवचाभयधृग् भस्मभास्वरः ॥ स्वर्धुन्या विलस-
च्छीर्षस्सकलाङ्गमनोहरः ॥ ५ ॥ महालावण्यधामा च कोटिचन्द्रसमाननः ॥ कोटिस्मासमाकांतस्सर्वथा स्त्रीप्रियाकृतिः ॥ ६ ॥ प्रत्यक्षतो हरं वीक्ष्य
सती सेदृग्विधं प्रभुम् ॥ ववन्दे चरणौ तस्य सुलजावनतानना ॥ ७ ॥ अथ प्राह महादेवस्सतीं तद्वतधारिणीम् ॥ तामिच्छन्नपि भार्यार्थं तपश्चर्य
फलप्रदः ॥ ८ ॥ महादेव उवाच ॥ दक्षनंदिनि प्रीतोऽस्मि व्रतेनानेन सुव्रते ॥ वरं वारय संदास्ये यत्र वाऽभिमतं भवेत् ॥ ९ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ जानन्नपीह
तद्भावं महादेवो जगत्पतिः ॥ जगौ वरं वृणीष्वेति तद्वाक्यश्रवणेच्छया ॥ १० ॥ सापि त्रपावशा युक्ता वक्तुं नो हृदि यत्स्थितम् ॥
शशाक सा त्वभीष्टं यत्तल्लज्जाच्छादितं पुनः ॥ ११ ॥ प्रेममग्नाऽभवत्साति श्रुत्वा शिववचः प्रियम् ॥ तज्ज्ञात्वा सुप्रसन्नोऽभूच्छंकरो भक्तवत्सलः
॥ १२ ॥ वरं ब्रूहि वरं ब्रूहि प्राहेति स पुनर्दुतम् ॥ सतीभक्तिवशशंभुरंतर्यामी सतांगतिः ॥ १३ ॥ अथ त्रपां स्वां संधाय यदा प्राह हरं
सती ॥ ॥ यथेष्टं देहि वरद वरमित्यनिवारकम् ॥ १४ ॥ तदा वाक्यस्यावसानमनवेक्ष्य वृषध्वजः ॥ भव त्वं मम भार्येति प्राह तां
भक्तवत्सलः ॥ १५ ॥ एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्य साभीष्टफलभावनम् ॥ तूष्णीं तस्थौ प्रमुदिता वरं प्राप्य मनोगतम् ॥ १६ ॥ सकामस्य हरस्याग्रे
स्थिता सा चारुहासिनी ॥ अकरोन्नजभावांश्च हावान्कामविवर्द्धनान् ॥ १७ ॥ ततो भावान्समादाय शृंगाराख्यो रसस्तदा ॥ तयोश्चित्ते विवेशाशु
कला हावा यथोदितम् ॥ १८ ॥ तत्प्रवेशात्तु देवर्षे लोकलीलानुसारिणोः ॥ काऽप्यभिष्या तयोरासीच्चित्राचन्द्रमसोर्यथा ॥ १९ ॥ रेजे सती हरं प्राप्य
स्निग्धभिन्नांजनप्रभा ॥ चन्द्राभ्यासेऽब्रलेखेव स्फटिकोज्ज्वलवर्ष्मणः ॥ २० ॥ अथ सा तमुवाचेदं हरं दाक्षायिणी मुहुः ॥ सुप्रसन्ना करौ बद्धा
नतका भक्तवत्सलम् ॥ २१ ॥ सत्युवाच ॥ देवदेव महादेव विवाहविधिना प्रभो ॥ पितुर्मे गोचरीकृत्य मां गृहाण जगत्पते ॥ २२ ॥ ब्रह्मोवाच ॥
एवं सतीवचः श्रुत्वा महेशो भक्तवत्सलः ॥ तथाऽस्त्विति वचः प्राह निरीक्ष्य प्रेमतश्च ताम् ॥ २३ ॥ दाक्षायिण्यपि तं नत्वा शंभुं विज्ञाप्य भक्तिः ॥
प्राप्ताज्ञा मातुरभ्याशमगान्मोहमुदान्विता ॥ २४ ॥ हरोऽपि हिमवत्प्रस्थं प्रविश्य च निजाश्रमम् ॥ दाक्षायिणीवियोगाद्रे कृच्छ्रध्यानपरोऽभवत्
॥ २५ ॥ समाधाय मनः शंभुर्लौकिकीं गतिमाश्रितः ॥ चिंतयामास देवर्षे मनसा मां वृषध्वजः ॥ २६ ॥ ततस्संचिंत्यमानोऽहं

रुद्र सं० २
स० ख० २
अ० १७

॥ ७२ ॥

महेशेन त्रिशूलिना ॥ पुरस्तात्प्राविशत्तूर्णं हरसिद्धिप्रचोदितः ॥ २७ ॥ यत्रासौ हिमवत्प्रस्थे तद्वियोगी हरः स्थितः ॥ सरस्वतीयुतस्तात
 तत्रैव समुपस्थितः ॥ २८ ॥ सरस्वतीयुतं मां च देवर्षे वीक्ष्य स प्रभुः ॥ उत्सुकः प्रेमबद्धश्च सत्या शंभुरुवाच ह ॥ २९ ॥ शंभुरुवाच ॥ अहं ब्रह्म
 न्स्वार्थतरः परिग्रहकृतौ च यत् ॥ तदा स्वत्वमिव स्वार्थे प्रतिभाति ममाधुना ॥ ३० ॥ अहमाराधितस्सत्त्यादाक्षायण्याथ भक्तितः ॥ तस्यै वरो
 मया दत्तो नंदाव्रतप्रभावतः ॥ ३१ ॥ भर्ता भवेति च तया मत्तो ब्रह्मन् वरो वृतः ॥ मम भार्या भवेत्युक्तं मया तुष्टेन सर्वथा ॥ ३२ ॥ अथावद
 तदा मां सा सती दाक्षायणी त्विति ॥ पितुर्मे गोचरीकृत्य मां गृहाण जगत्पते ॥ ३३ ॥ तदप्यंगीकृतं ब्रह्मन्मया तद्भक्तितुष्टितः ॥ सा गता भवनं
 मातुरहमत्रागतो विधे ॥ ३४ ॥ तस्मात्त्वं गच्छ भवनं दक्षस्य मम शासनात् ॥ तां दक्षोऽपि यथा कन्यां दद्यान्मेऽरं तथा वद ॥ ३५ ॥ सतीवियोगभं
 गस्स्याद्यथा मे त्वं तथा कुरु ॥ समाश्वासय तं दक्षं सर्वविद्याविशारदः ॥ ३६ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ इत्युदीर्य महादेवस्सकाशे मे प्रजापते ॥
 सरस्वतीं विलोक्याशु वियोगवशगोऽभवत् ॥ ३७ ॥ तेनाहमपि चाज्ञप्तः कृतकृत्यो मुदान्वितः ॥ प्रावोचं चेति जगतां नाथं तं भक्तवत्सलम् ॥
 ॥ ३८ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ यदात्थ भगवाञ्शम्भो तद्विचार्य सुनिश्चितम् ॥ देवानां मुख्यस्स्वार्थो हि ममापि वृषभध्वज ॥ ३९ ॥ दक्षस्तुभ्यं
 सुतां स्वां च स्वयमेव प्रदास्यति ॥ अहं चापि वदिष्यामि त्वद्वाक्यं तत्समक्षतः ॥ ४० ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युदीर्य महादेवमहं सर्वेश्वरं
 प्रभुम् ॥ अगमं दक्षनिलयं स्यंदनेनातिवेगिना ॥ ४१ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ विधे प्राज्ञ महाभाग वद नो वदतां वर ॥ सत्ये
 गृहागतायै स दक्षः किमकरोत्ततः ॥ ४२ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ तपस्तप्त्वा वरं प्राप्य मनोऽभिलषितं सती ॥ गृहं गत्वा पितुर्मातुः
 प्रणाममकरोत्तदा ॥ ४३ ॥ मात्रे पित्रेऽथ तत्सख्यं समाचख्यौ महेश्वरात् ॥ वरप्राप्तिः स्वसख्या वै सत्यास्तुष्टास्तु भक्तितः ॥ ४४ ॥ माता पिता च वृत्तान्तिं
 सर्वं श्रुत्वासखीमुखात् ॥ आनन्दं परमं लेभे चक्रे च परमोत्सवम् ॥ ४५ ॥ द्रव्यं ददौ द्विजातिभ्यो यथाभीष्टमुदारधीः ॥ अन्येभ्यश्चाधदीनेभ्यो
 वीरिणी च महामनाः ॥ ४६ ॥ वीरिणी तां समालिङ्ग्य स्वसुतां प्रीतिवर्द्धिनीम् ॥ मूर्ध्न्युपाग्राय मुदिता प्रशशंशुर्मुहुर्मुहुः ॥ ४७ ॥ अथ दक्षः
 क्रियत्काले व्यतीते धर्मवित्तमः ॥ चिंतयामास देयेयं स्वसुता शम्भवे कथम् ॥ ४८ ॥ आगतोऽपि महादेवः प्रसन्नस्स जगाम ह ॥ पुनरेव कथं सोऽपि
 सुतार्थेऽत्रागमिष्यति ॥ ४९ ॥ प्रस्थाप्योऽथ मया कश्चिच्छभोर्निकटमंजसा ॥ नैतद्योग्यं न गृहीयाद्यद्येवं विफलार्दना ॥ ५० ॥ अथवा पूजयि
 ष्यामि तमेव वृषभध्वजम् ॥ मदीयतनया भक्त्या स्वयमेव यथा भवेत् ॥ ५१ ॥ तथैव पूजितस्सोऽपि वाञ्छित्यार्यप्रयत्नतः ॥ शंभुर्भवत्

शि० पु०

॥ ७३ ॥

मद्भर्तृत्वेवं दत्तवरेण तत् ॥ ५२ ॥ इति चिंतयतस्तस्य दक्षस्य पुरतोऽन्वहम् ॥ उपस्थितोऽहं सहसा सरस्वत्यन्वितस्तदा ॥ ५३ ॥
मां दृष्ट्वा पितरं दक्षः प्रणम्यावनतः स्थितः ॥ आसनं च ददौ मङ्गं स्वभवाय यथोचितम् ॥ ५४ ॥ ततो मां सर्वलोकेशं तत्रागमनकारणम् ॥
दक्षः पप्रच्छ सः क्षिप्रं चिंताविष्टोऽपि हर्षितः ॥ ५५ ॥ ॥ दक्ष उवाच ॥ तवात्रागमने हेतुः कः प्रवेशे स सृष्टिकृत् ॥ ममोपरि सुप्रसादं कृत्वाचक्ष्व
जगद्गुरो ॥ ५६ ॥ पुत्रस्नेहात्कार्यवशादथवा लोककारक ॥ ममाश्रमं समायातो रुष्टस्य तव दशनात् ॥ ५७ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इति पृष्टस्त्वपुत्रेण
दक्षेण मुनिसत्तम ॥ विहसन्नब्रुवं वाक्यं मोदयंस्तं प्रजापतिम् ॥ ५८ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ शृणु दक्ष यदर्थं त्वत्समीपमहमागतः ॥ त्वत्तो कस्य हितं
मेऽपि भवतोऽपि तदीप्सितम् ॥ ५९ ॥ तव पुत्री समाराध्य महादेवं जगत्कृतिम् ॥ यो वरः प्रार्थितस्तस्य समयोऽयमुपागतः ॥ ६० ॥ शंभुना तव
पुत्र्यर्थं त्वत्सकाशमहं ध्रुवम् ॥ प्रस्थापितोऽस्मि यत्कृत्यं श्रेयस्तदवधारय ॥ ६१ ॥ वरं दत्त्वा गतो रुद्रस्तावत्प्रभृति शंकरः ॥ त्वत्सुत्तया वियोगेन
न शर्म लभतेऽजसा ॥ ६२ ॥ अलब्धच्छिद्रमदनो जिगाय गिरिशं न यम् ॥ सर्वैः पुष्पमयेर्बोर्णैर्यत्नं कृत्वापि भूरिशः ॥ ६३ ॥ स कामवाणवि
द्भोऽपि परित्यज्यात्मचितनम् ॥ सतीं विचिंतयन्नास्ते व्याकुलः प्राकृतो यथा ॥ ६४ ॥ विस्मृत्य प्रश्रुतां वाणीं गणाग्रे विप्रयोगतः ॥ क सतीत्येव
मभितो भास्ते नकृतावपि ॥ ६५ ॥ मया यद्वाञ्छितं पूर्वं त्वया च मदनेन च ॥ मरीच्याद्यैर्मुनिवरैस्तत्सिद्धमधुना सुत ॥ ६६ ॥ त्वत्पुत्र्याराधितशं
भुस्सोऽपि तस्या विचिंतनात् ॥ अनुशोधयितुं प्रेम्सुर्वर्तते हिमवद्गिरौ ॥ ६७ ॥ यथा नानाविधैर्भावैस्सत्त्वात्तेन व्रतेन च ॥ शंभुराराधितस्तेन तथै
वाराध्यते सती ॥ ६८ ॥ तस्मात्तु दक्षतनयां शंभ्वर्थं परिकल्पिताम् ॥ तस्मै देहविलंबेन कृता ते कृतकृत्यता ॥ ६९ ॥ अहं तमानयिष्यामि नार
देन त्वदालयम् ॥ तस्मै त्वमेनां संयच्छ तदर्थं परिकल्पिताम् ॥ ७० ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ श्रुत्वा मम वचश्चेति स मे पुत्रोऽतिहर्षितः ॥ एवमेवेति
मां दक्ष उवाच परहर्षितः ॥ ७१ ॥ ततस्सोऽहं मुने तत्रागममत्यंतहर्षितः ॥ उत्सुको लोकनिस्तो गिरिशो यत्र संस्थितः ॥ ७२ ॥ गते
नारद दक्षोऽपि सदारतनयो ह्यपि ॥ अभवत्पूर्णकामस्तु पीयूषैरिव पूरितः ॥ ७३ ॥ ॥ इति श्रीशैवे महापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहि
तायां द्वितीये सतीखंडे सतीवरलाभो नाम सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ रुद्रपार्श्वे त्वयि गते किमभूच्चरितं
ततः ॥ का वार्ता ह्यभवत्तात किं चकार हरः स्वयम् ॥ १ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ अथाहं शिवमानेतुं प्रसन्नः परमेश्वरम् ॥ आसदं
हि महादेवं हिमवद्गिरिसंस्थितम् ॥ २ ॥ मां वीक्ष्य लोकलघारमायांतं वृषभध्वजः ॥ मनसा संशयं चक्रे सतीप्राप्तौ मुहुर्महुः ॥ ३ ॥ अथ

रुद्र सं० ।

स० खं २

अ० १८

427

अ० ७३ ।

प्रीत्या हरो लोके गतिमाश्रित्य लीलया ॥ सत्या भक्त्या च मां क्षिप्रमुवाच प्राकृतो यथा ॥ ४ ॥ ईश्वर उवाच ॥ किमकार्षीत्सुरज्येष्ठ सत्यर्थे
 त्वत्सुतस्स माम् ॥ कथयस्व यथा स्वातं न दीर्येन्मन्मथेन हि ॥ ५ ॥ धावमानो विप्रयोगो मामेव च सतीं प्रति ॥ अभिहंति सुरज्येष्ठ त्यक्तान्या
 प्राणधारिणीम् ॥ ६ ॥ सतीति सततं ब्रह्मन् वद कार्यं करोम्यहम् ॥ अभेदान्मम सा प्राप्या तद्विधे कियतां तथा ॥ ७ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥
 इति रुद्रोक्तवचनं लोकाचारसुगर्भितम् ॥ श्रुत्वाहं नारदमुने सांत्वयन्नगदं शिवम् ॥ ८ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ सत्यर्थं यन्मम सुतो वदतिस्म वृष
 ध्वज ॥ तच्छृणुष्व निजासाध्यं सिद्धमित्यवधारय ॥ ९ ॥ देया तस्मै मया पुत्री तदर्थं परिकल्पिता ॥ ममाभीष्टमिदं कार्यं त्वद्राक्यादधिकं पुनः ॥ १० ॥
 मत्पुत्र्याराधितशंभुरेतदर्थं स्वयं पुनः ॥ सोऽप्यन्विष्यति मां यस्मात्तदा देया मया हरे ॥ ११ ॥ शुभे लब्धे सुमुहूर्ते समागच्छतु सेति किम् ॥ तदा
 दास्यामि तनयां भिक्षार्थं शंभवे विधे ॥ १२ ॥ इत्युवाच स मां दक्षस्तस्मात्त्वं वृषभध्वज ॥ शुभे मुहूर्ते तद्वेश्म गच्छ तामानयस्व च ॥ १३ ॥
 ब्रह्मोवाच ॥ इति श्रुत्वा मम वचो लौकिकीं गतिमाश्रितः ॥ उवाच विहसद्बुद्धो मुने मां भक्तवत्सलः ॥ १४ ॥ रुद्र उवाच ॥ गमिष्ये भवता सार्द्धं
 नारदेन च तद्गृहम् ॥ अयमेव जगत्सृष्टस्तस्मात्त्वं नारदं स्मर ॥ १५ ॥ मरीच्यादीन् स्वपुत्रांश्च मानसानपि संस्मर ॥ तैः सार्द्धं दक्षनिलयं गमिष्ये
 सगणो विधे ॥ १६ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्याज्ञप्तोऽहमीशेन लोकाचारपरेण ह ॥ संस्मरं नारदं त्वां च मरीच्यादीन्सुतांस्तथा ॥ १७ ॥ ततस्समाग
 तास्सर्वे मानसास्तनयास्त्वया ॥ मम स्मरणमात्रेण हृष्टास्ते द्रुतमादरात् ॥ १८ ॥ विष्णुस्समागतस्तूर्णं स्मृतो रुद्रेण शैवराट् ॥ स स्वसैन्यः
 कमलया गरुडारूढ एव च ॥ १९ ॥ अथ चैत्रसिते पक्षे नक्षत्रे भगदैवते ॥ त्रयोदश्यां दिने भानौ निर्गच्छत्स महेश्वरः ॥ २० ॥ सर्वेऽसुरगणै
 स्सार्द्धं ब्रह्मविष्णुपुरस्सरैः ॥ तथा तैर्मुनिभिर्गच्छन् स बभौ पथि शंकरः ॥ २१ ॥ मार्गे समुत्सवो जातो देवादीनां च गच्छताम् ॥
 तथा हरगणानां च सानंदमनसामति ॥ २२ ॥ गजगोन्याग्रसर्पाश्च जटाचंद्रकला तथा ॥ जग्मुस्सर्वे भूषणत्वं यथायोग्यं शिवेच्छया
 ॥ २३ ॥ ततः क्षणेन बलिना वलीवर्देन वेगिना ॥ स विष्णुप्रमुखः प्रीत्या प्राप दक्षालयं हरः ॥ २४ ॥ ततो दक्षो विनीतात्मा
 संप्रहृष्टतनूरुहः ॥ प्रययौ सन्मुखं तस्य संयुक्तस्सकलैर्निजैः ॥ २५ ॥ सर्वे सुरगणास्तत्र स्वयं दक्षेण सत्कृताः ॥ पार्श्वे श्रेष्ठं च मुनिभिरुपविष्टा
 यथाक्रमम् ॥ २६ ॥ परिवार्याखिलान्देवान्गणांश्च मुनिभिर्यथा ॥ दक्षस्समानयामास गृहाभ्यंतरतश्शिवम् ॥ २७ ॥ अथ दक्षः प्रसन्नात्मा स्वयं
 सर्वेश्वरं हरम् ॥ समानर्च विधानेन दत्त्वासनमनुत्तमम् ॥ २८ ॥ ततो विष्णुं च मां विप्रान्सुरान्सर्वान्गणांस्तथा ॥ पूजयामास सद्रक्त्या यथो

चितविधानतः ॥ २९ ॥ कृत्वा यथोचितां पूजां तेषां पूज्यादिभिस्तथा ॥ चकार संविदं दक्षो मुनिभिर्मानसः पुनः ॥ ३० ॥ ततो मां पितरं प्राह
 दक्षः प्रीत्या हि मत्सुतः ॥ प्रणिपत्य त्वया कर्म काय वैवाहिकं विभो ॥ ३१ ॥ बाढमित्यहमप्युक्ता प्रहृष्टेनांतरात्मना ॥ समुत्थाय ततोऽकार्ष
 तत्कार्यमखिलं तथा ॥ ३२ ॥ ततश्शुभे मुहूर्ते हि लग्ने गृहवलान्विते ॥ सतीं निजसुतां दक्षो ददौ हर्षेण शंभवे ॥ ३३ ॥ उद्गाहविधिना सोऽपि
 पाणिं जग्राह हर्षितः ॥ दाक्षायण्या वरतनोस्तदानीं वृषभध्वजः ॥ ३४ ॥ अहं हरिस्त्वदाद्या वै मुनयश्च सुरा गणाः ॥ नेमुस्सर्वे संस्तुतिभिस्तोषया
 मासुरीश्वरम् ॥ ३५ ॥ समुत्सवो महानासीन्त्यगानपुरस्सरः ॥ आनन्दं परमं जग्मुस्सर्वे मुनिगणाः सुराः ॥ ३६ ॥ कन्यां दत्त्वा कृतार्थोऽभूत्तदा
 दक्षो हि मत्सुतः ॥ शिवाशिवौ प्रसन्नौ च निखिलं मंगलालयम् ॥ ३७ ॥ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां द्वितीये सतीखंडे
 कन्यादानवर्णनं नामाष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ कृत्वा दक्षस्तुतादानं यौतकं विविधं ददौ ॥ हराय सुप्रसन्नश्च द्विजेभ्यो
 विविधं धनम् ॥ १ ॥ अथ शंभुमुपागत्य समुत्थाय कृतांजलिः ॥ सार्द्धं कमलया चेदमुवाच गरुडध्वजः ॥ २ ॥ ॥ विष्णुरुवाच ॥ देव देव
 महादेव करुणासागर प्रभो ॥ त्वं पिता जगतां तात सती माताखिलस्य च ॥ ३ ॥ युवां लीलावतारौ वै सतां क्षेमाय सर्वदा ॥ खलानां निग्रहा
 र्थाय श्रुतिरेषा सनातनी ॥ ४ ॥ स्निग्धनीलांजनश्यामशोभया शोभसे हर ॥ दाक्षायण्या यथा चाहं प्रतिलोमेन पद्मया ॥ ५ ॥ देवानां वा
 नृणां रक्षां कुरु सत्याऽनया सतम् ॥ संसारसारिणां शम्भो मंगलं सर्वदा तथा ॥ ६ ॥ य एनां साभिलाषो वै दृष्ट्वा श्रुत्वाथवा भवेत् ॥
 तं हन्यास्सर्वभूतेश विज्ञप्तिरिति मे प्रभो ॥ ७ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इति श्रुत्वा वचो विष्णोर्विहस्य परमेश्वरः ॥ एवमस्तिवति सर्वज्ञ
 प्रोवाच मधुसूदनम् ॥ ८ ॥ स्वस्थानं हरिरागत्य स्थित आसीन्मुनीश्वर ॥ उत्सवं कारयामास जुगोप चरितं च तत् ॥ ९ ॥ अहं देवी
 समागत्य गृह्योक्तविधिनाऽखिलम् ॥ अग्निकार्यं यथोद्दिष्टमकार्षं च सुविस्तरम् ॥ १० ॥ ततश्शिवा शिवश्चैव यथाविधि प्रहृष्टवत् ॥ अग्नेः
 प्रदक्षिणं चक्रे मदाचार्यद्विजाज्ञया ॥ ११ ॥ तदा महोत्सवस्तत्राद्भुतोऽभूद्विजसत्तम ॥ सर्वेषां सुखदं वाद्यं गीतनृत्यपुरस्सरम् ॥ १२ ॥ तदानीमद्भुतं
 तत्र चरितं समभूदति ॥ सुविस्मयकरं तात तच्छृणु त्वं वदामि ते ॥ १३ ॥ दुर्ज्ञेया शंभवी माया तया संमोहितं जगत् ॥ सचराचरमत्यंतं सदेवा
 सुरमानुषम् ॥ १४ ॥ योऽहं शंभुं मोहयितुं पुरेच्छं कपटेन ह ॥ मां च तं शंकरस्तात मोहयामास लीलया ॥ १५ ॥ इच्छेत्परापकारं यस्सत
 स्थैव भवेद्ध्रुवम् ॥ इति मत्वाऽपकारं नो कुंर्यादन्यस्य पूरुषः ॥ १६ ॥ प्रदक्षिणां प्रकुर्वत्या वहेस्सत्याः पदद्वयम् ॥ आविर्बभूव वसनात्तदद्राक्ष

महं मुने ॥१७॥ मदनाविष्टचेताश्च भूत्वांगानि व्यलोकयम् ॥ अहं सत्या द्विजश्रेष्ठ शिवमायाविमोहितः ॥१८॥ यथा यथाहं रम्याणि व्यैशमंगानि
कौतुकात् ॥ सत्या बभूव संहृष्टः कामार्तो हि तथा तथा ॥ १९ ॥ अहमेवं तथा दृष्ट्वा दक्षजां च पतिव्रताम् ॥ स्मराविष्टमना वक्रं द्रष्टुकामोऽभव
मुने ॥ २० ॥ न शंभोर्लज्जया वक्रं प्रत्यक्षं च विलोकितम् ॥ न च सा लज्जयाविष्टा करोति प्रकटं मुखम् ॥ २१ ॥ ततस्तद्दर्शनार्थाय सदुपायं
विचारयन् ॥ धूम्रघोरेण कामार्तोऽकार्षं तच्च ततः परम् ॥२२॥ आर्द्रेधनानि भूरीणि क्षित्वा तत्र विभावसौ ॥ स्वल्पाज्याहुतिविन्यासादार्द्रव्योद्भव
स्तथा ॥ २३ ॥ प्रादुर्भूतस्ततो धूमो भूयांस्तत्र समंततः ॥ तादृग् येन तमोभूतं वेदीभूमिविनिर्मितम् ॥ २४ ॥ ततो धूमाकुले नेत्रे महेशः परमे
श्वरः ॥ हस्ताभ्यां छादयामास बहुलीलाकरः प्रभुः ॥ २५ ॥ ततो वस्त्रं समुत्क्षिप्य सतीवक्रमहं मुने ॥ अवेक्षं किल कामार्तः प्रहृष्टेनांतरात्मना ॥
॥ २६ ॥ मुहुर्मुहं तात पश्यामि स्म सतीमुखम् ॥ अथेन्द्रियविकारं च प्राप्तवानस्मि सोऽवशः ॥ २७ ॥ मम रेतः प्रचस्कंद ततस्तद्दीक्षणाद्भुतम् ॥
चतुर्विन्दुमितं भूमौ तुषारचयसंनिभम् ॥२८॥ ततोऽहं शंकितो मौनी तत्क्षणं विस्मितो मुने ॥ अच्छादये स्म तद्गतो यथा कश्चिद्बुबोध न ॥२९॥
अथ तद्गवाञ्छंभुर्ज्ञात्वा दिव्येन चक्षुषा ॥ रेतोऽवस्कंदनात्तस्य कोपादेतदुवाच ह ॥ ३० ॥ रुद्र उवाच ॥ किपेतद्विहितं पाप त्वया कर्म विगर्हि
तम् ॥ विवाहे मम कांताया वक्रं दृष्टं न रागतः ॥३१॥ त्वं वेत्सि शंकरेणैतत्कर्म ज्ञातं न किंचन ॥ त्रैलोक्येऽपि न मेऽज्ञातं गूढं तस्मात्कथं विधे ॥
॥ ३२ ॥ यत्किंचिन्निष्ठु लोकेषु जंगमं स्थावरं तथा ॥ तस्याहं मध्यगो मूढ तैलं यद्वत्तिलांतिगम् ॥ ३३ ॥ ब्रह्मोवाच ॥
इत्युक्त्वा प्रियविष्णुर्मां तदा विष्णुवचः स्मरन् ॥ इयेष हंतुं ब्रह्माणं शूलमुद्यम्य शंकरः ॥ ३४ ॥ शंभुनोद्यमिते शूले मां
च हंतुं द्विजोत्तम ॥ मरीचिप्रमुखास्ते वै हाहाकारं च चक्रिरे ॥ ३५ ॥ ततो देवगणास्सर्वे मुनयश्चाखिलास्तथा ॥ तुष्टुबुशंकरं तत्र प्रज्वलंतं
भयातुराः ॥ ३६ ॥ देवा उचुः ॥ देव देव महादेव शरणागतवत्सल ॥ ब्रह्माणं रक्ष रक्षेश कृपां कुरु महेश्वर ॥ ३७ ॥ जगत्पिता महेश त्वं
जगन्माता सती मता ॥ हरिब्रह्मादयस्सर्वे तव दासास्सुरप्रभो ॥ ३८ ॥ अद्भुताकृतिलीलस्त्वं तव मायाद्भुता प्रभो ॥ तथा विमोहितं सर्वं
विना त्वद्भक्तिमीश्वर ॥ ३९ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्थं बहुतरं दीना निर्जरा मुनयश्च ते ॥ तुष्टुबुर्देवदेवेशं क्रोधाविष्टं महेश्वरम् ॥ ४० ॥ दक्षो मेवं मेवं
भिति पाणिमुद्यम्य शंकितः ॥ वारयामास भूतेशं क्षिप्रमेत्य पुरोगतः ॥ ४१ ॥ अथाग्रेशं गतं वीक्ष्य तदा दक्षं महेश्वरः ॥ प्रत्युवाचाप्रियमिदं
संस्मरन्प्रार्थनां हरेः ॥ ४२ ॥ महेश्वर उवाच ॥ विष्णुनामेऽतिभक्तेन यदिदानीमुदीरितम् ॥ मयाप्यंगीकृतं कर्तुं तदिहैव प्रजापते ॥ ४३ ॥

सतीं यस्साभिलाषस्सन् वीक्षेत वध तं प्रभो ॥ इति विष्णुवचस्सत्यं विधिं हत्वा क्रोम्यहम् ॥ ४४ ॥ सामिलाषः कथं ब्रह्मा सतीं समवलोकयत् ॥ अभवत्यत्तरेतास्तु ततो हन्मि कृतागसम् ॥ ४५ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्तवति देवेशे महेशे क्रोधसंकुले ॥ चकंपिरे जनाः सर्वे सदेव मुनिमानुषाः ॥ ४६ ॥ हाहाकारो महानासीदौदासीन्यं च सर्वशः ॥ अभूवं विकलोऽतीव तदाहं तद्विमोहकः ॥ ४७ ॥ अथ विष्णुर्महेशातिप्रिय कार्यविचक्षणः ॥ तमेवंवादिनं रुद्रं तुष्टाव प्रणतस्सुधीः ॥ ४८ ॥ स्तुत्वा च विविधैः स्तोत्रैश्शंकरं भक्तवत्सलम् ॥ इदमूचे वारयंस्तं क्षिप्रं भूत्वा पुरस्सरः ॥ ४९ ॥ विष्णुरुवाच ॥ विधिं न जहि भूतेश स्रष्टारं जगतां प्रभुम् ॥ अयं शरणगस्तेऽद्य शरणागतवत्सलः ॥ ५० ॥ अहं तेऽतिप्रियो भक्तो भक्तराज इतीरितः ॥ विज्ञप्तिं हृदि मे मत्वा कृपां कुरु ममोपरि ॥ ५१ ॥ अन्यच्च शृणु मे नाथ वचनं हेतुगर्भितम् ॥ तन्मनुष्व महेशान कृपां कृत्वा ममोपरि ॥ ५२ ॥ प्रजास्त्रधुमयं शंभो प्रादुर्भूतश्चतुर्मुखः ॥ अस्मिन् हते प्रजास्रष्टा नास्त्यन्यः प्राकृतोऽधुना ॥ ५३ ॥ सृष्टिस्थित्यंत कर्माणि करिष्यामः पुनः पुनः ॥ त्रयो देवा वयं नाथ शिवरूप त्वदाज्ञया ॥ ५४ ॥ एतस्मिन्निहते शंभो कस्त्वत्कर्म करिष्यति ॥ तस्मान्न वध्यो भवता सृष्टिकृल्लयकृद्विभो ॥ ५५ ॥ अनेनैव सती कन्या दक्षस्य च शिवा विभो ॥ सदुपायेन वै भार्या भवदर्थे प्रकल्पिता ॥ ५६ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्याकर्ण्य महेशस्तु विज्ञप्तिं विष्णुना कृताम् ॥ प्रत्युवाचाखिलांस्तांश्च श्रावयंश्च दृढव्रतः ॥ ५७ ॥ ॥ महेश उवाच ॥ देव देव रमेशान विष्णो मत्प्राणवल्लभ ॥ न निवारय मां तात वधादस्य खलस्त्वयम् ॥ ५८ ॥ पूरयिष्यामि विज्ञप्तिं पूर्वान्तैऽङ्गीकृतां मया ॥ महापापकरं दुष्टं हन्येनं चतुराननम् ॥ ५९ ॥ अहमेव प्रजास्त्रक्ष्ये सर्वाः स्थिरचरा अपि ॥ अन्यं स्त्रक्ष्ये सृष्टिकरमथवाहं स्वतेजसा ॥ ६० ॥ हत्वेनं विधिमेवाहं स्वपणं पूरयन् कृतम् ॥ स्रष्टारमेकं स्त्रक्ष्यामि न निवारय मश माम् ॥ ६१ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इति तस्य वचश्श्रुत्वा गिरीश स्याह चाच्युतः ॥ स्मितप्रभिन्नहृदयः पुनर्मेवमितीरयन् ॥ ६२ ॥ ॥ अच्युत उवाच ॥ प्रतिज्ञापूरणं योग्यं परस्मिन्पुरुषेऽस्ति वै ॥ विचारयस्व वध्येश भवत्यात्मनि न प्रभो ॥ ६३ ॥ त्रयो देवा वयं शंभो त्वदात्मानः परा नहि ॥ एकरूपा न भिन्नाश्च तत्त्वतस्सुविचारय ॥ ६४ ॥ ततस्त द्वचनं श्रुत्वा विष्णोस्स्वातिप्रियस्य सः ॥ शंभुरुचे पुनस्तं वै ख्यापयन्नात्मनो गतिम् ॥ ६५ ॥ शंभुरुवाच ॥ हे विष्णो सर्वभक्तेश कथमात्मा विधिर्मम ॥ लक्ष्यते भिन्न एवायं प्रत्यक्षेणाग्रतः स्थितः ॥ ६६ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्याज्ञप्तो महेशेन सर्वेषां पुरतस्तदा ॥ इदमूचे महादेवं तोषयन् गरुडध्वजः ॥ ६७ ॥ ॥ विष्णुरुवाच ॥ न ब्रह्मा भवतो भिन्नो न त्वं तस्मात्सदाशिव ॥ नवाहं भवतो भिन्नो न मत्त्वं परमेश्वर ॥ ६८ ॥ सर्व

जानासि सर्वज्ञ परमेश सदाशिव ॥ मन्मुखादखिलात्सर्वं संश्रावयितुमिच्छसि ॥ ६९ ॥ त्वदाज्ञया वदामीश शृण्वंतु निखिलास्सुराः ॥ मुनयश्चापरे
शैवं तत्त्वं संधार्य स्वं मनः ॥ ७० ॥ प्रधानस्याऽऽप्रधानस्य भागाभागस्य रूपिणः ॥ ज्योतिर्मयस्य भागास्ते वयं देवाः प्रभोस्त्रयः ॥ ७१ ॥
कस्त्वं कोऽहं च को ब्रह्मा तवैव परमात्मनः ॥ अंशत्रयमिदं भिन्नं सृष्टिस्थित्यंतकारणम् ॥ ७२ ॥ चित्तयस्वात्मनात्मानं स्वलीलाधृतविग्रहः ॥ एक
स्त्वं ब्रह्म सगुणो ह्यंशभूता वयं त्रयः ॥ ७३ ॥ शिरोग्रीवादिभेदेन यथैकस्यैव वर्ष्मणः ॥ अंगानि ते तथेशस्य तस्य भागत्रयं हर ॥ ७४ ॥ यज्ज्यो
तिरभ्रं स्वपुरं पुराणं कूटस्थमव्यक्तमनंतरूपम् ॥ नित्यं च दीर्घादिविशेषणाद्येहीनं शिवस्त्वं तत एव सर्वम् ॥ ७५ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ एतच्छ्रुत्वा वच
स्तस्य महादेवो मुनीश्वर ॥ बभूव सुप्रसन्नश्च न जघान स मां ततः ॥ ७६ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां द्वितीये सतीखंडे
सतीविवाहशिवलीलावर्णनं नामैकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥ नारद उवाच ॥ ब्रह्मन् विधे महाभाग शिवभक्त वरप्रभो ॥ श्रावितं
चरितं शंभोरद्भुतं मंगलायनम् ॥ १ ॥ ततः किमभवत्तात कथ्यतां शशिमौलिना ॥ सत्याश्च चरितं दिव्यं सर्वाघौघविनाशनम् ॥ २ ॥
॥ ब्रह्मोवाच ॥ निवृत्ते शंकरे चास्मद्वधाद्रक्तानुकंपिनि ॥ अभवन्निर्भयास्सर्वे सुखिनस्सुप्रसन्नकाः ॥ ३ ॥ नतस्कंधास्सांजलयः प्रणेमुर्निखिलाश्च ते ॥
तुष्टुवुशंकरं भक्त्या चक्रुर्जयरवं मुदा ॥ ४ ॥ एतस्मिन्नेव कालेऽहं प्रसन्नो निर्भयो मुने ॥ अस्तवं शंकरं भक्त्या विविधैश्च शुभस्तवैः ॥ ५ ॥
ततस्तुष्टमनाऽशंभुर्बहुलीलाकरः प्रभुः ॥ मुने मां समुवाचेदं सर्वेषां शृण्वतां तदा ॥ ६ ॥ ॥ रुद्र उवाच ॥ ब्रह्मन् तात प्रसन्नोऽहं निर्भयस्त्वं भवा
धुना ॥ स्वशीर्षं स्पृश हस्तेन मदाज्ञां कुर्वसंशयम् ॥ ७ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्याकर्ण्य वचःशंभोर्बहुलीलाकृतः प्रभोः ॥ स्पृशन् स्वं कं तथा
भूत्वा प्राणमं वृषभध्वजम् ॥ ८ ॥ यावदेवमहं स्वं कं स्पृशामि निजपाणिना ॥ तावत्तत्र स्थितं सद्यस्तद्रूपवृषवाहनम् ॥ ९ ॥ ततो लज्जापरीतां
गस्स्थितश्चाहमधोमुखः ॥ इन्द्राद्यैरमरैस्सर्वैस्सुदृष्टस्सर्वतस्स्थितैः ॥ १० ॥ अथाहं लज्जयाविष्टः प्रणिपत्य महेश्वरम् ॥ प्रावोचं संस्तुतिं कृत्वा
क्षम्यतां क्षम्यतामिति ॥ ११ ॥ अस्य पापस्य शुद्ध्यर्थं प्रायश्चित्तं क्व प्रभो ॥ निग्रहं च तथा न्यायं येन पापं प्रयातु मे ॥ १२ ॥ इत्युक्तस्तु मया
शंभुरुवाच प्रणतं हि तम् ॥ सुप्रसन्नतरो भूत्वा सर्वेशो भक्तवत्सलः ॥ १३ ॥ शंभुरुवाच ॥ अनेनैव स्वरूपेण मदधिष्ठितकेन हि ॥ तपः कुरु प्रस
न्नात्मा मदाराधन तत्परः ॥ १४ ॥ ख्यातिं यास्यसि सर्वत्र नाम्ना रुद्रशिरः क्षितौ ॥ साधकः सर्वकृत्यानां तेजोभाजां द्विजन्मनाम् ॥ १५ ॥ मनु
ष्याणामिदं कृत्यं यस्माद्दीव्यं त्वयाऽधुना ॥ तस्मात्त्वं मानुषो भूत्वा विचरिष्यसि भूतले ॥ १६ ॥ यस्त्वां चानेन रूपेण दृष्ट्वा कौ विचरिष्यति ॥

शि० पु०

॥ ७६ ॥

किमेतद्ब्रह्मणो मुनिं वदन्निति पुनस्ततः ॥ १७ ॥ तन्मते वेष्टितं सर्वं कौतुकाच्छ्रोष्यतीति यः ॥ परदारकृतात्यागान्मुक्तिं लब्धस्स याम्यति ॥ १८ ॥
यथा यथा जनश्चेतत्कृत्यन्ते कर्तयिष्यति ॥ तथा तथा विमुञ्चिष्ये पापस्यास्य भविष्यति ॥ १९ ॥ एतदेव हि ते ब्रह्मन् प्रायश्चित्तं मये
गितम् ॥ जनवान्मया लोकं तव गर्हाकं पश्य ॥ २० ॥ एतच्च तव वीर्यं हि पतितं वेदमभ्यगम् ॥ अप्यर्हस्यमयं कष्टं नैतद्वार्यं भविष्यति ॥
॥ २१ ॥ चतुर्विन्दुमितं गेहः पतितं वन्निर्तो तव ॥ तन्मितास्तोयदा व्योम्नि भवेयुः प्रलयकलाः ॥ २२ ॥ कृत्स्नमन्तरे तत्र देवपीणां पुरो
द्रुतम् ॥ तद्वेनमस्मभवेस्तन्मिताश्च बलाहकाः ॥ २३ ॥ मर्जकस्तथावर्तः पुष्पाश्च श्रेण च च ॥ एतं त्विधाम्नात् महामेघा
लयं क्रमः ॥ २४ ॥ ॥ गर्जतश्चायं मुञ्चन्तस्तोयानीषच्छिवेच्छया ॥ फलुव्योमि मुनिश्च त्रयोदशस्ते हृदाभ्याः ॥ २५ ॥ तैस्तु मंछा
दिते व्योम्नि मुगर्जद्विश्च शंकरः ॥ प्रशान् दाक्षायणी देवी भृशं शातोऽभवद्भुतम् ॥ २६ ॥ अथ चाहं वीतभयभृशं कस्याजया तदा ॥
शेषं वैवाहिकं कर्म समातिमनयं मुने ॥ २७ ॥ पपात पुष्पवृद्धिश्च शिवाशिवशिरस्कयोः ॥ सर्वत्र च मुनिश्चेष्ट मुदा देवगणोन्मिषतः ॥ २८ ॥
वाद्यमानेषु वाद्येषु गायमानेषु तेषु च ॥ पठन्सु विप्रवर्गेषु वाचां भक्त्यान्वितेषु च ॥ २९ ॥ रत्नादिषु पुष्पैश्च नृत्यमानासु सादरम् ॥ महोत्सवो
महानाम्नीदेवपत्नीषु नाद ॥ ३० ॥ अथ कर्मवितानेशः प्रसन्नः परमेश्वरः ॥ ग्राह मां प्राञ्जलिं प्रीत्या लौकिकीं गतिमाश्रितः ॥ ३१ ॥
॥ ईश्वर उवाच ॥ हे ब्रह्मन् मुकुते कर्म सर्वं वैवाहिकं च यत् ॥ प्रसन्नोऽस्मि त्वमाचार्यो दद्यां ते दक्षिणां च काम ॥ ३२ ॥ आनन्दं तां सुरज्येष्ठ यद्यपि
म्यान्मुदुर्लभा ॥ इति श्रीमं महाभाग वाङ्मयं विद्यते मय ॥ ३३ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्याकण्य वचनोऽहं शंकरस्य कृताञ्जलिः ॥ मुनेऽवोच
विनीतान्मा प्रणम्येनं शुभमुदः ॥ ३४ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ यदि प्रसन्नो देवेश वस्योग्योऽस्म्यहं यदि ॥ तत्कुरु त्वं महेशान् सुरीत्या यद्वदाम्यहम् ॥
॥ ३५ ॥ अन्यैव तु ज्ञानं वेदाचार्यो महेश्वर ॥ त्वया श्रेयं यदेवात्र नृणां पापविशुद्धये ॥ ३६ ॥ येनास्य भूमिर्गो कृत्वा स्वाश्रमं शशिभस्वर ॥
नपः कुर्यां विनाशाय स्वपापस्यास्य शंकर ॥ ३७ ॥ चैत्रशुक्लप्रयोदश्यां नक्षत्रे भगदेवते ॥ सूर्यवारे च यो भक्त्या वीक्षितं भुवि मानवः ॥ ३८ ॥
तदैव तस्य पापानि प्रयांतु हा संक्षयम् ॥ यद्वैव विदुले धृष्टं रोगां नश्यन् सर्वशः ॥ ३९ ॥ या नारी दुर्भगा वंश्या काणा रूपविवर्जिता ॥ सापि
त्वहर्शनादेव विहीना संभवेद्भुवम् ॥ ४० ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्यहं वचो मे हि त्वम्यस्यैवमुवाच ॥ यथास्त्विति शिवः प्राह सुप्रसन्नेन
येनसा ॥ ४१ ॥ ॥ शिव उवाच ॥ दिताय सर्वलोकास्य वेद्यां तस्यां वसवस्थिता ॥ स्थास्यामि सहितः त्वया त्वया त्वद्वचनाद्विधे ॥ ४२ ॥

सू० सं० २

स० सं० ३

अ० २६

॥ ७६ ॥

॥ ७६ ॥

ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्त्वा भगवांस्तत्र सभायां वृषभध्वजः ॥ उवाच वेदिमध्यस्थो मूर्तिं कुन्वांशहपिणीम् ॥ ४३ ॥ ततो दक्षं समामन्त्र्य
 शंकरः परमेश्वरः ॥ गन्त्या सत्या गंतुमनः अभ्रस्त्वजनवत्सलः ॥ ४४ ॥ एतस्मिन्नंतरे दक्षो विनयावनतस्सुधीः ॥ सांजलिर्नतकः
 प्रीत्या तुष्टाव वृषभध्वजम् ॥ ४५ ॥ विष्ण्वादयस्सुरास्सर्वे मुनयश्च गणास्तदा ॥ नत्वा संस्तूय विविधं चर्कुजयग्वं मुदा ॥ ४६ ॥
 आरोप्य वृषभे शंभुस्सतीं दक्षाज्ञया मुदा ॥ जगाम हिमवत्प्रस्थं वृषभस्थस्स्वयं प्रभुः ॥ ४७ ॥ अथ सा शंकगभ्यासे सुदती
 चारुहासिनी ॥ विरेजे वृषभस्था वै चन्द्रांते कालिका यथा ॥ ४८ ॥ विष्ण्वादयः सुरास्सर्वे मरीच्याद्यास्तथर्षयः ॥ दक्षोऽपि
 मोहितश्चासीत्तथान्ये निश्चला जनाः ॥ ४९ ॥ केचिद्वाद्यान्वादयन्तो गायन्तस्सुस्वरं परे ॥ शिवं शिवयशश्शुद्धमनुजग्मुः शिवं मुदा ॥ ५० ॥ मध्यमा
 गर्गद्विमृष्टो हि दक्षः प्रीत्याथ शम्भुना ॥ स्वधाम प्राप सगणः शम्भुः प्रेमसमाकुलः ॥ ५१ ॥ विसृष्टा अपि विष्ण्वाद्याश्शम्भुना पुनरेव ते ॥ अनु
 जग्मुश्शिवं भक्त्या सुराः परमया मुदा ॥ ५२ ॥ तैस्सर्वैस्सगणैश्शंभुस्सत्या च स्वस्त्रिया युतः ॥ प्राप स्वं धाम संहृष्टो हिमवद्गिरिशोभितम्
 ॥ ५३ ॥ तत्र गत्वाखिलान्देवान्मुनीनपि पगन्तथा ॥ मुदा विसर्जयामास बहु सन्मान्य सादरम् ॥ ५४ ॥ शंभुमाभाष्य ते सर्वे विष्ण्वाद्या मुदिता
 ननाः ॥ स्वं स्वं धाम ययुर्नत्वा मृत्वांच मुनयस्सुराः ॥ ५५ ॥ शिवोऽपि मुदिनोऽन्यथं स्वपत्न्या दक्षकन्यया ॥ हिमवत्प्रस्थसंस्थो हि विजहार भवा
 नुगः ॥ ५६ ॥ ततस्स शक्रस्सत्या सगणस्सतिकुन्मुने ॥ प्राप स्वं धाम संहृष्ट कैलासं पवैतोत्तमम् ॥ ५७ ॥ एतद्वस्सर्वमाख्यातं यथा तस्य
 पुराऽभवत् ॥ विवाहो वृषयानस्य मनुस्वायंभुवान्तरे ॥ ५८ ॥ विवाहसमये यज्ञे प्रारंभे वा शृणोति यः ॥ एतदाख्यानमव्यग्रस्संपूज्य वृषभध्व
 जम् ॥ ५९ ॥ तस्याऽविघ्नं भवेत्सर्वं कर्म वैवाहिकं च यत् ॥ शुभाख्यमपरं कर्म निर्विघ्नं सर्वदा भवेत् ॥ ६० ॥ कन्या च सुखसौभाग्यशीलाचार
 गुणान्विता ॥ साध्वी स्यात्पुत्रिणी प्रीत्या श्रुत्वाख्यानमिदं शुभम् ॥ ६१ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां द्वितीये सतीखंडे
 सतीविवाहवर्णनं नाम विशोऽध्यायः ॥ २० ॥ नारद उवाच ॥ ॥ समीचीनं वचस्तात सर्वज्ञस्य तवानघ ॥ महाद्भुतं श्रुतं नो वै
 चरितं शिवयोश्शुभम् ॥ १ ॥ विवाहश्च श्रुतस्सम्यक् सर्वमोहापहारकः ॥ परमज्ञानमंपन्नो मंगलालय उत्तमः ॥ २ ॥ भूय एव विवित्सा मे चरितं
 शिवयोश्शुभम् ॥ तद्वर्णय महापाज्ञ कृपां कृत्वाऽतुलामरम् ॥ ३ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ सम्यक्कारुणिकस्यैव मुने ते विचिकित्सितम् ॥ यदहं नोदि
 तस्सौम्य शिवलीलानुवर्णने ॥ ४ ॥ विवाह्य दक्षजां देवीं सतीं त्रैलोक्यमातरम् ॥ गत्वा स्वधाम सुप्रीत्या यदकार्षीन्निबोध मे ॥ ५ ॥ ततो हरस्स

सि० पु०
॥ ७७ ॥

स्वगणस्वस्थानं प्राप्य मोदनम् ॥ देवेषु तत्र वृषभादवातरदितिप्रियात् ॥ ६ ॥ यथायोग्यं निजस्थानं प्रविश्य स सतीसखः ॥ सुसुदेस्तीव
देवेषु भवाचारकरशिवः ॥ ७ ॥ ततो विरूपाक्ष इमां प्राप्य दाक्षायणीं गणान् ॥ स्वीयान्निर्यापयामास नद्यादीन् गिरिकंदरात् ॥
॥ ८ ॥ उवाच चैतांस्तान् सर्वांत्रयादीनतिसूनुतम् ॥ लौकिकीं रीतिमाश्रित्य करुणासागरः प्रभुः ॥ ९ ॥ ॥ महेश उवाच ॥
यदाहं च स्मराम्यत्र स्मरणादरमानसाः ॥ समागमिष्यथ तदा मत्पार्श्वं मे गणा द्रुतम् ॥ १० ॥ इत्युक्ते वामदेवेन नद्याद्यास्स्वगणाश्च ते ॥
महावेगा महावीरा नानास्थानेषु संययुः ॥ ११ ॥ ईश्वरोऽपि तया सार्द्धं तेषु यातेषु विभ्रमी ॥ दाक्षायण्या समं रेमे रहस्ये मुदितो भृशम् ॥ १२ ॥
कदाचिद्वन्यपुष्पाणि समाहृत्य मनोहराम् ॥ मालां विधाय मन्त्यास्तु हारस्थाने स योजयत् ॥ १३ ॥ कदाचिद्वर्पणे चैव वीक्षतीमात्मन
स्सतीम् ॥ अनुगम्य हरो वक्रं स्वीयमप्यवलोकयत् ॥ १४ ॥ कदाचित्कुंडलं तस्या उल्लास्योल्लास्य संगतः ॥ बभ्राति मोचयत्येव सा स्वयं
मार्जयत्यपि ॥ १५ ॥ सरागौ चरणावस्याः पावकेनोज्ज्वलेन च ॥ निसर्गरेक्तौ कुरुते पूर्णगौ वृषध्वजः ॥ १६ ॥ उच्चैरपि यदास्वेयमन्येषां
पुरतो बभु ॥ तत् कर्णे कथयत्यस्या हरो द्रष्टुं तदाननम् ॥ १७ ॥ न दूरमपि गन्तासौ समागत्य प्रयत्नतः ॥ अनुबभ्राति नामाक्षी
पृष्ठदेशेन्यमानसाम् ॥ १८ ॥ अंतर्हितस्तु तत्रैव मायया वृषभध्वजः ॥ तामालिलिंगं भीत्या स्वं चकिता व्याकुलाऽभवत् ॥ १९ ॥ सौवर्णपद्म
कलिकातुल्ये तस्या कुचद्वये ॥ चकार भ्रमराकारं मृगनाभिविशेषकम् ॥ २० ॥ हारमस्याः कुचयुगाद्वियोज्य सहसा हरः ॥ न्ययोजयच्च तत्रैव
स्वकरस्पर्शनं मुहुः ॥ २१ ॥ अंगदान्वलयानूर्मान्विश्लेष्य च पुनः पुनः ॥ तत्स्थानात्पुनरेवासौ तत्स्थाने प्रत्ययोजयत् ॥ २२ ॥ कालिकेति समा
याति सवर्णां ते सखी विमाम् ॥ यास्यत्वस्यास्तथेक्षंत्याः प्रोत्तुंगौ साहसं कुचौ ॥ २३ ॥ कदाचिन्मदनोन्मादचेतनः प्रमथाधिपः ॥ चकार
नर्म शर्माणि तथा कृत्प्रियया मुदा ॥ २४ ॥ आहृत्य पद्मपुष्पाणि रम्यपुष्पाणि शंकरः ॥ सर्वांगेषु करोति स्म पुष्पाभरणमादरात् ॥ २५ ॥ गिरि
कुंजेषु रम्येषु सत्या सह महेश्वरः ॥ विजहार समस्तेषु प्रियया भक्तवत्सलः ॥ २६ ॥ तया विना स्म नो याति नास्थितो न स्म चेष्टते ॥ तया विना
क्षणमपि शर्म लेभे न शंकरः ॥ २७ ॥ विहृत्य सुचिरं कालं कैलासगिरिकुंजरे ॥ अगमद्विमवत्प्रस्थं सस्मार स्वेच्छया स्मरम् ॥ २८ ॥ तस्मिन्प्र
विष्टे कामे तु वसंतशंकरांतिके ॥ वितस्तार निज भावं हार्दं विज्ञाय यत्प्रभोः ॥ २९ ॥ स्वयं च पुष्पिता वृक्षा लताश्चान्याश्च पुष्पिताः ॥ अंभांसि फुल्ल
पद्मानि पद्मान्सभ्रमरास्तथा ॥ ३० ॥ प्रविष्टे तत्र सहनौ ववौ स मलयो मरुत ॥ सुगंधिगन्धपुष्पेण मोदकश्च सुगंधियुक् ॥ ३१ ॥ संध्यार्द्रचन्द्र

रुद्र सं०
स० सं० २
अ० २१

423

॥ ७७ ॥

संकाशः पलाशाश्च विरेजिरे ॥ कामास्त्रवत्सुमनसः प्रमोदात्पादपाधरः ॥ ३२ ॥ बभुः पंकजपुष्पाणि सरस्सु सकलाञ्जनान् ॥ संमोहयितुमुद्युक्ता
 सुमुखी वायुदेवता ॥ ३३ ॥ नागकेशवृक्षाश्च स्वर्णवर्णेः प्रसूनकैः ॥ बभुर्मदनकेत्वाम्ना मनोज्ञाश्शंकरांतिके ॥ ३४ ॥ लवंगवल्ली सुरभिगंधेनो
 द्रास्य मारुतम् ॥ मोहयामास चेतांसि भृशं कामिजने पुरा ॥ ३५ ॥ चारुपावकचर्चित्सु सुस्वराश्चूतशालिनः ॥ बभुर्मदनबाणौ च पर्यकमदनावृताः
 ॥ ३६ ॥ अंभांसि मलहीनानि रेजुः फुल्लकुशाशयाः ॥ मुनीनामिव चेतांसि प्रव्यक्तज्योतिरुद्गमम् ॥ ३७ ॥ तुषारास्सूर्यरश्मीनां संगमादगमन
 बहिः ॥ प्रमत्त्वानीक्ष्यतेक्षाश्च सलिलीहृदयास्तदा ॥ ३८ ॥ प्रसन्नास्सह चन्द्रेण निनिषारास्तदाऽभवन् ॥ विभावयः प्रियेणैवं कामिन्यस्सुमनोहराः
 ॥ ३९ ॥ तस्मिन्काले महादेवस्सह सत्या धरोत्तमे ॥ रेमे स सुचिरं छन्दं निकुंजेषु नदीषु च ॥ ४० ॥ तथा तेन समं रेजे तदा दाक्षायणी मुने ॥ यथा
 हरः क्षणमपि शांतिमाप तया विना ॥ ४१ ॥ संभोगविषये देवी सती तस्य मनः प्रिया ॥ विशतीव हरस्यांगे पाययन्निव तद्रसम् ॥ ४२ ॥ तस्याः
 कुसुममालाभिर्भूषयन्सकलां तनुम् ॥ स्वहस्तरचिताभिस्तु नवशर्माकरोच्च सः ॥ ४३ ॥ आलापैर्वीक्षितैर्हास्यस्तथा संभाषणैर्हरः ॥ तस्यादिदेश
 गिरिजां सपतीवात्मसंविदम् ॥ ४४ ॥ तद्वक्त्रचंद्रपीयूषपानस्थिरतनुर्हरः ॥ नानावेशेषिकीं तन्वीमवस्थां स कदाचन ॥ ४५ ॥ तद्वक्त्राम्बुजवासेन
 तत्सौन्दर्यैश्च नर्मभिः ॥ गुणैरिव महादंती बद्धो नान्यविचेष्टितः ॥ ४६ ॥ इति हिमगिरिकुंजप्रस्थभागे दरीषु प्रतिदिनमभिरेमे दक्षपुत्र्या महेशः ॥
 ऋतुभुजपरिमाणैः क्रीडतस्तस्य जाता दश दश च सुरषे वत्सराः पंच चान्ये ॥ ४७ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां द्वितीये
 सतीखंडे सतीशिवक्रीडावर्णनं नामैकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ कदाचिदथ दक्षस्य तनया जलदागमे ॥ कैलासक्षमाभृतः
 प्राह प्रस्थस्थं वृषभध्वजम् ॥ १ ॥ ॥ सत्युवाच ॥ देव देव महादेव शंभो मत्प्राणवल्लभ ॥ शृणु मे वचनं नाथ श्रुत्वा तत्कुरु मानद ॥ २ ॥
 घनागमोऽयं संप्राप्तः कालः परमदुस्सहः ॥ अनेकवर्णमेघौघसंगीतांबरदिकचयाः ॥ ३ ॥ विवांति वाता हृदयं हारयंतीति वेगिनः ॥ कदंबरजसा
 धौताः पाथोबिन्दुविकर्षणाः ॥ ४ ॥ मेघानां गर्जितैरुच्चैर्घासां विमुंचताम् ॥ विद्युत्पताकिनां तीव्रैः क्षुब्धं स्यात्कस्य नो मनः ॥
 ॥ ५ ॥ न सूर्यो दृश्यते नापि मेघच्छन्नो निशापतिः ॥ दिवापि रात्रिवद्भाति विरहिव्यसनाकरः ॥ ६ ॥ मेघा नैकत्र तिष्ठतो ध्वनंतः पवने
 रिताः ॥ पतंत इव लोकानां दृश्यंते मूर्ध्नि शंकर ॥ ७ ॥ वाताहता महावृक्षा नर्तत इव चांबरे ॥ दृश्यंते हर भीरूणां त्रासदाः
 कामुकेप्सिताः ॥ ८ ॥ स्निग्धनीलांजनस्याशु सदिवौघस्य पृष्ठतः ॥ बलाकराजी वात्युच्चैर्यमुनापृष्ठफेनवत् ॥ ९ ॥ क्षपाक्षयेष वलयं दृश्यते

शि०पु०
॥ ७८ ॥

कालिकागता ॥ अंबुधाविं सदीप्तपावको वडवामुखः ॥ १० ॥ प्रारोहंतीह सस्यानि मंदिरं प्राङ्गणेष्वपि ॥ किमन्यत्र विरूपाक्ष सस्योद्भूतिं वदाम्य
हम् ॥ ११ ॥ श्यामलै राजते रक्तैर्विशदोऽयं हिमाचलः ॥ मंदराश्रयमेघौघः पत्रैर्दुग्धाम्बुधिर्यथा ॥ १२ ॥ असमश्रीश्च कुटिलं भेजे यस्याथ
किंशुकान् ॥ उच्चावचान् कलौ लक्ष्मीर्गन्ता संत्यज्य सज्जनान् ॥ १३ ॥ मंदारस्तनपीलूनां शब्देन हृषिता मुहुः ॥ केकायते प्रतिवने सततं
पृष्ठसूचकम् ॥ १४ ॥ मेघोन्सुकानां मधुरश्चातकानां मनोहरः ॥ धारासारशरैस्तापं पेतुः प्रतिपथोद्भूतम् ॥ १५ ॥ मेघानां पश्य महेहे दुर्नयं कर
कोत्करैः ॥ ये छादयंत्यनुगते मयूरांश्चातकांस्तथा ॥ १६ ॥ शिखिसारंगयोर्दृष्ट्वा मित्रादपि पराभवम् ॥ हर्षं गच्छन्ति गिरिशं विदूषमपि मानसम् ॥
॥ १७ ॥ एतस्मिन्विषमे काले नीडं काकाश्चकोरकाः ॥ कुर्वन्ति त्वां विना गेहान् कथं शांतिमवाप्स्यसि ॥ १८ ॥ महतीवाद्य नो भीतिर्मा
मेघोत्था पिनाकधृक् ॥ यतस्व यस्माद्वासाय माचिरं वचनान्मम ॥ १९ ॥ कैलासे वा हिमाद्रौ वा महाकोश्यामथ क्षितौ ॥ तत्रोपयोग्यं संवासं कुरु त्वं
वृषभध्वज ॥ २० ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ एवमुक्तस्तथा शंभुर्दाक्षायण्या तथाऽसकृत् ॥ संजहास च शीर्षस्थचन्द्ररश्मिस्मितालयम् ॥ २१ ॥ अथो
वाच सतीं देवीं स्मितभिन्नौष्ठसंपुटः ॥ महात्मा सर्वतत्त्वज्ञस्तोषयन्परमेश्वर ॥ २२ ॥ ॥ ईश्वरः उवाच ॥ यत्र प्रीत्यै मया कार्यो वासस्तव मनो
हरे ॥ मेघास्तत्र न गंतारः कदाचिदपि मत्प्रिये ॥ २३ ॥ मेघा नितंबपर्यंतं संचरन्ति महीभृतः ॥ सदा प्रालेयसानोस्तु वर्षास्वपि मनोहरे ॥
॥ २४ ॥ कैलासस्य तथा देवि पादगाः प्रायशो घनाः ॥ संचरन्ति न गच्छन्ति तत ऊर्ध्वं कदाचन ॥ २५ ॥ सुमेरोर्वा गिरेरूर्ध्वं न गच्छन्ति बलाहकाः ॥
जम्बूमूलं समासाद्य पुष्करावर्तकादयः ॥ २६ ॥ इत्युक्तेषु गिरीन्द्रेषु यस्योपरि भवेद्धि ते ॥ मनोरुचिर्निवासाय तमाचक्ष्व द्रुतं हि मे ॥ २७ ॥
स्वेच्छाविहारैस्तव कौतुकानि सुवर्णपक्षानिलवृन्दवृन्दैः ॥ शब्दोत्तरंगैर्मधुरस्वनैस्तैर्मुदोपगेयानि गिरौ हिमोत्थे ॥ २८ ॥ सिद्धाङ्गनास्ते
रचितासनाभुवमिच्छन्ति चैवोपहतं सकौतुकम् ॥ स्वेच्छाविहारे मणिकुट्टिमे गिरौ कुर्वन्ति चेष्टयन्ति फलादिदानकैः ॥ २९ ॥ फणीन्द्रकन्या
गिरिकन्यकाश्च या नागकन्याश्च तुरंगमुख्याः ॥ सर्वास्तु तास्ते सततं सहायतां समाचरिष्यन्त्यनुमोदविभ्रैः ॥ ३० ॥ रूपं तदेवम
तुलं वदनं सुचारु दृष्ट्वांगना निजवपुर्निजकांतिसह्यम् ॥ हेल निजे वपुषि रूपगणेषु नित्यं कर्तार इत्यनिमिषेक्षणचारुरूपाः ॥ ३१ ॥ या
मेनका पर्वतराजजाया रूपैर्गुणैः ख्यातवती त्रिलोके ॥ सा चापि ते तत्र मनोऽनुमोदं नित्यं करिष्यत्यनुनाथनाथैः ॥ ३२ ॥ पुरं हि वर्गेर्गिरिराजवंदः
प्रीतिं विचिन्वद्भिरुदाररूपा ॥ शिक्षा सदा ते खलु शोचितापि कार्याऽन्वहं प्रीतियुता गुणाद्यैः ॥ ३३ ॥ विचित्रैः कोकिलालापमोदैः कुंजगणा

स० ख० २
अ० २२

॥ ७८ ॥

वृतम् ॥ सदा वसंतप्रभवं गंतुमिच्छसि किं प्रिये ॥ ३४ ॥ नानाबहुजलापूर्णसरश्शीतसमावृतम् ॥ पद्मिनीशतशोयुक्तमचलेन्द्रं हिमालयम् ॥ ३५ ॥
 सर्वकामप्रदेवृक्षेशशाद्वलैः कल्पसंज्ञकैः ॥ सक्षणं पश्य कुसुमान्यथाश्वकरिगोव्रजे ॥ ३६ ॥ प्रशांतश्चापदगणं मुनिभिर्यतिभिर्वृतम् ॥ देवालये महा
 माये नानामृगगणैर्युतम् ॥ ३७ ॥ स्फटिकस्वर्णवप्राद्यै राजतैश्च विराजितम् ॥ मानसादिसरोरंगैरभितः परिशोभितम् ॥ ३८ ॥ हिरण्मये रत्ननालैः
 पंकजैर्मुकुलैर्वृतम् ॥ शिशुमारैस्तथासंस्थैः कच्छपैर्मकरैः करैः ॥ ३९ ॥ निषेवितं मंजुलैश्च तथा नीलोत्पलादिभिः ॥ देवेशि तस्मान्
 मुक्तैश्च सर्वगंधैश्च कुंकुमैः ॥ ४० ॥ लसद्गंधजलैः शुभ्रैरापूर्णैः स्वच्छकांतिभिः ॥ शाद्वलैस्तरुणैस्तुंगैस्तीरस्थैरुपशोभितम् ॥ ४१ ॥ नृत्यद्भि
 रिव शाखोटैर्वर्जयंतं स्वसंभवम् ॥ कामदेवैस्सारसैश्च मत्तचक्रांगशोभितैः ॥ ४२ ॥ मधुराराविभिर्मोदकारिभिर्भ्रमरादिभिः ॥ शब्दायमानं च मुदा
 कामोद्दीपनकारकम् ॥ ४३ ॥ वासवेस्य कुवरेस्य यमस्य वरुणस्य च ॥ अग्नेः कोणपराजस्य मारुतस्य परस्य च ॥ ४४ ॥ पुरीभिश्शोभिश्शिखरं
 मेरोरुच्चैस्सुरालयम् ॥ रंभाशचीमेनकादिरंभोरुगणसेवितम् ॥ ४५ ॥ किं त्वमिच्छसि सर्वेषां पर्वतानां हि भूभृताम् ॥ सारभूते महारम्ये संविहर्तु
 महागिरौ ॥ ४६ ॥ तत्र देवी सखियुता साप्सरोगणमंडिता ॥ नित्यं करिष्यति शर्चा तव योग्यां सहायताम् ॥ ४७ ॥ अथवा मम कैलासे पव
 तेंद्रे सदाश्रये ॥ स्थानमिच्छसि वित्तेशपुरीपरिविराजिते ॥ ४८ ॥ गंगाजलौघप्रयते पूर्णचन्द्रसमप्रभे ॥ दरीषु सानुषु सदा ब्रह्मकन्याभ्युदीरिते
 ॥ ४९ ॥ नानामृगगणैर्युक्ते पद्माकरशतावृते ॥ सर्वैर्गुणैश्च सद्रस्तुसुमेरोरपि सुंदरि ॥ ५० ॥ स्थानेष्वेतेषु यत्रापि तवांतःकरणे स्पृहा ॥
 तं द्रुतं मे समाचक्ष्व वासकर्तास्मि तत्र ते ॥ ५१ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इतीरिते शंकरेण तदा दाक्षायणी शनैः ॥ इदमाह महादेवं
 लक्षणं स्वप्रकाशनम् ॥ ५२ ॥ ॥ सत्युवाच ॥ ॥ हिमाद्रावेव वसतुमहमिच्छे त्वया सह ॥ नचिरात्कुरु संवासं तस्मिन्नेव महागिरौ ॥ ५३ ॥
 ॥ ब्रह्मोवाच ॥ अथ तद्वाक्यमाकर्ण्य हरः परममोहितः ॥ हिमाद्रिशिखरं तुंगं दाक्षायण्या समं ययौ ॥ ५४ ॥ सिद्धांगनागणयुतमगम्यं चैव
 पक्षिभिः ॥ अगमच्छिखरं रम्यं सरसीवनराजितम् ॥ ५५ ॥ विचित्ररूपैः कमलैःशिखरं रत्नकर्बुरम् ॥ बालार्कसदृशं शंभुराससाद सतीसखः ॥ ५६ ॥
 स्फटिकाभ्रमये तस्मिन् शाद्वलद्रुमराजिते ॥ विचित्रपुष्पावलिभिस्सरसीभिश्च संयुते ॥ ५७ ॥ प्रफुल्लतरुशाखाग्रं गुंजद्भ्रमरसेवितम् ॥ पंकेरुहैः
 प्रफुल्लैश्च नीलोत्पलचयैस्तथा ॥ ५८ ॥ शोभितं चक्रवाकाद्यैः कादंबैर्हंसशंकुभिः ॥ प्रमत्तसारसैः क्रौंचैर्नीलस्कन्धैश्च शब्दितैः ॥ ५९ ॥ पुंस्कोकि
 लानां निनदैर्मधुरैर्गणसेवितैः ॥ तुरंगवदनैस्सिद्धैरप्सरोगणैश्च गुच्छकैः ॥ ६० ॥ विद्याधरीभिर्देवीभिः किन्नरीभिर्विहारितम् ॥ पुरंध्रीभिः पार्वतीभिः

शि० पु०
॥ ७९ ॥

कन्याभिरभिसंगतम् ॥ ६१ ॥ विपंचीतांत्रिकामत्तमृदगपटहस्वनैः ॥ नृत्यद्भिस्सरोभिश्च कौतुकोत्थैश्च शोभितम् ॥ ६२ ॥ देविकाभिर्दीर्घिकाभिर्गन्धि
भिस्सुसमावृतम् ॥ प्रफुल्लकुसुमेर्नित्यं सुकुजैरुपशोभितम् ॥ ६३ ॥ शैलराजपुराभ्यर्णे शिखरे वृषभध्वजः ॥ सह सत्या चिरं रेमे एवं भूतेषु शोभनम् ॥
॥ ६४ ॥ तस्मिन् स्वर्गसमे स्थाने दिव्यमानेन शंकरः ॥ दशवर्षसहस्राणि रेमे सत्या समं मुदा ॥ ६५ ॥ स कदाचित्ततस्स्थानादन्यद्याति स्थलं
हरः ॥ कदाचिन्मेरुशिखरं देवीदेववृतं सदा ॥ ६६ ॥ द्वीपान्नाना तथोद्यानवनानि वसुधातलम् ॥ गत्वा गत्वापुनस्तत्राभ्येत्य रेमे सतीसुखम् ॥ ६७ ॥
न यज्ञे स दिवारात्रौ न ब्रह्मणि तपस्समम् ॥ सत्यं हि मनसा शंभुः प्रीतिमेव चकार ह ॥ ६८ ॥ एवं महादेवमुखं सत्यपश्यत्सम सर्वदा ॥ महा
देवोऽपि सर्वत्र सदाद्राक्षीत्सतीसुखम् ॥ ६९ ॥ एवमन्योन्यसंसर्गादनुरागमहीरुहम् ॥ वर्द्धयामासतुः कालीशिवौ भावांबुसेचनैः ॥ ७० ॥ इति
श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां द्वितीये सतीखंडे शिवाशिवविहारवर्णनं नाम द्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ एवं कृत्वा विहारं वै
शंकरेण च सा सती ॥ संतुष्टा सा भवच्चाति विरागा समजायत ॥ १ ॥ एकस्मिन्दिवसे देवी सती रहसि संगता ॥ शिवं प्रणम्य सद्भक्त्या न्यस्योच्चैः
सुकृतांजलिः ॥ २ ॥ सुप्रसन्नं प्रभुं नत्वा सा दक्षतनया सती ॥ उवाच सांजलिर्भक्त्या विनयावनता ततः ॥ ३ ॥ सत्युवाच ॥ देव देव महादेव करुणा
सागर प्रभो ॥ दीनोद्धर महायोगिन् कृपां कुरु ममोपरि ॥ ४ ॥ त्वं पुरः पुरुषस्त्वामी रजस्सत्त्वतमः परः ॥ निर्गुणस्सगुणस्साक्षी निर्विकारी महा
प्रभुः ॥ ५ ॥ धन्याहं ते प्रिया जाता कामिनी सुविहारिणी ॥ जातस्त्वं मे पतिस्त्वामिन्भक्तिवात्सल्यतो हर ॥ ६ ॥ कृत्वा बहुसमा नाथ विहारः परम
स्त्वया ॥ संतुष्टाहं महेशान निवृत्तं ते मनस्ततः ॥ ७ ॥ ज्ञातुमिच्छामि देवेश परं तत्त्वं सुखावहम् ॥ यं न संसारदुःखाद्वै तरेष्वीवोऽजसा हर ॥ ८ ॥
यत्कृत्वा विषयी जीवस्स लभेत्परमं पदम् ॥ संसारी न भवेन्नाथ तत्त्वं वद कृपां कुरु ॥ ९ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्यपृच्छत्सम सद्भक्त्या शंकरं सा सती मुने ॥
आदिशक्तिर्महेशानी जीवोद्धाराय केवलम् ॥ १० ॥ आकर्ण्य तच्छिवः स्वामी स्वेच्छयोपात्तविग्रहः ॥ अवोचत्परमप्रीतस्सती योगविरक्तधीः ॥
॥ ११ ॥ शिव उवाच ॥ शृणु देवि प्रवक्ष्यामि दाक्षायणि महेश्वरि ॥ परं तत्त्वं तदेवानुशयी मुक्तो भवेद्यतः ॥ १२ ॥ परतत्त्वं विजानीहि
विज्ञानं परमेश्वरि ॥ द्वितीयं स्मरणं यत्र नाहं ब्रह्मेति शुद्धधीः ॥ १३ ॥ तदुर्लभं त्रिलोकेस्मिन्स्तज्ज्ञाता विरलः प्रिये ॥ यादृशो यस्स दासोऽहं
ब्रह्म साक्षात्परात्परः ॥ १४ ॥ तन्माता मम भक्तिश्च भुक्तिमुक्तिफलप्रदा ॥ सुलभा मत्प्रसादाद्धि नवधा सा प्रकीर्तिता ॥ १५ ॥ भक्तौ ज्ञाने न भेदो
हि तत्त्वतुस्सर्वदा सुखम् ॥ विज्ञानं न भवत्येव सति भक्तिविरोधिनः ॥ १६ ॥ भक्त्या हीनस्सदाहं वै तत्प्रभावाद्गृहेष्वपि ॥ नीचानां जातिहीनानां

रुद्र संहिता
स० खं २
अ० २३

४६१

॥ ७९ ॥

यामि देवि न संशयः॥१७॥सा भक्तिर्द्विविधा देवि सगुणा निर्गुणा मता ॥ वैधी स्वाभाविकी या या वरा सा त्ववरा स्मृता॥१८॥नैष्ठिक्यनैष्ठिकी
 भेदाद्विविधे द्विविधे हि ते ॥ षड्विधा नैष्ठिकी ज्ञेया द्वितीयैकविधा स्मृता ॥ १९ ॥ विहिताविहिताभेदात्तामनेकां विदुर्बुधाः ॥ तयोर्बहुविधत्वाच्च
 तत्त्वं त्वन्यत्र वर्णितम् ॥ २० ॥ ते नवांगे उभे ज्ञेये वर्णिते मुनिभिः प्रिये॥वर्णयामि नवांगानि प्रेमतः शृणु दक्षजे॥२१॥श्रवणं कीर्तनं च स्मरणं
 सेवनं तथा॥ दास्यं तथार्चनं देवि वंदनं मम सर्वदा ॥ २२ ॥ सख्यमात्मार्पणं चेति नवांगानि विदुर्बुधाः ॥ उपांगानि शिवे तस्या बहूनि कथि
 तानि वै ॥ २३ ॥ शृणु देवि नवांगानां लक्षणानि पृथक् पृथक् ॥ मम भक्तेर्मनो दत्त्वा भुक्तिमुक्तिप्रदानि हि ॥ २४ ॥ कथादेर्नित्यसम्मानं कुर्व
 न्देहादिभिर्मुदा ॥ स्थिरासनेन तत्पानं यत्तच्छ्रवणमुच्यते ॥ २५ ॥ हृदाकाशेन संपश्यञ् जन्मकर्माणि वै मम ॥ प्रीत्योच्चोच्चारणं तेषामेतत्कीर्तन
 मुच्यते ॥२६॥ व्यापकं देवि मां दृष्ट्वा नित्यं सर्वत्र सर्वदा॥निर्भयत्वं सदा लोके स्मरणं तदुदाहृतम् ॥२७॥ अरुणोदयमारभ्य सेवाकालेचिता हृदा
 निर्भयत्वं सदा लोके स्मरणं तदुदाहृतम् ॥ २८ ॥ सदा सेव्यानुकूल्येन सेवनं तद्विगो गणैः ॥ हृदयामृतभोगेन प्रियं दास्यमुदाहृतम् ॥२९॥ सदा
 भूत्यनुकूल्येन विधिना मे परात्मने ॥ अर्पणं षोडशानां वै पाद्यादीनां तदर्चनम् ॥ ३० ॥ मंत्रोच्चारणध्यानाभ्यां मनसा वचसा क्रमात् ॥ यदष्टांगेन
 भूस्पर्शं तद्वै वंदनमुच्यते ॥ ३१ ॥ मंगलामंगलं यद्यत्करोतीतीश्वरो हि मे ॥ सर्वं तन्मंगलायेति विश्वासः सख्यलक्षणम् ॥ ३२ ॥
 कृत्वा देहादिकं तस्य प्रीत्यै सर्वं तदर्पणम् ॥ निर्वाहाय च शून्यत्वं यत्तदात्मसमर्पणम् ॥ ३३ ॥ नवांगानीति मद्भक्तेर्भुक्तिमुक्तिप्रदानि च ॥ मम
 प्रियाणि चातीव ज्ञानोत्पत्तिकराणि च ॥ ३४ ॥ उपांगानि च मद्भक्तेर्बहूनि कथितानि वै ॥ बिल्वादिसेवनादीनि समूहानि विचारतः ॥ ३५ ॥
 इत्थं सांगोपांगभक्तिर्मम सर्वोत्तमा प्रिये ॥ ज्ञानवैराग्यजननी मुक्तिदासी विराजते ॥ ३६ ॥ सर्वकर्मफलोत्पत्तिस्सर्वदा त्वत्समप्रिया ॥ यच्चित्ते
 सा स्थिता नित्यं सर्वदा सोऽति मत्प्रियः ॥ ३७ ॥ त्रैलोक्ये भक्तिसदृशः पंथा नास्ति सुखावहः ॥ चतुर्युगेषु देवेशि कलौ तु सुविशेषतः ॥ ३८ ॥
 कलौ तु ज्ञानवैराग्यौ वृद्धरूपौ निरुत्सवौ ॥ ग्राहकाभावतो देवि जातौ जर्जरतामति ॥ ३९ ॥ कलौ प्रत्यक्षफलदा भक्तिस्सर्वयुगेष्वपि ॥ तत्प्र
 भावादहं नित्यं तद्विशो नात्र संशयः ॥ ४० ॥ यो भक्तिमान्पुमाँल्लोके सदाहं तत्सहायकृत् ॥ विघ्नहर्ता रिपुस्तस्य दंडणो नात्र च संशयः ॥ ४१ ॥
 भक्तहेतोरहं देवि कालं क्रोधपारिप्लुतः ॥ अदहं वह्निना नेत्रभवेन निजरक्षकः ॥ ४२ ॥ भक्तहेतोरहं देवि रव्युपर्यभवं किल ॥ अतिक्रोधान्वितः
 शूलं गृहीत्वाऽन्वजयं पुरा ॥ ४३ ॥ भक्तहेतोरहं देवि रात्रिं सगणं कुधा ॥ त्यजति स्म कृतो नैव पक्षपातो हि तस्य वै ॥ ४४ ॥ भक्तहेतोरहं देवि

व्यासं हि कुमतिग्रहम् ॥ काश्या न्यसारयत् क्रोधादण्डयित्वा च नंदिना ॥ ४५ ॥ किं बहुक्तेन देवेशि भक्ताधीनस्सदा ह्यहम् ॥ तत्कर्तुः पुरुष
 स्यातिवशगो नात्र संशयः ॥ ४६ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्थमाकर्ण्य भक्तेस्तु महत्त्वं दक्षजा सती ॥ जहर्षानीव मनसि प्रणनाम शिवं मुदा ॥ ४७ ॥
 पुनः पप्रच्छ सद्गत्या तत्काण्डविषयं मुने ॥ शास्त्रं सुखकरं लोके जीवोद्धारपरायणम् ॥ ४८ ॥ सयंत्रमंत्रशास्त्रं च तन्माहात्म्यं विशेषतः ॥
 अन्यानि धर्मवस्तूनि जीवोद्धारकराणि हि ॥ ४९ ॥ शंकरोऽपि तदाकर्ण्य सतीप्रश्नं प्रहृष्टधीः ॥ वर्णयामास सुप्रीत्या जीवोद्धाराय कृत्स्नशः ॥
 ॥ ५० ॥ तत्र शास्त्रं सयंत्रं हि संपंचांगं महेश्वरः ॥ बभाषे महिमानं च तत्तदेववरस्य वै ॥ ५१ ॥ सेतिहासकथं तेषां भक्तमाहात्म्यमेव च ॥ सवर्णा
 श्रमधर्माश्च नृपधर्मान् मुनीश्वर ॥ ५२ ॥ सुतस्त्रीधर्ममाहात्म्यं वर्णाश्रममनश्चरम् ॥ वैद्यशास्त्रं तथा ज्योतिःशास्त्रं जीवसुखावहम् ॥ ५३ ॥ सामुद्रिकं
 परं शास्त्रमन्यच्छास्त्राणि भूरिशः ॥ कृपां कृत्वा महेशानो वर्णयामास तत्त्वतः ॥ ५४ ॥ इत्थं त्रिलोकसुखदौ सर्वज्ञौ च सतीशिवौ ॥ लोकोपकार
 करणधृतसद्गुणविग्रहौ ॥ ५५ ॥ चिक्रीडाते बहुविधं कैलासे हिमवद्गिरौ ॥ अन्यस्थलेषु च तदा परब्रह्मस्वरूपिणौ ॥ ५६ ॥ इति श्रीशिवमहा
 पुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां द्वितीये सतीखंडे भक्तिप्रभाववर्णनं नाम त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ ब्रह्मन् विधे
 प्रजानाथ महाप्राज्ञ कृपाकर ॥ श्रावितं शंकरयशस्सतीशंकरयोः शुभम् ॥ १ ॥ इदानीं ब्रूहि सत्प्रीत्या परं तद्यथा उत्तमम् ॥ किमकार्षां हि तत्स्थौ वै
 चरितं दंपती शिवौ ॥ २ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ सतीशिवचरित्रं च शृणु मे प्रेमतो मुने ॥ लौकिकीं गतिमाश्रित्य चिक्रीडाते सदान्वहम् ॥ ३ ॥ तत
 स्सती महादेवी वियोगमलभन्मुने ॥ स्वपतश्शंकरस्येति वदंत्येके सुबुद्धयः ॥ ४ ॥ वागर्थविव संपृक्तौ शक्तीशौ सर्वदा चितौ ॥ कथं घटेत च तयो
 र्वियोगस्तत्त्वतो मुने ॥ ५ ॥ लीलारुचित्वादथ वा संघटेताखिलं च तत् ॥ कुरुते यद्यदीशौ च सतीशौ भवरीतिगौ ॥ ६ ॥ सा त्यक्ता दक्षजा दृष्ट्वा
 पतिना जनकाध्वरे ॥ शंभोरेनादरात्तत्र देहं तत्याज संगता ॥ ७ ॥ पुनर्हिमालये सेवाविभूता नामतस्सती ॥ पार्वतीति शिवं प्राप तप्त्वा भूरि
 विवाहतः ॥ ८ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ इत्याकर्ण्य वचस्तस्य ब्रह्मणस्स तु नारदः ॥ पप्रच्छ च विधातारं शिवाशिवमहद्यशः ॥ ९ ॥ नारद उवाच ॥
 विष्णुशिष्य महाभाग विधे मे वद विस्तरात् ॥ शिवाशिवचरित्रं तद्भवाचारपरानुगम् ॥ १० ॥ किमर्थं शंकरो जायां तत्याज प्राणतः प्रियाम् ॥
 तस्मादाचक्ष्व मे तात विचित्रमिति मन्महे ॥ ११ ॥ कुतोऽध्वरजः पुत्रस्यानादरोऽभूच्छिवस्य ते ॥ कथं तत्याज सा देहं गत्वा तत्र पितृकृतौ ॥
 ॥ १२ ॥ ततः किमभवत्तत्र किमकार्षीन्महेश्वरः ॥ तत्सर्वं मे समाचक्ष्व श्रद्धायुक् तच्छ्रुतावहम् ॥ १३ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ शृणु तात परप्रीत्या

मुनिभिस्सह नारद ॥ सुनवर्य महाप्राज्ञ चरितं शशिमौलिनः ॥ १४ ॥ नमस्कृत्य महेशानं हर्यादिसुरसेवितम् ॥ परब्रह्म प्रवक्ष्यामि तच्चरित्रं महा
 द्रुतम् ॥ १५ ॥ सर्वेयं शिवलीला हि बहुलीलाकरः प्रभुः ॥ स्वतंत्रो निर्विकारी च सती सापि हि तद्विधा ॥ १६ ॥ अन्यथा कस्समर्थो हि
 तत्कर्मकरणे मुने ॥ परमात्मा परब्रह्म स एव परमेश्वरः ॥ १७ ॥ यं सदा भजते श्रीशोऽहं चापि सकलाः सुराः ॥ मुनयश्च महा
 त्मानः सिद्धाश्च सनकादयः ॥ १८ ॥ शेषस्सदा यशो यस्य मुदा गायति नित्यशः ॥ पारं न लभते तात स प्रभुश्शंकरः शिवः
 ॥ १९ ॥ तस्यैव लीलया सर्वोऽयमिति तत्त्वविभ्रमः ॥ तत्र दोषो न कस्यापि सर्वव्यापी स प्रेरकः ॥ २० ॥ एकस्मिन्समये
 रुद्रस्सत्या त्रिभवगो भवः ॥ वृषमारुह्य पर्याटद्रसां लीलाविशारदः ॥ २१ ॥ आगत्य दण्डकारण्यं पर्यटन् सागरांबराम् ॥ दर्शयं
 स्तत्रगां शोभां सत्यै सत्यपणः प्रभुः ॥ २२ ॥ तत्र रामं ददर्शासौ लक्ष्मणेनान्वितं हरः ॥ अन्विष्यतं प्रियां सीतां रावणेन हृतां छलात् ॥ २३ ॥
 हा सीतेति प्रोच्चरंतं विरहाविष्टमानसम् ॥ यतस्ततश्च पश्यंतं रुदंतं हि मुहुर्मुहुः ॥ २४ ॥ समिच्छंतं च तत्प्राप्तिं पृच्छंतं तद्वर्ति हृदा ॥ कुजादिभ्यो
 नष्टधियमत्रपं शोकविह्वलम् ॥ २५ ॥ सूर्यवंशोद्भवं वीरं भूपं दशरथात्मजम् ॥ भरताग्रजमानंदरहितं विगतप्रभम् ॥ २६ ॥ पूर्णकामो वराधीनं
 प्राणमत्स्म मुदा हरः ॥ रामं भ्रमंतं विपिने सलक्ष्मणमुदारधीः ॥ २७ ॥ जयेत्युक्त्वाऽन्यतो गच्छन्नदात्तस्म स्वदर्शनम् ॥ रामाय विपिने तस्मिञ्
 शंकरो भक्तवत्सलः ॥ २८ ॥ इतीदृशीं सतीं दृष्ट्वा शिवलीलां विमोहनीम् ॥ सुविस्मिता शिवं प्राह शिवमायाविमोहिता ॥ २९ ॥ सत्युवाच ॥
 देव देव परब्रह्म सर्वेश परमेश्वर ॥ सेवते त्वां सदा सर्वे हरिब्रह्मादयस्सुराः ॥ ३० ॥ त्वं प्रणम्यो हि सर्वेषां सेव्यो ध्येयश्च सर्वदा ॥ वेदांतवेद्यो
 यत्नेन निर्विकारी परप्रभुः ॥ ३१ ॥ काविमौ पुरुषौ नाथ विरहव्याकुलाकृती ॥ विचरंतौ वने क्लिष्टौ दीनौ वीरौ धनुर्धरौ ॥ ३२ ॥ तयोर्ज्येष्ठं
 कंजश्यामं दृष्ट्वा वै केन हेतुना ॥ मुदितस्सुप्रसन्नात्माऽभवो भक्त इवाधुना ॥ ३३ ॥ इति मे संशयं स्वामिञ्शंकरः श्रोतुमर्हसि ॥ सेव्यस्य सेवके
 नैव घटते प्रणतिः प्रभो ॥ ३४ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ आदिशक्तिस्सती देवी शिवा सा परमेश्वरी ॥ शिवमायावशी भूत्वा पप्रच्छेत्थं शिवं प्रभुम् ॥ ३५ ॥
 तदाकर्ण्य वचस्सत्याशंकरः परमेश्वरः ॥ तदा विहस्य स प्राह सतीं लीलाविशारदः ॥ ३६ ॥ परमेश्वर उवाच ॥ शृणु देवि सति प्रीत्या यथार्थं
 वक्ष्यामि न च्छलम् ॥ वरदानप्रभावात्तु प्रणामं चैवमादरात् ॥ ३७ ॥ रामलक्ष्मणनामानौ भ्रातरौ वीरसमतौ ॥ सूर्यवंशोद्भवौ देवि प्राज्ञौ दशरथात्मजौ
 ॥ ३८ ॥ गौरवणौ लघुर्बुधुश्शेषेशो लक्ष्मणाभिधः ॥ ज्येष्ठो रामाभिधो विष्णुः पूर्णाशो निरुपद्रवः ॥ ३९ ॥ अवतीर्णः क्षितौ साधुरक्षणाय

शि०पु०

॥ ८१ ॥

भवाय नः ॥ इत्युक्त्वा विररामासौ शंभुस्मृतिकरः प्रभुः ॥ ४० ॥ श्रुत्वापीत्यं वचश्शम्भोर्न विशश्वास तन्मनः ॥ शिवमाया बलवती सवत्रलोक्य
मोहिनी ॥ ४१ ॥ अविश्वस्तं मनो ज्ञात्वा तस्याश्शंभुस्सनातनः ॥ अवोचद्वचनं चेति प्रभुर्लीलाविशारदः ॥ ४२ ॥ शिव उवाच ॥ शृणु मद्रचनं
देवि न विश्वसिति चेन्मनः ॥ तव रामपरीक्षां हि कुरु तत्र स्वया धिया ॥ ४३ ॥ विनश्यति यथा मोहस्तत्कुरु त्वं सति प्रिये ॥ गत्वा तत्र स्थित
स्तावद्वटे भव परीक्षिका ॥ ४४ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ शिवाज्ञया सती तत्र गत्वाचितयदीश्वरी ॥ कुर्यात्परीक्षां च कथं रामस्य वनचारिणः ॥ ४५ ॥ सीता
रूपमहं धृत्वा गच्छेयं रामसन्निधौ ॥ यदि रामो हरिस्सर्वं विज्ञास्यति न चान्यथा ॥ ४६ ॥ इत्थं विचार्य सीता सा भूत्वा रामसमीपतः ॥ अगमत्तत्प
रीक्षार्थं सती मोहपरायणा ॥ ४७ ॥ सीतारूपं सतीं दृष्ट्वा जपन्नाम शिवेति च ॥ विहस्य तत्प्रविज्ञाय नत्वावोचद्रघुद्वहः ॥ ४८ ॥ राम उवाच ॥ प्रेमतस्त्वं
सति ब्रूहि क्व शंभुस्ते नमो गतः ॥ एका हि विपिने कस्मादागता पतिना विना ॥ ४९ ॥ त्यक्त्वा स्वरूपं कस्मात्ते धृतं रूपमिदं सती ॥ इति तत्का
रणं देवि कृपां कृत्वा ममोपरि ॥ ५० ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इति रामवचः श्रुत्वा चकितासीत्सती तदा ॥ स्मृत्वा शिवोक्तं मत्वा चावितथं लज्जिता भृशम् ॥
॥ ५१ ॥ रामं विज्ञाय विष्णुं तं स्वरूपं संविधाय च ॥ स्मृत्वा शिवपदं चित्ते सत्युवाच प्रसन्नधीः ॥ ५२ ॥ शिवो मया गणेश्वैव पर्यटन् वसुधां प्रभुः ॥
इहागच्छच्च विपिने स्वतंत्रः परमेश्वरः ॥ ५३ ॥ अपश्यदत्र स त्वां हि सीतान्वेषणतत्परम् ॥ सलक्ष्मणं विरहिणं सीतया क्लिष्टमानसम् ॥ ५४ ॥
नत्वा त्वां स गतो मूले वटस्य स्थित एव हि ॥ प्रशंसन् महिमानं ते वैष्णवं परमं मुदा ॥ ५५ ॥ चतुर्भुजं हरिं त्वां नो दृष्ट्वैव मुदितोऽभवत् ॥
यथेदं रूपममलं पश्यन्नानंदमाप्तवान् ॥ ५६ ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं शंभोर्भ्रममानीय चेतसि ॥ तदाज्ञया परीक्षा ते कृतवत्यस्मि राघव ॥ ५७ ॥ ज्ञातं
मे राम विष्णुस्त्वं दृष्ट्वा ते प्रभुताऽखिला ॥ निःसंशया तदापि तच्छृणु त्वं च महामते ॥ ५८ ॥ कथं प्रणम्यस्त्व तस्य सत्यं ब्रूहि ममाग्रतः ॥
कुरु निस्संशयां त्वं मां शमलं प्राप्नुहि द्रुतम् ॥ ५९ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्याकर्ण्य वचस्तस्या रामश्चोत्फुल्ललोचनः ॥ अस्मरत्स्वं प्रभुं शंभुं प्रेमाभृद्ब्रूहि
चाधिकम् ॥ ६० ॥ सत्या विनाज्ञया शंभुसमीपं नागमन्मुने ॥ संवर्ण्य महिमानं च प्रावोचद्राघवस्सतीम् ॥ ६१ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्विती
यायां रुद्रसंहितायां द्वितीये सतीखंडे रामपरीक्षावर्णनं नाम चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥ राम उवाच ॥ एकदा हि पुरो देवि शंभुः परम
स्मृतिकृत् ॥ विश्वकर्माणमाहूय स्वलोके परतः परे ॥ १ ॥ स्वधेनुशालायां रम्यं कारयामास तेन च ॥ भवनं विस्तृतं सम्यक् तत्र सिंहासनं
वरम् ॥ २ ॥ तत्र च्छत्रं महादिव्यं सर्वदाद्रुतमुत्तमम् ॥ कारयामास विघ्नार्थं शंकरो विश्वकर्मणा ॥ ३ ॥ शक्रादीनां जुहावाशु समस्तान् देवता

रुद्र सं० ३

स० सं० ३

अ० २५

॥ ८१ ॥

गणान् ॥ सिद्धगंधर्वनागादीनुपदेशांश्च कृत्स्नशः ॥ ४ ॥ देवान् सर्वानागमांश्च विधिं पुत्रैर्मुनीनपि ॥ देवीः सर्वा अप्सरोभिर्मानावस्तु
 समन्विताः ॥ ५ ॥ देवानां च तथर्षीणां सिद्धानां फणिनामपि ॥ आनयन् मंगलकराः कन्याः षोडश षोडश ॥ ६ ॥
 वीणांमृदंगप्रमुखवाद्यान्नानाविधान् मुने ॥ उत्सवं कारयामास वादयित्वा सुगायनैः ॥ ७ ॥ राजाभिषेकयोग्यानि द्रव्याणि सकलैर्भक्षे ॥
 प्रत्यक्षतीर्थपाथोभिः पंचकुंभांश्च पूरितान् ॥ ८ ॥ तथान्यास्संविधा दिव्या आनयत्स्वगणेस्तदा ॥ ब्रह्मचोषं महारावं कारयामास शंकरः ॥
 ॥ ९ ॥ अथो हरिं समाहूय वैकुण्ठात्प्रीतमानसः ॥ तद्भक्त्या पूर्णया देवि मोदति स्म महेश्वरः ॥ १० ॥ सुमुहूर्ते महादेवस्तत्र सिंहासने वरे ॥
 उपवेश्य हरिं प्रीत्या भूषयामास सर्वशः ॥ ११ ॥ आवद्धरम्यमुकुटं कृतकौतुकमंगलम् ॥ अभिषिचन्महेशस्तु स्वयं ब्रह्माडमंडपे ॥ १२ ॥ दत्त
 वान्निखिलैर्भयं यत्रैजं नान्यगामि यत् ॥ ततस्तुष्टाव त शंभुस्त्वतंत्रो भक्तवत्सलः ॥ १३ ॥ ब्रह्माणं लोककर्तारमवोचद्वचनं त्विदम् ॥ व्यापयन्स्व
 वराधीनं स्वतंत्रं भक्तवत्सलः ॥ १४ ॥ महेश उवाच ॥ अतःप्रभृति लोकेश मन्निदेशादयं हरिः ॥ मम बन्धः स्वयं विष्णुर्जातस्सर्वशृणोति हि ॥
 ॥ १५ ॥ सर्वदेवादिभिस्तात प्रणम त्वमसुं हरिम् ॥ वर्णयंतु हरिं वेदा ममेते मामिवाज्ञया ॥ १६ ॥ राम उवाच ॥ इत्युक्त्वाथ स्वयं रुद्रो नमे
 द्वे गरुडध्वजम् ॥ विष्णुभक्तिप्रसन्नात्मा वरदो भक्तवत्सलः ॥ १७ ॥ ततो ब्रह्मादिभिर्देवैः सर्वरूपसुरैस्तथा ॥ मुनिसिद्धादिभिश्चैवं वंदितोऽभुद्धरिस्तदा
 ॥ १८ ॥ ततो महेशो हरयऽशंसदिविषदां तदा ॥ महावरान् सुप्रसन्नो धृतवान्भक्तवत्सलः ॥ १९ ॥ महेश उवाच ॥ त्वं कर्ता सर्वलोकानां
 भर्ता हर्ता मदाज्ञया ॥ दाता धर्मार्थकामानां शास्ता दुर्णयकारिणाम् ॥ २० ॥ जगदीशो जगत्पूज्यो महाबलपराक्रमः ॥ अजेयस्त्वं रणे
 कापि ममापि हि भविष्यसि ॥ २१ ॥ शक्तित्रयं गृहाण त्वमिच्छादिप्रापितं मया ॥ नानालीलाप्रभावत्वं स्वतंत्रत्वं भवत्रये ॥ २२ ॥ त्वद्देशारो
 हरे नूनं मया शास्याः प्रयत्नतः ॥ त्वद्भक्तानां मया विष्णो देयं निर्वाणमुत्तमम् ॥ २३ ॥ मायां चापि गृहाणेमां दुःप्रणोद्यां सुरादिभिः ॥
 यया संमोहितं विश्वमचिद्रूपं भविष्यति ॥ २४ ॥ मम बाहुर्मदीयस्त्वं दक्षिणोऽसौ विधिहरे ॥ अस्यापि नि विधेः पाता जनि
 तापि भविष्यसि ॥ २५ ॥ हृदयं मम यो रुद्रस्स एवाहं न संशयः ॥ पुज्यस्तव सदा सोऽपि ब्रह्मादीनामपि ध्रुवम् ॥ २६ ॥
 अत्र स्थित्वा जगत्सर्वं पालय त्वं विशेषतः ॥ नानावतारभेदैश्च सदा नानोतिकर्तृभिः ॥ २७ ॥ मम लोके तवेदं वै स्थानं च परमार्द्ध
 मत् ॥ गोलोक इति विख्यातं भविष्यति महोज्ज्वलम् ॥ २८ ॥ भविष्यति हरे य तेऽवतारा सुवि रक्षकाः ॥ भक्ततास्तान् ध्रुवं द्रक्ष्ये

शि०पु०

॥ ८२ ॥

प्रीतानप्य निजाद्रात् ॥ २९ ॥ ॥ राम उवाच ॥ अखंडैश्वर्यमासाद्य हरेरित्थं हरस्स्वयम् ॥ कैलासे स्वगणेस्तस्मिन् स्वैरं क्रीडत्युमापतिः ॥ ३० ॥
तदाप्रभृति लक्ष्मीशो गोपवेषोऽभवत्तथा ॥ अयासीत्तत्र सुप्रीत्या गोपगोपीगवां पतिः ॥ ३१ ॥ सोऽपि विष्णुः प्रसन्नात्मा जुगोप निखिलं
जगत् ॥ नानावतारसंधर्ता वनकर्त्ता शिवाज्ञया ॥ ३२ ॥ इदानीं स चतुर्द्धात्रावातरच्छंकराज्ञया ॥ रामोऽहं तत्र भरतो लक्ष्मणश्शत्रुहेति च ॥ ३३ ॥
अथ पित्राज्ञया देवि ससीतालक्ष्मणस्सति ॥ आगतोऽहं वने चाद्यदुःखितो दैवतोऽभवम् ॥ ३४ ॥ निशाचरेण मे जाया हता सीतेति केनचित् ॥
अन्वेष्ट्यामि प्रियां चात्र विरही बंधुना वने ॥ ३५ ॥ दर्शनं ते यदि प्राप्तं सर्वथा कुशलं मम ॥ भविष्यति न संदेहो मातस्ते कृपया सति ॥ ३६ ॥
सीताप्राप्तिवरं देवि भविष्यति न संशयः ॥ तं हत्वा दुःखदं पापं राक्षसं त्वदनुग्रहात् ॥ ३७ ॥ महद्भाग्यं ममाद्यैव यद्यकार्षां कृपां युवाम् ॥ यस्मिन्
सकरुणौ स्यातां स धन्यः पुरुषो वरः ॥ ३८ ॥ इत्थमाभाष्य बहुधा सुप्रणम्य सतीं शिवाम् ॥ तदाज्ञया वने तस्मिन् विचचार गृध्रहः ॥ ३९ ॥
अथाकर्ण्य सती वाक्यं रामस्य प्रयतात्मनः ॥ दृष्टाभूत्सा प्रशंसन्तं शिवभक्तिरतं हृदि ॥ ४० ॥ स्मृत्वा स्वकर्म मनसाकाशीच्छोकं सुवि-
स्तरम् ॥ प्रत्यगच्छदुदासीना विवर्णा शिवसन्निधौ ॥ ४१ ॥ अचित्तपथि सा देवी संचलन्ती पुनः पुनः ॥ नांगीकृतं शिवोक्तं मे रामं प्रति कुधीः
कृता ॥ ४२ ॥ किमुत्तरमहं दास्ये गत्वा शंकरसन्निधौ ॥ इति संचिन्त्य बहुधा पश्चात्तापोऽभवत्तदा ॥ ४३ ॥ गत्वा शंभुसमीपं च प्रणनाम शिवं
हृदा ॥ विषण्णवदना शोकव्याकुला विगतप्रभा ॥ ४४ ॥ अथ तां दुःखितां दृष्ट्वा पप्रच्छ कुशलं हरः ॥ प्रोवाच वचनं प्रीत्या तत्परीक्षा कृता कथम्
॥ ४५ ॥ श्रुत्वा शिववचो नाहं किमपि प्रणतानना ॥ सती शोकविषण्णा सा तस्थौ तत्र समीपतः ॥ ४६ ॥ अथ ध्यात्वा महेशस्तु बुबोध चरितं
हृदा ॥ दक्षजाया महायोगी नानालीलाविशारदः ॥ ४७ ॥ सस्मार स्वपणं पूर्वं यत्कृतं हरिकोपतः ॥ तत्प्रार्थितोऽथ रुद्रोऽसौ मर्यादाप्रति-
पालकः ॥ ४८ ॥ विषादोऽभूत्प्रभोस्तत्र मनस्येवमुवाच ह ॥ धर्मवक्ता धर्मकर्त्ता धर्मावनकरस्सदा ॥ ४९ ॥ शिव उवाच ॥ कुर्यां चेदक्ष-
जायां हि स्नेहं पूर्वं यथा महान् ॥ नश्येन्मम पणः शुद्धो लोकलीलानुसारिणः ॥ ५० ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्थं विचार्य बहुधा हृदा तामत्यजत्सतीम् ॥
पणं न नाशयामास वेदधर्मप्रपालकः ॥ ५१ ॥ ततो विहाय मनसा सतीं तां परमेश्वरः ॥ जगाम स्वगिरिं भेदं जगावद्वा स हि प्रभुः
॥ ५२ ॥ चलन्तं पथि तं व्योमवाण्युवाच महेश्वरम् ॥ सर्वान् संश्रावयन्तत्र दक्षजां च विशेषतः ॥ ५३ ॥ व्योमवाण्युवाच ॥ धन्यस्त्वं परमे-
शान्न त्वत्समोऽद्य तथा पणः ॥ न कोऽप्यन्यद्विलोकेऽस्मिन् महायोगी महाप्रभुः ॥ ५४ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ श्रुत्वा व्योमवचो देवी शिवं पप्रच्छ

रुद्र सं०

स० ख०

अ० २६

418

॥ ८२ ॥

विप्रभा ॥ कं प्रणं कृतवान्नाथ ब्रूहि मे परमेश्वर ॥ ५५ ॥ इति पृष्ठोऽपि गिरिशस्सत्या हितकरः प्रभुः ॥ नोद्वाहं स्वं पणं तस्यै कहर्यग्रेऽकरोत्पुरा ॥
 ॥ ५६ ॥ तदा सती शिवं ध्यात्वा स्वपतिं प्राणवल्लभम् ॥ सर्वं बुबोध हेतुं तं प्रियत्यागमयं मुने ॥ ५७ ॥ ततोऽतीव शुशोचाशु बुद्धा सा त्याग
 प्रात्मनः ॥ शंभुना दक्षजा तस्मान्निःश्वसंती मुहुर्मुहुः ॥ ५८ ॥ शिवस्तस्याः समाज्ञाय गुप्तं चक्रे मनोभवम् ॥ सत्ये पणं स्वकीयं हि कथा बह्वी
 र्वदन् प्रभुः ॥ ५९ ॥ सत्या प्राप स कैलासं कथयन् विविधाः कथाः ॥ वरे स्थित्वा निजं रूपं दधौ योगी समाधिभृत् ॥ ६० ॥ तत्र तस्थौ सती
 धाम्नि स्वेतिऽविषण्णमानसा ॥ न बुबोध चरित्रं तत्कश्चिच्च शिवयोर्मुने ॥ ६१ ॥ महान्कालो व्यतीयाय तयोरित्थं महामुने ॥ स्वोपात्तदेहयोः
 प्रभ्वोलोकलीलानुसारिणोः ॥ ६२ ॥ ध्यानं तत्याज गिरिशस्ततस्स परमोतिकृत् ॥ तज्ज्ञात्वा जगदंबा हि सती तत्राजगाम सा ॥ ६३ ॥ ननामाथ
 शिवं देवी हृदयेन विदूयता ॥ आसनं दत्त्वाञ्शंभुस्स्वसम्मुख उदारधीः ॥ ६४ ॥ कथयामास सुप्रीत्या कथा बह्वीर्मनोरमाः ॥ निश्शोकां कृत
 वान् सद्योऽलीलां कृत्वा च तादृशीम् ॥ ६५ ॥ पूर्ववत्सा सुखं लेभे तत्याज स्वपणं न सः ॥ नेत्याश्चर्यं शिवे तात मंतव्य परमेश्वरे ॥ ६६ ॥ इत्थं शिवा
 शिवकथां वदन्ति मुनयो मुने ॥ किल केचिदविद्वांसो वियोगश्च कथं तयोः ॥ ६७ ॥ शिवाशिवचरित्रं को जानाति परमार्थतः ॥ स्वेच्छया क्रीडत
 स्तौ हि चरितं कुरुतस्सदा ॥ ६८ ॥ वागर्थाविव संपृक्तौ सदा खलु सतीशिवौ ॥ तयोर्वियोगस्संभाव्यस्संभवेदिच्छया तयोः ॥ ६९ ॥ इति श्रीशिव
 महापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां द्वितीये सतीखंडे सतीवियोगो नाम पंचविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ पुराभवच्च सर्वेषामध्वरो विधिना
 महान् ॥ प्रयागे समवेतानां मुनीनां च महात्मनाम् ॥ १ ॥ तत्र सिद्धास्समाख्यातास्सनकाद्यास्सुरर्षयः ॥ सप्रजापतयो देवा ज्ञानिनो ब्रह्मदर्शिनः ॥
 ॥ २ ॥ अहं समागतस्तत्र परिवारसमन्वितः ॥ निगमैरागमैर्युक्तो मूर्तिमद्भिर्महाप्रभैः ॥ ३ ॥ समाजोऽभूद्विचित्रो हि तेषामुत्सवसंयुतः ॥ ज्ञानवादोऽभव
 तत्र नानाशास्त्रसमुद्भवः ॥ ४ ॥ तस्मिन्नवसरे रुद्रस्सभवानीगणः प्रभुः ॥ त्रिलोकहितकृत्स्वामी तत्रागात्सूक्तिकृन्मुने ॥ ५ ॥ दृष्ट्वा शिवं सुरा
 स्सर्वे सिद्धाश्च मुनयस्तथा ॥ अनमंस्तं प्रभुं भक्त्या तुष्टुश्च तथा ह्यहम् ॥ ६ ॥ तस्थुश्शिवाज्ञया सर्वे यथास्थानं मुदान्विताः ॥ प्रभुदर्शनसंतुष्टाः
 वर्णयन्तो निजं विधिम् ॥ ७ ॥ तस्मिन्नवसरे दक्षः प्रजापतिपतिः प्रभुः ॥ आगमत्तत्र सुप्रीतस्सुवर्चस्वी यहच्छया ॥ ८ ॥ मां प्रणम्य स दक्षो
 हि न्युष्टस्तत्र मदाज्ञया ॥ ब्रह्माण्डाधिपतिर्मान्यो मानी तत्त्वबहिर्मुखः ॥ ९ ॥ स्तुतिभिः प्रणिपातैश्च दक्षः सर्वैः सुरर्षिभिः ॥ पूजितो वतेजस्वी
 करौ बद्धा विनम्रकैः ॥ १० ॥ नानाविहारकृन्नाथस्स्वतंत्रः परमोतिकृत् ॥ नानमत्तं तदा दक्षं स्वासनस्थो महेश्वरः ॥ ११ ॥ दृष्ट्वाऽनंतं हरं तत्र स

सि० पु०

॥ ८३ ॥

मे पुत्रोऽप्रसन्नधीः ॥ अकुपत्सहसा रुद्रे तदा दक्षः प्रजापतिः ॥ १२ ॥ क्रूरदृष्ट्या महागर्वो दृष्ट्वा रुद्रं महाप्रभुम् ॥ सर्वान्संश्रावयन्नुच्चैरुच्यमानं
वर्जितः ॥ १३ ॥ ॥ दक्ष उवाच ॥ ॥ एते हि सर्वे च सुरासुरा भृशं नमंति मां विप्रवरास्तथर्षयः ॥ कथं ह्यसौ दुर्जनवन्महामना त्वभूतु यः
प्रेतपिशाचसंवृतः ॥ १४ ॥ श्मशानवासी निरपत्रपो ह्ययं कथं प्रणामं न करोति मेऽद्युना ॥ लुप्तक्रियो भूतपिशाचसेवितो मत्तोऽविधो नीतिविदूषक
स्सदा ॥ १५ ॥ पाखंडिनो दुर्जनपापशीला दृष्ट्वा द्विजं प्रोद्धतनिंदकाश्च ॥ वध्वां सदासत्करतिप्रवीणस्तस्मादमुं शप्तुमहं प्रवृत्तः ॥ १६ ॥ ॥
॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ इत्येवमुक्त्वा स महाखलस्तदा रुषान्वितो रुद्रमिदं ह्यवोचत् ॥ शृण्वंत्वमी विप्रवरास्तथा सुरा वध्यं हि मे चार्हथ कर्तुमेतम् ॥
॥ १७ ॥ ॥ दक्ष उवाच ॥ ॥ रुद्रो ह्ययं यज्ञवहिष्कृतो मे वर्णेऽप्यतीतोऽथ विवर्णरूपः ॥ देवेन भागं लभतां सहेव श्मशानवासी कुलजन्महीनः ॥
॥ १८ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इति दक्षोक्तमाकर्ण्य भृगवाद्या बहवो जनाः ॥ अगर्हयन् दुष्टसत्त्वं रुद्रं नत्वामरैस्समम् ॥ १९ ॥ नन्दी निशम्य तद्वाक्यं
लोलाक्षोऽतिरुषान्वितः ॥ अब्रवीत्त्वरितं दक्षं शापं दातुमना गणः ॥ २० ॥ नन्दीश्वर उवाच ॥ रे रे शठ महामूढ दक्ष दुष्टमते त्वया ॥ यज्ञबाह्यो हि
मे स्वामी महेशो हि कृतः कथम् ॥ २१ ॥ यस्य स्मरणमात्रेण भवंति सफला मखाः ॥ तीर्थानि च पवित्राणि सोऽयं शतो हरः कथम् ॥ २२ ॥ वृथा ते
ब्रह्मचापल्याच्छप्तोऽयं दक्ष दुर्मते ॥ वृथोपहसितश्चैवा दुष्टो रुद्रो महाप्रभुः ॥ २३ ॥ येनेदं पाल्यते विश्वं सृष्टमते विनाशितम् ॥ शतोऽयं स कथं रुद्रो महेशो
ब्राह्मणाधम ॥ २४ ॥ एवं निर्भत्सितस्तेन नन्दिना हि प्रजापतिः ॥ नन्दिनं च शशापाथ दक्षो रोषसमन्वितः ॥ २५ ॥ दक्ष उवाच ॥ यूयं सर्वे
रुद्रगणा वेदबाह्या भवंतु वै ॥ वेदमार्गपरित्यक्तास्तथा त्यक्ता महर्षिभिः ॥ २६ ॥ पाखंडवादनिरताः शिष्टाचारबहिष्कृताः ॥ मदिरापाननिरता जटा
भस्मास्थधारिणः ॥ २७ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इति शप्तास्तथा तेन दक्षेण शिवकिंकराः ॥ तच्छ्रुत्वातिरुषाविष्टोऽभवन्नदी शिवप्रियः ॥ २८ ॥
प्रत्युवाच द्रुतं दक्षं गर्वितं तं महाखलम् ॥ शिलादतनयो नंदी तेजस्वी शिववल्लभः ॥ २९ ॥ नन्दीश्वर उवाच ॥ रे दक्ष शठ दुर्बुद्धे वृथैव शिव
किंकराः ॥ शप्तास्ते ब्रह्मचापल्याच्छिवतत्त्वमजानता ॥ ३० ॥ भृगवाद्यैर्दुष्टचित्तैश्च मूढैस्स उपहासितः ॥ महाप्रभुर्महेशानो ब्राह्मणत्वादहंमते ॥ ३१ ॥
ये रुद्रविमुखाश्चात्र ब्राह्मणास्त्वादृशाः खलाः ॥ रुद्रतेजःप्रभावत्वात्तेषां शापं ददाम्यहम् ॥ ३२ ॥ वेदवादरता यूयं वेदतत्त्वबहिर्मुखाः ॥ भवंतु सततं
विप्रा नान्यदस्तीति वादिनः ॥ ३३ ॥ कामात्मानस्स्वर्गपराः क्रोधलोभमदान्विताः ॥ भवंतु सततं विप्रा भिक्षुका निरपत्रपाः ॥ ३४ ॥ वेदमा
गं पुरस्कृत्य ब्राह्मणाश्शूद्रयाजिनः ॥ दरिद्रा वै भविष्यन्ति प्रतिग्रहरतास्सदा ॥ ३५ ॥ असत्प्रतिग्रहाश्चैव सर्वे निरयणाग्निनः ॥ भविष्यन्ति सदा दक्ष

रुद्र सं० ३

स० सं० ३

अ० ३३

॥ ८३ ॥

केचिद्वे ब्रह्मराक्षसाः ॥ ३६ ॥ यश्चिदं सुरसामान्यमुद्दिश्य परमेश्वरम् ॥ दुह्यत्यजो दुष्टमतिस्तत्त्वतो विमुखो भवेत् ॥ ३७ ॥ कूटधर्मेषु मेहेषु सदा
 ग्राम्यसुखेच्छया ॥ कमतत्रं वितनुता वेदवादं च शाश्वतम् ॥ ३८ ॥ विनष्टानंदकमुखो विस्मृतात्मगतिः पशुः ॥ अष्टकर्मनयसदा दक्षो बस्तुस्तुः ॥
 रात् ॥ ३९ ॥ शप्तास्ते कोपिना तत्र नंदिना ब्राह्मणा यदा ॥ हाहाकारो महानासीच्छतो दक्षेण चेश्वरः ॥ ४० ॥ तदाकर्ण्यहमत्यंतमनिर्दं तं मुहु
 र्मुहुः ॥ भृग्वदीनपि विप्रांश्च वेदसृष्ट शिवतत्त्ववित् ॥ ४१ ॥ ईश्वरोऽपि वचः श्रुत्वा नंदिनः प्रहसन्निव ॥ उवाच मधुरं वाक्यं बोधयंस्तं सदाशिवः ॥
 ॥ ४२ ॥ ॥ सदाशिव उवाच ॥ शृणु नंदिन् महाप्राज्ञ न कर्तुं क्रोधमर्हसि ॥ वृथा शप्तं ब्रह्मकुलं मत्वा शप्तं च मां भ्रमात् ॥ ४३ ॥ वेदो मंघ्राक्ष
 रमयस्साक्षात्सूक्तमयो भृशम् ॥ सूक्ते प्रतिष्ठितो ह्यात्मा सर्वेषामपि देहिनाम् ॥ ४४ ॥ तस्मादात्मविदो नित्यं त्वं मा शप रुषान्वितः ॥ शप्या न वेदाः
 केनापि दुर्द्धियापि कदाचन ॥ ४५ ॥ अहं शप्तो न चेदानीं तत्त्वतो बोद्धुमर्हसि ॥ शान्तो भव महाधीमन् सनकादिविबोधकः ॥ ४६ ॥ यज्ञोऽहं यज्ञ
 कर्माहं यज्ञांगानि च सर्वशः ॥ यज्ञात्मा यज्ञनिर्तो यज्ञबाह्योऽहमेव वै ॥ ४७ ॥ कोऽयं कस्त्वमिमे के हि सर्वोऽहमपि तत्त्वतः ॥ इति बुद्ध्या हि विमृश
 वृथा शप्तास्त्वया द्विजाः ॥ ४८ ॥ तत्त्वज्ञानेन निर्हृत्य प्रपंचरचनो भव ॥ बुधस्त्वस्थो महाबुद्धे नन्दिन् क्रोधादिवर्जितः ॥ ४९ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥
 एवं प्रबोधितस्तेन शम्भुना नन्दिकेश्वरः ॥ विवेकपरमो भूत्वा शांतोऽभूत्क्रोधवर्जितः ॥ ५० ॥ शिवोपि तं प्रबोध्याशु स्वगणं प्राणवच्छभम् ॥
 सगणस्स ययौ तस्मात्स्वस्थानं प्रमुदान्वितः ॥ ५१ ॥ दक्षोऽपि स रुषाविष्टस्तैर्द्विजैः परिवारितः ॥ स्वस्थानं च ययौ चित्ते शिवद्रोहपरायणः ॥
 ॥ ५२ ॥ रुद्रं तदानीं परिशप्यमानं संस्मृत्य दक्षः परया रुषान्वितः ॥ श्रद्धां विहायैव स मूढबुद्धिर्निदापरोऽभूच्छिवपूजकानाम् ॥ ५३ ॥ इत्युक्तो
 दक्षदुर्बुद्धिश्शम्भुना परमात्मना ॥ परां दुर्धिषणां तस्य शृणु तात वदाम्यहम् ॥ ५४ ॥ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां द्विती
 यखंडे सत्युपाख्याने शिवेन दक्षविगेधो नाम षड्विंशोऽध्यायः ॥ २६ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ एकदा तु मुने तेन यज्ञः प्रारंभितो महान् ॥ तत्राहूता
 स्तदा सर्वे दीक्षितेन सुरर्षयः ॥ १ ॥ महर्षयोऽखिलास्तत्र निर्जराश्च समागताः ॥ यद्यज्ञकरणार्थं हि शिवमायाविमोहिताः ॥ २ ॥ अगस्त्यः कश्यप
 पोऽत्रिश्च वामदेवस्तथा भृगुः ॥ दधीचिर्भगवान् व्यासो भारद्वाजोऽथ गौतमः ॥ ३ ॥ पैलः पराशरो गर्गो भार्गवः ककुपस्सितः ॥ सुमंतुत्रिकंकका
 श्च वैशंपायन एव च ॥ ४ ॥ एते चान्ये च बहवो मुनयो हर्षिता ययुः ॥ मम पुत्रस्य दक्षस्य सदारस्ससुता मखम् ॥ ५ ॥ तथा सर्वे सुरगणा
 लोकपाला महोदयाः ॥ तथोपनिर्जरास्सर्वे स्वोपकारबलान्विताः ॥ ६ ॥ सत्यलोकात्समानीतो नृतोऽहं विश्वकारकः ॥ ससुतस्सपरीवारो मृतवेदादिसं

शि० पु०
॥ ८४ ॥

युतः ॥ ७ ॥ वैकुण्ठाच्च तथा विष्णुस्संप्रार्थ्य विविधादरात् ॥ सपार्षदपरीवारस्समानीतो मखं प्रति ॥ ८ ॥ एवमन्ये समायाता दक्षयज्ञं विमोदिताः ॥
सत्कृतास्तेन दक्षेण सर्वे ते हि दुरात्मना ॥ ९ ॥ भवनानि महार्हाणि सुप्रभाणि महानि च ॥ त्वष्टा कृतानि दिव्यानि तेभ्यो दत्तानि तेन वै ॥ १० ॥
तेषु सर्वेषु धिष्ण्येषु यथायोग्यं च संस्थिताः ॥ सम्मानिता अराजंस्ते सकला विष्णुना मया ॥ ११ ॥ वर्तमाने महायज्ञे तीर्थे कनखले तदा ॥ ऋत्विजश्च
कृतास्तेन भृगवाद्याश्च तपोधनाः ॥ १२ ॥ अधिष्ठाता स्वयं विष्णुस्सह सर्वमरुद्गणैः ॥ अहं तत्राभवं ब्रह्मा त्रयीविधिनिदर्शकः ॥ १३ ॥ तथैव सर्वं
दिक्पाला द्वापपालाश्च रक्षकाः ॥ सायुधास्सपरीवाराः कुतूहलकरास्सदा ॥ १४ ॥ उपतस्थे स्वयं यज्ञस्सुरूपस्तस्य चाध्वरे ॥ सर्वे महामुनि
श्रेष्ठाः स्वयं वेदधराऽभवन् ॥ १५ ॥ तननूपादपि निजं चक्रे रूपं सहस्रशः ॥ हविषां ग्रहणायाशु तस्मिन् यज्ञे महोत्सवे ॥ १६ ॥ अष्टाशीतिसह
स्राणि जुह्वति सह ऋत्विजः ॥ उद्गातारश्चतुषष्टिसहस्राणि सुरर्षयः ॥ १७ ॥ अध्वर्यवोऽथ होतारस्तावन्तो नारदादयः ॥ सप्तर्षयस्समा गाथाः कुर्वन्ति
स्म पृथक्पृथक् ॥ १८ ॥ गंधर्वविद्याधरसिद्धसंघानादित्यसंघान् सगणान् सयज्ञान् ॥ संख्यावरात्रागचरान् समस्तान् वव्रे स दक्षो हि महाध्वरे स्वे
॥ १९ ॥ द्विजर्षिराजर्षिसुरर्षिसंघा नृपास्समित्राः सचिवास्ससैन्याः ॥ वसुप्रमुख्या गणदेवताश्च सर्वे वृतास्तेन मखोपवेत्त्राः ॥ २० ॥ दीक्षायुक्त
स्तदा दक्षः कृतकौतुकमंगलः ॥ भार्यया सहितो रेजे कृतस्वस्त्ययनो भृशम् ॥ २१ ॥ तस्मिन् यज्ञे वृत्तशंभुन दक्षेण दुरात्मना ॥ कपालीति विनि
श्चित्य तस्य यज्ञार्हता न हि ॥ २२ ॥ कपालिभार्येति सती दयिता स्वसुतापि च ॥ नाहूता यज्ञविषये दक्षेणागुणदर्शिना ॥ २३ ॥ एवं प्रवर्तमाने
हि दक्षयज्ञे महोत्सवे ॥ स्वकार्यलग्नास्तत्रासन् सर्वे तेऽध्वरसंमताः ॥ २४ ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र दृष्ट्वा वै शंकरं प्रभुम् ॥ प्रोद्विग्नमानसश्शैवो दधीचो
वाक्यमब्रवीत् ॥ २५ ॥ ॥ दधीच उवाच ॥ ॥ सर्वे शृणुत मद्राक्यं देवर्षिप्रमुखा मुदा ॥ कस्मान्नेवागतश्शंभुरस्मिन् यज्ञे महोत्सवे ॥ २६ ॥ एते
सुरेशा मुनयो महत्तरास्सलोकपालाश्च समागता हि ॥ तथापि यज्ञस्तु न शोभते भृशं पिनाकिना तेन महात्मना विना ॥ २७ ॥ येनैव सर्वाण्यपि
मंगलानि भवंति शंसन्ति महाविपश्चितः ॥ सोऽसौ न दृष्टोऽत्र पुमान् पुराणो वृषध्वजो नीलगलः परेशः ॥ २८ ॥ अमंगलान्येव च मंगलानि भवंति
येनाधिगतानि दक्षः ॥ त्रिपंचकेनाप्यथ मंगलानि भवंति सद्यः परंतः पुराणि ॥ २९ ॥ तस्मात्त्वयैव कर्तव्यमाह्वानं परमेशितुः ॥ त्वर्गितं ब्रह्मणा
वापि विष्णुना प्रभुविष्णुना ॥ ३० ॥ इन्द्रेण लोकपालैश्च द्विजैस्सिद्धैस्सहाधुना ॥ सर्वथानयनीयोऽसौ शंकरो यज्ञपूर्तये ॥ ३१ ॥ सर्वैर्भवद्भिर्गतव्यं
यत्र देवो महेश्वरः ॥ दाक्षायण्या समं शम्भुमानयध्वं त्वरान्विताः ॥ ३२ ॥ तेन सर्वं पवित्रं स्याच्छंभुना परमात्मना ॥ अत्रागतेन देवेशाः

रुद्र सं० २
स० ख० २
अ० २७

416

॥ ८४ ॥

सावेन परमात्मना ॥ ३३ ॥ यस्य स्मृत्या च नामोक्त्या समग्रं सुकृतं भवेत् ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन ह्यानेतव्यो वृषध्वजः ॥ ३४ ॥ समागते शंकरे
 ज्ञ पावनो हि भवेन्मखः ॥ भविष्यत्यन्यथाऽपूर्णः सत्यमेतद्वीम्यहम् ॥ ३५ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा दक्षो रोषसमन्वितः ॥
 उवाच त्वरितं मूढः प्रहसन्निव दुष्टधीः ॥ ३६ ॥ मूलं विष्णुर्देवतानां यत्र धर्मस्सनातनः ॥ समानीतो मया सम्यक् किमूनं यज्ञकर्मणि ॥ ३७ ॥ यरिः
 न्वेदाश्च यज्ञाश्च कर्माणि विविधानि च ॥ प्रतिष्ठितानि सर्वाणि सोऽसौ विष्णुरिहागतः ॥ ३८ ॥ सत्यलोकात्समायातो ब्रह्मा लोकपितामहः ॥ वेदे
 स्सोपनिषद्भिश्च विविधैरागमैस्सह ॥ ३९ ॥ तथा सुरगणैस्साकमागतस्सुरराट् स्वयम् ॥ तथा यूयं समायाता ऋषयो वीतकल्मषाः ॥ ४० ॥ ये ये
 यज्ञोचिताश्शांताः पात्रभूतास्समागताः ॥ वेदवेदार्थतत्त्वज्ञास्सर्वे यूयं दृढव्रताः ॥ ४१ ॥ अत्रैव च किमस्माकं रद्रेणापि प्रयोजनम् ॥ कन्या दत्ता
 मया विप्र ब्रह्मणा नोदितेन हि ॥ ४२ ॥ हरोऽकुलीनोऽसौ विप्र पितृमातृविवर्जितः ॥ भूतप्रेतपिशाचानां पतिरेको दुरत्ययः ॥ ४३ ॥ आत्मसंभा
 वितो मूढस्तब्धो मौनी समत्सरः ॥ कर्मण्यस्मिन्न योग्योऽसौ नानीतो हि मयाऽधुना ॥ ४४ ॥ तस्मात्त्वमीदृशं वाक्यं पुनर्वाच्यं न हि क्वचित् ॥
 सर्वैर्भवद्भिः कर्तव्यो यज्ञो मे सफलो महान् ॥ ४५ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्य दधीचो वाक्यमब्रवीत् ॥ सर्वेषां शृण्वतां देवमुनीनां
 सारसंयुतम् ॥ ४६ ॥ ॥ दधीच उवाच ॥ अयज्ञोऽयं महाजातो विना तेन शिवेन हि ॥ विनाशोऽपि विशेषेण ह्यत्र ते हि भविष्यति ॥ ४७ ॥ एव
 मुक्त्वा दधाचोऽसावेक एव विनिर्गतः ॥ यज्ञवाटाच्च दक्षस्य त्वरितः स्वाश्रमं ययौ ॥ ४८ ॥ ततोऽन्ये शांकरा ये च मुख्याश्शिवमतानुगाः ॥ निर्ययुस्स्वाश्च
 मान् सद्यश्शापं दत्त्वा तथैव च ॥ ४९ ॥ मुनौ विनिर्गते तस्मिन् मखादन्येषु दुष्टधीः ॥ शिवद्रोही मुनीन् दक्षः प्रहसन्निदमब्रवीत् ॥ ५० ॥
 दक्ष उवाच ॥ गतः शिवप्रियो विप्रो दधीचो नाम नामतः ॥ अन्ये तथा वधा य च गतास्ते मम चाध्वरात् ॥ ५१ ॥ एतच्छ्रुभतरं जातं संमतं
 मे हि सर्वदा ॥ सत्यं ब्रवीमि देवेश सुराश्च मुनयस्तथा ॥ ५२ ॥ विनष्टचित्ता मंदाश्च मिथ्यावादस्ताः खलाः ॥ वेदबाह्या दुराचारास्त्याज्यास्ते मख
 कर्मणि ॥ ५३ ॥ वदवादस्ता यूयं सर्वे विष्णुपुरोगमाः ॥ यज्ञं मे सफलं विप्रास्सुराः कुर्वतु मा चिरम् ॥ ५४ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्याकर्ण्य वच
 स्तस्य शिवमायाविमोहिताः ॥ यन्मखे देवयजनं चक्रुस्सर्वे सुरर्षयः ॥ ५५ ॥ इति तन्मखशापो हि वर्णितो मे मुनीश्वर ॥ यज्ञविध्वंसयोगोऽपि
 प्रोच्यते शृणु सादरम् ॥ ५६ ॥ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां द्वितीये सतीखंडे यज्ञप्रारंभो नाम सप्तविंशोऽध्यायः ॥
 ॥ २७ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ यदा ययुर्दक्षमखमुत्सवेन सुरर्षयः ॥ तस्मिन्नेवांतरं देवी पर्वते गंधमादने ॥ १ ॥ धारागृहे वितानेन

शि० पु०
॥ ८५ ॥

सखीभिः परिवारिता ॥ दाक्षायणी महाक्रीडाश्चकार विविधास्सती ॥ २ ॥ क्रीडासक्ता तदा देवी ददर्शाथ मुदा सती ॥ दक्षयज्ञे
प्रयांतं च गोहिण्यापृच्छ सत्वरम् ॥ ३ ॥ दृष्ट्वा सीमंतया भूतां विजयां प्राह सा सती ॥ स्वसखीं प्रवरां प्राणप्रियां सा हि
हितावहाम् ॥ ४ ॥ सत्युवाच ॥ हे सखीप्रवरे प्राणप्रिये त्वं विजये मम ॥ क गमिष्यति चन्द्रोऽयं गोहिण्यापृच्छ सत्वरम् ॥
॥ ५ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ तथोक्ता विजया सत्या गत्वा तत्सन्निधौ द्रुतम् ॥ क गच्छसीति पप्रच्छ शशिनं तं यथोचितम् ॥ ६ ॥ विजयो
क्तमथाकर्ण्य स्वयात्रां पूर्वमादरात् ॥ कथितं तेन तत्सर्वं दक्षयज्ञोत्सवादिकम् ॥ ७ ॥ तच्छ्रुत्वा विजया देवीं त्वरिता जातसंभ्रमा ॥ कथयामास
तत्सर्वं यदुक्तं शशिना सर्ताम् ॥ ८ ॥ तच्छ्रुत्वा कालिका देवी विस्मिताभूत्सती तदा ॥ विमृश्य कारणं तत्राज्ञात्वा चेतस्य
वितयत् ॥ ९ ॥ दक्षः पिता मे माता च वीरिणी नो कुतस्सती ॥ आह्वानं न करोति स्म विस्मृता मां प्रियां सुताम् ॥ १० ॥ पृच्छेयं
शंकरं तत्र कारणं सवमादरात् ॥ वितयित्वेति सासीद्वै तत्र गंतुं सुनिश्चया ॥ ११ ॥ अथ दाक्षायणी देवी विजयां प्रवरां सखीम् ॥ स्थापयित्वा
द्रुतं तत्र समगच्छच्छिवांतिकम् ॥ १२ ॥ ददर्श तं सभामध्ये संस्थितं बहुभिर्गणैः ॥ नद्यादिभिर्महावीरैः प्रवरैर्यूथयूथपैः ॥ १३ ॥ दृष्ट्वा तं प्रभुमीशानं
स्वपतिं साथ दक्षजा ॥ प्रष्टुं तत्कारणं शीघ्रं प्राप शंकरसंनिधिम् ॥ १४ ॥ शिवेन स्थापिता स्वांके प्रीतियुक्तेन स्वप्रिया ॥ प्रमोदिता वचोभिस्सा
बहुमानपुरस्सरम् ॥ १५ ॥ अथ शंभुर्महालीलस्सर्वेशस्सुखदस्सताम् ॥ सतीमुवाच त्वरितं गणमध्यस्थ आदरात् ॥ १६ ॥ शंभुरुवाच ॥ किमर्थ
मागतात्र त्वं सभामध्ये सविस्मया ॥ कारणं तस्य सुप्रीत्या शीघ्रं वद सुमध्यमे ॥ १७ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ एवमुक्ता तदा तेन महेशेन मुनीश्वरा ॥ सांज
लिस्सुप्रणम्याशु सत्युवाच प्रभुं शिवा ॥ १८ ॥ सत्युवाच ॥ पितुर्मम महान् यज्ञो भवतीति मया श्रुतम् ॥ तत्रोत्सवो महानस्ति समवेतास्सुरर्षयः
॥ १९ ॥ पितुर्मम महायज्ञे कस्मात्तव न रोचते ॥ गमनं देवदेवेश तत्सर्वं कथय प्रभो ॥ २० ॥ सुहृदामेष वै धर्मस्सुहृद्भिस्सह संगतिः ॥ कुर्वति
यन्महादेव सुहृदः प्रीतिवर्द्धिनीम् ॥ २१ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन मया गच्छ सह प्रभो ॥ यज्ञवाटं पितुर्मेऽद्य स्वामिन् प्रार्थनया मम ॥ २२ ॥ ब्रह्मोवाच ॥
तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा सत्या देवो महेश्वरः ॥ दक्षवागिषुहृद्भिर्दो बभाषे सूनृतं वचः ॥ २३ ॥ महेश्वर उवाच ॥ दक्षस्तव पिता देवि मम द्रोही विशेषतः ॥
॥ २४ ॥ यस्य ये मानिनस्सर्वे ससुरर्षिमुखाः परे ॥ ते मूढा यजनं प्राप्ताः पितुस्ते ज्ञानवर्जिताः ॥ २५ ॥ अनाहूताश्च ये देवि गच्छन्ति परमंदिरम् ॥
अवमानं प्राप्नुवन्ति मरणादधिकं तथा ॥ २६ ॥ परालयं गतोऽपीन्द्रो लघुर्भवति तद्विधः ॥ का कथा च परेषां वै रीढा यात्रा हि तद्विधा ॥ २७ ॥ तस्माच्चया

रुद्र सं० ३
स० खं
अ० २८

415

॥ ८५ ॥

मया चापि दक्षस्य यजनं प्रति ॥ न गंतव्यं विशेषेण सत्यमुक्तं मया प्रिये ॥ २८ ॥ तथारिभिर्न व्यथते ह्यर्दितोऽपि शरैर्जनः ॥ स्वानां दुरुक्तिभिर्मर्म
ताडितस्स यथा मतः ॥ २९ ॥ विद्यादिभिर्गुणैः षड्विंशत्यैस्सतां स्मृतौ ॥ हतायां भूयसां धाम न पश्यंति खलाः प्रिये ॥ ३० ॥ ब्रह्मोवाच ॥ एवमुक्ता
सती तेन महेशेन महात्मना ॥ उवाच रोषसंयुक्ता शिवं वाक्यविदां वरम् ॥ ३१ ॥ सत्युवाच ॥ यज्ञस्यात्सफलो येन स त्वं शंभोऽखिलेश्वरः ॥
अनाहूतोऽसि तेनाद्य पित्रा मे दुष्टकारिणा ॥ ३२ ॥ तत्सर्वं ज्ञातुमिच्छामि भव भावं दुरात्मनः ॥ सुरर्षीणां च सर्वेषामागतानां दुरात्मनाम् ॥ ३३ ॥
तस्माच्चाद्यैव गच्छामि स्वपितुर्यजनं प्रभो ॥ अनुज्ञां देहि मे नाथ तत्र गंतुं महेश्वर ॥ ३४ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्तो भगवान् रुद्रस्तया देव्य
शिवस्त्वयम् ॥ विज्ञाताखिलदृक् द्रष्टा सती सूतिकरोऽब्रवीत् ॥ ३५ ॥ ॥ शिव उवाच ॥ यद्येव ते रुचिर्देवि तत्र गंतुमवश्यकम् ॥ सुव्रते वच
नान्मे त्वं गच्छ शीघ्रं पितुर्मखम् ॥ ३६ ॥ एतं नंदिनमारुह्य वृषभं सज्जमादरात् ॥ महाराजोपचाराणि कृत्वा बहुगुणान्विता ॥ ३७ ॥ भूषितं
वृषमारोहेत्युक्ता रुद्रेण सा सती ॥ सुभूषिता सती युक्ता ह्यगमत्पितुर्मंदिरम् ॥ ३८ ॥ महाराजोपचाराणि दत्तानि परमात्मना ॥ सुच्छत्रचामरादीनि
सदस्त्राभरणानि च ॥ ३९ ॥ गणाः षष्टिसहस्राणि रौद्रा जग्मुश्शिवाज्ञया ॥ कुतूहलयुताः प्रीता महोत्सवसमन्विताः ॥ ४० ॥ तदोत्सवो महानासी
यजने तत्र सर्वतः ॥ सत्याशिशवप्रियायास्तु वामदेवगणैः कृतः ॥ ४१ ॥ कुतूहलं गणाश्चकुश्शिवयोर्यश उज्जगुः ॥ बालांतः पुप्लुबुः प्रीत्या महावीरा
श्शिवप्रियाः ॥ ४२ ॥ सर्वथासीन्महाशोभा गमने जागदम्बिके ॥ सुखागवस्संबभूव पूरितं भुवनत्रयम् ॥ ४३ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां
रुद्रसंहितायां द्वितीये सतीखड सतीयात्रावर्णनं नामाष्टविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ दाक्षायणी गता तत्र यत्र यज्ञो महाप्रभः ॥
सुगसुरमुनीन्द्रादिकुतूहलसमन्वितः ॥ १ ॥ स्वपितुर्भवनं तत्र नानाश्चर्यसमन्वितम् ॥ ददर्श सुप्रभं चारु सुरर्षिगणसंयुतम् ॥ २ ॥ द्वारि स्थिता
तदा देवी ह्यवरुह्य निजासनात् ॥ नन्दिनोऽभ्यंतरं शीघ्रमेकैवागच्छदध्वरम् ॥ ३ ॥ आगतां च सतीं दृष्ट्वाऽसिक्री माता यशस्विनी ॥
अकरोदादरं तस्या भगिन्यश्च यथोचितम् ॥ ४ ॥ नाकरोदादरं दक्षो दृष्ट्वा तामपि किंचन ॥ नान्योऽपि तद्व्यात्तत्र शिवमायाविमोहितः ॥ ५ ॥
अथ सा मातरं देवी पितरं च सती मुने ॥ अनमद्विस्मितात्यंतं सर्वलोकपराभवात् ॥ ६ ॥ भागानपश्यद्देवानां हर्यादीनां तदध्वरे ॥ न शंभुभागमकरोत्
कोधं दुर्विषहं सती ॥ ७ ॥ सत्युवाच ॥ तदा दक्षं दहन्तीव रुषा पूर्णा सती भृशम् ॥ क्रूरदृष्ट्या विलोक्यैव सर्वानप्यपमानिता ॥ ८ ॥ सत्युवाच ॥
अनाहूतस्त्वया कस्माच्छंभुः परमशोभनः ॥ येन पूतमिदं विश्वं समग्रं सचराचरम् ॥ ९ ॥ यज्ञो यज्ञविदां श्रेष्ठो यज्ञांगो यज्ञदक्षिणः ॥

शि०पु०

॥ ८६ ॥

यज्ञकर्ता च यश्शंभुस्तं विना च कथं मखः ॥ १० ॥ यस्य स्मरणमात्रेण सर्वं पूतं भवत्यहो ॥ विना तेन कृतं सर्वमपवित्रं भविष्यति ॥ ११ ॥
द्रव्यमंत्रादिकं सर्वं हव्यं कव्यं च यन्मयम् ॥ शंभुना हि विना तेन कथं यज्ञः प्रवर्तितः ॥ १२ ॥ किं शिवं सुरसामान्यं मत्वाकार्षीरनाद
रम् ॥ भ्रष्टबुद्धिर्भवानद्य जातोऽसि जनकाधम ॥ १३ ॥ विष्णुब्रह्मादयो देवा यं संसेव्य महेश्वरम् ॥ प्राप्ताः स्वपदवीं सर्वे तं न जानासि रे हम् ॥
॥ १४ ॥ एते कथं समायाता विष्णुब्रह्मादयस्सुराः ॥ तव यज्ञे विना शंभुं स्वप्रभुं मुनयस्तथा ॥ १५ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्त्वा परमेशानी विष्णवा
दीन्सकलान् प्रति ॥ पृथक्पृथगवोचत्सा भर्त्सयन्ती भवात्मिका ॥ १६ ॥ ॥ सत्युवाच ॥ हे विष्णो त्वं महादेवं किं न जानासि तत्त्वतः ॥ सगुणं
निर्गुणं चापि श्रुतयो यं वदन्ति ह ॥ १७ ॥ यद्यपि त्वां करं दत्त्वा बहुवारं महेश्वरः ॥ अशिक्षयत्पुरा शाल्वप्रमुखाकृतिभिर्हरे ॥ १८ ॥ तदपि
ज्ञानमायातं न ते चेतसि दुर्मते ॥ भागार्थी दक्षयज्ञेऽस्मिन् शिवं स्वस्वामिनं विना ॥ १९ ॥ पुरा पंचमुखो भूत्वा गर्वितोऽसि सदाशिवम् ॥ कृतश्चतु
र्मुखत्वेन विस्मृतोऽसि तदद्भुतम् ॥ २० ॥ इन्द्र त्वं किं न जानासि महादेवस्य विक्रमम् ॥ भस्मीकृतः पविस्ते हि हरेण क्रूरकर्मणा ॥ २१ ॥
हे सुराः किन्न जानीथ महादेवस्य विक्रमम् ॥ अत्रे वसिष्ठ मुनयो युष्माभिः किं कृतं त्विह ॥ २२ ॥ भिक्षाटनं च कृतवान् पुरा दारुवने विभुः ॥
शतो यद्रिभुको रुद्रो भवद्रिर्मुनिभिस्तदा ॥ २३ ॥ शप्तेनापि च रुद्रेण यत्कृतं विस्मृतं कथम् ॥ तर्हिगेनाखिलं दग्धं भुवनं सचराचरम् ॥ २४ ॥
सर्वे मूढाश्च संजाता विष्णुब्रह्मादयस्सुराः ॥ मुनयोऽन्ये विना शंभुमागता यदिहाध्वरे ॥ २५ ॥ सर्वे वेदाश्च संभूता सांगाश्शास्त्राणि वाग्यतः ॥
योऽसौ वेदांतगश्शंभुः कैश्चिज्ज्ञातुं न पार्यते ॥ २६ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्यनेकविधा वाणीरगदज्जगदम्बिका ॥ कोपान्विता सती तत्र हृदयेन विदू
यता ॥ २७ ॥ विष्णवादयोऽखिला देवा मुनयो ये च तद्वचः ॥ मौनीभूतास्तदाकर्ण्य भयव्याकुलमानसाः ॥ २८ ॥ अथ दक्षस्समाकर्ण्य स्वपुत्र्यास्तादृशं
वचः ॥ विलोक्य क्रूरदृष्ट्या तां सतीं क्रुद्धोऽब्रवीद्वचः ॥ २९ ॥ दक्ष उवाच ॥ तव किं बहुनोक्तेन कार्यं नास्तीह सांप्रतम् ॥ गच्छ वा तिष्ठ वा भद्रे
हस्मात्त्वं हि समागता ॥ ३० ॥ अमंगलस्तु ते भर्ता शिवोऽसौ गम्यते बुधैः ॥ अकुलीनो वेदेबाह्यो भूतप्रेतपिशाचराट् ॥ ३१ ॥ तस्मान्नाह्वा
रितो रुद्रो यज्ञार्थं सुकुवेषभृत् ॥ देवर्षिसंसदि मया ज्ञात्वा पुत्रि विपश्चिता ॥ ३२ ॥ विधिना प्रेरितेन त्वं दत्ता मंदेन पापिना ॥ रुद्रायाविदितार्थाय
चोदताय दुरात्मने ॥ ३३ ॥ तस्मात्कोपं परित्यज्य स्वस्था भव शुचिस्मिते ॥ यद्यागतासि यज्ञेऽस्मिन् दायं गृहीष्व चात्मना ॥ ३४ ॥ ब्रह्मो
वाच ॥ दक्षेणोक्तेति सा पुत्री सती त्रैलोक्यपूजिता ॥ निंदायुक्तं स्वपितरं दृष्ट्वासीदुषिता भृशम् ॥ ३५ ॥ अर्चितयत्तदा सेति कथं यास्यामि

रुद्र सं० ३५

स० ख० ३५

अ० २९

414

॥ ८६ ॥

शंकरम् ॥ शंकरं द्रष्टुकामाहं पृष्ट्वा वक्ष्ये किमुत्तमम् ॥ ३६ ॥ अथ प्रोवाच पितरं दक्षं तं दुष्टमानसम् ॥ निश्चिन्वसती रुषाविष्टा सा सती त्रिजगत्प्रसूः
 ॥ ३७ ॥ सत्युवाच ॥ यो निन्दति महादेवं निन्दमानं शृणोति वा ॥ तावुभौ नरकं यातौ यावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥ ३८ ॥ तस्मात्त्यक्ष्याम्यहं देहं प्रवे
 क्ष्यामि हुताशनम् ॥ किं जीवितेन मे तात शृण्वन्त्यानादरं प्रभोः ॥ ३९ ॥ यदि शक्तस्त्वयं शंभोर्निदकस्य विशेषतः ॥ छिद्रान् प्रतप्त्य रसनां तद
 शुद्धयेन्न संशयः ॥ ४० ॥ यद्यशक्तो जनस्तत्र निर्यात्तुपि धाय वै ॥ कणौ धीमान् ततश्शुद्धयेद्वदतीदं बुधान्वितान् ॥ ४१ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्थमुक्त्वा
 धर्मनीतिं पश्चात्तापमवाप सा ॥ अस्मच्छांकरं वाक्यं दूयमानेन चेतसा ॥ ४२ ॥ ततस्सक्रुद्धय सा दक्षं निश्शंकं प्राह तानपि ॥ सर्वान्विष्णव
 दिकान्देवान्मुनीनपि सती ध्रुवम् ॥ ४३ ॥ सत्युवाच ॥ तात त्वं निदकश्शंभोः पश्चात्तापं गमिष्यसि ॥ इह भुक्त्वा महादुःखमंते यास्यसि यातनाम्
 ॥ ४४ ॥ यस्य लोकेऽप्रयो नास्ति प्रियश्चैव परात्मनः ॥ तस्मिन्नेवैरे शर्वेऽस्मिन् त्वां विना कः प्रतीपकः ॥ ४५ ॥ महद्विनिदा नाश्चर्यं सर्वदाऽ
 सत्सु सेष्यकम् ॥ महदंघ्रिरजोध्वस्ततमस्सु सैव शोभना ॥ ४६ ॥ शिवेति द्व्यक्षरं यस्य नृणां नाम गिरोरितम् ॥ सकृत्प्रसंगात्सकलमघमाशु विहन्तिऽ
 तत् ॥ ४७ ॥ पवित्रकोर्तितमलं भवान् द्रेष्टुं शिवेतरः ॥ अलंघ्यशामनं शंभुमहो सर्वेश्वरं खलः ॥ ४८ ॥ यत्पादपद्मं महतां मनोऽलिमुनिषेवितम् ॥
 सर्वार्थदं ब्रह्मरसैः सर्वार्थिभिरथादरात् ॥ ४९ ॥ यद्वर्षत्यर्थिनश्शीघ्रं लोकस्य शिव आदरात् ॥ भवान् द्रुह्यति मूर्खत्वात्तस्मै चाशेषबंधवे ॥ ५० ॥ नि
 वा शिवाख्यमशिवं त्वदन्ये न विदुर्बुधाः ॥ ब्रह्मादयस्तं मुनयस्सनकाद्यास्तथा परे ॥ ५१ ॥ अवकीर्य जटा भूतैश्शमशाने स कपालधृक् ॥ तन्माल्यभस्म
 वा ज्ञात्वा प्रीत्यावसदुदाग्धीः ॥ ५२ ॥ ये मूर्खभिर्दधति तच्चरणोत्सृष्टमादरात् ॥ निर्माल्यं मुनयो देवास्स शिवः परमेश्वरः ॥ ५३ ॥ प्रवृत्तं च
 निवृत्तं च द्विविधं कर्म चोदितम् ॥ वेदे विविच्य वृत्तं च तद्विचार्य मनीषिभिः ॥ ५४ ॥ विरोधियौगपद्यैककर्तृके च तथा द्वयम् ॥ परब्रह्मणि शंभौ
 तु कर्मच्छति न किंचन ॥ ५५ ॥ मा वः पदव्यस्म पितः या अस्मदास्थितास्सदा ॥ यज्ञशालासु वो धूम्रवर्त्मभुक्तोज्झिताः परम् ॥ ५६ ॥ नो
 व्यक्तलिङ्गस्सततमवधूतमुसेवितः ॥ अभिमानमतो न त्वं कुरु तात कुबुद्धिधृक् ॥ ५७ ॥ किं बहूक्तेन वचसा दुष्टस्त्वं सर्वथा कुधीः ॥ त्वदुद्भ
 वेन देहेन न मे किञ्चित्प्रयोजनम् ॥ ५८ ॥ तज्जन्मधिग्यो महतां सर्वथावद्यकृत्खलः ॥ परित्याज्यो विशेषेण तत्संबंधो विपश्चिता ॥ ५९ ॥ गोत्रं
 त्वदीयं भगवान् यदाह वृषभध्वजः ॥ दाक्षायणीति सहसाहं भवामि सुदुर्मना ॥ ६० ॥ तस्मात्त्वदंगजं देहं कुणपं गर्हितं सदा ॥ व्युत्सृज्य नूनम
 धुना भविष्यामि सुखावहा ॥ ६१ ॥ हे सुरा मुनयस्सर्वे ग्रयं शृणुत मद्रचः ॥ सर्वथानुचितं कर्म युष्माकं दुष्टचेतसाम् ॥ ६२ ॥ सर्वे यूयं विमूढा

शि०पु०
॥ ८७ ॥

हि शिवनिदाः कलिप्रियाः ॥ प्राप्स्यन्ति दण्डं नियतमखिलं च हगद्धुवम् ॥ ६३ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ दक्षमुक्त्वाध्वरे तांश्च व्यरमत्सा सती तदा ॥
अनूद्य चेतसा शम्भुमस्मरत् प्राणवल्लभम् ॥ ६४ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां द्वितीये सतीखण्डे सतीवाक्यवर्णनं नामै
कोनविंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥ नाद उवाच ॥ ॥ मौनीभूता यदा सासीत्सती शंकरवल्लभा ॥ चरित्रं किमभूत्तत्र विधे तद्वद चादरात् ॥ १ ॥
॥ ब्रह्मोवाच ॥ मौनीभूता सती देवी स्मृत्वा स्वपतिमादरात् ॥ क्षिताबुदीच्यां सहसा निपसाद प्रशान्तधीः ॥ २ ॥ जलमाचम्य विधिवत् संवृता वाससा
शुचिः ॥ दृढनिमील्य पतिं स्मृत्वा योगमार्गं समाविशत् ॥ ३ ॥ कृत्वा समानावनिलौ प्राणापानौ सितानना ॥ उत्थाप्योदानमथ च यत्रात्सा
नाभिचक्रतः ॥ ४ ॥ हृदि स्थाप्योरसि धिया स्थितं कंठाद्भवोस्सती ॥ अर्निदितानयन्मध्यं शंकरप्राणवल्लभा ॥ ५ ॥ एवं स्वदेहं सहसा
दक्षकोपाज्जिहासती ॥ दग्धे गात्रे वायुशुचिधारणं योगमार्गतः ॥ ६ ॥ ततस्वभर्तुश्चरणं चितयन्ती न चापरम् ॥ अपश्यत्सा सती तत्र
योगमार्गनिविष्टधीः ॥ ७ ॥ हतकल्मषतदेहः प्रापतच्च तदग्निना ॥ भस्मसादभवत्सद्यो मुनिश्रेष्ठ तदिच्छया ॥ ८ ॥ तत्पश्यतां च खे भूमौ
वादोऽभूत्सुमहांस्तदा ॥ हांहेति सोद्भुतश्चित्रस्सुरादीनां भयावहः ॥ ९ ॥ हंत प्रिया परा शंभोर्देवी दैवतमस्य हि ॥ अहादमून् सती
केन सुदुष्टेन प्रकोपिता ॥ १० ॥ अहो त्वनात्म्यं सुमहदस्य दक्षस्य पश्यत ॥ चराचरं प्रजा यस्य यत्पुत्रस्य प्रजापतेः ॥ ११ ॥ अहोऽ
द्य विमनाऽभूत्सा सती देवी मनस्विनी ॥ वृषध्वजप्रियाऽभीक्ष्णं मानयोग्या सतां सदा ॥ १२ ॥ सोयं दुर्मर्षहृदयो ब्रह्मधृत् स प्रजापतिः ॥ महतीम
क्रांतिं हि प्राप्स्यति त्वखिले भवे ॥ १३ ॥ यत्स्वांगजां सुतां शंभुद्रिष्टं न्यषेधत्समुद्यताम् ॥ महानरकभोगी स मृतये नोऽपराधतः ॥ १४ ॥ वदत्येवं
जने सत्या दृष्ट्वाऽसुत्यागमद्भुतम् ॥ द्रुतं तत्पार्षदाः क्रोधादुदतिष्ठन्नुदायुधाः ॥ १५ ॥ द्वाविं स्थिता गणास्सर्वे रसायुतमिता रुषा ॥ शंकरस्य प्रभो
स्ते वाऽक्रुध्यन्नतिमहाबलाः ॥ १६ ॥ हाहाकारमुकुर्वस्ते धिक्धिग न नेति वादिनः ॥ उच्चैस्सर्वेऽसकृद्दीराश्शंकरस्य गणाधिपाः ॥ १७ ॥ हाहा
कारेण महता व्याप्तमासीद्दिगन्तरम् ॥ सर्वे प्रापन् भयं देवा मुनयोऽन्येऽपि ते स्थिताः ॥ १८ ॥ गणास्समंजस्य ते सर्वेऽभूवन् कुद्धा उदायुधाः ॥
कुर्वन्तः प्रलयं वाद्यशस्त्रैर्व्याप्तं दिगन्तरम् ॥ १९ ॥ शस्त्रैरग्नित्रिजांगानि केचित्तत्र शुचाकुलाः ॥ शिरोमुखानि देवर्षे सुतीक्ष्णैः प्राणनाशिभिः ॥ २० ॥
इत्थं ते विलयं प्राप्ता दाक्षायण्या समं तदा ॥ गणायुते द्वे च तदा तदद्भुतमिवाभवत् ॥ २१ ॥ गणा नाशावशिष्टा ये शंकरस्य महात्मनः ॥ दक्षं
तं क्रोधितं हन्तुमुदतिष्ठन्नुदायुधाः ॥ २२ ॥ तेषामापततां वेगं निशम्य भगवान् भृगुः ॥ यज्ञघ्नेन यजुषा दक्षिणाग्रौ जुहोन्मुने ॥ २३ ॥ हूयमाने

रुद्र सं० २
स० ख० २
अ० २९

413

॥ ८७ ॥

च भृगुणा समुत्पेतुर्महासुराः ॥ ऋभवो नाम प्रबलवीरास्तत्र सहस्रशः ॥ २४ ॥ तैरलातायुधैस्तत्र प्रमथानां मुनींश्चर ॥ अभृद्युद्धं सुविकटं शृण्वतां
 रोमहर्षणम् ॥ २५ ॥ ऋभुभिस्तैर्महावीरैर्हन्यमानास्समन्ततः ॥ अयन्नयानाः प्रमथा उशद्भिर्ब्रह्मतेजसा ॥ २६ ॥ एवं शिवगणास्ते वै हता विद्रा
 विता द्रुतम् ॥ शिवेच्छया महाशक्त्या तदद्भुतमिवाभवत् ॥ २७ ॥ तदृष्ट्वा ऋषयो देवाश्शक्राद्यास्समरुद्रणाः ॥ विश्वेऽश्विनौ लोकपालास्तृष्णी
 भूतास्तदाऽभवन् ॥ २८ ॥ केचिद्विष्णुं प्रभुं तत्र प्रार्थयन्तस्समन्ततः ॥ उद्विग्ना मन्त्रयन्तश्च विघ्नाभावं मुहुर्मुहुः ॥ २९ ॥ सुविचार्योदकफलमहो
 द्विग्रास्मुबुद्धयः ॥ सुरविष्ण्वादयोऽभुवंस्तत्राशद्रावणान्मुहुः ॥ ३० ॥ एवंभूतस्तदा यज्ञो विघ्नो जातो दुरात्मनः ॥ ब्रह्मबंधोश्च दक्षस्य शंकरद्रोहिणोऽमुने ॥ ३१ ॥
 इति श्रीशिवमहापुगणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां द्वितीये सतीखण्डे सत्युपाख्याने सतीदेहत्यागोपद्रववर्णनं नाम त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३० ॥ ब्रह्मोवाच ॥
 एतस्मिन्नन्तरे तत्र नभोवाणी मुनींश्चर ॥ अवोचच्छृण्वतां दक्षसुरादीनां यथार्थतः ॥ १ ॥ व्योमवाण्युवाच ॥ रे रे दक्ष दुराचार दंभाचारपरायण ॥
 किं कृतं ते महामूढ कर्म चानर्थकारकम् ॥ २ ॥ न कृतं शैवराजस्य दधीचेर्वचनस्य हि ॥ प्रमाणं तत्कृते मूढ सर्वानंदकरं शुभम् ॥ ३ ॥ निर्गतस्ते
 मखाद्विप्रः शापं दत्त्वा सुदुस्सहम् ॥ ततोऽपि बुद्धं किंचिन्नो त्वया मूढेन चेतसि ॥ ४ ॥ ततः कृतः कथं नैव स्वपुत्र्यास्त्वादरः परः ॥ समागतायाः
 सत्याश्च मंगलाया गृहं स्वतः ॥ ५ ॥ सतीभवौ नार्चितौ हि किमिदं ज्ञानदुर्बल ॥ ब्रह्मपुत्र इति वृथा गर्वितोऽसि विमोहितः ॥ ६ ॥ सा सत्येव
 सदारान्या सर्वापापफलप्रदा ॥ त्रिलोकमाता कल्याणी शंकरार्द्धागभागिनी ॥ ७ ॥ सा सत्येवार्चिता नित्यं सर्वसौभाग्यदायिनी ॥ माहेश्वरी
 स्वभक्तानां सर्वमंगलदायिनी ॥ ८ ॥ सा सत्येवार्चिता नित्यं संसारभयनाशिनी ॥ मनोऽभीष्टप्रदा देवी सर्वोपद्रवहारिणी ॥ ९ ॥ सा सत्येवार्चिता
 नित्यं कीर्तिसंपत्प्रदायिनी ॥ परमा परमेशानी भुक्तिमुक्तिप्रदायिनी ॥ १० ॥ सा सत्येव जगद्धात्री जगद्रक्षणकारिणी ॥ अनादिशक्तिः कल्पान्ते
 जगत्संहारकारिणी ॥ ११ ॥ सा सत्येव जगन्माता विष्णुमाता विलासिनी ॥ ब्रह्मेन्द्रचन्द्रवह्मणर्कदेवादोजननी स्मृता ॥ १२ ॥ सा सत्येव
 तपोधर्मदानादिफलदायिनी ॥ शंभुशक्तिर्महादेवी दुष्टहन्त्री परात्परा ॥ १३ ॥ ईदृग्विधा सती देवी यस्य पत्नी सदा प्रिया ॥ तस्मै भागो न
 दत्तस्ते मूढेन कुविचारिणा ॥ १४ ॥ शंभुर्हि परमेशानस्मर्वस्वामी परात्परः ॥ विष्णुब्रह्मादिसंसेव्यः सर्वकल्याणकारकः ॥ १५ ॥ तप्यते हि
 तपः सिद्धैरेतद्दर्शनकांक्षिभिः ॥ युज्यते योगिभिर्योगैरेतद्दर्शनकांक्षिभिः ॥ १६ ॥ अनंतधनधान्यानां यागादीनां तथैव च ॥ दर्शनं शंकरस्यैव मह
 त्फलमुदाहृतम् ॥ १७ ॥ शिव एव जगद्धाता सर्वविद्यापतिः प्रभुः ॥ आदिविद्यावरस्वामी सर्वमंगलमंगलः ॥ १८ ॥ तच्छक्तेर्न कृतो यस्मा

शि०पु०
॥ ८८ ॥

तत्कारोऽद्य त्वया खल ॥ अत एवाध्वरस्यास्य विनाशो हि भविष्यति ॥ १९ ॥ अमंगलं भवत्येव पूजार्हाणामपूजया ॥ पूज्यमाना च नासौ हि
यतः पूज्यतमा शिवा ॥ २० ॥ सहस्रेणापि शिरसां शेषो यत्पादजं रजः ॥ वहत्यहरहः प्रीत्या तस्य शक्तिः शिवा सती ॥ २१ ॥ यत्पादपद्ममनिशं ध्यात्वा
संपूज्य सादरम् ॥ विष्णुर्विष्णुत्वमापन्नस्तस्य शंभोः प्रिया सती ॥ २२ ॥ यत्पादपद्ममनिशं ध्यात्वा संपूज्य सादरम् ॥ ब्रह्मा ब्रह्मत्वमापन्नस्तस्य शंभोः
प्रिया सती ॥ २३ ॥ यत्पादपद्ममनिशं ध्यात्वा संपूज्य सादरम् ॥ इन्द्रादयो लोकपालाः प्राप्नुस्त्वं स्वं परं पदम् ॥ २४ ॥ जगत्पिता शिवश्शक्तिर्ज
गन्माता च सा सती ॥ सत्कृतौ न त्वया मूढ कथं श्रेयो भविष्यति ॥ २५ ॥ दौर्भाग्यं त्वयि संक्रांतं संक्रांतास्त्वयि चापदः ॥ यौ चानारा
धितौ भक्त्या भवानीशंकरौ च तौ ॥ २६ ॥ अनभ्यर्च्य शिवं शंभुं कल्याणं प्राप्नुयामिति ॥ किमस्ति गर्वो दुर्वारस्स गर्वोऽद्य विनश्यति ॥ २७ ॥
सर्वेशविमुखो भूत्वा देवेष्वेतेषु कस्तव ॥ करिष्यति सहायं तं न ते पश्यामि सर्वथा ॥ २८ ॥ यदि देवाः करिष्यन्ति साहाय्यमधुना तव ॥ नदा नाशं
समाप्स्यन्ति शलभा इव वह्निना ॥ २९ ॥ ज्वलन्वद्य मुखं ते वै यज्ञध्वंसो भवत्विति ॥ सहायास्तव यावंतस्ते ज्वलन्वद्य सत्वरम् ॥ ३० ॥ अम
ाणां च सर्वेषां शपथोऽमंगलाय ते ॥ करिष्यन्त्यद्य साहाय्यं यदेतस्य दुरात्मनः ॥ ३१ ॥ निर्गच्छत्वमरास्स्वोक्तेतदध्वरमंडपात् ॥ अन्यथा
भवतो नाशो भविष्यत्यद्य सर्वथा ॥ ३२ ॥ निर्गच्छत्वपरे सर्वे मुनिनागादयो मखात् ॥ अन्यथा भवतां नाशो भविष्यत्यद्य सर्वथा ॥ ३३ ॥
निर्गच्छ त्वं हरे शीघ्रमेतदध्वरमंडपात् ॥ अन्यथा भवतो नाशो भविष्यत्यद्य सर्वथा ॥ ३४ ॥ निर्गच्छ त्वं विधे शीघ्रमेतदध्वरमंडपात् ॥
अन्यथा भवतो नाशो भविष्यत्यद्य सर्वथा ॥ ३५ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्त्वाध्वरशालायामखिलायां सुसंस्थितान् ॥ व्यरमत्सा नभोवाणी
सर्वकल्याणकारिणी ॥ ३६ ॥ तच्छ्रुत्वा व्योमवचनं सर्वे हर्यादयस्सुराः ॥ अकार्षुर्विस्मयं तात मुनयश्च तथा परे ॥ ३७ ॥ इति श्रीशि
वमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां द्वितीये सतीखंडे सत्पुपाख्याने नभोवाणीवर्णनं नामैकत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥ नागद उवाच ॥ श्रुत्वा
व्योमगिरं दक्षः किमकार्षीतदाऽबुधः ॥ अन्ये च कृतवंतः किं ततश्च किमभूद्रद ॥ १ ॥ पराजिताः शिवगणा भृगुमंत्रबलेन वै ॥ किमकार्षुः कुत्र
गतास्तत्त्वं वद महामते ॥ २ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ श्रुत्वा व्योमगिरं सर्वे विस्मिताश्च सुरादयः ॥ नावोचत्किंचिदपि ते तिष्ठन्तस्तु विमोहिताः ॥ ३ ॥ पलायमाना
ये वीरा भृगुमंत्रबलेन ते ॥ अवशिष्टाश्शिवगणाश्शिवं शरणमाययुः ॥ ४ ॥ सर्वं निवेदयामासु रुद्रायामिततेजसे ॥ चरित्रं च तथाभूतं सुप्रणम्या
दराच्च ते ॥ ५ ॥ गणा ऊचुः ॥ देवदेव महादेव पाहि नः शरणागतान् ॥ संश्रृण्वदस्तौ नाथ सतीवार्ता च विस्तरात् ॥ ६ ॥ गर्वितेन महेशान दक्षेण सुदुरा

रुद्र सं० २
स० सं० २
अ० ३२

412

॥ ८८ ॥

त्मना ॥ अपमानः कृतस्सत्याऽनादरो निर्जरैस्तथा ॥ ७ ॥ तुभ्यं भागमदात्रो स देवेभ्यश्च प्रदत्तवान् ॥ दुर्वचांस्यवदत्प्रोच्चैर्दुष्टो दक्षस्सुगर्वितः ॥ ८ ॥ ततो
 दृष्ट्वा न ते भागं यज्ञेऽकुप्यत्सती प्रभो ॥ विनिघ्नं बहुशस्तातमधाक्षीत्स्वतनुं तदा ॥ ९ ॥ गणास्त्वयुतसंख्याका मृतास्तत्र विलज्जया ॥ स्वांगान्याछिद्य
 शस्त्रैश्च क्रुध्याम ह्यपरे वयम् ॥ १० ॥ तद्यज्ञं ध्वंसितुं वेगात्सन्नद्धास्तु भयावहाः ॥ तिरस्कृता हि भृगुणा स्वप्रभावाद्विरोधिना ॥ ११ ॥ ते
 वयं शरणं प्राप्तास्तव विश्वंभर प्रभो ॥ निर्दयान् कुरु नस्तस्माद्वयमान भवाद्वयात् ॥ १२ ॥ अपमानं विशेषेण तस्मिन् यज्ञे महाप्रभो ॥ दक्षाद्या
 स्तेऽखिला दुष्टा अकुर्वन् गर्विता अति ॥ १३ ॥ इत्युक्तं निखिलं वृत्तं स्वेषां सत्याश्च नारद ॥ तेषां च मूढबुद्धीनां यथेच्छसि तथा कुरु ॥ १४ ॥
 ब्रह्मवाच ॥ इत्याकर्ण्य वचस्तस्य स्वगणानां वचः प्रभुः ॥ सस्मार नारदं सर्वं ज्ञातुं तच्चरितं लघु ॥ १५ ॥ आगतस्त्वं द्रुतं तत्र देवर्षे दिव्यद
 र्शनः ॥ प्रणम्य शंकरं भक्त्या सांजलिस्तत्र तस्थिवान् ॥ १६ ॥ त्वां प्रशस्याथ स स्वामी सत्या वार्तां च पृष्ठवान् ॥ दक्षयज्ञगताया वै परं च
 चरितं तथा ॥ १७ ॥ पृष्टेन शंभुन तात त्वयाश्वेव शिवात्मना ॥ तत्सर्वं कथितं वृत्तं जातं दक्षाध्वरे हि यत् ॥ १८ ॥ तदाकर्ण्येश्वरो वाक्यं मुने
 तत्त्वन्मुखोदितम् ॥ चुकोपातिद्रुतं रुद्रो महारौद्रपराक्रमः ॥ १९ ॥ उत्पाट्यैकां जटां रुद्रो लोकसंहारकारकः ॥ आस्फालयामास रुषा पर्वतस्य
 तदोपरि ॥ २० ॥ तोदनाच्च द्विधा भूता सा जटा च मुने प्रभोः ॥ संवभूव महारावो महाप्रलयभीषणः ॥ २१ ॥ तज्जटायाः समुद्भूतो वीरभद्रो
 महाबलः ॥ पूर्वभागेन देवर्षे महाभीमो गणायणीः ॥ २२ ॥ स भूमिं विश्वतो वृत्त्यचात्यतिष्ठदशांगुलम् ॥ प्रलयानलसंकाशः प्रोन्नतो दोस्सहस्रवान् ॥
 ॥ २३ ॥ कोपनिःश्वासतस्तत्र महारुद्रस्य चेशितुः ॥ जातं ज्वराणां शतकं संनिपातास्त्रयोदश ॥ २४ ॥ महाकाली समुत्पन्ना तज्जटापरभा
 गनः ॥ महाभयंकरा तात भूतकोटिभिरावृता ॥ २५ ॥ सर्वे मूर्तिधराः क्रूरा ज्वरा लोकभयंकराः ॥ स्वतेजसा प्रज्वलन्तो दहन्त इव सर्वतः ॥ २६ ॥
 अथ वीरो वीरभद्रः प्रणम्य परमेश्वरम् ॥ कृतांजलिपुटः प्राह वाक्यं वाक्यविशारदः ॥ २७ ॥ वीरभद्र उवाच ॥ महारुद्र महारौद्र सोमसूर्यग्नि
 लोचन ॥ किं कर्तव्यं मया काय शीघ्रमाज्ञापय प्रभो ॥ २८ ॥ शोषणीयाः किमीशान क्षणाद्धैनेव सिंघवः ॥ पेषणीयाः किमीशान क्षणाद्धैनेव
 पर्वनाः ॥ २९ ॥ क्षणेन भस्मसात्कुर्या ब्रह्मांडमुत किं हर ॥ क्षणेन भस्मसान्कुर्या सुरान्वा किं मुनीश्वरान् ॥ ३० ॥ व्याश्वासः सर्वलोकानां किमु
 कुर्या हि शंकर ॥ कर्तव्यं किमुतेशान सर्वप्राणिविहिंसनम् ॥ ३१ ॥ ममाशक्यं न कुत्रापि त्वत्प्रसादान्महेश्वर ॥ पराक्रमेण मत्तुल्यो न भूतो न भविष्यति
 ॥ ३२ ॥ यत्र यत्कार्यमुदिश्य प्रेषयिष्यसि मां प्रभो ॥ नत्कार्यं साधयाम्येव सत्वरं त्वत्प्रसादतः ॥ ३३ ॥ क्षुद्रास्तरन्ति लोकाब्धिं शासनाच्छंकरस्य ते ॥

हगतोऽहं न किं तर्तुं महापत्सागरं क्षमः ॥ ३४ ॥ त्वत्प्रेषिततृणेनापि महत्कार्यमयत्नतः ॥ क्षणेन शक्यते कर्तुं शंकरात्र न संशयः ॥ ३५ ॥
लीलामात्रेण ते शंभो काय यद्यपि सिद्धयति ॥ तथाप्यहं प्रेषणीयो तवैवानुग्रहो ह्ययम् ॥ ३६ ॥ शक्तिरेतादृशी शंभो ममापि त्वदनुग्रहात् ॥ विना
शक्तिर्न कस्यापि शंकर त्वदनुग्रहात् ॥ ३७ ॥ त्वदाज्ञया विना कोऽपि तृणादीनपि वस्तुतः ॥ नैव चालयितुं शक्तस्सत्यमेतन्न संशयः ॥ ३८ ॥
शंभो नियम्यास्सर्वेऽपि देवाद्यास्ते महेश्वर ॥ तथैवाहं नियम्यस्ते नियंतुस्सर्वदेहिनाम् ॥ ३९ ॥ प्रणतोऽस्मि महादेव भूयोऽपि प्रणतोऽस्म्यहम् ॥ प्रेष
य स्वेष्टसिद्धयर्थं मामद्य हर सत्वरम् ॥ ४० ॥ स्पंदोऽपि जायते शंभो सव्यांगानां मुहुर्मुहुः ॥ भविष्यत्यद्य विजयो मामनः प्रेषय प्रभो ॥ ४१ ॥ हर्षो
त्साहविशेषोऽपि जायते मम कश्चन ॥ शंभो त्वत्पादकमले संसक्तश्च मनो मम ॥ ४२ ॥ भविष्यति प्रतिपदं शुभसंतानसंततिः ॥ ४३ ॥ तस्यैव
विजयो नित्यं तस्यैव शुभमन्वहम् ॥ यस्य शंभो दृढा भक्तिस्त्वयि शोभनसंश्रये ॥ ४४ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्त तद्वचः श्रुत्वा मंतुष्टो मंग
लापतिः ॥ वीरभद्र जयेति त्वं प्रोक्ताशीः प्राह तं पुनः ॥ ४५ ॥ ॥ महेश्वर उवाच ॥ शृणु मद्रचनं तात वीरभद्र सुचेतसा ॥ करणीयं प्रयत्नेन
नद्धुतं मे प्रतोषकम् ॥ ४६ ॥ यागं कर्तुं समुद्युक्तो दक्षो विधिसुतः खलः ॥ मद्विरोधी विशेषेण महागर्वोऽबुधोऽधुना ॥ ४७ ॥ तन्मखं भस्मसा
त्कृत्वा सयागपरिवारकम् ॥ पुनरायाहि मत्स्थानं सत्वरं गण सत्तम ॥ ४८ ॥ सुरा भवन्तु गंधर्वा यक्षा वान्ये च केचन ॥ तानप्यद्यैव सहसा
भस्मसात्कुरु सत्वरम् ॥ ४९ ॥ तत्रास्तु विष्णुर्ब्रह्मा वा शर्चीशो वा यमोऽपि वा ॥ अपि चाद्यैव तान्सर्वान्पातयस्व प्रयत्नतः ॥ ५० ॥ सुरा भवन्तु
गंधर्वा यक्षा वान्ये च केचन ॥ तानप्यद्यैव सहसा भस्मसात्कुरु सत्वरम् ॥ ५१ ॥ दधीचिकृतमुल्लंघ्य शपथं मयि तत्र ये ॥ तिष्ठन्ति ते प्रयत्नेन
ज्वालनीयास्त्वया ध्रुवम् ॥ ५२ ॥ प्रमथाश्चागमिष्यन्ति यदि विष्ण्वादयो भ्रमात् ॥ नानाकर्षणमंत्रेण ज्वालयानीय सत्वरम् ॥ ५३ ॥ ये तत्रोल्लंघ्य
शपथं मदीयं गर्विताः स्थिताः ॥ ते हि मद्रोहिणोऽनस्ताञ् ज्वालया नलमालया ॥ ५४ ॥ सपत्नीकान्ससारांश्च पक्षयागस्थलस्थितान् ॥ प्रज्वालय
भस्मसात्कृत्वा पुनरायाहि सत्वरम् ॥ ५५ ॥ तत्र त्वयि गते देवा विश्वाद्या अपि सादरम् ॥ स्तोष्यन्ति त्वां तदात्याशु ज्वालया ज्वालयेव तान् ॥ ५६ ॥
देवानपि कृतद्रोहाञ् ज्वालामालासमाकुलैः ॥ ज्वालय ज्वलनैश्शीघ्रं माध्यायाध्यायपालकम् ॥ ५७ ॥ दक्षादीन्सकलांस्तत्र सपत्नीकान्सबाधवान् ॥
प्रज्वालय वीर दक्षं नु सलीलं सलिलं पिब ॥ ५८ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्त्वा रोषताम्राक्षो वेदमर्यादपालकः ॥ विराम महावीरं कालारिस्सकलेश्वरः ॥
॥ ५९ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां द्वितीये सतीखंडे वीरभद्रोत्पत्तिशिवोपदेशवर्णनं नाम द्वात्रिंशोऽध्यायः ॥ ३२ ॥ ॥ ब्रह्मो

रुद्र सं० २

स० खं० २

अ० ३२

वाच ॥ इत्युक्तं श्रीगणेशस्य श्रुत्वा वचनमादरात् ॥ वीरभद्रोति सतुष्टः प्रणनाम महेश्वरम् ॥ १ ॥ शासनं शिरसा धृत्वा देवदेवस्य शूलिनः ॥
 प्रचचाल ततः शीघ्रं वीरभद्रो मखं प्रति ॥ २ ॥ शिवोऽथ प्रेषयामास शोभाथ कोटिशो गणान् ॥ तेन सार्द्धं महावीरान्प्रलयानलसन्निभान् ॥ ३ ॥
 अथ ते वीरभद्रस्य पुरतः प्रबला गणाः ॥ पश्चादपि ययुर्वीराः कुतूहलकरा गणाः ॥ ४ ॥ वीरभद्रसमेता ये गणाश्शतसहस्रशः ॥ पार्षदाः कालकालस्य
 सर्वे रुद्रस्वरूपिणः ॥ ५ ॥ गणैस्समेतः किल तैर्महात्मा स वीरभद्रो हरवेषभूषणः ॥ सहस्रबाहुर्भुजगाधिपादघो ययौ रथस्थः प्रबलोऽतिभीकरः ॥ ६ ॥
 नल्वान च सहस्रे द्वे प्रमाणं स्यन्दनस्य हि ॥ अयुतेनैव सिंहानां वाहनानां प्रयत्नतः ॥ ७ ॥ तथैव प्रबलाः सिंहा बहवः पार्श्वरक्षकाः ॥ शार्दूला मकरा
 मत्स्या गजास्तत्र सहस्रशः ॥ ८ ॥ वीरभद्रे प्रचलिते दक्षनाशाय सत्त्वम् ॥ कल्पवृक्षसमुत्सृष्टा पुष्पवृष्टिरभूत्तदा ॥ ९ ॥ तुष्टुबुश्च गणा वीरं शिपि
 विष्टे प्रचेष्टितम् ॥ चक्रुः कुतूहलं सर्वे तस्मिन् च गमनोत्सवैः ॥ १० ॥ काली कात्यायनीशानी चामुंडा मुंडमर्दिनी ॥ भद्रकाली तथा भद्रा त्वरिता
 वैष्णवी तथा ॥ ११ ॥ एताभिर्नवदुर्गाभिर्महाकाली समन्विता ॥ ययौ दक्षविनाशाय सर्वभूतगणैस्सह ॥ १२ ॥ डाकिनी शाकिनी चैव भूतप्रमथ
 गुह्यकाः ॥ कूष्मांडाः पर्पटाश्चैव चटका ब्रह्मरक्षसाः ॥ १३ ॥ भैरवाः क्षेत्रपालाश्च दक्षयज्ञविनाशकाः ॥ निर्ययुस्त्वरितं वीराशिशवाज्ञाप्रति
 पालकाः ॥ १४ ॥ तथैव योगिनीवक्रं चतुःषष्टिगणान्वितम् ॥ ॥ निर्ययौ सहसा क्रुद्धं दक्षयज्ञं विनाशितुम् ॥ १५ ॥ तेषां गणानां सर्वेषां संख्यां
 शृणु नारद ॥ महाबलवतां संघो मुख्यानां धैर्यशालिनाम् ॥ १६ ॥ अभ्ययाच्छंकुकर्णश्च दशकोट्या गणेश्वरः ॥ दशभिः केकरा
 शश्च विकृतोऽष्टाभिरेव च ॥ १७ ॥ चतुःषष्ट्या विशाखश्च नवभिः पारियात्रिकः ॥ षड्विस्सर्वाङ्गको वीरस्तथैव विकृताननः ॥ १८ ॥ ज्वालकेशो
 द्वादशभिः कोटिभिर्गणपुङ्गवः ॥ सप्तभिः समदज्जीमान् दुद्रभोऽष्टाभिरेव च ॥ १९ ॥ पञ्चभिश्च कपालीशः षड्विस्संदारको गणः ॥
 कोटिकोटिभिरेवेह कोटिकुण्डस्तथैव च ॥ २० ॥ विष्टुंभोऽष्टाष्टभिर्वीरैः कोटिभिर्गणसत्तमः ॥ सहस्रकोटिभिस्तथा शंनादः पिप्पलस्तथा
 ॥ २१ ॥ आवेशनस्तथाष्टाभिरष्टाभिश्चंद्रतापनः ॥ महावेशः सहस्रेण कोटिना गणपो वृतः ॥ २२ ॥ कुण्डी द्वादशकोटीभिस्तथा पर्वतको मुने ॥
 विनाशितुं दक्षयज्ञं निर्ययौ गणसत्तमः ॥ २३ ॥ कालश्च कालकश्चैव महाकालस्तथैव च ॥ कोटीनां शतकेनैव दक्षयज्ञं ययौ प्रति ॥ २४ ॥ अग्नि
 कृच्छतकोट्या च कोट्याग्निमुख एव च ॥ आदित्यमूर्द्धा कोट्या च तथा चैव घनावहः ॥ २५ ॥ सन्नाहश्शतकोट्या च कोट्या च कुम्भो गणः ॥
 अमोवः कोकिलश्चैव कोटिकोट्या गणाधिपः ॥ २६ ॥ काष्ठागूढश्चतुःषष्ट्या सुकेशी वृषभस्तथा ॥ सुमन्त्रको गणाधीशस्तथा तात सुनिर्ययौ ॥ २७ ॥

शि० पु०

॥ ९० ॥

काकपादेदरः षष्टिकोटिभिर्गणसत्तमः ॥ तथा सन्तानकः षष्टिकोटिभिर्गणपुंगवः ॥ २८ ॥ महाबलश्च नवभिः कोटिभिः पुंगवस्तथा ॥
॥ २९ ॥ मधुर्विगस्तथा तात गणाधीशो हि निर्ययौ ॥ नीतो नवत्या कोटीनां पूर्णभद्रस्तथैव च ॥ ३० ॥ निर्ययौ शतकोटीभिश्चतुर्वक्रो गणाधिपः ॥
काष्ठागूढश्चतुष्पष्ट्या सुकेशो वृषभस्तथा ॥ ३१ ॥ विहृपाक्षश्च कोटीनां चतुःषष्ट्या गणेश्वरः ॥ तालकेतुः षडास्यश्च पंचास्यश्च गणाधिपः ॥
॥ ३२ ॥ संवर्तकस्तथा च व कुलीशश्च स्वयं प्रभुः ॥ लोकांतकश्च दीप्तात्मा तथा दैत्यान्तको मुने ॥ ३३ ॥ गणो भृंगीरिटिः श्रीमान् देवदेवप्रियस्तथा ॥
अशनिर्भालकश्चैव चतुःषष्ट्या सहस्रकः ॥ ३४ ॥ कोटिकोटिसहस्राणां शतैर्विंशतिभिर्वृतः ॥ वीरेशो ह्यभ्ययाद्रीरः वीरभद्रः शिवाज्ञया ॥ ३५ ॥
भूतकोटिसहस्रैस्तु प्रययौ कोटिभिस्त्रिभिः ॥ रोमजैः श्वगणेशैश्चैव तथा वीरो ययौ द्रुतम् ॥ ३६ ॥ तदा भेरीमहानादः शंखाश्च विविधस्वनाः ॥ जटाहरो
गुखाश्चैव शृंगाणि विविधानि च ॥ ३७ ॥ ते तानि विततान्येव बंधनानि सुखानि च ॥ वादित्राणि विनेदुश्च विविधानि महोन्सवे ॥ ३८ ॥
वीरभद्रस्य यात्रायां सबलस्य महामुने ॥ शकुनान्यभवंस्तत्र भूरीणि सुखदानि च ॥ ३९ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां
द्वितीये सतीखंडे वीरभद्रयात्रावर्णनं नाम त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३३ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ एवं प्रचलिते चास्मिन् वीरभद्रे गणान्विते ॥ दुष्टचिह्ना
नि दक्षेण दृष्टानि विबुधैरपि ॥ १ ॥ उत्पाता विविधाश्चासन् वीरभद्रे गणान्विते ॥ त्रिविधा अपि देवर्षे यज्ञविध्वंससूचकाः ॥ २ ॥ दक्ष
वामाक्षिबाहूरुविस्पंदस्समजायत ॥ नानाकष्टप्रदस्तात सर्वथाऽशुभसूचकः ॥ ३ ॥ भूकंपस्समभूतत्र दक्षयागस्थले तदा ॥ दक्षोपश्यच्च
मध्याह्ने नक्षत्राण्यद्भुतानि च ॥ ४ ॥ दिशश्चासन्सुमलिनाः कर्बुरोऽभूद्दिवाकरः ॥ परिवेषसहस्रेण संक्रांतश्च भयंकरः ॥ ५ ॥ नक्षत्राणि पतंति
स्म विद्युदग्निप्रभाणि च ॥ नक्षत्राणामभूद्रका गतिश्चाधोमुखी तदा ॥ ६ ॥ गृध्रा दक्षशिरः स्पृष्ट्वा समुद्रताः सहस्रशः ॥ आसीद्गृध्रपक्षच्छायैस्सच्छायो
यागमंडपः ॥ ७ ॥ ववाशिरे यागभूमौ क्रोष्टारो नेत्रकस्तदा ॥ उल्कावृष्टिरभूत्तत्र श्वेतवृश्चिकसंभवा ॥ ८ ॥ खरा वाता ववुस्तत्र पांशुवृष्टिसमन्विताः ॥
शलभाश्च समुद्रता विवर्तानिलकंपिताः ॥ ९ ॥ रीतैश्च पवनैरुद्धं स दक्षाध्वरमंडपः ॥ देवान्वितेन दक्षेण यः कृतो नूतनोद्भुतः ॥ १० ॥ वेमुर्द
शादयस्सर्वे तदा शोणितमद्भुतम् ॥ वेमुश्च मांसखंडानि सशल्यानि मुहुर्मुहुः ॥ ११ ॥ सकंपाश्च बभ्रुवुस्ते दीपा वाहता इव ॥ दुःखिताश्चाभव
न्सर्वे शस्त्रधाराहता इव ॥ १२ ॥ तदा निनादजातानि बाष्पवर्षाणि तत्क्षणे ॥ प्रातस्तुषारवर्षाणि पद्मानीव वनांतरे ॥ १३ ॥ दक्षाग्रक्षीणि जातानि
ग्रक्स्माद्विशदान्यपि ॥ निशायां कमलाश्चैव कुमुदानीव संगवे ॥ १४ ॥ असृग्वर्ष देवश्च तिमिरेणावृता दिशः ॥ दिग्दाहोऽभूद्विशेषेण त्रासयन् सक

रुद्र सं० २

स० ख० २

अ० ३४

416

॥ ९० ॥

लाञ्छनान् ॥ १५ ॥ एवंविधान्यरिष्टानि ददृशुर्विबुधादयः ॥ भयमापेदिरेऽत्यंतं मुने विष्ण्वादिकास्तदा ॥ १६ ॥ भुवि ते मूर्च्छिताः पेतुर्हा हताः स्म
 इतीरयन् ॥ तखस्तीरसंजाता नदीवेगहता इव ॥ १७ ॥ पतित्वा ते स्थिता भूमौ क्रूराः सर्पा हता इव ॥ कंदुका इव ते भूयः पतिताः पुनरुत्थिताः
 ॥ १८ ॥ ततस्ते तापसंतप्ता रुरुदुः कुररी इव ॥ रोदनध्वनिसंक्रांतोक्तिप्रत्युक्तिका इव ॥ १९ ॥ सर्वैकुंठास्ततस्सर्वे तदा कुंठितशक्तयः ॥
 स्वस्वोपकंठमाकंठं लुलुदुः कमठा इव ॥ २० ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र संजाता चाशरीरवाक् ॥ श्रावत्यखिलान् देवान्दक्षं चैव विशेषतः ॥ २१ ॥
 ॥ आकाशवाण्युवाच ॥ धिग् जन्म तव दक्षाद्य महामूढोऽसि पापधीः ॥ भविष्यति महद्दुःखमनिवार्यं हरोद्भवम् ॥ २२ ॥ हाहापि नोऽत्र ये
 मूढास्तव देवादयः स्थिताः ॥ तेषामपि महादुःखं भविष्यति न संशयः ॥ २३ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ तच्छ्रुत्वाकाशवचनं दृष्ट्वा रिष्टानि
 तानि च ॥ दक्षः प्रापद्रव्यं चाति परे देवादयोऽपि ह ॥ २४ ॥ वेपमानस्तदा दक्षो विकलश्चाति चेतसि ॥ अगच्छच्छरणं विष्णोः
 स्वप्रभोरिदिरापते ॥ २५ ॥ सुप्रणम्य भयाविष्टः संस्तूय च विचेतनः ॥ अवोचदेवदेवं तं विष्णुं स्वजनवत्सलम् ॥ २६ ॥ ॥ इति श्रीशिवमहा
 पुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहिताय द्वितीये सतीखंडे दुःशकुनदर्शनं नाम चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३४ ॥ ॥ दक्ष उवाच ॥ ॥ देवदेव हरे
 विष्णो दीनबंधो कृपानिधे ॥ मम रक्षा विधातव्या भवता साध्वरस्य च ॥ १ ॥ रक्षकस्त्वं मखस्यैव मखकर्मा मखात्मकः ॥ कृपा विधेया
 यज्ञस्य भंगो भवतु न प्रभो ॥ २ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्थं बहुविधां दक्षः कृत्वा विज्ञप्तिमादरात् ॥ पपात पादयोस्तस्य भयव्याकुलमानसः ॥
 ॥ ३ ॥ उत्थाप्य तं ततो विष्णुर्दक्षं विकृन्त्रमानसम् ॥ श्रुत्वा च तस्य तद्वाक्यं कुमतेरस्मरच्छिवम् ॥ ४ ॥ स्मृत्वा शिवं महेशानं स्वप्रभुं परमे
 श्वरम् ॥ अवदच्छिवतत्त्वज्ञो दक्षं संबोधयन्हरिः ॥ ५ ॥ ॥ हरिरुवाच ॥ शृणु दक्ष प्रवक्ष्यामि तत्त्वतः शृणु मे वचः ॥ सर्वथा ते हितकरं महामंत्र
 सुखप्रदम् ॥ ६ ॥ अवज्ञा हि कृता दक्ष त्वया तत्त्वमजानता ॥ सकलाधीश्वरस्यैव शंकरस्य परात्मनः ॥ ७ ॥ ईश्वरावज्ञया सर्वं कार्यं भवति
 सर्वथा ॥ विफलं केवलं नैव विपत्तिश्च पदेपदे ॥ ८ ॥ अपूज्या यत्र पूज्यंते पूजनीयो न पूज्यते ॥ त्रीणि तत्र भविष्यन्ति दारिद्र्यं मरणं भयम् ॥
 ॥ ९ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन माननीयो वृषध्वजः ॥ अमानितान्महेशाच्च महद्भयमुपस्थितम् ॥ १० ॥ अद्यापि न वयं सर्वे प्रभवः प्रभवामहे ॥
 भवतो दुर्नयेनैव मया सत्यमुदीर्यते ॥ ११ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ विष्णो रतद्वचनं श्रुत्वा दक्षश्चितापरोऽभवत् ॥ विवर्णवदनो भूत्वा तूष्णीमासी
 द्भुवि स्थितः ॥ १२ ॥ एतस्मिन्नंतरे वीरभद्रः सैन्यसमन्वितः ॥ अगच्छदध्वरं रुद्रप्रेरितो गणनायकः ॥ १३ ॥ पृष्ठे केचित्समायता गगने केचि

शि० पु०
॥ ९१ ॥

दागताः ॥ दिशश्च विदिशः सर्वे समावृत्य तथापरे ॥ १४ ॥ शर्वाज्ञया गणाश्शूरा निर्भया रुद्रविक्रमाः ॥ असंख्याः सिंहनादान्वै कुर्वन्तो वीरसत्तमाः ॥
॥ १५ ॥ तेन नादेन महता नादितं भुवनत्रयम् ॥ रजसा चावृतं व्योम तमसा चावृता दिशः ॥ १६ ॥ सप्तद्वीपान्विता पृथ्वी चचालातिभया
कुला ॥ सशैलकानना तत्र चुक्षुभुस्सकलाब्धयः ॥ १७ ॥ एवंभूतं च तत्सैन्यं लोकक्षयकरं महत् ॥ दृष्ट्वा च विस्मितास्सर्वे बभूवुरमरादयः ॥
॥ १८ ॥ सैन्योद्योगमथालोक्य दक्षश्चासृङ्मुखाकुलः ॥ दंडवत्पतितो विष्णुं सकलत्रोऽभ्यभाषत ॥ १९ ॥ ॥ दक्ष उवाच ॥ भवद्वलेनैव मया
यज्ञः प्रारंभितो महान् ॥ सत्कर्मसिद्धये विष्णो प्रमाणं त्वं महाप्रभो ॥ २० ॥ विष्णो त्वं कर्मणां साक्षी यज्ञानां प्रतिपालकः ॥ धर्मस्य वेदगर्भस्य
ब्रह्मणस्त्वं महाप्रभो ॥ २१ ॥ तस्माद्रक्षा विधातव्या यज्ञस्यास्य मम प्रभो ॥ त्वदन्यः कस्समर्थोऽपि यतस्त्वं सकलप्रभुः ॥ २२ ॥ ॥ उवाच ॥
दक्षस्य वचनं श्रुत्वा विष्णुर्दीनतरं तदा ॥ अवोचद्बोधयंस्तं वै शिवतत्त्वपराङ्मुखम् ॥ २३ ॥ ॥ विष्णुरुवाच ॥ मया रक्षा विधातव्या त्वं यज्ञस्य
दक्ष वै ॥ ख्यातो मम पणः सत्यो धर्मस्य परिपालनम् ॥ २४ ॥ तत्सत्यं तु त्वयोक्तं हि किं तत्तस्य व्यतिक्रमः ॥ शृणु त्वं वक्ष्यामि दक्ष क्रूराबुद्धि
त्यजाधुना ॥ २५ ॥ नैमिषेऽनिमिषक्षेत्रे यज्ञातं वृत्तमद्भुतम् ॥ तर्त्तिकं न स्मर्यते दक्ष विस्मृतं किं कुबुद्धिना ॥ २६ ॥ रुद्रकोपाच्च को ह्यत्र समर्थो
रक्षणे तव ॥ न यस्याभिमतं दक्ष यस्त्वां रक्षति दुर्मतिः ॥ २७ ॥ किं कर्म विमर्शमेति तन्न पश्यसि दुर्मते ॥ समर्थं केवलं कर्म न भविष्यति
सर्वदा ॥ २८ ॥ स्वकर्म विद्धि तद्येन समर्थत्वेन जायते ॥ न त्वन्यः कर्मणो दाता शं भवेदीश्वरं विना ॥ २९ ॥ ईश्वरस्य च यो भक्त्या शांतस्तद्रतमानसः ॥
कर्मणो हि फलं तस्य प्रयच्छति तदा शिवः ॥ ३० ॥ केवलं ज्ञानमाश्रित्य निरीश्वरपरा नराः ॥ निरयं ते च गच्छन्ति कल्पकोटिशतानि च ॥ ३१ ॥
पुनः कर्ममयेः पार्श्वर्बद्धा जन्मनि जन्मनि ॥ निरयेषु प्रपच्यन्ते केवलं कर्मरूपिणः ॥ ३२ ॥ अयं रुद्रगणाधीशो वीरभद्रोऽरिमर्दनः ॥ रुद्रकोपाग्नि
संभूतः समायातोऽध्वरांगणे ॥ ३३ ॥ अयमस्मद्विनाशार्थमागतोऽस्ति न संशयः ॥ अशक्यमस्य नास्त्येव किमप्यस्तु तु वस्तुतः ॥ ३४ ॥ प्रज्वा
ल्यास्मानयं सर्वान् ध्रुवमेव महाप्रभुः ॥ ततः प्रशांतहृदयो भविष्यति न संशयः ॥ ३५ ॥ श्रीमहादेवशपथं समुल्लंघ्य भ्रमान्मया ॥ यतः स्थितं
ततः प्राप्यं मया दुःखं त्वया सह ॥ ३६ ॥ शक्तिर्मम तु नास्त्येव दक्षाद्यैतन्निवारणे ॥ शपथोल्लंघनादेव शिवद्रोही यतोऽस्म्यहम् ॥ ३७ ॥ कालत्रयेऽपि
न यतो मद्देशद्रोहिणां सुखम् ॥ ततोऽवश्यं मया प्राप्तं दुःखमद्य त्वया सह ॥ ३८ ॥ सुदर्शनाभिधं चक्रमेतस्मिन्न लगिष्यति ॥ शैवचक्रमिदं यस्मा
दशैवलयकारणम् ॥ ३९ ॥ विनापि वीरभद्रेण नामैतच्चक्रमेश्वरम् ॥ इत्वा गमिष्यत्यधुना सत्वरं हरसन्निधौ ॥ ४० ॥ शैवं शपथमुल्लंघ्य स्थितं

रुद्र सं० २
स० सं० १२
अ० ३५

४०९

॥ ९१ ॥

मां चक्रीदृशम् ॥ असंहत्यैव सहसा कृपयैव स्थिरं परम् ॥ ४१ ॥ अतः परमिदं चक्रमपि न स्थास्यति ध्रुवम् ॥ गमिष्यत्यधुना शीघ्रं ज्वाला
 मालासमाकुलम् ॥ ४२ ॥ वीरभद्रः पूजितोऽपि शीघ्रमस्माभिरादरात् ॥ महाक्रोधसमाक्रांतो नास्मान् संरक्षयिष्यति ॥ ४३ ॥ अकांडप्रलयोऽस्मा
 कमागतोऽद्य हि हा हहा ॥ हा हा बत तवेदानीं नाशोऽस्माकमुपस्थितः ॥ ४४ ॥ शरण्योऽस्माकमधुना नास्त्येव हि जगन्त्रये ॥ शंकरद्रोहिणो लोके कश्शरण्यो
 भविष्यति ॥ ४५ ॥ तनुनाशेऽपि संप्राप्यास्तैश्चापि यमयातनाः ॥ स नैव शक्यते सोढुं बहुदुःखप्रदायिनीः ॥ ४६ ॥ शिवद्रोहिणमालोक्य दृष्टदंतो यमः स्वयम् ॥
 तप्ततैलकटाहेषु पातयत्येव नान्यथा ॥ ४७ ॥ गन्तुमेवाहमुद्युक्तं सर्वथा शपथोत्तरम् ॥ तथापि न गतशीघ्रं दुष्टसंसर्गपापतः ॥ ४८ ॥ यदद्य
 क्रियतेऽस्माभिः पलायनमितस्तदा ॥ शार्वो ना कर्षकश्शस्त्रैरस्मानाकर्षयिष्यति ॥ ४९ ॥ स्वर्गे वा भुवि पाताले यत्र कुत्रापि वा यतः ॥ श्रीवीरभद्र
 शस्त्राणां गमनं नहि दुर्लभम् ॥ ५० ॥ यावंतश्च गणास्सन्ति श्रीरुद्रस्य त्रिशूलिनः ॥ तावतामपि सर्वेषां शक्तिरेतादृशी ध्रुवम् ॥ ५१ ॥ श्रीकाल
 भैरवः काश्यां नखाग्रेणैव लीलया ॥ पुरा शिरश्च चिच्छेद पंचमं ब्रह्मणो ध्रुवम् ॥ ५२ ॥ एतदुक्त्वा स्थितो विष्णुरतिव्रत्तमुखाम्बुजः ॥ वीरभद्रोऽपि
 संप्राप तदैवाध्वरमंडपम् ॥ ५३ ॥ एवं ब्रुवति गोविन्द आगतं सैन्यसागरम् ॥ वीरभद्रेण सहितं ददृशुश्च सुरादयः ॥ ५४ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे
 द्वितीयायां रुद्रसंहितायां द्वितीये सतीखंडे सत्युपाख्याने विष्णुवाक्यवर्णनं नाम पंचत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३५ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इन्द्रोऽपि प्रहसन् विष्णुमा
 त्मवादस्तं तदा ॥ वज्रपाणिस्सुरैस्सार्द्धं योद्धुकामोऽभवत्तदा ॥ १ ॥ तदेन्द्रो गजमारूढो बस्तारूढोऽनलस्तथा ॥ यमो महिषमारूढो निर्ऋतिः प्रेत
 मेव च ॥ २ ॥ पाशी च मकरारूढो मृगारूढस्सदागतिः ॥ कुबेरः पुष्पकारूढस्सनद्रोऽभूदतंद्रितः ॥ ३ ॥ तथान्ये सुरसंघाश्च यक्षचारणगुह्यकाः ॥
 आरूढ्य वाहनान्येव स्वानि स्वानि प्रतापिनः ॥ ४ ॥ तेषामुद्योगमालोक्य दक्षश्चासृङ्मुखस्तथा ॥ तदंतिकं समागत्य सकलत्रोऽभ्यभाषत ॥ ५ ॥
 दक्ष उवाच ॥ युष्मद्वलेनैव मया यज्ञः प्रारंभितो महान् ॥ सत्कर्मसिद्धये यूयं प्रमाणास्स्युर्महाप्रभाः ॥ ६ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ तच्छ्रुत्वा दक्षवचनं सर्वे
 देवास्सवासवाः ॥ निर्ययुस्त्वरितं तत्र युद्धं कर्तुं समुद्यताः ॥ ७ ॥ अथ देवगणाः सर्वे युयुधुस्ते बलान्विताः ॥ शक्रादयो लोकपाला मोहिताः
 शिवमायया ॥ ८ ॥ देवानां च गणानां च तदासीत्समरो महान् ॥ तीक्ष्णतोमरनाराचैर्युयुधुस्ते परस्परम् ॥ ९ ॥ नेदुश्शंखाश्च भेर्यश्च तस्मिन्
 रणमहोत्सवे ॥ महादुंदुभयो नेदुः पटहा डिंडिमादयः ॥ १० ॥ तेन शब्देन महता श्लाघ्यमानास्तदा सुराः ॥ लोकपालैश्च सहिता जघ्नुस्ताञ्छिव
 क्रिकरान् ॥ ११ ॥ इन्द्राद्यैर्लोकपालैश्च गणाशंभोः पराङ्मुखाः ॥ कृताश्च मुनिशार्दूल भृगोर्भवलेन च ॥ १२ ॥ उच्चाटनं कृतं तेषां भृगुणा यज्वना
 तदा ॥ यजनार्थं च देवानां तुष्ट्यर्थं दीक्षितस्य च ॥ १३ ॥ पराजितान्स्वकान्दृष्ट्वा वीरभद्रो रुषान्वितः ॥ भूतप्रेतपिशाचांश्च कृत्वा तानेव पृष्ठतः

शि०पु०

॥ ९२ ॥

॥ १४ ॥ वृषभस्थान् पुरस्कृत्य स्वयं चैव महाबलः ॥ महात्रिशूलमादाय पातयामास निर्जरान् ॥ १५ ॥ देवान् यक्षान् साध्यगणान् गुह्यकान्
चारणानपि ॥ शूलघातैश्च ते सर्वे गणा वेगात्प्रजघ्निरे ॥ १६ ॥ केचिद्विधा कृताः खड्गैर्मुद्गरैश्च विपोथिताः ॥ अन्यैश्शस्त्रैरपि सुरा गणैर्भिन्नास्तदा
ऽभवन् ॥ १७ ॥ एवं पराजितास्सर्वे पलायनपरायणाः ॥ परस्परं परित्यज्य गता देवास्त्रिविष्टपम् ॥ १८ ॥ केवलं लोकपालास्ते शक्राद्यास्तस्थु
रुत्सुकाः ॥ संग्रामे दारुणे तस्मिन् धृत्वा धैर्यं महाबलाः ॥ १९ ॥ सर्वे मिलित्वा शक्राद्या देवास्तत्र रणाजिरे ॥ बृहस्पतिं च पप्रच्छुर्विनया
वनतास्तदा ॥ २० ॥ लोकपाला उचुः ॥ गुरो बृहस्पते तात महाप्राज्ञ दयानिधे ॥ शीघ्रं वद पृच्छतो नः कुतोऽस्माकं जयो भवेत् ॥ २१ ॥
ब्रह्मोवाच ॥ इत्याकर्ण्य वचस्तेषां स्मृत्वा शंभुं प्रयत्नवान् ॥ बृहस्पतिरुवाचेदं महेन्द्रं ज्ञानदुर्बलम् ॥ २२ ॥ बृहस्पतिरुवाच ॥ यदुक्तं विष्णुना
पूर्वं तत्सर्वं जातमद्य वै ॥ तदेव विवृणोमीन्द्र सावधानतया शृणु ॥ २३ ॥ अस्ति यश्चेश्वरः कश्चित् फलदः सर्वकर्मणाम् ॥ कर्तारं भजते
सोऽपि न स्वकर्तुः प्रभुर्हि सः ॥ २४ ॥ नमंत्रौषधयस्सर्वे नाभिचारा न लौकिकाः ॥ न कर्माणि न वेदाश्च न मीमांसाद्वयं तथा ॥ २५ ॥
अन्यान्यपि च शस्त्राणि नानावेदयुतानि च ॥ ज्ञातुं नेशं संभवन्ति वदन्त्येवं पुरातनाः ॥ २६ ॥ न स्वज्ञेयो महेशानस्सर्ववेदायुतेन
सः ॥ भक्तैरनन्यशरणैर्नान्यथेति महाश्रुतिः ॥ २७ ॥ शान्त्या च परया दृष्ट्या सर्वथा निर्विकारया ॥ तदनुग्रहतो नूनं ज्ञातव्यो हि सदाशिवः ॥
॥ २८ ॥ परं तु संवदिष्यामि कार्याकार्यविवक्षितौ ॥ सिद्धयंशं च सुरेशान त शृणु त्वं हिताय वै ॥ २९ ॥ त्वमिन्द्र बालिशो भूत्वा लोकपालैः
सहाद्य वै ॥ आगतो दक्षयज्ञं हि किं करिष्यसि विक्रमम् ॥ ३० ॥ एते रुद्रसहायाश्च गणाः परमकोपनाः ॥ आगता यज्ञविघ्नार्थं तं करिष्यं
त्यसंशयम् ॥ ३१ ॥ सर्वथा न ह्युपायोऽत्र केषांचिदपि तत्त्वतः ॥ यज्ञविघ्नविनाशार्थं सत्यं सत्यं ब्रवीम्यहम् ॥ ३२ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ एवं बृह
स्पतेर्वाक्यं श्रुत्वा ते हि दिवोकसः ॥ चिंतामापेदिरे सर्वे लोकपालास्सवासवाः ॥ ३३ ॥ ततोऽब्रवीद्वीरभद्रो महावीरगणैर्वृतः ॥
इन्द्रादींल्लोकपालांस्तान् स्मृत्वा मनसि शंकरम् ॥ ३४ ॥ वीरभद्र उवाच ॥ ॥ सर्वे यूयं बालिशत्वादवदानार्थमागताः ॥ अवदानं
प्रयच्छामि आगच्छत ममांतिकम् ॥ ३५ ॥ हे शक्र हे शुचे भानो हे शशिन् हे धनाधिप ॥ हे पाशपाणे हे वायो निऋते यम शेष हे ॥ ३६ ॥
हे सुरासुरसंघादीदैत यूयं हे विचक्षणाः ॥ अवदानानि दास्यामि आतृस्याद्यासतां वरान् ॥ ३७ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ एवमुक्त्वा सितैर्बाणैर्जघानाथ
रुषान्वितः ॥ निखिलांस्तान् सुरान् सद्यो वीरभद्रो गणाग्रणीः ॥ तैर्बाणैर्निहतास्सर्वे वासवाद्याः सुरेश्वराः ॥ ३८ ॥ पलायनपरा भूत्वा जग्मुस्ते

रुद्र सं० २

स० सं० ३

अ० ३६

४०४

॥ ९२ ॥

च दिशो दश ॥ गतेषु लोकपालेषु विदुतेषु सुरेषु च ॥ यज्ञवाटोपकंठ हि वीरभद्रोऽगमद्गणैः ॥ ३९ ॥ तदा ते ऋषयस्सर्वे सुभीता हि महेश्वरम् ॥
 विज्ञप्तुकामास्सहसा शीघ्रमृचुर्नता भृशम् ॥ ४० ॥ ॥ ऋषय उचुः ॥ देवदेव रमानाथ सर्वेश्वर महाप्रभो ॥ रक्ष यज्ञं हि दक्षस्य यज्ञोऽसि त्वं
 न संशयः ॥ ४१ ॥ यज्ञकर्मा यज्ञरूपो यज्ञांगो यज्ञरक्षकः ॥ रक्ष यज्ञमतो रक्ष त्वतोऽन्यो नहि रक्षकः ॥ ४२ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्याकर्ण्य वच
 स्तेषामृषीणां वचनं हरिः ॥ योद्धुकामो भयाद्विष्णुर्वीरभद्रेण तेन वै ॥ ४३ ॥ चतुर्भुजस्सुसंनद्धो चक्रायुधधरः करैः ॥ महाबलोऽमरगणैर्यज्ञवाटात्स
 निर्ययौ ॥ ४४ ॥ वीरभद्रः शूलपाणिर्नानागणसमन्वितः ॥ ददर्श विष्णुं संनद्धं योद्धुकामं महाप्रभुम् ॥ ४५ ॥ तं दृष्ट्वा वीरभद्रोऽभृद्धुकुटीकुटिलानः ॥
 कृतांत इव पापिष्ठं मृगेन्द्र इव वारणम् ॥ ४६ ॥ तथाविधं हरिं दृष्ट्वा वीरभद्रोऽरिमर्दनः ॥ अवदत्त्वारितः क्रुद्धो गणैर्वीरैस्समावृतः ॥ ४७ ॥
 वीरभद्र उवाच ॥ रे रे हरे महादेव शपथोल्लंघनं त्वया ॥ कथमद्य कृतं चित्ते गर्वः किमभवत्तव ॥ ४८ ॥ तव श्रीरुद्रशपथोल्लंघने शक्तिरस्ति किम् ॥
 को वा त्वमसि को वा ते रक्षकोऽस्ति जगत्रये ॥ ४९ ॥ अत्र त्वमागतः कस्माद्वयं तन्नैव विद्महे ॥ दक्षस्य यज्ञपाता त्वं कथं जातोऽसि तद्वद ॥
 ॥ ५० ॥ दाक्षायण्या कृतं यच्च तन्न दृष्टं किमु त्वया ॥ प्रोक्तं यच्च दर्धाचेन श्रुतं तन्न किमु त्वया ॥ ५१ ॥ त्वञ्चापि दक्षयज्ञेऽस्मिन्नवदानार्थमागतः ॥
 अवदानं प्रयच्छामि तव चापि महाभुज ॥ ५२ ॥ वक्षो विदारयिष्यामि त्रिशूलेन हरे तव ॥ कस्तवास्ति समायातो रक्षकोऽद्य मर्मांतिकम् ॥ ५३ ॥
 पातयिष्यामि भूपृष्ठे ज्वालयिष्यामि वह्निना ॥ दग्धं भवंतमधुना पेषयिष्यामि सत्वरम् ॥ ५४ ॥ रे रे हरे दुराचार महेशविमुखाधम ॥ श्रीमहा
 रुद्रमाहात्म्यं किन्न जानासि पावनम् ॥ ५५ ॥ अथापि त्वं महाबाहो योद्धुकामोऽग्रतः स्थितः ॥ नेष्यामि पुनरावृत्तिं यदि तिष्ठेस्त्वमात्मना ॥ ५६ ॥ ब्रह्मो
 वाच ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा वीरभद्रस्य बुद्धिमान् ॥ उवाच विहसन्न प्रीत्या विष्णुस्तत्र सुरेश्वरः ॥ ५७ ॥ विष्णुरुवाच ॥ शृणु त्वं वीरभद्राद्य प्रव
 क्ष्यामि त्वदग्रतः ॥ न रुद्रविमुखं मां त्वं वद शंकरसेवकम् ॥ ५८ ॥ अनेन प्रार्थितः पूर्वं यज्ञार्थं च पुनः पुनः ॥ दक्षेणाविदितार्थेन कर्मनिष्ठेन
 मौढ्यतः ॥ ५९ ॥ अहं भक्तपराधीनस्तथा सोऽपि महेश्वरः ॥ दक्षो भक्तो हि मे तात तस्मादत्रागतो मखे ॥ ६० ॥ शृणु प्रतिज्ञां मे वीर रुद्रकोपसमु
 द्रव ॥ रुद्रतेजस्स्वरूपो हि सुप्रतापालय प्रभो ॥ ६१ ॥ अहं निवारयामि त्वां त्वं च मां विनिवारय ॥ तद्विष्यति यद्वा वि करिष्येऽहं पराक्र
 मम् ॥ ६२ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्तवति गोविन्दे प्रहस्य स महाभुजः ॥ अवदत्सुप्रसन्नोऽस्मि त्वां ज्ञात्वास्मत्प्रभोः प्रियम् ॥ ६३ ॥ ततो विहस्य
 सुप्रीतो वीरभद्रो गणाग्रणीः ॥ प्रश्रयावनतोऽवादीद्विष्णुं देवं हि तत्त्वतः ॥ ६४ ॥ वीरभद्र उवाच ॥ तव भावपरीक्षार्थमित्युक्तं मे महाप्रभो ॥ इदानीं

शि०पु०

॥ ९३ ॥

तत्त्वतो वच्मि शृणु त्वं सावधानतः ॥ ६५ ॥ यथा शिवस्तथा त्वं हि यथा त्वं च तथा शिवः ॥ इति वेदा वर्णयन्ति शिवशासनतो हरे ॥ ६६ ॥
शिवाज्ञया वयं सर्वे सेवकाः शंकरस्य वै ॥ तथापि च रमानाथ प्रवादोचितमादगत् ॥ ६७ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य वीरभद्रस्य सो
ऽच्युतः ॥ प्रहस्य चेदं प्रोवाच वीरभद्रहितं वचः ॥ ६८ ॥ विष्णुरुवाच ॥ युद्धं कुरु महावीर मया सार्द्धमशंक्तिः ॥ तवास्त्रैः पूर्यमाणोऽहं गमि
ष्यामि स्वमाश्रमम् ॥ ६९ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्त्वा हि विस्मयासौ सन्नद्धोऽभूद्रणाय च ॥ स्वगणैर्वीरभद्रोऽपि सन्नद्धोऽभून्महाबलः ॥ ७० ॥
इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां द्वितीये सतीखण्डे विष्णुवीरभद्रसंवादो नाम षड्विंशोऽध्यायः ॥ ३६ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥
वीरभद्रोऽथ युद्धे वै विष्णुना स महाबलः ॥ संस्मृत्य शंकरं चित्ते सर्वापद्विनिवारणम् ॥ १ ॥ आरुह्य स्थंदनं दिव्यं सर्ववैरविमर्दनः ॥ गृहीत्वा परमा
स्त्राणि सिंहनादं जगर्ज ह ॥ २ ॥ विष्णुश्चापि महाघोषं पांचजन्याभिध निजम् ॥ दध्मौ बली महाशंखं स्वकीयान् हर्षयन्निव ॥ ३ ॥ तच्छ्रुत्वा
शंखनिर्द्वादं देवा ये च पलायिताः ॥ रणं हित्वा गताः पूर्वं ते द्रुतं पुनराययुः ॥ ४ ॥ वीरभद्रगणैस्तेषां लोकपालास्सवासवाः ॥
युद्धाञ्चक्रुस्तथा सिंहनादं कृत्वा बलान्विताः ॥ ५ ॥ गणानां लोकपालानां द्वंद्वयुद्धं भयावहम् ॥ अभवत्तत्र तुमुलं गर्जतां सिंह
नादतः ॥ ६ ॥ नन्दिना युयुधे शक्रोऽनलो वै वै चाश्मना तथा ॥ कुबेरोऽपि हि कूष्माण्डपतिना युयुधे बली ॥ ७ ॥ तदेन्द्रेण हतो
नन्दी वज्रेण शतपर्वेणा ॥ ८ ॥ नन्दिना च हतश्शक्रस्त्रिशूलेन स्तनांतरे ॥ ९ ॥ बलिनौ द्वावपि प्रीत्या युयुधाते परस्परम् ॥ नाना
घातानि कुर्वन्तौ नन्दिशक्रौ जिगीषया ॥ १० ॥ शक्त्या जघान चाश्मानं शुचिः परमकोपनः ॥ सोऽपि शूलेन तं वेगाच्छित्तधारेण
पावकम् ॥ ११ ॥ यमेन सह संग्रामं महालोको गणाग्रणीः ॥ चकार तुमुलं वीरो महादेवं स्मरन्मुदा ॥ १२ ॥ नैर्ऋतेन समागम्य चंडश्च
बलवत्तरः ॥ युयुधे परमास्त्रैश्च नैर्ऋतिं निविडं बयन् ॥ १३ ॥ वरुणेन समं वीरो मुंडश्चैव महाबलः ॥ युयुधे परया शक्त्या त्रिलोकीं विस्म
यन्निव ॥ १४ ॥ वायुना च हतो भृंगी स्वास्त्रेण परमोजसा ॥ भृंगिणा च हतो वायुस्त्रिशूलेन प्रतापिना ॥ १५ ॥ कुबेरणेव संगम्य कूष्माण्डपति
नादरात् ॥ युयुधे बलवान्वीरो ध्यात्वा हृदि महेश्वरम् ॥ १६ ॥ योगिनीचक्रसंयुक्तो भैरवीनायको महान् ॥ विदार्य देवानखिलान् पपौ शोणित
मद्भुतम् ॥ १७ ॥ क्षेत्रपालास्तथा तत्र बुभुक्षुः सुरपुंगवान् ॥ काली चापि विदार्यैव तान्पपौ रुधिरं बहु ॥ १८ ॥ अथ विष्णुर्महातेजा युयुधे तैश्च
राजुहा ॥ चक्रं चिक्षेप वेगेन दहन्निव दिशो दिश ॥ १९ ॥ क्षेत्रपालस्समायातं चक्रमालोक्य वेगतः ॥ तत्रागत्यागतो वीरश्चाग्रसत्सहसा बली ॥

रुद्र सं० ९

स० ख० २

अ० ३७

401

॥ ९३ ॥

॥ २० ॥ चक्रं असितमालोक्य विष्णुः परपुरंजयः ॥ मुखं तस्य परामृज्य तमुद्रालितवानरिम् ॥ २१ ॥ स्वचक्रमादाय महानुभावश्रुकोप
 चातीव भवैकभर्ता ॥ महाबली तैर्युयुधे प्रवीरेऽस्संकुद्धनानायुधधारकोऽङ्घ्रिः ॥ २२ ॥ चक्रं महारणं विष्णुस्तैस्साङ्घं युयुधे मुदा ॥ नानायुधानि संक्षिप्य
 तुमुलं भीमविक्रमम् ॥ २३ ॥ अथ ते भैरवाद्याश्च युयुधुस्तेन भूरिशः ॥ नानास्त्राणि विमुञ्चन्तस्संकुद्धाः परमौजसा ॥ २४ ॥ इत्थं तेषां रणं दृष्ट्वा
 हरिणा तुल्यजेजसा ॥ विनिवृत्य समागम्य तान्स्वयं युयुधे बली ॥ २५ ॥ अथ विष्णुर्महातेजाश्चक्रमुद्यम्य मूर्ध्नि ॥ युयुधे भगवांस्तेन वीरभद्रेण
 भाषवः ॥ २६ ॥ तयोः समभवद्युद्धं सुघोरं रोमहर्षणम् ॥ महावीरब्धिपत्योस्तु नानास्त्रधरयोर्मुने ॥ २७ ॥ विष्णोर्योगबलात्तस्य देहादेव
 सुदारुणाः ॥ शंखचक्रगदाहस्ता असंख्याताश्च जज्ञिरे ॥ २८ ॥ ते चापि युयुधुस्तेन वीरभद्रेण भाषता ॥ विष्णुर्द्वलवन्तो हि नानायुधधरा
 गणः ॥ २९ ॥ तान्सर्वानपि वीरोऽसौ नारायणसमप्रभान् ॥ भस्मीचकार शूलेन हत्वा स्मृत्वा शिवं प्रभुम् ॥ ३० ॥ ततश्चोरसि तं विष्णुं लील
 यैव रणाजिरे ॥ जघान वीरभद्रो हि त्रिशूलेन महाबली ॥ ३१ ॥ तेन घातेन सहसा विहतः पुरुषोत्तमः ॥ पपात च तदा भूमौ विसंज्ञोऽभ्यु
 न्मुने हरिः ॥ ३२ ॥ ततो यज्ञोऽद्भुतं तेजः प्रलयानलसन्निभम् ॥ त्रैलोक्यदाहकं तीव्रं वीराणामपि भीकरम् ॥ ३३ ॥ क्रोधरक्तेक्षणः
 श्रीमान् पुनरुत्थाय स प्रभुः ॥ प्रहर्तुं चक्रमुद्यम्य ह्यतिष्ठत्पुरुषर्षभः ॥ ३४ ॥ तस्य चक्रं महारौद्रं कालादित्यसमप्रभम् ॥ व्यष्टं भयददीनात्मा
 वीरभद्रश्शिवः प्रभुः ॥ ३५ ॥ मुने शंभोः प्रभावात्तु मायेशस्य महाप्रभोः ॥ न च चाल हरेश्चक्रं करस्थं स्तंभितं ध्रुवम् ॥ ३६ ॥ अथ विष्णुर्मणे
 शेन वीरभद्रेण भाषता ॥ अतिष्ठत्स्तंभितस्तेन शृंगवानिव निश्चलः ॥ ३७ ॥ ततो विष्णुः स्तंभितो हि वीरभद्रेण नारद ॥ यज्वोपमंत्रणमना
 नीरस्तंभनकारकम् ॥ ३८ ॥ ततः स्तंभननिर्मुक्तः शार्ङ्गधन्वा रमेश्वरः ॥ शार्ङ्गं जग्राह स कुद्धः स्वधनुस्सशरं मुने ॥ ३९ ॥ त्रिभिश्च धर्षितं
 बाणैस्तेन शार्ङ्गधनुर्हरेः ॥ वीरभद्रेण तत्तात त्रिधाभूत्तत्क्षणांन्मुने ॥ ४० ॥ अथ विष्णुर्महावाण्या बोधितस्तं महागणम् ॥ असह्यवर्चसं ज्ञात्वा
 ज्ञतर्धातुं मनो दधे ॥ ४१ ॥ ज्ञात्वा च तत्सर्वमिदं भविष्यं सतीकृतं दुष्प्रसहं परेषाम् ॥ गताः स्वलोकं स्वगणान्वितास्तु स्मृत्वा शिवं सर्वपतिं
 स्वतंत्रम् ॥ ४२ ॥ सत्यलोकगतश्चाहं पुत्रशोकेन पीडितः ॥ अर्चितयं सुदुःखार्तो मया किं कार्यमद्य वै ॥ ४३ ॥ विष्णो मयि गते चैव
 देवाश्च मुनिभिस्सह ॥ विनिर्जिता गणैस्सर्वे ये ते यज्ञोपजीविनः ॥ ४४ ॥ तमुपद्रवमालक्ष्य विध्वस्तं च महामखम् ॥ मृगस्वरूपो यज्ञो हि
 महाभीतोऽपि दुद्रुवे ॥ ४५ ॥ तं तदा मृगरूपेण धावन्तं गगनं प्रति ॥ वीरभद्रस्समादाय विशिरस्कमथाकरोत् ॥ ४६ ॥ ततः प्रजापतिं धर्म

शि० पु०
॥ ९४ ॥

कश्यपं च प्रगृह्य सः ॥ अरिष्टनेमिनं वीरो बहुपुत्रं मुनीश्वरम् ॥ ४७ ॥ मुनिमंगिरसं चैव कृशाश्वं च महागणः ॥ जघान मूर्ध्नि पादेन दत्तं च
मुनिपुंगवम् ॥ ४८ ॥ सरस्वत्याश्च नासाग्रं देवमातुस्तथैव च ॥ चिच्छेद करजाग्रेण वीरभद्रः प्रतापवान् ॥ ४९ ॥ ततोऽन्यानपि देवादीन्
विदार्य पृथिवीतले ॥ पातयामास सोऽयं वै क्रोधाक्रान्तातिलोचनः ॥ ५० ॥ वीरभद्रो विदार्योपि देवान्मुख्यान्मुनीनपि ॥ नाभृच्छांतो द्रुतक्रोधः
फणिगडिव मंडितः ॥ ५१ ॥ वीरभद्रोद्धतारातिः केसरीव वनद्विपान् ॥ दिशो विलोकयामास कः कुत्रास्तीत्यनुक्षणम् ॥ ५२ ॥
व्यपोथयद्भृगुं यावन्मणिभद्रः प्रतापवान् ॥ पदाक्रम्योरसि तदाऽकार्षीत्तच्छृणुलुंचनम् ॥ ५३ ॥ चंडश्चोत्पाटयामास पूष्णो दंतान् प्रवेगनः ॥
शण्यमाने हरे पूर्वं योऽहसदर्शयन्दतः ॥ ५४ ॥ नन्दी भगस्य नेत्रे हि पातितस्य रुषा भुवि ॥ उज्जहार दक्षमक्षणा यश्शपंत
ममू सुचत् ॥ ५५ ॥ विडंबिता स्वधा तत्र सा स्वाहा दक्षिणा तथा ॥ मंत्रास्तंत्रास्तथा चान्ये तत्रस्था गणनायकैः ॥ ५६ ॥
वज्रपुम्ते पुरीषाणि वितानाग्रौ रुषा गणाः ॥ अनिर्वाच्यं तदा चकुर्गणा वीरास्तमध्वरम् ॥ ५७ ॥ अतर्वेद्यंतरगतं निलीनं तद्भयाद्वलात् ॥
आनिनाय समाज्ञाय वीरभद्रेः स्वभूसुतम् ॥ ५८ ॥ कपोलेऽस्य गृहीत्वा तं खड्गेनोपहतं शिरः ॥ अभेद्यमभवत्तस्य तच्च योगप्रभावतः ॥ ५९ ॥
अभेद्यं तच्छिरो मत्वा शस्त्रास्त्रैश्च तु सर्वशः ॥ करेण त्रोटयामास पद्मामाक्रम्य चोरसि ॥ ६० ॥ तच्छिरस्तस्य दुष्टस्य दक्षस्य हर्षैरिणः ॥ अग्नि
कुंडे प्रचिक्षेप वीरभद्रो गणाग्रणीः ॥ ६१ ॥ रेजे तदा वीरभद्रस्त्रिशूलं भ्रामयन्करं ॥ क्रुद्धा रणाक्षसंवर्ताः प्रज्वाल्य पर्वतोपमाः ॥ ६२ ॥ अनायासेन
हत्वेतान् वीरभद्रस्ततोऽग्निना ॥ ज्वालयामास सक्रोधो दीप्ताग्निश्शलभानिव ॥ ६३ ॥ वीरभद्रस्ततो दग्धान्दृष्ट्वा दक्षपुरोगमान् ॥ अट्टाट्टहासम
करोत्पूरयंश्च जगत्रयम् ॥ ६४ ॥ वीरश्रिया वृतस्तत्र ततो नन्दनसंभवा ॥ पुष्पवृष्टिरभूद्दिव्या वीरभद्रे गणान्विते ॥ ६५ ॥ ववुर्गन्धवहाश्शीता
स्सुगन्धास्सुखदाः शनैः ॥ देवदुंदुभयो नेदुस्सममेव ततः परम् ॥ ६६ ॥ कैलासं स ययौ वीरः कृतकार्यस्ततः परम् ॥ विनाशितदृढध्वांतो
भानुमानिव सत्वरम् ॥ ६७ ॥ कृतकार्यं वीरभद्रं दृष्ट्वा संतुष्टमानसः ॥ शंभुर्वीरगणाध्यक्षं चकार परमेश्वरः ॥ ६८ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे
द्वितीयायां रुद्रसंहितायां द्वितीये सतीखंडे यज्ञविध्वंसवर्णनं नाम सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३७ ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ इत्याकर्ण्य वचस्तस्य
विधेरमितीधीमतः ॥ पप्रच्छ नारदः प्रीत्या विस्मितस्तं द्विजोत्तमः ॥ १ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ शिवं विहाय दक्षस्य सुरैर्यज्ञं हरिर्गतः ॥ हेतुना
केन तद् ब्रूहि यत्रावज्ञाभवत्ततः ॥ २ ॥ जानाति किं स शंभुं नो हरिं प्रलयविक्रमम् ॥ रणं कथं च कृतवांस्तद्गणैरबुधो यथा ॥ ३ ॥ एष मे संशयो

रुद्र सं० २
स० ख० २
अ० ३८

405

॥ ९४ ॥

भूयास्तं छिधि करुणानिधे ॥ चरितं ब्रूहि शंभोस्तु चित्तोत्साहकरं प्रभो ॥ ४ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ द्विजवर्यं शृणु प्रीत्या चरितं शशिमौलिनः ॥ यत्पृ
 च्छते कुर्वतश्च सर्वसंशयहारकम् ॥ ५ ॥ दधीचस्य मुनेः शापाद्ब्रह्मज्ञानो हरिः पुरा ॥ सामरो दक्षयज्ञं वै गतः क्षुवसहायकृत् ॥ ६ ॥ ॥ नारद
 उवाच ॥ किमर्थं शतवान्विष्णुं दधीचो मुनिसत्तमः ॥ कोपाकारः कृतस्तस्य हरिणा तत्सहायिना ॥ ७ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ समुत्पन्नो महातेजा राजा क्षुव
 इति स्मृतः ॥ अभून्मित्रं दधीचस्य मुनीन्द्रस्य महाप्रभोः ॥ ८ ॥ चिरात्तपःप्रसंगाद्रे वादः क्षुवदधीचयोः ॥ महानर्थकरः ख्यातस्त्रिलोकेष्वभव
 त्पुरा ॥ ९ ॥ तत्र त्रिवर्णतः श्रेष्ठो विप्र एव न संशयः ॥ इति प्राह दधीचो हि शिवभक्तस्तु वेदवित् ॥ १० ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य दधीचस्य मह
 मुनेः ॥ क्षुवः प्राहेति नृपतिः श्रीमदेन विमोहितः ॥ ११ ॥ क्षुव उवाच ॥ अष्टानां लोकपालानां वपुर्धारयते नृपः ॥ तस्मान्नृपो वरिष्ठो हि वर्णाश्रम
 पतिः प्रभुः ॥ १२ ॥ सर्वदेवमयो राजा श्रुतिः प्राहेति तत्परा ॥ महती देवता या सा सोऽहमेव ततो मुने ॥ १३ ॥ तस्माद्विप्राद्वरो राजा च्यवनेय
 विचार्यताम् ॥ नावमंतव्य एवातः पूज्योऽहं सर्वथा त्वया ॥ १४ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ श्रुत्वा तथा मतं तस्य क्षुवस्य मुनिसत्तमः ॥ श्रुतिस्मृतिविरुद्धं
 तच्छुक्रोपातीव भार्गवः ॥ १५ ॥ अथ क्रुद्धो महातेजा गौर्वाच्चात्मनो मुने ॥ अताडयत्क्षुवं मूर्ध्नि दधीचो वाममुष्टितः ॥ १६ ॥ वज्रेण तं च
 चिच्छेद दधीचं ताडितः क्षुवः ॥ जगर्जातीव संक्रुद्धो ब्रह्मांडाधिपतिः कुधीः ॥ १७ ॥ पपात भूमौ निहतो तेन वज्रेण भार्गवः ॥ शुक्रं सस्मार
 क्षुवक्रुद्भार्गवस्य कुलंधरः ॥ १८ ॥ शुक्रोऽथ संधयामास ताडितं च क्षुवेन तु ॥ योगी दधीचस्य तदा देहमागत्य स द्रुतम् ॥ १९ ॥ संधाय पूर्वव
 देहं दधीचस्याह भार्गवः ॥ शिवभक्ताग्रणीर्मृत्युंजयविद्याप्रवर्तकः ॥ २० ॥ शुक्र उवाच ॥ दधीच तात संपूज्य शिवं सर्वेश्वरं प्रभुम् ॥ महामृत्युं
 जयं मंत्रं श्रौतमग्न्यं वदामि ते ॥ २१ ॥ त्र्यम्बकं यजामहे त्रैलोक्यं पितरं प्रभुम् ॥ त्रिमंडलस्य पितरं त्रिगुणस्य महेश्वरम् ॥ २२ ॥ त्रितत्त्वस्य
 त्रिवह्नेश्च त्रिधाभूतस्य सर्वतः ॥ त्रिदिवस्य त्रिबाहोश्च त्रिधाभूतस्य सर्वतः ॥ २३ ॥ त्रिदेवस्य महादेवस्सुगंधिं पुष्टिवर्द्धनम् ॥ सर्वभूतेषु सर्वत्र
 त्रिगुणेषु कृतौ यथा ॥ २४ ॥ इन्द्रियेषु तथान्येषु देवेषु च गणेषु च ॥ पुष्पे सुगंधिवत्सूरस्सुगंधिरमरेश्वरः ॥ २५ ॥ पुष्टिश्च प्रकृतेर्यस्मात्पुरुषा
 द्वे द्विजोत्तम ॥ महदादिविशेषांतविकल्पश्चापि सुव्रत ॥ २६ ॥ विष्णोः पितामहस्यापि मुनीनां च महामुने ॥ इन्द्रियश्चैव देवानां तस्माद्रे
 पुष्टिवर्द्धनः ॥ २७ ॥ तं देवममृतं रुद्रं कर्मणा तपसापि वा ॥ स्वाध्यायेन च योगेन ध्यानेन च प्रजायते ॥ २८ ॥ सत्येनान्येन
 मूर्ध्मायान्मृत्युपाशाद्भव स्वयम् ॥ बंधमोक्षकरो यस्मादुर्वारुकमिव प्रभुः ॥ २९ ॥ मृतसंजीवनीमन्त्रो मम सर्वोत्तमः स्मृतः ॥

शिवपु.
॥ ९५ ॥

एवं जगपरः प्रीत्या नियमेन शिवं स्मरन् ॥ ३० ॥ जप्त्वा हुत्वाभिमन्त्र्यैवं जलं पिब दिवानिशम् ॥ शिवस्य सन्निधौ ध्यात्वा नास्ति मृत्यु
भयं क्वचित् ॥ ३१ ॥ कृत्वा न्यासादिकं सर्वं संपूज्य विधिवच्छिवम् ॥ संविधायेदं निर्व्यग्रशंकरं भक्तवत्सलम् ॥ ३२ ॥ ध्यानमस्य प्रवक्ष्यामि
प्रथा ध्यात्वा जपेन्मनुम् ॥ सिद्धमंत्रो भवेद्धीमान् यावच्छंभुप्रभावतः ॥ ३३ ॥ हस्तांभोजयुगस्थकुंभयुगलादुद्धृत्य तोयं शिरस्सिचन्तं करयो
र्धुगेन दधत् स्वांके सकुंभौ करौ ॥ अक्षस्रङ्मृगहस्तमंबुजगतं मूर्द्धस्थचन्द्रस्रवत्पीयूषार्द्रतनुं भजे सगिरिजं त्र्यक्षं च मृत्युंजयम् ॥ ३४ ॥ ब्रह्मो
वाच ॥ उपदिश्येति शुक्रस्तं दधीचिं मुनिसत्तमम् ॥ स्वस्थानमगमत्तात संस्मरञ् शंकरं प्रभुम् ॥ ३५ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा दधीचो हि महा
मुनिः ॥ वनं जगाम तपसे महाप्रीत्या शिवं स्मरन् ॥ ३६ ॥ तत्र गत्वा विधानेन महामृत्युंजयाभिधम् ॥ तं मनुं प्रजपन् प्रीत्या तपस्तेषु शिवं
स्मरन् ॥ ३७ ॥ तन्मनुं सुचिरं जप्त्वा तपसाराध्य शंकरम् ॥ शिवं संतोषयामास महामृत्युंजयं हि सः ॥ ३८ ॥ अथ शंभुः प्रसन्नात्मा तज्जपाद्
क्तवत्सलः ॥ आविर्बभूव पुरतस्तस्य प्रीत्या महामुने ॥ ३९ ॥ तं दृष्ट्वा स्वप्रभुं शंभुं स मुमोद मुनीश्वरः ॥ प्रणम्य विधिवद्भक्त्या तुष्टाव सुकृतां
जलि- ॥ ४० ॥ अथ प्रीत्या शिवस्तात प्रसन्नश्चावर्णि मुने ॥ वरं ब्रूहीति स प्राह सुप्रसन्नेन चेतसा ॥ ४१ ॥ तच्छ्रुत्वा शंभुवचनं दधीचो भक्त
सत्तमः ॥ सांजलिर्नतकः प्राह शंकरं भक्तवत्सलम् ॥ ४२ ॥ ॥ दधीच उवाच ॥ ॥ देव देव महादेव मह्यं देहि वरत्रयम् ॥ वज्रास्थित्वमवध्यत्व
मदीनत्वं हि सर्वतः ॥ ४३ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ तदुक्तवचनं श्रुत्वा प्रसन्नः परमेश्वरः ॥ वरत्रयं ददौ तस्मै दधीचाय तथास्त्विति ॥ ४४ ॥
वरत्रयं शिवात्प्राप्य सानंदश्च महामुनिः ॥ क्षुवस्थानं जगामाशु वेदमार्गे प्रतिष्ठितः ॥ ४५ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ प्राप्यावध्यत्वमुग्रात्स वज्रास्थि
त्वमदीनताम् ॥ अताडयच्च राजेन्द्रं पादमूलेन मूर्द्धनि ॥ ४६ ॥ क्षुवो दधीचं वज्रेण जघानोरस्यथो नृपः ॥ क्रोधं कृत्वा विशेषेण विष्णु
गौरवगर्वितः ॥ ४७ ॥ नाभून्नाशाय तद्वज्रं दधीचस्य महात्मनः ॥ प्रभावात्परमेशस्य धातृपुत्रो विसिस्मिये ॥ ४८ ॥ दृष्ट्वाप्यवध्यत्वमदीनतां
च वज्रस्य चात्यंतपरप्रभावम् ॥ क्षुवो दधीचस्य मुनीश्वरस्य विसिस्मिये चेतसि धातृपुत्रः ॥ ४९ ॥ आराधयामास हरिं
मुकुन्दमिन्द्रानुजं काननमाशु गत्वा ॥ प्रपन्नभालश्च पराजितो हि दधीचमृत्युंजयसेवकेन ॥ ५० ॥ पूजया तस्य सन्तुष्टो
भगवान् मधुसूदनः ॥ प्रददौ दर्शनं तस्मै दिव्यं वै गरुडध्वजः ॥ ५१ ॥ दिव्येन दर्शनेनैव दृष्ट्वा देवं जनार्दनम् ॥ तुष्टान्
वाग्मिरिष्टाभिः प्रणम्य गरुडध्वजम् ॥ ५२ ॥ सम्पूज्य चैवं त्रिदेशेश्वराद्यैः स्तुत्वा स्तुतं देवमजेयमीशम् ॥ विज्ञापयामास निरीक्ष्य भक्त्या

रुद्र सं. ४
स. सं. २
अ. ३८

405

॥ ९५ ॥

जनार्दनाय प्रणिपत्य मूर्ध्ना ॥ ५३ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ भगवन् ब्राह्मणः कश्चिदधीच इति विश्रुतः ॥ धर्मवेत्ता विनी
 तात्मा सखा मम पुराभवत् ॥ ५४ ॥ अवध्यस्सर्वदा सर्वेशंकरस्य प्रभावतः ॥ तमाराध्य महादेवं मृत्युंजयमनामयम् ॥ ५५ ॥ सावज्ञं वामपा
 देन मम मूर्ध्नि सदस्यपि ॥ ताडयामास वेगेन स दधीचो महातपाः ॥ ५६ ॥ उवाच मां च गर्वेण न बिभेमीति सर्वतः ॥ मृत्युंजयाप्तसुवरो गर्वितो
 ह्यतुलं हरेः ॥ ५७ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ अथ ज्ञात्वा दधीचस्य ह्यवध्यत्वं महात्मनः ॥ सस्मारास्य महेशस्य प्रभावमतुलं हरिः ॥ ५८ ॥ एवं
 स्मृत्वा हरिः प्राह क्षुवं विधिसुतं द्रुतम् ॥ विप्राणां नास्ति राजेन्द्र भयमण्वपि कुत्रचित् ॥ ५९ ॥ विशेषाद्बुद्धभक्तानां भयं नास्ति च भूपते ॥ दुःखं
 करोति विप्रस्य शापार्थं स सुरस्य मे ॥ ६० ॥ भविता तस्य शापेन दक्षयज्ञे सुरेश्वरात् ॥ विनाशो मम राजेन्द्र पुनरुत्थानमेव च ॥ ६१ ॥
 तस्मात्समेत्य राजेन्द्र सर्वयज्ञो न भूयते ॥ करोमि यत्नं राजेन्द्र दधीचविजयाय ते ॥ ६२ ॥ श्रुत्वा वाक्यं क्षुवः प्राह तथास्त्विति हरेर्नृपः ॥ तस्थौ
 तत्रैव तत्प्रीत्या तत्कामोत्सुकमानसः ॥ ६३ ॥ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां द्वितीये सतीखण्डे क्षुवदधीचवादवर्णनं
 नामाष्टत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३८ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ क्षुवस्य हितकृत्येन दधीचस्याश्रमं ययौ ॥ विप्ररूपमथास्थाय भगवान् भक्तवत्सलः ॥ १ ॥
 दधीचं प्राह विप्रर्षिमभिवंद्य जगद्गुरुः ॥ क्षुवकार्यार्थमुद्युक्तश्शैवेन्द्रं छलमाश्रितः ॥ २ ॥ विष्णुरुवाच ॥ भो भो दधीच विप्रर्षे भवार्चनस्ताव्यय ॥
 वरमेकं वृणे त्वत्तस्तद्भवान् दातुमर्हति ॥ ३ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ याचितो देवदेवेन दधीचश्शैवसत्तमः ॥ क्षुवकार्यार्थिना शीघ्रं जगाद वचनं
 हरिम् ॥ ४ ॥ ॥ दधीच उवाच ॥ ज्ञातं तवेप्सितं विप्र क्षुवकार्यार्थमागतः ॥ भगवान् विप्ररूपेण मायी त्वमसि वै हरिः ॥ ५ ॥ भूतं
 भविष्यं देवेश वर्तमानं जनार्दन ॥ ज्ञानं प्रसादाद्बुद्धस्य सदा त्रैकालिकं मम ॥ ६ ॥ त्वां जानेऽहं हरिं विष्णुं द्विजत्वं त्यज सुव्रत ॥
 आराधितोऽसि भूपेन क्षुवेण खलबुद्धिना ॥ ७ ॥ जाने तवैव भगवन् भक्तवत्सलतां हरे ॥ छलं त्यज स्वरूपं हि स्वीकुरु स्मर
 शंकरम् ॥ ८ ॥ अस्ति चेत्कस्यचिद्भीतिर्भवाचनरतस्य मे ॥ वक्तुमर्हसि यत्नेन सत्यधारणपूर्वकम् ॥ ९ ॥ वदामि न मृषा कापि
 शिवस्मरणसक्तधीः ॥ न बिभेमि जगत्यस्मिन्देवदैत्यादिकादपि ॥ १० ॥ ॥ विष्णुरुवाच ॥ ॥ भयं दधीच सर्वत्र नष्टं च तव सुव्रत ॥
 भवार्चनरतो यस्माद्भवान्सर्वज्ञ एव च ॥ ११ ॥ बिभेमीति सकृद्भक्तुमर्हसि त्वं नमस्तव ॥ वियोगान्मम राजेन्द्र क्षुवात् प्रतिसहस्य च ॥ १२ ॥
 ब्रह्मोवाच ॥ एवं श्रुत्वापि तद्वाक्यं विष्णोस्स तु महामुनिः ॥ विहस्य निर्भयः प्राह दधीचश्शैवसत्तमः ॥ १३ ॥ दधीच उवाच ॥ न बिभेमि सदा

शि० पु०
॥ ९६ ॥

कापि कुतश्चिदपि किंचन ॥ प्रभावादेव देवस्य शंभोस्साक्षात्पिनाकिनः ॥ १४ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ततस्तस्य मुनेः श्रुत्वा वचनं कुपितो हरिः ॥ चक्र
मुद्यम्य संस्थौ दिधक्षुर्मुनिसत्तमम् ॥ १५ ॥ अभवत्कुण्ठितं तत्र विप्रे चक्रं सुदारुणम् ॥ प्रभावाच्च तदीशस्य नृपतेस्संनिधावपि ॥ १६ ॥
दृष्ट्वा तं कुण्ठितास्यं तच्चक्रं विष्णुं जगाद ह ॥ दधीचस्सस्मितं साक्षात्सदस्यक्तिकारणम् ॥ १७ ॥ दधीच उवाच ॥ भगवन् भवना लब्धं पुरा
तीव सुदारुणम् ॥ सुदर्शनमिति ख्यातं चक्रं विष्णो प्रयत्नतः ॥ १८ ॥ भवस्य तच्छुभं चक्रं न जिघांसति मामिह ॥ भगवानथ कुद्रोऽस्मै सर्वास्त्राणि
क्रमाद्धरिः ॥ ब्रह्मास्त्राद्यैः शरैश्चास्त्रैः प्रयत्नं कर्तुमर्हसि ॥ १९ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ स तस्य वचनं श्रुत्वा दृष्ट्वा निर्वीर्यमानुषम् ॥ ममर्जय
कुवा तस्मै सर्वास्त्राणि क्रमाद्धरिः ॥ २० ॥ चक्रुर्देवास्ततस्तस्य विष्णोस्साहाय्यमादरात् ॥ द्विजेनैकेन संयोद्धुं प्रसृतस्य विबुधयः ॥ २१ ॥
चिक्षुषुः स्वानि स्वान्याशु शस्त्राण्यस्त्राणि सर्वतः ॥ दधीचोपरिवेगेन शक्राद्या हरिपाक्षिकाः ॥ २२ ॥ कुशमुष्टिमथादाय दधीचस्संस्मरन् शिवम् ॥
ससर्ज सर्वदेवेभ्यो वज्रास्थिः सर्वतो वशी ॥ २३ ॥ शंकरस्य प्रभावात् कुशमुष्टिर्मुनेर्हि सा ॥ दिव्यं त्रिशूलमभवत् कालाग्निसदृशं मुने ॥ २४ ॥
दग्धुं देवान् मर्तिं चक्रे सायुधान् सशिखं च तत् ॥ प्रज्वलत्सर्वतश्शैवं युगांतान्मयधिकप्रभम् ॥ २५ ॥ नारायणेन्द्रमुख्यैस्तु देवैः क्षिप्तानि यानि
च ॥ आयुधानि समस्तानि प्रणेमुस्त्रिशिखं च तत् ॥ २६ ॥ देवाश्च दुद्रुवुस्सर्वे ध्वस्तवीर्या दिवौकसः ॥ तस्थौ तत्र हरिर्भीतः केवलं मायिनां वरः
॥ २७ ॥ ससर्ज भगवान् विष्णुः स्वदेहात्पुरुषोत्तमः ॥ आत्मनस्सदृशान् दिव्यान् लक्षलक्षायुतान् गणान् ॥ २८ ॥ ते चापि युयुधुस्तत्र वीग
विष्णुगणास्ततः ॥ मुनिनैकेन देवर्षे दधीचेन शिवात्मना ॥ २९ ॥ ततो विष्णुगणास्तान्वै नियुध्य बहुशो रणे ॥ ददाह सहसा सर्वान् दधीचश्शिव
सत्तमः ॥ ३० ॥ ततस्तद्विस्मयार्थाय दधीचस्य मुनेर्हरिः ॥ विश्वमूर्तिरभूच्छीघ्रं महामायाविशारदः ॥ ३१ ॥ तस्य देहे हरेः साक्षादपश्यद्विज
सत्तमः ॥ दधीचो देवतादीनां जीवानां च सहस्रकम् ॥ ३२ ॥ भूतानां कोटयश्चैव गणानां कोटयस्तथा ॥ अंडानां कोटयश्चैव विश्वमूर्तेस्तनौ तदा
॥ ३३ ॥ दृष्ट्वैतदखिलं तत्र च्यावनिस्सततं तदा ॥ विष्णुमाह जगन्नाथं जगत्स्तवमजं विभुम् ॥ ३४ ॥ दधीच उवाच ॥ मायां त्यज महाबाहो प्रति
भासो विचारतः ॥ विज्ञातानि सहस्राणि दुर्विज्ञेयानि माधव ॥ ३५ ॥ मयि पश्य जगत्सर्वं त्वया युक्तमतंद्रितः ॥ ब्रह्माणं च तथा रुद्रं दिव्यां दृष्टिं
ददामि ते ॥ ३६ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्त्वा दर्शयामास स्वतनौ निखिलं मुनिः ॥ ब्रह्मांडं च्यावनिःशंभुतेजसा पूर्णदेहकः ॥ ३७ ॥ ददाह विष्णुं
देवेशं दधीचश्शैवसत्तमः ॥ संस्मरन् शंकरं चित्ते विहसन् विभयस्सुधीः ॥ ३८ ॥ ॥ दधीच उवाच ॥ मायया त्वनया किं वा मंत्रशक्त्याथवा

रुद्र सं० २
सं० सं० २
अ० ३९

॥ ९६ ॥

हरे ॥ सत्कामायामिमां तस्माद्योद्धुमर्हसि यत्नतः ॥ ३९ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ एतच्छ्रुत्वा मुनेस्तस्य वचनं निर्भयस्तदा ॥ शंभुतेजोमयं विष्णुश्च
 कोपातीव तं मुनिम् ॥ ४० ॥ देवाश्च दुद्रुर्भूयो देवं नारायणं च तम् ॥ योद्धुकामाश्च मुनिना दधीचेन प्रतापिना ॥ ४१ ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्रा
 गमत्सत्संगमः क्षुवः ॥ अवारयंतं निश्चेष्टं पद्मयोनिं हरिं सुरान् ॥ ४२ ॥ निशम्य वचनं मे हि ब्रह्मणा न विनिर्जितः ॥ जगाम निकटं तस्य प्रणनाम
 मुनिं हरिः ॥ ४३ ॥ क्षुवो दीनतरो भूत्वा गत्वा तत्र मुनीश्वरम् ॥ दधीचमभिवाद्यैव प्रार्थयामास विष्णुवः ॥ ४४ ॥ ॥ क्षुव उवाच ॥ प्रसीद मुनि
 शार्दूल शिवभक्तशिरोमणे ॥ प्रसीद परमेशान दुर्लक्ष्ये दुर्जनैस्सह ॥ ४५ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्याकर्ण्य वचस्तस्य राज्ञस्सुरगणस्य हि ॥ अनु
 जग्राह तं विप्रो दधीचस्तपसां निधिः ॥ ४६ ॥ अथ दृष्ट्वा रमेशादीन् क्रोधविह्वलितो मुनिः ॥ हृदि स्मृत्वा शिवं विष्णुं शशाप च सुरानपि ॥ ४७ ॥
 दधीच उवाच ॥ रुद्रकोपाग्निना देवास्सदेवैर्द्रा मुनीश्वराः ॥ ध्वस्ता भवन्तु देवेन विष्णुना च समं गणैः ॥ ४८ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ एवं शप्त्वा
 सुरान् प्रेक्ष्य क्षुवमाह ततो मुनिः ॥ देवैश्च पूज्यो राजेन्द्र नृपैश्चैव द्विजोत्तमः ॥ ४९ ॥ ब्राह्मणा एव राजेन्द्र बलिनः प्रभविष्णवः ॥ इत्युक्त्वा स
 स्फुटं विप्रः प्रविवेश निजाश्रमम् ॥ ५० ॥ दधीचमभिवंद्यैव क्षुवो निजगृहं गतः ॥ विष्णुर्जगाम स्वं लोकं सुरैस्सह यथागतम् ॥ ५१ ॥ तदेवं तीर्थ
 मभवत् स्थानेश्वर इति स्मृतम् ॥ स्थानेश्वरमनुप्राप्य शिवसायुज्यमाप्नुयात् ॥ ५२ ॥ कथितस्तव संक्षेपाद्वादः क्षुवदधीचयोः ॥ नृपास्तशापयो
 स्तात ब्रह्मविष्णवोः शिवं विना ॥ ५३ ॥ य इदं वीर्तयेन्नित्यं वादं क्षुवदधीचयोः ॥ जित्वापमृत्युं देहान्त ब्रह्मलोकं प्रयाति सः ॥ ५४ ॥ रणे यः
 कीर्तयित्वेदं प्रविशेत्तस्य सर्वदा ॥ मृत्युर्भीतिर्भवेन्नैव विजयी च भविष्यति ॥ ५५ ॥ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां द्वितीये
 सतीखंडे विष्णुदधीचयुद्धवर्णनं नामैकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ३९ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ विधे विधे महाप्राज्ञ शैवतत्त्वप्रदर्शक ॥ श्राविता रमणी
 प्राया शिवलीला महाद्रुता ॥ १ ॥ वीरेण वीरभद्रेण दक्षयज्ञं विनाश्य वै ॥ कैलासाद्रौ गते तात किमभूत्तद्वदाधुना ॥ २ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ अथ
 देवगणास्सर्वं मुनयश्च पराजिताः ॥ रुद्रानीकैर्विभिन्नांगा मम लोकं ययुस्तदा ॥ ३ ॥ स्वयंभुवे नमस्कृत्य मह्यं संस्तूय भूरिशः ॥ तत्स्वक्लेशं विशेषेण
 कात्स्थेनैव च वेदयन् ॥ ४ ॥ तदाकर्ण्य ततोऽहं वै पुत्रशोकेन पीडितः ॥ अचिन्त्यमतिसुव्यग्रो दूयमानेन चेतसा ॥ ५ ॥ किं कार्यं कार्यमद्याशु
 मया देव सुखावहम् ॥ येन जीवतु दक्षोऽसौ मत्तः पूणो भवेत्सुरः ॥ ६ ॥ एवं विचार्य बहुधा नालभं शमहं मुने ॥ विष्णुं तदा स्मरन् भक्त्या ज्ञानमाप तदो
 चितम् ॥ ७ ॥ अथ देवैश्च मुनिभिर्विष्णोर्लोकं गतः ॥ नत्वा नुत्वा च विविधैः स्तवैर्दुःखं न्यवेदयम् ॥ ८ ॥ यथाध्वरः प्रपूर्णः स्याद्देवयज्ञकरश्च

शि० पु०
॥ ९७ ॥

सः ॥ सुखिनस्सुसुरास्सर्वे मुनयश्च तथा कुरु ॥ ९ ॥ देवदेव रमानाथ विष्णो देवसुखावह ॥ वयं त्वच्छरणं प्राप्तास्सदेवमुनयो ध्रुवम् ॥ १० ॥
ब्रह्मोवाच ॥ इत्याकर्ण्य वचो मे हि ब्रह्मणस्स रमेश्वरः ॥ प्रत्युवाच शिवं स्मृत्वा शिवात्मा दीनमानसः ॥ ११ ॥ ॥ विष्णुरुवाच ॥ तेजीयसि
न सा भूता कृतागसि बुभूषताम् ॥ तत्र क्षेमाय बहुधा बुभूषा हि कृतागसाम् ॥ १२ ॥ कृतपापास्सुरास्सर्वे शिवे हि परमेश्वरे ॥ पराददुर्यज्ञभागं
तस्य शंभोर्विधे यतः ॥ १३ ॥ प्रसादयध्वं सर्वे हि यूयं शुद्धेन चेतसा ॥ अथापरप्रसादं तं गृहीतांघ्रियुगं शिवम् ॥ १४ ॥ यस्मिन् प्रकुपिते देवे
विनश्यत्यखिलं जगत् ॥ सलोकपालयज्ञस्य शासनाजीवितं द्रुतम् ॥ १५ ॥ तमाशु देवं प्रियया विहीनं च दुरुक्तिभिः ॥ क्षमापयध्वं हृद्विद्धं दक्षेण
सुदुरात्मना ॥ १६ ॥ अयमेव महोपायस्तच्छांत्यै केवलं विधे ॥ शंभोस्संतुष्टये मन्ये सत्यमेवोदितं मया ॥ १७ ॥ नाहं न त्वं सुराश्चान्ये मुनयोऽ
पि तनूभृतः ॥ यस्य तत्त्वं प्रमाणं च न विदुर्बलवीर्ययोः ॥ १८ ॥ आत्मतंत्रस्य तस्यापि परस्य परमात्मनः ॥ क उपायं विधत्सेद्वै परं मूढं विरो
धिनम् ॥ १९ ॥ चलिष्येऽहमपि ब्रह्मन् सर्वैः सार्द्धं शिवालयम् ॥ क्षमापयामि गिरिशं कृतागश्च शिवे ध्रुवम् ॥ २० ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥
इत्थमादिश्य विष्णुर्मां ब्रह्माणं सामरादिकम् ॥ सार्द्धं देवैर्मतिं चक्रे तद्विरौ गमनाय सः ॥ २१ ॥ ययौ स्वधिष्ण्यनिलयं शिवस्या
द्विवरं शुभम् ॥ कैलासं सामरमुनिप्रजेशादिमयो हरिः ॥ २२ ॥ अतिप्रियं प्रभोर्नित्यं सुजुष्टं किन्नरादिभिः ॥ नरेतरैरप्सरोभिर्योगसिद्धै
र्महोन्नतम् ॥ २३ ॥ नानामणिमयैः शृंगैः शोभमानं समंततः ॥ नानाधातुविचित्रं वै नानाद्रुमलताकुलम् ॥ २४ ॥ नानामृगगणाकीर्णं
नानापक्षिसमन्वितम् ॥ नानाजलप्रस्रवणैरमरैस्सिद्धयोषिताम् ॥ २५ ॥ रमणैर्विहरंतीनां नानाकंदरसानुभिः ॥ द्रुमजातिभिरन्याभी
गजितं राजतप्रभम् ॥ २६ ॥ व्याघ्रादिभिर्महासत्त्वैर्निधुष्टं क्रूरतोज्झितम् ॥ सर्वशोभान्वितं दिव्यं महाविस्मयकारकम् ॥ २७ ॥
पर्यस्तं गंगया सत्या स्थानपुण्यतरोदया ॥ सर्वपावनसंकर्ष्या विष्णुपद्या सुनिर्मलम् ॥ २८ ॥ एवंविधं गिरिं दृष्ट्वा कैलासाख्यं शिवप्रियम् ॥
ययुस्त विस्मयं देवा विष्ण्वाद्यास्समुनीश्वराः ॥ २९ ॥ तत्समीपेऽलकां रम्यां ददृशुर्नाम ते पुरीम् ॥ कुबेरस्य महादिव्यां रुद्रमित्रस्य
निर्जराः ॥ ३० ॥ वनं सौगंधिकं चापि ददृशुस्तत्समीपतः ॥ सर्वद्रुमान्वितं दिव्यं यत्र तन्नादमद्भुतम् ॥ ३१ ॥ तद्वाह्यतस्तस्य दिव्ये सरितावति
पावने ॥ नंदा चालकनंदा च दर्शनात्पापहारिके ॥ ३२ ॥ पपुः सुरस्त्रियो नित्यमवगृह्य स्वलोकतः ॥ विगाह्य पुंभिस्तास्तत्र क्रीडन्ति रतिकर्षिताः ॥ ३३ ॥

रुद्र सं० २
स० खं २५
अ० ४०

43

॥ ९७ ॥

हित्वा यक्षेश्वरपुरीं वनं सौगंधिकं च यत् ॥ गच्छंतस्ते सुरा आराददृशुर्शाकरं वटम् ॥ ३४ ॥ पर्यक् कृताचलच्छायं पादोनविटपाय
 तम् ॥ शतयोजनकोत्सेधं निर्नीड तापवर्जितम् ॥ ३५ ॥ महापुण्यवतां दृश्यं सुरम्यं चाति पावनम् ॥ शंभुयोगस्थलं दिव्यं योगिसेव्यं महोत्तमम् ॥
 ॥ ३६ ॥ मुमुक्षुशरणे तस्मिन् महायोगमये वटे ॥ आसीनं ददृशुस्सर्वे शिवं विष्णवादयस्सुराः ॥ ३७ ॥ विधिपुत्रैर्महासिद्धैश्शिवभक्तिरतैस्सदा ॥
 उपास्यमानं सुमुदा शान्तिस्सशांतविग्रहैः ॥ ३८ ॥ तथा सख्या कुबेरेण भर्त्रा गुह्यकरक्षसाम् ॥ सेव्यमानं विशेषेण स्वर्गणैर्ज्ञातिभिस्सदा ॥ ३९ ॥
 नापसाभीष्टसद्रूपं विभ्रतं परमेश्वरम् ॥ वात्सल्याद्विश्वसुहृदं भस्मादिसुविराजितम् ॥ ४० ॥ मुने तुभ्यं प्रवोचंतं पृच्छते ज्ञानमुत्तमम् ॥ कुशासने
 मूपविष्टं सर्वेषां शृण्वतां सताम् ॥ ४१ ॥ कृत्वोरौ दक्षिणे सव्यं चरणं चैव जानुनि ॥ बाहुप्रकोष्ठाक्षमालं स्थितं सत्तर्कमुद्रया ॥ ४२ ॥
 एवंविधं शिवं दृष्ट्वा तदा विष्णवादयस्सुराः ॥ प्रणेमुस्त्वरितं सर्वे करौ बद्धा विनम्रकाः ॥ ४३ ॥ उपलभ्यागतं रुद्रो मया विष्णुं
 सतां गतिः ॥ उत्थाय चक्र शिरसाभिवंदनमपि प्रभुः ॥ ४४ ॥ वंदितांश्चिस्तदा सर्वोर्दिव्यैर्विष्णवादिभिश्शिवः ॥ ननामाथ यथा विष्णुं कश्यपं
 लोकसद्गतिः ॥ ४५ ॥ सुरसिद्धगणाधीशमहर्षिसुनमस्कृतम् ॥ समुवाच सुरैर्विष्णुं कृतसन्नतिमादरात् ॥ ४६ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्विती
 यायां रुद्रसंहितायां द्वितीये सतीखंडे शिवदर्शनवर्णनं नाम चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४० ॥ विष्णवादय उचुः ॥ देवदेव महादेव लौकिकाचारकृत्प्रभो ॥
 ब्रह्म त्वामीश्वरं शंभुं जानीमः कृपया तव ॥ १ ॥ किं मोहयसि नस्तात मायया परया तव ॥ दुर्ज्ञेयया सदा पुंसां मोहिन्या परमेश्वर ॥ २ ॥ प्रकृतेः
 पुरुषस्यापि जगतो योनिबीजयोः ॥ परब्रह्म परस्त्वं च मनोवाचामगोत्वरः ॥ ३ ॥ त्वमेव विश्वं सृजसि पास्यत्सि निजतंत्रतः ॥ स्वरूपां शिवशक्तिं हि
 क्रीडन्मूर्णपटो यथा ॥ ४ ॥ त्वमेव क्रतुमीशान ससर्जिथ दयापरः ॥ दक्षेण सूत्रेण विभो सदा त्रय्यभिपत्तये ॥ ५ ॥ त्वयैव लोकेऽवसितास्सेतवो
 यान् धृतव्रताः ॥ शुद्धान् श्रद्धधते विप्रा वेदमार्गविचक्षणाः ॥ ६ ॥ कर्तुंस्त्वं मंगलानां हि स्वपर तु सुख विभो ॥ अमंगलानां च हितं मिश्रं वाथ विपर्य
 यम् ॥ ७ ॥ सर्वकर्मफलानां हि सदा दाता त्वमेव हि ॥ सर्वे हि प्रोक्ता हि यशस्तत्पतिस्त्वं श्रुतिश्रुतः ॥ ८ ॥ पृथग्धियः कर्मदृशोऽरुंतुदाश्च
 दुराशयाः ॥ वितुदंति परान् मूढा दुरुक्तैर्मत्सरान्विताः ॥ ९ ॥ तेषां देववधानां भो भूयात्त्वच्च वधो विभो ॥ भगवन्परमेशान कृपां कुरु परप्रभो
 ॥ १० ॥ नमो रुद्राय शान्ताय ब्रह्मणे परमात्मने ॥ कपर्दिने महेशाय ज्योत्स्नाय महते नमः ॥ ११ ॥ त्वं हि विश्वसृजां स्रष्टा धाता त्वं प्रपितामहः ॥
 त्रिगुणात्मा निर्गुणश्च प्रकृतेः पुरुषात्परः ॥ १२ ॥ नमस्ते नीलकंठाय वेधसे परमात्मने ॥ विश्वाय विश्वबीजाय जगदानंदहेतवे ॥ १३ ॥

शि० पु०
॥ ९८ ॥

ओंकारस्त्वं वषट्कारस्सर्वारंभप्रवतकः ॥ हंतकारस्स्वधाकारो हव्यकव्यान्नभुक् सदा ॥ १४ ॥ कृतः कथं यज्ञभंगस्त्वया धर्मपरायण ॥ ब्रह्मण्य
स्त्व महादेव कथं यज्ञहनो विभो ॥ १५ ॥ ब्राह्मणानां गवां चैव धर्मस्य प्रतिपालकः ॥ शरण्योऽसि सदानंत्यः सर्वेषां प्राणिनां प्रभो ॥ १६ ॥ नमस्ते
भगवन् रुद्र भास्करामिततेजसे ॥ नमो भवाय देवाय रसायांबुमयाय ते ॥ १७ ॥ सर्वाय क्षितिरूपाय सदा सुरभिजे नमः ॥ रुद्राग्रा
ग्निस्वरूपाय महातेजस्विने नमः ॥ १८ ॥ ईशाय वायवे तुभ्यं संस्पर्शाय नमो नमः ॥ पशूनां पतय तुभ्यं यजमानाय वेधसे
॥ १९ ॥ भीमाय व्योमरूपाय शब्दमात्राय ते नमः ॥ महादेवाय सोमाय प्रवृत्ताय नमोऽस्तु ते ॥ २० ॥ उग्राय सूर्यरूपाय नमस्ते
कर्मयोगिने ॥ नमस्ते कालकालाय नमस्ते रुद्रमन्यवे ॥ २१ ॥ नमश्शिवाय भीमाय शंकराय शिवाय ते ॥ उग्रोऽसि सर्वभूतानां नियंता य
च्छिवोऽसि नः ॥ २२ ॥ मयस्कराय विश्वाय ब्रह्मणे ह्यार्तिनाशिने ॥ अम्बिकापतये तुभ्यमुमायाः पतये नमः ॥ २३ ॥ शर्वाय सर्व
रूपाय पुरुषाय परात्मने ॥ सदसद्व्यक्तिहीनाय महतः कारणाय ते ॥ २४ ॥ जाताय बहुधा लोके प्रभूताय नमो नमः ॥ नीलाय नीलरुद्राय
कद्रुद्राय प्रचेतसे ॥ २५ ॥ मीढुष्टमाय देवाय शिपिविष्टाय ते नमः ॥ महीयसे नमस्तुभ्यं हंत्रे देवारिणां सदा ॥ २६ ॥ ताराय च सुताराय तरुणाय
सुतेजसे ॥ हरिकेशाय देवाय महेशाय नमो नमः ॥ २७ ॥ देवानां शंभवे तुभ्यं विभवे परमात्मने ॥ परमाय नमस्तुभ्यं कालकंठाय ते नमः ॥ २८ ॥
हिरण्याय परेशाय हिरण्यवपुषे नमः ॥ भीमाय भीमरूपाय भीमकर्मरताय च ॥ २९ ॥ भस्मदिग्धशरीराय रुद्राक्षाभरणाय च ॥ नमो द्वस्वाय
दीर्घाय वामनाय नमोऽस्तु ते ॥ ३० ॥ दुरेवधाय ते देवाग्रेवधाय नमो नमः ॥ धन्विने शूलिने तुभ्य गदिने हलिने नमः ॥ ३१ ॥ नानायुध
धरायैव दैत्यदानवनाशिने ॥ सद्याय सद्यरूपाय सद्योजाताय वै नमः ॥ ३२ ॥ वामाय वामरूपाय वामनेत्राय ते नमः ॥ अघोराय परेशाय
विक्रताय नमो नमः ॥ ३३ ॥ तत्पुरुषाय नाथाय पुराणपुरुषाय च ॥ पुरुषार्थप्रदानाय व्रतिने परमेष्ठिने ॥ ३४ ॥ ईशानाय नमस्तुभ्यमीश्वराय
नमो नमः ॥ ब्रह्मणे ब्रह्मरूपाय नमस्साक्षात्परात्मने ॥ ३५ ॥ उग्रोऽसि सर्वदुष्टानां नियंतासि शिवोऽसि नः ॥ कालकूटाशिने तुभ्यं देवाद्यवनकारिणे
॥ ३६ ॥ वीराय वीरभद्राय रक्षद्वीराय शूलिने ॥ महादेवाय महते पशूनां पतये नमः ॥ ३७ ॥ वीरात्मने सुविद्याय श्रीकंठाय पिनाकिने ॥ नमोऽनंताय
सूक्ष्माय नमस्ते मृत्युमन्यवे ॥ ३८ ॥ पराय परमेशाय परात्परतराय ते ॥ परात्पराय विभवे नमस्ते विश्वमूर्तये ॥ ३९ ॥ नमो विष्णुकलत्राय

रुद्र सं० २
स० त्वं २
अ० ४१

१०२

॥ ९८ ॥

विष्णुक्षेत्राय भानवे ॥ भैरवाय शरण्याय त्र्यंबकाय विहारिणे ॥ ४० ॥ मृत्युंजयाय शोकाय त्रिगुणाय गुणात्मने ॥ चन्द्रसूर्याग्निनेत्राय सर्वकारण-
 सेतवे ॥ ४१ ॥ भवता हि जगत्सर्वं व्याप्तं स्वेनैव तेजसा ॥ परब्रह्म निर्विकारी चिदानंदः प्रकाशवान् ॥ ४२ ॥ ब्रह्मविष्ण्वद्रचन्द्रादिप्रमुखाः
 सकलास्सुराः ॥ मुनयश्चापरे त्वत्तत्संप्रसूता महेश्वर ॥ ४३ ॥ यतो विभर्षिं सकलं विभज्य तनुमष्टधा ॥ अष्टमूर्तिरितीशश्च त्वमाद्यः करुणा-
 मयः ॥ ४४ ॥ त्वद्भयाद्वाति वातोऽयं दहत्यग्निर्भयात्तव ॥ सूर्यस्तपति ते भीत्या मृत्युर्धावति सर्वतः ॥ ४५ ॥ दयासिन्धो महेशान प्रसीद परमे-
 श्वर ॥ रक्ष रक्ष सदैवास्मान् यस्मान्नष्टान् विचेतसः ॥ ४६ ॥ रक्षिताः सततं नाथ त्वयैव करुणानिधे ॥ नानापद्मो वयं शम्भो तथैवाद्य प्रपाहि-
 नः ॥ ४७ ॥ यज्ञस्योद्धरणं नाथ कुरु शीघ्रं प्रसादकृत् ॥ असमाप्तस्य दुर्गेश दक्षस्य च प्रजापतेः ॥ ४८ ॥ भगोऽक्षिणी प्रपद्येत यजमानश्च जीवतु ॥
 पूष्णो दंताश्च रोहंतु भृगोः श्मश्रूणि पूर्ववत् ॥ ४९ ॥ भवतानुगृहीतानां देवादीनां च सर्वशः ॥ आरोग्यं भग्नगात्राणां शंकर त्वायुधाश्मभिः ॥ ५० ॥
 पूर्णभागोऽस्तु ते नाथ वसिष्ठोऽध्वरकर्मणि ॥ रुद्रभागेन यज्ञस्ते कल्पितो नान्यथा क्वचित् ॥ ५१ ॥ इत्युक्त्वा सप्रजेशश्च रमेशश्च कृतांजलिः ॥
 दंडवत्पतितो भूमौ क्षमापयितुमुद्यतः ॥ ५२ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयांकां रुद्रसंहितायां द्वितीये सतीखंडे देवस्तुतिवर्णनं नामै-
 कचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४१ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ श्रीब्रह्मेशप्रजेशेन सदैव मुनिना च वै ॥ अनुनीतश्शंभुरासीत्प्रसन्नः परमेश्वरः ॥ १ ॥ आश्वास्य
 देवान् विष्ण्वादीन् विहस्य करुणानिधिः ॥ उवाच परमेशानः कुर्वन् परमनुग्रहम् ॥ २ ॥ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ शृणुतं सावधानेन मम वाक्यं
 सुरोत्तमौ ॥ यथार्थं वच्मि वां तात वां क्रोधं सर्वदासहम् ॥ ३ ॥ नाद्यं तनौ तु बालानां वर्णमेवानुचितम् ॥ मम मायाभिभूतानां दंडस्तत्र
 धृतो मया ॥ ४ ॥ दक्षस्य यज्ञभंगोऽयं न कृतश्च मया क्वचित् ॥ परं द्वेष्टि परेषां यदात्मनस्तद्भविष्यति ॥ ५ ॥ परेषां कुदनं कर्म न कार्यं तत्कदा
 चन ॥ परं द्वेष्टि परेषां यदात्मनस्तद्भविष्यति ॥ ६ ॥ दक्षस्य यज्ञशीर्णो हि भवत्वजमुखं शिरः ॥ मित्रनेत्रेण संपश्येद्यज्ञभागं भगस्सुरः ॥ ७ ॥
 पूषाभिधस्सुरस्तातौ दद्विर्यज्ञसुपिष्टभुक् ॥ याजमानैर्भग्नदंतस्सत्यमेतन्मयोदितम् ॥ ८ ॥ बस्तश्मश्रुर्भवेदेव भृगुर्मम विरोधकृत् ॥ देवाः प्रकृतिसर्वांगा-
 ये म उच्छेदनं ददुः ॥ ९ ॥ बाहुभ्यामश्विनौ पूष्णो हस्ताभ्यां कृतवाहकः ॥ भवंत्वध्वर्यवश्चान्ये भवत्प्रीत्या मयोदितम् ॥ १० ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्त्वा परमे-
 शानो विरराम दयान्वितः ॥ चराचरपतिर्देवः सम्राड् वेदानुसारकृत् ॥ ११ ॥ तदा सर्वे सुराद्यास्ते श्रुत्वा शंकरभाषितम् ॥ साधुसाध्विति संप्रोचुः परितुष्टाः
 सविष्णुजाः ॥ १२ ॥ ततश्शंभुं समामंज्य मया विष्णुस्सुरर्षिभिः ॥ भूयस्तदेवयजनं ययौ च परया मुदा ॥ १३ ॥ एवं तेषां प्रार्थनया विष्णुप्रभृतिभिस्सुरैः ॥

शि०पु०
॥ ९९ ॥

ययौ कनखलं शंभुर्यज्ञवाटं प्रजापतेः ॥ १४ ॥ रुद्रस्तदा ददर्शाथ वीरभद्रेण यत्कृतम् ॥ प्रध्वंसं त क्रतोस्तत्र देवर्षीणां विशेषतः ॥ १५ ॥ स्वाहा स्वधा
तथा पूषा तुष्टिर्धृतिः सरस्वती ॥ तथान्ये ऋषयस्सर्वे पितरश्चाग्रयस्तथा ॥ १६ ॥ येऽन्ये च बहवस्तत्र यक्षगंधर्वराक्षसाः ॥ त्रोटिता लुंचिताश्चैव
मृताः केचिद्रणाजिरे ॥ १७ ॥ यज्ञं तथाविधं दृष्ट्वा समाहूय गणाधिपम् ॥ वीरभद्रं महावीर्यमुवाच प्रहसन् प्रभुः ॥ १८ ॥ वीरभद्र महाबाहो किं
कृतं कर्म ते त्विदम् ॥ महान् दंडो धृतस्तात देवर्ष्यादिषु सत्वरम् ॥ १९ ॥ दक्षमानय शीघ्रं त्वं येनेदं कृतमीदृशम् ॥ यज्ञो विलक्षणस्तात यस्येदं
फलमीदृशम् ॥ २० ॥ ब्रह्मोवाच ॥ एवमुक्तश्शंकरेण वीरभद्रस्त्वरान्वितः ॥ कबंधमानयित्वाग्रे तस्य शंभोरथाक्षिपत् ॥ २१ ॥ विशिरस्कं च
तं दृष्ट्वा शंकरो लोकशंकरः ॥ वीरभद्रमुवाचाग्रे विहसन् मुनिसत्तम ॥ २२ ॥ शिरः कुत्रेति तेनोक्तं वीरभद्रोऽब्रवीत्प्रभुः ॥ मया शिरो हुतं चाग्नौ
तदानीमेव शंकर ॥ २३ ॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्य वीरभद्रस्य शंकरः ॥ देवान् तथाज्ञपत्प्रीत्या यदुक्तं तत्पुरा प्रभुः ॥ २४ ॥ विधाय कात्स्न्येन च
तद्यदाह भगवान् भवः ॥ मया विष्णवादयः सर्वे भृग्वादीनथ सत्वरम् ॥ २५ ॥ अथ प्रजापतेस्तस्य सवनीयपशोश्शिरः ॥ बस्तस्य संदधुश्शंभोः
कायेनारं सुशासनात् ॥ २६ ॥ संधीयमाने शिरसि शंभुसदृष्टिवीक्षितः ॥ सद्यस्सुप्त इवोत्तस्थौ लब्धप्राणः प्रजापतिः ॥ २७ ॥ उत्थितश्चाग्रतश्शंभुं
ददर्श करुणानिधिम् ॥ दक्षः प्रीतमतिः प्रीत्या संस्थितः सुप्रसन्नधीः ॥ २८ ॥ पुरा हर महाद्वेषकलिलात्माभवद्धि सः ॥ शिवावलोकनात्सद्यश्शर
च्चन्द्र इवामलः ॥ २९ ॥ भवं स्तोतुमनाः सोऽथ नाशक्रोदनुरागतः ॥ उत्कंठाविकलत्वाच्च संपरेतां सुतां स्मरन् ॥ ३० ॥ अथ दक्षः प्रसन्नात्मा शिवं
लज्जासमन्वितः ॥ तुष्टाव प्रणतो भूत्वा शंकरं लोकशंकरम् ॥ ३१ ॥ ॥ दक्ष उवाच ॥ नमामि देवं वरदं वरेण्यं महेश्वरं ज्ञाननिधिं सनातनम् ॥
नमामि देवाधिपतीश्वरं हरिं सदासुखाढ्यं जगदेकबांधवम् ॥ ३२ ॥ नमामि विश्वेश्वर विश्वरूपं पुरातनं ब्रह्मनिजात्मरूपम् ॥ नमामि शर्वं भवभाव
भावं परात्परं शंकरमानतोऽस्मि ॥ ३३ ॥ देवदेव महादेव कृपां कुरु नमोऽस्तु ते ॥ अपराधं क्षमस्वाद्य मम शंभो कृपानिधे ॥ ३४ ॥ अनुग्रहः कृतस्ते हि दंड
व्याजेन शंकर ॥ खलोऽहं मूढधीर्देव ज्ञातं तत्त्वं मया न ते ॥ ३५ ॥ अद्य ज्ञातं मया तत्त्वं सर्वोपरि भवान्मतः ॥ विष्णुब्रह्मादिभिस्सेव्यो वेदवेद्यो महेश्वरः ॥
॥ ३६ ॥ साधूनां कल्पवृक्षस्त्वं दुष्टानां दंडधृक् सदा ॥ स्वतंत्रः परमात्मा हि भक्ताभीष्टवरप्रदः ॥ ३७ ॥ विद्यातपोव्रतधरानसृजः प्रथमं द्विजान् ॥
आत्मतत्त्वं समावेतुं मुखतः परमेश्वरः ॥ ३८ ॥ सर्वापद्भ्यः पालयिता गोपतिस्तु पशूनिव ॥ गृहीतदंडो दुष्टांस्तान् मर्यादापरिपालकः ॥
॥ ३९ ॥ मया दुरुक्तविशिखैः प्रविद्धः परमेश्वरः ॥ अमरानतिदीनाशान् मदनुग्रहकारकः ॥ ४० ॥ स भवान् भगवाञ्छंभो दीनबन्धो परा

रूप सं० ४
स० सं० २
अ० ४२

४०१

॥ ९९ ॥

तपरः ॥ स्वकृतेन महार्हेण संतुष्टो भक्तवत्सल ॥ ४१ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इति स्तुत्वा महेशानं शंकरं लोकशंकरम् ॥ प्रजापतिर्विनीतात्मा विरराम
 महाप्रभुम् ॥ ४२ ॥ अथ विष्णुः प्रसन्नात्मा तुष्टाव वृषभध्वजम् ॥ बाष्पगद्गदया वाण्या सुप्रणम्य कृताञ्जलिः ॥ ४३ ॥ ॥ विष्णुरुवाच ॥ महादेव
 महेशान लोकानुग्रहकारक ॥ परब्रह्म परात्मा त्वं दीनबंधो दयानिधे ॥ ४४ ॥ सर्वव्यापी स्वैरवर्ती वेदवेद्यशः प्रभोः ॥ अनुग्रहः कृतस्तेन
 कृताश्चासुकृता वयम् ॥ ४५ ॥ दक्षोऽयं मम भक्तस्त्वां यन्निर्दिद खलः पुरा ॥ तत् क्षंतव्यं महेशाद्य निर्विकारो यतो भवान् ॥ ४६ ॥ कृतो मयापरा
 धोऽपि तव शंकर मूढतः ॥ त्वद्गुणेन कृतं युद्धं वीरभद्रेण पक्षतः ॥ ४७ ॥ त्वं मे स्वामी परब्रह्म दासोऽहं ते सदाशिव ॥ पोष्यश्चापि सदा ते हि
 सर्वेषां त्वं पिता यतः ॥ ४८ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ देवदेव महादेव करुणासागर प्रभो ॥ स्वतंत्रः परमात्मा त्वं परमेशोऽद्वयोऽव्ययः ॥ ४९ ॥ मम पुत्रोपरि कृतो
 देवानुग्रह ईश्वर ॥ स्वापमानं न गण्य त्वं दक्षयज्ञं समुद्धर ॥ ५० ॥ प्रसन्नो भव देवेश सर्वशापान्निराकुरु ॥ सबोधः प्रेरकस्त्वं मे त्वमेव विनिवारकः ॥
 ॥ ५१ ॥ इति स्तुत्वा महेशानं परमं च महामुने ॥ कृताञ्जलिपुटो भूत्वा विनम्रीकृतमस्तकः ॥ ५२ ॥ अथ शक्रादयो देवा लोकपालास्सुचे
 तसः ॥ तुष्टुवुः शंकरं देवं प्रसन्नमुखपंकजम् ॥ ५३ ॥ ततः प्रसन्नमनसः सर्वे देवास्तथा परे ॥ सिद्धर्षयः प्रजेशाश्च तुष्टुवुः शंकरं मुदा ॥ ५४ ॥
 तथोपदेवनागाश्च सदस्या ब्राह्मणास्तथा ॥ प्रणम्य परया भक्त्या तुष्टुवुश्च पृथक् पृथक् ॥ ५५ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां द्वितीये
 सतीखंडे दक्षदुःखनिराकरणवर्णनं नाम द्विचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४२ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इति स्तुतो रमेशेन मया चैव सुरर्षिभिः ॥ तथान्यैश्च महादेवः प्रसन्नः
 संबभूव ह ॥ १ ॥ अथ शंभुः कृपादृष्ट्या सर्वानृषिसुरादिकान् ॥ ब्रह्मविष्णू समाधाय दक्षमेतदुवाच ह ॥ २ ॥ महादेव उवाच ॥ शृणु दक्ष प्रवक्ष्यामि
 प्रसन्नोऽस्मि प्रजापते ॥ भक्ताधीनः सदाहं वै स्वतंत्रोऽप्यखिलेश्वरः ॥ ३ ॥ चतुर्विधा भजते मां जनाः सुकृतिनस्सदा ॥ उत्तरोत्तरतः श्रेष्ठास्तेषां दक्ष
 प्रजापते ॥ ४ ॥ आर्तो जिज्ञासुरर्थार्थी ज्ञानी चैव चतुर्थकः ॥ पूर्वं त्रयश्च सामान्याश्चतुर्थो हि विशिष्यते ॥ ५ ॥ तत्र ज्ञानी प्रियतरो मम रूपश्च
 स स्मृतः ॥ तस्मात्प्रियतरो नान्यः सत्यं सत्यं वदाम्यहम् ॥ ६ ॥ ज्ञानगम्योऽहमात्मज्ञो वेदांतश्रुतिपारगैः ॥ विना ज्ञानेन मां प्राप्तुं यतंते चाल्पबुद्धयः
 ॥ ७ ॥ न वेदैश्च न यज्ञैश्च न दानैस्तपसा क्वचित् ॥ न शक्नुवन्ति मां प्राप्तुं मूढाः कर्मवशा नराः ॥ ८ ॥ केवलं कर्मणा त्वं स्म संसारं तर्तुमिच्छसि ॥
 अत एवाभवं रुष्टो यज्ञविध्वंसकारकः ॥ ९ ॥ इतः प्रभृति भो दक्ष मत्वा मां परमेश्वरम् ॥ बुद्ध्या ज्ञानपरो भूत्वा कुरु कर्म समाहितः ॥ १० ॥

शि० पु०
॥ १०० ॥

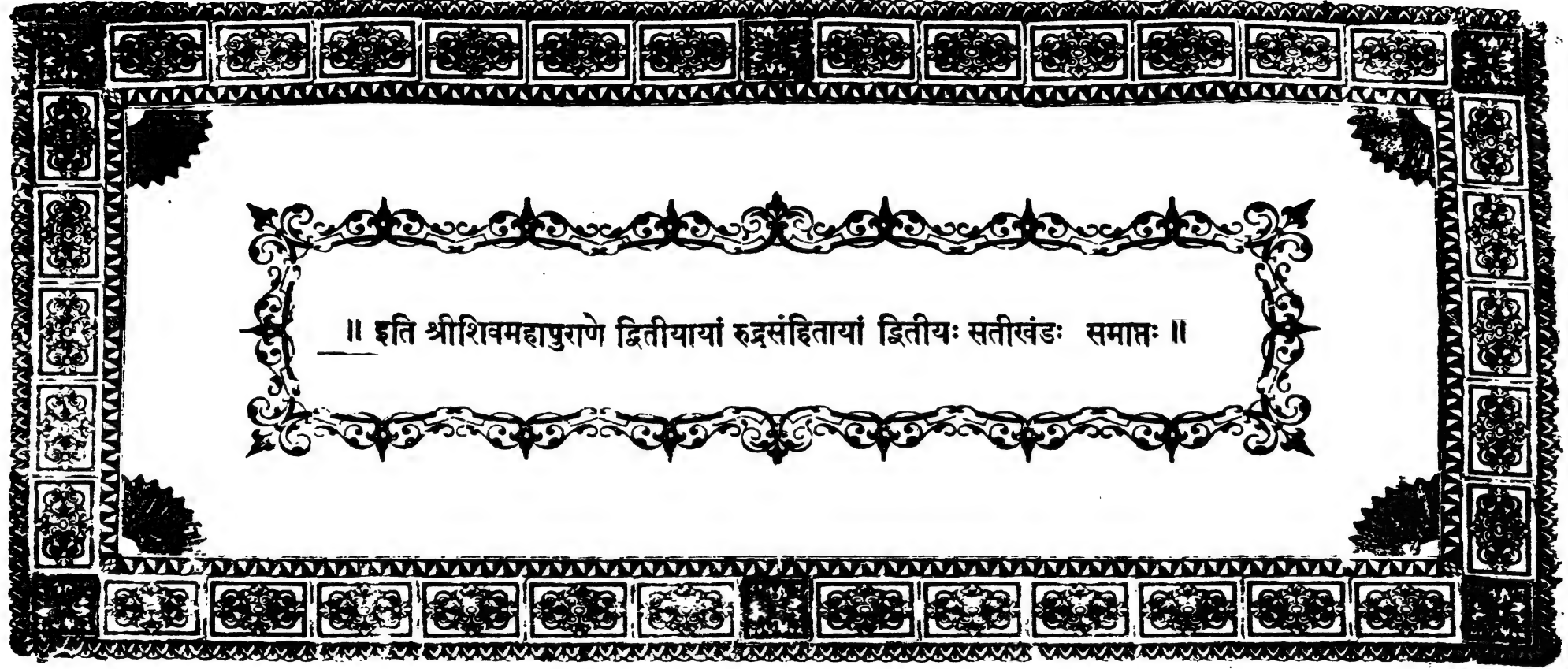
अन्यच्च शृणु सद्बुद्ध्या वचनं मे प्रजापते ॥ वच्मि गुह्यं धर्महेतोः सगुणत्वेऽप्यहं तव ॥ ११ ॥ अहं ब्रह्मा च विष्णुश्च जगतः कारणं
परम् ॥ आत्मेश्वर उपद्रष्टा स्वयं दृग्विशेषणः ॥ १२ ॥ आत्ममायां समाविश्य सोऽहं गुणमयीं मुने ॥ सृजत्रक्षन्हरन्विश्वं दधे संजाः क्रियोचिताः ॥
॥ १३ ॥ अद्वितीये परे तस्मिन् ब्रह्मण्यात्मनि केवले ॥ अज्ञः पश्यति भेदेन भूतानि ब्रह्म चेश्वरम् ॥ १४ ॥ शिरःकरादिस्वांगेषु कुरुते न यथा
पुमान् ॥ पारक्यशेमुषीं कापि भूतेष्वेवं हि मत्परः ॥ १५ ॥ सर्वभूतात्मनामेकभावानां यो न पश्यति ॥ त्रिसुराणां भिदां दक्ष स शान्तिमधिगच्छति
॥ १६ ॥ यः करोति त्रिदेवेषु भेदबुद्धिं नराधमः ॥ नारके स वसेन्नूनं यावदाचन्द्रतारकम् ॥ १७ ॥ मत्परः पूजयेद्देवान् सर्वानपि विचक्षणः ॥
स ज्ञानं लभते येन मुक्तिर्भवति शाश्वती ॥ १८ ॥ विधिभक्तिं विना नैव भक्तिर्भवति वैष्णवी ॥ विष्णुभक्तिं विना मे न भक्तिः कापि प्रजायते ॥ १९ ॥
इत्युक्त्वा शंकरस्त्वामी सर्वेषां परमेश्वरः ॥ सर्वेषां शृण्वतां तत्रोवाच वाणीं कृपाकरः ॥ २० ॥ हरिभक्तो हि मां निन्देत्तथा शैवो भवेद्यदि ॥ तयोः
शापा भवेयुस्ते तत्त्वप्राप्तिर्भवेन्न हि ॥ २१ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्याकर्ण्य महेशस्य वचनं सुखकारकम् ॥ जहर्षुस्सकलास्तत्र सुरमुन्यादयो मुने ॥
॥ २२ ॥ दक्षोऽभवन्महाप्रीत्या शिवभक्तिरतस्तदा ॥ सकुटुम्बस्सुराद्यास्ते शिवं मत्वाखिलेश्वरम् ॥ २३ ॥ यथा येन कृता शंभोः संस्तुतिः परमा
त्मनः ॥ तथा तस्मै वरो दत्तश्शंभुना तुष्टचेतसा ॥ २४ ॥ जप्तः शिवेनाशु दक्षः शिवभक्तः प्रसन्नधीः ॥ यज्ञं चकार संपूर्णं शिवानुग्रहतो मुने ॥ २५ ॥
ददौ भागान्सुरेभ्यो हि पूर्णभागं शिवाय सः ॥ दानं ददौ द्विजेभ्यश्च प्राप्तः शंभुस्वनुग्रहः ॥ २६ ॥ अथो देवस्य सुमहत्तत्कर्म विधिपूर्वकम् ॥ दक्षः
समाप्य विधिवत्सहर्षिभिः प्रजापतिः ॥ २७ ॥ एवं दक्षमखः पूर्णोऽभवत्तत्र मुनीश्वर ॥ शंकरस्य प्रसादेन परब्रह्मस्वरूपिणः ॥ २८ ॥ अथ देवर्षयः
सर्वे शंसंतश्शाकरं यशः ॥ स्वधामानि ययुस्तुष्टाः परेऽपि सुखतस्तदा ॥ २९ ॥ अहं विष्णुश्च सुप्रीतावपि स्वं स्वं परं मुदा ॥ गायन्तौ सुयशः
शंभोः सर्वमंगलदं सदा ॥ ३० ॥ दक्षसंमानितः प्रीत्या महादेवोऽपि सद्गतिः ॥ कैलासं स ययौ शैलं सुप्रीतस्सगणो निजम् ॥ ३१ ॥ आगत्य स्व
गिरिं शंभुस्सस्मारं स्वप्रियां सतीम् ॥ गणेभ्यः कथयामास प्रधानेभ्यश्च तत्कथाम् ॥ ३२ ॥ कालं निनाय विज्ञानी बहु तच्चरितं वदन् ॥ लौकिकीं
गतिमाश्रित्य दर्शयन् कामितां प्रभुः ॥ ३३ ॥ नानीतिकारकः स्वामी परब्रह्म सतां गतिः ॥ तस्य मोहः क्व वा शोकः क्व विकारः परो मुने ॥ ३४ ॥
अहं विष्णुश्च जानीवस्तद्देदं न कदाचन ॥ के परे मुनयो देवा मानुषाद्याश्च योगिनः ॥ ३५ ॥ महिमा शांकरोऽनंतो दुर्विज्ञेयो मनीषिभिः ॥ भक्त
ज्ञातश्च सद्गत्या तत्प्रसादाद्रिना श्रमम् ॥ ३६ ॥ एकोऽपि न विकारो हि शिवस्य परमात्मनः ॥ संदर्शयति लोकेभ्यः कृत्वा तां तादृशीं गतिम् ॥ ३७ ॥

सं० सं० २
सं० सं० २
अ० ४३

॥ १०० ॥

यत्पठित्वा च संश्रुत्वा सर्वलोकमुधीर्मुने ॥ लभते सद्गतिं दिव्यामिहापि मुखमुत्तमम् ॥ ३८ ॥ इत्थं दाक्षायणी हित्वा निजदेहं सती पुनः ॥ यज्ञे
हिमवतः पत्न्यां मेनायामिति विश्रुतम् ॥ ३९ ॥ पुनः कृत्वा तपस्तत्र शिवं ववे पतिं च मा ॥ गौरी भूत्वाऽर्द्धवामांगी लीलाश्चक्रेऽद्भुताशिशया ॥
॥ ४० ॥ इत्थं सतीचरित्रं ते वर्णितं परमाद्भुतम् ॥ भुक्तिमुक्तिप्रदं दिव्यं सर्वकामप्रदायकम् ॥ ४१ ॥ इदमाख्यानमनघं पवित्रं परपावनम् ॥ स्वर्ग्यं
प्रशस्यमायुष्यं पुत्रपौत्रफलप्रदम् ॥ ४२ ॥ य इदं शृणुयाद्भक्त्या श्रावयेद्भक्तिमान्नरान् ॥ सर्वकर्मा लभेत्तात परत्र परमां गतिम् ॥ ४३ ॥ यः पठेत्पा
ठयेद्वापि समाख्यानमिदं शुभम् ॥ सोऽपि भुक्त्वाखिलान् भोगानन्ते मोक्षमवाप्नुयात् ॥ ४४ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां
द्वितीये सतीखंडे दक्षयज्ञानुसंधानवर्णनं नाम त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४३ ॥ ॥ श्रीः ॥ समाप्तोऽयं रुद्रसंहितान्तर्गतसतीखंडो द्वितीयः ॥ ॥
॥ श्रीसांबसदाशिवार्पणमस्तु ॥

॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां द्वितीयः सतीखंडः समाप्तः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ अथ तृतीयः पार्वतीखण्डः प्रारभ्यते ॥ ॥ नारद उवाच ॥ दाक्षायणी सती देवी न्यक्तदेहा पितृभैरवे ॥ कथं गिरिसुता ब्रह्म
 न्वभूव जगदम्बिका ॥ १ ॥ कथं कृत्वा नपऽनुभूय पतिं पतिं शिवं च सा ॥ एतन्मे पृच्छते सत्यकृपय न्व विप्रपते ॥ २ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ शृणु
 त्वं मुनिशार्दूल शिवाचरितमुत्तमम् ॥ पावनं पद्म दिव्यं सञ्जपापहं शुभम् ॥ ३ ॥ यदा दाक्षायणी देवी हरेण सहिता मुदा ॥ हिमाचले सुचि
 क्रीडे लीलया परमेश्वरी ॥ ४ ॥ मत्सुतेयमिति ज्ञात्वा नियतं मानवर्चसा ॥ हिमाचलप्रिया मेना सर्वद्विभिर्गनिर्भरा ॥ ५ ॥ यदा दाक्षायणी रुष्टा
 नाहता पवनं जहौ ॥ पित्रा दक्षेण तद्यज्ञे संगता परमेश्वरी ॥ ६ ॥ तदेव मेनका तां सा हिमाचलप्रिया मुने ॥ शिवलोकास्थिता देवीमार्गिराध
 पिपुस्तदा ॥ ७ ॥ तस्यामहं सुता स्यामित्यवधार्य सती हृदा ॥ न्यक्तदेहा मनो न्वप्रे भवितुं हिमवत्सुता ॥ ८ ॥ समयं प्राप्य सा देवी
 सर्वेश्वरमुता पुनः ॥ सती न्यक्तननुः प्रीत्या मेनकातनयाभवत् ॥ ९ ॥ नाम्ना सा पार्वती देवी तपः कृत्वा सुदुस्तहम् ॥ नारदस्यो
 पदेशाद्रे पतिं प्राप शिवं पुनः ॥ १० ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ब्रह्मन्निषे महाप्राज्ञ वद मे वदतां वर ॥ मेनकायास्ममुत्पत्तिं विवाहं चरितं तथा ॥
 ॥ ११ ॥ धन्या हि मेनका देवी यस्यां जाता सुता सती ॥ अतो मान्या च धन्या च सर्वेषां सा पतिव्रता ॥ १२ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ शृणु
 त्वं नारद मुने पार्वतीमातुरुद्धवम् ॥ विवाहं चरितं चैव पावनं भक्तिवद्धनम् ॥ १३ ॥ अस्त्युतात्मा दिशि वै गिरीशो हिमवान्महान् ॥ पूर्वतो
 हि मुनिश्रेष्ठ महातेजास्समृद्धिभाक् ॥ १४ ॥ द्वैरूप्यं तस्य विख्यातं जगमस्थिभेदनः ॥ वर्णयामि समासेन तस्य सूक्ष्मं स्वरूपकम् ॥ १५ ॥
 पूर्वापरौ तोयनिधी सुविगाह्य स्थितो हि यः ॥ नानारत्नाक्रो गम्यो मानदण्ड इव शितेः ॥ १६ ॥ नानावृक्षममाक्रीणो नानाशृंगसुचित्रितः ॥ सिंह
 व्याघ्रादिपशुभिस्सेवितस्सुखिभिस्सदा ॥ १७ ॥ तुषारनिधिरत्युग्रो नानाश्चर्यविचित्रितः ॥ देवर्षिसिद्धमुनिभिस्सथितः शिवसंप्रियः ॥ १८ ॥
 तपःस्थानोऽतिपूतात्मा पावनश्च महात्मनाम् ॥ तपस्सिद्धिप्रदोऽत्यंतं नानाधात्वाकरशुभः ॥ १९ ॥ स एव दिव्यरूपो हि रम्यः सर्वाङ्गसुन्दरः ॥
 विष्ण्वंशोऽविकृतः शैलगजराजस्सताम्प्रियः ॥ २० ॥ कुलस्थित्यै च स गिरिधर्मवर्द्धनहेतवे ॥ स्वविवाहं कर्तुमैच्छत्पितृदेवहितेच्छया ॥ २१ ॥
 तस्मिन्नवसरे देवाः स्वार्थमाचिन्त्य कृत्स्नशः ॥ ऊचुः पितृन्समागत्य दिव्यान्प्रीत्या मुनीन्वर ॥ २२ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ सर्वं शृणुत नो वाक्यं पितरः
 प्रीतमानसाः ॥ कर्तव्यं तत्तथैवाशु देवकार्येप्सवो यदि ॥ २३ ॥ मेना नाम सुता या वो ज्येष्ठा मङ्गलरूपिणी ॥ तां विवाह्य च सुप्रीत्या हिमाग्न्येन
 महीभृता ॥ २४ ॥ एवं सर्वमहालाभः सर्वेषां च भविष्यति ॥ युष्माकममगणां च दुःखहानिः पदे पदे ॥ २५ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्याकुर्यात्पवनः
 पितृस्ते विमृश्य च ॥ स्मृत्वा शापं सुतानां च प्रोचुगेमिति तद्वचः ॥ २६ ॥ ददुर्मेनां सुविधिना हिमागाय निजान्मजाह ॥ तदा तन्मही महापति

शि० पु०
॥ १०२ ॥

तद्विवाहे सुमङ्गले ॥ २७ ॥ हर्यादयोऽपि ते देवा मुनयश्चापरेऽखिलाः ॥ आजग्मुस्तत्र संस्मृत्य वामदेव भवः प्रिया ॥ २८ ॥
उत्सवं कारयामासुर्दत्त्वा दानान्यनेकशः ॥ सुप्रशस्य पितृन् दिव्यान् प्रशंसुर्हिमाचलम् ॥ २९ ॥ महायोदान्विता देवास्ते सर्वे समुनीश्वराः ॥ संजग्मुः
स्वस्वधामानि संस्मरन्तः शिवाशिवा ॥ ३० ॥ कौतुकं बहु संग्राप्य सुविवाह्य प्रियां च ताम् ॥ आजगाम स्वभवनं मुदमाप गिरिधरः ॥ ३१ ॥
ब्रह्मोवाच ॥ मेनया हि हिमागस्य सुविवाहो मुनीश्वर ॥ प्रोक्तो मे सुखदः प्रीत्या किम्भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ ३२ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां
रुद्रसंहितायां तृतीय पार्वतीखंडे हिमाचलविवाहवर्णनं नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ नारद उवाच ॥ विधे प्राज्ञ वदेदानीं मेनोत्पत्तिं समादगत ॥
अपि शापं समाचक्ष्व कुरु संदेहभंजनम् ॥ १ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ शृणु नारद सुप्रीत्या मेनोत्पत्तिं विवेकतः ॥ मुनिभिः सह वक्ष्येऽहं सुतर्क्य महाबुध
॥ २ ॥ दक्षनामा मम सुतो यः पुरा कथितो मुने ॥ तस्य जाताः सुताः षष्टिप्रमितास्सृष्टिकारणाः ॥ ३ ॥ तासां विवाहदमकरोत्स वरैः कश्यपादिभिः
विदितं ते समस्तं तत्प्रस्तुतं शृणु नारद ॥ ४ ॥ तासां मध्ये स्वधानाग्नीं पितृभ्यो दत्तवान्सुताम् ॥ तिस्रोऽभवन्सुतास्तस्यास्सुभगा धर्ममूर्तयः
॥ ५ ॥ तासां नामानि शृणु मे पावनानि मुनीश्वर ॥ सदा विघ्नहराण्येव महामंगलदानि च ॥ ६ ॥ मेनानाम्नी सुता ज्येष्ठा मध्या धन्या कला
वती ॥ अन्त्या एतास्सुतास्सर्वाः पितृणाम्मानसोद्भवाः ॥ ७ ॥ अयोनिजाः स्वधायाश्च लोकतस्तत्सुता मताः ॥ आसां प्रोच्य सुनामानि सर्वान्का
माञ्जनो लभेत् ॥ ८ ॥ जगद्व्याः सदा लोकमातरः पामोददाः ॥ योगिन्यः परमा ज्ञाननिधानास्तास्त्रिलोकगाः ॥ ९ ॥
एकस्मिन्समये तिस्रो भगिन्यस्ता मुनीश्वर ॥ श्वेतद्वीपं विष्णुलोकं जग्मुर्दर्शनहेतवे ॥ १० ॥ कृत्वा प्रणामं विष्णोश्च संस्तुतिं
भक्तिसंयुताः ॥ तस्थुस्तदाज्ञया तत्र सुसमाजो महानभूत् ॥ ११ ॥ तदैव सनकाद्यास्तु सिद्धा ब्रह्मसुता मुने ॥ गतास्तत्र हरिं नत्वा
स्तुत्वा तस्थुस्तदाज्ञया ॥ १२ ॥ सनकाद्यान्मुनीन् दृष्ट्वा तस्थुस्तान्सकला द्रुतम् ॥ तत्रस्थान्संस्थितान् तत्त्वा देवाद्याल्लोकवन्दितान् ॥ १३ ॥
तिस्रो भगिन्यस्तास्तत्र नोत्तस्थुर्मोहिता मुने ॥ मायया दैवविवशाश्शङ्करस्य परात्मनः ॥ १४ ॥ मोहिनीं सर्वलोकानां शिवमायां गरीयसी ॥
नदधीनं जगत्सर्वं शिवेच्छा सा प्रकीर्त्यते ॥ १५ ॥ प्रारब्धं प्रोच्यते सैव तन्नामानि ह्यनेकशः ॥ शिवेच्छया भवत्येव नात्र कार्या विचारणा
॥ १६ ॥ भूत्वा तद्वशास्ता वै न चक्रुरपि तन्नतिम् ॥ विस्मितास्सम्प्रदृश्यैव संस्थितास्तत्र केवलम् ॥ १७ ॥ तादृशीं तद्वतिं दृष्ट्वा सनकाद्या
मुनीश्वराः ॥ ज्ञानिनोऽपि परं चक्रुः क्रोधं दुर्विषहं च ते ॥ १८ ॥ शिवेच्छामोहितस्तत्र सक्रोधास्ता उवाच ॥ १ ॥ समत्कुमारो योगीशश्शापं दण्डकरं

रुद्र तं
पा० खं० २
अ० २

३५४

॥ १०२ ॥

इत् ॥ १९ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ यूय तिस्रो भगिन्यश्च मुदा सद्भुनेन्द्रिणः ॥ अजातशत्रुनिष्ठा हि पितृकन्या अपि ध्रुवम् ॥ २० ॥
अभ्युत्थानं कृतं नो वो नमस्कारेऽपि सर्व्वेषां मोहिताः परमात्मना ॥ यथा श्रद्धया सम्भवन्तु तिस्रोऽप्य ज्ञानमोहिताः ॥
स्वकर्म्मणः प्रभावेण लभध्वं सुखदीप्तजम् ॥ २१ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्यथर्षभ साधव्यस्मादस्मिन्नोक्तिं चकिता वृणा ॥ पतित्वा पादयोस्तस्य
पश्यन्तीत्यमरकाः ॥ २२ ॥ गिरिवन्धवा उवाच ॥ मुनिवर्य्य दद्यात्सिन्धो प्राज्ञो मयं चापरा ॥ त्वत्प्रणामं देवं मृदा कुमदे स्म न भावनः ॥ २३ ॥
प्राज्ञः च कन्दल विभक्तो दोषा महाभुजे ॥ अनुग्रहे कुमुदपाये लभेत् स्वयति पते ॥ २४ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ श्रुत्वा तद्वचनं तात प्रोवाच स मुनि
स्तदा ॥ आपरेदारं प्रपतात्मा मेदिता शिवनायया ॥ २५ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ निरालसतयास्मिन्नः शृणुत प्रीतमानसाः ॥ वचनं मय शोकघ्न
सुखदं सर्व्वदेव वः ॥ २६ ॥ विष्णोरंशस्य शैलस्य दिग्धाधाम्न्य कामिनी ॥ ज्येष्ठा भवतु तत्कन्या भविष्यत्येव पार्वती ॥ २७ ॥ कन्या प्रिया द्वितीया
तु योगिनी जनकस्य च ॥ तस्याः कन्या मृदालस्पर्शात्मा मेदिता भविष्यति ॥ २८ ॥ इत्यथर्षभ पश्यस्य कनिष्ठा च कलावती ॥ भविष्यति प्रिया
गङ्गा तत्सुता द्वापरान्ततः ॥ २९ ॥ सनत् कुमार उवाच ॥ तनूमेन केवलम् गमिष्यति पूर्णं पदम् ॥ ३० ॥ आचार्य्य व सीत
य सीरध्वजो जनकवंशजः ॥ जीवन्मुक्तो महायोगी देवपुरंदरः ॥ ३१ ॥ अथर्वान् उपपास्य प्रीत्यान्कन्यया सह ॥ जीवन्मुक्ता
च गोलोके गमिष्यति न संशयः ॥ ३२ ॥ विता विदति मरिया कृपां कुन मरियः ॥ सुखस्य गोपेदेखे प्रभवे दुर्लभं सुखम् ॥ ३३ ॥ यूयं
पितृणां तनयास्सर्वास्त्वर्गेविलासिकाः ॥ कर्मशयश्च गुणमाक्रमवाट्टेऽणुदर्शिताः ॥ ३४ ॥ अथर्वान् पुनरप्याह गतक्रियो मुनीश्वरः ॥ शिवं संस्पृष्ट्य
पतसा ज्ञानदं भुक्तिमुक्तिदम् ॥ ३५ ॥ अपरं शृणुत प्रीत्या महच्चस्सुखदं मदा ॥ यत्तु यूयं शिवप्रीता मान्या पूज्या ह्यभीक्ष्णशः ॥ ३६ ॥
मेतायास्तनया देवी पार्वती जगदम्बिका ॥ भविष्यति प्रिया शम्भोस्तपः कन्या सुदुस्महम् ॥ ३७ ॥ धन्या सुता सुता सीता रामपत्नी भवि
ष्यति ॥ लांकिकाचास्माश्रित्य रमणेन विहरिष्यति ॥ ३८ ॥ कलावती सुता गङ्गा साभातोलेकवासिनी ॥ गुह्यहनिबद्धा सा कुण्डली
भविष्यति ॥ ३९ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्थमाभाष्य स मुनिप्रीतार्भिस्सह संस्तुतः ॥ सनत्कुमारे मगधान्द्रैवान्हितोऽभवत् ॥ ४० ॥ तिस्रो भगि
न्यस्तास्मान् पितृणां मानसा सुताः ॥ गतपापास्सुखं प्राप्य स्वधाम प्रयच्छुर्नुम ॥ ४१ ॥ इति श्रीशिवपुराणे द्वितीयोऽध्यायः सप्तमंहितायां तृतीये
सार्वतीखण्डे पूर्वगतिवर्णनं नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ नाद उवाच ॥ विधे प्राज्ञ महार्थामन्वद मे पदार्ता वर ॥ ततः परं किमभवदिति

सि० पु०
॥ १०३ ॥

विष्णुसद्गुरोः ॥ ३ ॥ अद्भुतेय कथा प्रोक्ता मेनापूर्वगतिः शुभा ॥ विवाहश्च श्रुतस्सम्यक्कारणं चाग्ने वद ॥ २ ॥ मेनां विवाह्य स गिरिः कृतवान्नि-
ततः परम् ॥ पार्वती कथमुपपन्ना तस्यां वै जगदम्बिका ॥ ३ ॥ तपस्सुदुस्सह कृत्वा कथं प्राप पतिं हम् ॥ एतत्सर्वं समाचक्ष्व विस्तराच्छांकरं यशः
॥ ४ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ मुने त्वं यत् सुप्रीत्या शांकरं सुयशश्शुभम् ॥ यच्छ्रुत्वा ब्रह्महा शुद्धधर्म्मवान्कामानवाप्नुयात् ॥ ५ ॥ यदा मेनाविवाहं तु कृत्वाग-
च्छद्गिरिर्गृहम् ॥ तदा ममभुत्स मे जातस्त्रिषु लोकेषु नाम् ॥ ६ ॥ हिमाचलोऽपि सुप्रातश्चकार पण्यसवम् ॥ धूम्रगन्धर्वगणांश्च परानानर्च सद्भिया ॥ ७ ॥
मर्वे द्विजाश्च सन्तुष्टा दत्त्वाशीर्वचनं यत् ॥ ययुस्तन्मे स्वन्वयम् कथमुपपन्नं वद ॥ ८ ॥ हिमाचलोऽपि सुप्रीतो मेनया सुखदे गृहे ॥ रोमेऽन्यत्र
व सुस्थाने नन्दनादिवनेष्वपि ॥ ९ ॥ तस्मिन्प्रवसत रेवा मुने विष्णवादिकोऽग्निरा ॥ मुनयश्च महात्मानः प्रजग्मुर्धृधरान्तिके ॥ १० ॥ दृष्ट्वा ताना-
गनान्देवान्प्रगनाम मुदा गिरिः ॥ समानं कृतवान्भक्त्या प्रशमन्सद्विधिं महात् ॥ ११ ॥ माधवलितेशीषो हि स तुष्टाव सुभक्तितः ॥ रोमोद्गमो
महानासीद्गिरिः प्रेमाश्रजेऽपतन् ॥ १२ ॥ ततः प्रणम्य सुप्रीतो हिमशैलः प्रपद्यते ॥ उवाच प्रणतो भूत्वा मुने विष्णवादिकान्सुरान् ॥ १३ ॥
॥ हिमाचल उवाच ॥ अद्य मे सफलं जन्म सफलं सुमहत्तपः ॥ अद्य मे सफलं ज्ञानमद्य मे सफलः विवाहः ॥ १४ ॥ धन्योऽहमद्य संजातो धन्या
मे सकला शितिः ॥ धन्य कुलं तथा दागन्सर्वं धन्यं न संशयः ॥ १५ ॥ यतः समागताः सर्वे पित्रोः सर्वे एकदा ॥ मां निदेशयत प्रीत्योचितं
मत्वा स्वसेवकम् ॥ १६ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इति श्रुत्वा महीधरस्य वचनं ते सुगन्तवः ॥ ऊयुर्हयोदयः प्रीताः सिद्धिं मत्वा स्वकार्यतः ॥ १७ ॥
देवा उचुः ॥ हिमाचल महाप्राज्ञ शृण्वस्मद्वचनं हितम् ॥ यदर्थमागतास्सर्वे तद्ब्रूमः प्रीतिता वयम् ॥ १८ ॥ या पुरा जगदम्बोमा दक्षकन्याऽभव
द्गिरिः ॥ रुद्रपत्नी हि सा भूत्वा चिक्रीडे सुचिरं भुवि ॥ १९ ॥ पितृतोऽनादरं प्राप्य संस्मृत्य स्वपणं सती ॥ जगाम स्वपदं त्यक्त्वा तच्छ्रीः
तदाम्बिका ॥ २० ॥ सा कथा विदिता लोके तवापि हिमभूधर ॥ एवं सति महालाभो भवेदेवगणस्य हि ॥ २१ ॥ सर्वस्य भवनश्चापि स्युस्सर्वं
ते वशास्सुराः ॥ २२ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्याकर्ण्य वचस्तेषां हर्यादीनां गिरीश्वरः ॥ तथास्त्विति प्रसन्नात्मा प्रोवाच नच आदरात् ॥ २३ ॥
अथ ते च समादिश्य तद्विधिं परमादरात् ॥ स्वयं जग्मुश्च शरणमुमायाश्शङ्करस्त्रियः ॥ २४ ॥ सुस्थले मनसा स्थित्वा सस्मरुर्जगदम्बिकाम् ॥
प्रणम्य बहुशस्तत्र तुष्टुवुः श्रद्धया सुराः ॥ २५ ॥ देवा उचुः ॥ देव्युमे जगतामम्ब शिवलोकनिवासिनि ॥ सदा शिवप्रिये दुर्गे त्वां नमामि महेश्वरि ॥
॥ २६ ॥ श्रीशक्तिं पावनां शान्तां पुष्टिं परमपावनीम् ॥ वयं नमामहे भक्त्या महदव्यक्तरूपिणीम् ॥ २७ ॥ शिवां शिवकरां शुद्धां स्थूलां सूक्ष्मां

रुद्र सं० २
पा० खं ३
अ० ३

३११

॥ १०३ ॥

रायणाम् ॥ अन्तर्विद्यासुविद्याभ्यां सुधीता त्वां नमामहे ॥ २८ ॥ यः श्रद्धां तव धृतिं स्तुते श्रीमन्मन्त्रं सर्वलोका ॥ तव दीप्तिं सूर्यवता स्वप्रप-
 प्रकाशिता ॥ २९ ॥ या च ब्रह्माण्डसम्याने जगज्जीवेषु या जगत् ॥ आप्याययति प्रह्लादितुणान् तां नमामहे ॥ ३० ॥ गायत्री त्वं वेदमाता त्वं सा
 वित्री सरस्वती ॥ त्वं वार्ता सर्वजगतां त्वं त्रयी धर्महोषिणी ॥ ३१ ॥ निद्रा त्वं सर्वभूतेषु शुभा दृतिम्वमेव हि ॥ तृप्या कान्तिश्छाविस्तुष्टिस्सर्वानन्दकरी
 सदा ॥ ३२ ॥ त्वं लक्ष्मीः पुण्यकर्तृणां त्वं ज्येष्ठा योषिणी मदा ॥ त्वं शान्तिः सर्वजगतां त्वं धात्री प्राणपोषिणी ॥ ३३ ॥ त्वं तत्त्वरूपा भूतानां पञ्चानामपि
 साकृत् ॥ त्वं हि नैतिभूतां नीतिर्व्ययमायस्वरूपिणी ॥ ३४ ॥ नीतिम्व मासं दम्य ग्रन्थिं मन्त्रं पञ्चपां दृतिमात्रवेदस्य तथा मात्रार्थेणस्य
 परा गतिः ॥ ३५ ॥ समस्तगीर्वाणगणस्य शक्तिममोमयी दानृगुणैकदृश्या ॥ रजःप्रपञ्चानु भवेत्कृपा या न क्षुता भव्यकरी स्तुतेह ॥ ३६ ॥
 संसारसागरकरालभवाद्गुह्यनिस्तारका त्वगि च निर्धीनहीनाम् ॥ अष्टाङ्गयोगपापपल्लवनिदृशा विन्यवागमासनिस्तां प्रणमाम तां वै
 ॥ ३७ ॥ नासाशिवक्रमुजवर्जिता मानसे च धृत्या सुखानि वितनोऽपि सदैव जन्ता ॥ निद्रेति यातिसुभगा जगती भवतां सा नः प्रसन्नदत्त भव
 स्थितिपालनाय ॥ ३८ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इति स्तुत्वा महेशानी जगदम्याभुमां सर्ताम् ॥ सुप्रममनसः सर्वे तस्थुस्त दर्शनेप्सवः ॥ ३९ ॥ इति
 श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसहितायां तृतीयं पार्वतीखण्डं देवस्तुतिर्नाम तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्यं देवैः स्तुता देवी दुर्गा
 दुर्गातिनाशिनी ॥ अविर्भव देवानां पुरतो जगदम्बिका ॥ १ ॥ रथः स्वमय दिव्य संस्थिता परावृत्तः ॥ शार्ङ्गकाशास्त्रमयुतं सुदुर्लभं तत्परं ॥
 काटिसूर्याधिकाभामरम्यावयवभासिनी ॥ स्वतजोर्गर्भमव्यम्या वररूपा भस्मच्छविः ॥ २ ॥ अतुपमा महाभार्या सदाशिवायै दक्षिणी ॥ त्रिगुणा
 निगुणा नित्या शिवलोकनिवासिनी ॥ ३ ॥ त्रिदशजननी चण्डी शिवा सर्वविनाशिनी ॥ सर्वमाता महानिद्रा सर्वन्वजनतारिणी ॥ ४ ॥ तजोर्गरे
 प्रभावात् सा तु दृष्टा सुरैश्शिवा ॥ तुष्टुबुक्तां पुनस्ते वै सुरा दर्शनकाशिणः ॥ ५ ॥ अथ देवगुणास्सर्वे विष्णवाद्या दर्शनेप्सवः ॥ ददृशुजगदम्ब
 तां तत्कृपां प्राप्य तत्र हि ॥ ७ ॥ बभूवानन्दसन्दोहः सर्वेषां त्रिदिवाकसाय ॥ पुनः पुनः प्रणमुक्तां तुष्टुबुक्तां विनोपता ॥ ८ ॥ ॥ देवाः द्रव्यः ॥
 शिवे शर्वाणि कल्याणि जगदम्ब महेश्वरि ॥ त्वां नताः सर्वथा देवा वयं सर्गविनाशिनीम् ॥ ९ ॥ नहि जायन्ति वेदशि वैश्यास्त्राणि दुष्टदम्बाः ॥
 अतीतो महिमा ध्यानं तव वाङ्मनसोश्शिखे ॥ १० ॥ अतद्व्यावृत्तितन्त्रं वै चकित चकितं सदा ॥ अभिधत्ते शुक्तिपि पुराणं का कथा मता ॥ ११ ॥
 जानन्ति बहवो भक्तान्त्वन्तुगां प्राप्य भक्तिः ॥ शरणागतभक्तानां न कुत्रापि नयार्थिकम् ॥ १२ ॥ विज्ञातं भणु सुधीता यन्तः ॥ गन्तारसदम्बिके ॥

शि०पु०

॥ १०४ ॥

तव देवि महादेवि दीनतो वर्णयानहे ॥१३॥ पुरा दक्षसुता भूत्वा संजाता हवल्लभा ॥ ब्रह्मणश्च परेषां वानाशयत्त्वमकं भवत् ॥१४॥ पितृतोऽनादरं
प्राप्यात्यजः पणवशात्तनुम् ॥ स्वलोकमगमस्त्वं बालभट्टः खं हरोऽपि हि ॥१५॥ नहि जातं प्रपूर्णं तदेवकार्यं महेश्वरि ॥ व्याकुला मुनयो देवाश्च
रणं त्वां गता वयम् ॥१६॥ पूर्णं कुरु महेशानि निर्जराणां मनोरथम् ॥ सनत्कुमारवचनं सुफलं स्याद्यथा शिवे ॥१७॥ अवतीर्य क्षितौ देवि
रुद्रपत्नी पुनर्भव ॥ लीलां कुरु यथायोग्यं नानुनिर्जगः सुखम् ॥१८॥ सुखी स्यादेवि रुद्रोऽपि कैलासाचलसंस्थितः ॥ सर्वं ज्ञातुं मुनिना
दुःखं नश्यतु कृत्स्नशः ॥१९॥ ब्रह्मोवाच ॥ इति प्रोच्यामरास्सर्वे विष्णवाद्याः प्रेमसंकुलाः ॥ मौनमास्थाय संनस्थुर्भक्तिनम्रात्ममत्तयाः ॥२०॥
शिवापि सुप्रसन्नाभूदाकर्ण्यामरसंस्तुतिम् ॥ आकलय्याथ तद्वेतुं संस्मृत्य स्वप्रभुं शिवम् ॥२१॥ उवाचोमा तदा देवी सम्बोध्य विबुधाश्च ताव ॥
विहस्य मापतिमुखान्सदया भक्तवत्सला ॥२२॥ उमोवाच ॥ हे हरे हे विधे देवा मुनयश्च गतव्यथा ॥ सर्वे शृणुत मदाक्यं प्रसन्ना न संशयः
॥२३॥ चार्तिं मम सर्वत्र त्रैलोक्यस्य सुखावहम् ॥ कृतं मयैव सकलं दक्षमोहादिकं च तत् ॥२४॥ अवतारं दर्शयामि क्षितौ पुनः न संशयः ॥
ब्रह्मो हेतवोऽप्यत्र तद्वदामि महादरात् ॥२५॥ पुरा हिमाचलो देवा मेना चातिसुभक्तितः ॥ सेवां मे चक्रुस्ततः जननीवत्सनीतनाः ॥२६॥
इदानीं कुरुतस्सेवां सुभक्त्या मम नित्यशः ॥ मेना विशेषतस्तत्र सुतात्वे नात्र संशयः ॥२७॥ रुद्रो गच्छतु ययं चावतारं हिमवद्गुहे ॥ अतश्चा
वतारिष्यामि दुःखनाशो भविष्यति ॥२८॥ सर्वे गच्छन् धाम स्वं स्वं सुखं लभतां चिरम् ॥ अवतीर्य सुता भूत्वा मेनाया दास्य उत्सुगम् ॥
॥२९॥ हृष्यन्ती भविष्यामि सुगुप्तं मतमात्मनः ॥ अद्रुता शिवलीला हि ज्ञानिनामपि मोहिनी ॥३०॥ यावत्प्रभृति म त्यक्ता स्वतनुर्दक्षजा
पुराः ॥ पितृतोऽनादरं दृष्ट्वा स्वामिनस्तन्कृतौ गता ॥३१॥ तदाप्रभृति स स्वामी रुद्रः कालाग्निसंज्ञकः ॥ दिगम्बरो बभूवाशु मच्चिन्तनपरायणः
॥३२॥ मम रोषं कृतौ दृष्ट्वा पितुस्तत्र गता सर्ता ॥ अत्यजन्स्वननं प्रीत्या भर्भजति विचारतः ॥३३॥ योग्यभूतमदनं न्यक्त्वा कृत्वा वेषमलौकि
कम् ॥ न सेहे विरहं सत्या मद्रपाया महेश्वरः ॥३४॥ मम हेतोर्महादुःखी स बभूव कुवेषभृत् ॥ अत्यजत्स तदाग्न्य कामजं सुखमुत्तमम् ॥३५॥
अन्यच्छृणुत हे विष्णो हे विधे मुनयः सुराः ॥ महाप्रभोर्महेशस्य लीलां भुवनपालिनिभिः ॥३६॥ विधाय भालां सुप्रीत्या ममास्थनां विष्ठाकुलः ॥ न
शान्तिं प्राप कुत्रापि प्रबुद्धोऽप्येक एव सः ॥३७॥ इतस्ततो रुरोदोच्चैरनीश इव स प्रभुः ॥ योग्यायोग्यं न बुबुधे भ्रमन्सर्वत्र सर्वदा ॥३८॥ इत्थं
लीलां हरोऽकार्षीदृश्यन्कामिनां प्रभुः ॥ उचे कामुकवद्वाणीं विरहव्याकुलामिव ॥३९॥ वस्तुतोऽविकृतोऽदानोऽस्यजितः परमेश्वरः ॥ परिपूर्णः

रुद्र सं० ३

पा० ख० ३

अ० ४

३५५

॥ १०४ ॥

शिवः स्वामी मायाधीशोऽखिलेश्वरः ॥ ४० ॥ अन्यथा मोहतस्तस्य किं कामाच्च प्रयोजनम् ॥ विकारेणादि केनाशु मायालिप्तो न स प्रभुः ॥ ४१ ॥
 हृदोऽतीवेच्छति विभुस्स मे कर्तुं करग्रहम् ॥ अवतारं क्षितौ मेनाहिमाचलगृहे सुराः ॥ ४२ ॥ अतश्चावतारिष्यामि रुद्रसन्तोषहेतवे ॥ हिमाग-
 पत्न्यां मेनायां लौकिकीं गतिमाश्रिता ॥ ४३ ॥ भक्ता रुद्रप्रिया भूत्वा तपः कृत्वा सुदुस्सहम् ॥ देवकार्यं करिष्यामि सत्यं सत्यं न संशयः ॥ ४४ ॥
 गच्छत स्वगृहं सर्वे भवं भजत नित्यशः ॥ तत्कृपातोऽखिलं दुःखं विनश्यति न संशयः ॥ ४५ ॥ भविष्यति कृपालोस्तु कृपया मंगलं सदा ॥
 वन्द्या पूज्या त्रिलोकेऽहं तज्जायेति च हेतुतः ॥ ४६ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्त्वा जगदम्बा सा देवानां पश्यतां तदा ॥ अन्तर्दये शिवा तात स्व-
 लोकम्प्राप वै द्रुतम् ॥ ४७ ॥ विष्ण्वादयस्सुरास्सर्वे मुनयश्च मुदान्विताः ॥ कृत्वा तदिशि संनामं स्वस्वधामाणि संययुः ॥ ४८ ॥ इत्थं दुर्गासु-
 रितं वर्णितं ते मुनीश्वर ॥ सर्वदा सुखदं नृणां भुक्तिमुक्तिप्रदायकम् ॥ ४९ ॥ य इदं शृणुयान्नित्यं श्रावयेद्वा समाहितः ॥ पठेद्वा पाठयेद्वापि सर्वा-
 न्कामानवाप्नुयात् ॥ ५० ॥ इति श्रीशिवपुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां तृतीये पार्वतीखण्डे देवसान्त्वनं नाम चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥
 ॥ नारद उवाच ॥ अन्तर्हितायां देव्यां तु दुर्गायां स्वगृहेषु च ॥ गतेष्वमरवृन्देषु किमभूत्तदनन्तरम् ॥ १ ॥ कथं मेनागिरीशौ च तेपाते-
 परमन्तपः ॥ कथं सुताऽभवत्तस्य मेनायान्तात तद्वद ॥ २ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ विप्रवर्य्य सुतश्रेष्ठ शृणु तच्चरितं महत् ॥ प्रणम्य शङ्कर-
 भक्त्या वच्मि भक्तिविवर्द्धनम् ॥ ३ ॥ उपदिश्य गते तात सुखवृन्दे गिरीश्वरः ॥ हयादौ मेनका चापि तेपाते परमन्तपः ॥ ४ ॥
 अहर्निशं शिवां शम्भुं चिन्तयन्तौ च दम्पती ॥ सम्यगारेधतुर्नित्यं भक्तियुक्तेन चेतसा ॥ ५ ॥ गिरिप्रियातीव मुदानर्च देवीं
 शिवेन सा ॥ दानन्ददौ द्विजेभ्यश्च सदा ततोषहेतवे ॥ ६ ॥ चैत्रमासं समारभ्य सप्तविंशतिवत्सरान् ॥ शिवां सम्पूजयामासापत्या-
 र्थिन्यन्वहं रता ॥ ७ ॥ अष्टम्यामुपवासन्तु कृत्वादात्रवमीतिथौ ॥ मोदकैर्बलिपिष्टैश्च पायसैर्गन्धपुष्पकैः ॥ ८ ॥ गङ्गायामौषधिप्रस्थे
 कृत्वा मूर्तिं महीमयीम् ॥ उमायाः पूजयामास नानावस्तुसमर्पणैः ॥ ९ ॥ कदाचित्सा निराहारा कदाचित्सा धृतव्रता ॥ कदाचित्पवनाहारा-
 कदाचिज्जलभुग्द्वाभूत् ॥ १० ॥ शिवाविन्यस्तचेतस्का सप्तविंशतिवत्सरान् ॥ निनाय मेनका प्रीत्या परं सा मृष्टवर्चसा ॥ ११ ॥ सप्तविंशति-
 वर्षान्ते जगन्माता जगन्मयी ॥ सुप्रीताभवदत्यर्थमुमा शंकरकामिनी ॥ १२ ॥ अनुग्रहाय मेनायाः पुरतः परमेश्वरी ॥ आविर्बभूव सा देवी सन्तु-
 षा तत्सुभक्तिः ॥ १३ ॥ दिव्यावयवसंयुक्ता तेजोमण्डलमध्यगा ॥ उवाच विहसन्ती सा मेनां प्रत्यक्षतां गता ॥ १४ ॥ ॥ देव्युवाच ॥ वर-

शि०पु०
॥ १०५ ॥

ब्रह्म महासाध्वि यत्ते मनसि वर्तते ॥ सुप्रसन्ना च तपसा तवाहं गिरिकामिनि ॥ १५ ॥ यत्प्रार्थितं त्वया मेने तपोव्रतसमाधिना ॥ दास्ये तेऽहं
च तत्सर्वं वाञ्छितं यद्यदा भवेत् ॥ १६ ॥ ततस्सा मेनका देवीं प्रत्यक्षां कालिकान्तदा ॥ दृष्ट्वा च प्रणनामाथ वचनं चेदमब्रवीत् ॥ १७ ॥
॥ मेनोवाच ॥ देवि प्रत्यक्षतो रूपन्दृष्टन्तव मयाऽधुना ॥ त्वामहं स्तोतुमिच्छामि प्रसन्ना भव कालिके ॥ १८ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ अथ सा मेनये
त्युक्ता कालिका सर्वमोहिनी ॥ बाहुभ्यां सुप्रसन्नात्मा मेनकां परिष्वजे ॥ १९ ॥ ततः प्राप्तमहाज्ञाना मेनका कालिकां शिवाम् ॥ तुष्टाव वाग्भि
रिष्टाभिर्भक्त्या प्रत्यक्षतां गताम् ॥ २० ॥ ॥ मेनोवाच ॥ महामायां जगद्धात्रीं चण्डिकां लोकधारिणीम् ॥ प्रणमामि महादेवीं सर्वकामार्थदायि
नीम् ॥ २१ ॥ नित्यानन्दकरीं मायां योगनिद्रां जगत्प्रसूम् ॥ प्रणमामि सदा सिद्धां शुभसारसमालिनीम् ॥ २२ ॥ मातामहीं सदानन्दां भक्त
शोकविनाशिनीम् ॥ आकल्पं वनितानां च प्राणिनां बुद्धिरूपिणीम् ॥ २३ ॥ सा त्वं बन्धच्छेदहेतुर्यतीनां कस्ते गेयो मादृशीभिः प्रभावः ॥ हिंसा
या बाधर्ववेदस्य सा त्वं नित्यं कामं त्वं ममष्टं विधेहि ॥ २४ ॥ नित्यानित्यैर्भावहीनैः परास्तैस्तत्तन्मात्रैर्योज्यते भूतवर्गः ॥ तेषां शक्तिस्त्वं सदा
नित्यरूपा काले योषा योगयुक्ता समर्था ॥ २५ ॥ योनिर्धरित्री जगतां त्वमेव त्वमेव नित्या प्रकृतिः परस्तात् ॥ यथा वशं क्रियते ब्रह्मरूपं सा त्वं नित्या
मे प्रसीदाद्य मातः ॥ २६ ॥ त्वं जातवेदोगतशक्तिरूपा त्वं दाहिका मूर्यकरस्य शक्तिः ॥ आह्लादिका त्वं बहुचन्द्रिका या तान्त्वामहं स्तौमि नमामि
चण्डीम् ॥ २७ ॥ योषाणां सत्प्रिया च त्वं नित्या त्वं चोर्ध्वरेतसाम् ॥ वाञ्छा त्वं सर्वजगतां माया च त्वं यथा हरेः ॥ २८ ॥ या चेष्टरूपापि
विधाय देवी सृष्टिस्थितीनाशमयी च कर्त्री ॥ ब्रह्माच्युतस्थाणुगरीर्हेतुस्सा त्वं प्रसीदाद्य पुनर्नमस्ते ॥ २९ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ तत इत्थं स्तुता
दुर्गा कालिका पुनरेव हि ॥ उवाच मेनकां देवीं वाञ्छितं वरयेत्युत ॥ ३० ॥ उमोवाच ॥ ब्रह्मप्रिया मम त्वं हि हिमाचलविलसिनि ॥ यदि
च्छसि ध्रुवन्दास्ये नादेयं विद्यते मम ॥ ३१ ॥ इति श्रुत्या महेशान्याः पीयूषसदृशं वचः ॥ उवाच पतिुष्टा सा मेनका गिरिकामिनी ॥ ३२ ॥
॥ मेनोवाच ॥ शिवे जय जय प्राज्ञे महेश्वरि भवाम्बिके ॥ वायोऽग्न्यास्त्यहं चेत्ते वृणे भूयो वरं वरम् ॥ ३३ ॥ प्रथमं शतपुत्रा मे भवन्तु जगदम्बिके ॥
वह्नायुषो वीर्यवन्त ऋद्धिसिद्धिसमन्विताः ॥ ३४ ॥ पश्चात्तैर्यका वनया स्वरूपगुणशालिनी ॥ कुलद्रव्यानन्दकरी सुवनत्रयपूजिता ॥ ३५ ॥
सुता भव मम शिवे देवकार्यार्थमेव हि ॥ रुद्रपत्नी भव तथा लालां कुरु भवाम्बिके ॥ ३६ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ तच्छ्रुत्वा मेनकोक्तं हि प्राह देवी
प्रसन्नधीः ॥ स्मितपूर्वं वचस्तस्याः पूरयन्ती मनोरथम् ॥ ३७ ॥ ॥ दक्षुवाच ॥ शतपुत्रास्संभवन्तु भवत्या वीर्यलक्षुताः ॥ तत्रैको बलवान्मुख्यः

ख सं० २
पा० सं०
म० ५

३५

॥ १०५ ॥

प्रथमं संभविष्यति ॥ ३८ ॥ सुताहं संभविष्यामि सन्तुष्टा तव भक्तिः ॥ देवकार्यं करिष्यामि सेविता निखिलेस्सुरैः ॥ ३९ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥
 एवमुक्त्वा जगद्धात्री कालिका परमेश्वरी ॥ पश्यन्त्या मेनकायास्तु तत्रैवान्तर्दधे शिवा ॥ ४० ॥ मेनकापि वरं लब्ध्वा महेशान्या अमीप्सितम् ॥
 मुदं प्रापामितां ततः तपःक्लेशोऽप्यनश्यत् ॥ ४१ ॥ दिशि तस्यां नमस्कृत्य सृष्ट्रहृष्टमनास्सती ॥ जयशब्दं प्रोच्चरन्ती स्वस्थानं प्रविवेश ह ॥ ४२ ॥
 अथ तस्मै स्वपतये शशंस सुवरं च तम् ॥ स्वचिद्बुद्धमिव वै सुवाचा पुनरुक्तया ॥ ४३ ॥ श्रुत्वा शैलपतिर्हृष्टोऽभवन्मेनावचो हि तत् ॥ प्रशशंस
 प्रियां प्रीत्या शिवाभक्तिरतां च ताम् ॥ ४४ ॥ कालक्रमेणाथ तयोः प्रवृत्ते सुरते मुने ॥ गर्भो बभूव मेनाया ववृधे प्रत्यहं च सः ॥ ४५ ॥ असुत
 सा नागवधूपभोग्यं सुतमुत्तमम् ॥ समुद्रबद्धसत्सख्यं मेनाकाभिधमद्भुतम् ॥ ४६ ॥ वृत्रशत्रावपि क्रुद्धो वेद नाज्ञं सपक्षकम् ॥ पविक्षतानां देवैः
 पक्षच्छिदि वराङ्गकम् ॥ ४७ ॥ प्रवरं शतपुत्राणां महाबलपराक्रमम् ॥ स्वोद्भवानां महीधराणां पर्वतेन्द्रेऽधिष्ठितम् ॥ ४८ ॥ आसीन्महोत्सवस्तत्र
 हिमाचलपुरेऽद्भुतः ॥ दम्पत्योः प्रमुदाधिक्यं बभूव क्लेशसंक्षयः ॥ ४९ ॥ दानं ददौ द्विजातिभ्योऽन्येभ्यश्च प्रददौ धनम् ॥ शिवाशिवपदद्वन्द्वे स्नेहोऽ
 भूदधिकस्तयोः ॥ ५० ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां तृतीये पार्वतीखण्डे मेनावरलामवर्णनं नाम पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥
 ॥ ब्रह्मोवाच ॥ अथ सस्मरतुर्भक्त्या दम्पती तौ भवाम्बिकाम् ॥ प्रसूतिहेतवे तत्र देवकार्यार्थमादरात् ॥ १ ॥ ततस्सा चण्डिका योगात्त्यक्तदेहा पुरा
 पितुः ॥ ईहया भवितुं भूयस्समेच्छद्विरिदारतः ॥ २ ॥ सत्यं विधातुं स्ववचः प्रसन्नाखिलकामदा ॥ पूर्णाशाच्छेलचित्ते सा विवेशाथ महेश्वरी ॥ ३ ॥
 विरराज ततस्सोऽति प्रमदोऽपूर्वसुद्युतिः ॥ हुताशन इवाधृष्यस्तेजोराशिर्महामनाः ॥ ४ ॥ ततो गिरिस्त्वप्रियायां परिपूर्णं शिवांशकम् ॥ समाधिमत्त्वा
 त्समये समधत्त सुशंकरे ॥ ५ ॥ समधत्त गिरेः पत्नी गर्भं देव्याः प्रसादतः ॥ चित्ते स्थितायाः करुणाकरायाः सुखदं गिरेः ॥ ६ ॥ गिरिप्रिया सर्व
 जगन्निवासासंश्रयाधिकम् ॥ विरेजे सुतरां मेना तेजोमण्डलगा सदा ॥ ७ ॥ उपोदयं स्वभर्तुश्च मेना दौहदलक्षणम् ॥ दधौ निदानं देवानामान
 न्दस्येप्सितं शुभम् ॥ ८ ॥ देहसादादसंपूर्णभूषणा लोभ्रसंमुखा ॥ स्वल्पभेन्दुक्षयेकासौ विचेष्ट्यक्षां विभावरी ॥ ९ ॥ तदाननं मृत्युरभि नायं तृप्तिं
 गिरीश्वरः ॥ मुने रहस्युपात्राय प्रेमाधिक्यं बभूव तत् ॥ १० ॥ मेना स्पृहावती केषु न मे शंसति वस्तुषु ॥ किञ्चिदिष्टं द्वियापृच्छदनुवेलं सखी
 गिरिः ॥ ११ ॥ उपेत्य दौहदं शैल्यं यद्वेऽपश्यदाशु तत् ॥ आनीतं नेष्टमस्याद्धा नासाध्यं त्रिदिवेऽपि हि ॥ १२ ॥ प्रचीयमानावयवा निस्तीर्य दोहद
 व्यथाम् ॥ रेजे मेना बाललता नद्धपत्राधिका यथा ॥ १३ ॥ गिरिस्सगर्भा महिषीममंस्त धरणीमिव ॥ निधानगर्भामभ्यन्तर्लीनवद्विशमीमिव ॥

शि० पु०
॥ १०६ ॥

॥ १४ ॥ प्रियाप्रीतेश्च मनसः स्वार्जितद्रविणस्य च ॥ समुव्रतेः श्रुतेः प्राज्ञः क्रियाश्चक्रे यथोचिताः ॥ १५ ॥ ददर्श काले मेनां स प्रतीतः प्रसवो
न्मुखीम् ॥ अभ्रितां च दिवं गर्भगृहे भिषगधिष्ठिते ॥ १६ ॥ दृष्ट्वा प्रियां शुभाङ्गीं वै सुमोदातिगिरीश्वरः ॥ गर्भस्थजगदम्बां हि महातेजोवतीं तदा
॥ १७ ॥ तस्मिन्नवसरे देवा मुने विष्ण्वादयस्तथा ॥ मुनयश्च समागम्य गर्भस्थां तुष्टुबुशिश्वाम् ॥ १८ ॥ देवा उचुः ॥ दुर्गे जय जय प्राज्ञे
जगदम्ब महेश्वरि ॥ सत्यव्रते सत्यपरे त्रिसत्ये सत्यरूपिणि ॥ १९ ॥ सत्यस्ये सत्यसुप्रीते सत्ययोने च सत्यतः ॥ सत्यसत्ये सत्यनेत्रे
प्रपन्नाः शरणं च ते ॥ २० ॥ शिवप्रिये महेशानि देवदुःखक्षयङ्करि ॥ त्रैलोक्यमाता शर्वाणी व्यापिनी भक्तवत्सला ॥ २१ ॥ आविर्भूय त्रिलोकेशि
देवकार्यं कुरुष्व ह ॥ सनाथाः कृपया ते हि वयं सर्वे महेश्वरि ॥ २२ ॥ त्वतः सर्वे च सुखिनो लभन्ते सुखमुत्तमम् ॥ त्वां विना न हि किं
चिद्वै शोभते त्रिभवेष्वापि ॥ २३ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्थं कृत्वा महेशान्या गर्भस्थाया वदुस्तुतिम् ॥ प्रसन्नमनसो देवास्त्वं स्वं धाम ययुस्तदा ॥
॥ २४ ॥ व्यतीते नवमे मासे दशमे मासि पूर्णतः ॥ गर्भस्थाया गतिं दधे कालिका जगदम्बिका ॥ २५ ॥ तदा सुसमयश्चासीच्छा
न्तभग्नहतारकः ॥ नभः प्रसन्ननां यातं प्रकाशस्सर्वदिक्षु हि ॥ २६ ॥ मही मंगलभूयिष्ठा सवनग्रामसागरा ॥ सरस्वधन्तीवापीषु
पुफुल्लः पङ्कजानि वै ॥ २७ ॥ ववुश्च विविधा वातास्सुखस्पर्शा मुनीश्वर ॥ सुसुदुस्साधवस्सर्वेऽसतां दुःखमभृद्भुतम् ॥ २८ ॥ दुन्दुभीन्वादयामासु
नभस्यागत्य निर्जगः ॥ पुष्पवृष्टिरभूत्तत्र जर्गुर्गन्धर्वसत्तमाः ॥ २९ ॥ विद्याधरस्त्रियो व्योम्नि ननृतुश्चाप्सरास्तथा ॥ तदोत्सवो महानासीद्देवादीनां
नभःस्थले ॥ ३० ॥ तस्मिन्नवसरे देवी पूर्वशक्तिश्शिवो सती ॥ आविर्भव पुरतो मेनाया निजरूपतः ॥ ३१ ॥ वसंतर्तौ मधौ मासे नवम्यां मृगधि
ष्यके ॥ अर्द्धरात्रे समुत्पन्ना गङ्गेव शशिमण्डलात् ॥ ३२ ॥ समये तन्स्वरूपेण मेनकाजठराच्छिवा ॥ सगृह्य समुत्पन्ना सा लक्ष्मीरिव सागरात् ॥
॥ ३३ ॥ ततस्तस्यां तु जातायां प्रसन्नोऽभूत्तदा भवः ॥ अनुकूलो ववौ वायुर्गम्भीरो गन्धयुक्शुभः ॥ ३४ ॥ बभूव पुष्पवृष्टिश्च तोयवृष्टिपुरस्स
म् ॥ जज्वलुश्चाग्नयः शान्ता जगर्जुश्च तदा घनाः ॥ ३५ ॥ तस्यां तु जायमानायां सर्वस्वं समपद्यत ॥ हिमवन्नगरे तत्र सर्वं दुःखं क्षयं गतम् ॥
॥ ३६ ॥ तस्मिन्नवसरे तत्र विष्ण्वाद्यास्सकलास्सुराः ॥ आजग्मुः सुखिनः प्रीत्या ददृशुर्जगदम्बिकाम् ॥ ३७ ॥ तुष्टुबुस्तां शिवामम्बां कालिका
शिवकामिनीम् ॥ दिव्यरूपां महामायां शिवलोकनिवासिनीम् ॥ ३८ ॥ देवा उचुः ॥ जगदम्ब महादेवि सर्वसिद्धिविधायिनि ॥ देवकार्यकरी त्वं
हि सदातस्त्वां नमामहे ॥ ३९ ॥ सर्वथा कुरु कल्याणं देवाणां भक्तवत्सले ॥ मेनामनोरथः पूर्णः कृतः कुरु हरस्य च ॥ ४० ॥ ब्रह्मोवाच ॥

सं० १०
पा० सं० ३
१० ६

394

॥ १०६ ॥

इत्थं स्तुत्वा शिवां देवा विष्णवाद्याः सुप्रगम्य ताम् ॥ स्वं स्वं चाम ययुः प्रीतिश्रुत्वास्तद्वर्ति पराम् ॥ ४१ ॥ तान्तु दृष्ट्वा तथा जातां नीलो
 त्पलान् प्रभाम् ॥ श्यामां सा मेनका देवी मुदमापाति नारद ॥ ४२ ॥ दिव्यरूपं विलोक्यानु ज्ञानमाप गिरिप्रिया ॥ विज्ञाय परमेशानीं तुष्टा
 प्रातिप्रहर्षिता ॥ ४३ ॥ मेनोवाच ॥ जगदम्ब महेशानि कृतातिकरुणा न्वथा ॥ आविर्भूता मम पुरो विलसन्ती यदम्बिके ॥ ४४ ॥ त्वमाद्या सर्व
 शक्तीनां विलोकजन्तु शिवे ॥ शिवप्रिया सदा देवि सर्वदेवस्तुता परा ॥ ४५ ॥ कृपां कुरु महेशानि मम ध्यानस्थिता भव ॥ एतद्रूपेण प्रत्यक्षं
 रूपं चेहि सुतासमम् ॥ ४६ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्याकर्ण्य वचस्तस्या मेनाया भूतस्त्रियाः ॥ प्रत्युवाच शिवा देवी सुप्रसन्ना गिरिप्रियाम् ॥ ४७ ॥ देव्यु
 वाच ॥ हे मेने त्वं पुरा मां च सुसेवितवती सा ॥ त्वद्रूपं सुप्रसादं वन्दारुं गतान्तिकम् ॥ ४८ ॥ वरं वृहीति मद्भाषीं श्रुत्वा ते तद्रूपे
 वृत ॥ सुता भव महादेवि सा मे देवहितं कुरु ॥ ४९ ॥ तया उवाच ॥ मेदेहं गता स्वम्भूदमादगत् ॥ समयं प्राप्य तनयाऽभवन्ते गिरिकामिनि
 ॥ ५० ॥ दिव्यरूपं धृतं मेऽद्य यत्ते मन्मरणं भवेत् ॥ अन्यथा मर्त्यभावेन तवाज्ञानं भवेन्मयि ॥ ५१ ॥ युवां मां पुत्रिभावेन दिव्यभावेन
 वाऽसकृत् ॥ चिन्तयन्तौ कुतस्नेहो यानास्थो मद्भूमिपदम् ॥ ५२ ॥ देवकार्यं कोऽप्यामि लीलां दृष्ट्वाद्भुतां क्षितौ ॥ शम्भुपत्नी भविष्यामि तारयि
 ष्यामि सत्तनान् ॥ ५३ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्तासीच्छ्रुत्वा नृष्णीमम्बिका स्वामप्रमत्त्याऽपश्यन्त्यां पतंगि प्रीत्या सद्योऽभूत्तनया तनुः ॥ ५४ ॥ इति
 श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां मद्रसंवितायां तृतीये पार्वतीखण्डे पार्वतीजन्मवर्णनं नाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥ ५५ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ततो मेना पुरस्ता वै सुता
 भूत्वा महाद्युतिः ॥ चकार मेदने नव लौकिकीं गतिमाश्रिता ॥ ५६ ॥ अरिष्टशय्यां पतिस्सदिसारिभुजमा ॥ निशीथदीपा विहृतत्विष आसन्नं मुने
 ॥ ५७ ॥ श्रुत्वा तद्रोदनं मय गृहस्थास्सर्वेदोषितः ॥ जहृषुस्सम्भ्रमात्तत्रागताः प्रीतिपुष्पसग ॥ ५८ ॥ तच्छुद्धान्तचराः शोभं शशंस भूभृते तदा ॥ पार्वती
 जन्म सुखदं देवकार्यकरं शुभम् ॥ ५९ ॥ तच्छुद्धान्तचरायाशु पुत्रीजन्म सुशंसते ॥ पितातपत्र नादेयमानीतस्य महीभृतः ॥ ६० ॥ गतस्तत्र गिरिः
 प्रीत्या सपुनरेदितसद्विजः ॥ ददर्श तनयां तान्तु शोभमानां सुभामसा ॥ ६१ ॥ नीलोत्पलदलश्यामा भूयति सुमनोरमाम् ॥ दृष्ट्वा च तादृशीं कन्यां
 मृगोदागिरिर्दृष्ट ॥ ६२ ॥ सर्वे च सुमुदुस्तत्र पौगन्ध पुष्पाः स्त्रियः ॥ तदोत्सवो महानाम्निद्वेदयोग्यानि भरिशः ॥ ६३ ॥ वभूव मंगलं गानं ननृतुर्वा
 र्धोपितः ॥ दानन्ददौ द्विजातिभ्यो ज्ञातकर्म विधाय च ॥ ६४ ॥ अथ द्वारं समागत्य चकार सुखोत्सवम् ॥ दिग्गजैः प्रसन्नान्य भिक्षुभ्यो द्रविणं

वि० पु०
॥ १०७ ॥

इदौ ॥ १० ॥ अथो मुहूर्ते सुमते हिमवान्मुनिभिः सह ॥ नामाकरोत्सुतायास्तु कौलीत्यादि सुखप्रदम् ॥ ११ ॥ दानं तदा ददौ प्रीत्या द्विजे
भ्यो बहुसादरम् ॥ उत्सवं कारयामास विविधं गानपूर्वकम् ॥ १२ ॥ इत्थं कृत्वोत्सवं भूरि कालीं पश्यन्मुहुर्मुहुः ॥ लेभे मुदं सपत्नीको बहुपुत्रोऽ
पि भूधरः ॥ १३ ॥ तत्र सा ववृधे देवी गिरिराजगृहे शिवा ॥ गंगेव वर्षासमये शरदीवाथ चन्द्रिका ॥ १४ ॥ एवं सा कालिका देवी चावङ्गी
चारुदर्शना ॥ दध्रे चातुर्दिनं रम्यां चन्द्रविम्बकलामिव ॥ १५ ॥ कुलोचितेन नाम्ना तां पार्वतीत्याजुहाव ह ॥ बन्धुप्रियां बन्धुजनः सौशील्यगुण
संयुताम् ॥ १६ ॥ उमेति मात्रा तपसे निषिद्धा कालिका च सा ॥ पश्चादुमाख्यां सुमुखी जगाम भुवने मुने ॥ १७ ॥ दृष्टिः पुत्रवनोऽन्यद्वेस्त
स्मिस्तृति जगाम न ॥ अपत्ये पार्वतीत्याख्ये सर्वमौभाग्यसंयुते ॥ १८ ॥ मधोऽनन्तपुष्पस्य चूते हि भ्रमरावलिः ॥ विशेषसंगा भवति सहकारे मुनी
श्वर ॥ १९ ॥ पूतो विभूषितश्चापि स बभूव तया गिरिः ॥ संस्कारवत्यैव गिरा मनीषीव हिमालयः ॥ २० ॥ प्रभामहत्या शिखयेव दीपो भवनस्य च ॥
त्रिमार्गयेव सन्मार्गस्तद्विगिरिजया गिरिः ॥ २१ ॥ कन्दुकैः कृत्रिमैः पुत्रैस्सखीमध्यगता च सा ॥ गंगासैकतवेदीभिर्वील्ये रमे मुहुर्मुहुः ॥ २२ ॥
अथ देवी शिवा सा चोपदेशसमये मुने ॥ पपाठ विद्यास्मुप्रीत्या यतचित्ता च सद्गुरोः ॥ २३ ॥ प्राक्तना जन्मविद्यास्तां शरदीव
रपेदिरे ॥ हंसालिस्स्वर्णदी नक्तमात्मभासो महौषधिम् ॥ २४ ॥ इत्थं सुवर्णिता लीला शिवायाः काचिदेव हि ॥ अन्यलीलाम्प्रवक्ष्येऽहं
शृणु त्वं प्रेमतो मुने ॥ २५ ॥ इति श्रीशिवमहापुगणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां तृतीये पार्वतीखण्डे पार्वतीबाल्यलीलावर्णनं नाम सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥
ब्रह्मोवाच ॥ एकदा त्वं शिवज्ञानी शिवलीलाविदां वरः ॥ हिमाचलगृहं प्रीत्यागमस्त्वं शिवप्रेरितः ॥ १ ॥ दृष्ट्वा मुने गिरीशस्त्वां नत्वानर्च स
नारद ॥ आहूय च स्वतनयां त्वदङ्घ्रयोस्तामपातयत् ॥ २ ॥ पुनर्नत्वा मुनीश त्वामुवाच हिमभूधरः ॥ साञ्जलिः स्वविधिं मत्वा बहुसन्नतमस्तकः
॥ ३ ॥ हिमालय उवाच ॥ हे मुने नारद ज्ञानिन्ब्रह्मपुत्रवर प्रभो ॥ सर्वज्ञस्त्वं सकलं परोपकरणे रतः ॥ ४ ॥ मत्सुताजातकं ब्रूहि गुणदोषसमुद्भ
वम् ॥ कस्य प्रिया भाग्यवती भविष्यति सुता मम ॥ ५ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्तो मुनिवर्य त्वं गिरीशेन हिमाद्रिणा ॥ विलोक्य कालिकाहस्तं सर्वांगं
व विशेषतः ॥ ६ ॥ अवोचस्त्वं गिरिं तात कौतुकी वाग्विशारदः ॥ ज्ञानी विदितवृत्तान्तो नारदः प्रीतमानसः ॥ ७ ॥ नारद उवाच ॥ एषा
ने तनया मेने मध्यांशेऽगिव वर्द्धिता ॥ आद्या कला शैलगज सर्वलक्षणशालिनी ॥ ८ ॥ स्वपतेस्मुखदात्यन्तं पित्रोः कीर्तिविवर्द्धिनी ॥ महामाया

१ काली तारा महोषध्या षोडशो भुवनेवती ॥ भैरवी लिङ्गमस्ता या विद्या धूपावती तथा ॥ बगलामुखा सिद्धविद्या मातङ्गा कमलात्मशरदादिष्वप्युक्ता न मरययः ॥

सं० २
पा० ३
अ० ८

३१३

॥ १०७ ॥

न स्यात्तु महावन्तक्री मदा ॥ १८ ॥ कुलक्षणानि सर्वाणि त्वन्मुखायाः करे गिरि ॥ १९ ॥ विलक्षणं चेत्ता तत्फलं शृणु तत्त्वतः ॥ २० ॥ योगी
 नमोऽण्णोऽकार्यं तावन्तविविक्तं ॥ अमानोऽशिवोऽपि पतिर्यथा ॥ २१ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इन्द्राकण्ये तवमने हि सन्दे मत्वा न
 दम्पती ॥ मना हिमाचलस्याः दुःखी तो वज्रवत् ॥ २२ ॥ इत्यादि वचने हि तादृशं जगदम्बिका ॥ तत्तज्जगते भिवं मत्वा जहृषाणि मुने
 हृदि ॥ २३ ॥ न मुणो नादव्यवस्थिति संघिन्य सा निवा ॥ स्मर विवदद्वन्द्वे चरन्ति हता तदा ॥ २४ ॥ स्वान्नं व गितः शैलस्त्वान्तवा
 हृदि नाद ॥ कुरुष्वं मुने कुर्यामतिदुःखमवादिनि ॥ २५ ॥ नच्छ्रुत्वा न मुने प्रात्य भद्राकौतुककारक ॥ हिमाचले शुभैर्वानपेहपथावा
 भिवशात् ॥ २६ ॥ नादं दया वास्तेऽप्यशृणु गिरि वाक्यं मदा मया मृषा न हि ॥ करुणा प्रकालिनि मृषा भवति ध्रुवम् ॥ २७ ॥ तादृशोऽस्याः
 गतिः शैल भविष्यति न संशयः ॥ तत्रोपाये शृणु प्रोक्ता ये कृता लक्षणे सुखम् ॥ २८ ॥ तादृशोऽस्ति वाः तन्मुलीलाकूपधरा प्रभः ॥
 कुलक्षणानि सर्वाणि तद तत्त्वान्न सङ्गो ॥ २९ ॥ प्रभो वाचो न दुःखाय दुःखदोऽप्यप्रभो हि तः ॥ सर्वपापभगवानो न प्रहृष्या निदतिना
 ॥ ३० ॥ तस्मान्निष्ठवाचः सन्तोऽन्योऽपि विचिन्तः ॥ शिवास्वर्गस्येवोऽविकारी प्रभुः सदा ॥ ३१ ॥ श्रीप्रपन्नादः न शिवस्तां प्रहोप्य
 यसंशयम् ॥ तपसाप्यो निशम्य यदि कुर्याच्छ्रुवा तपः ॥ ३२ ॥ मया मुनयो हि न शिवस्तकलेश्वरः ॥ कुलिपेगपि विध्वंसी ब्रह्महीन
 स्त्वन्मनः ॥ ३३ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ तन्मुखा त्वं पुनस्तान् कोत्सी तत्त्वविन्मुने ॥ शैलाजमवीची नि हर्षयन्वचनेऽर्जुनः ॥ ३४ ॥ भाविनी
 दयिता भग्मोऽस्मानुकुला पदा ॥ महापापो मुब्रता च तिवः सुखमिवादिनी ॥ ३५ ॥ भग्मोऽपि न ज्यो देवा वरिष्यति तपस्विनी ॥ स चापि
 तामृते योषां न ह्यन्यामुद्रहिष्यति ॥ ३६ ॥ एतयोस्सदृशे प्रेक्ष न कम्पा येन तादृशम् ॥ भुक्तं वा भविता वापि तद्वत्ता च प्रवर्तेते ॥ ३७ ॥ अनयो
 स्सुखाय्याणि कर्तव्यानि मृतानि च ॥ यानि यानि नगश्रेष्ठ जी वन्ति पुनः पुनः ॥ ३८ ॥ अन्तः कन्धवा देवोऽर्जुनारीश्वरो हरः ॥ भविष्यति
 तथा हर्षदिनयोर्मिलित पुनः ॥ ३९ ॥ श्रीगार्ग्य हस्म्येषा हरिष्यति हता तपः ॥ तपःप्रथाकान्तोऽप्य महेशः सत्त्वेश्वरम् ॥ ४० ॥ स्वर्गोऽपि
 मुवर्णाभा तपसा तोष्य न हरम् ॥ विचिन्तयता चेयं तव पुत्री भविष्यति ॥ ४१ ॥ गौरीति ताया कन्या तु स्वर्गनिषेधं गमिष्यति ॥ सर्वैर्गणैः
 पूज्या हरिब्रह्मादिभिस्तथा ॥ ४२ ॥ नान्यस्मै त्वमिमां दातुमिच्छासि नगोत्तम ॥ इदं चोपायं देवानां न प्रकाशं कदाचन ॥ ४३ ॥ ब्रह्मवाच ॥
 इति तस्य वचः श्रुत्वा देवेषु तव नाद ॥ उवाच विप्रः सदाशिव मुने त्वां वाग्विशा ॥ ४४ ॥ हिमाचलं तवाच ॥ हे मुने नादं पदा विद्वन्नि

शि० पु०
॥ १०८ ॥

कांचिदेव हि॥ करोमि तां शृणु प्रीत्यातस्त्वं प्रमुदमावह॥३५॥ श्रुयते त्यक्तसंगस्य महादेवो यतात्मवान्॥तपश्चरति सन्नित्यं देवानामप्यगोचरः॥३६॥
स कथं ध्यानमार्गस्थः परब्रह्मार्पितं मनः॥भ्रंशयिष्यति देवर्षे तत्र मे संशयो महान्॥३७॥अभरं परमं ब्रह्म प्रदीपकलिकोपमम् ॥ सदाशिवाख्यं स्वं
रूपं निर्विकारमजापरम् ॥ ३८ ॥ निर्गुणं सगुणं तच्च निर्विशेषं निरीहकम् ॥ अतः पश्यसि सर्वत्र न तु बाह्यं निरीक्षते ॥ ३९॥ इति स श्रूयते नित्यं
किन्नराणां मुखान्मुने ॥ इहागतानां सुप्रीत्या किं तन्मिथ्यावचो ध्रुवम् ॥ ४० ॥ विशेषतः श्रूयते स साक्षान्नाम्ना तथा हरः ॥ समयं कृतवान्पूर्वं
नन्मया गदितं शृणु ॥ ४१ ॥ न त्वामृतेऽन्यां वक्ष्ये दाक्षायणि सति प्रिये ॥ भार्याय न ग्रहीष्यामि सत्यमेतद्वीमि ते ॥ ४२ ॥ इति सत्या सम
तेन पुरेव सगयः कृतः ॥ तस्यां मृतायां स कथं स्वयमन्यां ग्रहीष्यति॥४३॥ ब्रह्मोवाच॥इत्युक्त्वा स गिरिस्तूष्णीमास तस्य पुरस्तव ॥ तदाकर्णाय
देवर्षे त्वं प्रावोचस्सुतत्त्वतः ॥ ४४ ॥ नारद उवाच ॥ न वे कार्या त्वया विता गिरिगज महामत ॥ एषा तव मुता काली दक्षजा ह्यभवत्पुग
॥ ४५ ॥ सतीनामाभवत्तस्यास्सर्वमंगलदं सदा ॥ सती सा वै दक्षकन्या भूत्वा ह्यप्रियाभवत् ॥ ४६ ॥ पितुर्यज्ञे तथा प्राप्यानादरं शंकरस्य च॥
तं दृष्ट्वा कोपमाधायात्याधीदेह च सा सती ॥४७॥ पुनस्सैव समुत्पन्ना तव गेऽम्बिका शिवा ॥ पावती हरपत्नीयं भविष्यति न संशयः॥ ४८ ॥
एतत्सर्वं विस्तराच्चं प्रोक्तवान्मुने मुने ॥ पूर्वह्यपि चरित्रं च पार्वत्याः प्रीतिवर्धनम् ॥ ४९ ॥ तं सर्वं पूर्ववृत्तान्तं काल्या मुनिमुखाद्विरिः ॥
श्रुत्वा सपुत्रदारः स तदा निःसंशयोऽभवत् ॥ ५० ॥ तव काली कथां श्रुत्वा नारदस्य मुखानदा ॥ लज्जयाधोमुखी भूत्वा स्मितविस्तारितानना
॥ ५१ ॥ करेण तां तु सम्पश्य श्रुत्वा तच्चारितं गिरिः ॥ सुप्रि शब्दतथाप्रायः स्वामनान्ते न्यवेशयत् ॥ ५२ ॥ ततस्त्वं तां पुनर्दृष्ट्वाऽवोचस्तत्र
स्थितां मुने॥हर्षयन् गिरिगजं च मेतकां तनयैः सह ॥ ५३ ॥ सिंहासनं तु किन्त्वस्मात्शैलराज भवेदतः ॥ शम्भोऽहो सदैतस्या आसनं तु भवि
ष्यति ॥ ५४ ॥ हरोऽहोमनं प्राप्य ततया तव सन्नतम् ॥ न यत्र कस्यचिद्वटिर्मानसं वा गमिष्यति ॥ ५५ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इति वचनमुदाह
नारद त्वं गिरिशं त्रिदिवमगम उक्त्वा तत्क्षणादेव प्रीत्या ॥ निगपतिगपि चित्त चारुममोदयुक्तस्त्वगृहमगमदेवं सर्वसंपत्समृद्धम् ॥ ५६ ॥ इति
श्रीशिवप्रहापुगणे द्वितीयायां सप्तमद्वितीयायां तृतीये पार्वतीखंडे नारदहिमालयसंवादवर्णनं नामाष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ विधे तात
त्वया शैववर प्राज्ञाद्रता कथा ॥ शृणिता करुणां कृत्वा प्रीतिर्मे वद्विनाधिपतम् ॥ १ ॥ विधे गते स्वकं धाम मयि वै दिव्यदर्शने ॥ ततः किमभ
वतात कथया तद्रदाधुना ॥ २ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ गते त्वयि मुने स्वर्गे कियत्काले जते सति ॥ मेना प्राप्यैकदा शैलनिकटं प्रणनाम सा ॥३॥

रुद्र सं० २
पा० खं० ३
अ० ९

३१२

॥ १०८ ॥

स्थित्वा सविनयम्प्राह स्वनाथं गिरिकामिनी ॥ तत्र शैलाधिनाथं सा प्राणप्रियसुता सती ॥ ४ ॥ मेनोवाच ॥ मुनिवाक्यं न बुद्धं मे मन्यह
 नारीस्वभावतः ॥ विवाहं कुरु कन्यायास्सुन्दरेण वरेण ह ॥ ५ ॥ सर्वथा हि भवेत्तत्रोद्वाहोऽर्घ्वसुखाग्रहः ॥ वरश्च गिरिजायास्तु सुलक्षणकुलोद्भवः ॥
 ॥ ६ ॥ प्राणप्रिया सुता मे हि सुखिता स्याद्यथा प्रिया ॥ सद्गरं प्राप्य सुप्रीता तथा कुरु नमोऽस्तु ते ॥ ७ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्त्वाश्रुमुखी भना
 पत्यङ्ग्योः पतिता तदा ॥ तामुत्थाप्य गिरिः प्राह यथावत्प्राज्ञरुत्तमः ॥ ८ ॥ ॥ हिमालय उवाच ॥ शृणु त्वं मेनके देवि यथार्थं वच्मि तत्त्वतः ॥
 भ्रमं त्यज मुनेर्वाक्ये पितय न कदाचन ॥ ९ ॥ यदि स्नेहः सुतायास्ते सुतां शिक्षय सादगम् ॥ तपः कुर्याच्छंकरस्य सा भक्त्या स्थिरचेतसा ॥ १० ॥
 चेत्प्रसन्नः शिवः काल्याः पाणिं गृह्णाति मेनके ॥ सर्वं भूयाच्छुभं नश्येन्नारदोक्तममंगलम् ॥ ११ ॥ अमंगलानि सर्वाणि मंगलानि सदा शिवे ॥ तस्मा
 त्सुतां शिवप्राप्त्यै तपसे शिक्षय द्रुतम् ॥ १२ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्याकर्ण्य गिरिर्वाक्यं मेना प्रीततराऽभवत् ॥ सुतोपकंठमगमदुपदेष्टुं नपोरुचिम् ॥
 ॥ १३ ॥ सुतान्नं सुकुमारं हि दृष्ट्वातीवाथ मेनका ॥ विव्यथे नेत्रयुग्मे चाश्रुपूर्णेऽभवतां द्रुतम् ॥ १४ ॥ सुतां समुपदेष्टुं तत्र शशाक गिरिप्रिया ॥
 बुबुधे पार्वती तद्वै जननीरगितमाशु सा ॥ १५ ॥ अथ सा कालिका देवी सर्वज्ञा परमेश्वरी ॥ उवाच जननीं सद्यः समाश्वस्य पुनः पुनः ॥ १६ ॥
 पार्वत्युवाच ॥ मातश्शृणु महाप्राज्ञेऽद्यतनेऽजमुद्धर्तके ॥ रात्रौ दृष्टो मया स्वप्नस्तं वदामि कृपां कुरु ॥ १७ ॥ विप्रश्चैव तपस्वी मां सद्यः प्रीतिपूर्व
 कम् ॥ उपादिदेश सुतपः कर्तुं मातश्शिवस्य वै ॥ १८ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ तच्छ्रुत्वा मेनका शीघ्रं पतिमाहूय तत्र च ॥ तत्स्वप्नं कथयामास सुता
 दृष्टमशेषतः ॥ १९ ॥ सुतास्वप्नमथाकर्ण्य मेनकातो गिरीश्वरः ॥ उवाच परमप्रीतः प्रियां सम्बोधयन्गिरा ॥ २० ॥ ॥ गिरीश्वर उवाच ॥ हे
 प्रियेऽपररात्रान्ते स्वप्नो दृष्टो मयापि हि ॥ तं शृणु त्वं महाप्रीत्या वच्म्यहं तं समादरात् ॥ २१ ॥ एकस्तपस्वी परमो नारदोक्तवरांगधृक् ॥
 पुरोपकंठं सुप्रोत्था तपः कर्तुं समागतः ॥ २२ ॥ गृहीत्वा स्वसुतां तत्रागमं प्रीततरोऽप्यहम् ॥ मया ज्ञातस्स वै शम्भुर्नारदोक्तवरः प्रभुः ॥ २३ ॥
 त्वार्थं तस्य तनयामुपदिश्य तपस्विनः ॥ न वै प्रार्थितवांस्तैस्यां न तदांगीचकार सः ॥ २४ ॥ अभूद्विवादस्सुमहान्सांख्यवेदान्तसंमतः ॥ तत
 स्तदाज्ञया तत्र संस्थितासीत्सुता मम ॥ २५ ॥ निधाय हृदि तं कामं सिषेवे भक्तितश्च सा ॥ इति दृष्टं मया स्वप्नं प्रोक्तवांस्ते वगनने ॥ २६ ॥ ततो
 मेने कियत्कालं परीक्ष्यं तत्फलं प्रिये ॥ योग्यमस्तीदमेवेह बुध्यस्व त्वं मम ध्रुवम् ॥ २७ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्त्वा गिरिजाञ्च मेनका वै

सि. ५.

॥ १०९ ॥

मुनीश्वर ॥ सन्तस्थतुः परीक्षन्तो तत्फलं शुद्धचेतसो ॥ २८ ॥ इत्थं व्यतीतेऽल्पदिने परमेशः सतां गतिः ॥ सतीविरहसुव्यग्रो भ्रमन्सवत्र सुतिकृतः ॥ २९ ॥ तत्राजगाम सुप्रीत्या कियद्गणयुतः प्रभुः ॥ तपः कर्तुं सतीप्रेमविहाकुलमानसः ॥ ३० ॥ तपश्चकारं स्वं तत्र पार्वती सेवने स्ता ॥ सखीभ्यां सहिता नित्यं प्रसन्नार्थमभूत्तदा ॥ ३१ ॥ विद्वोऽपि मार्गणेशश्चाम्भुर्विकृतिं नाप स प्रभुः ॥ प्रेषितेन सुरैस्स्वात्ममोहनार्थं स्मरेण वै ॥ ३२ ॥ दग्ध्वा स्मरं च तत्रैव स्ववह्निनयनेन सः ॥ स्मृत्वा मम वचः क्रुद्धो मह्यमन्तर्दधे ततः ॥ ३३ ॥ ततः कालेन कियता विनाश्य गिरिजामदम् ॥ प्रसादि तस्मुतपसा प्रसन्नोऽभून्महेश्वरः ॥ ३४ ॥ लौकिकाचारमाश्रित्य रुद्रो विष्णुप्रसादितः ॥ कालीं विवाहयामास ततोऽभूद्बहुमंगलम् ॥ ३५ ॥ इत्येते तत्कथितं तात समासाच्चरितं विभोः ॥ शंकरस्य परं दिव्यं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ ३६ ॥ इति श्रीशिवमहापुगणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां तृतीये पार्वतीखण्डे स्वप्रवर्णनपू० संक्षेपशिवचरितवर्णनपू० नाम नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ विष्णुशिष्य महाभाग विधे शववर प्रभो ॥ शिवलीलामिमां व्यासात्प्रीत्या मे वक्तुमर्हसि ॥ १ ॥ सतीविरहयुक्शम्भुः किं चक्रे चरितन्तथा ॥ तपः कर्तुं कदायातो हिमवत्प्रस्थमुत्तमम् ॥ २ ॥ शिवशिवविवादोऽभूत्कथं कामक्षयश्च मे ॥ तपः कृत्वा कथं प्राप शिवं शंभुं च पार्वती ॥ ३ ॥ तत्सर्वमपरं चापि शिवसच्चरितं परम् ॥ वक्तुमर्हसि मे ब्रह्मन्महानन्दकरं शुभम् ॥ ४ ॥ सूत उवाच ॥ इति श्रुत्वा नारदस्य प्रश्नं लोकाधिपोत्तमः ॥ विधिः प्रोवाच सुप्रीत्या स्मृत्वा शिवपदाम्बुजम् ॥ ५ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ देवर्षे शैववर्याद्य तद्यशः शृणु चादरात् ॥ पावनं मङ्गलकरं भक्तिवर्धनमुत्तमम् ॥ ६ ॥ आगत्य स्वगिरं शम्भुः प्रियाविरहकातरः ॥ सस्मार स्वप्रियां देवीं सतीं प्राणाधिकां हृदा ॥ ७ ॥ गणानाभाष्य शोचंस्तां तद्गुणान्प्रेमवर्धनान् ॥ वर्णयामास सुप्रीत्या दर्शयँल्लौकिकीं गतिम् ॥ ८ ॥ दिगम्बरो बभूवाथ त्यक्त्वा गार्हस्थ्यसद्गतिम् ॥ पुनर्बभ्राम लोकान्वै सर्वाँल्लीलाविशारदः ॥ ९ ॥ दर्शनं प्राप्य कुत्रापि सतीविरहदुःखितः ॥ पुनश्च गिरिमायातश्शंकरो भक्तशंकरः ॥ १० ॥ समाधाय मनो यत्नात्समाधिन्दुःखनाशनम् ॥ चकार च ददर्शासौ स्वरूपं निजमव्ययम् ॥ ११ ॥ इत्थं चरितं स्थाणुस्तस्थौ ध्वस्तगुणत्रयः ॥ निर्विकारी परं ब्रह्म मायाधीशस्स्वयं प्रभुः ॥ १२ ॥ ततस्समाधिन्तत्याज व्यतीयुर्हमितास्समाः ॥ यदा तदा बभूवाशु चरितं तद्ब्रह्म वः ॥ १३ ॥ प्रभोर्ललाटदेशात्तु यत्पृच्छन्मसंभवम् ॥ पपात धरणौ तत्र स बभूव शिशुर्दुतम् ॥ १४ ॥ चतुर्भुजोऽरुणाकारो रमणीयाकृतिर्गुणे ॥ अलौकिकयुतिश्रीमौस्तेजस्वी परदुस्सहः ॥ १५ ॥ हरोद स शिशुस्तस्य पुरो हि परमेशितुः ॥ आकृता तस्मिन्सवत्र भवाचारतस्य हि ॥ १६ ॥ तदा विचार्य सुधियो धृत्वा सुस्तीतनुं क्षितिः ॥ आविर्बभूव तत्रैव अयमानीय शंकरात् ॥ १७ ॥

प्रा० सं ३

अ० ३५

३९१

॥ १०९ ॥

न बालं द्रुतमुत्थाप्य क्रीडायां निदधे वरम् ॥ स्तन्यं सापाययत्प्रीत्या दुग्धं स्वोपरिसम्भवम् ॥ १८ ॥ बुबुब्ब तन्मुखं स्नेहात्स्मत्वाक्रीडयदात्मजम् ॥
 सत्यभावात्स्वयं माता परमेशहिनावहा ॥ १९ ॥ तद्वद्वा चरितं शम्भुः कौतुकीं सूतिकृत्कृती ॥ अन्तर्यामी विद्वस्याथोवाच ज्ञात्वा रसां हरः ॥ २० ॥
 धन्या त्वं धरणि प्रीत्या पालयैतं सुतं मम ॥ त्वय्युद्धृतं श्रमजलान्महातेजस्विनो वरम् ॥ २१ ॥ मम श्रमकम्बुबालो यद्यपि प्रियकृति क्षते ॥ त्वन्नाम्ना
 स्याद्भवेत्स्यातस्त्रितापरहितस्सदा ॥ २२ ॥ असौ बालः कुदाता हि भविष्यति गुणी तव ॥ ममापि सुखदाता हि गृहाणेनं यथारुचि ॥ २३ ॥
 ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्त्वा विररामाथ किञ्चिद्विरहमुक्तधीः ॥ लोकाचारकरो रुद्रो निर्विकारी सतां प्रियः ॥ २४ ॥ अपि क्षितिर्जगामाशु शिवाज्ञा
 मधिगम्य सा ॥ स्वस्थानं ससुना प्राप सुखमात्यन्तिकं च वै ॥ २५ ॥ स बालो भोम इत्याख्यां प्राप्य भूत्वा युवा द्रुतम् ॥ तस्यां काश्यां चिर
 कालं सिषेवे शङ्करं प्रभुम् ॥ २६ ॥ विश्वेश्वरप्रसादेन ग्रहत्वं प्राप्य भूमिजः ॥ दिव्यं लोकं जगामाशु शुक्ललोकात्परं वरम् ॥ २७ ॥ इत्युक्तं
 शम्भुचरितं सतीविरहसंयुतम् ॥ तपस्याचरणं शम्भोऽश्रूणु चादरतो मुने ॥ २८ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां तृतीये पार्वतीखण्डे
 भौमोत्पत्तिशिवलीलावर्णने नाम दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ ब्रह्मोवाच ॥ वर्द्धमाना गिरेः पुत्री सा शक्तिर्लोकपूजिता ॥ अटवर्षा यदा जाता हिमालयगृहे
 सती ॥ १ ॥ तज्जन्म गिरिशो ज्ञात्वा सतीविरहकातरः ॥ कृत्वा तामद्भुतामन्तर्मुमोदातीव नारद ॥ २ ॥ तस्मिन्नेवान्तरे शम्भुर्लोकिकीं गतिमा
 श्रितः ॥ समाधातुं मनस्सम्यक्तपः कर्तुं समैच्छत ॥ ३ ॥ कांश्चिद्गुणवगच्छान्तात्रंघ्रादीनवगृह्य च ॥ गङ्गावताग्मगमद्विमवत्प्रस्थमुत्तमम् ॥ ४ ॥
 यत्र गंगा निपतिता पुरा ब्रह्मपुरात्सुता ॥ सर्वाधौघविनाशाय पावनी परमा मुने ॥ ५ ॥ तपः प्रारम्भमकरोत्स्थित्वा तत्र वशी हरः ॥ एकाग्रं चित्तं
 यामास स्वमात्मानमतन्द्रितः ॥ ६ ॥ चेतोज्ञानभवं नित्यं ज्योतीरूपं निरामयम् ॥ जगन्मयं चिदानन्दं द्वैतहीनं निराश्रयम् ॥ ७ ॥ हरे ध्यानपरे
 तस्मिन्प्रमथा ध्यानतत्पराः ॥ अभवन्केचिदपरे नन्दिभृङ्ग्यादयो गणाः ॥ ८ ॥ सेवां चकुस्तदा केचिद्गणाः शम्भोः परात्मनः ॥ नैवाकूजंस्तु
 मौना हि द्वारपाः केचनाभवन् ॥ ९ ॥ एतस्मिन्नन्तरे तत्र जगाम हिमभूधरः ॥ शङ्करस्यौषधिप्रस्थे श्रुत्वागमनमादरात् ॥ १० ॥ प्रणनाम प्रभु रुद्रं
 सगणो भूधरेश्वरः ॥ समानर्चं च सुप्रीतस्तुष्टाव स कृताञ्जलिः ॥ ११ ॥ ॥ हिमालय उवाच ॥ देवदेव महादेव कपर्दिच्छङ्कर प्रभो ॥ त्वयैव
 लोकनाथेन पालितं भुवनत्रयम् ॥ १२ ॥ नमस्ते देवदेवेश योगिरूपधराय च ॥ निर्गुणाय नमस्तुभ्यं सगुणाय विहारिणे ॥ १३ ॥ कैलासस्य
 सिने शम्भो सर्वलोकाटनाय च ॥ नमस्ते परमेशाय लीलाकाराय शूलिने ॥ १४ ॥ परिपूर्णगुणाधानविकाररहिताय ते ॥ नमोऽनीहाय वीहाय

सि० पु०

॥ ११० ॥

धीराय परमात्मने ॥ १५ ॥ अबहिर्भोगकाय जनवत्सल ते नमः ॥ त्रिगुणाधीश मायश ब्रह्मणे परमात्मने ॥ १६ ॥ विष्णुब्रह्मादिसेव्याय
विष्णुब्रह्मस्वरूपिणे ॥ विष्णुब्रह्मकदात्रे ते भक्तप्रिय नमोऽस्तु ते ॥ १७ ॥ तपोरत तपःस्थान सुतपःफलदायिने ॥ तपःप्रियाय शान्ताय नमस्ते
ब्रह्मरूपिणे ॥ १८ ॥ व्यवहारकारयेव लोकाचारकाराय ते ॥ सगुणाय परेशाय नमोऽस्तु परमात्मने ॥ १९ ॥ लीला तव महेशानावेद्या साधु
सुखप्रदा ॥ भक्ताधीनस्वरूपोऽसि भक्तवश्यो हि कर्मकृत् ॥ २० ॥ मम भाग्योदयात्तत्र त्वमागत इह प्रभो ॥ सनाथं कृतवान्मां त्वं वर्णितो दीनव
त्सलः ॥ २१ ॥ अद्य मे सफलं जन्म सफलं जीवनं मम ॥ अद्य मे सफलं सर्वं यदत्र त्वं समागतः ॥ २२ ॥ ज्ञात्वा मां दासमव्यग्रमाज्ञादेहि महे
श्वर ॥ त्वत्सेवां च महाप्रीत्या कुर्यामहमनन्यधीः ॥ २३ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्याकर्ण्य वचस्तस्य गिरीशस्य महेश्वरः ॥ किञ्चिदुन्मील्य नेत्रे
च ददर्श सगणं गिरिम् ॥ २४ ॥ सगणं तं तथा दृष्ट्वा गिरिराजं वृषध्वजः ॥ उवाच ध्यानयोगस्थः स्मयन्निव जगत्पतिः ॥ २५ ॥ महेश्वर उवाच ॥
तव पृष्ठे तपस्तप्तुं रहस्यमहमागतः ॥ यथा न कोऽपि निकटं समायातु तथा कुरु ॥ २६ ॥ त्वं महात्मा तपोधामा मुनीनां च सदाश्रयः ॥ देवानां गण
सानां च परेषां च महात्मनाम् ॥ २७ ॥ सदा वासो द्विजादीनां गंगापूतश्च नित्यदा ॥ परोपकारी सर्वेषां गिरीणामधिपः प्रभुः ॥ २८ ॥ अहं तपश्चरा
म्यत्र गंगावतरणे स्थले ॥ आश्रितस्तव सुप्रीतो गिरिराज यतात्मवान् ॥ २९ ॥ निर्विघ्नं मे तपश्चात्र हेतुना येन शैलप ॥ सर्वथा हि गिरिश्रेष्ठ सुयत्नं
कुरु साम्प्रतम् ॥ ३० ॥ ममेदमेव परमं सेवनं पर्वतोत्तम ॥ स्वगृहं गच्छ सत्प्रीत्या तत्सम्पादय यत्नतः ॥ ३१ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्त्वा जगतां
नाथस्तूष्णीमास स सूतिकृत् ॥ गिरिराजस्तदा शम्भुं प्रणयादिदमब्रवीत् ॥ ३२ ॥ ॥ हिमालय उवाच ॥ पूजितोऽसि जगन्नाथ मया त्वंपरमेश्वर ॥
स्वागतेनाद्य विषये स्थितं त्वाम्प्रार्थयामि किम् ॥ ३३ ॥ महता तपसा त्वं हि देवैर्यत्नपराश्रितैः ॥ न प्राप्यसे महेशान स त्वं स्वयमुपस्थितः ॥
॥ ३४ ॥ मत्तोऽप्यन्यतमो नास्ति न मत्तोऽन्योऽस्ति पुण्यवान् ॥ भवानिति च मत्पृष्ठे तपसे समुपस्थितः ॥ ३५ ॥ देवेन्द्रादधिकं मन्ये स्वात्मानं
परमेश्वर ॥ सगणेन त्वयागत्य कृतोऽनुग्रहभागहम् ॥ ३६ ॥ निर्विघ्नं कुरु देवेश स्वतन्त्रः परमं तपः ॥ करिष्येऽहं तथा सेवां दासोऽहंते सदा
प्रभो ॥ ३७ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्त्वा गिरिराजोऽसौ स्वं वेश्म द्रुतमागतः ॥ वृत्तान्तं तं समाचख्यौ प्रियायै च समादरात् ॥ ३८ ॥ नीयमानान्
रीतारान्स्वगणानपि नारद ॥ समाहूयाखिलाञ्छैलपतिः प्रोवाच तत्त्वतः ॥ ३९ ॥ हिमालय उवाच ॥ अद्य प्रभृति नो यातु कोऽपि गंगावतारणम् ॥
मच्छासनेन मत्प्रस्थं सत्यमेतद्ब्रवीम्यहम् ॥ ४० ॥ गमिष्यति जनः कश्चित्तत्र चेत्तं महाखलम् ॥ दण्डयिष्ये विशेषेण सत्यमेतन्मयो

रुद्र स० २

पा० स्व० ३

अ० ११

५१०

॥ ११० ॥

देतम् ॥ ४१ ॥ इति तान्स नियम्याशु स्वगणान्निखिलान्मुने ॥ सुयत्रं कृत्वाञ्छेलस्तं शृणु त्वं वदामि ते ॥ ४२ ॥ इति श्रीशिव
 महापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां तृतीये पार्वतीखण्डे शिवशैलेशसमागमवर्णनं नामैकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥
 अथ शैलपतिर्दृष्टः सत्पुष्पफलसंचयम् ॥ समादाय स्वतनयासहितोऽगाद्धरान्तिकम् ॥ १ ॥ स गत्वा त्रिजगन्नार्थं प्रणम्य ध्यानतत्परम् ॥ अर्थ
 यामास तनयां कार्त्तिके तस्मै हृदाद्रुताम् ॥ २ ॥ फलपुष्पादिकं सर्वं तत्तदग्रे निधाय सः ॥ अग्रे कृत्वा सुतां शम्भुमिदमाह च शैलराट् ॥ ३ ॥
 हिमगिरिरुवाच ॥ भगवंस्तवया मे त्वां सेवितुं चन्द्रशेखरम् ॥ समुत्सुका समानीता त्वदाराधनकांक्षया ॥ ४ ॥ सखीभ्यां सह नित्यं त्वां
 सेवतामेव शंकरम् ॥ अनुजानीहि तां नाथ मयि ते यद्यनुग्रहः ॥ ५ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ अथ तां शंकरोऽपश्यत्प्रथमारूढयौवनाम् ॥ फुल्लेन्दीव-
 पत्राभां पूर्णचन्द्रनिभानाम् ॥ ६ ॥ समस्तलीलासंस्थानशुभवेषविजृम्भिकाम् ॥ कम्बुग्रीवां विशालाक्षीं चारुकर्णयुगोज्ज्वलाम् ॥ ७ ॥ मृणा
 लायत् स्यन्तबाहुयुग्ममनोहराम् ॥ राजीवकुड्मलप्रख्यौ घनपीनौ दृढस्तनौ ॥ ८ ॥ विभ्रतीं क्षीणमध्यां च त्रिवलीमध्यराजिताम् ॥ स्थलपद्मप्रती-
 काशपादयुग्मविराजिताम् ॥ ९ ॥ ध्यानपंजसर्निर्बद्धमुनिमानसमप्यलम् ॥ दर्शनाद्भंशने शक्तां योषिद्वर्णशिरोमणिम् ॥ १० ॥ दृष्ट्वा तां तादृशीं
 तात ध्यानिनां च मनोहराम् ॥ विग्रहे तन्त्रमन्त्राणां वर्द्धिनीं कामरूपिणीम् ॥ ११ ॥ न्यमीलयद्दृशौ शीघ्रं दध्यौ स्वं रूपमुत्तमम् ॥ परतत्त्व-
 नहायोगी त्रिगुणात्परमव्ययम् ॥ १२ ॥ दृष्ट्वा तदानीं सकलेश्वरं विभुं तपो जुषाणं विनिमीलितेक्षणम् ॥ कपर्दिनं चन्द्रकलाविभूषणं वेदान्त-
 वेद्यं परमासने स्थितम् ॥ १३ ॥ ववन्द शीर्ष्णां च पुनर्हिमाचलः स संशयं प्रापददीनसत्त्वः ॥ उवाच वाक्यं जगदेकबन्धुं गिरीश्वरो वाक्यविदां वरिष्ठः
 ॥ १४ ॥ हिमाचल उवाच ॥ देवदेव महादेव करुणाकर शंकर ॥ पश्य मां शरणं प्राप्तमुन्मील्य नयने विभो ॥ १५ ॥ शिव शर्व महेशान जगदानन्दकृतप्रभो ॥
 त्वां नत्तेऽहं महादेव सर्वापद्भिर्निवर्तकम् ॥ १६ ॥ न त्वां जानन्ति देवेश वेदाश्शास्त्राणि कृत्स्नशः ॥ अतीतो महिमाध्वानं तव वाङ्मनसोस्सदा
 ॥ १७ ॥ अतद्रथावृत्तितस्त्वां वै चकितं चकितं सदा ॥ अभिघते श्रुतिः सर्वा परेषां का कथा मता ॥ १८ ॥ जानन्ति बहवो भक्तास्त्वत्कृपां प्राप्य भक्ति-
 तः ॥ शरणागतभक्तानां न कुत्रापि भ्रमादिकम् ॥ १९ ॥ विज्ञप्तिं शृणु मत्प्रीत्या स्वदासस्य ममाधुना ॥ तव देवाज्ञया तात दीनत्वाद्दर्शयामि हि ॥ २० ॥
 सभाग्योऽहं महादेव प्रसादात्तव शंकर ॥ मत्वा स्वदासं मां नाथ कृपां कुरु नमोऽस्तु ते ॥ २१ ॥ प्रत्यहं चागमिष्यामि दर्शनार्थं तव प्रभो ॥ अनया
 सुतया स्वामिन्निदेशं दातुमर्हसि ॥ २२ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्याकर्ण्य वचस्तस्योन्मील्य नेत्रे महेश्वरः ॥ त्यक्तध्यानः परामृश्य देवदेवोऽब्रवीद्वचः ॥ २३ ॥

11 12 13 14 15

४०५
 पा. ५०५
 अ. ५०५

499H

सा च किं प्रकृतिर्न स्यादतीतस्तां मवाक्यम् ॥ १० ॥ एतद्विचार्य वक्तव्यं तत्त्वतो हि यथाकथम् ॥ प्रकृत्या सर्वमेतच्च बद्धमस्ति निरंतरम्
 ॥ ११ ॥ तस्मात्त्वया न वक्तव्यं न कार्यं किंचिदेव हि ॥ वचनं रचनं सर्वं प्राकृतं विद्धि चेतसा ॥ १२ ॥ यच्छृणोषि यदश्रासि यत्पश्यसि
 करोषि यत् ॥ तत्सर्वं प्रकृतेः कार्यं मिथ्यावादो निरर्थकः ॥ १३ ॥ प्रकृतेः परमेशत्वं किमर्थं तप्यसे तपः ॥ त्वया शंभोऽधुना ह्यस्मिन्गिरौ हिम
 वति प्रभो ॥ १४ ॥ प्रकृत्या गिलितोऽसि त्वं न जानासि निजं हर ॥ निजं जानासि चेदीश किमर्थं तप्यते तपः ॥ १५ ॥ वाग्वादेन च किं
 कार्यं मम योगिस्त्वया सह ॥ प्रत्यक्षे ह्यनुमानस्य न प्रमाणं विदुर्बुधाः ॥ १६ ॥ इंद्रियाणां गोचरत्वं यावद्भवति देहिनाम् ॥ तावत्सर्वं विमंतव्यं
 प्राकृतं ज्ञानिभिर्धिया ॥ १७ ॥ किं बहुक्तेन योगीश शृणु मद्बचनं परम् ॥ सा चाहं पुरुषोऽसि त्वं सत्यं सत्यं न संशयः ॥ १८ ॥ मदनुग्रहतत्त्वं
 हि समुणो रूपवान्मतः ॥ मां विना त्वं निरीहोऽसि न किंचित्कर्तुमर्हसि ॥ १९ ॥ पराधीनस्सदा त्वं हि नानाकर्मकरो वशी ॥ निर्विकारी कथं
 त्वं हि न लिप्तश्च मया कथम् ॥ २० ॥ प्रकृतेः परमोऽसि त्वं यदि सत्यं वचस्तव ॥ तर्हि त्वया न भेतव्यं समीपे मम शंकर ॥ २१ ॥ ब्रह्मोवाच ॥
 इत्याकर्ण्य वचस्तस्याः सांख्यशास्त्रोदितं शिवः ॥ वेदांतमतसंस्थो हि वाक्यमूचे शिवां प्रति ॥ २२ ॥ श्रीशिव उवाच ॥ इत्येवं त्वं यदि ब्रूषे गिरिजे सांख्यधा
 रिणी ॥ प्रत्यहं कुरु मे सेवामनिषिद्धां सुभाषिणी ॥ २३ ॥ यद्यहं ब्रह्म निर्लिप्तो मायया परमेश्वरः ॥ वेदांतवेद्यो मायेशस्त्वं करिष्यसि किं तदा ॥ २४ ॥
 ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्येवमुक्त्वा गिरिजां वाक्यमूचे गिरिं प्रभुः ॥ भक्तानुरंजनकरो भक्तानुग्रहकारकः ॥ २५ ॥ ॥ शिव उवाच ॥ अत्रैव सोऽहं तपसा
 परेण गिरे तव प्रस्थवरेऽतिरम्ये ॥ चरामि भूमौ परमार्थभावस्वरूपमानंदमयं सुलोचयन् ॥ २६ ॥ तपस्तप्तुमनुज्ञा मे दातव्या पर्वताधिप ॥ अनु
 ज्ञया विना किंचित्तपः कर्तुं न शक्यते ॥ २७ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्य देवदेवस्य शूलिनः ॥ प्रणम्य हिमवाञ्छंमुमिदं वचनमब्रवीत्
 ॥ २८ ॥ हिमवानुवाच ॥ त्वदीयं हि जगत्सर्वं सदेवामुरमानुषम् ॥ किमप्यहं महादेव तुच्छो भूत्वा वदामि ते ॥ २९ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ एवमुक्तो हिम
 वता शंकरो लोकशंकरः ॥ विहस्य गिरिराजं तं प्राह याहीति सादरम् ॥ ३० ॥ शंकरेणाभ्यनुज्ञातस्त्वगृहं हिमवान्ययौ ॥ सार्द्धं गिरिजया वै स
 प्रत्यहं दर्शने स्थितः ॥ ३१ ॥ पित्रा विनापि सा काली सखीभ्यां सह नित्यशः ॥ जगाम शंकराभ्याशं सेवायै भक्तितत्परा ॥ ३२ ॥ निषिषेध न
 तां कोऽपि गणो नंदीश्वरादिकः ॥ महेशशासनात्तात तच्छासनकरश्शुचिः ॥ ३३ ॥ सांख्यवेदांतमतयोश्शिवयोश्शिवदस्सदा ॥ संवादः सुखकृच्चो
 क्तोऽभिन्नयोस्तुविचारतः ॥ ३४ ॥ गिरिराजस्य वचनात्तनयां तस्य शंकरः ॥ पार्श्वे समीपे जग्राह गौरवादपि गोपरः ॥ ३५ ॥ उवाचेदं वचः

2011

॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

पा० खं० ३

अ० १३

25

11-22-68

॥ नारद उवाच ॥ विष्णुशिष्य महाशेष सम्यगुक्तं त्वया विधे ॥ चरितं परमं ह्येतच्छिवायाश्च शिवस्य च ॥ १ ॥ कस्तारकासुरो ब्रह्मन्येन देवाः
 प्रपीडिताः ॥ कस्य पुत्रस्त वै ब्रूहि तत्कर्था च शिवाश्रयाम् ॥ २ ॥ भस्मीचकार स कथं शंकरश्च स्मरं वशी ॥ तदपि ब्रूहि सुप्रीत्यादुने त्व
 रिते विभोः ॥ ३ ॥ कथं शिवा तपोऽत्युग्रं चकार सुखहेतवे ॥ कथं प्राप पतिं शंभुमादिशक्तिर्जगत्पस ॥ ४ ॥ एतत्सर्वमशेषेण विशेषेण महा
 शुभम् ॥ ब्रूहि मे श्रद्धानाय स्वपुत्राय शिवात्मने ॥ ५ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ पुत्रर्षय महाप्राज्ञ सुरर्षे शंसितव्रत ॥ वक्ष्यामि शंकरं स्मृत्वा सर्वं त्व
 रितं शृणु ॥ ६ ॥ प्रथमं तारकस्यैव भवं संश्रुणु नारद ॥ यद्वधार्थं महायत्नः कृतो देवेशिशवाश्रये ॥ ७ ॥ मम पुत्रो मरीचिर्यः कश्यपस्तस्य
 आत्मजः ॥ त्रयोदशमितास्तस्य स्त्रियो दक्षसुताश्च याः ॥ ८ ॥ दितिर्ज्येष्ठा च तत्स्त्री हि सुषुवे सा सुतद्वयम् ॥ विष्णु
 कशिपुर्ज्येष्ठो हिरण्याक्षोऽनुजस्ततः ॥ ९ ॥ तौ हतौ विष्णुना दैत्यौ नृसिंहक्रोडरूपतः ॥ सुदुःखदौ ततो देवाः सुखमाप्नुवन् निर्मयाः ॥
 ॥ १० ॥ दितिश्च दुःखितासीत्सा कश्यपं शरणं गता ॥ पुनस्संसेव्य तं भक्त्या गर्भमाधत्त सुमता ॥ ११ ॥ तद्विज्ञाय ब्रह्मोऽपि
 लब्धच्छिद्रो महोद्यमी ॥ तद्गर्भं व्यच्छिन्नत्तत्र प्रविश्य पविना मुहुः ॥ १२ ॥ तद्व्रतस्य प्रभावेण न तद्गर्भो ममार ह ॥ स्वपंत्या देवयोगेन स
 सताभयन्मुताः ॥ १३ ॥ देवा आसन्मुतास्ते च नामतो मस्तोऽखिलाः ॥ स्वर्गं ययुस्तदेन्द्रेण देवराजात्मसात्कृताः ॥ १४ ॥ पुनर्विति
 पतिं भेजेऽनुतप्ता निजकर्मतः ॥ चकार सुप्रसन्नं तं मुनिं परमसेवका ॥ १५ ॥ ॥ कश्यप उवाच ॥ तपः कुरु शुचिभूत्वा ब्रह्मणश्चायुतं समाः ॥
 चेद्ब्रह्मिण्यति तत्पूर्वं भविता ते सुतस्तदा ॥ १६ ॥ तथा दित्या कृतं पूर्णं तत्तपश्श्रद्धया मुने ॥ ततः पत्युः प्राप्य गर्भं सुषुवे तादृशं सुतम् ॥
 ॥ १७ ॥ वज्रांगनाम्ना सोऽभूद्दे दितिपुत्रोऽमरोपमः ॥ नामतुल्यतनुर्वीरस्सुप्रताप्युद्गवाद्दली ॥ १८ ॥ जननीराक्ष्मात्सदास्स सुतो
 निर्जराधिपम् ॥ बलाद्धत्वा ददौ दंडं विविधं निर्जरानपि ॥ १९ ॥ दितिस्सुखमतीवाप दृष्ट्वा शक्रादिदुर्दशाम् ॥ अमस्त अपि क्षमायां
 जग्मुर्दुःखं स्वकर्मतः ॥ २० ॥ तदाहं कश्यपेनाशु तत्रागत्य सुसाम्ग्रीः ॥ देवानत्याजयंस्तस्मात्सदा देवहिते रतः ॥ २१ ॥ देवान्मुक्त्वा स वज्रांग
 त्ततः प्रोवाच सादरम् ॥ शिवमक्तोऽतिशुद्धात्मा निर्विकारः प्रसन्नधीः ॥ २२ ॥ ॥ वज्रांग उवाच ॥ इन्द्रो दुष्टः प्रजाघाती मातुर्मे स्वार्थसाधकः ॥
 म कलं प्राप्तवानद्यं स्वराज्यं हि कसेतु सः ॥ २३ ॥ मातुराज्ञावशाद्ब्रह्मकृतमेतन्मयाखिलम् ॥ न मे भोगाभिलाषो वै कस्यचिदुक्नस्य हि ॥ २४ ॥
 नस्वसारं विधे ब्रूहि मम वेदविदांवर ॥ येन स्यां सुसुखी नित्यं निर्विकारः प्रसन्नधीः ॥ २५ ॥ तच्छ्रुत्वाहं मुनेऽवोचं सात्त्विको भाव उच्यते ॥ तत्स्व

सार इति प्रीत्या सृजाम्येकां वरं स्त्रियम् ॥ २६ ॥ वरांगीं नाम तां दत्त्वा तस्मै दितिसुताय वै ॥ अयां स्वधाम ग्रीतः कश्यपस्तत्पितापि च ॥
॥ २७ ॥ ततो दैत्यस्स वज्रांगस्मान्विकं भावमाश्रितः ॥ आसुरं भावमुत्सृज्य निर्वैरसुखमाप्तवान् ॥ २८ ॥ न वभूव वरांग्या हि हृदि भावोऽयं
सात्त्विकः ॥ सकामा स्वपतिं भेजे श्रद्धया विविधं सती ॥ २९ ॥ अथ तत्सेवनादाशु संतुष्टोऽभून्महाप्रभुः ॥ स वज्रांगः पतिस्तस्मा उवाच वचनं
तदा ॥ ३० ॥ वज्रांग उवाच ॥ किमिच्छसि प्रिये ब्रूहि किं ते मनसि वर्तते ॥ तच्छ्रुत्वानम्य तं प्राह सा पतिं स्वमनोरथम् ॥ ३१ ॥ वरांग्य
वाच ॥ चेत् प्रसन्नोऽभवस्त्वं वै सुतं मे देहि सन्पते ॥ महाबलं त्रिलोकम्य जेतारं हरिदुःखदम् ॥ ३२ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इति श्रुत्वा प्रियावाक्यं
विस्मितोऽभूत्स आकुलः ॥ उवाच हृदि स ज्ञानी सात्त्विको वैरवर्जितः ॥ ३३ ॥ प्रियेच्छति विरोधं वै सुरेभ्यो न हि रोचते ॥ किं कुर्यां हि कं गच्छेयं
तथं नश्येन्न मे पणः ॥ ३४ ॥ प्रियामनोरथश्चैव पूर्णस्स्यात्त्रिजगद्भवेत् ॥ कुशयुद्धनितगं भूयो देवाश्च मुनयस्तथा ॥ ३५ ॥ न पूर्णस्स्यात्प्रिया
यामस्तदा मे नरको भवेत् ॥ द्विधापि धर्महानिर्वै भवतीत्यनुशुश्रुवान् ॥ ३६ ॥ वज्रांग इत्थं वज्राम स मुने धर्मसंकटे ॥ बलाबलं द्वयोस्तत्र विचि
न्वितं च बुद्धितः ॥ ३७ ॥ शिवेच्छया स हि मुने वाक्यं मेने स्त्रियो बुधः ॥ तथास्त्विति वचः प्राह प्रियां प्रति स दैत्यराट् ॥ ३८ ॥ तदर्थमकरोत्तीव्रं
तपोऽन्यदुष्करं स तु ॥ मां समुद्दिश्य सुप्रीत्या बहुवर्षं जितेन्द्रियः ॥ ३९ ॥ वरं दातुमर्गां तस्मै दृष्ट्वाहं तत्तपो महत् ॥ वरं ब्रूहि ह्यवोचं तं
उपमन्त्रेव चेनसा ॥ ४० ॥ वज्रांगस्तु तदा प्रीतं मां दृष्ट्वा खे स्थितं विभुम् ॥ सुप्रणम्य बहु स्तुत्वा वरं ववे प्रियाहितम् ॥ ४१ ॥ वज्रांग उवाच ॥
मुनं देहि स्वमातुर्मे महाहितकरं प्रभो ॥ महाबलं सुप्रतापं सुसमर्थं तपोनिधिम् ॥ ४२ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्याकर्ण्य च तद्वाक्यं तथास्त्वित्य
ब्रवं मुने ॥ अयां स्वधाम तदत्त्वा विमता त्वं नारिष्ठिवम् ॥ ४३ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां तृतीये पार्वतीखण्डे तारकोत्पत्तौ
वज्रांगोत्पत्तितपोवर्णनं नाम चतुर्दशोऽध्यायः ॥ ४४ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ अथ सा गर्भमाधत्त वरांगी तत्पुगदगत् ॥ स ववर्द्धाभ्यन्तरे हि बहु
वर्षैः सुतेजसा ॥ १ ॥ ततः सा ममये पूर्णे वरांगी सुपुत्रे सुतम् ॥ महाकायं महावीर्यं प्रज्वलन्तं दिशो दश ॥ २ ॥ तदेव च महोत्पता वभूवुर्दुःख
हेतवः ॥ जायमाने सुते तस्मिन्वरांग्यास्सुदुःखदे ॥ ३ ॥ दिवि भुव्यतारिक्षे च सर्वलोकभयंकराः ॥ अनर्थमूचकास्तात त्रिविधाम्स्तान्ब्रवीम्यहम्
॥ ४ ॥ सोल्काश्चाशनयः पेतुर्महाशब्दा भयंकराः ॥ उदयं चक्रुर्हृत्कृष्टाः केतवो दुःखदायकाः ॥ ५ ॥ चञ्चल वसुधा साद्रिर्ज्ज्वलुस्सकला
दिशः ॥ बुधुभुस्सरितस्सर्वाः सागराश्च विशेषतः ॥ ६ ॥ हन्कारानीर्यन्धीरान्स्वरस्पर्शो मरुद्भवो ॥ उन्मूलयन्महावृक्षान्वात्यानीकां

रजोध्वजः ॥ ७ ॥ सराहोस्सूर्यविध्वोस्तु मुहुः परिधयोऽभवन् ॥ महाभयस्य विप्रेन्द्र सूचकास्सुखहारकाः ॥ ८ ॥ महीध्रिविवरेभ्यश्च निर्घाता
 भयसूचकाः ॥ रथनिर्द्वादतुल्याश्च जज्ञिरेऽवसरे ततः ॥ ९ ॥ सुगालोलूकटंकारैर्वमन्त्यो मुखतोऽनलम् ॥ अंतर्ग्रामेषु विकटं प्रणेदुरशिवा
 शिश्वाः ॥ १० ॥ यतस्ततो ग्रामसिंहा उन्नमय्य शिरोधराम् ॥ संगीतवद्रोदनवद्वपुं चन्विधिवान्नवान् ॥ ११ ॥ खार्कारभसां
 मत्ताः सुरैर्भूतो रसां खराः ॥ वरूथशस्तदा तात पर्यधावन्नितस्ततः ॥ १२ ॥ खगा उदपतन्नीडाद्रासभत्रस्तमानसाः ॥ क्रोशंतो
 व्यग्रचिताश्च स्थितिमापुर्न कुत्रचित् ॥ १३ ॥ शकृन्मूत्रमकार्षुश्च गोष्ठेऽरण्ये भयाकुलाः ॥ बभ्रमुः स्थितिमापुर्नो पशवस्ताडिता इव ॥ १४ ॥
 गावोऽत्रसन्नसृग्दोहा बाष्पनेत्रा भयाकुलाः ॥ तोयदा अभवंस्तत्र भयदाः पूयवर्षिणः ॥ १५ ॥ व्यरुदन्प्रतिमास्तत्र देवानामुत्पतिष्णवः ॥
 विनाऽनिलं द्रुमाः पेतुर्ग्रहयुद्धं बभूव खे ॥ १६ ॥ इत्यादिका बहुत्पाता जज्ञिरे मुनिसत्तम ॥ अज्ञानिनो जनास्तत्र मेनिरे विश्वसंप्लवम् ॥ १७ ॥
 अथ प्रजापतिर्नामाकरोत्तस्यासुरस्य वै ॥ तारकेति विचार्यैव कश्यपो हि महौजसः ॥ १८ ॥ महावीरस्स सहसा व्यज्यमानात्मपौरुषः ॥
 ऋग्वेदस्यश्मसारेण कायेनाद्रिपतिर्यथा ॥ १९ ॥ अथो स तारको दैत्यो महाबलपराक्रमः ॥ तपः कर्तुं जनन्याश्चाज्ञां ययाचे महामनाः ॥ २० ॥
 प्राप्ताज्ञः स महामायी मायिनामपि मोहकः ॥ सर्वदेवजयं कर्तुं तपोर्यं मन आदधे ॥ २१ ॥ मधोर्वनमुपागम्य गुर्वाज्ञाप्रतिपालकः ॥ विधिमुद्दि
 श्य विधिवत्तपस्तेपे सुदारुणम् ॥ २२ ॥ ऊर्ध्वबाहुश्चैकपादो रविं पश्यन्स चक्षुषा ॥ शतवर्षं तपश्चक्रे दृढचित्तो दृढव्रतः ॥ २३ ॥ अंगुष्ठेन भुवं स्पृष्ट्वा
 शतवर्षं च तादृशः ॥ तेपे तपो दृढात्मा स तारकोऽसुरगट् प्रभुः ॥ २४ ॥ शतवर्षं जलं प्राशनञ्छतवर्षं च वायुमुक् ॥ शतवर्षं जले तिष्ठञ्छतं च स्थण्डि
 लेऽतपत् ॥ २५ ॥ शतवर्षं तथा चाग्नौ शतवर्षमधोमुखः ॥ शतवर्षं तु हस्तस्य तलेन च भुवं स्थितः ॥ २६ ॥ शतवर्षं तु वृक्षस्य शाखामालंब्य वै
 मुने ॥ पदाभ्यां शुचिधूमं हि पिबंश्चाधोमुखस्तथा ॥ २७ ॥ एवं कष्टतरं तेपे सुतपस्स तु दैत्यराट् ॥ काममुद्दिश्य विधिवच्छृण्वतामपि
 दुस्सहम् ॥ २८ ॥ तत्रैवं तपतस्तस्य महत्तेजो विनिस्तृतम् ॥ शिरसस्सर्वसंसर्पिं महोपद्रवकृन्मुने ॥ २९ ॥ तेनैव देवलोकास्ते दग्धप्राया
 ऋग्विरे ॥ अभितो दुःस्वमापन्नास्सर्वे देवर्षयो मुने ॥ ३० ॥ इंद्रश्च भयमापेदेऽधिकं देवेश्वरस्तदा ॥ तपस्यत्यद्य कश्चिद्वै मत्पदं धर्षयिष्यति
 ॥ ३१ ॥ अकांडं चैव ब्रह्माण्डं संहरिष्यत्ययं प्रभुः ॥ इति संशयमापन्ना निश्चयं नोपलेभिरे ॥ ३२ ॥ ततस्सर्वे सुसंमन्य मिथस्ते
 निर्जरषयः ॥ मल्लोकमगमन्भीता दीना मां समुपस्थिताः ॥ ३३ ॥ मां प्रणम्य सुसंस्तूय सर्वे ते कृष्टचेतसः ॥ कृतरवंजलयो मद्भ्यं

सि० पु०

॥ ११२ ॥

वृत्तं सर्वं न्यवेदयन् ॥ ३४ ॥ अहं सर्वं सुनिश्चित्य कारणं तस्य सद्विया ॥ वरं दातुं गतस्तत्र यत्र तप्यति सोऽसुरः ॥ ३५ ॥ अवाचं
वचनं तं वै वरं ब्रूहीन्यहं मुने ॥ तपस्तप्तं त्वया तीव्रं नादेयं विद्यते तव ॥ ३६ ॥ इत्येवं मद्वचः श्रुत्वा तारकस्स महासुरः ॥ मां
प्रणम्य सुसंस्तूय वरं वरेऽतिदारुणम् ॥ ३७ ॥ तारक उवाच ॥ त्वयि प्रसन्ने वरदे किमसाध्यं भवेन्मम ॥ अतो याचे वरं त्वत्तः
शृणु तन्मे पितामह ॥ ३८ ॥ यदि प्रसन्नो देवेश यदि देयो वगे मम ॥ देयं वाञ्छयं मह्यं कृपां कृत्वा ममोपरि ॥ ३९ ॥ त्वया च निर्मिते लोके
सकलेऽस्मिन्महाप्रभो ॥ मतुल्यो बलवान्मृतं न भवेत्कोऽपि वै पुमान् ॥ ४० ॥ शिववीर्यसमुत्पन्नः पुत्रस्तेनापतिर्यदा ॥ भूत्वा शस्त्रं क्षिपेन्मह्यं
तदा मे मरणं भवेत् ॥ ४१ ॥ इत्युक्तोऽथ तदा तेन दैत्येनाहं मुनीश्वर ॥ वरं च तादृशं दत्त्वा स्वलोकमगमद्भुतम् ॥ ४२ ॥ दैत्योऽपि स वरं
लब्ध्वा मनसंस्मितमुत्तमम् ॥ सुप्रसन्नतरो भूत्वा शोणितारुण्यपुरं गतः ॥ ४३ ॥ अभिषिक्तस्तदा राज्ये त्रैलोक्यस्यासुरैस्सह ॥ शुक्रेण दैत्यगुरुणा
ज्ञया मे स महासुरः ॥ ४४ ॥ ततस्तु स महादैत्योऽभवत्त्रैलोक्यनायकः ॥ स्वाज्ञां प्रवर्तयामास पीडयन्सचराचरम् ॥ ४५ ॥ राज्यं चकार विधिव
त्रिलोकस्य स तारकः ॥ प्रजाश्च पालयामास पीडयन्निर्जगदिकान् ॥ ४६ ॥ ततस्स तारको दैत्यस्तेषां रत्नान्युपाददे ॥ इंद्रादिलोकपालानां
स्वभो दत्तानि तद्वयात् ॥ ४७ ॥ इंद्रेणैव तस्तस्य भयान्तरो ममर्षितः ॥ कुबरेण तदा दत्ता निधयो नवसंख्यकाः ॥ ४८ ॥ वरुणेन हयाः
शुभ्रा ऋषिभिः कामकृत्तथा ॥ सूर्येणोच्चैश्चैवा दिव्यो भयान्तरो ममर्षितः ॥ ४९ ॥ यत्र यत्र शुभं वस्तु दृष्टं तेनासुरेण हि ॥ तत्तद्गृहीतं तस्सा
निस्सारस्त्रिभवोऽभवत् ॥ ५० ॥ समुद्राश्च तथा रत्नान्यदुत्तमैः भयान्मुने ॥ अकृष्टपण्यासीत्पृथ्वी प्रजाकामदुवाखिला ॥ ५१ ॥ सूर्यश्च तपते
तद्वत्तदुःखं न यथा भवेत् ॥ चंद्रस्तु प्रभया दृश्यो वायुस्तनूनांकुल्यवान् ॥ ५२ ॥ देवानां चैव यद्व्यं पितॄणां च परस्य च ॥ तत्सर्वं समुपादत्त
मसुरेण दुरात्मना ॥ ५३ ॥ वशीकृत्य स लोकांश्चान्स्वयमिन्द्रो बभूव ह ॥ अद्वितीयः प्रभुश्चासीद्राज्यं चक्रेऽदुतं वशी ॥ ५४ ॥ निस्सारं सकलान्दे
वान्दैत्यानस्थापयत्ततः ॥ स्वयं नियोजयामास देवयोनिस्स्वकर्मणि ॥ ५५ ॥ अथ तद्वाधिना देवास्सर्वे शक्रपुरोगमाः ॥ मुने मां शरणं जग्मु
रान्धा अतिविह्वलाः ॥ ५६ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां स्रष्टुसंहितायां तृतीये पार्ष्णीखंडे तारकासुरतपोराज्यवर्णनं नाम पंचदशोऽध्यायः
॥ १५ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ अथ ते निर्जरास्सर्वे सुप्रणम्य प्रजेश्वरम् ॥ तृष्टुः परया भक्त्या तारकेण प्रपीडिताः ॥ १ ॥ अहं श्रुत्वामनुतिं यथार्था
हृदयंगमाम् ॥ सुप्रसन्नतरो भूत्वा प्रत्यवोचं दिवौकसः ॥ २ ॥ स्वागतं स्वाधिकारा वै निर्विघ्नाः संति वः सुराः ॥ किमर्थमागता यूय

रुद्र सं० २

पा० खं० ३

अ० १६

३४६

॥ ११३ ॥

सर्वे वंदु मे ॥३॥ इति श्रुत्वा क्रोधो म ते नत्वा सर्वे दिवौकसः ॥ तामूचुर्नतका दीनास्तारकेण प्रपीडिताः ॥४॥ देवा ऊचुः ॥ लोकेन तारको दैत्यो
 जनेन तत्र प्रपीडितः ॥ निरस्यास्मान्दृष्टात्स्थानान्यग्रहीत्रो बलात्स्वयम् ॥५॥ भवतः किमु न ज्ञातं दुःखं यत्र उपस्थितम् ॥ तद्दुःखं नाशय क्षिप्रं नय ते
 शरणं ॥६॥ तदा निशं बाधतेऽस्मान्यत्र तत्रास्थितान्स वै ॥ पलायमानाः पश्यामो यत्र तत्रापि तारकम् ॥७॥ तारकान्नश्च यद्दुःखं संभूतं सकले
 श्वर ॥ तन सर्वे वयं तात पीडिता विकला अत्रि ॥८॥ अग्रियमोऽथ वरुणो निर्ऋतिर्वायुरेव च ॥ अन्ये दिक्पतयश्चापि सर्वे यद्वशगामिनः ॥९॥
 सर्वे मनुष्यवर्माणस्सर्वेः परिक्रूर्युताः ॥ सेवत तं महादैत्यं न स्वतंत्राः कदाचन ॥ १० ॥ एवं तेनार्दिता देवा वशगास्तस्य सर्वदा ॥ तदिच्छा
 कर्म्यनिस्तास्सव तस्यानुजीविनः ॥ ११ ॥ यावत्यो वनितास्सर्वा य चाप्यप्सरसां गणाः ॥ सर्वास्तानग्रहीदैत्यस्तारकोऽसौ महाबली ॥ १२ ॥ न
 यज्ञास्संश्रवति न तपस्यति तापसाः ॥ दानधर्मादिकं किंचिन्न लोकेषु प्रवर्तते ॥ १३ ॥ तस्य सेनापतिः क्रौंचो महापाप्यस्ति दानवः ॥ स पाताल
 तलं गत्वा बाधतेत्यनिशं प्रजाः ॥ १४ ॥ तेन नस्तारकेणेदं सकलं भुवनत्रयम् ॥ हतं हठाज्जगद्धातः पापेनाकरुणात्मना ॥ १५ ॥ वयं च तत्र
 यास्यामो यत्स्थानं त्वं विनिर्दिशे ॥ स्वस्थास्तद्वारितास्तेन लोकनाथ सुरारिणा ॥ १६ ॥ त्वं नो गतिश्च शास्ता च धाता त्राता त्वमेव हि ॥ वयं सर्वे
 तारकाख्यवह्नौ दग्धास्सुविह्वलाः ॥ १७ ॥ तेन क्रूरा उपाया नस्सर्वे हतबलाः कृताः ॥ विकारे सांनिपाते वा वीर्यवंत्योपधानि च ॥ १८ ॥ यत्रास्माकं
 जयाशा हि हरिचके सुदर्शने ॥ तत्कुण्डितमभूत्तस्य कंठे पुष्पमिवार्पितम् ॥ १९ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्येतद्वचनं श्रुत्वा निर्जराणामहं मुने ॥ प्रत्यवोचं सुरान्सर्वा
 स्तत्कालसदृशं वचः ॥ २० ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ममैव वचसा दत्यस्तारकाख्यस्समेधितः ॥ न मत्तस्तस्य हननं युज्यते हि दिवौकसः ॥ २१ ॥ ततो नैव
 वधो योग्यो यतो वृद्धिमुपागतः ॥ विषवृक्षोऽपि संवर्ध्य स्वयं छेतुमसांप्रतम् ॥ २२ ॥ युष्माकं चाखिलं कार्यं कर्तुं योग्यो हि शंकरः ॥ किन्तु
 स्वयं न शक्तो हि प्रतिकर्तुं प्रचोदितः ॥ २३ ॥ तारकाख्यस्तु पापेन स्वयमेप्यति संक्षयम् ॥ यथा यूयं मंविदध्वमुपदेशकरस्त्वहम् ॥ २४ ॥
 न मया तारको वध्यो हरिणापि हरेण च ॥ नान्येनापि सुरैर्वापि मद्भ्रातृस्तस्य मुच्यते ॥ २५ ॥ शिववीर्यसमुत्पन्नो यदि स्यात्तनयस्सुराः ॥ स एव तार
 काख्यस्य हंता दैत्यस्य नापरः ॥ २६ ॥ यमुपागच्छं वच्मि तं कुरुध्वं मुने तमाः ॥ महादेव प्रसादेन सिद्धिमेप्सति सधुवम् ॥ २७ ॥ सती दाक्षायणी पूर्व त्यक्त
 हा तु याभवत् ॥ सोऽपन्ना मेनकागर्भात्स कथा विदिता हि वः ॥ २८ ॥ तस्या अवश्यं गिरिशः करिष्यति कथग्रहम् ॥ तत्कुरुध्वमुपायं च तथापि त्रि
 दिवौकसः ॥ २९ ॥ तथा विधध्वं सुतरां तस्यां तु परियत्ततः ॥ पार्वत्यां मेनकायां वै रेतःप्रतिनिपातने ॥ ३० ॥ तस्मै रेतसं शंभुं सैव प्रच्युतरेतम् ॥

शि० १०

॥ ११५ ॥

कर्तुं समर्था नान्यास्ति तथा काप्यबला बलात् ॥ ३१ ॥ सा सुता गिरिराजस्य सांप्रतं प्रौढयौवना ॥ तपस्यंतं हिमगिरौ नित्यं संसेवते हरम् ॥
॥ ३२ ॥ वाक्याद्धिमवतः काली स्वपितुर्हृत्तश्शिवा ॥ सखीभ्यां सेवते सार्द्धं ध्यानस्थं परमेश्वरम् ॥ ३३ ॥ तामग्रतोऽर्चमानां त्रैलोक्ये वरवर्णि
नीम् ॥ ध्यानसक्तो महेशो हि मनसापि न हीयते ॥ ३४ ॥ भार्यां समीहेत यथा स कालीं चन्द्रशेखरः ॥ तथा विधध्वं त्रिदशा न चिरादेव
यन्नतः ॥ ३५ ॥ स्थानं गत्वाय दैत्यस्य तमहं तारकं ततः ॥ निवारयिष्ये कुड्मठात्स्वस्थानं गच्छताम्नाः ॥ ३६ ॥ इत्युक्त्वाहं सुराञ्शीघ्रं तारका
ख्यासुरस्य वै ॥ उपसंगम्य सुप्रीत्या समाभाष्येदमब्रुवम् ॥ ३७ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ तेजस्सारमिमं त्वगं राज्यं त्वं परिपासि नः ॥ यदर्थं सुतप
स्तप्तं वाञ्छसि त्वं ततोऽधिकम् ॥ ३८ ॥ वरश्चाप्यवरो दत्तो न मया स्वर्गराज्यता ॥ तस्मात्स्वर्गं परित्यज्य क्षितौ राज्यं समाचर ॥ ३९ ॥ देवो
ग्यानि तत्रैव कार्याणि निखिलान्यपि ॥ भविष्यन्त्यसुर श्रेष्ठ नात्र कार्या विचारणा ॥ ४० ॥ इत्युक्त्वाहं च संवोदध्यासुरं तं सकलेश्वरः ॥ स्मृत्वा
शिवं च सशिवं तत्रांतर्धानमागतः ॥ ४१ ॥ तारकोऽपि परित्यज्य स्वर्गं क्षितिमथाभ्यगात् ॥ शोणिताख्यपुरे स्थित्वा सर्वराज्यं चकार सः ॥ ४२ ॥
देवास्सर्वेऽपि तच्छ्रुत्वा मद्राक्यं सुप्रणम्य माम् ॥ शक्रस्थानं ययुः प्रीत्या शक्रेण सुसमाहिताः ॥ ४३ ॥ तत्र गत्वा मिलित्वा च विचार्य च परस्पर
म् ॥ ते सर्वे मरुतः प्रीत्या मघवतं वचोऽब्रुवन् ॥ ४४ ॥ ॥ देवा उचुः ॥ ॥ शंभोर्यथा शिवायां वै रुचिर्जायेत कामतः ॥ मघवंस्ते प्रकर्तव्यं
ब्रह्मोक्तं सर्वमेव तत् ॥ ४५ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्येवं सर्ववृत्तांतं विनिवेद्य सुरेश्वरम् ॥ जग्मुस्ते सर्वतो देवाः स्वं स्वं स्थानं मुदान्वितः ॥ ४६ ॥
इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां तृतीये पार्वतीखण्डे देवसांत्वनवर्णनं नाम षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ गतेषु तेषु
देवेषु शक्रं सस्मार वै स्मरम् ॥ पीडितस्तारकेनातिदैत्येन च दुरात्मना ॥ १ ॥ आगतस्तत्क्षणात्कामस्सवसंतो रतिप्रियः ॥ सावलोपो युतो रत्या त्रैलो
क्यविजयी प्रभुः ॥ २ ॥ प्रणामं च ततः कृत्वा स्थित्वा तत्पुरतस्स्मरः ॥ महोन्नतमनास्तात सांजलिश्शक्रमब्रवीत् ॥ ३ ॥ ॥ काम उवाच ॥
किं कार्यं ते सञ्जुप्तं रमृतोऽहं केन हेतुना ॥ तत्त्वं कथय देवेश तत्कर्तुं समुपागतः ॥ ४ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य कंदर्पस्य सुरे
श्वरः ॥ उवाच वचनं प्रीत्या युक्तं युक्तमिति स्तुवन् ॥ ५ ॥ ॥ शक्र उवाच ॥ ॥ तव साधु समारंभो यन्मे कार्यमुपस्थितम् ॥ तत्कर्तुं
मुद्यतोऽसि त्वं धन्योऽसि मकरध्वज ॥ ६ ॥ प्रस्तुतं शृणु मद्राक्यं कथयामि तवाग्रतः ॥ मदीयं चैव यत्कार्यं त्वदीयं तन्न चान्यथा ॥ ७ ॥ मित्रा
णि मम संत्येव बहूनि मुमहांति च ॥ परं तु स्मर सन्मित्रं त्वत्तुल्यं न हि कुत्रचित् ॥ ८ ॥ जयार्थं मे द्रव्यं तात निर्मितं वज्रमुत्तमम् ॥ वज्रं च निष्फलं

रुद्र से० २

पा० ख० ३

अ० १७

३४५

॥ ११५ ॥

स्नाद्वै त्वं तु नैव कदाचन ॥ ९ ॥ यतो हितं प्रजायेत नः को नु प्रियः परः ॥ तस्मान्मित्रवरस्त्व हि सत्कार्यं कर्तुमर्हसि ॥ १० ॥ मम
 दुःखं समुत्पन्नमसाध्यं चापि कालजम् ॥ केनापि नैव तच्छक्यं दूरीकर्तुं त्वया विना ॥ ११ ॥ दातुः परीक्षा दुर्भिक्षे रणे शून्यस्य जाय ॥ आप
 त्काले तु मित्रस्याशक्तौ स्त्रीणां कुलम्प हि ॥ १२ ॥ विनयं संकटे प्राप्तेऽविनयम् अपेक्षतः ॥ सुस्नेहस्य तथा तात नान्यथा सत्यमर्गितम् ॥ १३ ॥
 प्राप्तायां वै ममापत्ताववाचायां पश्य हि ॥ परीक्षा च त्वदीयाऽद्य मित्रवर्यं विचिन्तयिष्यामि ॥ १४ ॥ न केवलं मदीये च कार्य्यमस्ति सुखावहम् ॥ किं तु
 सर्वसुरादीनां कार्य्यमेतन्न संशयः ॥ १५ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्येतन्मध्यवर्ताय श्रुत्वा तु मकरध्वजः ॥ उवाच प्रमगंभीरं वाक्यं सुस्मितपूर्वं
 कम् ॥ १६ ॥ काम उवाच ॥ किमर्थमित्थं वदसि नोत्तरं वक्ष्यामि नव ॥ उपकृत्कृत्रिमं लोके दृश्यते कथ्यते न च ॥ १७ ॥ संकटे बहु यो कृते
 स किं कार्य्यं करिष्यति ॥ तथापि च महाराज कथयामि शृणु भूषो ॥ १८ ॥ पदं ते कर्णितुं यो वै तपस्तपति दारुणम् ॥ पातयिष्याम्यहं न च
 शत्रुं ते मित्रं सर्वथा ॥ १९ ॥ क्षणेन व्रंशयिष्यामि कदाचित्पुत्रस्त्रियाः ॥ देवर्षिदानवादीश्च नराणां गणना न मे ॥ २० ॥ वज्रं तिष्ठतु दूरे व शस्त्रा
 प्यन्यान्यनेकशः ॥ किं ते कार्य्यं करिष्यति मयि मित्रं उपलब्धे ॥ २१ ॥ ब्रह्माणं वा हारं वापि भ्रष्टं दुर्य्या न संशयः ॥ अन्येषां गणना नास्ति पातयेय
 हं त्वपि ॥ २२ ॥ पंचैव मृदवो वाणान्ते च पुष्पमया मयः ॥ आपद्विधा पुष्पमयश्चिजिनी भ्रमरार्जिता ॥ २३ ॥ बलं सुदयिता मे वसंतः सचिवः
 स्मृतः ॥ अहं पञ्चवलो देवा मित्रं मम सुधानिधिः ॥ २४ ॥ मेनाधिपश्च शृंगारे हावभावाश्च सैनिकाः ॥ सर्वे मे मृदवः शक्र अहं चापि
 तथाविधः ॥ २५ ॥ यद्येन पुर्य्यते कार्य्यं धीमांस्तत्तेन योजयेत् ॥ मम योग्यं तु यत्कार्य्यं सर्वतन्मे नियोजय ॥ २६ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्येवं तु
 वचस्तस्य श्रुत्वा शक्रस्सुहार्पितः ॥ उवाच प्राणमन्वाचा दातुं तात सुखावहम् ॥ २७ ॥ ॥ शक्र उवाच ॥ यत्कार्य्यं मनसोदिष्टं मया तात
 मनोभव ॥ कर्तुं तत्त्वं समर्थोऽसि नान्यस्मात्तस्य सम्भवः ॥ २८ ॥ शृणु काम प्रवक्ष्यामि यथार्थं मित्रसत्तम ॥ यदर्थं च स्पृहा जाता तव चाद्य
 मनोभव ॥ २९ ॥ तारकाख्यो महादैत्यो ब्रह्मणो वरमद्भुतम् ॥ अभूदजेयस्संप्राप्य सर्वेषामपि दुःखदः ॥ ३० ॥ तेन संपीड्यते लोको नष्टा धर्मा ह्यने
 कशः ॥ दुःखिणः निर्जरास्सर्वे ऋषयश्च तथाखिलाः ॥ ३१ ॥ दिवश्च सकलैस्तेन कृतं युद्धं यथाबलम् ॥ सर्वेषां चायुधान्यत्र विफलान्यभवन्पुरा ॥ ३२ ॥
 भग्नः पाशो जलेशान्य हरिचक्रं सुदर्शनम् ॥ तत्कुण्ठितमभूत्तस्य कण्ठे क्षिप्तं च विष्णुना ॥ ३३ ॥ एतस्य मरणं प्रोक्तं प्रजेशेन दुरात्मनः ॥ शम्भोर्वीर्योद्भवा
 ब्रालान्महायोगीश्वरस्य हि ॥ ३४ ॥ एतत्कार्य्यं त्वया साधु कर्तव्यं सुप्रयत्नतः ॥ ततस्स्यान्मित्रवर्य्याति देवानां नः परं सुखम् ॥ ३५ ॥ ममापि

शि० पु०
॥ ११६ ॥

विहितं तस्मात्सर्वलोकसुखावहम् ॥ मित्रधर्मं हृदि स्मृत्वा कर्तुमर्हसि सांप्रतम् ॥ ३६ ॥ शंभुस्स गिरिराजे हि तपः परममास्थितः ॥ स प्रभुर्ना
पि कामेन स्वतंत्रः परमेश्वरः ॥ ३७ ॥ तत्समीपे च देवार्थं पार्वती स्वसखीयुता ॥ सेवमाना तिष्ठतीति पित्राज्ञा मया श्रुतम् ॥ ३८ ॥ यथा
तस्यां रुचिस्तस्य शिवस्य नियतात्मनः ॥ जायते नितरां मार तथा कार्यं त्वया ध्रुवम् ॥ ३९ ॥ इति कृत्वा कृती स्यास्त्वं सर्वं दुःखं विनश्यति ॥
लोके स्थायी प्रतापस्ते भविष्यति न चान्यथा ॥ ४० ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्तस्स तु कामो हि प्रफुल्लमुखपंकजः ॥ प्रेम्णोवाचेति देवेशं करि
ष्यामि न संशयः ॥ ४१ ॥ इत्युक्त्वा वचनं तस्मै तथेत्योमिति तद्वचः ॥ अग्रहीत्तरसा कामः शिवमायाविमोहितः ॥ ४२ ॥ यत्र योगीश्वरस्साक्षा
त्प्यते मरमं तपः ॥ जगाम तत्र सुप्रीतस्सदारस्सवसंतकः ॥ ४३ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां तृतीये पार्वतीखण्डे शक्रकाम
संवादवर्णनं नाम सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ तत्र गत्वा स्मरो गर्वी शिवमायाविमोहितः ॥ मोहकस्स मधोश्चादौ धर्मं विस्तारय
न्स्थितः ॥ ११ ॥ वसंतस्य च यो धर्मः प्रससार स सर्वतः ॥ तपःस्थाने महेशस्यौषधिप्रस्थं मुनीश्वर ॥ २ ॥ वनानि च प्रफुल्लानि पादपानां महामुने ॥
आसन्विशेषतस्तत्र तत्प्रभावान्मुनीश्वर ॥ ३ ॥ पुष्पाणि सहकाराणामशोकवनिकासु वै ॥ विरेजुस्सुस्मरोदीपकाणि सुरभीण्यपि ॥ ४ ॥
कैरवाणि च पुष्पाणि भ्रमराकलितानि च ॥ बभ्रुवुर्मदनावेशकराणि च विशेषतः ॥ ५ ॥ सुकामोदीपनकरं कोकिलाकलकूजितम् ॥ आसीदति
सुरम्यं हि मनोहरमतिप्रियम् ॥ ६ ॥ भ्रमराणां तथा शब्दा विविधा अभवन्मुने ॥ मनोहराश्च सर्वेषां कामोदीपका अपि ॥ ७ ॥ चंद्रस्य
विशदा कांतिर्विकीर्णा समंततः ॥ कामिनां कामिनीनां च दूतिका इव साभवत् ॥ ८ ॥ मानिनां प्रेरणायासीत्तत्काले कालदीपिका ॥
मारुतश्च सुखः साधो ववौ विरहिणोऽप्रियः ॥ ९ ॥ एवं वसंतविस्तारो मदनावेशकारकः ॥ वनोक्तसां तदा तत्र मुनीनां दुस्स
होऽत्यभूत् ॥ १० ॥ अचेतसामपि तदा कामासक्तिरभून्मुने ॥ सुचेतसां हि जीवानां सति किं वर्ण्यते कथा ॥ ११ ॥ एवं चकार
स मधुस्स्वप्रभावं सुदुस्सहम् ॥ सर्वेषां चैव जीवानां कामोदीपनकारकः ॥ १२ ॥ अकालनिर्मित तात मधोर्वीक्ष्य हरस्तदा ॥
आश्चर्यं परमं मेने स्वलीलात्ततः प्रभुः ॥ १३ ॥ अथ लीलाकरस्तत्र तपः परमदुष्करम् ॥ तताप स वशीशो हि हरो दुःखहरः
प्रभुः ॥ १४ ॥ वसंते प्रसृते तत्र कामो रतिसमन्वितः ॥ चूतं बाणं समाकृष्य स्थितस्तद्गामपार्श्वतः ॥ १५ ॥ स्वप्रभावं वितस्तार
मोहयन्सकलाञ्जनान् ॥ रत्या युक्तं तदा कामं दृष्ट्वा को वा न मोहितः ॥ १६ ॥ एवं प्रवृत्तमुत्तौ शृंगारोऽपि गणैस्सह ॥ हावभावयुतस्तत्र प्रविवेश

रुद्र स०
पा० सू० ३
अ० १८

३४५

॥ ११६ ॥

हरांतिकम् ॥१७॥ मदनः प्रकटस्तत्र न्यवसच्चित्तं बहिः ॥ न दृष्ट्वांस्तदा शमोश्छिद्रं येन प्रविश्यते ॥ १८ ॥ यदा चाप्राप्तविवरस्तस्मिन्न्योगिवरे
स्मरः ॥ महादेवस्तदा सोऽभुन्महाभयविमोहितः ॥ १९ ॥ ज्वलज्वालाग्निसंज्ञाशभाकनेवसमन्वितम् ॥ ध्यानस्थं शंकरं को वा समाज्ञादयितुं क्षमः
॥ २० ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र सर्वाभ्यां संयुता शिवा ॥ जगाम शिवपूजार्थं नीत्वा पुष्पाण्यनेकशः ॥ २१ ॥ पृथिव्यां यादृशं लोकैस्सौंदर्यं वर्ण्यते
महत् ॥ तत्सर्वमधिकं तस्यां पार्वत्यामस्ति निश्चितम् ॥ २२ ॥ आर्त्तवानि सुपुष्पाणि धृत्वा ॥ न तया यदा ॥ तत्सौंदर्यं कथं वर्ण्यमपि वर्षातपि
॥ २३ ॥ यदा शिवसमीपे तु गता सा पर्वतात्मजा ॥ तद्वं शंभो न्यूनं त्यक्त्वा क्षणमवस्थितः ॥ २४ ॥ तच्छिद्रं प्राप्य मदनः प्रथमं हर्षणेन तु ॥
त्राणेन हर्षयामास पार्श्वस्थं चन्द्रशेखरम् ॥ २५ ॥ शृंगारैश्च तदा भावेत्कृतिता पार्वती क्षम ॥ जगाम कामसाहाय्ये मुने सुगभिणा सह ॥ २६ ॥
तदेवाकृष्य तच्चापं रुच्यर्थं शूलधारिणः ॥ द्रुतं पुष्पशरं तस्मै स्मरगेऽमुंचत्सुसंयतः ॥ २७ ॥ यथा निरंतरं नित्यमागच्छति तथा शिवम् ॥ तत्रम
स्कृत्य तत्पूजां कृत्वा तत्पुतः नियता ॥ २८ ॥ सा दृष्ट्वा पार्वती तत्र प्रभुणा गिरिगेन हि ॥ विवृण्वती तदांगानि स्त्रीस्वभावात्सुलज्जया ॥ २९ ॥
सुसंस्मृत्य वरं तस्या विविदत्तं पुनः प्रभुः ॥ शिवोऽपि वर्णयामास चंदंगां मुदा मुने ॥ ३० ॥ शिव उवाच ॥ किं मुखं किं शशांकश्च किं नेत्रे चोत्प
ले च किम् ॥ भुकुट्यौ धनुषी चैते चंदर्पस्य महात्मनः ॥ ३१ ॥ अथ ॥ किं च धिक् किं किं नामा शुक्चंचुका ॥ किं स्वरः कोकिलालापः किं मध्यं
चाथ वेदिका ॥ ३२ ॥ किं गतिर्वर्ण्यत ह्यस्याः किं रूपं वर्ण्यते मुहुः ॥ पुष्पाणि किं च वर्ण्यते वस्त्राणि च तथा पुनः ॥ ३३ ॥ लालित्यं चारु वत्सृष्टौ
तदेवात्र विनिर्मितम् ॥ सर्वथा स्मणीयानि सर्वांगानि न संशयः ॥ ३४ ॥ अहो धन्यतया चय पार्वत्यद्रुतहृदि ॥ यत्तस्मा न त्रैलोक्ये नारी का
पि सुहृदिणी ॥ ३५ ॥ सुलावण्यनिधिश्चेयमद्रुतांगानि विभ्रती ॥ विमोहिनी मुनीनां च महासुखविवादिनी ॥ ३६ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्येवं वर्णयित्वा
तु तदंगानि मुहुर्मुहुः ॥ विविदत्तमध्यासाद्वरस्तु विरगम ह ॥ ३७ ॥ ह तं यस्मांतरे वायदचालयत शंकरः ॥ स्त्रीस्वभावाच्च सा तत्र लज्जिता दूरतो
गता ॥ ३८ ॥ किं पृथ्वी निजांगानि पश्यती च मुहुर्मुहुः ॥ सुवीक्षणैर्नहापांस्तस्मिन्नाभूच्छिवा मुने ॥ ३९ ॥ एवं चेष्टां तदा दृष्ट्वा शंभुर्मोहमुपागतः ॥
उवाच वचनं चैव महालीलो महेश्वरः ॥ ४० ॥ अस्या दर्शनपात्रेण महानंदो भवत्यलम् ॥ यदालिङ्गनमेतस्याः कुर्व्या किन्तु ततस्सुखम् ॥ ४१ ॥ क्षणमात्रं
विचार्येत्यं संपूज्य गिरिजां ततः ॥ प्रबुद्धस्स महायोगी मुविस्को जगाविति ॥ ४२ ॥ किं ज्ञानं किं चित्रं किमहं मोहमागतः ॥ कामेन विवृण्वती
व भूत्वापि प्रभुर्नृश्वरः ॥ ४३ ॥ ईश्वरोऽहं यदीच्छेयं परांगस्पर्शनं खलु ॥ तर्हि कोऽन्योऽक्षमः शुद्धः किं किं नैव करिष्यति ॥ ४४ ॥ एवं वेगव्यमा

शि० पु०
॥ ११७ ॥

साद्य पर्य्यकासादनं च तत् ॥ वारयामास सवात्मा परेशः किं पतेदिह ॥ ४५ ॥ इति श्रीशिवमहापुराण द्वितीयायां रुद्रसंहितायां तृतीय पार्वती
खण्डे कामकृतविकारवर्णनं नामाष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ब्रह्मन् विधे महाभाग किं जातं तदनंतरम् ॥ कथय त्वं प्रसादेन
तां कथां पापनाशिनीम् ॥ १ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ श्रूयतां सा कथा तात यज्जातं तदनंतरम् ॥ तव स्नेहात्प्रवक्ष्यामि शिवलीलां मुदावहाम् ॥ २ ॥
धैर्यस्य व्यसनं दृष्ट्वा महायोगी महेश्वरः ॥ विचिंचित मनस्येवं विस्मितोऽति ततः परम् ॥ ३ ॥ शिव उवाच ॥ किमु विघ्नाः ससुत्पन्नाः कुर्वतस्तप
उत्तमम् ॥ केन मे विकृतं चित्तं कृतमत्र कुकर्मिणा ॥ ४ ॥ कुवर्णनं मया प्रीत्या पररूपपरि वै कृतम् ॥ जातो धर्मविरोधोऽत्र श्रुतिसीमा विलंघिता
॥ ५ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ विचिंत्येत्यं महायोगी परमेशस्सतां गतिः ॥ दिशो विलोकयामास परितःशंकितस्तदा ॥ ६ ॥ वामभागे स्थितं
कामं ददर्शाकृष्टबाणकम् ॥ स्वशरं क्षेप्तुकामं हि गर्वितं मूढचेतसम् ॥ ७ ॥ तं दृष्ट्वा तादृशं कामं गिरीशस्य परात्मनः ॥ संजातः क्रोधसंमर्दस्तत्क्ष
णादपि नारद ॥ ८ ॥ कामः स्थितोऽन्तरिक्षे स धृत्वा तत्सशरं धनुः ॥ चिक्षेपास्त्रं दुर्निवारममोघं शंकरे मुने ॥ ९ ॥ बभूवामोघमस्त्रं तु मोघं तत्प
रमात्मनि ॥ समशाम्यतस्तस्मिन्संकुद्ध परमेश्वरे ॥ १० ॥ मोघीभूते शिवे स्वेऽस्त्रे भयमापाशु मन्मथः ॥ चकंपे च पुरः स्थित्वा दृष्ट्वा मृत्युं जयं
प्रभुम् ॥ ११ ॥ सस्मार त्रिदशान्सर्वाञ्छक्रादीन्भयविह्वलः ॥ स स्मरो मुनिशार्दूल स्वप्रयासे निरर्थके ॥ १२ ॥ कामेन सुस्मृता देवाश्शक्राद्यास्ते
मुनीश्वर ॥ आययुः सकलास्ते हि शंभुं नत्वा च तुष्टुवुः ॥ १३ ॥ स्तुतिं कुर्वत्सु देवेषु क्रुद्धस्याति हरस्य हि ॥ तृतीयात्तस्य नेत्रादौ निस्ससार
ततो महान् ॥ १४ ॥ ललाटमध्यगात्तस्मात्स वह्निर्दुतसम्भवः ॥ जज्वालोर्द्धशिखो दीप्तः प्रलयाग्निसमप्रभः ॥ १५ ॥ उत्पत्य गगने तूर्णं निपत्य
धरणीतले ॥ भ्रामंभ्रामं स्वपरितः पपात मेदिनीं परि ॥ १६ ॥ भस्मसात्कृतवान्साधो मदनं तावदेव हि ॥ यावच्च मरुतां वाचः क्षम्यतां क्षम्य
तामिति ॥ १७ ॥ हते तस्मिन्स्मरे वीरे देवा दुःखमुपागताः ॥ रुरुदुर्विह्वलाश्चातिक्रोशंतः किमभूदिति ॥ १८ ॥ श्वेतांगा विकृतात्मा च गिरिराजसुता
तदा ॥ जगाम मंदिरं स्वं च समादाय सखीजनम् ॥ १९ ॥ क्षणमात्रं रतिस्तत्र विसंज्ञा सोभवत्तदा ॥ भर्तृमृत्युजदुःखेन पतिता सा मृता इव ॥
॥ २० ॥ जातायां चैव संज्ञायां रतिरत्यंतविह्वला ॥ विललाप तदा तत्रोच्चरंती विविधं वचः ॥ २१ ॥ ॥ रतिरुवाच ॥ किं करोमि क्व गच्छामि
किं कृतं देवतैरिह ॥ मत्स्वामिनं समाहूय नाशयामासुरुद्धतम् ॥ २२ ॥ हा हा नाथ स्मर स्वामिन्प्राणप्रिय सुखप्रद ॥ इदं तु किमभूदत्र हा हा
प्रिय प्रियेति च ॥ २३ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्थं विलपती सा तु वदंती बहुधा वचः ॥ हस्तौ पादौ तदास्फाल्य केशानत्रोट्यत्तदा ॥ २४ ॥ दृष्ट्वा

रुद्र सं०
पा० सं० ३
अ० १९

३९३

॥ ११७ ॥

लापं तदा श्रुत्वा तत्र सर्वे वनेचराः ॥ अभवन्दुःखितात्मनः स्थावरा अपि नारद ॥ २५ ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र देवाश्शक्रादयोऽखिलाः ॥ रतिमुचुस्स
 माश्वास्य संस्मरंतो महेश्वरम् ॥ २६ ॥ ॥ देवा उचुः ॥ किञ्चिद्भस्म गृहीत्वा तु रक्ष यत्नाद्भयं त्यज ॥ जीवयिष्यति स स्वामी लप्स्यसे त्वं पुनः
 प्रियम् ॥ २७ ॥ सुखदाता न कोऽप्यस्ति दुःखदाता न कश्चन ॥ सर्वोऽपि स्वकृतं भुङ्क्ते देवाञ्छोचसि वै वृथा ॥ २८ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥
 इत्याश्वास्य रतिं देवास्सर्वे शिवमुपागताः ॥ सुप्रमाद्य शिवं भगवन् वचनं चेदमब्रुवन् ॥ २९ ॥ ॥ देवा उचुः ॥ भगवञ्छ्रूयतामे
 तद्वचनं नश्शुभं प्रभो ॥ कृपां कृत्वा महेशान शङ्कागतवत्सल ॥ ३० ॥ सुविचार्य सुप्रीत्या कृतिं कामस्य शंकर ॥ कामे
 नैतत्कृतं यत्र न स्वार्थं तन्महेश्वर ॥ ३१ ॥ दुष्टेन पीडितैर्देवैस्तास्केणाखिलैर्विभो ॥ कर्म तत्कारितं नाथ नान्यथा विद्धि
 शंकर ॥ ३२ ॥ रतिरेकाकिनी देव विलापं दुःखिता सती ॥ करोति गिरिश त्वं च तामाश्वासय सर्वद ॥ ३३ ॥ संहारं
 कर्तुकामोऽसि क्रोधेनानेन शंकर ॥ दैवतैस्सह सर्वेषां हतवांस्तं यदि स्मर्य ॥ ३४ ॥ दुःखं तत्स्या रतेर्दृष्ट्वा नष्टप्रायाश्च देवताः ॥ तस्मात्स्वया च
 कर्तव्यं रत्याश्शोकापनोदनम् ॥ ३५ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्याकर्ण्य वचस्तेषां प्रसन्नो भगवाञ्छिवः ॥ देवानां सकलानां च वचनं चेदमब्रवीत् ॥ ३६ ॥
 ॥ शिव उवाच ॥ ॥ देवाश्च ऋषयस्सर्वे मद्वचश्शृणुतादरात् ॥ मत्कोपेन न यज्जातं तत्तथा नान्यथा भवेत् ॥ ३७ ॥ अनंगस्तावदेव स्यात्कामो
 रतिपतिः प्रभुः ॥ यावच्चावतरेत्कृष्णो धरण्यां रुक्मिणीपतिः ॥ ३८ ॥ द्वास्कायां यदा स्थित्वा पुत्रानुत्पादयिष्यति ॥ तदा कृष्णस्तु रुक्मिण्यां
 काममुत्पादयिष्यति ॥ ३९ ॥ प्रद्युम्ननाम तस्यैव भविष्यति न संशयः ॥ जानमात्रं तु तं पुत्रं शंवरस्मंहारिष्यति ॥ ४० ॥ हत्वा प्रास्य समुद्रे तं
 शंभो दानवोत्तमः ॥ मृतं ज्ञात्वा वृथा मूढो नगरं स्वं गमिष्यति ॥ ४१ ॥ तावच्च नगरं तस्य स्ते स्थेयं यथामुखम् ॥ तत्रैव स्वपतेः प्राप्तिः
 प्रद्युम्नस्य भविष्यति ॥ ४२ ॥ तत्र कामो मिलित्वा तं हत्वा शम्बरमाहवे ॥ भविष्यति सुखी देवाः प्रद्युम्नाख्यस्त्वकामिनीम् ॥ ४३ ॥ तदीयं
 चैव यद्वचं श्रुत्वा स नगरं पुनः ॥ गमिष्यति तथा सार्द्धं देवास्सत्यं वचो मम ॥ ४४ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ इति श्रुत्वा वचश्शम्भोर्देवा उचुः
 प्रणम्य तम् ॥ किञ्चिद्भस्मसिताश्रिते कर्गो बद्धा नतांगकाः ॥ ४५ ॥ देवा उचुः ॥ ॥ देवदेव महादेव करुणासागर प्रभो ॥ शीघ्रं जीवय
 कामं च रक्ष प्राणाव्रतं देव ॥ ४६ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ इत्याकर्ण्यामग्वचः प्रसन्नः परमेश्वरः ॥ पुनर्वभाषे करुणासागरस्मकलेश्वरः ॥ ४७ ॥
 ॥ शिव उवाच ॥ ॥ देवास्तु मत्तोऽग्निं जीवयिष्यामि चांतरं ॥ कामः स मद्भक्तो भूत्वा विहरिष्यति नित्यशः ॥ ४८ ॥ नाख्येयमिदमाख्यानं

शि० पु०
॥ ११८ ॥

कस्यचित्पुरतस्सुराः ॥ गच्छत स्वस्थलं दुःखं नाशयिष्यामि सर्वतः ॥ ४९ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ इत्युक्त्वा तर्ह्ये रुद्रो देवानां स्तुवतां तदा ॥ सर्वे
देवास्सुप्रसन्ना बभूवुर्गतविस्मयाः ॥ ५० ॥ ततस्तां च समाश्वास्य रुद्रस्य वचने स्थिताः ॥ उक्त्वा वचस्तदीयं च स्वं स्वं धाम ययुर्मुने ॥ ५१ ॥
कामपत्नी समादिष्टं नगरं सा गता तदा ॥ प्रतीक्षमाणा तं कालं रुद्रादिष्टं मुनीश्वर ॥ ५२ ॥ ॥ इति श्री शिवमहापुराणे द्विती
यायां रुद्रसंहितायां तृतीये पार्वतीखण्डे कामनाशवर्णनं नामैकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ विधे नेत्रसमुद्भूत
वह्निज्वाला हरस्य सा ॥ गता कुत्र वद त्वं तच्चरित्रं शशिमौलिनः ॥ १ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ यदा भस्म चकाराशु
तृतीयनयनानलः ॥ शम्भोः कामं प्रज्ज्वाल सर्वतोविफलस्तदा ॥ २ ॥ हाहाकारो महानासीन्निलोक्ये सचराचरे ॥ सर्वदेवर्षयस्तात
शरणं मां ययुर्दुतम् ॥ ३ ॥ सर्वे निवेदयामासुस्तदुःखं मह्यमाकुलाः ॥ सुप्रणम्य सुसंस्तूय करौ बद्धा नताननाः ॥ ४ ॥ तच्छ्रुत्वाह शिवं
स्मृत्वा तद्धेतुं सुविमृश्य च ॥ गतस्तत्र विनीतात्मा त्रिलोकावनहेतवे ॥ ५ ॥ संदग्धुकामः स शुचिज्ज्वालामालातिदीपितः ॥ स्तंभितोऽरं मया
शंभुप्रसादात्तमुतेजसा ॥ ६ ॥ अथ क्रोधमयं वह्निं दग्धुकामं जगन्नयम् ॥ वाडवांतकमार्षं च सौम्यज्वालामुखं मुने ॥ ७ ॥ तं वाडवतनुमहं समा
दाय शिवेच्छया ॥ सागरं समगां लोकहिताय जगतां पतिः ॥ ८ ॥ आगतं मां समालोच्य सागरस्सांजलिर्मुने ॥ धृत्वा च पौरुषं रूपमागतस्संनिधि
मम ॥ ९ ॥ सुप्रणम्याथ मां सिंधुस्संस्तूय च यथाविधि ॥ स मामुवाच सुप्रीत्या सर्वलोकपितामहम् ॥ १० ॥ सागर उवाच ॥ किमर्थमागतोऽसि
त्वं ब्रह्मत्रत्राखिलाधिप ॥ तन्निदेशय सुप्रीत्या मत्वा मां च स्वसेवकम् ॥ ११ ॥ अथाहं सागरवचश्श्रुत्वा प्रीतिपुरस्सरम् ॥ प्रावोचं शंकरं
स्मृत्वा लौकिकं हितमावहन् ॥ १२ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ शृणु तात महाधीमन्सर्वलोकहितावह ॥ वक्ष्यहं प्रीतितस्सिंधो शिवेच्छाप्रेरितो हृदा ॥ १३ ॥
अयं क्रोधो महेशस्य वाडवात्मा महाप्रभुः ॥ दग्ध्वा कामं द्रुतं सर्वं दग्धुकामोऽभवत्ततः ॥ १४ ॥ प्रार्थितोऽहं सुरेश्शीघ्रं पीडितैश्शंकरेच्छया ॥
तत्रागत्य द्रुतं तं वै तात स्तंभितवाञ्छुचिम् ॥ १५ ॥ वाडवं रूपमाधत्त तमादायागतोऽत्र ह ॥ निर्दिशामि जलाधार त्वामहं करुणाकरः ॥ १६ ॥
अयं क्रोधी महेशस्य वाडवं रूपमाश्रितः ॥ ज्वालामुखस्त्वया धार्य्यो यावदाभूतसंप्लवम् ॥ १७ ॥ यदात्राहं समागम्य वत्स्यामि सरितां पते ॥
तदा त्वया परित्याज्यः क्रोधोऽयं शांकरोऽद्भुतः ॥ १८ ॥ भोजनं तोयमेतस्य तव नित्यं भविष्यति ॥ यन्नादेवावधार्य्योऽयं यथा नोपैति चाति
रम् ॥ १९ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ इत्युक्तो हि मया सिंधुरंगीचक्रे तदा ध्रुवम् ॥ ग्रहीतुं वाडवं वह्निं रौद्रं चाशक्यमन्यतः ॥ २० ॥ ततः प्रविष्टो

रुद्र सं०
पा० ख०
अ० २०

३९२

॥ ११८ ॥

जलधौ स वाडवतनुश्शुचिः ॥ वार्योघान्सुदहंस्तस्य ज्वालामालाभिदीपितः ॥ २१ ॥ ततस्संतुष्टचेतस्कस्त्वं धामाहं गतो मुने ॥ अंतर्धानमगा
त्तिसधुर्दिव्यरूपः प्रणम्य माम् ॥ २२ ॥ स्वास्थ्यं प्राप जगत्सर्वं निर्मुक्तं तद्भवाद्भयात् ॥ देवा बभूवुः सुखिनो मुनयश्च महामुने ॥
॥ २३ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां तृतीये पार्वतीखण्डे वडवानलचरितवर्णनं नाम विशोऽध्यायः ॥
॥ २० ॥ नारद उवाच ॥ विधे तात महाप्राज्ञ विष्णुशिष्य त्रिलोककृत् ॥ अद्भुतेयं कथा प्रोक्ता शंकरस्य महात्मनः ॥
॥ १ ॥ भस्मीभूते स्मरे शंभुतृतीयनयनाग्निना ॥ तस्मिन्प्रविष्टे जलधौ वद त्वं किमभूत्ततः ॥ २ ॥ ॐ चकार ततो देवी पार्वती
कुधरात्मजा ॥ गता कुत्र सखीभ्यां सा तद्भदाद्य दयानिधे ॥ ३ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ शृणु तात महाप्राज्ञ चरितं शशिमौलिनः ॥ महोतिका
रक्तस्यैव स्वामिनो मम चादरात् ॥ ४ ॥ यदादहच्छंभुनेत्रोद्भवो हि मदनं शुचिः ॥ महाशब्दोऽद्भुतोऽभूद्वै येनाकाशः प्रपूरितः ॥ ५ ॥ तेन शब्देन
महता कामं दग्धं समीक्ष्य च ॥ सखीभ्यां सह भीता सा ययौ स्वगृहमाकुला ॥ ६ ॥ तेन शब्देन हिमवान्परिवारसमन्वितः ॥ विस्मितोऽभूदति
क्लिष्टस्सुतां स्मृत्वा गतां ततः ॥ ७ ॥ जगाम शोकं शैलेशः सुतां दृष्ट्वातिविह्वलाम् ॥ रुदंतीं शंभुविरहादाससादाचलेश्वरः ॥ ८ ॥ आसाद्य
पाणिना तस्या मार्जयन्नयनद्वयम् ॥ मा विभीहि शिवेऽरोदीरित्युक्त्वा तां तदाग्रहीत् ॥ ९ ॥ क्रोडे कृत्वा सुतां शीघ्रं हिमवानचलेश्वरः ॥ स्वमा
लयमथानिन्ये सांत्वयन्नतिविह्वलाम् ॥ १० ॥ अंतर्हिते स्मरं दग्ध्वा हरे तद्विरहाच्छिवा ॥ विकलाभूद् भृशं सा वै लेभे शर्म न कुत्रचित् ॥ ११ ॥
पितुर्गृहं तदा गत्वा मिलित्वा मातरं शिवा ॥ पुनर्जातं तदा मेने स्वात्मानं सा धरात्मजा ॥ १२ ॥ निर्निदं च स्वरूपं सा हा हतास्मीत्यथाब्र
वीत् ॥ सखीभिर्बोधिता चापि न बुबोध गिरीन्द्रजा ॥ १३ ॥ स्वपती च पिबंती च सा स्नाती गच्छती शिवा ॥ तिष्ठंती च सखीमध्ये न किंचित्सुख
माप ह ॥ १४ ॥ धिक्स्वरूपं मदीयं च तथा जन्म च कर्म च ॥ इति ब्रुवंती सततं स्मरंती हरचेष्टितम् ॥ १५ ॥ एवं सा पार्वती शंभुविरहोत्कि
ष्टमानसा ॥ सुखं न लेभे किंचिद्वाऽब्रवीच्छिवशिवेति च ॥ १६ ॥ निवसंती पितुर्गंहे पिनाकिगतचेतना ॥ शुशोचाथ शिवा तात मुमोह च मुहु
र्मुहुः ॥ १७ ॥ शैलाधिगजोऽप्यथ मेनकापि मैनाकमुख्यास्तनयाश्च सर्वे ॥ तां सांत्वयामासुरदीनसत्त्वा हरं विसस्मार तथापि नो सा ॥ १८ ॥
अथ देवमुने धीमन्निहमङ्गत्प्रस्तरे तदा ॥ नियोजितो बलभिदागमस्त्वं कामचारतः ॥ १९ ॥ ततस्त्वं पूजितस्तेन भूधरेण महात्मना ॥
कुशलं पृष्ट्वास्तं वै तदाविष्टो वरासने ॥ २० ॥ ततः प्रोवाच शैलेशः कन्याचरितमादितः ॥ हरसेवान्वितं कामदहनं च हरेण ह ॥

शि० पु०
॥ ११९ ॥

॥ २१ ॥ श्रुत्वावोचो मुने त्वं तु तं शैलेशं शिवं भज ॥ तमाप्योदतिष्ठस्त्वं संस्मृत्य मनसा शिवम् ॥ २२ ॥ तं समुत्सृज्य रहसि कालीं
तामगमस्त्वर ॥ लोकोपकारको ज्ञानी त्वं मुने शिववल्लभः ॥ २३ ॥ आसाद्य कालीं संबोध्य तद्धिते स्थित आदरात् ॥ अवोचस्त्वं वचस्तथ्यं
सर्वेषां ज्ञानिनां वरः ॥ २४ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ शृणु कालि वचो मे हि सत्यं वच्मि दयारतः ॥ सर्वथा ते हितकरं निर्विकारं सुका
मदम् ॥ २५ ॥ सेवितश्च महादेवस्त्वयेह तपसा विना ॥ गर्ववत्या यदध्वंसीदीनानुग्रहकारकः ॥ २६ ॥ विरक्तश्च स ते स्वामी महायोगी महे
श्वरः ॥ विसृष्टवान्स्मरं दग्ध्वा त्वां शिवे भक्तवत्सलः ॥ २७ ॥ तस्मात्त्वं सुतपोयुक्ता चिरमाराधयेश्वरम् ॥ तपसा संस्कृतां रुद्रस्स द्वितीयां करि
ष्यति ॥ २८ ॥ त्वं चापि शंकरं शम्भुं न त्यक्ष्यसि कदाचन ॥ नान्यं पतिं हठादेवि ग्रहीष्यसि शिवाहते ॥ २९ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ इत्या
कर्ण्य वचस्ते हि मुने सा भूधरात्मजा ॥ किंचिदुच्छ्रसिता काली प्राह त्वां सांजलिर्मुदा ॥ ३० ॥ शिवोवाच ॥ ॥ त्वं तु सर्वज्ञ जगतामुपकार
कर प्रभो ॥ रुद्रस्याराधनार्थाय मंत्रं देहि मुने हि मे ॥ ३१ ॥ न सिद्धयति क्रिया कापि सर्वेषां सद्गुरुं विना ॥ मया श्रुता पुरा सत्यं श्रुतिरेषा सना
तनी ॥ ३२ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्याः पार्वत्या मुनिसत्तमः ॥ पंचाक्षरं शम्भुमन्त्रं विधिपूर्वमुपादिशः ॥ ३३ ॥ अवोचश्च
वचस्तां त्वं श्रद्धासुत्पादयन्मुने ॥ प्रभावं मन्त्रराजस्य तस्य सर्वाधिकं मुने ॥ ३४ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ शृणु देवि मनोरस्य प्रभावं परमाद्भुतम् ॥
यस्य श्रवणमात्रेण शंकरस्सुप्रसीदति ॥ ३५ ॥ मन्त्रोऽयं सर्वमंत्राणामधि राजश्च कामदः ॥ भुक्तिमुक्तिप्रदोऽत्यंतं शंकरस्य महाप्रियः ॥ ३६ ॥
सुभगे येन जप्तेन विधिना सोऽचिराद् द्रुतम् ॥ आराधितस्ते प्रत्यक्षो भविष्यति शिवो ध्रुवम् ॥ ३७ ॥ चिंतयंती च तद्रूपं नियमस्था शराक्षरम् ॥
जप मन्त्रं शिवे त्वं हि संतुष्यति शिवो द्रुतम् ॥ ३८ ॥ एवं कुरु तपस्साध्वि तपस्साध्यो महेश्वरः ॥ तपस्येव फलं सर्वैः प्राप्यते नान्यथा क्वचित् ॥
॥ ३९ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ एवमुक्त्वा तदा कालीं नारद त्वं शिवप्रियः ॥ यादृच्छिकोऽगमस्त्वं तु स्वर्गं देवहिते नः ॥ ४० ॥ पार्वती च तदा श्रुत्वा
वचनं तव नारद ॥ सुप्रसन्ना तदा प्राप पंचाक्षरमनुत्तमम् ॥ ४१ ॥ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां तृतीये पार्वतीखण्डे नार
दोपदेशो नामैकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ त्वयि देवमुने याते पार्वती हृष्टमानसा ॥ तपस्साध्यं हरं मेने तपोर्य मन
आदय ॥ १ ॥ ततः सख्यौ समादाय जयां च विजयां तथा ॥ मातरं पितरं चैव सखीभ्यां पर्यपृच्छत ॥ २ ॥ प्रथमं पितरं गत्वा हिमवन्तं नृगे
श्वरम् ॥ पर्यपृच्छत्सुप्रणम्य विनयेन समन्विता ॥ ३ ॥ ॥ सख्यावृचतः ॥ ॥ हिमवज्ज्यूयतां पुत्रीवचनं कथ्यतेऽधुना ॥ सा स्वयं चैव देहस्य

रुद्र सं०
पा० सं०
अ० २२

॥ ११९ ॥

रूपस्यापि तथा पुनः ॥ ४ ॥ भवतो हि कुलस्यास्य साफल्यं कर्तुमिच्छति ॥ तपसा साधनीयोऽसौ नान्यथा दृश्यतां ब्रजेत् ॥ ५ ॥ तस्मात्
 पर्वतश्रेष्ठ देयाज्ञा भवताधुना ॥ तपः करोतु गिरिजा वनं गत्वेति सादरम् ॥ ६ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्येवं च तदा पृथस्सखीभ्यां मुनिसत्तम ॥ पार्वत्या
 सुविचार्याथ गिरिराजोऽब्रवीदिदम् ॥ ७ ॥ हिमालय उवाच ॥ मह्यं च रोचतेऽत्यर्थं मेनायै रुच्यतां पुनः ॥ यथेदं भवितव्यं च किमतः परमुत्तमम्
 ॥ ८ ॥ साफल्यं तु मदीयस्य कुलस्य च न संशयः ॥ मात्रे तु रुच्यते चेद्वै ततश्शुभतरं नु किम् ॥ ९ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्येवं वचनं पित्रा प्रोक्तं
 श्रुत्वा तु ते तदा ॥ जग्मतुर्मातरं सख्यौ तदाज्ञप्ते तया सह ॥ १० ॥ गत्वा तु मातरं तस्याः पार्वत्यास्ते च नारद ॥ सुप्रणम्य करौ बद्धौ चतुर्व
 चनमादरात् ॥ ११ ॥ सख्यावूचतुः ॥ मातस्त्वं वचनं पुत्र्याः शृणु देवि नमोऽस्तु ते ॥ सुप्रसन्नतया तद्वै श्रुत्वा कर्तुमिहार्हसि ॥ १२ ॥ तप्तुकामा
 तु ते पुत्री शिवार्थं परमं तपः ॥ प्राप्तानुज्ञा पितुश्चैव तुभ्यं च परिपृच्छति ॥ १३ ॥ इयं स्वरूपसाफल्यं कर्तुकामा पतिव्रते ॥ त्वदाज्ञा यदि जायेत
 तप्यते च तथा तपः ॥ १४ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युत्तवा च ततस्सख्यौ तूष्णीमास्तां मुनीश्वर ॥ नांगीचकार मेना सा तद्वाक्यं खिन्नमानसा ॥ १५ ॥
 ततस्सा पार्वती प्राह स्वयमेवाथ मातरम् ॥ करौ बद्धा विनीतात्मा स्मृत्वा शिवपदांबुजम् ॥ १६ ॥ पार्वत्युवाच ॥ मातस्तप्तुं गमिष्यामि प्रातः
 प्राप्तुं महेश्वरम् ॥ अनुजानीहि मां गंतुं तपसेऽद्य तपोवनम् ॥ १७ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्याकर्ण्य वचः पुत्र्या मेना दुःखमुपागता ॥ सोपाहूय तदा
 पुत्रीमुवाच विकला सती ॥ १८ ॥ मेनोवाच ॥ दुःखितासि शिवे पुत्रि तपस्तप्तुं पुरा यदि ॥ तपश्चर गृहेऽद्य त्वं न बहिर्गच्छ पार्वति ॥ १९ ॥
 कुत्र यासि तपः कर्तुं देवास्संति गृहे मम ॥ तीर्थानि च समस्तानि क्षेत्राणि विविधानि च ॥ २० ॥ कर्तव्यो न हठः पुत्रि गंतव्यं न बहिः क्वचित्
 जायितं किं त्वया पूर्वं पुनः किं साधयिष्यसि ॥ २१ ॥ शरीरं कोमलं वत्से तपस्तु कठिनं महत् ॥ एतस्मात्त त्वया कार्यं तपोऽत्र न बहिर्गज
 ॥ २२ ॥ स्त्रीणां तपोवनगतिर्न श्रुता कामनार्थिनी ॥ तस्मात्त्वं पुत्रि मा कार्षीस्तपोऽर्थं गमनं प्रति ॥ २३ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्येवं बहुधा पुत्री
 तन्मात्रा विनिवारिता ॥ संवेदे न सुखं किंचिद्विनाराध्य महेश्वरम् ॥ २४ ॥ तपोनिषिद्धा तपसे वनं गंतुं च मेनया ॥ हेतुना तेन सोमेति नाम प्राप
 शिवा तदा ॥ २५ ॥ अथ तां दुःखितां ज्ञात्वा मेना शैलप्रिया शिवाम् ॥ निदेशं सा ददौ तस्याः पार्वत्यास्तपसे मुने ॥ २६ ॥ मातुराज्ञां च संप्राप्य
 सुव्रता मुनिसत्तम ॥ ततः स्मृते सुखं लेभे पार्वती स्मृतशंकरा ॥ २७ ॥ मातरं पितरं साथ प्रणिपत्य मुदा शिवा ॥ सखीभ्यां च शिवं स्मृत्वा
 तपस्तप्तुं समुद्रता ॥ २८ ॥ हित्वा मतान्यनेकानि वस्त्राणि विविधानि च ॥ वल्कलानि धृतान्याशु मौञ्जीं बद्धा तु शोभनाम् ॥

शि० पु०

॥ १२० ॥

॥ २९ ॥ हित्वा हारं तथा चर्मं मृगस्य परमं धृतम् ॥ जगाम तपसे तत्र गंगावतरणं प्रति ॥ ३० ॥ शंसुना कुर्वता ध्यानं यत्र दग्धो मनोभवः ॥
गंगावतरणो नाम प्रन्थो हिमवतस्तत्र च ॥ ३१ ॥ हरश्चून्योऽयं दृष्टे स प्रन्थो हिमभृत् ॥ काल्या तपेत्तत्र भोक्तात पार्वत्या जगदम्बया ॥
॥ ३२ ॥ यत्र स्थिता पुनः शंभुस्ततवान्दुस्तरं तपः ॥ तत्र क्षणं तु मा म्रियता वभूव विन्दारिणा ॥ ३३ ॥ हा हरेति शिवा तत्र सती सा निमः
मुता ॥ विललापातिदुःखार्ता चित्ताशोकसमन्विता ॥ ३४ ॥ तन्निश्चयेना मोहं येन्यासस्तन्मय पार्वती ॥ निवसायाभवतत्र दीक्षिता हिमव
त्सुता ॥ ३५ ॥ नपश्चकार सा तत्र शृंगितीर्थे महातपे ॥ गौरीनिवशनामासीततपःकण्ठादि तत्र ॥ ३६ ॥ सुदृगश्च द्रुमास्तत्र पवित्रादिशिवया
मुने ॥ आगेपिताः परीक्षार्थं तपसः फलभागिनः ॥ ३७ ॥ भूमिशुद्धिं ततः कृत्वा वहीं निर्माय मुन्दर्या ॥ तथा तपस्पमागृहं मुनीनामपि ष्वरम् ॥
॥ ३८ ॥ विष्टम मनसा सर्वाङ्गान्द्रियाणि जगाम सा ॥ समुपस्थानिके तत्र चकार परमं तपः ॥ ३९ ॥ शौष्मे च परिणो बहिः प्रज्वलनं दिवानिशम् ॥
कृत्वा तस्यो च तन्मध्ये मनसं जपती मनुम् ॥ ४० ॥ सततं चैव वर्णमु स्थंडिले सुस्थिरासना ॥ शिलापृष्ठे च संसित्ता वभूव जलशय्या ॥ ४१ ॥
शीते जलांतरे शश्वत्स्थो सा भक्तिवत्परा ॥ अनाहातपत्तत्र नीदाम्पु निशामुं च ॥ ४२ ॥ एवं तपः प्रकुर्वन्ना पंचाक्षरजपे मता ॥ दग्धो शिवं
शिवा तत्र सर्वकामफलप्रदम् ॥ ४३ ॥ त्वगिनिनाच्छ्रुत्वा भूषास्त्वकीभिस्सिखती मुदा ॥ प्रत्यहं सावकाशे सा तत्र निथ्यमकल्पया ॥ ४४ ॥ वातश्च
व तथा शीतवृष्टिश्च विविधा तथा ॥ दुस्तमहोऽपि तथा धम्मैस्साया सेहे सुचित्तया ॥ ४५ ॥ दुःखं च विविधं तत्र गणितं न तथा नतम् ॥ केवलं
मन आधाय शिवे सासीत्स्थिता मुने ॥ ४६ ॥ प्रथमं फलभोगेन द्वितीयं पर्णभोजनं ॥ तपः प्रकुर्वन्ती देवः क्रमात्रिन्येऽमिताः नमः ॥ ४७ ॥
ततः पर्णान्यपि शिवा निरस्य हिमवत्सुता ॥ निगहारामभवदेवी तपश्चरणसंमता ॥ ४८ ॥ आहारे त्यक्तपर्णाभूदस्माद्धिमवतः सुता ॥ तेन देवैरप
गेति कथिता नाम्नः शिवा ॥ ४९ ॥ एकपादस्थिता सासीच्छिवं संस्मृत्य पार्वती ॥ पंचाक्षरं जपन्ती च मनुं तपे तपो महत् ॥ ५० ॥ चीरवस्त्रा
संवीता जटासंघातधारिणी ॥ शिवाचितनसंसक्ता जिगाय तपसा मुनीन् ॥ ५१ ॥ एवं तस्यास्तपस्यन्त्या चित्तयन्त्या महेश्वरम् ॥ जीति वर्षे
सहस्राणि जग्मुः काल्यास्तपोवने ॥ ५२ ॥ पट्विपसहस्राणि यत्र तेपे तपो हरः ॥ तत्र क्षणमथोपित्या चित्तयन्त्या सा शिवा ॥ ५३ ॥ नि
यमस्थां महादेव किं मां जानासि नाधुना ॥ येनाहं सुचिरं तेन नाधुयाता तपोरता ॥ ५४ ॥ लोके वेदे च गिरिशो मुनिभिर्गीयते सदा ॥ शंकरस्स
हि सर्वज्ञस्सर्वात्मा सर्वदर्शनः ॥ ५५ ॥ सर्वभूतिप्रदो देवस्सर्वमादानुभावनः ॥ भक्ताशीष्टप्रदो निज्य सर्वदुःखनिवारणः ॥ ५६ ॥ सर्वकामान

रुद्र स० २

पा० ख० ३

अ० २२

३४०

॥ १२० ॥

परित्यज्य यदि चाहं वृषध्वजे ॥ अनुरक्ता तदा सोऽत्र संप्रसीदतु शंकरः ॥५७॥ यदि नारदतंत्रोक्तमंत्रो जप्तश्शराक्षरः ॥ सुभक्त्या विधिना नित्यं
 संप्रसीदतु शंकरः ॥५८॥ यदि भक्त्या शिवस्याहं निर्विकारा बभूवोदितम् ॥ सर्वेश्वरस्य चात्यंतं संप्रसीदतु शंकरः ॥ ५९ ॥ एवं चिंतयती नित्यं
 तेषां सा मुक्तिं तपः ॥ अधोमुखी निर्विकारा जटावल्ललधारिणी ॥ ६० ॥ तथा तया तपस्तप्तं मुनीनामपि बुद्धयः ॥ स्मृत्वा च पुरुषस्तत्र
 परमं विस्मयं गताः ॥६१॥ तत्तपोदर्शनार्थं हि समाजग्मुश्च तेऽखिलाः ॥ धन्यान्निजान्मन्यमाना जगदुभयेति सम्मताः ॥६२॥ महतां वृद्धिर्धर्मेषु
 गमनं श्रेय उच्यते ॥ प्रमाणं तपसो नास्ति मान्यो धर्मस्सदा बुधैः ॥ ६३ ॥ श्रुत्वा हृद्वा तपोऽस्यास्तु किमन्यैः कियते तपः ॥ अस्मात्तपोऽधिकं
 लोके न भूतं न भविष्यति ॥ ६४ ॥ जल्पत इति ते सर्वे सुप्रशस्य शिवातपः ॥ जग्मुः स्वं धाम मुदिताः कठिनांश्च ये ह्यपि ॥ ६५ ॥ अन्य
 येषु महर्षे त्वं प्रभावं तपसोऽधुना ॥ पार्वत्या जगदंबायाः पराश्चर्यकरं महत् ॥६६॥ तदाश्रमगता ये च स्वभावेन विरोधिनाः ॥ तेऽप्यसौस्तत्र
 भावेन विरोधरहितास्तदा ॥ ६७ ॥ सिंहा गावश्च सततं रागादिदोषसंयुताः ॥ तन्महिम्ना च ते तत्र नाबाधत परस्परम् ॥ ६८ ॥ अथान्ये च
 मुनिप्रेष्ठ मार्जारा मूषकादयः ॥ निसर्गाद्वैरिणो यत्र विक्रियंते स्म न क्वचित् ॥ ६९ ॥ वृक्षाश्च सफलास्तत्र तृणानि विविधानि च ॥ पुष्पाणि च
 विचित्राणि तत्रासन्मुनिसत्तम ॥ ७० ॥ तद्वनं च तदा सर्वं कैलासेनोपमान्वितम् ॥ जातं च तपसस्तस्यास्सिद्धिरूपमभूत्तदा ॥ ७१ ॥ इति श्री
 शिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां तृतीये पार्वतीखंडे पार्वतीतपोवर्णनं नाम द्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ एवं तपस्यां पार्वत्यां
 शिवप्राप्ती मुनीश्वर ॥ चिरकालो व्यतीयाय प्रादुर्भूतो हरो नहि ॥ १ ॥ हिमालयस्तदागत्य पार्वतीं कृतनिश्चयाम् ॥ समर्थस्सुतामात्य उवाच
 परमेश्वरीम् ॥ २ ॥ हिमालय उवाच ॥ मा खिद्यतां महाभागे तपसानेन पार्वति ॥ रुद्रो न दृश्यते बालो विरक्तो नात्र संशयः ॥ ३ ॥ त्वं तन्वी
 सुकुमारांगी तपसा च विमोहिता ॥ भविष्यसि न संदेहस्सत्यं सत्यं वदामि ते ॥४॥ तस्मादुत्तिष्ठ चेहि त्वं स्वगृहं वरुणिनि ॥ किं तेन तव रुद्रेण
 वन दग्धः पुरा स्मरः ॥५॥ अतो हि निर्विकारत्वात्त्वामादातुं वरां हराः ॥ ना गमिष्यति देवेशि तं कथं प्रार्थयिष्यसि ॥६॥ गगनस्थो यथा चंडो
 वहीतुं नहि शक्यते ॥ तथैव दुर्गमं शंभुं जानीहि त्वमिहानघे ॥ ७ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ तथैव मेनया चोक्ता तथा सद्भाषिणा संती ॥ मेरुणा मंद
 स्नेह मेनाकेन तथैव सा ॥ ८ ॥ एवमन्यैः क्षितिप्रेक्ष्य क्रौंचादिभिरनातुरा ॥ तथैव गिरिजा प्रोक्ता नानावादविधायिभिः ॥ ९ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥
 एवं प्रोक्ता यदा तन्वी सा सर्वैस्तपसि स्थिता ॥ उवाच प्रहसत्येव हिमवतं शुचिस्मिता ॥१०॥ पार्वत्युवाच ॥ पुनः प्रोक्तं मया तात मातः किं

मि० पु०
॥ १२५ ॥

विष्णुं त्वया ॥ अधुनापि प्रविष्टं ॥ गुणान् मया बोधवा ॥ ११ ॥ तस्मात्सौ महादेव ननु दाधो नृणां स्मरः ॥ त तौ प्रजापि तपसा भोक्तुं भक्त्या
तत्त्वम् ॥ १२ ॥ सर्वं भवता गच्छतु ॥ तत्त्वं चाम प्रार्थितं ॥ १३ ॥ अतिव्यत्येव तदास्मौ नात्र कार्या विचारणा ॥ १४ ॥ दग्धो हि मया ॥ तत्त्वं चाम प्रार्थितं ॥
गिरिवनम् ॥ १५ ॥ अतिव्यत्येव तदास्मौ नात्र कार्या विचारणा ॥ १६ ॥ दग्धो हि मया ॥ तत्त्वं चाम प्रार्थितं ॥ १७ ॥ अतिव्यत्येव तदास्मौ नात्र कार्या विचारणा ॥
मि वः ॥ १८ ॥ अतिव्यत्येव तदास्मौ नात्र कार्या विचारणा ॥ १९ ॥ दग्धो हि मया ॥ तत्त्वं चाम प्रार्थितं ॥ २० ॥ अतिव्यत्येव तदास्मौ नात्र कार्या विचारणा ॥
॥ २१ ॥ अतिव्यत्येव तदास्मौ नात्र कार्या विचारणा ॥ २२ ॥ दग्धो हि मया ॥ तत्त्वं चाम प्रार्थितं ॥ २३ ॥ अतिव्यत्येव तदास्मौ नात्र कार्या विचारणा ॥
गन्तव्यं तेषु सर्वेषु तस्मात् ॥ पवित्राणां ॥ तपस्तपे तदधिकं पन्थाय सुनिश्चयः ॥ २४ ॥ तपसा भवता ननु तत्तमासीच्चराचरम् ॥ त्रिलोक्ये हि मुनि
श्रेष्ठ सर्वेषामुत्तमम् ॥ २५ ॥ तदा तदा मुनिः सर्वं वदन्ति चारुणाः ॥ सिद्धास्माभ्यां च ननु गिरिधरमहोरगाः ॥ २६ ॥ सप्रजापतयश्चैव गुह्य
काश्च तथापि ॥ कष्टाश्च कष्टान् प्राप्ताः कारुणं न प्रिदुः स्म तत् ॥ २७ ॥ सप्रजापतयश्चैव गुह्य काश्च तथापि ॥ कष्टाश्च कष्टान् प्राप्ताः कारुणं न प्रिदुः स्म तत् ॥
मा शरणं ययुः ॥ २८ ॥ तत्र गत्वा प्रणम्याशु विह्वला तपस्तपिषः ॥ उचुस्त्वयं च सन्तुत्य ह्येकप्रयेन मां हि ते ॥ २९ ॥ देवा उचुः ॥ स्वया
भूयस्मिन् सर्वं जगदेतन्नगचरम् ॥ संप्रपन्नं कस्मादेव न ज्ञानं कारुणं विप्रो ॥ ३० ॥ तद्ब्रूहि कारणं ब्रह्मज ज्ञातुर्महीम नः प्रभो ॥ दग्धप्रततनुदे
तावत्त्वयो नान्मोऽस्मिन् शकः ॥ ३१ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्याकर्ण्य वचस्तेपायस्मदादिदिवाकसाम ॥ शेषास्ते समाविष्टोऽस्मादवाच भूयः ॥ ३२ ॥ विष्णुरुवाच ॥ ज्ञातं सर्वनिदानं मे
फलम् ॥ ३३ ॥ दग्धं विश्वमिति ज्ञात्वा नः सर्वेऽपि सदात् ॥ हस्य तत्कथयितुं क्षीराब्धिमगमं द्रुतम् ॥ ३४ ॥ तत्र गत्वा हारं दृष्ट्वा विलसत्
सुखामने ॥ सुप्रणम्य सुतस्तपः प्रावोचं नजलिः शुभे ॥ ३५ ॥ ब्रूहि ब्रूहि महाविष्णो तत्तात्रशमणागतान् ॥ तपसोऽग्रेण पार्वत्यास्तपंत्याः परमेण
हि ॥ ३६ ॥ इत्याकर्ण्य वचस्तेपायस्मदादिदिवाकसाम ॥ शेषास्ते समाविष्टोऽस्मादवाच भूयः ॥ ३७ ॥ विष्णुरुवाच ॥ ज्ञातं सर्वनिदानं मे
पार्वतीतपसोऽद्य वै ॥ दुष्माभिरसहितस्त्वद्य ब्रजामि पार्वेश्वरम् ॥ ३८ ॥ महादेव प्रार्थयामो गिरिजाप्रापणाय तपः ॥ पाणिप्रहा
नमस्तु ता लोकाणां स्वर्गतयेऽमराः ॥ ३९ ॥ वरं दातुं शिवाय हि देवदेवः पिताकथुक ॥ यथा चक्षुनि तत्रैव कर्ष्यामोऽधुना हि तत ॥ ४० ॥
तन्मोक्षये ममिष्यामो यत्र रही महाप्रभुः ॥ तपसोऽग्रेण संयुक्तोऽद्यास्ते परममगलः ॥ ४१ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ विष्णोस्तद्वचने श्रुत्वा सर्व उचुः
सुगदयः ॥ महाभीता ॥ तदा ब्रह्मादयः कामादयः प्रकृतान् ॥ ४२ ॥ ॥ देवा उचुः ॥ तदाभयं कुरु कुरु तावत्तपसा तपः ॥ न यास्यामो

11 929 11

वयं सर्वे विहृपाक्षं महानभुम् ॥ ३६ ॥ यथा दग्धः पुन तेन मदनो दुरतिक्रमः ॥ तथैव क्रोधयुक्तो नः स धक्ष्यति न संशयः ॥ ३७ ॥ ॥ ब्रह्मो
 वाच ॥ ॥ तदाकर्ण्य वचस्तेषां शक्रादीनां रमेश्वरः ॥ सांत्वयंस्तान्सुरान्सर्वान्प्रोवाच स हर्गिमुने ॥ ३८ ॥ ॥ हरिरुवाच ॥ ॥ हे सुरा मद्वचः
 प्रीत्या शृणुतादस्तोऽखिलाः ॥ न वो धक्ष्यति स स्वामी देवानां भयनाशनः ॥ ३९ ॥ तस्माद्भवद्भिर्गतव्यं मया सार्द्धं विचक्षणेः ॥ शंभुं शुभकरं
 मत्वा शरणं तस्य सुप्रभोः ॥ ४० ॥ शिवं पुराणं पुरुषं ह्यधीशं वरेण्यरूपं हि परंपराणाम् ॥ तपो जुषाणं परमात्मरूपं परात्परं तं शरणं ब्रजामः ॥
 ॥ ४१ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ एवमुक्तास्तदा देवा विष्णुना प्रभविष्णुना ॥ जग्मुस्सर्वे तेन सह द्रष्टुकामाः पिनाकिनम् ॥ ४२ ॥ प्रथमं शैलपुत्र्यास्त
 तपो द्रष्टुं तदाश्रमम् ॥ जग्मुर्मार्गवशात्सर्वे विष्णवाद्यास्सकुतूहलाः ॥ ४३ ॥ पार्वत्यास्तुतपो दृष्ट्वा तेजसा व्यापृतास्तदा ॥ प्रणेमुस्तां जगद्धात्रीं
 तेजोरूपां तपःस्थिताम् ॥ ४४ ॥ प्रशंसन्तस्तपस्तस्यास्साक्षात्सिद्धितनोस्सुराः ॥ जग्मुस्तत्र तदा ते च यत्रास्ते वृषभध्वजः ॥ ४५ ॥ तत्र गत्वा
 च ते देवास्त्वां मुने प्रैषयन्तदा ॥ पश्यन्तो दूरतस्तस्थुः कामभस्मकृतो हरात् ॥ ४६ ॥ नारदं त्वं शिवस्थानं तदा गत्वाऽभयस्सदा ॥ शिवभक्तो
 विशेषेण प्रसन्नं दृष्टवान् प्रभुम् ॥ ४७ ॥ पुनरागत्य यत्नेन देवानाहूय तांस्ततः ॥ निनाय शंकरस्थानं तदा विष्णवादिकान्मुने ॥ ४८ ॥ अथ विष्णवा
 दयस्सर्वे तत्र गत्वा शिवं प्रभुम् ॥ ददृशुस्सुखमासीनं प्रसन्नं भक्तवत्सलम् ॥ ४९ ॥ योगपट्टस्थितं शंभुं गणैश्च परिवारितम् ॥ तपोरूपं दधानं च
 परमेश्वररूपिणम् ॥ ५० ॥ ततो विष्णुर्मयान्ये च सुरसिद्धमुनीश्वराः ॥ प्रणम्य तुष्टुबुस्सूक्तैर्वेदोपनिषदन्वितैः ॥ ५१ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे
 द्वितीयायां रुद्रसंहितायां तृतीये पार्वतीखण्डे पार्वतीसांत्वनशिवदेवदर्शनवर्णनं नाम त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ नमो
 रुद्राय देवाय मदनांतकराय च ॥ स्तुत्याय भूरिभासाय त्रिनेत्राय नमोनमः ॥ १ ॥ शिपिविष्टाय भीमाय भीमाक्षाय नमोनमः ॥ महादेवाय
 प्रभवे त्रिविष्टपतये नमः ॥ २ ॥ त्वं नाथः सर्वलोकानां पिता माता त्वमीश्वरः ॥ शंभुरीशश्शंकरोऽसि दयालुस्त्व विशेषतः ॥ ३ ॥ त्वं
 धाता सर्वजगतां त्रातुमर्हसि नः प्रभो ॥ त्वां विना कस्समर्थोऽस्ति दुःखनाशे महेश्वर ॥ ४ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्याकर्ण्य वचस्तेषां सुराणां
 नन्दिकेश्वरः ॥ कृपया परया युक्तो विज्ञप्तुं शंभुमारभत् ॥ ५ ॥ ॥ नन्दिकेश्वर उवाच ॥ विष्णवादयस्सुरगणा मुनिसिद्धसंघा
 स्त्वां द्रष्टुमेव सुखय्य विशेषयन्ति ॥ कार्यार्थिनोऽसुरवैः परिभर्त्स्यमानास्सम्यक् पराभवपदं परमं प्रपन्नाः ॥ ६ ॥ तस्मात्त्वया हि सर्वेश त्रातव्या
 मुनयस्सुराः ॥ दीनबंधुर्विशेषेण त्वमुक्तो भक्तवत्सलः ॥ ७ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ एवं दयावता शंभुर्विज्ञप्तो नन्दिना भृशम् ॥ शनैश्शनैरुपरमद्भयानादु

शि० पु०

॥ १२२ ॥

न्याय्यं चाक्षिणी ॥ ८ ॥ देवोऽथोपगतश्शंभुस्तदा परमकोविदः ॥ परमाद्यः परमात्मासौ सुरान्सर्वानुवाच ह ॥ ९ ॥ शंभुर्वाच ॥ कस्याद्यं
समायाता मत्समीपं सुरेश्वराः ॥ हरिब्रह्मादयस्सर्वे वन कारणमाशु तद् ॥ १० ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इति श्रुत्वा वचश्शंभोऽन्तर्वे देवा मुदाऽन्विताः ॥
विष्णोर्विलोकयामासुर्मुखं विज्रमिहेतवे ॥ ११ ॥ अथ विष्णुर्महाभक्तो देवानां हितमात्मकः ॥ ॥ मदीयं सुवाचेदं सुरकार्यं महत्तरम् ॥ १२ ॥
तारकेण कृतं शंभो देवानां परमाद्भुतम् ॥ कष्टात्कष्टतरं देवा विज्ञप्तुं सर्व आगताः ॥ १३ ॥ इति शंभो तव पुत्रगोमतेन हि भविष्यति ॥ निहतस्ता
रको दैत्यो नान्यथा मम भाषितम् ॥ १४ ॥ विष्णोर्वाच ॥ महादेव कुरु कुरु मयाऽस्मिन् ॥ देवानामुदा रसापि कष्टात्तारकनिर्मितात् ॥ १५ ॥
तस्मात्त्वया गिरिजा देव शंभो ग्रहीतव्या पाणिना दक्षिणेन ॥ पाणिश्रेष्ठेन भक्षन्भावा क्त्वा गिरिद्विणे च तां कुरुष्व ॥ १६ ॥ विष्णोर्महाभक्त
श्रुत्वा प्रसन्नो ह्यवर्वाच्छिवः ॥ दर्शयन् सद्वृत्तिं तेषां सर्वेषां योगतत्परः ॥ १७ ॥ शिव उवाच ॥ यदा मे स्वीकृता रेखी गिरिजा सर्वकृदने ॥ तदा सर्वे
सुरद्राश्च ऋषयो मुनयस्तदा ॥ १८ ॥ सकामाश्च भविष्यन्ति न श्रमाश्च परं पथि ॥ जीवयिष्यन्ति दुर्गा मा पाणिग्रहणतस्मभ्यम् ॥ १९ ॥ मदना
हि मया दग्धस्सर्वेषां कायसिद्धये ॥ ब्रह्मणो वचनाद्विष्णो नात्र कार्यं तिष्ठताम् ॥ २० ॥ एवं विमृश्य मनसा कार्या कार्त्तव्यवस्थिताः ॥ सुधीः
सर्वेऽथ देवेन्द्र हठ नो कर्तुमर्हसि ॥ २१ ॥ यदा व कामं मया विष्णोः सुरावाच मया कुतम् ॥ सर्वे तिष्ठन्तु निष्कामाः मया सर्वं सुनिश्चितम् ॥ २२ ॥
यथाऽहं च सुरास्सर्वे तथा युयमववतः ॥ नयः फलमयुक्तः ॥ २३ ॥ युयं समाधिना तेन यदनेन विना सुराः ॥ परमानन्द
संयुक्ता निर्विकारा भवन्तु वै ॥ २४ ॥ पुनश्चुतं स्याद्वृत्तं विस्मृतं परं विवेकम् ॥ महन्द्र मुनयो देवा यत्तन्मयं विमृश्यताम् ॥ २५ ॥ महाभक्तुर्वरेणैव
मदनेन दृढात्सुराः ॥ सर्वेषां ध्यानविध्वंसः कृतरतेन पुनः पुनः ॥ २६ ॥ कामो हि नृकायैव तस्मात् को दोऽभिजायते ॥ को वाद्वदति समोहो मोहा
च्च भ्रंशते तपः ॥ २७ ॥ कामक्रोधौ परित्याज्यौ भवद्विस्मुरसत्तमैः ॥ सर्वेरेव च मतव्यं महाक्यं नान्यथा क्वचित् ॥ २८ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ एवं
विश्राव्य भगवान् महादेवो वृषध्वजः ॥ सुरान् प्रवाचयामास विधिविष्णुं तथा मुनीन् ॥ २९ ॥ तूष्णींभूतोऽभवच्छंभुर्ध्यानमाश्रित्य वै पुनः ॥
आस्ते पुरा य स्थाणुर्गणेश परिवारितः ॥ ३० ॥ स्वात्मानमात्मना शंभुरात्मन्येव व्यचितयत् ॥ निरंजनं निगमासं निर्विकारं
निरामयम् ॥ ३१ ॥ परात्परतरं नित्यं निर्ममं निरवग्रहम् ॥ शब्दातीतं निर्गुणं च ज्ञानगम्यं परात्परम् ॥ ३२ ॥ एवं स्वरूपं परमं
चितयन् ध्यानमास्थितः ॥ परमानन्दसंमग्नो बभूव बहुमूतिकृत् ॥ ३३ ॥ ध्यानस्थितं च सर्वेशं दृष्ट्वा सर्वे दिवोक्तः ॥

रुद्र म २

पा० म० ३

अ १४

378

॥ १२२ ॥

हरिशक्रादयस्सर्वे नदिने प्राचुरानताः ॥ ३४ ॥ ॥ देवा उचुः ॥ किं वयं कस्वामाद्य विरक्तो ध्यानमास्थितः ॥ शंभुस्त्वं शंकरसखस्सर्वज्ञश्शु
 चिसेवकः ॥ ३५ ॥ केनोपायेन गिरिशः प्रसन्नः स्याद्गणाधिप ॥ तदुपायं समाचक्ष्व वयं त्वच्छरणं गताः ॥ ३६ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इति विज्ञा
 पितो देवैर्मुने हर्षादिभिस्तदा ॥ प्रत्युवाच सुरांस्तान्स नंदी शंभुप्रियो गणः ॥ ३७ ॥ ॥ नंदीश्वर उवाच ॥ हे हरे हे विधे शक्र निर्जरा मुनय
 स्तथा ॥ शृणुध्वं वचनं मे हि शिवसंतोषकारकम् ॥ ३८ ॥ यदि वो हठ एवाद्य शिवदारपाग्रहे ॥ अतिदीनतया सर्वे सुनुतिं कुरुतादरात् ॥ ३९ ॥
 भक्तेर्नश्यो महादेवो न साधारणतस्सुराः ॥ अकार्यमपि सद्भक्त्या करोति परमेश्वरः ॥ ४० ॥ एवं कुरुत सर्वे हि विधिविष्णुमुखाः सुराः ॥ यथा
 मतेन मार्गेणान्यथा गच्छत मा चिरम् ॥ ४१ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्याकर्ण्य वचस्तस्य मुने विष्णवाद्यस्सुराः ॥ तथेति मत्वा सुप्रीत्या शंकरं
 तुष्टुबुर्हि ते ॥ ४२ ॥ देवदेव महादेव करुणासागर प्रभो ॥ समुद्धर महाक्लेशान्नाहि नश्शरणागतान् ॥ ४३ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्येवं बहुदीनो
 त्तया तुष्टुबुश्शंकरं सुराः ॥ रुरुदुस्सुस्वरं सर्वे प्रेमव्याकुलमानसाः ॥ ४४ ॥ हार्मया सुदीनोक्त्या सुविज्ञप्तं चकार ह ॥ संस्मरन्मनसा शंभुं भक्त्या
 ऽमयान्विनः ॥ ४५ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ सुरैरवं स्तुतश्शंभुर्हर्षणा च मया भृशम् ॥ भक्तवात्सल्यतो ध्यानाद्विरतोऽभून्महेश्वरः ॥ ४६ ॥ उवाच सुप्रस
 न्नात्मा हर्यादीन्हर्षयन्हरः ॥ विलोक्य करुणादृष्ट्या शंकरो भक्तवत्सलः ॥ ४७ ॥ ॥ शंकर उवाच ॥ हे हरे हे विधे देवाश्शक्राद्या युगपत्समे ॥
 किमर्थमागता यूयं सत्यं ब्रत ममाग्रतः ॥ ४८ ॥ हरिरुवाच ॥ सर्वज्ञस्त्वं महेशान त्वंतर्याम्यखिलेश्वरः ॥ किं न जानासि चित्तस्थं तथा वच्यमपि
 शासनात् ॥ ४९ ॥ तारकासुरतो दुःखं संभूतं विविधं मृड ॥ सर्वेषां नस्तदर्थं हि प्रसन्नोऽकारि वै सुरैः ॥ ५० ॥ शिवा सा जनिता शैलात्त्व
 दर्थं हि हिमालयात् ॥ तस्यां त्वदुद्भवात्पुत्रात्तस्य मृत्युर्न चान्यथा ॥ ५१ ॥ इति दत्तो ब्रह्मणा हि तस्मै दैत्याय यद्वरः ॥ तदन्यस्माद
 मृत्युस्स बोधते निखिलं जगत् ॥ ५२ ॥ नारदस्य निदेशात्सा करोति कठिनं तपः ॥ तत्तेजसाखिलं व्याप्तं त्रैलोक्यं सचरारम् ॥ ५३ ॥ कं कातुं
 शिवायै हि गच्छ त्वं परमेश्वर ॥ देवदुःखं जहि स्वामितस्माकं सुखमाप्तुं ॥ ५४ ॥ देवानां मे सहोन्साहो हृदये चास्ति शंकर ॥ विवाहं तव संद्रष्टुं
 तत्त्वं कुरु यथोचितम् ॥ ५५ ॥ गत्यै यद्वक्ता दत्तो वरस्तस्य वरान् ॥ पाप्मोऽवसन् एवाद्य सफलं स्वपणं कुरु ॥ ५६ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ इत्यु
 क्त्वा तं प्रणम्यैव विष्णुर्देवा महर्षयः ॥ संस्तुय विविधैस्तोत्रैर्मनस्युन्मत्तयो गतिलाः ॥ ५७ ॥ भक्ताधीनः शंकरोऽपि श्रुत्वा देववचमनदा ॥ विहस्य

शि० पु०
॥ १२३ ॥

प्रयुवाचाशु वेदमर्यादक्षकः ॥ ६८ ॥ शंकर उवाच ॥ हे हरे देविये ॥ मातृपुत्रसन्तोषादपि ॥ त्वमेचिन्महं वच्मि सविशेषं विवेकतः ॥ ६९ ॥
नोचितं हि विधानं वै विवाहकर्मणं नृणाम् ॥ महाविगडमंको हि विवर्धो ह्यस्य ॥ ७० ॥ उवाच ॥ देवो मया स्त्रीमन्त्रं चाधिकः ॥ उद्धरे
त्सकलैर्वर्धेन स्त्रीसंगात्प्रच्युते ॥ ७१ ॥ लोहशस्त्रेण च विवर्धो ह्यस्य ॥ ७२ ॥ उवाच ॥ देवो मया स्त्रीमन्त्रं चाधिकः ॥ उद्धरे
याश्शश्वन्महाबंधनकारिणः ॥ विषयाक्रान्तमवमः सन्ने मोक्षोऽपि दुर्लभः ॥ ७३ ॥ उवाच ॥ देवो मया स्त्रीमन्त्रं चाधिकः ॥ उद्धरे
हुर्विषयेर्निहन्त्यते ॥ ७४ ॥ जनो विषयिणा भाकं वार्तितः पाति क्षणात् ॥ विषयं प्रादुर्गच्छति तालिप्तद्रवार्णाम् ॥ ७५ ॥ यत्तज्ज्येवं हि जानामि
सर्वं ज्ञानं विशेषतः ॥ तथाप्यहं करिष्यामि प्रार्थनां सफलां च वः ॥ ७६ ॥ भक्तार्थानोऽहमेवास्मि तद्वशात्सर्वं हर्षं ॥ ७७ ॥ उवाच ॥ देवो मया स्त्रीमन्त्रं चाधिकः ॥ उद्धरे
भुवनत्रये ॥ ७८ ॥ कामरूपाधिपस्यैव पणश्च सफलः कृतः ॥ सुदक्षिणभ्य भूपस्य भमवधगतस्य हि ॥ ७९ ॥ गौतमकेशवकर्मि व्यवकात्मा सुखा
वहः ॥ तत्कष्टप्रददुष्टानां शापदायी विशेषतः ॥ ८० ॥ विषं पीतं सुराथ हि भक्तवत्सलभायक ॥ देवकष्टं हृतं यत्नात्सर्वदेव मया सुराः ॥ ८१ ॥
भक्तार्थमसहं कष्टं बहुशो बहुयन्ततः ॥ विश्वानरमुनेर्दुःखं हृतं गृहपतिर्भवन् ॥ ८२ ॥ किं बहुक्तेन च हरे विधे सत्यं ब्रवीम्यहम् ॥ मन्पणोऽस्तीति
ययं वै सर्वे जानीथ तत्त्वतः ॥ ८३ ॥ यदायदा विपत्तिर्हि भक्तानां भवति क्वचित् ॥ तदातदा हराम्याशु तत्क्षणात्सर्वशस्सदा ॥ ८४ ॥ जानेऽहं
नारकादुःखं सर्वेषां वस्समुत्थितम् ॥ असुरात्तद्वर्णिष्यामि सत्यं सत्यं वदाम्यहम् ॥ ८५ ॥ नास्ति यद्यपि मे कश्चिद्विहारकर्मणो रुचिः ॥ विवाहयिष्ये
गिरिजां पुत्रोत्पादनहेतवे ॥ ८६ ॥ गच्छत स्वगृहाण्येव निर्भयास्सकलाः सुराः ॥ कार्यं वस्साधयिष्यामि नात्र नाया विचारणा ॥ ८७ ॥ ब्रह्मो
वाच ॥ इत्युक्त्वा मौनमास्थाय समाधिस्थोऽभवद्भरः ॥ सर्वे विष्ण्वादयो देवास्स्वधामानि ययुर्मुने ॥ ८८ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रमहि
नायो तृतीये पादोऽखण्डे पार्वतीविवाहस्वीकारो नाम चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ गतेषु तेषु देवेषु विविदिष्वादिक्तेषु च ॥
सर्वेषु मुनिषु चान्या किं बभूव ततः परम् ॥ १ ॥ किं कृतं शंभुना तात वरं दातुं समागतः ॥ कियत्कालेन च कथं तद्वद प्रीतिमावह ॥ २ ॥ ब्रह्मोवाच ॥
गतेषु तेषु देवेषु ब्रह्मादिषु निजाश्रमम् ॥ तत्तपस्सुपरीक्षार्थं समाधिस्थोऽभवद्भवः ॥ ३ ॥ स्वात्मानमात्मना कृत्वा स्वात्मन्येव व्यचितयत् ॥
परात्परतरं स्वस्थं निमाय निरवग्रहम् ॥ ४ ॥ तद्वस्तुभूतो भगवानीश्वरो वृषभध्वजः ॥ अविज्ञातगतिस्मृतिस्स हरः परमेश्वरः ॥ ५ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ गिरिजा
हि तदा तात तताप परम् तपः ॥ तपसा तेन रुद्रोऽपि परं विस्मयमागतः ॥ ६ ॥ समाधेश्चलितस्सोऽभूद्भक्तार्थानोऽपि नान्यथा ॥ नलिप्रदोऽपि

१ पुंस्त्वमात्रेण वेदस्त्रीचोऽभरक्षक इति वा पाठः ।

रुद्र सं० २
पा० सं० ३
अ० २५

317

॥ १२३ ॥

नीन्सप्त सम्मार मृत्तिकृद्धरः ॥ ७ ॥ सतापि मुनयश्शोत्रमाययुस्मृतिमात्रतः ॥ प्रसन्नवदनाः सर्वे वणयतो विधिं बहु ॥ ८ ॥ प्रणम्य तं महेशानं
 तुष्टुर्बुर्हर्पनिर्भराः ॥ वाण्या गद्गदया वद्धकरा विनतकंठराः ॥ ९ ॥ सप्तर्षय ऊचुः ॥ देवदेव महादेव करुणासागर प्रभो ॥ जाता वयं मुधन्या
 हि त्वया यदधुना स्मृताः ॥ १० ॥ किमर्थं संस्मृता वाथ शासनं देहि तद्धि नः ॥ स्वदाससदृशौ स्वामिन्कृपां कुरु नमोऽस्तु ते ॥ ११ ॥ ॥
 ब्रह्मोवाच ॥ इत्याकर्ण्य मुनीनां तु विज्ञप्तिं करुणानिधिः ॥ प्रोवाच विहसन्प्रीत्या प्रोत्फुल्लनयनाम्बुजः ॥ १२ ॥ ॥ महेश्वर उवाच ॥ हे सप्तमुनय
 स्ताताश्शृणुतारं वचो मम ॥ अस्मद्वितकरा यूयं सर्वज्ञानविचक्षणाः ॥ १३ ॥ तपश्चरति देवेशी पार्वती गिरिजाऽधुना ॥ गौरीशिखरसंज्ञे हि पर्वते
 दृढमानसा ॥ १४ ॥ मां पतिं प्राप्तुकामा हि सा सखीसेविता द्विजाः ॥ सर्वान्कामान्विहायान्यानपरं निश्चयमागता ॥ १५ ॥ तत्र गच्छत यूयं
 मच्छासनान्मुनिसत्तमाः ॥ परीक्षां दृढतायास्तत्कुरुत प्रेमचेतसः ॥ १६ ॥ सर्वथा छलसंयुक्तं वचनीयं वचश्च वः ॥ न संशयः प्रकर्तव्यश्शास
 नान्मम सुव्रताः ॥ १७ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्याज्ञप्ताश्च मुनयो जग्मुस्तत्र द्रुतं हि ते ॥ यत्र राजति सा दीप्ता जगन्माता नगात्मजा ॥ १८ ॥
 तत्र दृष्टा शिवा साक्षात्तपःसिद्धिर्गिवापरा ॥ मूर्ता परमतेजस्का विलसन्ती सुतेजसा ॥ १९ ॥ हृदा प्रणम्य तां ते तु ऋषयस्सप्त सुव्रताः ॥ सन्नता
 वचनं प्रोचुः पूजिताश्च विशेषतः ॥ २० ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ शृणु शैलसुते देवि किमर्थं तप्यते तपः ॥ इच्छसि त्वं सुरं कं च किं फलं तद्वदा
 धुना ॥ २१ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्त्वा सा शिवा देवी गिगीद्रतनया द्विजैः ॥ प्रत्युवाच वचस्सत्यं सुगूढमपि तत्पुरः ॥ २२ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥
 मुनीश्वरास्संशृणुत मद्वाक्यं प्रीतितो हृदा ॥ ब्रवीमि स्वविचारं वै चिंतितो यो धिया स्वया ॥ २३ ॥ करिष्यथ प्रहासं मे श्रुत्वा वाचो ह्यसंभवाः ॥
 संकोचो वर्णनाद्विप्रा भवत्येव करोमि किम् ॥ २४ ॥ इदं मनो हि सुदृढमवशं परकर्मकृत् ॥ जलोपरि महाभित्तिं चिकीर्षति महोन्नताम् ॥ २५ ॥ सुर
 पेशशासनं प्राप्य करोमि सुदृढं तपः ॥ रुद्रः पतिर्भवेन्मे हि विधायेति मनोरथम् ॥ २६ ॥ अपक्षो मन्मनः पक्षी व्योम्नि उड्डीयते हठात् ॥ तदाशां
 शंकरस्वामी पिपर्तुं करुणानिधिः ॥ २७ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्याकर्ण्य वचस्तस्या विहस्य मुनयश्च ते ॥ संमान्य गिरिजां प्रीत्या प्रोचुश्छलवचो
 मृषा ॥ २८ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ न ज्ञातं तस्य चरितं वृथापंडितमानिनः ॥ देवर्षेः क्रूरमनसः सुज्ञा भूत्वाप्यगात्मजे ॥ २९ ॥ नारदः कृत्वादी
 च परचित्तप्रमथकः ॥ तस्य अर्त्ताश्रवणतो हानिर्भवति सर्वथा ॥ ३० ॥ तत्र त्वं शृणु सदुद्भवा चेतिहासं सुशोभितम् ॥ क्रमात्त्वा बोधयंतो हि
 प्रीत्या तमुपधारय ॥ ३१ ॥ ब्रह्मपुत्रो हि यो दक्षस्सुषुवे पितुराज्ञया ॥ स्वपत्न्यामयुतं पुत्रानयुक्तं तपसि प्रियान् ॥ ३२ ॥ ते सुता पश्चिमदिशि

शि० पु०

॥ १२४ ॥

नारायणसरो गताः ॥ तपोऽथ ते प्रतिज्ञाय नारदस्तत्र वै ययौ ॥ ३३ ॥ कूटोपदेशमाश्राव्य तत्र तान्नारदो मुनिः ॥ तदाज्ञया च ते सर्वे पितुर्न गृहमा
ययुः ॥ ३४ ॥ तच्छ्रुत्वा कुपितो दक्षः पित्राश्वासितमानसः ॥ उत्पाद्य पुत्रान्प्रायुक्त सहस्रप्रमितांस्ततः ॥ ३५ ॥ तेऽपि तत्र गताः पुत्रास्तपोऽर्थं
पितुराज्ञया ॥ नारदोऽपि ययौ तत्र पुनस्तत्स्वोपदेशकृत् ॥ ३६ ॥ ददौ तदुपदेशं ते तेभ्यो भ्रातृपथं ययुः ॥ आययुर्न पितुर्गेहं भिक्षुवृत्तिरताश्च ते
॥ ३७ ॥ इत्थं नारदसद्वृत्तिर्विश्रुता शैलकन्यके ॥ अन्यां शृणु हि तद्वृत्तिं वैराग्यकरणीं नृणाम् ॥ ३८ ॥ विद्याधरश्चित्रकेतुर्यो बभूव पुराकरोत् ॥
स्वोपदेशमयं दत्त्वा तस्मै शून्यं च तद्गृहम् ॥ ३९ ॥ प्रह्लादाय स्वोपदेशान्द्विरण्यकशिपोः परम् ॥ दत्त्वा दुःखं ददौ चायं परबुद्धिप्रभेदकः ॥ ४० ॥
मुनिना निजविद्या यच्छ्राविता कर्णरोचना ॥ सा स्वगेहं विहायाशु भिक्षां चरति प्रायशः ॥ ४१ ॥ नारदो मलिनात्मा हि सर्वदोऽज्ज्वलदेहवान् ॥
जानीमस्तं विशेषेण वयं तत्सहवासिनः ॥ ४२ ॥ बकं साधु वर्णयन्ति न मत्स्यानन्ति सर्वथा ॥ सहवासी विजानीयाच्चरित्रं सहवासिनाम् ॥
॥ ४३ ॥ लब्ध्वा तदुपदेशं हि त्वमपि प्राज्ञसंमता ॥ बृथैव मूर्खीभूता त्वं तपश्चरसि दुष्करम् ॥ ४४ ॥ यदर्थमीदृशं बाले करोषि
विपुलं तपः ॥ सदोदासी निर्विकारो मदनारिर्न संशयः ॥ ४५ ॥ अमंगलवपुर्धारी निर्लज्जोऽसदनोऽकुली ॥ कुवेषी प्रेतभूतादिसंगी नग्नो हि
शूलभृत् ॥ ४६ ॥ स धूर्तस्तव विज्ञानं विनाश्य निजमायया ॥ मोहयामास सद्युक्तया कारयामास वै तपः ॥ ४७ ॥ ईदृशं हि वरं लब्ध्वा
किं सुखं संभविष्यति ॥ विचारं कुरु देवेशि त्वमेव गिरिजात्मजे ॥ ४८ ॥ प्रथमं दक्षजां सार्धं विवाह्य सुधिया सतीम् ॥ निर्वाहं कृतवान्नैव
मूढः किञ्चिद्दिनानि हि ॥ ४९ ॥ तां तथैव स वै दोष दत्त्वात्याक्षीत्स्वयं प्रभुः ॥ ध्यायन्स्वरूपमकलमशोकमस्मत्सुखी ॥ ५० ॥
एकलः परनिर्वाणो ह्यसंगोऽद्वय एव च ॥ तेन नार्याः कथं देवि निर्वाहः संभविष्यति ॥ ५१ ॥ अद्यापि शासनं प्राप्य गृहमायाहि दुर्मतिम् ॥
त्यजास्माकं महाभागे भविष्यति च शी तव ॥ ५२ ॥ त्वद्योग्यो हि वरो विष्णुस्सर्वसद्गुणवान्प्रभुः ॥ वैकुण्ठावासी लक्ष्मीशो नानाक्रीडा
विशारदः ॥ ५३ ॥ तन ते कारयिष्यामो विवाहं सर्वसौख्यदम् ॥ इतीदृशं त्यज हठं सुखिता भव पार्वति ॥ ५४ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्येवं
वचनं श्रुत्वा पार्वती जगदम्बिका ॥ विहस्य च पुनः प्राह मुनीज्ज्ञानविशारदान् ॥ ५५ ॥ पार्वत्युवाच ॥ सत्यं भवद्भिः कथितं स्वज्ञानेन
मुनीश्वराः ॥ परंतु मे हठो नैव मुक्तो भवति हे द्विजाः ॥ ५६ ॥ स्वतनोः शैलजातत्वात्काठिन्यं सहजं स्थितम् ॥ इत्थं विचार्य सुधिया

१ परस्मैपदवाचिम् ।

रुद्र सं० २

पा० सं० ३

अ० २६

376

॥ १२४ ॥

मां निषेदयुं न चाहंथ ॥ ५७ ॥ सुखेर्वचनं पथ्यं त्यक्ष्ये नैव कदाचन ॥ गुरुणां वचनं पथ्यमिति वेदविदो विदुः ॥ ५८ ॥ गुरुणां वचनं स
 त्यमिति येषां दृढा मतिः ॥ तेषामिहामुत्र सुखं परमं नामुखं क्वचित् ॥ ५९ ॥ गुरुणां वचनं सत्यमिति यद्धृदये न धीः ॥ इहामुत्रापि तेषां हि
 दुःखं न च सुखं क्वचित् ॥ ६० ॥ सर्वथा न परित्याज्यं गुरुणां वचनं द्विजाः ॥ गृहं वसेद्वा शून्यं स्यान्मे हठस्सुखदस्सदा ॥ ६१ ॥ यद्भवद्भिस्सु
 भणितं वचनं मुनिसत्तमाः ॥ तदन्यथा तद्विवेकं वर्णयामि समासतः ॥ ६२ ॥ गुणालयो विहारी च विष्णुस्सत्यं प्रकीर्तितः ॥ सदाशिवोऽगुणः
 प्रोक्तस्तत्र कारणमुच्यते ॥ ६३ ॥ शिवो ब्रह्मा विकारः स भक्तहेतोर्धृताकृतिः ॥ प्रभुतां लौकिकीं नैव संदर्शयितुमिच्छति ॥ ६४ ॥ अतः परम
 हंसानां धार्यते सुप्रिया गतिः ॥ अवधूतस्वरूपेण परानंदेन शंभुना ॥ ६५ ॥ भूषणादिरुचिर्मायालिप्तानां ब्रह्मणो न च ॥ स प्रभुर्निर्गुणोऽजो निर्मायो
 ऽलक्ष्यगतिर्विराट् ॥ ६६ ॥ धर्मजात्यादिभिश्शम्भुर्नानुगृह्णाति वै द्विजाः ॥ मुरोरनुग्रहेणैव शिवं जानामि तत्त्वतः ॥ ६७ ॥ चेच्छिवस्स हि मे विप्रा
 विवाहं न करिष्यति ॥ अविवाहा सदाहं स्यां सत्यं सत्यं वदाम्यहम् ॥ ६८ ॥ उदयति यदि भानुः पश्चिमे दिग्विभाग प्रचलति यदि मेरुश्शीततां
 याति वह्निः ॥ विकसति यदि पद्मं पर्वताग्रे शिलायां नहि चलति हठो मे सत्यमेद्विमीमि ॥ ६९ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्त्वा तान्प्रणम्याशु मुनीन्सा
 पर्वतात्मजा ॥ विरराम शिवं स्मृत्वा निर्विकारेण चेतसा ॥ ७० ॥ ऋषयोऽपीत्थमाज्ञाय गिरिजायास्सुनिश्चयम् ॥ प्रोचुर्जयगिरं तत्र ददौ चाशिष
 मुत्तमाम् ॥ ७१ ॥ अथ प्रणम्य तां देवीं मुनयो हृष्टमानसाः ॥ शिवस्थानं द्रुतं जग्मुः तत्परीक्षाकरा मुने ॥ ७२ ॥ तत्र गत्वा शिवं नत्वा वृत्तांतं
 विनिवेद्य तत् ॥ तदाज्ञां समनुप्राप्य स्वर्लोकं जग्मुरादरात् ॥ ७३ ॥ इति श्रीशिवमहापुराण द्वितीयायां रुद्रसंहितायां तृतीये पार्वतीखण्डे सप्तर्षिकृत
 परीक्षावर्णनो नाम पंचविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ गतेषु तेषु मुनिषु स्वं लोकं शंकरः स्वयम् ॥ परीक्षितुं तपो देव्या वेच्छत्सु
 तिकरः प्रभुः ॥ १ ॥ परीक्षाच्छब्दनाः शंभुर्द्रुतं तां तुष्टमानसः ॥ जाटिलं रूपमास्थाय स ययौ पार्वतीवनम् ॥ २ ॥ अतीव स्थविरो
 विप्रदेहधारी स्वतेजसा ॥ प्रज्वलन्मनसा हृष्टो दंडी छत्री बभूव सः ॥ ३ ॥ तत्रापश्यत्स्थितां देवीं सखीभिः परिवारिताम् ॥ वेदिकोपरि
 शुद्धां तां शिवामिव विधोः कलाम् ॥ ४ ॥ शंभुर्निरीक्ष्य तां देवीं ब्रह्मचारिस्वरूपवान् ॥ उपकंठं ययौ प्रीत्या तदाऽसौ भक्तवत्सलः ॥
 ५ ॥ आगतं तं तदा दृष्ट्वा ब्राह्मणं तेजसाद्भुतम् ॥ अपूजयच्छिवा देवी सर्वपूजोपहारकैः ॥ ६ ॥ सुसत्कृतं संविधाभिः पूजितं परया
 मुदा ॥ पार्वती कुशलं प्रीत्या पप्रच्छ द्विजमादरात् ॥ ७ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ ब्रह्मचारिस्वरूपेण कस्त्वं हि कुत आगतः ॥ इदं वनं भास
 यसे वद वेदविदां वर ॥ ८ ॥ ॥ विप्र उवाच ॥ अहमिच्छामिगामी च वृद्धो विप्रतनुस्सुधीः ॥ तपस्वी सुखदोऽन्येषामुपकारी न सं

शि० पु०
॥ १२५ ॥

शयः ॥ ९ ॥ का त्वं कस्यासि तनया किमर्थं विजने वने ॥ तपश्चरसि दुर्धर्षं मुनिभिः प्रपदैरपि ॥ १० ॥ न बाला न च वृद्धासि तरुणी भासि
शोभना ॥ कथं पतिं विना तीक्ष्णं तपश्चरसि वै वने ॥ ११ ॥ किं त्वं तपस्विनी भद्रे कस्यचित्सहचारिणी ॥ तपस्वी स न पुष्पाति देवि
त्वां च गतोऽन्यतः ॥ १२ ॥ वद कस्य कुले जाता कः पिता तव का विधा ॥ महासौभाग्यरूपा त्वं वृथा तव तपोरतिः ॥ १३ ॥ किं त्वं वेदप्र
सूर्लक्ष्मीः किं सुरूपा सरस्वती ॥ एतासु मध्ये का वा त्वं नाहं तर्कितुमुत्सहे ॥ १४ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ नाहं वेदप्रसूर्विप्र न लक्ष्मीश्च सरस्वती ॥
अहं हिमाचलसुता सांप्रतं नाम पार्वती ॥ १५ ॥ पुरा दक्षसुता जाता सती नामान्यजन्मनि ॥ योगेन त्यक्तदेहाऽहं यत्पित्रा निन्दितः पतिः
॥ १६ ॥ अत्र जन्मनि संप्राप्तश्शिवोऽपि विधिवैभवात् ॥ मां त्यक्त्वा भस्मसात्कृत्य मन्मथं स जगाम ह ॥ १७ ॥ प्रयाते शंकरे तापोद्विजिताहं पितुर्गृ
हात् ॥ आगता तपसे विप्र सुदृढा स्वर्णदीतटे ॥ १८ ॥ कृत्वा तपः कठोरं च सुचिरं प्राणवल्लभम् ॥ न प्राप्याग्नौ विविशन्ती त्वां दृष्ट्वा संस्थिता
क्षणम् ॥ १९ ॥ गच्छ त्वं प्रविशाम्यग्नौ शिवेनांगीकृता नहि ॥ यत्र यत्र जनुर्लप्स्य वरिष्यामि शिवं वरम् ॥ २० ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्त्वा पार्वती
वह्नौ तत्पुरः प्रविवेश सा ॥ निषिध्यमाना पुरतो ब्राह्मणेन पुनः पुनः ॥ २१ ॥ वह्निप्रवेशं कुर्वत्याः पार्वत्यास्तत्प्रभावतः ॥ बभूव तत्क्षणं सद्यो वह्निश्च
दनपंकवत् ॥ २२ ॥ क्षणं तदंतरे स्थित्वा ह्युत्पतन्तीं दिवं द्विजः ॥ पुनः पप्रच्छ सहसा विहसन्सुतनुं शिवः ॥ २३ ॥ द्विज उवाच ॥ अहो तपस्ते किं भद्रे
न बुद्धं किंचिदेव हि ॥ न दग्धो वह्निना देहो न च प्राप्तं मनीषितम् ॥ २४ ॥ अतस्सत्यं निकामं वै वद देवि मनोरथम् ॥ ममाग्रे विप्रवर्यस्य सर्वानं
दप्रदस्य हि ॥ २५ ॥ यथाविधि त्वया देवि कीर्त्यतां सर्वथात्मना ॥ तस्मान्मैत्री च संजाता कार्य्यं गोप्यं त्वया न हि ॥ २६ ॥ किमिच्छसि वरं देवि
प्रष्टुमिच्छाम्यतः परम् ॥ त्वय्येव तदसौ देवि फलं सव प्रदृश्यते ॥ २७ ॥ परार्थे च तपश्चेद्वै तिष्ठेत्तु तप एव तत् ॥ रत्नं हस्ते समादाय हित्वा काचस्तु
संचितः ॥ २८ ॥ ईदृशं तव सौंदर्यं कथं व्यर्थीकृतं त्वया ॥ हित्वा वस्त्राण्यनेकानि चर्मादि च धृतं त्वया ॥ २९ ॥ तत्सर्वं कारणं ब्रूहि तपसस्त्वस्य
सत्यतः ॥ तच्छत्वा विप्रवर्योऽहं यथा हृषमवाप्नुयाम् ॥ ३० ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इति पृष्ट्वा तदा तेन सखीं प्रेरयताम्बिका ॥ तन्मुखेनैव तत्सर्वं कथयामास
सुव्रता ॥ ३१ ॥ तथा च प्रेरिता तत्र पार्वत्या विजयाभिधा ॥ प्राणप्रिया सुव्रतज्ञा सखी जटिलमब्रवीत् ॥ ३२ ॥ सख्युवाच ॥ शृणु साधो प्रवक्ष्या
मि पार्वतीचारितं परम् ॥ हेतुं च तपसस्सव यदि त्वं श्रोतुमिच्छसि ॥ ३३ ॥ सखी मे गिरिगजस्य सुतेयं हिमभृभृतः ॥ रुयाता वै पार्वती नाम्ना सा
कालीति च मेनका ॥ ३४ ॥ उद्वेगं न च केनापि न वाञ्छति शिवात्परम् ॥ त्रीणि वर्षसहस्राणि तपश्चरणसाधिनी ॥ ३५ ॥ तदर्थं मेऽनया सख्या

रुद्र सं० २
पा० ख० ३
अ० २५

॥ १२५ ॥

प्रारब्धं तप ईदृशम् ॥ तदत्र कारणं वक्ष्ये शृणु साधो द्विजोत्तम ॥ ३६ ॥ हित्वेन्द्रप्रमुखान्देवान् हरिं ब्रह्माणमेव च ॥ पतिं पिनाकपाणिं वै प्राप्तु
 मिच्छति पार्वती ॥ ३७ ॥ इयं सखी मदीया वै वृक्षानारोपयत्पुरा ॥ तेषु सर्वेषु संजातं फलपुष्पादिकं द्विज ॥ ३८ ॥ रूपसार्थाय जनककुला
 लंकरणाय च ॥ समुद्दिश्य महेशानं कामस्यानुग्रहाय च ॥ ३९ ॥ मत्सखी चादरादेशात्तपस्तपति दारुणम् ॥ मनोरथं कुतस्तस्या न फलिष्यति
 तापस ॥ ४० ॥ यत्ते पृष्ठं द्विजश्रेष्ठ मत्सख्या मनसीप्सितम् ॥ मया ख्यातं च तत्प्रीत्या किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ॥ ४१ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्येवं
 वचनं श्रुत्वा विजयाया यथार्थतः ॥ मुने स जटिलो रुद्रो विहसन्वाक्यमब्रवीत् ॥ ४२ ॥ ॥ जटिल उवाच ॥ सख्येदं कथितं तत्र परिहासोऽनु
 मीयते ॥ यथार्थं चेत्तदा देवी स्वमुखेनाभिभाषताम् ॥ ४३ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्ते च तदा तेन जटिलेन द्विजन्मना ॥ उवाच पार्वती देवी
 स्वमुखेनैव तं द्विजम् ॥ ४४ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां तृतीये पार्वतीखण्डे शिवाजटिलसंवादो नाम षड्विंशोऽध्यायः ॥ २६ ॥
 पार्वत्युवाच ॥ शृणु द्विजेन्द्र जटिल मद्भक्तं निखिलं खलु ॥ सख्युक्तं मेऽद्य यत्सत्यं तत्तथैव न चान्यथा ॥ १ ॥ मनसा वचसा साक्षात्कर्मणा यति
 भावतः ॥ सत्यं ब्रवीमि नोऽसत्यं वृतो वै शंकरो मया ॥ २ ॥ जानामि दुर्लभं वस्तु कथमप्राप्यं मया भवेत् ॥ तथापि मनोऽत्सुक्यात्तप्यतेऽद्य
 तपो मया ॥ ३ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्त्वा वचनन्तस्मै स्थिता सा गिरिजा तदा ॥ उवाच ब्राह्मणस्तत्र तच्छ्रुत्वा पार्वतीवचः ॥ ४ ॥ ॥ ब्राह्मण
 उवाच ॥ एतावत्कालपर्यन्तम्ममेच्छा महती ह्यभूत् ॥ किं वस्तु कांक्षती देवी कुस्ते सुमहत्तपः ॥ ५ ॥ तज्ज्ञात्वा निखिलं देवि श्रुत्वा त्वन्मुखपङ्क
 जात् ॥ इतो गच्छाम्यहं स्थानाद्यथेच्छसि तथा कुरु ॥ ६ ॥ न कथ्यते त्वया मह्यं मित्रत्व निष्फलम्भवेत् ॥ यथा कार्यं तथा भावि कथनीय
 सुखेन च ॥ ७ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्त्वा वचनं तस्य यावद्भन्तुमियेष सः ॥ तावच्च पार्वती देवी प्रणम्योवाच तं द्विजम् ॥ ८ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥
 किं गमिष्यसि विप्रेन्द्र स्थितो भव हितं वद ॥ इत्युक्ते च तया तत्र स्थित्वोवाच स दण्डधृक् ॥ ९ ॥ ॥ द्विज उवाच ॥ यदि श्रोतुमना देवि मां
 स्थापयसि भक्तिः ॥ वदामि तत्त्वं तत्सर्वं येन ते वयुनम्भवेत् ॥ १० ॥ जनान्मह्यं महादेवं सर्वथा गुरुधर्मतः ॥ प्रवदामि यथार्थं हि
 सावधानतया शृणु ॥ ११ ॥ वृषध्वजो महादेवो भस्मदिग्धो जटाधरः ॥ व्याघ्रचर्म्यावरधरः संवीतो गजकृत्तिना ॥ १२ ॥ कपालधारी सर्पो
 वैस्सर्वगात्रेषु वेष्टितः ॥ विषदिग्धोऽभक्ष्यभक्षो विरूपाक्षो विभीषणः ॥ १३ ॥ अव्यक्तजन्मा सततं गृहभोगविवर्जितः ॥ दिगंबरो दशभुजो भूतप्रेता

शि० पु०
॥ १२६ ॥

नितस्सदा ॥१३॥ केन वा कारणेन त्वं तं भर्तारं समीहसे ॥ क ज्ञानं ते गतं देवि तद्वदाद्य विचारतः ॥१५॥ पूर्वं श्रुतम्मया चैव क्रान्तस्य भयंक
॥१६॥ शृणु ते निगदाम्यद्य यदि ते श्रवणे रुचिः ॥ १६ ॥ दक्षस्य दुहिता साध्वी सती वृषभवाहनम् ॥ वव्रे पतिं पुरा देवात्तत्संभोगः परिश्रुतः
॥ १७ ॥ कपालिजायेति सती दक्षेण परिवर्जिता ॥ यज्ञे भागप्रदानाय शंभुश्चापि विवर्जितः ॥ १८ ॥ सा तथैवापमानेन भृशं कोपाकुला
सती ॥ तत्याजामून्प्रियास्तत्र तथा त्यक्तश्च शंकरः ॥ १९ ॥ त्वं स्त्रीरत्नं तव पिता राजा निखिलभूभृताम् ॥ तथाविधं पतिं कस्मादुप्रेण
तपसेहसे ॥ २० ॥ दत्त्वा सुवर्णमुद्रां च ग्रहीतुं काचमिच्छसि ॥ हित्वा च चन्दनं शुभ्रं कर्दमं लेप्तुमिच्छसि ॥२१॥ सूर्यतेजः परित्यज्य स्वद्योत
द्युतिमिच्छसि ॥ चीनांशुकं विहायेव चर्मांबरमिहेच्छसि ॥ २२ ॥ गृहवासम्परित्यज्य वनवासं समीहसे ॥ लोहमिच्छसि देवेशि
त्यक्त्वा शेषधिसुत्तमम् ॥ २३ ॥ इन्द्रादिलोकपालांश्च हित्वा शिवमनुव्रता ॥ नैतत्सूक्तं हि लोकेषु विरुद्धं दृश्यतेऽधुना ॥ २४ ॥
क त्वं कमलपत्राक्षी कासौ वै त्रिविलोचनः ॥ शशांकवदना त्वं च पंचवक्त्रः शिवस्मृतः ॥२५॥ वेणी शिरसि ते दिव्या सर्पिणीव वि
भासिता ॥ जटाजूटं शिवस्यैव प्रसिद्धम्परिचक्षते ॥२६॥ चंदनं च त्वदीयांगे चिताभस्म शिवस्य च ॥ क दुकूलं त्वदीयं वै शांकरं क गजाजिनम्
॥ २७ ॥ क भूषणानि दिव्यानि क सर्पांश्शंकरस्य च ॥ क चरा देवतास्सर्वाः क च भूतबलिप्रियः ॥ २८ ॥ क वा मृदंगवादश्च क्व च तड्डमरु
स्तथा ॥ क च भेरीकलापश्च क च शृंगरवोऽशुभः ॥ २९ ॥ क च ढक्कामयः शब्दो गलनादः क चाशुभः ॥ भवत्याश्च शिवस्यैव न युक्तं रूप
मुत्तमम् ॥ ३० ॥ यदि द्रव्यं भवेत्तस्य कथं स्यात्स दिगंबरः ॥ वाहनं च बलीवर्दस्सामग्री कापि तस्य न ॥ ३१ ॥ वरेषु ये गुणाः प्रोक्ता नारीणां
सुखदायकाः ॥ तन्मध्ये हि विरूपाक्षे एकोऽपि न गुणः स्मृतः ॥३२॥ तवापि कामो दयितो दग्धस्तेन हरेण च ॥ अनादरस्तदा दृष्टो हित्वा त्वाम
न्यतो गतः ॥ ३३ ॥ जातिर्न दृश्यते तस्य विद्या ज्ञानं तथैव च ॥ सहायाश्च पिशाचा हि विषं कण्ठे हि दृश्यते ॥ ३४ ॥ एकाकी च सदा नित्यं
विगामी च विशेषतः ॥ तस्मात्त्वं हि हरेणैव मनो योक्तुं न चार्हसि ॥३५॥ क च हारस्त्वदीयो वै क च तन्मुण्डमालिका ॥ अंगरागः क ते दिव्यः
चिताभस्म क तत्तनौ ॥ ३६ ॥ सर्वं विरुद्धं रूपादि तव देवि हरस्य च ॥ मङ्गं न रोचते ह्येतद् यदिच्छसि तथा कुरु ॥ ३७ ॥ असद्रस्तु च
यत्किञ्चित् तत्सर्वं स्वयमीहसे ॥ निर्वतय मनस्तस्माप्रो चेदिच्छसि तत्कुरु ॥ ३८ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्येवं वचनं श्रुत्वा तस्य विप्रस्य

रुद्रसं०
पा० ख० ३
अ० २७

374

॥ १२६ ॥

पार्वती ॥ उवाच क्रुद्धमनसा शिवनिन्दापरं द्विजम् ॥ ३९ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां तृतीये पार्वतीखंडे ब्रह्मचारिप्रतारण
 वाक्यवर्णनं नाम सप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥ पार्वत्युवाच ॥ एतावद्धि मया ज्ञातं कश्चिदन्योऽयमागतः ॥ इदानीं सकलं ज्ञातमवध्यस्त्वं विशेषतः
 ॥ १ ॥ त्वयोक्तं विदितं देव तदलीकं नचान्यथा ॥ यदि त्वयोदितं स्याद्वै विरुद्धं नोच्यते त्वया ॥ २ ॥ कदाचिद्दृश्यते तादृग् वेषधारी महेश्वरः ॥
 स्वलीलया परब्रह्म स्वरागोपात्तविग्रहः ॥ ३ ॥ ब्रह्मचारिस्वरूपेण प्रतारयितुमुद्यतः ॥ आगतश्छलसंयुक्तं वचोऽवादीः कुयुक्तितः ॥ ४ ॥ शंकरस्य
 स्वरूपं तु जानामि सुविशेषतः ॥ शिवतत्त्वमतो वच्मि सुविचार्य्य यथार्हतः ॥ ५ ॥ वस्तुतो निर्गुणो ब्रह्म सगुणः कारणेन सः ॥ कुतो जाति
 र्भवेत्तस्य निर्गुणस्य गुणात्मनः ॥ ६ ॥ स सर्वासां हि विद्यानामधिष्ठानं सदाशिवः ॥ किं तस्य विद्यया कार्य्यं पूर्णस्य परमात्मनः
 ॥ ७ ॥ वेदा उद्भासरूपेण पुरा दत्ताश्च विष्णवे ॥ शंभुना तेन कल्पादौ तत्समः कोऽस्ति सुप्रभुः ॥ ८ ॥ सर्वेषामादिभूतस्य
 वयोमानं कुतस्ततः ॥ प्रकृतिस्तु ततो जाता किं शक्तेस्तस्य कारणम् ॥ ९ ॥ ये भजन्ति च तं प्रीत्या शक्तीशं शंकरं सदा ॥ तस्मै
 शक्तित्रयं शंभुः स ददाति सदाव्ययम् ॥ १० ॥ तस्यैव भजनाजीवो मृत्युं जयति निर्भयः ॥ तस्मान्मृत्युंजयन्नाम प्रसिद्धम्भुवनत्रये ॥
 ॥ ११ ॥ तस्यैव पक्षपातेन विष्णुर्विष्णुत्वमाप्नुयात् ॥ ब्रह्मत्वं च यथा ब्रह्मा देवा देवत्वमेव च ॥ १२ ॥ दर्शनार्थं शिवस्यादौ
 यथागच्छति देवराट् ॥ भूतादयस्तत्परस्य द्वारपालाश्शिवस्य तु ॥ १३ ॥ दण्डैश्च मुकुटं विद्धं मृष्टं भवति सर्वतः ॥ किं तस्य बहुपक्षेण स्वयमेव
 महाप्रभुः ॥ १४ ॥ कल्याणरूपिणस्तस्य सेवयेह न किं भवेत् ॥ किं न्यूनं तस्य देवस्य मामिच्छति सदाशिवः ॥ १५ ॥ सप्तजन्मदारिद्रः स्या
 त्सेवेद्यो यदि शंकरम् ॥ तस्यैतत्सेवनाल्लोके लक्ष्मीः स्यादनपाविनी ॥ १६ ॥ यदग्रे सिद्धयोऽष्टौ च नित्यं नृत्यन्ति तोषितुम् ॥ अवाङ्मुखास्सदा
 तत्र तद्धितं दुर्लभं कुतः ॥ १७ ॥ यद्यस्य मंगलानीह सेवते शंकरस्य न ॥ तथापि मंगलान्तस्य स्मरणादेव जायते ॥ १८ ॥ यस्य पूजाप्रभावेण का
 मास्सिद्धयन्ति सर्वशः ॥ कुतो विकारस्तस्यास्ति निर्विकारस्य सर्वदा ॥ १९ ॥ शिवेति मंगलनाम मुखे यस्य निरन्तरम् ॥ तस्यैव दर्शनादन्ये पवि
 त्रास्सन्ति सर्वदा ॥ २० ॥ यद्यपूतम्भवेद्भस्म चितायाश्च त्वयोदितम् ॥ नित्यमस्यांगं देवैश्शरोभिर्द्वार्यते कथम् ॥ २१ ॥ यो देवो जागतां कर्ता भर्ता हर्ता
 गुणान्वितः ॥ निर्गुणश्शिवसंज्ञश्च स विज्ञेयः कथम्भवेत् ॥ २२ ॥ अगुणं ब्रह्मणो रूपं शिवस्य परमात्मनः ॥ तत्कथं हि विजानन्ति त्वाद्दशस्तद्बहिर्मुखाः ॥ २३ ॥
 दुराचाराश्च पापाश्च देवेभ्यस्ते निर्विर्गताः ॥ तत्त्वं ते नैव जानन्ति शिवस्यागुणरूपिणः ॥ २४ ॥ शिवनिन्दां करोतीह तत्त्वमज्ञाय यः पुमान् ॥ आजन्म संचितं

शि० पु०
॥ १२७ ॥

पुण्यं भस्मीभवति तस्य तत् ॥ २५ ॥ त्वया निंदा कृता यात्रहरस्यामिततेजसः ॥ त्वत्पूजा च कृता यन्मे तस्मात्पापम्भजाम्यहम् ॥ २६ ॥ शिवविद्वेषिणं
दृष्ट्वा सचैलं स्नानमाचरेत् ॥ शिवविद्वेषिणं दृष्ट्वा प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥ २७ ॥ रे रे दुष्ट त्वया चोक्तमहं जानामि शंकरम् ॥ निश्चयेन न विस्मृत
शिव एव सनातनः ॥ २८ ॥ यथातथा भवेद्दुष्टो यथा वा बहुरूपाय ॥ ममाभाषतमो नित्यं निर्विकारी सतां प्रियः ॥ २९ ॥ विष्णुर्ब्रह्मापि च
समस्तस्य कापि महात्मनः ॥ कुतोऽन्ये निर्जराद्याश्च कालाधीनास्सर्वे न ॥ ३० ॥ इति बुद्ध्या समालोक्य स्वया सत्या सुतत्त्वतः ॥ शिवायै क्व
मागत्य करोमि विपुलं तपः ॥ ३१ ॥ स एव परमेशानस्सर्वेशो भक्तवत्सलः ॥ संप्राप्तुं भक्तभिलाषो हि दीनानुग्रहकारकम् ॥ ३२ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥
इत्युक्त्वा गिरिजा सा हि गिरिश्वरसुता मुने ॥ विरराम शिवं दध्या निर्विकारेण चेतसा ॥ ३३ ॥ तदाकर्ण्य वचो दध्या ब्रह्मचारी स वै द्विजः ॥ पुनर्व
चनमाख्यातुं यावदेव प्रचक्रमे ॥ ३४ ॥ उवाच गिरिजा तावत्स्वमस्वी विजयां द्रुतम् ॥ शिवसक्तमनोवृत्तिश्शिवनिंदापराङ्मुखा ॥ ३५ ॥ ॥ गिरिजो
वाच ॥ बारणीयः प्रयत्नेन सख्ययं हि द्विजाधमः ॥ पुनर्वक्तुमनाश्चैव शिवनिन्दां करिष्यति ॥ ३६ ॥ न केवलम्भवेत्पापं निन्दां कर्तुं शिवस्य
हि ॥ यो वै शृणोति तन्निन्दां पापभारं स भवेदिह ॥ ३७ ॥ शिवनिन्दकरो वध्यस्सर्वथा शिवकिंकरैः ॥ ब्राह्मणश्चेत्स वै त्याज्यो गन्तव्यं तत्स्थ
लाहुतम् ॥ ३८ ॥ अयं दुष्टः पुनर्निन्दां करिष्यति शिवस्य हि ॥ ब्राह्मणत्वादवध्यश्चेत्याज्योऽदृश्यश्च सर्वथा ॥ ३९ ॥ हित्वैतत्स्थलमद्यैव वास्या
मोऽन्यत्र मा चिरम् ॥ अथ संभाषणं न स्यादनेनाविदुषा पुनः ॥ ४० ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ इत्युक्त्वा चोमन्वा यावत्पादमुत्क्षिप्यते मुने ॥ असौ ताव
च्छिवस्साक्षादालंबे प्रियया स्वयम् ॥ ४१ ॥ कृत्वा स्वरूपं सुभगं शिवाध्यानं यथातथा ॥ दर्शयित्वा शिवायै तामुवाचावाङ्मुखी शिवः ॥ ४२ ॥
॥ शिव उवाच ॥ ॥ कुत्र यास्यसि मां हित्वा न त्वं त्याज्या मया पुनः ॥ प्रसन्नोऽस्मि वरं ब्रूहि नादेयं विद्वते तव ॥ ४३ ॥ अद्यप्रभृति ते
दासस्तपोभिः क्रीत एव ते ॥ क्रीतोऽस्मि तव सौन्दर्यार्त्तक्षणमेकं युगाय ते ॥ ४४ ॥ त्यज्यतां च त्वया लब्धा मम पत्नी सनातनी ॥ गिरिजे
त्वं हि सद्बुद्ध्या विचारय महेश्वरि ॥ ४५ ॥ मया परीक्षितासि त्वं बहुधा दृढमानसे ॥ तत्त्वमस्वापराधं मे लोकलीलानुसारिणः ॥ ४६ ॥
न त्वादृशीम्पणयिनीं पश्यामि च त्रिलोकके ॥ सर्वथाहं तवाधीनस्स्वकामः पूर्यतां शिवे ॥ ४७ ॥ एहि प्रिये मत्सकाशं पत्नी त्वं मे वरस्तव ॥
त्वया साकं द्रुतं यास्ये स्वगृहम्पर्वतोत्तमम् ॥ ४८ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्ते देवदेवेन पार्वती मुदमाप सा ॥ तपोजातं तु यत्कष्टं
तज्जहौ च पुरातनम् ॥ ४९ ॥ सर्वः श्रमो विनष्टोऽभूत्सत्यास्तु मुनि सत्तमः ॥ फले जात श्रमः पूर्वा जन्तोर्नाशमवाप्नुयात् ॥ ५० ॥

रुद्र सं० २
पा० ख० ३
अ० २८

373

॥ १२७ ॥

इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां तृतीये पार्वतीखण्डे पार्वत्याशिश्वरूपदर्शनं नामाष्टविंशोऽध्यायः ॥ ३८ ॥ ॥ नारद उवाच ॥
 ब्रह्मन् विधे महाभाग किं जातं तदनन्तरम् ॥ तत्सर्वं श्रोतुमिच्छामि कथय त्वं शिवायशः ॥ १ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ देवर्षे श्रूयतां सम्यक् कथयामि
 कथां मुदा ॥ तां महापापसंहर्त्री शिवभक्तिविवर्द्धिनीम् ॥ २ ॥ पार्वती वचनं श्रुत्वा हरस्य परमात्मनः ॥ दृष्ट्वानन्दकरं रूपं जहृषातीव च द्विज
 ॥ ३ ॥ प्रत्युवाच महासाध्वी स्वोपकण्ठस्थितं विभुम् ॥ अतीव सुखिता देवी प्रीत्युत्फुल्लानना शिवा ॥ ४ ॥ पार्वत्युवाच ॥ त्वं नाथो मम देवेश
 त्वया किं विस्मृतम्पुरा ॥ दक्षयज्ञविनाशं हि यदर्थं कृतवान्हठात् ॥ ५ ॥ स त्वं साहं समुत्पन्ना मेनायां कार्य्यसिद्धये ॥ देवानां देवदेवेश तारकाप्ताऽ
 सुखात्मनाम् ॥ ६ ॥ यदि प्रसन्नो देवेश करोषि च कृपां यदि ॥ पतिर्भव ममेशान मम वाक्यं कुरु प्रभो ॥ ७ ॥ पितुर्गेहे मया सम्यग्गम्यते त्वद
 नुज्ञया ॥ प्रसिद्धं क्रियतां तद्वै विशुद्धं परमं यशः ॥ ८ ॥ गन्तव्यं भवता नाथ हिमवत्पार्श्वतः प्रभो ॥ याचस्व मां ततो भिक्षुर्भूत्वा लीलावि
 शारदः ॥ ९ ॥ तथा त्वया प्रकर्तव्यं लोकेषु ख्यापयन् यशः ॥ पितुर्मे सफलं सर्वं कुरुष्वेवं गृहाश्रमम् ॥ १० ॥ ऋषिभिर्बोधितः प्रीत्या स्वबन्धु
 परिवारितः ॥ करिष्यति न संदेहस्तव वाक्यं पिता मम ॥ ११ ॥ दक्षकन्या पुराहं वै पित्रा दत्ता यदा तव ॥ यथोक्तविधिना तत्र विवाहो न
 कृतस्त्वया ॥ १२ ॥ न ग्रहाः पूजितास्तेन दक्षेण जनकेन मे ॥ ग्रहाणां विषयस्तेन सच्छिद्रोऽयं महानभूत् ॥ १३ ॥ तस्माद्यथोक्तविधिना कर्तुं
 मर्हसि मे प्रभो ॥ विवाहं त्वं महादेव देवानां कार्य्यसिद्धये ॥ १४ ॥ विवाहस्य यथा रीतिः कर्तव्या सा तथा ध्रुवम् ॥ जानातु हिमवान् सम्यक्
 कृतं पुत्र्या शुभं तपः ॥ १५ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्येवं वचनं श्रुत्वा सुप्रसन्नस्सदाशिवः ॥ प्रोवाच वचनं प्रीत्या गिरिजां प्रहसन्निव ॥ १६ ॥ ॥
 शिव उवाच ॥ शृणु देवि महेशानि परमं वचनं मम ॥ यथोचितं सुमाद्गल्यमविकारि तथा कुरु ॥ १७ ॥ ब्रह्मादिकानि भूतानि स्वनित्यानि वरा
 नने ॥ दृष्टं यत्सर्वमेतच्च नश्वरं विद्धि भामिनि ॥ १८ ॥ एकोऽनेकत्वमापन्नो निर्गुणो हि गुणान्वितः ॥ स्वज्योत्स्नया यो विभाति परज्योत्स्नान्वितोऽ
 भवत् ॥ १९ ॥ स्वतन्त्रः परतन्त्रश्च त्वया देवी कृतो ह्यहम् ॥ सर्वकर्त्री च प्रकृतिर्महामाया त्वमेव हि ॥ २० ॥ मायामयं कृतमिदं च जगत्समग्रं
 सर्वात्मना हि विधृतं परया स्वबुद्धया ॥ सर्वात्मभिस्सुकृतिभिः परमात्मभावैस्संसिक्तमात्मनि गणैः परिवेष्टितञ्च ॥ २१ ॥ के ग्रहाः के ऋतुगणाः के
 वान्येऽपि त्वया ग्रहाः ॥ किमुक्तं चाधुना देवि शिवार्थं वरवर्णिनि ॥ २२ ॥ गुणकार्य्यप्रभेदेनादाभ्यां प्रादुर्भवः कृतः ॥ भक्तहेतोर्जगत्यस्मिन्भक्तव
 त्सलभावतः ॥ २३ ॥ त्वं हि वै प्रकृतिस्सूक्ष्मा रजस्सत्त्वतमोमयी ॥ व्यापारदक्षा सततं सगुणा निर्गुणापि च ॥ २४ ॥ सर्वेषामिह भूताना महमा

शि० पु०

॥ १२८ ॥

त्मा सुमध्यमे ॥ निर्विकारो निरीहश्च भक्तेच्छोपातविग्रहः ॥ २५ ॥ हिमालयं न गच्छेयं जनकं तव शैलजे ॥ ततस्त्वां भिक्षुको भूत्वा न याचेदं
कथंचन ॥ २६ ॥ महापुण्यैर्मिष्टोऽपि महात्मापि गिरीन्द्रजे ॥ देहीति वचनात्सद्यः पुरुषो याति लाघवम् ॥ २७ ॥ इत्थं ज्ञात्वा तु कल्याणि किम
स्माकं वदस्यथ ॥ कार्यं त्वदाज्ञया भद्रे यथेच्छसि तथा कुरु ॥ २८ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ तेनोक्तापि महादेवी सा साध्वी कमलेशणा ॥ जगाद शंक
रं भक्त्या सुप्रणम्य पुनः पुनः ॥ २९ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ त्वमात्मः प्रवृत्तिश्चाहं नात्र कार्यं विचारणा ॥ स्वतन्त्रो भक्तवशगौ निर्गुणो सगुणो
वपि ॥ ३० ॥ प्रयत्नेन त्वया शम्भो कार्यं दास्यं मम प्रभो ॥ याचस्व मे हिमगिरिन्ममोभयं देहि शंक ॥ ३१ ॥ कुरु महेशानं तव भक्त
स्मि निन्यशः ॥ तव पत्नी सदा नाथ ह्यहं जन्मनि जन्मनि ॥ ३२ ॥ न्ये ब्रह्म परमात्मा हि निर्गुणः प्रकृतः परमा निर्विकारो निरीहश्च स्वतन्त्रः परमे
श्वरः ॥ ३३ ॥ तथापि सगुणोऽपीह भक्तोद्धान्परायणः ॥ विहारी स्वान्पति रतो नानालीलाविशगदः ॥ ३४ ॥ सर्वथा त्वामहं जानं महादेव
विद ॥ ३५ ॥ कमुक्तेन च सर्वज्ञ बहुना हि दयां कुरु ॥ ३६ ॥ विस्तार्य पश्यो लोके कृत्वा लीलां महाद्रुताम् ॥ यत्सुगीय जना नाथांजसोत्ती
र्यो भवाम्बुधिः ॥ ३७ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्येवमुक्त्वा गिरिजा सुप्रणम्य पुनः पुनः ॥ विग्राम महेशानं नतरकथा कृताञ्जलिः ॥ ३८ ॥ ततो ह्यन्तर्हितश्शम्भु
इत्येवमुक्तस्स तया महात्मा महेश्वरो लोकविडम्बनाय ॥ तपेति मन्वा प्रहमन् वभूव मुदान्वितः कर्तुमनास्तदेव ॥ ३९ ॥ ततो ह्यन्तर्हितश्शम्भु
वभूव सुप्रहर्षितः ॥ कैलासं प्रययौ काल्या विरहाकृदमानसः ॥ ४० ॥ तत्र गत्वा महेशानो नन्द्यादिभ्यस्तु ज्ञप्तिवान् ॥ वृत्तान्तं सकलं तदेव पर
मानन्दनिर्भरः ॥ ४१ ॥ तेषां श्रुत्वा गणास्सर्वे भैरवाद्याश्च सर्वशः ॥ वभूवुस्सुखिनोऽस्तन्तं विदधुः प्रणोत्सवम् ॥ ४२ ॥ महत्सुमंगलं तत्र
वभूवातीव नारद ॥ सर्वेषां दुःखनाशोऽभूद्भुद्रः प्रापापि संमुदम् ॥ ४३ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां तृती पार्वती
खण्डे शिवाशिवसंवादवर्णनं नामैकोनविंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ विधे ताद महाभाग धन्यस्त्वं परमार्थदृक् ॥ अद्भुतेयं कथा
श्रावि त्वदनुग्रहतो मया ॥ १ ॥ गते हरे स्वशैले हि पार्वती सर्वमंगला ॥ किं चकार गता कुत्र तन्मे वद महामते ॥ २ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ शृणु
सुप्रीतितस्तात यज्जातं तदन्तरम् ॥ हरे गते निजस्थानं तद्वदासि शिवं स्मरन् ॥ ३ ॥ पार्वत्यपि सखीयुक्ता रूपं कृत्वा तु सार्थकम् ॥
जगाम स्वपितुर्गोहं महादेवेति वादिनी ॥ ४ ॥ पार्वत्यागमनं श्रुत्वा भेना च स हिमाचलः ॥ दिव्य यानं समारुह्य प्रययौ हर्ष
विह्वलः ॥ ५ ॥ पुरोहितश्च पौराश्च सख्यश्चैवाप्यनेकशः ॥ सम्बन्धिनस्तथान्ये च सर्वे ते च समाययुः ॥ ६ ॥ भ्रातरः

रुद्र सं० २६

पा० ११-३

अ० २५

372

॥ १२८ ॥

सकला जग्मुर्मेनाकप्रमुखास्तदा ॥ जयशब्दं प्रवृण्वन्तो महाहर्षसमन्विताः ॥ ७ ॥ संस्थाप्य मंगलघटं राजवर्त्मनि गजिते ॥
 चन्दनागरुकस्तूरीफलशाखासमन्विते ॥ ८ ॥ सुपुरोधा ब्राह्मणैश्च मुनिभिर्ब्रह्मवादिभिः ॥ नारीभिर्नर्तकीभिश्च गजेन्द्राद्रिसुशोभितैः ॥
 ॥ ९ ॥ परितः परितो रंभास्तम्भवृन्दसमन्विते ॥ पतिपुत्रवर्तीयोषित्समूहैर्दीपहस्तकैः ॥ १० ॥ द्विजवृन्दैश्च संयुक्ते कुर्वद्भिर्मङ्गलध्वनिम् ॥
 नानाप्रकारवाद्यैश्च शंखध्वनिभिरन्विते ॥ ११ ॥ एतस्मिन्नन्तरे दुर्गा जगाम स्वपुरान्तिकम् ॥ विशन्ती नगरं देवी ददर्श पितरौ पुनः ॥ १२ ॥
 सुप्रसन्नौ प्रधावन्तौ हर्षविह्वलमानसौ ॥ दृष्ट्वा काली सुप्रहृष्टा स्वालिभिः प्रणनाम तौ ॥ १३ ॥ तौ सम्पूर्णाशिषं दत्त्वा चक्रतुस्तौ स्ववक्षसि ॥
 हे वत्से त्वेवमुच्चार्य रुदन्तौ प्रेमविह्वलौ ॥ १४ ॥ ततस्स्वकीया अप्यस्या अन्या नार्योऽपि संमुदा ॥ भ्रातृस्त्रियोऽपि सुप्रीत्या दृढालिंगनमादधुः ॥ १५ ॥
 साधितं हि त्वया सम्यक् सुकार्यं कुलतारणम् ॥ त्वत्सदाचरणेनापि पाविताः स्माखिला वयम् ॥ १६ ॥ इति सर्वे सुप्रशंस्य प्रणेमुस्तां प्रहर्षि
 ताः ॥ चन्दनैः सुप्रसूनैश्च समानर्चुश्शिवां मुदा ॥ १७ ॥ तस्मिन्नवसरे देवा विमानस्था मुदाम्वरे ॥ पुष्पवृष्टिं शुभां चक्रुर्नत्वा तां तुष्टुवुः स्तवैः ॥
 ॥ १८ ॥ तदा त्वां च रथे स्थाप्य सर्वे शोभान्विते वरे ॥ पुरं प्रवेशयामासुस्सर्वे विप्रादयो मुदा ॥ १९ ॥ अथ विप्राः पुरोधाश्च सख्योऽन्याश्च स्त्रियः
 शिवम् ॥ गृहं प्रवेशयामासुर्वहुमानपुरस्सरम् ॥ २० ॥ स्त्रियो निर्मञ्छनं चक्रुर्विप्रा युयुजुगशिषः ॥ हिमवान्मेनका माता मुमोदाति मुनीश्वर ॥
 ॥ २१ ॥ स्वाश्रमं सफलं मेने कुपुत्रात्पुत्रिका वरा ॥ हिमवान्नारदं त्वाञ्च संस्तुवन् साधुसाध्विति ॥ २२ ॥ ब्राह्मणेभ्यश्च वंदिभ्यः पर्वतेन्द्रो धनं
 ददौ ॥ मङ्गलं पाठयामास स द्विजभ्यो महोत्सवम् ॥ २३ ॥ एवं स्वकन्यया हृष्टौ पितरौ भ्रातरस्तथा ॥ जामयश्च महाप्रीत्या समृषुः प्रांगणे मुने ॥
 ॥ २४ ॥ ततस्स मिमवास्तात सुप्रहृष्टः प्रसन्नधीः ॥ सम्मान्य सकलान्प्रीत्या स्नातुं गंगां जगाम ह ॥ २५ ॥ एतस्मिन्नन्तरे शंभुस्सुलीलो भक्तव
 त्सलः ॥ सुनर्तकनटो भूत्वा मेनकासंनिधिं ययौ ॥ २६ ॥ शृंगं वामे करे धृत्वा दक्षिणे डमरुं तथा ॥ पृष्ठे कंथां रक्तवासा नृत्यगानविशारदः ॥
 ॥ २७ ॥ ततस्सुनटरूपोऽसौ मेनकायां गणेमुदा ॥ चक्रे सुनृत्यं विविधं गानं चातिमनोहरम् ॥ २८ ॥ शृंगं च डमरुं तत्र वादयामास सुध्वनिम् ॥
 महतीं विविधां तत्र स चकार मनोहराम् ॥ २९ ॥ तां द्रष्टुं नागरास्सर्वे पुरुषाश्च स्त्रियस्तथा ॥ आजग्मुस्सहसा तत्र वाला वृद्धा अपि ध्रुवम् ॥ ३० ॥
 श्रुत्वा सुगीतं तद्दृष्ट्वा सुनृत्यं च मनोहरम् ॥ सहसा मुमुहुस्सर्वे मेनापि च तदा मुने ॥ ३१ ॥ मूर्च्छां संप्राप्य सा दुर्गा विलोक्य हृदि शङ्काम् ॥ त्रिशूला
 दिकचिह्नानि विभ्रतं चातिसुन्दरम् ॥ ३२ ॥ विभूतिभूषितं रम्यमस्थिमालासमन्वितम् ॥ त्रिलोचनोज्ज्वलद्रक्तं नागयज्ञोपवीतकम् ॥ ३३ ॥ वर

शि० पु०
॥ १२९ ॥

शुण्वित्युक्तवन्तं गौम्वर्णं महेश्वरम् ॥ दीनवन्तं दयासिन्धुं सर्वथा सुमतोद्वहम् ॥ ३४ ॥ हृदयस्थं हरं हृद्वेदशं मा प्रणनाम तम् ॥ वरं ब्रूवे मानसं हि
यतिर्मे त्वं भवेति च ॥ ३५ ॥ वरं दत्त्वा शिवं चाय तादृशं प्रीतितो हृदः ॥ अन्तर्धाय पुनस्तत्र सुननर्त्तं म भिक्षुकः ॥ ३६ ॥ ततो मेना सुरत्नानि
स्वर्णपात्रस्थितानि च ॥ तस्मै दातुं ययौ प्रीत्या तद्वृत्तिप्रीतिमानसः ॥ ३७ ॥ तानि न स्वीचकागसौ भिक्षां याचे शिवां च ताम् ॥ पुनस्तु नृत्य
गानञ्च कौतुकान्कर्तुमुद्यते ॥ ३८ ॥ मेना तद्वचनं श्रुत्वा चुलोपाति सुविस्मिता ॥ भिक्षुकं भर्त्सयामास बहिष्कर्तुमिषेप सा ॥ ३९ ॥ एतस्मिन्न
नरे तत्र गंगानो गिरिगययौ ॥ ददर्श पुरतो भिक्षुं जगत्पथे नगकृतिम् ॥ ४० ॥ श्रुत्वा मेनामुखाद्भुतं तत्सर्वं सुचुक्षुः सः ॥ आज्ञां चकारानुच
गन्वहिष्कर्तुञ्च तं नटम् ॥ ४१ ॥ महाप्रिसिव दुःस्पर्शं ब्रह्मलन्तं सुतेजसम् ॥ न शशाक बहिष्कर्तुं कोऽपि तं मुनिसत्तम ॥ ४२ ॥ ततस्स भिक्षु
कत्वात नानालीलाविशारदः ॥ दर्शयामास शैलाय स्वप्रभा समनन्तकम् ॥ ४३ ॥ शैलो ददर्श तं तत्र विष्णुरूपधरं द्रुतम् ॥ किरीटिनं कुण्डलिनं
पीतवस्त्रं चतुर्भुजम् ॥ ४४ ॥ यद्यत्पुष्पादिकं दत्तं पूजाकाले गदाभूते ॥ गात्रे शिरसि तत्सर्वं भिक्षुकस्य ददर्श ह ॥ ४५ ॥ तत्र ददर्श जगतां मशारं
स चतुर्मुखम् ॥ रक्तवर्णं पठन्तश्च श्रुतिसूक्तं गिरीश्वरः ॥ ४६ ॥ ततस्मूय्यस्वरूपञ्च जगच्चक्षुस्स्वरूपकम् ॥ ददर्श गिरिजन्म रूपं कौतुकका
णम् ॥ ४७ ॥ ततो ददर्श तं तात रुद्ररूपं महाद्रुतम् ॥ पार्वतीमहितं गम्यं विहसन्तं सुतेजसम् ॥ ४८ ॥ ततस्तेजस्वरूपञ्च निराकारं निरंज
नम् ॥ निरुपाधिं निरीहञ्च महाद्रुतमरूपकम् ॥ ४९ ॥ एवं बहूनि रूपाणि तस्य तत्र ददर्श सः ॥ सुविस्मितो बभूवाशु परमानन्दसंयुतः ॥ ५० ॥
अथासौ भिक्षुवय्यो हि तस्मात्तस्याश्च सूतिकृत ॥ भिक्षां ययाचे दुर्गान्तां नान्यजग्राह किञ्चन ॥ ५१ ॥ न स्वीचकार शैलेन्द्रो मोहितशिव
मायया ॥ भिक्षुः किञ्चिन्न जग्राह तत्रैवान्तर्दधे ततः ॥ ५२ ॥ तदा बभूव सुज्ञानं मेनाशैलेशयोगिति ॥ आवां शिवो वञ्चयित्वा स्वस्थानं गतवान्प्रभुः
॥ ५३ ॥ तयोर्विचिन्त्य तत्रैवं शिवे भक्तिरभूत्परा ॥ महामोक्षकरी दिव्या सर्वानन्दप्रदायिनी ॥ ५४ ॥ इति श्रीशिवमहापुगणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां
तृतीये पार्वतीखण्डे पार्वतीप्रत्यागमनमहोत्सववर्णनं नाम त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३० ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ तयोर्भक्तिं शिवे ज्ञात्वा परामव्यभिचारिणीम् ॥
सर्वे शक्रादयो देवाश्चिचिन्तुरिति नारद ॥ १ ॥ देवा उचुः ॥ एकान्तभक्त्या शैलश्चेत्कन्यां तस्मै व्रदास्यति ॥ ध्रुवं निर्वापतां सद्यस्स प्राप्स्यति
च भारते ॥ २ ॥ अनन्तरत्नाधारश्चेत्पृथ्वीं त्यक्त्वा प्रयास्यति ॥ रत्नगर्भाभिधा भूमिर्मिथ्येव भविता ध्रुवम् ॥ ३ ॥ स्थावरात्तं परित्यज्य दिव्यरूपं
विधाय सः ॥ कन्यां शूलभृते दत्त्वा शिवलोकं गमिष्यति ॥ ४ ॥ महादेवस्य सारूप्यं लप्स्यते नात्र संशयः ॥ तत्र भुक्त्वा वरान्भोगांस्ततो मोक्षमवा

मह सं० २

पृ० १२९

अ० ३३

३१

॥ १२९ ॥

पश्यति ॥ ५ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्यालोच्य सुरास्सर्वे कृत्वा चामन्त्रं मिथः ॥ प्रस्थापयितुमैच्छंस्ते गुरुं तत्र सुविस्मिताः ॥ ६ ॥ ततश्शक्रादयो
 देवास्सर्वे गुरुनिकेतनम् ॥ जग्मुः प्रीत्या सविनया नारद स्वार्थसाधकाः ॥ ७ ॥ गत्वा तत्र गुरुं नत्वा सर्वे देवास्सवासवाः ॥ चक्रुर्नि
 वेदनं तस्मै गुरुवे वृत्तमादरात् ॥ ८ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ गुरो हिमालयगृहं गच्छास्मत्कार्यसिद्धये ॥ तत्र गत्वा प्रयत्नेन कुरु निन्दाञ्च
 शूलिनः ॥ ९ ॥ पिनाकिना विना दुर्गा वरं नान्यं वरिष्यति ॥ अनिच्छया सुतां दत्वा फलं तूर्णं लभिष्यति ॥ १० ॥
 कालेनैवाधुना शैलमिदानीं भुवि तिष्ठतु ॥ अनेकरत्नाधारं तं स्थापय त्वं क्षितौ गुरो ॥ ११ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इति देववचः श्रुत्वा
 प्रददौ कर्णयोः करम् ॥ न स्वीचकार स गुरुस्स्मरन्नाम शिवेति च ॥ १२ ॥ अथ स्मृत्वा महादेवं बृहस्पतिरुदारधीः ॥ उवाच देववयां
 च धिक्कृत्वा च पुनः पुनः ॥ १३ ॥ ॥ बृहस्पतिरुवाच ॥ सर्वे देवास्स्वार्थपराः परार्थध्वंसकारकाः ॥ कृत्वा शङ्करनिन्दां हि यास्यामि नमं
 ध्रुवम् ॥ १४ ॥ कश्चिन्मध्ये च युष्माकं गच्छेच्छैलान्तिकं सुराः ॥ संपादयेत्स्वाभिमतं शैलेन्द्रं प्रतिबोध्य च ॥ १५ ॥ अनिच्छया सुतां दत्त्वा
 सुखं तिष्ठतु भारते ॥ तस्मै भक्त्या सुतां दत्वा मोक्षं प्राप्स्यति निश्चितम् ॥ १६ ॥ पश्चात्सप्तर्षयस्सर्वे बोधयिष्यन्ति पर्वतम् ॥ पिनाकिना विना
 दुर्गा वरं नान्यं वरिष्यति ॥ १७ ॥ अथवा गच्छत सुरा ब्रह्मलोकं सवासवाः ॥ वृत्तं कथयत स्वं तत्स वः कार्यं करिष्यति ॥ १८ ॥ ब्रह्मोवाच ॥
 श्रुत्वा ने समालोच्याजग्मुर्मम सभां सुराः ॥ सर्वे निवेदयांचक्रुर्नत्वा तद्गतमादरात् ॥ १९ ॥ देवानां तद्वचः श्रुत्वा शिवनिन्दाकरं तदा ॥
 वेदेवक्ता विलप्याहं तानवोचं सुरान्मुने ॥ २० ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ नाहं कर्तुं क्षमो वत्साः शिवनिन्दां सुदुस्सहाम् ॥ संपद्विनाशरूपाञ्च विपदां
 बीजरूपिणीम् ॥ २१ ॥ सुरा गच्छत कैलासं सन्तोषयत शंकरम् ॥ प्रस्थापयत तं शीघ्रं हिमालयगृहं प्रति ॥ २२ ॥ स गच्छेदुपशैलेशमा
 निन्दां करोतु वै ॥ परनिन्दा विनाशाय स्वनिन्दा यशसे मता ॥ २३ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ श्रुत्वेति मद्रचो देवा मां प्रणम्य मुदा च ते ॥ कैलासं प्रयश
 शीघ्रं शैलानामधिपं गिरिम् ॥ २४ ॥ तत्र गत्वा शिवं दृष्ट्वा प्रणम्य नतमस्तकाः ॥ सुकृतांजलयस्सर्वे तुष्टबुस्तं सुरा हरम् ॥ २५ ॥ देवा ऊचुः ॥
 देवदेव महादेव करुणाकर शंकर ॥ वयं त्वां शरणापन्नाः कृपां कुरु नमोऽस्तु ते ॥ २६ ॥ त्वं भक्तवत्सलः स्वामिन्भक्तकार्यकरस्त्वदादीनोद्व
 कृपासिन्धुर्भक्तापद्विनिमोचकः ॥ २७ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इति स्तुत्वा महेशानं सर्वे देवास्सवासवाः ॥ सर्व निवेदयांचक्रुस्तद्वचं तत्र आदरात् ॥ २८ ॥

शि० ३०

॥ ३०० ॥

चतुर्धा देववचने ॥ देवान् सुधापयामास नानाश्वास्य विहस्य सः ॥ २९ ॥ देवा मुमुदिरे सर्वे शीघ्रं
मन्दिरम् ॥ सिद्धं मत्वा स्वकार्यं हि प्रशंसन्तस्सदाशिवम् ॥ ३० ॥ ततः सभगवाञ्छन्मुमुक्षुः शीघ्रं भक्तवत्सलः ॥ प्रययौ शलभूपञ्च मयि शो निवि
कागवान् ॥ ३१ ॥ यदा शैलन्मभामध्य समुवास मुदान्वितः ॥ बन्धुर्जैः परिवृतः पार्वतीसहितस्स्वयम् ॥ ३२ ॥ एतस्मिन्नन्तरे तत्र ह्यजगाम
सदाशिवः ॥ दण्डी छत्री दिव्यवासा विभ्रतिलकमुज्ज्वलम् ॥ ३३ ॥ करे स्फटिकमालाश्च शालग्रामं गले दधत् ॥ जपत्राम् हरेर्भक्त्या साधुवेष
धरो द्विजः ॥ ३४ ॥ तं च दृष्ट्वा समुत्तस्थौ सगणोऽपि हिमालयः ॥ ननाम दण्डवद्भूमौ भक्त्यातिथिमपूर्वकम् ॥ ३५ ॥ ननाम पार्वती भक्त्या
प्राणेशं विप्ररूपिणम् ॥ ज्ञात्वा तं मनसां देवी तुष्टाव पत्न्या मुदा ॥ ३६ ॥ आशिषं गृधुजे विप्रस्सर्वेषां प्रीतितश्शिवः ॥ शिवाया अधिकं तात
मनोभिलषितं हृदा ॥ ३७ ॥ मधुपर्कादिकं सर्वं जग्राह ब्राह्मणो मुदा ॥ दत्तं शैलाधिपतेन हिमागेन महादरात् ॥ ३८ ॥ प्रपच्छ कुशलं चास्य
हिमाद्रिः पर्वतोत्तमः ॥ तं द्विजेन्द्रं महाप्रीत्या सम्पूज्य विधिवन्मुने ॥ ३९ ॥ पुनः प्रपच्छ शैलेशस्तं ततः को भवानिति ॥ उवाच शीघ्रं विप्रेन्द्रो
गिरीन्द्रं सादरं वचः ॥ ४० ॥ ॥ विप्रेन्द्र उवाच ॥ ब्राह्मणोऽहं गिरिश्रेष्ठ वैष्णवो बुधसत्तमः ॥ यदिकीं वृत्तिमाश्रित्य
भ्रमामि धरणीतले ॥ ४१ ॥ मनोयायी सर्वगामी सर्वज्ञोऽहं गुरोर्वेलात् ॥ परोपकारी शुद्धात्मा दयामिन्धुर्विकारहा ॥ ४२ ॥
मया ज्ञातं हराय त्वं स्वसुतां दातुमिच्छसि ॥ इमां पद्मसमां दिव्यां वररूपां सुलक्षणाम् ॥ ४३ ॥ निराश्रयायासंगाया कुरुपायागुणाय च ॥
श्मशानवासिने व्यालग्राहिरूपाय योगिने ॥ ४४ ॥ दिग्वाससे कुगात्राय व्यालभूषणधारिणे ॥ अज्ञातकुलनाम्ने च कुशीलायाविहारिणे ॥ ४५ ॥
विभूतिदिग्धदेहाय संक्रुद्धायाविवेकिने ॥ अज्ञातवयसेऽतीव कुजटाधारिणे सदा ॥ ४६ ॥ सर्वाश्रयाय भ्रमिणे नागहाराय भिक्षवे ॥ कुमार्गनिरता
याथ वेदाध्वत्याग्निने हठात् ॥ ४७ ॥ इयं ते बुद्धिरचल न हि मंगलदा खलु ॥ विबोध ज्ञानिनां श्रेष्ठ नागायणकुलोद्भव ॥ ४८ ॥ न ते पात्रानु
रूपश्च पार्वतीदानकर्मणि ॥ महाजनः स्मेरमुखः श्रुतमात्राद्भविष्यति ॥ ४९ ॥ पश्य शैलाधिप त्वं च न तस्यैकोऽस्ति बान्धवः ॥ महारत्नाकरस्त्वञ्च
तस्य किञ्चिद्भनं न हि ॥ ५० ॥ बान्धवान्मेनकां कुभ्रपते शीघ्रं सुता तथा ॥ सर्वान्पृच्छ प्रयत्नेन पण्डितान्पार्वतीं विना ॥ ५१ ॥ रोगिणो
नौषधं शश्वद्रोचते गिरिसत्तम ॥ कुपथ्यं रोचतेऽभीक्ष्णं महादोषकरं सदा ॥ ५२ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्त्वा ब्राह्मणः शीघ्रं स वै भुक्त्वा मुदा
न्वितः ॥ जगाम स्वालयं शान्तो नानालीलाकरशिवः ॥ ५३ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां तृतीये पार्वतीखण्डे शिवमाया

रुद्रसं. २

प० ख० ६

प० ३१

३१०

॥ १३० ॥

विवर्णनं नामैकत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ब्राह्मणस्य वचः श्रुत्वा मेनोवाच हिमालयम् ॥ शोकेन साधुनयना हृदयेन विदूयता ॥ १॥
 मेनोवाच ॥ शृणु शैलेन्द्र मद्राक्यं परिणामे सुखावहम् ॥ पृच्छ शैववरान्सर्वान्किमुक्तं ब्राह्मणेन ह ॥ २ ॥ निन्दानेन कृता शम्भोर्वेष्णवेन द्विजन्मना
 श्रुत्वा तां मे मनोऽतीव निर्विण्णं हि नगेश्वर ॥ ३ ॥ तस्मै रुद्राय शैलेश न दास्यामि सुतामहम् ॥ कुरुपशीलनाम्ने हि सुलक्षणयुतां निजाम् ॥ ४ ॥
 न मन्यसे वचश्चेन्मे मरिष्यामि न संशयः ॥ त्यक्ष्यामि च गृहं सद्यो भक्षयिष्यामि वा विषम् ॥ ५ ॥ गले बद्धां बिकां रज्ज्वा यास्यामि गहनं
 वनम् ॥ महाम्बुधौ मज्जयिष्ये तस्मै दास्यामि नो सुताम् ॥ ६ ॥ इत्युक्त्वा शु तथा गत्वा मेना कोपालयं शुचा ॥ त्यक्त्वा द्वारं रुदन्ती सा चकार
 शयनं भुवि ॥ ७ ॥ एतस्मिन्नन्तरे तात शम्भुना सप्त एव ते ॥ संस्मृता ऋषयस्सद्यो विरहव्याकुलात्मना ॥ ८ ॥ ऋषयश्चैव ते सर्वे शम्भुना संस्मृता
 यदा ॥ तदाऽऽजग्मुस्स्वयं सद्यः कल्पवृक्षा इवापरे ॥ ९ ॥ अरुन्धती तथाऽऽयाता साक्षात्सिद्धिरिवापरा ॥ तान्दृष्ट्वा सूर्यसंकाशान्विजहौ स्वजपं हरः
 ॥ १० ॥ स्थित्वाग्रे ऋषयः श्रेष्ठ नत्वा स्तुत्वा शिवं मुने ॥ मेनिरे च तदात्मानं कृतार्थं ते तपस्विनः ॥ ११ ॥ ततो विस्मयमापन्ना नमस्कृत्य
 स्थिताः पुनः ॥ प्रोचुः प्राञ्जलयस्ते वै शिवं लोकनमस्कृतम् ॥ १२ ॥ ऋषय उचुः ॥ सर्वोत्कृष्ट महाराज सार्वभौम दिवौकसाम् ॥ स्वभाग्यं
 वर्ण्यतेऽस्माभिः किं पुनस्सकलोत्तमम् ॥ १३ ॥ तपस्तप्तं त्रिधा पूर्वं वेदाध्ययनमुत्तमम् ॥ अग्नयश्च हुताः पूर्वं तीर्थानि विविधानि च ॥ १४ ॥
 वाङ्मनःकायजं किञ्चित्पुण्यं स्मरणसम्भवम् ॥ तत्सव संगतं चाद्य स्मरणानुग्रहात्तव ॥ १५ ॥ यो वै भजति नित्यं त्वां कृतकृत्यो भवेन्नरः ॥
 किं पुण्यं वर्ण्यते तेषां येषां च स्मरणं तव ॥ १६ ॥ सर्वोत्कृष्टा वयं जाताः स्मरणात्ते सदाशिव ॥ मनोरथपथं नैव गच्छसि त्वं कथंचन ॥ १७ ॥
 वामनस्य फलं यद्वज्जन्मान्धस्य दृशौ यथा ॥ वाचालत्वञ्च मूकस्य रंकस्य निधिदर्शनम् ॥ १८ ॥ पद्मोर्गिरिवराक्रान्तिर्वन्ध्यायाः प्रसवस्तथा ॥
 दर्शनं भवतस्तद्वज्जातं नो दुर्लभं प्रभो ॥ १९ ॥ अद्यप्रभृति लोकेषु मान्याः पूज्या मुनीश्वराः ॥ जातास्ते दर्शनादेव स्वमुच्चैः पदमाश्रिताः ॥ २० ॥
 अत्र किं बहुनोक्तेन सर्वथा मान्यतां गताः ॥ दर्शनात्तव देवेश सर्वदेवेश्वरस्य हि ॥ २१ ॥ पूर्णानां किञ्च कर्तव्यमस्ति चेत्परमा कृपा ॥ सदृशं सेव
 कानां तु देयं कार्यं त्वया शुभम् ॥ २२ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्येवं वचनं श्रुत्वा तेषां शम्भुर्महेश्वरः ॥ लौकिकाचारमाश्रित्य रम्यं वाक्यमुपाददे ॥
 ॥ २३ ॥ शिव उवाच ॥ ऋषयश्च सदा पूज्या भवन्तश्च विशेषतः ॥ युष्माकं कारणाद्विप्राः स्मरणं च मया कृतम् ॥ २४ ॥ ममावस्था भवद्भिश्च
 ज्ञायते ह्युपकारिका ॥ साधनीया विशेषेण लोकानां सिद्धिहेतवे ॥ २५ ॥ देवानां दुःखमुत्पन्नं तारकात्सुदुरात्मनः ॥ ब्रह्मणा च वरो दत्तः किं

शि० पु०

॥ १३१ ॥

करोमि दुर्गसदः ॥ २६ ॥ मूर्तयोऽष्टौ च याः प्रोक्ता मदीयाः परमर्षयः ॥ तास्सर्वा उपकाराय न तु स्वार्थाय तत्स्फुटम् ॥ २७ ॥ तथा च कर्तुं का
मोऽहं विवाहं शिवया सह ॥ तथा वै सुतपस्तप्तं दुष्करं परमर्षिभिः ॥ २८ ॥ तस्यै परं फलं देयमभीष्टं तद्धितावहम् ॥ एतादृशः पणो मे हि भक्तानन्द
प्रदः स्फुटम् ॥ २९ ॥ पार्वतीवचनाद्भिषु रूपो यातो गिरेर्गृहम् ॥ अहं पावितवान्कालीं यतो लीलाविशागदः ॥ ३० ॥ मां ज्ञात्वा तौ परं ब्रह्म
दम्पती परभक्तितः ॥ दातुकामावभूतां च स्वसुतां वेदरीतितः ॥ ३१ ॥ देवप्रेरणयाहं वै कृतवानस्मि निन्दनम् ॥ तदा स्वस्य च तद्भक्तिं विह
न्तुं वैष्णवात्मना ॥ ३२ ॥ तच्छ्रुत्वा तौ सुनिर्विण्णौ तद्धीनौ संबभूवतुः ॥ स्वकन्यां नेच्छतो दातुं मह्यं हि मुनयोऽङ्गुना ॥ ३३ ॥ तस्माद्भवन्तो
गच्छन्तु हिमाचलगृहं ध्रुवम् ॥ तत्र गत्वा गिरिवरं तत्पत्नीञ्च प्रबोधय ॥ ३४ ॥ कथनीयं प्रयत्नेन वचनं वेदसम्मितम् ॥ सर्वथा करणीयन्तग्रथा
स्यात्कार्यमुत्तमम् ॥ ३५ ॥ उद्वाहं कर्तुमिच्छामि तत्पुत्र्या सह सत्तमाः ॥ स्वीकृतस्तद्विवाहो मे वरो दत्तश्च तादृशः ॥ ३६ ॥ अत्र किं बहुनोक्तेन
बोधनीयो हिमालयः ॥ तथा मेना च बोद्धव्या देवानां स्याद्धितं यथा ॥ ३७ ॥ भवद्भिः कल्पितो यो वै विधिस्स्यादधिकस्ततः ॥ भवताञ्चैव कार्यं
तु भवन्तः कार्यभागिनः ॥ ३८ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्येवं वचनं श्रुत्वा मुनयस्तेऽमलाशयाः ॥ आनन्दं जलेभिरे सर्वे प्रभुणाऽनुग्रहीकृताः ॥ ३९ ॥
वयं धन्या अभूवँश्च कृतकृत्याश्च सर्वथा ॥ वंध्या जाताश्च सर्वेषां पूजनीया विषेशतः ॥ ४० ॥ ब्रह्मणा विष्णुना यो वै वन्द्यस्सर्वार्थसाधकः ॥ सो
ऽस्मान्प्रेषयसे प्रण्यान्कार्ये लोकसुखावहे ॥ ४१ ॥ अयं वै जगतां स्वामी पिता सा जननी मता ॥ अयं युक्तश्च सम्बन्धो वर्द्धतां चन्द्रवत्सदा ॥
॥ ४२ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्त्वा ऋषयो दिव्या नमस्कृत्य शिवं तदा ॥ गता आकाशमार्गेण यत्रास्ति हिमवत्पुरम् ॥ ४३ ॥ दृष्ट्वा तां च पुरं दिव्या
मृषयस्तेऽति विस्मिताः ॥ वर्णयन्तश्च स्व पुण्यमब्रुवन्वै परस्परम् ॥ ४४ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ पुण्यवन्तो वयं धन्या दृष्ट्वैतद्धिमवत्पुरम् ॥
यस्मादेवंविधे कार्ये शिवेनैव नियोजिताः ॥ ४५ ॥ अलकायाश्च स्वर्गाच्च भोगवत्यास्तथा पुनः ॥ विशेषेणामरावत्या दृश्यते पुरमुत्तमम् ॥
॥ ४६ ॥ सुगृहाणि सुरम्याणि स्फटिकैर्विविधैर्वैरैः ॥ मणिभिर्वा विचित्राणि रचितान्यद्गणानि च ॥ ४७ ॥ सूर्यकान्ताश्च मणय
श्चन्द्रकान्तास्तथैव च ॥ गृहे गृहे विचित्राश्च वृक्षास्स्वर्गसमुद्भवाः ॥ ४८ ॥ तोरणानां तथा लक्ष्मीर्दृश्यते च गृहे गृहे ॥ विविधानि
विचित्राणि शुक्लहंसैर्विमानकैः ॥ ४९ ॥ वितानानि विचित्राणि चैलवत्तोरणैस्सह ॥ जलाशयान्यनेकानि दीर्घिका विविधाः स्थिताः ॥ ५० ॥
उद्यानानि विचित्राणि प्रसन्नेः पूजितान्यथ ॥ नराश्च दैवतास्सर्वे स्त्रियश्चाप्सरसस्तथा ॥ ५१ ॥ कर्मभूमौ याज्ञिकाश्च पौराणास्स्वर्गकाम्यया ॥

रुद्र सं० २

पा० खं० ३

अ० ३२

३६१

॥ १३१ ॥

कुर्वन्ति ते वृथा सर्वे विहाय हिमवत्पुरम् ॥ ५२ ॥ यावन्न दृष्टमेतच्च तावत्स्वर्गपरा नराः ॥ दृष्टमेतद्यदा विप्राः किं स्वर्गेण प्रयोजनम् ॥ ५३ ॥
 ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्येवमृषिवर्यास्ते वर्णयन्तः पुरञ्च तत् ॥ गता हिमालयं सर्वे गृहं सर्वसमृद्धिमत् ॥ ५४ ॥ तान्दृष्ट्वा सूर्यसंकाशान् हिमवान्विस्मितो
 ऽब्रवीत् ॥ दूरादाकाशमार्गस्थान्मुनीन्सप्त सुतेजसः ॥ ५५ ॥ ॥ हिमवानुवाच ॥ ससैते सूर्यसंकाशाः समायान्ति मदन्तिके ॥ पूजां कर्तव्यां प्रय-
 त्नेन मुनीनां च मयाधुना ॥ ५६ ॥ वयं धन्या गृहस्थाश्च सर्वेषां सुखदायिनः ॥ येषां गृहे समायान्ति महात्मानो यदीदृशाः ॥ ५७ ॥ ब्रह्मोवाच ॥
 एतस्मिन्नन्तरे चैवाकाशादेत्य भुवि स्थितान् ॥ सन्मुखे हिमवान्दृष्ट्वा ययौ मानपुरस्सरम् ॥ ५८ ॥ कृताञ्जलिर्नतस्कन्धस्सप्तर्षीन्सुप्रणम्य सः ॥
 ॥ ५९ ॥ पूजां चकार तेषां वै बहुमानपुरस्सरम् ॥ हितास्सप्तर्षयस्ते च हिमवन्तं नगेश्वरम् ॥ गृहीत्वोचुः प्रसन्नास्या वचनं मङ्गलालयम् ॥
 ॥ ६० ॥ यथाग्रतश्च तान्कृत्वा धन्यो मम गृह्णामः ॥ इत्युत्तवासनमानीय ददौ भक्तिपुरस्सरम् ॥ ६१ ॥ आसनेषूपविष्टेषु तदाज्ञसस्त्वयं
 स्थितः ॥ उवाच हिमवोस्तत्र मुनीञ्ज्योतिर्मयांस्तदा ॥ ६२ ॥ ॥ हिमालय उवाच ॥ धन्यो हि कृतकृत्योऽहं सफलं जीवितं मम ॥ लोकेषु वर-
 नीऽयोहं बहुतीर्थसमो मतः ॥ ६३ ॥ यस्माद्भवन्तो मद्देहमागता विष्णुरूपिणः ॥ पूर्णानां भक्तां कार्यं कृपणानां गृहेषु किम् ॥ ६४ ॥ तथापि कि-
 ञ्चित्कार्यं च सदृशं सेवकस्य मे ॥ कथनीयं मुदयया सफलं स्याच्चनुर्मम ॥ ६५ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयार्चा रुद्रसंहितायां तृतीये
 पार्वतीखंडे सप्तर्ष्यागमनवर्णनं नाम द्वाविंशोऽध्यायः ॥ ३२ ॥ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ जगत्पिता शिवः प्रोक्तो जगन्माता शिवा मता ॥ तस्माद्देया
 त्वया कन्या शंकराय महात्माने ॥ १ ॥ एवं कृत्वा हिमगिरे सार्थकं ते भवेज्जनुः ॥ जगद्गुरुर्गुरुस्त्वं हि भविष्यसि न संशयः ॥ २ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥
 एवं वचनमाकर्ण्य सप्तर्षीणां मुनीश्वर ॥ प्रणम्य तान्करौ बद्धा गिरिराजोऽब्रवीदिदम् ॥ ३ ॥ हिमालय उवाच ॥ सप्तर्षयो महाभागा भवन्निर्यदुदी-
 रितम् ॥ तत्प्रमाणीकृतं मे हि पुरेव गिरिशेच्छया ॥ ४ ॥ इदानीमेक आगत्य विप्रो वैष्णवधर्मवान् ॥ शिवमुद्दिश्य सुप्रीत्या विपरीतं वचोऽब्रवीत् ॥
 ॥ ५ ॥ तदारभ्य शिवा माता ज्ञानभ्रष्टा बभूव ह ॥ सुताविवाहं रुद्रेण योगिना तेन नेच्छति ॥ ६ ॥ कोपागारमगात्सा हि सुतपा मलिनाम्बुजा ॥
 कृत्वा महाहठं विप्रा बोध्यमानाऽपि नाबुधत् ॥ ७ ॥ अहं च ज्ञानविभ्रष्टो जातोऽहं सत्यमीर्यते ॥ दातुं सतां महेशाय नेच्छामि मिथुरूपिणे ॥ ८ ॥

शि० पु०

॥ १३२ ॥

॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्त्वा शैलराजस्तु शिवमायाविमोहितः ॥ तूष्णीं बभूव तत्रस्थो मुनीना मध्यमो मुने ॥ ९ ॥ सर्वे सप्तर्षयस्ते हि शिवमायां प्रशस्य वै ॥ प्रेषयामासुरथ तां मेनकां प्रत्यरुन्धतीम् ॥ १० ॥ अथ पत्युस्समादाय निदेशं ज्ञानदा हि सा ॥ जगामारुन्धती तूष्णीं यत्र मेना च पार्वती ॥ ११ ॥ गत्वा ददर्श मेनां तां शयानां शोकमूर्च्छिताम् ॥ उवाच मधुरं साध्वी सावधाना हितं वचः ॥ १२ ॥ अरुन्धत्युवाच ॥ उत्तिष्ठ मेनके साध्वि त्वद्गृहेऽहमरुन्धती ॥ आगता मुनयश्चापि सप्तायाताः कृपालवः ॥ १३ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ अरुन्धतीस्वरश्रुत्वा शीघ्रमुत्थाय मेनका ॥ उवाच शिरसा नत्वा तां पद्मामिव तेजसा ॥ १४ ॥ ॥ मेनोवाच ॥ अहोऽद्य किमिदं पुण्यमस्माकं पुण्यजन्मनाम् ॥ वधूर्जगद्विधेः पत्नी वसिष्ठस्यागतेह वै ॥ १५ ॥ किमर्थमागता देवि तन्मे ब्रूहि विशेषतः ॥ अहं दासीसमा ते हि ससुता करुणां कुरु ॥ १६ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्त्वा मेनका साध्वी बोधयित्वा च तां बहु ॥ तथागताश्च सुप्रीत्या सास्ते यत्रर्षयोऽपि ते ॥ १७ ॥ अथ शैलेश्वरं ते च बोधयामासुगदरात् ॥ स्मृत्वा शिवपदद्वन्द्वं सर्वे वाक्यविशारदाः ॥ १८ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ शैलेन्द्र श्रूयतां वाक्यमस्माकं शुभकारणम् ॥ शिवाय पार्वतीं देहि संहर्तुः श्वशुरो भव ॥ १९ ॥ अयाचितारं सर्वेशं प्रार्थयामास यत्नतः ॥ तारकस्य विनाशाय ब्रह्मा सम्बन्धकर्मणि ॥ २० ॥ नोत्सुको दाससंयोगे शंकरो योगिनां वरः विधेः प्रार्थनया देवस्तव कन्यां ग्रहीष्यति ॥ २१ ॥ दुहितुस्ते तपस्तप्तं प्रतिज्ञानं चकार सः ॥ हेतुद्वये न योगीन्द्रो विवाहं च करिष्यति ॥ २२ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ऋषीणां वचनं श्रुत्वा प्रहस्य स हिमालयः ॥ उवाच किञ्चिद्भीतिस्तु परं विनयपूर्वकम् ॥ २३ ॥ हिमालय उवाच ॥ शिवस्य राजसामग्रीं न हि पश्यामि काञ्चन ॥ कञ्चिदाश्रयमैश्वर्यं कं वा स्वजनवान्धवम् ॥ २४ ॥ नेच्छाम्यतिविनिर्लिप्तयोगिने स्वां सुतामहम् ॥ यूयं वेदविधातुश्च पुत्रा वदत निश्चितम् ॥ २५ ॥ वरायानुरूपाय पिता कन्यां ददाति चेत् ॥ कामान्मोहाद्ब्रयाल्लोभात्स नष्टो नरकं व्रजेत् ॥ २६ ॥ न हि दास्याम्यहं कन्यामिच्छया शूलपाणये ॥ यद्विधानं भवेद्योग्यमृषयस्तद्विधीयताम् ॥ २७ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्याकर्ण्य वचस्तस्य हिमागस्य मुनीश्वरः ॥ प्रत्युवाच वसिष्ठस्तं तेषां वाक्यविशारदः ॥ २८ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ शृणु शैलेश मद्वाक्यं सर्वथा ते हितावहम् ॥ धर्माविरुद्धं सत्यञ्च परत्रेह मुदावहम् ॥ २९ ॥ वचनं त्रिविधं शैल लौकिके वैदिकेऽपि च ॥ सर्वं जानाति शास्त्रज्ञो निर्मलज्ञानचक्षुषा ॥ ३० ॥ असत्यमहितपश्चात्सांप्रतं श्रुतिमुन्दरम् ॥ सुबुद्धिर्वक्ति शत्रुर्हि हितं नैवं कदाचन ॥ ३१ ॥ आदावप्रीतिजनकं परिणामे सुखावहम् ॥ दयालुर्धर्मशीलो हि बोधयत्येव

१ दातुमिति शेषः ।

रुद्रसं० २

पा० सं० ३

अ० ३३

३६९

॥ १३२ ॥

बान्धवः ॥३२॥ श्रुतिमात्रात्सुधातुल्यं सर्वकालसुखावहम् ॥ सत्यसारं हितकरं वचनं श्रेष्ठमीप्सितम् ॥३३॥ एवञ्च त्रिविधं शैलनीतिशास्त्रोदितं
 वचः ॥ कथ्यतां त्रिषु मध्ये किं ब्रुव वाक्यं त्वदीप्सितम् ॥३४॥ ब्राह्मसम्पद्धिर्हीनञ्च शंकरस्त्रिदशेश्वरः ॥ तत्त्वज्ञानसमुद्रेषु सन्निभमैकमानसः ॥३५॥
 ज्ञानानन्दस्येश्वरस्य ब्राह्मवस्तुषु का स्पृहा ॥ गृही ददाति स्वसुतां राज्यसम्पत्तिशालिने ॥३६॥ कन्यकां दुःस्विने दत्त्वा कन्यायासी भवेत्पिता ॥
 को वेद शंकरो दुःखी कुबेरो यस्य किंकरः ॥३७॥ भ्रूभङ्गलीलया सृष्टिं स्रष्टुं हर्तुं क्षमो हि सः ॥ निर्गुणः परमात्मा च परेशः प्रकृतेः परः ॥३८॥
 यस्य च त्रिविधा मूर्तिर्विधातुस्तृष्टिकर्मणि ॥ सृष्टिस्थित्यन्तजननी ब्रह्मविष्णुहराभिधा ॥३९॥ ब्रह्मा च ब्रह्मलोकस्थो विष्णुः श्रीरोदवासकृत् ॥ हरः
 कैलासनिलयः सर्वाः शिवविभूतयः ॥४०॥ धत्ते च त्रिविधा मूर्तीः प्रकृतिः शिवसम्भवा ॥ अंशेन लीलया सृष्टौ कलया बहुधा अपि ॥४१॥ सुखो
 द्रवा स्वर्ध वाणी वागधिष्ठातृदेवता ॥ वक्षःस्थलोद्भवा लक्ष्मीस्सर्वसम्पत्स्वरूपिणी ॥४२॥ शिवा तेजस्तु देवानामाविर्भाव चकार सा ॥ निवृत्त्य
 दानवान्सर्वान्दैवैर्म्यञ्च श्रियं ददौ ॥४३॥ प्राप कल्पान्तरे जन्म जठरे दक्षयोषितः ॥ नाम्ना सती हरं प्राप दक्षः ॥ ददौ च ताम् ॥४४॥
 दहं तत्याज योगेन श्रुत्वा सा भर्तृनिन्दनम् ॥ साद्य त्वत्तस्तु मेनाया जज्ञे जठरतश्शिवा ॥४५॥ शिवा शिवस्य पत्नीयं शैल जन्मनि
 जन्मनि ॥ कल्प कल्पे बुद्धिरूपा ज्ञानिनां जननी परा ॥४६॥ जायते स्म सदा सिद्धा सिद्धिदा सिद्धिरूपिणी ॥ सत्या अस्थि विताभस्म भक्त्या
 धत्ते हरस्स्वयम् ॥४७॥ अतस्त्वं स्वेच्छया कन्यां देहि भद्रां हराय च ॥ अथवा सा स्वयंकान्तस्थाने यास्यति दास्यसि ॥४८॥ कृत्वा प्रतिज्ञां दे
 वेशो वृद्धा क्लेशमसंख्यकम् ॥ दुहितुस्ते तपःस्थानमाजगाम द्विजात्मकः ॥४९॥ तामाश्वास्य वरं दत्त्वा जगाम निजमन्दिरम् ॥ तत्प्रार्थनावशाच्च
 भुर्ययाचे त्वां शिवां गिरे ॥५०॥ अंगीकृतं युवाभ्यां तच्छिवभक्तिरतात्मना ॥ विपरीतमतिर्जाता वद कस्माद्विरीश्वर ॥५१॥ तद्रत्ना प्रभुणा
 देव प्रार्थितेन त्वदन्तिकम् ॥ प्रस्थापिता वयं शीघ्रं हृष्यस्साप्यरुन्धती ॥५२॥ शिक्षयामो वयं त्वां हि दत्त्वा रुद्राय पार्वतीम् ॥ एवंकृते महा
 नन्दो भविष्यति गिरे तव ॥५३॥ शिवां शिवाय शैलेन्द्र स्वेच्छया चैत्र दास्यसि ॥ भविता तद्विवाहोऽत्र भवितव्यबलेन च ॥५४॥ वरं ददौ
 शिवायै स तपन्त्ये तात शंकरः ॥ न हीश्वरं प्रतिज्ञातं विपरीताय कल्पते ॥५५॥ अहो प्रतिज्ञा दुर्लभ्या साधूनामीशवर्तिनाम् ॥ सर्वेषां जगतां
 मध्ये किमीशस्य पुत्रगिरे ॥५६॥ एको महेन्द्रशैलानां पक्षांश्चिच्छेद लीलया ॥ पार्वती लीलया मेरोः शृङ्गमङ्गं चकार च ॥५७॥ एकार्थेन
 हि शैलेश नाश्यास्सर्वा हि सम्पदः ॥ एकं त्यजेत्कुलस्यार्थं श्रुतिरेषा सनातनी ॥५८॥ दत्त्वा विप्राय स्वसुतामनरण्यो नृपेश्वरः ॥ ब्राह्मणाग्र्य

शि० पु०

॥ १३३ ॥

मापन्नो रक्ष निजसम्पदम् ॥ ५९ ॥ तमाशु बोधयामासुर्नीतिशास्त्रविदो जनाः ॥ ब्रह्मशापाद्विभीतश्च गुरवो ज्ञातिसतमाः ॥ ६० ॥ शैलराज
त्वमप्येव सुतां दत्त्वा शिवाय च ॥ रक्ष सर्वान्वंधुवर्गान्वशं कुरु सुरानपि ॥ ६१ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्याकर्ण्य वसिष्ठस्य वचनं स प्रहस्य च ॥ पप्रच्छ
नृपवार्तां हृदयेन विदूयता ॥ ६२ ॥ हिमालय उवाच ॥ कस्य वंशोद्भवो ब्रह्मन्नरण्यो नृपश्च सः ॥ सुतां दत्त्वा स च कथं रराक्षाखिलसम्पदः ॥
॥ ६३ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इति श्रुत्वा वसिष्ठस्य शैलवाक्यं प्रसन्नधीः ॥ प्रोवाच गिरये तस्मै नृपवार्तां सुखावहाम् ॥ ६४ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे
द्वितीयायां रुद्रसंहितायां तृतीये पार्वतीखण्डे गिरिसांत्वनो नाम त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३३ ॥ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ मनोर्वंशोद्भवो राजा सोऽनरण्यो
नृपेश्वरः ॥ इन्द्रसावर्णिसंज्ञस्य चतुर्दशमितस्य हि ॥ १ ॥ अनरण्यो नृपश्चेष्टस्सप्तद्वीपमहीपतिः ॥ शम्भुभक्तो विशेषेण मङ्गलाख्यजो बली ॥ २ ॥
भृशं पुरोधसं कृत्वा शतं यज्ञांश्चकार सः ॥ न रवीचकार शकत्वं दीयमानं सुरैरपि ॥ ३ ॥ बभूवुश्शतपुत्राश्च राज्ञस्तस्य हिमालय ॥ कन्यैका
सुन्दरी नाम्ना पद्मा पद्मालयासमा ॥ ४ ॥ यस्स्नेहः पुत्रशतके कन्यायाश्च ततोऽधिकः ॥ नृपस्य तस्य तस्यां हि बभूव नगसत्तम ॥ ५ ॥ प्राणा
धिकाः प्रियतमा महिष्यस्सर्वयोषितः ॥ नृपस्य पत्न्यः पञ्चासन्सर्वास्सौभाग्यसंयुताः ॥ ६ ॥ सा कन्या यौवनस्था च बभूव स्वपितुर्गृहे ॥ पत्रं
प्रस्थापयामास सुवसनयनाय सः ॥ ७ ॥ एकदा पिप्पलादर्षिर्गन्तुं स्वाश्रममुत्सुकः ॥ तपःस्थाने निर्जने च गन्धर्वं स ददर्श ह ॥ ८ ॥ स्त्रीयुतं मग्न
चित्तं च शृङ्गारे रससागरे ॥ विहरन्तं महाप्रेम्णा कामशास्त्रविशारदम् ॥ ९ ॥ दृष्ट्वा तं मुनिशार्दूलं सकामः संबभूव सः ॥ तपस्स्वदत्तचित्तश्चाचितय
हारसंग्रहम् ॥ १० ॥ एवंवृत्तस्य तस्यैव पिप्पलादम्य सन्मुनेः ॥ कियत्कालो गतस्तत्र कामोन्मथितचेतसः ॥ ११ ॥ एकदा पुष्पभद्रायां स्नातुं
गच्छन्मुनीश्वरः ॥ ददर्श पद्मां युवतीं पद्मामिव मनोरमाम् ॥ १२ ॥ केयं कन्येति पप्रच्छ समीपस्थाञ्जनान्मुनिः ॥ जना निवे
दयांचकुरन्त्वा शापनियन्त्रिताः ॥ १३ ॥ ॥ जना ऊचुः ॥ अनरण्यसुतेयं वै पद्मा नाम रमापरा ॥ वरारोहा प्रार्थ्यमाना नृपश्चेष्टेर्गुणाल
या ॥ १४ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ तच्छ्रुत्वा स मुनिर्वाक्यं जनानां तथ्यवादिनाम् ॥ चुक्षोभातीव मनसि तल्लिप्सुरभवच्च सः ॥ १५ ॥ मुनिः स्नात्वाभीष्टदेवं
सम्पूज्य विधिवच्छिवम् ॥ जगाम कामी भिक्षार्थमनरण्यसभां गिरे ॥ १६ ॥ राजा शीघ्रं मुनिं दृष्ट्वा प्रणनाम भयाकुलः ॥ मधुपर्कादिकं दत्त्वा
पूजयामास भक्तितः ॥ १७ ॥ कामात्सर्वं गृहीत्वा च ययाचे कन्यकां मुनिः ॥ मौनी बभूव नृपतिः किञ्चिन्निर्वकुमक्षमः ॥ १८ ॥ मुनिर्ययाचे
कन्यां स तां देहीति नृपेश्वर ॥ अन्यथा भूस्मसात्सर्वं करिष्यामि क्षणेन च ॥ १९ ॥ सर्वे बभूवुराच्छन्ना गणास्तत्तेजसा मुने ॥ रुरोद राजा

रुद्र सं० २

पा० खं० ३

अ० ३४

367

॥ १३३ ॥

सगणो दृष्ट्वा विप्रं जरातुरम् ॥ २० ॥ महिष्यो रुरुदुस्सर्वा इतिकर्तव्यताक्षमाः ॥ मूर्च्छामास महाराज्ञी कन्यामाता शुचाकुला ॥ २१ ॥ बभूवु
स्तनयास्सर्वे शोकाकुलितमानसाः ॥ सव शोकाकुलं जातं नृपसम्बन्धि शैलप ॥ २२ ॥ एतन्मित्रन्तरं प्राज्ञो द्विजो गुरुनुत्तमः ॥ पुरोहितश्च मति
मानागतो नृपसन्निधिम् ॥ २३ ॥ राजा प्रणम्य सम्पूज्य रुरोद च तयोः पुरः ॥ सर्वं निवेदयान्नके पप्रच्छोचितमाशु तत् ॥ २४ ॥ अथ राज्ञो गुरु
र्विप्रः पण्डितश्च पुरोहितः ॥ अपि द्वौ शास्त्रनीतिज्ञौ बोधयामासतुर्नृपम् ॥ २५ ॥ शोकाकुलाश्च महिषानृपबालौश्च कन्यकाम् ॥ उत्तमां नीति
मादृत्य सर्वेषां हितकारिणीम् ॥ २६ ॥ गुरुपुरोधसावूचतुः ॥ शृणु राजन्महाप्राज्ञ वचो नौ सद्वितावहम् ॥ मा शुचः सपरीवारश्शास्त्रे कुरु मति
सतीम् ॥ २७ ॥ अद्य वाब्ददिनान्ते वा दातव्या कन्यका नृप ॥ पात्राय विप्रायान्यस्मै कस्मैचिद्वा विशेषतः ॥ २८ ॥ सत्पात्रं ब्राह्मणादन्यं न
पश्याको जगत्त्रये ॥ सुतां दत्त्वा च मुनये रक्ष स्वां सर्वसम्पदम् ॥ २९ ॥ राजत्रेकनिमित्तेन सर्वसंपदिनश्यति ॥ सर्वं रक्षति तं त्यक्त्वा विना तं
शरणागतम् ॥ ३० ॥ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ ॥ राजा प्राज्ञवचः श्रुत्वा विलप्य च मुहुर्मुहुः ॥ कन्यां सालंकृतां कृत्वा मुनीन्द्राय ददौ किल ॥
॥ ३१ ॥ कान्तां गृहीत्वा स मुनिर्विवाह्य विधिवद्गिरे ॥ पद्मां पञ्चोपमां तां वै मुदितस्स्वालयं ययौ ॥ ३२ ॥ राजा सर्वान्परित्यज्य दत्त्वा वृद्धाय
चात्मजाम् ॥ शान्तिं चित्ते समाधाय जगाम तपसे वनम् ॥ ३३ ॥ तद्भाष्यर्यापि वनं याते प्राणनाथे तदा गिरेः ॥ भर्तुश्च दुहितुश्शोकात्प्राणांस्तत्याज
मुन्दरी ॥ ३४ ॥ पूज्याः पुत्राश्च भृत्याश्च मूर्च्छामापुर्नृपं विना ॥ शुशुबुः श्वाससंयुक्तं ज्ञात्वा सर्वेऽपरे जनाः ॥ ३५ ॥ अनरण्यो वनं गत्वा तपस्तप्त्वाति
शंकरम् ॥ समाराध्य ययौ भक्त्या शिवलोकमनामयम् ॥ ३६ ॥ नृपस्य कीर्तिमात्रात्रा ज्येष्ठपुत्रोऽथ धार्मिकः ॥ पुत्रवत्पालयामास प्रजा राज्यं
चकार ह ॥ ३७ ॥ इति ते कथितं शैलानरण्यचरितं शुभम् ॥ कन्यां दत्त्वा यथारक्षदंशं चाप्यखिलं धनम् ॥ ३८ ॥ शैलगज त्वमप्येवं सुतां
दत्त्वा शिवाय च ॥ रक्ष सर्वकुलं सर्वान् वशान् कुरु सुरानपि ॥ ३९ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां तृतीये पार्वतीखण्डेऽन
रण्यचरितवर्णनं नाम चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३४ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ अनरण्यस्य चरितं सुतादानसमन्वितम् ॥ श्रुत्वा गिरिवस्तात किं चकार
च तद्वद ॥ १ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ अनरण्यस्य चरितं कन्यादानसमन्वितम् ॥ श्रुत्वा पप्रच्छ शैलेशो वसिष्ठं साञ्जलिः पुनः ॥ २ ॥ ॥ शैलेश
उवाच ॥ वसिष्ठ मुनिशार्दूल ब्रह्मपुत्र कृपानिधे ॥ अनरण्यचरित्रं ते कथितं परमाद्भुतम् ॥ ३ ॥ अनरण्यसुता यस्मात् पिप्पलादं मुनिं पतिम् ॥

शि० पु०

॥ १३४ ॥

सम्प्राप्य किमकार्षीत्सा तच्चरित्रं मुदावहम् ॥ ४ ॥ पिप्पलादो मुनिवरो वयसा जर्जरोऽधिकः ॥ मत्वा निजाश्रमं नार्याऽनरण्यसुतया
तया ॥ ५ ॥ उवास तत्र सुप्रीत्या तपस्वी नातिलम्पटः ॥ तत्रारण्ये गिरिवर स नित्यं निजधर्मकृत् ॥ ६ ॥ अथानरण्यकन्या
सा सिषेवे भक्तितो मुनिम् ॥ कर्मणा मनसा वाचा लक्ष्मीनारायणं यथा ॥ ७ ॥ एकदा स्वर्णदीं स्नातुं गच्छन्ती सुस्मितां च ताम् ॥ ददर्श पथि धर्म
श्च मायया नृपरूपवृक् ॥ ८ ॥ चारुरत्नरथस्थश्च नानालंकारभूषितः ॥ नवीनयौवनश्रीमान्कामदेवसमप्रभः ॥ ९ ॥ दृष्ट्वा तां सुन्दरीं पद्मासुवाच
स वृषो विभुः ॥ विज्ञातुं भावमन्तःस्थं तस्याश्च मुनियोषितः ॥ १० ॥ ॥ धर्म उवाच ॥ अयि सुन्दरि लक्ष्मीर्वै राजयोग्ये मनोहरे ॥ अतीव
यौवनस्थे च कामिनि स्थिरयौवने ॥ ११ ॥ जगतुरस्य वृद्धस्य पिप्पलादस्य वै मुनेः ॥ सत्यं वदामि तन्वद्विः समीपे नैव राजसे ॥ १२ ॥ विप्र
तपस्सु निस्तं निर्घृणं मरणोन्मुखम् ॥ त्यक्त्वा मां पश्य राजेन्द्र रतिशूरं स्मरातुरम् ॥ १३ ॥ प्राप्नोति सुन्दरी पुण्यात्सौन्दर्यं पूर्वजन्मनः ॥ सफलं
तद्देवत्सव रासकालिगनेन च ॥ १४ ॥ सहस्रसुन्दरीकांतं कामशास्त्रविशारदम् ॥ किंकरं कुरु मां कान्ते सम्परित्यज्य तं पतिम् ॥ १५ ॥
निर्जने कानने रम्ये शैले शैले नदीतटे ॥ विहरस्व मया सार्द्धं जन्मेदं सफलं कुरु ॥ १६ ॥ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ इत्येवमुक्तवन्तं सा स्वरथादवरुह
च ॥ गृहीतुमुत्सुकं हस्ते तमुवाच पतिव्रता ॥ १७ ॥ ॥ पद्मोवाच ॥ गच्छ दूरं गच्छ दूरं पापिष्ठस्त्वं नराधिप ॥ मां चेत्पश्यसि कामेन सद्यो नष्टो
भविष्यसि ॥ १८ ॥ पिप्पलादं मुनिश्रेष्ठं तपसा पूतविग्रहम् ॥ त्यक्त्वा कथं भजेयं त्वां स्त्रीजितं रतिलम्पटम् ॥ १९ ॥ स्त्रीजितस्पर्शमात्रेण सर्व
पुण्यं प्रणश्यति ॥ स्त्रीजितः पर्यापी च तद्दर्शनमघावहम् ॥ २० ॥ सात्क्रियो ह्यशुचिर्नित्यं स पुमान् यः स्त्रिया जितः ॥ निन्दन्ति पितरो देवा
मानवास्सकलाश्च तम् ॥ २१ ॥ तस्य किं ज्ञानमुतपोजपहोमप्रपूजनैः ॥ विद्यया दानतः किं वा स्त्रीभिर्यस्य मनो हृतम् ॥ २२ ॥ मातरं मां स्त्रियो
भावं कृत्वा येन ब्रवीषि ह ॥ भविष्यति क्षयस्तेन कालेन मम शापतः ॥ २३ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ श्रुत्वा धर्मस्सतीशापं नृपमूर्ति विहाय च ॥
घृत्वा स्वमूर्तिं देवेशः कम्पमान उवाच सः ॥ २४ ॥ धर्म उवाच ॥ मातर्जानीहि मां धर्मं ज्ञानिनाश्च गुरोर्युक्तम् ॥ परस्त्रीमातृबुद्धिश्च कुर्वन्तं
सततं सति ॥ २५ ॥ अहं त्वान्तरं ज्ञातुमागतस्तव सन्निधिम् ॥ तवाहश्च मनो जानेत्तथापि विधिनोदितः ॥ २६ ॥ वृत्तं मे दमनं साध्वि न विरुद्धं
यथोचितम् ॥ शास्तिः समुत्पथस्थानामीश्वरेण विनिर्मिता ॥ २७ ॥ स्वयं प्रदाना सर्वेभ्यः सुखदुःखवशम्क्षमः ॥ सम्पदं विपदं यो हि नमस्तस्मै
शिवाय हि ॥ २८ ॥ शत्रुं मित्रं संविधातुं प्रीतिश्च कलहं क्षमः ॥ स्रष्टुं नष्टुं च यस्मृष्टिं नमस्तस्मै शिवाय हि ॥ २९ ॥ येन शुक्लीकृतं क्षीरं जले

रुद्र सं० २

पा० ख० ३

अ० ३३

366

॥ १३९ ॥

शैल्यं कृतम्पुरा ॥ दार्हाकृतो दुताशश्च नमस्तस्मै शिवाय हि ॥ ३० ॥ प्रकृतिर्निर्मिता येन तत्त्वाति महदादितः ॥ ब्रह्मविष्णुमहेशाद्या नमस्तस्मै
 शिवाय हि ॥ ३१ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्त्वा पुरतस्तस्यास्तस्थौ धर्मो जगद्गुरुः ॥ किञ्चिन्नोवाच चकितस्तत्पातिव्रत्यतोषितः ॥ ३२ ॥ पद्मापि
 नृपकन्या सा पिप्पलादप्रिया तदा ॥ साध्वी ते धर्ममाज्ञाय विस्मितोवाच पर्वत ॥ ३३ ॥ ॥ पद्मोवाच ॥ त्वमेव धर्म सर्वेषां साक्षी निखिल
 कर्मणाम् ॥ कथं मनो मे विज्ञातुं विडम्बयसि मां विभो ॥ ३४ ॥ यत्तत्सर्वं कृतं ब्रह्मन् नापराधो बभूव मे ॥ त्वञ्च शक्तो मयाज्ञानात्स्वभावादृथा
 वृष ॥ ३५ ॥ का व्यवस्था भवेत्तस्य चिन्तयामीति साम्प्रतम् ॥ चित्ते स्फुरतु सा बुद्धिर्यथा शं सँल्लभामि वै ॥ ३६ ॥ आकाशोऽसौ दिशस्सर्वा
 यदि नश्यन्तु वायवः ॥ तथापि साध्वीशापस्तु न नश्यति कदाचन ॥ ३७ ॥ सत्ये पूर्णश्चतुष्पादः पूर्णमास्यां यथा शशी ॥ विराजसे देव
 राज सर्वकालं दिवानिशम् ॥ ३८ ॥ त्वञ्च नष्टो भवसि चेत्सृष्टिनाशो भवेत्तदा ॥ इतिकर्तव्यतामूढा वृथापि च वदाम्यहम् ॥ ३९ ॥ पादुक्षयश्च
 भविता त्रेतार्या च सुगोत्तम ॥ पादोऽपरे द्वापरे च तृतीयोऽपि कलौ विभो ॥ ४० ॥ कलेशेषेऽखिलाश्छिन्ना भविष्यन्ति तवांप्रयः ॥ पुनस्तस्यै समा
 याते परिपूर्णो भविष्यसि ॥ ४१ ॥ सत्ये सर्वव्यापकस्त्वं तदन्येषु च कुत्रचित् ॥ युगव्यवस्थया स त्वं भविष्यसि तथा तथा ॥ ४२ ॥ इत्येवं
 वचनं सत्यं ममास्तु सुखदं तव ॥ याम्यहं पतिसेवायै गच्छ त्वं स्वगृहं विभो ॥ ४३ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्याकर्ण्य वचस्तस्यास्मिन्तष्टोऽभूद्रूपस वै ॥
 नदेववादिनीं साध्वीमुवाच विधिनन्दन ॥ ४४ ॥ ॥ धर्म उवाच ॥ धन्यासि पतिभक्तासि स्वस्ति तेऽस्तु पतिव्रते ॥ वरं गृहाण त्वत्त्वामी तत्परित्राण
 कारणात् ॥ ४५ ॥ युवा भवतु ते भर्ता रतिशूरश्च धार्मिकः ॥ रूपवान् गुणवान्वाग्मी संततस्थिरयौवनः ॥ ४६ ॥ चिरञ्जीवी स भवतु मार्कण्डे
 यात्परशशुभे ॥ कुबेराद्धनवाँश्चैव शक्रादेश्वर्यवानपि ॥ ४७ ॥ शिवभक्तो हरिसमस्सिद्धस्तु कपिलात्परः ॥ बुद्ध्या बूढस्पतिसमस्तस्त्वेन विधेः
 समः ॥ ४८ ॥ स्वामिसौभाग्यसंयुक्ता भव त्वं जीवनावधि ॥ तथा च सुभगे देवि त्वं भव स्थिरयौवना ॥ ४९ ॥ माता त्वं दशपुत्राणां गुणिनां
 चिरजीविनाम् ॥ स्वभर्तुरधिकानां च भविष्यसि न संशयः ॥ ५० ॥ गृहा भवन्तु ते साध्वि सर्वसम्पत्समन्विताः ॥ प्रकाशवन्तस्तत्तं कुबेरभवना
 धिकाः ॥ ५१ ॥ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ इत्येवमुक्त्वा सन्तस्थौ धर्मस्स गिरिसत्तम ॥ सा ते प्रदक्षिणीकृत्य प्रणम्य स्वगृहं ययौ ॥ ५२ ॥ धर्म
 स्तथाशिषो दत्त्वा जगाम निजमन्दिरम् ॥ प्रशशंस च तां प्रीत्या पद्मां संसदि संसदि ॥ ५३ ॥ सा रेमे स्वामिना सार्द्धं यूना रइसि सन्ततम् ॥ पश्चा
 द्बभूवुस्तत्पुत्रास्त्वद्भर्तुरधिका गुणैः ॥ ५४ ॥ बभूव सकला सम्पद्सम्पत्तयोः सुखवर्द्धिनी ॥ सर्वानन्दबुद्धिकरा परब्रेह च शर्मणे ॥ ५५ ॥ शैलेन्द्र

शि० पु०
॥ ३३५ ॥

कथितं सर्वमितिहासं पुरातनम् ॥ दम्पत्योश्च तयोः प्रीत्या श्रुतं ते परमादगात् ॥ ५६ ॥ बुद्धा तत्त्वं सुतां देहि पार्वतीमीश्वराय च ॥ कुरुषं त्यज
शैलेन्द्र मेनया स्वन्निया सह ॥ ५७ ॥ सप्ताहे समतीते तु दुर्लभेऽतिशुभे क्षणे ॥ लग्नाधिपे च लग्नस्थे चन्द्रे स्वतनयान्विते ॥ ५८ ॥ मुदिते
रोहिणीयुक्ते विशुद्धे चन्द्रतारके ॥ मार्गभासे चन्द्रवारे सर्वदोषविवर्जिते ॥ ५९ ॥ सर्वसद्ब्रह्मसंसृष्टेऽसद्ब्रह्मदृष्टिवर्जिते ॥ सदपत्यप्रदे जीवे पति
सौभाग्यदायिनि ॥ ६० ॥ जगदम्बां जगत्पित्रे मूलप्रकृतिमीश्वरीम् ॥ कन्यां प्रदाय गिरिजां कृती त्वं भव पर्वत ॥ ६१ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥
इत्युक्त्वा मुनिशार्दूलो वसिष्ठो ज्ञानिसत्तमः ॥ विराम शिवं स्मृत्वा नानालीलाकरं प्रभुम् ॥ ६२ ॥ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां
रुद्रसंहितायां तृतीये पार्वतीखण्डे पद्मापिप्पलादचरितवर्णनं नाम पञ्चविंशोऽध्यायः ॥ ३५ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ वसिष्ठस्य वचः श्रुत्वा सगणोऽपि
हिमालयः ॥ विस्मितो भार्यया शैलानुवाच स गिरीश्वरः ॥ १ ॥ ॥ हिमालय उवाच ॥ हे मेरो गिरिराट् सद्य गन्धमादन मन्दर ॥ मेनाक
विन्ध्य शैलेन्द्रास्त्वे शृणुत मद्रवः ॥ २ ॥ वसिष्ठो हि वदत्येवं किं मे कार्यं विचार्यते ॥ यथा तथा च शंसध्वं निर्णय मनसाखिलम् ॥ ३ ॥
ब्रह्मोवाच ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य सुमेरुप्रमुखाश्च ते ॥ प्रोचुर्हिमालयं प्रीत्या मुनिर्णय महीधराः ॥ ४ ॥ ॥ शैला उचुः ॥ अधुना किं विमर्शेन
कृतं कार्यं तथैव हि ॥ उत्पन्नेयं महाभाग देवकार्यार्थमेव हि ॥ ५ ॥ प्रदातव्या शिवायेति शिवस्यार्थेऽवतारिणी ॥ अनयागधितो रुद्रो रुद्रेण
यदि भापिता ॥ ६ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ एतच्छ्रुत्वा वचस्तेषाम्मेर्वादीनां हिमाचलः ॥ सुप्रसन्नतरोऽभूद्रे जहास गिरिजा हृदि ॥ ७ ॥ अरुन्धती च
तां मेनां बोधयामास कारणात् ॥ नानावाक्यसमूहेनेतिहासैर्विविधैरपि ॥ ८ ॥ अथ सा मेनका शैलपत्नी बुद्धा प्रसन्नधीः ॥ मुनीनरुन्धतीं शैले
भोजयित्वा बुभोज च ॥ ९ ॥ अथ शैलवरो ज्ञानी सुसंसेव्य मुनींश्च तान् ॥ उवाच साञ्जलिः प्रीत्या प्रसन्नात्मा गतभ्रमः ॥ १० ॥ ॥ हिमाचल
उवाच ॥ सत्तर्पयो महाभागा वचश्शृणुत मामकम् ॥ विस्मयो मे गतस्त्वर्विशवयोश्चरितं श्रुतम् ॥ ११ ॥ मदीयं च शरीरं वै पत्नी मेना सुतास्सुता ॥
ऋद्धिस्त्रिदिवश्च चान्यद्वै शिवस्यैव न चान्यथा ॥ १२ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्त्वा स तदा पुत्रीं दृष्ट्वा तत्सादरं च ताम् ॥ भूषयित्वा तद
ज्ञानि ऋष्युत्संगे न्यवेशयत् ॥ १३ ॥ उवाच च पुनः प्रीत्या शैलराज ऋषींस्तदा ॥ अयं भागो मया तस्मै दातव्य इति निश्चितम् ॥ १४ ॥
ऋषय उचुः ॥ शंको भिक्षुकस्तेऽथ स्वयं दाता भवान् गिरे ॥ भैक्ष्यश्च पार्वती देवी किमतः परमुत्तमम् ॥ १५ ॥ हिमवन् शिखराणाम्ने यद्वेनोस्स
दृशी गतिः ॥ धन्यस्त्वं सर्वशैलानामधिपस्त्वतो वरः ॥ १६ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ एवमुक्त्वा तु कन्यायै मुनयो विमलाशयाः ॥ आशिषं दत्तवन्त

रुद्र सं० २
पा० ख० ३
अ० ३६

365

॥ ३३५ ॥

स्ते शिवाय सुखदा भव ॥ १७ ॥ स्पृष्ट्वा करेण तां तत्र कल्याणं ते भविष्यति ॥ शुक्लपक्षे यथा चन्द्रो वर्द्धन्तां त्वद्गुणास्तथा ॥ १८ ॥ इत्युक्त्वा
 मुनयस्सर्वे दत्त्वा ते गिरये मुदा ॥ पुष्पाणि फलयुक्तानि प्रत्ययं चक्रिरे तदा ॥ १९ ॥ अरुन्धती तदा तत्र मेनां सा सुमुखी मुदा ॥ गुणैश्च लोभया
 मास शिवस्य परमा सती ॥ २० ॥ हरिद्राकुंकुमैश्शैलश्मश्रूणि प्रत्यमार्जयत् ॥ लौकिकाचारमाधाय मंगलायनमुत्तमम् ॥ २१ ॥ ततश्च ते चतुर्थे
 ऽह्नि संधार्य्य लग्नमुत्तमम् ॥ परस्परं च सन्तुष्य संजग्मुः शिवसन्निधिम् ॥ २२ ॥ तत्र गत्वा शिवं नत्वा स्तुत्वा विविधमृक्तिभिः ॥
 उचुः सर्वे वसिष्ठाद्या मुनयः परमेश्वरम् ॥ २३ ॥ ॥ ऋषय उचुः ॥ देवदेव महादेव परमेश महाप्रभो ॥ शृण्वस्मद्वचनं प्रीत्या
 यत्कृतं सेवकैस्तव ॥ २४ ॥ बोधितो गिरिराजश्च मेना विविधमृक्तिभिः ॥ सेतिहासं महेशान प्रबुद्धोऽसौ न संशयः ॥ २५ ॥
 वाक्यदत्ता गिरीन्द्रेण पार्वती ते हि नान्यथा ॥ उद्वाहाय प्रगच्छ त्वं गणैर्देवैश्च संयुतः ॥ २६ ॥ गच्छ शीघ्रं महादेव हिमाचल
 गृहं प्रभो ॥ विवाहय यथा रीतिः पार्वतीमात्मजन्मने ॥ २७ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं तेषां लौकिकाचारतत्परः ॥ प्रहृष्टात्मा महेशानः
 प्रहस्येदमुवाच सः ॥ २८ ॥ महेश उवाच ॥ विवाहो हि महाभागा न दृष्टो न श्रुतो मया ॥ यथा पुरा भवद्भिस्तद्विधिः प्रोच्यो विशेषतः ॥ २९ ॥
 ब्रह्मोवाच ॥ तदाकर्ण्य महेशस्य लौकिकं वचनं शुभम् ॥ प्रत्यूचुः प्रहसन्तस्ते देवदेवं सदाशिवम् ॥ ३० ॥ ॥ ऋषय उचुः ॥ विष्णुमाहूय
 वै शीघ्रं ससमाजं विशेषतः ॥ ब्रह्माणं ससुतं प्रीत्या तथा देवं शतक्रतुम् ॥ ३१ ॥ तथा ऋषिगणान्सर्वान् यक्षगंधर्वकिन्नरान् ॥ सिद्धान्
 विद्याधरांश्चैव तथा चैवाप्सरोगणान् ॥ ३२ ॥ एतांश्चान्यान्प्रभो सर्वानानयस्वेह सादरम् ॥ सर्वे संसाधयिष्यन्ति त्वत्कार्य्यं ते न संशयः ॥ ३३ ॥
 ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्त्वा सप्त ऋषयस्तदाज्ञां प्राप्य ते मुदा ॥ स्वधाम प्रययुस्सर्वे शंसन्तः शंकरी गतिम् ॥ ३४ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां
 रुद्रसंहितायां तृतीये पार्वतीखण्डे सप्तऋषिवचनं नाम षट्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३६ ॥ नारद उवाच ॥ तात प्राज्ञ वदेदानीं सप्तर्षिषु गतेषु च ॥
 किमकार्षीद्विमगिरिस्तन्मे कृत्वा कृपां प्रभो ॥ १ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ गतेषु तेषु मुनिषु सप्तस्वपि मुनीश्वर ॥ सारुन्धतीषु हिमवान् यदकापद्रि
 वीमि ते ॥ २ ॥ तत आमन्त्र्य स्वभ्रातृन् मेवादीन् ससुतप्रियः ॥ महामनास्स मुमुदे हिमवान् पर्वतेश्वरः ॥ ३ ॥ तदाज्ञप्तस्ततः प्रीत्या हिमवा
 लैर्लग्नपत्रिकाम् ॥ लेखयामास सुप्रीत्या गर्गेण स्वपुरोधसा ॥ ४ ॥ अथ प्रस्थापयामास तां शिवाय स पत्रिकाम् ॥ नानाविधास्तु सामग्र्यः स्वजनै
 र्बुदितात्मभिः ॥ ५ ॥ ते जनास्तत्र गत्वा च कैलासे शिवसन्निधिम् ॥ ददुर्शिवाय तत्पत्रं तिलकं संविधाय च ॥ ६ ॥ सम्मानिता विशे

शि० पु०
॥ १३६ ॥

प्रमुखा च यथोचितम् ॥ सर्वे ते प्रीतिमनस आजगमुश्शैलसन्निधिम् ॥ ७ ॥ संमानितान्विशेषेण महेशेनाम्ताव जनान् ॥ दृष्ट्वा सुहर्षिता
अच्छले मुमोदातीव चेतसि ॥ ८ ॥ ततो निमन्त्रणं चक्रे स्वबन्धूनां प्रमोदितः ॥ नानादेशस्थितानाञ्च निखिलानां सुखास्वदम् ॥ ९ ॥ तत्तत्स
कारयामास स्वन्नसंग्रहमादरात् ॥ नानाविधाञ्च सामग्रीर्विवाहकरणोचिताः ॥ १० ॥ तण्डुलानां बहुञ्च शैलाञ्च पृथुकानां तथैव च ॥ मुढानां शर्क
राणाञ्च लक्ष्मणानां तथैव च ॥ ११ ॥ क्षीराणां च घृतानाञ्च दध्नां वापीश्चकार सः ॥ यन्त्रादिधान्यपिष्टानां लडुकानां तथैव च ॥ १२ ॥ सख्यु
लीनां स्वस्तिकानां शर्कराणां तथैव च ॥ अमृतेश्चुरसानां च तत्र वापीश्चकार सः ॥ १३ ॥ कर्तृर्हियंभवानाञ्च स्नातवानां तथैव च ॥ नाना
पक्वान्नसंघांश्च महास्वादुरसौस्तथा ॥ १४ ॥ नानाव्यञ्जनवस्तूनि गणदेवहितानि च ॥ अमृत्यनानावस्त्राणि वह्निशौचानि यानि च ॥ १५ ॥ मणि
रत्नप्रकराणि सुवर्णरत्नानि च ॥ द्रव्याण्येतानि चान्यानि संगृह्य विधिपूर्वकम् ॥ १६ ॥ मंगलं कर्तुमारेभे गिरिर्मंगलकृदिने ॥ संस्कारं कारयामासुः
पार्वत्याः पर्वतस्त्रियः ॥ १७ ॥ ता मंगलं मुदा चक्रुर्भूषिता भूषणेः स्वयम् ॥ पुरद्विजस्त्रियो दृष्ट्वा लोकचारं प्रचक्रिरे ॥ १८ ॥ सोत्सवं विविधं तत्र
सुमंगलपुरस्सरम् ॥ हिमालयोऽपि दृष्ट्वात्मा कृत्वाचारं सुमंगलम् ॥ १९ ॥ सर्वभावेन सुप्रीतो बन्धुवर्गीगमोत्सुकः ॥ एतस्मिन्नन्तरे तस्य
बान्धवाश्च निमन्त्रिताः ॥ २० ॥ आजगमुस्सखियो दृष्ट्वास्समुत्तास्तपरिच्छदाः ॥ तदेव शृणु देवर्षे गिर्यायमनममृततः ॥ २१ ॥ वर्णयामि समा
सेन शिवप्रीतिविबुद्धये ॥ देवालयगिरिर्ष्ये हि दिव्यरूपधरो महान् ॥ २२ ॥ नानास्त्वपरिभ्रजत्समाजस्तपरिच्छदः ॥ नानामणिमहास्त्वसारमा
दाय यत्नतः ॥ २३ ॥ सुवेषलंकृतः श्रीमान् जगाम स हिमालयम् ॥ मन्दरस्त्वर्शोभादृष्टस्सनारीतनयो गिरिः ॥ २४ ॥ सुपायनानि संगृह्य जगाम
विविधानि च ॥ अस्ताचलोऽपि दिव्यात्मा सोपायन उदारधीः ॥ २५ ॥ बहुशोभासमाकुक्त आजगाम मुदान्वितः ॥ उदयाचल आदाव सद्रत्नानि
मणीनपि ॥ २६ ॥ अत्युत्कृष्टपरीवार आजगाम महामुखी ॥ मलयो गिरिराजो हिसखीवार आदृतः ॥ २७ ॥ सुदिव्यस्वनयुक्त आकषी बहुस
ङ्गः ॥ सुदोर्दृष्टनामा च मुदितस्तकलत्रकः ॥ २८ ॥ बहुशोभान्वितस्ततः ययौ हिमगिरेर्गृहम् ॥ निषदोऽपि प्रदृष्ट्वात्मा सपरिच्छद आययौ
॥ २९ ॥ समुतस्स्त्रीमणः प्रीत्या वयौ हिमगिरेर्गृहम् ॥ आजगाम महाभाग्यो भूधरो गन्धमादनः ॥ ३० ॥ कर्वावीरस्तथैवापि महाविभक्त
संयुतः ॥ महेन्द्रः पर्वतश्रेष्ठ आजगाम हिमालयम् ॥ ३१ ॥ सगणस्समुतस्स्त्रीको बहुशोभासमन्वितः ॥ परियात्रो हि दृष्ट्वात्मा मणिसाक्षस्त
पुत्र ॥ ३२ ॥ समणस्त्वपरीवार आकषी हिमभूधरम् ॥ क्रौञ्चः पर्वतराजो हि महाबलपरिच्छदः ॥ आजगाम गिरिश्रेष्ठस्समुपायन आदृतः ॥ ३३ ॥

रुद्र सं० २
पा० ख० ३
ख० ३७

364

॥ ३३६ ॥

पुष्पोत्तमशोकेऽपि सपरिच्छद आहृतः ॥ महोपायनमादायाजगाम हिमधूधम् ॥ ३४ ॥ नीलः सलीलस्सुतस्सखीको द्रव्यसंयुतः ॥
 आजगाम दिव्यरूपं ब्रह्मरूपं संयुतः ॥ ३५ ॥ विकृतश्चित्रकूटोऽपि वैकटः श्रीगिरिस्तथा ॥ गोकामुखी नारदश्च हिममेहमुपागमत् ॥ ३६ ॥ विन्ध्यश्च
 र्कतयोधो नानासम्पत्समन्वितः ॥ आजगाम ब्रह्मरूपं सदास्तेनयश्शुभः ॥ ३७ ॥ कालंजरो महारौलो बहुहर्षसमन्वितः ॥ वकुलस्समनः
 श्रीयाजगाम दिव्यधूमम् ॥ ३८ ॥ कैलासस्तु महारौलो महाहर्षसमन्वितः ॥ आजगाम कृपां कृत्वा सर्वोपरि लसत्प्रभुः ॥ ३९ ॥ अन्येऽपि
 भूततो वे दि द्वीपेष्वन्वेष्टुमिच्छन्ति ॥ इहापि येऽप्यलसस्सर्वे आययुस्ते हिमालयम् ॥ ४० ॥ निमग्नित्वा नग्नस्तत्र तेन पूर्वं मुदा मुनेः ॥ आनन्दो
 विल्लाः प्रीत्या विवाहश्शिवयोरिति ॥ ४१ ॥ तदा सर्वे समायाताश्शोणभद्रादयः खलु ॥ बहुशोभा महाप्रीत्या विवाहश्शिवयोरिति ॥ ४२ ॥
 मधुस्सर्वस्समायाता नानालंकारसंयुताः ॥ दिव्यरूपराः प्रीत्या विवाहश्शिवयोरिति ॥ ४३ ॥ शोभायरी च यमुना ब्रह्मवीर्वेणिका तथा ॥ आय
 यो हिमालयं वे विवाहश्शिवयोरिति ॥ ४४ ॥ गंगा तु सुमहाप्रीत्या नानालंकारसंयुता ॥ दिव्यरूपा ययौ प्रीत्या विवाहश्शिवयोरिति
 ॥ ४५ ॥ नर्मदा तु महामोदा रुक्मिण्या सरिद्वरा ॥ महाप्रीत्याजगामाशु विवाहश्शिवयोरिति ॥ ४६ ॥ आनन्दस्तेस्ततः सर्वस्सर्वतो हिमधूध
 रम् ॥ संकुलासीत्पुरी दिव्या सर्वशोभासमा कृता ॥ ४७ ॥ महोत्सवा लसत्केतुध्वजातोरणकाधिका ॥ वितानविनिवृत्तार्का तथा नानालसत्प्रभा
 ॥ ४८ ॥ हिमालयोऽपि सुप्रीत्यादरेण विविधेन च ॥ तेषां चकार संमानं तासां चैव यथायथम् ॥ ४९ ॥ सर्वत्रिष्वस्यामास सुस्वनेषु
 पृथक् पृथक् ॥ सामग्रीभिरनेकाभिस्तोषयामास कृत्स्नशः ॥ ५० ॥ इति श्रीशिवकहापुराणे द्वितीयां रुद्रसंहितायां तृतीये
 पार्वतीखण्डे लग्नपत्रसंग्रहेणसामग्रीसंग्रहशैलामनवर्णनं नाम सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३७ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ अथ शैलेभ्यः प्रीतो
 हिमवान्बुनिसत्तम ॥ स्वधुवं स्वयामास विचित्रं परमोत्सवम् ॥ १ ॥ सितमाग संस्कृते च शोभितं परमार्द्धिभिः ॥ द्वारि द्वारि च रम्भादि मङ्गलं
 द्रव्यसंयुतम् ॥ २ ॥ प्रांगणं रचयामास रम्भास्तंभसमन्वितम् ॥ पट्टसूत्रैस्सन्निबद्धरसालपट्टवान्वितम् ॥ ३ ॥ मालतीमाल्यसंयुक्तं लस
 तोरणसुप्रभम् ॥ शोभितं मङ्गलद्रव्यैश्चतुर्दिक्षु िथतैश्शुभैः ॥ ४ ॥ तथैव सर्वं परया मुदान्वितम् ॥ गिरिन्द्रस्वसुतार्थमेव ॥ गर्गमुत्सुक्य
 महाप्रभावं प्रस्तावयोग्यं च सुमङ्गलं हि ॥ ५ ॥ आहूय विश्वकर्माणं कारयामास सादरम् ॥ मण्डपं च सुविस्तीर्णं वेदिकादिमनोहरम् ॥ ६ ॥ अथ
 तेन सुरैर्ब्रह्मजानानां च विस्तृतम् ॥ अनेकलक्षणोपेतं नानाश्चर्य्यसमन्वितम् ॥ ७ ॥ स्थावरं जंगमं सर्वं सदृशं तैर्मनोहरम् ॥ सर्वतोऽप्युत्सवै

शि० पु०

॥ १२७ ॥

स्व नानावस्तुचमत्कृतम् ॥ ८ ॥ जंगमे विजितं तत्र म्थावर्णे विरोधः ॥ जंगमेन च तवासीजितं स्थावरमेव हि ॥ ९ ॥ पयसा च जिता तत्र
स्थलभूमिर्न चान्यथा ॥ जलं किं हि स्थलं किं हि न विदुः केऽपि कोविदाः ॥ १० ॥ क्वचित्सिद्धाः कृत्रिमाश्च क्वचित्सारसपङ्क्तयः ॥ क्वचिच्छिखण्डि
नस्तत्र कृत्रिमाश्च मनोहराः ॥ ११ ॥ क्वचित्सिद्धयः कृत्रिमाश्च नृत्तवन्तः पुरुषैस्मह ॥ मोहयन्त्यो जनान्सर्वान्पश्यन्त्यः कृत्रिमास्तथा ॥ १२ ॥ तथा
तेनैव विधिना द्वाग्पाला मनोहराः ॥ हस्तैर्धनूपि चोद्धृत्य स्थावरा जंगमोपमाः ॥ १३ ॥ द्वारि स्थिता महालक्ष्मीः कृत्रिमा रचिताद्भुता ॥ सर्व
लक्षणसंयुक्ता गताः साक्षात्परोर्वात् ॥ १४ ॥ गजाश्चालङ्कृता दामनकृत्रिमा अकृतोपमाः ॥ तथाश्वाः सादिभिश्चैव गजाश्च गजसादिभिः ॥
॥ १५ ॥ रथा रथिभिराकृष्टा महाश्चर्यसमन्विताः ॥ वाहनानि तथान्यानि पत्तयः कृत्रिमाम्स्तथा ॥ १६ ॥ एवं विमोहनार्थन्तु कृतं वै विश्वक
र्मणा ॥ देवानां च मुनीनां च तेन प्रीतात्मना मुने ॥ १७ ॥ महाद्वारि स्थितो नन्दी कृत्रिमश्च कृतो मुने ॥ शुद्धस्फटिकसंकाशो यथा नन्दी तथैव
सः ॥ १८ ॥ तस्योपरि महादिव्यम्पुष्पकं रत्नभूषितम् ॥ राजितं पद्मवैश्वभ्रैश्चामरैश्च सुशोभितम् ॥ १९ ॥ वामपार्श्वे गजौ द्वौ च शुद्धकाश्मी
रसन्निभौ ॥ चतुर्दन्तौ षष्टिवर्षौ भेदमानौ महाप्रभौ ॥ २० ॥ तथैवार्कनिभौ तेन कृतौ चार्थौ महाप्रभौ ॥ चामरालङ्कृतौ दिव्यौ दिव्यालङ्कारभू
षितौ ॥ २१ ॥ दंशिता वरत्नाढ्या लोकपालास्तथैव च ॥ सर्वे देवा ययार्थं वै कृता वै विश्वकर्मणा ॥ २२ ॥ तथा हि ऋषयस्सर्वे भृगवाद्याश्च तपो
धनाः ॥ अन्ये ह्युपसुरास्तद्वत्सिद्धाश्चान्येऽपि वै कृताः ॥ २३ ॥ विष्णुश्च पार्षदेस्सर्वे गण्डारुख्यैस्समन्वितः ॥ कृत्रिमो निर्मितस्तद्वत्परमाश्चर्य
रूपवान् ॥ २४ ॥ तथैवाह मुतैर्वैदिसिद्धैश्च परिवारितः ॥ कृत्रिमो निर्मितस्तद्वत्पठन्मूक्तानि नारद ॥ २५ ॥ पेरवतगजारूढशक्र
स्त्वदलसंयुतः ॥ कृत्रिमो निर्मितस्तद्वत्परिपूर्णैन्दुसंनिभः ॥ २६ ॥ किं बहुक्तेन देवर्षे सर्वो वै विश्वकर्मणा ॥ दिमागप्रेरितेनाशु क्लृप्त
स्सुरसमाजकः ॥ २७ ॥ एवंभूतः कृतस्तेन मण्डपो दिव्यरूपवान् ॥ अनेकाश्चर्यसम्भूतो महान्देवविमोहनः ॥ २८ ॥ अथाज्ञतो गिरीशेन
विश्वकर्मा महामतिः ॥ निवासाथ सुरादीनां तत्तल्लोकान् हि यन्नतः ॥ २९ ॥ तत्रैव च महामञ्चाः सुप्रभाः परमाद्भुताः ॥ रचितास्सुखदा दिव्या
स्तेषां वै विश्वकर्मणा ॥ ३० ॥ तथातप्तलोकं वै विरेचे क्षणतोऽद्भुतम् ॥ दीप्त्या परमया युक्तं निवासार्थं स्वयम्भुवः ॥ ३१ ॥ तथैव विष्णो
स्त्वपरं वैकुण्ठाख्यं महोज्ज्वलम् ॥ विरेचे क्षणतो दिव्यं नानाश्चर्यसमन्वितम् ॥ ३२ ॥ अमरेशगृहन्दिव्यं तथैवाद्भुतमुत्तमम् ॥ विरेचे विश्वकर्मासौ
सर्वैश्चर्यसमन्वितम् ॥ ३३ ॥ गृहाणि लोकपालानां विरेचे सुन्दराणि च ॥ तद्वत्स प्रीतितो दिव्यान्यद्भुतानि महान्ति च ॥ ३४ ॥ अन्येषामम

रुद्र सं० २

पा० ख० ३

अ० ३८

363

॥ १२७ ॥

राणां च सर्वेषां क्रमशस्तथा ॥ सदनानि विचित्राणि रचितानि च तेन वै ॥ ३५ ॥ विश्वकर्मा महाबुद्धिः प्राप्तशम्भुमहावरः ॥ विरेचे क्षणतः सर्वं
 शिवतुष्ट्यर्थमेव च ॥ ३६ ॥ तथैव चित्रं परमं महोज्ज्वलं महाप्रभं देववरैस्सुपूजितम् ॥ गिरीशचिह्नं शिवलोकसंस्थितं सुशोभितं शम्भुगृहं
 चकार ॥ ३७ ॥ एवम्भूता कृता तेन रचना विश्वकर्मणा ॥ विचित्रा शिवतुष्ट्यर्थं हराश्चर्या महोज्ज्वला ॥ ३८ ॥ एवं कृत्वाखिलं चेदं व्यवहारं च
 लौकिकम् ॥ पर्य्येक्षिष्ट मुदा शम्भ्वागमनं स हिमाचलः ॥ ३९ ॥ इति प्रोक्तमशेषेण वृत्तान्तम्प्रमुदावहम् ॥ हिमालयस्य देवर्षे किम्भूयः श्रो
 तुमिच्छसि ॥ ४० ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां तृतीये पार्वतीखण्डे मण्डपादिरचनावर्णनं नामाष्टत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३८ ॥
 नारद उवाच ॥ ॥ विधे तात महाप्राज्ञ विष्णुशिष्य नमोऽस्तु ते ॥ अद्भुतेयं कथाश्रावि त्वत्तोऽस्माभिः कृपानिधे ॥ १ ॥ इदानीं श्रोतुमि
 च्छामि चरितं शशिमौलिनः ॥ वैवाहिकं सुमांगल्यं सवार्धौघविनाशनम् ॥ २ ॥ किं चकार महादेवः प्राप्य मङ्गलपत्रिकाम् ॥ तां श्रावय कथां
 दिव्यां शङ्करस्य परात्मनः ॥ ३ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ शृणु वत्स महाप्राज्ञ शाङ्करम्परमं यशः ॥ यच्चकार महादेवः प्राप्य मङ्गलपत्रिकाम् ॥
 ॥ ४ ॥ अथ शम्भुर्गृहीत्वा तां मुदा मङ्गलपत्रिकाम् ॥ विजहास प्रहृष्टात्मा मानन्तेषां व्यधाद्विभुः ॥ ५ ॥ वाचयित्वा च तां सम्यक्स्वी
 चकार विधानतः ॥ तज्जनान्यापयामास बहुसम्मान्य चादृतः ॥ ६ ॥ उवाच मुनिवर्गास्तान्कार्य्यं सम्यक् कृतं शुभम् ॥ आगन्तव्यं
 विवाहे मे विवाहस्स्वीकृतो मया ॥ ७ ॥ इत्याकर्ण्य वचश्शम्भोः प्रहृष्टास्ते प्रणम्य तम् ॥ परिक्रम्य ययुर्धाम शंसन्तः स्वं विधिम्परम् ॥ ८ ॥
 अथ देवेश्वरश्शम्भुस्सामरस्त्वां मुने द्रुतम् ॥ लौकिकाचारमाश्रित्य महालीलाकरः प्रभुः ॥ ९ ॥ त्वमागतः परप्रीत्या प्रशंसंस्त्वं विधिम्परम् ॥
 प्रणमंश्च नतस्कन्धो विनीतात्मा कृताञ्जलिः ॥ १० ॥ अस्तौस्सुजयशब्दानि समुच्चार्य मुहुर्मुहुः ॥ निदेशं प्रार्थयंस्तस्य प्रशंसंस्त्वं विधि
 म्मुने ॥ ११ ॥ ततश्शम्भुः प्रहृष्टात्मा दर्शयँल्लौकिर्की गतिम् ॥ उवाच मुनिवर्य त्वां प्रीणयञ्छुभया गिरा ॥ १२ ॥ शिव उवाच ॥ प्रीत्या
 शृणु मुनिश्रेष्ठ ह्यस्मत्तोऽद्यवदामि ते ॥ ब्रुवे तत्त्वां प्रियो मे यद्भक्तगजशिरोमणिः ॥ १३ ॥ कृतं महत्तपो देव्या पार्वत्या तव शासनात् ॥ तस्यै वरो
 मया दत्तः पतित्वे तोषितेन वै ॥ १४ ॥ करिष्येऽहं विवाहं च तस्या वश्यो हि भक्तितः ॥ सप्तर्षिभिस्साधितञ्च तल्लग्नं शोधितञ्च तैः ॥ १५ ॥ अद्य
 तस्सप्तमे चाह्नि तद्भविष्यति नारद ॥ महोत्सवं करिष्यामि लौकिर्की गतिमाश्रितः ॥ १६ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्य शंकरस्य परा

शि० पु०
॥ १३८ ॥

मनः ॥ प्रसन्नधीः प्रभुव्रत्वा तात त्वं वाक्यमब्रवीः ॥ १७ ॥ नारद उवाच ॥ भवतस्तु व्रतमिदम्भक्तवश्यो भवान्यतः ॥ सम्यक् कृतं च भवता
पार्ष्णीमानसेक्षितम् ॥ १८ ॥ कार्यं मत्सदृशं किञ्चित्कथनीयन्त्वया विभो ॥ मत्वा स्वसेवकं मां हि कृपां कुरु नमोऽस्तुते ॥ १९ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥
इत्युक्तस्तु त्वया शम्भुश्शंकरो भक्तवत्सलः ॥ प्रन्युवाच प्रसन्नात्मा सादरं त्वां मुनीश्वर ॥ २० ॥ ॥ शिव उवाच ॥ विष्णुप्रभृतिदेवाँश्च मुनी
न्निस्त्राणानि ध्रुवम् ॥ त्वन्निमन्त्रय मद्राण्या मुनेऽन्यानपि सर्वतः ॥ २१ ॥ सर्व आयान्तु सोत्साहान्मन्त्रैश्चोभासमन्विताः ॥ सखीसुतगणाः
प्रीत्या मम शासनमौश्वात् ॥ २२ ॥ नागमिष्यन्ति ये त्वत्र मद्विवाहोत्सवं मुने ॥ ते स्वकीया न मन्तव्या मया देवादयः खलु ॥ २३ ॥ ब्रह्मो
वाच ॥ इतीशान्नां ततो धृत्वा भवाञ्छङ्करवल्लभः ॥ सर्वात्रिमन्त्रयामास तं तं गत्वा द्रुतं मुने ॥ २४ ॥ शम्भुपकण्ठमागत्य द्रुतं मुनिवरो भवान् ॥
तद्भृत्यास्तत्र सन्तस्थौ तदाज्ञाम्प्राप्य नारद ॥ २५ ॥ शिवोऽपि तस्थौ सोत्कण्ठस्तदागमनलालसः ॥ स्वगणैस्सोत्सवैस्सर्वैर्नृत्यद्विस्सर्वतो दिशः
॥ २६ ॥ एतस्मिन्नेव काले तुरचयित्वा स्ववेषकम् ॥ आजगामाच्युतशीघ्रं कैलासं सुपरिच्छदः ॥ २७ ॥ शिवम्प्रणम्य सद्भक्त्या सदास्समदलो
मुदा ॥ तदाज्ञाम्प्राप्य सन्तस्थौ सुस्थाने प्रीतमानसः ॥ २८ ॥ तथाहं स्वगणैराशु कैलाममगमं मुदा ॥ प्रभुम्प्रणम्यातिष्ठं वै मानन्दस्स्वगण
न्वितः ॥ २९ ॥ इन्द्रादयो लोकपाला आययुस्सपरिच्छदाः ॥ तथैवालङ्कृतास्सर्वे सोत्सवारसकलत्रकाः ॥ ३० ॥ तथैवं मुनयो नागास्सिंहा
उपसुरास्तथा ॥ आययुश्चापरेऽपीह सोत्सवास्सुनिमन्त्रिताः ॥ ३१ ॥ महेश्वरस्तदा तत्रागतानां च पृथक् पृथक् ॥ सर्वेषाममगम्यानां सत्का
व्यदधान्मुदा ॥ ३२ ॥ अथोत्सवो महानासीत्कैलासे परमोऽद्भुतः ॥ नृत्यादिकन्तदा चक्रुर्यथायोग्यं सुरस्त्रियः ॥ ३३ ॥ एतस्मिन्समये देवा
विष्णवाद्या ये समागताः ॥ यात्रां कारयितुं शम्भोस्तत्रोषुस्तेऽखिला मुने ॥ ३४ ॥ शिवाज्ञप्तस्तदा सर्वे मदीयमिति यन्त्रिताः ॥ शिवकार्यमिदं सर्वं
चक्रिरे शिवसेवनम् ॥ ३५ ॥ मातरस्सप्त तास्तत्र शिवभूषाविधिम्परम् ॥ चक्रिरे च मुदा युक्ता यथायोग्यन्तथा पुनः ॥ ३६ ॥ तस्य स्वामाविको
वेषो भूषाविधिरभूत्तदा ॥ तस्येच्छया मुनिश्रेष्ठ परमेशस्य सुप्रभोः ॥ ३७ ॥ इन्द्रश्च मुकुटस्थाने सान्निध्यमकरोत्तदा ॥ लोचनं सुंदरं ह्यासीत्तृती
यन्तिलकं शुभम् ॥ ३८ ॥ कर्णाभरणरूपौ च यौ हि सर्पौ प्रकीर्तितौ ॥ कुण्डलेऽभवतान्तस्य नानारत्नान्विते मुने ॥ ३९ ॥ अन्यांगसंस्थिता
स्सर्पास्तदंगभरणानि च ॥ बभूवुरतिरम्याणि नानारत्नमयानि च ॥ ४० ॥ विभूतिरंगरागोऽभूच्चन्दनादिसमुद्भवः ॥ तद्भुकूलमभूद्दिव्यं गजचर्मदि
मुन्दरम् ॥ ४१ ॥ ईदृशं सुन्दरं रूपं जातं वर्णातिदुष्करम् ॥ ईश्वरोऽपि स्वयं साक्षादैश्वर्यं लब्धवान्स्वतः ॥ ४२ ॥ ततश्च सर्वे सुरपक्षदानवा नागाः

रुद्र सं० २
पा० ख० ३
अ० ३९

३६४

॥ १३८ ॥

विष्णो महर्षयः ॥ तमेत्यस्य विवस्वति विवस्वतो महोत्सवाः प्रोचुर्ब्रह्मो मदान्विताः ॥ ४३ ॥ सर्व ऊचुः ॥ गच्छ गच्छ महादेव विवाहार्थं महेश्वर ॥
 विजया महादेवाः ॥ ४४ ॥ ततो विष्णुर्वाचं प्रस्तावमदृशं वचः ॥ प्रणम्य शंकरं भक्त्या विज्ञानप्रीतमानसः ॥
 ॥ ४५ ॥ ॥ विष्णुर्वाच ॥ त्वं महादेव विष्णुर्वाच ॥ कार्यकर्ता स्वभक्तानां विज्ञतिं शृणु मे प्रभो ॥ ४६ ॥ गृह्योक्तविधिना शम्भो स्व
 विवस्वतः शंकर ॥ निर्गन्तव्यं देव्या कर्म कर्तुमिहाहमि ॥ ४७ ॥ त्वया च क्रियमाणे तु विवाहस्य विधौ हर ॥ स एव हि तथा लोके सर्वः
 भुल्यातितापुनात् ॥ ४८ ॥ सण्डलम्यावनत्रापीलुपन्तत्कुलधमतः ॥ काश्य प्रीततो नाथ लोके स्वं ख्यापयन् यशः ॥ ४९ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥
 एवमुक्तमवाच विष्णुतापुनेन ॥ लोकिकं वैदिकं कर्म चकार स ॥ ५० ॥ अहं ह्यधिष्ठानस्तेन सर्वमभ्युदयोचितम् ॥ अकुर्व
 मुनिभिः प्रस्तावितं कर्म चादरात् ॥ ५१ ॥ कण्वो बृहस्पतिश्शक्तिर्जमदग्निः पराशरः ॥ ५२ ॥
 साकेण्डेयश्चिल्लोकाद्विष्णोः ॥ अगस्त्यश्च वने ॥ तस्मिन्निशानादौज्य महासुने ॥ ५३ ॥ दधीचिरुपमन्युश्च भगद्वाजोऽकृतव्रणः ॥
 विष्णुर्वाचोऽपि ॥ तस्मिन्निशानादौज्य महासुने ॥ ५४ ॥ एत चान्ये च ददध आगताश्शिवसन्निधम् ॥ मया सुनोदितास्तत्र चक्रुस्ते विधिव
 त्किंचन ॥ ५५ ॥ यदोक्तविधया देवे देव्येदेव पाशाज्जित्वा ॥ वक्रपद्मेण कृत्वा कौतुकमंगलम् ॥ ५६ ॥ ऋग्यजुस्सामसूक्तेस्तु तथा नानाविधैः
 रिपु ॥ सात्यकिः ॥ अग्नि चक्रुः प्रीत्यर्पयाम्यन्विताः ॥ ५७ ॥ ब्रह्मणा पूजितं प्रीत्या चक्रुस्ते शम्भुना मया ॥ मण्डलस्थसुराणां च सर्वेषां विघ्नशान्तये
 ॥ ५८ ॥ तत्परिश्रवस्तु ननुतु ॥ इत्युवाच ॥ लोकिकं वैदिकं कर्म ननाम च मुदा द्विजान् ॥ ५९ ॥ अथ सर्वेश्वरे विप्रान् देवान्कृत्वा
 पुरस्तरान् ॥ निम्नतारुतुवा तस्मात्प्रेत्यसात्वर्वातमात् ॥ ६० ॥ बहिः कैलासकुधरं शम्भुस्तस्थौ मुदान्वितः ॥ देवैस्सह द्विजैश्चैव नाना
 स्वीकान्कः प्रभुः ॥ ६१ ॥ ततोऽस्यो महाभासी तत्र देवादिभिः कृतः ॥ सन्तुष्टयं महेशस्य गानवाद्यसुनृत्यकः ॥ ६२ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे
 विष्णुर्वाचोऽहमिहेतां तृतीयां पार्वतीखण्डे देवनिमन्त्रणदेवागमनशिवयात्रावर्णनं नामैकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ३९ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ अथ शम्भुः
 पुराणं तन्मन्त्रं सफलान्गणान् ॥ आज्ञापयामास मुदा गन्तुं स्वेन च तत्र वै ॥ १ ॥ ॥ शिव उवाच ॥ अपि यूयं सह मया भगच्छध्वं गिरः
 पुरम् ॥ त्रियदृणानिहाम्याप्य महोत्सवपुष्पमम् ॥ २ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ अथ ते समनुज्ञता गणेशा निर्ययुर्मुदा ॥ स्वं स्वं बलमुपादाय ताव
 दयन्निदताम्यहम् ॥ ३ ॥ अभ्यगाच्छ्वकर्णश्च गणकोट्या गणेश्वरः ॥ शिवेन सार्द्धं संगन्तुं हिमाचलपुरम्प्रति ॥ ४ ॥ दशकोट्या केकराशो

शि० पु०

॥ १३९ ॥

गणानां स महोत्सवः ॥ अष्टकोट्या च विकृतो गणानां गणनायकः ॥ ५ ॥ चतुष्कोट्या विशाखश्च गणानां गणनायकः ॥ पारिजातश्च नवभिः को
टिभिर्गणपुंगवः ॥ ६ ॥ पटिस्सर्वातकः श्रीमांस्तथैव विकृताननः ॥ गणानान्दुन्दुभोऽष्टाभिः कोटिभिर्गणनायकः ॥ ७ ॥ पञ्चभिश्च कपालाख्यो
गणेशः कोटिभिस्तथा ॥ षड्भिस्सन्दारको वीरो गणानां कोटिभिर्मुने ॥ ८ ॥ कोटिकोटिभिरेवह कन्दुकः कुण्डकस्तथा ॥ विष्टम्भो गणपोऽष्टाभि
र्गणानां कोटिभिस्तथा ॥ ९ ॥ सहस्रकोट्या गणपः पिप्पलो मुदितो ययौ ॥ तथा सनादको वीरो गणेशो मुनिसत्तम ॥ १० ॥ आवेशनस्तथा
ष्टाभिः कोटिभिर्गणनायकः ॥ महाकेशस्सहस्रेण कोटीनां गणपो ययौ ॥ ११ ॥ कुण्डो द्वादशकोट्या हि तथा पर्वतको मने ॥ अष्टाभिः कोटि
भिर्वीरस्समगाच्चन्द्रतापनः ॥ १२ ॥ कालश्च कालकश्चैव महाकालश्शतेन वै ॥ कोटीनां गणनाथो हि तथैवाग्निकनामकः ॥ १३ ॥ कोट्याग्निमुख
एवागाद् गणानां गणनायकः ॥ आदित्यमूर्द्धा कोट्या च तथा चैव घनावहः ॥ १४ ॥ सद्बाहश्शतकोट्या हि कुमुदो गणपस्तथा ॥ अमोघः को
किलश्चैव शतकोट्या गणाधिपः ॥ १५ ॥ सुमन्त्रः कोटिकोट्या च गणानां गणनायकः ॥ काकपादोदरः कोटिषष्ट्या सन्तानकस्तथा ॥ १६ ॥
महाबलश्च नवभिर्मधुपिङ्गश्च कोकिलः ॥ नीलो नवत्या कोटीनां पूर्णभद्रस्तथैव च ॥ १७ ॥ सप्तकोट्या चतुर्वक्त्रः करणो विशकोटिभिः ॥ ययौ
नवतिकोट्या तु गणेशानोऽहिरोमकः ॥ १८ ॥ यज्वाक्षश्शतमन्युश्च मेघमन्युश्च नारद ॥ तावत्कोट्या ययुस्सर्वे गणेशा हि पृथक् पृथक् ॥ १९ ॥
काष्ठागूष्ठश्चतुष्पष्ट्या कोटीनां गणनायकः ॥ विरूपाक्षस्सुकेशश्च वृषभश्च सनातनः ॥ २० ॥ तालकेतुः षडास्यश्च चञ्चालश्च सनातनः ॥
संवर्तकस्तथा चैत्रो लकुलीशस्स्वयं प्रभुः ॥ २१ ॥ लोकान्तकश्च दीप्तात्मा तथा दैत्यान्तको मुने ॥ देवो भृङ्गिरिटिश्श्रीमान्देवदेव
प्रियस्तथा ॥ २२ ॥ अशनिर्भानुकश्चैव चतुष्पष्ट्या सहस्रशः ॥ ययुश्शिवविवाहार्थं शिवेन सहसोत्सवाः ॥ २३ ॥ भूतकोटिसह
स्रेण प्रमथाः कोटिभिस्त्रिभिः ॥ वीरभद्रश्चतुष्पष्ट्या गेमजानान्त्रिकोडिभिः ॥ २४ ॥ कोटिकोटिसहस्राणां शतैर्विशतिभिर्वृताः ॥ २५ ॥
तत्र जम्बुश्च नन्द्याद्या गणपाश्शंकरोत्सवे ॥ २६ ॥ क्षेत्रपालो भैरवश्च कोटिकोटिगणैर्बुतः ॥ उद्बाहश्शंकरस्येत्याययौ प्रीत्या महो
त्सवः ॥ २६ ॥ एते चान्ये च गणपा असङ्ख्याता महाबलाः ॥ तत्र जम्बुर्महाप्रीत्या सोत्साहाश्शंकरोत्सवे ॥ २७ ॥ सर्वे सहस्रहस्ताश्च जटासु
कुटधारिणः ॥ चन्द्ररेखावतंसाश्च नीलकण्ठास्त्रिलोचनाः ॥ २८ ॥ रुद्राक्षभरणास्सर्वे तथा सद्भस्मधारिणः ॥ हारकुण्डलकेशमुरमुकुटाद्यैरलङ्कृताः ॥
॥ २९ ॥ ब्रह्मविष्ण्वन्द्रसंकाशा अणिमादिगुणैर्गुताः ॥ सूर्यकोटिप्रतीकाशास्तत्र रेजुर्गणेश्वराः ॥ ३० ॥ पृथ्वीचारिणः केचित् केचित्पातालचारिणः ॥

रुद्र म० २

पा० ल० ३

अ० ४०

361

॥ १३९ ॥

केचिद्योमचराः केचित्सप्तस्वर्गचरा मुने ॥ ३१ ॥ किम्बहुक्तेन द्वर्षे संवलोकनिवासिनः ॥ आयुस्स्वगणाश्शम्भोः प्रीत्या वै शङ्करोत्सवे ॥ ३२ ॥
 इत्थन्देवैर्गणैश्चान्यैस्सहितशङ्करः प्रभुः ॥ यथा हिमगिष्पुं विवाहार्थं निजस्य वै ॥ ३३ ॥ यथा जगाम सर्वेशो विवाहार्थं सुगदिभिः ॥ तदा
 तत्राभूदन्तं तच्छृणु न्वं मुनीश्वर ॥ ३४ ॥ रुद्रस्य भगिनो भूत्वा चण्डी सन्सवसंगुता ॥ तत्राजगाम सुप्रीत्या परेषां सुभयावहा ॥ ३५ ॥ प्रेतास
 त्माहूता सर्पाभाणधोपता ॥ पूर्ण कलः प्रदाय हेमं मर्षि महाप्रभम् ॥ ३६ ॥ स्वपरीवाम्सयुक्ता दीप्तास्या दीप्तलोचना ॥ कुतूहलम्प्रकुर्वन्ती
 जानदपां महाबला ॥ ३७ ॥ तत्र भूतगणा दिव्या निहणाः कोटिशो मुने ॥ विगजन्ते स्म बहुशस्तथा नानाविधास्तदा ॥ ३८ ॥ तैस्समेता प्रत
 श्चण्डा जगाम विकृतानना ॥ कुतूहलान्विता प्रीता प्रीत्युपद्रवकारिणी ॥ ३९ ॥ चण्ड्या सर्वे रुद्रगणाः पृष्ठतश्च कृतास्तदा ॥ कोट्येकादशसंस्थाका
 रौद्रप्रियाश्च ते ॥ ४० ॥ तदा डमरुनिर्घोषैरपमना उज्जतवचन ॥ भेरीझंकारशब्देन रागानां निजदेन च ॥ ४१ ॥ तथा हुन्दुभिर्निर्घोषैश्शब्दः
 तिलहलोऽभवत् ॥ कुर्वन्नगन्मगलेन नागैर्मगलनगत ॥ ४२ ॥ गणानां पृष्ठतो भूत्वा सर्वे देवास्समुत्सुकाः ॥ अन्वसुस्सर्वसिद्धाश्च लोक
 भालादिभ्यः मुने ॥ ४३ ॥ मध्ये व्रजन् रमेशोऽयं गरुडासनमाश्रितः ॥ गुह्यमे धियमाणेन छत्रेण महता मुने ॥ ४४ ॥ चामरैर्वीज्यमानोऽसौ
 स्यगणैः परिघातितः ॥ पार्श्वैर्विलसद्भिश्च नन्दजानिधिभक्तिः ॥ ४५ ॥ तथाऽहमप्यशोभं वै व्रजन्मार्गे विराजितः ॥ वेदैर्दूर्तिधरैश्चास्त्रैः दुरणैराग
 र्भितः ॥ ४६ ॥ सप्ततारिमहासिद्धैरप्यप्यभिनिस्तुतः ॥ परिघैः संयुतो हि शिवसेयनतत्परः ॥ ४७ ॥ स्वसैन्यमध्यगश्शक्र एव
 वक्त्राणि ॥ तत्रावधूषितोऽयन्ते व्रजन् तत्र सुयोगः ॥ ४८ ॥ तदा तु व्रजन्तान्ते ऋषयो बहवश्च ते ॥ धिक्कृतिं चोत्कण्ठा
 मिश्रितं चोत्कण्ठावति ॥ ४९ ॥ शाकिन्यो यान्ते यान्ते च ॥ दृष्ट्वागन्तव्यः ॥ सतप्रेतपिशुनाश्च तथान्ये प्रमथादयः ॥ ५० ॥ तन्मुह्यन्ते यो तदा
 हुन्दुमप्युत्तमः ॥ गन्धर्वाः किन्नरा जम्बूद्वीपादिभ्यः हविताः ॥ ५१ ॥ जगतो मानसस्यो देवकन्याश्च सर्वशः ॥ गायत्री चैव सावित्री चैव
 तारामन्त्रादिभ्यः ॥ ५२ ॥ एताश्चान्याश्च देवाः ॥ गन्धर्वो भवमानसः ॥ उदारश्शंकरस्येति जग्मुस्सर्वा मुदान्विताः ॥ ५३ ॥ शुद्धस्फटिकसकाशो वृषभ
 तवसुन्दरः ॥ यो धर्म उच्यते वेदैश्चास्त्रैः डमरुनिर्घोषैः ॥ ५४ ॥ तदास्त्रो महातेजो धूम्रं धर्मवत्सलः ॥ शुशुभेजीव उर्वारिविनस्सकलैर्व्रजन्
 तदा ॥ तन्निमित्तमेतन्मन्त्रैर्महानिभिर्वनो महेष्ठी बहुलोऽत्यलङ्कृतः ॥ हिमालयाद्वन्ध्रधरस्य संत्रजय पाणिप्रहार्य मदनं शिवायाः ॥ ५५ ॥
 तन्मुने शङ्करोऽयं सप्तस्वर्गमोक्षवन् ॥ दिवालयतु तद्वै नदधृतं नृणु नारद ॥ ५६ ॥ इति श्रीशिवमहाप्रसंगे द्वितीयाया रुद्रसंहितायान्तर्गता

शि० ५०

॥ १४० ॥

शर्वतीखण्डे यात्रावर्गनं नाम चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४० ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ततस्सम्मन्य च मिथः प्राप्याज्ञां शंकरीं हरिः ॥ मुने त्वामप्रेपयामास प्रथमं कुधरालयम् ॥ १ ॥ अथ प्रणम्य सर्वेशं गतस्त्वं नारदाग्रतः ॥ हरिणा नोदितः प्रीत्या हिमाचलगृहम्प्रति ॥ २ ॥ त्वं मुनेऽपश्य आत्मानं गत्वा तद् ब्रीडयान्वितम् ॥ कृत्रिमं रचितं तत्र विस्मितो विश्वकर्मणा ॥ ३ ॥ श्रान्तस्त्वमात्मना तेन कृत्रिमेण महामुने ॥ अवलोका परस्सोऽभूच्चरितं विश्वकर्मणः ॥ ४ ॥ प्रविष्टो मण्डपन्तस्य हिमाद्रे रत्नचित्रितम् ॥ सुवर्णकलशैर्जुष्टं रम्भादिबहुशोभितम् ॥ ५ ॥ सहस्रस्तम्भसंयुक्तं विचित्रम्परमाद्भुतम् ॥ वेदिकां च तथा दृष्ट्वा विस्मयं त्वं मुने ह्ययाः ॥ ६ ॥ तदावोच स मुने नारदश्च त्वं नगेश्वरम् ॥ विस्मितोऽतीव मनसि नष्टज्ञानो विमूढधीः ॥ ७ ॥ आगतास्ते किमधुना देवा विष्णुपुरोगमाः ॥ तथा महर्षयस्सर्वे सिद्धा उपसुरास्तथा ॥ ८ ॥ महादेवो वृषा हृदो गणेश्वर परिवारितः ॥ आगतः किं विवाहार्थं वद तथ्यं नगेश्वर ॥ ९ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्येवं वचनं श्रुत्वा तव विस्मितचेतसः ॥ उवाच त्वां मुने तथ्यं वाक्यं स हिमवान् गिरिः ॥ १० ॥ हिमवानुवाच ॥ हे नारद महाप्राज्ञागतो नैवाधुना शिवः ॥ विवाहार्थं च पार्वत्यास्सगणस्सवरा नकः ॥ ११ ॥ विश्वकर्मकृत चित्रं विद्धि नारद सद्दिया ॥ दिस्मदं त्यज देवर्षे स्वस्थो भव शिवं स्मर ॥ १२ ॥ भुक्त्वा विश्रम्य सुप्रीतः कृपां कृत्वा ममोपरि ॥ मैनाकादिधौस्सार्द्धं गच्छ त्वं शंकरान्तिकम् ॥ १३ ॥ एभिस्समेतो गिरिभिर्महामते संप्रार्थ्य शीघ्रं शिवमत्र चानय ॥ देवैस्समेतं च महर्षिसंघैस्सुरासुरैश्चितपादपद्मवम् ॥ १४ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ तथेति चोक्त्वागम आशु हि त्वं सदैव तैश्शैलसुतादिभिश्च ॥ तत्रत्यकृत्यं भुविधाय भुक्त्वा महामनास्त्वं शिवसन्निधानम् ॥ १५ ॥ तत्र दृष्टो महादेवो देवादिपरिवारितः ॥ नमस्कृतस्त्वया दीप्तशैलैस्तैर्भक्तितश्च वै ॥ १६ ॥ तदा मया विष्णुना च सर्वे देवास्सवासवाः ॥ पप्रच्छुस्त्वां मुने सर्वे रुद्रस्यानुचरास्तथा ॥ १७ ॥ विस्मिताः पर्वतान्दृष्ट्वा सन्देहा कुलमानसाः ॥ मैनाकसह्यमेर्वाद्यात्रानालंकारसंयुतान् ॥ १८ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ हे नारद महाप्राज्ञ विस्मितस्त्वं हि दृश्यसे ॥ सत्कृतोऽसि हिमागेन किं न वा वद विस्तरात् ॥ १९ ॥ एते कस्मात्समायाताः पर्वता इह सत्तमाः ॥ मैनाकसह्यमेर्वाद्यास्सुप्रतापास्स्वलंकृताः ॥ २० ॥ कन्यां दास्यति शलोऽसौ स भवे वा न नारद ॥ हिमालयगृहे तात किं भवत्यद्य तद्वद ॥ २१ ॥ इति सन्दिग्धमनसामस्माकं च दिवो कसाम् ॥ वद त्वं पृच्छमानानां सन्देहं हर हृवन् ॥ २२ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्याकर्ण्य वचस्तेषां विष्णवादीनान्दिवौकसाम् ॥ अवोचस्तान्मुने त्वं हि विस्मितस्त्वाष्ट्रमायया ॥ २३ ॥ एकान्तमाश्रित्य च मां हि विष्णुमभापथा वाक्यमिदं मुने त्वम् ॥ शचीपतिं सर्वसुरेश्वरं वै पक्षच्छिदं पूर्वाणु

रुद्र सं० २

पा० ख० ३

अ० ४१

360

॥ १४० ॥

[illegible]

शि० पु०

॥ १४१ ॥

हिमाचलः ॥ मायया मम किं कार्यं वद विष्णो यथातथम् ॥ ४८ ॥ हे ब्रह्मन् शक्र मुनयस्सुरा ब्रून् यथार्थतः ॥ मायया मम किं कार्यं कन्यां दास्यति
चेद्गिरिः ॥ ४९ ॥ केनाप्युपायेन फलं हि साध्यमित्युच्यते पण्डितैर्न्यायविद्भिः ॥ तस्मात्सर्वैर्गम्यतां शीघ्रमेव कार्यार्थिभिर्विष्णुपुरोगमैश्च ॥ ५० ॥
॥ ब्रह्मोवाच ॥ एवं संवदमानोऽसौ देवैश्शम्भुरभूत्तदा ॥ कृतः स्मरेणेव वशी वशं वा प्राकृतो नरः ॥ ५१ ॥ अथ शम्भ्वाज्ञया सर्वे विष्ण्वाद्या
निर्जरास्तदा ॥ ऋषयश्च महात्मानो ययुर्मोहभ्रमापहम् ॥ ५२ ॥ पुरस्कृत्य मुने त्वां च पर्वतांस्तान्सविस्मयाः ॥ हिमाद्रेश्च तदा जग्मुर्मन्दिर
परमाद्भुतम् ॥ ५३ ॥ अथ विष्ण्वादिसंयुक्तो मुदितैस्त्वबलैर्युतः ॥ आजगामोप हैमागपुरं प्रमुदितो हरः ॥ ५४ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे
द्वितीयायां रुद्रसंहितायां तृतीये पार्वतीखण्डे मण्डपरचनावर्णनं नामैकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४१ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ अथाकर्ण्य गिरीशश्च
निजपुर्व्युपकण्ठनः ॥ प्राप्तमीशं सर्वगं वै मुमुक्षेति हिमालयः ॥ १ ॥ अथ सम्भृतसम्भारस्सम्भाषां कर्तुमीश्वरम् ॥ शैलान्प्रस्थापयामास ब्राह्मणा
पि सर्वशः ॥ २ ॥ स्वयं जगाम सद्रक्त्या प्राणेषुन्द्रष्टुमीश्वरम् ॥ भक्त्युद्भुतमनाश्रुतैः प्रशंसन् स्वविधिमुदा ॥ ३ ॥ देवसेनां तदा दृष्ट्वा हिम
गन्विस्मयं गतः ॥ जगाम सम्मुखस्तत्र धन्योऽहमिति चिन्तयन् ॥ ४ ॥ देवा हि तद्वलं दृष्ट्वा विस्मयम्परमं गताः ॥ आनन्दम्परमं प्रापुर्देवाश्च
गिर्यस्तथा ॥ ५ ॥ पर्वतानां महासेना दवानां च तथा मुने ॥ मिलित्वा विराजेव पूर्वपश्चिमसागरौ ॥ ६ ॥ परस्परं समिलित्वा देवाश्च पर्वता
स्तथा ॥ कृतकृत्यन्तथात्मानम्मेनिगे परया मुदा ॥ ७ ॥ अथैश्वर्यपुरो दृष्ट्वा प्रणनाम हिमालयः ॥ सर्वे प्राणेश्वरियो ब्रह्मणाश्च सदाशिवम् ॥
॥ ८ ॥ वृषभस्थम्प्रसन्नास्यज्ञानाभरणभूषितम् ॥ दिव्यावयवलावण्यप्रकाशितदिगन्तरम् ॥ ९ ॥ सुसूक्ष्माहतसत्पट्टवस्त्रशोभिन्विग्रहम् ॥ सद्रत्न
विलसन्मौलिं विहसन्तं शुचिप्रभम् ॥ १० ॥ भूपाभूताहियुक्तांगमद्भुतावयवप्रभम् ॥ दिव्यद्युतिं सुरेशैश्च सेवितङ्करचामरैः ॥ ११ ॥ वामस्थिता
च्युतन्दक्षभावस्थितविभुम्प्रभुम् ॥ पृष्ठस्थितहेमि पृष्ठपार्श्वस्थितसुगदिकम् ॥ १२ ॥ नानाविधिसुगद्यैश्च संस्तुतं लोकशंकरम् ॥ स्वहेत्वात्ततुं
ब्रह्म सर्वेशं वरदायकम् ॥ १३ ॥ सगुणं निर्गुणं चापि भक्ताधीनं कृपाकरम् ॥ प्रकृतेः पुरुषस्यापि परं सच्चित्सुखात्मकम् ॥ १४ ॥ प्रभोर्दक्षिण
भागे तु ददर्श हरिमच्युतम् ॥ विनतातनयारूढं दानाभूषणभूषितम् ॥ १५ ॥ प्रभोश्च वामभागे तु मुने मां सन्ददर्श ह ॥ चतुर्मुखं महाशोभं स्वारी
वारसंयुतम् ॥ १६ ॥ एतौ सुरेश्वरौ दृष्ट्वा शिवम्यानित्रिभौ पण्डितौ ॥ प्रणनाम गिरीशश्च सपरीवार आदरात् ॥ १७ ॥ तथा शिवस्य पृष्ठे च पार्श्वे

१ शक्रमित्यर्थः

रुद्र सं० २

पा० ख० ३

अ० ४२

३५१

॥ १४१ ॥

[illegible]

शि० पु०

॥ १४२ ॥

नत्पराऽभवत् ॥ इतश्चाभ्यधिको यो वै स च कीदृग्भविष्यति ॥ १२ ॥ एतस्मिन्नन्तरे यथा मणिग्रीवादयश्च ये ॥ तेषां सेना तया दृष्टा शोभा
पिद्विगुणीकृता ॥ १३ ॥ तत्पतिं च मणिग्रीवं दृष्ट्वा शोभान्वितं हि सा ॥ अयं रुद्रश्शिवास्वामी मेना प्राहेति हर्षिता ॥ १४ ॥ नायं रुद्रश्शि
वास्वामी सेवकोऽयं शिवस्य वै ॥ इत्यवोचोऽगपत्न्यै त्वं तावद्वह्निस्स आगतः ॥ १५ ॥ ततोऽपि द्विगुणां शोभां दृष्ट्वा तस्य च साब्रवीत् ॥ रुद्रोऽ
यं गिरिजास्वामी तदा नेति त्वमब्रवीः ॥ १६ ॥ तावद्यमस्समायातस्ततोऽपि द्विगुणप्रभः ॥ तं दृष्ट्वा प्राह सा मेना रुद्रोऽयमिति हर्षिता
॥ १७ ॥ नेति त्वमब्रवीस्तां वै तावन्निकर्तितरागतः ॥ विभ्राणो द्विगुणां शोभां शुभः पुण्यजनप्रभुः ॥ १८ ॥ तं दृष्ट्वा प्राह सा मे
ना रुद्रोऽयमिति हर्षिता ॥ नेति त्वमब्रवीस्तां वै तावद्वरुण आगतः ॥ १९ ॥ ततोऽपि द्विगुणां शोभां दृष्ट्वा तस्य च साब्रवीत् ॥
रुद्रोऽयं गिरिजास्वामी तदा नेति त्वमब्रवीः ॥ २० ॥ तावद्रायुस्समायातस्ततोऽपि द्विगुणप्रभः ॥ तं दृष्ट्वा प्राह सा मेना रुद्रोऽयमिति हर्षिता ॥
॥ २१ ॥ नेति त्वमब्रवीस्तां वै तावद्धनद आगतः ॥ ततोऽपि द्विगुणां शोभां विभ्राणो गुह्यकाधिपः ॥ २२ ॥ तं दृष्ट्वा प्राह सा मेना रुद्रोऽय
मिति हर्षिता ॥ नेति त्वमब्रवीस्तां वै तावदीशान आगतः ॥ २३ ॥ ततोऽपि द्विगुणां शोभां दृष्ट्वा तस्य च साब्रवीत् ॥ रुद्रोऽयं गिरिजास्वामी
तदा नेति त्वमब्रवीः ॥ २४ ॥ तावदिन्द्रस्समायातस्ततोऽपि द्विगुणप्रभः ॥ सर्वाभरणो नानादिव्यभस्त्रिभवेश्वरः ॥ २५ ॥ तं दृष्ट्वा शंकरस्सोऽ
यमिति सा प्राह मेनका ॥ शक्रस्सुरपतिश्चायं स नेति त्वं तदाब्रवीः ॥ २६ ॥ तावच्चन्द्रस्समायातश्शोभां तद्विगुणां दधत् ॥ दृष्ट्वा तं प्राह रुद्रोऽयं
तां तु नेति त्वमब्रवीः ॥ २७ ॥ तावत्सूर्यस्समायातश्शोभां तद्विगुणां दधत् ॥ दृष्ट्वा तं प्राह सा सोऽयं तां तु नेति त्वमब्रवीः ॥ २८ ॥ तावन्समागता
स्तत्र भृग्वाद्याश्च मुनीश्वराः ॥ तेजसो राशयस्सर्वे स्वशिष्यगणसंयुताः ॥ २९ ॥ तन्मध्ये चैव वागीशं दृष्ट्वा सा प्राह मेनका ॥ रुद्रोऽयं गिरिजा
स्वामी तदा नेति त्वमब्रवीः ॥ ३० ॥ तावद्वह्ना समायातस्तेजसां गशिरुत्तमः ॥ ऋषिवर्यस्तुतस्साक्षाद्वर्मपुंज इव स्तुतः ॥ ३१ ॥ दृष्ट्वा मां तं
तदा मेना महार्हर्षवती मुने ॥ सोऽयं शिवापतिः प्राह तां तु नेति त्वमब्रवीः ॥ ३२ ॥ एतस्मिन्नन्तरे तत्र विष्णुर्देवस्समागतः ॥ सर्वशोभान्वितः श्री
मान्मेघशमामश्चतुर्भुजः ॥ ३३ ॥ कोटिकन्दर्पलावण्यः पीताम्बरधरस्स्वराट् ॥ राजीवलोचनश्शान्तः पक्षीन्द्रवरवाहनः ॥ ३४ ॥ शंखादिलक्षणेयु
क्तो मुकुटादिविभूषितः ॥ श्रीवत्सवशा लक्ष्मीशो ह्यप्रमेयप्रभान्वितः ॥ ३५ ॥ तं दृष्ट्वा तस्मिन्नाक्षयासीन्महाहर्षेण साब्रवीत् ॥ सोऽयं शिवापतिः
माक्षाच्छिवो वै नात्र संशयः ॥ ३६ ॥ अथ त्वं मेनकावाक्यमाकर्ण्यधीच शक्तिदृष्ट ॥ नायं शिवापतिरयं किन्त्वयं केशवो हरिः ॥ ३७ ॥ शंकरा

रुद्र सं० २

पा० ख० ३

अ० ४३

३५४

॥ १४२ ॥

खिलकार्यस्य ह्यधिकारी च तत्प्रियः ॥ अतोऽधिको वरो ज्ञेयस्स शिवः पार्वतीपतिः ॥ ३८ ॥ तच्छोभां वर्णितुं मेने मया नैव हि शक्यते ॥ स
 एवाखिलब्रह्माण्डपतिस्सर्वेश्वरः स्वराट् ॥ ३९ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्याकर्ण्य वचस्तस्य मेना मेने च तां शुभाम् ॥ महाधनां भाग्यवतीं कुलत्रय
 सुखावहाम् ॥ ४० ॥ उवाच च प्रसन्नास्या प्रीतियुक्तेन चेतसा ॥ स्वभाग्यमधिकं चापि वर्णयन्ती मुहुर्मुहुः ॥ ४१ ॥ ॥ मेनोवाच ॥ धन्याहं
 सर्वथा जाता पार्वत्या जन्मनाधुना ॥ धन्यो गिरीश्वरोऽप्यद्य सर्वं धन्यतमं मम ॥ ४२ ॥ ये ये दृष्टा मया देवा नायकास्सुप्रभान्विताः ॥ एतेषां यः
 पतिस्सोऽत्र पतिरस्या भविष्यति ॥ ४३ ॥ अस्याः किं वर्ण्यते भाग्यमपि वर्षशतैरपि ॥ वर्णितुं शक्यते नेव तत्प्रभुप्राप्तिदर्शनात् ॥ ४४ ॥ ॥ ब्रह्मो
 वाच ॥ इत्यवादीञ्च सा मेना प्रेमनिर्भरमानसा ॥ तावत्समागतो रुद्रोऽद्भुतोऽतीकारकः प्रभुः ॥ ४५ ॥ अद्भुतात्मगणास्तात मेनागर्वापहार
 काः ॥ आत्मानं दर्शयन् मायानिर्लिप्तं निर्विकारम् ॥ ४६ ॥ तस्मागतमभिप्रेत्य नारद त्वं मुने तदा ॥ मेनामवोचः सुप्रीत्या दर्शयंस्तं शिवापतिम् ॥
 ४७ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ अयं स शंकरस्साक्षाद्दृश्यतां सुन्दरि त्वया ॥ यदर्थं शिवया तप्तं तपोऽति विपिने महत् ॥ ४८ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥
 इत्युक्ता इषिता मेना त ददर्श मुदा प्रभुम् ॥ अद्भुताकृतिर्मीशानमद्भुतानुगमद्भुतम् ॥ ४९ ॥ तावदेवं समायाता रुद्रसेना महाद्भुता ॥ भूतप्रेतादि
 संयुक्ता नानागणसमन्विता ॥ ५० ॥ वात्यारूपधराः केचित्पताकामर्मस्वनाः ॥ वक्रतुंडास्तत्र केचिद्विरूपाश्चापरे तथा ॥ ५१ ॥ करालाः
 श्मश्रुलाः केचित्केचित्त्वज्रा ह्यलोचनाः ॥ दण्डपाशधराः केचित्केचिन्मुद्गरपाणयः ॥ ५२ ॥ विरुद्रबाहनाः केचिच्छृंगनादविवादिनः ॥ डमरोर्वा
 दिनः केचित्केचिद्गोमुखवादिनः ॥ ५३ ॥ अमुखा विमुखाः केचित्केचिद्गुह्यमुखा गणाः ॥ अकरा विकराः केचित्केचिद्गुह्यकरा गणाः ॥ ५४ ॥
 अनेत्रा बहुनेत्राश्च विशिराः कुशिरास्तथा ॥ अकर्णा बहुकर्णाश्च नानावेषधरा गणाः ॥ ५५ ॥ इत्यादि विवृताकारा अनेके प्रबला गणाः ॥ असं
 ख्यातास्तथा तात महावीरा भयंकराः ॥ ५६ ॥ अंगुल्या दर्शयंस्त्वं तां मुने रुद्रगणैस्ततः ॥ हरस्य सेवकान्पश्य हरं चापि वरानने ॥ ५७ ॥
 असंख्यातान् गणान् दृष्ट्वा भूतप्रेतादिकान् मुने ॥ तत्क्षणादभवत्सा वै मेनका त्राससंकुला ॥ ५८ ॥ तन्मध्ये शंकरं चैव निर्गुणं गुणवत्तरम् ॥
 वृषभस्थं पञ्चवक्त्रं त्रिनेत्रं भूतिभूषितम् ॥ ५९ ॥ कपर्दिनं चन्द्रमौलिं दशहस्तं कपालिनम् ॥ व्याघ्रचर्मोत्तरीयञ्च पिनाकवरपाणिनम् ॥ ६० ॥
 शूलयुक्तं विरूपाक्षं विवृताकारमाकुलम् ॥ गजचर्म वसानं हि वीक्ष्य त्रेसे शिवाप्रभूः ॥ ६१ ॥ चकितां कम्पसंयुक्तां विह्वलां विभ्रमद्वियम् ॥ शिवो
 ज्यमिति चांगुल्या दर्शयंस्तां त्वमब्रवीः ॥ ६२ ॥ त्वदीयं तद्रचः श्रुत्वा वाताहतलता इव ॥ सा पपात द्रुतम्भूमौ मेना दुःखभगा मती ॥ ६३ ॥

शि० पु०

॥ १४३ ॥

किमिदं विकृतं दृष्ट्वा वञ्चिताहं दुराग्रहे ॥ इत्युक्त्वा मूर्च्छिता तत्र मेनका साऽभवत्क्षणात् ॥ ६४ ॥ अथ प्रयत्नेर्विविधेस्सखीभिरुपसेविता ॥ लेभे
संज्ञां शनैर्मेना गिरीश्वरप्रिया तदा ॥ ६५ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां तृतीये पार्वतीखण्डे शिवाद्भुतल्लोकावर्णनं नाम त्रिच
त्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४३ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ संज्ञां लब्ध्वा ततस्सा च मेना शैलप्रिया सती ॥ विललापाति संक्षुब्धा तिरस्कारमथाकरोत् ॥ १ ॥
नत्र तावत्स्वपुत्रींश्च निनिन्द खलिना मुहुः ॥ प्रथमं ते ततः पुत्रीं कथयामास दुर्वचः ॥ २ ॥ ॥ मेनोवाच ॥ मुने पुरा त्वया प्रोक्तं वरिष्यति शिवा
शिवम् ॥ पश्चाद्विमवतः कृत्यं पूजार्थं विनिवेशितम् ॥ ३ ॥ ततो दृष्टं फलं सत्यं विपरीतमनर्थकम् ॥ मुनेऽधमाहं दुर्बुद्धे सर्वथा वञ्चिता त्वया ॥ ४ ॥
पुनस्तया तपस्तप्तं दुष्करं मुनिभिश्च यत् ॥ तस्य लब्धं फलं ह्येतत्पश्यतां दुःखदायकम् ॥ ५ ॥ किं करोमि क्व गच्छामि को मे दुर्ध्वं व्यपोहताम् ॥
कुलादिकं विनष्टं मे विहितं जीवितं मम ॥ ६ ॥ क्व गता ऋषयो दिव्याः श्वश्रूणि त्रोटयाम्यहम् ॥ तपस्विनी च या पत्नी सा धूर्ता स्वयमागता ॥ ७ ॥
केषाञ्चिवापराधेन सर्वं नष्टं ममाधुना ॥ इत्युक्त्वा वीक्ष्य च सुतामुवाच वचनं कटु ॥ ८ ॥ किं कृतं ते मुने दुष्टे कर्म दुःखकरं मम ॥ हेम दृष्ट्वा
वञ्चनीतः काचो वै दुष्टया स्वयम् ॥ ९ ॥ हित्वा तु चन्दनं भूयो लेपितः कर्दमस्त्वया ॥ हंसगुह्यीय काको वै गृहीतो हस्तपञ्जरे ॥ १० ॥
हित्वा ब्रह्मजलं दूरे पीतं कूपोदकं त्वया ॥ सूर्यं हित्वा तु खद्योतो गृहीतो यत्रतस्त्वया ॥ ११ ॥ तण्डुलाश्च तथा हित्वा कृतं वै तुषभक्षणम् ॥
प्रक्षिप्याज्यं तथा तैलं कारणं भुक्तमादरात् ॥ १२ ॥ सिंहसेवां तथा मुक्त्वा शृगालस्सेवितस्त्वया ॥ ब्रह्मविद्यां तथा मुक्त्वा कुंगाथां
च श्रुता त्वया ॥ १३ ॥ गृहे यज्ञविभूतिं हि दूरीकृत्य सुमंगलाम् ॥ गृहीतश्च चित्ताभस्म त्वया पुत्रि ह्यमंगलम् ॥ १४ ॥ सर्वान् देववरां
मन्यक्त्वा विष्ण्वादीन्परमेश्वरम् ॥ कृतं त्वया कुबुद्ध्या वै शिवार्थं तप ईदृशम् ॥ १५ ॥ धिक्त्वा च तप बुद्धिश्च धिक्त्वा चरितं तव ॥
धिक् चोपदेशकर्तारं धिक् सख्यावपि ते तथा ॥ १६ ॥ आवां च धिक् तथा पुत्रि यौ ते जन्मप्रवर्तकौ ॥ धिक्ते नारद बुद्धिश्च सप्तर्षिश्च सुबुद्धिदान
॥ १७ ॥ धिक्कुलं धिक्क्रियादीक्ष्यं सर्वं धिग्यत्कृतं त्वया ॥ गृहन्तु धुक्षितं त्वेतन्मरणं तु ममैव हि ॥ १८ ॥ पर्वतानामप्यं राजा नायातु निक
टे मम ॥ सप्तर्षयस्स्वयं नैव दर्शयन्तु मुखम् ॥ १९ ॥ साधितं किञ्च सर्वेस्तु मिलित्वा घातितं कुलम् ॥ बन्ध्याहं न कथं जाता गर्भो न
गलितः कथम् ॥ २० ॥ अथो न वा मृता चाहं पुत्रिका न मृता कथम् ॥ राक्षसाश्च कथं नो वा भक्षिता गगने पुनः ॥ २१ ॥ छेदयामि
शिरस्तेऽयं किं करोमि कलेवरैः ॥ त्यक्त्वा त्वां च कुनो यायां हाहा मे जीवितं हतम् ॥ २२ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्त्वा पतिता सा च मेना भूमौ

रुद्र सं० ६

पा० सं० ६

अ० ४३

३५१

॥ १४३ ॥

विमूर्छिता ॥ व्याकुला शोकोरुपाद्यैर्न गता भर्तृसन्निधौ ॥ २३ ॥ हाहाकारो महानासीत्तस्मिन्काले मुनीश्वर ॥ सर्वे समागतास्तत्र क्रमात्तत्सन्निधौ
 सुराः ॥ २४ ॥ पुरा देवमुने चाहमागतस्तु स्वयं तदा ॥ मां दृष्ट्वा त्वं वचस्तां वै प्राधोच ऋषिसत्तम ॥ २५ ॥ नास्द उवाच ॥ यथार्थं सुदूरं
 रूपं न ज्ञातं ते शिवस्य वै ॥ लीलयेदं धृतं रूपं न यथार्थं शिवेन च ॥ २६ ॥ तस्मात्क्रोधम्परित्यज्य स्वस्था भव पतिव्रते ॥ कार्यं कुरु
 हठं त्यक्त्वा शिवां देहि शिवाय च ॥ २७ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ तदाकर्ण्य वचस्ते सा मेना त्वां वाक्यमब्रवीत् ॥ वसिष्ठेनो गच्छ दूरं दुष्टाधमवरो
 भवान् ॥ २८ ॥ इत्युक्ते तु तया देवा इन्द्राद्याः सकलाः क्रमात् ॥ समागत्य च दिक्पाला वचनं चक्षुःसुवच ॥ २९ ॥ ॥ देवा उचुः ॥ हे मेने
 पितृकन्ये हि शृण्वस्मद्वचनम्मुदा ॥ अयं वै परमः साक्षाच्छिवः परसुखाबहः ॥ ३० ॥ कृपया च भवत्पुत्र्यास्तपो दृष्ट्वातिदुस्सहम् ॥ दर्शनं
 दत्तवान्छम्भुर्वरं सद्भक्तवत्सलः ॥ ३१ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ अथोवाच सुरान्मेना विलप्याति मुहुर्मुहुः ॥ न देया तु मया कन्या गिरिशायोग्ररूपिणे
 ॥ ३२ ॥ किमर्थन्तु भवन्तश्च सर्वे देवाः प्रपञ्चिताः ॥ रूपमस्याः परन्नाम व्यर्थीकर्तुं समुद्यतः ॥ ३३ ॥ इत्युक्ते च तया तत्र ऋषयस्सप्त एवाहि ॥
 उचुस्ते वच आगत्य वसिष्ठाद्या मुनीश्वर ॥ ३४ ॥ सप्तर्षय उचुः ॥ काय्य साधयितुं प्राप्ताः पितृकन्ये गिरिश्रिये ॥ विरुद्धं चात्र युक्तार्थं कथमन्या
 महे वयम् ॥ ३५ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ अयं वै परमो लाभो दर्शनं शंकरस्य यत् ॥ दानपात्रं स ते भूत्वागतस्तव च मंदिरम् ॥ ३६ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥
 इत्युक्त्वा तैस्ततो मेना मुनिवाक्यं मृषाऽकरोत् ॥ प्रत्युवाच च रुष्टा सा तानृषीञ्ज्ञानदुर्वला ॥ ३७ ॥ ॥ मेनोवाच ॥ शस्त्राद्यैर्घातयिष्येऽहं न
 दास्ये शंकराय ताम् ॥ दूरं गच्छत सर्वे हि नागन्तव्यं मदन्तिके ॥ ३८ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्त्वा विरगमाशु सा विलप्यातिविह्वला ॥ हाहा
 कारो महानासीत्तत्र तद्वृत्ततो मुने ॥ ३९ ॥ ततो हिमालयस्तत्राजगामातिसमाकुलः ॥ ताञ्च बोधयितुं प्रीत्या प्राह तत्त्वञ्च दर्शयन् ॥ ४० ॥
 ॥ हिमालय उवाच ॥ शृणु मेने वचो मेऽद्य विकलासि कथम्प्रिये ॥ के के समागता गेहं कथं चैतान्विनिन्दसि ॥ ४१ ॥ शंकरं त्वं च जानासि रूपं
 दृष्ट्वासि विह्वला ॥ विकटं तस्य शंभोस्तु नानारूपाभिधस्य हि ॥ ४२ ॥ स शंकरो मया ज्ञातस्सर्वेषां प्रतिपालकः ॥ पूज्यानां पूज्य एवासौ
 कर्तानुग्रहनिर्ग्रहो ॥ ४३ ॥ हठं न कुरु मुञ्च त्वं दुःखं प्राणप्रियेऽनघे ॥ उत्तिष्ठारं तथा कार्यं कर्तुमर्हसि सुव्रते ॥ ४४ ॥ यद्वै द्वाग्गतश्शंभुः पुरा
 विकटरूपधृक् ॥ नानालीलाञ्च कृतवाञ्छेतयामि च तामिमाम् ॥ ४५ ॥ तन्माहात्म्यं परं दृष्ट्वा कन्यां दातुं त्वया मया ॥ अंगीकृतं तदा देवि तत्प्रमाणं

शि. ५.
॥ १४४ ॥

कुरु प्रिये ॥ ४६ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्त्वा सोऽद्रिनाथो हि विरराम ततो मुने ॥ तदाकर्ण्य शिवामाता मेनोवाच हिमालयम् ॥ ४७ ॥ मेनोवाच ॥
मद्रवः श्रूयतां नाथ तथा कर्तुं त्वमर्हसि ॥ गृहीत्वा तनुजां चैनां बद्धा कण्ठे तु पार्वतीम् ॥ ४८ ॥ अधः पातय निःशंकं दास्ये तां न हराय हि ॥
तथेनामथवा नाथ गत्वा वै सागरे सुताम् ॥ ४९ ॥ निमज्जय दयान्त्यक्त्वा ततोऽद्रीश सुखी भव ॥ यदि दास्यसि पुत्रीन्त्वं रुद्राय विकटात्मने ॥
तर्हि त्यक्ष्याम्यहं स्वामिन्निश्चयेन कलेवरम् ॥ ५० ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्ते च तदा तत्र वचनं मेनया हठात् ॥ उवाच वचनं रम्यं पार्वती स्वयमा
गता ॥ ५१ ॥ पार्वत्युवाच ॥ मातस्ते विपरीता हि बुद्धिर्नाता शुभावहा ॥ धर्मावलम्बनात्त्वं हि कथं धर्मं जहासि वै ॥ ५२ ॥ अयं रुद्रोऽपरस्साक्षात्स
र्वप्रभव ईश्वरः ॥ शम्भुस्सुरूपस्सुखदन्तर्वश्रुतिषु वर्णितः ॥ ५३ ॥ महेशश्शंकरश्चायं सर्वदेवप्रभुस्स्वतः ॥ ननारूपाभिधो मातर्हरिब्रह्मादिसेवितः ॥
॥ ५४ ॥ अधिष्ठानं च सर्वेषां कर्ता हर्ता च स प्रभुः ॥ निर्विकारी त्रिदेवेशो ह्यविनाशी सनातनः ॥ ५५ ॥ यदर्थं देवतास्सर्वा आयाताः
किं करीकृताः ॥ द्वादि ते सोत्सवाश्चाद्य किमतोऽन्यत्परं सुखम् ॥ ५६ ॥ उत्तिष्ठतः प्रयत्नेन जीवितं सकलं कुरु ॥ देहि मां त्वं शिवायास्मै स्वाश्रमं कुरु
सार्थकम् ॥ ५७ ॥ देहि मां परमेशाय शंकराय जनन्यहो ॥ स्वीकुरु त्वमिमं मातर्विनयम् मे ब्रवीमि ते ॥ ५८ ॥ चेन्न दास्यसि तस्मै मां न वृणेऽन्यमहं
वरम् ॥ भागं लभेत्कथं सैहं शृगालः परवचकः ॥ ५९ ॥ मनसा वचसा मातः कर्मणा च हरस्स्वयम् ॥ मया वृतो वृतश्चैव यदिच्छसि तथा कुरु ॥
॥ ६० ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ इत्याकर्ण्य शिवावाक्यं मेना शैलेश्वरप्रिया ॥ सुविलप्य महाकुद्धा गृहीत्वा तत्कलेवरम् ॥ ६१ ॥ मुष्टिभिः कूर्परैश्चैव दन्ता
रधर्षयती च सा ॥ ताडयामास तां पुत्रीं विह्वलातिरूपान्विता ॥ ६२ ॥ ये तत्र ऋपयस्तात त्वदाद्याश्चापरे मुने ॥ तद्वस्तात्ताम्परिच्छिद्य निन्युर्द
न्तरं ततः ॥ ६३ ॥ तान्यै तथाविधान्दृष्ट्वा भर्त्सयित्वा पुनः पुनः ॥ उवाच श्रावयन्ती सा दुर्वचो निखिलान्पुनः ॥ ६४ ॥ मेनोवाच ॥ किं
मेना हि करिष्येऽहं दुष्टां ग्रहयतीं शिवाम् ॥ दाम्याम्यस्यै नग्ननात्रं कृपे क्षेप्यानि वा ध्रुवम् ॥ ६५ ॥ छेत्स्यामि कालीमथवा शस्त्रास्त्रैर्भूरिखण्डशः ॥
निमज्जयिष्ये वा सिन्धौ स्वसुताम्पार्वतीं खलु ॥ ६६ ॥ अथवा स्वशरीरे हि त्यक्ष्याम्याश्चन्यथाः ध्रुवम् ॥ न दास्य शम्भवे कन्यां दुर्गां विकटह
पिणे ॥ ६७ ॥ वरोऽयं कीदृशो भीमोऽनया लब्धश्च दुष्टया ॥ कारितश्चोपहासो मे गिरेश्चापि कुलस्य हि ॥ ६८ ॥ न माता न पिता भ्राता न
बन्धुर्गोत्रजोऽपि हि ॥ नो सुरूपं न चातुर्यं न पुंस्त्वयि कियत् ॥ ६९ ॥ न त्वं नाप्यलङ्कारास्सहायाः केऽपि तस्य न ॥ वाहनं न शुभं ह्यस्य
न वयो न धनन्तथा ॥ ७० ॥ न पाविष्ये न विद्या च कीदृशः काय आनिदः ॥ किं विलोक्य मया पुत्री दयास्मै स्यात्सुमंगला ॥ ७१ ॥ ॥

रुद्रसं. २
पाठ. ३
अ. ४४

356

॥ १४४ ॥

ब्रह्मोवाच । इत्यादि सुविलम्प्याथ बहुशो मेनका तदा ॥ रुरोदोच्चैर्मुने सा हि दुःखशोकपरिप्लुता ॥ ७२ ॥ अथाहन्दुतमागत्याकथयम्मेनकां च
 नाम् ॥ शिवतत्त्वं च परमं कुज्ञानहर्मुत्तमम् ॥ ७३ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ श्रोतव्यग्रीतितो मेने मदीयं वचनं शुभम् ॥ यस्य श्रवणतः प्रीत्या कुबुद्धि
 स्ते विनश्यति ॥ ७४ ॥ शङ्करो जगतः कर्ता भर्ता हर्ता तथैव च ॥ न त्वं जानासि तद्रूपं कथन्दुःखं समीहसे ॥ ७५ ॥ अनेकरूपनामा च माना
 लीलाकरः प्रभुः ॥ सर्वस्वामी स्वतन्त्रश्च मायाधीशोऽविकल्पकः ॥ ७६ ॥ इति विज्ञाय मेने त्वं शिवान्देहि शिवाय वै ॥ कुड्ठान्त्यज कुज्ञानं सर्व
 कार्यविनाशनम् ॥ ७७ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्ता सा मया मेना विलपन्ती मुहुर्मुहुः ॥ लज्जां किञ्चिच्छनैस्त्यक्त्वा मुने मां वाक्यमब्रवीत् ॥
 ॥ ७८ ॥ ॥ मेनोवाच ॥ किमर्थन्तु भवान्ब्रह्मरूपमस्य महावग्म् ॥ व्यर्थीकरोति किमियं हन्यतां न स्वयं शिवा ॥ ७९ ॥ न वक्तव्यं च भवतां
 शिवाय प्रतिदीयताम् ॥ न दास्येऽहं शिवायैनां स्वमुताम्प्राणवल्लभाम् ॥ ८० ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्ते तु तदा सिद्धाः सनकाद्या महासुने ॥
 समागत्य महाप्रीत्या वचनं हीदमब्रुवन् ॥ ८१ ॥ ॥ सिद्धा उचुः ॥ अयं वै परमस्साक्षाच्छिवः परमुखावहः ॥ कृपया च भक्त्युज्यै दर्शनन्दत्तवा
 न्प्रभुः ॥ ८२ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ अथोवाच तु तान्मेना विलप्य च मुहुर्मुहुः ॥ न देया तु मया सम्यगिगिरिशायोग्ररूपिणे ॥ ८३ ॥ किमर्थन्तुभवन्त
 श्च सर्वे सिद्धाः प्रपञ्चिनः ॥ रूपमस्याः परं नाम व्यर्थीकर्तुं समुद्यताः ॥ ८४ ॥ इत्युक्ते च तया तत्र मुनेऽहं चकितोऽभवम् ॥ सर्वे विस्मयमापन्ना
 देवसिद्धिर्षिमानवाः ॥ ८५ ॥ एतस्मिन्समये तस्या हठं श्रुत्वा दृढं महत् ॥ द्रुतं शिवप्रियो विष्णुस्समागत्याब्रवीदिदम् ॥ ८६ ॥ ॥ विष्णुरुवाच ॥
 पितृणां च प्रिया पुत्री मानसी गुणसंयुता ॥ पत्नी हिमवतस्साक्षाद्ब्रह्मणः कुलमुत्तमम् ॥ ८७ ॥ महायस्तादृशा लोके धन्या ह्यसि वदामि किम् ॥
 धर्मस्याधारभूतासि कथं धर्मं जहासि हि ॥ ८८ ॥ देवैश्च ऋषिभिश्चैव ब्रह्मणा वा मया तथा ॥ विरुद्धं कथ्यते किं नु त्वयैव सुविचार्यताम् ॥ ८९ ॥
 शिवन्त्वं न च जानामि निर्गुणस्सगुणस्म हि ॥ विरूपस्स सुरूपो हि सर्वसेव्यस्सतांगतिः ॥ ९० ॥ तेनैव निर्मिता देवी मूलप्रकृतिरीश्वरी ॥
 तत्पाशे च तदा तेन निर्मितः पुरुषोत्तमः ॥ ९१ ॥ ताभ्यां चाहं तथा ब्रह्मा ततश्च गुणरूपतः ॥ अवतीर्य स्वयं रुद्रो लोकानां हितकारकः ॥ ९२ ॥
 ततो वेदास्तथा देवा यत्किञ्चिद्दृश्यते जगत् ॥ स्थावरं जंगमं चैव तत्सर्वं शङ्करादभूत् ॥ ९३ ॥ तद्रूपं वर्णितं केन ज्ञायते केन वा पुनः ॥ मया च
 ब्रह्मणा यस्य ह्यतो लब्धश्च नैव हि ॥ ९४ ॥ आब्रह्मस्तम्बपर्यन्तं यत्किञ्चिद्दृश्यते जगत् ॥ तत्सर्वं च शिवं विद्धि नात्र कार्या विचारणा ॥ ९५ ॥
 स एवेह कुरूपेणावतीर्णो निजलीलया ॥ शिवातपःप्रभावाद्धि तव द्वारि समागतः ॥ ९६ ॥ तस्मात्त्वं हिमवत्पत्नि दुःखं मुञ्च शिवम्भज ॥ भवि

शि० पु०

॥ १४५ ॥

प्यति महानन्दः क्लेशो यास्यति संक्षयम् ॥ ९७ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ एवम्प्रबोधितायाम्नु मेनकाया अभून्मुने ॥ तस्यास्तु कोमलं किञ्चिन्मनो
विष्णुप्रबोधितम् ॥ ९८ ॥ परं हठं न तत्याज कन्यान्दातुं हराय न ॥ स्वीचकार तदा मेना शिवमायाविमोहिता ॥ ९९ ॥ उवाच च हरिं मेना
किञ्चिद्ब्रह्मा गिरिप्रिया ॥ श्रुत्वा विष्णुवचो स्म्यं गिरिजाजननी हि सा ॥ १०० ॥ यदि स्म्यतनुस्स स्यात्तदा देया मया सुता ॥ नान्यथा कोटिशो
यत्नैर्वच्चि सत्यन्दृढं वचः ॥ १०१ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्त्वा वचनं मेना तूष्णीमास दृढव्रता ॥ शिवेच्छाप्रेरिता धन्या तथा याऽखिलमो
हिनी ॥ १०२ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां तृतीये पार्वतीखण्डे मेनाप्रबोधवर्णनो नाम चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४४ ॥
ब्रह्मोवाच ॥ एतस्मिन्नन्तरे त्वं हि विष्णुना प्रेरितो द्रुतम् ॥ अनुकूलयितुं शम्भुमयास्तन्निकटे मुने ॥ १ ॥ तत्र गत्वा स वै रुद्रो भवता सुप्रबोधितः ॥
स्तोत्रैर्नानाविधैस्स्तुत्वा देवकार्यचिकीर्षया ॥ २ ॥ श्रुत्वा त्वद्वचनं प्रीत्या शम्भुना धृतमद्भुतम् ॥ स्वरूपमुत्तमन्दिव्यं कृपालुत्वं च दर्शितम् ॥ ३ ॥
तद्वद्वा सुन्दरं शम्भुं स्वरूपमन्मथाधिकम् ॥ अत्यद्दृष्यो मुने त्वं हि लावण्यपरमायनम् ॥ ४ ॥ स्तोत्रैर्नानाविधैस्स्तुत्वा परमानन्दसंयुतः ॥ आगच्छ
स्त्वं मुने तत्र यत्र मेना स्थिताखिलैः ॥ ५ ॥ तत्रागत्य सुप्रसन्नो मुनेऽतिप्रेमसंकुलः ॥ हर्षयंस्तां शैलपत्नीं मेनान्तं वाक्यमब्रवीः ॥ ६ ॥ ॥
नारद उवाच ॥ मेने पश्य विशालाक्षि शिवरूपमनुत्तमम् ॥ कृता शिवेन तेनैव सुकृपा करुणात्मना ॥ ७ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ श्रुत्वा सा
तद्वचो मेना विस्मिता शैलकामिनी ॥ ददर्श शिवरूपन्तत्परमानन्ददायकम् ॥ ८ ॥ कोटिसूर्यप्रतीकाशं सर्वावयवसुन्दरम् ॥ विचि
त्रवसनं चात्र नानाभूषणभूषितम् ॥ ९ ॥ सुप्रसन्नं मुहासं च सुलावण्यं मनोहरम् ॥ गौराभं द्युतिसंयुक्तं चन्द्ररेखाविभूषितम् ॥ १० ॥ सर्वैर्देवगणैः
प्रीत्या विष्ण्वाद्यैस्सेवितं तथा ॥ सूर्येण च्छत्रितं मूर्ध्नि चन्द्रेण च विशोभितम् ॥ ११ ॥ ससर्वथा रमणीयं च भूषितस्य विभूषणैः ॥ वाहनस्य महाशो
भा वर्णितुं नैव शक्यते ॥ १२ ॥ गंगा च यमुना चैव विधत्तः स्म सुचामरे ॥ सिद्धयोऽष्टौ पुरस्तस्य कुर्वन्ति स्म सुनर्तनम् ॥ १३ ॥ मया चैव
तदा विष्णुरिन्द्राद्या ह्यमरास्तथा ॥ स्वं स्वं वेषं सुसम्भूष्य गिरिशेनाचरन्मुताः ॥ १४ ॥ तथा जयेति भाषन्तो नानारूपा गणास्तदा ॥ स्वलङ्कृत
महामोदा गिरीशपुरतोऽचरन् ॥ १५ ॥ मिद्धाश्चोपसुरास्सर्वे मुनयश्च महासुखाः ॥ ययुश्शिवेन सुप्रीतास्सकलाश्चापरे तथा ॥ १६ ॥ एवन्देवादयः
सर्वे कुतूहलममन्विताः ॥ परं ब्रह्म गृणन्तस्ते स्वपत्नीभिर्गलङ्कृताः ॥ १७ ॥ विश्वावसुमुखास्तत्र ह्यप्सरोगणसंयुताः ॥ गायन्तोऽप्यग्रतस्तस्य परमं शाङ्करं

रुद्र सं० २

पा० सं० ३

अ० ४५

३५५

३५५

॥ १४५ ॥

यशः ॥ १८ ॥ इत्थं महोत्सवस्तत्र बभूव मुनिसत्तम ॥ नानाविधो महेशो हि शैलद्वारि च गच्छति ॥ १९ ॥ तस्मिन् समये तत्र सुषमा या
 परात्मनः ॥ वर्णितुन्तां विशेषेण कश्शक्नोति मुनीश्वर ॥ २० ॥ तथाविधं च तं दृष्ट्वा मेना चित्रगता इव ॥ क्षणमासीत्ततः प्रीत्या प्रोवाच वचनं
 मुने ॥ २१ ॥ ॥ मेनोवाच ॥ धन्या पुत्री मदीया च यया तप्तं महत्तपः ॥ यत्प्रभावान्महेशान त्वं प्राप्त इह मदृष्टे ॥ २२ ॥ मया कृता पुरा
 या वै शिवनिन्दा दुरत्यया ॥ तां क्षमस्व शिवास्वामिन्सुप्रसन्नो भवाधुना ॥ २३ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्थं सम्भाष्य सा मेना संस्तुयेन्दुललाटकम् ॥ साञ्ज
 लिः प्रणता शैलप्रिया लज्जापराऽभवत् ॥ २४ ॥ तावत्स्त्रियस्समाजग्मुर्हित्वा कामाननेकशः ॥ बह्व्यस्ताः पुरवासिन्यश्शिवदर्शनलालसाः ॥ २५ ॥
 मञ्जनं कुर्वती काचित्चूर्णसहिता ययौ ॥ द्रष्टुं कुतूहलाढ्या च शंकरं गिरिजावरम् ॥ २६ ॥ काचित् स्वामिनस्सेवां सखीयुक्ता विहाय च ॥ सुचा
 मरकरा प्रीत्यागाच्छम्भोर्दर्शनाय व ॥ २७ ॥ काचित् बालकं हित्वा पिबन्तं स्तन्यमादरात् ॥ भृत्यं शंकरं द्रष्टुं ययौ दर्शनलालसा ॥ २८ ॥
 रशनां भ्रष्टी काचित्तथैव सहिता ययौ ॥ वसनं विपरीतं वै धृत्वा काचिद्ययौ ततः ॥ २९ ॥ भोजनार्थं स्थितं कान्तं हित्वा काचिद्ययौ प्रिया ॥ द्रष्टुं
 शिवावरं प्रीत्या सतृष्णा सकुतूहला ॥ ३० ॥ काचिद्धस्ते शलाकां च धृत्वा जनकरा प्रिया ॥ अजित्वैकाक्षि सन्द्रष्टुं ययौ शैलसुतावरम् ॥ ३१ ॥
 काचित् कामिनी पादौ रञ्जयन्ती ह्यलक्तकैः ॥ श्रुत्वा घोषं च तद्धित्वा दर्शनार्थमुपागता ॥ ३२ ॥ इत्यादि विविधं कार्यं हित्वा वासं स्त्रियो ययुः ॥
 दृष्ट्वा तु शंकरं रूपं मोहं प्राप्तास्तदाऽभवन् ॥ ३३ ॥ ततस्ताः प्रेमसंविग्नाश्शिवदर्शनहर्षिताः ॥ निधाय हृदि तन्मूर्तिं वचनं चेदमब्रुवन् ॥ ३४ ॥ पु
 वासिन्य ऊचुः ॥ नेत्राणि सफलान्यासन्निहमत्पुरवासिनाम् ॥ यो योऽपश्यददो रूपं तस्य वै सार्थकं जनुः ॥ ३५ ॥ तस्यैव सफलं जन्म तस्यैव सफलाः
 क्रियाः ॥ येन दृष्टश्शिवस्साक्षात्सर्वपापप्रणाशकः ॥ ३६ ॥ पार्वत्या साधितं सर्वं शिवार्थं यत्तपः कृतम् ॥ धन्येयं कृतकृत्येयं शिवा प्राप्य शिवम्पतिम्
 ॥ ३७ ॥ यदीदं युगलं ब्रह्मा नयुज्याच्छिवयोर्मुदा ॥ तदा च सकलोऽप्यस्य श्रमो निष्फलतामियात् ॥ ३८ ॥ सम्यक् कृतं तथा चात्र योजितं युग्ममुत्त
 मम् ॥ सर्वेषां सार्थता जाता सर्वकार्यसमुद्भवा ॥ ३९ ॥ विना तु तपसा शम्भोर्दर्शनं दुलभवृणाम् ॥ दर्शनाच्छंकरस्यैव सर्वे याताः कृतार्थताम्
 ॥ ४० ॥ लक्ष्मीर्नारायणं लेभे यथा वै स्वामिनं पुरा ॥ तथासौ पार्वती देवी हरं प्राप्य सुभूषिता ॥ ४१ ॥ ब्रह्माणं च यथा लेभे स्वामिनं वै सर
 स्वती ॥ तथासौ पार्वती देवी हरं प्राप्य सुभूषिता ॥ ४२ ॥ वयं धन्याः स्त्रियस्सर्वाः पुरुषास्सकला वराः ॥ ये ये पश्यन्ति सर्वेशं शंकरं गिरि
 जापतिम् ॥ ४३ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्थमुक्त्वा तु वचनं चन्दनैश्चाक्षतैरपि ॥ शिवं समर्चयामासुर्लाजान्वृष्टादरात् ॥ ४४ ॥ तस्थुस्तत्र स्त्रियः

शि० ५०

॥ १४६ ॥

सर्वा मेनया सह सोत्सुकाः ॥ वर्णयन्त्योऽधिकं भाग्यं मेनायाश्च गिरेरपि ॥ ४५ ॥ कथास्तथाविधाश्शृण्वैस्तद्दामावर्णिताश्शुभाः ॥ प्रहृष्टोऽ-
भ्रुत्प्रभुः सर्वैर्मुने विष्ण्वादिभिस्तदा ॥ ४६ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां तृतीये पार्वतीखण्डे शिवसुन्दरस्वरूपपुरवास्तुत्स-
ववर्णनं नाम पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४५ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ अथ शंभुः प्रसन्नात्मा सद्गतं स्वगणैस्सुरैः ॥ सर्वैरन्यैर्गिरेर्दामं जगाम सकृत्तूह-
लम् ॥ १ ॥ मेनापि स्त्रीगणैस्तैश्च हिमाचलवरप्रिया ॥ तत उत्थाय स्वगृहाभ्यन्तरं स जगाम ह ॥ २ ॥ नीराजनार्थं शम्भोश्च दीपपात्रकरा-
सती ॥ सर्वर्षिस्त्रीगणैस्साकमगच्छद्द्वारमादरात् ॥ ३ ॥ तत्रागतं महेशानं शंकरं गिरिजावरम् ॥ ददर्श प्रीनितो मेना सेवितं सकलैस्सुरैः ॥ ४ ॥
चारुचंपकवर्णाभमेकवक्त्रं त्रिलोचनम् ॥ ईषद्भास्यप्रसन्नास्यं रत्नस्वर्णादिभूषितम् ॥ ५ ॥ मालतीमालसंयुक्तं सद्गन्धमुकुटोज्ज्वलम् ॥ सत्कंठम-
ण्यं चारुवलयंगदभूषितम् ॥ ६ ॥ वह्निशौचेनातुलेन त्वतिसूक्ष्मेण चारुणा ॥ अमूल्यवस्त्रयुग्मेन विचित्रेणातिराजितम् ॥ ७ ॥ चंदनागरुकस्तूरी-
चारुकुंकुमभूषितम् ॥ रत्नदर्पणहस्तं च कज्जलोज्ज्वललोचनम् ॥ ८ ॥ सर्वस्वप्रभयाच्छन्नमतीव सुमनोहरम् ॥ अतीव तरुणं रम्यं भूषिताङ्गैश्च भूषितम् ॥ ९ ॥
कामिनीकांतमव्यग्रं कोटिचन्द्राननांबुजम् ॥ कोटिस्मराधिकतनुच्छविं सर्वाङ्गसुंदरम् ॥ १० ॥ ईदृग्विधं सुदेवं तं स्थितं स्वपुस्तः प्रभुम् ॥ दृष्ट्वा
जामातरं मेना जहौ शोकमुदाऽन्विता ॥ ११ ॥ प्रशशंस स्वभाग्यं सा गिरिजां भूधरं कुलम् ॥ मेने कृतार्थमात्मानं जहर्ष च पुनः पुनः ॥ १२ ॥
नीलगजनं चकारासौ प्रफुल्लवदना सती ॥ अवलोक्य तत्र मेना जामातरं मुदा ॥ १३ ॥ गिरिजोक्तमनुस्मृत्य मेना विस्मयमागता ॥ मनसैव ह्रुवा-
चेदं हर्षफुल्लाननाम्बुजा ॥ १४ ॥ यद्वै पुरोक्तं च तया पार्वत्या मम तत्र च ॥ ततोऽधिकं प्रपश्यामि सौन्दर्यं परमेशितुः ॥ १५ ॥ महेशस्य सुलाव-
ण्यमनिर्वाच्यं च सप्रति ॥ एवं विस्मयमापन्ना मेना स्वगृहमाययौ ॥ १६ ॥ प्रशशंसुर्युवतयो धन्या धन्या गिरेः सुता ॥ दुर्गा भगवतीत्येवमृ-
चुः काश्चन कन्यकाः ॥ १७ ॥ न दृष्टो वर इत्येवमस्माभिर्दानगोचरः ॥ धन्या हि गिरिजा देवीमृचुः काश्चन कन्यकाः ॥ १८ ॥ जगुर्गन्धर्वप्रवरा-
ननृतुश्चाप्सरोगणाः ॥ दृष्ट्वा शंकररूपं च प्रहृष्टास्सर्वदेवताः ॥ १९ ॥ नानाप्रकारवाद्यानि वादका मधुराक्षरम् ॥ नानाप्रकारशिल्पेन वादयामा-
सुरादरात् ॥ २० ॥ हिमाचलोऽपि मुदितो द्वाचागमथाकरोत् ॥ मेनापि सर्वनारीभिर्महोत्सवपुरस्सरम् ॥ २१ ॥ परपुच्छां चक्रागसौ मुदिता स्व-
गृहं ययौ ॥ शिवो निवेदितं स्थानं जगाम गणनिर्जरैः ॥ २२ ॥ एतस्मिन्नन्तरे दुर्गा शैलान्तःपुरचारिकाः ॥ बहिर्जग्मुस्समादाय पूजितुं कुलदेवताम्
॥ २३ ॥ तत्र तां ददृशुर्देवा निमेषरहिता मुदा ॥ सुनीलां जनवर्णाभां स्वाङ्गैश्च प्रतिभूषिताम् ॥ २४ ॥ त्रिनेत्रादतनेत्रांतामन्यवारितलोचनाम् ॥ ईषद्भा-

रुद्र सं० २

पा० सं० ३

अ० १६

354

॥ १४६ ॥

स्यप्रसन्नान्यां सकटाक्षां मनोहराम् ॥ २६ ॥ सुचाकवगीशारां चारुपत्रकशोभिताम् ॥ तस्तूगीचिन्दुभिस्तार्द्धं मिन्दुं चिन्दुशोभिताम् ॥ २६ ॥
 त्वेन्द्रसागहारेण वज्रसा सुविराजिताम् ॥ ग्वकेयुषलयां स्वच्छममंडिताम् ॥ २७ ॥ मङ्गलकुण्डलाभ्यां च चारुगण्डन्योऽज्ज्वलाम् ॥ मणिरत्न
 प्रभामुष्टिदन्तं विविराजिताम् ॥ २८ ॥ मधुविम्बाधोशं च ग्वदावकसंयुताम् ॥ ग्वददर्पणहस्तां च क्रीडावद्विभूषिताम् ॥ २९ ॥ चन्दनागुण
 कस्तूरीकुंकुमेनातिवर्चिताम् ॥ कण्ठमंजीपादां च ग्ताप्रितलगजिताम् ॥ ३० ॥ प्रगेमुशिगम्मा देवीं भक्तियुक्ताः समेतकाम् ॥ सर्वे सुगदयो
 दृष्ट्वा जगदाद्यां जगत्प्रसूम् ॥ ३१ ॥ त्रिनेत्रो नेत्रकोऽनेन तां ददर्श मुदान्वितः ॥ शिवः सत्याकृतिं दृष्ट्वा विजहौ विरहज्वरम् ॥ ३२ ॥ शिवस्सर्वं
 विसस्मार शिवायै-यस्तलो वनः ॥ पुलकांचितसर्वाङ्गो हर्षाद्ग्रीविलोचनः ॥ ३३ ॥ अथ काली वहिः पुर्यां गत्वा पूज्य कुलाम्बिकाम् ॥ विवेश
 भवनं रम्यं स्वपितुस्सद्विजाङ्गना ॥ ३४ ॥ शङ्करोऽपि सुस्सार्द्धं हर्षिणा व्रह्मणा तथा ॥ हिमाचलसमुद्दिष्ट स्वस्थानमगमन्मुदा ॥ ३५ ॥ तत्र
 सर्वे सुखं तस्थुस्सेवन्तश्शङ्कर यथा ॥ सम्मानिता गिरिशेन नानाविधि सुसम्पदा ॥ ३६ ॥ इति श्रीशिवमहापुगणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां तृतीये
 पार्वतीखण्डे वरगमादिवर्णनं नाम षट्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४६ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ततः शैलवाः सोऽपि प्रीत्या दुर्गोपवीतकम् ॥ कारयामास
 सोत्साहं वेदमंत्रैश्शिवस्य च ॥ १ ॥ अथ विष्णवादयो इवा मुनयस्सकुतूहलम् ॥ हिमाचलप्रार्थनया विवेशान्तर्गृहं गिरिः ॥ २ ॥ श्रुत्याचारं भवानारं
 विधाय च यथार्थतः ॥ शिवामलंकृतां चक्रुश्शिवदत्तविभूषणैः ॥ ३ ॥ प्रथमं स्नापयित्वा तां भूषयित्वाथ सर्वशः ॥ नीराजिता सखीभिश्च विप्र
 पत्नीभिरेव च ॥ ४ ॥ अहताम्बरयुग्मेन शोभिता वरवर्णिनी ॥ विराज महाशैलदुहिता शङ्करप्रिया ॥ ५ ॥ कंचुकी परमा दिव्या नानारत्नान्विता
 द्रुता ॥ विधृता च तया देव्या विलसन्त्याधिकं मुने ॥ ६ ॥ सा बभार तदा हारं दिव्यरत्नसमन्वितम् ॥ वलयानि महार्हाणि शुद्धचामीकगणि च ॥
 ७ ॥ स्थिता तत्रैव सुभगा ध्यायन्ती मनसा शिवम् ॥ शुशुभेऽति महाशैलकन्यका त्रिजगत्प्रसूः ॥ ८ ॥ तदोत्सवो महानासीदुभयत्र मुदावहः ॥
 दानं बभूव विविधं ब्राह्मणेभ्यो विवर्णितम् ॥ ९ ॥ अन्येषां द्रव्यदानं च बभूव विविधम्महत् ॥ गीतवाद्यविनोदश्च तत्रोत्सवपुरस्सरम् ॥ १० ॥ अथ
 विष्णुरहं घाता शक्राद्या अमगस्तथा ॥ मुनयश्च महाप्रीत्या निखिलास्सोत्सवा मुदा ॥ ११ ॥ सुप्रणम्य शिवां भक्त्या स्मृत्वा शिवपदाम्बुजम् ॥
 सम्प्राप्य हिमगिर्याङ्गां स्वं स्वं स्थानं समाश्रिताः ॥ १२ ॥ एतस्मिन्नन्तरे तत्र ज्योतिःशास्त्रविशारदः ॥ हिमवन्तं गिरौद्रं तं गगौ शक्रप्रभाषतः ॥
 १३ ॥ ॥ गर्ग उवाच ॥ हिमाचल धराधीश स्वामिन् कालीपितः प्रभो ॥ पाणिग्रहार्थं शंभु चानय त्वं निजमंदिरम् ॥ १४ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥

शि० पु०

॥ १४७ ॥

अथ तं समयं ज्ञात्वा कन्यादानोचितं गिरिः ॥ निवेदितं च गर्गेण मुमुदेऽजीव चेतसि ॥ १५ ॥ महीधरान्द्विजांश्चैव पगनपि मुदा गिरिः ॥ प्रेष
यामास सुप्रीत्या शिवानयनकाम्यया ॥ १६ ॥ ते पर्वता द्विजाश्चैव सर्वमंगलपाणयः ॥ संजग्मुस्सोत्सवाः प्रीत्या यत्र देवो महेश्वरः ॥ १७ ॥ तदा
वादित्रघोषेण ब्रह्मघोषेण भूयसा ॥ महोत्साहोऽभवत्तत्र गीतनृत्यान्वितेन हि ॥ १८ ॥ श्रुत्वा वादित्रनिघोषं सर्वे शंकरसेवकाः ॥ उत्थितास्त्वैकपद्येन
सदेवर्षिगणा मुदा ॥ १९ ॥ परस्परं समूचुस्ते हर्षनिर्भरमानमाः ॥ अत्रागच्छन्ति गिरयश्शिवानयनकाम्यया ॥ २० ॥ पाणिग्रहणकालो हि नूनं
सद्यस्समागतः ॥ महद्भाग्यं हि सर्वेषां संप्राप्तमिह मनमहे ॥ २१ ॥ धन्या वयं विशेषेण विवाहं शिवयोर्धुवम् ॥ द्रक्ष्याम पद्मप्रीत्या जगतां मंगला
लयम् ॥ २२ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ एवं यावदभूतेषां संवादस्तत्र चादरात् ॥ तावत्सर्वे समायाताः पर्वतद्रुम्य मन्त्रिणः ॥ २३ ॥ ते गन्वा प्रार्थयांचकु
र्वाण विष्णवादिकानपि ॥ कन्यादानोचितः कालो वर्तते मन्त्र्यमिति ॥ २४ ॥ ते तच्छ्रुत्वा सुगम्भवं मुने विष्णवादयोऽखिलाः ॥ मुमुदुश्चेतसा
नीव जयेत्यूचुर्गिरिं द्रुतम् ॥ २५ ॥ शिवोऽपि मुमुदेऽजीव कालीप्रापणलालसः ॥ गुणं चकार नञ्निह मनस्यवाद्गुताहृति ॥ २६ ॥ अथ स्नानं कृतं
नेन मङ्गलद्रव्यसंयुतम् ॥ शूलिना सुप्रसन्नेन लोकानुग्रहकारिणा ॥ २७ ॥ स्नातस्सुवामसा युक्तस्सर्वैस्तेः परिवर्तिताः ॥ आशेषिता वृषस्फन्धे लोक
पालैस्सुसेवितः ॥ २८ ॥ पुरस्कृत्य प्रभुं सर्वे जग्मुर्हिमगिर्गृहम् ॥ वाद्यानि वादयन्तश्च कृतवन्तः कुतूहलम् ॥ २९ ॥ हिमागप्रेषिता विप्राम्नथा ने पर्व
तोत्तमाः ॥ शम्भोग्रचरगह्यासन्कुतूहलसमन्विताः ॥ ३० ॥ वभौ छत्रेण महता त्रियमाणो हि मुर्द्धनि ॥ चामरेर्वीज्यमानोऽसौ सवितानो महेश्वरः ॥ ३१ ॥ अहं
विष्णुस्तथा चेन्द्रो लोकपालास्तथैव च ॥ अग्रगाः स्मातिगोभन्ते त्रिया परमया त्रिताः ॥ ३२ ॥ ततश्शङ्खाश्च भेर्यश्च पट्टहानकगोमुखाः ॥ पुनः पुन
खाद्यन्त वादित्राणि महोत्सवे ॥ ३३ ॥ तथैव गायकास्सर्वे जगुः परममङ्गलम् ॥ नतकयो ननृतुस्सर्वा नानातालसमन्विताः ॥ ३४ ॥ एभिस्समेतो जगदेक
बन्धुर्य्यो तदानीं परमेश्वर्यसा ॥ सुसेव्यमानस्सकलैस्सुरेश्वरैर्विकीर्यमाणः ॥ ३५ ॥ कुसुमैश्च हर्षितः ॥ ३६ ॥ सम्पूजितस्तदा शम्भुः प्रविष्टो यज्ञमण्डपम् ॥
संस्तूयमानो बह्वीभिः स्तुतिभिः परमेश्वरः ॥ ३७ ॥ वृषादुत्तारयामासुर्महेशम्पर्वतोत्तमाः ॥ निन्युर्गृहान्तरम्प्रीत्या महोत्सवपुरस्सरम् ॥ ३८ ॥ हिमा
लयोऽपि सम्प्राप्तं सदेवगणमीश्वरम् ॥ प्रणम्य विधिवद्भक्त्या नीगजनमथाकरोत् ॥ ३९ ॥ सर्वान्सुरान्मुनीन्-यान्प्रणम्य समहोत्सवः ॥ सम्मान
मकरोत्तेषां प्रशंसन्स्वविधिमुदा ॥ ४० ॥ सोऽगस्साच्युतमीशानं सुभायार्घ्यपुष्पमम् ॥ सदेवमुख्यवर्गं च निनाय स्वालयान्तरम् ॥ ४१ ॥ प्राङ्गणे
स्थापयामास रत्नसिंहासनेषु तान् ॥ सर्वान्विष्णुं च मामीशं विशिष्टं च विशेषतः ॥ ४२ ॥ सर्वीभिर्मेनया प्रीत्या ब्राह्मणस्त्रीभिरेव च ॥ अन्याभि

रुद्र सं० २
पा० सं० ३
अ० ४७

353

॥ १४७ ॥

श्व पुनर्ध्याविश्वके दीनजन्तमुदा ॥ ४३ ॥ पुनर्ध्याविश्वके दीनजन्तमुदा ॥ ४३ ॥ मया स नोदित
 तत्र पुरोधाः कृतवांस्तदा ॥ सुमंगलं च यन्मया दत्तं तदाश्वमुने ॥ ४४ ॥ अन्तर्वेद्यां महाप्रीत्या सम्प्रविश्य हिमाद्रिणा ॥ यत्र सा पार्वती
 कन्या सर्वाभरणभूषिता ॥ ४५ ॥ वेदिकोपां नन्वमी र्भूमि ताम् तुषिाजिता ॥ यत्र सीतो महादेवो विष्णुना च मया सह ॥ ४६ ॥ लग्नब्रिरीक्ष
 माणास्ते वाचस्पतिपुरोगमाः ॥ कन्यादानोचितं तत्र दधुः पम्नोत्सवा ॥ ४७ ॥ तत्रापविष्टो गर्गश्च यत्रास्ति पटिकालयम् ॥ यावच्छेषा वटी
 तावन्कृतम्प्रणवभाषणम् ॥ ४८ ॥ इण्याहम्प्रवत्तनगतं तदादध्रेऽञ्जलिमुदा ॥ यावन्त्याक्षतपुष्पं च यत्रैव च शिवोपरि ॥ ४९ ॥ तथा पम्पजितो रुद्रो
 दध्यक्षतकुशाम्बुभिः ॥ पम्नोदादयता तत्र पार्वत्या मन्त्रिण्यया ॥ ५० ॥ विलोकयन्ती च यम्मु यन्त्याथ परम्पनपः ॥ कृतम्पुग महाप्रीत्या विरराज
 शिवाति सा ॥ ५१ ॥ मया तत्र तदाक्षतं तर्पयितुं प्रियं च ॥ समानं च शिवां शम्भुल्लिखित्वा चामरैः ॥ ५२ ॥ एव पम्पनं तौ वे पम्पनीयम्
 श्वरो ॥ अर्चयन्ती तदानीं च शुश्रूषां जगन्मयी ॥ ५३ ॥ त्रिलोक्यलक्ष्म्या सर्वज्ञा निरीक्षन्ता पम्पनम् ॥ तदा नीगजिनो लक्ष्म्यादिभस्त्रभिर्विश
 पत ॥ ५४ ॥ तथा पग वै त्रिजगतिश्च ताराचरणसुरधो पुनस्त्रियः ॥ शिवाश्च शम्भुश्च विलोकयन्त्योऽवापुर्मुदन्तास्मकला महोत्सवम् ॥ ५५ ॥
 इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयोऽध्यायः सप्तपञ्चमः ॥ पुनर्ध्याविश्वके दीनजन्तमुदा शिवहिर्मगिगृहाभ्यन्तरगमनोत्सववर्णनं नाम समचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ५६ ॥
 ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ एतस्मिन्नरं तत्र पार्वत्याप्युदितः ॥ हिमालयनया पार्द कन्यां दातुं प्रचक्रमे ॥ ५७ ॥ हैमं कलशमादाय देना चाह्वयित
 धिता ॥ हिमाद्रिश्च महाभगा वस्तुभरणभूषिता ॥ ५८ ॥ कृतं हि तस्मिन्तः शिलः प्रहृष्टः सपुरोहितः ॥ न वरं वक्ष्यामाम वक्ष्ये चदनभूषणैः ॥ ५९ ॥ ततो
 हिमाद्रिणा प्रोक्ता द्विजाम्निध्यादिकीर्तनं ॥ प्रयोगो भण्यतां तावत्स्मिन्ममय आगते ॥ ६० ॥ तथेति चोक्ता ने सर्वे कालज्ञा द्विजसत्तमाः ॥ तिथ्या
 विकीर्तने चक्रः प्रोक्तः पम्पनिर्वृतः ॥ ६१ ॥ ततो हिमाचलः प्रीत्या शम्भुना प्रणितो हृदा ॥ मूर्तीकृतः परेशेन विहसज्जशंभुमवर्षात् ॥ ६२ ॥ मया च कथ्य
 ता यम्नो यवश्च कुल तथा ॥ तान वरं तथा गतां साक्षात्स्मरणाययम् ॥ ६३ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्याकर्ण्य वचस्तस्य हिमाद्रेशंकर
 मन्दा ॥ सुसुखाविमुखः सन्तोऽप्यशोकः प्रोच्यतां नतः ॥ ६४ ॥ पुनर्ध्याविश्वके दीनजन्तमुदा शिवहिर्मगिगृहाभ्यन्तरगमनोत्सववर्णनं नाम समचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ६५ ॥

शि० पु०

॥ १४८ ॥

भगवान्महेशोऽकार्षींस्तुहास्यमथ तत्र स नारद त्वम् ॥ ९ ॥ वीणामवादयस्त्वं हि ब्रह्मविज्ञोऽथ नारद ॥ शिवेन प्रेरितस्तत्र मनसा शंभुमानसः ॥
॥ १० ॥ तदा निवारितो धीमान्पर्वतेन्द्रेण वै हठात् ॥ विष्णुना च मया देवैर्मुनिभिश्चाखिलैस्तथा ॥ ११ ॥ न निवृत्तोऽभवस्त्वं हि स यदा
शंकरेच्छया ॥ इति प्रोक्ताऽद्रिणा तर्हि वीणामावादयाधुना ॥ १२ ॥ सुनिषिद्धो हठात्तेन देवर्षे त्वं यदा बुध ॥ प्रत्यवोचो
गिरीशं तं सुसंस्मृत्य महेश्वरम् ॥ १३ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ त्वं हि मूढत्वमापन्नो न जानासि च किंचन ॥ वाच्ये महेशविषयेऽतीवासि
त्वं बहिर्मुखः ॥ १४ ॥ त्वया पृष्ठो हरस्साक्षात्स्वगोत्रकथनं प्रति ॥ समयेऽस्मिंस्तदत्यंतमुपहासकरं वचः ॥ १५ ॥ अस्य गोत्रं कुलं नाम
नैव जानंति पर्वत ॥ विष्णुब्रह्मादयोऽपीह परेषां का कथा स्मृता ॥ १६ ॥ यस्यैकदिवसे शैल ब्रह्मकोटिलयं गता ॥ स एव शंकरस्तेऽद्य दृष्टः
कालीतपोबलात् ॥ १७ ॥ अरूपोऽयं परब्रह्म निर्गुणः प्रकृतेः परः ॥ निराकारो निर्विकारो मायाधीशः परात्परः ॥ १८ ॥ अगोत्रकुलनामा हि
स्वतंत्रो भक्तवत्सलः ॥ तदिच्छया हि सगुणस्तुतुर्बहुनामभृत् ॥ १९ ॥ सुगोत्री गोत्रहीनश्च कुलहीनः कुलीनकः ॥ पार्वतीतपसा सोऽद्य जा
माता ते न संशयः ॥ २० ॥ लीलाविहारिणा तेन मोहितं च चराचरम् ॥ नो जानाति शिवं कोऽपि प्राज्ञोऽपि गिरिसत्तम ॥ २१ ॥ लिङ्गाकृतेर्महे
शस्य केन दृष्टं न मस्तकम् ॥ विष्णुर्गत्वा हि पातालं तदेनं नाप विस्मितः ॥ २२ ॥ किं बहूक्तया नगश्रेष्ठ शिवमाया दुरत्यया ॥ तदधीनास्त्रयो लोका हरि
ब्रह्मादयोऽपि च ॥ २३ ॥ तस्मात्त्वया शिवातात सुविचार्य प्रयत्नतः ॥ न कर्तव्यो विमर्शोऽत्र त्वेवंविधवरे मनाक् ॥ २४ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्त्वा त्वं
मुने ज्ञानी शिवेच्छाकार्यकारकः ॥ प्रत्यवोचः पुनस्तं वै शैलेन्द्रं हर्षयन् गिरा ॥ २५ ॥ नारद उवाच ॥ शृणु तात महाशैल शिवाजनक मद्रचः ॥
तच्छ्रुत्वा तनयां देवीं देहि त्वं शंकराय हि ॥ २६ ॥ सगुणस्य महेशस्य लीलया रूपधारिणः ॥ गोत्रं कुलं विजानीहि नादमेव हि केवलम् ॥ २७ ॥
शिवो नादमयः सत्यं नादश्चिदमयस्तथा ॥ उभयोरंतरं नास्ति नादस्य च शिवस्य च ॥ २८ ॥ मूर्धो प्रथमजत्वाद्भि लीलासगुणरूपिणः ॥ शिवान्ना
दस्य शैलेन्द्र सर्वोत्कृष्टस्तनस्स हि ॥ २९ ॥ अतो हि वादिता वीणा प्रेरितेन मयाय वै ॥ सर्वेश्वरेण मनसा शंकरेण हिमालय ॥ ३० ॥ ब्रह्मोवाच ॥
गच्छन्नुवा तव मुने वचस्तत्तु गिरीश्वरः ॥ हिमाद्रिस्तोपमापन्नो गतविजयमानसः ॥ ३१ ॥ अथ विष्णुप्रभृतयस्सुगश्च मुनयस्तथा ॥ साधुसाध्विति ते
सर्वे प्रोचुर्विगतविस्मयाः ॥ ३२ ॥ महेश्वरस्य गांभीर्यं ज्ञान्वा सर्वे विचक्षणाः ॥ सविस्मया महामोदान्विताः प्रोचुः परस्परम् ॥ ३३ ॥ यस्या
त्रया जगदिदं च विशालमेव जातं पातालगतो विजयोदयः ॥ सर्वः स्वतंत्रगतिरुत्तरभावगम्यस्सोऽसौ त्रिलोकपतिरद्य च नस्तुदृष्टः ॥ ३४ ॥

रुद्र सं० २

पा० सं० ३

अ० ४८

352

॥ १४८ ॥

शि० पु०
॥ १४९ ॥

शिवः ॥ लाजाञ्जलिं ददौ कालीभ्राता मेनाकसंज्ञकः ॥ २ ॥ अथ काली शिवश्चोभौ चक्रतुर्विधिवन्मुदा ॥ वद्धिप्रदक्षिणां तात लोकाचारं विधाय
च ॥ ३ ॥ तत्राद्भुतमलञ्चके चरितं गिरिजापतिः ॥ तदेव शृणु देवर्षे तव स्नेहाद्भवीम्यहम् ॥ ४ ॥ तस्मिन्नवसरे चाहं शिवमायाविमोहितः ॥ अप
श्यं चरणे देव्या नखेन्दुं च मनोहरम् ॥ ५ ॥ दर्शनात्तस्य च तदाऽभूवं देव मुने ह्ययम् ॥ मदनेन समाविष्टोऽतीव क्षुभितमान
सः ॥ ६ ॥ मुहुर्मुहुर्पश्यं वै तदंगं स्मरमोहितः ॥ ततस्तद्दर्शनात्सद्यो वीर्यं मे प्राच्युतद्भुवि ॥ ७ ॥ रेतसा क्षरता तेन लब्धितोऽ
हं पितामहः ॥ मुने व्यमदं तच्छिन्नं चरणाभ्यां हि गोपयन् ॥ ८ ॥ तज्ज्ञात्वा च महादेवश्चुकोपातीव नारद ॥ हन्तुमेच्छत्तदा शीघ्रं
मां विधिं काममोहितम् ॥ ९ ॥ हाहाकारो महानासीत्तत्र सर्वत्र नारद ॥ जनाश्चकम्पिरे सर्वे भयमायाति विश्वभृत् ॥ १० ॥ ततस्तन्तुष्टुगुशम्भु
विष्ण्वाद्या निर्जरा मुने ॥ सकोपप्रज्वलन्तन्तन्तेजसा हन्तुमुद्यतम् ॥ ११ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ देवदेव जगद्ध्यापिन्परमेश सदाशिव ॥ जगदीश
जगन्नाथ सम्प्रसीद जगन्मय ॥ १२ ॥ सर्वेषामपि भावानान्त्वमात्मा हेतुरीश्वरः ॥ निर्विकारोऽव्ययो नित्यो निर्विकल्पोऽक्षरः परः ॥ १३ ॥
आद्यन्तावस्ययन्मध्यमिदमन्यदहम्बद्धिः ॥ यतोऽव्ययः सनैतानि तत्सत्यम्ब्रह्म चिद्भवान् ॥ १४ ॥ तवैव चरणाभोजम्मुक्तिकामा दृढव्रताः ॥ विसृज्यो
भयतस्संगं मुनयस्समुपासते ॥ १५ ॥ त्वम्ब्रह्म पूर्णममृतं विशोकं निर्गुणम्परम् ॥ आनन्दमात्रमव्यग्रमविकारमनात्मकम् ॥ १६ ॥ विश्वस्य हेतु
रुदयस्थितिसंयमनस्य हि ॥ तदपेक्षनयात्मेशोऽनपेक्षस्सर्वदा विभुः ॥ १७ ॥ एकस्त्वमेव सदसद्वयमद्वयमेव च ॥ स्वर्णं कृताकृतमिव वस्तुभेदो
न चैव हि ॥ १८ ॥ अज्ञानतस्त्वयि जनैर्विकल्पो विदितो यतः ॥ तस्माद्भ्रमप्रतीकारो निरुपाधेर्न हि स्वतः ॥ १९ ॥ धन्या वयं महेशान तव दर्शनमा
त्रतः ॥ दृढभक्तजनानन्दप्रदश्शम्भो दयां कुरु ॥ २० ॥ त्वमादिस्त्वमनादिश्च प्रकृतेस्त्वं परः पुमान् ॥ विश्वेश्वरो जगन्नाथो निर्विकारः परात्परः
॥ २१ ॥ योऽयं ब्रह्मास्ति रजसा विश्वमूर्तिः पितामहः ॥ त्वत्प्रसादात्प्रभो विष्णुस्सत्त्वेन पुरुषोत्तमः ॥ २२ ॥ कालाग्निरुद्रस्तमसा परमान्मा
गुणैः परः ॥ सदाशिवो महेशानस्सर्वव्यापी महेश्वरः ॥ २३ ॥ व्यक्तं महच्च भूतादिस्तन्मात्राणीन्द्रियाणि च ॥ त्वयैवाधिष्ठितान्येव विश्वमूर्ते महेश्वर
॥ २४ ॥ महादेव परेशान करुणाकर शङ्कर ॥ प्रसीद देवदेवेश प्रसीद पुरुषोत्तम ॥ २५ ॥ वासांसि सागरास्सप्त दिशश्चैव महाभुजाः ॥ द्यौर्धृ
र्द्वा ते विभोर्नाभिः खं वायुर्नासिका ततः ॥ २६ ॥ चक्षुष्यग्री रविस्सोमः केशा मेघास्तव प्रभो ॥ नक्षत्रतारकाद्याश्च ग्रहाश्चैव विभूषणम् ॥ २७ ॥

१ अन्तर्माधितप्ययः ।

रुद्र सं० २
पा० सं० ३
अ० ४३

351

॥ १४९ ॥

कथं स्तोष्यामि देवेश त्वां विभो परमेश्वर ॥ वाचामगोचरोऽसि त्वं मनसा चापि शंकर ॥ २८ ॥ पञ्चास्याय च रुद्राय पञ्चाशत्कोटिमूर्तये ॥
 त्र्यधिपाय वरिष्ठाय विद्यातत्त्वाय ते नमः ॥ २९ ॥ अनिदेश्याय नित्याय विद्युज्ज्वालाय रूपिणे ॥ अग्निवर्णाय देवाय शंकराय नमो नमः ॥
 ॥ ३० ॥ विद्युत्कोटिप्रतीकाशमष्टकोणं सुशोभनम् ॥ रूपमास्थाय लोकेऽस्मिन्संस्थिताय नमो नमः ॥ ३१ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ इत्याकर्ण्य ब्रह्म
 स्तेषां प्रसन्नः परमेश्वरः ॥ ब्रह्मणो मे ददौ शीघ्रमभयं भक्तवत्सलः ॥ ३२ ॥ अथ सर्वे सुरास्तत्र विष्ण्वाद्या मुनयस्तथा ॥ अभवन्सुस्मितास्तात
 चक्रुश्च परमोत्सवम् ॥ ३३ ॥ मम तद्वेतसा तात मर्दितेन मुहुर्महुः ॥ अभवन्कणकास्तत्र धुरिशः परमोज्ज्वलाः ॥ ३४ ॥ ऋषयो बहवो जाता वालखि
 ल्यास्सहस्रशः ॥ कणकैस्तैश्च वीर्यस्य प्रज्वलद्भिः स्वनेजसा ॥ ३५ ॥ अथ ते हृषयस्मर्वे उपतस्थुस्तदा मुने ॥ ममान्तिकं परप्रीत्या तात
 तातेति चाब्रुवन् ॥ ३६ ॥ इत्यरेच्छाप्रयुक्तेन प्रोक्तास्ते नारदेन हि ॥ वालखिल्यास्तु ते तत्र कोपयुक्तेन चेतसा ॥ ३७ ॥ ॥ नारद उवाच ॥
 मेच्छध्वं संगता यूयं पर्वतं गन्धमादनम् ॥ न स्थातव्यम्भवद्भिश्च न हि योऽत्र प्रयोजनम् ॥ ३८ ॥ तत्र तत्त्वा तपश्चाति भवितारो मुनीश्वराः ॥
 सूर्य्यशिष्याशिशवस्यैवाज्ञया मे कथितं त्वदम् ॥ ३९ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्तास्ते तदा सर्वे वालखिल्याश्च पर्वतम् ॥ सत्वरम्प्रययुर्नत्वा शंकरं
 गन्धमादनम् ॥ ४० ॥ विष्ण्वादिभिस्तदाभूवं श्वसितोऽहं मुनीश्वर ॥ निर्भयः परमेशान्प्रोक्तेस्तेर्महात्मभिः ॥ ४१ ॥ अस्तवश्चापि सर्वेश शंकरं
 भक्तवत्सलम् ॥ सवकार्यकरं ज्ञात्वा दुष्टगवापहारकम् ॥ ४२ ॥ देवदेव महादेव करुणासागर प्रभो ॥ त्वमेव कर्ता सर्वस्य भर्ता हर्ता च सर्वथा ॥ ४३ ॥
 त्वदिच्छया हि सकलं स्थितं हि सचराचरम् ॥ तन्त्यां यथा वलीवर्दा मया ज्ञातं विशेषतः ॥ ४४ ॥ इत्येवमुक्त्वा सोऽहं वै प्राणमं च कृताञ्जलिः ॥
 अन्येऽपि तुष्टुवुस्तर्वे विष्ण्वाद्यास्तं महेश्वरम् ॥ ४५ ॥ अथाकर्ण्य नृतिं शुद्धां मम दीनतया तदा ॥ विष्ण्वादीनाञ्च सर्वेषां प्रसन्नोऽभून्महेश्वरः ॥
 ॥ ४६ ॥ ददौ सोऽनिवरं नह्यमभयं प्रीतमानमः ॥ सर्वे मुखमतीवापुरत्यमोदमहंमुने ॥ ४७ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसहिता
 यान्नृतीये पार्वतीखण्डे विधिमोहवर्णनं नाम नवचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४९ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ततश्चाहं मुनिगणेशशेषकृत्यं शिवाज्ञया ॥ अकार्षं
 नारदप्रीत्या शिवाशिवविवाहतः ॥ १ ॥ तयोश्शिरोऽभिषेकश्च बभूवादरतस्ततः ॥ ध्रुवस्य दर्शनं निप्राः कारयामासुरादरात् ॥ २ ॥ हृदयालम्भनं
 कर्म बभूव तदनन्तरम् ॥ स्वस्तिपाठश्च विप्रेन्द्र महोत्सवपुरस्सरः ॥ ३ ॥ शिवाशिरसि सिन्दूरं ददौ शम्भुर्द्विजाज्ञया ॥ तदानीं गिरिजाभिरुद्धा

शि. पु.

॥ १५० ॥

गवण्यां बभूव ह ॥ ४ ॥ ततो विप्राज्ञया तौ द्रावेकासनसमास्थितौ ॥ लेभाते परमां शोभां भक्तचिन्तादावहाम् ॥ ५ ॥ ततः स्वस्थानमगन्तुं
सखवप्राशनं मुदा ॥ चक्रुस्तौ निदेशान्मेऽद्भुतलीलाकरौ मुने ॥ ६ ॥ इत्थं निवृत्ते विधिवद्यज्ञे वैगहिके शिवः ॥ ब्रह्मणे पूर्णपात्रं मे ददौ लो
कृते प्रभुः ॥ ७ ॥ गोदानं विधिवच्छम्भुराचार्याय ददौ ततः ॥ महादानानि च प्रीत्या यानि मद्गलदानि वै ॥ ८ ॥ ततः सुवर्णं च विप्रेभ्यः
ददौ पृथक् बहुभ्यो रत्नकोटीश्च नानाद्रव्याण्यनेकशः ॥ ९ ॥ तदानीममरास्सर्वे परे जीवाश्च गचराः ॥ मुमुक्षुश्चेतमानी च बभूव जयध्वनिः ॥ १० ॥
मंगलध्वनिगानश्च बभूव बहु सर्वतः ॥ वाद्यध्वनिगुह्यम्यो सर्वानन्दप्रवर्द्धनः ॥ ११ ॥ हरिर्मयाथ देवाश्च मुनयश्चापरेऽलिलाः ॥ गिरिमामन्त्र
मुप्रीत्या स्वस्थानम्प्रयुद्धुतम् ॥ १२ ॥ तदानीं शैलनगरे स्त्रियश्च मुदिता वरम् ॥ शिवाशिवौ समानीय ययुः कुटुम्बगलम् ॥ १३ ॥ लौकि
चारमाजहुस्ताः स्त्रियस्तत्र चादृताः ॥ महोत्साहो बभूवाथ सर्वतः प्रमुदावहः ॥ १४ ॥ अथ तास्तौ समानीय दम्पती जनशंकरौ ॥ वासालयम्प्र
दिव्यं भवाचारं व्यधुर्मुदा ॥ १५ ॥ अथो समीपमागत्य शैलेन्द्रनगरस्त्रियः ॥ निवृत्त्य मंगलं कर्म प्रापयन्दम्पती गृहम् ॥ १६ ॥ कृत्वा जयध्वनि
चक्रुर्ग्रन्थिनिर्मोचनादिकम् ॥ सस्मितास्सकटाक्षाश्च पुलकांचितविग्रहाः ॥ १७ ॥ वासगेहं सम्प्रविश्य मुमुहुः कामिनीवतः ॥ प्रशमन्त्यस्वभाग्या
पश्यन्तः प मेश्वरम् ॥ १८ ॥ महासुरूपवेपश्च सर्वलावण्यसंयुतम् ॥ नवीनयौवनस्थश्च कामिनीचित्तमोहनम् ॥ १९ ॥ ईषद्वान्प्रसन्नास्यं सकटाक्ष
तुसुन्दरम् ॥ सुसूक्ष्मवासो बिभ्राणं नानागन्तविभूषितम् ॥ २० ॥ तदानीन्दिव्यनार्यश्च षोडशारं समाययुः ॥ तौ दम्पती च सन्द्रष्टुं महादः पुनस्सगम् ॥ २१ ॥
मगस्वती च लक्ष्मीश्च सावित्री जाह्नवी तथा ॥ अदितिश्च शची चैव लोपासुद्राप्यरुन्धती ॥ २२ ॥ अद्वत्या तुलसी स्वाहा रोहिणी च वसुधगा ॥ शत
रूपा च संज्ञा च गतिरेतास्तुरस्त्रियः ॥ २३ ॥ देवकन्या नागकन्या मुनिकन्या मनोहराः ॥ तत्र या याः स्थितास्तासां सङ्ख्यां कर्तुं च कः क्षमः ॥ २४ ॥
नार्भी रत्नासने दत्ते तत्रोवास शिवो मुदा ॥ तमूचुः क्रमतो देव्यस्सुहासं मधुरं वचः ॥ २५ ॥ सगम्बत्युवाच ॥ प्राप्ता स्ती महादेवाधुना प्राणाधिका
मुदा ॥ दृष्ट्वा प्रियास्यञ्चन्द्राभं सन्तापन्त्यज कामुकः ॥ २६ ॥ कालं गमय कालेश सतीसंश्लेषपूर्वकम् ॥ विश्लेषस्तेन भविता सर्वकालं ममाश्रिता ॥ २७ ॥
लक्ष्मीरुवाच ॥ लज्जां विहाय देवेश सतीं कृत्वा स्ववक्षसि ॥ तिष्ठ ताम्प्रति का लज्जा प्राणा यान्ति यया विना ॥ २८ ॥ सावित्र्युवाच ॥ भोज
यित्वा सतीं शम्भो शीघ्रं त्वं भुक्ष्व माखिदः ॥ तदाचम्य सकर्षूगन्तांबूलं देहि सादरम् ॥ २९ ॥ जाह्नव्युवाच ॥ स्वर्णकान्तिं रां धृत्वा केशान्मार्जय
योपितः ॥ कापिन्यास्स्वामिसौभाग्यसुखं नतः परं भवेत् ॥ ३० ॥ अदितिरुवाच ॥ भोजनान्ते शिवां शम्भु मुखशुद्धयर्थमादरात् ॥ जलं दाहि

रुद्र सं. २
१० सं. ३
अ. ५०

350

१५०

महाप्रीत्या दम्पतिप्रेम दुर्लभम् ॥ ३१ ॥ शच्युवाच ॥ कृत्वा विलापं यद्वेतोः शिवां कृत्वा च वक्षसि ॥ यो बभ्रामानिशं मोहात् का लम्बा ते
 प्रियाम्प्रति ॥ ३२ ॥ लोपासुद्वेवाच ॥ व्यवहारोऽस्ति च स्त्रीणां भुक्त्वा वासगृहे शिव ॥ दत्त्वा शिवायै ताम्बूलं शयनं कर्तुमर्हसि ॥ ३३ ॥
 ॥ अरुन्धत्युवाच ॥ मया दत्तां संतीमेनां तुभ्यन्दातुमनीप्सिताम् ॥ विविधं बोधयित्वेमां सुरतिद्वर्तुमर्हसि ॥ ३४ ॥ अहल्योवाच ॥ कृत्वा कथां
 रित्यज्य ह्यतीव तरुणो भव ॥ येन मेनानुमन्येत त्वां सुतार्पितमानसा ॥ ३५ ॥ ॥ तुलस्युवाच ॥ सती त्वया परित्यक्ता कामो दग्धः पुनः कुरु ॥
 कथन्तदा वसिष्ठश्च प्रभो प्रस्थापितोऽधुना ॥ ३६ ॥ ॥ स्वाहोवाच ॥ स्थिरो भव महादेव स्त्रीणां वचसि साम्प्रतम् ॥ विवाहे व्यवहारोऽस्ति पुस्तुभीणां
 प्रगल्भता ॥ ३७ ॥ ॥ रोहिण्युवाच ॥ कामम्पूरय पार्वत्याः कामशास्त्रविशारद ॥ कुरु पारं स्वयं कामी कामिनीकामसागम् ॥ ३८ ॥ ॥ वसु
 न्धरोवाच ॥ जानांसि भावं भावज्ञ कामार्तानां च योषिताम् ॥ न च स्वं स्वामिनं श भो ईश्वरं पाति सन्ततम् ॥ ३९ ॥ ॥ शतरूपोवाच ॥
 भोगं दिव्यं विना भुक्त्वा न हि तुष्येत्क्षुधातुरः ॥ येन तुष्टिर्भवेच्छंभो तत्कर्तुमुचितं स्त्रियाः ॥ ४० ॥ संज्ञोवाच ॥ तूर्णं प्रस्थापय प्रीत्या पार्वत्या
 सह शङ्करम् ॥ रत्नप्रदीपन्ताम्बूलं तल्पं निर्माय निर्जने ॥ ४१ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ स्त्रीणान्तद्वचनं श्रुत्वा ता उवाच शिवः स्वयम् ॥ निर्विकारश्च भगवा
 न्योगीन्द्राणां गुरोर्गुरुः ॥ ४२ ॥ ॥ शंकर उवाच ॥ देव्यो न ब्रूत वचनमेवंभूतं ममान्तिकम् ॥ जगतां मातरः साध्यः पुत्र चपलता कथम् ॥ ४३ ॥
 ॥ ब्रह्मोवाच ॥ शङ्करस्य वचः श्रुत्वा लज्जितास्सुरयोषितः ॥ बभूव सम्भ्रमात्तृष्णीं चित्रपुत्तलिका यथा ॥ ४४ ॥ भुक्त्वा मिष्टान्नमाचम्य महेशो
 हृष्टमानसः ॥ सकर्पूरं च ताम्बूलं बुभुजे भार्यया सह ॥ ४५ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां तृतीये पार्वतीखण्डे परिहासवर्णनं नाम
 मन्वाशतमोऽध्यायः ॥ ५० ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ तस्मिन्नवसरे ज्ञात्वानुकूलं समयं रतिः ॥ सुप्रसन्ना च तम्प्राह शङ्करं दीनवत्सलम् ॥ १ ॥ रति
 रुवाच ॥ गृहीत्वा गर्वतीं प्राप्तं सौभाग्यमतिदुर्लभम् ॥ किमर्थं प्राणनाथो मे निस्स्वाथ भस्मसात्कृतः ॥ २ ॥ जीवयात्रा पतिं मे हि कामव्यापारमा
 त्मनि ॥ कुरु दूरं च सन्तापं समविश्लेषहेतुकम् ॥ ३ ॥ विवाहोत्सव एतस्मिन् सुखिनो निखिला जनाः ॥ अहमेका महेशान दुःखिनी स्वपतिं
 विना ॥ ४ ॥ सनाथां कुरु मान्देव प्रसन्नो भव शङ्कर ॥ स्वोक्तं सत्यं विधेहि त्वं दीनबन्धो पर प्रभो ॥ ५ ॥ त्वां विना कस्समर्थोऽत्र त्रैलोक्ये
 सचराचरे ॥ नाशने मम दुःखस्य ज्ञात्वेति करुणां कुरु ॥ ६ ॥ सोत्सवे स्वविवाहेऽस्मिन्सर्वानन्दप्रदविनि ॥ सोत्सवामपि मां नाथ कुरु दीन
 कृपाकर ॥ ७ ॥ जीविते मम नाथे हि पार्वत्या प्रियया सह ॥ सुविहारः प्रपूर्णश्च भविष्यति न संशयः ॥ ८ ॥ सर्वं कर्तुं समयोऽसि वतस्तं

शि० पु०

॥ १५१ ॥

वरः ॥ किम्बहुक्तया सर्वेषां जीव्याशु पतिं मम ॥ ९ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ तदित्युक्त्वा कामभस्म ददौ सग्रन्थिवन्धनम् ॥ रुरोद पुरतश्शम्भोनाथ
नाथेत्युदीर्य च ॥ १० ॥ रतिगेदनमाकर्ण्य सरस्वत्यादयः स्त्रियः ॥ रुरुदुस्सकला देव्यः प्रोचुर्दीनतरं वचः ॥ ११ ॥ ॥ देव्य उचुः ॥ भक्त
वत्सलनामा त्व दीनवन्धुर्दयानिधिः ॥ कामं जीवय सोत्साहां रतिं कुरु नमोऽस्तु ते ॥ १२ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा प्रसन्नोऽभून्मह
श्वरः ॥ कृपादृष्टिं चकाराशु करुणासागरः प्रभुः ॥ १३ ॥ सुधादृष्ट्या शूलभृतो भस्मतो निर्गतः स्मरः ॥ तद्रूपवेषचिह्नात्मा सुन्दरोऽद्भुतमूर्तिमान् ॥
॥ १४ ॥ तद्रूपञ्च तदाकारं संस्मितं सधनुश्शरम् ॥ दृष्ट्वा पतिं रतिस्तं च प्रणनाम महेश्वरम् ॥ १५ ॥ कृतार्थाभूच्छिवं देवं तुष्टाव च कृताञ्जलिः ॥
प्राणनाथप्रदं पत्या जीवितेन पुनः पुनः ॥ १६ ॥ कामस्य स्तुतिमाकर्ण्य सनारीकस्य शंकरः ॥ प्रसन्नोऽभवदत्यंतमुवाच करुणार्द्रधीः ॥ १७ ॥
॥ शङ्कर उवाच ॥ प्रसन्नोऽहं तव स्तुत्या सनारीकस्य चित्तज ॥ स्वयंभव वरम्ब्रूहि वाञ्छितं तददामि ते ॥ १८ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इवि शम्भुवचः
श्रुत्वा महानन्दस्मरस्ततः ॥ उवाच साञ्जलिर्नम्रो गद्गदाक्षया गिरा ॥ १९ ॥ ॥ काम उवाच ॥ देवदेव महादेव करुणासागर प्रभो ॥ यदि प्रस
न्नस्सर्वेषां ममानन्दकरो भव ॥ २० ॥ अमस्व मेऽपगाधं हि यः कृतश्च पुरा प्रभो ॥ स्वजनेषु पराम्प्रीतिं भक्तिन्देहि स्वपादयोः ॥ २१ ॥ ॥ ब्रह्मो
वाच ॥ इत्याकर्ण्य स्मरवचः प्रसन्नः परमेश्वरः ॥ अमिन्मुक्ताध्वीत्तं वै विहसन्करुणानिधिः ॥ २२ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ ह कामाहं प्रसन्नोऽस्मि
भयं त्यज महामते ॥ गच्छ विष्णुसमीपञ्च वहिःस्थाने स्थितो भव ॥ २३ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ तच्छ्रुत्वा शिरसा नत्वा परिक्रम्य
पुनर्विभुम् ॥ वहिर्गन्वा हरिन्देवान्प्रगम्य सहपास्त स ॥ २४ ॥ कामं सम्भाष्य देवाश्च ददुस्तस्म शुभाशिपम् ॥ विष्णवादयः प्रसन्नास्ते प्रोचुः
स्तुत्या शिवं हृदि ॥ २५ ॥ ॥ देवा उचुः ॥ ॥ धन्यस्त्वं स्मर सन्दग्धः शिवेनानुग्रहीकृतः ॥ जीवयामास सत्त्वांशकृपादृष्ट्याखिलेश्वरः ॥
॥ २६ ॥ लुप्तदुःखदो न चान्योऽस्ति यास्त्वकृतमुक्त्वा प्रमान् ॥ काले रक्षा विवाहश्च निषेकः केन वार्यते ॥ २७ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥
इत्युक्त्वा ते च सम्मान्य तं मुखेनामरान्नदा सतस्थुस्तत्र विष्णवाद्यास्तसर्वे लब्धमनोरथाः ॥ २८ ॥ सोऽपि प्रमुदितस्तत्र समुवास
शिवान्विता ॥ जयशब्दो नमश्शब्दस्तापुशब्दो बभूव ह ॥ २९ ॥ ततश्शम्भुर्वासगेहे वामे संस्थाप्य पार्वतीम् ॥ मिष्टान्नं भोजयामास त च सा च
तुदान्विता ॥ ३० ॥ अथ शम्भुर्भवाचारी तत्र कुप्यं विधाय तत् ॥ मेनामामन्य शैलं च जनवांसं जगाम सः ॥ ३१ ॥ महोत्सवस्तदा चासीद्वे
दध्वनिरभ्यनुते ॥ वाद्यानि वादयामास तदाश्वातुर्विधानि च ॥ ३२ ॥ शम्भु गन्तव्यं स्वस्थानं ववन्दे च मुनीस्तदा ॥ हरिं च यां भवाचाराद्वन्दि

रुद्र स० ३
पा० सं० ३
अ० ५१

349

॥ १५१ ॥

तोऽभूत्सुरादिभिः ॥३३॥ जयशब्दो बभूवाथ नमश्शब्दस्तथैव च ॥ वेदध्वनिश्च शुभदः सर्वविघ्नविदारणः ॥३४॥ अथ विष्णुरहं शक्नस्सर्वे देवाश्च
 सर्वयः ॥ सिद्धा उपसुरा नागास्तुष्टुबुस्ते पृथक्पृथक् ॥ ३५ ॥ देवा ऊचुः ॥ जय शम्भोऽखिलाधार जय नाम महेश्वर ॥ जय एव महादेव जय
 विश्वम्भर प्रभो ॥ ३६ ॥ जय कालीपते स्वामिञ्जयानन्दप्रवर्धक ॥ जय अम्बक सर्वेश जय मायापते विभो ॥ ३७ ॥ जय निर्गुण निष्काम
 कारणातीत सर्वग ॥ जय लीलाखिलाधार धृतरूप नमोऽस्तु ते ॥ ३८ ॥ जय स्वभक्तसत्कामप्रदेश करुणाकर ॥ जय सानन्दसद्रूप जय माया
 गुणाकृते ॥ ३९ ॥ जय मृड सर्वात्मन् दीनबन्धो दयानिध ॥ जयाविकार मायेश वाङ्मनोऽतीतविग्रह ॥ ४० ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इति स्तुत्वा मः
 शानं गिरिजानायकम्प्रभुम् ॥ सिधेविरे परप्रीत्या विष्णवाद्यास्ते यथोचितम् ॥ ४१ ॥ अथ शम्भुर्महेशानो लीलात्ततनुरीश्वरः ॥ ददौ मानवरन्तेषां
 सर्वेषान्तर नारद ॥ ४२ ॥ विष्णवाद्यास्तेऽखिलास्तात प्राप्याज्ञाऽपरमेशितुः ॥ अतिहृष्टाः प्रपन्नास्याः स्वस्थानञ्जमुग्राहताः ॥ ४३ ॥ इति श्रीशिव
 महापुण्ये ब्रह्मनादसंवादे द्वितीयायां रुद्रसंहितायान्तर्तृतीये पार्वतीखण्डे कामसंजीवनवर्णने नामैकपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५१ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥
 अथ शैलवस्तात हिमवान्भाग्यसत्तमः ॥ प्राङ्गणं रचयामास भोजनाय विचक्षणः ॥ १ ॥ मार्जनं लेपनं सम्यक्कारयामास तस्य सः ॥ स सुगन्धै
 रलञ्चक नानावस्तुभिर्गदरात् ॥ २ ॥ अथ शैलस्सुगन्मसर्वानन्यानपि च मेश्वरान् ॥ भोजनायाह्वयामास पुत्रैश्शैलः परैरपि ॥ ३ ॥ शैलाह्वान
 यथाकर्ण्य स प्रभुस्साच्युतो मुने ॥ सर्वेस्सुगदिभिस्तत्र भोजनाय ययौ मुदा ॥ ४ ॥ गिरिः प्रभु च सर्वास्तान्सुसत्कृत्य यथाविधि ॥ मुदोपवेशया
 माम सन्त्येष्ठेषु ग्रहान्तरे ॥ ५ ॥ नानासुभोज्यवस्तूनि परिविष्य च तत्पुनः ॥ साञ्जलिर्भोजनायाज्ञां चक्रे विज्ञप्तिमानतः ॥ ६ ॥ अथ सम्मानिता
 स्तत्र देवा विष्णुपुरोगमाः ॥ सदाशिवं पुरस्कृत्य बुभुजुस्सकलाश्च ते ॥ ७ ॥ तदा सर्वे हि मिलिता ऐकपदेन सर्वशः ॥ पङ्क्तिभूताश्च बुभुजुर्विहसन्तः
 पृथक्पृथक् ॥ ८ ॥ नन्दिभृङ्गिर्वीरभद्रवीरभद्रगजाः पृथक् ॥ बुभुजुस्ते महाभागः कुतूहलसमन्विताः ॥ ९ ॥ देवास्सेन्द्रा लोकपाला नानाशोभाः
 समन्विताः ॥ बुभुजुस्ते महाभागा नानाहास्यसैस्सह ॥ १० ॥ सर्वे च मुनयो विप्रा भृग्वाद्या ऋषयस्तथा ॥ बुभुजुः प्रीतितस्सर्वे पृथक् पङ्क्तिगता
 स्तदा ॥ ११ ॥ तथा चण्डीगणास्सर्वे बुभुजुः कृतभोजनाः ॥ कुतूहलं प्रकुर्वन्तो नानाहास्यकरा मुदा ॥ १२ ॥ एवन्ते भुक्तवन्तश्चाचम्य सर्वे मुदा
 न्विताः ॥ विश्रामार्थं गताः प्रीत्या विष्णवाद्यास्स्वस्वमाश्रमम् ॥ १३ ॥ मेनाज्ञया स्त्रियस्साध्यश्शिवं सम्प्रार्थ्य भक्तितः ॥ गेहे निवासयामासुर्वा
 साख्ये परमोत्सवे ॥ १४ ॥ रत्नसिंहासने शम्भुर्मेनादत्ते मनोहरे ॥ सन्निधाय मुदा युक्तो ददृशे वासमन्दिरम् ॥ १५ ॥ रत्नप्रदीपरातकैर्ज्वलद्भि

शि० ५०
॥ १५२ ॥

ज्वलितं श्रिया ॥ खपावधटाकीर्णं मुक्तामणिविराजितम् ॥ १६ ॥ रत्नदर्पणशोभाढ्यं मण्डितं श्वेतचामरैः ॥ युक्तामणिसुमालाभिर्वेष्टितं परम
दिमत् ॥ १७ ॥ अनोपम्यमहादिव्यं विचित्रं सुमनोहरम् ॥ चित्ताह्लादकरं नानारचनारचितस्थलम् ॥ १८ ॥ शिवदत्तवरस्यैव प्रभावमतुलम्परम् ॥
दर्शयन्तं समुल्लासि शिवलोकाभिधानकम् ॥ १९ ॥ नानासुगन्धसद्भवैर्वासितं सुप्रकाशकम् ॥ चन्दनागुरुसंयुक्तं पुष्पशय्यासमन्वितम् ॥ २० ॥
नानाचित्रविचित्राढ्यं निर्मितं विश्वकर्मणा ॥ स्नेहसागरचितं रचितं हारकैर्वरैः ॥ २१ ॥ कुत्रचित्सुरनिर्माणं वैकुण्ठं सुमनोहरम् ॥ कुत्रचिच्च
ब्रह्मलोकं लोकपालपुरं क्वचित् ॥ २२ ॥ कैलासं कुत्रचिच्छक्रमण्डपम् ॥ कुत्रचिच्छिवलोकं च सर्वोपरि विराजितम् ॥ २३ ॥ एतादृश
गृहं सर्वदृष्टाश्चय महेश्वरः ॥ प्रशंसन् हिमशैलेशं परितुष्टो बभूव ह ॥ २४ ॥ तत्रातिगमणीये च खपयर्थक उत्तमे ॥ अशयिष्ठ मुदा युक्तो लीलया
परमेश्वरः ॥ २५ ॥ हिमाचलश्च स्वभ्रातृन्मोजयामास कृत्स्नशः ॥ सर्वानन्यांश्च सुप्रीत्या शेषकृत्स्नं चकार ह ॥ २६ ॥ एव कुर्वति शैलेः स्वपति
पृष्ठ ईश्वरः ॥ तद्वतीता रजनी सर्वा प्रातःकालो बभूव ह ॥ २७ ॥ अथ प्रभातकाले च धृत्युत्साहपरायणाः ॥ नानाप्रकाशवाद्यानि वादया
अक्रिन् जनाः ॥ २८ ॥ सौ सुगन्धसुसुप्तं विविधयास्तुमुदान्विताः ॥ स्वैष्टं संस्मृत्य देवेशं सजीभृतात्ससंभ्रमाः ॥ २९ ॥ स्ववाहनानि सजा
नि कैलासं गन्तुमुन्मुखाः ॥ कुत्वा सस्येपयात्रासुखं शिवसमीपतः ॥ ३० ॥ तानगेहमथानन्व धर्मो नागयणाज्ञया ॥ उवाच शंकरं योगी
योगीशं समयोचितम् ॥ ३१ ॥ धर्म उवाच ॥ ॥ त्रिजगतिष्ठ भद्रन्ते भव नः प्रमत्तापि ॥ जनावासं समागच्छ कृताथ कुरु तत्र तान् ॥ ३२ ॥
॥ ब्रह्मोवाच ॥ इति धर्मकथं श्रुत्वा विजहाम महेश्वरः ॥ ददश कृपया दृष्ट्या तत्पुण्ड्राक्षकार ह ॥ ३३ ॥ उवाच विहसन् धर्म त्वमग्रे गच्छ
तत्र ह ॥ अहमप्यगमिष्यामि हुतमेव न संशयः ॥ ३४ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ इत्युक्तशोककेणाथ जनावासं जगाम सः ॥ स्वयंमन्त्रमुना
आसीत्तत्तं शम्भुपि प्रभुः ॥ ३५ ॥ तज्जगत्वा स्त्रीमयन्मोहोऽसौ तजामच्छन्महोत्सवः ॥ चक्रे मङ्गलगानं हि पश्यन् शम्भुपदद्वयम् ॥ ३६ ॥
अथ शम्भुर्नवाचारी प्रातःकृत्य विधाय च ॥ मेनामामन्त्र्य कुत्र च जनावासं जगाम सः ॥ ३७ ॥ महोत्सवस्तदा चासांद्वेदध्वनिगभ्रमुने ॥
वाद्यानि वादयामासुर्जनाश्चातुर्विधानि च ॥ ३८ ॥ शम्भुगगत्य त्वस्थानं वन्द्यं च मुनीस्तदा ॥ हरिं च मां भवाचारात् वन्दितोऽभूत्सुरादिभिः ॥
॥ ३९ ॥ जयशब्दो बभूवाथ नमश्शब्दस्तथैव च ॥ वेदध्वनिश्च शुभटो महाकोलाहलोऽभवत् ॥ ४० ॥ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्र
संहितायां तृतीये पार्वतीखण्डे कवगभोजनशिवशयनवर्णनं नाम द्विपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५२ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ अथ विष्णवादयो देवा मुन

रुद्र सं० २
पा० ख० ३
अ० ५२

348

॥ १५२ ॥

यश्च तपोधनाः ॥ कृतावश्यकर्माणि यात्रां सन्तेनिरे गिरेः ॥ १ ॥ ततो गिरिवरः स्नात्वा स्वेष्टं सम्पूज्य यत्नतः ॥ पौर्वान्धुन्समाहूय जनायांसि
 यवी मुदा ॥ २ ॥ तत्र प्रभुम्प्रपूज्याथ चक्रे सम्प्रार्थनां मुदा ॥ कियद्दिनानि सन्तिष्ट मद्देहे सकलैस्सह ॥ ३ ॥ विलोकनेन ते शम्भो कृतार्थोऽहं
 न संशयः ॥ धन्यश्च यस्य मद्देहे आयातोऽसि सुरैस्सह ॥ ४ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्त्वा बहु शैलेशः करौ बद्धा प्रणम्य च ॥ प्रभुन्निमन्त्रया
 मास सह विष्णुसुगादिभिः ॥ ५ ॥ अथ ते मनसा गत्वा शिवं संयुतमादगात् ॥ प्रत्युत्सुर्मुनयो देवा हृष्टा विष्णुसुगादिभिः ॥ ६ ॥ ॥ देवा उचुः ॥
 धन्यस्त्वं गिरिशार्दूल तव कीर्तिर्महीयसी ॥ त्वत्समो न त्रिलोकेषु कोऽपि पुण्यतमो जनः ॥ ७ ॥ यस्य द्वारि महेशानः परब्रह्म सतां गतिः ॥
 समागतस्सदासैश्च कृपया भक्तवत्सलः ॥ ८ ॥ जनावासोऽतिरम्यश्च सन्मानो विविधः कृतः ॥ भोजनानि त्वपूर्वाणि न वर्णानि निरीश्वर ॥ ९ ॥
 चित्रन्न खलु तत्रास्ति यत्र देवी शिवाम्बिका ॥ परिपूर्णमशेषश्च वयं धन्या यदागताः ॥ १० ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्थम्परस्परान्तत्र प्ररम्भाच्च
 तमा ॥ उत्सवी विविधो जातो वेदसाधुजयध्वनिः ॥ ११ ॥ अभून्मद्गलगानश्च ननर्ताप्सरसां गणः ॥ नुतिञ्चकुर्मागधाद्या द्रव्यदानमभूद्बहु ॥ १२ ॥
 तत आमन्त्र्य देवेशं स्वगेहमगमद्गिरिः ॥ भोजनोत्सवमारेभे नानाविधिविधानतः ॥ १३ ॥ भोजनार्थं प्रभुम्प्रीत्यानयामास यथोचितम् ॥ परिवा
 रसमेतं च सकुतुहलमीवरम् ॥ १४ ॥ प्रक्षाल्य चरणौ शम्भोर्विष्णोर्मम वरादरात् ॥ सर्वेषाममराणाञ्च मुनीनाञ्च यथार्थतः ॥ १५ ॥ परेषाञ्च मत्ता
 नाञ्च निरीशो मण्डपान्तरे ॥ असयामास सुप्रीत्या तांस्तान्बन्धुभिरन्वितः ॥ १६ ॥ सुरसैर्विविधानैश्च तर्पयामास तान्गिरिः ॥ बुभुजुर्निखिल्य
 स्ते वै शम्भुना विष्णुना मया ॥ १७ ॥ तदानीम्पुरनार्यश्च गालीदानं व्यधुर्मुदा ॥ मृदुवाण्या इसन्त्यश्च पश्यन्त्यो यत्नतश्च तान् ॥ १८ ॥ ते
 भुक्त्वाचम्य विधिवद्गिरिमामन्त्र्य नारद ॥ स्वस्थानम्प्रययुस्सर्वे मुदितास्तृप्तिमागताः ॥ १९ ॥ इत्थन्तृतीये वक्षेऽपि मानितास्तेऽभवन्मुने ॥ गिरीश्वरेण
 विधिवद्दानमानादरादिभिः ॥ २० ॥ चतुर्थे दिवसे प्राप्ते चतुर्थीकर्म शुद्धितः ॥ बभूव विधिवद्येन विना खण्डित एव सः ॥ २१ ॥ उत्सवो विविधमासीत्सा
 धुवादजयध्वनिः ॥ बहुदानं सुगानश्च नर्तनं विविधन्तथा ॥ २२ ॥ पञ्चमे दिवसे प्राप्ते सर्वे देवा मुदान्विताः ॥ विद्वन्निश्चक्रिरे शलं यात्रार्थमतिप्रेमतः ॥ २३ ॥
 तदाकर्ण्य गिरीशश्चोवाच देवान् कृताञ्जलिः ॥ कियद्दिनानि तिष्ठन्तु कृपाकुर्वन्तु मां सुगः ॥ २४ ॥ इत्युक्त्वा ह्येहस्तौ च प्रभुं विष्णुञ्च
 पराञ्च ॥ वासयामास दिवसान् बहुत्रित्यं समादरात् ॥ २५ ॥ इत्थं व्यतीयुर्दिवसा बहवो वपतां च तत् ॥ सप्तर्षीन्प्रेषयामासुर्गिरीशान्ते तत्तत् ॥
 ॥ २६ ॥ ते तं सम्बोधयामासुर्मेनाञ्च समयोचितम् ॥ शिवतत्त्वं परं प्रोचुः प्रशंसन्विधिवन्मुदा ॥ २७ ॥ अङ्गीकृतं परेशेन तत्तद्बोधनम् ॥ मुने ॥

शि० पु०
॥ १५३ ॥

यात्रार्थमगच्छंभुशैलेशं सामरादिकः ॥ २८ ॥ यात्रादुर्वति देवेशे स्वशैले सामरे शिवे ॥ उच्चै रूरोद सा मेना तसुवाच कृपानिधिम् ॥ २९ ॥
मेनोवाच ॥ कृपानिधे कृपाङ्गत्वा गिवा संपालयिष्यसि ॥ सहस्रदोषं पार्वत्या आशुतोषः क्षमिष्यसि ॥ ३० ॥ त्वत्पादाम्बुजभक्ता च मदत्सा
जन्मजन्मनि ॥ स्वप्ने ज्ञाने स्मृतिर्नास्ति महादेवं प्रभुं विना ॥ ३१ ॥ त्वद्भक्तिश्रुतिमात्रेण हर्षाश्रुपुलकान्विता ॥ त्वन्निन्दया भवेन्मौना मृत्युं
जय मृता इव ॥ ३२ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्त्वा मेनका तस्मै समर्प्य स्वसुतान्तदा ॥ अत्युच्चै गेदनङ्गत्वा मूर्च्छामाप नयोः पुरः ॥ ३३ ॥ अथ
मेनाम्बोधयित्वा तामामन्त्र्य गिरिस्तथा ॥ चकार यात्रानन्दं वैश्व महोऽसवपुरस्सगम् ॥ ३४ ॥ अथ ते निर्जरास्सर्वे प्रभुणा स्वगणैस्सह यात्रां
प्रचक्रिरे तूष्णीं गिरिम्प्रति शिवं दधुः ॥ ३५ ॥ हिमाचलपुरीबाह्योपवने हर्षितास्सुराः ॥ सेश्वरास्सोत्सवास्तस्थुः पर्येषंत शिवागमम् ॥ ३६ ॥
इत्युक्त्वा शिवसद्यात्रा देवैस्सह मुनीश्वर ॥ आकर्ण्य शिवायात्रां विरहोत्सवसंयुताम् ॥ ३७ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायान्तर्नीये
पार्वतीखण्डे शिवयात्रावर्णनं नाम त्रिपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५३ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ अथ सप्तर्षयस्ते च प्रोचुर्हिमगिरीश्वरम् ॥ कारय स्वात्मजादेव्या
यात्रामद्योचितां गिरे ॥ १ ॥ इति श्रुत्वा गिरीशो हि बुद्ध्वा तद्विरहम्परम ॥ विपण्णोऽभून्महाप्रेम्णा कियत्कालं मुनीश्वर ॥ २ ॥ कियत्कालेन
सम्प्राप्य चेतनां शैलगट् ततः ॥ तथास्त्विति गिरामुक्त्वा मेनां सन्देशमब्रवीत् ॥ ३ ॥ शैलसंदेशमाकर्ण्य हृषशोकवशा मुने ॥ मेना संयापयामास
कर्तुमासीत्प्रमुद्यता ॥ ४ ॥ श्रुतिस्वकुलजाचारं चचार विधिवन्मुने ॥ उत्सवं विविधन्तत्र वा मेना क्षितिभृत्प्रिया ॥ ५ ॥ गिरिजाम्भूषयामास
नानागन्तांशुकैर्वरैः ॥ द्वादशाभरणैश्चैव शृंगारैर्नृपसम्मितैः ॥ ६ ॥ मेना मनोगतिम्बुद्ध्वा साध्यैका द्विजकामिनी ॥ गिरिजां शिक्षयामास
पातिव्रत्यव्रतम्प ॥ ७ ॥ ॥ द्विजपन्न्युवाच ॥ गिरिजे शृणु सुप्रीत्या मद्वचो धर्मवर्द्धनम् ॥ इहामुत्रानन्दकरं शृण्वतां च सुखप्रदम् ॥ ८ ॥
धन्या पतिव्रता नारी नान्या पूज्या विश्रुता ॥ पावनी सर्वलोकानां सर्वपापौघनाशिनी ॥ ९ ॥ सेवने या पतिम्प्रेणा परमेश्वरवच्छिवे ॥ इह
भुक्त्वाखिलान्भोगानन्ते पत्या शिवां गतिम् ॥ १० ॥ पतिव्रता च सावित्री लोपासुता ह्यरुन्धनी ॥ शाण्डिल्या शतरूपानुसूया लक्ष्मीस्स्वधा सती
॥ ११ ॥ संज्ञा च सुमतिः श्रद्धा सेना स्वाहा तथैव च ॥ अन्या बह्व्योऽपि साध्यो हि नोक्ता विस्तारजाद्रयात् ॥ १२ ॥ पातिव्रत्यवृषेणैव ता
गतास्सर्वपूज्यताम् ॥ ब्रह्मविष्णुहरेश्चापि मान्या जाता मुनीश्वरैः ॥ १३ ॥ मेवमस्त्वया पतिस्तस्मात्सर्वदा शङ्करः प्रभुः ॥ दीनानुग्रहकर्ता च
सर्वसौख्यस्ततां गतिः ॥ १४ ॥ महान्पतिव्रताधर्मश्श्रुतिस्मृतिषु नोदितः ॥ यथैव वर्ण्यते श्रेष्ठो न तथान्योऽस्ति निश्चितम् ॥ १५ ॥ भुञ्ज्या

रुद्र स
पा० ख०
अ० ५३

३५१

॥ १५३ ॥

द्रुक्ते प्रिये पत्यौ पातिव्रत्यपरायणा ॥ तिष्ठेत्तास्मिच्छिवे नारी सर्वथा सति तिष्ठति ॥ १६ ॥ स्वप्यात्स्वपति सा नित्यं बुध्येतु प्रथमं सुधीः ॥ सर्वदा
 तद्धितं कुर्यादकैतवगतिः प्रिया ॥ १७ ॥ अनलंकृतमात्मानन्ददर्शयेन्न कचिच्छिवे ॥ कार्यार्थम्प्रोपिते तस्मिन्भवेन्मण्डनवर्जिता ॥ १८ ॥ पत्यु
 नाम न गृह्णीयात् कदाचन पतिव्रता ॥ आकृष्टापि न चाक्रोशेत्प्रसीदेत्ताडितापि च ॥ हन्यतामिति च ब्रूयात्स्वामित्रिति कृपाङ्कुर ॥ १९ ॥ आहूत
 गृहकार्याणि त्यक्त्वा गच्छतेदन्तिकम् ॥ सत्वरं साञ्जलिः प्रीत्या सुप्रणम्य वदेदिति ॥ २० ॥ किमर्थं व्याहृता नाथ स प्रसादो विधीयताम् ॥
 तदादिष्टा चरेत्कर्म सुप्रसन्नेन चेतसा ॥ २१ ॥ चिरन्तिष्ठेन्न च द्वारे गच्छेन्नैव परालये ॥ आदाय तत्त्वं यत्किञ्चित्कस्मै चित्रार्पयेत्कचित् ॥ २२ ॥
 पूजोपकरणं सर्वमनुक्ता साधयेत्स्वयम् ॥ प्रतीक्षमाणावसरं यथाकालोचितं हितम् ॥ २३ ॥ न गच्छेत्तीर्थयात्रां वै पत्याज्ञां न विना कचित् ॥
 दूरतो वर्जयेत्सा हि समाजोत्सवदर्शनम् ॥ २४ ॥ तीर्थार्थिनी तु या नारी पतिपादोदकं पिवेत् ॥ तस्मिन्सर्वाणि तीर्थानि क्षेत्राणि च न संशयः ॥
 ॥ २५ ॥ भुञ्ज्यात्सा भर्तुरुच्छिष्टमिष्टमन्नादिकं च यत् ॥ महाप्रसाद इत्युक्ता पतिदत्तम्पतिव्रता ॥ २६ ॥ अविभज्य न चाश्रीयाद्देवपित्रतिथिष्वपि ॥
 परिचारकवर्गेषु गोषु भिक्षुकुलेषु च ॥ २७ ॥ संयतोऽस्करा दक्षा हृष्टा व्ययपराङ्मुखी ॥ भवेत्सा सर्वदा देवी पतिव्रतपरायणा ॥ २८ ॥ कुर्या
 त्पत्यननुज्ञाता नोपवासव्रतादिकम् ॥ अन्यथा तत्फलं नास्ति परत्र नरकं व्रजेत् ॥ २९ ॥ सुखपूर्वं सुखासीनं रममाणं यदृच्छया ॥ आन्तरेष्वपि
 कार्येषु पतिं नोत्थापयेत्कचित् ॥ ३० ॥ क्लीबं वा दुःखस्थं वा व्याधितं वृद्धमेव च ॥ सुखितं दुःखितं वापि पतिमेकं न लङ्घयेत् ॥ ३१ ॥ स्त्री
 धर्मिणी त्रिरात्रं च स्वमुखं नैव दर्शयेत् ॥ स्ववाक्यं श्रावयेन्नापि यावत्स्नानान्न शुध्यति ॥ ३२ ॥ सुस्नाता भर्तुवदनमीक्षेतान्यस्य न कचित् ॥
 अथवा मनसि ध्यात्वा पतिम्भानुम्विलोकयेत् ॥ ३३ ॥ हरिद्राकुङ्कुमं चैव सिन्दूरं कज्जलादिकम् ॥ कूर्पासकञ्च ताम्बूलं मांगल्याभरणादिकम् ॥
 ॥ ३४ ॥ केशसंस्कारकवरीकरकर्णादिभूषणम् ॥ भर्तुरायुष्यमिच्छन्ती दूरयेन्न पतिव्रता ॥ ३५ ॥ न रजक्या न बन्धक्या तथा श्रवणया न च ॥
 न च दुर्भगया कापि सखित्वं कायेत्कचित् ॥ ३६ ॥ पतिविद्वेषिणीं नारीं न सा संभाषयेत्कचित् ॥ नैकाकिनी कचित्तिष्ठेन्नग्रा स्नायान्न च कचित् ॥
 ॥ ३७ ॥ नोलूखले न मुसले न वर्द्धन्यां दृष्यपि ॥ न यंत्रके न देहल्यां सती च प्रवसेत्कचित् ॥ ३८ ॥ विना व्यवायसमयं प्रागल्भ्यं नाचरेत्कचि
 त् ॥ यत्र यत्र रुचिर्भर्तुस्तत्र प्रेमवती भवेत् ॥ ३९ ॥ हृष्टा हृष्टे विषण्णा स्याद्विषण्णास्ये प्रिये प्रिया ॥ पतिव्रता भवेद्देवी सदा पतिहितैषिणी ॥ ४० ॥
 एकरूपा भवेत्पुण्या संपत्सु च विपत्सु च ॥ विकृतिं स्वात्मनः कापि न कुर्याद्वैर्यधारिणी ॥ ४१ ॥ सर्पिलवणतैलादिक्षयेऽपि च पतिव्रता ॥ पति

शि. पु.

॥ १५४ ॥

नास्तीति न ब्रूयादायासेषु न योजयेत् ॥ ४२ ॥ विधेर्विष्णोर्हराद्रापि पतिरेकोऽधिको मतः ॥ पतिव्रताया देवेशि स्वपतिरिशव एव च ॥ ४३ ॥ व्रतो
पवासनियमं पतिमुल्लंघ्य या चरेत् ॥ आयुष्यं हरते भर्तुर्मृता निरयमृच्छति ॥ ४४ ॥ उक्ता प्रत्युत्तन्दद्याद्या नारी कोधतत्परा ॥ सस्मा जायते ग्रामे
शृगाली निर्जने वने ॥ ४५ ॥ उच्चासनं न सेवेत् न व्रजेद्दुष्टसन्निधौ ॥ न च कातरवाक्यानि वदेन्नागी पतिं क्वचित् ॥ ४६ ॥ अपवादं न च ब्रूयात्कलहं
दूरतस्त्यजेत् ॥ गुरूणां सन्निधौ कापि नोच्चैर्ब्रूयात्त वै हमेत् ॥ ४७ ॥ बाह्यादायान्तमालोक्य त्वरितान्नजलाशनेः ॥ ताम्बुलेर्वमनैश्चापि पादसंवाहना
दिभिः ॥ ४८ ॥ तथैव चाटुवचनैः खेदसन्त्रोदनैः परैः ॥ या प्रियं प्रीणयेत्प्रीता त्रिलोकी प्रीणिता तथा ॥ ४९ ॥ मितन्ददाति जनको मितं भ्राता
मितं सुतः ॥ अमितस्य हि दातारं भर्तारं पूजयन्मदा ॥ ५० ॥ भर्ता देवो गुरुर्भर्ता धर्मार्थव्रतानि च ॥ तस्मात्सर्वं पारेत्यज्य पतिमकं समर्चयेत् ॥
५१ ॥ या भर्तारम्परित्यज्य रहश्चरति दुर्मतिः ॥ उत्तुकी जायते कुम वृक्षकोटरशायिनी ॥ ५२ ॥ ताडिता ताडितुं चेच्छेत्तन्सा व्याघ्री वृषदं
शिका ॥ कटाक्षयति यान्यं वै केकराक्षी तु सा भवेत् ॥ ५३ ॥ या भर्तारम्परित्यज्य मिष्टमश्नाति केवलम् ॥ ग्रामे वा मक्कनी पृथाद्रत्नमुवापि
स्वविद्भुजा ॥ ५४ ॥ या तुंकृत्य प्रियम्ब्रूयान्मृका सा जायते खलु ॥ या सपत्नी संदेष्येत दुर्भगा सा पुनः पुनः ॥ ५५ ॥ दृष्टिं विलुप्य भर्तार्यो कश्चि
दन्यं समीक्षते ॥ काणा च विमुखी चापि कुरुपापि च जायते ॥ ५६ ॥ जीवहीनो यथा देवः क्षणादशुचिनां व्रजेत् ॥ भर्तुहीना तथा दोषिसुन्ना
ताप्यशुचिस्सदा ॥ ५७ ॥ सा धन्या जननी लोकं स धन्यो जनकः पिता ॥ धन्यस्स च पतियस्य गृहे देवी पतिव्रता ॥ ५८ ॥ पितृवंश्या मातृ
वंश्याः पतिवंश्यास्त्रयस्त्रयः ॥ पतिव्रतायाः पुण्येन स्वर्गे मौल्यानि भुञ्जते ॥ ५९ ॥ शीलभक्तेन दुर्वृत्ताः पातयन्ति कुलत्रयम् ॥ पितुर्मातुस्तथा
पत्युरिहामुत्रापि दुःखिता ॥ ६० ॥ पतिव्रतायाश्चरणो यत्र यत्र स्पृशेद्भुवम् ॥ तत्र तत्र भवेत्सा हि पाण्डुत्री सुपावनी ॥ ६१ ॥ मिषुः पतिव्रता
स्पर्शं कुरुते भानुमानपि ॥ सोमो गन्धवदश्चापि स्वपवित्राय नान्यथा ॥ ६२ ॥ आपः पतिव्रतास्पर्शमभिलष्यन्ति सर्वदा ॥ अक्षः जाड्यपि
नाशो नो जातस्त्वद्यान्यपावनाः ॥ ६३ ॥ भार्या मूलं गृहस्थस्य भार्या मूलं सुखस्य च ॥ भार्या धर्मफलावाप्त्यै भार्या सन्तानमृदये ॥ ६४ ॥
गृहे गृहे न किं नाय्यो हृपलावण्यगर्विनाः ॥ परं विश्वेशभक्त्येव लभ्यते स्त्री पतिव्रता ॥ ६५ ॥ परलोकस्त्वयं लोको जीयते भार्यया द्वयम् ॥ देव
यथा गंगावगाहेन शरीरं पावनं भवेत् ॥ तथा पतिव्रतां दृष्ट्वा लोकम्पावनं भवेत् ॥ ६६ ॥ न गङ्गाया तया भेदो या नारी पतिदेवता ॥ उमाशिवसौ

रुद्र सं. ६

पा. सं. ६

अ. १३

३४६

॥ १५४ ॥

साक्षात्स्मात्तो पूजयेद्भुवः ॥ ६९ ॥ तारः पतिश्चुतिनारी शमा सा स स्वयन्तपः ॥ फलम्पतिः स क्रिया सा धन्यौ तौ दम्पती शिवे ॥ ७० ॥
 एवम्पतिव्रताधर्मो वर्णितस्ते गिरिन्द्रजे ॥ तद्देदाय शृणु सुप्रीत्या सावधानतयाऽद्य मे ॥ ७१ ॥ चतुर्विधाम्ताः कथिता नार्यो देवि पतिव्रताः ॥
 उत्तमादिविभेदेन स्मरतां पापहारिकाः ॥ ७२ ॥ उत्तमा मध्यमा चैव निकृष्टातिनिकृष्टिका ॥ बुवे तासां लक्षणानि सावधानतया शृणु ॥ ७३ ॥
 स्वप्नेऽपि यन्मनो नित्यं स्वपतिं पश्यति ध्रुवम् ॥ नान्यस्मरपतिं भद्रे उत्तमा सा प्रकीर्तिता ॥ ७४ ॥ या पितृभ्रातृसुतवत् परम्पश्यति
 सद्धिया ॥ मध्यमा सा हि कथिता शैलजे पतिव्रता ॥ ७५ ॥ बुद्ध्या स्वधर्मं मनसा व्यभिचारं करोति न ॥ निकृष्टा कथिता
 सा हि सुचारित्रा च पार्वति ॥ ७६ ॥ पत्युः कुलस्य च भयाद्व्यभिचारं करोति न ॥ पतिव्रताऽधमा सा हि कथिता पूर्वसूरीभिः ॥ ७७ ॥ चतु
 र्विधा अपि शिवे पापहन्त्र्यः पतिव्रताः ॥ पावनास्सर्वलोकानामिहामुत्रापि हर्षिताः ॥ ७८ ॥ पतिव्रत्यप्रभावेणात्रिभिः त्रिसुरार्थनात् ॥ जीवितो
 विप्र एको हि मृतो वाराहशापतः ॥ ७९ ॥ एवं ज्ञात्वा शिवं नित्यं कर्तव्यम्पतिसेवनम् ॥ त्वया शैलात्मजे प्रीत्या सर्वकामप्रदं सदा ॥ ८० ॥ जगदध्या
 महेशी त्वं शिवस्साक्षात्पतिस्तव ॥ तव स्मरणतो नार्यो भवन्ति हि पतिव्रताः ॥ ८१ ॥ त्वदये कथनेनानेन किं देवि प्रयोजनम् ॥ तथापि कथितं
 मेऽद्य जमदाचारस्तश्चिवे ॥ ८२ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ इत्युक्त्वा विरामासौ द्विजस्त्री सुश्रम्य ताम् ॥ शिवाम्मुदमतिप्राप पार्वती शङ्कर
 प्रिया ॥ ८३ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रमहितायां तृतीये पार्वतीखण्डे पतिव्रताधर्मवर्णने नाम चतुःपञ्चशततमोऽध्यायः ॥ ५४ ॥
 ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ अथ सा ब्राह्मणी देव्यै शिक्षयित्वा व्रतञ्च तत् ॥ प्रोवाच मेनामामन्त्र्य यात्रामस्याश्च कारय ॥ १ ॥ तथाऽस्थितिं च
 सम्प्रोच्य प्रेमवस्थां बभूव सा ॥ धृतिन्धृत्वाहूय कालीं विश्लेषविहाकुला ॥ २ ॥ अत्युच्चैर्गतेन चक्रे संश्लिष्य च पुनः पुनः ॥ पार्वत्यपि
 रुरोदोच्चैरुच्चरन्ती कृपावचः ॥ ३ ॥ शैलप्रिया शिवा चापि मूर्च्छामाप शुचादिना ॥ मूर्च्छाम्प्रापुर्देवपत्न्यः पार्वत्या रोदनेन च ॥ ४ ॥ सर्वाश्च रुरु
 दुर्नार्यस्सर्वमासीदचेतनम् ॥ स्वयं रुरोद योगीशो गच्छन्कोऽन्यः परः प्रभुः ॥ ५ ॥ एतस्मिन्नन्तरे शीघ्रमाजगाम हिमालयः ॥ स सर्वतनयस्तत्र
 सचिवैश्च द्विजैः परैः ॥ ६ ॥ स्वयं रुरोद मोहेन वत्सां कृत्वा स्ववक्षसि ॥ क यासीत्येवमुवाच शून्यं कृत्वा मुहुर्मुहुः ॥ ७ ॥ ततः पुरोहितो विप्रै
 रग्न्यात्मविद्यया सुखम् ॥ सर्वान्प्रबोधयामास कृपया ज्ञानवत्तरः ॥ ८ ॥ ननाम पावती भक्त्या मातरम्पितरं गुरुम् ॥ महामाया भवाचारात्
 रुरोदोच्चैर्मुहुर्मुहुः ॥ ९ ॥ पार्वत्या रोदनेनैव रुरुदुस्सर्वयोषितः ॥ नितरां जननी मेना यामयो भ्रातरस्तथा ॥ १० ॥ पुनः पुनः शिवामाता यामयो
 ऽन्याश्च योषितः ॥ भ्रातरो जनकः प्रेम्णा रुरुदुस्सर्वसौहृदाः ॥ ११ ॥ तदा विप्राः समागत्य बोधयामासुर्गदरात् ॥ लग्नविदयामासुर्गदरात् सुख

शि० पु०

॥ १५५ ॥

दम्पसम् ॥ १२ ॥ ततो हिमालयो मेनां धृत्वा धैर्यं विवेकतः ॥ शिविकामानयामास शिवारोहणेनवे ॥ १३ ॥ शिवामारोहयामासुस्तत्र विप्राङ्गना
श्च नाम् ॥ आशिषम्प्रदुस्सर्वाः पिता माता द्विजास्था ॥ १४ ॥ महाराड्युपचारैश्च ददौ मेना गिरिस्थया ॥ नानाद्रव्यसमूहं च परेषान्दुलभं
शुभम् ॥ १५ ॥ शिवा नत्वा गुह्यं सर्वाञ्च जनकं जननीन्तथा ॥ द्विजान्पुणेहितं यामीन्नीस्तथान्या ययौ मुने ॥ १६ ॥ हिमाचलोऽपि संसृतो
ऽगच्छत्स्नेहवशी बुधः ॥ प्राप्तस्तत्र प्रभुर्यत्र सामरः प्रीतिमावहत् ॥ १७ ॥ प्रीत्याभिरेभिरे सर्वे महोऽनन्युत्सवम् ॥ प्रभुम्प्रणमुस्ते भक्त्या प्रशंस
न्तोऽविशन्पुरीम् ॥ १८ ॥ जातिस्मरं स्मारयामि नित्यं स्मरसि चेद्भद्र ॥ लीलया त्वाञ्च देवेशि सदा प्राणप्रिया मम ॥ १९ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्याकर्ण्य
महेशस्य स्वनाथस्याथ पार्वती ॥ शङ्कस्य प्रिया नित्यं सस्मिन्तोवाच सा सती ॥ २० ॥ पार्वत्युवाच ॥ सव स्मरामि प्राणेश मौनीभूतो भवेति च ॥
प्रस्तावोचितमद्याशु कार्यं कुरु नमोऽस्तु ते ॥ २१ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्याकर्ण्य प्रियावाक्यं सुखं धारयतो मम ॥ मुमुक्षोऽनीव विवेषो लौकिकाचारत
त्परः ॥ २२ ॥ शिवः सम्भृतसम्भारो नानावस्तुमनोहरम् ॥ भोजयामास देवश्च नारायणं पुनर्माम् ॥ २३ ॥ तथान्यान्निखिलान्प्रीत्या स्वविवाहसग
गतान् ॥ भोजयामास सुरसमन्त्रम्बहुविधम्प्रभुः ॥ २४ ॥ ततो भुक्त्वा च ते देवा नानारत्नविभूषिताः ॥ सखीकास्सगणास्सर्वे प्रणमुश्चंद्रशेखराम् ॥ २५ ॥
संस्तुत्य वा भिरिष्टाभिः परिक्रम्य मुदान्विताः ॥ प्रशंसन्तो विवाहश्च स्वधामानि ययुस्ततः ॥ २६ ॥ नारायणं मुने मां च प्रणनाम शिवस्त्वयम् ॥
लौकिकाचारमाश्रित्य यथा विष्णुश्च कश्यपम् ॥ २७ ॥ मयास्तिष्ठ्याशिषन्दत्त्वा शिवस्य पुनरग्रतः ॥ मत्वा स तं परं ब्रह्म चक्रे च स्तुतिरुत्तमा ॥
॥ २८ ॥ तमामन्त्र्य मया विष्णुस्साञ्जलिश्शिवयोर्मुदा ॥ प्रशंसन्तद्विवाहश्च जगाम स्वालयं परम् ॥ २९ ॥ शिवोऽपि स्वगिरौ तस्थौ पार्वत्या विह
रन्मुदा ॥ सर्वे गणास्सुखं प्रापुर्त्तीव स्वभजञ्छिवौ ॥ ३० ॥ इत्येवङ्कथितस्तात शिवोद्वाहस्सुमंगलः ॥ शोकघ्नो हर्षजनक आयुष्यो धनवर्द्धनः ॥
॥ ३१ ॥ य इमं शृणुयान्नित्यं शुचिस्तद्गतमानसः ॥ श्रावयेद्वाथ नियमाच्छिवलो कर्मवाप्नुयात् ॥ ३२ ॥ इदमारुयानमारुयातमद्भुतं मंगलायनम् ॥
सर्वविघ्नप्रशमनं सर्वव्याधिविनाशनम् ॥ ३३ ॥ यशस्यं स्वर्ग्यमायुष्यं पुत्रपौत्रकर्मपरम् ॥ सर्वकामप्रदं चेह भुक्तिदं मुक्तिदं सदा ॥ ३४ ॥ अपमृ
त्युप्रशमनं महाशान्तिकरं शुभम् ॥ सर्वदुस्स्वप्रशमनं बुद्धिप्रज्ञादिसाधनम् ॥ ३५ ॥ शिवोऽसवेषु सर्वेषु पठितव्यम्प्रयत्नतः ॥ शुभेषुभिर्जनैः प्रीत्या
शिवसन्तोषकाणम् ॥ ३६ ॥ पठेत्प्रतिष्ठा घाले तु देवादीनां विशेषतः ॥ शिवस्य सर्वकार्यस्य प्रारम्भे च सुप्रीतितः ॥ ३७ ॥ शृणुयाद्वा शुचिर्ध
त्वा चरितं शिवयोश्शिवम् ॥ सिध्यन्ति सर्वं यानि सत्यं सत्यं न संशयः ॥ ३८ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे ब्रह्मनारदसंवादे तृतीयाया
रुद्रसंहितायां तृतीये पार्वतीखण्डे शिवकैलासगमनवर्गनं नाम पञ्चपञ्चाशत्तमाऽध्यायः ॥ ५५ ॥ ॥ समाप्तोऽयं तृतीयः पार्वतीखण्डः ॥ ३ ॥

रुद्र सं० ४

पा० सं० ३

अ० ५५

॥ १५५ ॥

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ श्रीगौरीशंकराभ्यां नमः ॥ अथ रुद्रसंहितातर्गतश्रुतार्थः कुमारखण्डः प्रारभ्यते ॥ वन्दे वन्दनतुष्टमानसमतिममप्रियं प्रेमदं
 पूर्णं पूर्णकरं प्रपूर्णनिखिलैर्धैर्यैकवासं शिवम् ॥ सत्यं सत्यमयं त्रिसत्यविभवं मन्यप्रियं सत्त्वदं विष्णुब्रह्मनुतं स्वकीयकृपयोपात्ताकृतिं शंकरम् ॥ १ ॥
 ॥ नारद उवाच ॥ विवाहयित्वा गिरिजां शकरो लोकशंकरः ॥ गत्वा स्वपवतं ब्रह्मन् किमकार्षीद्वि तद्वद ॥ २ ॥ कथं हि तनयो जह्ने शिवस्य
 परमात्मनः ॥ यदर्थमात्मागमोऽपि समुवाह शिवां प्रभुः ॥ ३ ॥ तारकस्य कथं ब्रह्मन् वधोऽभूद्देवशंकर ॥ एतत्सर्वमशेषेण वद कृत्वा दयां मयि ॥ ४ ॥
 ॥ सूत उवाच ॥ इत्याकुर्ये वचस्तस्य नारदस्य प्रजापतिः ॥ सुप्रसन्नमनाः स्मृत्वा शंकरं प्रत्युवाच ह ॥ ५ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ चरितं
 शृणु वक्ष्यामि शशिमौलेस्तु नारद ॥ गुहजन्मकथां दिव्यां तारकासुरसद्वधम् ॥ ६ ॥ श्रूयतां कथयाम्यद्य कथां पापप्रणाशिनीम् ॥ यां श्रुत्वा सर्व
 पापेभ्यो मुच्यते मानवो ध्रुवम् ॥ ७ ॥ इदमाख्यानमनघं रहस्यं परमाद्भुतम् ॥ पापसंतापहरणं सर्वविघ्नविनाशनम् ॥ ८ ॥ सर्वमंगलदं सारं सव श्रुति
 मनोहरम् ॥ सुखदं मोक्षबीजं च कर्ममूलनिकृंतनम् ॥ ९ ॥ कैलासमागत्य शिवां विवाह्य शोभां प्रपेदे नितरां शिवोऽपि ॥ विचारयामास च देव
 कृत्यं पीडां जनस्यापि च देवकृत्ये ॥ १० ॥ शिवस्स भगवान् साक्षात्कैलासमगच्छदा ॥ सौख्यं च विविधं चकुर्ये गतसर्वं सुहर्षिताः ॥ ११ ॥
 महोत्सवो महानासीच्छिवे कैलासमागते ॥ देवास्त्वविषयं प्राप्ता हर्षनिर्भरमानसाः ॥ १२ ॥ अथ शम्भुर्महादेवो गृहीत्वा गिरिजां शिवाम् ॥ जगाम
 निर्जनं स्थानं महादिव्यं मनोहरम् ॥ १३ ॥ शय्यां रतिकरीं कृत्वा पुष्पचन्दनचर्चिताम् ॥ अद्भुतां तत्र परमां भोगवस्त्वन्वितां शुभाम् ॥ १४ ॥
 स रेमे तत्र भगवाञ्शंभुर्गिरिजया सह ॥ सहस्रवर्षपर्यन्तं देवमानेन मानदः ॥ १५ ॥ दुर्गागस्पर्शमात्रेण लीलया मूर्च्छितः शिवः ॥ मूर्च्छिता सा
 शिवस्पर्शाद्बुधे न दिवानिशम् ॥ १६ ॥ हरे भोगप्रवृत्त तु लोकधर्मप्रवर्तिनि ॥ महान् कालो व्यतीताय तयोः क्षण इवानघ ॥ १७ ॥ अथ सर्वे
 पुगस्तात एकत्रीभूय चकदा ॥ मंत्रयांचकुरागत्य मेरो शक्रपुरोगमाः ॥ १८ ॥ सुरा ऊचुः ॥ विवाहं कृतवाञ्छंभुरस्मत्कार्यार्थमीश्वरः ॥ योगीश्वरो
 निर्विकारो स्वात्मारामो निरंजनः ॥ १९ ॥ नोत्पन्नस्तनयस्तस्य न जानामोऽत्र कारणम् ॥ विलंबः क्रियते तेन कथं देवेश्वरेण हा ॥ २० ॥ एत
 स्मिन्नंतरे देवा नारदादेव दर्शनात् ॥ बुबुधुस्तन्मितं भोगं तयोश्च रममाणयोः ॥ २१ ॥ चिरं ज्ञात्वा तयोर्भोगं विनामापुस्तुगश्च ते ॥ ब्रह्माणं मां
 पुगस्कृत्य ययुर्नारायणांतिकम् ॥ २२ ॥ तं नत्वा कथितं सर्वं मया वृतांतमीप्सितम् ॥ सन्तस्थिरे सर्वदेवाश्चित्रे पुत्तलिका यथा ॥ २३ ॥
 ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ सहस्रवर्षपर्यन्तं देवमानेन शंकरः ॥ रतौ रतश्च निश्चेष्टो योगी विरमते न हि ॥ २४ ॥ ॥ भगवानुवाच ॥ ॥ चिन्ता नास्ति

शि० पु०

॥ १५६ ॥

जन्मजातस्सर्वं भद्रं भविष्यति ॥ शरणं ब्रज देवेश शक्रस्य महाप्रभोः ॥ २५ ॥ महेशशरणापन्ना ये जना मनसा बुदा ॥ तेषां प्रजेश भक्तानां न
कुलमिदं कथितं ॥ २६ ॥ शृंगारभंगस्समये भविता नाधुना विधे ॥ कालप्रयुक्तं कार्यं च सिद्धिं प्राप्नोति नान्यथा ॥ २७ ॥ शंभोस्तमोगमिह
को भद्रं कर्तुमिहैव ॥ पूर्णं वर्षसहस्रे च स्वेच्छया हि विरस्यति ॥ २८ ॥ स्त्रीपुंसोरतिविच्छेदमुपायेन करोति यः ॥ तस्य स्त्रीपुत्रयोर्मदो भवे
जन्मनि जन्मनि ॥ २९ ॥ ब्रह्मज्ञानो नष्टकीर्तिरलक्ष्मीको भवेदिह ॥ प्रयात्येते कालसूत्रं वर्षलक्षं स वातकी ॥ ३० ॥ रंभायुक्तं शक्रमिमं
चकार विरतं रती ॥ महासुनीन्द्रो दुर्वासास्तत्स्त्रीभेदो बभूव ह ॥ ३१ ॥ पुनस्तन्यां स संप्राप्य विषेव्य शुभपाणिकाम् ॥ दिव्यं वर्षसहस्रं च
विजहौ विरहज्वरम् ॥ ३२ ॥ घृताच्या सह संश्लिष्टं कामं वारितवान् गुरुः ॥ षण्मासाभ्यंतरे चन्द्रस्तस्य पत्नी जहार ह ॥ ३३ ॥ पुनश्शिवं समा
राध्य कृत्वा तारामयं रणम् ॥ तारां सगर्भां संप्राप्य विजहौ विरहज्वरम् ॥ ३४ ॥ मोहिनीसहितं चन्द्रं चकार विरतं रती ॥ महर्षिमौतमस्तस्य
स्त्रीविच्छेदो बभूव ह ॥ ३५ ॥ हरिश्चन्द्रो हालिकं च वृषल्या मह संयुतम् ॥ चारयामास निश्चेष्ट निर्जने तत्फलं शृणु ॥ ३६ ॥ ब्रह्मः स्त्रीपुत्रराज्येभ्यो
विश्वामित्रेण ताडितः ॥ ततश्शिवं समाराध्य मुक्तो भूतो हि कश्मलात् ॥ ३७ ॥ अजामिलं द्विजश्रेष्ठं वृषल्या सह संयुतम् ॥ न भिया वारया
मासुस्सुरास्तां चापि केचन ॥ ३८ ॥ सर्वं निषेकसाध्यं च निषेको बलवान् विधे ॥ निषेकफलदो वै स निषेकः केन वार्यते ॥ ३९ ॥ दिव्यं
वर्षसहस्रं च शंभोः संभोगकर्म तत् ॥ पूर्णं वर्षसहस्रे च गत्वा तत्र सुरेश्वरः ॥ ४० ॥ येन वीर्यं पतेद्भूमौ तत् करिष्यथ निश्चितम् ॥ तत्र वीर्यं च
भविता स्कन्दनामा प्रभोस्सुतः ॥ ४१ ॥ अधुना स्वगृहं गच्छ विधे सुरगणैस्सह ॥ करोतु शंभुसंभोगं पार्वत्या सह निर्जने ॥ ४२ ॥ ब्रह्मोवाच
इत्युक्त्वा कमलाकान्तः शीघ्रं स्वान्तःपुरं ययौ ॥ स्वालयं प्रययुर्देवा मया सह मुनीश्वर ॥ ४३ ॥ शक्तिशक्तिमतोश्चाथ विहारेणाति च क्षितिः ॥
ताराकांठा चकंपे सा सशेषापि सकच्छपा ॥ ४४ ॥ कच्छपस्य हि भारेण सर्वाधारस्समीरणः ॥ स्तंभितोऽथ त्रिलोकाश्च बभूवुर्भयविह्वलाः ॥
॥ ४५ ॥ अथ सर्वे मया देवा हरेश्च शरणं ययुः ॥ सर्वं निवेद्यांचकुस्तद्वृत्तं दीनमानसाः ॥ ४६ ॥ देवा ऊचुः ॥ देवदेव रमानाथ सर्वावनकर
प्रभो ॥ रक्ष नः शरणापन्नान् भयव्याकुलमानसान् ॥ ४७ ॥ स्तंभितस्त्रिगतप्राणो न जाने केन हेतुना ॥ व्याकुलं मुनिभिल्लैस्त्रैलोक्यं सचराचरम्
॥ ४८ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्त्वा सकला देवा मया सह मुनीश्वर ॥ दीनास्तस्युः पुरो विष्णोर्मौनीभूतास्सुदुःखिताः ॥ ४९ ॥ तदाकर्ण्य समादाय सुरात्र
सकलाश्च हरिः ॥ जगाम पर्वतं शीघ्रं कैलासं शिघ्रवल्लभम् ॥ ५० ॥ तत्र गत्वा हरिर्देवैर्मया च सुरवल्लभः ॥ ययौ शिववरस्थानं शंकरं द्रष्टुमागम्य

रुद्र स० २

कु० खं० ४

अ० ६

344

॥ १५६ ॥

या ॥ ५१ ॥ तत्र दृष्ट्वा शिवं विष्णुर्न सुगतिस्मितोऽभवत् ॥ तत्र स्थितान् शिवगणान् पप्रच्छ विनयान्वितः ॥ ५२ ॥ विष्णुरुवाच ॥ हे शंकरः शिवः
कुत्र गतस्सर्वप्रभुर्गणाः ॥ निवेद्य नः प्रीत्या दुःखितान् वै कुयालयः ॥ ५३ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ इत्याकर्ण्य वचस्तस्य सामरम्य हरेर्गणाः ॥
प्रोचुः प्रीत्या गणास्ते हि शंकरस्य स्मरतिम् ॥ ५४ ॥ ॥ शिवगणा मुचुः ॥ इह भूय शिवप्रीत्या यथार्थं ब्रमहे वयम् ॥ ब्रह्मणा निर्जरेस्साहं
तुतान्तमखिलं च यत् ॥ ५५ ॥ सर्वेऽपि महादेवो जगाम गिरिजाययम् ॥ सुतयाय नोऽयं सुप्रीत्या नातालीलाविशारदः ॥ ५६ ॥ तद्ब्रह्म
न्तरे शंभु किं करोति महेश्वरः ॥ न जानीमो ज्ञानाथ ज्योतीर्षहवन्मयाः ॥ ५७ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ श्रुत्येति वचनं तेषां न विष्णुस्सामरो मया ॥
विस्मितोऽति मुनिश्रेष्ठ शिवद्वारं जगाम ह ॥ ५८ ॥ तत्र सत्त्वा पया देवैस्महर्षिर्विबुधैः ॥ अतिशय्या मुने प्रोचं ताम्भ्यन्तथा तदा ॥ ५९ ॥
भभुमस्तौन्महाप्रीत्या सामरो हि गण हरिः ॥ तत्र स्थितो मुनिश्रेष्ठ सर्वलोकप्रभुं दत्त ॥ ६० ॥ ॥ विष्णुरुवाच ॥ किं करोषि महादेवाऽभ्यन्तरे
यमेश्वरः ॥ तात्कातोन्तुरान्मसवीन पाणि नशशाणागतान् ॥ ६१ ॥ इत्यादि संस्तुवन् शंभुं बहुधा सोऽपरोर्मया ॥ स्तोताति तस्मिन् तत्र तात्कातोऽपुनीव ॥ ६२ ॥
दुःखकोलाहलस्तत्र बभूव त्रिदशैकमप्य ॥ मिथितश्चिवसंस्तुत्यासुरार्त्तानां मुनीश्वर ॥ ६३ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे रुद्रसंहितायां कुमार
खंडे शिवविवाहवर्णने नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ तदाकर्ण्य महादेवो योगज्ञानविशारदः ॥ तदाकामो न तत्याज सभोग
पार्वतीभयात् ॥ १ ॥ ॥ आजगाम गृह्णन्तं पत्न्यां निकटे शिवः ॥ दंत्येन पीडितानां च शंकरं भक्तवत्सलः ॥ २ ॥ देवास्सर्वे प्रभुं दृष्ट्वा हरिणा
मया शिवम् ॥ बभूवुस्तुखितव्याति तदा वै भक्तवत्सलम् ॥ ३ ॥ इत्याकर्ण्य वचस्तेषां मुखाणां भगवान्भव ॥ प्रत्युवाच विषण्णान्मा दूयमा
नेन चेतसा ॥ ४ ॥ प्रणम्य सुमहाप्रीत्या नतस्तथाश्च निर्जराः ॥ तृषुषु शंकरं सर्वे मया न हरिणा मुने ॥ ५ ॥ ॥ देवा अचुः ॥ देवदेव महादेव
रुहणासागर प्रभो ॥ अन्त्यर्मा हि सर्वेषां नव ज्ञानासि शंक ॥ ६ ॥ देवकार्यं कुरु विभो रक्ष देवान् महेश्वर ॥ जहि दैत्यान् कृपां कृत्वा तार
कादीन् महाप्रभून् ॥ ७ ॥ ॥ शिव उवाच ॥ इ विष्णो हे विधे देवान्स्वेषां वा मनोगतिः ॥ यद्वापि तद्भवत्येव कोऽपि नो तत्रिवा कः ॥ ८ ॥ यज्जातं
तज्जातमेव प्रस्तुतं शृणुताऽमराः ॥ शिवरेतस्वल्लितं वीर्यं को ग्रहीष्यति मेऽधुना ॥ ९ ॥ स गृहीयादिति प्रोच्य पातयामास तद्भवि ॥ अग्निर्भूत्वा
कपोतो हि प्रेरितस्सर्वनिर्जरेः ॥ १० ॥ ॥ अभक्षच्छाम्यं वीर्यं चच्चा तु निखिलं तदा ॥ एतस्मिन्नतरे तत्राऽऽजगाम गिरिजा मुने ॥ ११ ॥ शिवागम
विलंबे च ददश सुप्रसंगवान् ॥ ज्ञात्वा तदुत्तमखिलं नदाकोधयुता शिवा ॥ १२ ॥ उवाच त्रिदशान् सर्वान् हरिप्रभृतिकोऽनन्दा ॥ १३ ॥ ॥ देव्युवाच ॥

शि० पु०

॥ १५७ ॥

रे रे सुरगणास्सर्वे वृयं दुष्टा विशेषतः ॥ स्वार्थसंसाधका नित्यं तदर्थं पदुःखदाः ॥ १३ ॥ स्वार्थहेतोर्महेशानमाश्रय्य पश्य प्रसुम् ॥ नष्टं चकृ
मद्विहारं वंध्याऽभवमहं सुराः ॥ १५ ॥ मां विरोध्य सुखं नैव केषांचिदपि निर्जगः ॥ तस्मादुःखं भवेद्भो हि दुष्टानां त्रिदिवौकसाम् ॥ १६ ॥
॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्त्वा विष्णुप्रमुत्तान् सुगन्सर्वांश्च शशाप सा ॥ प्रज्वलंती प्रकोपेन शैलराजसुता शिवा ॥ १७ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ अद्यप्रभृ
ति देवानां वंध्या भार्या भवन्त्विति ॥ देवाश्च दुःखितास्तु निबिला मद्विरोधिनः ॥ १८ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इति शत्वाऽखिलान्देवान् विष्ण्वा
द्यान्सकलेश्वरी ॥ उवाच पावकं क्रुद्धा भक्षकं शिवरेतसः ॥ १९ ॥ पार्वत्युवाच ॥ सर्वभक्षी भव शुचे पीडितात्मेति नित्यशः ॥ शिवतत्त्वं न
जानासि मुखोऽसि सुरकार्यकृत् ॥ २० ॥ रे रे शठ महादुष्ट दुष्टानां दुष्टबोधवान् ॥ अभक्षशिवबीर्यं यन्नाकार्षीदुचितं हितम् ॥ २१ ॥ ब्रह्मोवाच ॥
इति शत्वा शिवा बद्धिं सद्देशेन नगात्मजा ॥ जगाम स्वालयं शीघ्रमसंतुष्टा ततो मुने ॥ २२ ॥ गत्वा शिवा शिवं सम्यक् बोधयामास यत्नतः ॥
अजीजनत्परंपुत्रं गणेशाख्यं मुनीश्वर ॥ २३ ॥ तद्वृत्तांतमशेषं च वर्णयिष्ये मुनेऽग्रतः ॥ इदानीं शृणु सुप्रीत्या गुह्योत्पत्तिं वदाम्यहम् ॥ २४ ॥
पावकादितमन्नादि भुंजते निर्जराः खलु ॥ वेदवाण्येति सर्वे ते सगर्भा अभवन्सुराः ॥ २५ ॥ ततोऽसदंतस्तद्वीर्यं पीडिता ह्यभवन् सुराः ॥
विष्ण्वाद्या निखिलाश्चाति शिवाऽऽज्ञानेषुबुद्धयः ॥ २६ ॥ अथ विष्णुप्रभृतिकास्सर्वे देवा विमोहिताः ॥ दह्यमाना ययुः शीघ्रं शरणं पार्यतीपतेः ॥
॥ २७ ॥ शिवाल्यस्य ते द्वारि गत्वा सर्वे विनम्रकाः ॥ तुष्टुबुस्सशिवं शंभुं प्रीत्या सांजलयस्सुराः ॥ २८ ॥ देवा उचुः ॥ देवदेव महादेव
गिरिजेश महाप्रभो ॥ किं जातमधुना नाथ तव माया दुरत्यया ॥ २९ ॥ सगर्भाश्च वयं जाता दह्यमानाश्च रेतसा ॥ तव शंभो कुरु कृपां
निवारय दशमिमाम् ॥ ३० ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्याकर्ण्योऽमरनुतिं परमेशशिवपतिः ॥ आजगाम द्रुतं द्वारि यत्र देवाः स्थिता मुने ॥ ३१ ॥
आगत शंकरं द्वारि सर्वे देवाश्च साच्युताः ॥ प्रणम्य तुष्टुबुः प्रीत्या नतका भक्तवत्सलम् ॥ ३२ ॥ ॥ देवा उचुः ॥ शंभो शिव
महेशान त्वां नतास्म विशेषतः ॥ रक्ष नशरणापन्नान् दह्यमानांश्च रेतसा ॥ ३३ ॥ इदं दुःखं हरं हर भवामो हि मृता ध्रुवम् ॥
त्वां विना कस्समर्थोऽद्य देवदुःखनिवारणे ॥ ३४ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ इति दीनतरं वाक्यमाकर्ण्य सुरराट् प्रभुः ॥ प्रत्युवाच विदस्याऽद्य च
सुखं भक्तवत्सलः ॥ ३५ ॥ ॥ शिव उवाच ॥ हे हरे हे विधे देवास्सर्वे शृणुत मद्ब्रह्मः ॥ भविष्यति सुखं वोऽद्य सावधाना भवन्तु वि ॥ ३६ ॥

१. पदद्वयसंज्ञकः विशेषतः । द्वितीयद्वयसंज्ञकः सावधानः ।

रुद्र सं० २

कु० खं० ४

अ० २

३५३

॥ १५७ ॥

एतद्वमतु मदीयं द्रुतमेवाऽखिलास्सुराः ॥ सुखिनस्तद्विशेषेण शासनान्मम सुप्रभो ॥ ३७ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्याज्ञां शिरसाऽधाय विष्णवाद्यास्त
 कलास्सुराः ॥ अकार्षुर्वमनं शीघ्रं स्मरंति शिवमन्ययम् ॥ ३८ ॥ तच्छुभुरेतस्स्वर्णाभं पर्वताकारमद्भुतम् ॥ अभवत्पतितं भूमौ स्पृशद् द्यावेव सुप्रभम् ॥
 ॥ ३९ ॥ अभवन्सुखिनस्सर्वे सुराः सर्वेऽच्युतादयः ॥ अस्तुवन् परमेशानं शंकरं भक्तवत्सलम् ॥ ४० ॥ पावकस्त्वभवेव सुखी त्वं सुखीभवे ॥
 तस्याज्ञां परमोऽद्वैतः शंकरः परमेश्वरः ॥ ४१ ॥ ततस्सवद्विर्विकलस्साजलिर्नतको मुने ॥ अस्तीच्छिवं सुखी नात्मा कथनं चेदमब्रवीत् ॥ ४२ ॥
 ॥ अग्निरुवाच ॥ ॥ देवदेव महेशानं मूढोऽहं तव सेवकः ॥ क्षमस्व मेऽपराधं हि मम दाहं निवारय ॥ ४३ ॥ त्वं दीनवत्सलस्स्वाभिरुचिः ॥
 परमेश्वरः ॥ प्रत्युवाच प्रसन्नात्मा पावको दीनवत्सलम् ॥ ४४ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्याकर्ण्य शुचेर्वाणीं स शंभुः परमेश्वरः ॥ प्रत्युवाच ब्रह्म
 आत्मा पावकं दीनवत्सलः ॥ ४५ ॥ ॥ शिव उवाच ॥ कृतं त्वनुचितं कर्म मद्भेतो भक्षितं हि यत् ॥ अतो निवृत्तस्ते दाहः पापाधिक्यान्म
 दाज्ञया ॥ ४६ ॥ इदानीं त्वं सुखी नाम शुचे मच्छरणागतः ॥ अतः प्रसन्नो जातोऽहं सर्वं दुःखं विनश्यति ॥ ४७ ॥ कस्याभित्युम्रियो योनी
 मद्भेतस्त्यज यत्नतः ॥ भविष्यसि सुखी त्वं हि निर्दाहात्मा विशेषतः ॥ ४८ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ शंभुवाक्यं निशम्येति प्रत्युवाच शनैः शुचिः ॥
 साजलिर्नतकः प्रीत्या शंकरं भक्तशंकरम् ॥ ४९ ॥ दुरासदमिदं तेजस्तदं नाथ महेश्वर ॥ काचिन्नास्ति विना शक्त्या धर्तुं योनौ जगन्त्रये ॥ ५० ॥ इत्थं
 यदाऽब्रवीद्ब्रह्मिस्तदा त्वं मुनिसत्तम ॥ शंकरप्रेरितः प्रात्थ हृदाग्निमुपकारकः ॥ ५१ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ शृणु मद्रचनं बद्धे तव दाहहरं शुभम् ॥
 परमानन्दं रम्यं सर्वकष्टनिवारकम् ॥ ५२ ॥ कृत्वोपायमिमं बद्धे सुखी भव विदाहकः ॥ रिवेच्छया मया सम्यगुक्तं तातेदमादरात् ॥ ५३ ॥ तपोमासस्नान
 कर्त्र्यस्त्रियो यास्त्युः प्रगे शुचे ॥ तद्देहेषु स्थापय त्वं शिवरेतस्त्वदं महत् ॥ ५४ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ तस्मिन्नवसरे तत्राऽगतास्सप्तमुनिस्त्रियः ॥ तपोमासि
 स्नानकामाः प्रातस्सत्रियमा मुने ॥ ५५ ॥ स्नानं कृत्वा स्त्रियस्ता हि महाशीनाऽर्दिनाश्च षट् ॥ गंतुकामा मुने याता बह्विज्वालासमीपतः ॥ ५६ ॥
 विमोहिताश्च ता दृष्ट्वा रुन्धती गिरिशङ्गया ॥ निषिषेध विशेषेण सुचरित्रा सुबोधिनी ॥ ५७ ॥ ताः षट् मुनिस्त्रियो मोहाद्विज्वालासमीपतः गता मुने ॥
 स्वशीतविनिवृत्त्यर्थं मोहिताः शिवमायया ॥ ५८ ॥ तद्रेतः कणिकास्सद्यस्तद्देहान् विविशुर्मुने ॥ रोमद्वाराऽखिला बहिरभूदाहविवर्जितः ॥ ५९ ॥
 अंतर्धाय द्रुतं बह्विज्वालाकूपो जगाम ह ॥ सुखी स्वलोकं मनसा स्मरंस्त्वं शंकरं च तम् ॥ ६० ॥ सगर्भास्ताः स्त्रियस्साधोऽभवन् दाहप्रपीडिताः ॥

शि० ५०

॥ १५८ ॥

परस्पृग्म् ॥ ६२ ॥ अथ ताः पट् स्त्रियस्सर्वा दृष्ट्वा स्वयमभिचारकम् ॥ महादुःखान्वितास्ताताऽभवन्नाकुलमानसाः ॥ ६३ ॥ तत्पुत्रश्चिश्वरेतस्तद्रभ
हृपं मुनिस्त्रियः ॥ ता हिमाचलपृष्ठेऽथ भवन् दाहविवर्जिताः ॥ ६४ ॥ असहज्जिश्वरेतस्तद्धिमाद्रिः कंपमुद्रहन् ॥ गंगायां प्राक्षिपत्पूर्णमसङ्गं दाहपीडितः ॥
॥ ६५ ॥ गंगयाऽपि च तद्वीर्यं दुस्सहं एमात्मनः ॥ निःक्षिप्तं हि शरस्तेवे तरंगैः स्वैर्मुनीश्वर ॥ ६६ ॥ पतितं तत्र तद्रेतो द्रुतं बालो बभूव ह ॥
सुन्दरस्सुभगः श्रीमांस्तेजस्वी प्रीतिवर्द्धनः ॥ ६७ ॥ मार्गमासे सितेपक्षे तिथौ षष्ठ्यां मुनीश्वर ॥ प्रादुर्भावोऽभवत्तस्य शिवपुत्रस्य भूतले ॥ ६८ ॥
तस्मिन्नवसरे ब्रह्मन्नकस्माद्धिमशैलजा ॥ अभूतां सुखिनौ तत्र स्वगिरौ गिरिशोऽपि च ॥ ६९ ॥ शिवाकुचाभ्यां सुखाव पय आनन्दसंभवम् ॥ तत्र गत्वा
च सर्वेषां सुखमासीन्मुनेऽधिकम् ॥ ७० ॥ मंगलं चाऽभवत्तात त्रिलोक्यां सुखदं सताम् ॥ खलानामभवद्विप्रो दैत्यानां च विशेषतः ॥ ७१ ॥ अकस्माद्
ऽभवद्वयोष्मि परमो दुन्दमिध्वनिः ॥ पुष्पवृष्टिः पपाताऽऽशु बालकोपरि नारद ॥ ७२ ॥ विष्ण्वादीनां समस्तानां देवानां मुनिसत्तम ॥ अभूदकस्माद्
त्परम आनन्दः परमोत्सवः ॥ ७३ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां चतुर्थे कमारखंडे शिवपुत्रजननवर्णनं नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥
नाग उवाच ॥ देवदेव प्रजानाथ ब्रह्मन् सृष्टिकर प्रभो ॥ ततः किमभवत्तत्र तद्वदाऽद्य कृपां कुरु ॥ १ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ तस्मिन्नवसरे तात
विश्वामित्रः प्रतापवान् ॥ प्रेङ्गितो विधिना तत्रागच्छत्प्रीतो यदृच्छया ॥ २ ॥ स दृष्ट्वाऽलौकिकं धाम तत्सुतस्य सुतेजसः ॥ अभवत्पूर्णकामस्तु सुप्रसन्नो
ननाम च ॥ ३ ॥ अकरोत्सुनुतिं तस्य सुप्रसन्नेन चेतसा ॥ विधिप्रेरितवाग्भिश्च विश्वामित्रः प्रभाववित् ॥ ४ ॥ ततस्सोऽभूत्सुतस्तत्र सुप्रसन्नो महोति
कृत् ॥ सुप्रहस्याद्भुतमहो विश्वामित्रमुवाच च ॥ ५ ॥ ॥ शिवमुत उवाच ॥ ॥ शिवेच्छया महाज्ञानिन्नकस्मात्त्वमिहागतः ॥ संस्कारं कुरु मे
तात यथाऽद्वेदसंमितम् ॥ ६ ॥ अद्याभ्य पुरोधास्त्वं भव मे प्रीतिमावहन् ॥ भविष्यसि सदा पूज्यस्सर्वेषां नात्र संशयः ॥ ७ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥
इत्याकर्ण्य वचस्तस्य सुप्रसन्नो हि गाधिजः ॥ तमुवाचानुदात्तेन स्वरेण च सुविस्मितः ॥ ८ ॥ ॥ विश्वामित्र उवाच ॥ शृणु तात न विप्रोऽहं गाधि
जत्रियवालकः ॥ विश्वामित्रेति विख्यातः क्षत्रियो विप्रसेवकः ॥ ९ ॥ इति स्वचरितं ख्यातं मया ते वः बालक ॥ कस्त्वं स्वचरितं ब्रहि विस्मिताया
खिलं हि मे ॥ १० ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्याकर्ण्य वचस्तस्य तत्स्ववृत्तं जगाद ह ॥ ततश्चोवाच सुप्रीत्या गाधिजं तं महोतिकृत् ॥ ११ ॥ ॥ शिव
मुत उवाच ॥ विश्वामित्र वरान्मे त्वं ब्रह्मर्षिर्नाऽत्र संशयः ॥ वसिष्ठाद्याश्च नित्यं त्वां प्रशंसिष्यन्ति चादरात् ॥ १२ ॥ अत्रस्त्वमाज्ञया मे हि संस्कारं

कु० खं० २

अ० ६

342

॥ १५८ ॥

॥ इदं सर्वं सुगोप्यं ते कथनीयं न कुत्रचित् ॥ १३ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ततोऽकार्षीत्स संस्कारं तस्य प्रीत्याऽखिलं यथा ॥ शिवबालस्त
 ॥ भवेत् भेदोऽक्रविषिना मयम् ॥ १४ ॥ शिवशलोऽपि सुप्रीतो दिव्यज्ञानमदात्स्वाम् ॥ विश्वामित्राय मुनये महोतिकारकः प्रभुः ॥ १५ ॥ पुरोहित
 ॥ वक्रासौ विश्वामित्रं शुचस्सुनः ॥ तदारभ्य द्विजवरो नानालीलाविशारदः ॥ १६ ॥ इत्थं लीला कृता तेन कथिता सा मया मुने ॥ तत्स्लीलाम
 ॥ स्यात् तात शृणु प्रीत्या वदाम्यहम् ॥ १७ ॥ तरिमन्नवसरे तात श्वेतनामा च संप्रति ॥ तत्राऽपश्यत्सुतं दिव्यं निजं परमपावनम् ॥ १८ ॥ ततस्तं
 ॥ पावको भत्वा दृष्ट्वालिङ्ग्य चुचुम्ब च ॥ पुत्रेति चोक्ता तस्मै स शस्त्रं शक्तिन्ददौ च सः ॥ १९ ॥ गृहस्तां शक्तिमादाय तच्छृणु चारुरोह ह ॥ तं जघान
 ॥ तथा शकस्या शृङ्गो भुवि पपात सः ॥ २० ॥ दशपद्ममितावीरा राक्षसाः पूर्वमागताः ॥ तद्वधार्थं द्रुतं नष्टा बभूवुस्तत्प्रहास्तः ॥ २१ ॥ हाहाकारो
 ॥ महानासीदकं पे साबला मही ॥ त्रैलोक्यं च सुरेशानस्सदेवस्तत्र चागमत् ॥ २२ ॥ दक्षिणे तस्य पार्श्वे च वज्रेण स जघान च ॥ शाखनामा ततो
 ॥ जातः पुमांश्चेको महाबलः ॥ २३ ॥ पुनश्शक्रो जघानाऽऽशु वामपार्श्वे हि तं तदा ॥ वज्रेणान्यः पुमाञ्जातो विशाखाख्योऽपरो बली ॥ २४ ॥ ततस्तद्दृश्यं
 ॥ शक्रो जघान पविना तदा ॥ परोऽधुनैगमोपाख्यः पुमांस्तद्वन्महाबलः ॥ २५ ॥ तदा स्कंदादिचत्वारो महावीरा महाबलाः ॥ इन्द्रं हंतुं द्रुतं जग्मुस्सोऽहं
 ॥ तच्छरणं वयो ॥ २६ ॥ शक्रस्स सामरगणो भयं प्राप्य गृहात्ततः ॥ ययौ स्वलोकं चकितो न भेदो ज्ञातवान्मुने ॥ २७ ॥ स बालकस्तु तत्रैव तस्थावानं
 ॥ वसन्तः ॥ पूर्ववन्निर्वृत्तस्तत नानालीलाकरः प्रभुः ॥ २८ ॥ तस्मिन्नवसरे तत्र कृत्तिकाख्याश्च षट् स्त्रियः ॥ स्नातुं समागता बालं ददृशुस्तं महाप्रभुम्
 ॥ २९ ॥ वदन्तु ते मनश्चक्रुस्सर्वास्ताः कृत्तिकाः स्त्रियः ॥ वादो बभूव तासां तद्वहणेच्छा परो मुने ॥ ३० ॥ तद्वादशमनार्थं स षण्मुखानि चकार ह ॥
 ॥ ययौ दुग्धं च सर्वासां तुष्टास्ता अभवन्मुने ॥ ३१ ॥ तन्मनोगतिमाज्ञाय सर्वास्ताः कृत्तिकास्तदा ॥ तमादाय ययुर्लोकं स्वकीयं मुदिता मुने ॥ ३२ ॥
 ॥ तं बालकं कुमारारुयं स्तनं दत्त्वा स्तनार्पिने ॥ वर्द्धयामासुरीशस्य सुतं सूर्याधिकप्रभम् ॥ ३३ ॥ न चकुर्बालकं याश्च लोचनानामगोचरम् ॥ प्राणेभ्यो
 ॥ ऽपि प्रेमपात्रं यः पोष्टा तस्य पुत्रक ॥ ३४ ॥ यानि यानि च वस्त्राणि त्रैलोक्ये दुर्लभानि च ॥ ददुस्तस्मै च ताः प्रेम्णा भूषणानि वराणि ॥ ३५ ॥
 ॥ दिने दिने ताः पुपुषुर्बालकं तं महाप्रभुम् ॥ प्रशंसितानि स्वादूनि भोजयित्वा विशेषतः ॥ ३६ ॥ अथैकस्मिन् दिने तात स बालः कृत्तिका
 ॥ तमज्जगत्वा देवसर्मा दिव्यां सुचारि चकार ह ॥ ३७ ॥ स्वमहो दर्शयामास देवेभ्यो हि महाद्रुतम् ॥ सविष्णुभ्योऽखिलेभ्यश्च महोतिकरबालकः ॥
 ॥ ३८ ॥ तं दृष्ट्वा सकलान्ते वै सान्भुतास्सर्वयस्तुराः ॥ विस्मयं प्रापुरत्यन्तं पप्रच्छुस्तं च बालकम् ॥ ३९ ॥ को भवानिति तच्छ्रुत्वा न नि

शि. पु.

॥ १५९ ॥

चित्स्र जगाद ह ॥ स्वालयं स जगामाऽऽशु गुप्तस्तस्थौ हि पूर्ववत् ॥ ४० ॥ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां चतुर्थे कुमारखंडे
कार्तिकेयलीलावर्णनं नाम तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ देवदेव प्रजानाथ ततः किमभवद्विधे ॥ षडेदानीं कृपातस्तु शिवली
लासमन्वितम् ॥ १ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ कृत्तिकाभिर्गृहीते वै तस्मिन्मुमुते मुने ॥ कश्चित्कालो व्यतीयाय बुभुक्षु न हिमाद्रिजा ॥ २ ॥
तस्मिन्नवसरे दुर्गा स्मेराननसरोरुहा ॥ उवाच स्वामिनं शंभुं देवदेवेश्वर प्रभुम् ॥ ३ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ देवदेव महादेव शृणु मे वचनं शुभम् ॥
पूर्वपुण्यातिभारेण त्वं मया प्राप्त ईश्वर ॥ ४ ॥ कृपया योनिषु श्रेष्ठो निहारस्तत्परोऽभवः ॥ रतिभंगः कृतो देवैस्तत्र मे भवता भव ॥ ५ ॥ भूमौ
निपतितं वीर्यं नोदरे मम ते विभो ॥ कुत्र यातं च तदेव केन दत्तं निहुतम् ॥ ६ ॥ कथं मत्स्यमिनो वीर्यममोघं ते महेश्वर ॥ मोघं यातं च किं
किंवा शिशुर्जातश्च कुत्रचित् ॥ ७ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ पार्वतीवचनं श्रुत्वा प्रहस्य जगदीश्वर ॥ उवाच देवानां ह्य मुनीन्वापि मुनीश्वर ॥ ८ ॥
॥ महेश्वर उवाच ॥ देवाः शृणुत मद्वाक्यं पार्वतीवचनं श्रुतम् ॥ अमोघं कुत्र मे वीर्यं यातं केन च निहुतम् ॥ ९ ॥ सभयं नाप तन्निप्रं स चेदं न
चार्हति ॥ शक्तौ राजा न शास्ता यः प्रजावाध्यश्च भक्षकः ॥ १० ॥ ॥ तद्वचनं श्रुत्वा समलोच्य परस्परम् ॥ उचुस्मन् कमेणैव व्रस्तस्तु पतः
नभोः ॥ ११ ॥ ॥ विष्णुरुवाच ॥ ते मिथ्यावादिनस्संतु भारते मुहुराः ॥ मुनिदायताश्शश्वत्तद्दीर्यं यैश्च निहुतम् ॥ १२ ॥ ॥ ब्रह्मो
वाच ॥ त्वद्दीर्यं निहुं येन पुण्यक्षेत्रे च भारते ॥ स नाऽन्वितो भवेन्नत्र नान्ये पूजने तव ॥ १३ ॥ ॥ लो पाला उचुः ॥ ॥ त्वद्दीर्यं निहुतं
येन पापिना पतितव्रतम् ॥ भाजनं तस्य सोप्लुत्यं तत्तापं कर्म संततम् ॥ १४ ॥ ॥ देवा उचुः ॥ कृत्वा प्रतिज्ञां यो मूढो नाऽऽप्यति पूर्णनाम् ॥
भाजने तस्य पापस्य त्वद्दीर्यं येन निहुतम् ॥ १५ ॥ ॥ देवपत्न्य उचुः ॥ या निहुति स्वभर्तां परं बच्छति पूरुषम् ॥ मातृवन्धुविहीना च त्वद्दीर्यं
निहुतं यया ॥ १६ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ देवानां वचनं श्रुत्वा देवदेवेश्वरो हरः ॥ कर्मणां न्याक्षिणश्चाह धर्मादीन् ॥ १७ ॥ ॥ श्रीशिव उवाच ॥
देवैर्न निहुतं केन तद्दीर्यं निहुतं ध्रुवम् ॥ तदमोघं भगवतो महेशस्य मम प्रभोः ॥ १८ ॥ ॥ यूयं च साक्षिणो ॥ सततं सर्वकर्मणाम् ॥ युष्मकं
निहुतं किंवा किं ज्ञातुं वक्तुमर्हथ ॥ १९ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ईश्वरस्य वचः श्रुत्वा सभायां कंपिताश्च ते ॥ परं समालोक्य कमेणोऽपुः पुनः
प्रभोः ॥ २० ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ स्ते तु तिष्ठतो वीर्यं पपात वसुधातल ॥ मया ज्ञातममोघं त्वच्छंकरस्य प्रकोपतः ॥ २१ ॥ ॥ क्षितिरुवाच ॥ वां
सोऽदुमशक्तोऽहं न्यक्षिपं पुनः ॥ अतोऽत्र दुर्वहं ब्रह्मवलां क्षंतुमर्हसि ॥ २२ ॥ ॥ वक्रिरुवाच ॥ वीर्यं सोऽदुमशक्तोऽहं तव शंकर पर्वते ॥ केन ते

रुद्र सं० २

कु० सं० ३

अ० ४

34

॥ १५९ ॥

न्यक्षिपं सद्यः कपोतत्त्वा मुदुस्सहम् ॥ २३ ॥ ॥ गिरिरुवाच ॥ वीर्यं सोदुमशक्तोऽहं तव शंकर लोकप ॥ गङ्गायां प्राक्षिपं सद्यो दुस्सहं परमे
 श्वर ॥ २४ ॥ ॥ ममोवाच ॥ वीर्यं सोदुमशक्तोऽहं तव शंकर लोकप ॥ व्याकुलाऽति प्रभो नाथ न्यक्षिपं शक्वानने ॥ २५ ॥ ॥ वसिरुवाच ॥
 शस्त्रं पतितं वीर्यं सद्यो बालो दधुव ह ॥ अतीव सुन्दरश्शम्भो स्वर्नद्याः पावने तटे ॥ २६ ॥ ॥ सूर्य उवाच ॥ रुदंतं बालं दृष्ट्वा ममस्ताचले
 प्रभो ॥ प्रेक्षितः कालचक्रेण निशायां स्थातुमक्षमः ॥ २७ ॥ ॥ चन्द्र उवाच ॥ रुदंतं बालं प्राप्य ब्रूहीत्वा कृत्तिकागणः ॥ जगाम स्वालयं
 शम्भो मच्छन्वदरिकाश्रमम् ॥ २८ ॥ ॥ जलमुवाच ॥ अमुं रुदंतमानीय स्तन्यपानेन ताः प्रभो ॥ बर्हिषामासुरीरास्य सुत तव रविप्रभम् ॥ २९ ॥
 ॥ संध्योवाच ॥ अधुना कृत्तिकानां च वनं तं पोष्य पुत्रकम् ॥ तन्नाम चक्रुस्ताः प्रेम्णा कार्तिकेयति कौतुकात् ॥ ३० ॥ ॥ रात्रिरुवाच ॥ न चक्रुर्बालं
 ताश्च लोचनानामगोचरम् ॥ प्राणेभ्योऽपि प्रीतिपक्षे यः पोष्टा तस्य पुत्रक ॥ ३१ ॥ ॥ दिनमुवाच ॥ यानि यानि च क्षणाणि मृगणानि वराणि
 च ॥ प्रशंसितानि स्वादूनि भोजयामासुरेव तम् ॥ ३२ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ तेषां तद्वचनं श्रुत्वा संतुष्टः पुस्कूदनः ॥ सुदं प्राप्य ददौ प्रीत्या विप्रेभ्यो
 बहुदक्षिणाम् ॥ ३३ ॥ ॥ पुत्रस्य वार्तां संप्राप्य पार्वती हृष्टमानसा ॥ कोटिरत्नानि विप्रेभ्यो ददौ बहुधनानि च ॥ ३४ ॥ ॥ लक्ष्मी सरस्वती मेधा
 सावित्री सर्वयोषितः ॥ विष्णुस्सर्वे च देवाश्च ब्राह्मणेभ्यो ददुर्धनम् ॥ ३५ ॥ ॥ प्रेरितस्स प्रसुर्देवैर्मुनिभिः पर्वतेरथ ॥ दूतान् प्रस्थापयामास स्वपुत्रो
 यत्र तान् गणान् ॥ ३६ ॥ ॥ वीरभद्रं विशालाक्षं शंकुकर्णं कराक्रमम् ॥ नन्दीश्वरं महाकालं वज्रदंष्ट्रं महोन्मदम् ॥ ३७ ॥ ॥ गोकर्णस्थं दधिमुखं ज्वल
 दग्निशिखोपमम् ॥ लक्षं च क्षेत्रपालानां भूतानां च त्रिलक्षकम् ॥ ३८ ॥ ॥ रुद्राश्च भैरवाश्चैव शिवतुल्यपराक्रमान् ॥ अन्याश्च किङ्कताकारानसंख्या
 नपि नाह ॥ ३९ ॥ ॥ ते सर्वे शिवदूताश्च मानाश्चास्त्रपाणयः ॥ कृत्तिकानां च भवनं वेष्टयामासुरुद्धताः ॥ ४० ॥ ॥ दृष्ट्वा तान् कृत्तिकास्सर्वा
 भयविह्वलमनसाः ॥ कार्तिकं कथयामासुर्ज्वलंतं ब्रह्मतेजसा ॥ ४१ ॥ ॥ कृत्तिका उचुः ॥ ॥ वत्स सेन्यान्वसंख्यानि वेष्टयामासुरालयम् ॥
 किं कर्तव्यं कं गंतव्यं महाभयमुपस्थितम् ॥ ४२ ॥ ॥ कार्तिकेय उवाच ॥ ॥ भयं त्वजत कल्याण्यो भयं किं वा मयि स्थिते ॥ दुर्निवार्योऽस्मि
 बालश्च मातरः केन वार्यते ॥ ४३ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र सेन्येन्द्रो नन्दिकेश्वरः ॥ पुस्तः कार्तिकेयस्योपविष्टस्सुवाच ह ॥ ४४ ॥
 नन्दीश्वर उवाच ॥ भ्रातः प्रवृत्तिं शृणु मेमातरश्च शुभावहाम् ॥ प्रेरितोऽहं महेशेल्ल संहत्रा शंकरेण च ॥ ४५ ॥ ॥ कैलासे सर्वदेवाश्च ब्रह्मविष्णु
 शिवादयः ॥ सभायां संस्थितास्तात महद्युत्सवबंगले ॥ ४६ ॥ ॥ तदा शिवा समावां वै शंकरं सर्वशंकरम् ॥ संबोध्य कथयामास तवान्नेषणहेतु

शि० पु०
॥ १६० ॥

कम् ॥ ४७ ॥ प्रपच्छ तं शिवो दवान् क्रमात्त्वत्प्राप्तिहेतवे ॥ प्रत्युत्तरं ददुस्ते तु प्रत्येकं च यथोचितम् ॥ ४८ ॥ त्वामत्र कृत्तिकास्थाने कथया
मासुरीश्वरम् ॥ सर्वे धर्मादयो धर्माधर्मस्य कर्मसाक्षिणः ॥ ४९ ॥ प्रबभूव रहः क्रीडा पार्वतीशिवयोः पुरा ॥ दृष्टस्य च सुरेशशंभोर्वीर्यं भूमौ पपात
ह ॥ ५० ॥ भूमिस्तदक्षिपद्ब्रह्मो बह्विश्वाद्रौ स भूधरः ॥ गगायां सोऽक्षिपद्देगात् तरंगैश्शरकानने ॥ ५१ ॥ तत्र बालोऽभवत्त्वं हि देवकार्यकृतिः
प्रभुः ॥ तत्र लब्धः कृत्तिकाभिस्त्वं भूमिं गच्छ सांप्रतम् ॥ ५२ ॥ तवाभिषेकं शंभुस्तु करिष्यति सुरैस्सह ॥ लप्स्यसे सर्वशस्त्राणि तारकाख्यं
हनिष्यसि ॥ ५३ ॥ पुत्रस्त्वं विश्वसंहर्तुस्त्वां प्रातुश्चाक्षमा इमाः ॥ नाग्निं गोप्तुं यथा शक्तश्शुष्कवृक्षस्त्वकोटरे ॥ ५४ ॥ दीप्तवांस्त्वं
च विश्वेषु नासां गेहेषु शोभसे ॥ यथा पतन्महाकूपे द्विजराजो न राजते ॥ ५५ ॥ करोषि च यथाऽऽलोकं नाऽऽच्छन्नोऽस्मासु तेजसा ॥
यथा सूर्यः कलाच्छन्नो न भवेन्मानवस्य च ॥ ५६ ॥ विष्णुस्त्वं जगतां व्यापी नान्यो जातोऽसि शांभव ॥ यथा न केषां व्याप्य च तत्सर्वं
व्यापकं नभः ॥ ५७ ॥ योगीन्द्रो नातुलितश्च भागी चेत्पारिपोषणे ॥ नैव लिप्तो यथात्मा च कर्मयोगेषु जीविनाम् ॥ ५८ ॥ विश्वाग्भस्त्वमीशश्च
नाहु ते संभवेत् स्थितिः ॥ गुणानां तेजसां राशिर्यथात्मानं च योगिनः ॥ ५९ ॥ भ्रातर्ये त्वां न जानन्ति ते नरा हतबुद्धयः ॥ नाद्रियन्ते यथा
भेकास्त्वेकवासाश्च पंकजान् ॥ ६० ॥ कार्तिकेय उवाच ॥ ॥ भ्रातस्त्वं विजानासि ज्ञानं त्रैकालिकं च यत् ॥ ज्ञानी त्वं का प्रशसा ते यतो
मृत्युञ्जयाश्रितः ॥ ६१ ॥ कर्मणां जन्म येषां वा यासु यासु च योनिषु ॥ तासु ते निवृत्तिं भ्रातः प्राप्नुवंतीह सांप्रतम् ॥ ६२ ॥ कृत्तिका ज्ञान
वत्यश्च योगिन्यः प्रकृतेः कलाः ॥ स्तन्येनासां वर्द्धितोऽहमुपकारेण संततम् ॥ ६३ ॥ आसामहं पोष्यपुत्रो मदंशा योषितस्त्वमाः ॥ तस्याश्च
प्रकृतेरंशास्ततस्तत्त्वामिवीर्यजः ॥ ६४ ॥ न मद्भगो ह शैलेन्द्रकन्याया नन्दिकेश्वर ॥ सा च मे धमतो माता यथेमास्सर्वसंमताः ॥ ६५ ॥ शम्भु
ना प्रेषितस्त्वं च शम्भोः पुत्रसमो महान् ॥ आगच्छामि त्वया सार्द्धं द्रक्ष्यामि देवनाकुलम् ॥ ६६ ॥ इत्येवमुक्त्वा तं शीघ्रं संबोध्य कृत्तिकागणम् ॥
कार्तिकेयः प्रतरत्ये हि सार्द्धं शकरपार्षदैः ॥ ६७ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां चतुर्थे कुमारखण्डे कार्तिकेयान्वेषणन
न्दिसंवादवर्णनं नाम चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ एतस्मिन्नेनं तत्र ददर्श रथवत्तमम् ॥ अद्भुतं शोभितं शश्वद्विश्वकर्मविनिर्मितम् ॥
॥ १ ॥ शतचक्रं सुविस्तीर्ण मनोयायि मनोहरम् ॥ प्रस्थापितं च पार्वत्या वेष्टितं पार्षदैर्वरैः ॥ २ ॥ समारोहततोऽनंतो हृदयेन विदूयता ॥
कार्तिकः परमज्ञानी परमेशानवीर्यजः ॥ ३ ॥ तदैव कृत्तिकाः प्राप्य मुक्तकेशयशुवाऽऽतुगाः ॥ उन्मत्ता इव तत्रैव वत्सुमारेभिरे वचः ॥ ४ ॥

रुद्र सं०
कु० सं० ४
अ०

340

॥ १६० ॥

कृत्तिका उचुः ॥ विहायस्मान् कृपासिन्धो गच्छसि त्वं हि निर्दयः ॥ नायं धर्मो मातृवर्गान् पालितो यत् सुतस्त्यजत् ॥ ५ ॥ स्नेहेन
 वार्द्धितोऽस्माभिः पुत्रोऽस्माकं च धर्मतः ॥ किं कुर्मः क्व च याम्यामो वयं किं कवाम इ ॥ ६ ॥ इत्युक्त्वा कृत्तिकास्तर्वाः कृत्वा वक्षसि
 कर्तारम् ॥ द्रुतं मूर्च्छामवापुस्तास्मृतविच्छेदकारणात् ॥ ७ ॥ ताः कुमारो बोधयित्वा अध्यात्मवचनेन वै ॥ ताभिश्च पार्षदेस्साहंमारुरोह रथं
 पुने ॥ ८ ॥ दृष्ट्वा श्रुत्वा मंगलानि बहूनि सुखदानि वै ॥ कुमारः पार्षदेस्साहं जगाम पितृमन्दिरम् ॥ ९ ॥ दक्षेण नन्दियुक्तश्च मनोयाथिरथेन च ॥
 कुमारः प्राप कैलासं न्यग्रोधाक्षयमूलके ॥ १० ॥ तत्र तस्थौ कृत्तिकाभिः पार्षदप्रवरैः सह ॥ कुमारश्शांकरिः प्रीतो नानालीलाविशारदः ॥ ११ ॥
 तदा सर्वे सुरगणा ऋषयः सिद्धचारणाः ॥ विष्णुता ब्रह्मणा साहं समाचल्युस्तदागमम् ॥ १२ ॥ तदा दृष्ट्वा च गांगेयं ययौ प्रमुदितशिवः ॥ अन्ये
 स्समेतो हरिणा ब्रह्मणा च सुरर्षिभिः ॥ १३ ॥ शंखाश्च बहवो नेदुर्भेशितूर्याप्यनेकशः ॥ उत्सवस्सुमहानासीद्देवानां तुष्टचेतसाम् ॥ १४ ॥ तदा
 नीमेव ते सर्वे वीरभद्रादयो गणाः ॥ कुर्वन्तः स्वन्वयुः केलिं नानातालधरस्वराः ॥ १५ ॥ स्तावकाः स्तूयमानाश्च चक्रुस्ते गुणकीर्तनम् ॥ जयशब्दं
 नमश्शब्दं कुर्वाणाः प्रीतमानसाः ॥ द्रष्टुं ययुस्तं शरजं शिवात्मजमतुत्तमम् ॥ १६ ॥ १७ ॥ पावती मंगलं चक्रे राजमार्गं मनोहरम् ॥ पद्मरागादिम
 णिभिस्संस्कृतं परितः पुरम् ॥ १८ ॥ पतिपुत्रवतीभिश्च साध्वीभिः स्त्रीभिरन्विताः ॥ लक्ष्म्यादित्रिंशद्देवीश्च पुरः कृत्वा समाययौ ॥ १९ ॥
 रम्भाद्यप्सरसो दिव्यास्सस्मिता वषसंयुताः ॥ संगीतनर्तनपरा बभूवुश्च शिवाज्ञया ॥ २० ॥ यत्तं समीक्षयामासुर्गांगेयं शंकरो
 पमम् ॥ ददृशुस्ते महत्तेजो व्याप्तमासीच्चगत्रये ॥ २१ ॥ तत्तेजसा वृतं बालं तत्तचामीकग्रभम् ॥ ववदिरे द्रुतं सर्वे कुमारं सूर्यवर्चसम् ॥ २२ ॥
 जहर्षुर्विनतस्कंधा नमश्शब्दरतास्तदा ॥ परिवार्योपतस्थुस्ते वामदक्षिणमागताः ॥ २३ ॥ अहं विष्णुश्च शक्रश्च तथा देवादयोऽखिलाः ॥ दण्डव
 त्पतिता भूभौ परिवार्य कुमारकम् ॥ २४ ॥ एतस्मिन्नन्तरं शभुर्गिरिजा च मुदान्विता ॥ महोत्सवं समागम्य ददर्श तनयं मुदा ॥ २५ ॥ पुत्रं निरीक्ष्य
 च तदा जगदेकबन्धुः प्रीत्यान्वितः परमया परया भवान्या ॥ स्नेहान्वितो भुजगभोगयुतो हि साक्षात्सर्वेश्वरः परिवृतः प्रमथेः परेशः ॥ २६ ॥ अथ
 शक्तिधरः स्कन्दो दृष्ट्वा तौ पार्वतीशिवौ ॥ अवरुह्य रथान् शिरसा प्रणनाम इ ॥ २७ ॥ उपगुह्य शिवः प्रीत्या कुमारं मूर्ध्नि शंकरः ॥ जप्रौ प्रेम्ण
 परेशानः प्रसन्नः स्नेहकर्तृकः ॥ २८ ॥ उपगुह्य गुहं तत्र पावतीं जातसंभ्रमा ॥ प्रसृतं पाययामास स्तनं स्नेहपरिप्लुता ॥ २९ ॥ तदा नीरा
 जितो देवैस्सकलैर्भुगन्वितैः ॥ जयशब्देन महता व्याप्तमासीन्नमस्तलम् ॥ ३० ॥ ऋषयो ब्रह्मघोषेण गीतेनैव च गायकाः ॥ वाद्यैश्च बहवस्तत्रो

शि० पु०
॥ १६१ ॥

भक्तस्तुतुः कुमारम् ॥ ३१ ॥ स्वमंकमारोप्य तदा महेशः कुमारं तं प्रभवा समुज्ज्वलम् ॥ बभौ भवानीपतिरेव साक्षाच्छ्रियाऽम्बितः ॥
वशिष्ठः ॥ ३२ ॥ कुमारः स्वगणैः सार्द्धमाजगाम शिवालयम् ॥ शिवाज्ञया महोत्साहेस्मह देवैर्महासुखी ॥ ३३ ॥ दंष्टी तौ तदा तत्रैकपथेन
जतुः ॥ विवंधमातावृत्तिभिर्गवतौ सुरसत्तमैः ॥ ३४ ॥ कुमारः क्रीडयामास शिवोन्मग्न मदन्वितः ॥ वामुर्कि शिवकंठस्थं पाणिभ्यां ममपोड
यत ॥ ३५ ॥ प्रहस्य भगवाञ्च शंभुश्शशांशं गिरिजां तदा ॥ ३६ ॥ मन्दस्मितेन च तदा भग
वान्महेशः प्रसीदं न परमां गिरिजासमेतः ॥ प्रेम्णा स गङ्गायां जगदेकबंधुनोवाच किंचन विभूयेनैकभर्ता ॥ ३७ ॥ अथ शंभुर्जगन्नाथो
हृष्टो लोहितकण्ठः ॥ स्वसिंहासने सन्ध्यां वासयामास कान्तिकम् ॥ ३८ ॥ वेदमंत्राभिप्रेतेश्च तत्प्रायेऽवर्णय ॥ सद्रवकुंभशतैः स्नापय
मास न मुदा ॥ ३९ ॥ सद्रवसारविनिरिक्तकुट्यांगदम् ॥ वेदमन्त्रोऽस्वप्राप्तौ च तस्मै चक्र ददौ हरिः ॥ ४० ॥ मूलं विद्यायां पशुं शक्ति
पशुपतं शम् ॥ महाराष्ट्रं च परमां विद्यां तस्मै ददौ शिवः ॥ ४१ ॥ अदामहं यज्ञभूषं वेदांश्च वेदमातरम् ॥ कमण्डलुं च ब्रह्माश्च विद्यां चैवारि
मर्दिताम् ॥ ४२ ॥ गजन्द्रं चैव वज्रं च ददौ तस्मै सुरेश्वरः ॥ ध्वजच्छत्रं च तस्मात्तौ ददौ बभूवु जलेश्वरः ॥ ४३ ॥ मनोयाविन्यं च वेदस्तत्रा
चयम् ॥ ४४ ॥ यमश्चैव सुधाकुंभं सुधानिधिः ॥ ४५ ॥ हुताशतो ददौ वीन्या महागतिं स्वमनवे ॥ ददौ स्वशस्त्रं त्रिपतिविजयायै च ॥
॥ ४६ ॥ गदां ददौ कुलमीशो ददौ मुदा ॥ तानाशम्राष्टुपायाश्च सर्वे देवा ददुर्मुदा ॥ ४७ ॥ कामाक्षं कामदेवोऽथ ददौ तस्मै मुदा
न्वितः ॥ गदां ददौ त्रिविद्याश्च तस्मै च परया मुदा ॥ ४८ ॥ शीर्षाक्षोऽभ्युपगच्छति विशिष्टं स्वदुष्टम् ॥ हिमालयो हि विद्यानि भूषणान्यं
शुकानि च ॥ ४९ ॥ निव्रह्मेणनामानं स्वपुत्रं गरुडो ददौ ॥ अरुणस्ताम्रचूडाभ्यं शलिनं चरणाद्युधम् ॥ ५० ॥ पार्वती सस्मिता तदा परमेस्वमुत्त
मम् ॥ ददौ तस्मै महाप्रीत्या चिरंजीवित्वमेव च ॥ ५१ ॥ लक्ष्मीश्च संपदं दिव्यां महाहारं मनोहरम् ॥ सवित्री चित्तविद्यां च तस्मात्तौ ददौ मुदा ॥
॥ ५२ ॥ अन्याश्चापि मुने देव्यो या यामात्र समागताः ॥ स्वात्मधत्सु ददुस्तस्मै तथैव शिशुपालिकाः ॥ ५३ ॥ महामहोत्सवस्तत्र ददुव मुनिस
तम ॥ सर्वे प्रसन्नतां याता विषेपाञ्च शिवाशिवा ॥ ५४ ॥ एतस्मिन्नेतरे काले प्रोवाच प्रहसन् मुदा ॥ तुते ब्रह्मादिदेवा देवान रुद्रो भगः प्रतापवान्
॥ ५५ ॥ ॥ शिव उवाच ॥ हे हरं हे विषे देवास्तस्मै शृणुत मद्रवः ॥ सर्वथाहं प्रसन्नोऽस्मि वरान्शृणुत ऐच्छिहम् ॥ ५६ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥
तच्छ्रुत्वा वचनं शंभोर्मुने त्रिष्ण्वाद्यसुराः ॥ सर्वे प्रोवाच प्रसन्नास्तथा देवं पशुपतिं प्रभुम् ॥ ५७ ॥ कुमारं हतो देवं तारको भविता प्रभो ॥ तदर्थमेव

रुद्र सं० २
कु० खं० ६
अ० ६

३३१

॥ १६१ ॥

संज्ञातमिदं चस्तिमुत्तमम् ॥ ५७ ॥ तस्मादेव यास्यामस्तारकं हन्तुमुद्यताः ॥ आज्ञां देहि कुमाराय स तं हंतुं सुखाय नः ॥ ५८ ॥ ब्रह्मोवाच ॥
 तथेति मत्वा स विभुर्दत्तवांस्तमयं तदा ॥ देवेभ्यस्तारकं हंतुं कृष्या परिभाविताः ॥ ५९ ॥ शिवाज्ञया सुरास्त्वेव ब्रह्मणिष्णुमुखास्तदा ॥ पुरस्कृत्य गृहं
 प्रयो निर्जम्बुमिलिता गिरेः ॥ ६० ॥ बहिर्निस्तृत्य कैलासात्त्वष्टा शासनतो हरः ॥ विरेच नगरं रम्यमद्भुतं निकटे गिरेः ॥ ६१ ॥ तत्र रम्यं गृहं दिव्यं
 मद्भुतं परमोज्ज्वलम् ॥ गृहाथ निर्ममे त्वष्टा तत्र सिंहासनं वरम् ॥ ६२ ॥ तदा हरिस्सुधीर्भक्त्या कारयामास मंगलम् ॥ कार्तिकस्याभिषेकं हि सर्वतीर्थजले
 स्मुरेः ॥ ६३ ॥ सर्वथा समलंकृत्य वासयामास संग्रहम् ॥ कार्तिकस्य विधिं प्रीत्या कारयामास चोत्सवम् ॥ ६४ ॥ ब्रह्मांडाधिपतित्वं हि ददौ तस्मै मुदा
 हरिः ॥ चकार तिलकं तस्य समानचं सुरैस्सह ॥ ६५ ॥ प्रणम्य कार्तिकं प्रीत्या सर्वदेवर्षिभिस्सह ॥ तुष्टाव विविधस्तोत्रैः शिवरूप सनातनम् ॥ ६६ ॥
 वरसिंहासनस्थो हि शुशुभेऽतीव कार्तिकः ॥ स्वामिभावं समापन्नो ब्रह्मांडस्यासि पालकः ॥ ६७ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां
 चतुर्थे कुमारखण्डे कुमारभिषेकवर्णनं नाम पंचमोऽध्यायः ॥ ५५ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ अथ तत्र स गंगेयो दर्शयामास सूतिकां ॥ तामेव शृणु सुप्रीत्या
 नारद त्वं स्वभक्तिदाम् ॥ १ ॥ द्विज एको नारदाख्य आजगाम तदैव हि ॥ तत्राध्वरकरः श्रीमाञ्छरणाथं गृहस्य वै ॥ २ ॥ स विप्रः प्राप्य
 निकटं कार्तिकस्य प्रसन्नधीः ॥ स्वामिप्रायं समाचख्यौ सुप्रणम्य शुभैः स्तवैः ॥ ३ ॥ विप्र उवाच ॥ ॥ शृणु स्वामिन्वचो मेऽत्र कथं ये विनि
 वारय ॥ सर्वब्रह्मांडनाथस्त्वमतस्ते शरणं गतः ॥ ४ ॥ अजमेधाध्वरं कर्तुमारंभं कृतवानहम् ॥ सोऽजो गतो गृहान्मे हि त्रोटयित्वा स्वबंधनम्
 ॥ ५ ॥ न जाने स गतः कुत्रान्वेषणं तत्कृतं बहु ॥ न प्राप्तोऽतस्स बलवान् भंगो भवति मे क्रतोः ॥ ६ ॥ त्वयि नाथे सति विभो यज्ञभंगः कथं भवेत् ॥
 विज्ञार्यैवाखिलेशान कामं पूर्णं कुरुष्व मे ॥ ७ ॥ त्वां विहाय शरण्यं कं यायां शिवपुत्र प्रभो ॥ सर्वब्रह्मांडनाथं हि सर्वामसुसेवितम् ॥ ८ ॥
 दीनबंधुर्दयासिन्धुस्सुसेव्यो भक्तवत्सलः ॥ हरिब्रह्मादिदेवैश्च सुस्तुतः परमेश्वरः ॥ ९ ॥ पार्वतीनन्दनस्क्रन्दः परमेकः परंतपः ॥ परमात्माऽऽत्मदः
 स्वामी सतां च शरणार्थिनाम् ॥ १० ॥ दीनानाथ महेश शंकरपुत्र त्रैलोक्यनाथ प्रभो मायाघोश सुमागतोऽस्मि शरणं मां पाहि विप्रप्रिय ॥
 त्वं सर्वप्रभुगणनाबिलविद्वद्भादिदेवैः स्तुतस्त्वं मायाकृतिरात्मभक्तसुखदो रक्षापरो मायिकः ॥ ११ ॥ भक्तप्राणगुणाकरस्त्रिगुणतो भिन्नोऽसि संसृ

शि० पु०

॥ १६२ ॥

युद्धं देवदैत्यसमाकुलम् ॥ रुण्डमुडां कितं सर्वक्षणेन समपद्यत ॥ २३ ॥ भूमौ निपतितास्तत्र शतशोऽथ सहस्रशः ॥ निवृत्तांगा
महाशस्त्रैर्निहता वीरसंमताः ॥ २४ ॥ केषांचिद्वाहवश्छिन्नाः खट्वपातैस्सुदारुणैः ॥ केषांचिद्ग्राहवश्छिन्ना वीराणां मानिनां मृधे ॥ २५ ॥
केचिन्मथितसर्वांगा गदाभिर्मुद्गरैस्तथा ॥ केचिन्निभिर्ब्रह्मदयाः पाशैर्भल्लैश्च पातिताः ॥ २६ ॥ केचिद्विदारिताः पृष्ठे कुतैर्ऋषिभिरंकुरैः ॥ छिन्नान्यपि
शिरांस्येव पतितानि च भूतले ॥ २७ ॥ बहूनि च कबंधानि नृत्यमानानि तत्र वै ॥ बल्यमानानि शतशो उद्यतास्त्रकराणि च ॥ २८ ॥ नद्यः प्रवर्तिता
स्तत्र शतशोऽमृद्बहास्तदा ॥ भूतप्रेतादयस्तत्र शतशश्च समागताः ॥ २९ ॥ गोमायवश्शिवास्तत्र भक्षयन्तः पलं बहु ॥ तथा गृध्रवटाश्श्येन
वायसा मांसभक्षकाः ॥ बुभुक्षुः पतितानां च पलानि सुबहूनि वै ॥ ३० ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र तारकाख्यो महाबलः ॥ सैन्येन महता सद्यो ययौ योद्धुं
सुरान् प्रति ॥ ३१ ॥ देवा दृष्ट्वा समायान्तं तारकं युद्धदुर्मदम् ॥ योद्धुकामं तदा सद्यो ययुश्शक्रादयन्तदा ॥ बभूवाथ महोन्नादस्सेनयोरुभयोरपि ॥
॥ ३२ ॥ अथाभूद्वयुद्धं हि सुरासुरविमर्दनम् ॥ यं दृष्ट्वा हर्षिता वीराः क्लीबाश्च भयमागताः ॥ ३३ ॥ तारको युयुधे युद्धे शक्रेण दितिजो बली ॥
अग्निना सह संह्वादो जंभेनैव यमः स्वयम् ॥ ३४ ॥ महाप्रभुर्नैर्ऋतेन पाशो सह बलेन च ॥ सुवीरो वायुना सार्द्धं पवमानेन गुहाराट् ॥ ३५ ॥
ईशानेन समं शंभुर्युयुधे रणवित्तमः ॥ शुभश्शशेण युयुधे कुंभश्चन्द्रेण दानवः ॥ ३६ ॥ कुंजरो मिहिरेणाजौ महाबलपराक्रमः ॥ युयुधे परमास्त्रैश्च
नानायुद्धविशारदः ॥ ३७ ॥ एवं द्रुपदेन युद्धेन महता च सुरासुराः ॥ संगरे युयुधुस्सर्वे बलेन कृतनिश्चयाः ॥ ३८ ॥ अन्योन्यं स्पर्द्धमानास्ते
ऽमरादैत्या महाबलाः ॥ तस्मिन्देवासुरे युद्धे दुर्जया अभवन्मुने ॥ ३९ ॥ तदा च तेषां सुरदानवानां बभूव युद्धं तुमुलं जयैषिणाम् ॥ सुखावहं
वीरमनस्विनां वै भयावहं चैव तथेतरेषाम् ॥ ४० ॥ मही महारौद्रतरा विनष्टकैस्सुरासुरैर्वै पतितैरनेकशः ॥ तस्मिन्नगम्घातिभयानका तदा
जाता महासौख्यवहा मनस्विनाम् ॥ ४१ ॥ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसहितायां चतुर्थे कुमारखण्डे युद्धप्रारंभवर्णनं
नाम सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ ऋगोवाच ॥ इति ते वर्णितस्तात देवदानवसेनयोः ॥ संग्रामस्तुमुलोऽतीव तत्प्रभवोः शृणु नागद
॥ १ ॥ एवं युद्धेऽतितुमुले देवदानवसंक्षये ॥ तारकेणैव देवेन्द्रशक्त्या परमया सह ॥ २ ॥ सद्यः पपात नागाच्च धरण्यां सृष्टिं चितो
ऽभवत् ॥ परं कश्मलमापेदे वज्रधारी सुरेश्वरः ॥ ३ ॥ तथैव लोकपास्सर्वेऽसुरैश्च बलवत्तरैः ॥ पराजिता रणे तात महारणविशारदैः ॥ ४ ॥

१ परस्मैपदमार्थम्

रुद्र सं० २

कु० खं० ४

अ० ८

337

॥ १

अन्येऽपि निर्जरा दैन्यैर्युद्धमानाः पराजिताः ॥ अमहती हि तनेजः पलायनपरायणा ॥ ६ ॥ जगर्जुगस्तत्र जयिनस्सुकृतोद्यमाः ॥
 सिंहनादं प्रकुर्वन्तः कोलाहलपरायणाः ॥ ६ ॥ पुनश्चिद्वन्तरे तत्र विभीषणो रुक्मिणी ॥ आससाद गणैर्वीरैस्ताम्रकं वीरमानिनम् ॥ ७ ॥ निर्जरान्
 प्रपुतः कृत्वा शिवकोपोद्भवो दत्तः ॥ तत्सख्युखो बभूवाथ योद्धकायां गणाग्रणीः ॥ ८ ॥ तदा ते प्रमथास्सर्वे दैत्याश्च परमोत्सवाः ॥ युयुधुस्संयुगे
 ऽन्योन्यं प्रपन्नाश्च महारणे ॥ ९ ॥ त्रिशूलैर्ऋषिभिः पार्श्वे खड्गेः परशुपट्टिभिः ॥ निजधत्तस्समरेऽन्योन्यं रणे रणविशारदाः ॥ १० ॥ ताम्रको वीरभद्रेण स
 त्रिशूलाहतो भृशम् ॥ पपात तद्वना भूमीं तणं मुर्धापरिपतः ॥ ११ ॥ तदा तत्र द्रुतं वीरस्ताम्रको दैत्यसत्तमः ॥ लब्धसंज्ञो बलात्कृत्या वी भद्रं जघा
 न ॥ १२ ॥ वीरभद्रस्ताना वीरा महेतेजा हि तारकम् ॥ जघान त्रिशूलाशु नरेण निमित्तं तम् ॥ १३ ॥ सोऽपि शक्त्या वीरभद्रो जघान नमरे ततः ॥
 तदा ॥ १४ ॥ वीरभद्रस्ताना वीरा महेतेजा हि तारकम् ॥ जघान त्रिशूलाशु नरेण निमित्तं तम् ॥ १५ ॥ तयो
 नारको दितिजा वीराः प्रहलो वीरमतेः ॥ १६ ॥ पद संयुध्यमानौ तौ जघनुरेतेनम् ॥ नानास्त्रशस्त्रैस्समरे रणविद्याविशारदौ ॥ १७ ॥ तयो
 मेहात्मनोन्त्य डन्दयुद्धमभूतम् ॥ सवेषं प्रयत्नं तेन दुदुल रोमहर्षणम् ॥ १८ ॥ ततो भेरिगुणैर्वा पटहानकगोमुखाः ॥ विनेदुर्विहता वीरैश्च
 ण्वतां सुभयानकाः ॥ १९ ॥ युयुधानेऽतिसन्नद्धौ प्रहारेजजरीकृतौ ॥ अन्योन्यमनिसंरब्धौ तौ बुभुगाम्कावि ॥ २० ॥ एवं दृष्ट्वा तदा युद्धं वीरभ
 द्रस्य तेन च ॥ तत्र गत्वा वीरभद्रमदोचस्त्वं शिवप्रियः ॥ २१ ॥ तदा उवाच ॥ वीरभद्र महावीर गणानामग्रणीर्भवान् ॥ निवर्तस्व
 गणादस्माद्रोचते न वधस्त्वया ॥ २२ ॥ एव निशम्य त्वद्राक्यं वीरभद्रो गणाग्रणीः ॥ अवदत्सरुषाविप्रस्त्वां तदा तु कृतोजलिः ॥ २३ ॥
 वीरभद्र उवाच ॥ तुनिवर्ष्य महाप्राज्ञं शृणु म एग्रे वचः ॥ ताम्रको च वधिष्यमि पश्य मेऽद्य पराक्रमम् ॥ २४ ॥ आनयति च ये वीराम्बायामिन
 गणसमदि ॥ ते पापिनो मर्यादहीना विनश्यन्ति रजगताः ॥ २५ ॥ असहति प्राप्नुवन्ति तेषां च निरयो ध्रुवम् ॥ वीरभद्रो हि विज्ञेयो
 न वान्धस्ते कदाचन ॥ २६ ॥ शस्त्रास्त्रभिन्नगात्रा ये रणं कुर्वन्ति निर्भयाः ॥ इहासुत्र प्रशस्यास्ते लभन्ते सुखमद्भुतम् ॥ २७ ॥ शृण्वन्त
 मम वाक्यानि देवा हरिषुगमाः ॥ अतारकां महीमद्य करिष्ये स्वामिदजितः ॥ २८ ॥ इत्युक्त्वा प्रमथेस्माद्धं वीरभद्रो हि शूलधृक् ॥
 विचित्र्य मनसा शंभुं युयुधे तारकेण हि ॥ २९ ॥ वृषाहृदरनैकैश्च त्रिशूलवरधारिभिः ॥ महावीरैस्त्रिनेत्रैश्च स रेजे रणसंगतः ॥ ३० ॥ कोलाहलं
 प्रकुर्वतो निर्भयाश्शतशो गणाः ॥ वीरभद्रं पुरस्कृत्य युयुधुर्जनवैस्सह ॥ ३१ ॥ असुरास्तेऽपि युयुधुस्तारकासुर्जाविनः ॥ बलात्कृत्या महावीरा
 मर्दयन्तो गणान् रुषा ॥ ३२ ॥ पुनः पुनश्चैव वभूव संगरो महोत्कटो दैत्यवरैर्गणानाम् ॥ प्रहर्षमाणाः परमास्त्रकोविदास्तदा गणास्ते जयिनो

शि० ५०

॥ १६४ ॥

बभूवुः ॥ ३१ ॥ गणैर्जितास्ते प्रचलैरसुरा विमुखा रणे ॥ पलायनपरा जाता व्यथिता व्यग्रमानसाः ॥ ३२ ॥ एवं भ्रष्टं स्वसेन्यं तदृष्ट्वा तस्या
लकोऽसुरः ॥ तारको हि रूपाविष्टो हंतुं देवगणान् ययौ ॥ ३३ ॥ भुजानामयुतं कृत्वा सिंहमारुह्य वेगतः ॥ पातयामास तान्देवान् गणांश्च रणमु
र्द्धनि ॥ ३४ ॥ स दृष्ट्वा तस्य तत्कर्म वीरभद्रो गणाग्रणीः ॥ चकार सुमहत्कोपं तद्वधाय महावली ॥ ३५ ॥ स्मृत्वा शिवपदांभोजं जग्राह
त्रिशिखं परम् ॥ जज्वलुस्तेजसा तस्य दिशः सवा नभस्तथा ॥ ३६ ॥ एतस्मिन्नन्तरे स्वामी वारयामास तं रणम् ॥ वीरबाहुमुखान्सद्यो महाकौतु
कदर्शकः ॥ ३७ ॥ तदाज्ञया वीरभद्रो निवृत्तोऽभूद्रणात्तदा ॥ कोपं चक्रे महावीरस्तारकोऽसुरनायकः ॥ ३८ ॥ चकार बाणवृष्टिं च सुरोपरि तदाऽसुरः ॥
तप्तोऽह्वासीत्सुरान्सद्यो नानास्त्ररणकोविदः ॥ ३९ ॥ एवं कृत्वा महत्कर्म तारकोऽसुरपालकः ॥ सर्वेषामपि देवानामशक्यो बलिनां वरः ॥ ४० ॥
एवं निहन्यमानांस्तान् दृष्ट्वा देवान् भयाकुलान् ॥ कोपं कृत्वा रणायाशु संनद्धोऽभवदच्युतः ॥ ४१ ॥ चक्रं सुदर्शनं ग्राह्यं धनुर्गदाय सायुधः ॥
अभ्युद्ययौ महादैत्यं रणाय भगवान् हरिः ॥ ४२ ॥ ततस्समभवद्युद्धं हगितारकयोर्महत ॥ लोमहर्षणमत्युग्रं सर्वेषां पश्यतां मुने ॥ ४३ ॥ गदामुद्यम्य
स हरिर्जघानासुरमोजसा ॥ द्विधा चकार तां दैत्यस्त्रिशिखेन महावली ॥ ४४ ॥ ततस्सक्रुद्धो भगवान्देवानामभयंकरः ॥ भाङ्गयुतेऽभ्युद्यतैर्जघाना
सुरनायकम् ॥ ४५ ॥ सोऽपि दैत्यो महावीरस्तारकः परवीरहा ॥ चिच्छेद सकलान्बाणान्स्वशरीरे निशिनैर्द्रुतम् ॥ ४६ ॥ अथ शक्त्या जघानाशु मुराणि
तारकासुरः ॥ भूमौ पपात स हरिस्तत्प्रहारेण मूर्च्छितः ॥ ४७ ॥ जग्राह स रूपा चक्रमुत्थितः क्षणतोऽच्युतः ॥ सिंहनादं महत्कृत्वा ज्वलज्ज्वालासमा
कुलम् ॥ ४८ ॥ तेन तच्च जघानासौ दैत्यानामधिपं हरिः ॥ तत्प्रहारेण महता व्यथितोन्यपतद्भुवि ॥ ४९ ॥ पुनश्चोत्थाय दैत्येन्द्रस्तांकोऽसुरना
यकः ॥ चिच्छेद न्वरितं चक्रं स्वशक्त्यातिबलान्वितः ॥ ५० ॥ पुनस्तथा महाशक्त्या जघानामगवल्लभम् ॥ अच्युतोऽपि महावीरं नन्दकेन जघान
तम् ॥ ५१ ॥ एवमन्योन्यमसुरो विष्णुश्च बलवानुभौ ॥ युयुधाते रणे भूरि तत्राक्षतबलौ मुने ॥ ५२ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां
चतुर्थे कुमारखण्डे देवदैत्यसामान्ययुद्धवर्णनं नामाष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ देवदेव गुह स्वामिञ्चाकरे पार्वतीसुत ॥ न शोभते रणो विष्णुता
रकासुरयोर्वृथा ॥ १ ॥ विष्णुना नहि वध्योऽसौ तारको बलवानिति ॥ मया दत्तवरस्तस्मात्सत्यं सत्यं वदाम्यहम् ॥ २ ॥ नान्यो हन्ताऽस्य पापस्य त्वां
विना पार्वतीसुत ॥ तस्मात्त्वया हि कर्तव्यं वचनं मे महाप्रभो ॥ ३ ॥ सन्नद्धो भव दैत्यस्य वधायाशु परंतप ॥ तद्वधार्थं समुत्पन्नः शंकरात्त्वं
शिवासुत ॥ ४ ॥ रक्ष रक्ष महावीर त्रिदशान्व्यथिताव्रणे ॥ न बालस्त्वं युवा नैव किंतु सर्वेश्वरः प्रभुः ॥ ५ ॥ शक्रं पश्य तथा विष्णुं व्याकुलं च

रुद्र सं० २

कु० खं० ९

अ० ६

३३६

॥ १६४ ॥

सुगन् गगान् ॥ एव जहि महादेव तेनोक्तं सुखितं दुःख ॥ ६ ॥ अनेन विनिर्दिष्टं वेदो लोकाभिः पुनः ॥ विष्णुश्चापि महावीरो तर्हि तत्
 पक्षो बलात् ॥ ७ ॥ देवोऽप्य विनिर्दिष्टं नानसुरेण दुःखतमः ॥ उदानीं तव रात्रिः ॥ पुनः पुनः कृतं च नैः ॥ ८ ॥ तस्मात्त्वया निहतव्यस्तारकः
 पापपूरुषः ॥ अन्यवर्गो न वेदास्य मङ्गलकामस्य ॥ ९ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इति श्रुत्वा मम वचः कुमारः शंकरात्मजः ॥ विजहात् प्रस
 त्नात्मा तथास्त्विति वचोऽब्रवीत् ॥ १० ॥ विनिश्चिन्यात्तुर्वचं शोकविम्प पद्माश्रयः ॥ विमनादकीर्त्या पद्मानिभक्तदा ॥ ११ ॥ पद्मानं नदासौ
 पण्डितवमानो रजोऽतिवीरः शिवजः कुमारः ॥ इति पद्माश्रय महाप्रभां तं शक्तिं मातुल्यमिव देविदीपकम् ॥ १२ ॥ दृष्ट्वा तमायातमनिभय
 पद्म्याकुलं पण्मुत्तमप्रमेयम् ॥ देव्यो वसाने सुगन्तमानस्य कुमार एष द्विपतां प्रवृत्तः ॥ १३ ॥ अनेन साकं ह्यहमेकवीरो योत्स्ये च
 यवानहमेव वीरान् ॥ तर्हि च यवानपि धान्यानि मलोकपालान्हरिष्ये यथाशक् ॥ १४ ॥ इत्येवमुक्त्वा स नदा महाबलः कुमारम्
 दिश्य ययौ च यादुम् ॥ जग्रात् शक्तिं परमादुर्गतां च तं ययौ ॥ १५ ॥ कुन्ताभ्यां कृतं कर्म विरुद्धं वेदमार्गतः ॥
 पेदानश्चाद्य भवतिश्च कथं कृतं ॥ युयु मन्त्रपात्रं वेदा विनाशान्तरात् ॥ १६ ॥ कुन्ताभ्यां कृतं कर्म विरुद्धं वेदमार्गतः ॥
 तच्छृणुष्व मया प्रोक्तं वर्णयामि विशेषतः ॥ १७ ॥ तत्र विष्णु उवाच ॥ त्वया विनिर्दिष्टं विनिर्दिष्टं विनिर्दिष्टं ॥ बलियेन पुन बद्धश्चलमाश्रित्य
 पापतः ॥ १८ ॥ तेनैव यवतः श्वपसुरे मधुकैटभौ ॥ शिराहोनो कृतो धौर्त्यादिदमार्गो विनिर्दिष्टः ॥ १९ ॥ मोहिनीरूपतोऽनेन पंक्तिभेदः
 कृतो हि वै ॥ देवास्तु सुधापाने वेदमार्गो विगर्हितः ॥ २० ॥ गयो भत्वा हता नागो वासी विनिर्दिष्टो हि सः ॥ पुनर्वैश्वणो विप्रो हतो नीतिहन्ता
 श्रुतेः ॥ २१ ॥ पापं विना स्वर्गाया स्त्री न्यक्ता पापवन् हता ॥ तस्यापि श्रुतिनामैव न्यसितस्त्वायै हतवे ॥ २२ ॥ स्वतन्त्र्याशिशगिच्छन्नमवतः
 साख्यके ॥ गुरुपुत्रापमानश्च कुतोऽनेन दुःखतमः ॥ २३ ॥ कृष्णो जृम्भाय्यभार्यश्च दुर्गताः कुलधर्मतः ॥ श्रुतिमान् परित्यज्य स्वविवाहः कृतः
 स्तथा ॥ २४ ॥ पुनश्च वेदमार्गो हि विनिर्दिष्टो न्ययम भव ॥ स्मरन्ति तान्तिनकम् वेदमार्गादरोऽकृतम् ॥ २५ ॥ एव यत्नं कृतं पापं वेदमार्गं विसृज्य
 वै ॥ स कथं विजयहरे भवद्वमेवतां जय ॥ २६ ॥ प्राप्ता ज्येष्ठश्च दम्भस्य शत्रुः पापी महात्मनः ॥ तेन पापान्यनेकार्थं कृतानि निजहंतुः
 ॥ २७ ॥ निहंतो हि दिनेगमस्त्वायै हतोऽपि जयतः ॥ धर्मिता गोतमस्त्री वै हता वृत्रश्च विप्रजः ॥ २८ ॥ विश्वरूपद्विजातेवै भागिन्यस्य यरोद्धः ॥

शि० पु०

॥ १६५ ॥

निकृत्तानि च शीर्षाणि तदध्वा ध्वंसितश्रुतेः ॥ २९ ॥ कृत्वा बहूनि पापानि हरिश्शक्रः पुनः पुनः ॥ तेजोभिर्विहतावेव नष्टवीर्यो विशेषतः ॥ ३० ॥ तयोर्बलेन नो ब्रूयं संग्रामे जयमाप्स्यथ ॥ किमर्थं मूढतां प्राप्य प्राणास्त्यक्तुमिहागताः ॥ ३१ ॥ जानन्तो धर्ममेतौ न स्वार्थं लपटमानसौ ॥ धर्मं विनाऽमराः कृत्यं निष्फलं सकलं भवेत् ॥ ३२ ॥ महाभृष्टाविमौ मेऽद्य कृतवन्तौ पुरश्शिशुम् ॥ अहं बालं वधिष्यामि तयोस्तेऽपि भविष्यति ॥ ३३ ॥ किंतु बाल इतो पापाहुरं प्राणपरीप्सया ॥ इत्युक्तो हि श्य च हरी वीरभद्रमुवाच सः ॥ ३४ ॥ पुरा हतास्त्वया विप्रा दक्षयज्ञे ह्यनेकशः ॥ तत्कर्मणः फलं चाद्य दर्शयिष्यामि तेऽनघ ॥ ३५ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्येवमुक्त्वा तु विब्रूय पुण्यं निजं स तन्निदनकर्मणा व ॥ जग्राह शक्तिं परमाद्भुतां च स तारको युद्धवतां वरिष्ठः ॥ ३६ ॥ त बालान्तिकमार्यातं तारकासुरमोजसा ॥ आजघान च वज्रेण शक्रो गुहपुरस्सरः ॥ ३७ ॥ तेन वज्रप्रहारेण तारको जर्जरीकृतः ॥ भूमौ पपात सहसा निंदाद्वतबलः क्षणम् ॥ ३८ ॥ पतितोऽपि समुत्थाय शक्त्या तं प्राहरदुषा ॥ पुरंदरं गजस्थं हि पातयामास भूतले ॥ ३९ ॥ हाहाकारो महानासीत्पतिते च पुरंदरे ॥ सेनायां निर्जराणं हि तदृष्ट्वा क्लेश आविशत् ॥ ४० ॥ तारकेणाऽपि तत्रैव यत्कृतं कर्म दुःखदम् ॥ स्वनाशकारणं धर्मविरुद्धं तन्निबोध मे ॥ ४१ ॥ पतितं च पदा कम्प्य हस्ताद्वज्रं प्रगृह्य वै ॥ पुनरुद्रव्रघातेन शक्रमाताडयद्भृशम् ॥ ४२ ॥ एवं तिरस्कृतं दृष्ट्वा शक्रं विष्णुः प्रतापवान् ॥ चक्रमुद्यम्य भगवांस्तारकं स जघान ह ॥ ४३ ॥ चक्रप्रहागभिहतो निपपात क्षितौ हि सः ॥ पुनरुत्थाय दैत्येन्द्रः शक्त्या विष्णुं जघान तम् ॥ ४४ ॥ तेन शक्तिप्रहारेण पतितो भुवि चाच्युतः ॥ हाहाकारो महानासीच्चुकुशुश्चाऽतिनिर्जराः ॥ ४५ ॥ निमेषेण पुनर्विष्णुर्यावदुत्तिष्ठते स्वयम् ॥ तावत्स वीरभद्रो हि तत्क्षणा दागतोऽसुरम् ॥ ४६ ॥ त्रिशूलं च समुद्यम्य वीरभद्रः प्रतापवान् ॥ तारकं दितिजाधीशं जघान प्रसभं बली ॥ ४७ ॥ तत्रिशूलप्रहारेण स पपात क्षितौ तदा ॥ पतितोऽपि महातेजास्तारकः पुनरुत्थितः ॥ ४८ ॥ कृत्वा क्रोधं महावीरस्सकलासुरनायकः ॥ जघान परया शक्त्या वीरभद्रं तदोरसि ॥ ४९ ॥ वीरभद्रोऽपि पतितो भूतले मूर्छितः क्षणम् ॥ तच्छक्त्या परया क्रोधान्निहतो वक्षसि ध्रुवम् ॥ ५० ॥ सगणाश्चैव देवास्ते गंधर्वोरगरक्षसाः ॥ हाहाकारेण महता चुकुशुश्च मुहुर्मुहुः ॥ ५१ ॥ निमेषमात्रास्सहसा महौजास्सर्वाः भद्रो द्विषतां निहता ॥ त्रिशूलमुद्यम्य तदित्प्रकाशं जाज्वल्यमानं प्रभया विरेजे ॥ ५२ ॥ स्वरोचिषा भासितदिग्वितानं सूर्येन्दुविम्बाग्निसमानमंडलम् ॥ महाप्रभं वीरभयावहं परं कालाख्यमत्यंतकरं महोज्ज्वलम् ॥ ५३ ॥

१ वाणीयानिवाय शेषः । २ शक्रविष्णु इतिभावः ।

रुद्र सं० ५

कु० सं० २

अ० १

॥ १६५ ॥

[illegible]

शि० पु०

॥ १६६ ॥

पर्वतान्गिरिजापुत्रो बभाषे परिबोधयन् ॥ २६ ॥ कुमार उवाच ॥ मा खिद्यतां महाभागा मा चिंतां कुर्वतां नगाः ॥ घातयाम्यद्य पापिष्ठं सर्वेषां
वः प्रपश्यताम् ॥ २७ ॥ एवं समाश्वास्य तदा पर्वतान् निर्जरान् गणान् ॥ प्रगम्य गिरिजां शंभुमाददे शक्तिमुत्प्रभाम् ॥ २८ ॥ त तारकं हंतुमनाः
कशक्तिर्महाप्रभुः ॥ विरराज महावीरः कुमारश्शंभुबालकः ॥ २९ ॥ शक्त्या तया जघानाथ कुमारस्तारकासुरम् ॥ तेजसाब्जशंकरस्य लोकके
शकरं च तम् ॥ ३० ॥ पपात सद्यस्सहसा विशीर्णांगोऽसुरः क्षितौ ॥ तारकाख्यो महावीरस्सर्वासुरगणाधिपः ॥ ३१ ॥ कुमारेण हतस्सोतिवीरस्स
खलु तारकः ॥ लयं ययौ च तत्रैव सर्वेषां पश्यतां मुने ॥ ३२ ॥ तथा तं पतितं दृष्ट्वा तारकं बलवत्तम् ॥ न जघान पुनर्वीरस्स गत्वा व्यसुमाहवे ॥
॥ ३३ ॥ हते तस्मिन्महादैत्ये तारकाख्ये महाबले ॥ क्षय प्रणीता बहवोऽसुरा देवगणेस्तदा ॥ ३४ ॥ केचिद्भीताः प्रांजलयो बभू
वुस्तत्र चाहवे ॥ छिन्नभिन्नाङ्गकाः केचिन्मृता दैत्यास्सहस्रशः ॥ ३५ ॥ केचिज्जाताः कुमारस्य शरणं शरणार्थिनः ॥ वदन्तः पाहि पाहीति
दैत्याः सांजलयस्तदा ॥ ३६ ॥ कियंतश्च हतास्तत्र कियंतश्च पलायिताः ॥ पलायमाना व्यथितास्ताडिता निर्जरैर्गणैः ॥ ३७ ॥ सह
स्रशः प्रविष्टास्ते पाताले च जिजीषवः ॥ पलायमानास्ते सर्वे भयाशा दैन्यमागताः ॥ ३८ ॥ एवं सर्वं दैत्यसैन्यं भ्रष्टं जातं मुनीश्वर ॥ न
केचित्तत्र संतस्थुर्गणदेवभयात्तदा ॥ ३९ ॥ आसीन्निष्कण्टकं सर्वं हते तस्मिन्दुर्गत्मानि ॥ ते देवाः सुखमापन्नास्सर्वे शक्रादयस्तदा ॥
॥ ४० ॥ एवं विजयमाप्त्वा कुमारं निखिलास्सुराः ॥ बभूवुर्युगपद्गच्छिन्त्यल्लोकाश्च पद्मासुखाः ॥ ४१ ॥ तदा शिवोऽपि तं ज्ञात्वा विजयं कार्ति
कस्य च ॥ तत्राजगाम स मुदा सगणः प्रियया सह ॥ ४२ ॥ स्वात्मजं स्वां कमरोप्य कुमारं सूर्यवर्चसम् ॥ लालयामास सुप्रीत्या शिवा च
स्नेहसंकुला ॥ ४३ ॥ हिमालयस्तदागत्य स्वपुत्रैः परिवारितः ॥ सर्वधुस्सानुगश्शंभुं तुष्टाव च शिवां गुहम् ॥ ४४ ॥ ततो देवगणास्सर्वे मुनय
स्सिद्धचारणाः ॥ तुष्टुवुश्शांकरिं शंभु गिरिजां तुष्टिनां भृशम् ॥ ४५ ॥ पुष्पवृष्टिं सुमदतीं चक्रुश्चापसुगन्तदा ॥ जगुर्गर्ध्वपतयो ननृतुश्चाप्सरोगणाः ॥
॥ ४६ ॥ वादित्राणि तथा नेदुस्तदानीं च विशेषतः ॥ जयशब्दो नमःशब्दो बभूवोच्चैर्मुहुर्मुहुः ॥ ४७ ॥ ततो मयाच्युतश्चापि संतुष्टोऽभूद्रिशेषतः ॥
शिवं शिवां कुमारं च संतुष्टाव समादगत ॥ ४८ ॥ कुमारमग्रतः कृत्या हृदि केन्द्रमुखास्सगः ॥ चक्रुर्नीराजनं प्रीत्या मुनयश्चापरे तथा ॥ ४९ ॥
गीतवादित्रघोषेण ब्रह्मघोषेण भयसा ॥ तदोत्सवो महानासीत्कीर्तनं च विशेषतः ॥ ५० ॥ गीतवाद्यैः पुत्रसत्तैस्तथा साञ्जलिभिर्भुने ॥ स्तूयमानो

रुद्र सं०

कु० खं०

अ०

३३५

॥ १६६ ॥

जगन्नाथस्सर्वेदेवगणैर्भूतः ॥ ५१ ॥ ततस्स भगवान्ब्रह्मो भवान्या जगदंबया ॥ सर्वैः स्तुतो जगामाथ स्वगिरिं स्वगणैर्वृतः ॥ ५२ ॥ इति श्रीशिव
महापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां चतुर्थे कुमारखंडे तारकासुरवधेदेवोत्सववर्णनं नाम दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ एतस्मिन्नंतरे
तत्र कौचनामाचलो मुने ॥ आजगाम कुमारस्य शरणं बाणपीडितः ॥ १ ॥ पलायमानो यो युद्धादसोढा तेज ऐश्वर्यम् ॥ तुतोदातीव स कौचं
कोत्वायुतबलान्वितः ॥ २ ॥ प्रतिपत्य कुमारस्य स भक्त्या चरणाम्बुजम् ॥ प्रेमनिर्भरया वाचा तुशव गुहमादरात् ॥ ३ ॥ ॥ कौच उवाच ॥
कुमार स्कंद देवेश तारकासुरनाशक ॥ पाहि मां शरणापन्नं बाणासुरनिपीडितम् ॥ ४ ॥ संगरात्ते महासेन समुच्छिन्नः पलायितः ॥ न्यपीडयच्च माग
त्य हा नाथ करुणाकर ॥ ५ ॥ तत्पीडितस्ते शरणमागतोऽहं सुदुःखितः ॥ पलायमानो देवेश शरजन्मन्दयां करु ॥ ६ ॥ दैत्यं तं नाशय विभो
बाणाहं मां सुखीकुरु ॥ दैत्यग्रस्त्वं विशेषेण देवावनकरस्स्वराट् ॥ ७ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इति कौचस्तुतस्स्कन्दः प्रसन्नो भक्तपालकः ॥ गृहीत्वा
शक्तिमतुलां स्वां सस्मार शिवो धिया ॥ ८ ॥ चिक्षेप तां समुद्दिश्य स बाणं शंकरात्मजः ॥ महाशब्दो बभूवाथ जज्वलुश्च दिशो नभः ॥ ९ ॥
सबलं भस्मसात्कृत्वासुरं तं क्षणमात्रतः ॥ गुहोपकंठं शक्तिस्सा जगाम परमा मुने ॥ १० ॥ ततः कुमारः प्रोवाच कौचं गिरिवरं प्रभुः ॥ निर्भयः
स्वगृहं गच्छ नष्टस्स सबलोऽसुरः ॥ ११ ॥ तच्छ्रुत्वा स्वामिवचनं मुदितो गिरिगद्गद तदा ॥ स्तुत्वा गुहं तदागतिं स्वधाम प्रत्यपद्यत ॥ १२ ॥
ततः स्कन्दो महेशस्य मुदा स्थापितवान्मुने ॥ त्रीणि लिङ्गानि तत्रैव पापघ्नानि विधानतः ॥ १३ ॥ प्रतिज्ञेश्वरनामादौ कपालेश्वरमादधात् ॥ कुमारेश्वरमे
वाथ सर्वसिद्धिप्रदं त्रयम् ॥ १४ ॥ पुनस्सर्वेश्वरस्तत्र जयस्तंभसमीपतः ॥ स्तंभेश्वराभिधं लिङ्गं गुहः स्थापितवान्मुदा ॥ १५ ॥ ततस्सर्वे सुरास्तत्र विष्णुप्रभृत
यो मुदा ॥ लिङ्गं स्थापितवन्तस्ते देवदेवस्य शूलिनः ॥ १६ ॥ सर्वेषां शिवलिङ्गानां महिमाभूत्तदाद्भुतः ॥ सर्वकामप्रदश्चापि मुक्तिदो भक्तिकारिणाम् ॥ १७ ॥
ततस्सर्वे सुरा विष्णुप्रमुखाः प्रीतमानसाः ॥ ऐच्छन्गिरिवरं गंतुं पुरस्कृत्य गुरुं मुदा ॥ १८ ॥ तस्मिन्नवसरे शेषपुत्रः कुमुदनामकः ॥ आजगाम कुमा
रस्य शरणं दैत्यपीडितः ॥ १९ ॥ प्रलंकार्योऽसुरो यो हिरगादस्मात्पलायितः ॥ स तत्रोपद्रवं चक्रे प्रचलस्तारकानुगः ॥ २० ॥ सोऽथ शेषस्य
ननयः कुमुदोऽहिपतेर्महान् ॥ कुमारशरणं प्राप्तस्तुष्टाव गिरिजात्मजम् ॥ २१ ॥ ॥ कुमुद उवाच ॥ देवदेव महादेववत्तान महाप्रभो ॥ पीडि

शि० पु०

॥ १६७ ॥

तोऽहं प्रलवेन त्वाहं शणमागतः ॥ २२ ॥ पाहि मां शण्णापन्नं प्रलंवासुर्पीडितम् ॥ कुमार स्कन्द देवेश तास्करे महाप्रभो ॥ २३ ॥ त्वं दीन
बधुः करुणासिन्धुरानतवत्सलः ॥ खलनिग्रहकर्ता हि शण्यश्च सतां गतिः ॥ २४ ॥ कुमुदेन स्तुतश्चेत्थं विज्ञप्तस्तद्वधाय हि ॥ स्वाश्च शक्ति स
जयाह स्मृत्वा शिवपदांबुजौ ॥ २५ ॥ चिक्षेप तां समुद्दिश्य प्रलवं गिरिजासुतः ॥ महाशब्दो बभूवाथ जज्वलुश्च दिशो नभः ॥ २६ ॥ तं सायुतबलं
शक्तिर्दुर्लभं कृत्वा च भस्मसात् ॥ गुह्यपकंठं सहसा जगामाक्लिष्टकारिणी ॥ २७ ॥ ततः कुमारः प्रोवाच कुमुदं नागबालकम् ॥ निर्भयः स्वगृहं
गच्छ नष्टस्स सबलोऽसुरः ॥ २८ ॥ तच्छ्रुत्वा गुह्यवाक्यं स कुमुदोऽहिपतेस्तुतः ॥ स्तुत्वा कुमारं नत्वा च पातालं मुदितो ययौ ॥ २९ ॥ एवं
कुमारविजयं वर्णितं मे मुनीश्वर ॥ चरितं तारकवधं परमाश्चर्यकारकम् ॥ ३० ॥ सर्वपापहरं दिव्यं सर्वकामप्रदं नृणाम् ॥ धन्यं यशस्यमायुष्यं
भुक्तिमुक्तिप्रदं मताम् ॥ ३१ ॥ ये कीर्तयन्ति सुयशोऽमितभान्ययुता नराः ॥ कुमारचरितं दिव्यं शिवलोकं प्रयांति ते ॥ ३२ ॥ श्रोष्यन्ति ये च तत्कीर्तिं
भक्त्या श्रद्धान्विता जनाः ॥ मुक्तिं प्राप्स्यन्ति ते दिव्यमिदं भुक्त्वा परं सुखम् ॥ ३३ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां चतुर्थे
कुमारवन्दे वाणप्रलववधकुमारविजयवर्णने नामकादशोऽध्यायः ॥ ३४ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ निहतं तारकं दृष्ट्वा देवा विष्णुपुरोगमाः ॥ तुष्टुवृक्षां
करि शय्या सर्वेऽन्ये मुदिता ननाः ॥ १ ॥ देवा उचुः ॥ नमः कल्याणरूपाय नमस्ते विश्वमंगला विश्ववधो नमस्तेऽस्तु नमस्ते विश्वभावन ॥ २ ॥
नमोऽस्तु ते दानववर्धने वाणासुरप्राणहारे देवा ॥ प्रलवनाशाय पवित्ररूपिणे नमो नमः शंकरतातुभ्यम् ॥ ३ ॥ त्वमेव कर्ता जगतां च भर्ता त्वमेव हर्ता
शुचिज प्रसीद ॥ प्रपन्नभूतमनव लोकविभः प्रसीद शम्भ्वान्मज दीनबंधो ॥ ४ ॥ देवक्षाकर स्वामित्रक्ष नस्तसर्वदा प्रभो ॥ देवप्राणावनकर
प्रसीद करुणाकर ॥ ५ ॥ हत्वा ते तारकं दैन्यं परिहाराय विभो ॥ मोचितास्तसकला देवा विपद्ग्रथः प. मे श्वर ॥ ६ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ एवं स्तुतः
कुमारोऽसौ देवैर्विष्णुमुखैः प्रभुः ॥ वानन्ददावभिनवान्सर्वेभ्यः क्रमशो मुने ॥ ७ ॥ शैलान्निरीक्ष्य स्तुवनस्ततस्त गिरिशात्मजः ॥ सुप्रसन्नतरो
भूत्वा प्रोवाच प्रददद्गद ॥ ८ ॥ स्कन्द उवाच ॥ ययं पर्व पर्वता हि पूजनीयास्तपस्विभिः ॥ कर्मिभिर्ज्ञानिभिश्चैव सेव्यमाना भविष्यथ ॥ ९ ॥
शंभोर्विशिष्टरूपाणि विग्रहरूपाणि चैव हि ॥ भविष्यथ न संदेहः पर्वता वचनान्मम ॥ १० ॥ योऽयं मातामहो मेऽद्य हिमवान्पर्वतोत्तमः ॥

रुद्र सं० २

कु० खं० ४

अ० १२

॥ १६७ ॥

अपस्विनां महाभागः फलदो हि भविष्यति ॥ ११ ॥ देवा ऊचुः ॥ एवं दत्त्वा वरान् हत्वा तारकं चासुराधिपम् ॥ त्वया कृताश्च सुखिनो वयं सर्वे
 वराचराः ॥ १२ ॥ इदानीं खलु सुप्रीत्या कैलासं गिरिशालयम् ॥ जननीजनकौ द्रष्टुं शिवाशंभु त्वमर्हसि ॥ १३ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्त्वा निखिला
 द्वाः विष्ण्वाम्बाः प्राप्तशासनाः ॥ कृत्वा महोत्सवं भूरि सकुमारा यशुर्गिरिम् ॥ १४ ॥ कुमारे गच्छति विभौ कैलासं शंकरालयम् ॥ महामंगलमु
 तस्थौ जयशब्दो बभूव ह ॥ १५ ॥ आसुरोह कुमारेऽसौ विमानं परमार्द्धिमत् ॥ सर्वतोऽलंकृतं रम्यं सर्वोपरि विराजितम् ॥ १६ ॥ अहं विष्णुश्च
 ससुदौ तदा चामरधारिणौ ॥ गुरुमूर्ध्नि महाप्रीत्या मुनेऽभूव ह्यतन्द्रितौ ॥ १७ ॥ इन्द्राद्या अमरास्सर्वे कुर्वतो मुहसेवनम् ॥ यथोचितं चतुर्दिशु
 रजमुष्म प्रमुदास्तदा ॥ १८ ॥ शंभोजयं प्रभाषतः प्रापुस्ते शंभुपर्वतम् ॥ सानंदा विविशुस्तत्रोच्चरितो मंगलानिः ॥ १९ ॥ दृष्ट्वा शिवं शिवा
 नैव सर्वे विष्ण्वादयो द्रुतम् ॥ प्रणम्य शंकरं भक्त्या करो बद्धाविनम्रकाः ॥ २० ॥ कुमारेऽपि विनीतात्मा विमानाद्वतीर्य च ॥ प्रणम्य
 शंभुं शिवं सिंहासनस्थिताम् ॥ २१ ॥ अथ दृष्ट्वा कुमारं तं तनयं प्राणवल्लभम् ॥ तौ दंपती शिवौ देवौ मुमुदातेऽति नास्त् ॥ २२ ॥
 महामुत्ससुत्वाप्य तमुत्संगे न्यवेशयत् ॥ मूर्ध्नि जम्नौ मुद्रा स्नेहात्तं पस्पर्श करेण ह ॥ २३ ॥ महानन्दभरः शंभुश्चकार सुखचुम्बनम् ॥ कुमार
 स्य महास्नेहात् तारकस्यैव प्रभो ॥ २४ ॥ शिवापि तं समुत्थाप्य स्वोत्संगे संन्यवेशयत् ॥ कृत्वा मूर्ध्नि महास्नेहात् तन्मुखाब्जं चुम्बन् हि ॥
 २५ ॥ तयोस्तदा महामोदो ववृधेऽतीव नारद ॥ दंपत्योः शिवयोस्तात भवाचारं प्रकुर्वतोः ॥ २६ ॥ तदोत्सवो महानासीन्ना
 नाविधः शिवालये ॥ जयशब्दो नमश्शब्दो बभूवतीव सर्वतः ॥ २७ ॥ ततस्सुरगणास्सर्वे विष्ण्वाद्या मुनयस्तथा ॥ सुप्रणम्य मुदा शंभुं तुष्टुस्स
 शिवं मुने ॥ २८ ॥ देवा ऊचुः ॥ ॥ देवदेव महादेव भक्तानामभयप्रद ॥ नमो नमस्ते बहुशः कृपाकर महेश्वर ॥ २९ ॥ अद्भुता ते महादेव महा
 लीला सुखप्रदा ॥ सर्वेषां शंकर सतां दीनबंधो महाप्रभो ॥ ३० ॥ एवं मूढधियश्चाज्ञाः पूजार्थांते सनातनम् ॥ आवाहनं न जानीमो मर्ति
 नैव प्रभोऽद्भुताम् ॥ ३१ ॥ मंगासलिलधाराय ह्याधाराय गुणात्मने ॥ नमस्ते त्रिदेशाय शंकराय नमो नमः ॥ ३२ ॥ गुणाकाय महेशाय
 गणानां पतये नमः ॥ सर्वेश्वराय देवाय त्रिलोकपतये नमः ॥ ३३ ॥ सहस्रे जगतां नाथ सर्वेषां ते नमो नमः ॥ भर्त्रे कर्त्रे च देवेश त्रिगुणेशाय
 शाश्वते ॥ ३४ ॥ विसंभाव परेशाय शिवाय परमात्मने ॥ निष्प्रपंचाय शुद्धाय परमायाव्ययाय च ॥ ३५ ॥ दण्डहस्ताय कालाय पाशहस्ताय ते
 नमः ॥ वेदमंत्रप्रधानाय शतजिह्वाय ते नमः ॥ ३६ ॥ भूतं भव्यं भविष्यच्च स्थावरं जंगमं च यत् ॥ तत्र देहात्समुत्पन्नं सर्वथा पश्येश्वर ॥ ३७ ॥ भावि

शि. पु.

॥ १६८ ॥

नत्सर्वदा स्वामिन्प्रसीद भगवन्प्रभो ॥ वयं ते शरणापन्नाः सर्वथा परमेश्वर ॥ ३८ ॥ शितिकण्ठाय रुद्राय स्वाहाकाराय ते नमः ॥ अरूपाय सख्य
पाय विश्वरूपाय ते नमः ॥ ३९ ॥ शिवाय नीलकण्ठाय चिताभस्मांगधारिणे ॥ नित्यं नीलशिखंडाय श्रीकण्ठाय नमो नमः ॥ ४० ॥ सर्वप्रणतदेहाय
सयमप्रगताय च ॥ महादेवाय शर्वाय सर्वाचितपदाय च ॥ ४१ ॥ त्वं ब्रह्मा सर्वदेवानां रुद्राणां नीललोहितः ॥ आत्मा च सर्वभूतानां सांख्यैः पुरुष
उच्यसे ॥ ४२ ॥ पर्वतानां सुमेरुस्त्वं नक्षत्राणां च चन्द्रमाः ॥ ऋषीणां च वसिष्ठस्त्वं देवानां वासवस्तथा ॥ ४३ ॥ ॐकारस्सर्ववेदानां त्राता
भव महेश्वर ॥ त्वं च लोकहितार्थाय भूतानि पश्यिष्यसि ॥ ४४ ॥ महेश्वर महाभाग शुभाशुभनिरीक्षक ॥ आपयास्मान्हि देवेश कर्तृन्वै
वचनं तव ॥ ४५ ॥ हृषिकोटिपर्वतेषु हृषिकोटिपर्वतेषु ते ॥ अयं गतं व शक्ताः स्म देवदेव नमोस्तु ते ॥ ४६ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इति स्तुत्वाखिला
देवा विष्ण्वाद्याः प्रमुखस्थिताः ॥ तुमुर्मुमुक्षुस्तुष्टमय स्कन्ध कृत्वा पुष्पमम् ॥ ४७ ॥ देवस्तुतिं समाकर्ण्य शिवस्सर्वेश्वरस्स्वराट् ॥ सुप्रसन्नो
वभूवाथ विजहास दयाधरा ॥ ४८ ॥ उवाच सुप्रसन्नो विष्ण्वादीन्सुसततान् ॥ शंकरः परमेशानो दीनबंधुस्सतां गतिः ॥ ४९ ॥
शिव उवाच ॥ हे हरे देवि देवा पाक्य मे पृथुतादगत ॥ सर्वपादं सतां त्राता देवानां वः कृपाभिधिः ॥ ५० ॥ दुष्टहता त्रिलोकेशशंकरो
भक्तवत्सलः ॥ कृता मर्ता च हर्ता च सर्वेषां निर्विकारवाच ॥ ५१ ॥ यदा यदा भवेद्दुःखं युष्माकं देवसतमाः ॥ तदा तदा मां
युगं नै भजतु सुमहेतवे ॥ ५२ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ इत्याज्ञप्तस्तदा देवा विष्ण्वाद्यास्समुनीश्वराः ॥ शिवं प्रणम्य सशिवं कुमारं च मुदा
न्विताः ॥ ५३ ॥ कथयन्तो यथा स्म्य शिवायेशांकरश्च तत् ॥ आनन्दं परमं प्राप्य स्वधामानि ययुर्मुने ॥ ५४ ॥ शिवोऽपि शिवया सार्द्धं सगणः
परमेश्वरः ॥ कुमारेण युतः प्रीत्योवास तस्मिन् गिरौ मुदा ॥ ५५ ॥ इत्ययं कथितं सर्वं कुमारं चरितं मुने ॥ शैवं च सुखदं दिव्यं किमन्यच्छ्रोतु
मिच्छसि ॥ ५६ ॥ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां चतुर्थं कुमारखण्डं स्वामिकार्तिकचरितगर्भितशिवाशिवचरितवर्णनं नाम
द्वादशोऽध्यायः ॥ ५७ ॥ ॥ भूत उवाच ॥ श्रुत्वा वृत्तमद्भुतमुत्तमम् ॥ नारदस्सुप्रसन्नोऽप्यप्रच्छ प्रीतितो विधिम् ॥ १ ॥ ॥ नारद
उवाच ॥ देवदेव प्रजानाथ शिवज्ञाननिधे मया ॥ श्रुतं कार्तिकसदृशममृतादपि चोत्तमम् ॥ २ ॥ अधुना श्रोतुमिच्छामि गाणेश वृत्तमुत्तमम् ॥
तज्जन्म चरितं दिव्यं सर्वमंगलमंगलम् ॥ ३ ॥ ॥ सुत उवाच ॥ इत्याकर्ण्य वचस्तस्य नारदस्य महापुने ॥ प्रसन्नमानसो ब्रह्मा प्रत्युवाच शिवं

१ श्रीकार्तिकसदृशममृतादपि चोत्तमम् ।

रुद्र स.
कु. खं. १
अ. १३

॥ १६८ ॥

स्मरन् ॥ ४ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ कल्पभेदाद्गणेशस्य जनिः प्रोक्ता विधेः परात् ॥ शनिदृष्टं शिरश्छिन्नं संचितं गाजमाननम् ॥ ५ ॥ इदानीं भक्त
 कल्पोक्ता गणेशोत्पत्तिरुच्यते ॥ यत्र च्छिन्नं शिरस्तस्य शिवेन च कृपालुना ॥ ६ ॥ संदेहो नात्र कर्तव्यः शंकरस्मृतिः कृन्मुने ॥ स हि सर्वाधिपः
 शंखनिर्घुणस्सगुणोऽपि हि ॥ ७ ॥ तल्लीलयाखिलं विश्वं सृज्यते पाल्यते तथा ॥ विनाश्यते मुनिश्रेष्ठ प्रस्तुतं शृणु चादरात् ॥ ८ ॥ उद्गाहिते शिवे
 चात्र कैलासं च गते सति ॥ कियता चैव कालेन जातो गणपतेर्भवः ॥ ९ ॥ एकस्मिन्नेव काले च जया च विजया सखी ॥ पार्वत्या च मिलित्वा
 वै विचारे तत्पराभवत् ॥ १० ॥ रुद्रस्य च गणास्सर्वे शिवस्याज्ञापरायणाः ॥ त सर्वेऽप्यस्मदीयाश्च नन्दिभृगिप्रुरस्सराः ॥ ११ ॥
 प्रथमास्ते ह्यसख्याता अस्मदीयो न कश्चन ॥ द्वारि तिष्ठन्ति ते सर्वे शंकाज्ञापरायणाः ॥ १२ ॥ ते सर्वेऽप्यस्मदीयाश्च तथापि न
 मिलेन्मनः ॥ एकश्चैवास्मदीयो हि रचनीयस्त्वयानघे ॥ १३ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्त्वा पार्वती देवी सखीभ्यां सुन्दरं वचः ॥ हितं मेने तदा
 तच्च कर्तुं स्माप्यध्यवस्यति ॥ १४ ॥ ततः कदाचिन्मज्जत्यां पार्वत्यां वै सदाशिवः ॥ नन्दिनं परिभर्त्स्यथ ह्याजगाम गृहांतरम् ॥ १५ ॥ आयातं शंकरं दृष्ट्वा
 समये जगदंबिका ॥ उत्तस्थौ मज्जती सा वै लज्जिता सुन्दरी तदा ॥ १६ ॥ तस्मिन्नवसरे देवी कौतुकेनातिसंयुता ॥ तदीयं तद्वचश्चैव हितं मेने
 सुखावहम् ॥ १७ ॥ एवं जाते तदा काले कदाचित्पार्वती शिवा ॥ विचिंत्य मनसा चेति परमाया परेश्वरी ॥ १८ ॥ मदीयस्सेवकः कश्चिद्भवे
 च्छुभतरः कृती ॥ मदाज्ञया परं नान्यद्रेखामात्रं चलेदिह ॥ १९ ॥ विचार्येति च सा देवी वपुषो मलसंभवम् ॥ पुरुषं निमग्नौ सा तु सर्वलक्षणसं
 युतम् ॥ २० ॥ सर्वावयवनिर्दोषं सर्वावयवसुन्दरम् ॥ विशालं सर्वशोभाढ्यं महाबलपराक्रमम् ॥ २१ ॥ वस्त्राणि च तदा तस्मै दत्त्वा सा विविधानि हि ॥
 नानालंकरणं चैव बह्वाशिषमनुत्तमाम् ॥ २२ ॥ मत्पुत्रस्त्वं मदीयोऽसि नान्यः कश्चिदिहास्ति मे ॥ एवमुक्तस्स पुरुषो नमस्कृत्य शिवां जगौ ॥ २३ ॥
 ॥ गणेश उवाच ॥ किं कार्यं विद्यते तेऽद्य करवाणि तवोदितम् ॥ इत्युक्त्वा सा तदा तेन प्रत्युवाच सुतं शिवा ॥ २४ ॥ ॥ शिवोवाच ॥ हे तात शृणु
 मद्वाक्यं द्वारपालो भवाद्य मे ॥ मत्पुत्रस्त्वं मदीयोऽसि नान्यथा कश्चिदस्ति मे ॥ २५ ॥ विना मदाज्ञां सत्पुत्र नैवायान्मदगृहान्तरम् ॥ कोऽपि
 कापि हठात्तात सत्यमेतन्मयोदितम् ॥ २६ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्त्वा च ददौ तस्मै यष्टिं चातिदृढां मुने ॥ तदीयं रूपमालोक्य सुन्दरं हर्षमागता
 ॥ २७ ॥ सुखमाचुंभ्य सुप्रीत्यालिंग्य तं कृपया सुतम् ॥ स्वद्वारि स्थापयामास यष्टिपाणिं गणाधिपम् ॥ २८ ॥ अथ देवीसुऽस्तात गृहद्वारि स्थितो
 गणः ॥ यष्टिपाणिर्महावीरः पार्वतीहितकाम्यया ॥ २९ ॥ स्वद्वारि स्थापयित्वा तं गणेशं स्वसुतं शिवा ॥ स्वयं च मज्जती सा वै संस्थितासीत्सखी

शि० पु०

॥ १६९ ॥

युता ॥ ३० ॥ एतस्मिन्नेव काले तु शिवो द्वारि समागतः ॥ कौतुकी मुनिशालदू नानालीलाविशारदः ॥ ३१ ॥ उवाच च शिवेशं तमविनाय-
मणाधिपः ॥ मातुराज्ञां विना देव गम्यतां न त्वयाधुना ॥ ३२ ॥ मज्जनार्थं स्थिता मा ॥ कयामीने ब्रजाधुना ॥ इत्युक्त्वा यष्टिकां तस्य रोधनाय
तदाग्रहीत् ॥ ३३ ॥ तं दृष्ट्वा तु शिवः प्राह कं निषेधसि मूढधीः ॥ मां न जानास्यमद्बुद्धे शिवोऽहमिति नान्यथा ॥ ३४ ॥ ताडितस्तेन यष्ट्या
हि गणेशेन महेश्वरः ॥ प्रत्युवाच स त पुत्रे बहुलीलश्च कोपितः ॥ ३५ ॥ शिव उवाच ॥ मूर्खोऽसि त्वं न जानामि शिवोऽहं गिरिजापतिः ॥ स्वगृहं
याभि रे बाल निषेधसि कथं हि माम् ॥ ३६ ॥ इत्युक्त्वा प्रविशतं तं महेशं गणनायकः ॥ क्रोधं कृत्वा ततो विप्र देवेनाताडयत्पुनः ॥ ३७ ॥
ततश्शिवश्च संक्रुद्धो गणानाज्ञापयन्निजान् ॥ को वायं वर्तते किं च क्रियते पश्यतां गणाः ॥ ३८ ॥ इत्युक्त्वा तु शिवस्तत्र स्थितः क्रुद्धो गृह-
द्रुहिः ॥ भवाचारतस्त्वामी बहद्बुतसुलीलकः ॥ ३९ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां चतुर्थे कुमारखंडे गणेशोत्पत्तिवर्णन-
नाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ गणास्ते क्रोधसंपन्नास्तत्र गत्वा शिवाज्ञया ॥ पप्रच्छुर्गिरिजापुत्रं तं तदा द्वारपालकम् ॥ १ ॥
॥ शिवगणा उचुः ॥ कोऽसि त्वं कुत आयातः किं वा त्वं च चिकीर्षसि ॥ इतोऽद्य गच्छ दूरं वै यदि जीवितुमिच्छसि ॥ २ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥
तदीयं तद्वचः श्रुत्वा गिरिजातनयस्स वै ॥ निर्भयो दण्डपाणिश्च द्वारपानब्रवीदिदम् ॥ ३ ॥ ॥ गणेश उवाच ॥ यूयं के कुत आयाता भवनस्सुन्द-
रा इमे ॥ यात दूरं किमर्थं वै स्थिता अत्र विरोधिनः ॥ ४ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ एवं श्रुत्वा वचस्तस्य हास्य कृत्वा परस्परम् ॥ उचुस्सर्वे शिवगणा
महावीर्य गतस्मयाः ॥ ५ ॥ परस्परमिति प्रोच्य सर्वे ते शिवपार्षदाः ॥ द्वारपालं गणेशं तं प्रत्यूचुः क्रुद्धमानसाः ॥ ६ ॥ ॥ शिवगणा उचुः ॥
श्रूयतां द्वारपाला हि वयं शिवगणा वगः ॥ त्वां निवारयितुं प्राप्ताशंकरस्याज्ञया विभोः ॥ ७ ॥ त्वामपीह गणं मत्वा न हन्यामोऽन्यथा हतः ॥
तिष्ठ दूरे स्वतस्त्वं च किमर्थं मृत्युमीहसे ॥ ८ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्तोऽपि गणेशश्च गिरिजातनयोऽभयः ॥ निर्भर्त्स्य शंकरगणान्न द्वारं मुक्त-
वांस्तदा ॥ ९ ॥ ते सर्वेऽपि गणाश्चेवास्तत्रत्या वचनं तदा ॥ श्रुत्वा तत्र शिवं गत्वा तद्वृत्तांतमथाब्रुवन् ॥ १० ॥ ततश्च तद्वचः श्रुत्वाद्भुतलीलो मह-
ेश्वरः ॥ विनिर्भर्त्स्य गणानूचे निजालोकगतिर्मुने ॥ ११ ॥ ॥ महेश्वर उवाच ॥ कश्चायं वर्तते किं च ब्रवीत्यारिवदुच्छ्रितः ॥ किं करिष्यत्यसद्बुद्धिः
स्वमृत्युं वाञ्छति ध्रुवम् ॥ १२ ॥ इतः क्रियतां ह्येव द्वारपालो ब्रवीन्वकः ॥ क्लीवा इव स्थितास्तस्य वृत्तं वदथ मे कथम् ॥ १३ ॥ स्वामिनात्का

१ बुध्माकमिति शेषः । २ सर्व इत्यर्थः ।

सं० २

कु० ख० ४

अ० १४

॥ १६९ ॥

गणास्ते चाद्गुलीलेन शंभुना ॥ पुनर्गत्य तत्रैव तमुचुर्द्वाःपालकम् ॥ १४ ॥ ॥ शिवगणा उचुः ॥ रे रे द्वाप कस्त्व हि स्थितश्च स्थापितः
 कुनः ॥ नैवास्मान्गणयस्येवं कथं जीवितुमिच्छसि ॥ १५ ॥ द्वापाला वयं सर्वे स्थिताः किं परिभाषसे ॥ सिंहासनगृहीतश्च शृगालः शिवमीहते ॥
 ॥ १६ ॥ तावद्दर्जसि मूर्खं त्वं यावद्गणपतकम् ॥ नानुभूतस्त्वयात्रैव ह्यनुभूतः पतिष्यसि ॥ १७ ॥ इत्युक्तस्तैस्सुसंकुद्रो हस्ताभ्यां यष्टिना
 तदा ॥ गृहीत्वा ताडयामास गणांस्तान्परिभाषिणः ॥ १८ ॥ उवाचाथ शिवापुत्रः परिभर्त्स्य गणेश्वरान् ॥ शंकरस्य महावीरगत्रि-
 स्तान्गणेश्वरः ॥ १९ ॥ शिवापुत्र उवाच ॥ यात यात ततो दूरे नो चेदो दर्शयामि ह ॥ स्वपराक्रममत्युग्रं याम्यथात्युपहास्यताम् ॥ २० ॥ इत्या-
 कर्ण्य वचस्तम्य गिरिजातनयस्य हि ॥ परम्परमथोचुस्ते शंकरस्य गणास्तदा ॥ २१ ॥ शिवगणा उचुः ॥ किं कर्तव्यं क्व गंतव्यं क्रियते स न
 किं पुनः ॥ मर्यादा रक्षयेऽस्माभिरन्यथा किं ब्रवीति च ॥ २२ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ततश्शंभुगणास्सर्वे शिवं दूरे व्यवस्थितम् ॥ क्रोशमात्रं तु कैलासा
 इत्वा ते च तथाब्रुवन् ॥ २३ ॥ शिवो विहस्य तान्मर्वास्त्रिशूलका उग्रधीः ॥ उवाच पमेशो हि स्वगणान् वीरसंमतान् ॥ २४ ॥ शिव उवाच ॥
 रे गणाः क्लीबमता न वीरा वीरमानिनः ॥ मदये नोदितुं योग्या भर्त्सितः किं पुनर्वदेत् ॥ २५ ॥ गम्यतां ता ह्यत चैष यः कश्चित्प्रभवेदिह ॥ बहु
 नोक्तेन किं चात्र दूरीकर्तव्य एव सः ॥ २६ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ इति सर्वे प्रवेशेन जग्मुस्तत्र मुनीश्वर ॥ भर्त्सितास्तेन देवेन प्रोचुश्च गणसत्तमाः ॥
 ॥ २७ ॥ शिवगणा उचुः ॥ रे रे त्वं शृणु वै बाल बलात्किं परिभाषसे ॥ इतस्त्वं दूरतो याहि नो चेन्मृत्युर्भविष्यति ॥ २८ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इति श्रुत्वा
 वचस्तेषां शिवाज्ञाकारिणां ध्रुवम् ॥ शिवासुतस्तदाभूत्स किं करोमीनि दुःखितः ॥ २९ ॥ एनस्मिन्नन्तरं देवी तेषां तस्य च वै पुनः ॥ श्रुत्वा तु
 कलहं द्वारि सखी पश्येति साव्रवीत् ॥ ३० ॥ समागत्य सखी तत्र वृत्तानं समबुध्यत ॥ क्षणमात्रं तदा दृष्ट्वा गता दृष्ट्वा शिवांनिकम् ॥ ३१ ॥ तत्र
 गत्वा तु तत्सर्वं वृत्तं तद्यदभून्मुने ॥ अशेषेण तया सख्या कथितं गिरिजाव्रतः ॥ ३२ ॥ ॥ सख्युवाच ॥ अन्मदीयो गणो यो हि स्थितो द्वारि
 महेश्वरि ॥ निर्भर्त्सयंति तं वीरशंकरस्य गणा ध्रुवम् ॥ ३३ ॥ शिवश्चैव गणास्सर्वे विना तेऽवसरं कथम् ॥ प्रविशंति हठाद्रेहे नैतच्छुभतरं तव ॥ ३४ ॥
 सम्यक् कृतं ह्यनेनैव न हि कोऽपि प्रवेशितः ॥ दुःखं चैवानुभूयात्र तिस्कारादिकं तथा ॥ ३५ ॥ अतः परन्तु वाग्वादः क्रियते च परस्परम् ॥
 वाग्वादे च कृते नैव तर्ह्यायान्तु सुखेन वै ॥ ३६ ॥ कृतश्चैवात्र वाग्वादस्तं जित्वा विजयेन च ॥ प्रविशंतु तथा सर्वे नान्यथा कर्हिचित्प्रिये ॥ ३७ ॥
 अस्मिन्नेवास्मदीये वै सर्वे संभर्त्सिता वयम् ॥ तस्मादेवि त्वया भद्रे न त्याज्यो मान उत्तमः ॥ ३८ ॥ शिवो मर्कटवत्तेऽद्य वर्तते सर्वदा सति ॥ किं

39: 11

[illegible]

三、
 四、
 五、

1000

विधायैव स्थितांश्चैवाब्रवीदिदम् ॥२॥ गणेश उवाच ॥ आयातु गणपास्सर्वे शिवाज्ञापांरपालकाः ॥ अहमेकश्च बालश्च शिवाज्ञापांरपालकः ॥
॥ ३ ॥ तथापि पश्यतां देवी पार्वतीमनुजं बलम् ॥ शिवश्च स्वगणानां तु बलं पश्यतु वै पुनः ॥४॥ बलवद्बालयुद्धं च भवानीशिवपक्षयोः ॥ भव
द्विश्च कृतं युद्धं पूर्वं युद्धविशारदैः ॥५॥ मया पूर्वं कृतं नैव बालोऽस्मि क्रियतेऽधुना ॥ तथापि भवतां लज्जा गिरिजाशिवयोरिहा ॥६॥ ममैवं तु भव
त्रैव वैपरित्यं भविष्यति ॥ ममैव भवतां लज्जा गिरिजाशिवयोरिहा ॥७॥ एवं ज्ञात्वा च कर्तव्यः समश्च गणेश्वरः ॥ भवद्विस्स्वामिनं दृष्ट्वा मया
च मातरं तदा ॥ ८ ॥ क्रियते कीदृशं युद्धं भवितव्यं भवत्विति ॥ नम्य वै वाग्ने कोऽपि न समर्थस्त्रिलोकके ॥ ९ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्येवं भर्तृस
तास्ते तु दंडभूषितवाहवः ॥ विविधान्यायुधान्येव धृत्वा ते च समाग्र्युः ॥ १० ॥ वपेयन्तस्तथा दंतान् दृक्कृत्य च पुनः पुनः ॥ पश्य पश्य ब्रह्म
तश्च गणास्ते समुपागताः ॥११॥ तदा प्रथमनागत्य धृत्वा पाद व्यकर्षेयत् ॥ धावन्भृंगी द्वितीय च पाद धृत्वा गणस्य च ॥१२॥ द्वावत्पादे विक्र
न्तो तावद्धस्तेन वै गणः ॥ आहत्य हस्तयोस्ताभ्यामुत्क्षिप्तौ शङ्को स्वयम् ॥१३॥ अथ देवीसुतो वीरस्सगृह्य पार्ष्णिं बृहत् ॥ द्वाग्स्थितो गणपतिः
सर्वानापोथयत्तदा ॥१४॥ केषांचित्पाणयो भिन्नाः केषांचित्पृष्ठकानि च ॥ केषांचिच्च शिरांश्चैव केषांचिन्मस्तकानि च ॥१५॥ केषांचिज्जानुनी तत्र
केषांचित्स्कंधकास्तथा ॥ सम्मुले चागता य वै ते सर्वे हृदये हताः ॥१६॥ केषांचिच्च पतिता भूमौ केषांचिच्च विदिशो गताः ॥ केषांचिच्चरणौ छिन्नौ
केचिच्छर्वान्तिकं गताः ॥१७॥ तेषां मध्ये तु कश्चिद्वै संग्रामे सम्मुखो न हि ॥ सिंह दृष्ट्वा यथा याति मृगाश्चैव दिशो दश ॥१८॥ तथा ते च
गणास्सर्वे गताश्चैव महस्त्रशः ॥ पगवृत्य तथा सोऽपि सुद्वारि समुपस्थितः ॥१९॥ कल्पांतकणे कालो दृश्यते च भयंकरः ॥ यथा तथैव दृष्टस्म
सर्वेषां प्रलयंकरः ॥ २० ॥ एतस्मिन्समये चैव सग्मेशसुरेश्वरः ॥ प्रेरिता नारदेनेह देवास्सर्वे समागमम् ॥ २१ ॥ समग्रं
स्तदा सर्वे शिवस्य हितकाम्यया ॥ पुरःस्थित्वा शिवं नत्वा ह्याज्ञां देहि प्रभो इति ॥ २२ ॥ त्वं परब्रह्म सर्वेशस्सर्वे च तव सेवकाः ॥
मृष्टेः कर्ता सदा भर्ता संहर्ता परमेश्वरः ॥ २३ ॥ रजस्सत्त्वतमोरूपो लीलया निर्गुणः स्वतः ॥ का लीला रचिता चाद्य तामिदानीं वद प्रभो
॥ २४ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्याकर्ण्य वचस्तेषां मुनिश्रेष्ठ महेश्वरः ॥ गणान् भिन्नैस्तदा दृष्ट्वा तेभ्यस्सर्वं न्यवेदयत् ॥ २५ ॥ अथ सर्वेश्वरस्तत्र
शक्यो मुनिसत्तम ॥ विहस्य गिरिजानायो ब्रह्माण माबुवाच ह ॥ २६ ॥ ॥ शिव उवाच ॥ ब्रह्मच्छृणु मम द्वारि बाल एकस्समास्थितः ॥
महाबलो यष्टिपाणिर्गेहावेशनिवारकः ॥ २७ ॥ महाप्रहारकर्ताऽसौ मत्पार्षदविघातकः ॥ पगजयः कृतस्तेन मद्रणानां बलादिह ॥ २८ ॥ ब्रह्मन्

शि० पु०

॥ १७१ ॥

त्वयैव गंतव्यं प्रसाद्योऽयं महाबलः ॥ यथा ब्रह्मत्रयः स्याद्वै तथा कार्यं त्वया विधे ॥ २९ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ इत्याकर्ण्य प्रभोर्वाक्यमज्ञात्वा
ज्ञानमोहितः ॥ तदीयनिकटं तात सर्वैर्ऋषिवरैरयाम् ॥ ३० ॥ समायान्तं च मां दृष्ट्वा स गणेशो महाबली ॥ क्रोधं कृत्वा समभ्येत्य
ममाश्मश्रूण्यवाकिरत् ॥ ३१ ॥ क्षम्यतां क्षम्यतां देव न युद्धार्थं समागतः ॥ ब्राह्मणोऽहमनुग्राह्यः शान्तिकर्तानुपद्रवः ॥ ३२ ॥ इत्येवं ब्रुवति ब्रह्मरता
वत्परिघमाददे ॥ स गणेशो महावीरो बालोऽबालपराक्रमः ॥ ३३ ॥ गृहीतपरिघं दृष्ट्वा त गणेशं महाबलम् ॥ पलायनपरो यातस्त्वहं द्रुततरं तदा
॥ ३४ ॥ यात यात ब्रुवंतस्ते परिघेन हतास्तदा ॥ स्वयं च पतिताः केचित्केचित्तेन निपातिताः ॥ ३५ ॥ केचिच्च शिवसामीप्यं गत्वा तत्क्षण
मात्रतः ॥ शिवं विज्ञापयांचक्रुस्तद्वृत्तांतमशेषतः ॥ ३६ ॥ तथाविधांश्च तान् दृष्ट्वा तद्वृत्तांतं निशम्य सः ॥ अपारमादधे कोपं हरो लीलाविशारदः
॥ ३७ ॥ इन्द्रादिकान्देवगणान् षण्मुखप्रवरान् गणान् ॥ भूतप्रेतपिशाचांश्च सर्वानादेशयत्तदा ॥ ३८ ॥ त सर्वे च यथायोग्यं गतास्ते सर्वतो
दिशम् ॥ तं गणं हेतुकामा हि शिवाज्ञाता उदायुधाः ॥ ३९ ॥ यम्य यस्यायुधं यच्च तत्तत्सर्वं विशेषतः ॥ तद्गणेशोपरि बलात्समागत्य
विमोचितम् ॥ ४० ॥ हाहाकागे महानासीत्रैलोक्ये सचराचरे ॥ त्रिलोकस्था जनास्सर्वे संशयं परमं गताः ॥ ४१ ॥ न यातं ब्रह्मणोऽप्या
युर्ब्रह्मांड क्षयमेति हि ॥ अकाले च तथा नूनं शिवेच्छावशतः स्वयम् ॥ ४२ ॥ ते सर्वे च गतास्तत्र षण्मुखाद्याश्च ये पुनः ॥ देवा व्यथार्युधा
जाता आश्चर्यं परमं गताः ॥ ४३ ॥ एतस्मिन्नन्तरे देवी जगदम्बा विबोधना ॥ ज्ञात्वा तच्चरितं सर्वमपारं क्रोधमादधे ॥ ४४ ॥
शक्तिद्वयं तदा तत्र तया देव्या मुनीश्वर ॥ निर्मितं स्वगणम्यैव सर्वसाहाय्यहेतवे ॥ ४५ ॥ एका प्रचंडरूपं च धृत्वातिष्ठन्महामुने ॥
श्यामपर्वतसंकाशं विस्तीर्य मुखराद्वरम् ॥ ४६ ॥ एका विद्युत्स्वरूपा च बहुहस्तसमन्विता ॥ भयंकरा महादेवी दुष्टदंडविधायिनी ॥
॥ ४७ ॥ आयुधानि च सर्वाणि मोचितानि सुरैर्गणैः ॥ गृहीत्वा स्वमुखे तानि ताभ्यां शीघ्रं च चिक्षिपे ॥ ४८ ॥ देवायुधं न दृश्येत
परिघः परितः पुनः ॥ एवं ताभ्यां कृतं तत्र चरितं परमाद्भुतम् ॥ ४९ ॥ एको बालोऽखिलं सैन्यं लोडयामास दुस्तम् ॥ यथा गिरिवरैर्व
लोडितस्सागरः पुरा ॥ ५० ॥ एकेन निहतास्सर्वे शक्राद्या निर्जरास्तथा ॥ शंकरस्य गणाश्चैव व्याकुला अभवंस्तदा ॥ ५१ ॥ अथ सर्वे मिलित्वा
ते निश्चस्य च सुदुर्गुहः ॥ परस्परं समुत्तुस्ते तत्प्रहारसमाकुलाः ॥ ५२ ॥ ॥ देवगणा ऊचुः ॥ किं कर्तव्यं क गंतव्यं न ज्ञायंत दिशो दश ॥
परिघं भ्रामयत्येष सव्यापसव्यमेव च ॥ ५३ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ एतत्कालेऽप्सरःश्रेष्ठाः पुष्पचन्दनपाणयः ॥ ऋषयश्च त्वदाद्या हि येऽतियुद्धे

रुद्र स

कु० सं०

अ० १५

327

॥ १७१ ॥

तिलालसाः ॥ ५४ ॥ ते सर्वे च समाजमुद्युद्धसंदर्शनाय वै ॥ पुरितो व्योमपन्नमार्गस्त्वैतदा मुनिसत्तम ॥ ५५ ॥ तास्ते दृष्ट्वा रणं तं वै महावित्
 यमागताः ॥ ईदृशं परमं युद्धं न दृष्टं चेकदापि हि ॥ ५६ ॥ पृथिवी कंपिता तत्र समुद्रसहिता तदा ॥ पर्वताः पतिताश्चैव चक्रुः संश्रामसंभवम्
 ॥ ५७ ॥ द्यौरग्रहर्क्षगणैर्वृण्णा सर्वे व्याकुलतां गताः ॥ देवाः पलायितास्सर्वे गणाश्च सकलास्तदा ॥ ५८ ॥ केवलं पशुमुखस्तत्र नापलायत विक्रमी ॥
 महावीरस्तदा सर्वानावार्य पुनः स्थितः ॥ ५९ ॥ शक्तिद्वयेन तद्युद्धे सर्वे च निष्कलीकृताः ॥ सर्वाङ्गाणि निकृतानि संक्षिप्तान्वमरैर्गणेः ॥ ६० ॥
 येऽवस्थिताश्च ते सर्वे शिवस्यांतिकमागताः ॥ देवाः पलायितास्सर्वे गणाश्च सकलास्तदा ॥ ६१ ॥ ते सर्वे मिलिताश्चैव मुहुर्नृत्वा शिवं तदा ॥
 अयुवन्वचनं क्षिप्रं कोऽयं गणवरः प्रभो ॥ ६२ ॥ पुनश्च श्रुतं युद्धमिदानीं बहुधा पुनः ॥ दृश्यते न श्रुतं दृष्टमीदृशं तु कदाचन ॥ ६३ ॥
 किंचिद्विचार्यतां देव त्वन्यथा न जयो भवेत् ॥ त्वमेव रक्षकस्त्वामिन्द्रहाडस्य न संशयः ॥ ६४ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्येवं तद्वचः श्रुत्वा
 रुद्रः परमकोपनः ॥ कोपं कृत्वा च तत्रैव जगाम स्वगणैस्सह ॥ ६५ ॥ देवसेन्यं च तत्सर्वं विष्णुना चक्रिणा सह ॥ ससुस्तस्य
 महत्कृत्वा शिवस्यानुजगामह ॥ ६६ ॥ एतस्मिन्नने भक्त्या नमस्कृत्य महेश्वरम् ॥ अत्रवीत्रारदत्वं वै देवदेवं कृतांजलिः ॥ ६७ ॥ ॥ नास्त
 उवाच ॥ देवदेव महादेव शृणु मद्रचनं विभो ॥ त्वमेव सर्वगस्त्वामी नानालीलाविशारदः ॥ ६८ ॥ त्वया कृत्वा महालीलां गणगर्वोऽपहा
 रितः ॥ अस्मै दत्त्वा बलं भूरि देवगर्वश्च शंकर ॥ ६९ ॥ दर्शितं भुवने नाथ स्वमेव बलमद्भुतम् ॥ स्वतंत्रेण त्वया शंभो सर्वगर्वप्रहारिणा ॥ ७० ॥ इदं
 नीं न कुरुष्वेश तांलीलां भक्तवत्सल ॥ स्वगणानमरांश्चापि मुसम्मान्याभिवर्द्धय ॥ ७१ ॥ इमं न खेलेदानीं जहि ब्रह्मपदप्रद ॥ इत्युक्त्वा नारद
 त्वं वै हंतर्हानं गतस्तदा ॥ ७२ ॥ इति श्री शिवमहापुराणे द्वि० रुद्रसंहितायां च० कुमारखंडे गणेशयुद्धवर्णनं नाम पंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ ब्रह्मोवाच ॥
 इति श्रुत्वा मन्त्रं पतो भक्तानुग्रहायकः ॥ त्वद्वाचा युद्धकामोऽभूत्तेन बालेन नारद ॥ १ ॥ विष्णुमाहूय संमंत्र्य बलेन महता युतः ॥ सामस्ससम्पु
 खस्तस्याप्यभूदेवस्त्रिलोचनः ॥ २ ॥ देवाश्च युयुधुस्तेन स्मृत्वा शिवपदाम्बुजम् ॥ महाबला महोत्साहाशिवसहृष्टिलोकिताः ॥ ३ ॥ युयुधेऽय
 हरिस्तेन महाबलपगक्रमः ॥ महादेव्यायुधो दीगः प्रवणः शिवरूपकः ॥ ४ ॥ यद्यथा गणाधिपस्सोऽथ जघानामरपुङ्गवान् ॥ हरिं च सहसा वीरशक्ति
 दत्तमहाबलः ॥ ५ ॥ सर्वेऽमरगणास्तत्र विकुंठितबला मुने ॥ अभूवन् विष्णुना तेन हता यद्यथा पशुमुखाः ॥ ६ ॥ शिवोऽपि सह सेन्येन युद्धं
 कृत्वा विजयं मुने ॥ विक्रमलं च तं दृष्ट्वा विस्मयं परमं गतः ॥ ७ ॥ छलेनैव च हंतव्यो नान्यथा हन्यते पुनः ॥ इति बुद्धिं समास्थाय सेन्यमप्ये

शि० पु०

१७२ ॥

व्यवस्थितः ॥ ८ ॥ शिवे दृष्टे तदा देवे निर्गुणे गुणरूपिणि ॥ विष्णो चैवाथ संग्रामे आयाते सर्वदेवताः ॥ ९ ॥ गणश्चैव महेशस्य महाहर्षं तदा
ययुः ॥ सर्वे परस्परं प्रीत्या मिलित्वा चक्रुरुत्सवम् ॥ १० ॥ अथ शक्तिसुतो वीरो वीरगत्या स्वयष्टितः ॥ प्रथमं पूजयामास विष्णुं सर्वसुखा
वहम् ॥ ११ ॥ अहं च मोहयिष्यामि हन्यतां च त्वया विभो ॥ छलं विना न वध्योऽयं तामसोऽयं दुरासदः ॥ १२ ॥ इति कृत्वा मतिं तत्र सुसंमन्त्र्य च
शंभुना ॥ आज्ञां प्राप्याऽभवच्छैवीं विष्णुर्मोहपरायणः ॥ १३ ॥ शक्तिद्वयं तथा लीनं हरिं दृष्ट्वा तथाविधम् ॥ दत्त्वा शक्तिबलं तस्मै गणेशायाभव
न्मुने ॥ १४ ॥ शक्तिद्वयेऽथ संलीने यत्र विष्णुः स्थितस्स्वयम् ॥ परिवं क्षिप्तवांस्तत्र गणेशो बलवत्तरः ॥ १५ ॥ कृत्वा यत्र किमप्यत्र वंचयामास
तद्गतिम् ॥ शिवं स्मृत्वा महेशानं स्वप्रभुं भक्तवत्सलम् ॥ १६ ॥ एकतस्तन्मुखं दृष्ट्वा शंकरोऽप्याजगाम ह ॥ स्वत्रिशूलं समादाय सुकुद्धो युद्धका
म्यया ॥ १७ ॥ स ददर्शागतं शंभुं शूलहस्तं महेश्वरम् ॥ हंतुकामं निजं वीरशिशवापुत्रो महाबलः ॥ १८ ॥ शक्त्या जघान तं हस्ते स्मृत्वा मातृ
पदांबुजम् ॥ स गणेशो महावीरशिशवशक्तिप्रवर्द्धितः ॥ १९ ॥ त्रिशूलं पतितं हस्ताच्छिवस्य परमात्मनः ॥ दृष्ट्वा सद्रूतिरुत्तं वै पिनाकं धनुराददे ॥ २० ॥
तमप्यपातयद्भूमौ परिघेण गणेश्वरः ॥ हताः पंच तथा हस्ताः पञ्चभिश्शूलमाददे ॥ २१ ॥ अहो दुःखतरं नूनं संजातमधुना मम ॥ भवेत्पुनर्गणानां किं
भवाचारी जगाविति ॥ २२ ॥ एतस्मिन्नंतरे वीरः परिघेण गणेश्वरः ॥ जघान सगणान् देवान् शक्तिदत्तबलान्वितः ॥ २३ ॥ गता दशदिशो देवास्स
गणाः परिघार्दिताः ॥ न तस्युत्समरे केऽपि तेनाद्भुतप्रहारिणा ॥ २४ ॥ विष्णुस्तं च गणं दृष्ट्वा धन्योऽयमिति चाब्रवीत् ॥ महाबलो महावीरो महाशूरो
रणप्रियः ॥ २५ ॥ बहवो देवताश्चैव मया दृष्टास्तथा पुनः ॥ दानवा बहवा दत्त्वा यशगंधर्वराक्षसाः ॥ २६ ॥ नैतेन गणनाथेन समतां याति केऽपि
च ॥ त्रैलोक्येऽप्यखिले तेजो रूपशौर्यगुणादिभिः ॥ २७ ॥ एवं संब्रुवतेऽमुष्मे परिवं भ्रामयन् स च ॥ चिक्षेप विष्णवे तत्र शक्तिपुत्रो गणेश्वरः ॥ २८ ॥
चक्रं गृहीत्वा हरिणा स्मृत्वा शिवपदाम्बुजम् ॥ तेन चक्रेण परिघो द्रुतं खंडीकृतस्तदा ॥ २९ ॥ खंडं तु परिघस्यापि हरये प्राक्षिपद्गणः ॥ गृहीत्वा
मरुडेनापि पक्षिणा विफलीकृतः ॥ ३० ॥ एवं विचरितं कालं महावीराबुभावपि ॥ विष्णुश्चापि गणश्चैव युयुधाते परस्परम् ॥ ३१ ॥ पुनर्वीरवः
शक्तिसुतस्स्मृतशिवो बली ॥ गृहीत्वा यष्टिमतुलां तया विष्णुं जघान ह ॥ ३२ ॥ अविषह्यपहारं तं स भूमौ निपपात ह ॥ द्रुतमुत्थाय युयुधे
शिवापुत्रेण तेन वै ॥ ३३ ॥ एतदंतरमासाद्य शूलपाणिस्तथोत्तरे ॥ आगत्य च त्रिशूलेन तच्छिरो निःकृतं त ॥ ३४ ॥ छिन्ने शिरसि तस्थेव गणना
थस्य नारद ॥ गणसेन्यं देवसेन्यमभवच्च सुनिश्चलम् ॥ ३५ ॥ नारदेन त्वयाऽऽगत्य देव्यै सव निवेदितम् ॥ मानिनि श्रूयतां मानस्त्याज्यो नैव त्वया

रुद्र सं० २

कु० ख० ४

अ० १६

328

॥ १७२ ॥

धुना ॥ ॥ ३६ ॥ इत्युक्त्वाऽन्तर्हितस्तत्र नारद त्वं कलिप्रियः॥अविकारी सदा शंभुर्मनोगतिकरो मुनिः ॥३७॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां
 ब्रह्मसंहितायां चतुर्थे कुमारखंडे गणेशयुद्धगणेशशिरश्छेदनवर्णनं नाम षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ब्रह्मन् वद महाप्राज्ञ तद्भुक्ता
 स्तोऽखिले श्रुते ॥ किमकार्षीन्महादेवी श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ॥ १ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ श्रयतां मुनिशार्दूल कथायाम्यद्य तद् भुवम् ॥ चरितं जगदं
 नाया यज्जातं तदनंतरम् ॥ २ ॥ मृदंगान्पटहांश्चैव गणाश्चावादयंस्तथा ॥ महोत्सवं तदा चकुर्हते तस्मिन्गगाधिपे ॥ ३ ॥ शिवोऽपि
 तच्छिरश्छित्वा यावद्दुःखमुपाददे ॥ तावच्च गिरिजा देवी चुक्रोधाति मुनीश्वर ॥ ४ ॥ किं करोमि क्व गच्छामि हा हा दुःखमुपागतम् ॥
 कथं दुःखं विनश्येतास्याऽतिदुःखं ममाधुन ॥ ५ ॥ मत्सुतो नाशितश्चाद्य देवैस्सर्वैर्गणैस्तथा ॥ सर्वास्तान्नाशयिष्यामि प्रलयं वा करो
 म्यहम् ॥ ६ ॥ इत्येवं दुःखिता सा च शक्तीशतसहस्रशः ॥ निर्ममे तत्क्षणं क्रुद्धा सर्वलोकमदेश्वरी ॥ ७ ॥ निर्मितास्ता नमस्कृत्य जगदंवां
 शिवां तदा ॥ जाज्वल्यमाना ह्यवदन्मातरादिश्यतामिति ॥ ८ ॥ तच्छ्रुत्वा शंभुशक्तिस्सा प्रकृतिः क्रोधतत्परा ॥ प्रत्युवाच तु तास्सर्वा महामाया
 मुनीश्वर ॥ ९ ॥ देव्युवाच ॥ हे शक्तयोऽधुना देव्यो युष्माभिर्मन्त्रिदेशतः ॥ प्रलयश्चात्र कर्तव्यो नात्र कार्या विचारणा ॥ १० ॥ देवाश्चैव
 ऋषीश्चैव यक्षराक्षसकोस्तथा ॥ अस्मदीयान्परांश्चैव सख्यो भक्षत वै हठात् ॥ ११ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ तदाज्ञप्ताश्च तास्सर्वाश्शक्तयः क्रोधतत्पराः ॥
 देवादीनां च सर्वेषां संहारं कर्तुमुद्यताः ॥ १२ ॥ यथा च तृणसंहारमनलः कुरुते तथा ॥ एवं ताश्शक्तयस्सर्वास्संहारं कर्तुमुद्यताः ॥ १३ ॥
 गणपो वाथ विष्णुर्वा ब्रह्मा वा शंकरस्तथा ॥ इन्द्रो वा यक्षराजो वा स्कंदो वा सूर्य एव वा ॥ १४ ॥ सर्वेषां चैव संहारं कुर्वति स्म निरंतरम् ॥
 यत्र यत्र तु दृश्येत तत्र तत्रापि शक्तयः ॥ १५ ॥ कराली कुब्जका खंजा लंबशीर्षा ह्यनेकशः ॥ हस्ते धृत्वा तु देवांश्च मुखे चैवा
 क्षिपंस्तदा ॥ १६ ॥ तं संहारं तदा दृष्ट्वा हरो ब्रह्मा तथा हरिः ॥ इन्द्रादयोऽखिला देवा गणाश्च ऋषयस्तथा ॥ १७ ॥ किं
 करिष्यति सा देवी संहारं वाप्यकालतः ॥ इति संशयमापन्ना जीवनाशा हताऽभवत् ॥ १८ ॥ सर्वे च मिलिताश्चेमे किं कर्तव्यं विचिंत्यताम् ॥
 एवं विचारयन्तस्ते तूर्णमूचुः परस्परम् ॥ १९ ॥ यदा च गिरिजा देवी प्रसन्ना हि भवेदिह ॥ तदा चैव भवेत्स्वास्थ्यं नान्यथा कोटि
 यत्नतः ॥ २० ॥ शिवोऽपि दुःखमापन्नो लौकिकीं गतिमाश्रितः ॥ मोहयन्सकलांस्तत्र नानालीलाविशारदः ॥ २१ ॥ सर्वेषां चैव देवानां कृदिर्मा

शि० पु०

॥ १७३ ॥

यदा तदा ॥ शिवा क्रोधमयी साक्षाद्रुतुं न पुर उत्सहेत् ॥ २२ ॥ स्वीयो वा परकीयो वा दवो वा दानवोऽपि वा ॥ गणो वापि च विष्णोऽपि यक्षो
वा विष्णो मुनिः ॥ २३ ॥ विष्णुर्वापि तथा ब्रह्मा शंकरश्च तथा प्रभुः ॥ न कश्चिद्भिरिजाग्रे च स्थातुं शक्तोऽभवन्मुने ॥ २४ ॥ जाज्वल्मानं
तत्तेजस्सर्वतोदाहि तेऽखिलाः ॥ दृष्ट्वा भीततरा आसन् सर्वे दूरतरं स्थिताः ॥ २५ ॥ एतस्मिन्समये तत्र नारदो दिव्यदर्शनः ॥ आगतास्त्वं मुने
देवगणानां सुखहेतवे ॥ २६ ॥ ब्रह्माणं मां भवं विष्णुं शंकरं च प्रणम्य सः ॥ समागत्य मिलित्वोचे विचार्य कार्यमेव वा ॥ २७ ॥ सर्वे संममता
चकुस्त्वया देवा महात्मना ॥ दुःस्वशांतिः कथं स्याद्वै समुचुस्तत एव ते ॥ २८ ॥ यावच्च गिरिजा देवी कृपां नैव करिष्यति ॥ तावच्च सुखं
स्याद्वै नात्र कार्या विचारणा ॥ २९ ॥ ऋषयो हि त्वदाद्याश्च गतास्ते वै शिवान्तिकम् ॥ सर्वे प्रसादयामासुः क्रोधशान्त्यै तदा शिवाम् ॥ ३० ॥
पुनः पुनः प्रणेमुश्च स्तुत्वा स्तोत्रैरनेकशः ॥ सर्वे प्रसादयन्प्रीत्या प्रोचुर्देवगणान्मया ॥ ३१ ॥ सुरर्षय ऊचुः ॥ जगदम्ब नमस्तुभ्य शिवार्ये
ते नमोऽस्तु ते ॥ चंडिकायै नमस्तुभ्य कल्याण्यै ते नमोऽस्तु ते ॥ ३२ ॥ आदिशक्तिस्त्वमेवात्र सर्वसृष्टिकरी सदा ॥ त्वमेव पालिनी शक्ति
स्त्वमेव प्रलयं करी ॥ ३३ ॥ प्रसन्ना भव देवेशि शांतिं कुरु नमोऽस्तु ते ॥ सर्वं हि विकलं देवि त्रिजगत्तव कोपतः ॥ ३४ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ एवं
स्तुता परादेवी ऋषिभिश्च त्वदादिभिः ॥ क्रुद्धदृष्ट्वा तदा तांश्च किंचिन्नोवाच सा शिवा ॥ ३५ ॥ तदा च ऋषयस्सर्वे नत्वा तच्चरणंबुजम् ॥
पुनरुचुश्शिवां भक्त्या कृतांजलिपुटाश्शनैः ॥ ३६ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ क्षम्यतां क्षम्यतां देवि संहारो जायतेऽधुना ॥ तव स्वामी स्थितश्चात्र पश्य
पश्य तमंबिके ॥ ३७ ॥ वयं के च इमे देवा विष्णुब्रह्मादयस्तथा ॥ प्रजाश्च भवदीयाश्च कृतांजलिपुटाः स्थिताः ॥ ३८ ॥ क्षंतव्यश्चापराधो वै सर्वेषां
परमेश्वरि ॥ सर्वे हि विकलाश्चाद्य शांतिं तेषां शिवे कुरु ॥ ३९ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्त्वा ऋषयस्सर्वे सुदीनतस्माकुलाः ॥ संतस्थिरे चंडिकाग्रे कृतां
जलिपुटास्तदा ॥ ४० ॥ एवं श्रुत्वा वचस्तेषां प्रसन्ना चंडिकाऽभवत् ॥ प्रत्युवाच ऋषीस्तान्वै करुणाविष्टमानसा ॥ ४१ ॥ देव्युवाच ॥ मत्पुत्रो
यदि जीवेत तदा संहरणं न हि ॥ यथा हि भवतां मध्ये पूज्योऽयं च भविष्यति ॥ ४२ ॥ सर्वाध्यक्षो भवेद्य ययं कुरुत तद्यदि ॥ तदा शांतिर्भवे
ल्लोके नान्यथा सुखमाप्स्यथ ॥ ४३ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्तास्ते तदा सर्वे ऋषयो युष्मदादयः ॥ तेभ्यो देवेभ्य आगत्य सर्वं वृत्तं न्यवेदयन् ॥ ४४ ॥
ते च सर्वे तथा श्रुत्वा शंकराय न्यवेदयन् ॥ नत्वा प्रांजलयोऽपि राजाः शक्रप्रभृतयस्सुराः ॥ ४५ ॥ प्रोवाचेति सुराज्यं शिवश्चापि तथा पुनः ॥

१ परस्मैपदमात्रम् ।

रुद्र सं० २

कु० सं० २

अ० १७

327

॥ १७३ ॥

कर्तव्यं च तथा सर्वलोकस्वास्थ्यं भवेदिह ॥४६॥ उत्तरस्यां पुनर्यायात् प्रथमं यो मिलेदिह ॥ तच्छिश्नश्च समाहृत्य यं जनीयं कलेवरे ॥४७॥ ब्रह्मोवाच ॥
 ततस्तैस्तत्कृतं सर्वं शिवाज्ञाप्रतिपालकैः ॥ कलेवरं समानीय अश्रास्य विधिवच्च तत् ॥ ४८ ॥ पूजयित्वा पुनस्ते वै गताश्चोदमुद्धृत्वास्तदा ॥ प्रथमं
 मिलितस्तत्र हस्ती चाप्येकदंतकः ॥ ४९ ॥ तच्छिश्नश्च तदा नीत्वा तत्र तेऽयोजयन् ध्रुवम् ॥ संयोज्य देवतास्त्वीः शिवं विष्णुं भिविस्तदा ॥ ५० ॥
 प्रथम्य वचनं प्रोचुर्भवयुक्तं कृतं च नः ॥ अनन्तरं च तत्कार्यं भवताद्वशेषितम् ॥ ५१ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ततस्ते तु विरेजुश्च पार्षदाश्च सुतः सुतम् ॥
 अथ तद्वचनं श्रुत्वा शिवोक्तं पर्यपालयन् ॥ ५२ ॥ ऊचुस्ते च तदा तत्र ब्रह्मविष्णुमुपास्तथा ॥ प्रगन्धरां शिवं देवं स्वप्रभुं गुणवर्जितम् ॥ ५३ ॥
 यस्मात्त्वतेजसस्सर्वे वयं जाता महात्मनः ॥ त्वमेजस्तस्मायातु वेदमत्राभियोगतः ॥ ५४ ॥ इत्येवमभिमंत्रेण मंत्रितं जलमुत्तमम् ॥ स्प्रुत्वा
 शिवं समेतास्ते चिक्षिपुस्तत्कलेवरे ॥ ५५ ॥ तज्जलत्पर्शमात्रेण विद्युतो जीवितो दुग्धम् ॥ तदोत्तस्थो सुत इव स बालश्च शिवेच्छया ॥ ५६ ॥
 सुभगस्सुन्दरतरो गजवक्रस्सुस्तकः ॥ प्रसन्नवदनश्चाति सुप्रभो ललिताकृतिः ॥ ५७ ॥ तं दृष्ट्वा जीवितं बालं शिवापुत्रं मुनीश्वर ॥ सर्वं सुसुदिनं
 तत्र सर्वं दुःखं क्षयं मतम् ॥ ५८ ॥ देव्यै संदर्शयामासुः सर्वे हर्षसमन्विताः ॥ जीवितं तनयं दृष्ट्वा देवी हृष्टराभवत् ॥ ५९ ॥ इति श्रीशिव
 महापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां चतुर्थे कुमारखण्डे गणेशजीवनवर्णनं नाम सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ नास्द उवाच ॥ जीविते गिरिजापुत्रे देव्या
 दृष्टे प्रजेश्वर ॥ ततः किमभवत्तत्र कृपया तद्वदधुना ॥ १ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ जीविते गिरिजापुत्रे देव्या दृष्टे मुनीश्वर ॥ वंश्यान्तं तच्छिश्नं
 प्वाच दन्ति न महदुत्सवम् ॥ २ ॥ जीवितस्स शिवापुत्रो निर्व्यग्रो विदुना मुने ॥ अभिषिक्तस्तदा देवैर्गणाध्यक्षैर्गजाननः ॥ ३ ॥ दृष्ट्वा स्वनन्यं देवी
 शिवा हर्षसमन्विता ॥ गृहीत्वा बालकं दोभ्यां प्रमुदा परिपस्वजे ॥ ४ ॥ वज्राणि विविधानीह नानालंकरणानि च ॥ ददौ प्रीत्या गणेशाय स्व
 पुत्राय मुदाविका ॥ ५ ॥ पूजयित्वा तथा देव्या सिद्धिभिश्चाप्यनेकशः ॥ करेण स्पर्शितस्सोऽय सर्वदुःखहरेण वै ॥ ६ ॥ पूजयित्वा सुतं देवी मुखमा
 मुष्म्य शार्करा ॥ वरान्ददौ तदा प्रीत्या जातस्त्वं दुःखिनोऽधुना ॥ ७ ॥ धन्योऽसि कृतकृत्योऽसि पूर्वपूज्यो भवाधुना ॥ सर्वेषाममगणां वै सर्वदा दुःख
 वर्जितः ॥ ८ ॥ आनने तव सिन्दूरं दृश्यते सांप्रतं यदि ॥ तस्मात्त्वं पूजनीयोऽसि सिन्दूरेण सदा नरैः ॥ ९ ॥ पुष्पैर्वा चन्दनैर्वापि गन्धैर्वा शुभेन चा
 सकला सिद्धिर्भविष्यति न संशयः ॥ विघ्नान्यनेकरूपाणि क्षयं यास्यंत्यसंशयम् ॥ १० ॥ ताम्बूलैश्च दानैश्च तथा प्रक्रमयैरपि ॥ नमस्कारविधानेन पूजां यस्ते विधास्यति ॥ ११ ॥ तस्य वै
 तदा देवी स्वपुत्रं

शि० पु०
॥ १७४ ॥

तं महेश्वरी ॥ नानावस्तुभिर्हृत्कुण्डं पुनर्यज्यतथा ॥ १३ ॥ ततस्त्वास्थ्यं च देवीनां गगानां च विशेषतः ॥ गिरिजां कृपया विप्र जातं
तत्क्षणमात्रतः ॥ १४ ॥ एतस्मिन्क्षणे देवा वासवाद्याः शिवं मुदा ॥ स्तुत्वा प्रसाद्य तं देवं भक्ता निन्युः शिवांतिकम् ॥ १५ ॥ संसाद्य
गिरिशं पश्चादुत्संगे सन्न्यवेशयन् ॥ बालकं तं महेशान्यास्त्रिजगत्सुखहेतवे ॥ १६ ॥ शिवोऽपि तस्य शिरसि दत्त्वा स्वकपंकजम् ॥ उवाच
वचनं देवान् पुत्रोऽयमिति मेऽपरः ॥ १७ ॥ गणेशोऽपि तदोत्थाय नमस्कृत्य शिवाय वै ॥ पार्वत्ये च नमस्कृत्य ममं वै विष्णवे तथा ॥ १८ ॥
नारदाद्यानृषीन्सर्वान्स त्वास्थाय पुरोऽब्रवीत् ॥ क्षतञ्जश्चापराधो मे मानश्चेदृशो नृणाम् ॥ १९ ॥ अहं च शंकरश्चैव विष्णुश्चैते त्रयस्तुताः ॥
प्रत्युच्युर्गुणपत्नीत्या ददतो वामुत्तमम् ॥ २० ॥ त्रयो वधं सुखं यथा पूज्या जगत्रये ॥ तथायं गगनायश्च सकलेः प्रतिगुज्यताम् ॥ २१ ॥
वधं च प्राकृताश्चायं प्राकृतः पूज्य एव च ॥ गणेशो विग्रहर्ता हि सर्वकामफलदः ॥ २२ ॥ एतत्पूजां पुरा कृत्वा पश्चात्पूज्या वधं नरैः ॥
वधं च पूजितास्सर्वे नायं चापूजितो यदा ॥ २३ ॥ अस्मिन्नपूजिते देवाः पशुपता कृता यदि ॥ तदा तत्फलदानिस्स्यान्नात्र कार्या
विचारणा ॥ २४ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्त्वा स गणेशानो नानावस्तुभिरादरात् ॥ शिवेन पूजितः पूर्वं विष्णुना तु प्रपूजितः ॥
॥ २५ ॥ ब्रह्मणा च मया तत्र पार्वत्या च प्रपूजितः ॥ सर्वैर्देवगणैश्चैव पूजितः परया मुदा ॥ २६ ॥ सर्वैर्मैलिः च तत्रैव ब्रह्मविष्णुहरादिभिः ॥
स गणेशश्शिवा तुष्ट्ये सर्वाध्यक्षो निवेदितः ॥ २७ ॥ पुनश्चैव शिवेनास्मै सुप्रसन्नेन चेतसा ॥ सर्वश सुखदा लोके वरा दत्ता ह्यनेकशः ॥ २८ ॥
शिव उवाच ॥ हे गिरीन्द्रसुतापुत्र संतुष्टोऽहं न संशयः ॥ मयि तुष्टे जगत्तुष्टं विरुद्धः कोपि नो भवेत् ॥ २९ ॥ बालह्रयोऽपि यस्मात्त्वं महाविक्रम
कारकः ॥ शक्तिपुत्रस्सुतेजस्वी तस्माद्भव सदा सुखी ॥ ३० ॥ त्वन्नाम विग्रहं त्वत्वे श्रेष्ठं चैव भवत्विति ॥ मम सर्वगमाध्यक्षः संपूज्यस्त्वं मया पुना
॥ ३१ ॥ एवमुक्त्वा शंकरेण पूजाविधिस्नेकशः ॥ आशिषश्चाप्यनेका हि कृतास्तस्मिन्स्तु तत्क्षणात् ॥ ३२ ॥ ततो देवगणैश्च गीतं वाच्यं च
गुह्यकम् ॥ मुदा ते कारयामासुस्तथैवाप्सरसां गणाः ॥ ३३ ॥ पुनश्चैव वरो दत्तस्सुप्रसन्नेन शंभुना ॥ तस्मै च गगनायाय शिवेनैव महात्मना
॥ ३४ ॥ चतुर्थी त्वं समुत्पन्नो भाद्रे मासि गणेश्वर ॥ असिते च तथा पक्षे चंद्रस्योदयने शुभ ॥ ३५ ॥ प्रथमे च तथा यागे
गिरिजायास्तु चेतसः ॥ आविर्बभूव ते रूपं यस्मात्ते व्रतमुत्तमम् ॥ ३६ ॥ तस्मात्तद्दिनमारभ्य तस्यामेव तिथौ मुदा ॥ अतं कार्यं विशेषेण

सर्वसिद्धये सुशोभनम् ॥ ३७ ॥ यावत्पुनस्समायाति वर्षान्ते च चतुर्थिका ॥ तावद्भतं च कर्तव्यं तव चैव ॥ ३८ ॥ संसा-
 द्गुणमिच्छन्ति येऽतुलं चाप्यनेकशः ॥ त्वां पूजयन्तु ते भक्त्या चतुर्थ्या विधिपूर्वकम् ॥ ३९ ॥ मार्गशीर्षे तथा मासे रथ्या वै चतुर्थिका ॥
 प्रातःस्नानं तदा कृत्वा व्रतं विप्रान्निवेदयेत् ॥ ४० ॥ दूर्वाभिः पूजनं कार्यमुपवासस्तथाविधः ॥ राज्ञेयं ग्रहरे जाते स्वात्मा संपूजयेत्तः ॥
 ॥ ४१ ॥ मूर्तिं धातुमयीं कृत्वा प्रवालसंभवां तथा ॥ श्वेतार्कसंभवां चापि मार्दवां निर्मितां तथा ॥ ४२ ॥ प्रतिष्ठाप्य तदा तत्र पूजयेत्प्रवतः
 पुमान् ॥ गंधैर्नानाविधैर्दिव्यैश्चन्दनैः पुष्पकैरिह ॥ ४३ ॥ वितस्तिमात्रा दूर्वा च त्र्यंगा वै मूलवर्जिता ॥ ईदृशानां तद्वत्पुनां शतेनैकोत्तरेण ॥
 ॥ ४४ ॥ एकविंशतिकेनैव पूजयेत्प्रतिमां स्थिताम् ॥ धूपैर्दीपैश्च नैवेद्यैर्विविधैर्गणनायकम् ॥ ४५ ॥ ताम्बूलाद्यर्घसङ्घव्यैः प्रणिपत्य स्तवैस्तथा ॥
 त्वां तत्र पूजयित्वेत्यं बालचन्द्रं च पूजयेत् ॥ ४६ ॥ पश्चाद्विप्रांश्च संपूज्य भोजयेन्मधुरैर्मुदा ॥ स्वयं चैव ततो भुज्यान्मधुरं लवणं विना ॥ ४७ ॥
 विसर्जयेत्ततः पश्चान्नियमं सर्वमात्मनः ॥ गणेशस्मरणं कुर्यात्संपूर्णं स्याद्भतं शुभम् ॥ ४८ ॥ एवं व्रतेन संपूर्णं वर्षं जाते नरस्तदा ॥ उद्यापनविधि-
 कुर्याद्भतसम्पूतिहेतवे ॥ ४९ ॥ द्वादश ब्राह्मणास्तत्र भोजनीया मदाज्ञया ॥ कुंभमेकं च संस्थाप्य पूज्या मूर्तिस्त्वदीयका ॥ ५० ॥ स्थण्डिले
 ऽष्टदलं कृत्वा तदा वेदविधानतः ॥ होमश्चैवात्र कर्तव्यो वित्तशाठ्यविवर्जितैः ॥ ५१ ॥ स्त्रीद्वयं च तथा चात्र वटुकद्वयमादरात् ॥ भोजयेत्पूजयित्वा
 वै मूर्त्यग्रे विधिपूर्वकम् ॥ ५२ ॥ निशि जागरणं कार्यं पुनः प्रातः प्रपूजयेत् ॥ विसर्जनं ततश्चैव पुनरागमनाय च ॥ ५३ ॥ बालकाश्चाशिषो ब्राह्मास्त्व-
 स्तिवाचनमेव च ॥ पुष्पांजलिं प्रदद्याच्च व्रतसंपूर्णहेतवे ॥ ५४ ॥ नमस्कारांस्ततः कृत्वा नानाकार्यं प्रकल्पयेत् ॥ एवं व्रतं कृतं येन तस्यैप्सितफलं
 भवेत् ॥ ५५ ॥ यो नित्यं श्रद्धया सार्द्धं पूजां चैव स्वशक्तितः ॥ कुर्यात्तत्र गणेशान सर्वकामफलाप्तये ॥ ५६ ॥ सिन्दूरैश्चन्दनैश्चैव तंडुलैः केतकै-
 स्तथा ॥ उपचारैरनेकैश्च पूजयेत्त्वां गणेश्वरम् ॥ ५७ ॥ एवं त्वां पूजयंत्युर्ये भक्त्या नानोपचारतः ॥ तेषां सिद्धिर्मेवेन्नित्यं विघ्ननाशो भवेदिह
 ॥ ५८ ॥ सर्वैर्गणैः प्रकर्तव्यां स्त्रीभिश्चैव विशेषतः ॥ उदयाभिमुखैश्चैव राजभिश्च विशेषतः ॥ ५९ ॥ यं यं कामयते यो वै त तमाप्नोति निश्चितम् ॥
 अतः कामयमानेन तेन सेव्यस्सदा भवान् ॥ ६० ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ शिवेनैवं तदा प्रोक्तं गणेशाय महात्मने ॥ तदानीं देवतैश्चैव सर्वैश्च ऋषिसत्तमैः
 ॥ ६१ ॥ तथेत्युक्त्वा तु तैस्सर्वैर्गणेशं भुप्रियैर्मुने ॥ पूजितो हि गणाधीशो विधिना परमेण सः ॥ ६२ ॥ ततश्चैव गणास्सर्वे प्रणमुस्ते गणेश्वरम् ॥

शि० पु०

॥ १७५ ॥

समानर्चुर्विशेषेण नानावस्तुभिरादरात् ॥ ६३ ॥ गिरिजायास्समुत्पन्नो यश्च हर्षो मुनीश्वर ॥ चतुर्भिर्वदनेर्वै तमवण्य च कथं ब्रुवे ॥ ६४ ॥
द्वन्द्वभयोनेदुर्नृतुश्चाप्सरोगणाः ॥ जगुर्गर्ध्वमुख्याश्च पुष्पवर्षं पपात ह ॥ ६५ ॥ जगत्स्वास्थ्यं तदा प्राप गणाधीशे प्रतिष्ठिते ॥ महोत्सवो
महानासं तसर्वं दुःखं क्षयं गतम् ॥ ६६ ॥ शिवाशिवौ च मोदेतां विशेषेणाति नारद ॥ आसीत्सुमंगलं भूरि सर्वत्र सुखदायकम् ॥ ६७ ॥ ततो देवगणाः
सर्वे ऋषीणां च गणास्तथा ॥ समागताश्च ये तत्र जग्मुस्ते तु शिवाज्ञया ॥ ६८ ॥ प्रशंसन्तश्शिवां तत्र गणेशं च पुनः पुनः ॥ शिवं चैव तथा स्तुत्वा
कीदृशं युद्धमेव च ॥ ६९ ॥ यदा सा गिरिजा देवी कोपहीना बभूव ह ॥ शिवोऽपि गिरिजां तत्र पूर्ववत्संप्रपद्यताम् ॥ ७० ॥ चकार विविधं सौख्यं
लोकानां हितकाम्यया ॥ स्वात्मारामोऽपि परमो भक्तकार्योद्यतः सदा ॥ ७१ ॥ विष्णुश्च शिवमापृच्छ ब्रह्माह तं तथैव हि ॥ आगच्छाव स्वधामं
च शिवो संसेव्य भक्तिः ॥ ७२ ॥ नारद त्वं च भगवन्संगीय शिवयोर्यशः ॥ आगमो भवनं स्वं च शिवौ पृष्ट्वा मुनीश्वर ॥ ७३ ॥ एतत्ते सर्वमा
ख्यातं मया वै शिवयोर्यशः ॥ भवत्पृष्टेन विघ्नेशयशस्संमिश्रमादगत ॥ ७४ ॥ इदं सुमंगलाख्यानं यः शृणोति सुसंयतः ॥ सर्वमंगलसंयुक्तस्स
भवेन्मंगलालयः ॥ ७५ ॥ अपुत्रो लभते पुत्रं निर्धनो लभते धनम् ॥ भार्यार्यो लभते भार्या प्रजार्थी लभते प्रजाम् ॥ ७६ ॥ आरोग्यं लभते
रोगी सौभाग्यं दुर्भगो लभेत् ॥ नष्टपुत्र नष्टधन प्रोषिता च पतिं लभेत् ॥ ७७ ॥ शोकाविष्टश्शोकहीनस्स भवेन्नात्र संशयः ॥
इदं गाणेशमाख्यानं यस्य गेहे च तिष्ठति ॥ ७८ ॥ सदा मंगलसंयुक्तस्स भवेन्नात्र संशयः ॥ यात्राकाले च पुण्याहे यश्शृणोति
समाहितः ॥ सवार्भीष्टं स लभते श्रीगणेशप्रसादतः ॥ ७९ ॥ ॥ इति श्रीशिवमहापुगणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां चतुर्थे
कुमारखण्डे गणेशगणाधिपपदवीवर्णनं नामाष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ गणेशस्य श्रुता तात सम्यग्ज
निस्तुतमा ॥ चरित्रमपि दिव्यं वै सुपराक्रमधूषितम् ॥ १ ॥ ततः किमभवत्तात तत्त्वं वद सुरेश्वर ॥ शिवाशिवयशस्फीत महानन्द
प्रदायकम् ॥ २ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ साधु पृष्टं मुनिश्रेष्ठ भवता करुणात्मना ॥ श्रूयतां दत्तकर्णं हि वक्ष्येऽहं मृषिसत्तम ॥ ३ ॥ शिवा शिवश्च विघ्नेन्द्र
द्वयोश्च सुतयोः परम् ॥ दर्शदर्शं च तल्लीलां महत्प्रेम समावहत् ॥ ४ ॥ पित्रोर्लालयतोस्तत्र सुखं चाति व्यवर्द्धत ॥ सदा प्रीत्या मुदा चातिस्नेह

१ परस्मैपदमात्मन् ।

रुद्र सं० २

कु० सं० ४

अ० १९

325

॥ १७५ ॥

न चक्रतुस्तुतो ॥ ५ ॥ तावेव तनयौ तत्र मातापित्रोर्मुनीश्वर ॥ महाभक्त्या यदा युक्तौ पञ्चियां प्रचक्रतुः ॥ ६ ॥ षण्मुखे च गणेशे च पित्रो
 स्तदधिकं सदा ॥ स्नेहो व्यवर्द्धत महाञ्जुक्पक्षे यथा शशी ॥ ७ ॥ कदाचित्तौ स्थितौ तत्र रहसि प्रेमसंयुतौ ॥ शिवा शिवश्च देवर्षे सुविचारपरायणौ
 ॥ ८ ॥ शिवाशिवाबूचतुः ॥ विवाहयोग्यौ सजातौ सुताविति च ताबुभौ ॥ विवाहश्च कथं कार्यः पुत्रयोरुभयोः शुभम् ॥ ९ ॥ षण्मुखश्च प्रियतमो
 गणेशश्च तथैव च ॥ इति चिंतासमुद्भिर्गो लीलानन्दो बभूवतुः ॥ १० ॥ स्वपित्रोर्मतमाज्ञाय तौ सुतावपि संस्पृहौ ॥ तदिच्छया विवाहार्थं बभूवतु
 रथो मुने ॥ ११ ॥ अहं च परिणेष्यामि ह्यहं चैव पुनः पुनः ॥ परस्परं च नित्यं वै विवादे तत्पराबुभौ ॥ १२ ॥ श्रुत्वा तद्वचनं तौ च दंपती जगतां
 प्रभू ॥ लौकिकाचारमाश्रित्य विस्मयं परमं गतौ ॥ १३ ॥ किं कर्तव्यं कथं कार्यो विवाहविधिरेतयोः ॥ इति निश्चित्य ताभ्यां वै बुक्तिश्च रचिता
 द्रुता ॥ १४ ॥ कदाचित्समये स्थित्वा समाहूय स्वपुत्रकौ ॥ कथयामासतुस्तत्र पुत्रयोः पितरो तदा ॥ १५ ॥ शिवाशिवाबूचतुः ॥ अस्माकं नियमः
 पूर्वं कृतश्च सुखदो हि वाम् ॥ श्रुत्वा सुसुतो प्रीत्या कथयावो यथार्थक्रमम् ॥ १६ ॥ समो द्वावपि सत्पुत्रौ विशेषो नात्र लभ्यते ॥ तस्मात्पणः कृतश्च
 ३ः पुत्रयोरुभयोरपि ॥ १७ ॥ यश्चैव पृथिवीं सर्वां क्रांत्वा पूर्वमुग्रजेत् ॥ तस्यैव प्रथमं कार्यो विवाहश्शुभलक्षणः ॥ १८ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ तयोरेव
 वचः श्रुत्वा शरजन्मा महाबलः ॥ जगाम मन्दिगतृणं पृथिवीक्रमणाय वै ॥ १९ ॥ गणनाथश्च तत्रैव संस्थितो बुद्धिसत्तमः ॥ सुबुद्ध्या संविचार्येति
 चित्त एव पुनः पुनः ॥ २० ॥ किं कर्तव्यं क्व गंतव्यं लघितुं नैव शक्यते ॥ कोशमात्रं गतः स्याद्वै गम्यते न मया पुनः ॥ २१ ॥ किं पुनः पृथिवीमेतां
 क्रांत्वा चोपार्जितं सुखम् ॥ विचार्येति गणेशस्तु यच्चकार शृणुष्व तत् ॥ २२ ॥ स्नानं कृत्वा यथान्यायं समागत्य स्वयं गृहम् ॥ उवाच पितरं तत्र
 मातरं पुनरेव सः ॥ २३ ॥ गणेश उवाच ॥ आसने स्थापिते ह्यत्र पूजार्थं भवतोरिह ॥ भवंतो संस्थितौ तातौ पूर्यतां मे मनारथः ॥ २४ ॥ ब्रह्मो
 वाच ॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्य पार्वतीपतिमेश्वरौ ॥ अस्थातामासने तत्र तत्पूजाग्रहणाय वै ॥ २५ ॥ तेनाथ पूजितौ तौ च प्रक्रान्तौ च पुनः पुनः
 एवं च कृतवान् सप्त प्रणामास्तु तथैव सः ॥ २६ ॥ बद्धांजलिथोवाच गणेशो बुद्धिसागरः ॥ स्तुत्वा बहुतिथस्तात पितरो प्रेमविह्वलौ ॥ २७ ॥
 गणेश उवाच ॥ भो मानभौ पितस्त्वं च शृणु म परमं वचः ॥ शीघ्रं चैवात्र कर्तव्यो विवाहश्शोभनो मम ॥ २८ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्येवं वचनं श्रुत्वा
 गणेशस्य महात्मनः ॥ महाबुद्धिनिधिं तं तौ पितराबूचतुस्तदा ॥ २९ ॥ शिवाशिवाबूचतुः ॥ प्रक्रामेत भवान्सम्यक् पृथिवीं च सकाननाम् ॥
 कुमारो गतवांस्तत्र त्वं गच्छ पुर आब्रज ॥ ३० ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्येवं वचनं श्रुत्वा पित्रोगणपतिर्दुतम् ॥ उवाच नियतस्तत्र वचनं क्रोध

शि० पु०
॥ १७६ ॥

संयुतः ॥ ३१ ॥ गणेश उवाच ॥ भो मातर्भो पितर्धर्मरूपौ प्राज्ञौ युवां मतौ ॥ धर्मतः श्रूयतां सम्यग्वचनं मम सत्तमौ ॥ ३२ ॥ अथा तु पृथिवी
क्रांता सप्तवारं पुनः पुनः ॥ एवं कथं ब्रूयाते वै पुनश्च पितराविह ॥ ३३ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ तद्वचस्तुतदा श्रुत्वा लौकिकी गतिमाश्रितौ ॥ महालीलाकरो
तत्र पितरावूचतुश्चतम् ॥ ३४ ॥ पितरावूचतुः ॥ कदा क्रांता त्वया पुत्र पृथिवी सुमहत्तरा ॥ सप्तद्वीपा समुद्रांता महद्भिर्गहमेयुता ॥ ३५ ॥ ब्रह्मो
वाच ॥ तयोरेवं वचः श्रुत्वा शिवाशंकरयोर्मुने ॥ महाबुद्धिनिधिः पुत्रो गणेशो वाक्यमब्रवीत् ॥ ३६ ॥ गणेश उवाच ॥ भवतोः पूजनं कृत्वा
शिवाशंकरयोरहम् ॥ स्वबुद्ध्या हि समुद्रान्तपृथ्वीकृतपरिक्रमः ॥ ३७ ॥ इत्येवं वचनं वेदे शास्त्रे वा धर्मसम्बन्धे ॥ वर्तते किं च तत्तथ्यं नहि किं
तथ्यमेव वा ॥ ३८ ॥ पित्रोश्च पूजनं कृत्वा प्रक्रान्तिं च करोति यः ॥ तस्य वै पृथिवीजन्यफलं भवति निश्चितम् ॥ ३९ ॥ अपहाय गृहे यो वै
पितरौ तीर्थमाव्रजेत् ॥ तस्य पापं तथा प्रोक्तं हनने च तयोर्यथा ॥ ४० ॥ पुत्रस्य च महत्तीर्थं पित्रोश्चरणपंकजम् ॥ अन्यतीर्थं तु दूरे वै गत्वा
सम्प्राप्यते पुनः ॥ ४१ ॥ इदं सनिहितं तीर्थं सुलभं धर्मसाधनम् ॥ पुत्रस्य च स्त्रियश्चैव तीर्थं गेहे सुशोभनम् ॥ ४२ ॥ इति शास्त्राणि
वेदाश्च भाषन्ते यन्निरंतरम् ॥ भवद्भ्यां तत्प्रकर्तव्यमसत्यं पुनरेव च ॥ ४३ ॥ भवदीयं त्विदं रूपमसत्यं च भवेदिह ॥ तदा वेदोऽप्यसत्यो
वै भवेदिति न संशयः ॥ ४४ ॥ शीघ्रं च भवितव्यो मे विवाहः क्रियतां शुभः ॥ अथवा वेदशास्त्रञ्च व्यलीकं कथ्यतामिति ॥ ४५ ॥ द्वयोः
श्रेष्ठतमं मध्ये यत्स्यात्सम्बन्धिविचार्य तत् ॥ कर्तव्यं च प्रयत्नेन पितरौ धर्मरूपिणौ ॥ ४६ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ इत्युक्त्वा पार्वतीपुत्रस्स
गणेशः प्रकृष्टधीः ॥ विरराम महाज्ञानी तदा बुद्धिमतां वरः ॥ ४७ ॥ तौ दंपती च विश्वेशो पार्वतीशंकरो तदा ॥ इति श्रुत्वा
वचस्तस्य विस्मयं परमं गतौ ॥ ४८ ॥ ततः शिवा शिवश्चैव पुत्रं बुद्धिविचक्षणम् ॥ सुप्रशस्योचतुः प्रीत्या तौ यथार्थप्रभाषिणम् ॥ ४९ ॥
॥ शिवाशिवावूचतुः ॥ पुत्र ते विमला बुद्धिस्समुत्पन्ना महात्मनः ॥ त्वयोक्तं यद्वचश्चैव तत्तच्चैव च नान्यथा ॥ ५० ॥ समुत्पन्ने च दुःखे
च यस्य बुद्धिर्विशिष्यते ॥ तस्य दुःखं विनश्येत् दृष्टे यथा तमः ॥ ५१ ॥ बुद्धिर्यस्य बलं तस्य निर्बुद्धेस्तु कुतो बलम् ॥ रूपे
सिंहो मदोन्मत्तश्शशकेन निपातितः ॥ ५२ ॥ वेदशास्त्रपुराणेषु बालकस्य यथोदितम् ॥ त्वया कृतं तु तत्सर्वं धर्मस्य परिपालनम् ॥ ५३ ॥
सम्यक्कृतं त्वया यच्च तत्केनापि भवेदिह ॥ आवाभ्यां मानितं तच्च नान्यथा क्रियतेऽधुना ॥ ५४ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्त्वा तौ समाश्वास्य गणेशं
बुद्धिसागरम् ॥ विवाहकरणे चास्य मतिं चक्रुरुत्तमाम् ॥ ५५ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां सप्तसंदितायां चतुर्थे कुमारखण्डे

रुद्र सं० २
कु० खं० ६
अ० १९

॥ १७६ ॥

गणेशविवाहोपक्रमो नामैकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र विश्वरूपः प्रजापतिः ॥ तदुद्योगं संविचार्य
 सुखमाप प्रसन्नधीः ॥ १ ॥ विश्वरूपप्रजेशस्य दिव्यरूपे सुते उभे ॥ सिद्धिबुद्धिरिति ख्याते शुभे सर्वांगशोभने ॥ २ ॥ ताभ्यां चैव
 गणेशस्य गिरिजा शंकरः प्रभू ॥ महोत्सवं विवाहं च कारयामासतुमुदा ॥ ३ ॥ संतुष्टा देवतास्सर्वास्तद्विवाहे सप्तागमन् ॥ यथा चैव शिवस्यैव
 गिरिजाया मनोरथः ॥ ४ ॥ तथा च विश्वकर्माऽसौ विवाहं कृतवांस्तथा ॥ तथा च ऋषयो देवा लेभिरे परमां मुदम् ॥ ५ ॥ गणेशोऽपि तदा
 ताभ्यां सुखं चैवातिचिंतकम् ॥ प्राप्तवांश्च मुने तत्तु वर्णितुं नैव शक्यते ॥ ६ ॥ कियता चैव कालेन गणेशस्य महात्मनः ॥ द्वयोः पत्न्यो
 श्च द्वौ दिव्यौ तस्य पुत्रौ बभूवतुः ॥ ७ ॥ ॥ सिद्धेर्गणेशपत्न्यास्तु क्षेमनामा सुतोऽभवत् ॥ बुद्धेर्लभाभिघः पुत्रो आसीत्परमशोभनः ॥ ८ ॥
 एवं सुखमर्चित्य वे भुञ्जाने हि गणेश्वरे ॥ आजगाम द्वितीयश्च क्रांत्वा पृथ्वीं सुतस्तदा ॥ ९ ॥ तावच्च नागदेनैव प्राप्तो गेहे महात्मना ॥
 यथार्थं वच्मि नोऽसत्यं न छलेन न मत्सरात् ॥ १० ॥ पितृभ्यां तु कृतं यच्च शिवया शंकरेण ते ॥ तन्न कुर्यात्परो लोके सत्यं
 सत्यं ब्रवीम्यहम् ॥ ११ ॥ निष्कास्य त्वां कुक्रमणं मिषमुत्पाद्य यत्नतः ॥ गणेशस्य वरोऽकारि विवाहः परशोभनः ॥ १२ ॥
 गणेशस्य कृतोद्वाहो लब्धवान्छ्रीद्वयं मुदा ॥ विश्वरूपप्रजेशस्य कन्यारत्नं महोत्तमम् ॥ १३ ॥ पुत्रद्वयं ललाभासौ द्वयोः पत्न्योऽस्तु
 भांगयोः ॥ सिद्धेः क्षेमं तथा बुद्धेर्लभं सर्वसुखप्रदम् ॥ १४ ॥ पत्न्योर्द्वयोर्गणेशोऽसौ लब्ध्वा पुत्रद्वयं शुभम् ॥ मातापित्रोर्मतेनैव सुखं
 भुङ्क्ते निरंतरम् ॥ १५ ॥ भवता पृथिवी क्रांता ससमुद्रा सकानना ॥ तच्छलाज्ञावशात्तात तस्य जातं फलं त्विदम् ॥ १६ ॥ पितृभ्यां क्रियां
 तास्मैव च्छल तात विचार्यताम् ॥ स्वस्वामिभ्यां विशेषेण ह्यन्यः किन्न करोति वै ॥ १७ ॥ असम्यक्च कृतं ताभ्यां त्वत्पितृभ्यां हि कर्म ह ॥ विचार्य
 तां त्वयाऽपीह मञ्जिते न शुभं मतम् ॥ १८ ॥ दद्याद्यदि गरं माता विक्रीणीयात्पिता यदि ॥ राजा ह गति सर्वस्वं कस्मै किं च ब्रवीतु वै ॥ १९ ॥
 येनैवेदं कृतं स्याद्वै कर्मानर्थकरं परम् ॥ गतिकामस्सुधीस्तात तन्मुखं न विलोकयत् ॥ २० ॥ इति नीतिः श्रुतौ प्रोक्ता स्मृतौ शास्त्रेषु सर्वतः ॥
 निवेदिता च सा तेऽद्य यथेच्छसि तथा कुरु ॥ २१ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्त्वा नारद त्वं तु महेश्वरमनोगतिः ॥ तस्मै तथा कुमागय वाक्यं मौनमु
 पागतः ॥ २२ ॥ स्कन्दोऽपि पितरं नत्वा कोपाग्निज्वलिनस्तदा ॥ जगाम पर्वतं क्रौंचं पितृभ्यां वारितोऽपि सन् ॥ २३ ॥ वाग्ने च कृते त्वद्य
 गम्यते च कथं त्वया ॥ इत्येवं च निषिद्धोऽपि प्रोच्य नेति जगाम सः ॥ २४ ॥ न स्थातव्यं मया तातौ क्षणमप्यत्र किंचन ॥ यद्येवं कपटं प्रीति

शि० पु०

॥ १७७ ॥

मपहाय कृतं मयि ॥ २५ ॥ एवमुक्त्वा गतस्तत्र मुने सोऽद्यापि वर्तते ॥ दर्शनेनैव सर्वेषां लोकानां पापहारकः ॥ २६ ॥ तद्दिनं हि समारभ्य
कार्तिकेयस्य तस्य वै ॥ शिवपुत्रस्य देवर्षे कुमारत्व प्रतिष्ठितम् ॥ २७ ॥ तन्नाम शुभदं लोके प्रसिद्धं भुवनत्रये ॥ सर्वपापहरं पुण्य ब्रह्मचर्यप्रदं परम् ॥
॥ २८ ॥ कार्तिक्यां च सदा देवा ऋषयश्च सतीर्थकाः ॥ दर्शनार्थं कुमारस्य गच्छन्ति च मुनीश्वराः ॥ २९ ॥ कार्तिक्यां कृत्तिकासंगे कुर्याद्यः स्वा
मिदर्शनम् ॥ तस्य पापं दहेत्सर्वं चित्तेऽस्मिन्फलं लभेत् ॥ ३० ॥ उमापि दुःखमापन्ना स्कन्दस्य विरहे सति ॥ उवाच स्वामिनं दीना तत्र गच्छ
मया प्रभो ॥ ३१ ॥ तत्सुखार्थं स्वयं शंभुर्गतस्स्वांशेन पर्वते ॥ मल्लिकार्जुननामासीज्ज्योतिर्लिङ्गं सुखावहम् ॥ ३२ ॥ अद्यापि दृश्यते तत्र शिवया
सहितशिवः ॥ सर्वेषां निजभक्तानां कामपूःस्ततां गतिः ॥ ३३ ॥ तमागतं स विज्ञाय कुमारस्सशिवं शिवम् ॥ स विज्य ततोऽन्यत्र गंतुमासी
त्समुत्सुकः ॥ ३४ ॥ देवैश्च मुनिभिश्चैव प्रार्थितस्सोऽपि दूरतः ॥ योजनत्रयमुत्सृज्य स्थितः स्थाने च कार्तिकः ॥ ३५ ॥ पुत्रस्नेहातुरौ तौ वै
शिवौ पर्वणि पर्वणि ॥ दर्शनार्थं कुमारस्य तस्य नागद गच्छतः ॥ ३६ ॥ अमावास्यादिने शंभुः स्वयं गच्छति तत्र ह ॥ पूर्णमासीदिने तत्र पार्वती
गच्छति ध्रुवम् ॥ ३७ ॥ यद्यत्तस्य च वृत्तिर्भवत्पृष्ठं मुनीश्वर ॥ कार्तिकस्य गणेशस्य परम कथितं मया ॥ ३८ ॥ एतच्छ्रुत्वा नरो यामान् सर्व
पापैः प्रमुच्यते ॥ शोभनौल्लभते कामानीप्सितान्सकलान्सदा ॥ ३९ ॥ यः पठेत्पाठयेद्वापि शृणुयाच्छ्रावयेत्तथा ॥ सर्वान्कामानवाप्नोति नात्र
कार्याविचारणा ॥ ४० ॥ ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चस्वी क्षत्रियो विजयी भवेत् ॥ वैश्यो धनसमृद्धस्स्याच्छूद्रस्सत्समतामियात् ॥ ४१ ॥ रोगी रोगात्प्रमुच्येत
भयान्मुच्येत भीतियुक् ॥ भूतप्रेतादिबाधाभ्यः पीडितो न भवेन्नरः ॥ ४२ ॥ एतदाख्यानमनघं यशस्यं सुखवर्द्धनम् ॥ आयुष्यं स्वर्ग्यमतुलं पुत्र
पौत्रादिकारकम् ॥ ४३ ॥ अपवर्गप्रदं चापि शिवज्ञानप्रदं परम् ॥ शिवाशिवप्रीतिकरं शिवभक्तिविवर्द्धनम् ॥ ४४ ॥ श्रवणीयं सदा भक्तैर्नि
ष्कामैश्च मुमुक्षुभिः ॥ शिवाद्वैतप्रदं चैतत्सदाशिवमयं शिवम् ॥ ४५ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां चतुर्थे कुमारखण्डे गणेश
विवाहवर्णनं नाम विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥ महालक्ष्म्ये नमः ॥ समाप्तोऽयं रुद्रसंहितान्तर्गतः कुमारखण्डश्चतुर्थः ॥ ४ ॥ ॐ नमः शिवाय ॥

रुद्र सं०

कु० सं०

अ० २०

325

॥ १७७ ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ श्रीगौरीशंकराय नमः ॥ ॥ नारद उवाच ॥ श्रुतमस्माभिरानंदप्रदं चरितमुत्तमम् ॥ गृहस्थस्यैव शंभोश्च गणस्कं
 दादिसत्कथम् ॥ १ ॥ इदानीं ब्रूहि सुप्रीत्या चरितं वरमुत्तमम् ॥ शंक्रो हि यथा रुद्रो जवान् विहरन् खलान् ॥ २ ॥ कथं ददाह भगवान्नगरा
 णि सुरद्विषाम् ॥ त्रीण्येकेन च बाणेन युगपत्केन वीर्यवान् ॥ ३ ॥ एतत्सर्वं समाचक्ष्व चरितं शशिमौलिनः ॥ देवर्षिसुखदं शश्वन्मायाविहरता
 प्रभोः ॥ ४ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ एवमेतत्पुरा पृष्टो व्यासेन ऋषिसत्तमः ॥ सनत्कुमारं प्रोवाच तदेव कथयाम्यहम् ॥ ५ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥
 शृणु व्यास महाप्राज्ञ चरितं शशिमौलिनः ॥ यथा ददाह त्रिपुरं बाणेनैकेन विश्वहृत् ॥ ६ ॥ शिवात्मजेन स्कन्देन निहते तारकासुरे ॥ तत्पुत्रास्तु
 त्रयो दैत्याः पर्यतप्यन्मुनीश्वर ॥ ७ ॥ तारकास्तु तज्ज्येष्ठो विद्युन्माली च मध्यमः ॥ कमलाक्षः कनीयाश्च सर्वे तुल्यबलास्सदा ॥ ८ ॥ जिते
 न्द्रियास्तु सन्नद्धास्संयतास्सत्यवादिनः ॥ दृढचिता महावीरा देवद्रोहिण एव च ॥ ९ ॥ त तु मेरुगुहां गत्वा तपश्चक्रुर्महाद्भुतम् ॥ त्रयस्सर्वान्मुभो
 गांश्च विहाय सुमनोहरान् ॥ १० ॥ वसन्ते सर्वकामांश्च गीतवादित्रनिस्स्वनम् ॥ विहाय सोत्सवं तेषु स्रज्यस्ते तारकात्मजाः ॥ ११ ॥ ग्रीष्मे सूर्यप्रभां
 जित्वा दिक्षु प्रज्वाल्य पावकम् ॥ तन्मध्यसंस्थाः सिद्धयर्थं जुहुवुर्हव्यमादरात् ॥ १२ ॥ महाप्रनापपतितास्सर्वेऽप्यासन् सुमूर्छिताः ॥ वर्षासु गतसं
 त्रासा वृष्टिं मूर्द्धन्यधारयन् ॥ १३ ॥ शरत्काले प्रसूतं तु भोजनं तु बुभुक्षिताः ॥ रम्यं स्निग्धं स्थिरं हृद्यं फलं मूलमनुत्तमम् ॥ १४ ॥ संयमात्क्षुत्तृषो
 जित्वा पानान्युच्चावचान्यपि ॥ बुभुक्षितेभ्यो दत्त्वा तु बभूवुरुपला इव ॥ १५ ॥ संस्थितास्ते महात्मानो निराधाराश्चतुर्दिशम् ॥ हेमन्ते गिरिमाश्रि
 त्य धैर्येण परमेण तु ॥ १६ ॥ तुषारदेहसंछन्ना जलकृन्नेन वाससा ॥ आसाद्य देहं क्षौमेण शिशिरे तोयमध्यगाः ॥ १७ ॥ अनिर्विण्णास्ततस्सर्वे
 क्रमशोऽवर्द्धयन्स्तपः ॥ तेषु स्रज्यस्ते तत्पुत्रा विधिमुद्दिश्य सत्तमाः ॥ १८ ॥ तप उग्रं समास्थाय नियमे परमे स्थिताः ॥ तपसा कर्षयामासुर्देहान् स्वान्
 दानवोत्तमाः ॥ १९ ॥ वर्षाणां शतकं चैव पदमेकं निधाय च ॥ भूमौ स्थित्वा परं तत्र तेषु स्ते बलवतराः ॥ २० ॥ ते सहस्रं तु वर्षाणां वातभक्षा
 स्सुदारुणाः ॥ तपस्तेऽर्दुरात्मानः परं तापमुपागताः ॥ २१ ॥ वर्षाणां तु सहस्रं वै मस्तकेनास्थितास्तथा ॥ वर्षाणां तु शतेनैव उर्ध्वबाहव आ
 स्थिताः ॥ २२ ॥ एवं दुःखं परं प्राप्ता दुराग्रहपरा इमे ॥ ईदृक्ते संस्थिता दैत्या दिवारात्रमतंद्रिताः ॥ २३ ॥ एवं तेषां गतः कालो महान् सुतपनां
 मुने ॥ ब्रह्मात्मनां तारकाणां धर्मेणेति मतिर्मम ॥ २४ ॥ प्रादुरासीत्तमो ब्रह्मा सुरासुरगुरुर्महान् ॥ संतुष्टस्तपसा तेषां वरं दातुं महायशाः ॥ २५ ॥
 मुनिदेवासुरैस्साद्धं सांत्वपूर्वमिदं वचः ॥ ततस्तानब्रवीत्सर्वान् सर्वभूतपितामहः ॥ २६ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ प्रसन्नोऽस्मि महादैत्या युष्माकं तपसा

शि० ३०

॥ १७८ ॥

मुने ॥ सव दास्यामि युष्मभ्य वरं व्रत यदीप्सितम् ॥ २७ ॥ किमर्थं सुतपस्तप्त कथयध्वं सुरद्विषः ॥ सर्वेषां तपसो दाता सर्वकर्तास्मि
सर्वदा ॥ २८ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा शनैस्ते स्वात्मनो गतम् ॥ उचुः प्राञ्जलयस्सर्वे प्रणिपत्य पितामहम् ॥ २९ ॥
॥ दैत्या उचुः ॥ यदि प्रसन्नो देवेश यदि देयो वरस्त्वया ॥ अवध्यत्वं च सर्वेषां मन्त्रभूतेषु देहिनः ॥ ३० ॥ स्थिरान् कुरु जगन्नाथ
पांतु नः परिपंथिनः ॥ जरारोगादयस्सर्वे नास्मान्मृत्युरगात् क्वचित् ॥ ३१ ॥ अजरश्चाज्यमस्य भवाम इति नो मतम् ॥ समृत्यवः
करिष्यामस्सर्वानन्यांस्त्रिलोकके ॥ ३२ ॥ लक्ष्म्या किंतद्विपुलया किं कार्यं हि पुमेनमः ॥ अन्यैश्च विपुलैर्भोगैस्स्थानैश्चर्येण
वा पुनः ॥ ३३ ॥ यत्रैव मृत्युना ग्रस्तो नियतं पंचभिर्दिनैः ॥ व्यर्थं तस्याखिलं ब्रह्मन निश्चितं न हर्ताव हि ॥ ३४ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥
इति श्रुत्वा वचस्तेषां दैत्यानां च तपस्विनाम् ॥ प्रत्युवाच शिवं स्मृत्वा स्वप्रभुं गिरिश विधिः ॥ ३५ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ नास्ति सर्वा
मर्त्तवं च निवर्तध्वमतोऽसुराः ॥ अन्यं वरं वृणीध्वं वै यादृशो वो हि रोचते ॥ ३६ ॥ जातो जनिष्यते वृत्तं जंतुः कोप्यसुराः क्वचित् ॥ अजरश्चाज्यमस्य
लोके न भविष्यति भुतल ॥ ३७ ॥ ऋते तु खंडपरशोः कालकालाद्वरेस्तथा ॥ नौ धर्माधर्मपरमाव्यक्तौ व्यक्तद्विपिणौ ॥ ३८ ॥ संपोडनाय
जगतो यदि स क्रियते तपः ॥ सफलं तद्व्रतं वेद्यं तस्मान्सुविहितं तपः ॥ ३९ ॥ तद्विचार्य स्वयं बुद्ध्या न शक्यं यत्सुरासुरैः ॥ दुर्लभं वा सु
दुस्साध्यं मृत्युं वंचयतानवाः ॥ ४० ॥ तत्किंचिन्मरणे हेतुं वृणीध्वं मत्त्वमाश्रिताः ॥ येन मृत्युर्नैव वृत्तो रक्षतस्तत्पुण्यं पृथक् ॥ ४१ ॥ सनत्कुमार
उवाच ॥ एतद्विधिवचः श्रुत्वा मुहूर्तं ध्यानमास्थिताः ॥ प्रोचुस्ते चित्तयिन्नाथ सर्वलोकपितामहम् ॥ ४२ ॥ दैत्या उचुः ॥ भगवन्नास्ति नो वेश्म
पराक्रमवतामपि ॥ अधृष्याः शात्रवानां तु यत्र वत्स्यामहे सुखम् ॥ ४३ ॥ पुराणि त्रीणि नो देहि निर्मायात्यद्भुतानि हि ॥ सर्वसंपत्समृद्धान्य
प्रभृष्याणि दिवौकसाम् ॥ ४४ ॥ वयं पुराणि त्रीण्येवं समाम्नाय महीनिमाम ॥ नमस्कृत्यामो हि लोकेश त्वत्प्रसादाजगद्गुरो ॥ ४५ ॥ तारकाक्षततः
प्राह यदभेद्यं सुरैरपि ॥ करोति विश्वकर्मा तन्मम हेममयं पुरम् ॥ ४६ ॥ ययात्र कमलाक्षस्तु राजनं समहत्पुरम् ॥ विद्युन्माली च सहस्रो
वज्रायसमयं महत् ॥ ४७ ॥ पुरेष्वेतेषु भो ब्रह्मन्नेकस्थानस्थितेषु च ॥ मध्याह्नाभिजिते काले शीतांशौ पृथक्संस्थिते ॥ ४८ ॥ उपर्युष्यहृष्टेषु
व्योम्नि लीलाप्रसंस्थिते ॥ वर्षत्सु कालप्रेषेषु पुष्करावर्तनामसु ॥ ४९ ॥ तथा वर्षसहस्रांति समेष्ट्यामः परस्परम् ॥ एकीभावं गमिष्यति पुराण्ये
तानि नान्यथा ॥ ५० ॥ सर्वदेवमयो देवस्सर्वेषां मे कुहेलया ॥ असंभवे रथे तिष्ठन् सर्वोपरकाणान्विते ॥ ५१ ॥ असंभाव्यैककांडेन

रुद्र सं० २

यु० वे० २

अ० १

॥ १७८ ॥

भिनत्तु नमराणि नः ॥ निर्वैरः कृत्तिवासास्तु योऽस्माकमिति नित्यशः ॥ ५२ ॥ वंद्यः पूज्योऽभिवाद्यश्च सोऽस्माकं निर्वहेत्कथम् ॥ इति चेत्तसि
 संधाय तादृशो भुवि दुर्लभः ॥ ५३ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ एतच्छ्रुत्वा वचस्तेषां ब्रह्मा लोकपितामहः ॥ एवमस्तीति तान्
 प्राह सृष्टिकर्त्ता स्मरञ्जिवम् ॥ ५४ ॥ आज्ञां ददौ मयस्यापि कुरु त्वं नगरत्रयम् ॥ कांचनं राजतं चैव आयसं चेति भो मय ॥ ५५ ॥
 इत्यादिभ्य मयं ब्रह्मा प्रत्यक्षं प्राविशदिवम् ॥ तेषां नारकपुत्राणां पश्यतां निजधाम हि ॥ ५६ ॥ ततो मयश्च तपसा चक्रे धीरः
 पुराण्यथ ॥ कांचनं तारकाक्षस्य कमलाक्षस्य राजतम् ॥ ५७ ॥ विबुन्माल्यावसं च व त्रिविधं दुर्गमुत्तमम् ॥ स्वर्गे व्योम्नि च
 धूमौ च क्रमाज्ज्ञेयानि तानि वै ॥ ५८ ॥ दत्त्वा तेभ्यो सुरेभ्यश्च पुराणि त्रीणि वै मयः ॥ प्रविवेश स्वयं तत्र हितकामपरायणः ॥ ५९ ॥ एवं
 पुरत्रयं प्राप्य प्रविष्टास्तारकात्मजाः ॥ बुभुजुस्सकलान्भोगान् महाबलपराक्रमाः ॥ ६० ॥ कल्पद्रुमैश्च संकीर्णं गजवाजिसमाकुलम् ॥ नानाश्र-
 सादसंकीर्णं मणिजालसमावृतम् ॥ ६१ ॥ सूर्यमण्डलसंकाशैर्विमानैस्सर्वतोमुखैः ॥ पद्मरागमयैश्चैव शोभितं चन्द्रसन्निभः ॥ ६२ ॥ आसाकैर्गोपु-
 दिव्यैः कैलासशिखरोपमैः ॥ दिव्यस्त्रीजनसंकीर्णैर्गन्धर्वैस्मिद्वचारणैः ॥ ६३ ॥ रुद्रालयैः प्रतिगृहमग्निहोत्रैः प्रतिष्ठितैः ॥ द्विजोत्तमैश्शास्त्रविद्वेशि-
 वभक्तिर्तेस्सदा ॥ ६४ ॥ वापीकूपतडागैश्च दीर्घिकाभिस्सुशोभितम् ॥ उद्यानवनवृक्षैश्च स्वर्गच्युतगुणोत्तमैः ॥ ६५ ॥ नदीनदसरिन्मुख्यपुष्करैः
 शोभितं सदा ॥ सर्वकामफलाद्यैश्चानेकैर्वृक्षैर्मनोहरम् ॥ ६६ ॥ मत्तमातंगयूथैश्च तुरंगैश्च सुशोभनैः ॥ रथैश्च विविधाकारैश्शबिकाभिरलंकृतम् ॥ ६७ ॥
 समयादिशिकैश्चैव क्रीडास्थानैः पृथक्पृथक् ॥ वेदाध्ययनशालाभिर्विविधाभिः पृथक्पृथक् ॥ ६८ ॥ अट्टं मनसा वाचा पापान्वित्तनो-
 स्सदा ॥ महात्मभिश्शुभाचारैः पुण्यवद्भिः प्रवीक्ष्यते ॥ ६९ ॥ पतिव्रताभिः सर्वत्र पावितं स्थलमुत्तमम् ॥ पतिसेवनशीलाभिर्विमुखाभिः कुर्वतः
 ॥ ७० ॥ दैत्यशूरैर्महाभागैस्सदारैस्ससुतोर्द्विजैः ॥ श्रौतस्मार्तार्थतत्त्वज्ञैस्स्वधर्मनिरतैर्युतम् ॥ ७१ ॥ व्यूढोरस्कैर्वृषस्कंधैस्सामयुद्धधरेस्सदा ॥ प्रशतैः
 कृपितैश्चैव कुब्जैर्वामिनकैस्तथा ॥ ७२ ॥ नीलोत्पलदलप्रख्यैर्नीलकुंचितमृद्वजैः ॥ मयेन रक्षितैस्सर्वैश्शिक्षितैर्युद्धलालसैः ॥ ७३ ॥ वत्समररतेर्युतंसमंता-
 दजशिवपूजनया विशुद्धवीयः ॥ रविमरुतमहेन्द्रसंनिकाशैस्सुरमथनैस्सुहृद्वैस्सुसेवितं यत् ॥ ७४ ॥ शास्त्रवेदपुराणेषु ये ये धर्माः प्रकीर्तिताः ॥
 शिवप्रियास्सदा देवास्ते धर्मास्तत्र सर्वतः ॥ ७५ ॥ एवं लब्धवरास्ते तु देतेयास्तारकात्मजाः ॥ शैवं मयमुपाश्रित्य निवसति स्म तत्र ह ॥ ७६ ॥
 सर्वं त्रैलोक्यमुत्साय प्रविश्य नगराणि ते ॥ कुर्वन्ति स्म महद्राज्यं शिवमार्गस्तास्तदा ॥ ७७ ॥ ततो महान् गतः कालो वसतां पुण्यकर्मणाम् ॥

शि० ५०
॥ १७९ ॥

यथासुखं यथाजोषं सद्राज्यं कुर्वतां सुने ॥ ७८ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां पञ्चमे युद्धखण्डे त्रिपुरखधोधारुयाने त्रिपुर-
वर्णनं नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ब्रह्मपुत्र महाप्राज्ञ वद मे वदतां वर ॥ ततः किमभवद्देवाः कथं च सुखिनोऽभवन् ॥ १ ॥
॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्याकर्ण्य वचस्तस्य व्यासस्यामितधीमतः ॥ सनत्कुमारः प्रोवाच स्मृत्वा शिवपदाम्बुजम् ॥ २ ॥ ॥ सनत्कुमार
उवाच ॥ अथ तत्प्रभया दग्धा देवा हीन्द्रादयस्तथा ॥ संमन्त्र्य दुःखितास्सर्वे ब्रह्माणं शरणं ययुः ॥ ३ ॥ नत्वा पितामहं प्रीत्या परिश्रित्याखिला
स्सुराः ॥ दुःखं विज्ञापयामासुर्विलोक्यावसरं ततः ॥ ४ ॥ ॥ देवा उचुः ॥ धातस्त्रिपुरनाथेन सत्कारकपुत्रेण हि ॥ सर्वे प्रनापिता नूनं मयेन
त्रिदिवौकसः ॥ ५ ॥ अतस्ते शरणं याता दुःखिता हि विधे वयम् ॥ कुरु त्वं तद्रथोपायं सुखिनस्स्याम तद्यथा ॥ ६ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥
इति विज्ञापितो देवैर्विहस्य भवकृद्विधिः ॥ प्रत्युवाचाथ तान्सर्वान् मयतो भीतमानसान् ॥ ७ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ न भेतव्यं सुरास्तेभ्यो दानवेभ्यो
विशेषतः ॥ आचक्षे तद्रथोपायं शिवं शर्वः करिष्यति ॥ ८ ॥ मत्तो विवर्धितो दैत्यो बंधं मतो न चार्हति ॥ तथापि पुण्यं वर्द्धत नगरे त्रिपुरे
पुनः ॥ ९ ॥ शिवं च प्रार्थयध्वं वै सर्वे देवास्सवासवाः ॥ सर्वाधीशः प्रसन्नश्चेत्स वः कार्यं करिष्यति ॥ १० ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इत्या-
कर्ण्य विधेर्वाणीं सर्वे देवास्सवासवाः ॥ दुःखितास्ते ययुस्तत्र यत्रास्ते वृषभध्वजः ॥ ११ ॥ प्रगम्य भक्त्या देवेशं सर्वे प्रांजलपस्तदा ॥ तुष्टुबुर्विन-
तस्कंधाशंकरं लोकशंकरम् ॥ १२ ॥ ॥ देवा उचुः ॥ नमो हिरण्यगर्भाय सर्वमृष्टिविवायिने ॥ नमः स्थितिकृते तुभ्य विष्णवे प्रभविष्णवे
॥ १३ ॥ नमो हरस्वरूपाय भूतसंहारकारिण ॥ निर्गुणाय नमस्तुभ्यं शिवायामिततेजस ॥ १४ ॥ अवस्थाहिताय निर्विकाराय वर्चसे ॥ महा-
भूतात्मभूताय निर्लिप्ताय महात्मने ॥ १५ ॥ नमस्ते भूतपतये महाभारसहिष्णवे ॥ तृष्णाहाराय निर्वैराकृतये भूरितेजसे ॥ १६ ॥ महादैत्यमहार-
ण्यनाशिने दाववह्नये ॥ दैत्यद्रुमकुठाराय नमस्ते शूलपाणये ॥ १७ ॥ महादनुजनाशाय नमस्ते परमेश्वर ॥ अम्बिकापतये तुभ्यं नमस्सर्वास्त्रधारक
॥ १८ ॥ नमस्ते पार्वतीनाथ पद्मात्मन्महेश्वर ॥ नीलकंठाय रुद्राय नमस्ते रुद्ररूपिणे ॥ १९ ॥ नमो वेशान्तवेद्याय मार्गातीताय ते नमः ॥
नमो गुणस्वरूपाय गुणिने गुणवर्जित ॥ २० ॥ महादेव नमस्तुभ्यं त्रिलोकीनन्दनाय च ॥ प्रद्युम्नायानिरुद्धाय वासुदेवाय ते नमः ॥ २१ ॥
मकर्पणाय देवाय नमस्ते कंसनाशिने ॥ चाणूरमर्दिने तुभ्यं दामोदर विपादिने ॥ २२ ॥ हृषीकेशाव्युत विभो मृड शंकर ते नमः ॥ अधोक्षज गजा-
ति कामारे विषभक्षण ॥ २३ ॥ नारायणाय देवाय नागयणपराय च ॥ नारायणस्वरूपाय नारायणतनुद्रव ॥ २४ ॥ नमस्ते सर्वरूपाय महा

रुद्र सं० २
यु० ख० ६
अ० २

321

॥ १७९ ॥

नरकहारिणे ॥ पावहारिणे तुभ्यं नमो वृषभवाहन ॥ २५ ॥ क्षणादिकालरूपाय स्वभक्तवलदायिने ॥ नानारूपाय रूपाय दैत्यचक्रविमर्दने ॥
 ॥ २६ ॥ नमो ब्रह्मण्यदेवाय गोब्राह्मणहिताय च ॥ सहस्रमूर्तये तुभ्यं सहस्रावयवाय च ॥ २७ ॥ धर्मरूपाय सत्त्वाय नमस्तत्त्वात्मने हर ॥ वेद
 वेद्यस्वरूपाय नमो वेदप्रियाय च ॥ २८ ॥ नमो वेदस्वरूपाय वेदवक्त्रे नमो नमः ॥ सदाचारध्वगम्याय सदाचारध्वगामिने ॥ २९ ॥ विष्टश्रवसे
 तुभ्यं नमस्त्यम्याय च ॥ सत्यप्रियाय सत्याय सत्यगम्याय ते नमः ॥ ३० ॥ नमस्ते मायिने तुभ्यं मायाधीशाय वै नमः ॥ ब्रह्मगाय नमस्तु
 भ्यं ब्रह्मणे ब्रह्मजाय च ॥ ३१ ॥ तपसे ते नमस्त्वीरातपसां फलदायिने ॥ स्तुत्याय स्तुत्ये नित्यं स्तुतिसंप्रीतचेतसे ॥ ३२ ॥ श्रुत्याचारप्रसन्नाय
 स्तुत्याचारप्रियाय च ॥ चतुर्विधस्वरूपाय जलस्थलजरूपिणे ॥ ३३ ॥ सर्वे देवादयो नाथ श्रेष्ठत्वेन विभूतयः ॥ देवानामिन्द्ररूपोऽसि ग्रहाणां
 त्वं रविर्मतः ॥ ३४ ॥ सत्यलोकोऽसि लोकानां सग्निं ब्रुमहेऽब्रुवान् ॥ श्वेतवर्णोऽपि वर्णानां सत्सां मानसं सरः ॥ ३५ ॥ शैलानां गिरिजातातः
 कामधुक्त्वं च गोषु ह ॥ क्षीरोदधिस्तु सिन्धुनां धातूनां हाटको भवान् ॥ ३६ ॥ वर्णानां ब्राह्मणोऽपि त्वं नृणां राजासि शंकर ॥ मुक्तिकेत्रेषु काशी
 त्वं तीर्थानां तीर्थराट् भवान् ॥ ३७ ॥ उगलेषु समस्तेषु स्फटिकस्त्वं महेश्वर ॥ कमलस्त्वं प्रपूनेषु शैलेषु हिमवांस्तथा ॥ ३८ ॥ भगन्वाग्व्यव
 हारेषु भार्गवस्त्वं कविष्वपि ॥ पश्चिमेवासि शरभः सिन्धो हिंसेषु संमतः ॥ ३९ ॥ शालग्रामशिला च त्वं शिलासु वृषभध्वज ॥ पूज्यरूपेषु सर्वेषु
 नर्मदालिङ्गमेव हि ॥ ४० ॥ नन्दीश्वरोऽसि यशुषु वृषभः परमेश्वरः ॥ वेष्टेयनिषङ्गो यज्वनां शीतमानुमान् ॥ ४१ ॥ प्रतापिनां पावकस्त्वं शैवानां
 पच्युतो भवान् ॥ भास्वं त्वं पुण्डरीकां मरुतोऽस्यशरेषु च ॥ ४२ ॥ प्रगवो वीजमंत्राणां दारुणानां विषं भवान् ॥ व्योमव्याप्तिमतां त्वं वै परमात्मा
 चात्मनाम् ॥ ४३ ॥ इन्द्रियाणां मनश्च त्वं दानानामभयं भवान् ॥ पावनानां जलं चापि जीवनानां तथा मतम् ॥ ४४ ॥ लाभानां पुत्रलाभोऽसि
 वायुवैगवतामसि ॥ नित्यकर्मसु सर्वेषु संध्योपास्तिभवान्मता ॥ ४५ ॥ क्रतूनामश्वमेधोऽसि युगानां प्रथमो युगः ॥ पुष्पस्त्वं सवधिष्ण्यानाममा
 वास्या तिथिष्वसि ॥ ४६ ॥ सर्वतुषु वसंतस्त्वं सर्वपर्वतु सक्रमः ॥ कुशोऽसि तृगजातीनां स्थूलवृक्षेषु वै वटः ॥ ४७ ॥ योगेषु च त्र्यतीपातस्सो
 मवल्ली लग्नासु च ॥ बुद्धीनां धर्मबुद्धिस्त्वं कलत्रं सुहृदां भवान् ॥ ४८ ॥ साधकानां शुचीनां त्वं प्राणायामो महेश्वरः ॥ ज्योतिर्लिङ्गेषु सर्वेषु भवान्
 विश्वेश्वरो मतः ॥ ४९ ॥ धर्मस्त्वं सर्ववैदुनामाश्रमाणां परो भवान् ॥ मोक्षस्त्वं सर्ववैदुषु रुद्राणां नीललोहितः ॥ ५० ॥ आदित्यानां वासुदेवो
 हनुमान्वानरेषु च ॥ यज्ञानां जपयज्ञोऽसि रामः शस्त्रभृतां भवान् ॥ ५१ ॥ गंधर्वाणां चित्ररथो वसूनां पावको ध्रुवम् ॥ मासानां धिमासस्त्वं व्रतानां

सि० पु०

॥ १८० ॥

चतुर्दशी ॥ ५२ ॥ ऐश्वर्यतो गजेन्द्राणां सिद्धानां कपिलो मतः ॥ अनंतस्त्वं हि नागानां पितृणामर्यमा भवान् ॥ ५३ ॥ कालः कल्यतां च त्वं
देव्यानां बलिरेव च ॥ किं बहुतेन देवेश सर्वं विष्टभ्य वै जगत् ॥ ५४ ॥ एकांशेन स्थितस्त्वं हि बहिस्थोऽन्वित एव च ॥ ५५ ॥ सनत्कुमार
उवाच ॥ इति स्तुत्वा सुरास्सर्वे महादेवं वृषध्वजम् ॥ स्तोत्रैर्नानाविधैर्दिव्यैः शूलिनं परमेश्वरम् ॥ ५६ ॥ प्रत्युचुः प्रस्तुतं दीनास्त्वार्यस्वार्यविचक्षणाः ॥
वासवाद्या नतस्कंधाः कृताञ्जलिपुटा मुने ॥ ५७ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ पराजिता महादेव भ्रातृभ्यां सहितेन तु ॥ भगवंस्तारकोत्पन्नेः सर्वे देवास्सवा
सवाः ॥ ५८ ॥ त्रैलोक्यं स्ववशं नीतं तथा च मुनिसत्तमाः ॥ विध्वस्तास्सर्वसंसिद्धास्सर्वमुत्सादितं जगत् ॥ ५९ ॥ यज्ञभागान्समग्रास्तु स्वयं
एहति दारुणः ॥ प्रवर्तितो ह्यधर्मस्तैर्ऋषीणां च निवारितः ॥ ६० ॥ अवध्यास्सर्वभूतानां नियतं तारकात्मजाः ॥ तदिच्छया प्रकुर्वन्ति सर्वे कर्माणि
शंकर ॥ ६१ ॥ यावन्न क्षीयते दैत्यैर्घोरैस्त्रिपुरवासिभिः ॥ तावद्विधीयतां नीतिर्यया संक्षयते जगत् ॥ ६२ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इत्याकर्ण्य
वचस्तेषामिन्द्रादीनां दिवौकसाम् ॥ शिवः संभाषमाणानां प्रतिवाक्यमुवाच सः ॥ ६३ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां पञ्चमे
युद्धखण्डे देवस्तुतिर्नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ शिव उवाच ॥ अयं वै त्रिपुण्ड्रः पुण्यवान्वर्ततेऽधुना ॥ यत्र पुण्यं प्रवर्तेत न हंतव्यो बुधैः
कचित् ॥ १ ॥ जानामि देवकष्टं च विबुधास्सकलं महत् ॥ दैत्यास्ते प्रबला हंतुमशक्यास्तु सुरा सुरैः ॥ २ ॥ पुण्यवंतस्तु ते सर्वे समयास्तांका
त्मजाः ॥ दुस्साध्यस्तु वधस्तेषां सर्वेषां पुरवासिनाम् ॥ ३ ॥ मित्रद्रोहं कथं जानन्करोमि रणकर्कशः ॥ सुहृद्रोहे महत्पापं पूर्वमुक्तं स्वयंभुवा ॥
॥ ४ ॥ ब्रह्मणे च सुरापे च स्तेये भग्नव्रते तथा ॥ निष्कृतिर्विहिता सद्भिः कृतघ्नैर्नास्ति निष्कृतिः ॥ ५ ॥ मम भक्तास्तु ते दैत्या मया वध्याः
कथं सुराः ॥ विचार्यतां भवद्भिश्च धर्मज्ञैरेव धर्मतः ॥ ६ ॥ तावत्ते नैव हंतव्या यावद्रक्तिकृतश्च मे ॥ तथापि विष्णवे देवा नि
वेद्यं कारणं त्विदम् ॥ ७ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इत्येवं तद्वचः श्रुत्वा देवाश्शक्रपुरोगमाः ॥ न्यवेदयन्द्भुतं सर्वे ब्रह्मणे प्रथमं मुने ॥ ८ ॥
ततो विधिं पुरस्कृत्य सर्वे देवास्सवासवाः ॥ वैकुण्ठं प्रययुश्शीघ्रं सर्वे शोभासमन्वितम् ॥ ९ ॥ तत्र गत्वा हरिं दृष्ट्वा प्रणेमुर्जातसंभ्रमाः ॥
तुष्टुबुधैश्च महाभक्त्या कृताञ्जलिपुटास्सुराः ॥ १० ॥ स्वदुःखकारणं सर्वं पूर्ववत्तदनंतरम् ॥ न्यवेदयन्द्भुतं तस्मै विष्णवे प्रभविष्णवे ॥ ११ ॥
देवदुःखं ततः श्रुत्वा दत्तं च त्रिपुरालये ॥ ज्ञात्वा व्रतं च तेषां तद्विष्णुर्वचनमब्रवीत् ॥ १२ ॥ विष्णुस्वाच ॥ इदं सत्यं वचमेव वचं
धर्मस्सनातनः ॥ तत्र दुःखं न जायेत सूर्ये दृष्टे यथा तमः ॥ १३ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इत्येतद्वचनं श्रुत्वा देवा दुःखमुपगताः ॥

रुद्र स० ५६

यु० ख० ५६

अ० ३

320

॥ १८० ॥

पुनरुचुस्तथा विष्णुं परिम्लानमुखाम्बुजाः ॥ १४ ॥ देवा ऊचुः ॥ कथं चैव प्रकर्तव्यं कथं दुःखं निरस्यते ॥ कथं भवेम सुखिनः कथं
 स्थास्यामहे वयम् ॥ १५ ॥ कथं घर्मा भविष्यन्ति त्रिपुरे जीविते सति ॥ देवदुःखप्रदा नूनं सर्वे त्रिपुरवासिनः ॥ १६ ॥ किं वा ते त्रिपुरस्येव
 वधमेव विधीयताम् ॥ नोचेदकालिकी देवसंहतिः क्रियतां ध्रुवम् ॥ १७ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इत्युक्त्वा ते तदा देवा दुःखं कृत्वा पुनः
 पुनः ॥ स्थितिं नैव गतिं ते वै चक्रुर्देवरादिह ॥ १८ ॥ तान् वै तथाविधान्दृष्ट्वा हीनान्विनयसंयुतान् ॥ सोऽपि नारायणः श्रीमांश्च
 तयंश्चेतसा तथा ॥ १९ ॥ किं कार्यं देवकार्येषु मया देवसहायिना ॥ शिवभक्तास्तु ते दैत्यास्तावकस्य सुता इति ॥ २० ॥ इति संचिन्त्य तत्काले
 विष्णुना प्रभविष्णुना ॥ ततो यज्ञास्मृतास्तेन देवकार्यार्थमक्षयाः ॥ २१ ॥ तद्विष्णुस्मृतिमात्रेण यज्ञास्ते तत्क्षणं द्रुतम् ॥ आगतास्तत्र यज्ञास्ते
 श्रीपतिः पुरुषोत्तमः ॥ २२ ॥ ततो विष्णुं यज्ञपतिं पुराणं पुरुषं हरिम् ॥ प्रणम्य तुष्टुवुस्ते वै कृताञ्जलिपुटास्तदा ॥ २३ ॥ भगवानपि तान्दृष्ट्वा
 यज्ञान्प्राह सनातनान् ॥ सनातनस्तदा सैद्रान्देवानालोक्य चान्युतः ॥ २४ ॥ विष्णुरुवाच ॥ अनेनैव सदा देवा यजध्वं परमेश्वरम् ॥ पुरश्चय
 विनाशाय जगन्नयविभूतये ॥ २५ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ अच्युतस्य वचः श्रुत्वा देवदेवस्य धीमतः ॥ प्रेम्णा ते प्रणतिं कृत्वा यज्ञेशं तेऽस्तु
 वन्सुराः ॥ २६ ॥ एवं स्तुत्वा ततो देवा अयजन्यज्ञपूरुषम् ॥ यज्ञोक्तेन विधानेन संपूर्णविधयो मुने ॥ २७ ॥ ततस्तस्माद्यज्ञकुण्डात्समुत्पे
 तुस्सहस्रशः ॥ भूतसंघा महाकायाः शूलशक्तिगदायुधाः ॥ २८ ॥ ददृशुस्ते सुरास्तान् वै भूतसंघान् सहस्रशः ॥ शूलशक्तिगदाहस्तान्दण्डचा
 पशिलायुधान् ॥ २९ ॥ नानाप्रहरणोपेतान् नानावेषधरांस्तथा ॥ कालाग्निरुद्रसदृशान्कालसूर्योपमांस्तदा ॥ ३० ॥ दृष्ट्वा तानब्रवीद्विष्णुः प्रणि
 पत्य पुरः स्थितान् ॥ भूतान्यज्ञपतिः श्रीमाबुद्राज्ञाप्रतिपालकः ॥ ३१ ॥ विष्णुरुवाच ॥ भूताः शृणुत मद्राक्यं देवकार्यार्थमुद्यताः ॥ गच्छन्तु
 त्रिपुरं सद्यस्सर्वे हि बलवत्तराः ॥ ३२ ॥ गत्वा दग्ध्वा च भित्त्वा च भङ्त्वा दैत्यपुरत्रयम् ॥ पुनर्यथागता भूता गंतुमर्हथ भूतये ॥ ३३ ॥ सनत्कुमार
 उवाच ॥ तच्छ्रुत्वा भगवद्वाक्यं ततो भूतगणाश्च ते ॥ प्रणम्य देवदेवं तं ययुर्दैत्यपुरत्रयम् ॥ ३४ ॥ गत्वा तत्प्रविशंतश्च त्रिपुराधिपतेजसि ॥
 भस्मसादभवन्सद्यश्शलभा इव पावके ॥ ३५ ॥ अवशिष्टाश्च ये केचित्पलायनपरायणाः ॥ निस्तृत्यारं समायाता हरेर्निकटमाकुलाः ॥ ३६ ॥
 तान्दृष्ट्वा स हरिः श्रुत्वा तच्च वृत्तमशेषतः ॥ चिंतयामास भगवान्मनसा पुरुषोत्तमः ॥ ३७ ॥ किं कृत्यमधुना कार्यमिति

संतमानसः ॥ संतप्तानमरान्सर्वानाज्ञाय च सवासवान् ॥ ३८ ॥ कथं तेषां च दैत्यानां बलाद्धत्वा पुत्रयम् ॥ देवकार्यं करिष्यामीत्यासीद्वितासम्
 कुलः ॥ ३९ ॥ नाशोऽभिचारतो नास्ति धर्मिष्ठानां न संशयः ॥ इति प्राह स्वयं चेशः श्रुत्याचारप्रमाणकृतः ॥ ४० ॥ दैत्याश्च ते हि धर्मिष्ठास्सर्वे
 त्रिपुरवासिनः ॥ तस्मादवध्यतां प्राप्ता नान्यथासुरपुंगवाः ॥ ४१ ॥ कृत्वा तु सुमहत्पापं रुद्रमभ्यर्चयन्ति ते ॥ मुच्यन्ते पातकैः सर्वैः पद्मपत्रमिव
 भसा ॥ ४२ ॥ रुद्राभ्यर्चनतो देवाः सर्वकामा भवन्ति हि ॥ नानोपभोगसंपत्तिर्वश्यतां याति वै भुवि ॥ ४३ ॥ तस्मात्तद्भोगिनो दैत्या लिङ्गार्चनपरा
 यणाः ॥ अनेकविधसंपत्तेर्मोक्षस्यापि परत्र च ॥ ४४ ॥ ततः कृत्वा धर्मविघ्नं तेषामेवात्ममायया ॥ दैत्यानां देवकार्यार्थं हरिष्ये त्रिपुरं क्षणात् ॥ ४५ ॥
 विचार्येत्यं ततस्तेषां भगवान् पुरुषोत्तमः ॥ कतु व्यवस्थितः पश्चाद्धर्मविघ्नं सुरारिणाम् ॥ ४६ ॥ यावच्च वेदधर्मास्तु यावद्धे शंकरार्चनम् ॥ यावच्च
 शुचिकृत्यादि तावन्नाशो भवेन्नहि ॥ ४७ ॥ तस्मादेवं प्रकर्तव्यं वेदधर्मस्ततो व्रजेत् ॥ त्यक्तलिङ्गार्चना दैत्या भविष्यन्ति न संशयः ॥ ४८ ॥ इति
 निश्चित्य वै विष्णुर्विघ्नार्थमकरोत्तदा ॥ तेषां धर्मस्य दैत्यानामुपायं श्रुतिखण्डनम् ॥ ४९ ॥ ॥ तदैवोवाच देवान्स विष्णुर्देवसहायकृतः ॥
 शिवाज्ञया शिवेनैवाज्ञप्तैर्लोक्यरक्षणे ॥ ५० ॥ ॥ विष्णुरुवाच ॥ हे देवास्सकला यूयं गच्छत स्वगृहान्ध्रुवम् ॥ देवकार्यं करिष्यामि यथामति न
 संशयः ॥ ५१ ॥ तान् रुद्राद्रिमुखान्नूनं करिष्यामि सुयन्नतः ॥ स्वभक्तिरहिताञ्ज्ञात्वा तान् करिष्यामि भस्मसात् ॥ ५२ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥
 तदाज्ञां शिरसाघाय श्वासितास्तेऽमरा मुने ॥ स्वस्वधामानि विश्वस्ता ययुर्ब्रह्मापि मोदिताः ॥ ५३ ॥ ततश्चैवाकगोद्विष्णुर्देवार्थं हितमुत्तमम् ॥ तदेव
 श्रूयतां सम्यक्सर्वपापप्रणाशनम् ॥ ५४ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां पञ्चमे युद्धखण्डे युद्धत्रिपुरवधोपाख्याने भूतत्रिपुरधर्मवर्णनं
 नाम तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ असृजच्च महातेजाः पुरुषं स्वात्मसंभवम् ॥ एकं मायामयं तेषां धर्मविघ्नार्थमच्युतः ॥ १ ॥ मुंढिनं
 म्लानवस्त्रं च गुंफिपात्रसमन्वितम् ॥ दधानं पुंजिकां हस्ते चालयन्तं पदे पदे ॥ २ ॥ वस्त्रयुक्तं तथा हस्तं क्षीयमाणं मुने सदा ॥ धर्मेति व्याहरन्तं हि
 वाचा विह्वलया मुनिम् ॥ ३ ॥ स नमस्कृत्य विष्णुं तं तत्पुरस्संस्थितोऽथ वै ॥ उवाच वचनं तत्र हारं स प्राञ्जलिस्नदा ॥ ४ ॥ अरिहन्नच्युतं पूज्यं
 किं करोमि तदादिश ॥ कानि नामानि मे देव स्थानं वापि वद प्रभो ॥ ५ ॥ इत्येवं भगवान्विष्णुः श्रुत्वा तस्य शुभं वचः ॥ प्रसन्नमानसो भूत्वा
 वचनं चेदमब्रवीत् ॥ ६ ॥ ॥ विष्णुरुवाच ॥ यदर्थं निर्मितोऽसि त्वं निबोध कथयामि ते ॥ मदंगज महाप्राज्ञ रुद्रपुत्रं न संशयः ॥ ७ ॥ ममां
 गाच्च समुत्पन्नो मत्कार्यं कर्तुमर्हसि ॥ मदीयस्त्वं सदा पूज्यो भविष्यसि न संशयः ॥ ८ ॥ अरिहन्नाम ते स्यात्तु ह्यन्यानि च शुभानि च ॥ स्थानं

वक्ष्यामि ते पश्चाच्छृणु प्रस्तुतमादरात् ॥ ९ ॥ मायिन्मायामयं शास्त्रं तत्पोडशसहस्रकम् ॥ श्रौतस्मार्तविरुद्धं च वर्णाश्रमविवर्जितम् ॥ १० ॥
 अपभ्रंशमयं शास्त्रं कर्मवादमयं तथा ॥ रचयेति प्रयत्नेन तद्विस्तारो भविष्यति ॥ ११ ॥ ददामि तव निर्माणे सामर्थ्यं तद्विष्यति ॥ माया च
 विविधा शीघ्रं त्वदधीना भविष्यति ॥ १२ ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य हरेश्च परमात्मनः ॥ नमस्कृत्य प्रत्युवाच स मायी तं जनादेनम् ॥ १३ ॥ ॥ मुण्डश्च
 उवाच ॥ यत्कर्तव्यं मया देव द्रुतमादिश तत्प्रभो ॥ त्वदाज्ञया खिलं कर्म सफलञ्च भविष्यति ॥ १४ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इत्युक्त्वा पाठयामास
 शास्त्रं मायामयं तथा ॥ इदं स्वर्गनरकप्रत्ययो नान्यथा पुनः ॥ १५ ॥ तमुवाच पुनर्विष्णुस्मृत्वा शिवपदांबुजम् ॥ मोहनीया इमे दैत्याः सर्वे
 त्रिपुरवासिनः ॥ १६ ॥ कार्यास्ते दीक्षिता वृत्तं पाठनीयाः प्रयत्नतः ॥ मदाज्ञया न दोषस्ते भविष्यति महामते ॥ १७ ॥ धर्मास्तत्र प्रकाशन्ते
 श्रौतस्मार्ता न संशयः ॥ अनया विद्यया सर्वे स्फोटनीया ध्रुवं यते ॥ १८ ॥ गंतुमर्हसि नाशार्थं मुण्डिस्त्रिपुरवासिनाम् ॥ तमोधम संप्रकाश्य नाश
 यस्व पुरत्रयम् ॥ १९ ॥ ततश्चैव पुनर्गत्वा मरुस्थल्यां त्वया विभो ॥ स्थातव्यं च स्वधर्मेण कलिर्यावत्समाव्रजेत् ॥ २० ॥ प्रवृत्ते तु युगे तस्मि
 न्स्वीयो धर्मः प्रकाश्यताम् ॥ शिष्यैश्च प्रतिशिष्यैश्च वर्तनीयस्त्वया पुनः ॥ २१ ॥ मदाज्ञया भवद्भर्मो विस्तारं यास्यति ध्रुवम् ॥ मदनुज्ञापरो नित्यं
 गतिं प्राप्स्यसि मामकीम् ॥ २२ ॥ एवमाज्ञा तदा दत्ता विष्णुना प्रभविष्णुना ॥ शासनादेव देवस्य हृदा त्वं नर्दधे हरिः ॥ २३ ॥ ततस्स मुंडी
 परिपालयन्हरेराज्ञां तथा निर्मितवांश्च शिष्यान् ॥ यथास्वरूपं चतुरस्तदानीं मायामयं शास्त्रमपाठयत्स्वयम् ॥ २४ ॥ यथा स्वयं तथा
 ते च चत्वारो मुंडिनश्शुभाः ॥ नमस्कृत्य स्थितास्तत्र हरये परमात्मने ॥ २५ ॥ हरेश्चापि मुने तत्र चतुरस्तांस्तदा स्वयम् ॥ उवाच पर
 मप्रीतश्शिवाज्ञापरिपालकः ॥ २६ ॥ यथा गुरुस्तथा यूय भविष्यथ मदाज्ञया ॥ धन्याः स्थ सद्रतिमिह संप्राप्स्यथ न संशयः ॥ २७ ॥ चत्वारो मुंडि
 नस्तेऽथ धर्मं पाषंडमाश्रिताः ॥ हस्ते पात्रं दधानाश्च तुंडवस्त्रस्य धारकाः ॥ २८ ॥ मलिनान्येव वासांसि धाम्यंतो ह्यभाषिणः ॥ धर्मो लाभः पर
 तत्त्वं वदंतस्त्वतिहर्षतः ॥ २९ ॥ मार्जनीं ध्रियमाणाश्च वस्त्रखंडविनिर्मिताम् ॥ शनैः शनैश्चलन्तो हि जीवहिंसाभयाद्भुवम् ॥ ३० ॥ ते सर्वे च
 तदा देवं भगवंतं मुदान्विताः ॥ नमस्कृत्य पुनस्तत्र मुने तस्थुस्तदग्रतः ॥ ३१ ॥ हरिणा च तदा हस्ते धृत्वा च गुरवेऽर्पिताः ॥ अभ्यधाय च
 सुप्रीत्या तन्नामानि विशेषतः ॥ ३२ ॥ यथा त्वं च तथैवैते मदीया वै न संशयः ॥ आदिरूपं च तन्नाम पूज्यत्वात्पूज्य उच्यते ॥ ३३ ॥ ऋषि
 र्यतिस्तथाकीर्य उपाध्याय इति स्वयम् ॥ इमान्यपि तु नामानि प्रसिद्धानि भवंतु वः ॥ ३४ ॥ ममापि च भवद्भिश्च नाम आदां

सि० ५०
॥ १८२ ॥

भुमं पुनः ॥ अरिहन्निति तन्नाम ध्येयं पापप्रणाशनम् ॥ ३५ ॥ भवद्विधैव कर्तव्यं काय लोकमुखावहम् ॥ लोकानुकूलं चरतां
भविष्यत्युत्तमा गतिः ॥ ३६ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ ततः प्रणम्य तं मायी शिष्ययुक्तस्त्वयं तदा ॥ जगाम त्रिपुरं सद्यः शिवे
च्छाकारिणं मुदा ॥ ३७ ॥ प्रविश्य तत्पुरं तूर्णं विष्णुना नोदितो वशी ॥ महामायाविना तेन ऋषिर्मायां तदाकरोत् ॥ ३८ ॥ नगरोपवने कृत्वा
शिष्यैर्युक्तः स्थितिं तदा ॥ मायां प्रवर्तयामास मायिनामपि मोहिनीम् ॥ ३९ ॥ शिवार्चनप्रभावेण तन्माया सहसा मुने ॥ त्रिपुरे
न चचालाशु निर्विण्णोऽभूत्तदा यतिः ॥ ४० ॥ अथ विष्णुं स सस्मार तुष्टाव च हृदा बहु ॥ नष्टोत्साहो विचेतस्को हृदयेन विदूर्यता ॥ ४१ ॥
तत्स्मृतस्त्वारितं विष्णुस्सस्मार शंकरं हृदि ॥ प्राप्याज्ञां मनसा तस्य स्मृतवान्नारदं द्रुतम् ॥ ४२ ॥ स्मृतमात्रेण विष्णोश्च नारदस्समुपस्थितः ॥
नत्वा स्तुत्वा पुरस्तस्य स्थितोऽभूत्सांजलिस्तदा ॥ ४३ ॥ अथ तं नारदं प्राह विष्णुर्मतिमतां वरः ॥ लोकोपकारनिरतो देवकार्यकरस्सदा ॥ ४४ ॥
शिवाज्ञयोच्यते तात गच्छ त्वं त्रिपुरं द्रुतम् ॥ ऋषिस्तत्र गतः शिष्यैर्मोहार्थं तत्सुवासिनाम् ॥ ४५ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इत्याकर्ण्य वचस्तस्य
नारदो मुनिसत्तमः ॥ गतस्तत्र द्रुतं यत्र स ऋषिर्मायिनां वरः ॥ ४६ ॥ नारदोऽपि तथा मायी नियोगान्मायिनः प्रभोः ॥ प्रविश्य तत्पुरं तेन मायि
ना सह दीक्षितः ॥ ४७ ॥ ततश्च नारदो गत्वा त्रिपुराभीशसन्निधौ ॥ क्षेमप्रश्नादिकं कृत्वा राज्ञे सर्वं न्यवेदयत् ॥ ४८ ॥ नारद उवाच ॥
कश्चित्समागतश्चात्र यतिर्धर्मपरायणः ॥ सर्वविद्याप्रकृष्टो हि वेदविद्यापरान्वितः ॥ ४९ ॥ दृष्ट्वा च बहवो धमा नैतेन सहशाः पुनः ॥ वयं सुदीक्षिता
श्चात्र दृष्ट्वा धर्मं सनातनम् ॥ ५० ॥ तवेच्छा यदि वर्तेत तद्धर्मे दैत्यसत्तम ॥ तद्धर्मस्य महाराज ग्राह्या दीक्षा त्वया पुनः ॥ ५१ ॥ सनत्कुमार
उवाच ॥ तदीयं स वचः श्रुत्वा महदर्थसुगर्भितम् ॥ विस्मितो हृदि दत्येशो जगौ तत्र विमोहितः ॥ ५२ ॥ नारदो दीक्षितो यस्माद्वयं दीक्षामवा
भुमः ॥ इत्येवं च विदित्वा वै जगाम स्वयमेव ह ॥ ५३ ॥ तद्रूपं च तदा दृष्ट्वा मोहितो मायया तथा ॥ उवाच वचनं तस्म नमस्कृत्य महात्मने ॥
॥ ५४ ॥ त्रिपुराधिप उवाच ॥ दीक्षा देया त्वया मह्यं निर्मलाशय भो ऋषे ॥ अहं शिष्यो भविष्यामि सत्य सत्यं न संशयः ॥ ५५ ॥ इत्येवं तु
वचः श्रुत्वा दैत्यराजस्य निर्मलम् ॥ प्रत्युवाच सुयत्नेन ऋषिस्स च सनातनः ॥ ५६ ॥ मदीया करणीया स्याद्यद्याज्ञा दैत्यसत्तम ॥ तदा देया मया
दीक्षा नान्यथा कोटियत्नतः ॥ ५७ ॥ इत्येवं तु वचः श्रुत्वा राजा मायामयोऽभवत् ॥ उवाच वचनं शीघ्रं यतिं त हि कृतांजलिः ॥ ५८ ॥ दैत्य

१ सनत्कुमार उवाच ।

रुद्र सं० ३
यु० ख० ५
अ० ४

॥ १८२ ॥

उवाच॥यथाज्ञां दास्यसि त्वं च तत्तथैव न चान्यथा॥त्वदाज्ञां नोऽलङ्घयिष्ये सत्यं सत्यं न संशयः॥५९॥सनत्कुमार उवाच॥इत्याकर्ण्य वचस्तस्य
 त्रिपुराधीशितुस्तदा ॥ दूरीकृत्य मुखाद्वस्त्रमुवाच ऋषिसत्तमः ॥ ६० ॥ दीक्षां गृह्णीष्व दैत्येन्द्र सर्वधर्मोत्तमोत्तमाम् ॥ येन दीक्षाविधानेन प्राप्स्य
 सि त्वं कृतार्थताम् ॥ ६१ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इत्युक्त्वा स तु मायावी दैत्यराजाय सत्वरम् ॥ ददौ दीक्षां स्वधर्मोक्तां तस्मै
 विधिविधानतः ॥ ॥ ६२ ॥ दैत्यराजे दीक्षिते च तस्मिन्सहजे मुने ॥ सर्वे च दीक्षिता जातास्तत्र त्रिपुरवासिनः ॥ ६३ ॥ मुनेः
 शिष्यैः प्रशिष्यैश्च व्याप्तमासीद्वृतं तदा ॥ महामायाविनस्तत्तु त्रिपुरं सकलं मुने ॥ ६४ ॥ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां
 पञ्चमे युद्धखण्डे सनत्कुमारपाराशर्यसंवादे त्रिपुरदीक्षाविधानं नाम चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ॥ दैत्यराजे दीक्षिते च मायिना
 तेन मोहिते ॥ किमुवाच तदा मायी किं चकार स दैत्यपः ॥ १ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ दीक्षां दत्त्वा यतिस्तस्मा अरिहन्नारदादिभिः ॥ शिष्यैः
 सेवितपादाब्जो दैत्यराजानमब्रवीत् ॥ २ ॥ ॥ अरिहन्नुवाच॥शृणु दैत्यपते वाक्यं मम सञ्ज्ञानगर्भितम् ॥ वेदान्तसारसर्वस्वं रहस्यं परमोत्तमम्
 ॥ ३ ॥ अनादिसिद्धस्संसारः कर्तृकर्मविवर्जितः ॥ स्वयं प्रादुर्भवत्येव स्वयमेव विलीयते ॥ ४ ॥ ब्रह्मादिस्तंबपर्यन्तं यावद्देहनिबन्धनम् ॥ आत्मैव
 केशरस्तत्र न द्वितीयस्तदीशिता ॥ ५ ॥ यद्ब्रह्माविष्णुरुद्राख्या तदाख्या देहिनामिमाः ॥ आख्या यथास्मदादीनामारिहन्नादिरुच्यते ॥ ६ ॥ देहो
 यथास्मदादीनां स्वकालेन विलीयते ॥ ब्रह्मादिमशकांतानां स्वकालाल्लीयते तथा ॥ ७ ॥ विचार्यमाणे देहेऽस्मिन्न किंचिदधिकं क्वचित् ॥ आहारो
 मैथुनं निद्रा भयं सर्वत्र यत्समम् ॥ ८ ॥ निराहारपरीमाणं प्राप्य सर्वो हि देहभृत् ॥ सदृशीमेव संतृप्तिं प्राप्नुयान्नाधिकेतराम् ॥ ९ ॥ यथा वितृषिताः
 स्याम पीत्वा पेयं मुदा वयम् ॥ तृषितास्तु तथान्येऽपि न विशेषोऽल्पकोऽधिकः ॥ १० ॥ संतु नार्यः सहस्राणि रूपलावण्यभूमयः ॥ परं निधुवने काले
 ह्येकैवेहोपयुज्यते ॥ ११ ॥ अश्वाः परश्शतास्संतु संतवनेकेऽप्यनेकधा ॥ अधिरोहे तथाप्येको न द्वितीयस्तथात्मनः ॥ १२ ॥ पर्यंकशायिनां
 स्वापे सुखं यदुपजायते ॥ तदेव सौख्यं निद्राभिभूतभूशायिनामपि ॥ १३ ॥ यथैव मरणाद्रीतिरस्मदादिवपुष्मताम् ॥ ब्रह्मादिकीटकांतानां तथा
 मरणतो भयम् ॥ १४ ॥ सर्वे तनुभृतस्तुल्या यदि बुद्ध्या विचार्यते ॥ इदं निश्चित्य केनापि नो हिंस्यः कोऽपि कुत्रचित् ॥ १५ ॥
 धर्मो जीवदयातुल्यो न कापि जगतीतले ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन कार्या जीवदया नृभिः ॥ १६ ॥ एकस्मिन्नक्षिते जीवे त्रलोक्यं रक्षितं
 भवेत् ॥ घातिते घातितं तद्वत्तस्माद्रक्षेत्रं घातयेत् ॥ १७ ॥ अहिंसा परमो धर्मः पापमात्मप्रपीडनम् ॥ अपराधीनता मुक्तिस्त्वर्गोऽभिल

शि० पु०

॥ १८३ ॥

वितारणम् ॥ १८ ॥ पूर्वसूरिभिरित्युक्तं सत्प्रमाणतया ध्रुवम् ॥ तस्मान्न हिंसा कर्तव्या नरैर्नरकभीरुभिः ॥ १९ ॥ न हिंसासदृशं पापं त्रैलो
क्ये सचराचरे ॥ हिंसको नरकं गच्छेत्स्वर्गं गच्छेदहिंसकः ॥ २० ॥ सति दानान्यनेकानि किं तैस्तुच्छफलप्रदेः ॥ अभीतिसदृशं दानं परमेक
मपीह न ॥ २१ ॥ इह चत्वारि दानानि प्रोक्तानि परमर्षिभिः ॥ विचाय नानाशास्त्राणि शर्मणोऽत्र परत्र च ॥ २२ ॥ भीतेभ्यश्चाभयं देयं
व्याधितेभ्यस्तथौषधम् ॥ देया विद्यार्थिनां विद्या देयमन्नं क्षुधातुरे ॥ २३ ॥ यानि यानीह दानानि बहु मुन्युदितानि च ॥ जीवाभयप्रदानस्य कलां
नार्हति षोडशीम् ॥ २४ ॥ अविचिंत्यप्रभावं हि मणिमंत्रौषधं बलम् ॥ तदभ्यस्यं प्रयत्नेन नानार्थोपार्जनाय वै ॥ २५ ॥ अर्थानुपार्ज्यं बहुशो
द्वादशायतनानि वै ॥ परितः परिपूज्यानि किमन्यैरिह पूजितैः ॥ २६ ॥ पंचकर्मैन्द्रियग्रामः पंच बुद्धीन्द्रियाणि च ॥ मनो बुद्धिरिह प्रोक्तं
द्वादशायतनं शुभम् ॥ २७ ॥ इहैव स्वर्गनरकौ प्राणिनां नान्यतः क्वचित् ॥ सुखं स्वर्गः समाख्यातो दुःखं नरकमेव हि ॥ २८ ॥ सुखेषु
भुज्यमानेषु यत्स्यादेहविसर्जनम् ॥ अयमेव परो मोक्षो विज्ञेयस्तत्त्वचित्तकैः ॥ २९ ॥ वासनासहिते क्लेशसमुच्छेदे सति ध्रुवम् ॥ अज्ञानोप
रमो मोक्षो विज्ञेयस्तत्त्वचित्तकैः ॥ ३० ॥ प्रामाणिकी श्रुतिरियं प्रोच्यते वेदवादिभिः ॥ न हिंस्यात्सर्वभूतानि नान्या हिंसा प्रवर्तिका ॥
॥ ३१ ॥ अग्निष्टोमीयमिति या भ्रामिका साऽऽसतामिह ॥ न सा प्रमाणं ज्ञातृणां पश्चालंभनकारिका ॥ ३२ ॥ वृक्षांश्छित्त्वा पशुन्हत्वा
कृत्वा रुधिरकर्दमम् ॥ दग्ध्वा वद्धौ तिलाज्यादि चित्रं स्वर्गोऽभिलष्यते ॥ ३३ ॥ इत्येवं स्वमतं प्रोच्य यतिस्त्रिपुरनायकम् ॥ श्रावयित्वा
खिलान् पौरानुवाच पुनरादरात् ॥ ३४ ॥ दृष्टार्थप्रत्ययलरान्देहसौख्यैकसाधकान् ॥ बौद्धागमविनिर्दिष्टान्धर्मान्वेदपरान्ततः ॥ ३५ ॥ आनन्द
ब्रह्मणो रूपं श्रुत्येवं यन्निगद्यते ॥ तत्तथैवेह मन्तव्यं मिथ्या नानात्वकल्पना ॥ ३६ ॥ यावत्स्वस्थमिदं वर्ष्म यावन्नेन्द्रियविक्रवः ॥ यावज्जरा
च दूरेऽस्ति तावत्सौख्यं प्रसाधयेत् ॥ ३७ ॥ अस्वास्थ्येन्द्रियवैकल्ये वार्द्धक्ये तु कुतस्सुखम् ॥ शरीरमपि दातव्यमर्थिभ्योऽतस्सुखेऽसुभिः ॥
॥ ३८ ॥ याचमानमनोवृत्तिप्रीणने यस्य नो जनिः ॥ तेन भूभारवत्येषा समुद्रागद्गुर्भनं हि ॥ ३९ ॥ सत्वरं गत्वरो देहः संचयास्सपरित्ययाः ॥ इति
विज्ञाय विज्ञाता देहसौख्यं प्रसाधयेत् ॥ ४० ॥ श्ववायसकृमीणां च प्रातर्भोज्यमिदं वपुः ॥ भस्मांतं तच्छरीरं च वेदे सत्यं प्रपठ्यते ॥
॥ ४१ ॥ मुघा जातिविकल्पोऽयं लोकेषु परिकल्प्यते ॥ मानुष्ये सति सामान्ये कोऽधर्मः कोऽथ चोत्तमः ॥ ४२ ॥ ब्रह्मादिसृष्टिरेषेति
प्रोच्यते वृद्धपुरुषैः ॥ तस्य जातौ सुतौ दशमरीची चेति विश्रुतौ ॥ ४३ ॥ मारीचेन कश्यपेन दक्षकन्यास्सुलोचनाः ॥ धर्मेण किल मार्गेण

यु० ख०

अ० ५

परिणीतास्त्रयोदश ॥ ४४ ॥ अपीदानीतनेर्मर्त्यैरुत्पुद्भिपराक्रमैः ॥ अपि गम्यस्त्वगम्योऽयं विचारः क्रियते मुखा ॥ ४५ ॥ मुखकद्रुसजात
 चातुर्वर्ण्यं सहोदितम् ॥ कल्पनेयं कृता पूर्वेर्न घटेन विचारतः ॥ ४६ ॥ एकस्यां च तनौ जाता एकस्माद्यदि वा क्वचित् ॥ चत्वारस्तनयास्तत्ति
 भिन्नवर्णत्वमाप्नुयुः ॥ ४७ ॥ वर्णावर्णविभागोऽयं तस्मान्न प्रतिभासते ॥ अतो भेदो न मंतव्यो मानुष्ये केनचित्क्वचित् ॥ ४८ ॥ ॥ सनत्कुमार
 उवाच ॥ इत्थमाभाष्य दैत्येश पौरांश्च स यतिर्मुने ॥ सशिष्यो वेदधर्माश्च नाशयामास चादरात् ॥ ४९ ॥ स्त्रीधर्मं खंडयामास पातिव्रत्यपर
 महत् ॥ जितेन्द्रियत्वं सर्वेषां पुरुषाणां तथैव सः ॥ ५० ॥ देवधर्मान्विशेषेण श्राद्धधर्मास्तथैव च ॥ मखधर्मान्ब्रतादींश्च तीर्थश्राद्धं विशेषतः ॥
 ॥ ५१ ॥ शिवपूजां विशेषेण लिंगाराधनपूर्विकाम् ॥ विष्णुसूर्यगणेशादिपूजनं विधिपूर्वकम् ॥ ५२ ॥ स्नानदानादिकं सर्वं पर्वकाले विशेषतः ॥
 खंडयामास स यतिर्मायी मायाविनां वरः ॥ ५३ ॥ किं बहुक्तेन विप्रेन्द्र त्रिपुरे तेन मायिना ॥ वेदधर्माश्च ये केचित्त सर्वे दूरतः कृताः ॥ ५४ ॥
 पतिधर्माश्च याः सर्वा मोहितास्त्रिपुरांगनाः ॥ भर्तृशुश्रूषणवर्ती विजहुर्मतिमुत्तमाम् ॥ ५५ ॥ अभ्यस्याकर्षणीं विद्यां वशीकृत्यमयीमपि ॥ पुरुषास्त
 फल्यैचक्रुः परदारपे मोहिताः ॥ ५६ ॥ अंतःपुरचरा नार्यस्तथा राजकुमारकाः ॥ पौराः पुरांगनाश्चापि सर्वे तश्च विमोहिताः ॥ ५७ ॥ एवं पौरैषु
 सर्वेषु निजधर्मेषु सर्वथा ॥ पराङ्मुखेषु जातेषु प्रोल्लास वृषेतरः ॥ ५८ ॥ माया च देवदेवस्य विष्णोस्तस्याज्ञया प्रभो ॥ अलक्ष्मीश्च स्वयं तस्य नियो
 गात्रिपुरं गता ॥ ५९ ॥ या लक्ष्मीस्तपसा तेषां लब्धा देवेश्वरादरात् ॥ बहिर्गता परित्यज्य नियोगाद्ब्रह्मणः प्रभोः ॥ ६० ॥ बुद्धिमोहं तथाभूतं
 विष्णोर्मायाविनिर्मितम् ॥ तेषां दत्त्वा क्षणादेव कृतार्थोऽभूत्स नारदः ॥ ६१ ॥ नारदोऽपि तथारूपो यथा मायी तथैव सः ॥ तथापि विकृतो नाभूत्पा
 रमेशादनुग्रहात् ॥ ६२ ॥ आसीत्कुण्डितसामर्थ्यो दैत्यराजोऽपि भो मुने ॥ भ्रातृभ्यां सहितस्तत्र मयेन च शिवेच्छया ॥ ६३ ॥ इति श्रीशिव
 महापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां पचमे युद्धखंडे त्रिपुरमोहनं नाम पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ व्यास उवाच ॥ तस्मिन् दैत्याधिपे पौरे सभ्रा
 तारि विमोहिते ॥ सनत्कुमार किं चासीत्तदाचक्ष्वाखिलं विभो ॥ १ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ त्रिपुरे च तथाभूते दैत्ये त्यक्तशिवार्चने ॥ स्त्रीधर्मे
 निखिले नष्टे दुराचारे व्यवस्थिते ॥ २ ॥ कृतार्थ इव लक्ष्मीशो देवैस्सार्द्धमुमापतिम् ॥ निवेदितुं तच्चरित्रं कैलासमगमद्भारिः ॥ ३ ॥ तस्योपकण्ठं
 स्थित्वाऽसौ देवैस्सह रमापतिः ॥ ततो भूरि स च ब्रह्मा परमेण समाधिना ॥ ४ ॥ मनसा प्राप्य सर्वज्ञं ब्रह्मणा स हरिस्तदा ॥ तुष्टाव वाम्रिभिरिष्टभिः
 शंकरं पुरुषोत्तमः ॥ ५ ॥ ॥ विष्णुरुवाच ॥ महेश्वराय देवाय नमस्ते परमात्मने ॥ नारायणाय रुद्राय ब्रह्मणे ब्रह्मरूपिणे ॥ ६ ॥ एवं कृत्य

शि० ५०

॥ १८४ ॥

महादेवं दंडवत् प्रणिपत्य ह ॥ जजाप रुद्रमंत्रं च दक्षिणामूर्तिसंभवम् ॥ ७ ॥ जले स्थित्वा सार्द्धकोटिप्रमितं तन्मनाः प्रभुः ॥ संस्मरन् मनसा
शंभुं स्वप्रभुं परमेश्वरम् ॥ ८ ॥ तावदेवास्तदा सर्वे तन्मनस्कं महेश्वरम् ॥ ९ ॥ ॥ देवा उचुः ॥ नमस्सर्वात्मने तुभ्यं शंकरायार्तिहारिणे ॥ रुद्राय नील
कंठाय चिद्रपाय प्रचेतसे ॥ १० ॥ गतिर्नस्सर्वदा त्वं हि सर्वापद्रिनिवारकः ॥ त्वमेव सर्वदास्माभिर्विद्यो देवारिसूदन ॥ ११ ॥ त्वमादिस्त्व
मनादिश्च स्वानंदश्चाक्षयः प्रभुः ॥ प्रकृतेः पुरुषस्यापि साक्षात्स्रष्टा जगत्प्रभुः ॥ १२ ॥ त्वमेव जगतां कर्ता भर्ता हर्ता त्वमेव हि ॥ ब्रह्मा विष्णुर्ह्ये
भूत्वा रजस्सत्त्वतमोगुणः ॥ १३ ॥ तारकोऽसि जगत्यस्मिन् सर्वेषामधिपोऽव्ययः ॥ वरदो वाङ्मयो वाच्यो वाच्यवाचकवर्जितः ॥ १४ ॥ याच्यो मुत्तयर्थमी
शानो योगिभिर्योगवित्तमैः ॥ इत्पुंडरीकविचरे योगिनां त्वं हि संस्थितः ॥ १५ ॥ वदंति वेदास्त्वां संतः परब्रह्मस्वरूपिणम् ॥ भवंतं तत्त्वमित्यद्य तेजोराशिं
परात्परम् ॥ १६ ॥ परमात्मानमित्यादुरस्मिन् जगति यद्विभो ॥ त्वमेव शर्व सर्वात्मं ब्रिल्लोकाधिपते भव ॥ १७ ॥ दृष्टं श्रुतं स्तुतं सर्वं ज्ञायमानं
जगद्गुरो ॥ अणोरुत्तरं प्रादुर्महतोऽपि महत्तरम् ॥ १८ ॥ सर्वतः पाणिपादान्तं सर्वतोऽक्षिशिरोमुखम् ॥ सर्वतश्चरणत्राणं त्वां नमामि च सर्वतः ॥ १९ ॥
सर्वज्ञं सर्वतो व्यापिन् सर्वेश्वरमनावृतम् ॥ विश्वरूपं विरूपाक्ष त्वां नमामि च सर्वतः ॥ २० ॥ सर्वेश्वरं भवाच्यक्षं सत्यं शिवमनु मम् ॥ कोटि
भास्करसंकाशं त्वां नमामि च सर्वतः ॥ २१ ॥ विश्वदेवमनाद्यंतं षट्त्रिंशत्कमनीश्वरम् ॥ प्रवर्तकं च सर्वेषां त्वां नमामि च सर्व
तः ॥ २२ ॥ प्रवर्तकं च प्रकृतेस्सर्वस्य प्रपितामहम् ॥ सर्वविग्रहमीशं हि त्वां नमामि च सर्वतः ॥ २३ ॥ एवं वदंति वादं सर्वावासं स्वयं
भुवम् ॥ श्रुतयः श्रुतिसांख्यं श्रुतिसारविदश्च ये ॥ २४ ॥ अदृश्यमस्माभिरनेकभूतं त्वया कृतं यद्भवताथ लोके ॥ त्वामेव देवासुरभूसुराश्च
अन्ये च वै स्थावरजंगमाश्च ॥ २५ ॥ पाद्वनन्यगतीञ्छंभो सुरान्नो देववल्लभ ॥ नष्टप्रायांस्त्रिपुरतो विनिहत्यासुरान्क्षणात् ॥ २६ ॥ मायया
मोहितास्तेऽद्य भवतः परमेश्वर ॥ विष्णुना प्रोक्तयुक्तया त उज्जिता धर्मतः प्रभो ॥ २७ ॥ संत्यक्तसर्वधर्माश्च बौद्धागमसमाश्रिताः ॥ अस्मद्भाग्य
प्रसाप्ता दैत्यास्ते भक्तवत्सल ॥ २८ ॥ सदा त्वं कार्यकर्ता हि देवानां शरणप्रद ॥ वयं ते शरणापन्ना यथेच्छसि तथा कुरु ॥
॥ २९ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इति स्तुत्वा महेशानं देवास्तु पुरतः स्थिताः ॥ कृतांजलिपुटा दीना आसन् संनतमूर्तयः ॥ ३० ॥ स्तुतयेवं
सुरेन्द्राद्यैर्विष्णोर्जाप्येन चेश्वरः ॥ अगच्छत्तत्र सर्वेशो वृषमारुह्य हर्षितः ॥ ३१ ॥ विष्णुमालिङ्ग्य नंदीशादवारुह्य प्रसन्नधीः ॥ ददर्श

रुद्र संह
यु० सं० ६
अ० ६

सुदृशा तत्र नन्दी दत्तकरोऽखिलान् ॥ ३२ ॥ अथ देवान् समालोक्य कृपादृष्ट्या हरिं हरः ॥ प्राह गंभीरया वाचा प्रसन्नः पार्वतीपतिः ॥ ३३ ॥ शिव उवाच ॥ ॥ ज्ञातं मयेदमधुना देवकार्यं सुरेश्वर ॥ विष्णोर्मायाबलं चैव नारदस्य च धीमतः ॥ ३४ ॥ तेषामधर्मं निघ्नानां दैत्यानां देवसत्तम ॥ पुरत्रयविनाशं च करिष्येऽहं न संशयः ॥ ३५ ॥ परन्तु ते महादैत्या मद्रक्ता दृढमानसाः ॥ अथ वक्ष्याम्येव स्युर्व्याजत्यक्तवृषोत्तमाः ॥ ३६ ॥ विष्णुर्हन्यात्परो वाथ यत्त्याजितवृषाः कृताः ॥ दैत्या मद्रक्तिरहितास्सर्वे त्रिपुरवासिनः ॥ ३७ ॥ इति शंभोस्तु वचनं श्रुत्वा सर्वे दिवौकसः ॥ विमनस्का बभूवुस्ते हरिश्चापि मुनीश्वर ॥ ३८ ॥ देवान् विष्णुमुदासीनान् दृष्ट्वा च भवकृद्विधिः ॥ कृतांजलिपुरश्शंभं ब्रह्मा वचनमब्रवीत् ॥ ३९ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ न किंचिद्विद्यते पापं यस्मात्त्वं योगवित्तमः ॥ परमेशः परब्रह्म सदा देवर्षिरक्षकः ॥ ४० ॥ तवैव शासनात्ते वै मोहिताः प्रेरको भवान् ॥ त्यक्तस्वधर्मत्वत्पूजाः परवध्यास्तथापि न ॥ ४१ ॥ अतस्त्वया महादेव सुरर्षिप्राणरक्षक ॥ साधूनां रक्षणार्थाय हंतव्या म्लेच्छजातयः ॥ ४२ ॥ राज्ञस्तस्य न तत्पापं विद्यते धर्मतस्तव ॥ तस्माद्रक्षेद्भिजान् साधून्कटाक्षे विशोधयेत् ॥ ४३ ॥ एवमिच्छेदिहान्यत्र राजा चेद्राज्यमात्मनः ॥ प्रभुत्वं सर्वलोकानां तस्माद्रक्षस्व माचिरम् ॥ ४४ ॥ मुनीन्द्रेशास्तथा यज्ञा वेदाश्शास्त्रादयोऽखिलाः ॥ प्रजास्ते देवदेवेश ह्यहं विष्णुरपि ध्रुवम् ॥ ४५ ॥ देवतासार्वभौमस्त्वं सम्राट् सर्वेश्वरः प्रभो ॥ परिवारस्तवैवैष हर्यादि सकलं जगत् ॥ ४६ ॥ युवराजो हरिस्तेऽज ब्रह्माहं ते पुरोहितः ॥ राजकार्यकरः शुक्रस्त्वदाज्ञापरिपालकः ॥ ४७ ॥ देवा अन्येऽपि सर्वेश तव शासनयन्त्रिताः ॥ स्वस्वकार्यकरा नित्यं सत्यं सत्यं न संशयः ॥ ४८ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ एतच्छ्रुत्वा वचस्तस्य ब्रह्मणः परमेश्वरः ॥ प्रत्युवाच प्रसन्नात्मा शंकरस्सुरपो विधिम् ॥ ४९ ॥ शिव उवाच ॥ ॥ हे ब्रह्मन् यद्यहं देवराजस्सम्राट् प्रकीर्तितः ॥ तत्प्रकारो न मे कश्चिद्दुर्हीयां यमिह प्रभुः ॥ ५० ॥ रथो नास्ति महादिव्यस्तादृक् सारथिना सह ॥ धनुर्बाणादिकं चापि संग्रामे जयकारकम् ॥ ५१ ॥ यमास्थाय धनुर्बाणान् गृहीत्वा योज्य वै मनः ॥ निहनिष्याम्यहं दैत्यान् प्रबलानपि संगरे ॥ ५२ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ अद्य सब्रह्मका देवास्संन्द्रोपेन्द्राः प्रहर्षिताः ॥ श्रुत्वा प्रभोस्तदा वाक्यं नत्वा प्रोचुर्महेश्वरम् ॥ ५३ ॥ देवा उचुः ॥ वयं भवाम देवेश तत्प्रकारा महेश्वर ॥ रथादिकास्तव स्वामिन्स ब्रह्मास्संगराय हि ॥ ५४ ॥ इत्युक्त्वा संहतास्सर्वे शिवेच्छामधिगम्य ह ॥ पृथगूचुः प्रसन्नास्ते कृतांजलिपुटास्सुराः ॥ ५५ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां पञ्चमे युद्धखण्डे शिवस्तुतिवर्णनं नाम षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ एतच्छ्रुत्वा तु सर्वेषां देवादीनां वचो

शि० पु०

॥ १८५ ॥

हरः ॥ अंगीचकार सुप्रीत्या शरण्यो भक्तवत्सलः ॥१॥ एतस्मिन्नंतरे देवी पुत्राभ्यां संयुता शिवा ॥ आजगाम मुने तत्र यत्र देवास्त्रितो हरः ॥२॥
अथागतां शिवां दृष्ट्वा सर्वे विष्णवादयो द्रुतम् ॥ प्रणेमुरतिनम्रास्ते विस्मिता गतसंप्रमाः ॥३॥ प्रोचुर्जयेति सद्राक्यं मुने सर्वे सुलक्षणम् ॥ तूष्णीमास
त्रजानंतस्तदागमनकारणम् ॥४॥ अथ सर्वैः स्तुता देवैर्देव्यद्रुतकुतूहला ॥ उवाच स्वामिनं प्रीत्या नानालीलाविशारदम् ॥५॥ ॥ देव्युवाच ॥
क्रीडमानं विभो पश्य षण्मुखं रविसंनिभम् ॥ पुत्रं पुत्रवतां श्रेष्ठं भूषितं भूषणैर्वरेः ॥६॥ इत्येवं लोकमात्रा च वाग्भिस्संबोधितश्शिवः ॥ न ययौ तृप्तिमी
शानः पिबन् स्कंदाननामृतम् ॥७॥ न सस्मारागतान्देत्यात्रिजतेजोनिपीडितान् ॥ स्कंदमालिङ्ग्य चाग्राय मुमोदाति महेश्वरः ॥८॥ जगदम्बाय तत्रैव
संमन्य प्रभुणा च सा ॥ स्थित्वा किञ्चित्समुत्स्थो नानालीलाविशारदा ॥९॥ ततस्सनंदी सह षण्मुखेन तया च सार्द्धं गिरिराजपुत्र्या ॥ विवेश शंभु
र्भवनं सुलीलः सुरैस्समस्तैरभिवंद्यमानः ॥१०॥ द्वारस्य पार्श्वतस्तस्थुर्देवदेवस्य धीमतः ॥ तेऽथ देवा महाव्यग्रा विमनस्का मुनेऽखिलाः ॥११॥
किं कर्तव्यं कं गंतव्यं कः स्यादस्मत्सुखप्रदः ॥ किं तु किं त्विति संजातं हा हताः स्मेति वादिनः ॥१२॥ अन्योन्यं प्रेक्ष्य शक्राद्या बभूवुश्चाति
विह्वलाः ॥ प्रोचुर्विकलवाक्यं ते धिक्कुर्वन्तो निजं विधिम् ॥१३॥ पापा वयमिहेत्यन्ये ह्यभाग्याश्चेति चापरे ॥ ते भाग्यवन्तो देत्येन्द्रा इति चान्ये
ऽब्रुवन् सुराः ॥१४॥ तस्मिन्नेवांतरे तेषां श्रुत्वा शब्दाननेकशः ॥ कुंभोदरो महातेजा दंडेनाताडयत्सुरान् ॥१५॥ दुद्रुवुस्ते भयाविष्टा देवा हाहेति
वादिनः ॥ अपतन्मुनयश्चान्ये विह्वलत्वं बभूव ह ॥१६॥ इंद्रस्तु विक्रलोऽतीव जानुभ्यामवनीं गतः ॥ अन्ये देवर्षयोऽतीव विक्रलाः पतिता भुवि
॥१७॥ सर्वे मिलित्वा मुनयस्सुराश्च सममाकुलाः ॥ सगता विधिद्वयोस्तु समीपं मित्रचेतसोः ॥१८॥ अहो विधिवलं चैतन्मुनयः कश्यप
न्यः ॥ वदन्ति स्म तदा सर्वे हरिं लोकभयापहम् ॥१९॥ अभाग्यान्न समाप्तं तु कार्यमित्यपरे द्विजाः ॥ कस्माद्विघ्नमिदं जातमित्यन्ये ह्यतिविस्मि
ताः ॥२०॥ इत्येवं वचनं श्रुत्वा कश्यपाद्युदितं मुने ॥ आश्वासयन्मुनीन् देवान् हरिर्वाक्यमुपाददे ॥२१॥ विष्णुरुवाच ॥ हे देवा मुनयस्सर्वे मद्वचा
शृणुतादरात् ॥ किमर्थं दुःखमापन्ना दुःखं तु त्यजताखिलम् ॥२२॥ महदाराधनं देवा न सुसाध्यं विचार्यताम् ॥ महदाराधने पूर्वं भवेद्दुःख
मिति श्रुतम् ॥ विज्ञाय दृढतां देवाः प्रसन्नो भवति ध्रुवम ॥२३॥ शिवस्सर्वगणाध्यक्षस्सहसा परमेश्वरः ॥ विचार्यतां हृदा सर्वैः कथं वश्यो भवे
दिति ॥२४॥ प्रणवं पूर्वमुच्चार्य नमः पश्चादुदाहरेत् ॥ शिवायेति ततः पश्चाच्छुभद्रयमतः परम् ॥२५॥ कुरुद्वयं ततः प्रोक्तं शिवाय च ततः
पुनः ॥ नमश्च प्रणवश्चैव मंत्रमेवं सदा बुधाः ॥२६॥ आवर्तयन् पुनर्युयं यदि शंभुकृते तदा ॥ कोटिमेकं तथा जप्त्वा शिवः कार्यं कर्ति

रुद्र सं०

पु० सं०

अ० ७

ष्यति ॥ २७ ॥ इत्युक्ते च तदा तेन हरिणा प्रभविष्णुना ॥ तथा देवाः पुनश्चकुर्ह्यस्याराधनं मुने ॥ २८ ॥ सं जज्ञाप हरिश्चापि सविधिश्शिवमानसः ॥
 देवानां कार्यसिद्धयर्थं मुनीनां च विशेषतः ॥ २९ ॥ मुहुः शिवेति भाषतो देवा धैर्यसमन्विताः ॥ कोटिसंख्यं तदा कृत्वा स्थितास्ते मुनिसत्तम ॥ ३० ॥ एतस्मि
 न्तरे साक्षाच्छिवः प्रादुरभूत्स्वयम् ॥ यथोक्तेन स्वरूपेण वचनं चेदमब्रवीत् ॥ ३१ ॥ श्रीशिव उवाच ॥ हे हरे हे विधे देवा मुनयश्च शुभ्रव्रताः ॥
 प्रसन्नोऽस्मि वरं ब्रूत जयेनानेन चेप्सितम् ॥ ३२ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ यदि प्रसन्नो देवेश जगदीश्वर शंकर ॥ सुरान् विज्ञाय विकलान् हन्यतां त्रिषु
 राणि च ॥ ३३ ॥ रक्षास्मान्परमेशान दीनबंधो कृपाकर ॥ त्वयैव रक्षिता देवास्सदापद्मो मुहुर्मुहुः ॥ ३४ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इत्युक्तं
 वचनं तेषां श्रुत्वा सहारिवेधसाम् ॥ विहस्यातस्तदा ब्रह्मन्महेशः पुनरब्रवीत् ॥ ३५ ॥ ॥ महेश उवाच ॥ हे हरे हे विधे देवा मुनयश्चाखिला
 वचः ॥ मदीयं शृणुतादृत्य नष्टं मत्वा पुरत्रयम् ॥ ३६ ॥ रथं च सारथिं दिव्यं कार्मुकं शस्त्रमुत्तमम् ॥ पूर्वमंगीकृतं सर्वमुपपादयताचिरम् ॥ ३७ ॥ हे
 विष्णो हे विधे त्वं हि त्रिलोकाधिपतिर्भुवम् ॥ सर्वसम्प्रादप्रकारं मे कर्तुमहसि यत्नतः ॥ ३८ ॥ नष्टं पुरत्रयं मत्वा देवसाहाय्यमित्युत ॥ करिष्यथः
 प्रयत्नेनाधिकृतो सर्गपालने ॥ ३९ ॥ अयं मन्त्रो महापुण्यो मत्प्रीतिजनकश्शुभः ॥ भुक्तिमुक्तिप्रदस्सर्वकामदश्शैवकावहः ॥ ४० ॥ धन्यो यशस्य
 आयुष्यः स्वर्गकामार्थिनां नृणाम् ॥ अपवर्गो ह्यकामानां मुक्तानां भुक्तिमुक्तिदः ॥ ४१ ॥ य इमं कीर्तयेन्मन्त्रं शुचिर्भूत्वा सदा नरः ॥ शृणुयाच्छ्रुत्वा
 श्रयेद्वापि सर्वान्कामानवाप्नुयात् ॥ ४२ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्य शिवस्य परमात्मनः ॥ सर्वे देवा मुदं प्रापुर्हरेर्ब्रह्माधिकं
 तथा ॥ ४३ ॥ सर्वदेवमयं दिव्यं रथं परमशोभनम् ॥ रचयामास विश्वार्थे विश्वकर्मा तदाज्ञया ॥ ४४ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसं
 हितायां पञ्चमे युद्धखंडे देवस्तुतिवर्णनं नाम सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ सनत्कुमार सर्वज्ञ शैवप्रवर सन्मते ॥ अद्भुतेयं कथा तात
 श्राविता परमेशितुः ॥ १ ॥ इदानीं रथनिर्माणं ब्रूहि देवमयं परम् ॥ शिवार्थं यत्कृतं दिव्यं धीमता विश्वकर्मणा ॥ २ ॥ सूत उवाच ॥ इत्याकर्ण्य वचस्तस्य
 व्यासस्य स मुनीश्वरः ॥ सनत्कुमारः प्रोवाच स्मृत्वा शिवपदांबुजम् ॥ ३ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ ॥ शृणु व्यास महाप्राज्ञ रथादेर्निर्मितिं
 मुने ॥ यथामतिं प्रवक्ष्येऽहं स्मृत्वा शिवपदाम्बुजम् ॥ ४ ॥ अथ देवस्य रुद्रस्य निर्मितो विश्वकर्मणा ॥ सर्वलोकमयो दिव्यो रथो यत्नेन

सि० पु०
॥ १८६ ॥

सादस्य ॥ ५ ॥ सर्वभूतमयश्चैव सौवर्णस्सर्वसंमतः ॥ रथांगं दक्षिणं सूर्यस्तद्दाम सोम एव च ॥ ६ ॥ दक्षिणं द्वादशारं हि षोडशारं तयोत्त-
रम् ॥ अरेषु तेषु विप्रेन्द्र आदित्या द्वादशैव तु ॥ ७ ॥ शशिनः षोडशारास्तु कला वामस्य सुव्रत ॥ ऋक्षाणि तु तथा तस्य वामस्यैव विप्र-
षणम् ॥ ८ ॥ ऋतवो नेमयः षट् च तयोर्वै विप्रपुंगव ॥ पुष्करं चांतरिक्षं वै रथनीडश्च मंदरः ॥ ९ ॥ अस्ताद्विद्वद्वादिस्तु
तावुभौ कूवरो स्मृतौ ॥ अधिष्ठानं महामेरुश्रयाः केशराचलाः ॥ १० ॥ वेगस्संवत्सरास्तस्य अथने चक्रसंगमौ ॥ मुहूर्ता बंधुरास्तस्य
शम्याश्चैव कलाः स्मृताः ॥ ११ ॥ तस्य काष्ठाः स्मृता घोणाश्चाक्षदंडाः क्षणाश्च वै ॥ निमेषाश्चानुकर्षाश्च ईषाश्चानुलगाः स्मृताः ॥ १२ ॥ योर्वह्णं
थस्यास्य स्वर्गमोक्षतावुभौ ध्वजौ ॥ युगान्तकोटितौ तस्य भ्रमकामदुघौ स्मृतौ ॥ १३ ॥ ईषादंडस्तथा व्यक्तं वृद्धिस्तस्यैव नडगलः ॥
कोणास्तस्याप्यहंकरो भूतानि च बलं स्मृतम् ॥ १४ ॥ इन्द्रियाणि च तस्यैव भूषणानि समेततः ॥ श्रद्धा च गतिरस्यैव रथस्य मुनिसत्तम
॥ १५ ॥ तदानीं भूषणान्येव षडंगान्युपभूषणम् ॥ पुराणन्यायमीमांसाधर्मशास्त्राणि सुव्रताः ॥ १६ ॥ बलाशया वराश्चैव सर्वलक्षण
संयुताः ॥ मंत्रा घंटाः स्मृतास्तेषां वर्णपादास्तदाश्रमाः ॥ १७ ॥ अथो बन्धो ह्यनन्तस्तु सहस्रफणभूषितः ॥ दिशः पादा रथस्यास्य तथा चोप
दिशश्च ह ॥ १८ ॥ पुष्कराद्याः पताकाश्च सौवर्णा रत्नभूषिताः ॥ समुद्रास्तस्य चत्वारो रथकंबलिनस्मृताः ॥ १९ ॥ गंगाद्यास्सरितः
श्रेष्ठाः सर्वाभरणभूषिताः ॥ चामरासक्तहस्ताग्रास्सर्वास्त्रीरूपशोभिताः ॥ २० ॥ तत्र तत्र कृतस्थानाः शोभयांचक्रिरे रथम् ॥ आव
हाद्यास्तथा सप्त सोपानं हैममुत्तमम् ॥ २१ ॥ लोकालोकाचलस्तस्योपसोपानास्समंततः ॥ विषमश्च तथा बाह्यो मानसादिस्तु शोभनः
॥ २२ ॥ पाशास्समंततस्तस्य सर्वे वर्षाचलास्मृताः ॥ तलास्तस्य रथस्याथ सर्वे तलनिवासिनः ॥ २३ ॥ सारथिर्भगवान्ब्रह्मा देवा रश्मिवराः
स्मृताः ॥ प्रतोदो ब्रह्मणस्तस्य प्रणवो ब्रह्मदेवतम् ॥ २४ ॥ अकारश्च महच्छत्रं मंदरः पार्श्वदंडभाक् ॥ शैलेन्द्रः कार्मुकं तस्य ज्या मुजंगा
धिपस्स्वयम् ॥ २५ ॥ घंटा सरस्वती देवी धनुषः श्रुतिरूपिणी ॥ इषुर्विष्णुर्भहातेजास्त्वग्निश्शल्यं प्रकीर्तितम् ॥ २६ ॥ ह्यास्तस्य
तथा प्रोक्ताश्चत्वारो निगमा मुने ॥ ज्योतींषि भूषणं तेषामवशिष्टान्यतः परम् ॥ २७ ॥ अनीकं विषसंभूतं वायवो वाजकास्मृताः ॥

ऋपयो व्यासमुख्याश्च वाहवाहास्तथाभवन् ॥ २८ ॥ स्वल्पाक्षरेस्संब्रवीमि किं बहुतया मुनीश्वर ॥ ब्रह्मांडे चैव यत्किंचिद्वस्तु तदे रथे
 स्मृतम् ॥ २९ ॥ एवं सम्यक्कृतस्तेन धीमता विश्वकर्मणा ॥ स रथादिप्रकारो हि ब्रह्मविष्णवाज्ञया शुभः ॥ ३० ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे
 द्वितीयायां रुद्रसंहितायां पञ्चमे युद्धखंडे रथादियुद्धप्रकारवर्णनं नामाष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ ॥ ईदृग्भिर्धं महादिव्यं
 नानाश्चर्यमयं रथम् ॥ संनह्य निगमानश्वांस्तं ब्रह्मा प्रार्पयच्छिवम् ॥ १ ॥ शंभवेऽसौ निवेद्याधिरोपयामास शूलिनम् ॥ बहुशः प्रार्थ्य देवेशं विष्ण्वा
 दिसुरसंमतम् ॥ २ ॥ ततस्तस्मिन्नथे दिव्ये रथप्रकारसंगुते ॥ सर्वदेवमयः शंभुरुरोह महाप्रभुः ॥ ३ ॥ ऋषिभिः स्तूयमानश्च देवगंधर्वपन्नगेः ॥
 विष्णुना ब्रह्मणा चापि लोकपालैर्वभूव ह ॥ ४ ॥ उपावृतश्चाप्सरसां गणैर्गीतविशारदैः ॥ शुशुभे वरदंशश्चभुस्स तं प्रेक्ष्य च सारथिम् ॥ ५ ॥ तस्मिन्नारो
 हति ग्धं कल्पितं लोकसंभृतम् ॥ शिरोभिः पतिता भूमौ तुरंगा वेदसंभवाः ॥ ६ ॥ चचाळ वसुधा चेलुस्सकलाश्च महीधराः ॥ ऋक्पे सहसा
 शेषोऽसोढा तद्धारमातुरः ॥ ७ ॥ अथाधः स रथस्यास्य भगवान्धरणीधरः ॥ वृषेन्द्रहृषी चोत्थाय स्थापयामास वै क्षणम् ॥ ८ ॥ क्षणांतरे वृष
 न्द्रोऽपि जानुभ्यामगमद्गम ॥ रथाहटमहेशस्य मुतेजस्सोदुमक्षमः ॥ ९ ॥ अर्भीषुहस्तो भगवानुद्यम्य च हयांस्तदा ॥ स्थापयामास देवस्य वच
 नाद्वै रथं वरुण ॥ १० ॥ ततोऽसौ नोदयामास मनोमारुतरंहसः ॥ ब्रह्मा हयान्वेदमया ब्रह्मात्रथवरेस्थितः ॥ ११ ॥ पुराण्युद्दिश्य वै त्रीणि तेषां
 ग्वस्थानि तानि हि ॥ अविष्टिते महेशे नृ दानवानां तरग्विनाम् ॥ १२ ॥ अथाह भगवाद्बुद्धो देवानालोक्य शंकरः ॥ पशुनामाधिपत्यं मे धर्द्धं हन्मि
 ततोऽसुरान् ॥ १३ ॥ पृथक् पशुत्वं देवानां तथान्येषां सुरोत्तमाः ॥ कल्पयित्वैव वध्यास्ते नान्यथा दैन्यसत्तमाः ॥ १४ ॥ ॥ सनत्कुमार
 उवाच ॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्य देवदेवस्य धीमतः ॥ विषादमगमन्सर्वे पशुत्वं प्रतिशंकिताः ॥ १५ ॥ तेषां भावमथ ज्ञात्वा देवदेवोऽम्बिकापतिः ॥
 विहस्य कृपया देवाञ्छंभुस्तानिदमब्रवीत् ॥ १६ ॥ ॥ शंभुरुवाच ॥ मा वोऽस्तु पशुभावेऽपि पातो विबुधसत्तमाः ॥ श्रूयतां पशुभावस्य विमोक्षः
 क्रियतां च सः ॥ १७ ॥ यो वै पाशुपतं दिव्यं चरिष्यति स मोक्षयति ॥ पशुत्वादिति सत्यं वः प्रतिज्ञातं समाहिताः ॥ १८ ॥ ये चाप्यन्ये करिष्यन्ति
 व्रतं पाशुपतं मम ॥ मोक्षयति ते न संदेहः पशुत्वात्सुरसत्तमाः ॥ १९ ॥ नैष्ठिकं द्वादशाब्दं वा तदहं वर्षकत्रयम् ॥ शुश्रूषां कास्येवस्तु स पशु
 त्वाद्विमुच्यते ॥ २० ॥ तस्मात्परमिदं दिव्यं चरिष्यथ सुरोत्तमाः ॥ पशुत्वान्मोक्षयथ तदा कृम्यमत्र न संशयः ॥ २१ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥
 इत्याह्वय्य वचस्तस्य महेशस्य परात्मनः ॥ तथेति चाबुन्देवा हरिर्ब्रह्मादयस्तथा ॥ २२ ॥ तस्मादेव पशुत्वस्यैव देवासुरव्याः प्रभोः ॥ २३ ॥

शि० पु०

॥ १८७ ॥

तिथ्येव पशुपाशविमोचकः ॥ २३ ॥ तदा पशुपतीत्येतत्तस्य नाम महेशितुः ॥ प्रसिद्धमभवद्भवा सर्वलोकेषु शर्मदम् ॥ २४ ॥ मुदा जयेति भाषत
स्सर्वे देवर्षयस्तदा ॥ अमुदंश्चाति देवेशो ब्रह्मा विष्णुः परेऽपि च ॥ २५ ॥ तस्मिन् समये यच्च रूपं तस्य महात्मनः ॥ जातं तद्रणितुं शक्यं न
हि वर्षशतैरपि ॥ २६ ॥ एवं विधो महेशानो महेशान्यखिलेश्वरः ॥ जगाम त्रिपुरं हंतुं सर्वेषां सुखदायकः ॥ २७ ॥ तं देवदेवं त्रिपुरं निहतुं तदा तु
सर्वे तु रविप्रकाशाः ॥ गजैर्हयैस्सिंहवै रथैश्च वृषैर्ययुस्तेऽमराजमुख्याः ॥ २८ ॥ हलैश्च शालैर्मुशैर्भुगुण्डैर्गिरीन्द्रकल्पैर्गिरिसंनिभाश्च ॥ नानायु
धैस्संयुतबाहवस्ते ततो नु हृष्टाः प्रययुस्सुरेशाः ॥ २९ ॥ नानायुधाढ्याः परमप्रकाशा महोत्सवाश्शंभुजयं वदंतः ॥ ययुः पुरस्तस्य महेश
स्य तदेन्द्रपद्मोद्भवविष्णुमुख्याः ॥ ३० ॥ जहृषुर्भुनयस्सर्वे दडहस्ता जटाधराः ॥ ववृषुः पुष्पवर्षाणि खेचरास्सिद्धचाग्णाः ॥ ३१ ॥ पुत्रत्रयं च
विप्रेन्द्रा व्रजन्सर्वे गणेश्वराः ॥ तेषां संख्यां च कः कर्तुं समर्थो वच्मि कांश्चन ॥ ३२ ॥ गणेश्वरैर्देवगणेश्व भृंगी समावृतस्सर्वगणेन्द्रवर्यः ॥ जगाम
योगास्त्रिपुरं निहतुं विमानमारुह्य यथा महेन्द्रः ॥ ३३ ॥ केशो विगतवासश्च महाकेशो महाज्वरः ॥ सोमवल्लीसपणाश्च सोमपस्सनकस्तथा ॥
॥ ३४ ॥ सोमधृक् सूर्यवर्चाश्च सूर्यप्रेषणकस्तथा ॥ सूर्याक्षस्सुरिनामा च सुरस्सुन्दर एव च ॥ ३५ ॥ प्रस्कंदः कुन्दरश्चंडः कंपनश्चातिकंपनः ॥
इन्द्रश्चेन्द्रजवश्चैव यंता हिमकरस्तथा ॥ ३६ ॥ शताक्षश्चैव पंचाक्षः सहस्राक्षो महोदरः ॥ सतीजहुश्शतास्यश्च रंकः कर्पूरपूतनः ॥ ३७ ॥ द्विशिख
स्त्रिशिखश्चैव तथाहंकारकाकः ॥ अजवत्क्रोऽष्टवंत्क्रश्च हयवक्रोऽर्धवक्रकः ॥ ३८ ॥ इत्याद्या गणपा वीरा बहवोऽपरिमेयकाः ॥ प्रययुः परिवार्येशं लक्ष्य
लक्षणवर्जिताः ॥ ३९ ॥ समावृत्य महादेव तदापुस्ते पिनाकिनम् ॥ दग्धुं समर्था मनसा क्षणेन सचराचरम् ॥ ४० ॥ दग्धुं जगत्सर्वमिदं समर्थाः
किं तत्र दग्धुं त्रिपुरं पिनाकी ॥ रथेन किं चात्र शरेण तस्य गणेश्व किं देवगणेश्व शंभोः ॥ ४१ ॥ स एव दग्धुं त्रिपुराणि तानि देवद्विषां व्यास
पिनाकपाणिः ॥ स्वयंगतस्तत्र गणेश्व सार्द्धं निजैस्सुराणामपि सोऽद्भुतोतिः ॥ ४२ ॥ किं तत्र ऋणं चान्यद्वच्मि ते ऋषिसत्तम ॥ लोकेषु ख्याप
नार्थं वै यशः परमलापहम् ॥ ४३ ॥ अन्यच्च कारणं हेतुदुष्टानां प्रत्ययाय वै ॥ सर्वेष्वपि च देवेषु यस्मान्नान्यो विशिष्यते ॥ ४४ ॥ इति श्री
शिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां पञ्चमे युद्धखंडे शिवयात्रावर्णनं नाम नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ अथ शंभुर्माहादेवो
रथस्थस्सर्वसंयुतः ॥ त्रिपुरं सकलं दग्धुमुद्यतोऽभूत्सुराद्रिषाम् ॥ १ ॥ शीर्षं स्थानकमास्थाय संधाय च शरोत्तमम् ॥ सज्जं तत्कार्षुर्कं कृत्वा प्रत्यालीढं
महाद्रुतम् ॥ २ ॥ निवेश्य दृढमुष्टौ च दृष्टिं दृष्टौ निवेश्य च ॥ अतिष्ठन्निश्चलस्तत्र शतं वर्षमहस्रकम् ॥ ३ ॥ ततोऽद्भुष्टे गणाध्यक्षस्स तुदत्यनिशं स्थितः ॥

रुद्र सं०

यु० ख०

अ०

न लक्ष्यं विविशुस्तीनि पुसप्यस्य त्रिशूलिनः ॥ ३ ॥ ततोऽन्तरिक्षादशृणोद्धनुर्बाणधरो हरः ॥ मुजकेशो विहृपाक्षो वाचं पस्मशोभनाम् ॥ ५ ॥ भो
 यो न यावद्भगवन्नर्चितोऽसौ विनायकः ॥ पुराणि जगदांशो सांप्रतं न हनिष्यति ॥ ६ ॥ एतच्छ्रुत्वा तु वचनं गजचक्रमपूजयत् ॥ भद्रकाली
 समाहूय ततोऽधकनिपूदनः ॥ ७ ॥ तस्मिन् संपूजिते हार्तात्पास्तुष्टे पुस्सरे ॥ विनायके ततो व्यामि ददर्श भगवान्हरः ॥ ८ ॥ पुगणि त्रीणि
 दैत्यानां तारकाणां महात्मनाम् ॥ यथातथं हि युक्तानि केचिदित्थं वदन्ति ह ॥ ९ ॥ परब्रह्मणि देवेश सर्वोपास्ये महेश्वरे ॥ अन्यप्रसादतः कार्यं
 सिद्धिर्घटति नेति हि ॥ १० ॥ स स्वतंत्रः परं ब्रह्म समुणो निगुणोऽपि ह ॥ अलक्ष्यस्सकलेस्त्वामी परमात्मा निरंजनः ॥ ११ ॥ पंचदेवात्मकः
 पंचदेवोपास्यः परः प्रभुः ॥ तस्योपास्यो न कोऽप्यस्ति स एवोपास्य आलयम् ॥ १२ ॥ अथ वा लीलया तस्य सर्वं संघटते मुने ॥ चरितं देव
 देवस्य वग्दातुर्महेशितुः ॥ १३ ॥ तस्मिन् स्थिते महादेवे पूजयित्वा गणाधिपम् ॥ पुराणि तत्र कालेन जग्मुरेकत्वमाशु वै ॥ १४ ॥ एकीभावं मुने
 तत्र त्रिपुरे समुपागते ॥ दभूत तुमुलो इषो देवादीनां महात्मनाम् ॥ १५ ॥ ततो देवगणास्सर्वे सिद्धाश्च परमर्षयः ॥ जयेति वाचो
 मुमुक्षुः स्तुवंतश्चाष्टमूर्तिनम् ॥ १६ ॥ अथाहंति तदा ब्रह्मा विष्णुश्च जगतां पतिः ॥ समयोऽपि समायातो दैत्यानां वधकमणः ॥
 १७ ॥ तेषां तारकपुत्राणां त्रिपुराणां महेश्वर ॥ देवकार्यं कुरु विभो एकत्वमपि चागतम् ॥ १८ ॥ यावन्न यान्ति देवेश विप्रयोगं
 पुगणि वै ॥ तावद्भागं विमुचश्च त्रिपुरं भस्मसात्कुरु ॥ १९ ॥ अथ सज्यं धनुः कृत्वा शर्वस्मभ्याय तं शम् ॥ पूज्य पाशुपतास्त्रं स त्रिपुरं समचितयत् ॥
 २० ॥ अथ देवो महादेवो वग्लीलाविशारदः ॥ केनापि कारणेनात्र सावज्ञ तदवैक्षत ॥ २१ ॥ पुत्रयं विहृपाक्षः कर्तुं तद्वस्मसात्क्षणान् ॥ समर्थः परमे
 शानो मीनातु च सतांगतिः ॥ २२ ॥ दग्धुं समर्थो देवेशो वीक्षणन जगन्नयम् ॥ अस्मद्यशोविवृद्धयथ शरं मोक्षुमिहार्हसि ॥ २३ ॥ इति स्तुतोऽमरैस्स
 र्वैर्विष्ण्वादिविधिभिस्तदा ॥ दग्धुं पुत्रयं तद्वै साणेनैच्छन्महेश्वरः ॥ २४ ॥ अभिलाख्यमुद्रते तु विहृष्य धनुरद्भुतम् ॥ कृत्वा ज्यातलनिर्घोषं नाद
 पत्यन्तदुस्महम् ॥ २५ ॥ आत्मनो नात्र विश्राव्य समाभाष्य महासुगन् ॥ मार्तण्डकोटिवपुषं कांडमुग्रो मुमोच ह ॥ २६ ॥ ददाह त्रिपुरस्थास्तान्दे
 न्द्रांश्चान्विमलापहः ॥ स आशुगो विष्णुमयो वह्निशल्यो महाज्वलन् ॥ २७ ॥ ततः पुगणि दग्धानि चतुर्जलधिमैखलाम् ॥ गतानि युगपद्धूमि त्रीणि
 दग्धानि भस्मशः ॥ २८ ॥ दैत्यास्तु शतशो दग्धान्स्य वागस्थवह्निना ॥ हाहाकारं प्रकुर्वंतश्शिवपूजाव्यतिक्रमात् ॥ २९ ॥ तारकाक्षस्तु निर्द
 ग्धो भ्रातृभ्यां सहितोऽभवत् ॥ सस्मार स्वप्रभुं देवं शंकरं भक्तवत्सलम् ॥ ३० ॥ भक्त्या परमया युक्तः प्रलपन् विविधा गिरः ॥ महादेवं समुद्दीक्ष्य

श्रीः ५०

॥ ३८८ ॥

मनसा तमुवाच सः ॥ ३१ ॥ तारकाश्च उवाच ॥ भव ज्ञातोऽसि तुष्टोऽसि यद्यस्मान् सह बंधुभिः ॥ तेन सत्येन भूयोऽपि कदा त्वं प्रदहिष्यसि ॥ ३२ ॥
दुर्लभं लब्धमस्माभिर्यदप्राप्यं सुरासुरैः ॥ त्वद्भावभाविता बुद्धिर्जातेजाते भवत्विति ॥ ३३ ॥ इत्येवं विबुवंतस्ते दानवास्तेन वद्विना ॥ शिवाज्ञया
द्रुतं दग्धा भस्मसादभवन्मुने ॥ ३४ ॥ अन्येऽपि बाला वृद्धाश्च दानवास्तेन वद्विना ॥ शिवाज्ञया द्रुतं व्यास निर्दग्धा भस्मसात्कृताः ॥ ३५ ॥
स्त्रियो वा पुरुषा वापि वाहनानि च तत्र ये ॥ सर्वे तेनाग्निना दग्धाः कल्पान्ते तु जगद्यथा ॥ ३६ ॥ भर्तृन्कण्ठगतान्हित्वा काश्चिद्दग्धा वरुणियः ॥
काश्चित्सुताः प्रमत्ताश्च रतिश्रान्ताश्च योषितः ॥ ३७ ॥ अर्द्धेदग्धा विबुद्धाश्च बभ्रुमुर्मोहमूर्च्छिताः ॥ तेन नासीत्सुसूक्ष्मोऽपि घोरत्रिपुरवद्विना ॥ ३८ ॥
अविदग्धो विनिर्मुक्तः स्थावरो जंगमोऽपि वा ॥ वर्जयित्वा मयं दत्तं विश्वकर्माणमव्ययम् ॥ ३९ ॥ अविदग्धं तु देवानां रक्षितं शंभुतेजसा ॥ विपत्का
लेऽपि सद्भक्तं महेशशरणागतम् ॥ ४० ॥ सन्निपातो हि येषां नो विद्यते नाशकारकः ॥ दैत्यानामन्यसत्त्वानां भावाभावे कृताकृते ॥ ४१ ॥ तस्माद्यत्न
स्तुसंभाव्यः सद्भिः कर्तव्य एव हि ॥ गर्हणात्क्षीयते लोको न तत्कर्म समाचरेत् ॥ ४२ ॥ न संयोगो यथा तेषां भूयास्त्रिपुरवासिनाम् ॥ मतमेतद्दि
सर्वेषां देवाद्यदि यतो भवेत् ॥ ४३ ॥ ये पूजयंतस्तत्रापि दैत्या रुद्रं सवाधवाः ॥ गात्रपत्यं ययुस्सर्वे शिवपूजाविधेर्बलात् ॥ ४४ ॥ इति श्रीशिवमहा
पुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां पञ्चमे युद्धखण्डे त्रिपुरदाहवर्णनं नाम दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ व्यास उवाच ॥ ब्रह्मपुत्र महाप्राज्ञ धन्यस्त्वं शिव
सत्तम ॥ किमकार्षुस्ततो देवा दग्धे च त्रिपुरेऽखिलाः ॥ ११ ॥ मयः कुत्र गतो दग्धो पतयः कुत्र ते गताः ॥ तत्सर्वं मे समाचक्ष्व यदि शंभुकथाश्रयम्
॥ २ ॥ सूत उवाच ॥ इत्याकर्ण्य व्यासवाक्यं भगवान्भवकृत्सुतः ॥ सनत्कुमारः प्रोवाच शिवपादयुगं स्मरन् ॥ ३ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥
शृणु व्यास महाबुद्धे पाराशर्य्य महेशितुः ॥ चरितं सर्वपापघ्नं लोकलोलानुसारिणः ॥ ४ ॥ महेश्वरेण सर्वस्मिन्त्रिपुरे दैत्यसंकुले ॥ दग्धे विशेषतस्तत्र
विस्मितास्तेऽभवन्सुराः ॥ ५ ॥ न किंचिद्ब्रुवन्देवाः सेन्द्रोपेन्द्रादयस्तदा ॥ महातेजस्विनं रुद्रं सर्वे वीक्ष्य स संभ्रमाः ॥ ६ ॥ महाभयंकरं रौद्रं प्रज्व
लंतं दिशो दश ॥ कोटिसूर्यप्रतीकाशं प्रलयानलसन्निभम् ॥ ७ ॥ भयादेवं निरीक्ष्यैव देवीं च हिमवत्सुताम् ॥ बिभ्यरे निखिला देवप्रमुखास्तान्
राजताः ॥ ८ ॥ दृष्ट्वानीकं तदा भीतं देवानामृषिपुंगवाः ॥ न किंचिद्ब्रुवन्संतस्थुः प्रणमुस्ते समंततः ॥ ९ ॥ अथ ब्रह्मापि संभीतो दृष्ट्वा रूपं च
शांकरम् ॥ तुष्टाव तुष्टहृदयो देवैस्सह समाहितः ॥ १० ॥ विष्णुना च संभीतेन देवदेवं भवं हरम् ॥ त्रिपुरारिं सगिरिजं भक्ताधीनं महेश्वरम् ॥ ११ ॥
ब्रह्मोवाच ॥ देवदेव महादेव भक्तानुग्रहकारक ॥ प्रसीद परमेशान सर्वदेवहितप्रद ॥ १२ ॥ प्रसीद जगतां नाथ प्रसीदानंददायक ॥ प्रसीद शंकर

रुद्र सं० ३

यु० ख० ५

अ० ३३

३१२

॥ ३८८ ॥

स्वामिन् प्रसीद परमेश्वर ॥ १३ ॥ ॐकाराय नमस्तुभ्यं काक्यनाटक ॥ प्रसीद सर्वदेवेश त्रिपुरघ्न महेश्वर ॥ १४ ॥ नानावाच्याय देवाय वरप्रण
 प्रिय शंकर ॥ अगुणाय नमस्तुभ्यं प्रकृतेः पुरुषात्परा ॥ १५ ॥ निर्विकाराय नित्याय नित्यनृपाय भास्वते ॥ निरंजनाय दिव्याय त्रिगुणाय नमोऽस्तुते ॥
 ॥ १६ ॥ सगुणाय नमस्तुभ्यं स्वर्गेशाय नमोऽस्तुते ॥ सदाशिवाय शांताय महेशाय पिनाकिने ॥ १७ ॥ सर्वज्ञाय शरण्याय सद्योजाताय ते नमः ॥ वामदेवाय
 रुद्राय तदाप्यपुरुषाय च ॥ १८ ॥ अघोराय सुसेव्याय भक्ताधीनाय ते नमः ॥ ईशानाय वरेण्याय भक्तानंदप्रदायिने ॥ १९ ॥ रक्षरक्ष महादेव भीतान्नस्स
 कलामराम् ॥ दग्ध्वा च त्रिपुरं सर्वे कृतार्था अमराः कृताः ॥ २० ॥ स्तुत्वैव देवतांस्सर्वा नमस्कारं पृथक्पृथक् ॥ चक्रुस्ते परमप्रीता ब्रह्माद्यास्तु
 सदाशिवम् ॥ २१ ॥ अथ ब्रह्मा स्वयं देवं त्रिपुराणि महेश्वरम् ॥ तुष्टाव प्रणतो भूत्वा नतस्कंधः कृतांजलिः ॥ २२ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ भगवन्देव देवेश
 त्रिपुरांस्तु शंकर ॥ त्वयि भक्तिः पण मेऽस्तु महादेवानपायिनी ॥ २३ ॥ सर्वदा मेऽस्तु सात्थ्यं तव देवेश शंकर ॥ अनुकूलो
 भव विभो सदा त्वं परमेश्वर ॥ २४ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ ॥ इति स्तुत्वा विधिश्शंभुं भक्तवत्सलमानतः ॥ विरगम नतस्कंधः कृतांजलि
 रुद्रार्धीः ॥ २५ ॥ जनार्दनोऽपि भगवान् नमस्कृत्य महेश्वरम् ॥ कृतांजलिपुटो भूत्वा तुष्टाव च महेश्वरम् ॥ २६ ॥ विष्णुरुवाच ॥
 देवाधीश महेशान दीनबंधो कृपाकर ॥ प्रसीद परमेशान कृपां कुरु नतप्रिय ॥ २७ ॥ निर्गुणाय नमस्तुभ्यं पुनश्च सगुणाय च ॥ पुनः
 प्रकृतिरूपाय पुनश्च पुरुषाय च ॥ २८ ॥ पश्चाद्गुणस्वरूपाय नतो विश्वात्मने नमः ॥ भक्तिप्रियाय शांताय शिवाय परमात्मने ॥
 ॥ २९ ॥ सदाशिवाय रुद्राय जगतां पतये नमः ॥ त्वयि भक्तिर्दृढा मेऽद्य वर्द्धमाना भवत्विति ॥ ३० ॥ सनत्कुमार उवाच ॥
 इत्युक्त्वा विरगमासौ शैवप्रवरसत्तमः ॥ सर्वे देवाः प्रणम्योत्तनस्तं परमेश्वरम् ॥ ३१ ॥ देवा ऊचुः ॥ देवनाथ महादेव करुणाकर
 शंकर ॥ प्रसीद जगतां नाथ प्रसीद परमेश्वर ॥ ३२ ॥ प्रसीद सर्वकर्ता त्वं नमामस्त्वां वयं मुदा ॥ त्वयि भक्तिर्दृढास्माकं नित्यं
 स्यादनपायिनी ॥ ३३ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इतिस्तुतश्च देवेशो ब्रह्मणा हरिणामरेः ॥ प्रत्युवाच प्रसन्नात्मा शंकरो लोकशंकरः
 ॥ ३४ ॥ शंकर उवाच ॥ हे विध हे हर देवाः प्रसन्नोऽस्मि विशेषतः ॥ मनोऽभिलषितं व्रत वरं सर्वं विचारतः ॥ ३५ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥
 इत्युक्तं वचनं श्रुत्वा हरिण मुनिमनम ॥ प्रत्युचुस्सर्वदेवाश्च प्रसन्नेनान्तरात्मना ॥ ३६ ॥ सर्वे देवा ऊचुः ॥ यदि प्रसन्नो भगवन् यदि देवो
 वास्त्वया ॥ देवदेवेश चास्मभ्यं ज्ञात्वा दामान्निह नभ्सुगन् ॥ ३७ ॥ यदा दुःखं तु देवानां संभवेदेवसत्तम ॥ तदा त्वं प्रकटो भूत्वा दुःखं

शि० पु०
॥ १८९ ॥

नाशय सर्वदा ॥ ३८ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इत्युक्तो भगवान्ब्रह्मो ब्रह्मणा हरिणामरैः ॥ युगपत्प्राह तुष्टात्मा तथत्यस्तु निरंतरम् ॥
॥ ३९ ॥ स्तवैरेतैश्च तुष्टोऽस्मि दास्यामि सर्वदा ध्रुवम् ॥ यदभीष्टतमं लोके पठतां शृण्वतीं सुगः ॥ ४० ॥ इत्युक्त्वा शंकरः प्रीतो देवदुःख
हरस्सदा ॥ सर्वदेवप्रियं यद्व तत्सर्वं च प्रदत्तवान् ॥ ४१ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां पञ्चमे युद्धखंडे देवस्तुति
वर्णनं नामैकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ एतस्मिन्नंतरे शंभुं प्रसन्नं वीक्ष्य दानवः ॥ तत्राजगाम सुप्रीतो मयोऽदग्धः
कृपाबलात् ॥ १ ॥ प्रणनाम हरं प्रीत्या सुगनन्यानपि ध्रुवम् ॥ कृतांजलिर्नतस्कंधः प्रणनाम पुनश्शिवम् ॥ २ ॥ अथोत्थाय शिवं
दृष्ट्वा प्रेम्णा गद्गदमुस्वरः ॥ तुष्टाव भक्तिपूर्णात्मा स दानववरो मयः ॥ ३ ॥ मय उवाच ॥ देवदेव महादेव भक्तवत्सल शंकर ॥
कल्पवृक्षस्वरूपोऽसि सर्वपक्षविवर्जितः ॥ ४ ॥ ज्योतीरूपो नमस्तेऽस्तु विश्वरूप नमोऽस्तु ते ॥ नमः पूतात्मने तुभ्यं पावनाय नमोनमः ॥ ५ ॥ चित्र
रूपाय नित्याय रूपातीताय ते नमः ॥ दिव्यरूपाय दिव्याय सुदिव्याकृतये नमः ॥ ६ ॥ नमः प्रणतसर्वार्तिनाशकाय शिवात्मने ॥ कर्त्रे भर्त्रे च
संहर्त्रे त्रिलोचना नमोनमः ॥ ७ ॥ भक्तिगम्याय भक्तानां नमस्तुभ्यं कृपालवे ॥ तपस्सत्फलदात्रे ते शिवाकांत शिवेश्वर ॥ ८ ॥ न जानामि
स्तुतिं कर्तुं स्तुतिप्रिय परेश्वर ॥ प्रसन्नो भव सर्वेश पाहि मां शरणागतम् ॥ ९ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इत्याकर्ण्य मयोक्तां हि संस्तुतिं
परमेश्वरः ॥ प्रसन्नोऽभूद् द्विजश्रेष्ठ मयं प्रोवाच चादरात् ॥ १० ॥ ॥ शिव उवाच ॥ वरं ब्रुहि प्रसन्नोऽहं मय दानवसत्तम ॥ मनोऽभिलिषितं यत्ते
तदास्यामि न संशयः ॥ ११ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ श्रुत्वा शिवं वचश्शंभोस्स मयो दानवर्षभः ॥ प्रत्युवाच प्रभुं नत्वा नतस्कंधः कृतांजलिः ॥
॥ १२ ॥ ॥ मय उवाच ॥ देवदेव महादेव प्रसन्नो यदि मे भवान् ॥ वरयोग्योऽस्म्यहं चेद्धि स्वभक्तिं देहि शाश्वतीम् ॥ १३ ॥ स्वभक्तेषु सदा
सख्यं दीनेषु च दयां सदा ॥ उपेक्षामन्यजीवेषु खलेषु परमेश्वर ॥ १४ ॥ कदापि नासुरो भावो भवेन्मम महेश्वर ॥ निर्भयः स्यां सदा नाथ भग्न
स्त्वद्भजने शुभे ॥ १५ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इति संप्रार्थ्यमानस्तु शंकरः परमेश्वरः ॥ प्रत्युवाच मयं नाथः प्रसन्नो भक्तवत्सलः ॥ १६ ॥
महेश्वर उवाच ॥ दानवर्षभ घन्यस्त्वं मद्भक्तो निर्विकारवान् ॥ प्रदत्तास्ते वरास्सर्वेऽभीप्सिता ये तवाधुना ॥ १७ ॥ गच्छ त्वं वितलं लोकं
रमणीयं दिवोऽपि हि ॥ समेतः परिवारेण निजेन मम शासनात् ॥ १८ ॥ निर्भयस्तत्र संतिष्ठ संहृष्टो भक्तिमान्सदा ॥ कदापि नासुरो भावो भवि
ष्यति मदाज्ञया ॥ १९ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इत्याज्ञां शिरसाधाय शंकरस्य महात्मनः ॥ तं प्रणम्य सुराश्चापि वितलं प्रजगाम सः ॥ २० ॥

रुद्र सं० २
पु० खं० ५
अ० १२

॥ १८९ ॥

एतस्मिन्नंतरे ते वै मुण्डिनश्च समागताः ॥ प्रणम्योच्चैः तान्सर्वान्विष्णुब्रह्मादिकान् सुरान् ॥ २१ ॥ कुत्र याम वयं देवाः कर्म किं करवामहे ॥ आह्वा
 पयत नः शीघ्रं भवदादेशकारकान् ॥ २२ ॥ कृतं दुष्कर्म चास्माभिर्हरे हे विधे सुराः ॥ दैत्यानां शिवभक्तानां शिवभक्तिर्विनाशिता ॥ २३ ॥
 कोटिकल्पानि नरके नो वासस्तु भविष्यति ॥ नोद्धारो भविता नूनं शिवभक्तविरोधिनाम् ॥ २४ ॥ परन्तु भवदिच्छात इदं दुष्कर्म नः कृतम् ॥
 तच्छांतिं कृपया ब्रूत वयं वः शरणागताः ॥ २५ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ तेषां तद्रचनं श्रुत्वा विष्णुब्रह्मादयस्सुराः ॥ अब्रुवन्मुण्डिनस्तांस्ते स्थिता
 नग्रे कृतांजलीन् ॥ २६ ॥ ॥ विष्ण्वादय उचुः ॥ न भेतव्यं भवद्भिस्तु मुण्डिनोर्वै कदाचन ॥ शिवाज्ञयेदं सकलं जातं चरितमुत्तमम् ॥ २७ ॥
 युष्माकं भविता नव कुगतिर्दुःखदायिनी ॥ शिवदासा यतो यूयं देवर्षिहितकारकाः ॥ २८ ॥ सुरर्षिहितकृच्छुस्सुरर्षिहितकृत्प्रियः ॥ सुरर्षिहित
 कृन्तृणां कदापि कुगतिर्न हि ॥ २९ ॥ अद्यतो मतमेतं हि प्रविष्टानां नृणां कलौ ॥ कुगतिर्भविता ब्रूमः सत्यं नैवात्र संशयः ॥ ३० ॥ भवद्भिर्मुण्डिनो
 धीरा गुप्तभावान्ममाज्ञया ॥ तावन्मरुस्थली सेव्या कलिर्यावत्समाव्रजेत् ॥ ३१ ॥ आगते च कलौ यूयं स्वमतं स्थापयिष्यथ ॥ कलौ तु मोहिता
 मूढास्संग्रहीष्यति यो मनम् ॥ ३२ ॥ इत्याज्ञताः सुरेशश्च मुण्डिनस्ते मुनीश्वराः ॥ नमस्कृत्य गतास्तत्र यथोद्दिष्टं स्वमाश्रमम् ॥ ३३ ॥ ततस्स भगवान्ब्रह्मो
 दग्ध्वा त्रिपुरवासिनः ॥ कृतकृत्यो महायोगी ब्रह्मविष्णुभिरुजितः ॥ ३४ ॥ स्वर्गगौर्निखिलैर्देव्या शिवया सहितः प्रभुः ॥ कृत्वामरमहत्कार्यं ससुतोऽस्त
 रधादथ ॥ ३५ ॥ ततश्चांतर्हित देवे पश्चिमागन्विने शिवे ॥ धनुश्शरगथाद्यश्च प्राकारगोऽतर्द्धिमागमत् ॥ ३६ ॥ ततो ब्रह्मा हरिर्देवा मुनिगंधर्वकि
 वराः ॥ नागास्सर्पाश्चाप्सरस्संसदृष्टाश्चाथ मानुषाः ॥ ३७ ॥ स्वंस्वं स्थानं मुदा जग्मुश्शसंतः शांकरं यशः ॥ स्वंस्वं स्थानमनुप्राप्य निर्वृतिं परमां
 ययुः ॥ ३८ ॥ एतत्ते कथितं सर्वं चर्गितं शशिमौलिनः ॥ त्रिपुरक्षयसंसृचि परलीलान्वितं महत् ॥ ३९ ॥ धन्यं यशस्यमायुष्यं धनधान्यप्रवर्द्धक
 म् ॥ स्वर्गदं मोक्षदं चापि किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ ४० ॥ इदं हि परमाख्यानं यः पठेच्छृणुयात्सदा ॥ इह भुक्ताखिलान्कामानंते मुक्तिमवाप्नुयात्
 ॥ ४१ ॥ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां पञ्चमे युद्धखण्डे सनत्कुमारपाराशर्य्यसंवादे त्रिपुरख्यानंतरदेवस्तुतिमयस्तुतिमुण्डि
 निवेशनदेवस्वस्थानगमनवर्णनं नाम द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ भो ब्रह्मन्भगवन्पूर्वं श्रुतं मे ब्रह्मपुत्रक ॥ जलंधरं महादैत्यम
 वधीच्छंकरः प्रभुः ॥ १ ॥ तत्त्वं वद महाप्राज्ञ चरितं शशिमौलिनः ॥ विस्तारपूर्वकं शृण्वन्कस्तृप्येतद्यशोऽमलम् ॥ २ ॥ ॥ सुत उवाच ॥

शि० पु०

॥ १९० ॥

इत्येवं व्याससंपृष्टो ब्रह्मपुत्रो महामुनिः॥उवाचार्थवदव्यग्रं वाक्यं वाक्यविशारदः ॥३॥ सनत्कुमार उवाच ॥ एकदा जीवशक्रौ च भक्त्या परमया
मुने ॥ दर्शनं कर्तुमीशस्य कैलासं जग्मतुर्भृशम् ॥४॥ अथ गुर्विन्द्रयोर्ज्ञात्वागमनं शंकरः प्रभुः ॥ परीक्षितुं तयोर्ज्ञानं स्वदर्शनरतात्मनोः॥५॥ दिग
म्बरोऽथ तन्मार्गमारुह्य सद्गतिस्सताम्॥जटाबद्धेन शिरसातिष्ठत्संशोभिताननः॥६॥अथ तौ गुरुशक्रौ च कुर्वतौ गमनं मुदा॥ आलोक्य पुरुषं भीमं
मार्गमध्येऽद्भुताकृतिम्॥७॥महातेजस्विनं शांतं जटासंबद्धमस्तकम् ॥ महाबाहुं महोरस्कं गौरं नयनभीषणम्॥८॥अथो पुरंदरोऽपृच्छत्स्वाधिकारेण
दुर्मदः ॥ पुरुषं तं स्वमार्गात्स्थितमज्ञाय शंकरम् ॥ ९ ॥ ॥ पुरन्दर उवाच ॥ ॥ कस्त्वं भोः कुत आयातः किं नाम वद तत्त्वतः ॥ स्वस्थाने
संस्थितश्शंभुः किं वान्यत्र गतः प्रभुः ॥ १० ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ शक्रेणेत्यं स पृष्टस्तु किंचिन्नोवाच तापसः ॥ शक्रः पुनरपृच्छद्वे नोवाच
स दिगंबरः ॥ ११ ॥ पुनः पुरंदरोऽपृच्छद्वे कानामधिपेश्वरः ॥ तूष्णीमास महायोगी लीलारूपधरः प्रभुः ॥ १२ ॥ इत्थं पुनः पुनः पृष्टश्शक्रेण
स दिगम्बरः ॥ नोवाच किंचिद्गवाञ्छक्रज्ञानपरीक्षया ॥ १३ ॥ अथ चुक्रोध देवेशस्त्रैलोक्यैश्वर्यगर्वितः ॥ उवाच वचनं चैव तं निर्भर्त्स्य
जटाधरम् ॥ १४ ॥ ॥ इन्द्र उवाच ॥ ॥ रे मया पृच्छ्यमानोऽपि नोत्तरं दत्तवानसि ॥ अतस्त्वां हन्मि वज्रेण कस्ते त्रातास्ति दुर्मते ॥ १५ ॥
सनत्कुमार उवाच॥इत्युदीर्य ततो वज्री संनिरीक्ष्य कुधा हि तम् ॥ हंतुं दिगंबरं वज्रमुद्यतं स चकार ह॥१६॥पुरंदरं वज्रहस्तं दृष्ट्वा देवस्सदाशिवः॥
चकार स्तंभनं तस्य वज्रपातस्य शंकरः ॥ १७ ॥ ततो रुद्रः कुधाविष्टः करालाक्षो भयंकरः॥द्रुतमेव प्रजज्वाल तेजसां प्रदहन्निव॥१८॥बाहुप्रतिष्ठं
भभुवा मन्युनांतश्शचीपतिः ॥ समदह्यत भोगीव मंत्ररुद्धपराक्रमः ॥ १९ ॥ दृष्ट्वा बृहस्पतिस्तूर्णं प्रज्वलंतं स्वतेजसा ॥ पुरुषं तं धिया ज्ञात्वा
प्रणनाम हरं प्रभुम् ॥२०॥ कृतांजलिपुटो भूत्वा ततो गुरुहदारधीः ॥ नत्वा च दंडवद्भूमौ प्रभुं स्तोतुं प्रचक्रमे ॥२१॥ ॥ गुरुवाच ॥ नमो देवा
धिदेवाय महादेवाय चात्मने ॥ महेश्वराय प्रभवे त्र्यम्बकाय कपर्दिने ॥ २२ ॥ दीननाथाय विभवे नमोऽधकनिबुदिने ॥ त्रिपुरघ्नाय शर्वाय ब्रह्मणे
परमेष्ठिने ॥ २३ ॥ विरूपाक्षाय रुद्राय बहुरूपाय शंभवे ॥ विरूपायातिरूपाय रूपातीताय ते नमः ॥ २४ ॥ यज्ञविध्वंसकर्त्रे च यज्ञानां फलदा
यिने ॥ नमस्ते मस्वरूपाय परकर्मप्रवर्तिने ॥ २५ ॥ कालांतकाय कालाय कालभोगिधराय च ॥ नमस्ते परमेशाय सर्वत्र व्यापिने नमः ॥२६॥
नमो ब्रह्मशिरोहन्त्रे ब्रह्मचन्द्रस्तुताय च ॥ ब्रह्मण्याय नमस्तेऽस्तु नमस्ते परमात्मने ॥ २७ ॥ त्वमग्निरनिलो व्योम त्वमेवापो वसुंधरा ॥ त्वं सूर्य

रुद्र सं०

यु० सं० ६

अ० १३

310

॥ १९० ॥

मन्त्रमा भानि ज्योतिश्चक्रं त्वमेव हि ॥ २८ ॥ त्वमेव विष्णुस्त्वं ब्रह्मा तत्स्तुतस्त्वं परेश्वरः ॥ मुनयः सनकाद्यास्त्वं नारदस्त्वं तपोधनः ॥ २९ ॥
 त्वमेव सर्वलोकेशस्त्वमेव जगदात्मकः ॥ सर्वान्वयस्सर्वभिन्नस्त्वमेव प्रकृतेः परः ॥ ३० ॥ त्वं वै सृजसि लोकांश्च रजसा विधिनामभाक् ॥ सत्त्वं
 हरिरूपस्त्वं सकलं यासि वै जगत् ॥ ३१ ॥ त्वमेवासि महादेव तमसा हररूपधृक् ॥ लीलया भुवनं सर्वं निखिलं पांचभौतिकम् ॥ ३२ ॥ त्वं
 दधानबलतस्सूर्यस्तपते विश्वभावन ॥ अमृतं च्यवते लोके शशी वाति समीरणः ॥ ३३ ॥ त्वद्व्यानबलतो मेवाश्वांबु वर्षति शंकर ॥ त्वद्व्यान
 बलतश्शक्रल्लोकीं पाति पुत्रवत् ॥ ३४ ॥ त्वद्व्यानबलतो मेघाः सर्वे देवा मुनीश्वराः ॥ स्वाधिकारं च कुर्वति चकिता भवतो भयात् ॥ ३५ ॥
 त्वत्पादकमलस्थैव सेवनाद्भुवि मानवाः ॥ नाद्रियन्ते सुराबुद्ध लोकेभ्यश्च भुञ्जते ॥ ३६ ॥ त्वत्पादकमलस्थैव सेवनादगमन्पराम् ॥ गतिं योग्यवत्
 नामप्यगम्यां सर्वदुर्लभाम् ॥ ३७ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ बृहस्पतिरिति स्तुत्वा शंकरं लोकशंकरम् ॥ पादयोः पातयामास तस्येशस्त्वं
 पुरंदरम् ॥ ३८ ॥ पातयित्वा च देवेशमिंद्रं नतशिरोधरम् ॥ बृहस्पतिरुवाचेदं प्रश्रयावनतशिखम् ॥ ३९ ॥ ॥ बृहस्पतिरुवाच ॥ दीननाथ महा
 देव प्रणतं तव पादयोः ॥ समुद्धर च शांतं त्वं क्रोधं नयनजं कुरु ॥ ४० ॥ तुष्टो भव महादेव पाहींद्रं शरणागतम् ॥ अग्निरेव शमं यातु भालनेत्रसमुद्भवः ॥
 ॥ ४१ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इत्याकर्ण्य गुरोर्वाक्यं देवदेवो महेश्वरः ॥ उवाच करुणासिन्धुर्मेघनिर्द्वादया गिरा ॥ ४२ ॥ महेश्वर उवाच ॥ क्रोधं च मिस्मृतं मेघा
 द्धारयामि बृहस्पतेः ॥ कथं हि कञ्चुकीं सर्पस्संधत्ते नोज्झितां पुनः ॥ ४३ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इति श्रुत्वा वचस्तस्य शंकरस्य बृहस्पतिः ॥ उवाच छिष्ट
 रूपश्च भयन्याकुलमानसः ॥ ४४ ॥ बृहस्पतिरुवाच ॥ देव हे भगवन्भक्ता अनुकंप्याः सदैव हि ॥ भक्तवत्सलनामेति त्वं सत्यं कुरु शंकर ॥ ४५ ॥
 श्वेतुमन्यत्र देवेश स्वतेजोऽत्युग्रमर्हसि ॥ उद्धर्तस्सर्वभक्तानां समुद्धर पुरंदरम् ॥ ४६ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इत्युक्तो गुरुणा रुद्रो भक्तवत्सलनाम
 भाक् ॥ प्रत्युवाच प्रसन्नात्मा सुरेज्यं प्रणमार्तिहा ॥ ४७ ॥ शिव उवाच ॥ प्रीतः स्तुत्यानया तात ददामि वरमुत्तमम् ॥ इन्द्रस्य जीवदानेन जीवेति
 त्वं प्रथां व्रज ॥ ४८ ॥ समुद्धतोऽनलो योऽयं भालनेत्रात्सुरेशहा ॥ एनं त्यक्ष्याम्यहं दूरे यथेन्द्रं नैव पीडयेत् ॥ ४९ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥
 इत्युक्त्वा तं करे धृत्वा स्वतेजोऽनलमद्भुतम् ॥ भालनेत्रात्समुद्भूतं प्राक्षिपलवणाभसि ॥ ५० ॥ ततश्चातर्दधे रुद्रो महालीलाकरः प्रभुः ॥
 गुरुशक्रो भयान्मुक्तौ जग्मतुः सुखमुत्तमम् ॥ ५१ ॥ यदर्थं गमनोद्युक्तौ दर्शनं प्राप्य तस्य वै ॥ कृतार्थौ गुरुशक्रौ हि स्वस्थानं जग्मतुर्मुदा ॥ ५२ ॥

वि० पु०
॥ १९२ ॥

सर्वासुरसहायक ॥ शृणु वृत्तांतमखिलं यथावत्कथयामि ते ॥ ९ ॥ पुराभवद्वलिर्वीरो विरोचनसुतो बली ॥ हिरण्यकशिपोश्चैव प्रवीत्रो चर्मवित्तमः ॥ १० ॥ पराजितास्सुरास्तेन रमेशं शरणं ययुः ॥ सवासवास्स्ववृत्तांतमाचरुः स्वार्थसाधकाः ॥ ११ ॥ तदाज्ञयासुरैः सार्द्धं चक्रुस्संधिमयीं युयुः ॥ १२ ॥ अथामृतार्थं सिंधोश्च मंथनं चक्रुरादरात् ॥ विष्णोस्सहायिनस्ते हि सुरास्सर्वेऽसुरैस्सह ॥ १३ ॥ ततो रत्नोपहरणमकार्षुर्देत्यशत्रवः ॥ जगद्दुर्यत्नतो देवाः पपुरप्यमृतं छलात् ॥ १४ ॥ ततः पराभवं चक्रुस्सुराणां सहायतः ॥ विष्णोस्सुरास्सुराणां ॥ १५ ॥ शिरश्छेदं चकारासौ पिबतश्चामृतं हरिः ॥ राहोर्देवसभायां वै पक्षपाती हरेस्सदा ॥ १६ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ एवं कविस्तस्य शिरश्छेदं राहोश्शशंस च ॥ अमृतार्थं समुद्रस्य मंथनं देवकारितम् ॥ १७ ॥ रत्नोपहरणं चैव दैत्यानां च पराभवम् ॥ देवैरमृतपानं च कृतं सर्वं च विस्तरात् ॥ १८ ॥ तदाकर्ण्य महावीरोऽम्बुधिबालः प्रतापवान् ॥ चुक्रोध क्रोधात्काशस्त्वपितुर्मथनं तदा ॥ १९ ॥ अथ दूतं समाहूय वस्मराभिधमुत्तमम् ॥ सर्वं शशंस चरितं यदाह गुरुरात्मवान् ॥ २० ॥ अथ तं प्रेषयामास स्वदूतं शक्रसन्निधौ ॥ संमान्य बहुशः प्रीत्याऽभयं दत्त्वा विशारदम् ॥ २१ ॥ दूतद्विविष्टं तस्य जगामारमलं सुधीः ॥ घस्मरोऽम्बुधिबालस्य सर्वदेवसमन्वितम् ॥ २२ ॥ तत्र गत्वा स दूतस्तु सुधर्मा प्राप्य सन्वरम् ॥ गर्वादखर्वमौलिर्हि देवेन्द्रं वाक्यमब्रवीत् ॥ २३ ॥ घस्मर उवाच ॥ जलंधरोऽब्धितनयस्सर्वदैत्यजनेश्वरः ॥ सुप्रतापी महावीरस्त्वयं कविसहायवान् ॥ २४ ॥ दूतोऽहं तस्य वीरस्य वस्मराख्यो न घस्मरः ॥ प्रेषितस्तेन वीरेण त्वत्सकाशमिहागतः ॥ २५ ॥ अव्याहताज्ञस्सर्वत्र जलंधर उदग्रधीः ॥ निर्जिताखिलदैत्यारिस्स यदाह शृणुष्व तत् ॥ २६ ॥ जलंधर उवाच ॥ कस्मात्त्वया मम पिता मथितस्सागरोऽद्रिणा ॥ नीतानि सर्वान्नि पितुर्मे देवताधम ॥ २७ ॥ उचितं न कृतं तेऽयं तानि शीघ्रं प्रयच्छ मे ॥ ममायाहि विचार्येत्यं शरणं देवतेस्सह ॥ २८ ॥ अन्यथा ते भयं भूरि भविष्यति सुराधम ॥ राज्यविध्वंसनं चैव सत्यमेतद्वीम्यहम् ॥ २९ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ ॥ इति दूतवचः श्रुत्वा विस्मितस्त्रिदशाधिपः ॥ उवाच तं स्मरन्निन्द्रो भयरोषममन्वितः ॥ ३० ॥ अद्रयो मद्रयाव्रस्तास्स्वकुक्षिस्था यतः कृताः ॥ अन्येऽपि मदद्रिषस्तेन रक्षिता विजिताः पुरा ॥ ३१ ॥ तस्मात्तद्रजजातं तु मया सव हृतं किल ॥ न तिष्ठति मम द्रोही सुखं सत्यं ब्रवीम्यहम् ॥ ३२ ॥ शत्रोऽप्येवं पुरा दैत्यो मां द्विषन्सागरात्मजः ॥ अभवन्मदचित्तस्तु साधुसंगात्समुज्झितः ॥ ३३ ॥ ममानुजेन हरिणा निहतस्स हि पापधीः ॥ हिंसकस्साधुसंघस्य पापिष्ठसागरो

१ इन्द्रस्येति भावः ।

रुद्र सं० २
यु० सं० ६
अ० १६

॥ १९२ ॥

दूरे ॥ ३४ ॥ तद्वच्छ दूत शीघ्रं त्वं कथयस्वास्य तत्त्वतः ॥ अब्धिपुत्रस्य सर्वं हि सिंधोर्मथनकारणम् ॥ ३५ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इत्थं मिसर्जि
 तो ब्रूते घस्मरारुयस्सुबुद्धिमान् ॥ तदेन्द्रेणागमत्तूर्णं यत्र वीरो जलंधरः ॥ ३६ ॥ तदिदं वचनं दैत्यराजो हि तेन धीमता ॥ कथितो मिस्त्रिलं
 सक्प्रोक्तं दूतेन वै तदा ॥ ३७ ॥ तन्निशम्य ततो दैत्यो रोषात्प्रस्फुरिताधरः ॥ उद्योगमकरोत्तूर्णं सर्वदेवजिगीषया ॥ ३८ ॥ तदोद्योगेऽसुरेन्द्रस्य विग्भ्यः
 पातालतस्तथा ॥ दितिजाः प्रत्यपद्यंत कोटिशः कोटिशस्तथा ॥ ३९ ॥ अथ शुभनिशुभाद्यैर्बलाधिपतिकोटिभिः ॥ विजगाम महावीरः सिन्धुपुत्रः
 प्रतापवान् ॥ ४० ॥ प्राप त्रिविष्टपं सद्यः सर्वसैन्यसमावृतः ॥ दध्मौ शंखं जलधिजो नेदुर्वीराश्च सर्वतः ॥ ४१ ॥ गत्वा त्रिविष्टपं दैत्यो नन्दनाधि
 ष्ठितोऽभवत् ॥ सर्वसैन्यं समावृत्य कुर्वाणः सिंहवद्रवम् ॥ ४२ ॥ पुरमावृत्य तिष्ठत्तद्वद्वा सैन्यबलं महत् ॥ निर्ययुस्त्वमरावत्या देवा युद्धाय वंशिताः ॥
 ४३ ॥ ततस्समभवयुद्धं देवदानवसेनयोः ॥ मुसलैः पारिचैर्बाणैर्गदापरशुशक्तिभिः ॥ ४४ ॥ तेऽन्योन्यं समधावेतां जम्बुधरास्पृश्याक्षणेना
 भवतां सेने रुधिरौघपरिप्लुते ॥ ४५ ॥ पतितैः पात्यमानैश्च गजाश्चरथपत्तिभिः ॥ व्यराजत रणे भूमिस्संध्याभ्रपटलैरिव ॥ ४६ ॥ तत्र युद्धे मृतान्दे
 त्यान्भार्गवस्तानजीवयत् ॥ विद्ययामृतजीविन्या मंत्रितैस्तोयबिन्दुभिः ॥ ४७ ॥ देवानपि तथा युद्धे तत्राजीवयदंगिराः ॥ दिव्यौषधैस्समानीय द्रोणा
 द्वेस्स पुनः पुनः ॥ ४८ ॥ दृष्टवान्स तथा युद्धे पुनरेव समुत्थितान् ॥ जलंधरः क्रोधवशो भार्गवं वाक्यमब्रवीत् ॥ ४९ ॥ जलंधर उवाच ॥ मया
 देवा हता युद्धे उत्तिष्ठन्ति कथं पुनः ॥ ततः संजीविनी विद्या नैवान्यत्रेति वै श्रुता ॥ ५० ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इत्याकर्ण्य वचस्तस्य सिन्धुपुत्रस्य
 भार्गवः ॥ प्रत्युवाच प्रसन्नात्मा गुरुशुक्रो जलंधरम् ॥ ५१ ॥ शुक्र उवाच ॥ दिव्यौषधीस्समानीय द्रोणाद्रेरंगिरास्सुसन् ॥ जीवयत्येष वै तात
 सत्यं जानीहि मे वचः ॥ ५२ ॥ जयमिच्छसि चेत्तात शृणु मे वचनं शुभम् ॥ ततः सोऽरं भुजाभ्यां त्वं द्रोणमब्धाधुपाहर ॥ ५३ ॥ सनत्कुमा
 उवाच ॥ ॥ इत्युक्तस्स तु दैत्येन्द्रो गुरुणा भार्गवेण ह ॥ द्रुतं जगाम यत्रासावास्ते चैवाद्रिराद च सः ॥ ५४ ॥ भुजाभ्यां तरसा दैत्यो नीत्वा
 द्रोणं च तं तदा ॥ प्राक्षिपत्सागरे तूर्णं चित्रं न हस्तेजनि ॥ ५५ ॥ पुनरायान्महावीरस्सिन्धुपुत्रो महाहवम् ॥ जघानास्त्रैश्च विविधैस्सुगन्धकावा बलं
 महत् ॥ ५६ ॥ अथ देवान्दृष्टान्दृष्ट्वा द्रोणाद्रिमगमद्गुरुः ॥ तावत्तत्र गिरिंद्रं तं न ददर्श सुरार्चितः ॥ ५७ ॥ ज्ञात्वा दैत्यहृतं द्रोणं धिषणो भयविह्वलः ॥
 आगत्य देवान्प्रोवाच जीवो व्याकुलमानसः ॥ ५८ ॥ गुरुवाच ॥ पलायध्वं सुरास्सर्वे द्रोणो नास्ति मिर्मिहान् ॥ ध्रुवं ध्वस्तश्च दैत्येन पाथः
 धितनयेन हि ॥ ५९ ॥ जलंधरो महादैत्यो नायं जेतुं क्षमो यतः ॥ रुद्राशंसमवो ह्येष सर्वामरविमर्दनः ॥ ६० ॥ मया ज्ञातः

शि० पु०

॥ १९३ ॥

प्रभावोऽस्य यथोत्पन्नः स्वयं सुगः ॥ शिवापमानकृच्छकचेष्टितं स्मरताखिलम् ॥ ६१ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ श्रुत्वा तद्वचनं देवास्सुरा
चार्यप्रकीर्तितम् ॥ जयाशां त्यक्तवन्तस्ते भयविह्वलितास्तथा ॥ ६२ ॥ दैत्यराजेन तेनातिहन्यमानास्समन्ततः ॥ धैर्यं त्यक्त्वापलीयन्त
दिशो दश सवासवाः ॥ ६३ ॥ देवान्विद्रावितान्दृष्ट्वा दैत्यास्मागरनन्दनः ॥ शंखभेरीजयरवैः प्रविवेशामरावतीम् ॥ ६४ ॥ प्रविष्टे नगरीं
दैत्ये देवाः शक्रपुरोगमाः ॥ सुवर्णाद्रिगुहां प्राप्ता न्यवसन्दैत्यतापिताः ॥ ६५ ॥ तदैव सर्वेष्वमुरोऽधिकारेष्विन्द्रादिकानां विनिवेश्य
सम्यक् ॥ शुभादिकान्दैत्यवगन् पृथक्पृथक् स्वयं सुवर्णाद्रिगुहां व्यगान्मुने ॥ ६६ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां पञ्चमे युद्धखंडे
जलंधरवधोपाख्याने देवजलंधरयुद्धवर्णनं नाम पंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ पुनर्दैत्य समायातं दृष्ट्वा देवास्सवासवाः ॥ भयात्प्रव
पितास्सर्वे सदैवादुर्बुद्धतम् ॥ १ ॥ वैकुण्ठं प्रययुस्सर्वे पुरःस्कृत्य प्रजापतिम् ॥ तुष्टुबुक्ते सुरा नत्वा सप्रजापतयोऽखिलाः ॥ २ ॥ देवा उचुः ॥
हृषीकेश महाबाहो भगवन् मधुसूदन ॥ नमस्ते देवदेवेश सर्वदैत्यविनाशक ॥ ३ ॥ मत्स्यरूपाय ते विष्णो वेदान्नीतवते नमः ॥ सत्यव्रतेन
सद्राज्ञा प्रलयाग्निविहारणे ॥ ४ ॥ कुर्वाणानां सुगणां च मंथनायोद्यमं भृशम् ॥ विभ्रने मंदरगिरिं कूर्मरूपाय ते नमः ॥ ५ ॥ नमस्ते भगव
त्राय क्रतवे सूक्तगत्माने ॥ वसुंधरां जनाधारां मूर्द्धतो विभ्रने नमः ॥ ६ ॥ वामनाय नमस्तुभ्यमुपेन्द्राख्याय विष्णवे ॥ विप्रहृषेण दत्त्येन्द्रं
बलिं छलयते विभो ॥ ७ ॥ नमः परशुरामाय क्षत्रनिःक्षत्रकारिणे ॥ मातुर्हितकृते तुभ्यं कपितायासतां द्रुहे ॥ ८ ॥ रामाय लोकरामाय
मर्यादापुरुषाय ते ॥ रावणांतकरायाशु सीतायाः पतये नमः ॥ ९ ॥ नमस्ते ज्ञानगूढाय कृष्णाय परमात्मने ॥ राधाविहारशीलाय नाना
लीलाकराय च ॥ १० ॥ नमस्ते गूढदेहाय वेदनिंदाकराय च ॥ योगाचार्याय जैनाय बौद्धरूपाय मापते ॥ ११ ॥ नमस्ते कल्किरूपाय
श्लेच्छानामंतकारिणे ॥ अनन्तशक्तिरूपाय सद्धर्मस्थापनाय च ॥ १२ ॥ नमस्ते कपिलरूपाय देवहृत्य महात्मने ॥ वदते सांख्ययोगं
च सांख्याचार्याय वै प्रभो ॥ १३ ॥ नमः परमहंसाय ज्ञानं संवदते परम् ॥ विधात्रे ज्ञानरूपाय येनात्मा संप्रसीदति ॥
॥ १४ ॥ वेदव्यासाय वेदानां विभागं कुर्वते नमः ॥ हिताय सर्वलोकानां पुराणरचनाय च ॥ १५ ॥ एवं मत्स्यादितनुभिर्भ
क्तकार्योद्यताय ते ॥ सर्गस्थितिध्वंसकर्त्रे नमस्ते ब्रह्मणे प्रभो ॥ १६ ॥ आर्तिहंत्रे स्वदासानां सुखदाय शुभाय च ॥ पीताम्बराय
हरये तार्क्ष्ययानाय ते नमः ॥ सर्वक्रियायैककर्त्रे शरण्याय नमोनमः ॥ १७ ॥ दैत्यसंतापितामर्त्यदुःखादिध्वंसवप्रक ॥ शेषतस्परयायार्क

रुद्र सं० २

यु० सं० ५

अ० १६

३७१

॥ १९३ ॥

चन्द्रनेत्राय ते नमः ॥ १८ ॥ कृपासिन्धो रमानाथ पाहि नशरणागतान् ॥ जलंधरेण देवाश्च स्वर्गात्सर्वे निराकृताः ॥ १९ ॥ सूर्यो निस्सारितः स्थानाच्चन्द्रो वडिस्तथैव च ॥ पातालान्नागराजश्च धर्मराजो निराकृतः ॥ २० ॥ विचरंति यथा मर्त्याश्शोभंते नव ते सुराः शरणं ते वयं प्राप्ता वधस्तस्य विचिंत्यताम् ॥ २१ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इति दीनवचश्श्रुत्वा देवानां मधुसूदनः ॥ जगाद करुणासिन्धुर्मेघनिर्द्वादयः ॥ गिरा ॥ २२ ॥ ॥ विष्णुरुवाच ॥ भयं त्यजत हे देवा गमिष्याम्यहमाहवम् ॥ जलंधरेण दैत्येन करिष्यामि पराक्रमम् ॥ २३ ॥ इत्युक्त्वा सहोत्थाय दैत्यारिः खिन्नमानसः ॥ आरोहद्रुडं वेगात्कृपया भक्तवत्सलः ॥ २४ ॥ गच्छन्तं वल्लभं दृष्ट्वा देवैस्सार्द्धं समुद्रजा ॥ सांजलिर्वाष्पनयना लक्ष्मीर्वचनमब्रवीत् ॥ २५ ॥ ॥ लक्ष्म्युवाच ॥ अहं ते वल्लभा नाथ भक्ता यदि च सर्वदा ॥ तत्कथं ते मम भ्राता युद्धे वध्यः कृपानिघे ॥ २६ ॥ विष्णुरुवाच ॥ जलंधरेण दैत्येन करिष्यामि पराक्रमम् ॥ तैस्संस्तुतो गमिष्यामि युद्धाय त्वरितान्वितः ॥ २७ ॥ रुद्रांशसंभवत्वाच्च ब्रह्मणो वचनादपि ॥ प्रीत्या च तव नैवायं मम वध्यो जलंधरः ॥ २८ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इत्युक्त्वा गरुडाहूदशंखचक्रगदासिभृत् ॥ विष्णुर्वेगाद्ययौ योद्धुं देवेशक्रादिभिस्सह ॥ २९ ॥ द्रुतं स प्राप तत्रैव यत्र दैत्यो जलंधरः ॥ कुर्वन् सिंहवरं देवैर्ज्वलद्भिर्विष्णुतेजसा ॥ ३० ॥ अथारुणा नुजजवपक्षवातप्रपीडिताः ॥ वात्याविवर्तिता दत्या बभ्रुः खे यथा घनाः ॥ ३१ ॥ ततो जलंधरो दृष्ट्वा दैत्यान् वात्याप्रपीडितान् ॥ उद्धृत्य वचनं क्रोधाद्द्रुतं विष्णुं समभ्यगात् ॥ ३२ ॥ एतस्मिन्नंतरे देवाश्चक्रयुद्धं प्रहर्षिताः ॥ तेजसा च हरेः पुष्टा महाबलसमन्विताः ॥ ३३ ॥ युद्धोद्यतं समालोक्य देवसैन्यमुपस्थितम् ॥ दैत्यानाज्ञापयामास समरे चातिदुर्मदान् ॥ ३४ ॥ ॥ जलंधर उवाच ॥ भोभो दैत्यवरा यूयं युद्धं कुरुत दुस्तरम् ॥ शक्राद्यैरमरैरद्य प्रबलेः कातरैस्सदा ॥ ३५ ॥ मौर्यास्तु लक्षसंख्याता धौम्रा हि शतसंख्यकाः ॥ असुराः कोटिसंख्याताः कालकेयास्तथैव च ॥ ३६ ॥ कालकानां दौर्द्धदानां कंकानां लक्षसंख्यया ॥ अन्येऽपि स्वबलैर्युक्ता विनिर्यातु ममाज्ञया ॥ ३७ ॥ सर्वे सज्जा विनिर्यात बहुसेनाभि संयुताः ॥ नानाशस्त्रास्त्रसंयुक्ता निर्भया गतसंशयाः ॥ ३८ ॥ भो भो शुंभनिशुंभौ च देवान्समरक्रातरान् ॥ क्षणेन सुमहावीर्यौ तुच्छान्नाशयंत युवाम् ॥ ३९ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ दैत्या जलंधराज्ञाता इत्थं युद्धविशारदाः ॥ युयुधुस्ते सुगस्सर्वे चतुरंगबलान्विताः ॥ ४० ॥ गदाभिस्तीक्ष्णबाणैश्च शूलपट्टिशतोमरैः ॥ केचित्परशुशूलैश्च निजघ्नुस्ते परस्परम् ॥ ४१ ॥ नानायुधैः परैस्तत्र निजघ्नुस्ते बलान्विताः ॥ देवास्तथा महावीरा हृषीकेश बलान्विताः ॥ युयुधुस्तीक्ष्णबाणाश्च क्षिपंतस्सिंहवद्ववाः ॥ ४२ ॥ केचिद्बाणैस्सुतोद्गैश्च केचिन्मुखसल्लतोमरैः ॥ केचित्परशुशूलैश्च निजघ्नुस्ते परस्परम्

शि० ५०

॥ १९४ ॥

॥ १९४ ॥ इत्येवमुक्तं देव्यानां संयमस्तथाप्युक्तम् ॥ अतुल्यो सुवीर्यो हि सिद्धार्थं भयकारकः ॥ १९४ ॥ इति श्रीसिद्धार्थसुतस्ये द्वितीयां प्रश्नं विचार्य पश्यते सुदृढदेवबुद्धवर्त्मनाम चोदशोऽध्यायः ॥ १९५ ॥ ॥ सप्तकुमार उवाच ॥ अयं देवता महावीर्यवान् ॥ अतुल्यो सुवीर्यवान् ॥ मिजन्तुस्सर्वदेवांश्च भयव्याकुलमानसान् ॥ १॥ देव्यायुधैः समाविद्धदेहा देवास्सवासवाः ॥ रणाद्रिदुःखुस्सर्वे भयव्याकुलमानसान् ॥ २॥ सत्त्वमपराङ्मुखा हवीकेशसुरानथ ॥ विष्णुर्वै गरुडाकूटो योद्धुमभ्याययौ द्रुतम् ॥ ३ ॥ सुदर्शनेन चक्रेण सर्वतः प्रस्तुतमुक्ता ॥ सुतोभित्तं रावज्ज रेजे भक्ताभयंकरः ॥ ४ ॥ शंखस्त्रिगुणदाशार्ङ्गधारी क्रोधसमन्वितः ॥ कठोरास्त्रो महावीरस्सर्वयुद्धविशारदः ॥ ५ ॥ धनुषं शार्ङ्गं चापं विस्फुर्य विमनाद ह ॥ तस्य नादेन त्रिलोक्यं पूरितं महता मुने ॥ ६ ॥ शार्ङ्गनिस्सृतवर्णेन दितिजायां शिरसि वै ॥ चक्रेण भयसात्रं विष्णुः कोटिशो रूढसमाकुलः ॥ ७ ॥ अथारुणानुजजवपक्षवातप्रपीडिताः ॥ वात्याविवर्तिता देव्या वधमुः खे यथा घनाः ॥ ८ ॥ ततो जलधरो दृष्ट्वा देवान्वात्याप्रपीडितान् ॥ चुकोधाति महादेत्यो देववृन्दभयंकरः ॥ ९ ॥ मर्दयतं च तं दृष्ट्वा देव्यान् प्रस्तुरिताघरः ॥ योद्धुमभ्याययौ वीरो वेगेन हस्तिना सह ॥ १० ॥ स चकार महानादं देवासुरभयंकरम् ॥ देव्यानामधिपः कर्णा विदीर्णाः श्रवणास्त ॥ ११ ॥ भयंकरेण देव्यस्य नादेना पूरितं तदा ॥ जलधस्य महता चक्रव्ये सकलं जगत् ॥ १२ ॥ ततस्समभवद्युद्धं विष्णुदेव्येन्द्रयोर्महतम् ॥ आकाशं कुर्मतोर्वाणैस्तदा निरवकाशवत् ॥ १३ ॥ तयोश्च तेन युद्धेन परस्परमधुनुने ॥ देवासुरसिद्धानां भीकरेणातिविस्मयः ॥ १४ ॥ विष्णुदेव्यस्य बाणोर्ध्वजं छत्रं धनुश्शगन् ॥ चिच्छेद तं च हृदये बाणेनेकेन ताडयत् ॥ १५ ॥ ततो देव्यस्समुत्पत्य गदापाणिस्त्वरान्वितः ॥ आहत्य गरुडं मूर्ध्नि पातयामास भूतले ॥ १६ ॥ विष्णुं जघान झूलेन तीक्ष्णेन प्रस्तुतदुचा ॥ हृदये क्रोधसंयुक्तो देव्यः प्रस्तुरिताघरः ॥ १७ ॥ विष्णुर्गदां च स्वद्वेन चिच्छेद ग्रहसन्निव ॥ तं विन्वाध शरेस्तीक्ष्णेश्शार्ङ्गं विस्फुर्य देव्यहा ॥ १८ ॥ विष्णुर्जलधरं देव्यं भयदेन शरेण ह ॥ क्रोधविहोऽस्ति तीक्ष्णेन जघानाशु सुरारिहा ॥ १९ ॥ आनतं तस्य तं बाणं दृष्ट्वा देव्यो महाबलः ॥ छित्त्वा बाणेन विष्णुं च जघान हृदये द्रुतम् ॥ २० ॥ केशवोऽपि महाबाहुं विक्षिप्तमसुरेण तम् ॥ शरं तिलग्रमा नेन विच्छेत्वा वीर्ये नमाद ह ॥ २१ ॥ पुनर्बाणं समाधत्त धनुषि क्रोधवेपितः ॥ महाबलोऽथ बाणेन चिच्छेद स शिलीमुखम् ॥ २२ ॥ बाणदेवः पुनर्बाणं नाशाय विबुधद्विजः ॥ क्रोधेनाधत्त धनुषि सिंहवद्विननाद ह ॥ २३ ॥ जलधरोऽथ देव्येन्द्रः क्रोपच्छिन्नाघरो बली ॥ स्मिन् स्वेन शार्ङ्गस्य

रघुवर्मण्यै ।

॥ १९४ ॥

यु० सं० ६

अ० १७

३०६

॥ १९४ ॥

धनुश्चिच्छेद वैष्णवम् ॥ २४ ॥ पुनर्बाणेस्मृतीक्ष्णैश्च जघान मधुमूदनम् ॥ उग्रवीर्यो महावीरो देवानां भयकारकः ॥ २५ ॥ स च्छिन्नधन्वा भग-
 वान् केशवो लोकरक्षकः ॥ जलधरस्य नाशाय चिक्षेप स्वगदां पराम् ॥ २६ ॥ सा गदा हणिता क्षिता ज्वलज्ज्वलनसन्निभा ॥ अमोघगतिका
 शीघ्रं सस्य देहे ललाग ह ॥ २७ ॥ तथा हतो महादैत्यो न चचालापि किंचन ॥ जलधरो मदोन्मत्तः पुष्पमालाहतो यथा ॥ २८ ॥ ततो जलधरः
 क्रोधी देवत्रासकस्तोऽक्षिपत् ॥ त्रिशूलमनलाकां हस्य रणदुर्मदः ॥ २९ ॥ अथ विष्णुस्तत्त्रिशूलं निच्छेद तमसाद्रुतम् ॥ नन्दकाख्येन स्वङ्गेन
 स्मृत्वा शिवपदाम्बुजम् ॥ ३० ॥ छिन्ने त्रिशूले दैत्येन्द्र उत्प्लुत्य सहसा द्रुतम् ॥ आगत्य हृदये विष्णुं जघान दृढमुष्टिना ॥ ३१ ॥ सोऽपि विष्णुर्म-
 हावीरोऽविगण्य च तद्वषथाम् ॥ जलधरं च हृदये जघान दृढमुष्टिना ॥ ३२ ॥ ततस्तौ बाहुयुद्धेन युयुधाने महादलौ ॥ बाहुभिर्मुष्टिभिश्चैव जानु-
 भिनर्दयन्महीम् ॥ ३३ ॥ एवं हि सुचिरं युद्धं कृत्वा तेनासुरेण वै ॥ विस्मितोऽभून्मुनिश्रेष्ठ इति ग्लानिमवाप ह ॥ ३४ ॥ अथ प्रसन्नो भगवा-
 न्मायी मायाविदां वरः ॥ उवाच दैत्यराजानं मेघगभीरया गिरा ॥ ३५ ॥ विष्णुरुवाच ॥ भोभो दैत्यवश्रेष्ठ धन्यस्त्वं रणदुर्मदः ॥ महायुधवर्यैस्त्वं
 न भीतो हि महाप्रभुः ॥ ३६ ॥ एभिरेवायुधैर्युद्धं दैत्या हि बहवो हताः ॥ महाजौ दुर्मदा वीरश्छिन्नदेहा मृतिं गताः ॥ ३७ ॥ युद्धेन ते महादैत्य-
 प्रसन्नोऽस्मि महान्भवान् ॥ न दृष्टस्त्वत्समो वीरश्चैलोक्ये सचराचरं ॥ ३८ ॥ वरं वर्य दैत्येन्द्र प्रीतोऽस्मि तव विक्रमात् ॥ अदेयमपि ते ददामि
 यत्ने मनसि वर्तते ॥ ३९ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इत्याकर्ण्य वचस्तस्य विष्णोर्मायाविनो हरेः ॥ प्रत्युवाच महाघुद्धिदैत्यराजो जलधरः ॥ ४० ॥
 जलधर उवाच ॥ यदि बाहुक तुष्टोऽसि वरमेतददस्व मे ॥ मद्भगिन्या मया साद्धं मद्देहे सगणो वस ॥ ४१ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ तदा
 कर्ण्य वचस्तस्य महादैत्यस्य विव्रधीः ॥ तथास्त्विति च देवेशो जगाद भगवान् हरिः ॥ ४२ ॥ उवास स तनो विष्णुस्सर्वदेवगणैस्सह ॥ जल-
 धरं नाम पुष्पागत्य रमया सह ॥ ४३ ॥ अयो जलधरो दैन्यस्त्वभगिन्या च विष्णुना ॥ उवास स्वालयं प्राप्तो हर्षाकुलितमानसः ॥ ४४ ॥ जल-
 धरोऽथ देवानामधिकारं दानवान् ॥ स्थापयित्वा सहर्षस्मन्पुनरागन्महीतलम् ॥ ४५ ॥ देवगंधर्वसिद्धेषु यत्किंचिद्रत्नसंचितम् ॥ तदात्मवशं
 कृत्वाऽतिष्ठत्सामानंदनः ॥ ४६ ॥ पातालभवने दैन्यं निशुभं सुमहाबलम् ॥ स्थापयित्वा स शेषदीनानयद्रुतलं बली ॥ ४७ ॥ देवगंधर्वसिद्धौ
 घान् सर्पगन्धसमानुषान् ॥ स्वपुरे नागरान्कृत्वा शशास भुवनत्रयम् ॥ ४८ ॥ एवं जलधरः कृत्वा देवान्स्ववशवर्तिनः ॥ धर्मेण पालयामास प्रजाः

शि० पु०
॥ १९५ ॥

पुत्रानिवोरसान् ॥ ४९ ॥ न कश्चिद्ब्याधितो नैव दुःखितो न कृशस्तथा ॥ न दीनो दृश्यते तस्मिन्धर्माद्राज्यं प्रशासति ॥ ५० ॥ इति श्री
शिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां पञ्चमे युद्धखंडे जलंधरोपाख्याने विष्णुजलंधरयुद्धवर्णनं नाम सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ ॥ सनत्कुमार
उवाच ॥ एवं शासति धर्मेण महीं तस्मिन्महासुरे ॥ बभ्रुर्दुःखिनो देवा भ्रातृभावाः मुनीश्वर ॥ १ ॥ दुःखितास्ते सुरास्सर्वे शिवं शरणमा
ययुः ॥ मनसा शंकरं देवदेवं सर्वप्रभुं प्रभुम् ॥ २ ॥ तुष्टुर्वर्षा भरिष्ठाभिर्भगवंतं महेश्वरम् ॥ निवृत्तये स्वदुःखस्य सर्वदं भक्तवत्सलम् ॥ ३ ॥
आहूय स महादेवो भक्तानां सर्वकामदः ॥ नारदं प्रेरयामास देवकार्यचिकीर्षया ॥ ४ ॥ अथ देवमुनिर्ज्ञानी शंभुभक्तस्मृतां गतिः ॥ शिवाज्ञया
ययौ दैत्यपुरे देवान्स नारदः ॥ ५ ॥ व्याकुलास्ते सुरास्सर्वे वासवाद्या दुःखं मुनिम् ॥ आगच्छन्तं समालोक्य समुत्स्थुर्हि नारदम् ॥ ६ ॥ ददु
स्त आसनं नत्वा मुनये प्रीतिपूर्वकम् ॥ नारदाय सुराश्शक्रमुखा उत्कंठिताननाः ॥ ७ ॥ सुखार्सीन मुनिवत्समाने सुप्रणम्य तम् ॥ पुनः प्रोचुस्सुरा
दीना वासवाद्या मुनीश्वरम् ॥ ८ ॥ देवा उचुः ॥ भो भो मुनिवश्रेष्ठ दुःखं शृणु कृपाकर ॥ श्रुत्वा तन्नाशय शिप्रं पभुस्त्वं शंकरप्रियः ॥ ९ ॥
जलंधरेण दैत्येन सुरा विद्राविता भृशम् ॥ स्वस्थानाद्भर्तृभावाच्च दुःखिता वयमाकुलाः ॥ १० ॥ स्वस्थानादुष्णरश्मिश्च चन्द्रो निस्सारितस्तथा ॥
वह्निश्च घर्मराजश्च लोकपालास्तथेतरे ॥ ११ ॥ सुबलित्रेण वै तेन सर्वे देवाः प्रपीडिताः ॥ दुःखं प्राप्ता वयं चाति शरणं त्वां समागताः ॥ १२ ॥
संग्रामे स हृषीकेशं स्ववशं कृतवान् बली ॥ जलंधरो महादैत्यः सर्वाप्रविमर्दकः ॥ १३ ॥ तस्य वश्यो वगधीनोऽवात्सीत्तत्सदने हरिः ॥ स
लक्ष्म्या सहितो विष्णुर्यो नस्सर्वार्थसाधकः ॥ १४ ॥ जलंधरविनाशाय यत्नं कुरु महामते ॥ त्वं नो देवशत्रात्प्रातस्सदा स्वार्थसाधकः ॥ १५ ॥
सनत्कुमार उवाच ॥ इत्याकर्ण्य वचस्तेषाममराणां स नारदः ॥ आश्वास्य मुनिशार्दूलस्तानुवाच कृपाकरः ॥ १६ ॥ नारद उवाच ॥ जानेऽहं वै
सुरा यूयं दैत्यजपराजिताः ॥ दुःखं प्राप्ताः पीडिताश्च स्थानान्निस्सारिताः खलु ॥ १७ ॥ स्वशक्त्या भवतां स्वार्थं करिष्ये नात्र संशयः ॥
अनुकूलोऽहमिह वो दुःखं प्राप्ता यतोऽमराः ॥ १८ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ एवमुक्त्वा मुनिश्रेष्ठ द्रष्टुं दानववल्लभम् ॥ आश्वास्य सकलान्देवान्जलंधर
सभां ययौ ॥ १९ ॥ अथागतं मुनिश्रेष्ठं दृष्ट्वा देवो जलंधरः ॥ उत्थाय पयसा भक्त्या ददौ श्रेष्ठासनं वाम ॥ २० ॥ स त संपूज्य विधिवद्दानवेन्द्रोऽ
तिविस्मितः ॥ सुप्रहस्य तदा वाक्यं जगाद मुनिसत्तमम् ॥ २१ ॥ जलंधर उवाच ॥ कुत आगम्यते ब्रह्मन्किं च दृष्ट त्वया क्वचित् ॥ यदर्थमिह
आयातस्तदाज्ञापय मां मुने ॥ २२ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इत्याकर्ण्य वचस्तस्य दैत्येन्द्रस्य महामुनिः ॥ प्रत्युवाच प्रसन्नात्मा नारदो हि

रुद्र संहिता
यु० ख०
अ० १८

365

॥ १९५ ॥

जलंधरम् ॥ २३ ॥ नारद उवाच ॥ सर्वदानवदैत्येन्द्र जलंधर महामते ॥ धन्यस्त्वं सर्वलोकेश रत्नभोक्ता त्वमेव हि ॥ २४ ॥ मदागमनहेतुं वे
शृणु दैत्येन्द्रमतम् ॥ यदर्थमिह चायातस्त्वं वक्ष्येऽखिलं हि तत् ॥ २५ ॥ गतः कैलासशिखरं दैत्येन्द्राहं यदृच्छया ॥ योजनायुतविस्तीर्ण
कल्पद्रुममहावनम् ॥ २६ ॥ कामधेनुशनाकीर्णं चितामणिसुदीपितम् ॥ सर्वरुक्ममयं दिव्यं सर्वत्राद्रुतशोभितम् ॥ २७ ॥ तत्रोमया सहासीनं दृष्टवानस्मि
शंकरम् ॥ सर्वाङ्गमुन्दरं गौरं त्रिनेत्रं चन्द्रशेखरम् ॥ २८ ॥ तं दृष्ट्वा महदाश्चर्यं वितर्को मेऽभवत्तदा ॥ क्रापीदृशी भवेद्वृद्धिस्त्रिलोक्ये वा नवेति च ॥ २९ ॥ ताव
त्तवापि दैत्येन्द्र समृद्धिस्संस्मृता मया ॥ तद्विलोकात्मकामोऽहं त्वत्सान्निध्यमिहागतः ॥ ३० ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इति नारदतः श्रुत्वा स दैत्ये
न्द्रो जलंधरः ॥ स्वसमृद्धिं समग्रां वै दर्शयामास सादरम् ॥ ३१ ॥ दृष्ट्वा स नारदो ज्ञानी देवकार्यसुसाधकः ॥ प्रभुप्रेरणया प्राह दैत्येन्द्रं तं जलं
धरम् ॥ ३२ ॥ नारद उवाच ॥ तवास्ति सुसमृद्धिर्हि वाक्वीर्याखिलाधुना ॥ त्रिलोक्यस्य पतित्वं हि चित्रं किं चात्र संभवम् ॥ ३३ ॥ मणयो रत्नपुंजा
श्च गजाद्याश्च समृद्धयः ॥ ते गृहेऽद्य विभांतीह यानि रत्नानि तान्यपि ॥ ३४ ॥ गजराजं त्वयानीतं शक्रस्यैरावतस्तथा ॥ अश्वराजं महावीरं सूर्य
स्योच्चैःश्रवा हयः ॥ ३५ ॥ कल्पवृक्षस्तयानीतो निधयो धनदस्य च ॥ हंसयुक्तविमानं च त्वयानीतं हि वेधसः ॥ ३६ ॥ इत्येवं वररत्नानि
दिवि पृथ्व्यां रसातले ॥ यानि दैत्येन्द्र ते भांति गृहे तानि समस्ततः ॥ ३७ ॥ त्वत्समृद्धिमिमां पश्यन्सम्पूर्णां विविधामहम् ॥ प्रसन्नो
ऽस्मि महावीर गजाश्वादिषुशोभिताम् ॥ ३८ ॥ जायारत्नं महाश्रेष्ठं जलंधर न ते गृहे ॥ तदानेतुं विशेषेण स्त्रीरत्नं वै त्वमर्हसि ॥
॥ ३९ ॥ यस्य गेहे सुस्तनानि सर्वाणि हि जलंधर ॥ जायारत्नं न चेतानि न शोभते वृथा ध्रुवम् ॥ ४० ॥ सनत्कुमार उवाच ॥
इत्येवं वचनं श्रुत्वा नारदस्य महात्मनः ॥ उवाच दैत्यराजो हि मदनाकुलमानसः ॥ ४१ ॥ जलंधर उवाच ॥ भो भो नारद देवर्षे नमस्ते
ऽस्तु महाप्रभो ॥ जायारत्नवरं कुत्र वर्तते तद्रदाधुना ॥ ४२ ॥ ब्रह्मांडे यत्र कुत्रापि तद्रत्नं यदि वर्तते ॥ तदानेष्ये ततो ब्रह्मन्सत्यं सत्यं न संशयः ॥
॥ ४३ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ कैलासेऽतिरम्ये च सर्वास्मिन्समाकुले ॥ योगिहृदयधराश्शंभुरस्ति तत्र दिगम्बरः ॥ ४४ ॥ तस्य भार्या सुगम्या हि
सर्वलक्षणलक्षिता ॥ सवागसुन्दरी नाम्ना पार्वतीति मनोहरा ॥ ४५ ॥ तदीदृशं रूपमनन्यसंगतं दृष्टं न कुत्रापि कुतूहलाढ्यम् ॥ अत्यद्भुतं मोहनकृत्सु
योगिनां सुदर्शनीय परमर्द्धिकारि ॥ ४६ ॥ स्वचित्ते कल्पयाम्यद्य शिवादैन्यस्समृद्धिमान् ॥ जायारत्नान्विताद्रीं त्रिलोक्यां न जलंधर ॥ ४७ ॥
यस्या लावण्यजलधौ निमग्नश्चतुराननः ॥ स्वधेय्यं मुमुचे पूर्वं तथा कान्योपमोयते ॥ ४८ ॥ गतरागोऽपि हि यया मदनारिस्त्वलीलया ॥
निजतन्त्रोऽपि हि यतस्स स्वात्मवशः कृतः ॥ ४९ ॥ यथा स्त्रीरत्नसंभोक्तुस्समृद्धिस्तस्य साभवत् ॥ तथा न तव दैत्येन्द्र सर्व

शि० पु०
॥ १९६ ॥

सन्तकुमार उवाच ॥ इत्युक्त्वा स तु देवर्षिर्नारदो लोकविश्रुतः ॥ ययौ विहायसा देवोपकारकणोक्तः ॥ ५१ ॥
 तृतीययायां रुद्रसंहितायां पञ्चमेषुद्वन्द्वे जलंधरस्वधोपाख्याने देवर्षिजलंधरसंवादो नामाष्टदशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ ॥ व्यास
 उवाच ॥ सन्तकुमार सर्वज्ञ नारदे हि गने दिवि ॥ देत्यराट् किमकर्षितस तन्मे वद सुविस्तरात् ॥ १ ॥ ॥ सन्तकुमार उवाच ॥ तमामंज्य गतो
 देत्यं नारदे दिवि देत्यराट् ॥ तद्रूपप्रथमादासीदनंगज्वापीडितः ॥ २ ॥ अथो जलंधरो देत्यः कालाधीनः प्रनष्टधीः ॥ दूतमात्रायाजमास
 सैहिकेयं विमोहितः ॥ ३ ॥ आगतं तं समालोक्य कामाक्रान्तमनास्स हि ॥ सुसंबोध्य समाचष्ट सिंधुपुत्रो जलंधरः ॥ ४ ॥ ॥ जलंधर उवाच ॥
 भो भो दूतक्रेष्वेष्ट सर्वकार्यस्सधक ॥ सैहिकेय महाप्राज्ञ कैलासं गच्छ पर्वतम् ॥ ५ ॥ तत्रास्ति योगी शम्भ्वारुयस्तपस्वी च जटाधरः ॥ भस्म
 धूतिसर्वाणो विस्तो विप्रितेन्द्रियः ॥ ६ ॥ तत्र गत्वेति वक्तव्यं योगिनं दूत शंकरम् ॥ जटाधरं विस्तं तं निर्भयेन हृदा त्वया ॥ ७ ॥ हे यो
 मिस्ते दवास्त्रिण्यो जायास्त्वेन किं भवेत् ॥ भूत्प्रेतपिशाचादिसेवितेन वनौकसा ॥ ८ ॥ मन्त्राथे भुवने योगिन्नोचिना गतिरीदृशी ॥ जायारत्नम
 तस्त्वं मे देहि रत्नभुजे निजम् ॥ ९ ॥ यानि यानि सुरत्नानि त्रैलोक्ये तानि संति मे ॥ मदधीनं जगत्सर्वं विद्धि त्वं सचराचरम् ॥ १० ॥ इन्द्रस्य
 गजस्त्वं चोच्चैःश्रवोस्तनमुत्तमम् ॥ बलाद्दृष्टीतं सदसा पारिजानस्तरुस्तथा ॥ ११ ॥ विमानं हंससंयुक्तमंगणे मम तिष्ठति ॥ रत्नभूतं महादिव्यमुत्तमं
 वधेसोद्भूतम् ॥ १२ ॥ महापद्मादिकं दिव्यं निषिात्नं स्वदस्यं च ॥ छत्रं मे वारुणं गेहे कांचनस्त्रावि तिष्ठति ॥ १३ ॥ किञ्जल्किनी महामाला सर्वदाऽ
 म्लानपंकजा ॥ मत्पितुस्स ममेवास्ति पाशश्च कैपलेस्तथा ॥ १४ ॥ मृत्योरुत्क्रांतिदा शक्तिर्मयानीना बलाद्वरा ॥ ददौ मह्यं शुचिर्दिव्ये शुचिशौचे
 च वाससी ॥ १५ ॥ एवं योगीन्द्र रत्नानि सर्वाणि विलसन्ति मे ॥ अतस्त्वमपि मे देहि स्वस्त्रीरत्नं जटाधर ॥ १६ ॥ ॥ सन्तकुमार उवाच ॥ इति
 श्रुत्वा वचस्तस्य नन्दिना स प्रवेशितः ॥ जगामोग्रसर्भा राहुर्विस्मयोऽद्भुतलोचनः ॥ १७ ॥ तत्र गत्वा शिवं साक्षादेवदेवं महाप्रभुम् ॥ स्वतेजो
 ध्वस्ततमसं भस्मलेपविराजितम् ॥ १८ ॥ महाराजोपचारेण विलसन्तं महाद्भुतम् ॥ सर्वाङ्गमुन्दरं दिव्यभूषणैर्भूषितं हरम् ॥ १९ ॥ प्रणनाम च तं गर्वात्तत्तेजः
 क्रान्तविग्रहः ॥ निकटं गतवाञ्छमोस्स दूतो राहुसंज्ञकः ॥ २० ॥ अथो तदग्र आसीनो वक्रुकामो हि सैहिकः ॥ त्र्यंबकं स तदा संज्ञाप्रेरितो
 वाक्यमब्रवीत् ॥ २१ ॥ देत्यपन्नगसेव्यस्य त्रैलोक्याधिपतेस्सदा ॥ दूतोऽहं प्रेषितस्तेन त्वत्सकाशमिहागतः ॥ २२ ॥ राहु उवाच ॥ जलंधरोऽन्वित

१ त्वं धर्मे वक्रुकामोऽसि इत्यर्थः । २ तो ज्ञात्वावर्तमाने स्थे विष्णुसम्यक् स्तोऽस्मिन् धने इत्यर्थः ॥ २ कस्य जलंधरस्य पदभूतित्वार्थः

रुद्रसं०
यु० सं०
अ० १९

३०५

॥ १९६ ॥

ज्यस्सर्वदेवजनेश्वरः ॥ त्रैलोक्यस्येश्वरस्योऽथ भवत्सर्वाधिनायकः ॥ २३ ॥ स दैत्यराजो कल्वान्देवनामंतकोपमः ॥ योमिनं त्वां सद्गदिश्य
 स वदाह शृणुष्व तत् ॥ २४ ॥ महादिव्यप्रभावस्य तस्य दैत्यपतेः प्रभोः ॥ सर्वतन्त्रेश्वरस्य त्वमाज्ञां शृणु वृषध्वज ॥ २५ ॥ श्मशानवास्तिमे नित्यं
 मस्थिमालाधरस्य च ॥ दिगंबरस्य ते भार्गव कथं हैमवती शुभा ॥ २६ ॥ अहं स्तनाधिनाथोऽस्मि सा च स्त्रीस्त्रसंज्ञिता ॥ तस्मिन्ममैव
 सा योग्या नैव भिक्षाशिनस्तव ॥ २७ ॥ मम वक्ष्यमस्य लोका भुजेऽहं मन्त्रभागकृत् ॥ यानि सन्ति विलोकेऽस्मिन्मन्त्रानि मम सन्नि ॥ २८ ॥
 कथं स्तुजस्त्वं तु योगी खलु दिगम्बरः ॥ स्वस्तीकृतं देहि मह्यं राजस्सुखकराः प्रजाः ॥ २९ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ वदत्येवं तत्र रादो
 भ्रमध्याच्छूलपाणिनः ॥ अभवत्पुरुषो रौद्रस्तीव्राशानिसमस्वनः ॥ ३० ॥ सिंहास्यप्रचलजिह्वस्सज्वालनयनो महात् ॥ ऊर्ध्वकेशश्चक्षुःक्षतवर्णसिंह इव
 चापरः ॥ ३१ ॥ महातनुर्महाबाहुस्तालजंघो भयंकरः ॥ अभिदुद्राव वेमेन राहुं स पुरुषो द्रुतम् ॥ ३२ ॥ स तं खादितुमायान्तं दृष्ट्वा राहुर्भयात्तुरः ॥ अवपदति
 वेगेन बहिस्स च दधार तम् ॥ ३३ ॥ रादुरुवाच ॥ देवदेव महेशान पाहि मां शरणागतम् ॥ सुससुरैस्सदा वन्द्यः परमेश्वरान् प्रभुः ॥ ३४ ॥ ब्राह्मणं मां
 महादेव खादितुं समुपागतः ॥ पुरुषोऽयं तवेशान सेवकोऽतिभयंकरः ॥ ३५ ॥ एतस्माद्रक्ष देवेशं शरणागतवत्सलः ॥ न खादेत यथायं मां नमस्तेऽस्तु
 सुदुर्बुधः ॥ ३६ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ महादेवो वचः श्रुत्वा ब्राह्मणस्य तदा मुने ॥ अब्रवीत्स्वर्ग्यं तं वै दीनानाथप्रियः प्रभुः ॥ ३७ ॥ महादेव उवाच ॥
 प्रभु च ब्राह्मणं दूतं राह्वार्यं शरणामतम् ॥ शरण्या रक्षणीया हि न दण्ड्या गणसत्तम ॥ ३८ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इत्युक्तो गिरिजेशो नृपगणः करुणा
 त्मना ॥ राहुं तत्याज महसा ब्राह्मणेति श्रुताक्षरः ॥ ३९ ॥ राहुं त्यक्त्वाम्बरे सोऽथ पुरुषो दीनया गिरा ॥ शिवोपकंठमामत्य महादेवं व्यजिज्ञपत् ॥ ४० ॥
 पुरुष उवाच ॥ देवदेव महादेव करुणाकर शंकर ॥ त्वाजितं मम भक्ष्यं ते शरणागतवत्सलः ॥ ४१ ॥ शुभा मां बाधते स्वामिन्शुक्लाम्बास्मि सर्वथा ॥
 किं भक्ष्यं मम देवेश तदाज्ञपय मां प्रभो ॥ ४२ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ ॥ इत्याकर्ण्य वक्षस्तस्य पुरुषस्य महाप्रभुः ॥ प्रत्युवाचाद्रुतोतिः
 स कौतुकी स्वहितंकरः ॥ ४३ ॥ महेश्वर उवाच ॥ बुभुक्षा यदि तेऽतीव शुभा त्वां बाधते यदि ॥ संभक्ष्यस्मत्तमनश्शीघ्रं मांसं त्वं हस्तपादयोः ॥
 ॥ ४४ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ स शिवेनैवमाज्ञप्तश्चखाद पुरुषस्त्वकम् ॥ हस्तपादोद्भवं मांसं शिश्नशेषोऽभवद्यथा ॥ ४५ ॥ दृष्ट्वा शिरोवशेषं तु
 सुप्रसन्नस्तदाशिवम् ॥ पुरुषं भीमकर्माणं समुवाच सविस्मयः ॥ ४६ ॥ शिव उवाच ॥ हे महामण्य वन्द्यस्त्वं मदाज्ञाप्रतिपालकः ॥ संतुष्टश्चास्मि

शि० पु०

॥ १९७ ॥

जीव कर्मणानेन सत्तम ॥ ४७ ॥ त्वं कीर्तिमुखसंज्ञो हि भव महारकस्सदा ॥ महागणो महावीरस्सर्वदुष्टभयंकरः ॥ ४८ ॥ मत्प्रियस्त्वं मदर्चा
यां सदा पूज्यो हि मन्त्रिणैः ॥ त्वदर्चा ये न कुर्वन्ति नैव ते मत्प्रियंकराः ॥ ४९ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इति शंभोर्वरं प्राप्य पुरुषः प्रजर्ष्य सः ॥
तदाप्रभृति देवशद्वारे कीर्तिमुखः स्थितः ॥ ५० ॥ पूजनीयो विशेषेण स गणशिवपूजने ॥ नार्चयंतीह ये पूर्वं तेषामर्चा वृथा भवेत् ॥ ५१ ॥ इति
श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां पञ्चमे युद्धखण्डे जलंधरावधोपाख्याने दूतसंवादो नाम एकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥ व्यास उवाच ॥ सन
त्कुमार सर्वज्ञ कथा ते श्राविताद्भुता ॥ महाप्रभोऽशंकरस्य यत्र लीला च पावनी ॥ १ ॥ इदानीं ब्रूहि सुप्रीत्या कृपां कृत्वा ममोपरि ॥ राहुर्वृक्तः
कुत्र गतः पुरुषेण महासुने ॥ २ ॥ सून उवाच ॥ इत्याकर्ण्य वचस्तस्य व्यासस्यामितमेधसः ॥ प्रत्युवाच प्रसन्नात्मा ब्रह्मपुत्रो महासुनिः ॥ ३ ॥
सनत्कुमार उवाच ॥ राहुर्विमुक्तो यस्तेन सोऽपि तद्वर्षस्थले ॥ अतस्स वर्षरो भूत इति भूमौ प्रथां गतः ॥ ४ ॥ ततः स मन्यमानस्त्वं पुनर्जनि
मथानतः ॥ गतगर्वो जगामाथ जलंधरपुरं शनैः ॥ ५ ॥ जलंधराय सोऽभ्येत्य सर्वमीशविचेष्टितम् ॥ कथयामास तद्व्यासाद्व्यास दैत्येश्वराय वै ॥
॥ ६ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ जलंधरस्तु तच्छ्रुत्वा कोपाकुलितविग्रहः ॥ बभूव बलवान्सिन्धुपुत्रो दैत्येन्द्रसत्तमः ॥ ७ ॥ ततः
कोपपराधीनमानसो दैत्यसत्तमः ॥ उद्योग सर्वसैन्यानां दैत्यानामादिदेश ह ॥ ८ ॥ ॥ जलंधर उवाच ॥ निर्गच्छन्त्वखिला
दैत्याः कालनेमिमुखाः स्खलु ॥ तथा शुंभनिशुंभाद्या वीरास्स्वलसंयुताः ॥ ९ ॥ कोटिर्वीरकुलोत्पन्नाः कंबुवंश्याश्च दौर्द्धदाः ॥ कालकाः
कालकेयाश्च मौर्या वीमास्तथैव च ॥ १० ॥ इत्याज्ञाप्यासुरपतिस्सिन्धुपुत्रः प्रतापवान् ॥ निर्जगामाशु दैत्यानां कोटिभिः परिवारितः ॥ ११ ॥
ततस्तस्याग्रतश्शुक्रो राहुश्छिन्नशिरोऽभवत् ॥ मुकुटश्चापतद्भूमौ वेगात्प्रस्खलितस्तदा ॥ १२ ॥ व्यराजत नभः पूर्णं प्रावृषाव यथा घनेः ॥ जाता
अशकुना भूरि महानिद्राविमूचकाः ॥ १३ ॥ तस्योद्योगं तथा दृष्ट्वा गीर्वाणास्ते सशसवाः ॥ अलक्षितास्तदा जग्मुः कैलासं शंकरलयम् ॥ १४ ॥
तत्र गत्वा शिवं दृष्ट्वा सुप्रणम्य सवासवाः ॥ देवास्सर्वे नतस्कंधाः करौ बद्धा च तुष्टुवुः ॥ १५ ॥ ॥ देवा उचुः ॥ देवदेव महादेव करुणाकर
शंकर ॥ नमस्तेऽस्तु महेशान पाहि नशशरणागतान् ॥ १६ ॥ विह्वला वयमत्युग्रं जलंधरकृतात्प्रभो ॥ उपद्रवात्सदेवेन्द्राः स्थानभ्रष्टाः क्षितिस्थिताः
॥ १७ ॥ न जानासि कथं स्वामिन्देवापत्तिमिमां प्रभो ॥ तस्मान्नो रक्षणार्थाय जहि सागरनन्दनम् ॥ १८ ॥ अस्माकं रक्षणार्थाय यत्पूर्वं गरुड
ध्वजः ॥ नियोजितस्त्वया नाथ न क्षमस्सोऽद्य रक्षितुम् ॥ १९ ॥ तदधोनो गृहे तस्य तिउत्पद्य मया सह ॥ वयं च तत्र तिष्ठामस्तदाकालवशात्

रुद्र सं०

यु० सं०

अ० ३३

३०३

॥ १९७ ॥

स्तुतः ॥ २० ॥ अलक्षिता वयं चात्रागताश्शंभो त्वदंतिकम् ॥ स आयाति त्वया कर्तुं रण सिधुमुतो बली ॥ २१ ॥ अतस्त्वामित्रणे त्वं समवि-
 लम्ब जलं च ॥ हंतुमर्हसि सर्वज्ञ पाहि नशरणागतान् ॥ २२ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इत्युक्ता ते सुगस्सर्वे प्रभुं नत्वा सवासवाः ॥ पादौ
 निरीक्ष्य संतस्थुर्महेशस्य विनम्रकाः ॥ २३ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इति देववचः श्रुत्वा प्रहस्य वृषभध्वजः ॥ द्रुतं विष्णुं समाहूय वचनं
 चेदमब्रवीत् ॥ २४ ॥ ईश्वर उवाच ॥ हृषीकेश महाविष्णो देवाश्चात्र समागताः ॥ जलंधरकृतापीडाशरणं मेऽतिविह्वलाः ॥ २५ ॥ जलं
 धरः कथं विष्णो संगरे न हतस्त्वया ॥ तद्ब्रूहं चापि यातोऽसि त्यक्त्वा वैकुण्ठमात्मनः ॥ २६ ॥ मया नियोजितस्त्वं हि साधुसंक्षणाय च ॥ निग्रहाय
 खलानां च स्वतंत्रेण विहारिणा ॥ २७ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इत्याकर्ण्य महेशस्य वचनं गरुडध्वजः ॥ प्रत्युवाच विनीतात्मा नतकस्सा
 जलिर्हरिः ॥ २८ ॥ विष्णुरुवाच ॥ नवांशसंभवत्वाच्च भ्रातृत्वाच्च तथा प्रियः ॥ मया न निहतः संख्ये त्वमेनं जहि दानवम् ॥ २९ ॥ महाबलो महावीरो जेय
 स्सर्वदिवौकसाम् ॥ अन्येषां चापि देवेश सत्यमेतद्वीम्यहम् ॥ ३० ॥ मया कृतो रणस्तेन चिरं देवान्वितेन वै ॥ मदुपायो न प्रवृत्तस्मिन्दानवपुंगवे ॥
 ॥ ३१ ॥ त्वत्पराक्रमतस्तुष्टो वरं ब्रूहीत्यहं खलु ॥ इति मद्रचनं श्रुत्वा स वरे वसुतमम् ॥ ३२ ॥ मद्रगिन्या मया सार्द्धं मद्देहे ससुरो वस ॥ मद
 चीनो महाविष्णो इत्यहं तद्ब्रूहं गतः ॥ ३३ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इति विष्णोर्वचः श्रुत्वा शंकरस्स महेश्वरः ॥ विहस्योवाच सुप्रीतस्सद्यो
 भक्तवत्सलः ॥ ३४ ॥ ॥ महेश्वर उवाच ॥ हे विष्णो सुखं त्वं शृणु मद्रादयमादगतम् ॥ जलंधरं महादैत्यं हनिष्यामि न संशयः ॥ ३५ ॥
 स्वस्थानं गच्छ निर्भीतो देवा गच्छं वपि ध्रुवम् ॥ निर्भया वीतसंदेहा हंतं मत्वा सुगधिपम् ॥ ३६ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इति श्रुत्वा
 महेशस्य वचनं स रमापतिः ॥ सनिर्जरो जगामाशु स्वस्थानं गतसंशयः ॥ ३७ ॥ एतस्मिन्नंतरे व्यास स दैत्येन्द्रोऽतिविक्रमः ॥ सन्नद्धैरसुरै
 र्सार्द्धं शैलप्रांतं ययौ बली ॥ ३८ ॥ कैलासमवरुध्याथ महत्या सेनया युतः ॥ संतस्थौ कालसंकाशः कुर्वन्सिंहारं महान् ॥ ३९ ॥ अथ कोला
 हलं श्रुत्वा दैत्यनादसमुद्रवम् ॥ चुकोवातिमहेशानो महालीलः खलान्तकः ॥ ४० ॥ समादिदेश संख्याय स्वगगान्स महाबलान् ॥ नद्यादिका
 न्महादेवो महोतिः कौतुकी हरः ॥ ४१ ॥ नन्दोभमुखतेजोमूर्तिश्चास्सर्वे शिवाज्ञया ॥ गगाश्च समनग्रंत युद्धायातिवृत्तान्विताः ॥ ४२ ॥ अव
 नेर्ह्यणास्सर्वे कैलासात्कोपदुर्मदाः ॥ वल्गनो रणावर्धश्च महावीर रणाय हि ॥ ४३ ॥ ततस्समभवयुद्धं कैलासोपत्यकासु वै ॥ प्रमथाधिपदैत्यानां
 धोरं शस्त्रास्त्रसंकुलम् ॥ ४४ ॥ भेरीमृदंगशंखोच्चैर्निस्स्वानैर्वीरहर्षजैः ॥ गजाश्चरथशब्दैश्च नादिता मूर्ध्वकंपत ॥ ४५ ॥ शक्तितोमखाणोच्चैर्मुसलेः

मि० पु०
॥ १९८ ॥

प्रापद्दिशेः ॥ व्यगजत नमः पूर्ण मुक्ताभिरिव संवृतम् ॥ ४६ ॥ निहतेरिव नागाधैः पत्तिभिर्ध्वजराजत ॥ वज्राहतेः पर्वतेन्द्रेः प्रमासीत्संवृता ॥
॥ ४७ ॥ प्रमथाहतदैत्योर्ध्वदैत्याहतगणेस्तथा ॥ वसासुद्धमांसपंकाढया भूगम्याभवत्तदा ॥ ४८ ॥ प्रमथाहतदैत्योर्ध्वदैत्याहतगणेस्तथा ॥ युद्धे
पुनः पुनश्चैव मृतसंजीवनीबलात् ॥ ४९ ॥ दृष्ट्वा व्याकुलितास्तास्तु गणास्सर्वे भयादिताः ॥ शशंसुर्देवदेवाय सर्वे शुक्रविचेष्टितम् ॥ ५० ॥ तच्छ्रुत्वा
भगवान्ब्रह्मकार कोधमुल्लवणम् ॥ भयंकरोऽतिरोद्रश्च बभूव प्रज्वलन्दिशः ॥ ५१ ॥ अथ रुद्रमुखात्कृत्या बभूवातीवभीषणा ॥ तालजंघा करीव
स्तनापीडितभूरा ॥ ५२ ॥ सा युद्धभूमिं तरसा ससाद मुनिसत्तम ॥ विचचार महाभीमा भक्षयंती महासुरान् ॥ ५३ ॥ अथ सा रणमध्य
दि जगाम गतभीर्द्रुतम् ॥ यत्रास्ते संवृतो दैत्यवरेन्द्रेस्स हि भार्गवः ॥ ५४ ॥ स्वतेजसा नभो व्याप्य भूमिं कृत्वा च सा मुने ॥ मार्गं स्वमगे
धृत्वा जगामातिहिता नमः ॥ ५५ ॥ विधृतं भार्गवं दृष्ट्वा दैत्यसेन्यगणास्तथा ॥ प्रम्लानवदना युद्धान्निर्जगमुर्धुद्धदुर्मदाः ॥ ५६ ॥ अयोऽभ्युप
दैत्यानां सेना गणभयादिता ॥ वायुवेगहता यद्वत्प्रकीर्णा तृणसंहतिः ॥ ५७ ॥ भर्मा गणभयादैत्यसेनां दृष्ट्वातिमर्षिताः ॥ निशुंभशुंभौ सेनान्यौ
कालनेमिश्च चुक्रुधुः ॥ ५८ ॥ त्रयस्ते वारयामासुर्गणसेनां महाबलाः ॥ मुञ्चन्तश्शरवर्षाणि प्रावृषीव बलाहकाः ॥ ५९ ॥ ततो दैत्यशरोघास्ते
शलभानामिव व्रजाः ॥ क्रुधुः खं दिशस्सर्वा गणसेनामकंपयन् ॥ ६० ॥ गणाश्शरशर्तौभिन्नारुधिरासारवर्षिणः ॥ वसन्तर्किशुकाभासा न प्राजान
न्दि किंचन ॥ ६१ ॥ ततः प्रभामं स्वबलं विलोक्य नन्द्यादिलंबोदरकार्तिकेयाः ॥ त्वरान्विता दैत्यवरान्प्रसह्य निवारयामासुर्मर्षणास्ते ॥ ६२ ॥
इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयार्थं रुद्रसंहितायां पञ्चमे युद्धखंडे जलंध्रखवोपाख्याने सामान्यगणसुरयुद्धवर्णनं नाम विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥
सनत्कुमार उवाच ॥ ते गणाधिपतीन्दृष्ट्वा नन्दीभ्यमुखेषुस्वान् ॥ अमर्षदभ्यधावन्त द्रुद्रयुद्धाय दानशः ॥ १ ॥ नन्दिनं कालनेमिश्च शुंभो लंबोदरं
वृथा ॥ निशुंभः कण्ठमुखं देवमभ्यधावन्त शंकितः ॥ २ ॥ निशुंभः कार्तिकेयस्य मयूरं पंचमिश्ररेः ॥ हृदि विव्याध वेगेन मूर्च्छितस्स पमात इ ॥ ३ ॥
ततः शक्तिवरः क्रुद्धो बाणैः पंचभिरेव च ॥ विव्याध स्यंदने तस्य हयान्यन्तारमेव च ॥ ४ ॥ शरेणान्येन तीक्ष्णेन निशुंभं देववेरिणम् ॥ जघान
कालं वीरो जगर्ज रणदुर्मदः ॥ ५ ॥ असुरोऽपि निशुंभारुयो महावीरोऽप्रतिवीर्यवान् ॥ जघान कार्तिकेयं तं गर्जन्तं स्पृष्टुणा स्पृष्टे ॥ ६ ॥ ततश्चापि
कार्तिकेये वाक्पणमाह सेवतः ॥ तावन्निशुंभो वेगेन स्वशक्त्या तमपातयत् ॥ ७ ॥ एवं बभूव तत्रैव कार्तिकेयनिशुंभयोः ॥ आरयो हि प्रहयन्नास
शिरशं च प्रगर्जतोः ॥ ८ ॥ ततो नन्दीशरो बाणैः कालनेमिमविध्यत् ॥ सप्तमिश्च हयान्केतुं रथं सागधिमच्छिनत् ॥ ९ ॥ कालनेमिश्च संक्रुधोऽपि
पुनश्चैव मृतसंजीवनीबलात् ॥ दृष्ट्वा व्याकुलितास्तास्तु गणास्सर्वे भयादिताः ॥ शशंसुर्देवदेवाय सर्वे शुक्रविचेष्टितम् ॥ तच्छ्रुत्वा
भगवान्ब्रह्मकार कोधमुल्लवणम् ॥ भयंकरोऽतिरोद्रश्च बभूव प्रज्वलन्दिशः ॥ अथ रुद्रमुखात्कृत्या बभूवातीवभीषणा ॥ तालजंघा करीव
स्तनापीडितभूरा ॥ सा युद्धभूमिं तरसा ससाद मुनिसत्तम ॥ विचचार महाभीमा भक्षयंती महासुरान् ॥ अथ सा रणमध्य
दि जगाम गतभीर्द्रुतम् ॥ यत्रास्ते संवृतो दैत्यवरेन्द्रेस्स हि भार्गवः ॥ स्वतेजसा नभो व्याप्य भूमिं कृत्वा च सा मुने ॥ मार्गं स्वमगे
धृत्वा जगामातिहिता नमः ॥ विधृतं भार्गवं दृष्ट्वा दैत्यसेन्यगणास्तथा ॥ प्रम्लानवदना युद्धान्निर्जगमुर्धुद्धदुर्मदाः ॥ अयोऽभ्युप
दैत्यानां सेना गणभयादिता ॥ वायुवेगहता यद्वत्प्रकीर्णा तृणसंहतिः ॥ भर्मा गणभयादैत्यसेनां दृष्ट्वातिमर्षिताः ॥ निशुंभशुंभौ सेनान्यौ
कालनेमिश्च चुक्रुधुः ॥ त्रयस्ते वारयामासुर्गणसेनां महाबलाः ॥ मुञ्चन्तश्शरवर्षाणि प्रावृषीव बलाहकाः ॥ ततो दैत्यशरोघास्ते
शलभानामिव व्रजाः ॥ क्रुधुः खं दिशस्सर्वा गणसेनामकंपयन् ॥ गणाश्शरशर्तौभिन्नारुधिरासारवर्षिणः ॥ वसन्तर्किशुकाभासा न प्राजान
न्दि किंचन ॥ ततः प्रभामं स्वबलं विलोक्य नन्द्यादिलंबोदरकार्तिकेयाः ॥ त्वरान्विता दैत्यवरान्प्रसह्य निवारयामासुर्मर्षणास्ते ॥ इति
श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयार्थं रुद्रसंहितायां पञ्चमे युद्धखंडे जलंध्रखवोपाख्याने सामान्यगणसुरयुद्धवर्णनं नाम विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥

रुद्र संहिता
यु० सं०
अ० २३

362

॥ १९८ ॥

नन्दिनः ॥ स्वशरासननिर्मुक्तैर्महातीक्ष्णैश्शिलीमुखैः ॥ १० ॥ अथ नन्दीश्वरो वीरः कालनेमि महासुरम् ॥ तस्मात्पास्य च शूलेन वक्षस्यभ्यहनदम् ॥ ११ ॥
 स शूलमिन्द्रदयो हताश्वो हतसारथिः ॥ अद्रेः शिखरमुत्पाट्य नन्दिनं समताडयत् ॥ १२ ॥ अथ शुभो गणेशश्च रथमूषकवाहनो ॥ गुप्यमानो रथवातोः
 पस्पर्शमविध्यताम् ॥ १३ ॥ गणेशस्तु तदा शुभं हृदि विव्याध पत्रिणा ॥ सारथिं च त्रिभिर्बाणैः पातयामास भूतले ॥ १४ ॥ ततोऽतिक्रुद्ध
 शुभोऽपि बाणवृष्ट्या गणाधिपम् ॥ मूषकं च त्रिभिर्विद्धा मनाद जलदस्वनः ॥ १५ ॥ मूषकश्चरभिन्नाङ्गश्चाल दृढवेदनः ॥ लम्बोदरश्चा
 पतितः पदातिरभवत्स हि ॥ १६ ॥ ततो लम्बोदरश्शुभं हत्वा परशुना हृदि ॥ अपातयत्तदा भूमौ मूषकं चारुरोह सः ॥ १७ ॥ समरायोद्यताश्चा
 भूत्पुनर्गजमुखो विभुः ॥ प्रहस्याजघ्नतुः क्रोधात्तोत्रेणैव महाद्रिपम् ॥ १८ ॥ कालनेमिानशुभश्च शुभो लम्बोदरं शरेः ॥ युगपच्छूनतुः क्रोधादाशी
 विषसमेद्रुतम् ॥ १९ ॥ तं पीड्यमानमालोक्य वीरभद्रो महाबलः ॥ अभ्यधावत् वेगेन कोटिभूतयुतस्तथा ॥ २० ॥ कूष्माण्डा भस्वाश्चापि वेताला
 योगिनीगणाः ॥ पिशाचा डाकिनोसवा गणाश्चापि सप्त ययुः ॥ २१ ॥ ततः किलकिलाशब्दैस्सहनादेस्सर्धधरेः ॥ विनादिता डमरुकैः
 पृथिवी समकंपत ॥ २२ ॥ ततो भूताः प्रधावन्तो भक्षयन्ति स्म दानवान् ॥ उत्पत्य पातयन्ति स्म ननृतुश्च रणांगणे ॥ २३ ॥ एतस्मिन्नंतरे
 नन्दी गुहश्च तौ ॥ उत्थितावाप्तसंज्ञौ हि जगर्जतुरलं रणं ॥ २४ ॥ स नन्दी कार्तिकेयश्च समायातो त्वरान्वितौ ॥ जघ्नतुश्च रणे दैत्या
 निस्तस्यराजिः ॥ २५ ॥ छिन्नेभिर्नैर्दत्तैर्दैत्यैः पातितैर्भक्षितैस्तथा ॥ व्याकुल्य साभवत्सेनां विषण्णवदना तदा ॥ २६ ॥ एवं नन्दी
 कार्तिकेयो विकटश्च प्रतापवान् ॥ वीरभद्रो गणाश्चान्ये जगर्जुस्समरेऽधिकम् ॥ २७ ॥ निशुभशुभी सेनान्यौ सिन्धुपुत्रस्य तौ तथा ॥ कालने
 मिर्महादैत्योऽसुराश्चान्ये पराजिताः ॥ २८ ॥ प्रविध्वस्तां ततस्सेनां दृष्ट्वा सागरनन्दनः ॥ रथेनातिपताकेन गणानभिययौ बली ॥ २९ ॥ ततः
 पराजिता दैत्या अग्न्यभूवन्महोत्सवाः ॥ जगर्जुरधिकं व्यास समरायोद्यतास्तदा ॥ ३० ॥ सर्वे रुद्रगणाश्चापि जगर्जुर्जयशालिनः ॥ नन्दि
 कार्तिकदंत्यास्यवीरभद्रादिका मुने ॥ ३१ ॥ हस्त्यश्वरथसंघादशंखभेरीरवस्तथा ॥ अमवर्त्तिसहनादश्च सेनयोरुभयोस्तथा ॥ ३२ ॥
 जलंधरशङ्खात्तेर्नीहारपटलैरिव ॥ द्यावापृथिव्योराच्छन्नमंतरं समपद्यत ॥ ३३ ॥ शैलादि पंचभिर्विद्ध्वा गणेशं पंचभिश्शरैः ॥

शि० ५०
॥ १९९ ॥

वीरभद्रं च विंशत्या ननाद जलदस्वनः ॥ ३४ ॥ कार्तिकेयस्ततो दैत्यं शक्त्या विव्याध सत्त्वस्म ॥ जलधरं महावीरो रुद्रपुत्रो
ननाद च ॥ ३५ ॥ स घूर्णनयनो दैत्यशक्तिनिर्भिन्नदेहकः ॥ पपात भूमौ त्वरितमुदतिष्ठन्महाबलः ॥ ३६ ॥ ततः क्रोधपरीतात्मा कार्तिकेयं
जलधरः ॥ गदया ताडयामास हृदये दैत्यपुंगवः ॥ ३७ ॥ गदाप्रभावं सफलं दर्शयच्छंकरात्मजः ॥ विधिदत्तवराद्यास स तूर्णं भूतलेऽपतत
॥ ३८ ॥ तथैव नंदी ह्यपतद्भूतले गदया हतः ॥ महावीरोऽपि रिपुहा किंचिद्व्याकुलमानसः ॥ ३९ ॥ ततो गणेश्वरः क्रुद्धस्मृत्वा शिवपदाम्बु
जम् ॥ संप्राप्यातिबलो दैन्यगदां पशुनाच्छिनत् ॥ ४० ॥ वीरभद्रस्त्रिभिर्बाणैर्हृदि विव्याध दानवम् ॥ सप्तभिश्च हयान्केतुं धनुश्छत्रं च चिच्छिदे
॥ ४१ ॥ ततोऽतिकुद्धो दैत्येन्द्रशक्तिमुद्यम्य दारुणाम् ॥ गणेशं पातयामास रथमन्यं समारुहत् ॥ ४२ ॥ अभ्यगादथ वेगेन स दैत्येन्द्रो
महाबलः ॥ विगणय्य हृदा तं वै वीरभद्रं रुषान्वितः ॥ ४३ ॥ वीरभद्रं जघानाशु तीक्ष्णेनाशीविषेण तम् ॥ ननाद च महावीरो दैत्यराजो जलं
धरः ॥ ४४ ॥ वीरभद्रोऽपि संक्रुद्धस्सितधारेण चेषुणा ॥ चिच्छेद तच्छरं चैव तं विव्याध महेषुणा ॥ ४५ ॥ ततस्तौ सूर्यसंकाशौ युयुधाते
पस्परम् ॥ नानाशस्त्रैस्तथास्त्रैश्च चिरं वीरवरोत्तमौ ॥ ४६ ॥ वीरभद्रस्ततस्तस्य हयान्बाणैरपातयत् ॥ धनुश्चिच्छेद रथिनः पताकां चापि
वेगतः ॥ ४७ ॥ अथो स दैत्यराजो हि पुप्लुवे परिघायुधः ॥ वीरभद्रोपकंठं स द्रुतमाप महाबलः ॥ ४८ ॥ परिघेनातिमहता वीरभद्रं जघान ह ॥
महाबलोऽब्धितनयो मूर्ध्नि वीरो जगर्ज च ॥ ४९ ॥ परिघेनातिमहता भिन्नमूर्द्धा गणाधिपः ॥ वीरभद्रः पपातोर्व्या मुमोच रुधिरं बहु ॥ ५० ॥
पतितं वीरभद्रं तु दृष्ट्वा रुद्रगणा भयात् ॥ आपागच्छन्नं हित्वा कोशमाना महेश्वरम् ॥ ५१ ॥ अथ कोलाहलं श्रुत्वा गणानां चन्द्रशेखरः ॥
निजपार्श्वस्थितान् वीरानपृच्छद्रुणसत्तमान् ॥ ५२ ॥ शंकर उवाच ॥ किमर्थं मद्रुणानां हि महाकोलाहलोऽभवत् ॥ विचार्यतां
महावीराश्शांतिः कार्या मया ध्रुवम् ॥ ५३ ॥ इति यावत्स देवेशो गणान्पप्रच्छ सादरम् ॥ तावद्गुणवरास्ते हि समायाताः
प्रभुं प्रति ॥ ५४ ॥ तान्दृष्ट्वा विकलाबुद्धः पप्रच्छ कुशलं प्रभुः ॥ यथावत्ते गणा वृत्तं समाचख्युश्च विस्तरात् ॥ ५५ ॥

१ अत्र गुणाभाव आर्षः ।

रुद्र सं० २
यु० सं० ५
अ० २१

३५

॥ १९९ ॥

तच्छ्रुत्वा भगवान्नुद्रो महालीलाकरः प्रभुः ॥ अभयं दत्तवांस्तभ्यो महोत्साहं प्रवर्द्धयन् ॥ ५६ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां
 पञ्चमे युद्धखण्डे जलंधरोपाख्याने विशेषयुद्धवर्णनं नामैकविंशतितमोऽध्यायः ॥ २१ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ अथ वीरगणैरुद्रो रौद्ररूपो महाप्रभुः ॥
 अभ्यगाद्वृषमारूढस्संग्रामं प्रहसन्निव ॥ १ ॥ रुद्रमायांतमालोक्य सिंहनादैर्गणाः पुनः ॥ निवृत्तास्संगरे रौद्रा ये हि पूव पराजिताः ॥ २ ॥ वीरशब्दं च
 कुर्वन्तस्तेऽप्यन्ये शांकरा गणाः ॥ सोत्सवास्सायुधा दैत्यान्निजघ्नुश्शरवृष्टिभिः ॥ ३ ॥ दैत्या हि भीषणं रुद्रं सर्वे दृष्ट्वा विदुदुवुः ॥ शांकरं पुरुषं दृष्ट्वा
 पातकानीव तद्रयात् ॥ ४ ॥ अथो जलंधरो दैत्यान्निवृत्तान्प्रेक्ष्य संगरे ॥ अभ्यधावत्स चंडीशं मुंचन्बाणान्सहस्रशः ॥ ५ ॥ निशुंभशुंभप्रमुखा
 दैत्येन्द्राश्च सहस्रशः ॥ अभिजग्मुश्शिवं वेगाद्रोषात्संदष्टदच्छदाः ॥ ६ ॥ कालनेमिस्तथा वीरः खड्गरोमा बलाहकः ॥ घस्मरश्च प्रचंडश्चापरे चापि
 शिवं ययुः ॥ ७ ॥ बाणैस्संछादयामासुर्दुतं रुद्रगणांश्च ते ॥ अंगानि चिच्छिदुर्वीगश्शुंभाद्या निखिला मुने ॥ ८ ॥ बाणांधकारसंछन्नं दृष्ट्वा गणबलं
 हरः ॥ तद्बाणजालमाच्छिद्य बाणैराववृते नभः ॥ ९ ॥ दैत्यांश्च बाणवात्याभिः पीडितानकरोत्तदा ॥ प्रचंडबाणजालौघैरपातयत भूतले ॥ १० ॥
 खड्गरोमशिरः कायात्तथा परशुनाच्छिनत् ॥ बलाहकस्य च शिरः खट्वांगेनाकरोद्विधा ॥ ११ ॥ स बद्धा घस्मरं दैत्यं पाशेनाभ्यहनद्भुवि ॥ महा
 वीरं प्रचंडं च चकर्त्त त्रिशिखेन ह ॥ १२ ॥ वृषभेग हताः केचित्केचिद्बाणैर्निपातिताः ॥ न शेकुस्सुराः स्थातुं गजार्स्मिहार्दिता इव ॥ १३ ॥ ततः
 क्रोधपरीतात्मा दैत्यान्धिक् कृतवात्रणे ॥ शुंभादिकान्महादैत्यः प्रहसन्प्राह धैर्यवान् ॥ १४ ॥ जलंधर उवाच ॥ किं वै उच्चरितैर्मातुर्धौवद्भिः
 पृष्ठतो हतैः ॥ न हि भीतवधः श्लाघ्यः स्वर्गदः शूरमानिनाम् ॥ १५ ॥ यदि वः प्रधने श्रद्धा सारो वा शुल्लका हृदि ॥ अग्रे तिष्ठत मात्रं मे न चेद्भाम्य
 सुखे स्पृहा ॥ १६ ॥ रणे मृत्युर्वर्गश्चास्ति सर्वकामफलप्रदः ॥ यशःप्रदो विशेषेण मोक्षदोऽपि प्रकीर्तितः ॥ १७ ॥ सूर्यस्य मंडलं भित्त्वा यायाद्वै परमं पदम् ॥
 परित्राट् परमज्ञानी रणे यस्संमुखे हतः ॥ १८ ॥ मृत्योर्भयं न कर्तव्यं कदाचित्कुत्रचिद्भुधैः अनिर्वायों यतो ह्येष उपायैर्निखिलैरपि
 ॥ १९ ॥ मृत्युर्जन्मवतां वीरा देहेन सह जायते ॥ अद्य वाब्दशतांते वा मृत्युर्वै प्राणिनां ध्रुवः ॥ २० ॥ तन्मृत्युभयमुत्सार्य युध्यध्वं समरे
 मुदा ॥ सर्वथा परमानन्द इहामुत्राप्यसंशयः ॥ २१ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इत्युक्त्वा बोधयामास स्ववीगन्बहुशस्स हि ॥ धैर्यं दधुर्न ते भीता
 अपलायंत रणाद् द्रुतम् ॥ २२ ॥ अथ दृष्ट्वा स्वपैन्यं तत्पलायनपरायणम् ॥ चुक्रोधाति महावीरस्मिधुपुत्रो जलंधरः ॥ २३ ॥ ततः क्रोधपरी

शि० ५०
॥ २०० ॥

तात्मा क्रोधाद्रुद्रं जलंधरः ॥ आह्वापयामास रणे तीव्राशनिसमस्वनः ॥ २४ ॥ जलंधर उवाच ॥ युद्धस्वाद्य मया साद्व किमेभिर्निहतैस्तव ॥ यच्च
किञ्चिद्भलं तेऽस्ति तदर्शय जटाधर ॥ २५ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इत्युक्त्वा बाणसमत्या जवान वृषभध्वजम् ॥ जलंधरो महादैत्यश्शंभुमक्लिष्ट
धारिणम् ॥ २६ ॥ तानप्राप्तान्महादेवो जलंधरशरान्द्रुतम् ॥ निजैर्हि निशितैर्बाणैश्चिच्छेद प्रहसन्निव ॥ २७ ॥ ततो हयान्ध्वजं छत्रं धनु
श्चिच्छेद सप्तभिः ॥ जलंधरस्य दैत्यस्य न तच्चित्रं दरे मुने ॥ २८ ॥ स च्छिन्नधन्वा विरथः पाथोधितनयोऽसुरः ॥ अभ्यधावच्छिवं क्रुद्धो गदा
मुद्यम्य वेगवान् ॥ २९ ॥ प्रभुर्गदां च तत्क्षिता सहसैव महेश्वरः ॥ पाराशर्य्य महालीलो दुतं बाणैर्द्रिधाकरोत् ॥ ३० ॥ तथापि मुष्टिमुद्यम्य
महाक्रुद्धो महासुरः ॥ अभ्युद्ययौ महावेगाद्रुद्रं तं तज्जिघांसया ॥ ३१ ॥ तावदेवेश्वरेणाशु बाणोघस्म जलंधरः ॥ अक्लिष्टप्रक्रमकारणं क्रोशमात्र
मपाकृतः ॥ ३२ ॥ ततो जलंधरो दैत्यो रुद्रं मत्वा बलाधिकम् ॥ ससज मायां गांधर्वीमद्भुतां रुद्रमोहिनीम् ॥ ३३ ॥ तस्य मायाप्रभावात्तु
गांधर्वाप्सरसां गणाः ॥ आविर्भूता अनेके च रुद्रमोहनहेतवः ॥ ३४ ॥ ततो जगुश्च ननृतुर्गंधर्वाप्सरसां गणाः ॥ तालवेणुमृदगांश्च वादयन्ति
स्म चापरे ॥ ३५ ॥ तदृष्ट्वा महदाश्चर्यं गणैः रुद्रो विमोहितः ॥ पतितान्यपि शस्त्राणि करेभ्यो न विवेद सः ॥ ३६ ॥ एकाग्रीभूतमा
लोक्य रुद्रं दैत्यो जलंधरः ॥ कामतस्स जगामाशु यत्र गौरी स्थिताभवत् ॥ ३७ ॥ युद्धे शुंभनिशुंभारूपौ स्थापयित्वा महाबलौ ॥ दशदोदण्ड
पंचास्यस्त्रिनेत्रश्च जटाधरः ॥ ३८ ॥ महावृषभमारूढस्सर्वथा रुद्रसंनिभः ॥ आसुय्या मायया व्यास स वभूव जलंधरः ॥ ३९ ॥ अथ रुद्रसमायातमालो
क्य भववल्लभा ॥ अभ्याययौ सखीमभ्यात्तदर्शनपथेऽभवत् ॥ ४० ॥ यावद्ददर्श चार्वर्गीं पार्वतीं दनुजेश्वरः ॥ तावत्सर्वाय मुमुच जडांग
श्चाभवत्तदा ॥ ४१ ॥ अथ ज्ञात्वा तदा गौरी दानवं भयविह्वला ॥ जगामानर्हिता वेगात्स तदोत्तरमानसम् ॥ ४२ ॥ तामदृश्य ततो दैत्यः क्षणा
द्विद्युलतामिव ॥ जवेनागात्पुनर्योद्धु यत्र देवो महेश्वरः ॥ ४३ ॥ पार्वत्यपि महाविष्णुं सस्मार मनसा तदा ॥ तावद्ददर्श त देवं सोपविष्टं समीपगम् ॥ ४४ ॥
तं दृष्ट्वा पार्वती विष्णुं जगन्माता शिवप्रिया ॥ प्रसन्नमनसोवाच प्रगमनं कृतांजलिम् ॥ ४५ ॥ पार्वत्युवाच ॥ विष्णो जलंधरो दैत्यः कृत
शान्परमाद्रुतम् ॥ तत्किं न विदितं तेऽस्ति चेष्टितं तस्य दुर्मतः ॥ ४६ ॥ तच्छ्रुत्वा जगदम्बाया वचनं गरुडध्वजः ॥ प्रत्युवाच शिवां नत्वा
सांजलिर्नम्रकंधरः ॥ ४७ ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ भवत्या कृपया देवि तद्वृत्तं विदितं मया ॥ यदाज्ञापय मां मातस्तत्कुर्यां त्वदनुज्ञया ॥ ४८ ॥
सनत्कुमार उवाच ॥ तच्छ्रुत्वा विष्णुवचनं पुनरप्याह पार्वती ॥ इषीकेश जगन्माता धर्मेनाऽऽमुशिक्षयन् ॥ ४९ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ तेनेव

रुद्र सं० २
यु० ख० ५
अ० २२

300

॥ २०० ॥

दर्शितः पन्था बुध्यस्व त्वं तथैव हि ॥ तत्स्त्रीपातित्रयं धर्मं ब्रष्टुं कुरु मदाज्ञया ॥ ५० ॥ नान्यथा स महादेत्यो भवेद्ब्रह्मो रमेश्वर ॥ पातिव्रतसमो
 नान्यो धर्मोऽस्ति पृथ्वीतले ॥ ५१ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इत्यनुज्ञां समाकर्ण्य शिरसाधाय तां हरिः ॥ छलं कर्तुं जगामाशु पुनर्जालंधरं
 पुरम् ॥ ५२ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयांशं रुद्रसंहितायां पञ्चमे युद्धखण्डे जलंधरावधोपाख्याने जलंधरयुद्धवर्णनं नाम द्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥
 व्यास उवाच ॥ सनत्कुमार सर्वज्ञ वद त्वं वदतां वर ॥ किमकार्षीद्वरिस्तत्र धर्मं तत्याज सा कथम् ॥ १ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ विष्णु
 र्जालंधरं गत्वा दैत्यस्य पूटभेदनम् ॥ पातिव्रत्यस्य भंगाय वृन्दायाश्चाकरोन्मतिम् ॥ २ ॥ वृन्दां स दर्शयामास स्वप्नं मायाविनां वरः ॥ स्वयं तत्र
 गरोद्यानमास्थितोऽद्भुतविग्रहः ॥ ३ ॥ अथ वृन्दा तदा देवी तत्पत्नी निशि सुव्रता ॥ हरेर्मायाप्रभावात् दुस्स्वप्नं सा ददर्श ह ॥ ४ ॥ स्वप्नमध्य हि
 सा विष्णुमायया प्रददर्श ह ॥ भर्तारं महिषारूढं तैलाभ्यक्तं दिगंबरम् ॥ ५ ॥ कृष्णप्रसूनभूषाढ्यं क्रव्यादगणसेवितम् ॥ दक्षिणाशां गतं मुहुं तमसा
 च वृतं तदा ॥ ६ ॥ स्वपुरं सागरे मग्न सहसैवात्मना सह ॥ इत्यादि बहुदुस्स्वप्नान्निशांते सा ददर्श ह ॥ ७ ॥ ततः प्रबुध्य सा बाला तं स्वप्नं स्वं
 विचिन्वती ॥ ददर्शोदितमादित्यं सच्छिद्रं निष्प्रभं मुहुः ॥ ८ ॥ तदनिष्टमिदं ज्ञात्वा रुदंती भयविह्वला ॥ कुत्रचित्राप सा शर्म गोपुराट्टालभूमिषु ॥ ९ ॥
 ततस्सखीद्वययुता नगरोद्यानमागमत् ॥ तत्रापि सा गता बाला न प्राप कुत्रचित्पुखम् ॥ १० ॥ ततो जलंधरस्त्री सा निर्विण्णोद्विग्नमानसा ॥ वनाद्
 नांतरं याता नैव वेदात्मना तदा ॥ ११ ॥ भ्रमती सा ततो बाला ददर्शानीव भीषणौ ॥ राक्षसौ सिंहवदनौ दृष्ट्वा दशनभासुरौ ॥ १२ ॥ तौ दृष्ट्वा विह्व
 लातीव पलायनपरा तदा ॥ ददर्श तापसं शांतं सशिष्यं मौनमास्थितम् ॥ १३ ॥ ततस्तत्कंठमासाद्य निजां बाहुलतां भयात् ॥ मुने मां रक्ष
 शरणमागतासीत्यभाषत ॥ १४ ॥ मुनिस्तां विह्वलां दृष्ट्वा राक्षसानुगतां तदा ॥ हुंकारेणैव तौ घोरौ चकार विमुखौ द्रुतम् ॥ १५ ॥ तदुंकारभय
 त्रस्तौ दृष्ट्वा तौ विमुखौ गतौ ॥ विस्मितातीव दैत्येन्द्रपत्नी साभून्मुने हृदि ॥ १६ ॥ ततस्सा मुनिनाथं तं भयान्मुक्ता कृतांजलिः ॥ प्रणम्य दंडवद्रूपौ
 वृन्दा वचनमब्रवीत् ॥ १७ ॥ वृन्दोवाच ॥ मुनिनाथ दयासिन्धो परपीडानिवारक ॥ रक्षिताह त्वया घोराद्रयादस्मात्खलोद्भवात् ॥ १८ ॥ समर्थ
 स्सर्वथा त्वं हि सर्वज्ञोऽपि कृपानिधे ॥ किंचिद्विज्ञप्तुमिच्छामि कृपया तन्निशामय ॥ १९ ॥ जलंधरो हि मद्भर्ता रुद्रं योद्धुं गतः प्रभो ॥ स तत्रास्ते
 कथं युद्धे तन्मे कथय सुव्रत ॥ २० ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ मुनिस्तद्वाक्यमाकर्ण्य मौनं कपटमास्थितः ॥ कर्तुं स्वार्थं विधानज्ञः कृपयोद्धर्मवै
 क्षत ॥ २१ ॥ तावत्कपीशावायातौ तं प्रणम्याग्रतः स्थितौ ॥ ततस्तद्भूलतापंज्ञानियुक्तौ गगन गतौ ॥ २२ ॥ नीत्वा क्षणार्द्धमागत्य पुनस्तस्या

शि० पु०
॥ २०१ ॥

प्रतः स्थितौ ॥ तस्यैव कं कबंधं च हस्तावास्तां मुनीश्वर ॥ २३ ॥ शिरः कबंधं हस्तौ तौ दृष्ट्वा धितनयस्य सा ॥ पपात मूर्छिता भूमौ भर्तृव्यसन
दुःखिता ॥ २४ ॥ वृन्दोवाच ॥ यः पुनः मुखसंवादं विनोदयसि मां प्रभो ॥ स कथं न वदस्यद्य वल्लभां मामनागसम् ॥ २५ ॥ येन देवास्संगधर्मा
निर्जिता विष्णुना सह ॥ स कथं तापसेनाद्य त्रैलोक्यविजयी हतः ॥ २६ ॥ नांगीकृतं हि मे वाक्यं रुद्रतत्त्वमजानता ॥ परं ब्रह्म शिवश्चेति वदंत्या दैत्य
सत्तम ॥ २७ ॥ ततस्त्वं हि मया ज्ञातस्तव सेवाप्रभावतः ॥ गर्विणेन त्वया नैव कुपंगवशगेन हि ॥ २८ ॥ इत्थं प्रभाष्य बहुधा स्वधर्मस्था च
नत्प्रिया ॥ विललाप विचित्रं सा हृदयेन विदुयता ॥ २९ ॥ ततस्सा धैर्यमालम्ब्य दुःखोच्छ्वासान्विमुंचती ॥ उवाच मुनिवर्यं तं सुप्रणम्य
कृतांजलिः ॥ ३० ॥ वृन्दोवाच ॥ कृपानिधे मुनिश्रेष्ठ परोपकरणादर ॥ मयि कृत्वा कृपां साधो जीवयैनं मम प्रभुम् ॥ ३१ ॥ यत्त्वमस्य पुन
श्शक्तो जीवनाय मतो मम ॥ अतस्संजीवयैनं मे प्राणनाथं मुनीश्वर ॥ ३२ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इत्युक्त्वा दैत्यपत्नी सा पातिव्रत्यपगयणा ॥
पादयोः पतिता तस्य दुःखश्वासान् विमुञ्चती ॥ ३३ ॥ मुनिरुवाच ॥ नायं जीवयितुं शक्तो रुद्रेण निहतो युधि ॥ रुद्रेण निहता युद्धे न जीवन्ति
कदाचन ॥ ३४ ॥ तथापि कृपयाविष्ट एनं संजीवयाम्यहम् ॥ रक्ष्याश्शरणगाश्चेति जानन्धर्मं सनातनम् ॥ ३५ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥
इत्युक्त्वा स मुनिस्तस्य जीवयित्वा पतिं मुने ॥ अंतर्दधे ततो विष्णुस्सर्वमायाविनां वरः ॥ ३६ ॥ द्रुतं स जीवितस्तनोत्थितः सागरनन्दनः ॥ वृन्दा
मालिङ्ग्य तद्रक्तं चुचुम्ब प्रीतमानसः ॥ ३७ ॥ अथ वृन्दापि भर्तारं दृष्ट्वा हर्षितमानसा ॥ जहौ शोकं च निखिलं स्वप्रवद्वदमन्यत ॥ ३८ ॥ अथ
प्रसन्नहृदया सा हि संजातहृच्छया ॥ रेमे तद्रनमध्यस्था तद्युक्ता बहुवासगन् ॥ ३९ ॥ कदाचित्सुरतस्यांति दृष्ट्वा विष्णुं तमेव हि ॥ निर्भर्त्स्य क्रोध
संयुक्ता वृन्दा वचनमब्रवीत् ॥ ४० ॥ वृन्दोवाच ॥ धिक् तदेवं हरः शीलं परदाराभिगामिनः ॥ ज्ञातोऽसि त्वं मया सम्यग्मायी प्रत्यक्षतापसः ॥ ४१ ॥
सनत्कुमार उवाच ॥ इत्युक्त्वा क्रोधमापन्ना दर्शयन्ती स्वतेजसम् ॥ शशाप केशवं व्यास पातिव्रत्यस्ता च सा ॥ ४२ ॥ रे महाधम दैत्यारे परधमविदू
षक ॥ गृह्णीष्व शठ मद्भक्तं शापं सर्वविषोल्बणम् ॥ ४३ ॥ यौ त्वया मायया ख्यातौ स्वकीयौ दर्शितौ मम ॥ तावैव राक्षसौ भूत्वा भार्या तव हरि
ष्यतः ॥ ४४ ॥ त्वं चापि भार्यादुःखार्तो वने कपिसहायवान् ॥ भ्रम सर्पेश्वरेणायं यस्ते शिष्यत्वमागतः ॥ ४५ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इत्युक्त्वा
सा तदा वृन्दा प्राविशद्व्यवाहनम् ॥ विष्णुना वार्यमाणापि तन्निस्मृतासक्तचेतसा ॥ ४६ ॥ तस्मिन्नवसरे देवा ब्रह्माद्या निखिला मुने ॥ आगताः
खे भूमं दारैः सद्गतिं वै दिदृक्षवः ॥ ४७ ॥ अथ दैत्येन्द्रपत्न्यास्तु तज्ज्योतिः परमं महत् ॥ पश्यतां सर्वदेवानामलोकमगमद्भुतम् ॥ ४८ ॥ शिवातनौ

रुद्र सं० २
यु० ख० ५
अ० २३

299

॥ २०१ ॥

विलीनं तद्वृन्दातेजो बभूव ह ॥ आसीजयजयागवः स्वस्थितामरपंक्तिषु ॥ ४९ ॥ एवं वृन्दा महाराज्ञी कालनेमिसुतोत्तमा ॥ पातिव्रत्यप्रभावाच्च मुक्तिं
 प्राप परां मुने ॥ ५० ॥ ततो हरिस्तामनुसंस्मरन्मुहुर्वृन्दाचिताभस्मरजोवगुण्ठितः ॥ तत्रैव तस्थौ सुरसिद्धसंघकैः प्रबोध्यमानोऽपि ययौ न शांतिम्
 ॥ ५१ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां पञ्चमे युद्धखण्डे जलंधरवधोपाख्याने वृन्दापतिव्रतभंगदेहत्यागवर्णनं नाम त्रयोविंशोऽ
 ध्यायः ॥ २३ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ विधेः श्रेष्ठमुत प्राज्ञ कथेयं श्राविताद्भुता ॥ ततश्च किमभूदाजौ कथं दैत्यो हतो वद ॥ १ ॥ सनत्कुमार
 उवाच ॥ ॥ अदृश्य गिरिजां तत्र दैत्येन्द्रे रणमागते ॥ गांधर्वे च विलीने हि चैतन्योऽभूद्वृषध्वजः ॥ २ ॥ अंतर्धानगतां मायां दृष्ट्वा बुद्धो हि
 शंकरः ॥ चुक्रोधातीव संहारी लौकिकीं गतिमाश्रितः ॥ ३ ॥ ततश्चिशवो विस्मितामानसः पुनर्जगाम युद्धाय जलंधरं रुषा ॥ स चापि दैत्यः पुनरागतं
 शिवं दृष्ट्वा शरौघैस्समवाकिरद्रेणे ॥ ४ ॥ क्षिप्तं प्रभुस्तं शरजालमुग्रं जलंधरेणातिचलीयसा हरः ॥ द्रुतं प्रचिच्छेद शरैर्धरैर्निर्जेन चित्रमत्र त्रिभवप्रहेतुः
 ॥ ५ ॥ ततो जलंधरो दृष्ट्वा रुद्रमद्भुतविक्रमम् ॥ चकार मायया गौरीं त्र्यम्बकं मोहयन्निव ॥ ६ ॥ रथोपरि गतां बद्धां रुदंतीं पार्वतीं शिवः ॥ निशुंभ
 शुंभदैत्यैश्च वध्यमानां ददर्श सः ॥ ७ ॥ गौरीं तथाविधां दृष्ट्वा लौकिकीं दर्शयन्गतिम् ॥ बभूव प्राकृत इव शिवोऽप्युद्विग्नमानसः ॥ ८ ॥ आवाङ्मुखः
 स्थितस्तूष्णीं नानालीलाविशारदः ॥ शिथिलांगो विषण्णात्मा विस्मृत्य स्वपराक्रमम् ॥ ९ ॥ ततो जलंधरो वेगात्रिभिर्विव्याध सायकैः ॥ आपुंख
 मग्नैस्तं रुद्रं शिरस्युरसि चोदरे ॥ १० ॥ ततो रुद्रो महालीलो ज्ञानतत्त्वः क्षणात्प्रभुः ॥ रौद्ररूपधरो जातो ज्वालामालातिभीषणः ॥ ११ ॥ तस्यातीव
 महारौद्ररूपं दृष्ट्वा महासुराः ॥ न शेकुः प्रमुखे स्थातुं भेजिरे ते दिशो दश ॥ १२ ॥ निशुंभशुंभावपि यौ विरुयातौ वीरसत्तमौ ॥ अपि तौ शेक्तुर्नैव रणे
 स्थातुं मुनीश्वर ॥ १३ ॥ जलंधरकृता मायांतर्हिनाभूच्च तत्क्षगम् ॥ हाहाकारो महानासीत्संग्रामे सर्वतोमुखे ॥ १४ ॥ ततश्चापं ददौ रुद्रस्तयोऽशुंभ
 निशुंभयोः ॥ पलायमानौ तौ दृष्ट्वा धिक् कृत्य क्रोधसंयुतः ॥ १५ ॥ रुद्र उवाच ॥ युवां दुष्टावतिखलावपराधकरो मम ॥ पार्वतीदंडदातारो रणा
 दस्मात्पराङ्मुखौ ॥ १६ ॥ पराङ्मुखो न हंतव्य इति वध्यौ न मे युवाम् ॥ मम युद्धादतिक्रांतौ गौर्या वध्यौ भविष्यतः ॥ १७ ॥ एवं वदति गौरीश
 सिन्धुपुत्रो जलंधरः ॥ चुक्रोधातीव रुद्राय ज्वलज्ज्वलनसन्निभः ॥ १८ ॥ रुद्रे रणे महावेगाद्वर्ष निशिताञ्छरान् ॥ बाणांधकारसंछन्नं
 तथा भूमितलं ह्यभूत् ॥ १९ ॥ यावद्रुद्रः प्रचिच्छेद तस्य बाणगणान्द्रुतम् ॥ तावत्स परिघेणाशु जघान वृषभं बली ॥ २० ॥ वृषस्तेन प्रहारेण
 परावृत्तो रणागणात् ॥ रुद्रेण कृष्यमाणोऽपि न तस्थौ रणभूमिषु ॥ २१ ॥ अथ लोके महारुद्रस्स्वीयं तेजोऽतिदुस्तहम् ॥ दर्शयामास सर्वं

शि० पु०

॥ २०२ ॥

स्मे सत्यमेतन्मुनीश्वर ॥ २२ ॥ ततः परमसंकुद्धो रुद्रो रौद्रवपुर्धरः ॥ प्रलयानलवद्गोरो बभूव सहसा प्रभुः ॥ २३ ॥ दृष्ट्वा पुरः स्थितं दैत्यं मेरुकूट
मिव स्थितम् ॥ अवध्यन्वमपि ध्रुत्वाप्यन्यैरभ्युद्यतोऽभवत् ॥ २४ ॥ ब्रह्मणो वचने रक्षत्रक्षको जगतां प्रभुः ॥ हृदानुग्रहमातन्वंस्तद्वधाय मनो
दधत् ॥ २५ ॥ कोपं कृत्वा परं शूली पादांगुष्ठेन लीलया ॥ महाभसि चकागशु ग्यांगं रौद्रमद्रुतम् ॥ २६ ॥ कृत्वाणवांभसि शितं भगवात्रथांगं
स्मृत्वा जगत्रयमनेन हतं पुरारिः ॥ दक्षान्धकांतकपुरञ्जययज्ञहंता लोकत्रयांतककरः प्रहसन्नुवाच ॥ २७ ॥ महारुद्र उवाच ॥ पादेन निर्मितं
चक्रं जलंधर महाम्भसि ॥ बलवान्यदि चोद्धर्तुं तिष्ठन् योद्धं न चान्यथा ॥ २८ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ नम्य तद्वचनं ध्रुत्वा क्रोधेनादीतलो
चनः ॥ प्रदहन्निव चक्षुर्भ्यां प्राहालोक्य स शंकरम् ॥ २९ ॥ जलंधर उवाच ॥ रेखामुद्धृत्य हत्वा च मगणं त्वां हि शंकर ॥ हत्वा लोकान्सुरैस्साद्धं
स्वभागं गरुडो यथा ॥ ३० ॥ हंतुं चराचरं सर्वं समर्थोऽहं सवासवम् ॥ को महेश्वर मद्वाणैरभेद्यो भुवनत्रये ॥ ३१ ॥ बालभावेन भगवांस्तपसैव
विनिर्जितः ॥ ब्रह्मा बलिष्ठः स्थाने मे मुनिभिस्सुरपुंगवैः ॥ ३२ ॥ दग्धं क्षणेन सकलं त्रैलोक्यं सचराचरम् ॥ तपसा किं त्वया रुद्र निर्जिता भग
वानपि ॥ ३३ ॥ इन्द्राग्नियमवित्तेशवायुवारीश्वरदयः ॥ न सेहिरं यथा नागा गंधं पक्षिपतेरिव ॥ ३४ ॥ न लब्धं दिवि भूमौ च वाहनं यम शंकर ॥
ममस्तान्पर्वतान्प्राप्य धर्षिताश्च गगेश्वराः ॥ ३५ ॥ गिरीन्द्रो मन्दरः श्रीमात्रीलो मेरुस्तुशोभनः ॥ धर्षितो बाहुदण्डेन कण्डवा उत्सर्पणाय मे ॥ ३६ ॥
गंगा निरुद्धा बाहुभ्यां लीलार्थं हिमवद्विरो ॥ अरीणां मम भृत्यैश्च जयो लब्धो दिवौकसाम् ॥ ३७ ॥ वडवाया भुखं वद्धं गृहीत्वा तां करेण तु ॥
नक्षणादेव सकलमेकार्णवमभूत्तदा ॥ ३८ ॥ ऐरावतादयो नागाः क्षिताः सिन्धुजलोपरि ॥ सग्नो भगवानिन्द्रः क्षितश्च शतयोजनम् ॥ ३९ ॥
गरुडोऽपि मया वद्धो नागपाशेन विष्णुंता ॥ उर्वश्याद्या मया नीता नार्यः कारागृहांतरम् ॥ ४० ॥ मां न जानासि रुद्र त्वं त्रैलोक्यजयकारिणम् ॥
जलंधरं महादैत्यं सिन्धुपुत्रं महाबलम् ॥ ४१ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इत्युक्त्वाय महादेवं तदा वारिधितन्दनः ॥ न चचाल न सस्मार निहता
न्दानवान्युधि ॥ ४२ ॥ दुर्मदनाविर्नतिन दोर्भ्यामास्फोट्य दोर्वलात् ॥ तिग्मकृतो महादेवो वचनैः कटुकाक्षरैः ॥ ४३ ॥ तच्छ्रुत्वा दैत्यवचनममं
गलमतोपिनम् ॥ विजहाय महादेवः पश्यन् क्रोधमादधे ॥ ४४ ॥ सुदर्शनाख्यं यच्चक्रं पादांगुष्ठविनिर्मितम् ॥ जग्राह तत्करे रुद्रस्तेन हंतुं समुद्यतः
॥ ४५ ॥ सुदर्शनाख्यं तच्चक्रं चिक्षेप भगवान्हरः ॥ कोटिसूर्यप्रतीकाशं प्रलयानलसन्निभम् ॥ ४६ ॥ प्रदहद्रौदसी वेगात्तदासाद्य जलंधरम् ॥

विनापि नद्योगं कृतोया वृद्धोपनेत्यादिनिर्देशात् ।

रुद्र सं० ६

यु० खं० ६

अ० २४

२१४

॥ २०२ ॥

जहार तच्छिरो वेगान्महदायतलोचनम् ॥ ४७ ॥ स्थात्कायः पपातोऽप्या नादयन्वसुधानलम् ॥ शिश्वाप्याब्धिपुत्रस्य हाहाकारो महानभूत् ॥ ४८ ॥
 द्विधा पपात तद्देहो जनाद्रिगिवाचलः ॥ कुलिशेन यथा वागनिर्धो गिरिवगे द्विधा ॥ ४९ ॥ तस्य गौद्रेण रक्तेण सम्पूर्णमभवज्जगत् ॥ ततस्सम
 स्ता पृथिवी विकृताभून्मुनीश्वरः ॥ ५० ॥ तद्रक्तमखिलं रुद्रनियोगान्मांसमेव च ॥ मद्वारौखमासाद्य रक्तकुण्डमभूदिह ॥ ५१ ॥ तत्तेजो निर्गतं
 देहाद्रुद्रे च लयमागमत् ॥ वृन्दादेहोद्भवं यद्रहोऽप्या हि विलयं गतम् ॥ ५२ ॥ जलधरं हत दृष्ट्वा देवगन्धर्वपन्नगाः ॥ अभवन्प्रसन्नाश्च साधुदेवेति
 चाब्रुवन् ॥ ५३ ॥ सर्वे प्रसन्नतां याता देवसिद्धमुनीश्वराः ॥ पुष्पवृष्टिं प्रकुर्वाणास्तयशो जगुरुच्चक्रेः ॥ ५४ ॥ देवांगना महामोदान्नृतुः प्रेमवि
 ह्वलाः ॥ कलस्वराः कलपदं किन्नरैस्सह संजगुः ॥ ५५ ॥ दिशः प्रसेदुस्सर्वाश्च हते वृन्दापती मुने ॥ वयुः पुण्यास्सुखस्पर्शा वायवस्त्रिविधा
 अपि ॥ ५६ ॥ चन्द्रमाः शीततां यातो रविस्तेपे सुतेजसा ॥ अग्रयो जज्वलुश्शांता बभूव्याविकृते नभः ॥ ५७ ॥ एवं त्रैलोक्यमखिलं स्वास्थ्यं
 मापाधिकं मुने ॥ हतेऽपि नये तस्मिन्हेगानतमूर्तिना ॥ ५८ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां पञ्चमे युद्धखण्डे जलंधरखधवर्णनं
 नाम चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥ ॥ वनत्कुमार उवाच ॥ अथ ब्रह्मादयो देवा मुनयश्चाखिलास्तथा ॥ तुष्टुबुद्धेर्वदेवेशं वाग्भिर्गिष्टभिरानताः ॥ १ ॥
 देवा उचुः ॥ देवदेव महादेव शरणागतवन्मल ॥ साधुसौख्यप्रदस्त्वं हि सर्वदा भक्तदुःखहा ॥ २ ॥ त्वं महाद्भुतसल्लीलो भक्तिगम्यो दुरासदः ॥ दुरा
 राध्योऽसतां नाथ प्रसन्नस्सर्वदा भव ॥ ३ ॥ वेदोऽपि महिमानं ते न जानाति हि तत्त्वतः ॥ यथामति महात्मानस्सर्वे गायंति सद्यशः ॥ ४ ॥
 माहान्म्यमतिगृढं ते सहस्रवदनादयः ॥ सदा गायंति सुप्रीत्या पुनति स्वगिरं हि ते ॥ ५ ॥ कृपया तव देवेश ब्रह्मज्ञानी भवेज्जडः ॥ भक्तिगम्यस्मदा
 त्वं वा इति वेदा ब्रुवंति हि ॥ ६ ॥ त्वं वै दीनदयालुश्च सर्वत्र व्यापकस्सदा ॥ आदिर्भवन्नि सद्भक्त्या निर्विकारस्सतां गतिः ॥ ७ ॥ भक्त्यैव ते महे
 शानं ब्रह्मस्सिद्धिमागताः ॥ इह सर्वसुखं भुक्त्वा दुःखिता निर्विकारतः ॥ ८ ॥ पुरा यदुपतिर्भक्तो दाशार्हस्सिद्धिमागतः ॥ कलावती च तत्पत्नी
 भक्त्यैव परमां प्रभो ॥ ९ ॥ तथा मित्रसहो राजा मदयती च तत्प्रिया ॥ भक्त्यैव तव देवेश कैवल्यं परमं ययौ ॥ १० ॥ सौमिनी नाम तनया
 कैश्याग्रभुवस्तथा ॥ तव भक्त्या सुखं प्राप परं सद्योगिदुर्लभम् ॥ ११ ॥ विमर्षणो नृपवत्स्सतजन्मावधि प्रभो ॥ भुक्त्वा भोगांश्च विविधांस्त्व
 द्भक्त्या प्राप सद्गतिम् ॥ १२ ॥ चन्द्रसेनो नृपवत्स्त्वद्भक्त्या सर्वभोगभुक् ॥ दुःखमुक्तः सुखं प्राप परमत्र परत्र च ॥ १३ ॥ गोपीपुत्रः श्रीकरस्ते

शि० पु०
॥ २०३ ॥

भक्त्या भुक्त्वेह सद्गतिम् ॥ परं सुखं महावीरशिष्यः प्राप परत्र वै ॥ १४ ॥ त्वं सत्यरथभूजानेर्दुःखहर्ता गतिप्रदः ॥ धर्मगुप्तं राजपुत्रमतापींस्सुखिनं
त्विह ॥ १५ ॥ तथा शुचिव्रतं विप्रमदरिद्रं महाप्रभो ॥ त्वद्भक्तिवर्तिनं मात्रा ज्ञानिनं कृपयाऽकरोः ॥ १६ ॥ चित्रवर्मा नृपवरस्त्वद्भक्त्या प्राप सद्ग
तिम् ॥ इह लोके सदा भुक्त्वा भोगानमरदुर्लभान् ॥ १७ ॥ चन्द्रांगदो राजपुत्रस्सीमंतिन्या स्त्रिया सह ॥ विहाय सकलं दुःखं सुखी प्राप महा
गतिम् ॥ १८ ॥ द्विजो मदरनामापि वेश्यागामी खलोऽधमः ॥ त्वद्भक्तां शिव संपूज्य तया सह गतिं गतः ॥ १९ ॥ भद्रायुस्ते नृपसुतस्सुखमाप
गतव्यथः ॥ त्वद्भक्तकृपया मात्रा गतिं च परमां प्रभो ॥ २० ॥ सर्वस्त्रीभोगनिरतो दुर्जनस्तव सेवया ॥ विमुक्तोऽभूदपि सदाभक्ष्यभोजी महेश्वर
॥ २१ ॥ शंवरश्शंकरो भक्तश्चिताभस्मधस्सदा ॥ नियमाद्रस्मनश्शभो स्वस्त्रिया ते पुरं गतः ॥ २२ ॥ भद्रसेनस्य तनयस्तथा मंत्रिसुतः प्रभो ॥ सुधर्मशुभकर्मा
णो सदा रुद्राक्षधारिणौ ॥ २३ ॥ त्वत्कृपातश्च तौ मुक्तावास्तां भुक्त्वेह सत्सुखम् ॥ पूर्वजन्मनि यौ कीशकुक्कुटौ रुद्रभूषणौ ॥ २४ ॥ पिंगला च महा
नन्दा वेश्ये द्वे तव भक्तितः ॥ सद्गतिं प्रापतुर्नाथ भक्तोद्धारपरायण ॥ २५ ॥ शारदा विप्रतनया बालवैधव्यमागता ॥ तवभक्तेः प्रभावात्तु पुत्र
सौभाग्यवत्यभूत् ॥ २६ ॥ बिन्दुगो द्विजमात्रो हि वेश्याभोगी च तत्प्रिया ॥ वंचुका त्वद्यशः श्रुत्वा परमां गतिमाययौ ॥ २७ ॥ इत्यादि बहव
स्सिद्धिं गता जीवास्तव प्रभो ॥ भक्तिभावान्महेशान दीनबन्धो कृपालय ॥ २८ ॥ त्वं परः प्रकृतेर्ब्रह्म पुरुषात्परमेश्वर ॥ निर्गुणस्त्रिगुणाधारो
ब्रह्मविष्णुहरात्मकः ॥ २९ ॥ नानाकर्मकरो नित्यं निर्विकारोऽखिलेश्वरः ॥ वयं ब्रह्मादयस्सर्वे तव दासा महेश्वर ॥ ३० ॥ प्रसन्नो भव देवेश रक्षा
स्मान्सर्वदा शिव ॥ त्वत्प्रजाश्च वयं नाथ सदा त्वच्छरणं गताः ॥ ३१ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ ॥ इति स्तुत्वा च ते देवा ब्रह्माद्यास्समुनीश्वराः ॥
तूष्णीं बभूवुर्हि तदा शिवाग्निद्रन्द्रचेतसः ॥ ३२ ॥ अथ शंभुर्महेशानः श्रुत्वा देवस्तुतिं सुभाम् ॥ दत्त्वा वरान्वरान्सद्यस्तत्रैवांतर्दधे प्रभुः ॥ ३३ ॥
देवास्सर्वेऽपि मुदिता ब्रह्माद्या हनशत्रवः ॥ स्वं स्वं धाम ययुः प्रीता गांयतः शिवसद्यशः ॥ ३४ ॥ इदं परममाख्यानं जलंधरविमर्दनम् ॥
महेशचरितं पुण्यं महाघौचविनाशनम् ॥ ३५ ॥ देवस्तुतिरियं पुण्या सर्वपापप्रणाशिनी ॥ सर्वसौख्यप्रदा नित्यं महेशानन्ददायिनी ॥ ३६ ॥ यः
पठेत्पाठयेद्वापि समाख्यानमिदं द्वयम् ॥ स भुक्त्वेह परं सौख्यं गाणपत्यमवाप्नुयात् ॥ ३७ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां
पञ्चमे युद्धखंडे जलंधरविमर्दनोपाख्याने देवस्तुतिवर्णनं नाम पंचविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ ब्रह्मपुत्र नमस्तेऽस्तु धन्यस्त्वं शैवसत्तम ॥

१ आर्षोऽयम् ।

६३ सं० २
यु० खं० ५
अ० २६

297

॥ २०३ ॥

यच्छाविता महादिव्या कथेयं शांकी शुभा ॥ १ ॥ इदानीं ब्रूहि सुप्रीत्या चरितं वैष्णवं मुने ॥ स वृन्दां मोहयित्वा तु किमकार्षीत्कुतो गतः
 ॥ २ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ शृणु व्यास महाप्राज्ञ शैवप्रवर सत्तम ॥ वैष्णवं चरितं शंभुचरिताढ्यं सुनिर्मलम् ॥ ३ ॥ मौनीभूतेषु देवेषु
 ब्रह्मादिषु महेश्वरः ॥ सुप्रसन्नोऽवदच्छंभुश्शरणागतवत्सलः ॥ ४ ॥ ॥ शंभुर्वाच ॥ ब्रह्मन्देववरास्सर्वे भवदर्थे मया हतः ॥ जलंधरो मदंशोऽपि
 सत्यं सत्यं वदाम्यहम् ॥ ५ ॥ सुखमाप्नुनं वा तानास्सत्यं ब्रूतामराः खलु ॥ भवत्कृते हि मे लीला निर्विकारस्य सर्वदा ॥ ६ ॥
 सनत्कुमार उवाच ॥ अथ ब्रह्मादयो देवा हर्षादुत्फुल्ललोचनाः ॥ प्रणम्य शिरसा रुद्रं शशं सुर्विष्णुचेष्टितम् ॥ ७ ॥ ॥ देवा ऊचुः ॥
 महादेव त्वया देव रक्षिताश्शत्रुजाद्रयात् ॥ किञ्चिदन्यत्समुद्भूतं तत्र किं कस्वामहं ॥ ८ ॥ वृन्दा विमोहिता नाथ विष्णुना हि प्रय
 त्तः ॥ भस्मीभूता द्रुतं बह्वौ परमां गतिमागता ॥ ९ ॥ वृन्दालावण्यसंभ्रांतो विष्णुस्तिष्ठति मोहितः ॥ तच्चिताभस्मसंधारी तव माया
 विमोहितः ॥ १० ॥ स सिद्धमुनिसंघेऽथ बोधितोऽस्माभिरादरात् ॥ न बुध्यते हर्षिस्सोऽथ तव मायाविमोहितः ॥ ११ ॥ कृपां कुरु महेशान
 विष्णुं बोधय बोधय ॥ त्वदधीनमिदं सर्वं प्राकृतं सचराचरम् ॥ १२ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इत्याकर्ण्य महेशो हि वचनं त्रिदिवौकसाम् ॥ प्रत्यु
 वाच महालीलस्स्वच्छन्दस्तान्कृतांजलीन् ॥ १३ ॥ महेश उवाच ॥ हे ब्रह्मन्हे सुगस्सर्वे मद्भाष्यं शृणुतादरात् ॥ मोहिनी सर्वलोकानां मम
 माया दुरत्यया ॥ १४ ॥ तदधीनं जगत्सर्वं यदेवामुरमानुषम् ॥ तथैव मोहितो विष्णुः कामाधीनोऽभवद्भरिः ॥ १५ ॥ उमाख्या सा महादेवी
 त्रिदेवजननी परा ॥ मूलप्रकृतिरुख्याता सुगमा गिरिजात्मिका ॥ १६ ॥ गच्छध्वं शरणा देवा विष्णुमोहापनुत्तये ॥ शरण्यां मोहिनीं मायां शिवाख्यां
 सर्वकामदाम् ॥ १७ ॥ स्तुतिं कुरुत तस्याश्च मन्त्रकेस्तोषकारिणीम् ॥ सुप्रसन्ना यदि च सा सर्वं कार्यं करिष्यति ॥ १८ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥
 इत्युक्त्वा तान्सुगञ्जशंभुः पंचास्यो भगवान्हरः ॥ अन्तर्दधे द्रुतं व्यास सर्वैश्च स्वगणैस्सह ॥ १९ ॥ देवाश्च शासनाच्छंभोर्ब्रह्माद्या हि सवासवः ॥
 मनसा तुष्टुर्मुलप्रकृतिं भक्तवत्सलाम् ॥ २० ॥ देवा ऊचुः ॥ यदुद्भवास्सत्त्वरजस्तमोगुणाः सर्गस्थितिध्वंसविधानकारकाः ॥ यदिच्छया विश्व
 मिदं भवाभवो तनोति मूलप्रकृतिं नताः स्म तां ॥ २१ ॥ पाहि त्रयोविंशगुणान् सुशब्दिताञ्जगत्प्रशेषे समधिष्ठिता परा ॥ यद्रूपकर्माणि जग
 त्रयोऽपि ते विदुर्न मूलप्रकृतिं नताः स्म तां ॥ २२ ॥ यद्रक्तियुक्ताः पुरुषास्तु नित्यं दारिद्र्यमोहात्ययसंभवादीन् ॥ न प्राप्नुवंत्येव हि भक्तवत्सलां
 सदैव मूलप्रकृतिं नताः स्म तां ॥ २३ ॥ कुरु कार्यं महादेवि देवानां नः परेश्वरि ॥ विष्णुमोहं हर शिवे दुर्गे देवि नमोऽस्तु ते ॥ २४ ॥

शि० पु०
॥ २०४ ॥

जलंधरस्य शंभोश्च रणे कैलासवासिनः ॥ प्रवृत्ते तद्वधार्थाय गौरीशासनतश्चिवे ॥ २५ ॥ वृन्दा विमोहिता देवी विष्णुना हि प्रय
त्नतः ॥ स्ववृषात्प्राजिता वद्वौ भस्मीभूता गतिं गता ॥ २६ ॥ जलंधरो हतो युद्धे तद्रयान्मोचिता वयम् ॥ गिरिशेन कृपां
कृत्वा भक्तानुग्रहकारिणा ॥ २७ ॥ तदाज्ञया वयं सर्वे शरणं ते समागताः ॥ त्वं हि शंभुर्युवां देवि भक्तोद्धारपरायणौ ॥ २८ ॥
वृन्दालावण्यसंभ्रांतो विष्णुस्तिष्ठति तत्र वै ॥ तच्चिताभस्मसंधारी ज्ञानभ्रष्टो विमोहितः ॥ २९ ॥ संसिद्धसुरसंचेश्व बोधितोऽपि महे
श्वरि ॥ न बुध्यते हरिस्सोऽथ तव मायाविमोहितः ॥ ३० ॥ कृपां कुरु महादेवि हरिं बोधय बोधय ॥ यथा स्वलोकं पायात्स मुचित्तस्सुर
कार्यकृत् ॥ ३१ ॥ इति स्तुवंतस्ते देवास्तेजोमंडलमास्थितम् ॥ ददृशुर्गगने तत्र ज्वालाव्याप्तदिगंतरम् ॥ ३२ ॥ तन्मध्याद्गार्तीं सर्वे ब्रह्माद्याश्च
सवासवः ॥ अमराश्शुश्रुवुर्व्यास कामदां व्योमचारिणीम् ॥ ३३ ॥ आकाशवाण्युवाच ॥ अहमेव त्रिधा भिन्ना तिष्ठामि त्रिविधैर्गुणैः ॥ गौरी
लक्ष्मीः सुरा ज्योती रजस्सत्त्वतमोगुणैः ॥ ३४ ॥ तत्र गच्छत यूयं वै तासामंतिक आदरात् ॥ मदाज्ञया प्रसन्नास्ता विधास्यंते तदीप्सितम् ॥
॥ ३५ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ शृण्वतामिति तां वाचमंतर्द्धानमगान्महः ॥ देवानां विस्मयोत्फुल्लनेत्राणां तत्तदा मुने ॥ ३६ ॥ ततस्सर्वेऽपि ते
देवाः श्रुत्वा तद्राक्यमादरात् ॥ गौरीं लक्ष्मीं सुरां चैव नेमुस्तद्राक्यचोदिताः ॥ ३७ ॥ तुष्टुबुधश्च महाभक्त्या देवीस्तास्सकलास्सुराः ॥ नानाविधा
भिर्वाग्भिस्ते ब्रह्माद्या नतमस्तकाः ॥ ३८ ॥ ततोऽरं व्यास देव्यस्ता आविर्भूताश्च तत्पुरः ॥ महाद्रुतैस्स्वनेजोभिर्भासयंत्यो दिगंतरम् ॥ ३९ ॥ अथ
ता अमरा दृष्ट्वा सुप्रसन्नेन चेतसा ॥ प्रणम्य तुष्टुबुधं तस्या स्वकार्यं च न्यवेदयत् ॥ ४० ॥ ततश्चेतास्सुरान्दृष्ट्वा प्रणता भक्तवत्सलाः ॥ बीजानि प्रद
दुस्तेभ्यो वाक्यमृचुश्च सादरम् ॥ ४१ ॥ देव्य उचुः ॥ इमानि तत्र बीजानि विष्णुर्यत्रावतिष्ठति ॥ निर्वपध्वं ततः कार्यं भवतां सिद्धिमेष्यति ॥ ४२ ॥
सनत्कुमार उवाच ॥ इत्युक्त्वा तास्ततो देव्योऽतर्हिता अभवन्मुने ॥ रुद्रविष्णुविधीनां हि शक्तयस्त्रिगुणात्मिकाः ॥ ४३ ॥ ततस्तुष्टाः सुरास्सर्वे ब्रह्माद्या
श्च सवासवाः ॥ तानि बीजानि संगृह्य ययुर्यत्र हरिस्थितः ॥ ४४ ॥ वृन्दाचिताभूमितले चिक्षिपुस्तानि ते सुराः ॥ स्मृत्वा तास्संस्थितास्तत्र शिवशक्त्यं
शका मुने ॥ ४५ ॥ निक्षिप्तेभ्यश्च बीजेभ्यो वनस्पत्यंस्त्रयोऽभवन् ॥ धात्री च मालती चैव तुलसी च मुनीश्वर ॥ ४६ ॥ धात्र्युद्भवा स्मृता धात्री माभवा
मालती स्मृता ॥ गौरीभवा च तुलसी तमस्सत्त्वराजोगुणाः ॥ ४७ ॥ विष्णुर्वनस्पतीर्दृष्ट्वा तदा स्त्रीरूपिणीर्मुने ॥ उदतिष्ठत्तदा तासु रागातिशयविभ्रमः ॥

१ रुद्रमोक्षतीत्युपात्तः । २ यणार्थः । ३ पुंस्त्वमार्थम् ।

रुद्र सं० २
यु० सं० ६
अ० २६

296

॥ २०४ ॥

॥ ४८ ॥ दृष्ट्वा स याचते मोहान्कामामक्तेन चेतसा ॥ तं चापि तुलसी धात्री रागेनैवावलोकताम् ॥ ४९ ॥ यच्च धीजं पुग लक्ष्म्या माययैव सम
 पितम् ॥ तस्मात्तदुद्भवा नागे तस्मिन्नीर्घ्यापराभवत् ॥ ५० ॥ अतस्सा वर्वरीत्याख्यामवापातीव गर्दिताम् ॥ धात्रीतुलस्यौ तद्वागात्तस्य प्रीति
 प्रदे सदा ॥ ५१ ॥ ततो विस्मृतदुःखोऽमो विष्णुस्ताभ्यां सहैव तु ॥ वैकुण्ठमगतुष्टस्सर्वदेवैर्नमस्कृतः ॥ ५२ ॥ कार्तिक मासि विप्रेन्द्र धात्री च
 तुलसी सदा ॥ सर्वदेवप्रिया ज्ञेया विष्णोश्चैव विशेषतः ॥ ५३ ॥ तत्रापि तुलसी धन्यातीव श्रेष्ठा महामुने ॥ त्यक्त्वा गणेशं सर्वेषां प्रीतिदा सर्वका
 मदा ॥ ५४ ॥ वैकुण्ठस्थं हृदि दृष्ट्वा ब्रह्मन्द्राद्याश्च तेऽमराः ॥ नत्वा स्तुत्वा महाविष्णुं स्वस्वधामानि वै ययुः ॥ ५५ ॥ वैकुण्ठोऽपि स्वलोकस्थो
 ब्रह्ममोहस्सुबोभवान् ॥ सुखी चाभून्मुनिश्रेष्ठ पूर्ववत्संस्मरञ्छिवम् ॥ ५६ ॥ इत्याख्यानमधौघघ्नं सर्वकामप्रदं नृणाम् ॥ सर्वकामविकारघ्नं
 पर्वविज्ञानवर्द्धनम् ॥ ५७ ॥ य इदं हि पठेन्नित्यं पाठयेद्वापि भक्तिमान् ॥ शृणुयाच्छ्रावयेद्वापि स याति परमां गतिम् ॥ ५८ ॥ पठित्वा
 य इदं धोमानाख्यानं परमोत्तमम् ॥ संप्राप्तं प्रविशेद्दीरो विजयी स्यान्न संशयः ॥ ५९ ॥ विप्राणां ब्रह्मविद्यादं क्षत्रियाणां जयप्रदम् ॥ वैश्यानां
 सर्वधनदं शूद्राणां सुखदं त्विदम् ॥ ६० ॥ शंभुभक्तिप्रदं व्यास सर्वेषां पापनाशनम् ॥ इह लोके परत्रापि सदा सद्गतिदायकम् ॥ ६१ ॥
 इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां पञ्चमे युद्धखण्डे जलधग्वधानंतरदेवीस्तुतिविष्णुमोहविध्वंसवर्णनं नाम षड्विंशोऽध्यायः ॥ २६ ॥
 ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ अथान्यच्छंभुचरितं प्रेमतः शृणु वै मुने ॥ यस्य श्रवणमात्रेण शिवभक्तिर्दृढा भवेत् ॥ १ ॥ शंखचूडाभिधो वीरो दानवो देव
 कंटकः ॥ यथा शिवेन निहतो रणमूर्ध्नि त्रिशूलतः ॥ २ ॥ तच्छंभुचरितं दिव्यं पवित्रं पापनाशनम् ॥ शृणु व्यास सुसंप्रीत्या वच्मि सुस्नेहतस्तव
 ॥ ३ ॥ मरीचेस्तनयो धातुः पुत्रो यः कश्यपो मुनिः ॥ स धर्मिष्ठस्सृष्टिकर्ता विद्याज्ञप्तः प्रजापतिः ॥ ४ ॥ दक्षः प्रीत्या ददौ तस्मै निजकन्यास्त्रयो
 दश ॥ तामां प्रमृतिः प्रसभं न कथ्या बहुविस्तृताः ॥ ५ ॥ यत्र देवादिनिखिलं चराचरमभुज्जगत ॥ विस्तगत्तत्प्रवक्तुं च कः क्षमोऽस्ति त्रिलो
 कके ॥ ६ ॥ प्रस्तुतं शृणु वृत्तांतं शंभुलीलान्वितं च यत् ॥ तत्रैव कथयाम्यद्य शृणु भक्तिप्रवर्द्धनम् ॥ ७ ॥ तासु कश्यपपत्नीषु दनुस्त्वेका वरांगना ॥
 महारूपवती साध्वी पतिसौभाग्यवर्द्धिता ॥ ८ ॥ आसंस्तस्या दनोः पुत्रा बहवो बलवतराः ॥ तेषां नामानि नोच्येते विस्ताभयतो मुने ॥ ९ ॥
 तेष्वेको विप्रचित्तिस्तु महाबलपराक्रमः ॥ तत्पुत्रो धार्मिको दंभो विष्णुभक्तो जितेन्द्रियः ॥ १० ॥ नासीत्तत्तनयो वीरस्ततश्चितापरोऽभवत् ॥
 शुकाचार्यं गुरुं कृत्वा कृष्णमंत्रमवाप्य च ॥ ११ ॥ तपश्चकार परमं पुष्करे लक्षवर्षकम् ॥ कृष्णमंत्रं जजापैव दृढं बद्ध्वासनं चिरम् ॥ १२ ॥ तपः

शि० पु०
॥ २०५ ॥

प्रकुर्वतस्तस्य मृगो निस्सृत्य प्रज्वलत् ॥ विससार च सर्वत्र तत्तेजो हि सुदुस्सहम् ॥ १३ ॥ तेन तप्तास्सुगस्मर्वे मुनयो मनवस्तथा ॥ सुनामीरं
पुरस्कृत्य ब्रह्माणं शरणं ययुः ॥ १४ ॥ प्रणम्य च विधानारं दानारं सर्वसंपदाम् ॥ तुष्टुर्विकलाः प्रोचुः स्ववृत्तांतं विशेषतः ॥ १५ ॥ तदाकर्ण्य विधा
तापि वैकुण्ठं तैर्ययौ सह ॥ तदेव विज्ञापयितुं निखिलेन हि विष्णवे ॥ १६ ॥ तत्र गत्वा त्रिलोकेशं विष्णुं रक्षाकरं परम ॥ प्रणम्य तुष्टुवस्सर्वे करो
बद्धा विनम्रकाः ॥ १७ ॥ देवा ऊचुः ॥ देवदेव न जानीमो जातं किं कारणं त्विह ॥ संताप्तास्संकला जातास्तेजसा केन तद्वद ॥ १८ ॥ तप्तात्मना
त्वमविता दीनबंधोऽनुजीविनाम् ॥ रक्ष रक्ष रमानाथ शरण्यश्शरणागतान् ॥ १९ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इति श्रुत्वा वचो विष्णुर्ब्रह्मादीनां
दिवौकसाम् ॥ उवाच विहसन्प्रेम्णा शरणागतवत्सलः ॥ २० ॥ ॥ विष्णुरुवाच ॥ सुस्वस्था भवताव्यग्रा न भयं कुरुतामराः ॥ नोपप्लवा भवि
ष्यन्ते लयकालो न विद्यते ॥ २१ ॥ दानवो दंभनामा हि मद्रक्तः कुरुते तपः ॥ पुत्रार्थी शमयिष्यामि तमहं वरदानतः ॥ २२ ॥ सनत्कु
मार उवाच ॥ इत्युक्तास्ते सुरास्सर्वे धैर्यमालम्ब्य वै मुने ॥ ययुर्ब्रह्मादयस्सुमन्त्रास्स्वस्वधामानि सर्वशः ॥ २३ ॥ अच्युतोऽपि वरं दातुं पुष्करं संज
गाम ह ॥ तपश्चरति यत्रासौ दंभनामा हि दानवः ॥ २४ ॥ तत्र गत्वा वरं ब्रूहीत्युवाच परिसांत्वयन् ॥ गिरा सूनृतया भक्तं जपंतं स्वमनुं
हरिः ॥ २५ ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं विष्णोर्दृष्ट्वा तं च पुरः स्थितम् ॥ प्रणनाम महाभक्त्या तुष्टाव च पुनः पुनः ॥ २६ ॥ दंभ उवाच ॥ देवदेव नम
स्तेऽस्तु पुंडरीकविलोचन ॥ रमानाथ त्रिलोकेश कृपां कुरु ममोपरि ॥ २७ ॥ स्वभक्तं तनयं देहि महाबलपराक्रमम् ॥ त्रिलोकजयिनं वीरमजेयं
च दिवौकसाम् ॥ २८ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इत्युक्तो दानवेन्द्रेण तं वरं प्रददौ हरिः ॥ निवृत्य चोग्रतपसस्ततस्सोऽतरधान्मुने ॥ २९ ॥
गते हरो दानवेन्द्रः कृत्वा तस्यै दिशे नमः ॥ जगाम स्वगृहं सिद्धतपाः पूर्णमनोग्धः ॥ ३० ॥ कालेनाल्पेन तत्पत्नी सगर्भा भाग्यवत्यभूत् ॥ राज
तेजसात्यंतं रोचयंती गृहातरम् ॥ ३१ ॥ सुदामा नाम गोपो यः कृष्णस्य पार्षदाग्रणीः ॥ तस्या गर्भे विवेशासौ राधाशप्तश्च यन्मुने ॥ ३२ ॥ असूत
समये साध्वी सुप्रभं तनयं ततः ॥ जातकं सुवकारासौ पिताहूय मुनीन्बहून् ॥ ३३ ॥ उत्सवस्सुमहानासीत्स्मिञ्जाते द्विजोत्तम ॥ नाम चक्र
पिता तस्य शंखचूडेति सद्दिने ॥ ३४ ॥ पितुर्गंहे स बभूव शुक्लपक्षे यथा शशी ॥ शैशवेऽभ्यस्तविद्यस्तु स बभूव सुदीप्तिमान् ॥ ३५ ॥ स बाल
क्रीडया नित्यं पित्रोर्हर्षं ततान ह ॥ प्रियो बभूव सर्वेषां कुलजानां विशेषतः ॥ ३६ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां पंचमे
मुद्धखंडे शंखचूडोत्पत्तिवर्णनं नाम सप्तार्विशोऽध्यायः ॥ २७ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ ततश्च शंखचूडोऽसौ जीगीषव्योपदेशतः ॥ तपश्चका

रुद्र सं० २
यु० सं० ५
अ० २८

295

॥ २०५ ॥

सुप्रीत्या ब्रह्मणः पुष्करे चिरम् ॥ १ ॥ गुरुदत्ता ब्रह्मविद्यां जजाप नियतेन्द्रियः ॥ स एकाग्रमना भूत्वा कारणानि निगृह्य च ॥ २ ॥ तपंतं पुष्करे तं वे
 शंखचूडं च दानवम् ॥ वरं दातुं जगामाशु ब्रह्मा लोकगुर्विभुः ॥ ३ ॥ वरं ब्रूहीति प्रोवाच दानवेन्द्रं विधिस्तदा ॥ स दृष्ट्वा तं ननामातिनम्रस्तुष्टाव
 सद्गिरा ॥ ४ ॥ वरं ययाचे ब्रह्माणमजेयत्वं दिवौकसाम् ॥ तथेत्याह विधिस्तं वै सुप्रसन्नेन चेतसा ॥ ५ ॥ श्रीकृष्णकवचं दिव्यं जगन्मंगलमंगलम् ॥
 दत्तवाञ्छंश्वचूडाय सर्वत्र विजयप्रदम् ॥ ६ ॥ बदरीं संप्रयाहि त्वं तुलस्या सह तत्र वै ॥ विवाहं कुरु तत्रैव सा तपस्यति कामतः ॥ ७ ॥ धर्मध्वजसुता
 सेति संदिदेश च तं विधिः ॥ अन्तर्धानं जगामाशु पश्यतस्तस्य तत्क्षणात् ॥ ८ ॥ ततस्स शंखचूडो हि तपःसिद्धोऽति पुष्करे ॥ गले बबंध
 कवचं जगन्मंगलमंगलम् ॥ ९ ॥ आज्ञया ब्रह्मणस्सोऽपि तपःसिद्धमनोरथः ॥ समाययौ प्रहृष्टास्थस्तूर्णं बदरिकाश्रमम् ॥ १० ॥ यदृच्छया
 गतस्तत्र शंखचूडश्च दानवः ॥ तपश्चरंती तुलसी यत्र धर्मध्वजात्मजा ॥ ११ ॥ सुरूप्या सुस्मिता तन्वी शुभभूषणभूषिता ॥ सकटाक्षं ददर्शासौ
 तमेव पुरुषं परम् ॥ १२ ॥ दृष्ट्वा तां ललितां रम्यां सुसीलां सुन्दरीं सतीम् ॥ उवाच तत्समीपे तु मधुरं तामुवाच सः ॥ १३ ॥ शंखचूड उवाच ॥ का
 त्वं कस्य सुता त्वं हि किं करोषि स्थितात्र किम् ॥ मौनीभूता किंकरं मां संभावि तुमिहार्हसि ॥ १४ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इत्येवं वचनं श्रुत्वा
 सकामं तमुवाच सा ॥ १५ ॥ तुलस्युवाच ॥ धर्मध्वजसुताहं च तपस्यामि तपस्विनी ॥ तपोवने च तिष्ठामि कस्त्वं गच्छ यथासुखम् ॥ १६ ॥
 नारीजातिर्मोहिनी च ब्रह्मादीनां विषोपमा ॥ निन्द्या दोषकरी माया शृंखला ह्यनुशायिनाम् ॥ १७ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इत्युक्त्वा तुलसी तं च
 सरसं विरराम ह ॥ दृष्ट्वा तां सस्मितां सोऽपि प्रवक्तुमुपचक्रमे ॥ १८ ॥ शंखचूड उवाच ॥ त्वया यत्कथितं देवि न च सर्वमलीकम् ॥ किञ्चित्सत्य
 मलीकं च किञ्चिन्मतो निशामय ॥ १९ ॥ पतिव्रताः स्त्रियो याश्च तासां मध्ये न्वमग्रणीः ॥ न चाहं पापहृक्कामी तथा त्वं नेति धीर्मम ॥ २० ॥
 आगच्छामि त्वत्समीपमाज्ञया ब्रह्मणोऽधुना ॥ गांधर्वेण विवाहेन त्वां ग्रहीष्यामि शोभने ॥ २१ ॥ शंखचूडोऽहमेवास्मि देवविद्राव
 कारकः ॥ मां न जानासि किं भद्रं न श्रुतोऽहं कदाचन ॥ २२ ॥ दनुवंश्यो विशेषेण मन्दपुत्रश्च दानवः ॥ सुदामा नाम गोपोऽहं पार्षदश्च हरेः
 पुरा ॥ २३ ॥ अधुना दानवेन्द्रोऽहं राधिकायाश्च शापतः ॥ जातिस्मरोऽहं जानामि सव कृष्णप्रभावतः ॥ २४ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥
 एवमुक्त्वा शंखचूडो विरराम च तत्पुरः ॥ दानवेन्द्रेण सेत्युक्ता वचनं सत्यमादरात् ॥ सस्मितं तुलसी तुष्टा प्रवक्तुमुपचक्रमे ॥ २५ ॥ तुलस्युवाच ॥
 त्वयाहमधुना सत्त्वविचारेण पराजिता ॥ स धन्यः पुरुषो लोके न स्त्रिया यः पराजितः ॥ २६ ॥ सत्कियोऽप्यशुचिर्नित्यं स पुमान्यः स्त्रिया जितः ॥

शि० ५०
॥ २०६ ॥

निन्दन्ति पितरो देवा मानवास्सकलाश्च तम् ॥ २७ ॥ शुध्येद्विप्रो दशाहेन जातके मृतसूतके ॥ क्षत्रियो द्वादशाहेन वैश्यः पंचदशाहः ॥ २८ ॥ शूद्रो
मासेन शुध्येत्तु इति वेदानुशासनम् ॥ न शुचिः स्त्रीजितः कापि चितादाहं विना पुमान् ॥ २९ ॥ न गृह्णीच्छया तस्मात्पितरः पिंडतर्पणम् ॥
न गृह्णीति सुरास्तेन दत्तं पुष्पफलादिकम् ॥ ३० ॥ तस्य किं ज्ञानसुतपोजपहोमप्रपूजनैः ॥ विद्यया दानतः किं वा स्त्रीभिर्यस्य मनो हतम् ॥ ३१ ॥
विद्याप्रभावज्ञानार्थं मया त्वं च परीक्षितः ॥ कृत्वा कांतपरीक्षां वै वृणुयात्कामिनी वरम् ॥ ३२ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इत्येवं प्रवदंत्यां तु
तुलस्यां तत्क्षणे विधिः ॥ तत्राजगाम संस्रष्टा प्रोवाच वचनं ततः ॥ ३३ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ किं करोषि शंखचूड संवादमनया सह ॥
गांधर्वेण विवाहेन त्वमस्या ग्रहणं कुरु ॥ ३४ ॥ त्वं वै पुरुषरत्नं च स्त्रीरत्नं च त्वयं सती ॥ विदग्धाया विदग्धेन संगमो गुणवान् भवेत् ॥ ३५ ॥
निर्विरोधं सुखं राजन् को वा त्यजति दुर्लभम् ॥ योऽविरोधसुखत्यागी स पशुर्नात्र संशयः ॥ ३६ ॥ किं त्वं परीक्षसे कांतमीदृशं गुणिनं सति ॥
देवानामसुराणां च दानवानां विमर्दकम् ॥ ३७ ॥ अनेन सार्द्धं सुचिरं विहारं कुरु सर्वदा ॥ स्थाने स्थाने यथेच्छं च सर्वालोकेषु सुन्दरि ॥ ३८ ॥
अंते प्राप्स्यति गोलोके श्रीकृष्णं पुनरेव सः ॥ चतुर्भुजं च वैकुण्ठे मृते तस्मिन् त्वमाप्स्यसि ॥ ३९ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इत्येवमाशिषं
दत्वा स्वालयं तु ययौ विधिः ॥ गांधर्वेण विवाहेन जगृहे तां च दानवः ॥ ४० ॥ एवं विवाह्य तुलसीं पितुः स्थानं जगाम ह ॥ स रेमे रमया सार्द्धं
वासगेहे मनोरमे ॥ ४१ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां पञ्चमे युद्धखंडे शंखचूडतपःकरणविवाहवर्णनं नामाष्टविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥
सनत्कुमार उवाच ॥ ॥ स्वगेहमागते तस्मिञ्शंखचूडे विवाहिते ॥ तपः कृत्वा वरं प्राप्य मुमुदुर्दान्वादयः ॥ १ ॥ स्वलोकादाशु निर्गत्य गुरुणा
स्वेन संयुताः ॥ सर्वसुरास्संमिलितास्समाजगुस्तदंतिकम् ॥ २ ॥ प्रणम्य तं सविनयं संस्तुत्य विविधादरात् ॥ स्थितास्तत्रैव सुप्रीत्या मत्वा
तेजस्विनं विभुम् ॥ ३ ॥ सोऽपि दम्भात्मजो दृष्ट्वागतं कुलगुरुं च तम् ॥ प्रणनाम महाभक्त्या साष्टांगं परमादरात् ॥ ४ ॥ अथ शुक्रः कुलाचार्यो
दृष्ट्वाशिषमनुत्तमम् ॥ वृत्तांतं कथयामास देवदानवयोस्तदा ॥ ५ ॥ स्वाभाविकं च तद्वैरमसुराणां पापं भवम् ॥ विजयं निर्जराणां च जीवसाहाय्य
मेव च ॥ ६ ॥ ततस्स संमतं कृत्वा सुरैस्सर्वैस्समुत्सवम् ॥ दानवाद्यसुराणां तमधिपं विदधे गुरुः ॥ ७ ॥ तदा समुत्सवो जातोऽसुराणां मुदितात्म
नाम् ॥ उपायनानि सुप्रीत्या ददुस्तस्मै च तेऽखिलाः ॥ ८ ॥ अथ दम्भात्मजो वीरश्शंखचूडः प्रतापवान् ॥ राज्याभिषेकमासाद्य सं रेजे सुरराट् तदा
॥ ९ ॥ स सेनां महतीं कर्षन्दैत्यदानवरक्षसाम् ॥ रथमास्थाय तरसा जेतुं शक्रपुरीं ययौ ॥ १० ॥ गच्छन्स दानवेन्द्रस्तु तेषां सेवनकुर्वताम् ॥

रुद्र सं० १
यु० खं०
अ० २९

२१५

॥ २०६ ॥

विरेजे शशिवद्भानां ग्रहाणां ग्रहराडिव ॥११॥ आगच्छंतं शंखचूडमाकर्ण्य खण्डलस्वरराट् ॥ निखिलैर्मरेस्साद्धं तेन योद्धुं समुद्यतः ॥ १२ ॥ तदाऽ
 रैस्सुराणां च संग्रामस्तुमुलो ह्यभूत् ॥ वीराऽऽनन्दकरः क्लीबभयदो रोमहर्षणः ॥ १३ ॥ महान्कोलाहलो जातो वीराणां गर्जतां रणे ॥ बाद्यध्वनि
 स्तथा चाऽऽसीत्तत्र वीरत्ववर्द्धिनी ॥ १४ ॥ देवाः प्रकृप्य युयुधुरसुरैर्वलवत्तराः ॥ पराजयं च संप्रापुस्सुरा दुद्रुवुर्भयात् ॥ १५ ॥ पलायमानांस्ता
 न्दृष्ट्वा शंखचूडस्स्वयं प्रभुः ॥ युयुधे निर्जेरेस्साकं सिंहनादं प्रगर्ज्य च ॥ १६ ॥ तरसा सहसा चक्रे कदने त्रिदिवीकसाम् ॥ प्रदुद्रुवुस्सुरास्सर्वे
 नत्सुतेजो न सेहिरे ॥ १७ ॥ यत्र तत्र स्थिता दीना गिरीणां कंदरासु च ॥ तदधीना न स्वतंत्रा निःप्रभाः सागरा यथा ॥ १८ ॥ सोऽपि दंभा
 त्मजश्शूरो दानवेन्द्रः प्रतापवान् ॥ सुराधिकारान्संजडे सर्वाल्लोकान्विजिन्य च ॥ १९ ॥ त्रैलोक्यं स्ववशं चक्रे यज्ञभार्गाश्च कृत्स्नशः ॥ स्वयमि
 द्रो बभूवापि शासितं निखिलं जगत् ॥ २० ॥ कौबेरैर्मेन्दवं सौर्यमाग्नेयं याम्यमेव च ॥ कारयामास वायव्यमधिकारं स्वशक्तिः ॥ २१ ॥ देवा
 नामसुराणां च दानवानां च रक्षसाम् ॥ गंधर्वाणां च नगानां किन्नराणां रसौकसाम् ॥ २२ ॥ त्रिलोकस्य परेषां च सकलानामधीश्वरः ॥ स बभूव
 महावीरश्शंखचूडो महाबली ॥ २३ ॥ एवं स बुभुजे राज्यं राजराजेश्वरो महान् ॥ सर्वेषां भुवनानां च शंखचूडश्चिरं समाः ॥ २४ ॥ तस्य राज्ये
 न दुर्भिक्षं न मारी नाशुभग्रहाः ॥ आधयो व्याधयो नैव सुखिन्यश्च प्रजाः सदा ॥ २५ ॥ अकृष्टपच्या पृथिवी ददौ सस्यान्यनेकशः ॥ ओषधयो
 विविधाश्चासन्सफलास्सरसाः सदा ॥ २६ ॥ मण्याकराश्च नितगं रत्नखन्यश्च सागराः ॥ सदा पुष्पफला वृक्षा नद्यस्सुसलिलावहाः ॥ २७ ॥ देवान्
 विनाविला जीवास्सुखिनो निर्विकारकाः ॥ स्वस्वधर्मास्थितास्सर्वे चतुर्वर्णाश्रमाः परे ॥ २८ ॥ तस्मिञ्छासति त्रैलोक्ये न कश्चिद् दुःखितोऽभवत् ॥
 भ्रातृवैरन्वमाश्रित्य केवलं दुःखिनोऽमराः ॥ २९ ॥ स शंखचूडः प्रबलः कृष्णस्य परमस्सखा ॥ कृष्णभक्तिरतस्साधुस्सदा गोलोकवासिनः ॥ ३० ॥
 पूर्वशापप्रभावेण दानवीं योनिमाश्रितः ॥ न दानवमतिस्सोऽभूदानवत्वेऽपि वै मुने ॥ ३१ ॥ ततस्सुरगणास्सर्वे इतराज्याः पराजिताः ॥ संमंज्य स्रवं
 यस्तात प्रययुर्ब्रह्मणस्सभाम् ॥ ३२ ॥ तत्र दृष्ट्वा त्रिधातारं नत्वा स्तुत्वा विशेषतः ॥ ब्रह्मणे कथयामासुस्सर्वं वृत्तान्तमाकुलाः ॥ ३३ ॥ ब्रह्मा
 तदा समाश्वास्य सुरान् सर्वान्मुनीनपि ॥ तैश्च साद्व ययौ लोके वैकुण्ठं सुखदं सताम् ॥ ३४ ॥ ददर्श तत्र लक्ष्मीशं ब्रह्मा
 देवगणैस्सह ॥ किरीटिनं कुंडलिनं वनमालाविभूषितम् ॥ ३५ ॥ शंखचक्रगदापद्मधरं देवं चतुर्भुजम् ॥ सनंदनाद्यैः सिद्धैश्च सेवितं
 पीतवाससम् ॥ ३६ ॥ दृष्ट्वा विष्णुं सुरास्सर्वे ब्रह्माद्यास्समुनीश्वराः ॥ प्रणम्य तुष्टुवुर्भक्त्या बद्धाञ्जलिकरा विभुम् ॥ ३७ ॥ देवा उचुः ॥

शि० ५०
॥ २०७ ॥

देवदेव जगन्नाथ वैकुण्ठाधिपते प्रभो ॥ रक्षास्माञ्शरणापन्नाञ्छ्रीहरे त्रिजगद्गुरो ॥ ३८ ॥ त्वमेव जगतां पाता त्रिलोकेशाच्युत प्रभो ॥
लक्ष्मोनिवास गोविन्द भक्तप्राण नमोऽस्तु ते ॥ ३९ ॥ इति स्तुत्वा सुरास्सर्वे रुरुदुः पुरतो हरेः ॥ तच्छ्रुत्वा भगवान्विष्णुर्ब्रह्माण
मिदमब्रवीत् ॥ ४० ॥ विष्णुरुवाच ॥ किमर्थमागतोऽसि त्वं वैकुण्ठं योगिदुर्लभम् ॥ किं कष्टं ते समुद्रतं तत्त्वं वद ममाग्रतः
॥ ४१ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इति श्रुत्वा हरेर्वाक्यं प्रणम्य च मुहुर्मुहुः ॥ बद्धाञ्जलिपुटो भूत्वा विनयानतकन्धरः ॥ ४२ ॥ वृत्तांतं कथ
यामास शंखचूडकृत तदा ॥ देवकष्टसमाख्यानं पुरो विष्णोः परात्मनः ॥ ४३ ॥ हरिस्तद्वचनं श्रुत्वा सर्वतस्सर्वभाववित् ॥ प्रहस्योवाच
भगवांस्तद्रहस्यं विधिं प्रति ॥ ४४ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ शंखचूडस्य वृत्तांतं सर्वं जानामि पद्मज ॥ मद्भक्तस्य च गोपस्य महातेजस्विनः पुरा
॥ ४५ ॥ शृणु तत्सर्ववृत्तान्तमितिहासं पुरातनम् ॥ संदेहो नैव कर्तव्यश्च कर्षिष्यति शङ्करः ॥ ४६ ॥ सर्वोपरि च यस्यास्ति शिवलोकः परा
त्परः ॥ यत्र संराजते शंभुः परब्रह्म परेश्वरः ॥ ४७ ॥ प्रकृतेः पुरुषस्यापि योऽधिष्ठाता त्रिशक्तिधृक् ॥ निर्गणस्सगुणस्सोऽपि परं ज्योतिः स्वरूप
वान् ॥ ४८ ॥ यस्यांगजास्तु वै ब्रह्मं च यस्मिन्पृथादिकारकाः ॥ सत्त्वादिगुणसंपन्ना विष्णुब्रह्महराभिधाः ॥ ४९ ॥ स एव परमात्मा हि विहरत्युमया
सह ॥ यत्र मायाविनिर्मुक्तो नित्यानित्यप्रकल्पकः ॥ ५० ॥ तत्समीपे च गोलोको गोशाला शंकरस्य वै ॥ तस्येच्छया च मद्रूपः कृष्णो वसति तत्र
ह ॥ ५१ ॥ तद्वर्वा रक्षणार्थाय तेनाज्ञप्तस्सदा सुखी ॥ तत्संप्राप्तसुखस्सोऽपि संक्रीडति विहावित् ॥ ५२ ॥ तस्य नारी समाख्याता राधेति जगद
म्बिका ॥ प्रकृतेः परमा मूर्तिः पंचमी सुविहारिणी ॥ ५३ ॥ बहुगोपाश्च गोप्यश्च तत्र संति तदंगजाः ॥ सुविहारपरा नित्यं राधाकृष्णानुवर्तिनः ॥
॥ ५४ ॥ स एव लीलया शंभोरिदानीं मोहितोऽनया ॥ संप्राप्तो दानवीं योनिं मुधा शापात्स्वदुःखदाम् ॥ ५५ ॥ रुद्रशूलेन तन्मृत्युः कृष्णेन
विहितः पुरा ॥ ततस्स्वदेहमुत्सृज्य पार्षदस्स भविष्यति ॥ ५६ ॥ इति विज्ञाय देवेश न भयं कर्तुमर्हसि ॥ शंकरं शरणं यावस्स सद्यश्च विधास्यति
॥ ५७ ॥ अहं त्वं चामरास्सर्वे तिष्ठतीह विसाध्वसाः ॥ ५८ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इत्युक्त्वा सविधिर्विष्णुः शिवलोकं जगाम ह ॥ संस्मर
न्मनसा शंभुं सर्वेशं भक्तवत्सलम् ॥ ५९ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां पञ्चमे युद्धखंडे शंखचूडवधोपाख्याने शंखचूडगज्य
करणवर्णनपूर्वकतत्पूर्वभववृत्तचरित्रवर्णनं नामैकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ गत्वा तदैव स विधिस्तदा व्यास रमेश्वरः ॥
शिवलोकं महादिव्यं निराधारमभौतिकम् ॥ १ ॥ साहादोऽभ्यन्तरं विष्णुर्जगाम मुदिताननः ॥ नानारत्नपरिक्षिप्तं विलसंतं महोज्ज्वलम् ॥ २ ॥

इव सं० २
यु० सं०
अ० ३०

293

॥ २०७ ॥

संग्राप्य प्रथमं द्वारं विचित्रं गणसेवितम् ॥ शोभितं परया लक्ष्म्या महोच्चमतिमुन्दरम् ॥ ३॥ ददर्श द्वारपालांश्च रत्नसिंहासनस्थितान् ॥ शाम्भु
 दृश्येतवस्त्रैश्च रत्नभूषणभूषितान् ॥ ४ ॥ पञ्चवक्त्रत्रिनयनान्गौरसुन्दरविग्रहान् ॥ त्रिशूलादिधरान्वीरान् भस्मरुद्राक्षशोभितान् ॥ ५ ॥ स
 रमेशश्च तान् प्रणम्य विनम्रकः ॥ कथयामास वृत्तांतं प्रभुसंदर्शनार्थकम् ॥ ६ ॥ तदाज्ञां च ददुस्तस्मै प्रविवेश तदाज्ञया ॥ परं द्वारं महारम्यं विचित्रं
 परमप्रभम् ॥ ७ ॥ प्रभूपकंठगत्यर्थं वृत्तान्तं संन्यवेदयत् ॥ तद्धारपाय चाज्ञप्तस्तेनान्यं प्रविवेश ह ॥ ८ ॥ एवं पञ्चदशद्वारान्प्रविश्य कमलो
 द्रवः ॥ महाद्वारं गतस्तत्र नन्दिनं प्रददर्श ह ॥ ९ ॥ सम्यङ् नत्वा च तं स्तुत्वा पूर्ववत्तेन नन्दिना ॥ आज्ञप्तश्च शनैर्विष्णुर्विवेशाभ्यन्तरं मुदा ॥ १० ॥
 ददर्श गत्वा तत्रोच्चैस्सभां शंभोस्समुत्प्रभाम् ॥ तां पार्षदैः परिवृतां लसद्देहैस्सुभूषिताम् ॥ ११ ॥ महेश्वरस्य रूपैश्च दिग्भुजैश्शुभकांतिभिः ॥ पञ्च
 वक्त्रैश्चिन्नयनैश्शितिकंठैर्महोज्ज्वलैः ॥ १२ ॥ सद्गन्धयुक्तरुद्राक्षभस्माभरणभूषितैः ॥ नवेन्दुमण्डलाकारां चतुरस्यां मनोहराम् ॥ १३ ॥ मणीन्द्रहा
 निर्माणहीरसारसुशोभिताम् ॥ अमूल्यरत्नरचितां पद्मपत्रैश्च शोभिताम् ॥ १४ ॥ माणिक्यजालमालाभिर्नानाचित्रविचित्रिताम् ॥ पद्मरागेन्द्र
 रचितामद्भुतां शंकरेच्छया ॥ १५ ॥ सोपानशतकैर्युक्तां स्यमंतकविनिर्मितैः ॥ स्वर्णसूत्रग्रन्थियुक्तैश्चारुचन्दनपल्लवैः ॥ १६ ॥ इन्द्रनीलमणिस्तै
 र्भैर्वेष्टितां सुमनोहराम् ॥ सुसंस्कृतां च सर्वत्र वासितां गंधवायुना ॥ १७ ॥ सहस्रयोजनायामां सुपूर्णां बहुकिंकरैः ॥ ददर्श शंकरं सांबं तत्र विष्णु
 स्सुरेश्वरः ॥ १८ ॥ वसंतं मध्यदेशे च यथेन्दुतारकावृतम् ॥ अमूल्यरत्ननिर्माणचित्रसिंहासनस्थितम् ॥ १९ ॥ किरीटिनं कुंडलिनं रत्नमालावि
 भूषितम् ॥ भस्मोद्भूतलितसर्वाङ्गं विभ्रतं केलिपंकजम् ॥ २० ॥ पुस्तो गीतनृत्यश्च पश्यंतं सस्मितं मुदा ॥ २१ ॥ शांतं प्रसन्नमनसमुत्प्राकृतं महो
 च्छसम् ॥ देव्या प्रदत्तताम्बूलं भुक्तवतं सुवासितम् ॥ २२ ॥ गणैश्च परया भक्त्या सेवितं श्वेतचामरैः ॥ स्तूयमानं च सिद्धैश्च भक्तिनम्रात्मकंधरैः ॥
 ॥ २३ ॥ गुणातीतं परेशानं त्रिदेवजनकं विभुम् ॥ निर्विकल्पं निराकारं साकारं स्वेच्छया शिवम् ॥ २४ ॥ अमायमजमाद्यश्च मायाधीशं परात्प
 रम् ॥ प्रकृतेः पुरुषस्यापि परमं स्वप्रभुं सदा ॥ २५ ॥ एवं विशिष्टं तं दृष्ट्वा परिपूर्णतमं समम् ॥ विष्णुर्ब्रह्मा तुष्टुवतुः प्रणम्य सुकृतांजली ॥ २६ ॥
 विष्णुविधी ऊचतुः ॥ देवदेव महादेव परब्रह्माखिलेश्वर ॥ त्रिगुणातीत निर्व्यग्र त्रिदेवजनक प्रभो ॥ २७ ॥ वयं ते शरणापन्ना रक्षास्मान्दुःखिता
 न्विमो ॥ शंखचूडार्दितान्क्रुष्टान्सन्नाथान्परमेश्वर ॥ २८ ॥ अयं योऽधिष्ठितो लोको गोलोक इति स स्मृतः ॥ अधिष्ठाता तस्य विभुः कृष्णोऽयं
 त्वदधिष्ठितः ॥ २९ ॥ पार्षदप्रवरस्तस्य सुदामा दैवयंत्रितः ॥ राधाशतो बभूवाथ शंखचूडश्च दानवः ॥ ३० ॥ तेन निस्सारिताः शंभो पीडयमानाः

शि० पु०

॥ २०८ ॥

समेततः ॥ हताधिकारास्त्रिदशा विचरन्ति महीतले ॥ ३१ ॥ त्वां विना न स वध्यश्च सर्वेषां त्रिदिवौकसाम् ॥ तं चातय महेशान लोकानां सुख
पावह ॥ ३२ ॥ त्वमेव निर्गुणस्सत्योऽनंतोऽनंतगणक्रमः ॥ सगुणश्च सन्निवेशः प्रकृतेः पुरुषात्परः ॥ ३३ ॥ रजसा सृष्टिसमये त्वं ऋष्या सृष्टि
कृत्प्रभो ॥ सत्त्वेन पालने विष्णुस्त्रिभुवावनकारकः ॥ ३४ ॥ तमसा प्रलये रुद्रो जगत्संहारकारकः ॥ निष्त्रैगुण्ये शिवारूपातस्तुभ्यो ज्योतिःस्वरूपकः ॥ ३५ ॥
त्वं दीक्षया च गोलोके त्वं गवां परिपालकः ॥ त्वद्गोशालामध्यगश्च कृष्णः क्रीडत्यहर्निशम् ॥ ३६ ॥ त्वं सर्वकारणं स्वामी विधिर्विष्ण्वीश्वरः परम् ॥
निर्विकारी सदा साक्षी परमात्मा परेश्वरः ॥ ३७ ॥ दीनानाथसहायी च दीनानां प्रतिपालकः ॥ दीनबंधुस्त्रिलोकेशश्शरणागतवत्सलः ॥ ३८ ॥ अस्मा
नुद्धर गौरीश प्रसीद परमेश्वर ॥ त्वदधीना वयं नाथ यदिच्छसि तथा कुरु ॥ ३९ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इत्युक्त्वा तौ सुरौ व्यास हरिर्ब्रह्मा च वै तदा ॥
विरमतुः शिवं नत्वा करौ बद्धा विनीतकौ ॥ ४० ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां पञ्चमे युद्धखण्डे शंखचूडवधे देवदेवस्तुतिर्नाम
त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३० ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ अथाकर्ण्य वचश्शंभुर्दरिद्रविध्योऽस्मदीनयोः ॥ ॥ उवाच विहसन्वाण्या मेघनादगभीरया ॥ १ ॥
शिव उवाच ॥ हे हरे वत्स हे ब्रह्मस्त्यजतं सर्वशो भयम् ॥ शंखचूडोद्धवं भद्रं संभविष्यत्यसंशयम् ॥ २ ॥ शंखचूडस्य वृत्तांतं सर्वं जानामि
तत्त्वतः ॥ कृष्णभक्तस्य गोपस्य सुदाम्नश्च पुरा प्रभो ॥ ३ ॥ मदाज्ञया हृषीकेशो कृष्णरूपं विधाय च ॥ गोशालायां स्थितो रम्ये गोलोके
मदधिष्ठिते ॥ ४ ॥ स्वतंत्रोऽहमिति स्वं स मोहं मत्वा गतः पुरा ॥ क्रीडास्समकरोद्ब्रह्मीस्त्वैखर्तीव मोहितः ॥ ५ ॥ तं दृष्ट्वा मोहयत्युग्रं तस्याहं
मायया स्वया ॥ तेषां संहृत्य सद्बुद्धिं शापं दापितवान् किल ॥ ६ ॥ इत्थं कृत्वा स्वलीलां तां मायां संहृतवानहम् ॥ ज्ञानयुक्तास्तदा ते
तु मुक्तमोहास्सुबुद्धयः ॥ ७ ॥ समीपमागतास्ते मे दीनीभूय प्रणम्य माम् ॥ अकुर्वन्सुनुतिं भक्त्या करौ बद्धा विनम्रकाः ॥ ८ ॥ वृत्तांतं
मवदन् सर्वं लज्जाकुलितमानसाः ॥ ऊर्चुर्मत्पुरतो दीना रक्षरक्षेति वै गिरः ॥ ९ ॥ तदा त्वहं भवस्तेषां संतुष्टः प्रोक्तवान् वचः ॥ भयं त्यजत हे
कृष्ण यूयं सर्वे मदाज्ञया ॥ १० ॥ रक्षकोऽहं सदा प्रीत्या सुभद्रं वो भविष्यति ॥ मदिच्छयाऽखिलं जातमिदं सर्वं न संशयः ॥ ११ ॥ स्वस्थानं
गच्छ त्वं सार्द्धं राधया पार्षदेन च ॥ दानवस्तु भवेत्सोऽयं भारतेऽत्र न संशयः ॥ १२ ॥ शापोद्धारं करिष्येऽहं युवयोस्समये खलु ॥ मदुक्तमिति
संधार्य शिरसा राधया सह ॥ १३ ॥ श्रीकृष्णोऽमोददत्यंतं स्वस्थानमगमत्सुधीः ॥ न्यघ्नातां सभयं तत्र मदाराधनतत्परो ॥ १४ ॥ मत्वाखिलं
मदधीनमस्वतन्त्रं निजं च वै ॥ स सुदामाऽभवद्राधाशापतो दानवेश्वरः ॥ १५ ॥ शंखचूडाभिधो देवब्रोही धर्मविचक्षणः ॥ क्लिश्नाति सुबलात्क्रत्स्नं

रुद्र सं०

यु० खं०

अ० ३१

॥ २०८ ॥

सदा देवगणं कुधीः ॥ १६ ॥ मन्मायामोहितस्सोऽतिदुष्टमंत्रिसहायवान् ॥ तद्भयं त्यजताश्चैव मयि शास्तारि वै सति ॥ १७ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥
 इत्युचिवाञ्छिशो यावद्धरिब्रह्मपुरः कथाम् ॥ अभवत्तावदन्यच्च चरितं तन्मुने शृणु ॥ १८ ॥ तस्मिन्नेवांतरे कृष्णो राधया पार्षदैः सह ॥ सद्रोपेरा
 ययौ शंभुमनुकूलयितुं प्रभुम् ॥ १९ ॥ प्रभुं प्रणम्य सद्भक्त्या मिलित्वा हरिमादरात् ॥ संमतो विधिना प्रीत्या संतस्थौ शिवशासनात्
 ॥ २० ॥ ततः शंभुं पुनर्नत्वा तुष्टाव विहिताञ्जलिः ॥ श्रीकृष्णो मोहनिर्मुक्तो ज्ञात्वा तत्त्वं शिवस्य हि ॥ २१ ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ देवदेव
 महादेव परब्रह्म सतांगते ॥ क्षमस्व चापराधं मे प्रसीद परमेश्वर ॥ २२ ॥ त्वत्तः शर्वं च सर्वं च त्वयि सर्वं महेश्वर ॥ सर्वं त्वं निखिला
 षीश प्रसीद परमेश्वर ॥ २३ ॥ त्वं ज्योतिः परमं साक्षात्सर्वव्यापी सनातनः ॥ त्वया नाथेन गौरीश सनाथास्सकला वयम् ॥ २४ ॥ सर्वोपरि
 निजं मत्तः विहरन्मोहमाश्रितः ॥ तत्फलं प्राप्तवानस्मि शापं प्राप्तस्सवामकः ॥ २५ ॥ पार्षदप्रवरो यो मे सुदामा नाम गोपकः ॥ स राधाशापतः
 स्वामिन्दानवीं योनिमाश्रितः ॥ २६ ॥ अस्मानुद्धर दुर्गेश प्रसीद परमेश्वर ॥ शापोद्धारं कुरुष्वान्न पाहि नः शरणागतान् ॥ २७ ॥ इत्युक्त्वा विर
 रामेव श्रीकृष्णो राधया सह ॥ प्रसन्नोऽभूच्छिवस्तत्र शरणागतवत्सलः ॥ २८ ॥ ॥ श्रीशिव उवाच ॥ हे कृष्ण गोपिकानाथ भयं त्यज सुखी भव ॥
 मयानुगृह्यता तात सर्वमाचारितं त्विदम् ॥ २९ ॥ संभविष्यति ते भद्रं गच्छ स्वस्थानमुत्तमम् ॥ स्थातव्यं स्वाधिकारे च सावधानतया सदा
 ॥ ३० ॥ विहरस्व यथाकामं मां विज्ञाय परात्परम् ॥ स्वकार्यं कुरु निर्व्यग्रं राधया पार्षदैः खलु ॥ ३१ ॥ वाराहे प्रवरे कल्पे तरुण्या राधया सह ॥
 शापप्रभावं भुक्त्वा वै पुनरायास्यति स्वकम् ॥ ३२ ॥ सुदामा पार्षदो यो हि तव कृष्ण प्रियप्रियः ॥ दानवीं योनिमाश्रित्येदानीं क्षिप्नाति वै जगत् ॥ ३३ ॥
 शापप्रभावाद्वाधाया देवशत्रुश्च दानवः ॥ शंखचूडाभिधस्सोऽति दैत्यपक्षी सुरद्रुहः ॥ ३४ ॥ तेन निस्सारिता देवास्सेन्द्रा नित्यं प्रपीडिताः ॥ हता
 धिकारा विकृतास्सर्वे याता दिशो दश ॥ ३५ ॥ ब्रह्माच्युतौ तदर्थं हीहागतौ शरणं मम ॥ तेषां क्लेशविनिर्मोक्षं करिष्ये नात्र संशयः ॥ ३६ ॥
 ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इत्युक्त्वा शंकरः कृष्णं पुनः प्रोवाच सादरम् ॥ हरिं विधिं समाभाष्य वचनं क्लेशनाशनम् ॥ ३७ ॥ ॥ शिव उवाच ॥
 हे हरे हे विधे प्रीत्या ममेदं वचनं शृणु ॥ गच्छतं त्वारितं तातौ देवानंदाय निर्भयम् ॥ ३८ ॥ कैलासवासिनं रुद्रं मद्रूपं पूर्णमुत्तमम् ॥ देवकार्यार्थं
 मुद्गतं पृथगाकृतिधारिणम् ॥ ३९ ॥ एतदर्थं हि मद्रूपः परिपूर्णतमः प्रभुः ॥ कैलासे भक्तवशतस्संतिष्ठति गिरी हरे ॥ ४० ॥

शि० पु०

॥ २०९ ॥

मत्तस्त्वत्तो न भेदोऽस्ति युवयोस्सेव्य एव सः ॥ चराचराणां सर्वेषां सुरादीनां च सर्वदा ॥ ४१ ॥ आवयोर्भेदकर्ता यस्स नरो नरकं व्रजेत् ॥
इहापि प्राप्नुयात्कष्टं पुत्रपौत्रविवर्जितः ॥ ४२ ॥ इत्युक्तवन्तं दुर्गेशं प्रणम्य च मुहुर्मुहुः ॥ राधया सहितः कृष्णः स्वस्थानं सगणो गयो ॥ ४३ ॥ हरिर्ब्रह्मा च
तौ व्यास सानन्दौ गतसाध्वसौ ॥ मुहुर्मुहुः प्रणम्येशं वैकुण्ठं ययतुर्दुतम् ॥ ४४ ॥ तत्रागत्याखिलं वृत्तं देवेभ्यो विनिवेद्य तौ ॥ तानादाय ब्रह्मा
विष्णु कैलासं ययतुर्गिरिम् ॥ ४५ ॥ तत्र दृष्ट्वा महेशानं पार्वतीं वल्लभं प्रभुम् ॥ दीनरक्षात्तदेहं च सगुणं देवनायकम् ॥ ४६ ॥ तुष्टुवुः पूर्ववत्सर्वे
भक्त्या गद्गदया गिरा ॥ करौ बद्धा नतस्कंधा विनयेन समन्विताः ॥ ४७ ॥ देवा उचुः ॥ देवदेव महादेव गिरिजानाथ शंकर ॥ वयं त्वां शरणापन्ना
रक्ष देवान्भयाकुलान् ॥ ४८ ॥ शंखचूडं दानवेन्द्रं जहि देवनिषूदनम् ॥ तेन विष्ठाविता देवाः संग्रामे च पराजिताः ॥ ४९ ॥ हताधिकारः कुतले
विचरन्ति यथा नराः ॥ देवलोको हि दुर्दृश्यस्तेषामासीच्च तद्वयात् ॥ ५० ॥ दीनोद्धर कृपासिन्धो देवानुद्धर संकटात् ॥ शक्रं भयान्महेशान इत्वा
तं दानवाधिपम् ॥ ५१ ॥ इति श्रुत्वा वचश्शंभुर्देवानां भक्तवत्सलः ॥ उवाच विहसन् वाण्या मेघनादगभीरया ॥ ५२ ॥ श्रीशंकर उवाच ॥ हे हरे
हे विधे देवाः स्वस्थानं गच्छत ध्रुवम् ॥ शंखचूडं वधिष्यामि सगणं नात्र संशयः ॥ ५३ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इत्याकर्ण्य महेशस्य वचः
पीयूषसंनिभम् ॥ ते सर्वे प्रमुदा ह्यासन्नष्टं मत्वा च दानवम् ॥ ५४ ॥ हरिर्जगाम वैकुण्ठं सत्यलोके विधिस्तदा ॥ प्रणिपत्य महेशं च सुराद्याः
स्वपदं ययुः ॥ ५५ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां पञ्चमे युद्धखंडे शंखचूडवधे शिवोपदेशो नामैकविंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥
सनत्कुमार उवाच ॥ अथेशानो महारुद्रो दुष्टकालस्सतां गतिः ॥ शंखचूडवधं चित्ते निश्चिकाय सुरेच्छया ॥ १ ॥ दत्तं कृत्वा चित्ररथं गंधर्वैश्च
रमीप्सितम् ॥ शीघ्रं प्रस्थापयामास शंखचूडांतिके मुदा ॥ २ ॥ सर्वेश्वराज्ञया दूतो ययौ तन्नगरं च सः ॥ महेन्द्रनगरोत्कृष्टं कुबेरभवनाधिकम्
॥ ३ ॥ गत्वा ददर्श तन्मध्ये शंखचूडालयं वरम् ॥ राजितं द्वादशैर्द्वारैर्द्वारपालसमन्वितम् ॥ ४ ॥ स दृष्ट्वा पुष्पदन्तस्तु वरं द्वारं ददर्श सः ॥ कथयामास
वृत्तांतं द्वारपालाय निर्भयः ॥ ५ ॥ अतिक्रम्य च तद्द्वारं जगामाभ्यंतरे मुदा ॥ अतीव सुन्दरं रम्यं विस्तीर्णं समलंकृतम् ॥ ६ ॥ स गत्वा शंखचूड
तं ददर्श दनुजाधिपम् ॥ वीरमंडलमध्यस्थं रत्नसिंहासनस्थितम् ॥ ७ ॥ दानवेन्द्रैः परिवृतं सेवितं च त्रिकोटिभिः ॥ ८ ॥ शतकोटि
भिरन्यैश्च भ्रमद्भिश्शस्त्रपाणिभिः ॥ ८ ॥ एवंभूतं च तं दृष्ट्वा पुष्पदन्तस्सविस्मयः ॥ उवाच रणवृत्तांतं यदुक्तं शंकरेण च ॥ ९ ॥
॥ पुष्पदन्त उवाच ॥ राजेन्द्र शिवदूतोऽहं पुष्पदन्ताभिधः प्रभो ॥ यदुक्तं शंकरेणैव तच्छृणु त्वं ब्रवीमि ते ॥ १० ॥ शिव उवाच ॥

इद्र सं० २

यु० सं० ६

अ० ३२

291

॥ २०९ ॥

राज्यं देहि च देवानामधिकारं हि सांप्रतम् ॥ नोचेत्कुरु रणं सार्द्धं परेण च मया सताम् ॥ ११ ॥ देवा मां शरणापन्ना देवेशं शंकरं सताम् ॥
 अहं क्रुद्धो महारुद्रस्त्वं वधिष्याम्यसंशयम् ॥ १२ ॥ हरोऽस्मि सर्वदेवेभ्यो ह्यभयं दत्तवानहम् ॥ खलदंढधरोऽहं वै शरणागतवत्सलः ॥ १३ ॥
 राज्यं दास्यसि किं वा त्वं करिष्यसि रणं च किम् ॥ तत्त्वं ब्रूहि द्वयोरेकं दानवेन्द्र विचार्य वै ॥ १४ ॥ ॥ पुष्पदंत उवाच ॥ इत्युक्तं यन्महे
 शेन तुभ्यं तन्मे निवेदितम् ॥ वितथं शंभुवाक्यं न कदापि दनुजाधिप ॥ १५ ॥ अहं स्वस्वामिनं गंतुमिच्छामि त्वरितं हरम् ॥ गत्वा वक्ष्यामि किं
 शंभो तथा त्वं वद मामिह ॥ १६ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इत्थं च पुष्पदंतस्य शिवदूतस्य सत्पतेः ॥ आकर्ण्य वचनं राजा हसित्वा तमु
 वाच सः ॥ १७ ॥ ॥ शंखचूड उवाच ॥ राज्यं दास्ये न देवेभ्यो वीरभोग्या वसुंधरा ॥ रणं दास्यामि ते रुद्र देवानां पक्षपातिने ॥ १८ ॥ यस्यो
 परि प्रयायी स्यात्स वीरो भुवनेऽधमः ॥ अतः पूर्वमहं रुद्र त्वां गमिष्याम्यसंशयम् ॥ १९ ॥ प्रभाते आगमिष्यामि वीरयात्राविचारतः ॥ त्वं गच्छा
 चक्ष्व रुद्राय हीदृशं वचनं मम ॥ २० ॥ इति श्रुत्वा शंखचूडवचनं सुप्रहस्य सः ॥ उवाच दानवेन्द्रं स शंभुदूतस्तु गर्वितम् ॥ २१ ॥ अन्येषा
 मपि राजेन्द्र गणानां शंकरस्य च ॥ न स्थातुं संमुखे योग्यः किं पुनस्तस्य संमुखम् ॥ २२ ॥ स त्वं देहि च देवानामधिकाराणि सर्वशः ॥ त्वम
 गच्छ पातालं यदि जीवितुमिच्छसि ॥ २३ ॥ सामान्यममरं तं नो विद्धि दानवसत्तम ॥ शंकरः परमात्मा हि सर्वेषामीश्वरेश्वरः ॥ २४ ॥ इन्द्राद्या
 स्सकला देवा यस्याज्ञावर्तिनस्सदा ॥ सप्रजापतयस्सिद्धा मुनयश्चाप्यहीश्वरगः ॥ २५ ॥ हरोर्विधेश्व स स्वामी निर्गुणस्सगुणस्स हि ॥ यस्य
 भूभगमात्रेण सर्वेषां प्रलयो भवेत् ॥ २६ ॥ शिवस्य पूर्णरूपश्च लोकसंहारकारकः ॥ सतां गतिर्दुष्टहंता निर्विकारः परात्परः ॥ २७ ॥ ब्रह्मणोऽधि
 पतिस्सोऽपि हरेरपि महेश्वरः ॥ अवमान्यं न वै तस्य शासनं दानवर्षभ ॥ २८ ॥ किं बहूक्तेन राजेन्द्र मनसा संविचार्य च ॥ रुद्रं विद्धि महे
 शानं परं ब्रह्म चिदात्मकम् ॥ २९ ॥ देहि राज्यं हि देवानामधिकारांश्च सर्वशः ॥ एवं ते कुशलं तात भविष्यत्यन्यथा भयम् ॥ ३० ॥
 सनत्कुमार उवाच ॥ इति श्रुत्वा दानवेन्द्रः शंखचूडः प्रतापवान् ॥ उवाच शिवदूतं तं भवितव्यविमोहितः ॥ ३१ ॥ शंखचूड उवाच ॥ स्वतो राज्यं न
 दास्यामि नाधिकारान् विनिश्चयात् ॥ विना युद्धं महेशेन सत्यमेतद्वीम्यहम् ॥ ३२ ॥ कालाधीनं जगत्सर्वं विज्ञेयं सचराचरम् ॥ कालाद्
 वति सर्वं हि विनश्यति च कालतः ॥ ३३ ॥ त्वं गच्छ शंकरं रुद्रं मयोक्तं वद तत्ततः ॥ स च युक्तं करोत्वेवं बहुवार्तां कुरुष्व नो ॥ ३४ ॥
 सनत्कुमार उवाच ॥ इत्युक्त्वा शिवदूतोऽसौ जगाम स्वामिनं निजम् ॥ यथार्थं कथयामास पुष्पदंतश्च सन्मुखे ॥ ३५ ॥ इति श्रीशिवमहा

वि. पु.
॥ २१० ॥

ग्राणे द्वितीयायां रुद्रसहितायां पञ्चमे युद्धखंडे शंखचूडवधे दूतगमनं नाम द्वात्रिंशोऽध्यायः ॥ ३२ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ तस्य दूतस्य तद्वा
न्यमाकर्ण्य सुग्राह ततः ॥ सक्रोधः प्राह गिरिशो वीरभद्रादिकान्गणान् ॥ १ ॥ रुद्र उवाच ॥ हे वीरभद्र हे नन्दिनक्षेत्रपालाष्टमेरवाः ॥ सर्वे
गणाश्च सन्नद्धास्सायुधा बलशालिनः ॥ २ ॥ कुमाराभ्यां सहैवाद्य निर्गच्छंतु ममाज्ञया ॥ स्वसेनया भद्रकाली निर्गच्छतु रणाय च ॥ शंखचूडव
धार्थाय निर्गच्छाम्यद्य सत्वरम् ॥ ३ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इत्याज्ञाप्य महेशानो निययो सैन्यसंयुतः ॥ सर्वे वीरगणास्तस्यानुययुस्संप्रहर्षिताः ॥
॥ ४ ॥ एतस्मिन्नंतरे स्कंदगणेशौ सर्वसैन्यौ ॥ ययतुर्मुदितौ नद्धौ सायुधौ च शिवांतिके ॥ ५ ॥ वीरभद्रश्च नन्दी च महाकालस्सुभद्रकः ॥
विशालाक्षश्च बाणश्च पिंगलाक्षो विक्लपनः ॥ ६ ॥ विहूपो विकृतिश्चैव मणिभद्रश्च बाष्कलः ॥ कपिलारूयो दीर्घदंष्ट्रो विकस्ताम्रलोचनः ॥ ७ ॥
कालंजरो बलीभद्रः कालजिह्वः कुटीचरः ॥ बलोन्मतो रणल्लाघ्यो दुर्जयो दुर्गमस्तथा ॥ ८ ॥ इत्यादयो गणेशानास्सैन्यानां पतयो वराः ॥
तेषां च गणनां षष्ठि सावधानतया शृणु ॥ ९ ॥ शंखकर्णः कोटिगणैर्युतः परविमर्दकः ॥ दशभिः केकराक्षश्च विकृतोऽष्टाभिरेव च ॥ १० ॥
चतुष्पट्या विशालश्च नवभिः पारियात्रिकः ॥ षड्भिस्सर्वान्तकः श्रीमांस्तथैव विकृताननः ॥ ११ ॥ जालको हि द्वादशभिः कोटिभिर्गणपुंगवः ॥
सप्तभिस्समदः श्रीमान्दुन्दुभोऽष्टाभिरेव च ॥ १२ ॥ पंचभिश्च करालाक्षः षड्भिस्संदारको वरः ॥ कोटिकोटिभिरेवेह कुंडुकः कुंडक
स्तथा ॥ १३ ॥ विष्टंभोऽष्टाभिरेवेह गणपस्सर्वसतमः ॥ पिप्पलश्च सहस्रेण संनादश्च तथाविधः ॥ १४ ॥ आवेशनस्तथाष्टाभिस्त्वष्टाभिश्चन्द्र
तापनः ॥ महाकेशः सहस्रेण कोटीनां गणपो वृतः ॥ १५ ॥ कुंडी द्वादशभिर्वीरस्तथा पर्वतकश्शुभः ॥ कालश्च कालकश्चैव महा
कालश्शतेन वै ॥ १६ ॥ अग्निकश्शतकोट्या च कोट्याभिमुख एव च ॥ आदित्यो हृद्दिकोट्या च तथा चैव घनावहः ॥ १७ ॥ सनाहश्च शते
नव कुमुदः कोटिभिस्तथा ॥ अमोघः कोकिलश्चैव शतकोट्या सुमंत्रकः ॥ १८ ॥ काकपादः कोटिषष्ट्या षष्ट्या संतानकस्तथा ॥ महाबलश्च
नवभिः पञ्चभिर्मधुपिंगलः ॥ १९ ॥ नीलो नवत्या देवेशः पूर्णभद्रस्तथैव च ॥ कोटीनां चैव सप्तानां चतुर्वक्रो महाबलः ॥ २० ॥ कोटिकोटिसह
स्राणां शतैर्विंशतिभिस्तथा ॥ तत्राजग्मुस्तथा वीगस्ते सर्वे संगरोत्सवे ॥ २१ ॥ भूतकोटिसहस्रेण प्रमथैः कोटिभिर्ब्रिभिः ॥ वीरभद्रश्चतुष्पट्या
लोमजानां त्रिकोटिभिः ॥ २२ ॥ काष्ठाह्वश्चतुःषष्ट्या सुकेशो वृषभस्तथा ॥ विहूपाक्षश्च भगवांश्चतुःषष्ट्या सनातनः ॥ २३ ॥ तालकेतुः
षडास्यश्च पंचास्यश्च प्रतापवान् ॥ संवर्तकस्तथा चैत्रो लंकुलीशस्स्वयं प्रभुः ॥ २४ ॥ लोकांतकश्च दीप्तात्मा तथा देत्यांतकः प्रभुः ॥ देवो भृंगी

रुद्र सं० ४
पु० खं० ६
अ० ३३

२१०

॥ २१० ॥

रितिः श्रीमान्देवदेवप्रियस्तथा ॥ २५ ॥ अशनिर्भानुकश्चैव चतुःषष्ट्या सहस्रशः ॥ कंकालः कालकः कालो नन्दी सर्वान्तकस्तथा ॥
 ॥ २६ ॥ एते चान्ये च गणपाः असंख्याता महाबलाः ॥ युद्धार्थं निर्ययुः प्रीत्या शंखचूडेन निर्भयाः ॥ २७ ॥ सर्वे सहस्रहस्ताश्च जटा
 मुकुटधारिणः ॥ चन्द्ररेखावतंसाश्च नीलकंठास्त्रिलोचनाः ॥ २८ ॥ रुद्राक्षाभरणास्सर्वे तथासद्गन्धधारिणः ॥ हारकुण्डलकेयूरमुकुटाद्यैरलंकृताः ॥
 ॥ २९ ॥ ब्रह्मेन्द्रविष्णुसंकाशा अणिमादिगुणैर्वृताः ॥ सूर्यकोटिप्रतीकाशाः प्रवीणा युद्धकर्मणि ॥ ३० ॥ पृथ्वीचारिणः केचित्केचित्पातालचा
 रिणः ॥ केचिद्भ्योमचराः केचित्सप्तस्वर्गचरा मुने ॥ ३१ ॥ किं बहुक्तेन देवर्षे सर्वलोकनिवासिनः ॥ ययुश्शिवगणास्सर्वे युद्धार्थं दानवैस्सह ॥
 ॥ ३२ ॥ अष्टौ च भैरवा रौद्रा रुद्राश्चैकादशाशु ये ॥ वसवोऽष्टौ वासवश्चादित्या द्वादश ते द्रुतम् ॥ ३३ ॥ हुताशनश्च चन्द्रश्च विश्वकर्माश्विनौ च
 तौ ॥ कुबेरश्च यमश्चैव निर्ऋतिर्नलकूबरः ॥ ३४ ॥ वायुश्च वरुणश्चैव बुधश्च मंगलश्च वै ॥ ग्रहाश्चान्ये महेशेन कामदेवश्च वीर्यवान् ॥ ३५ ॥
 उग्रदंष्ट्रश्चोग्रदण्डः कोरटः कोटभस्तथा ॥ स्वयं शतभुजा देवी भद्रकाली महेश्वरी ॥ ३६ ॥ रत्नेन्द्रसारनिर्माणविमानोपरि संस्थिता ॥
 रक्तवस्त्रपरीधाना शक्तमाल्यानुलेपना ॥ ३७ ॥ नृत्यन्ती च हसन्ती च गायन्ती सुस्वरं मुदा ॥ अभयं ददती स्वेभ्यो भयं चारिभ्य एव सा ॥ ३८ ॥ विभ्रती
 विकटां जिह्वां सुलीलां योजनायताम् ॥ शंखचक्रगदापद्मखट्वाद्यैर्धनुश्शरान् ॥ ३९ ॥ खर्परं वर्तुलाकारं गंभीरं योजनायतम् ॥ त्रिशूलं गगन
 स्पर्शिं शक्तिं च योजनायताम् ॥ ४० ॥ मुद्गरं मुसलं वज्रं खट्वां फलकमुल्बणम् ॥ वैष्णवास्त्रं वारुणास्त्रं वायव्यं नागपाशकम् ॥ ४१ ॥ नाराय
 णास्त्रं गांधर्वं ब्रह्मास्त्रं गारुडं तथा ॥ पार्जन्यं च पाशुपतं जृम्भणास्त्रं च पार्वतम् ॥ ४२ ॥ महावीरं च सौरं च कालकालं महानलम् ॥ महेश्वरास्त्रं
 याम्यं च दंडं संमोहनं तथा ॥ ४३ ॥ समर्थमस्त्रकं दिव्यं दिव्यास्त्रशतकं परम् ॥ विभ्रती च करैस्सर्वैरन्यान्यपि च सा तदा ॥ ४४ ॥ आगत्य
 तस्थौ सा तत्र योगिनीनां त्रिकोटिभिः ॥ सार्द्धं च डाकिनीनां वै विकटानां त्रिकोटिभिः ॥ ४५ ॥ भूतप्रेतपिशाचाश्च कूष्माण्डा ब्रह्मराक्षसाः ॥
 वेताला राक्षसाश्चैव यक्षाश्चैव सकिन्नराः ॥ ४६ ॥ तैश्चैवाभिवृतः स्कंदः प्रणम्य चन्द्रशेखरम् ॥ पितुः पार्श्वे सहायो यः समुवास तदाज्ञया ॥ ४७ ॥
 अथ शंभुस्समानीय स्वसैन्यं सकलं तदा ॥ युद्धार्थमगमद्रुद्रशंखचूडेन निर्भयः ॥ ४८ ॥ चन्द्रभागानदीतीरे वटमूले मनोहरे ॥ तत्र तस्थौ महा
 देवो देवनिस्तारहेतवे ॥ ४९ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां पञ्चमे युद्धखण्डे शंखचूडवधे महादेवयुद्धयात्रावर्णनं नाम त्रयस्त्रिं

शि० पु०
॥ २११ ॥

शोऽध्यायः ॥ ३३ ॥ व्यास उवाच ॥ विधितात महाबुद्धे मुने जीव चिरं समाः ॥ कथितं सुमहच्चित्रं चरितं चन्द्रमौलिनः ॥ १ ॥ शिवदूते गते
तत्र शंखचूडश्च दानवः ॥ किं चकार प्रतापी स तत्त्वं वद सुविस्तरम् ॥ २ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ अथ दूते गते तत्र शंखचूडः प्रतापवान् ॥
उवाच तुलसी वार्तां गत्वाभ्यन्तरमेव ताम् ॥ ३ ॥ ॥ शंखचूड उवाच ॥ शम्भुदूतमुखदेवी युद्धायाहं समुद्यतः ॥ तेन गच्छाम्यहं योद्धुं शासनं
कुरु मे ध्रुवम् ॥ ४ ॥ इत्येवमुक्त्वा स ज्ञानी नानाबोधनतः प्रियाम् ॥ क्रीडां चकार हर्षेण तमनाहत्य शंकरम् ॥ ५ ॥ तौ दम्पती चिकीडाते
निमग्नौ सुखसागरे ॥ नानाकामकलाभिश्च निशि चाटुशतैरपि ॥ ६ ॥ ब्राह्मे मुहूर्ते उत्थाय प्रातःकृत्यं विधाय च ॥ नित्यकाय च
कृत्वादौ ददौ दानमनंतकम् ॥ ७ ॥ पुत्रं कृत्वा च राजेन्द्रं सर्वेषु दानवेषु च ॥ पुत्रे समर्प्य भाया च स राज्यं सर्वसंपदम् ॥ ८ ॥ प्रियामाश्वास
यामास स राजा रुदतीं पुनः ॥ निषेधतीं च गमनं नानावार्तां प्रकथ्य च ॥ ९ ॥ निजसेनापतिं वीरं समाहूय समाहृतः ॥ आदिदेश स संनद्धसं
ग्रामं कर्तुमुद्यतः ॥ १० ॥ शंखचूड उवाच ॥ अद्य सेनापते वीरास्सर्वे समरशालिनः ॥ संनद्धाखिलकर्माणो निर्गच्छन्तु रणाय च ॥ ११ ॥ दै
त्याश्च दानवाः शूराः षडशीतिरुदायुधाः ॥ कंकानां बलिनां शीघ्रं सेना निर्यातु निर्भयाः ॥ १२ ॥ पंचाशदसुराणां हि निर्गच्छन्तु कुलानि वै ॥
कोटिवीर्याणि युद्धार्थं शंभुना देवपक्षिणा ॥ १३ ॥ संनद्धानि च धौम्राणां कुलानि च शतं द्रुतम् ॥ निर्गच्छन्तु रणार्थं हि शंभुना मया शासनात् ॥
॥ १४ ॥ कालकेयाश्च मौर्याश्च दौर्हदाः कालकास्तथा ॥ सज्जा निर्यान्तु युद्धाय रुद्रेण मम शासनात् ॥ १५ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इत्याज्ञाप्या
सुरपतिर्दानवेन्द्रो महाबलः ॥ निर्जगाम महासैन्यः सहस्रैर्बहुभिर्वृतः ॥ १६ ॥ तस्य सेनापतिश्चैव युद्धशास्त्रविशारदः ॥ महाग्नौ महावीरो
रथिनां प्रवरो रणे ॥ १७ ॥ त्रिलशशोहिणीयुक्तो मांडल्यं च चकार ह ॥ बहिर्बभूव शिबिरादग्ने वीरमयंकरः ॥ १८ ॥ रत्नेन्द्रं सारनिर्माणं
विमानमभिरुह्य सः ॥ गुरुवर्गं पुरस्कृत्य रणार्थं प्रययौ किल ॥ १९ ॥ पुष्पभद्रानदीतीरे यत्राक्षयवटः शुभः ॥ सिद्धाश्रमे च सिद्धानां सिद्धिक्षेत्रं
सुसिद्धिदम् ॥ २० ॥ कपिलस्य तपःस्थानं पुण्यक्षेत्रे च भारते ॥ पश्चिमोदधिपूर्वे च मलयस्य हि पश्चिमे ॥ २१ ॥ श्रीशैलोत्तरभागे च गंधमा
दनदक्षिणे ॥ पंचयोजनविस्तीर्णे देर्घ्ये शतगुणस्तथा ॥ २२ ॥ शुद्धस्फटिकसंकाशा भारते च सुपुण्यदा ॥ पुष्पभद्रा नदी रम्या जलपूर्णा सर
स्वती ॥ २३ ॥ लवणोदधिप्रिया भार्या शश्वत्सौभाग्यसंयुता ॥ सरस्वतीसंश्रिता च निर्गता सा हिमालयात् ॥ २४ ॥ गोमंत वामतः कृत्वा
प्रविष्टा पश्चिमोदधौ ॥ तत्र गत्वा शंखचूडः शिवसेनां ददर्श ह ॥ २५ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां पञ्चमे युद्धखंडे शंख

रुद्र सं० २
पु० खं० ५
अ० ३४

२८१

॥ २११ ॥

चूडयात्रावर्णनं नाम चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३४ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ तत्र स्थित्वा दानवेन्द्रो महान्नं दानवेश्वरम् ॥ दूतं कृत्वा महाविहं प्रेषया
 मास शंकरम् ॥ १ ॥ स तत्र गत्वा दूतश्च चन्द्रभालं ददर्श ह ॥ वटमूले समासीनं सूर्यकोटिसमप्रभम् ॥ २ ॥ कृत्वा योगासनं दृष्ट्वा
 मुद्रायुक्तं च सस्मितम् ॥ शुद्धस्फटिकसंकाशं ज्वलतं ब्रह्मतेजसा ॥ ३ ॥ त्रिशूलपट्टिशधरं व्याघ्रचर्मावगवृतम् ॥ भक्तमृत्युहरं शान्तिं
 गौरीकान्तं त्रिलोचनम् ॥ ४ ॥ तपसां फलदातारं कर्तारं सर्वसंपदाम् ॥ आशुतोषं प्रसन्नास्थं भक्तानुग्रहकातरम् ॥ ५ ॥ विश्वनाथं
 विश्वबीजं विश्वरूपं च विश्वजम् ॥ विश्वेश्वरं विश्वकरं विश्वसंहारकारणम् ॥ ६ ॥ कारणं कारणानां च नरकार्णवतारणम् ॥ ज्ञानप्रदं
 ज्ञानबीजं ज्ञानानन्दं सनातनम् ॥ ७ ॥ अवरुह्य रथाद् दूतस्तं दृष्ट्वा दानवेश्वरः ॥ शंकरं सकुमारं च शिरसा प्रणनाम सः ॥ ८ ॥ वामतो
 भद्रकालीं च स्कंदं तत्पुरतः स्थितम् ॥ लोकाशिषं ददौ तस्मै काली स्कंदश्च शंकरः ॥ ९ ॥ अथासौ शंखचूडस्य दूतः परमशास्त्रवित् ॥
 उवाच शंकरं नत्वा करो बद्धा शुभं वचः ॥ १० ॥ दूत तवा च ॥ शंखचूडस्य दूतोऽहं त्वत्सकाशमिहागतः ॥ वर्तते ते किमिच्छाद्य
 तत्त्वं ब्रहि महेश्वर ॥ ११ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इति श्रुत्वा च वचनं शंखचूडस्य शंकरः ॥ प्रसन्नात्मा महादेवो भगवांस्तमुवाच
 ह ॥ १२ ॥ महादेव उवाच ॥ शृणु दूत महाप्राज्ञ वचो मम सुखावहम् ॥ कथनीयमिदं तस्मै निर्विवादं विचार्य च ॥ १३ ॥ विघाता जगतां ब्रह्मा
 पिता धर्मस्य धर्मवित् ॥ मणीचिस्तस्य पुत्रश्च कश्यपस्तत्सुतः स्मृतः ॥ १४ ॥ दक्षः प्रीत्या ददौ तस्मै निजकन्यास्त्रयोदश ॥ तास्वेका च
 दनुस्साध्वी तत्सौ भाग्यविवर्द्धिनी ॥ १५ ॥ चत्वारस्ते दनोः पुत्रा दानवास्तेजसोल्बणाः ॥ तेष्वेको विप्रचित्तिस्तु महाबलपराक्रमः ॥ १६ ॥
 तत्पुत्रो धार्मिको दंभो दानवेन्द्रो महामतिः ॥ तस्य त्वं तनयः श्रेष्ठो धर्मात्मा दानवेश्वरः ॥ १७ ॥ पुरा त्वं पार्षदो गोपो गोपेष्वेव च धार्मिकः ॥
 अधुना राधिकाशापाज्जातस्त्वं दानवेश्वरः ॥ १८ ॥ दानवीं योनिमायातस्तत्त्वतो न हि दानवः ॥ निजवृत्तं पुरा ज्ञात्वा देववरं त्यजाधुना ॥ १९ ॥
 द्रोहं न कुरु तैस्सार्द्धं स्वपदं भुंक्स्व सादरम् ॥ नाधिकं सविकारं च कुरु राज्यं विचार्य च ॥ २० ॥ देहि राज्यं च देवानां मत्प्रीतिं रक्ष दानव ॥
 निजराज्ये सुखं तिष्ठ तिष्ठतु स्वपदे सुराः ॥ २१ ॥ अलं भूतविरोधेन देवद्रोहेण किं पुनः ॥ कुलीनाश्शुद्धकर्माणः सर्वे कश्यपवंशजाः ॥ २२ ॥
 यानि कानि च पापानि ब्रह्महत्यादिकानि च ॥ ज्ञातिद्रोहजपापस्य कलां नाहति षोडशीम् ॥ २३ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इत्यादिबहुवार्तां च
 श्रुतिस्मृतिपरां शुभाम् ॥ प्रोवाच शंकरस्तस्मै बोधयन् ज्ञानमुत्तमम् ॥ २४ ॥ शिक्षितशंखचूडेन स दूतस्तर्कवित्तमः ॥ उवाच वचनं नम्रो भवितव्य

शि० ५०
॥ २१२ ॥

विमोहितः॥२५॥ दूत उवाच॥त्वया यत्कथितं देव नान्यथा तत्तथा वचः ॥ तथ्यं किंचिद्यथार्थं च श्रूयतां मे निवेदनम्॥२६॥ ज्ञातिद्रोहे महत्यापं
त्वयोक्तमधुना च यत् ॥ तत्किमीशासुराणां च न सुराणां वद प्रभो ॥२७॥ सर्वेषामिति चेत्तद्वै तदा वच्मि विचार्य च ॥ निर्णयं ब्रूहि तत्राद्य कुरु
संदेहभंजनम् ॥ २८ ॥ मधुकैटभयोर्देत्यवरयोः प्रलयार्णवे ॥ शिरश्छेदं चकारासौ कस्माच्चक्री महेश्वर ॥ २९ ॥ त्रिपुरेस्सह संयुद्धं
भस्मत्वकरणं कृतः ॥ भवाञ्चकार गिरिश सुरपक्षीति विश्रुतम् ॥ ३० ॥ गृहीत्वा तस्य सर्वस्वं कुतः प्रस्थापितो बलिः ॥ सुतलादि समुद्धतं
तद्वारे च गदाघः ॥ ३१ ॥ सभ्रातृको हिरण्याक्षः कथं देवेश्वरं हिंसितः ॥ शुभादयोऽसुराश्चैव कथं देवैर्निपातिताः ॥ ३२ ॥ पुरा समुद्रमथने
पीयूषं भक्षितं सुरैः ॥ क्लेशमाजो वयं तत्र ते सर्वे फलभोगिनः ॥ ३३ ॥ क्रीडाभांडमिदं विश्वं कालस्य परमात्मनः ॥ स ददाति यदा यस्मै
तस्यैश्वर्यं भवेत्तदा ॥ ३४ ॥ देवदानवयोर्वैरं शश्वत्रैर्मित्तिकं सदा ॥ पराजयो जयस्तेषां कालाधीनः क्रमेण च ॥ ३५ ॥ तवानयोर्विरोधे च
गमनं निष्फलं भवेत् ॥ समसंबंधिनां तद्वै रोचते नेश्वरस्य ते ॥ ३६ ॥ सुरासुराणां सर्वेषामीश्वरस्य महात्मनः ॥ इयं ते रहिता लज्जा स्पर्द्धास्मा
भिस्सहाधुना ॥ ३७ ॥ यतोऽधिका चैव कीर्तिहानिश्चैव पराजये ॥ तवैतद्विपरीतं च मनसा संविचार्यताम् ॥ ३८ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥
इत्येतद्वचनं श्रुत्वा संप्रहस्य त्रिलोचनः ॥ यथोचितं च मधुरमुवाच दानवेश्वरम् ॥ ३९ ॥ महेश उवाच ॥ वयं भक्तपराधीना न स्वतत्राः
कदापि हि ॥ तदिच्छया तत्कर्माणः न कस्यापि च पक्षिणः ॥४०॥ पुरा विधिप्रार्थनया युद्धमादौ हरेरपि ॥ मधुकैटभयोर्देत्यवरयोः प्रलयार्णवे ॥
॥ ४१ ॥ देवप्रार्थनया तेन हिरण्यकशिपोः पुरा ॥ प्रह्लादार्थं वधोऽकारि भक्तानां हितकारिणा ॥ ४२ ॥ त्रिपुरेस्सह संयुद्धं भस्मत्वकरणं
ततः ॥ देवप्रार्थनयाकारि मयापि च पुनः श्रुतम् ॥४३॥ सर्वैश्वर्यास्सर्वमातुर्देवप्रार्थनया पुनः ॥ आसीच्छुभादिभिर्युद्धं वधस्तेषां तथा कृतः ॥४४॥
अद्यापि त्रिदशास्सर्वे ब्रह्माणं शरणं ययुः ॥ स सदेवो हरिर्मां च देवशरणमागतः ॥ ४५ ॥ हरिर्ब्रह्मादिकानां च प्रार्थनावशतोऽप्यहम् ॥ सुराणामी
श्वरो दूत युद्धार्थमगमं खलु ॥ ४६ ॥ पार्थदप्रवरस्त्वं हि कृष्णस्य च महात्मनः ॥ ये ये हताश्च दैतेया न हि केऽपि त्वया समाः ॥४७॥ का लज्जा
महती राजन् मम युद्धे त्वया सह ॥ देवकार्यार्थमीशोऽहं विनयेन च प्रेषितः ॥४८॥ गच्छ त्वं शंखचूडे वै कथनीयं च मे वचः ॥ स च युक्तं करो
त्वत्र सुरकार्यं करोम्यहम् ॥ ४९ ॥ इत्युक्त्वा शंकरस्तत्र विरराम महेश्वरः ॥ उत्तस्थौ शंखचूडस्य दूतोऽगच्छत्तदंतिकम् ॥५०॥ इति श्रीशिवमहापु
राणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां पञ्चमे युद्धखंडे शंखचूडवधे शिवदूतसंवादो नाम पंचत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३५ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ स दूतस्तत्र

रुद्र सं० २
यु० सं० ५
अ० ३६

२४५

॥ २१२

यत्वा च शिववाक्यं जगाद ह ॥ सविस्तरं यथार्थं च निश्चयं नम्य तत्त्वतः ॥ १ ॥ तच्छ्रुत्वा शंखचूडोऽसौ दानवेन्द्रः प्रतापवान् ॥ अंगीचकार सु
 प्रीत्या रणमेव स दानवः ॥ २ ॥ समारुहो यानं च सहामात्यैश्च सत्वरः ॥ आदिदेश स्वसैन्यं च युद्धाय शंकरेण च ॥ ३ ॥ शिवस्त्वसैन्य
 देवांश्च प्रेरयामास सत्वरः ॥ स्वयमप्यखिलेशोऽपि संनद्धोऽभूच्च लीलया ॥ ४ ॥ युद्धारंभो बभूवाशु नेदुर्वाद्यानि भूरिशः ॥ कोलाहलश्च संजातो
 वीरशब्दस्तथैव च ॥ ५ ॥ देवदानवयोर्युद्धं परस्परमभून्मुने ॥ धर्मतो युयुधे तत्र देवदानवयोर्युद्धं ॥ ६ ॥ स्वयं महेन्द्रो युयुधे सार्द्धं च वृषपर्व
 णा ॥ भास्करो युयुधे विप्रचित्तिना सह धर्मतः ॥ ७ ॥ दंभेन सह विष्णुश्च चकार परमं रणम् ॥ कालासुरेण कालश्च गोकर्णेन हुताशनः
 ॥ ८ ॥ कुबेरः कालकेयेन विश्वकर्मा मयेन च ॥ भयंकरेण सत्युश्च सहाय्यं यमस्तथा ॥ ९ ॥ कालम्बिकेन वरुणश्चंचलेन समीरणः ॥ बुधश्च घट
 पृष्ठेन रक्ताक्षेण शनैश्चरः ॥ १० ॥ जयन्तो रत्नसारेण वसवो वचसां गणः ॥ अश्विनौ दीतिमद्रथां च धूम्रेण नलकूबरः ॥ ११ ॥ धुरंधरेण धर्मश्च
 गणकाक्षेण मंगलः ॥ शोभाकरेण वैश्वानः पिपितेन च मन्मथः ॥ १२ ॥ गोकामुखेन चूणेन खड्गनाम्ना सुरेण च ॥ धूम्रेण संहलेनापि विश्वेन च
 प्रतापिना ॥ १३ ॥ पलाशेन द्वादशाऽर्का युयुधे धर्मतः परं ॥ अभुरैर्मगम्सार्द्धं शिवसाहाय्यशालिनः ॥ १४ ॥ एकादश महारुद्राश्चैकादशभयं
 करैः ॥ असुरैर्युयुधुर्वीरैर्महाबलपराक्रमैः ॥ १५ ॥ महामणिश्च युयुधे चोच्चैर्वादिभिस्सह ॥ राहुणा सह चन्द्रश्च जीवः शुक्रेण धर्मतः ॥ १६ ॥
 नन्दीश्चगदयम्सर्वे दानवप्रवरैस्सह ॥ युयुधुश्च महायुद्धे नोक्ता विस्तरतः पृथक् ॥ १७ ॥ वटभूले तदा शंभुस्तस्थौ काल्या सुतेन
 च ॥ सर्वे च युयुधुस्सैन्यसमूहास्सततं मुने ॥ १८ ॥ रत्नसिंहासने रम्ये कोटिदानवसंयुतः ॥ उवास शंखचूडश्च रत्नभूषणभूषितः ॥ १९ ॥
 महायुद्धो बभूवाथ देवासुरविमर्दनः ॥ नानाग्रधानि दिव्यानि चलन्ति स्म महामुधे ॥ २० ॥ गदधिपट्टिणाश्चक्रभुजुडिप्रासमुद्रगाः ॥
 निस्त्रिशभल्लपरिघाः शतशुमुखपरश्वधाः ॥ २१ ॥ शरनामग्वद्वाश्च शनैश्च सहस्रशः ॥ भिदिपालादयश्चान्य वीगहस्तेषु शोभिताः ॥ २२ ॥
 शिरांसि चिच्छिदुश्चैभिर्वीरास्तत्र महोत्सवाः ॥ वीगणामुभयोश्चैव सैन्ययोगजर्जतो ग्णे ॥ २३ ॥ गजास्तुरंगा बहवः स्यन्दनाश्च पदातयः ॥
 सारोहवाहा विविधास्तत्रासन् सुखिखण्डिताः ॥ २४ ॥ निकृत्वाहूरुकरकटिकर्णयुगाग्रयः ॥ संछिन्नध्वजवाणासिननुव्रवरभूषणाः ॥ २५ ॥ समु
 द्रतकिरीटैश्च शिगेभिस्सह कुण्डलैः ॥ संरंभनष्टैरास्तीर्णा बभौ भूः करभोरुभिः ॥ २६ ॥ महाभुजैस्साभगणैस्सच्छिन्नैर्युधैस्तथा ॥ अंगैरन्यैश्च
 सहसा पटलैर्वा ससारधैः ॥ २७ ॥ मृधे भटाः प्रधावंतः कवंधान् स्वशिरोक्षिभिः ॥ पश्यन्तस्तत्र चोत्पेतुरुद्यतायुधसदृजैः ॥ २८ ॥ वरुगंतोऽति

शि. पु.
॥ २१३ ॥

तस्य वीरा युयुधुश्च परस्परम् ॥ शस्त्रास्त्रैर्विविधैस्तत्र महाबलपराक्रमाः ॥ २९ ॥ केचित्स्वर्णमुखैर्वाणैर्विनिहत्य भटान्मृधे ॥ व्यनदन् वीरसंन्नादं
सतोया इव तोयदाः ॥ ३० ॥ सर्वतश्शरकूटेन वीरस्सरथसारथिम् ॥ वीरं संछादयामास प्रावृट्सूर्यमिवांबुदः ॥ ३१ ॥ अन्योन्यमभिसंसृत्य
युयुधुर्द्वन्द्वयोधिनः ॥ आह्वयंतो विशंतोऽप्रे क्षिपंतो मर्मभिर्मिथः ॥ ३२ ॥ सत्रतो वीरसंघाश्च नानाबाहुध्वजायुधाः ॥ व्यदृश्यन्त महासंख्ये
कुर्वतः सिंहसंखम् ॥ ३३ ॥ महारवान् स्वशंखाश्च विदध्मुर्वे पृथक् पृथक् ॥ बलग्नं चकिरे तत्र महावीराः प्रहर्षिताः ॥ ३४ ॥ एव चित्तरं कालं
देवदानवयोर्महतः ॥ बभूव युद्धं विकटं करालं वीरहर्षदम् ॥ ३५ ॥ महाप्रभोश्च लीलेयं शंकरस्य परात्मनः ॥ यथा संमोहितं सर्वं सदेवाभ्युपमानुषम् ॥
॥ ३६ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां पञ्चमे युद्धखंडे शंखचूडवधे परस्परयुद्धवर्णनं नाम षट्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३६ ॥ सनत्कुमार
उवाच ॥ तदा देवगणास्सर्वे दानवैश्च पराजिताः ॥ दुद्रुबुर्भयभीताश्च शस्त्रास्त्रक्षतविग्रहाः ॥ १ ॥ ते पगवृत्य विश्वेशं शंकरं शरणं ययुः ॥ त्राहि
त्राहीति सर्वैश्चेत्युर्विह्वलया गिरा ॥ २ ॥ दृष्ट्वा पराजयं तेषां देवादीनां स शंकरः ॥ सभयं वचनं श्रुत्वा कोपमुच्चैश्चकार ह ॥ ३ ॥
निरीक्ष्य स कृपादृष्ट्वा देवेभ्यश्चाभयं ददौ ॥ बलं च स्वगणानां वै वर्द्धयामास तजसा ॥ ४ ॥ शिवाज्ञतस्तदा स्कन्दो
दानवानां गणेस्सह ॥ युयुधे निर्भयस्संख्ये महावीरो हरात्मजः ॥ ५ ॥ कृत्वा क्रोधं वीरशब्दं देवो यस्तारकांतकः ॥ अक्षौहिणीनां
शतकं समरे स जघान ह ॥ ६ ॥ रुधिरं पातयामास काली कमललोचना ॥ तेषां शिरांसि संडिद्य बभक्ष सहचा च सा ॥ ७ ॥ पपौ रक्तानि
तेषां च दानवानां समंततः ॥ युद्धं चकार विविधं सुरदानवभीषणम् ॥ ८ ॥ शतलक्षं गजेन्द्राणां शतलक्षं नृणां तथा ॥ समादायैकहस्तेन मुखे
चि क्षेप लीलया ॥ ९ ॥ कबंधानां सहस्रं च सन्ननर्त रणे बहु ॥ महान् कोलाहलो जातः क्लीबानां च भयंकरः ॥ १० ॥ पुनः स्कंदः प्रकुप्योच्चैः
शरवर्षां चकार ह ॥ पातयामास क्षयतः कोटिशोऽसुरनायकान् ॥ ११ ॥ दानवाः शरजालेन स्कन्दस्य क्षतविग्रहाः ॥ भीताः प्रदुद्रुवुस्सर्वे शेषा म
गतस्तदा ॥ १२ ॥ वृषपर्वा विप्रचित्तिर्दंडश्चापि विकंपनः ॥ स्कंदेन युयुधुस्साद्धं तेन सर्वे क्रमेण च ॥ १३ ॥ महामारी च युयुधे न बभूव पराङ्मुखी ॥
बभूवुस्ते क्षतांगाश्च स्कंदशक्तिप्रपीडिताः ॥ १४ ॥ महामारीस्कंदयोश्च विजयोऽभूत्तदा मुने ॥ नेदुर्दुभयस्त्वर्गे पुष्पवृष्टिः पपात ह ॥ १५ ॥ स्कन्द
स्य समरं दृष्ट्वा महारौद्रं तमद्भुतम् ॥ दानवानां क्षयकरं यथा प्रकृतिकल्पकम् ॥ १६ ॥ महामारीकृतं तच्चोपद्रवं क्षयहेतुकम् ॥ चुक्रोपातीव सहसा
संनद्धोऽभूत्स्वयं तदा ॥ १७ ॥ वरं विमानमारुह्य नानाशस्त्रास्त्रसंयुतम् ॥ अभयं सववीराणां नानास्त्रपरिच्छदम् ॥ १८ ॥ महावीरैश्शंखचूडो जगाम

रुद्र सं. २
यु. खं. ६
अ. ३७

267

॥ २१३ ॥

रथमध्यतः ॥ धनुर्विकृष्य कर्णान्तं चकार शरवर्षणम् ॥ १९ ॥ तस्य सा शरवृष्टिश्च दुर्निवार्या भयंकरी ॥ महाघोरांघकारश्च बधस्थाने बभूव ह ॥
 ॥ २० ॥ देवाः प्रदुदुवुः सर्वे येऽन्ये नन्दीश्वरादयः ॥ एक एव कार्तिकेयस्तस्यो समामूर्द्धनि ॥ २१ ॥ पर्वतानां च सर्पाणां नागानां शाखिनां
 स्तथा ॥ राजा चकार वृष्टिं च दुर्निवार्यां भयंकराम् ॥ २२ ॥ तद्वृष्ट्या प्रहतः स्कन्दो बभूव शिवनन्दनः ॥ नीहारेण च सद्रिण संवृतो भास्करो
 यथा ॥ २३ ॥ नानाविधां स्वमायां च चकार मयदर्शिताम् ॥ तां नाविदन् सुराः केऽपि गणाश्च मुनिसत्तम ॥ २४ ॥ तदैव शंखचूडश्च
 महामायी महाबलः ॥ शरेणैकेन दिव्येन धनुश्चिच्छेद तस्य वै ॥ २५ ॥ बभञ्ज तद्वथ दिव्यं चिच्छेद रथपीडकान् ॥ मयूरं जर्जरी
 भूतं दिव्यास्त्रेण चकार सः ॥ २६ ॥ शक्तिं चिक्षेप सूर्याभां तस्य वक्षसि घातिनीम् ॥ मूर्च्छामवाप सहसा तत्प्रहारेण स क्षण
 म् ॥ २७ ॥ पुनश्च चेतनां प्राप्य कार्तिकः परवीरहा ॥ रत्नेन्द्रसारनिर्माणमाहरोह स्ववाहनम् ॥ २८ ॥ स्मृत्वा पादौ महेशस्य साम्बि
 कस्य च षण्मुखः ॥ शस्त्रास्त्राणि गृहीत्वैव चकार रणमुल्बणम् ॥ २९ ॥ सर्पांश्च पर्वतांश्चैव वृक्षांश्च प्रस्तरांस्तथा ॥ सर्वाश्चिच्छेद कोपेन दिव्यास्त्रे
 ण शिवात्मजः ॥ ३० ॥ वह्निं निवारयामास पार्जन्येन शरेण ह ॥ रथं धनुश्च चिच्छेद शंखचूडस्य लीलया ॥ ३१ ॥ सन्नाहं सर्ववाहांश्च किरीटं
 मुकुटोज्ज्वलम् ॥ वीरशब्दं चकारासौ जगर्ज च पुनः पुनः ॥ ३२ ॥ चिक्षेप शक्तिं सूर्याभां दानवेन्द्रस्य वक्षसि ॥ तत्प्रहारेण संप्राप मूर्च्छां
 दीर्घतमेन च ॥ ३३ ॥ मुहूर्तमात्रं तत्केशं विनीय स महाबलः ॥ चेतनां प्राप्य चोत्तस्थौ जगर्ज हरिवर्चसः ॥ ३४ ॥ शक्त्या जघान तं चापि कार्ति
 केयं महाबलम् ॥ स पपात महीपृष्ठेऽमोघां कुर्वन् विधिप्रदाम् ॥ ३५ ॥ काली गृहीत्वा तं क्रोडे निनाय शिवसन्निधौ ॥ ज्ञानेन तं शिवश्चापि जीव
 यामास लीलया ॥ ३६ ॥ ददौ बलमनंतं च समुत्तस्थौ प्रतापवान् ॥ गमनाय मतिं चक्रे पुनस्तत्र शिवात्मजः ॥ ३७ ॥ एतस्मिन्नंतरे वीरो वीर
 भद्रो महाबलः ॥ शंखचूडेन युयुधे समरे बलमालिना ॥ ३८ ॥ ववर्ष समरेऽस्त्राणि यानियानि च दानवः ॥ चिच्छेद लीलया वीरस्तानि तानि
 निजैश्शरैः ॥ ३९ ॥ दिव्यान्यस्त्राणि शतशो मुमुचे दानवेश्वरः ॥ तानि चिच्छेद तं बाणेर्वीरभद्रः प्रतापवान् ॥ ४० ॥ अथातीव चुकोपोवैशंख
 चूडः प्रतापवान् ॥ शक्त्या जघानोरसि तं स चक्रे पपात कौ ॥ ४१ ॥ क्षणेन चेतनां प्राप्य समुत्तस्थौ गणेश्वरः ॥ जग्राह च धनुर्भूयो वीरभद्रो
 गणाग्रणीः ॥ ४२ ॥ एतस्मिन्नंतरे काली जगाम समरं पुनः ॥ भक्षितुं दानवान् स्वांश्च रक्षितुं कार्तिकेच्छया ॥ ४३ ॥ वीरस्तामनुजगमुश्च ते च
 नन्दीश्वरादयः ॥ सर्वे देवाश्च गंधर्वा यक्षा रक्षांसि पन्नगाः ॥ ४४ ॥ वाद्यमांडाश्च बहुशश्शतशो मधुवाहकाः ॥ पुनः समुद्यताश्चासन् वीरा

शि० पु०

॥ २१४ ॥

उभयतोऽखिलाः ॥ ४५ ॥ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां पञ्चमे युद्धखंडे शंखचूडवधे ससैन्यशंखचूडयुद्धवर्णनं नाम
सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३७ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ सा च गत्वा हि संग्रामं सिंहनादं चकार ह ॥ देव्याश्च तेन नादेन मूर्च्छामाप्नुश्च दानवाः ॥
॥ १ ॥ अट्टाट्टहासमशिवं चकार च पुनः पुनः ॥ तदा पपौ च माध्वीकं ननर्ते रणमूर्द्धनि ॥ २ ॥ उग्रदंष्ट्रा चोग्रदंष्टा कोटवी च पपौ
मधु ॥ अन्याश्च देव्यस्तत्राजौ ननृतुर्मधु संपपुः ॥ ३ ॥ महान् कोलाहलो जातो गगदेवदले तदा ॥ जहृषुर्बहुगर्जतस्सर्वे
सुरगणादयः ॥ ४ ॥ दृष्ट्वा काली शंखचूडशीघ्रमाजौ समाययौ ॥ दानवाश्च भयं प्राप्ता राजा तेभ्योऽभयं ददौ ॥ ५ ॥ काली चिक्षेप वृद्धिं च
प्रलयाग्निशिखोपमम् ॥ राजा जघान तं शीघ्रं वैष्णवांकितलीलया ॥ ६ ॥ नारायणास्त्रं सा देवी चिक्षेप तदुपर्यम् ॥ वृद्धिं जगाम तच्छस्त्रं दृष्ट्वा
वामं च दानवम् ॥ ७ ॥ तं दृष्ट्वा शंखचूडश्च प्रलयाग्निशिखोपमम् ॥ पपात दंडवद्भूमौ प्रणनाम पुनःपुनः ॥ ८ ॥ निवृत्तिं प्राप तच्छस्त्रं दृष्ट्वा नम्रं
च दानवम् ॥ ब्रह्मास्त्रमथ सा देवी चिक्षेप मंत्रपूर्वकम् ॥ ९ ॥ तं दृष्ट्वा प्रज्ज्वलंतं च प्रणम्य भुवि संस्थितः ॥ ब्रह्मास्त्रेण दानवेन्द्रो विनिवारं चकार
ह ॥ १० ॥ अथ क्रुद्धो दानवेन्द्रो धनुराकृष्य रंहसा ॥ चिक्षेप दिव्यान्यस्त्राणि देव्यै वै मंत्रपूर्वकम् ॥ ११ ॥ आहारं समरे चक्र प्रसार्य मुख
मायतम् ॥ जगर्ज साट्टहासं च दानवा भयमाययुः ॥ १२ ॥ काल्यै चिक्षेप शक्तिं स शतयोजनमायताम् ॥ देवी दिव्यास्त्रजालेन शतखंडं चकार
सा ॥ १३ ॥ स च वैष्णवमस्त्रं च चिक्षेप चंडिकोपरि ॥ माहेश्वरेण काली च विनिवारं चकार सा ॥ १४ ॥ एवं चिरतरं युद्धमन्योन्यं संबभूव
ह ॥ प्रेक्षका अभवन् सर्वे देवाश्च दानवा अपि ॥ १५ ॥ अथ क्रुद्धा महादेवी काली कालसमा रणे ॥ जग्राह मन्त्रपूतं च शरं पाशुपतं रुषा
॥ १६ ॥ क्षेपात्पूर्वं तन्निषेधं वाग्बभूवाशरीरिणी ॥ न क्षिपास्त्रमिमं देवि शंखचूडाय वै रुषा ॥ १७ ॥ मृत्युः पाशुपतास्त्रास्त्यमोघादपि च चंडिके ॥
शंखचूडस्य वीरस्योपायमन्यं विचारय ॥ १८ ॥ इत्याकर्ण्य भद्रकाली न चिक्षेप तदस्त्रकम् ॥ शतलक्षं दानवानां जघास लीलया क्षुधा ॥ १९ ॥
अजुं जगाम वेगेन शंखचूडं भयंकरी ॥ दिव्यास्त्रेण च रौद्रेण वारयामास दानवः ॥ २० ॥ अथ क्रुद्धो दानवेन्द्रः खड्गं चिक्षेप सत्वरम् ॥ ग्रीष्म
सूर्योपमं तीक्ष्णधारमत्यंतभीकरम् ॥ २१ ॥ सा काली तं समालोक्यायांतं प्रज्ज्वलितं रुषा ॥ प्रसार्य मुखमाहारं चक्रे तस्य च पश्यतः ॥ २२ ॥
दिव्यान्यस्त्राणि चान्यानि चिच्छेद दानवेश्वरः ॥ प्राप्तानि पूर्वतश्चक्रे शतखंडानि तानि च ॥ २३ ॥ पुनरजुं महादेवी वेगतस्तं ज
गाम ह ॥ सर्वसिद्धेश्वरः श्रीमानंतर्धानं चकार सः ॥ २४ ॥ वेगेन मुष्टिना काली तमदृष्ट्वा च दानम् ॥ बभंज च रथं

रुद्र सं० २

यु० ख० ५

अ० ३८

286

॥ २१४ ॥

तस्य जघान किल सारथिम् ॥२५॥ अथामत्य द्रुतं मायी चक्रं चिक्षेप वेगतः ॥ भद्रकाल्यै शंखचूडः प्रलयाग्निशिखोपमम् ॥ २६ ॥ सा
 देवी तं तदा चक्रं वामहस्तेन लीलया ॥ जग्राह स्वमुखेनैवाहारं चक्रे रुषा द्रुतम् ॥ २७ ॥ मुष्टया जघान तं देवी महाकोपेन वेगतः ॥ बभ्राम
 दानवेन्द्रोऽपि क्षणं मूर्च्छामवाप सः ॥ २८ ॥ क्षणेन चेतनां प्राप्य स चोत्तस्थौ प्रतापवान् ॥ न चक्रे बाहुयुद्धं च मातृबुद्ध्या तया सह ॥
 २९ ॥ गृहीत्वा दानवं देवी भ्रामयित्वा पुनः पुनः ॥ ऊर्ध्वं च प्रापयामास महाकोपेन वेगतः ॥ ३० ॥ उत्पपात च वेगेन शंखचूडः प्रताप
 वान् ॥ निपत्य च समुत्तस्थौ प्रणम्य भद्रकालिकाम् ॥ ३१ ॥ रत्नेन्द्रसारनिर्माणविमानं सुमनोहरम् ॥ आरुरोह स हृष्टात्मा न भ्रान्तोऽपि महारणे ॥
 ३२ ॥ दानवानां हि क्षतजं सा पपौ कालिका क्षुधा ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र वाग्बभ्रुवाशरीरिणी ॥ ३३ ॥ लक्षं च दानवेन्द्राणामवशिष्टं रणेऽधुना ॥
 उद्धतं गुञ्ज गं सार्द्धं तनस्त्व भुङ्क्व चेश्वरि ॥ ३४ ॥ संग्रामे दानवेन्द्रं च हंतुं न कुरु मानसम् ॥ अवध्योऽयं शंखचूडस्तव देवीति निश्चयम् ॥ ३५ ॥
 तच्छ्रुत्वा वचनं देवी निःसृतं व्योममंडलात् ॥ दानवानां बहूनां च मांसं च रुधिरं तथा ॥ ३६ ॥ भुक्त्वा पीत्वा भद्रकाली शंकरांतिकमाययौ ॥
 उवाच रणवृत्तांतं पौर्वापर्येण सक्रमम् ॥ ३७ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वि ० रुद्रसं ० प० युद्धखंडे शंखचूडवधे कालीयुद्धवर्णनं नामाष्टत्रिंशोऽध्यायः ॥
 ३८ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ श्रुत्वा काल्युक्तमीशानो किं चकार किमुक्तवान् ॥ तत्त्वं वद महाप्राज्ञ परं कौतूहलं मम ॥ १ ॥ ॥ सनत्कुमार
 उवाच ॥ काल्युक्तं वचनं श्रुत्वा शंकरः परमेश्वरः ॥ महालीलाकरश्शंभुर्जहासाश्वासयञ्च ताम् ॥ २ ॥ व्योमवाणीं समाकण्य तत्त्व
 ज्ञानविशारदः ॥ ययौ स्वयं च समरं स्वगणैस्सह शंकरः ॥ ३ ॥ महावृषभमारूढो वीरभद्रादिसंयुतः ॥ भैरवैः क्षेत्रपालैश्च स्वसमानै
 स्समन्वितः ॥ ४ ॥ रणं प्राप्तो महेशश्च वीररूपं विधाय च ॥ विरराजाधिकं तत्र रुद्रो मूर्ते इवांतकः ॥ ५ ॥ शंखचूडश्शिव इष्टा
 विमानादवरुह्य सः ॥ ननाम परया भक्त्या शिरसा दंडवद्भुवि ॥ ६ ॥ तं प्रणम्य तु योगेन विमानमारुरोह सः ॥ तूर्णं चकार सन्नाहं
 धनुर्जग्राह सेषुकम् ॥ ७ ॥ शिवदानवयोर्युद्धं शतमब्दं बभूव ह ॥ बाणवर्षमिवोग्रं तद्र्षतोर्मोघयोस्तदा ॥ ८ ॥ शंखचूडो महावीरश्शराभिक्षेप
 दारुणान् ॥ चिच्छेद शंकरस्तान्वै लीलया स्वशरोत्करैः ॥ ९ ॥ तदंगेषु च शस्त्रौघैस्ताडयामास कोपतः ॥ महारुद्रो विरूपाक्षो दुष्टदण्डस्सतां
 गतिः ॥ १० ॥ दानवो निशितं खड्गं चर्म चादाय वेगवान् ॥ वृषं जघान शिरसि शिवस्य वरवाहनम् ॥ ११ ॥ ताडितं वाहने रुद्रस्तं क्षुरप्रेण ली
 लया ॥ खड्गं चिच्छेद तस्याशु चर्म चापि महोज्ज्वलम् ॥ १२ ॥ छिन्नेऽसौ चर्मणि तदा शक्तिं चिक्षेप सोऽसुरः ॥ द्विधा चक्रे स्वबाणेन हरस्तां संमुखा

सि० ५०

॥ २१३ ॥

मताम् ॥ १३ ॥ कोपाध्मातशंखचूडः चक्रं चिक्षेप दानवः ॥ मुष्टिपातेन तच्चाप्यचूर्णयत्सहसा हरः ॥ १४ ॥ गदामाविध्य तरसा संचिक्षेप हरं प्रति ॥ शंभुना सापि सहसा भिन्ना भस्मत्वमागता ॥ १५ ॥ ततः परशुमादाय हस्तेन दानवेश्वरः ॥ धावति स्म हरं वेगाच्छंखचूडः क्रुधा कुलः ॥ १६ ॥ समाहृत्य स्वबाणौघैरपातयत शंकरः ॥ द्रुतं परशुहस्तं तं भूतले लीलयासुरम् ॥ १७ ॥ ततः क्षणेन संप्राप्य संज्ञामारुह्य सद्रथम् ॥ धृतदिव्यायुधशरो बभौ व्याप्याखिलं नभः ॥ १८ ॥ आर्यातं तं निरीक्ष्यैव डमरुध्वनिमादरात् ॥ चकार ज्याखं चापि धनुषो दुस्सहं हरः ॥ १९ ॥ पूरयामास ककुभः शृंगनादेन च प्रभुः ॥ स्वयं जगर्ज गिरिशस्त्रासयन्नसुरांस्तदा ॥ २० ॥ त्याजितेभमहागर्वैर्महानादैर्वृषेश्वरः ॥ पूरयामास सहसा खं गां वसुदिशस्तथा ॥ २१ ॥ महाकालस्समुत्पत्य ताडयद्गां तथा नभः ॥ कराभ्यां तन्निनादेन क्षिप्त्वा आसन्पुत्रा रवाः ॥ २२ ॥ अट्टाट्टहासमशिक्षेत्रपालश्चकार ह ॥ भैरवोऽपि महानादं स चकार महाहवे ॥ २३ ॥ महाकोलाहलो जातो रणमध्ये भयंकरः ॥ वीरशब्दो बभूवाथ गणमध्ये समंततः ॥ २४ ॥ संत्रेमुर्दानवास्सर्वे तैश्शब्दैर्भयदैः खरैः ॥ चुकोपातीव तच्छ्रुत्वा दानवेन्द्रो महाबलः ॥ २५ ॥ तिष्ठ तिष्ठेति दुष्टात्मन्व्याजहार यदा हरः ॥ देवैर्गणेश तैश्शीघ्रमुक्तं जय जयेति च ॥ २६ ॥ अथागत्य स दंभस्य तनयस्सुप्रतापवान् ॥ शक्तिं चिक्षेप रुद्राय ज्वालामालातिभीषणाम् ॥ २७ ॥ वह्निकूटप्रभायांती क्षेत्रपालेन सत्वरम् ॥ निरस्तागत्य साजौ वै मुखोत्पन्नमहोल्कया ॥ २८ ॥ पुनः प्रवृत्ते युद्धं शिवदानवयोर्महत ॥ चक्रं धरणी द्यौश्च सनगाब्धिजलाशया ॥ २९ ॥ दांभिमुक्ताञ्छराञ्छंभुश्शरांस्तत्प्रहितान्स च ॥ सहस्रशशरैरुग्रैश्चिच्छेद शतशस्तदा ॥ ३० ॥ ततश्शंभुः त्रिशूलेन संकुद्धस्तं जघान ह ॥ तत्प्रहारमसद्भाशु को पपात स मूर्च्छितः ॥ ३१ ॥ ततः क्षणेन संप्राप संज्ञां स च तदासुरः ॥ आजघान शैरुद्रं तान्सर्वानात्तकार्मुकः ॥ ३२ ॥ बाहूनामयुतं कृत्वा छादयामास शंकरम् ॥ चक्रायुतेन सहसा शंखचूडः प्रतापवान् ॥ ३३ ॥ ततो दुर्गापतिः क्रुद्धो रुद्रो दुर्गार्तिनाशनः ॥ तानि चक्राणि चिच्छेद स्वशरैरुत्तमैर्दुतम् ॥ ३४ ॥ ततो वेगेन सहसा गदामादाय दानवः ॥ अभ्यधावत वै हंतुं बहुसेनावृतो हरम् ॥ ३५ ॥ गदां चिच्छेद तस्याश्वापततः सोऽसिना हरः ॥ शितधारेण संकुद्धो दुष्टगर्वापहारकः ॥ ३६ ॥ छिन्नायां स्वगदायां च चुकोपातीव दानवः ॥ शूलं जग्राह तेजस्वी परेषां दुस्सहं ज्वलत् ॥ ३७ ॥ सुदर्शनं शूलहस्तमायातं दानवेश्वरम् ॥ स्वत्रिशूलेन विव्याध हृदि तं वेगतो हरः ॥ ३८ ॥ त्रिशूलभिन्नहृदयान्निष्कांतः पुरुषः परः ॥ तिष्ठ तिष्ठेति चोवाच

१ लयबाधः ।

६३ सं० ३

यु० सं० ६

अ० ३९

285

॥ २१५ ॥

शंखचूडस्य वीर्यवान् ॥ ३९ ॥ निष्कामतो हि तस्याशु प्रहस्य स्वनवततः ॥ विच्छेद च शिरो भीममसिना सोऽपतद्भुवि ॥ ४० ॥ ततः
 क्वली चखदोमं दंष्ट्राक्षुण्णशिरोधरान् ॥ असुरांस्तान् बहून् क्रोधात् प्रसार्य स्वमुखं तदा ॥ ४१ ॥ क्षेत्रपालश्चत्वादान्यान्बहून्देत्यान्कुवाकुलः ॥
 केचिन्नेशुर्भैरवास्त्रच्छिन्ना भिन्नास्तथापरे ॥ ४२ ॥ वीरभद्रोऽपरान्वीरान्बहून् क्रोधादनाशयत् ॥ नंदीश्वरो जघानान्यान्बहून्मर्ममर्दकान् ॥
 ॥ ४३ ॥ एवं बहुगणा वीरस्तदा सनह्य कोपतः ॥ व्यनाशयन्बहून्देत्यान्सुरान् देवमर्दकान् ॥ ४४ ॥ इत्थं बहुतरं तत्र यस्य सैन्यं ननाशतत् ॥
 विद्रुताश्चापरे वीरा बहवो भयकातराः ॥ ४५ ॥ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां पञ्चमे युद्धखंडे शंखचूडसैन्यवधवर्णनं नाम
 नवत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३९ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ स्वबलं निहतं दृष्ट्वा मुख्यं बहुतरं ततः ॥ तथा वीरान् प्राणसमान् चुकोपातीव दानवः ॥ १ ॥ उवा
 च वचनं शंभुं तिष्ठाम्याजौ स्थिरो भव ॥ किमेतैर्निहतैर्मैऽद्य संमुखे समरं कुरु ॥ २ ॥ इत्युक्त्वा दानवेन्द्रोऽसौ सन्नद्धस्समरे मुने ॥ अगच्छन्निश्चयं कृत्वा
 भिमुखं शंकरस्य च ॥ ३ ॥ दिव्यान्यस्त्राणि चिक्षेप महारुद्राय दानवः ॥ चकार शरवृष्टिञ्च तोयवृष्टिं यथा घनः ॥ ४ ॥ मायाश्चकार विविधा अदृश्या
 भयदर्शिताः ॥ अप्रतर्क्या सुरगणैर्निखिलैरपि सत्तमैः ॥ ५ ॥ तां दृष्ट्वा शंकरस्तत्र चिक्षेपास्त्रं च लीलया ॥ माहेश्वरं महादिग्यं सर्वमायाविनाशनम् ॥ ६ ॥
 तेजसा तस्य तन्माया नष्टाश्चासन् द्रुतं तदा ॥ दिव्यान्यस्त्राणि तान्येव निस्तेजांस्यभवन्नपि ॥ ७ ॥ अथ युद्धे महेशानस्तद्वधाय महाबलः ॥ शूलं
 जग्राह सहसा दुर्निवार्यं सुतेजसाम् ॥ ८ ॥ तदैव तन्निषेद्धुं च वाग्बभूवशरीरिणी ॥ क्षिप शूलं न चेदानीं प्रार्थनां शृणु शंकर ॥ ९ ॥ सर्वथा त्वं सम
 र्थो हि क्षणाद् ब्रह्माण्डनाशने ॥ किमेकदानवस्येश शंखचूडस्य सांप्रतम् ॥ १० ॥ तथापि वेदमर्यादा न नाश्या स्वामिना त्वया ॥ तां शृणुष्व
 महादेव सफलं कुरु सत्यतः ॥ ११ ॥ यावदस्य करेऽत्युग्रं कवचं परमं हरेः ॥ यावत्सतीत्वमस्त्येव सत्या अप्यस्य योषितः ॥ १२ ॥ तावदस्य जरा
 मृत्युश्शंखचूडस्य शंकर ॥ नास्तीत्यवितथं नाथ विवेहि ब्रह्मणो वचः ॥ १३ ॥ इत्याकर्ण्य नभोवाणीं तथेत्युक्ते हरे तदा ॥ हरेच्छया गतो
 विष्णुस्तं दिदेश सतां गतिः ॥ १४ ॥ वृद्धब्राह्मणवेषेण विष्णुर्मायाविनां वरः ॥ शंखचूडोपकंठं च गत्वोवाच स तं तदा ॥ १५ ॥ वृद्धब्राह्मण
 उवाच ॥ देहि भिक्षां दानवेन्द्र मह्यं प्राप्ताय सांप्रतम् ॥ १६ ॥ नेदानीं कथयिष्यामि प्रकटं दीनवत्सलम् ॥ पश्चात्त्वां कथयिष्यामि पुनस्सत्यं
 करिष्यसि ॥ १७ ॥ ओमित्युवाच राजेन्द्रः प्रसन्नवदनेक्षणः ॥ कवचार्थी जनश्चाहमित्युवाचेति सच्छलात् ॥ १८ ॥ तच्छ्रुत्वा दानवेन्द्रोऽसौ
 ब्रह्मण्यः सत्यवाग्बिभुः ॥ तद्ददौ कवचं दिव्यं विप्राय प्राणसंमतम् ॥ १९ ॥ माययेतथं तु कवचं तस्माज्जग्राह वै हरिः ॥ शंखचूडस्य

शि० पु०
॥ २१६ ॥

रूपेण जगाम तुलसीं प्रति ॥ २० ॥ गत्वा तत्र हरिस्तस्या योनौ मायाविशारदः ॥ वीर्याधानं चकाराशु देवकार्यार्थमीश्वरः ॥ २१ ॥ एतस्मि
न्नतरे शंभुमीरयन् स्ववचः प्रभुः ॥ शंखचूडवधार्थाय शूलं जग्राह प्रज्वलन् ॥ २२ ॥ तच्छूलं विजयं नाम शंकरस्य परात्मनः ॥ संचक्राशे
दिशस्सर्वा रोदसी संप्रकाशयत् ॥ २३ ॥ कोटिमध्याह्नमार्तदप्रलयाग्निशिखोपमम् ॥ दुर्निवार्यं च दुर्द्धर्मव्यर्थं वैरिघातकम् ॥ २४ ॥ तेजसां
चक्रमत्युग्रं सर्वशस्त्राभ्रसायकम् ॥ मुगसुराणां सर्वेषां दुस्सहं च भयंकरम् ॥ २५ ॥ संहर्तुं सर्वब्रह्मांडमवलंब्य च लीलया ॥ संस्थितं परमे
तत्र एकत्रीभूय विज्वलत् ॥ २६ ॥ धनुस्तद्वत् दीर्घेण प्रस्थेन शतहस्तकम् ॥ जीवब्रह्मस्वरूपं च नित्यरूपमनिर्मितम् ॥ २७ ॥
विभ्रमद् व्योम्नि तच्छूलं शंखचूडोपरि क्षणात् ॥ चकार भस्म तच्छीघ्रं निपत्य शिवशासनात् ॥ २८ ॥ अथ शूलं महेशस्य द्रुतमावृत्य शंकरम् ॥
ययौ विहायसा विप्र मनोयायि स्वकार्यकृत् ॥ २९ ॥ नेदुर्दुभयस्स्वर्गे जगुर्गर्धर्वकिन्नराः ॥ तुष्टुबुनयो देवा ननृतुश्चाप्सरोगणाः ॥ ३० ॥ बभूव
पुष्पवृष्टिश्च शिवस्योपरि संततम् ॥ प्रशशंस हरिर्ब्रह्मा शक्राद्या मुनयस्तथा ॥ ३१ ॥ शंखचूडो दानवेन्द्रः शिवस्य कृपया तदा ॥ शापमुक्तो बभूव
थ पूर्वरूपमवाप ह ॥ ३२ ॥ अस्थिभिश्शंखचूडस्य शंखजातिर्बभूव ह ॥ प्रशस्तं शंखतोयं च सर्वेषां शंकरं विना ॥ ३३ ॥ विशेषेण हरेर्लक्ष्म्याः
शंखतोयं महत्प्रियम् ॥ संबन्धिनां च तस्यापि न हरस्य महामुने ॥ ३४ ॥ तमित्थं शंकरो हत्वा शिवलोकं जगाम सः ॥ सुप्रहृष्टो वृषारूढः सोमः
स्कन्दगणैर्वृतः ॥ ३५ ॥ हरिर्जगाम वैकुण्ठं कृष्णस्त्वस्थो बभूव ह ॥ सुरास्त्वविषयं प्रापुः परमानन्दसंयुताः ॥ ३६ ॥ जगत्सास्थ्यमतीवाप
सर्वनिर्विघ्नमाप कम् ॥ निर्मलं चाभवद्दयोम क्षितिस्सर्वा सुमंगला ॥ ३७ ॥ इति प्रोक्तं महेशस्य चरितं प्रमुदावहम् ॥ सर्वदुःखहरं श्रीदं
सर्वकामप्रपूरकम् ॥ ३८ ॥ धन्यं यशस्यमायुष्यं सर्वविघ्ननिवारणम् ॥ भुक्तिदं मुक्तिदं चैव सर्वकामफलप्रदम् ॥ ३९ ॥ य इदं वृणुयान्नित्यं चरितं
शाशमौलिनः ॥ श्रावयेद्वा पठेद्वापि पाठयेद्वा सुधीर्नरः ॥ ४० ॥ धनं धान्यं सुतं सौख्यं लभेतात्र न संशयः ॥ सर्वान्कामानवाप्नोति शिवभक्ति
विशेषतः ॥ ४१ ॥ इदमाख्यानमतुलं सर्वोपद्रवनाशनम् ॥ परमज्ञानजननं शिवभक्तिविवर्द्धनम् ॥ ४२ ॥ ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चस्वी क्षत्रियो विजयी
भवेत् ॥ धनाढ्यो वैश्यश्च शूद्रश्च शृणुवन् सत्तमनाभियात् ॥ ४३ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां पञ्चमे युद्धखंडे शंखचूडवधो
पाख्यानं नाम चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४० ॥ व्यास उवाच ॥ नारायणश्च भगवान् वीर्याधानं चकार ह ॥ तुलस्याः केन यत्नेन योनौ तद्
रुमर्हसि ॥ १ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ नागयणो हि देवानां कार्यकर्ता सतांगतिः ॥ शंखचूडस्य रूपेण रेमे तद्रमया सह ॥ २ ॥

रुद्र सं० ४
पु० खं० १
अ० ४१

२४५

॥ २१६ ॥

तदेव शृणु विष्णोश्च चरितं प्रमुदावहम् ॥ शिवशासनकर्तुश्च मातुश्च जगतां हरेः ॥ ३ ॥ रणमध्ये व्योमवचः श्रुत्वा देवेन शंभुना ॥
 प्रेरितश्शंखचूडस्य गृहीत्वा कवचं परम् ॥ ४ ॥ विप्ररूपेण त्वरितं मायया निजया हरिः ॥ जगाम शंखचूडस्य रूपेण तुलसीगृहम् ॥ ५ ॥
 दुन्दुभिं वादयामास तुलसीद्वारसन्निधौ ॥ जयशब्दं च तत्रैव बोधयामास दुन्दरीम् ॥ ६ ॥ तच्छ्रुत्वा चैव सा साध्वी परमानन्दसंयुता ॥ राजमार्गं
 गवाक्षेण ददर्श परमादरात् ॥ ७ ॥ ब्राह्मणेभ्यो धनं दत्वा कारयामास मंगलम् ॥ द्रुतं चकार शृंगारं ज्ञात्वायातं निजं पतिम् ॥ ८ ॥ अवरुद्धा
 रथाद्विष्णुस्तद्देव्या भवनं ययौ ॥ शंखचूडस्वरूपः स मायावी देवकार्यकृत् ॥ ९ ॥ दृष्ट्वा तं च पुरः प्राप्तं स्वकांतं सा मुदान्विता ॥ तत्पादौ
 शालयामास ननाम च रुरोद च ॥ १० ॥ रत्नसिंहासने रम्ये वासयामास मंगलम् ॥ ताम्बूलं च ददौ तस्म कर्पूरादिसुवासितम् ॥ ११ ॥ अद्य
 मे सफलं जन्मजीवनं संबभूव ह ॥ रणे गतं च प्राणेशं पश्यन्त्याश्च पुनर्गृहे ॥ १२ ॥ इत्युक्त्वा सकटाक्षं सा निरीक्ष्य सस्मितं मुदा ॥ पप्रच्छ रण
 वृत्तांतं कांतं मधुरया गिरा ॥ १३ ॥ तुलस्युवाच ॥ असंख्यविश्वसंहर्ता स देवप्रवरः प्रभुः ॥ यस्याज्ञावर्तिनो देवा विष्णुब्रह्मादयस्सदा
 ॥ १४ ॥ त्रिदेवजनकस्सोऽत्र त्रिगुणात्मा च निर्गुणः ॥ भक्तेच्छया च सगुणो हरिर्ब्रह्मप्रवर्तकः ॥ १५ ॥ कुबेरस्य प्रार्थनया गुणरूपधरो हरः ॥
 केल्यसवासी गणपः परब्रह्म सतां गतिः ॥ १६ ॥ यस्यैकपलमात्रेण कोटिब्रह्मांडसंक्षयः ॥ विष्णुब्रह्मादयोऽतीता बहवः क्षणमात्रतः ॥ १७ ॥
 कर्तुं सार्द्धं च तेनैव समरं त्वं गतः प्रभो ॥ कथं बभूव संग्रामस्तेन देवसहायिना ॥ १८ ॥ कुशली त्वमिहायातस्तं जित्वा परमेश्वरम् ॥ कथं बभूव
 विजयस्तव ब्रूहि तदेव मे ॥ १९ ॥ श्रुत्वेत्थं तुलसीवाक्यं स त्रिहस्य रमापतिः ॥ शंखचूडरूपधरस्तामुवाचामृतं वचः ॥ २० ॥ भगवानुवाच ॥
 यदाहं रणभूमौ च जगाम समरप्रियः ॥ कोलाहलो महान् यातः प्रवृत्तोऽभून्महारणः ॥ २१ ॥ देवदानवर्योर्युद्धं संबभूव जयैषिणोः ॥ दैत्याः परा
 जितास्तत्र निर्जरेर्बलगर्वितैः ॥ २२ ॥ तदाहं समरं तत्राकार्यं देवैर्विलोत्कटैः ॥ पराजिताश्च ते देवाश्शंकरं शरणं ययुः ॥ २३ ॥ रुद्रोऽपि तत्सहाया
 र्धमाजगाम रणं प्रति ॥ तेनाहं वै चिरं कालमयौत्स बलदर्पितः ॥ २४ ॥ आवयोस्समरः कान्ते पूर्णमब्दं बभूव ॥ नाशो बभूव सर्वेषाममुगणां च
 कामिनि ॥ २५ ॥ प्रीतिं च कारयामास ब्रह्मा च स्वयमावयोः ॥ देवानामधिकाराश्च प्रदत्ता ब्रह्मशासनात् ॥ २६ ॥ मयागतं स्वभवनं शिवलोकं शिवो
 गतः ॥ सर्वस्वास्थ्यमतीवाप दूरीभूतो ह्युपद्रवः ॥ २७ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इत्युक्त्वा जगतां नाथः शयनं च चकार ह ॥ रेमे रमापतिस्तत्र
 रमया स तथा मुदा ॥ २८ ॥ सा साध्वी सुखसंभावाकर्षणस्य व्यतिक्रमात् ॥ सर्वं वितर्कयामास कस्त्वमेवेत्युवाच सा ॥ २९ ॥ तुलस्युवाच ॥ को वा त्वं ब्रह्म

शि. ३
॥ २१७ ॥

मामाशु भुक्ताहं मायया त्वया ॥ दूरीकृतं यत्सतीत्वमथ त्वां वै शपाम्यहम् ॥ ३० ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ तुलसीवचनं श्रुत्वा हरिश्चापभयेन च ॥
दयालीलया ब्रह्मस्वमूर्तिं सुमनोहराम् ॥ ३१ ॥ तदृष्ट्वा तुलसी रूपं ज्ञात्वा विष्णुं तु विद्वत् ॥ पातिव्रत्यपरित्यागात् कुदा सा तमुवाच ह ॥
॥ ३२ ॥ तुलस्युवाच ॥ हे विष्णो ते दया नास्ति पाषाणसदृशं मनः ॥ पतिधर्मस्य भंगेन मम स्वामी इतः खलु ॥ ३३ ॥ पाषाणसदृशस्त्वं
च दयाहीनो यतः खलः ॥ तस्मात्पाषाणरूपस्त्वं मच्छापेन भवाधुना ॥ ३४ ॥ ये वदन्ति दयासिन्धुं त्वां भ्रातास्ते न संशयः ॥ भक्तो विनापरा
धेन परार्थे च कथं इतः ॥ ३५ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इत्युक्त्वा तुलसी सा वै शंखचूडप्रिया मती ॥ भृशं रोगोदशोकार्ता विललाप भृशं मुहुः ॥
॥ ३६ ॥ ततस्तां रुदतीं दृष्ट्वा स विष्णुः परमेश्वरः ॥ सस्मार शंकरं देवं येन संमोहितं जगत् ॥ ३७ ॥ ततः प्रादुर्बभूवाथ शंकरो भक्त
वत्सलः ॥ हरिणा प्रणतश्चासीत्सन्नुतो विनयेन सः ॥ ३८ ॥ शोकाकुलं हरिं दृष्ट्वा विलपन्ती च तत्प्रियाम् ॥ नयेन बोधयामास तं तां
कुपणवत्सलाम् ॥ ३९ ॥ शंकर उवाच ॥ मा रोदीस्तुलसि त्वं हि भुक्ते कर्मफलं जनः ॥ सुखदुःखदो न कोऽप्यस्ति संसारं कर्मसागरे ॥
॥ ४० ॥ प्रसृतं शृणु विदुःस्वं शृणोति सुमना हरिः ॥ द्वयोस्सुखकं यत्तद्वर्षामि सुखहेतवे ॥ ४१ ॥ तपस्त्वया कृतं भद्रे तस्यैव तपसः
फलम् ॥ तदन्यथा कथं स्पष्टे जातं त्वयि तथा च तत् ॥ ४२ ॥ इदं शरीरं त्यक्त्वा च दिव्यदेहं विधाय च ॥ स्मरन्व हरिणा नित्यं स्मर्या सदृशी
भव ॥ ४३ ॥ त्वेयं तनुकृत्स्नया नदीरूपा भवेदिह ॥ भारते पुण्यरूपा सा गण्डकीति च विश्रुता ॥ ४४ ॥ क्रिपकालं महादेवि देवपूजनसाधने ॥
प्रधानरूपा तुलसी भविष्यति वरेण मे ॥ ४५ ॥ स्वर्गे मर्त्ये च पाताले निष्ठ त्वं हरिसन्निधौ ॥ भव त्वं तुलसीवृक्षो वरा पुष्पेषु सुन्दरी ॥ ४६ ॥
वृक्षाधिष्ठातृदेवी त्वं वैकुण्ठे दिव्यरूपिणी ॥ सार्द्धं रहसि हरिणा नित्यं क्रीडां करिष्यसि ॥ ४७ ॥ नद्यधिष्ठातृदेवी या भारते बहुपुण्यदा ॥ लवणो
दस्य पत्नी सा हर्यशस्य भविष्यसि ॥ ४८ ॥ हरिर्वै शैलरूपा च गण्डकीतीरसन्निधौ ॥ संकरिष्यत्यधिष्ठानं भारते नव शापनः ॥ ४९ ॥ तत्र
कोट्याश्च कीटाश्च तीक्ष्णदंष्ट्रा भयंकराः ॥ तच्छित्त्वा कुहरे चक्रं करिष्यन्ति तदीयकम् ॥ ५० ॥ शालग्रामशिला सा हि तद्रेदादतिपुण्यदा ॥
लक्ष्मीनारायणाख्यादिश्चक्रभेदाद्भविष्यति ॥ ५१ ॥ शालग्रामशिला विष्णो तुलस्यास्तव संगमः ॥ सदा सादृश्यरूपा या बहुपुण्य
विवर्द्धिनी ॥ ५२ ॥ तुलसीपत्रविच्छेदं शालग्रामे करोति यः ॥ तस्य जन्मान्तरे भद्रे स्त्रीविच्छेदो भविष्यति ॥ ५३ ॥ तुलसी
पत्रविच्छेदं शंखं हित्वा करोति यः ॥ भार्याहीनो भवेत्सोऽपि रोगी स्यात्सप्तजन्मसु ॥ ५४ ॥ शालग्रामश्च तुलसी शंखं चैकत्र एव हि ॥

रुद्र सं० २
पु० ख० ६
अ० ४१

२६३

॥ २१७ ॥

यो रक्षति महाहानी स भवेच्छ्रीहरिप्रियः ॥ ५५ ॥ त्वं प्रियः शंखचूडस्य चैकमन्वन्तरावधि ॥ शंखेन सार्द्धं त्वद्देदः केवलं दुःख
 दस्तव ॥ ५६ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इत्युक्त्वा शंकरस्तत्र माहात्म्यमूचिवांस्तदा ॥ शालग्रामशिलायाश्च तुलस्या बहुपुण्यदम् ॥ ५७ ॥
 ततश्चांतर्हितो भूत्वा भोदयित्वा हरिं च ताम् ॥ जगाम स्वालयं शंभुः शर्मदो हि सदा सताम् ॥ ५८ ॥ इति श्रुत्वा वचशंभोः प्रसन्ना तु तुलस्य
 भूत् ॥ तद्देहं च परित्यज्य दिव्यरूपा बभूव हे ॥ ५९ ॥ प्रजगाम तया सार्द्धं वैकुण्ठं कमलापतिः ॥ सद्यस्तद्देहजाता च बभूव गंडकी नदी ॥ ६० ॥
 लोऽभूदच्युतस्सोऽपि तत्तीरे पुण्यदो नृणाम् ॥ कुर्वति तत्र कीटाश्च छिद्रं बहुविधं मुने ॥ ६१ ॥ जले पतन्ति यास्तत्र शिलास्तास्त्वनिपुण्यदाः ॥
 स्थलस्था पिंगला ज्ञेयाश्चोपतापाय चैव हि ॥ ६२ ॥ इत्येवं कथितं सर्वं तव प्रश्नानुसारतः ॥ चरितं पुण्यदं शंभोः सर्वकामप्रदं नृणाम् ॥ ६३ ॥
 आख्यातमिहमाख्यातं विष्णुमाहात्म्यमिश्रितम् ॥ भुक्तिमुक्तिप्रदं पुण्यं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ ६४ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयार्थां रुद्र
 संहितायां प० युद्धखंडे शंखचूडवधोपाख्याने तुलसीशापवर्णनं नामैकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४१ ॥ नारद उवाच ॥ शंखचूडवधं श्रुत्वा चरितं शशिमौलि
 नः ॥ अहं तप्तोऽस्मि नो त्वत्तोऽमृतं पीत्वा यथा जनः ॥ १ ॥ ब्रह्मन्यच्चरितं तस्य महेशस्य महात्मनः ॥ मायामाश्रित्य सल्लीलां कुर्वतो भक्तमोददाम् ॥
 ॥ २ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ जलंधरवधं श्रुत्वा व्यासस्सत्यवतीसुतः ॥ अप्राप्तीदिममेवार्थं ब्रह्मपुत्रं मुनीश्वरम् ॥ ३ ॥ सनत्कुमारः प्रोवाच व्यासं सत्यवतो
 सुतम् ॥ सुप्रशंस्य महेशस्य चरितं मंगलायनम् ॥ ४ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ शृणु व्यास महेशस्य चरितं मंगलायनम् ॥ यथान्धको गाणपत्यं
 प्राप शंभोः परात्मनः ॥ ५ ॥ कृत्वा परमसंग्रामं तेन पूर्वं मुनीश्वर ॥ प्रसाद्य तं महेशानं सत्त्वभावात्पुनः पुनः ॥ ६ ॥ माहात्म्यमद्भुतं शंभो
 शरणागतरेक्षिणः ॥ सुभक्तवत्सलस्यैव नानालीलाविहारिणः ॥ ७ ॥ माहात्म्यमेतद्वृषभध्वजस्य श्रुत्वा मुनिर्गंधवतीसुतो हि ॥ वचो महार्थं प्रणिपत्य
 भक्त्या ह्युवाच तं ब्रह्मसुतं मुनीन्द्रम् ॥ ८ ॥ व्यास उवाच ॥ को ह्यंधको वै भगवन्मुनीश कस्यान्वये वीर्यवतः पृथिव्याम् ॥ जातो महात्मा बलवान्
 प्रधानः किमात्मकः कस्य सुतोऽधकः ॥ ९ ॥ एतत्समस्तं स्रहस्यमद्य ब्रवीहि मे ब्रह्मसुतप्रसादात् ॥ स्कंदान्मया वै विदितं हि सम्यक् महेशपुत्रादपि
 तावबोधात् ॥ १० ॥ गाणपत्यं कथं प्राप शंभोः परमतेजसः ॥ सौऽधको धन्य एवाति यो बभूव गणेश्वरः ॥ ११ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ व्यासस्य
 चैतद्वचनं निशम्य प्रोवाच स ब्रह्मसुतस्तदानीम् ॥ महेश्वरोतीः परमात्तलक्ष्मीस्संश्रोतुकामं जनकं शुक्रस्य ॥ १२ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥
 पुराऽऽगतो भक्तकृपाकरोऽसौ कैलासतश्शैलमुतागणाढ्यः ॥ विहर्तुकामः किल काशिकां वै स्वशैलतीं निर्जरचक्रवर्ती ॥ १३ ॥ स राजधानीं च

शि. ५.
॥ २१८ ॥

विधाय तस्यां चक्रे फोतीः सुखदा जनानाम् ॥ तद्रक्षकं भैरवनामवीरं कृत्वा सम शैलजया हि बह्वीः ॥ १४ ॥ स एकदा मङ्गलनामधेयं गतो
नगं तद्रसुप्रभावात् ॥ तत्रापि नानागणवीरमुख्यैश्शिवसमेतो विजहार भूरि ॥ १५ ॥ पूर्वं दिशो मन्दरशैलसंस्था कपर्दिनश्चण्डपराक्रमस्य ॥ चक्रे
ततो नेत्रनिमीलनं तु सा पार्वती नर्मयुत सलीलम् ॥ १६ ॥ प्रवालहेमाब्जधृतप्रभाभ्यां कराभ्यां निमिमील नेत्र ॥ हरस्य नेत्रेषु निमीलितेषु
क्षणेन जातः सुमहांधकारः ॥ १७ ॥ तत्स्पर्शयोगाच्च महेश्वरस्य करौ च तस्याः स्खलितं मदांभः ॥ शम्भोर्ललाटे क्षणवद्विततो विनिर्गतो भूरि जलस्य
बिन्दुः ॥ १८ ॥ गर्भो बभूवाथ करालवक्रो भयंकरः क्रोधपरः कृतप्रः ॥ अन्धो विरूपी जटिलश्च कृष्णो नग्नरो वक्रतिससुरोमा ॥ १९ ॥
गायन्द्दसन्प्ररुदन्नुत्थमानो विलेलिहानो घरघोरघोषः ॥ जातेन तेनाद्भुतदर्शनेन गौरीं भवोऽसौ स्मितपूर्वमाह ॥ २० ॥ ॥ श्रीमहेश उवाच ॥
निमील्य नेत्राणि कृतं च कर्म विभेषि साऽस्मादयिते कथं त्वम् ॥ गौरी हरात्तद्वचनं निशम्य विहस्यमाना प्रमुमोच नेत्र ॥ २१ ॥ जाने प्रकाशे
सति घोररूपो जातोऽधकागदपि नेत्रहीनः ॥ तादृग्विधं तं च निरीक्ष्य भूतं पप्रच्छ गौरी पुरुषं महेशम् ॥ २२ ॥ ॥ गौर्युवाच ॥ कोऽयं विरूपो भग
वन्नि जातो नावग्रतो घोरभयंकरश्च ॥ वदस्व सत्यं मम किं निमित्तं सृष्टोऽथ वा केन च कस्य पुत्रः ॥ २३ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ श्रुत्वा
हरस्तद्वचनं प्रियाया लीलाकरस्मृष्टिकृतोऽधरूपाम् ॥ लीलाकरायास्त्रिजगज्जनन्या विहस्य किंचिद्भगवानुवाच ॥ २४ ॥ ॥ महेश उवाच ॥ अग्रे
विके ह्यद्भुतवृत्तकारे उत्पन्न एषोऽद्भुतचण्डवीर्यः ॥ निमीलिते चक्षुषि मे भवत्या स स्वेदजो मेऽधकनामधेयः ॥ २५ ॥ त्वं चास्य कर्तास्ययथानुरूपं
त्वया स सख्या दयया गणेभ्यः ॥ स रक्षितव्यस्त्वयि तं हि वैकं विचार्य बुद्ध्या करणीयमार्ये ॥ २६ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ गौरी ततो भूत्य
वचो निशम्य कारुण्यभावात्सहिता सखीभिः ॥ नानाप्रकारैर्वहुभिर्दुपायैश्चकार रक्षां स्वसुतस्य यद्वत् ॥ २७ ॥ कालेऽथ तस्मिञ्शिशिरे प्रयातो
हिरण्यनेत्रस्त्वथ पुत्रकामः ॥ स्वज्येष्ठबंधोस्तनयप्रदानं संवीक्ष्य चाप्योत्थितः प्रयुक्तः ॥ २८ ॥ अरण्यमाश्रित्य तपश्चकारासुरस्तदा कश्यपज
स्तुतार्थम् ॥ काष्ठोपमोऽसौ जितरोषदोषसंदर्शनार्थं तु महेश्वरस्य ॥ २९ ॥ तपः पिनाकी तपसास्य सम्यग्वरप्रदानाय ययौ द्विजेन्द्रः ॥ तत्स्थानमा
साद्य वृषध्वजोऽसौ जगाद दैत्यप्रवरं महेशः ॥ ३० ॥ ॥ महेश उवाच ॥ हे दैत्यनाथ कुत नेन्द्रियसंघपातं किमर्थमेतद्व्रतमाश्रितं ते ॥ प्रवृद्धिं कामं
पुत्रदो भवोऽहं यदिच्छसि त्वं सकलं ददामि ॥ ३१ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ सरस्यमाकर्ष्य महेशवाक्यं ह्यतिप्रसन्नः कनकाक्षदैत्यः ॥ कृतांजलि
नाम उवाच स्तुत्या च नत्वा विविधं गिरिराम् ॥ ३२ ॥ ॥ हिरण्याक्ष उवाच ॥ पुत्रस्तु मे चन्द्रललाट नास्ति सुवीर्यवान्दैत्यकुलानुरूपी ॥

रुद्र सं. २
यु. सं. २
अ. ३२

२१८

॥ २१८ ॥

तदर्थमेतद्वनमास्थितोऽहं तं देहि देवेश सुवीर्यवंतम् ॥ ३३ ॥ यस्माच्च मद्भातुरनंतवीर्यः प्रह्लादपूर्वा अपि पंच पुत्राः ॥ ममेह नास्तीति गतान्वयोऽ
 हं को मामकं राज्यमिदं बुभूषेत् ॥ ३४ ॥ राज्यं परस्य स्वबलेन हत्वा भुंक्तेऽथवा स्वं पितुरेव दृष्टम् ॥ स प्रोच्यते पुत्र इह त्वमुत्र पुत्री स तेनापि
 भवेत्पितामो ॥ ३५ ॥ ऊर्द्धं गतिः पुत्रवतां निरुक्ता मनीषिभिर्धर्मभृतां वारिष्ठैः ॥ सर्वाणि भूतानि तदर्थमेव मतौ प्रवर्तेत पशून् स्वतेजः ॥ ३६ ॥
 निरन्वयस्याथ न संति लोकास्तदर्थमिच्छन्ति जनाः सुरेभ्यः ॥ सदा समाराध्य सुराभिपंकजं याचंत इत्थं सुतमेकमेव ॥ ३७ ॥ ॥ सनत्कुमार
 उवाच ॥ एतद्भवस्तद्वचनं निशम्य कृपाकरो दैत्यनृपस्य तुष्टः ॥ तमाह दैत्याधिप नास्ति पुत्रस्त्वदीर्यजः किंतु ददामि पुत्रम् ॥ ३८ ॥
 ममात्मजं त्वं कृणामध्वेयं वस्तुल्यवीर्यं त्वपराजितं च ॥ वृणीष्व पुत्रं सकलं विहाय दुःखं प्रतीच्छस्व सुतं त्वमेव ॥ ३९ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥
 इत्येवमुक्त्वा प्रददौ स तस्मै हिरण्यनेत्राय सुतं प्रसन्नः ॥ हरस्तु गौर्या सहितो महात्मा भूतादिनाथस्त्रिपुरारिभ्यः ॥ ४० ॥ ततो हरात्प्राप्य सुतं स दैत्यः
 प्रदक्षिणीकृत्य यथाक्रमेण ॥ स्तोत्रैरनेकैरभिपूज्य रुद्रं तुष्टस्वराज्यं गतवान्महात्मा ॥ ४१ ॥ ततस्तु पुत्रं गिरिशादवाप्य रसातलं चंडपरा
 क्रमस्तु ॥ इमां धारित्रीमनयत्स्वदेशं दैत्यो विजित्वा त्रिदशानशेषान् ॥ ४२ ॥ ततस्तु देवैर्मुनिभिश्च सिद्धैः सर्वात्मकं यज्ञमयं करालम् ॥ वाराहमाश्रित्य
 वपुः प्रधानमाराधितो विष्णुर्नंतवीर्यः ॥ ४३ ॥ घोणाप्रहारैर्विविधैर्धरित्रीं विदार्य पातालतलं प्रविश्य ॥ तुंडेन दैत्याञ्शतशो विचूष्य दक्षाभिरग्न्या
 भिरखंडिताभिः ॥ ४४ ॥ पादप्रहारैरशनिप्रकाशैरुन्मथ्य सैन्यानि निशाचराणाम् ॥ मार्तण्डकोटिप्रतिमेन पश्चात्सुदर्शनेनाद्भुतचंडतेजाः ॥ ४५ ॥
 हिरण्यनेत्रस्य शिरो ज्वलंतं चिच्छेद दैत्याश्च ददाह दुष्टान् ॥ ततः प्रहृष्टो दितीजेन्द्रराजस्तमंधकं तत्र स चाभ्यर्षिचत् ॥ ४६ ॥ स्वस्थानमागत्य
 ततो धरित्रीं दृष्ट्वाकुरेणोद्धरतः प्रहृष्टः ॥ भूमिं च पातालतलान्महात्मा पुपोष भागं त्वथ पूर्वकं तु ॥ ४७ ॥ देवैस्समस्तैर्मुनिभिः प्रहृष्टैरभिष्टुतः पद्म
 भुवा च तेन ॥ ययौ स्वलोकं हरिरुग्रकायो वाराहरूपस्तु सुकार्यकर्ता ॥ ४८ ॥ हिरण्यनेत्रेऽथ हतेऽसुरेशे वराहरूपेण सुरेण देवाः ॥ देवास्समस्ता
 मुनयश्च सर्वे परे च जीवास्सुखिनो बभूवुः ॥ ४९ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां पञ्चमे युद्धखंडे हिरण्याक्षवधो नाम द्वित्रिंशोऽध्यायः ॥ ४२ ॥ ॥ व्यास उवाच ॥ सनत्कुमार सर्वज्ञ हते तस्मिन्सुरद्रुहि ॥ किमकार्षीं ततस्तस्य ज्येष्ठभ्राता महासुरः ॥ १ ॥ कुतूहल
 मिति श्रोतुं ममाऽस्तीह मुनीश्वर ॥ तच्छ्रावय कृपां कृत्वा ब्रह्मपुत्र नमोऽस्तु ते ॥ २ ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्याकर्ण्य वचस्तस्य व्यासस्य स मुनी
 श्वरः ॥ सनत्कुमारः प्रोवाच स्मृत्वा शिवपदाम्बुजम् ॥ ३ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ आत्मैवं विनिहते हरिणा क्रोडमूर्तिना ॥ हिरण्यकशिपुना

शि० पु०

॥ २१९ ॥

पर्यतप्यदुषा शुचा ॥ ४ ॥ ततः प्रजानां कदनं विधातुं कदनप्रियान् ॥ निर्दिदेशाऽसुरान्वीरान्हरिवैरप्रियो हि सः ॥ ५ ॥ अथ ते भर्तृसंदेशमादाय
शिरसाऽसुराः ॥ देवप्रजानां कदनं विदधुः कदनप्रियाः ॥ ६ ॥ ततो विप्रकृते लोकेऽसुरैस्तेर्दुष्टमानसैः ॥ दिवं देवाः परित्यज्य भुवि चेरुरल
क्षिताः ॥ ७ ॥ हिरण्यकशिपुर्भ्रातृस्संपरेतस्य दुःस्वितः ॥ कृत्वा करोदकादीनि तत्कलत्राद्यसांतवयत् ॥ ८ ॥ ततस्स दत्यराजेन्द्रो ह्यजेयमजराम
रम् ॥ आत्मानमप्रतिद्वंद्वमेकराज्यं व्यधित्सत ॥ ९ ॥ स तेपे मंदरद्रोण्यां तपः परमदारुणम् ॥ ऊर्ध्वबाहुर्भौदृष्टिः पादांगुष्ठाश्रितान्ननिः ॥ १० ॥
वस्मिस्तपस्तप्यमाने देवास्सर्वे बलान्विताः ॥ दैत्यान्सर्वान्विनिर्जित्य स्वानि स्थानानि भेजिरे ॥ ११ ॥ तस्य मूढर्षस्समुद्रतः सधूमोऽग्निस्त
पोमयः ॥ तिर्यग्मूर्धमधोलोकानतपद्विष्वगीरितः ॥ १२ ॥ तेन तप्ता दिवं त्यक्त्वा ब्रह्मलोकं ययुस्सुराः ॥ धात्रे विज्ञापयामासुस्तत्तपोविकृताननाः ॥ १३ ॥
अथ विज्ञापितो देवैर्व्यास तैरात्मभूविधिः ॥ परीतो भृगुदक्षार्चिर्ययौ दैत्येश्वराश्रमम् ॥ १४ ॥ प्रताप्य लोकानखिलांस्ततोऽसौ समागतं पद्मभवं ददर्श ॥
वरं हि दातुं तमुवाच धाता वरं वृणीष्वेति पितामहोऽपि ॥ निशम्य वाचं मधुरां विधातुर्वचोऽब्रवीदेवममूढबुद्धिः ॥ १५ ॥ हिरण्यकशिपुरुवाच ॥ मृत्यो
भयं मे भगवन्प्रजेश पितामहाभूतं कदापि देवाः ॥ शस्त्रास्त्रपाशाशनिशुष्कवृक्षगिरीन्द्रतोयाम्भिरिषुप्रहारैः ॥ १६ ॥ दैत्यैश्च दैत्यैर्मुनिभिश्च मिद्वैस्त्वत्सृष्टजीवैश्च
दुवाक्यतः किम् ॥ स्वर्गे धरण्यां दिवसे निशायां नैवोद्धतो नाप्यधतः प्रजेश ॥ १७ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ तस्यैतदीदृग्वचनं निशम्य दैत्येन्द्र तुष्टोऽ
स्मि लमस्व सर्वम् ॥ प्रणम्य विष्णुं मनसा तमाह दयान्वितोऽभाविति पद्मयोनिः ॥ १८ ॥ अलं तपस्ते परिपूर्णकामस्समाः सहस्राणि च
षण्णवतैः ॥ उत्तिष्ठ राज्यं कुरु दानवानां श्रुत्वा गिरं तत्सुमुखो बभूव ॥ १९ ॥ राज्याभिषिक्तः प्रपितामहेन त्रैलोक्यनाशाय मतिं
चकार ॥ उत्साद्य धर्मान् सकलान्प्रमुक्तो जित्वाहव सोऽपि सुरान्समस्तान् ॥ २० ॥ ततो भयादिद्रमुखाश्च देवाः पितामहाज्ञां समवाप्य
सर्वे ॥ उपद्रुता दैत्यवरेण जप्ताः क्षीयिदधि यत्र हरिस्तु शेते ॥ २१ ॥ आराधयामासुस्तीव विष्णुं स्तुत्वा वचोभिस्सुखदं हि मत्वा ॥ निवेदयामासु
रयो प्रसन्नं दुःखं स्वकीयं सुकलं हि ते ते ॥ २२ ॥ श्रुत्वा तदीयं सकलं हि दुःखं तुष्टो रमेशः प्रददौ वरांस्तु ॥ उत्थाय तस्माच्छयनादुपेन्द्रो निजानु
सूयेर्विधिर्वचोभिः ॥ २३ ॥ आश्वास्य देवानखिलान्मुनीन्वा उवाच वैश्वानरतुल्यतेजाः ॥ दैत्यं हनिष्ये प्रसभं सुरेशाः प्रयात धामानि निजाणि तुष्टाः
॥ २४ ॥ श्रुत्वा रमेशस्य वचस्सुरेशाः शक्रादिकास्ते निखिला हि तुष्टाः ॥ ययुः स्वधामानि हिरण्यनेत्रानुजंच मत्वा निहत मुनीश ॥ २५ ॥ आश्रित्य

१. दुःखं स्वकीयं २. प्रसभं

रुद्र सं०

यु० खं०

अ० ४३

281

॥ २१९ ॥

रूपं जटिलं करालं दंष्ट्रायुधं तीक्ष्णतलं सुनासम् ॥ सैहं च नारं सुविदारितास्थं मार्तण्डकोटिप्रतिमं सुचोः ॥ २६ ॥ युगतिकालाग्निसमप्रभावं जगन्मयं वि
 बहुभिर्वचोभिः ॥ अस्तं खो सोऽपि हि गच्छतीशो गतोऽसुराणां नगरीं महात्मा ॥ २७ ॥ कृत्वा च युद्धं प्रवलेस्स दैत्यैर्हत्वाय तान्दैत्यगणान्गृहीत्वा ॥
 बभ्राम तत्राद्भुतविक्रमश्च बभ्रज तांस्तानपुरान् नृसिंहः ॥ २८ ॥ दृष्ट्वा दैत्यैस्तुल्यप्रभावस्ते रेभिरंते हि तथैव सर्वे ॥ सिंहं च तसर्वमयं निरीक्ष्य
 प्रह्लादनामा दितिजेन्द्रपुत्रः ॥ उवाच राजानमयं मृगेन्द्रो जगन्मयः किं समुपागतश्च ॥ २९ ॥ ॥ प्रह्लाद उवाच ॥ एष प्रविष्टो मगवाननेतो
 नृसिंहमात्रो नगरं त्वदनः ॥ निवृत्त्य युद्धच्छिण्णं प्रयाहि पश्यामि सिंहस्य करालमूर्तिम् ॥ ३० ॥ यस्मान्न योद्धा भुवनत्रयेऽपि कुरुष्व राज्यं
 विनमन्मृगेन्द्रम् ॥ श्रुत्वा स्वपुत्रस्य वचो दुरात्मा तमाह भीतोऽसि किमत्र पुत्र ॥ ३१ ॥ उक्त्वेति पुत्रं दितिजाधिनाथो दैत्यर्षेभान्वीरवरान्स राजा
 गृह्णतु वै सिंहममुं भवंतो वीरा विरूपभ्रुकुटीक्षणं तु ॥ ३२ ॥ तस्याज्ञया दैत्यवरास्ततस्ते ग्रहीतुकामा विविशुर्मृगेन्द्रम् ॥ क्षणेन दग्धाश्शलभा
 इवामि रूपाभिलाषात्प्रविविक्षवो वै ॥ ३३ ॥ दैत्येषु दग्धेष्वपि दैत्यराजश्चकार युद्धं स मृगाधिपेन ॥ शस्त्रैस्समग्रेऽखिलेस्तथाश्लक्ष्मणैः शतैर्वापि पाराकुशपा
 वकाद्यैः ॥ ३४ ॥ संयुध्यतोरेव तयोर्जंगाम ब्राह्मं दिनं व्यास हि शस्त्रपाण्योः ॥ प्रवीरयोर्वीरवेण गर्जतोः परस्परं क्रोधमुयुक्तचेतसोः ॥ ३५ ॥
 ततः स दैत्यस्सहसा बह्वंश्च कृत्वा भुजाञ्छुताग्निरीक्ष्य ॥ नृसिंहरूपं प्रययौ मृगेन्द्रं संयुध्यमानं सहसा समंतात् ॥ ३६ ॥ ततस्सुयुद्धं त्वनि
 दुरसहं तु शस्त्रैस्समस्तैश्च तथाखिलास्त्रैः ॥ कृत्वा महादैत्यवरो नृसिंहं क्षयं गतैश्शूलधरोऽभ्युपायात् ॥ ३७ ॥ ततो गृहीतस्स मृगाधिपेन भुजेन
 नेकैर्गिरिसारवद्भिः ॥ निधाय जानौ स भुजांतरेषु नखांकुरैर्दानवमर्मभिर्भिः ॥ ३८ ॥ नखास्त्रहृत्पद्ममृग्विमिश्रमुत्पाद्य जीवाद्भिगतः क्षणेन ॥
 त्यक्तस्तदानीं स तु काष्ठभूतः पुनः पुनश्चूर्णितसर्वगात्रः ॥ ३९ ॥ तस्मिन्हते देवारिपौ प्रसन्नः प्रह्लादमार्मयं कृतप्रणामम् ॥ राज्येऽभिषिच्यद्भुतवीर्यं
 विष्णुस्ततः प्रयातो गतिमप्रनक्त्याम् ॥ ४० ॥ ततोऽतिदृष्टास्सकलास्सुरेशाः प्रणम्य विष्णुं दिशि विप्रं तस्याम् ॥ ययुः स्वधामानि पितामहाद्याः
 कुनस्वकार्यं भगवंतमीडयन् ॥ ४१ ॥ प्रवर्णितं त्वंधकजन्म रुद्राद्विरण्यनेत्रस्य मृतिर्वराहात् ॥ नृसिंहतस्तत्सहजस्य नाशः प्रह्लादराज्यातिरिति
 प्रसंगात् ॥ ४२ ॥ शृणु त्विदानीं द्विजवर्य मत्तोऽधकप्रभावं भवकृतप्रलब्धम् ॥ हरेण युद्धं खलु तस्य पश्चाद्गणाधिपत्यं गिरिशस्य तस्य ॥ ४३ ॥
 इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां पञ्चमे युद्धखण्डे गंगाधिपत्यप्राप्त्यधकजन्महिरण्यनेत्रहिरण्यकशिपुवधवर्णनं नाम त्रिच

शि० ५०
॥ २२० ॥

त्वारिंशोऽध्यायः॥४३॥सनत्कुमार उवाच॥ततो हिरण्याक्षमुतः कदाचित्संश्रावितो नर्मयुतैर्मदाधैः ॥तेभ्रातृभिस्संप्रयुतो विहारे किमंध राज्येन तवाद्य
कार्यम्॥१॥हिरण्यनेत्रस्तु बभूव मूढः कलिप्रियं नेत्रविहीनमेव॥यो लब्धवांस्त्वां विकृतं विरूपं घोरेस्तपोभिर्गिरिशं प्रसाद्य॥२॥सत्त्वं न भागी खलु
राज्यकस्य किमन्यजातोऽपि लभेत राज्यम्॥विचार्यतां तद्भवतैश्च नूनं वयं तु तद्भागिन एव सत्यम्॥३॥सनत्कुमार उवाच॥ तेषां तु वाक्यानि निशम्य
तानि विचार्य बुध्या स्वयमेव दीनः॥ताज्ज्वांतयित्वा विविधैर्वचोभिर्गतस्त्वरण्यं निशि निर्जनं तु ॥ ४ ॥ वर्षायुतं तत्र तपश्चचार जजाप जाप्यं
विभूतेकपादः ॥आहारहीनो नियमोर्द्धबाहुः कर्तुं न शक्यं हि सुरासुरैर्यत्॥५॥प्रज्वाल्य वह्निं स्म जुहोति गात्रमांसं सरत्तं खलु वर्षमात्रम्॥तीक्ष्णेन
शस्त्रेण निकृत्य देहात्समंत्रकं प्रत्यहमेव हुत्वा ॥ ६ ॥ स्नाय्वस्थिशेषं कुणपं तदासौ क्षयं गतं शोणितमेव सर्वम् ॥ यदास्य मांसानि न संति देहं
प्रक्षेप्तुकामस्तु हुताशनाय ॥ ७ ॥ ततः स दृष्ट्वादिदशालयेर्जनैः सुविस्मितैर्भीतियुतैस्समस्तैः ॥ अयामरेश्शीघ्रतरं प्रसादितो बभूव धाता नुतिभि
र्बुतो हि ॥ ८ ॥ निवारयित्वाथ पितामहस्तं ह्युवाच त्वं चाद्य वरं वृणीष्व ॥ यस्याप्तिकामस्तव सर्वलोके सुदुर्लभं दानव तं गृहाण ॥ ९ ॥ स
पद्मयोनेस्तु वचो निशम्य प्रोवाच दीनः प्रणतस्तु दैत्यः ॥ येर्निष्ठुरैर्मे प्रह्वनं तु राज्यं प्रह्लादमुख्या मम संतु भृत्याः ॥ १० ॥ अंधस्य दिव्यं हि
तथास्तु चक्षुरिन्द्रादयो मे करदा भवंतु ॥ मृत्युस्तु माभून्मम देवदैत्यगंधर्वयक्षोरगमानुषेभ्यः ॥११॥ नारायणाद्वा दितिजेन्द्रशत्रोस्सर्वाज्जनात्सर्व
मयाच शर्वात् ॥ श्रुत्वा वचस्तस्य सुदारुणं तत्सुशंकितः पद्मभवस्तमाह ॥ १२ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ दैत्येन्द्र सर्वं भविता तदेतद्विनाशदेतुं च गृहाण
किंचित् ॥ यस्मान्न जातो न जनिष्यते वा यो न प्रविष्टो मुखमंतकस्य॥१३॥अत्यन्तदीर्घं खलु जीवितं तु भवादृशास्सत्पुरुषास्त्यजंतु॥ एतद्रच
स्सानुनयं निशम्य पितामहात्प्राह पुनस्स दैत्यः॥१४॥ अंधक उवाच ॥ कालत्रये याश्च भवंति नार्यः श्रेष्ठाश्च मध्याश्च तथा कनिष्ठाः ॥ तासां च
मध्ये खलु रत्नभूता ममापि नित्यं जननीव काचित् ॥ १५ ॥ कायेन वाचा मनसाप्यगम्या नारी नृलोकस्य च दुर्लभाय ॥ तां काम
यानस्य ममास्तु नाशो दैत्येन्द्रभावाद्भगवान्स्वयंभुः ॥ १६ ॥ वाक्यं तदाकर्ण्य स पद्मयोनिः सुविस्मितश्शंकरपादपद्मम् ॥ सस्मार संप्राप्य निदेश
माशु शंभोस्तु तं प्राह ततोऽधकं वै ॥ १७ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ यत्काक्षसे दैत्यवरास्तु ते वै सर्वं भवत्येव वचस्सकामम् ॥ उत्तिष्ठ दैत्येन्द्र लभस्व
कामं सदैव वीरेस्तु कुरुष्व युद्धम् ॥ १८ ॥ श्रुत्वा तदेतद्रचनं मुनीश विधातुराशु प्रणिपत्य भक्त्या ॥ लोकेश्वरं हाटकनेत्रपुत्रः स्नाय्वस्थिशेषस्तु
तमाह देवम् ॥ १९ ॥ ॥ अंधक उवाच ॥ कथं विभो वैरिबलं प्रविश्य ह्यनेन देहेन करोमि युद्धम् ॥ स्नाय्वस्थिशेषं कुरु मांसपुष्टं करेण पुण्येन

रुद्र सं० २
यु० खं० ५
अ० ४४

250

॥ २२० ॥

च मां स्पृशाद्य ॥ २० ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ श्रुत्वा वचस्तस्य स पद्मयोनिः करेण संस्पृश्य च तच्छरीरम् ॥ गतस्सुरेन्द्रेस्सहितः स्वधाम
 संपूज्यमानो मुनिसिद्धसंघैः ॥ २१ ॥ संस्पृष्टमात्रस्स च दैत्यराजस्सम्पूर्णदेहो बलशान्बभूव ॥ संजातनेत्रस्सुभगो बभूव हृष्टस्स्वमेवं नगरं विवेश ॥ २२ ॥
 उत्सृज्य राज्यं सकलं च तस्मै प्रह्लादमुख्यास्त्वय दानवेन्द्राः ॥ तमागतं लब्धवरं च मत्वा भृत्या बभूवुर्वशगास्तु तस्य ॥ २३ ॥ ततोऽन्धकः स्वर्ग
 मगाद्विजेतुं सेनाभियुक्तस्सहभृत्यवर्गः ॥ विजित्य लेखान्प्रधने समस्तान्करप्रदं वज्रधरं चकार ॥ २४ ॥ नागान्सुपर्णान्वरराक्षसांश्च गंधर्वयक्षान
 पि मानुषांस्तु ॥ गिरीन्द्रवृक्षान्समरेषु सर्वांश्चतुष्पदः सिंहमुखान्विजिग्ये ॥ २५ ॥ त्रैलोक्यमेतद्धि चराचरं वै वशं चकारात्मनि संनियोज्य ॥ ततोऽ
 नुकूलानि सुदर्शनानि नारीसहस्राणि बहूनि गत्वा ॥ २६ ॥ रसातले चैव तथा धगयां त्रिविष्टपे याः प्रमदाः सुरूपाः ॥ ताभियुतोऽन्येषु स पर्व
 तेषु रंगम गम्येषु नदीतटेषु ॥ २७ ॥ क्रीडायमानस्स तु मध्यवर्ती तासां प्रहर्षादथ दानवेन्द्रः ॥ तत्पीतशिष्टानि पिबन्प्रवृत्त्ये दिव्यानि पेयानि सुमातु
 षाणि ॥ २८ ॥ अन्यानि दिव्यानि तु यद्रसानि फलानि मूलानि सुगंधवंति ॥ संप्राप्य यानानि सुवाहनानि मयेन सृष्टानि गृहोत्तमानि ॥ २९ ॥
 पुष्पाधधूपान्नविलेपनैश्च सुशोभितान्यद्भुतदर्शनैश्च ॥ संक्रीडमानस्य गतानि तस्य वर्षायुतानीह तथाधकस्य ॥ ३० ॥ जानाति किंचिन्न शुभं पश्य
 यदात्मनस्सौख्यकरं भवेद्धि ॥ सदान्धको दैत्यवरस्स मूढो मदाधबुद्धिः कृतदुष्टसंगः ॥ ३१ ॥ ततः प्रमत्तस्तु सुतान्प्रधानान्कुतर्कवादेर
 भिभूय सर्वान् ॥ चचार दैत्येस्सहितो महात्मा विनाशयन्वैदिकसर्वधर्मान् ॥ ३२ ॥ वेदान्द्विजान्वित्तमदाभिभूतो न मन्यते स्माप्यमरान्गुरुंश्च ॥
 रेमे तथा दैवगतो हतायुः स्वस्यैरहोभिर्गमयन्वयश्च ॥ ३३ ॥ ततः कदाचिद्रतवान्ससैन्यो बहुप्रयाता पृथवीतलेऽस्मिन् ॥ अनेकसंख्या अपि
 वर्षकोटयः प्रहर्षितो मंदरपर्वतं तु ॥ ३४ ॥ स्वर्णोपमां तत्र निरीक्ष्य शोभां बभ्राम सैन्यैस्सह मानमत्तः ॥ क्रीडार्थमासाद्य च तं गिरीन्द्रं मतिं
 स वासाय चकार मोहात् ॥ ३५ ॥ शुभं दृढ तत्र पुरं स कृत्वा मुदास्थितो दैत्यपतिः प्रभावात् ॥ निवेशयामास पुनः क्रमेण अत्यद्भुतं मन्दर
 शैलसानो ॥ ३६ ॥ दुर्योधनो वैधसहस्तिसज्जो तन्मन्त्रिणो दानवसत्तमस्य ॥ ते वै कदाचिद्विरसुस्थले हि नारीं सुरूपां ददृशुस्त्रयोऽपि ॥ ३७ ॥
 ते शीघ्रगा दैत्यवरास्तु हर्षाद्भुतं महादैत्यपतिं समेत्य ॥ ऊचुर्यथादृष्टमतीव प्रीत्या तथान्धकं वीरवरं हि सर्वे ॥ ३८ ॥ मन्त्रिण ऊचुः ॥ गुहांतरे
 ध्याननिमीलिताक्षो दैत्येन्द्र कश्चिन्मुनिरत्र दृष्टः ॥ रूपान्वितश्चन्द्रकलार्द्धचूडः कटिस्थले बद्धगजेन्द्रकृत्तिः ॥ ३९ ॥ नागेन्द्रभोगावृतसर्व

शि० पु०

॥ २२१ ॥

गात्रः कपालमालाभरणो जटालः ॥ स शूलहस्तशरतूणधारी महाबनुष्मान्विवृताक्षसूत्रः ॥ ४० ॥ खड्गी त्रिशूली लकुः कपर्दीः चतुर्भुजो
गौरतसकृतिर्हि ॥ भस्मानुल्लिखो विलसत्सुतेजास्तपस्विष्वर्योऽद्भुतसर्ववेषः ॥ ४१ ॥ तस्याविदूरे पुरुषश्च दृष्टस्स वानरो घोस्मुखः करालः ॥
सर्वायुधो रक्तकश्च रक्षन्स्वरो जग्दोष्वभश्च शुक्रः ॥ ४२ ॥ तस्योपविष्टस्य तपस्विनोऽपि सुचारुरूपा तरुणी मनोज्ञा ॥ नारी शुभा पार्श्वगता
हि तस्य दृष्टा च काचिदुषि रत्नभृता ॥ ४३ ॥ प्रवालमुक्तामणिहेमरत्नवस्त्रावृता माल्यशुभोपगृहा ॥ सा येन दृष्टा स च दृष्टिमान्स्यात्
दृष्टेन चान्येन किमत्र कार्यम् ॥ ४४ ॥ मान्या महेशस्य च दिव्यनारी भार्या मुनेः पुण्यवतः प्रिया सा ॥ योग्या हि द्रष्टुं भवतश्च सम्यगाना
य्य दैत्येन्द्रसुखभोक्तः ॥ ४५ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ श्रुत्वेति तेषां वचनानि तानि कामातुरो घूर्णितसर्वगात्रः ॥ विसर्जयामास
मुनेस्सकशो दुर्बोधनादीन्सहसा स दैत्यः ॥ ४६ ॥ आसाद्य ते तं मुनिमप्रमेयं बृहद्व्रतं मंत्रिवरा हि तस्य ॥ सुराजनीतिप्रवणा मुनीश प्रणम्य तं
दैत्यनिदेशमाहुः ॥ ४७ ॥ मंत्रिण उचुः ॥ दिण्यनेत्रस्य सुतो महात्मा दैत्याधिराजोऽन्धकनामधेयः ॥ त्रैलोक्यनाथो भवकृन्निदेशादिहोपविष्टो
ऽत्र विहारशाली ॥ ४८ ॥ तन्मंत्रिणो वै वयमंग वीरास्तवोपकण्ठं च समागताः स्म ॥ तत्प्रेषितास्त्वां यदुवाच तद्वै शृणुष्व संदत्तमनास्तपस्विन
॥ ४९ ॥ त्वं कस्य पुत्रोऽसि किमर्थमत्र सुखोपविष्टो मुनिवर्य धीमन् ॥ कस्येयमीदृक्तरुणी सुरूपा देवा शुभा दैत्यपतेर्मुनीन्द्र ॥ ५० ॥ केदं
शरीरं तव भस्मदिग्धं कपालमालाभरणं विरूपम् ॥ तूणीरसत्कार्मुकबाणखड्गभुशुण्डिशूलाशनितोमराणि ॥ ५१ ॥ क जाह्नवी पुण्यतमा जटाग्र
कायं शशी वा कुणपास्थिखण्डम् ॥ विषानलो दीर्घमुखः क सर्पः क संगमः पीनपयोधरायाः ॥ ५२ ॥ जग्द्वारोहणमप्रशस्तं क्षमावतस्तस्य न
दर्शनं च ॥ संध्याप्रणामः कचिदेष धर्मः क भोजनं लोकविरुद्धमेतत् ॥ ५३ ॥ प्रयच्छ नारीं मम सान्त्वपूर्वं स्त्रिया तपः किं कुरुषे विमूढ ॥
अयुक्तमेतत्त्वयि नानुरूपं यस्मादहं रत्नपतिस्त्रिलोके ॥ ५४ ॥ विमुंच शस्त्राणि मयाद्य चोक्तः कुरुष्व पश्चात्तप एव शुद्धम् ॥ उल्लंघ्य
मच्छासनमप्रधृष्यं विमोह्यसे सर्वमिदं शरीरम् ॥ ५५ ॥ मत्वांधकं दुष्टमर्ति प्रधानो महेश्वरो लौकिकभावशीलः ॥ प्रोवाच दैत्यं स्मित
पूर्वमेवमाकर्ण्य सर्वं त्वय दूतवाक्यम् ॥ ५६ ॥ शिव उवाच ॥ यद्यस्मि रुद्रस्तव किं मया स्यात् किमर्थमेवं वदसीति मिथ्या ॥ शृणु
प्रभावं मम दैत्यनाथ न्याय्यं न वक्तुं वचनं त्वयेवम् ॥ ५७ ॥ नाहं कचित्स्वं पितरं स्मरामि गुहांतरे घोरमनन्यचीर्णम् ॥ एतद्व्रतं पाशुपते
चरामि न मातरं त्वज्जतमो विरूपः ॥ ५८ ॥ अभूलमेतन्मयि तु प्रसिद्धं सुदुस्त्यजं सर्वमिदं ममास्ति ॥ भार्या ममेयं तरुणी सुरूपा सर्व

रुद्र सं० २

यु० सं० ६

अ० ४४

279

॥ २२१ ॥

सर्वगतस्य सिद्धिः ॥ ६९ ॥ एतर्हि यद्यदुचितं तवास्ति गृहाण तद्वै खलु राक्षस त्वम् ॥ एतावदुक्ता विरराम रंभुस्तपस्विवेष-
 पुस्तस्य तेषाम् ॥ ६० ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ गंभीरमेतद्वचनं निशम्य ते दानवास्तं प्रणिपत्य भूधरा ॥ जग्मुस्ततो देत्यवरस्य
 सन् प्रलोकयनाराय कृतप्रतिज्ञम् ॥ ६१ ॥ बभ्रावरे देत्यपति प्रमत्तं प्रणम्य राजानमदीनसत्त्वाः ॥ ते तत्र सर्वे जयशब्दपु-
 रुषेण यत्तत्स्मृतपूर्वमुक्तम् ॥ ६२ ॥ ॥ मंत्रिण ऊचुः ॥ निशाचरश्चलशौर्यधैर्यः क दानवः कृष्णस्सत्त्वहीनः ॥ क्रूरः कृतघ्नश्च सदैव शोच-
 क दानवः सूर्यसुतादिमेति ॥ ६३ ॥ राजत्वमुक्तोऽखिलदेत्यनाथस्तपस्विना तन्मुनिना विहस्य ॥ मत्वा स्वबुद्ध्या तृणवस्त्रिलोकं महोजसा वीरवरेण
 नूनम् ॥ ६४ ॥ कौहं च शस्त्राणि च दारुणानि मृत्योश्च संत्रासकरं क युद्धम् ॥ क वीरको वानरवक्रतुल्यो निशाचरो जस्सा जर्जरामः ॥ ६५ ॥
 कौच स्वल्पः क च महामाग्यो बलं त्वदीयं क च वीरुधो वा ॥ शक्तोऽपि चेत्त्वं प्रयत्नस्व बुद्धं कर्तुं तदा ह्येहि कुरुष्व किंचित् ॥ ६६ ॥ बभ्रावरे
 स्तुतमिहास्ति शस्त्रं भ्रातृशं नाराकरं च घोस् ॥ क ते शरीरं मृदुपद्मगुल्यं विचार्यैवं कुरु रीचते यत् ॥ ६७ ॥ ॥ मंत्रिण ऊचुः ॥ इत्ये-
 मादीनि वचसां भद्रं तपस्विनोक्तानि च दानवेश ॥ युक्तं न ते तेन सहात्र बुद्धं त्वामाह राजन्स्मयमान एव ॥ ६८ ॥ विवस्तुर्न्येयं बुद्धिः प्रसी-
 रस्मामिरुक्तेर्यदि बुध्यसे त्वम् ॥ तपोभियुक्तेन तपस्विना वै स्मर्तासि पश्चान्मुनिवाक्यमेतत् ॥ ६९ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ तस्मिन् ते
 वचनं निशम्य जज्वाल रोषेण स मन्दबुद्धिः ॥ आज्यावसिक्तस्त्विव कृष्णवर्मा सत्यं हितं तत्कुटिलं सुतीक्ष्णम् ॥ ७० ॥ गृहीतसङ्गो वरदाममत-
 प्रचंडवातानुकृतिं च कुर्वन् ॥ गतुं च तत्र स्मरबाणविद्धस्समुद्यतोऽपूढिपरीतदेवः ॥ ७१ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयांयां रुद्रसंहितायां
 पञ्चमे युद्धखंडे अंघ्रिकाणपत्यलाभोपाख्याने दूतसंवादो नाम चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४४ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ गतस्ततो मत्तगजेन्द्र-
 गामी पीत्वा सुरांघ्रितलोचनम् ॥ महानुभावो ददुसेन्ययुक्तः प्रचंडवीरो वलीर्यायी ॥ १ ॥ ददर्श देत्यः स्मरबाणविद्धो गुहां ततो वीरकरुद्धमा-
 र्गम् ॥ स्निग्धं यथा वीक्ष्य पतंगसंज्ञः दशाप्रदीपं च कृमिर्हृपेत्य ॥ २ ॥ तथा प्रदर्श्यान् पुनः पुनश्च सपीड्यमानोऽपि स वीरकेण ॥
 बभूव कामाग्रिसुदग्धदेहोऽवको महादेत्यपतिः स मूढः ॥ ३ ॥ पाषाणवृशाशानितोयवद्विपुजंगरास्त्रास्त्रविभीषिकाभिः ॥ सपिडितोऽसौ न पुनः
 प्रपीडयः पृष्टश्च कस्त्वं सनुपागतोऽसि ॥ ४ ॥ निशम्य तद्वा स्वमते स तस्मै चकार युद्धं स तु वीरकेण ॥ मुहूर्तमाश्रयवदप्रमये-
 संख्ये जितो वीरतरेण देत्यः ॥ ५ ॥ ततस्तु संग्रामशिरो विहाय क्षुत्क्षामकंठस्तृपितो गतोऽपुनः ॥ चूर्णीकृते खड्गवरे च खिन्ने पलायमानो गतवि-
 स्मयः सः ॥ ६ ॥ चक्रुस्तदार्जि सह वीरकेण प्रह्लादमुख्या दितिजप्रधानाः ॥ लज्जाकुशाकृष्टवियो बभूवुस्तदारुणाः शस्त्रशतैरनेकैः ॥ ७ ॥ विरो-

सि० पु०
॥ २२२ ॥

वनस्तत्र चकार युद्धं बलिश्च बाणश्च सहस्रबाहुः ॥ भजिः कुजंभस्त्वथ शंकरश्च वृत्रादयश्चाप्यथ वीर्यवन्तः ॥ ८ ॥ ते युद्धयमाना विजिताः समं
ताद्विधाकृता वै गणवीरकेग ॥ शेषे हनानां बहुदानवानामुक्तं जयत्येव हि सिद्धसंघेः ॥ ९ ॥ मेरुडजानाभिनयप्रवृत्ते मेदोवसामांससुपूयमध्ये ॥ कव्या
दसंघातसमाकुले तु भयंकरे शोणितकर्दमे तु ॥ १० ॥ भग्नेस्तु दैत्यैर्भगवान् पिनाकी व्रतं महापाशुपतं सुघोरम् ॥ प्रिये मया यत्कृतपूर्वमासीदाक्ष
यणीं प्राह सुसांत्वयित्वा ॥ ११ ॥ ॥ शिव उवाच ॥ तस्माद्बलं यन्मम तत्प्रगष्टं मर्त्यैर्मर्त्यस्य यतः प्रगतः ॥ पुण्यश्रयाही ग्रह एव जातो
दिवानिशं देवि तव प्रसंगात् ॥ १२ ॥ उत्पाद्य दिव्यं परमाद्भुतं तु पुनर्वरं घोतरं च गत्वा ॥ तस्माद्भुतं घोतरं चगमि सुनिर्मया
सुन्दरि वै विशोकाः ॥ १३ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ एतावदुक्ता वचनं महात्मा उत्पाद्य घोषं शनकैश्चकार ॥ स तत्र गत्वा व्रतमुग्रदीप्तो गतो
वनं पुण्यतमं सुघोरम् ॥ १४ ॥ चतुर्हि शक्यं तु सुरासुरैर्यत्र तादृशं वर्षसहस्रमात्रम् ॥ सा पार्वती मेदोपर्वतस्था प्रतीक्ष्यमाणागमनं भवस्य ॥ १५ ॥
पतिव्रता शीलगुणोपपन्ना एकाकिनी नित्यमथो बिभीता ॥ गुहांतरे दुःखपरा बभूव संरक्षिता सा सुनवीरकेग ॥ १६ ॥ ततस्स दैत्यो वरदानमत
स्तेर्योधमुख्यैस्सहितो गुहांताम् ॥ विभिन्नधैर्यः पुनराजगाम शिलीमुखैर्मांसमुद्रवैश्च ॥ १७ ॥ अत्यद्भुतं तत्र चकार युद्धं हित्वा तदा भोजन
पाननिद्राः ॥ रात्रिदिवं पंचशतानि पंच कुद्धस्स सैन्यस्सह वीरकेग ॥ १८ ॥ खड्गैस्सकुतैस्सह भिदिपालैर्गदाभुशुंडीभिरथो प्रकांडैः ॥ शिलीमुखैर्द्ध
शशीभिरुग्रैर्वितस्तिभिः कूर्ममुखैर्ज्वलद्भिः ॥ १९ ॥ नाराचमुखैर्निशितैश्च शूलैः परश्वधैस्तोमसुहृदैश्च ॥ खड्गैर्गुण्डैः पर्वतपादपैश्च दिव्यैरथास्त्रैरपि
दैत्यसंघैः ॥ २० ॥ नदीधितिभिर्ब्रतनुः पपात द्वारं गुहाया पिहितं समस्तम् ॥ तैरायुधैर्दैत्यभुजयुक्तैर्गुहामुखे मूर्छित एव पश्चात् ॥ २१ ॥ आ
च्छादितं वीरकमस्त्रजालैर्दैत्यैश्च सर्वैस्तु मुहूर्तमात्रम् ॥ अपावृतं कर्तुमशक्यमासीन्निरिक्ष्य देवी दितिजान् सुघोरान् ॥ २२ ॥ भयेन सस्मार पितामहन्तु
देवी सखीभिस्सहिता च विष्णुम् ॥ सैन्यं च मद्भीखरस्य सर्वं स स्मारयामास गुहांतरस्था ॥ २३ ॥ ब्रह्मा तथा संस्मृतमात्र एव स्त्रीरूपधारी भग
वांश्च विष्णुः ॥ इन्द्रैश्च सर्वैः सह सैन्यकैश्च स्त्रीरूपमास्थाय समागतास्ते ॥ २४ ॥ भूत्वा स्त्रियस्ते विविशुस्तदानीं मुनीन्द्रसंघाश्च महानुभावाः ॥
सिद्धाश्च नागास्त्वथ गुह्यकाश्च गुहांतरं पर्वतराजपुत्र्याः ॥ २५ ॥ यस्मात्सुराज्यासनसंस्थितानामंतःपुरे संगमनं विरुद्धम् ॥ ततस्सहस्राणि
नितंबिनीनामनेतसंख्यान्यपि दर्शयन्त्यः ॥ २६ ॥ रूपाणि दिव्यानि महाद्भुतानि गौर्यै गुहायां तु सवीरकार्यैः ॥ स्त्रियः प्रदृष्टा गिरिराजकन्या
गुहांतरे पर्वतराजपुत्र्या ॥ २७ ॥ स्त्रीभिस्सहस्रैश्च शतैरनेकैर्नेदुश्च कल्पांतरमेघघोषाः ॥ भेर्यश्च संग्रामजयप्रदास्तु ध्मातास्सुशंखाः सुनित
म्बिनीभिः ॥ २८ ॥ मूर्च्छां विहायाद्भुतचंडवीर्यस्स वीरको वै पुरतः स्थितस्तु ॥ प्रगृह्य शस्त्राणि महारथानां तैरेव शस्त्रैर्दितिजं जघान ॥ २९ ॥

सं० २०
पु० सं० १
अ० ४५

278

॥ २२२ ॥

ब्राह्मी ततो दंडकरा विरुद्धा गौरी तदा क्रोधपरीतचेताः ॥ नारायणी शिखगदासुचक्रधनुर्द्धरा पूरितबाहुदंडा ॥ ३० ॥ विनिर्ययौ लांगलदण्डहस्ता
 व्योमालका कांचनतुल्यवर्णा ॥ धारासहस्राकुलमुग्रवेगं बैडौजसी वज्रकरा तदानीम् ॥ ३१ ॥ सहस्रनेत्रा युधि सुस्थिरा च सुदुर्जया दैत्यशतै
 रघृष्या ॥ वैश्वानरी शक्तिरसौम्यवक्रा याम्या च दंडोद्यतपाणिरुग्रा ॥ ३२ ॥ सुतीक्ष्णखड्गोद्यतपाणिरूपा समाययौ नैर्ऋतिघोरचापा ॥ तोयालिका
 वारणपाशहस्ता त्रिनिर्गता युद्धमभीप्समाना ॥ ३३ ॥ प्रचंडवातप्रभवा च देवी क्षुधा वपुस्त्वंकुशपाणिरेव ॥ कल्पान्तवद्विप्रतिमां गदां च पाणौ गृही
 त्वा धनदोद्धवा च ॥ ३४ ॥ यक्षेश्वरी तीक्ष्णमुख्या विरूपा नखायुधा नागभयंकरी च ॥ एतास्तथान्याश्शतशो हि देव्यः सुनिर्गताः संकुलयुद्धभूमिम् ॥
 ॥ ३५ ॥ दृष्ट्वा च तत्सेन्यमनंतपारं विवर्णवर्णाश्च सुविस्मिताश्च ॥ समाकुलास्संचकिता भयाद्वै देव्यो बभूवुर्ददीनसत्त्वाः ॥ ३६ ॥ चक्रुस्समाधाय
 मनस्समस्तास्ता देववध्वो विधिशक्तिमुख्याः ॥ सुसंमतत्वेन गिरीशपुत्र्याः सेनापतिर्वीरसुघोरवीर्यः ॥ ३७ ॥ चकुर्महायुद्धमभूतपूर्व निधाय बुद्धौ
 दितिजाः प्रधानाः ॥ निवर्तनं मृत्युमथात्मनश्च नारीभिरन्ये वरदानसत्त्वाः ॥ ३८ ॥ अत्यद्भुतं तत्र चकार युद्धं गौरी तदानीं सहिता सखीभिः ॥
 कृत्वा रणे चाद्भुतबुद्धिशौण्डं सेनापतिं वीरकघोरवीर्यम् ॥ ३९ ॥ हिरण्यनेत्रात्मज एव भूपश्चक्रे महाव्यूहमरं सुकर्मा ॥ संभाव्य विष्णुं च निरीक्ष्य
 याम्यां मुदारुणं तद्विलनामधेयम् ॥ ४० ॥ मुखं करालं विधिसेवयास्य तस्मिन् कृते भगवानाजगाम ॥ कल्पान्तघोरार्कसहस्रकांतिकोर्णश्च वै कुपितः
 कृत्तिवासाः ॥ ४१ ॥ गते ततो वर्षसहस्रमात्रे तमागतं प्रेक्ष्य महेश्वरं च ॥ चकुर्महायुद्धमतीवमात्रं नार्यः प्रहृष्टास्सह वीरकेण ॥ ४२ ॥ प्रणम्य
 गौरी गिरिशं च मूर्ध्ना संदर्शयन् भर्तुरतीव शौर्यम् ॥ गौरी प्रयुद्धं च चकार दृष्ट्वा हरस्ततः पर्वतराजपुत्रीम् ॥ ४३ ॥ कंठे गृहीत्वा तु गुहां प्रविष्टो
 रमासहस्राणि विसर्जितानि ॥ गौरी च सन्मानशतैः प्रपूज्य गुहामुखे वीरकमेव स्थापयन् ॥ ४४ ॥ ततो न गौरीं गिरिशं च दृष्ट्वाऽसुरेश्वरो नीतिविचक्ष
 णो हि ॥ द्रुतं स्वद्रुतं विधिसाख्यमेव स प्रेषयामास शिवोपकंठम् ॥ ४५ ॥ तैस्तैः प्रहारैरपि जर्जरांगस्तस्मिन् रणे देवगणोरितैर्यः ॥ जगाद वाक्यं तु
 सगर्वमुग्रं प्रविश्य शंभुं प्रणिपत्य मूर्ध्ना ॥ ४६ ॥ दूत उवाच ॥ संप्रेषितोऽहं विविशे गुहां तु ह्येषोऽन्धकस्त्वां समुवाच वाक्यम् ॥ नार्या न कार्य
 तव किंचिदस्ति विमुंच नारीं तरुणीं सुरूप ॥ ४७ ॥ प्रायो भवांस्तापसस्तज्जुषस्व क्षांतं मया यत्कमनीयमन्तः ॥ मुनिर्विरोधव्य इति
 प्रचित्य न त्वं मुनिस्तापस किंतु शत्रुः ॥ ४८ ॥ अतीव दैत्येषु महाविरोधी युध्यस्व वेगेन मया प्रमथ्य ॥ नयामि पातालतलानुरूपं यमक्षयं तापस
 धूर्त हि त्वाम् ॥ ४९ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ एतद्वचो दूतमुस्त्रात्रिशम्य कपालमाली तमुवाच कोपात् ॥ ज्वलन्विषादेन महांस्त्रिनेत्रस्सतां गतिर्दृष्ट

शि० पु०

॥ २२३ ॥

मदप्रहर्ता ॥५०॥ शिव उवाच ॥ व्यक्तं वचस्ते तदतीव चोग्रं प्रोक्तं हि तत्त्वं त्वरितं प्रयाहि ॥ कुरुष्व युद्धं हि मया प्रसह्य यदि प्रशक्तोऽसि बलेन
हि त्वम् ॥ ५१ ॥ यः स्यादशक्तो भुवि तस्य कोऽर्थो दारैर्धनेर्वा सुमनोहरैश्च ॥ आयातु दैन्याश्च बलेन मत्ता विचार्यमेवं तु कृतं मयैतत् ॥ ५२ ॥ शरी
र्यात्रापि कुतस्त्वशक्तेः कुर्वन्तु यद्यद्विहितं तु तेषाम् ॥ ममापि यद्यत्करणीयमस्ति तत्तत्करिष्यामि न संशयोऽत्र ॥ ५३ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ एत
द्रचस्तद्विधसोऽपि तस्माच्छ्रुत्वा हराभिर्गत एव हृष्टः ॥ प्रागात्ततो गर्जितहंक्रुतानि कुर्वन्ततो दैत्यपतेस्सकाशम् ॥ ५४ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्विती
यायां रुद्रसंहितायां पञ्चमे युद्धखण्डे युद्धप्रारंभदूतसंवादवर्णनं नाम पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४५ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ तस्यैगितज्ञश्च स दैत्य
राजो गदां गृहीत्वा त्वरितस्ससैन्यः ॥ कृत्वाथ साऽग्रे गिलनामधेयं सुदारुणं देववरेण भेद्यम् ॥ १ ॥ गुहानुखं प्राप्य महेश्वरस्य बिभेद श
स्त्रैरशनिप्रकाशैः ॥ अन्ये ततो वीरकमेव शस्त्रैस्वाकिरञ्छेलसुतां तथान्ये ॥ २ ॥ द्वाणं हि केचिद्गुचिरं बभञ्जुः पुष्पाणि पत्राणि विनाशयेयुः ॥
फलानि मूलानि जलं च द्धमुद्यानमार्गानपि खण्डयेयुः ॥ ३ ॥ विलोडयेयुर्मुदिताश्च केचिच्छृंगाणि शैलस्य च भानुमति ॥ ततो हरस्संस्मृतवान्स्व
सैन्यं समाह्वयन्कुपितः शूलपाणिः ॥ ४ ॥ भूतानि चान्यानि सुदारुणानि देवान्ससैन्यान्सह विष्णुमुख्यान् ॥ आहूतमात्रानुगणास्ससैन्या रथे
गजैर्वाजिवृषैश्च गोभिः ॥ ५ ॥ उष्ट्रैः खरैः पक्षिभिरैश्च सिंहैस्ते सर्वदेवाः सहभूतसंघैः ॥ व्याघ्रैर्भृगैस्सूकरसांसैश्च सर्पानमत्स्यैश्चिशशुमारमुख्यैः ॥
॥ ६ ॥ अन्यैश्च नानाविधजीवसंघैर्विशीर्णदंशाः स्फुटितैस्स्मशानैः ॥ भुजंगमैः प्रेतशतैः पिशाचैर्दिव्यैर्विमानैः कमलाकरैश्च ॥ ७ ॥ नदीनदै
पर्वतवाहनैश्च समागताः प्राञ्जलयः प्रणम्य ॥ कपर्दिनं तस्थुरदीनमत्त्वास्सेनापतिं वीरकमेव कृत्वा ॥ ८ ॥ विसर्जयामास गणाय देवान्विश्रां वा
हानथ तत्पिनाकी ॥ युद्धे स्थिरं लब्धजयं प्रभानं संप्रेषितास्ते तु महेश्वरेण ॥ ९ ॥ चक्रयुगांतप्रतिमं च युद्धं मर्यादहीनं सगिलेन सर्वैः ॥ दैत्येन्द्र
सैन्येन सदैव घोरं क्रोधान्निगीर्णास्त्रिदशास्तु संख्ये ॥ १० ॥ तस्मिन्क्षणे युध्यमानाश्च सर्वे ब्रह्मेन्द्रविष्ण्वर्कशांकमुख्याः ॥ आसन्निगीर्णो विधमेन
तेन सैन्ये निगीर्णेऽस्ति तु वीरको हि ॥ ११ ॥ विहाय संग्रामशिरो गृहां तां प्रविश्य शर्वं प्रणिपत्य मूर्ध्ना ॥ प्रावाच दुःखाभिहतः स्मरारिं सुवीरको
भाग्मवरोऽथ वृत्तम् ॥ १२ ॥ निगीर्णं ते सैन्यं विधसदितिजेनाद्य भगवन्निगीर्णोऽसौ विष्णुस्त्रिभुवनगुरुदैत्यदलनः ॥ निगीर्णं चन्द्राकौ द्रुहिणम
ववानौ च वरदौ निगीर्णास्ते सर्वे यमवरुणवाताश्च धनदः ॥ १३ ॥ स्थितोऽस्म्येकः प्रह्वः किमिह करणीयं भवतु मे अजेयो दैत्यन्द्रः प्रमुदितमना

१ इत्यु आर्षः ।

रुद्र सं० २

यु० खं० ५

अ० ४६

२१७

॥ २२३ ॥

दैत्यसहितः ॥ १४ ॥ अजेयं त्वां प्राप्तः प्रतिभयमना मारुतगतिस्स्वयं विष्णुर्देवः कनककशिपुं कश्यपमुतम् ॥ नखैस्तीक्ष्णैर्भक्त्या तदपि भगवान्छि
 द्धवशगः प्रवृत्तस्त्रैलोक्यं विधमतु मलं व्यात्तवदनः ॥ १५ ॥ वसिष्ठाद्यैश्शप्तो भुवनपतिभिस्सप्तमुनिभिस्तथाभूते भूयस्त्वमिति सुचिरं दैत्यसहितः ॥ १६ ॥
 ततस्तेनोक्तास्ते प्रणयवचनैरात्मनि हितैः कदास्माद्वै घोराद्भवति मम मोक्षो मुनिवराः ॥ यतः क्रुद्धैरुक्तो विधसहरणाद्युद्धसमये ततो घोरेर्बाणैर्विदलित
 मुखे मुष्टिभिरलम् ॥ १७ ॥ बदर्याख्यारण्ये ननु हारिगृहापुण्यवसतौ निसंस्तभ्यात्मानं विगतकलुषो यास्यसि परम् ॥ ततस्तेषां वाक्यात्प्रतिदिनमसौ दैत्य
 गिलनः क्षुधार्तस्संग्रामाद्भ्रमति पुनरामोदमुदितः ॥ १८ ॥ तमस्वेदं घोरं जगदुदितयोस्सूर्यशशिनोर्यथाशुकस्तुभ्यं परमारिपुरत्यंतविकरः ॥ हतान्देवैर्दैत्या
 न्पुनरमृतविद्यास्तुतिपदैस्सवीर्यान्संहृष्टान्प्रणशतवियुक्तान्प्रकुरुते ॥ १९ ॥ वरं प्राणास्त्याज्यास्तव मम तु संग्रामसमये भवान्साक्षी भूतः क्षणमपि
 वृतः कार्यकरणे ॥ २० ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इतीदं सत्पुत्रात्प्रमथपतिराकर्ण्य कुपितश्चिरं ध्यात्वा चक्रे त्रिभुवनपतिः प्रागनुपमम् ॥ प्रगायत्सा
 मारुयं दिनकरकराकारवपुषा प्रहासात्तन्नाम्ना तदनु निहतं तेन च तमः ॥ २१ ॥ प्रकाशेऽस्मिच्छोके पुनरपि महायुद्धमकरोद्गणे दैत्यैस्सार्द्धं विहृतव
 दनैर्वीरकमुनिः ॥ शिलाचूर्णं भुक्त्वा प्रवरमुनिना यस्तु जनितस्स कृत्वा संग्रामं पुरमपि पुरा यश्च जितवान् ॥ २२ ॥ महारुद्रस्सद्यः स खलु दिति
 जेनातिगिलितस्ततश्चासौ नन्दी निशितशरशूलासिसहितः ॥ प्रधानो योधानां मुनिवरशतानामपि महान्निवासो विद्यानां शमदममहाधैर्यस
 हितः ॥ २३ ॥ निरीक्ष्यैवं पश्चाद्दृषभवरमारुह्य भगवान्कपर्दीं युद्धार्थी विधसदितिजं सम्मुखमुखः ॥ जपन्दिव्यं मन्त्रं निगलनविधानोद्गिलनकं
 स्थितस्सज्जं कृत्वा घनुरशनिकल्पानपि शरान् ॥ २४ ॥ ततो निष्क्रान्तोऽसौ विधसवदनाद्वीरकमुनिर्गृहीत्वा तत्सर्वं स्वबलमतुलं विष्णुसहितः ॥
 समुद्रीर्णास्सर्वे कमलजबलारीन्दुदिनपाः प्रहृष्टं तत्सैन्यं पुनरपि महायुद्धमकरोत् ॥ २५ ॥ जिते तस्मिञ्छुकस्तदनु दितिजान्युद्धविहतान्
 यदा विद्यावीर्यात्पुनरपि सजीवान्प्रकुरुते ॥ तदा बद्धानीतः पशुरीव गणैर्भूतपतये निगीर्णस्तेनासौ त्रिपुरारिपुणा दानवगुरुः ॥ २६ ॥ विनष्टे
 शूक्राख्ये सुररिपुनिवासस्तदखिलो जितो ध्वस्तो भग्नो भृशमपि सुरैश्चापि दलितम् ॥ प्रभूतैर्भूतैर्घैर्दितिजकुणपग्रासरसिकैस्सहैर्नृत्यद्भिर्निशितश
 रशक्त्युद्धतकैः ॥ २७ ॥ प्रमत्तैर्वैतालैस्सुहृद्वक्तुं देरपि स्वर्गैर्वैकेर्नानाभेदैश्शवकुणपपूर्णास्यकवलैः ॥ विकीर्णे संग्रामे कनककशिपोर्वैशजनकश्चिरं
 युद्धं कृत्वा हरिहरमहेन्द्रैश्च विजितः ॥ २८ ॥ प्रविष्टे पाताले गिरिजलधिर्ध्राण्यपि तथा ततस्सैन्ये क्षीणे दितिजवृषभश्चांधकवरः ॥ प्रकोपे देवा
 नां कदनदवरो विश्वदलनो गदाघातैर्घोरैर्विदलितमदश्चापि हरिणा ॥ २९ ॥ न वै यस्संग्रामं त्यजति वरलब्धः किल यतस्तदा ताड्योरेभिर्दशपतिना

शि० ५०

॥ २२४ ॥

पीडिततनुः ॥ ततश्शस्त्रास्त्रौघैस्तरुगिरिजलैश्चाशु विबुधाञ्जिगायोच्चैर्गर्जनप्रमथपतिमाहूय शनकैः ॥ ३० ॥ स्थितो युद्धं कुर्वन्नपतितशस्त्रवर्धु
विधेः परिक्षीणैस्सर्वैस्तदनु गिरिजारुद्रमतुदत् ॥ तथा वृक्षैस्सर्पैरशनिनिवहैः शस्त्रपटलैर्विह्वैर्मायाभिः कपटरचनाशम्बरशतैः ॥ ३१ ॥ विजेतुं
शैलेशं कुहकमपरं तत्र कृतवान्महासत्त्वो वीरस्त्रिपुररिपुतुल्यश्च मतिमान् ॥ न वध्यो देवानां वरशतमनोन्मादविवशः प्रभूतैश्शस्त्रास्त्रैस्सपदि दितिजो
जर्जरतनुः ॥ ३२ ॥ तदीयाद्रिष्यन्दात्क्षितितलगतैरन्धकगणैरतिव्याप्तं घोरं विकृतवदनं स्वात्मसदृशम् ॥ दधत्कल्पांतामिप्रतिमवपुषा मृतपतिना
त्रिशूलेनोद्भिन्नस्त्रिपुररिपुणा दारुणतरम् ॥ ३३ ॥ यदा सैन्यात्सैन्यं पशुपतिहतादन्यदभवद्रणोत्थैरत्युष्णैः पिशितनिसृतैर्विन्दुभिरलम् ॥ तदा विष्णुयो
गात्प्रमथपतिमाहूय मतिमान् चकारोग्र रूपं विकृतवदनं स्त्रेणमजितम् ॥ ३४ ॥ करालं संशुष्कं बहुभुजलताक्रांतकुपितो विनिष्क्रांतः कर्णाद्गणशिरसि
शंभोश्च भगवान् ॥ ३५ ॥ रणस्था सा देवी चरणयुगलालंकृतमही स्तुता देवैस्सर्वैस्तदनु भगवान् प्रेरितमतिः ॥ क्षुधार्ता तत्सैन्यं दितिजनिसृतं तच्च
रुधिरं पयो सात्युष्णं तद्रणशिरसि सृत्कर्दममलम् ॥ ३६ ॥ ततस्त्वेको दैत्यस्तदपि युयुधे शुष्करुधिरस्तलाघातघोरैरैशानिसदृशैर्जानुचरणैः ॥ नखैर्व
ब्राकारैर्मुखभुजशिरोभिश्च गिरिशं स्मरन् क्षात्रं धर्मं स्वकुलविहितं शाश्वतमजम् ॥ ३७ ॥ रणे शांतः पश्चात्प्रमथपतिना भिन्नहृदयस्त्रिशूले संप्रोतो नभ
सि विधृतस्स्थानुसदृशः ॥ अधः कायश्शुष्कस्तपनकिरणैर्जीर्णतनुमाज्जलासारैर्मेघैः पवनसहितैः क्लेदितवपुः ॥ ३८ ॥ विशीर्णस्तिग्मांशोस्तुहिनश
॥ ३९ ॥ ततो युद्धस्यांते भुवनपतयस्सार्थरमणैस्तवैर्नानाभेदैः प्रमथपतिमभ्यर्च्य विधिवत् ॥ हरिब्रह्माद्यास्ते परमनुतिभिस्तुष्टुबुरलं नतस्कंधाः प्रीता
जय जय गिरं प्रोच्य सुखिताः ॥ ४० ॥ हरस्तैस्तैस्सार्द्धं गिरिवरगुहायां प्रमुदितो विसृज्यैकानंशान् विविधबलिना पूज्यसुनगान् ॥ चकाराज्ञां
कीडां गिरिवरसुतां प्राप्य मुदितां तथा पुत्रं घोराद्रिधिसवदनान्मुक्तमनघम् ॥ ४१ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां पञ्चमे
युद्धखंडे अंधकवधोपाख्याने अंधकयुद्धवर्णनं नाम षट्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४६ ॥ व्यास उवाच ॥ तस्मिन्महति संग्रामे दा णे लोमहर्षणे ॥
शुक्रो दैत्यपतिर्विद्वान्भक्षितस्त्रिपुरारिणा ॥ १ ॥ इति श्रुतं समासान्मे तत्पुनर्द्वि विस्तरात् ॥ किं चकार महायोगी जठरस्थः पिनाकिनः ॥
॥ २ ॥ न ददाह कथं शंभोश्शुक्रं तं जठरानलः ॥ कल्पान्तदहनः कालो दीप्ततेजाश्च भार्गवः ॥ ३ ॥ विनिष्क्रांतः कथं धीमाञ्छंभोर्जठर
पंजरात् ॥ कथमाराधयामास कियत्कालं स भार्गवः ॥ ४ ॥ अथ च लब्धवान्विद्यां तां मृत्युशमनीं पराम् ॥ का सा विद्या परा तात यया

रुद्र सं० २

यु० खं० ५

अ० ४७

276

॥ २२४ ॥

मृत्युर्हि वार्यते ॥ ५ ॥ लेभेऽन्धको गाणपत्यं कथं शूलाद्विनिर्गतः ॥ देवदेवस्य वै शंभोर्मुनेर्लीलाविहारिणः ॥ ६ ॥ एतत्सर्वमशेषेण महाधी
मन् कृपां कुरु ॥ शिवलीलामृतं तात शृण्वतः कथयस्व मे ॥ ७ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इति तस्य वचः श्रुत्वा व्यासस्यामिततेजसः ॥ सनत्कुमारः
प्रोवाच स्मृत्वा शिवपदाब्जम् ॥ ८ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ शृणु व्यास महाबुद्धे शिवलीलामृतं परम् ॥ धन्यस्त्वं शिवमुख्योऽसि ममानन्दकरः
त्वतः ॥ ९ ॥ प्रवर्तमाने समरे शंकरांधकयोस्तयोः ॥ अनिर्भेद्यपविव्यूहगिरिव्यूहाधिनाथयोः ॥ १० ॥ पुरा जयो बभूवापि दैत्यानां बलशालि
नाम् ॥ शिवप्रभावादभवत्प्रमथानां मुने जयः ॥ ११ ॥ तच्छ्रुत्वासीद्विषण्णो हि महादैत्योऽधकासुरः ॥ कथं स्यान्मे जय इति विचारणपरोऽभवत् ॥
॥ १२ ॥ अपमृत्युं ततो युद्धादंधकः परबुद्धिमान् ॥ द्रुतमध्यगमद्वीर एकलशुक्रसन्निधिम् ॥ १३ ॥ प्रणम्य स्वगुरुं काव्यमवरुह्य रथाच्च सः ॥ बभाषद्
विचार्याथ मांजलिनीतिवित्तमः ॥ १४ ॥ अंधक उवाच ॥ भगवंस्त्वामुपाश्रित्य गुरोर्भावं वहामहे ॥ पराजिता भवामो नो सर्वदा जयशालिनः ॥
॥ १५ ॥ त्वत्प्रभावात्सदा देवान्समस्तान्सातुगान्वयम् ॥ मन्यामहे हरोपेन्द्रमुखानपि हि कर्तृणान् ॥ १६ ॥ अस्मत्तो बिभ्यति सुरास्सदा
भवदनुग्रहात् ॥ गजा इव हरिभ्यश्च ताक्ष्येभ्य इव पन्नगाः ॥ १७ ॥ अनिर्भेद्यं पविव्यूहं विविशुर्दैत्यदानवाः ॥ प्रमथानीकमखिलं
विधूय त्वदनुग्रहात् ॥ १८ ॥ वयं त्वच्छरणा भूत्वा सदा गा इव निश्चलाः ॥ स्थित्वा चरामो निश्शंकमाजावपि हि भार्गव ॥ १९ ॥
रक्ष रक्षाभितो विप्र प्रव्रज्य शरणागतान् ॥ असुराञ्छत्रभिर्वीरैर्दृढितांश्च मृतानपि ॥ २० ॥ प्रमथैर्भीमविक्रान्तैः क्रान्तान्मृत्युप्रमाथिभिः ॥ सुदितान्प
तितान्पश्य हुंदादीन्मद्गणान्वरान् ॥ २१ ॥ यः पीत्वा कणधूमं वै सहस्रं शरदां पुरा ॥ त्वया प्राप्ता वरा विद्या तस्याः कालोऽयमागतः ॥ २२ ॥
अद्य विद्याफलं तत्ते सर्वं पश्यंतु भार्गव ॥ प्रमथा असुरान्सर्वान् कृपया जीवयिष्यतः ॥ २३ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इत्थमन्धकवाक्यं स श्रुत्वा
धीरो हि भार्गवः ॥ तदा विचारयामास हृयमानेन चेतसा ॥ २४ ॥ किं कर्तव्यं मयाद्यापि क्षेमं मे स्यात्कथं त्विति ॥ सन्निपातविधिर्जीवः सर्वथानु
चितो मम ॥ २५ ॥ विधेयं शंकरात्प्राप्ता तद्गुणान् प्रति योजये ॥ तद्रूपे मर्दितान्वीरैः प्रमथैश्शंकरानुगेः ॥ २६ ॥ शरणागतधर्मोऽथ प्रवरस्सर्वतो
हृदा ॥ विचार्य शुक्रम धिया तद्गुणी स्वीकृता तदा ॥ २७ ॥ किंचित्स्मितं तदा कृत्वा सोऽब्रवीद्दानवाधिपम् ॥ भार्गवश्शिवपादाब्जं स्मृत्वा स्वस्थे
न चेतसा ॥ २८ ॥ शुक्र उवाच ॥ यत्त्वया भाषितं तात तत्सर्वं तथ्यमेव हि ॥ एतद्विद्योपार्जनं हि दानवार्थं कृतं मया ॥ २९ ॥ दुस्सहं
कणधूमं वै पीत्वा वर्षसहस्रकम् ॥ विद्येयमीश्वरात्प्राप्ता बंधूनां सुखदा सदा ॥ ३० ॥ प्रमथैर्मथितान्दैत्याव्रणेऽहं विद्ययानया ॥ उत्थापयिष्ये

शि० पु०
॥ २२५ ॥

म्लानानि शस्यानि जलमुग्यथा ॥ ३१ ॥ निर्वणान्नीरुजः स्वस्थान्मुखेव पुनरुस्थितान् ॥ मुहूर्तेऽस्मिन्स द्रष्टासि दैत्यास्तानुत्थितात्रिजान् ॥ ३२ ॥
सनत्कुमार उवाच ॥ इत्युक्त्वा सौऽधकं शुक्रो विद्यामावर्तयत्कविः ॥ एकैकं दैत्यमुद्दिश्य स्मृत्वा विद्येशमादरात् ॥ ३३ ॥ विद्यावर्तनमात्रेण ते सर्वे
दैत्यदानवाः ॥ उत्तस्थुर्युगपद्गीरास्तुता इव धृतायुधाः ॥ ३४ ॥ सदाभ्यस्ता यथा वेदास्समरे वा यथाम्बुदाः ॥ श्रद्धयार्थास्तथा दत्ता ब्राह्मणेभ्यो
यथापदि ॥ ३५ ॥ उज्जीवितास्तु तान्दृष्ट्वा हुंदादींश्च महासुरान् ॥ विनेदुरसुरास्सर्वे जलपूर्णा इवांबुदाः ॥ ३६ ॥ रणोद्यताः पुनश्चासंगजतो
विकटाव्रवात् ॥ प्रमथेस्सह निर्भीता महाबलपराक्रमाः ॥ ३७ ॥ शुक्रणोज्जीवितान्दृष्ट्वा प्रमथा दैत्यदानवान् ॥ विसिष्मिरे ततस्सर्वे नन्द्या
युद्धदुर्मदाः ॥ ३८ ॥ विब्राप्यमेवं कर्मेतद्देवेशे शंकरेऽखिलम् ॥ विचाय बुद्धिमंतश्च ह्येवं तेऽन्योन्यमब्रुवन् ॥ ३९ ॥ आश्चर्यरूपे प्रमथेश्वराणां
तस्मिन्स्तथा वर्तते युद्धयज्ञे ॥ अमर्षितौ भार्गवकर्म दृष्ट्वा शिलादपुत्रोऽभ्यगमन्महेशम् ॥ ४० ॥ जयेति चोक्त्वा जययोनिमुग्रमुवाच नंदी कनकावदा
तम् ॥ गणेश्वराणां रणकर्म देव देवैश्च सेन्द्रैरपि दुष्करं यत् ॥ ४१ ॥ तद्भार्गवेणाद्य कृतं वृथा नस्संजीवितास्तान्हि मृतान्विपक्षान् ॥ आवर्त्य
विद्यां मृतजीवदात्रीमेकैकमुद्दिश्य सहेलमीश ॥ ४२ ॥ तुहुंडुहुंडादिककुंभजंभविपाकपाकादिमहासुरेन्द्राः ॥ यमालयादद्य पुनर्निवृत्ता विद्रावयंतः
प्रमथांश्चरन्ति ॥ ४३ ॥ यदि ह्यसौ दैत्यवरात्रिस्तान्संजीवयेदत्र पुनः पुनस्तान् ॥ जयः कुतो नो भविता महेश गणेश्वराणां कुत एव शांतिः ॥
॥ ४४ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इत्येवमुक्तः प्रथमेश्वरेण स नंदिना वै प्रमथेश्वरेशः ॥ उवाच देवः प्रहसंस्तदानीं तं नंदिनं सर्वगणेशराजम्
॥ ४५ ॥ ॥ शिव उवाच ॥ नन्दिन्प्रयाहि त्वारितोऽतिमात्रं द्विजेन्द्रवर्यं दितिनन्दनानाम् ॥ मध्यात्समुद्धृत्य तथानयाशु श्येनो यथा लावकमंड
जातम् ॥ ४६ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ स एवमुक्तो वृषभध्वजेन ननाद नंदी वृषसिंहनादः ॥ जगाम तूर्णं च विगाह्य सेनां यत्राभवद्भार्गववं
शदीपः ॥ ४७ ॥ तं रक्ष्यमाणं दितिजैस्समस्तैः पाशासिवृक्षोपलशैलहस्तैः ॥ विशोभ्य दैत्यान्बलवाज्रहार काव्यं स नन्दी शरभो यथेभम् ॥
॥ ४८ ॥ सस्तांबरं विच्युतभूषणं च विमुक्तकेशं बलिना गृहीतम् ॥ विमोचयिष्यंत इवानुजग्मुः सुरारयस्सिंहरवांस्त्यजंतः ॥ ४९ ॥ दंभोलिस्रुला
सिपरश्वधानामुदंडचकोपलकंपनानाम् ॥ नंदीश्वरस्योपरि दानवेन्द्रा वर्ष वर्षं ववर्षुर्जलदा इवोग्रम् ॥ ५० ॥ तं भार्गवं प्राप्य गणाधिराजो मुखाम्निनः
शस्त्रशतानि दग्ध्वा ॥ आयात्प्रवृद्धेऽसुरदेवयुद्धे भवस्य पार्श्वे व्यथितारिपक्षः ॥ ५१ ॥ अयं स शुक्रो भगवन्नितीदं निवेदयामास भवाय शीघ्रम् ॥

१ आकित्वमर्षम् ।

रुद्र सं० २
पु० खं० ६
अ० ४७

275

॥ २२५ ॥

जग्राह शुकं स च देवदेवो यथोपहारं शुचिना प्रदत्तम् ॥ ५२ ॥ न किञ्चिदुक्ता स हि भूतगोत्रा चिक्षेप वक्रं फलवत्कवीन्द्रम् ॥ हाहारवस्ते
सुरैस्समस्तैरुच्चैर्विमुक्तो हहहेति भूरि ॥ ५३ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां पञ्चमे युद्धखण्डे अंधकयुद्धे शुकनिगीर्णनवर्णनं
नाम सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४७ ॥ व्यास उवाच ॥ शुकं निगीर्णं रुद्रेण किमकार्षुश्च दानवाः ॥ अंधकेशा महावीरा वद तत्त्वं महाभुने ॥ १ ॥
सनत्कुमार उवाच ॥ काव्ये निगीर्णे गिरिजेश्वरेण दैत्या जयाशारहिता बभूवुः ॥ हस्तैर्विमुक्ता इव वारणेन्द्राः शृंगैर्विहीना इव गोवृषाश्च ॥ २ ॥
शिरोविहीना इव देहसंधा द्विजा यथाचाध्ययनेन हीनाः ॥ निरुद्यमास्सत्त्वगणा यथा वै यथोद्यमा भाग्यविवर्जिताश्च ॥ ३ ॥ पत्या विहीनाश्च यथैव
योक्ता यथा विपक्षाः खलु मार्गणौघाः ॥ आयुषि हीनानि यथैव पुण्यैर्व्रतैर्विहीनानि यथा श्रुतानि ॥ ४ ॥ विना यथा वैभवशक्तिमेका भवन्ति हीनास्त्व
फलैः क्रियैश्च ॥ यथा विशूराः खलु क्षत्रियाश्च सत्यं विना धर्मगणो यथैव ॥ ५ ॥ नन्दिना च हते शुकं गिलिते च विषादिना ॥ विषादमगमन् दैत्या
यतमान्तरणोत्सवाः ॥ ६ ॥ तान् वीक्ष्य विगतोत्साहानंधकः प्रत्यभाषत ॥ दैत्यास्तु दुंदुडादीन् महाधीरपराक्रमः ॥ ७ ॥ अंधक उवाच ॥ कवि विक्रम्य
नयना नन्दिना वंचिता वयम् ॥ तनुर्विना कृताः प्राणास्सर्वेषामग्र नो ननु ॥ ८ ॥ धैर्यं वीर्यं गतिः कीर्तिस्सत्त्वं तेजः पराक्रमः ॥ युगपन्नो हतं
सर्वमेकस्मिन् भार्गवे हते ॥ ९ ॥ धिगस्मान् कुलपूज्यो यैरेकोऽपि कुलसत्तमः ॥ गुरुस्सर्वममर्थश्च ज्ञाता ज्ञातो न चापदि ॥ १० ॥ तद्युयमविलंब्येह
युध्यध्वमग्निभिस्सह ॥ वीरैस्तेः प्रमथैर्वीराः स्मृत्वा गुरुपदांजुजम् ॥ ११ ॥ गुणेः काव्यस्य सुखदौ स्मृत्वा चरणपंकजौ ॥ सुदयिष्याम्यहं सर्वान्
प्रमथाश्च सह नन्दिना ॥ १२ ॥ अद्यैतान् विवशान् हत्वा सहदेवैस्सवासवैः ॥ भार्गवं मोचयिष्यामि जीवं योगीव कर्मतः ॥ १३ ॥ स चापि योगी
योगेन यदि नाम स्वयं प्रभुः ॥ शरीगतस्य निर्गच्छेदस्माकं शेषपालिताः ॥ १४ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इत्यन्धकवचः श्रुत्वा दानवा मेघनि
स्त्वनाः ॥ प्रमथा निर्देयाः प्रादुर्मतये कृतनिश्चयाः ॥ १५ ॥ सत्यायुषि न नो जातु शक्तास्स्युः प्रमथा बलात् ॥ असत्यायुषि किं गन्वा
त्यक्ता स्वामिनमाह्वे ॥ १६ ॥ ये स्वामिनं विहायातो बहुमानधना जनाः ॥ यांति ते यांति निवृतमंधतामिस्रमालयम् ॥ १७ ॥ अयशस्तमसा
ख्यातिं मलिनीकृत्य भूरिशः ॥ इहामुत्रापि सुखिनो न स्युर्भग्रा रणाजिरे ॥ १८ ॥ किं दानैः किं तपोभिश्च किं तीर्थपरिमज्जनैः ॥
धरातीर्थे यदि स्नानं पुनर्भवमलापहे ॥ १९ ॥ संप्रधार्येति तद्वाक्यं दैत्यास्ते दनुजास्तथा ॥ ममंथुः प्रमथानाजौ ग्णभेरीं निनाद्य च ॥ २० ॥ तत्र
बाणासिवज्रोधैः कठिनैश्च शिलामयैः ॥ भुशुण्डिभिर्दिपालैश्च शक्तिभलपरश्वधैः ॥ २१ ॥ खड्गैः पट्टिशैश्चूलेर्लङ्घुर्लालम् ॥ परस्पर

शि० पु०
॥ २२६ ॥

मभिघ्नतः प्रचकुः कदनं महत् ॥ २२ ॥ कार्मुकाणां विकृष्टाणां पततां च पतत्रिणाम् ॥ भिदिपालभुशुंडीनां क्ष्वेडितानां खोऽभवत् ॥ २३ ॥ रण
तूर्यनिनादैश्च गजानां बहुबुद्धितैः ॥ द्वेषारवेर्हयानां च महान्कोलाहलोऽभवत् ॥ २४ ॥ अतिस्वनैरवापूरि द्यावाभूम्योर्यदंतरम् ॥ अभीरूणां च भी
रूणां महारोमोद्गमोऽभवत् ॥ २५ ॥ गजवाजिमहारावस्कृष्टशब्दग्रहाणि च ॥ भग्नध्वजपताकानि क्षीणप्रहरणानि च ॥ २६ ॥ रुधिरोद्गारचि
त्राणि व्यश्वहस्तिस्थानि च ॥ पिपासितानि सैन्यानि मुमूर्च्छुरुभयत्र वै ॥ २७ ॥ अथ ते प्रमथा वीरा नन्दिप्रभृतयस्तदा ॥ बलेन जघ्नुरसुरान्सर्वा
न्प्रापुर्जयं मुने ॥ २८ ॥ दृष्ट्वा सैन्यं च प्रमथैर्भज्यमानमितस्ततः ॥ दुद्राव रथमास्थाय स्वयमेवांधको गणान् ॥ २९ ॥ शतावारप्रयुक्तैस्तेर्वज्रपतैः
पुभिरन्धकः ॥ ३० ॥ दृष्ट्वा सैन्यं भज्यमानमंधकेन बलीयसा ॥ स्कंदो विनायको नन्दी सोमनन्दादयः परे ॥ ३१ ॥ प्रमथाः प्रबला वीरा
श्शंकरस्य गणा निजाः ॥ चुकुषुस्समरं चक्रुर्विचित्रं च महाबलाः ॥ ३२ ॥ विनायकेन स्कंदेन नन्दिना सोमनन्दिना ॥ वीरेण नैगमेयेन वैशाखेन
बलीयसा ॥ ३३ ॥ इत्याद्यैस्तु गणैरुपैरंधकोऽप्यंधकीकृतः ॥ त्रिशूलशक्तित्राणौघधारासंपातपातिभिः ॥ ३४ ॥ ततः कोलाहलो जाता
प्रमथासुरसैन्ययोः ॥ तेन शब्देन महता शुकशंभूदरे स्थितः ॥ ३५ ॥ छिद्रान्वेषी भ्रमन्सोऽथ विनिकेतो यथानिलः ॥ सप्तलोकान्सपातालाब्रु
द्रदेहे व्यलोकयत् ॥ ३६ ॥ ब्रह्मनारायणेन्द्राणां सादित्याप्सरसां तथा ॥ भुवनानि विचित्राणि युद्धं च प्रमथासुरम् ॥ ३७ ॥ स वर्षाणां
शतं कुक्षौ भवस्य परितो भ्रमन् ॥ न तस्य ददृशे रन्ध्रं शुचे रन्ध्रं खलो यथा ॥ ३८ ॥ शांभवेनाथ योगेन शुक रूपेण भार्गवः ॥ इमं मंत्रवरं जप्त्वा
शंभोर्जठरपंजगत् ॥ ३९ ॥ निष्क्रांतो लिंगमार्गेण प्रणनाम ततश्शिवम् ॥ गौर्य्या गृहीतः पुत्रार्थं तदविघ्नेश्वरीकृतः ॥ ४० ॥
अथ काव्यं विनिष्क्रांतं शुकमार्गेण भार्गवम् ॥ दृष्ट्वावाच महेशानो विहस्य करुणानिधिः ॥ ४१ ॥ ॥ महेश्वर उवाच ॥ शुकवन्निष्पृतो यस्मा
ल्लिंगान्मे भृगुनन्दन ॥ कर्मणा तेन शुकस्त्वं मम पुत्रोऽसि गम्यताम् ॥ ४२ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इत्येवमुक्तो देवेन शुकोऽर्कसदृशद्युतिः ॥ प्रण
नाम शिवं भूयस्तुष्टाव विहितांजलिः ॥ ४३ ॥ ॥ शुक उवाच ॥ अनंतपादस्त्वमनंतमूर्तिरनंतमूर्द्धातकरश्शिवश्च ॥ अनंतबाहुः कथमीदृशं त्वां स्तोष्ये

१ आत्मनेपदमन्त्रम् ।

रुद्र सं० ४
यु० ख० ५
अ० ४८

274

॥ २२६ ॥

ह नुत्यं प्रणिपत्य सूर्धा ॥ ४५ ॥ त्वमष्टमूर्तिस्त्वमनंतमूर्तिस्त्वमिष्टदस्सर्वगुगसुराणाम् ॥ अनिष्टदृष्टश्च विमर्दकश्च स्तोष्ये ह नुत्यं कथमीदृशं
 त्वाम् ॥ ४६ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इति स्तुत्वा शिवं शुक्रः पुनर्नत्वा शिवाज्ञया ॥ विवेश दानवानीकं मेघमालं यथा शशी ॥ ४७ ॥
 निगीर्णनमिति प्रोक्तं शंकरेण कवे रणे ॥ शृणु मंत्रं च तं जैतो यश्शंभोः कविनोदरे ॥ ४८ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां
 पञ्चमे युद्धखंडे शुक्रनिगीर्णनं नामाष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४८ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ ॐ नमस्ते देवेशाय सुरासुरनमस्कृताय भूतभ
 व्यमहादेवाय हरितपिंगललोचनाय बलाय बुद्धिरूपिणे वैयाघ्रवसनच्छदायारणेयाय त्रैलोक्यप्रभवे ईश्वराय हराय हरिनेत्राय युगान्तकरणाया
 नलाय गणेशाय लोकपालाय महाभुजाय महाहस्ताय शूलिने महादंष्ट्रिणे कालाय महेश्वराय अव्ययाय कालरूपिणे नीलग्रीवाय महोदराय गणा
 ध्यक्षाय सर्वात्मने सर्वभावनाय सर्वगाय मृत्युहन्त्रे परियात्रसुव्रताय ब्रह्मचारिणे वेदान्तगाय तपोतगाय पशुपतये व्यंगाय शूलपाणये वृषकेतवे हरये
 जटिने शिखंडिने लकुटिने महायशसे भूतेश्वराय गुहावासिने वीगापणवतालवते अमराय दर्शनीयाय बालसूर्यनिभाय स्मशानवासिने भगवते
 उमापतये अरिन्दमाय भगस्याक्षिपातिने पूष्णोदशननाशनाय क्रूरकर्तकाय पाशहस्ताय प्रलयकालाय उल्कामुखायाम्बिकेतवे मुनये दीप्ताय
 विशांपतये उन्नयते जनकाय चतुर्थकाय लोकसत्तमाय वामदेवाय वाग्दाक्षिण्याय वामतो भिक्षवे भिक्षुरूपिणे जटिने स्वयं जटिलाय
 शक्रहस्तप्रतिस्तंभकाय वसूनां स्तंभकाय क्रतवे क्रतुकराय कालाय मेधाविने मधुकराय चलाय वानस्पत्याय वाजसनेतिसमाश्रम
 पूजिताय जगद्धात्रे जगत्कर्त्रे पुरुषाय शाश्वताय ध्रुवाय धर्माध्यक्षाय त्रिवर्त्मने भूतभावनाय त्रिनेत्राय बहुरूपाय सूर्यायुतसमप्रभाय
 देवाय सर्वतूर्यनिनादिने सर्वबाधाविमोचनाय बंधनाय सर्वधारिणे धर्मोत्तमाय पुष्पदंतायापि भागाय मुखाय सर्वहराय हिरण्यश्रवसे द्वारिणे
 भीमाय भीमपराक्रमाय ॐ नमो नमः ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इमं मन्त्रवरं जप्त्वा शुक्रो जठरपंजरात् ॥ निष्क्रान्तो लिंगमार्गेण शंभोः शुक्रमिवोत्क
 टम् ॥ १ ॥ गौर्या गृहीतः पुत्रार्थं विश्वेशेन ततः कृतः ॥ अजरश्चामरः श्रीमान्द्वितीय इव शंकरः ॥ २ ॥ त्रिभिर्वर्षसहस्रेस्तु समतीतैर्महीतले ॥ महं
 श्वरात्पुनर्जातः शुक्रो वेदनिधिर्मुनिः ॥ ३ ॥ ददर्श शूले संशुष्कं ध्यायन्तं परमेश्वरम् ॥ अंधकं धैर्यसंपन्नं दानवेशं तपस्विनम् ॥ ४ ॥ महादेवं विरू

शि० ५०

॥ २२७ ॥

पाक्षं चन्द्रार्द्धकृतशेखरम् ॥ अमृतं शाश्वतं स्थाणुं नीलकण्ठं पिनाकिनम् ॥ ५ ॥ वृषभाक्षं महाज्ञेयं पुरुषं सर्वकामदम् ॥ कामारिं कामदहनं काम
हृपं कपर्दिनम् ॥ ६ ॥ विह्वलं गिरिशं भीमं सृक्किणं रक्तवाससम् ॥ योगिनं कालदहनं त्रिपुरघ्नं कपालिनम् ॥ ७ ॥ गूढव्रतं गुप्तमंत्रं गंभीरं भावगो
चरम् ॥ अणिमादिगुणाधारं त्रिलोकैश्वर्यदायकम् ॥ ८ ॥ वीरं वीरहणं चोरं विह्वलं मांसलं पटुम् ॥ महामांसादभुन्मत्तं भैरवं वै महेश्वरम् ॥ ९ ॥
त्रैलोक्यद्रावणं लुब्धं लुब्धकं यज्ञसूदनम् ॥ कृत्तिकानां सुतैर्युक्तमुन्मत्तं कृत्तिवाससम् ॥ १० ॥ गजकृत्तिपरीधानं क्षुब्धं भुजगभूषणम् ॥ दत्तालंबं च
वेतालं घोरं शाकिनिपूजितम् ॥ ११ ॥ अघोरं घोर्देत्यघ्नं घोरघोषं वनस्पतिम् ॥ भस्मांगं जटिलं शुद्धं भेरुंडशतसेवितम् ॥ १२ ॥ भूतेश्वरं भूत
नाथं पंचभूताश्रितं स्वगम् ॥ क्रोधितं निष्ठुरं चण्डं चंडीशं चण्डिकाप्रियम् ॥ १३ ॥ चण्डं तुंगं गरुत्मतं नित्यमासवभोजनम् ॥ लेलिहानं महारौद्रं
मृत्युं मृत्योरगोचरम् ॥ १४ ॥ मृत्योर्मृत्युं महासेनं श्मशानारण्यवासिनम् ॥ रागं विरागं रागांधं वीतरागशताचितम् ॥ १५ ॥ सत्त्वं रजस्तमोर्धर्ममधर्म
वासवानुजम् ॥ सत्यं त्वसत्यं सद्रूपमसद्रूपमहेतुकम् ॥ १६ ॥ अर्द्धनारीश्वरं भानुं भानुकोटिशतप्रभम् ॥ यज्ञं यज्ञपतिं रुद्रमीशानं वरदं शिवम् ॥ १७ ॥
अष्टोत्तरशतं ह्येतन्मूर्तीनां परमात्मनः ॥ शिवस्य दानवो ध्यायन्मुक्तस्तस्मान्महाभयात् ॥ १८ ॥ दिव्येनामृतवर्षेण सोऽभिषिक्तः कपर्दिना ॥ तुष्टेन मोचितं
स्तस्माच्छूलाग्रादवरोपितः ॥ १९ ॥ उक्तं वाच महादैत्यो महेशानेन सोऽंधकः ॥ असुरस्सांस्त्वपूर्वं यत्कृतं सर्वं महात्मना ॥ २० ॥ ईश्वर उवाच ॥ भो भो
दैत्येन्द्र तुष्टोऽस्मि दमेन नियमेन च ॥ शौर्येण तव धैर्येण वरं वारय सुव्रत ॥ २१ ॥ आराधितस्त्वया नित्यं सर्वनिर्धूतकल्मषः ॥ वरदोऽहं वरार्हस्त्वं
महादैत्येन्द्रसत्तम ॥ २२ ॥ प्राणसंधारणादस्ति यच्च पुण्यफलं तव ॥ त्रिभिर्वर्षसहस्रेस्तु तेनास्तु तव निर्वृतिः ॥ २३ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ एत
च्छ्रुत्वांधकः प्राह वेपमानः कृतांजलिः ॥ भूमौ जानुद्वयं कृत्वा भगवंतमुमापतिम् ॥ २४ ॥ अंधक उवाच ॥ भगवन्त्यन्मयोक्तोऽसि दीनोदीनः
परात्परः ॥ हर्षगद्गदया वाचा मया पूर्वरणाजिरे ॥ २५ ॥ यद्यत्कृतं विमूढत्वात्कर्म लोकेषु गर्हितम् ॥ अजानता त्वां तत्सर्वं प्रभो मनसि
मा कृथाः ॥ २६ ॥ पार्वत्यामपि दुष्टं यत्कामदोषात्कृतं मया ॥ क्षम्यतां मे महादेव कृपणो दुःखितो भृशम् ॥ २७ ॥ दुःखितस्य दया कार्या
कृपणस्य विशेषतः ॥ दीनस्य भक्तियुक्तस्य भवता नित्यमेव हि ॥ २८ ॥ सोऽहं दीनो भक्तियुक्त आगतश्शरणं तव ॥ रक्षा मयि विधातव्या
रचितोऽयं मयांजलिः ॥ २९ ॥ इयं देवी जगन्माता परितुष्टा ममोपरि ॥ क्रोधं विहाय सकलं प्रसन्ना मां निरीक्षताम् ॥ ३० ॥ कात्याः क्रोधः

रुद्र सं० २

यु० सं० ६

अ० ४९

273

॥ २२७ ॥

क कृपणो देव्योऽहं चन्द्रशेखर ॥ तत्सोढा नाहमर्द्धेन्दुवृद्धं शंभो महेश्वर ॥ ३१ ॥ क भवान्परमोदरः क चाहं विवशीकृतः ॥ कामक्रोधादि
 भिर्दोषैर्जस्ता मृत्युना तथा ॥ ३२ ॥ अयं ते वीरकः पुत्रो युद्धशौडो महाबलः ॥ कृपणं मां समालक्ष्य मा मन्थुवशमन्वगाः ॥ ३३ ॥ तुषारहारशीतां
 शुशङ्खकुन्देन्दुवर्णभाक् ॥ पश्येमां पार्वतीं नित्यं मातरं गुरुगौरवात् ॥ ३४ ॥ नित्यं भवद्भ्यां भक्तस्तु निर्वैरो दैवतैः सह ॥ निवसेयं गणैस्सार्द्धं शां
 तात्मा योगचित्तकः ॥ ३५ ॥ मा स्मरेयं पुनर्जनिं विरुद्धं दानवोद्भवम् ॥ त्वत्कृपणो महेशानं देहोत्तद्वस्मुत्तमम् ॥ ३६ ॥ मनत्कुमार उवाच ॥ एताव
 दुक्ता वचनं दैत्येन्द्रो मौनमास्थितः ॥ ध्यायन्निलो वनं देवं पार्वतीं प्रेक्ष्य मानसम् ॥ ३७ ॥ ततो दृष्टुस्तु रुद्रेण प्रसन्नेनैव चक्षुषा ॥ स्मृतवान्पूर्ववृ
 तांतमात्मनो जन्म चाद्भुतम् ॥ ३८ ॥ तस्मिन्स्मृते च वृत्तांते ततः पूर्णमनोरथः ॥ प्रणम्य मातापितरौ कृतकृत्योऽभवत्ततः ॥ ३९ ॥ पार्वत्या
 मूर्च्छ्युपाग्रातश्शंकरेण च धीमता ॥ तथाभिलषितं लेभे तुष्टाद्वालेन्दुशेखरात् ॥ ४० ॥ एतद्रससर्वमारुयातमन्धकस्य पुगतनम् ॥ गार्णपत्यं महादे
 वप्रसादात्परसौख्यदम् ॥ ४१ ॥ मृत्युंजयश्च कथितो मत्रो मृत्युविनाशनः ॥ षड्विंशयः प्रपन्नेन सर्वकामफलप्रदः ॥ ४२ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे
 द्वितीयायां रुद्रसंहितायां पञ्चमे युद्धखण्डे अंधकगणजीविनप्राप्तिवर्णनं नाम एकोनपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ४९ ॥ मनत्कुमार उवाच ॥ शृणु व्यास यथा
 प्राप्ता मृत्युप्रशमनी परा ॥ विद्या काव्येन मुनिना शिवान्मृत्युञ्जयाभिधात् ॥ १ ॥ पुरासौ भृगुदायादो गत्वा वागगर्भी पुरीम् ॥ बहुकालं तनस्तेपे
 ध्यायन्विश्वेश्वरं प्रभुम् ॥ २ ॥ स्थापयामास तत्रैव लिंगं शंभोः परात्मनः ॥ कूपं चकार सद्रम्यं वेदव्यास तदग्रतः ॥ ३ ॥ पंचामृतैर्द्रोणमितैर्लक्षक
 त्वः प्रयत्नतः ॥ स्नापयामास देवेशं सुगंधस्नपनैर्वहु ॥ ४ ॥ सहस्रकृत्वो देवेशं चन्दनैर्वैश्वकर्दमे ॥ समानिलिप सुप्रीत्या सुगन्धोद्वर्तनान्यनु ॥ ५ ॥
 राजचंपकधत्तैः करवीरकुशेशयैः ॥ मालनीकणिकारैश्च कदंबैर्वकुलोत्पलैः ॥ ६ ॥ मल्लिकाशानग्रीभिर्सिन्धुवारैस्सर्किशुकैः ॥ बन्धूकपुष्पैः पुत्रागर्नाग
 केशरकेशरैः ॥ ७ ॥ नवमल्लीचिबिलिकैः कुंदैस्समुकुन्दकैः ॥ मन्दारैर्विल्वपत्रैश्च द्रोणैर्महवकैर्वृकैः ॥ ग्रन्थिपर्णैर्दमनकैः सुरम्यैश्चतुर्पल्लवैः ॥ ८ ॥
 तुलसीदेवगंधारीबृहत्पत्रीकुशांकुरैः ॥ नन्दावर्जैर्गस्त्यैश्च सशालैर्देवदारुभिः ॥ ९ ॥ कांचनारैः कुवकैर्वृक्षांकुरकुण्डकैः ॥ प्रत्येकमेभिः कुसुमैः
 पल्लवैरपरेरपि ॥ १० ॥ पत्रैः सहस्रत्रैश्च रम्यैर्नानाविधैश्शुभैः ॥ सावधानेन सुप्रीत्या स समानर्चं शंकरम् ॥ ११ ॥ गीतनृत्योपहारैश्च संस्तुतः
 स्तुतिभिर्वहु ॥ माम्नां सहस्रैरन्यैश्च स्तोत्रैस्तुष्टाव शंकरम् ॥ १२ ॥ सहस्रं पञ्चशदमित्यं शुक्रो महेश्वरम् ॥ नानाप्रकारविधिना महेशं स समर्च

शि० पु०
॥ २२८ ॥

यत् ॥ १३ ॥ यदा देव नानुलोके मनागपि वगेन्मुखम् ॥ तदान्यं नियमं घोरं जग्राहातीव दुस्सहम् ॥ १४ ॥ प्रक्षाल्य चेतसोऽत्यंतं चांचल्याख्यं
निहामलम् ॥ भावनावाभिस्सकृदिन्द्रियेस्सहितस्य च ॥ १५ ॥ निर्मलीकृत्य तच्चेतोरन्नं दत्त्वा पिनाकिने ॥ प्रययौ कणधूमौघं सहस्रं शरदां कविः ॥
१६ ॥ काव्यमित्थं तपो घोरं कुर्वन्तं दृढमानसम् ॥ प्रससाद स तं वीक्ष्य भार्गवाय महेश्वरः ॥ १७ ॥ तस्माच्छिगाद्रिनिर्गत्य सहस्रार्काधिकद्यु-
तिः ॥ उवाच तं विरूपाक्षस्साक्षाद्वाक्षायणीपतिः ॥ १८ ॥ महेश्वर उवाच ॥ तपोनिधे महाभाग भृगुपुत्र महामुने ॥ तपसानेन ते नित्यं प्रसन्नोऽहं विशे-
षतः ॥ १९ ॥ मनोभिलषितं सर्वं वरं वरय भार्गवा ॥ प्रीत्या दास्येऽखिलान्कामान्नादेयं विद्यते तव ॥ २० ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ निशम्येति वचश्शंभोर्महासु-
खकरं परम् ॥ स बभूव कविस्तुष्टो निमग्नस्सुखवारिधौ ॥ २१ ॥ उद्यदानंदसंदोहरोमांचांचितविग्रहः ॥ प्रणनाम मुदा शंभुमंभोजनयनो द्विजः ॥ २२ ॥ तुष्टावा-
ष्टतनुं तुष्टः प्रफुल्लनयनांचलः ॥ मौलावंजलिमाधाय वदञ्जयजयेति च ॥ २३ ॥ ॥ भार्गव उवाच ॥ त्वं भाभिराभिरभिभूय तमस्समस्तमस्तं नयस्व
भिमतानि निशाचराणाम् ॥ देदीप्यसे दिवमगे गगने हिनाय लोकत्रयस्य जगदीश्वर तन्नमस्ते ॥ २४ ॥ लोकेऽतिवेलमतिवेलमहामहोभिर्निर्मासि कौ-
च गगनेऽखिललोकनेत्रः ॥ विद्राविताखिलतमास्पृतमो हिमांशो पीयूषपूरपरिपूरित तन्नमस्ते ॥ २५ ॥ त्वं पावने पथि सदा गतिरप्युपास्यः कस्त्वां-
विना भुवनजीवन जीवतीह ॥ स्तब्धप्रभंजनविवर्द्धितसर्वजंतोः संतोषिताहिकुल सर्वग वै नमस्ते ॥ २६ ॥ विश्वैकपावक नतावक पावकैक-
शक्ते ऋते मृतवतामृतदिव्यकार्यम् ॥ प्राणिष्यदो जगदहो जगदंतरात्मस्त्वं पावकः प्रतिपदं शमदो नमस्ते ॥ २७ ॥ पानीयरूप परमेश जगत्पवित्र-
चित्रं विचित्रमुचरित्रकरोऽसि नूनम् ॥ विश्वं पवित्रममलं किल विश्वनाथ पानीयगाहनत एतदतो नतोऽस्मि ॥ २८ ॥ आकाशरूप बहिरंतरु-
तावकाशदानाद्विकस्वरमिहेश्वरविश्वमेतत् ॥ त्वत्तस्सदा सदय संश्वसिति स्वभावात्संकोचमेति भवतोऽस्मि नतस्ततस्त्वाम् ॥ २९ ॥ विश्वंभरा-
त्मक बिभर्षि विभोऽत्र विश्वं को विश्वनाथ भवतोऽन्यतमस्तमोरिः ॥ सत्त्वं विनाशय तमो मम चाहिभूष स्तव्यात्परः परपरं प्रणतस्ततस्त्वाम् ॥ ३० ॥
इत्यष्टमूर्तिभिरिमाभिर्बन्धबंधो युक्तो करोषि खलु विश्वजनीतमूर्ते ॥ एतत्तं सुवित्तं प्रगतप्रणीत सर्वार्थसार्थपरमार्थ ततो नतोऽस्मि ॥ ३१ ॥
मार उवाच ॥ अष्टमूर्त्यष्टकेनेत्थं परिष्टुत्येति भार्गवः ॥ भर्गं भूमिमिलन्मौलिः प्रणनाम पुनःपुनः ॥ ३२ ॥ इति स्तुतो महादेवो भार्गवेणात्तिजसा ॥
उत्थाय भूमेर्बाहुभ्यां धृत्वा तं प्रणतं द्विजम् ॥ ३३ ॥ उवाच श्लक्ष्णया वाचा मेघनादगभीरया ॥ सुप्रीत्या दशनज्योत्स्ना प्रद्योतितदिगंतरः ॥ ३४ ॥

रुद्र सं० २
यु० खं० ५
अ० ५०

272

॥ २२८ ॥

महादेव उवाच ॥ विप्रवर्य कवे तात मम भक्तोऽसि पावनः ॥ अनेनात्युग्रतपसा स्वजन्याचरितेन च ॥ ३६ ॥ लिंगस्थापनपुण्येन लिंगस्याग-
 धनेन च ॥ दत्तचित्तोपहारेण शुचिना निश्चलेन च ॥ ३७ ॥ अविमुक्तग्रहाक्षेत्रपवित्राचरणेन च ॥ त्वां सुताभ्यां प्रपश्यामि तवादेयं न किंचन ॥ ३८ ॥
 अनेनैव शरीरेण ममोदरदरीगतः ॥ मद्गरेन्द्रियमार्गेण पुत्रजन्मत्वमेष्यसि ॥ ३९ ॥ यच्छाम्यहं वरं तेऽद्य दुष्प्राप्यं पार्षदैरपि ॥ हरेर्हिरण्यगर्भाच्च
 प्रायशोऽहं जुगोप यम् ॥ ४० ॥ मृतसंजीवनी नाम विद्या या मम निर्मला ॥ तपोबलेन महता मयैव परिनिर्मिता ॥ ४१ ॥ त्वां तां तु प्रापयाम्य-
 द्य मंत्ररूपां महाशुचे ॥ योग्यता तेऽस्ति विद्यायास्तस्याश्शुचितपोनिधे ॥ ४२ ॥ यं यमुद्दिश्य नियतमेतामावर्तयिष्यसि ॥ विद्यां विद्येश्वरश्रेष्ठं
 सत्यं प्राणिष्यसि ध्रुवम् ॥ ४३ ॥ अत्यर्कमत्यग्निः च ते तेजो द्योमि च तारकम् ॥ देदीप्यमानं भविता ग्रहाणां प्रवरो भव ॥ ४४ ॥ अभि च त्वां करिष्यंति
 यात्रां नार्यो नरोऽपि वा ॥ तेषां त्वदृष्टिपातेन सर्वकाय प्रणस्यति ॥ ४५ ॥ तवोदये भविष्यंति विवाहादीनि सुव्रत ॥ सर्वाणि धर्मकार्याणि फल-
 वंति नृणांभिह ॥ ४६ ॥ सर्वाश्च तिथयो नन्दास्तव संयोगतश्शुभाः ॥ तव भक्ताभविष्यंति बहुशुक्रा बहुप्रजाः ॥ ४७ ॥ त्वयेदं स्थापितं लिंगं शुक्रेश-
 मिति संज्ञितम् ॥ येऽर्चयिष्यंति मनुजास्तेषां सिद्धिर्भविष्यति ॥ ४८ ॥ आवर्षं प्रतिघृतां ये नक्तव्रतपरायणाः ॥ त्वद्दिने शुक्रकूपे ये कृतसर्वोदक-
 क्रियाः ॥ ४९ ॥ शुक्रेशमर्चयिष्यंति शृणु तेषां तु यत्फलम् ॥ अवध्यशुक्रास्ते मर्त्याः पुत्रवंतोऽतिरेतसः ॥ ५० ॥ पुंस्त्वसौभाग्यसंपन्ना भविष्यंति न
 संशयः ॥ व्यपेतविद्यास्ते सर्वे जनास्स्युः सुखभागिनः ॥ ५१ ॥ इति दत्त्वा वरान्देवस्तत्र लिंगे लयं ययौ ॥ भार्गवोऽपि निजं धाम प्राप संतुष्टमानसः ॥
 ॥ ५२ ॥ इति ते कथितं व्यास यथा प्राप्ता तपोबलात् ॥ मृत्युंजयाभिधा विद्या किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ॥ ५३ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां
 रुद्रसंहितायां पञ्चमे युद्धखण्डे मृतसंजीविनीविद्याप्राप्तिवर्णने नाम पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५० ॥ व्यास उवाच ॥ सनत्कुमार सर्वज्ञ श्राविता
 सुकथाद्भुता ॥ भवतानुग्रहात्प्रीत्या शंभ्वनुग्रहनिर्भरा ॥ १ ॥ इदानीं श्रोतुमिच्छामि चरितं शशिमौलिनः ॥ गाणपत्यं ददौ प्रीत्या यथा बाणासुराय वै ॥ २ ॥
 ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ शृणु व्यासादरात्तां वै कथां शंभोः परात्मनः ॥ गाणपत्यं यथा प्रीत्या ददौ बाणासुराय हि ॥ ३ ॥ अत्रैव सुचरित्रं च शंकरस्य
 महाप्रभोः ॥ कृष्णेन समरोऽप्यत्र शंभोर्बाणानुगृह्यतः ॥ ४ ॥ अत्रानुरूपं शृणु मे शिवलीलान्वितं परम् ॥ इतिहासं महापुण्यं मनःश्रोत्रसुखावहम् ॥ ५ ॥
 ब्रह्मपुत्रो मरीचिर्यो मुनिरासीन्महामतिः ॥ मानसस्सर्वपुत्रेषु ज्येष्ठः श्रेष्ठः प्रजापतिः ॥ ६ ॥ तस्य पुत्रो महात्मासीत्कश्यपो मुनिसत्तमः ॥ सृष्टिप्रवृद्धकोऽ

शि० पु०
॥ २२९ ॥

त्यंतं पितुर्भक्तो विधेरपि॥७॥तस्य त्रयोदशमिता दक्षकन्यास्सुशीलिकाः॥कश्यपस्य मुनेर्ज्यास पत्न्याश्चासन्पतिव्रताः॥८॥ तत्र ज्येष्ठा दितिश्चासी
हैत्यास्तत्तनयास्मृताः ॥ अन्यासां च सुता जाना वाद्यास्सचराचराः॥९॥ज्येष्ठायाः प्रथमौ पुत्रौ दितेश्चास्तां महाबलौ ॥हिरण्यकशिपुर्ज्येष्ठो हि
रण्यक्षोऽनुजस्ततः॥१०॥हिरण्यकशिपोः पुत्राश्चत्वारो दैत्यसत्तमाः॥द्वादानुद्वादसंद्वादप्रद्वादश्चेत्यनुक्रमात्॥११॥प्रद्वादस्तत्र हि महान्विष्णुभक्तोजि
तेन्द्रियः ॥ यं नाशितुं न शक्तास्तेऽभवन्देत्याश्च वंऽपि ह॥१२॥ विरोचनः सुतस्तस्य महादातृवरोऽभवत् ॥ शक्राय स्वशिरो योऽदाद्याचमानाय
विप्रतः॥१३॥तस्य पुत्रो बलिश्चासीन्महादानीं शिर्वाप्रियः॥येन वामनरूपाय हरयेऽदायि मेदिनी॥१४॥तस्यौरसः सुतो बाणश्शिवभक्तो बभूव ह॥
मान्यो वदान्यो धीमांश्च सत्यसंधस्सहस्रदः ॥ १५ ॥ शोणिताख्ये पुरे स्थित्वा स राज्यमकरोत्पुरा ॥ त्रैलोक्यं च बलाजित्वा तन्नाथानसुरे
श्वरः ॥ १६ ॥ ॥ तस्य बाणासुरस्येव शिवभक्तस्य चामराः ॥ शंकरस्य प्रसादेन किकरा इव तेऽभवन् ॥ १७ ॥ तस्य राज्येऽमगन्निहन्वा नाभव
न्दुःखिताः प्रजाः ॥ सापत्न्यादुखितास्ते हि परधर्मप्रवर्तिनः ॥ १८ ॥ सहस्रबाहुबाधेन स कदाचिन्महासुरः ॥ तांडवेन हि नृत्येनातोषयत्तं
महेश्वरम् ॥१९॥ तेन नृत्येन संतुष्टस्सुप्रसन्नो बभूव ह ॥ ददर्श कृपया दृष्ट्वा शंकरो भक्तवत्सलः॥२०॥ भगवान्सर्वलोकेशश्शरण्यो भक्तकामदः ॥
वरेणच्छंदयामास चालेयं तं महासुम् ॥ २१ ॥ शंकर उवाच ॥ बालेयः स महादैत्यो बाणो भक्तवरस्सुधीः ॥ प्रणम्य शंकरं भक्त्या तुनाव पर
मेश्वरम् ॥ २२ ॥ बाणासुर उवाच ॥ देवदेव महादेव शरणागतवत्सल ॥ संतुष्टोऽसि महेशानं ममोपरि विभो यदि ॥ २३ ॥ मद्रक्षको भव
सदा मधुपस्थः पुराधिपः ॥सर्वथा प्रीतिकृन्मे हि ससुतस्सगणः प्रभो ॥ २४ ॥ सनत्कुमार उवाच॥बलिपुत्रस्स वै बाणो मोहितश्शिवमात्मया ॥
मुक्तिप्रदं महेशानं दुगराध्यमपि ध्रुवम् ॥ २५॥स भक्तवत्सलः शंभुर्दत्त्वा तस्मै वर्गश्चतान् ॥ तत्रोवास तथा प्रीत्या सगणसस्सुतः प्रभुः॥२६॥ स
कदाचिद्बाणपुरे चके देवासुरैस्सह॥नदीतीरे हरः क्रीडां रम्ये शोणितकाह्वये॥२७॥ननृतुर्जहसुश्चापि गंधर्वाप्सरसस्तथा ॥ जेयुः प्रणयुर्भुनय आनन्दु
स्तुष्टुबुधश्च तम्॥२८॥ववल्गुः प्रमथास्सर्वे ऋषयो जुहुवुस्तथा॥आययुःसिद्धसंघाश्च ददृशुश्शांकरौ रतिम्॥२९॥कुतर्किका विनेशुश्च म्लेक्षाश्च गरिपंथि
नः॥मातरोऽभिमुखास्तश्चुर्विनेशुश्च विभीषिकाः॥३०॥रुद्रसद्भावभक्तानां भवदोषाश्च विस्तृताः॥तस्मिन्दृष्टे प्रजास्सर्वाः सुप्रीतिं परमां ययुः॥३१॥
ववल्गुर्भुनयस्सिद्धाः स्त्रीणां दृष्ट्वा विचेष्टितम्॥पुपुषुश्चापि ऋतवस्स्वप्रभावं तु तत्र च ॥३२॥ ववुर्वाताश्च मृदवः पुष्पकेसरधूसराः ॥ चुकृजुः पक्षि

१ दृगाधः

अ० सं० २
यु० सं० ५
अ० ५१

271

॥ २२९ ॥

संघाश्च शाखिनां मधुलम्पटाः ॥३३॥ पुष्पभारावनद्धानां रारट्येरंश्च कोकिलाः ॥ मधुरं कामजननं वनेषूपवनेषु च ॥ ३४ ॥ ततः क्रीडा
 विहारे तु मत्तो बालेन्दुशेखरः ॥ अनिर्जितेन कामेन दृष्टः प्रोवाच नन्दिनम् ॥ ३५ ॥ ॥ चन्द्रशेखर उवाच ॥ वामामानय गौरीं त्वं कैलासात्कृ
 तमंडनाम् ॥ शीघ्रमस्माद्वनाद्गत्वा ह्युक्त्वा कृष्णामिहानय ॥ ३६ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ स तथेति प्रतिज्ञाय गत्वा तत्राह पार्वतीम् ॥ सुप्र
 णम्य रहो दूतश्शंकरस्य कृतांजलिः ॥ ३७ ॥ ॥ नंदीश्वर उवाच ॥ द्रष्टुमिच्छति देवि त्वां देवदेवो महेश्वरः ॥ स्ववल्लभा रूपकृतां मयोक्तं तन्नि
 देशतः ॥ ३८ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ ततस्तद्वचनाद्वीरी मंडनं कर्तुमादरात् ॥ उद्यताभून्मुनिश्रेष्ठ पतिव्रतपरायणा ॥ ३९ ॥ आगच्छामि
 प्रभुं गच्छ वद तं त्वं ममाज्ञया ॥ आजगाम ततो नंदी रुद्रासन्नं मनोगतिः ॥ ४० ॥ पुनराह ततो रुद्रो नन्दिनं परविभ्रमः ॥ पुनर्गच्छ ततस्तात
 क्षिप्रमानय पार्वतीम् ॥ ४१ ॥ वाढमुक्त्वा स तां गत्वा गौरीमाह सुलोचनाम् ॥ द्रष्टुमिच्छति ते भर्ता कृतवेषां मनोरमाम् ॥ ४२ ॥ शङ्करो बहुधा
 देवि विहर्तुं संप्रतीक्षते ॥ एवं पतौ सुकामार्ते गम्यतां गिरिनंदिनि ॥ ४३ ॥ अप्सरोभिस्समग्राभिरन्योन्यमभिमंत्रितम् ॥ लब्धभावो यथा सद्यः
 पार्वत्या दर्शनोत्सुकः ॥ ४४ ॥ अयं पिनाकी कामारिः वृणुयाद्यां नितंविनीम् ॥ सर्वासां दिव्यनारीणां राज्ञी भवति वै ध्रुवम् ॥ ४५ ॥ वीक्षणं गौरि
 रूपेण क्रीडयेन्मन्मथैर्गणैः ॥ कामोऽयं हंति कामारिमूचुरन्योन्यमादृताः ॥ ४६ ॥ स्पष्टं शक्नोति या काचिद्वते दाक्षायणीं स्त्रियम् ॥ सागच्छे
 तत्र निश्शंकं मोहयेत्पार्वतीपतिम् ॥ ४७ ॥ कृष्णमंडनया तत्र शंकरं स्पृष्टुमुत्सहे ॥ अहं गौरीसुरूपेण चित्रलेखा वचोऽब्रवीत् ॥ ४८ ॥ ॥
 चित्रलेखोवाच ॥ यदधान्मोहिनीरूपं केशवो मोहनेच्छया ॥ पुरा तद्वैष्णवं योगमाश्रित्य परमार्थतः ॥ ४९ ॥ उर्वश्याश्च ततो
 दृष्ट्वा रूपस्य परिवर्तनम् ॥ कालीरूपं घृणाची तु विश्वाची चांडिकं वपुः ॥ ५० ॥ सावित्रिरूपं रंभा च गायत्रं मेनका तथा ॥ स
 हजन्या जयारूपं वैजयं पुंजकस्थली ॥ ५१ ॥ मातृणामप्यनुक्तानामनुक्ताश्चाप्सरोवराः ॥ यत्नाद्रूपाणि ताश्चकुस्स्वविद्यासंयुता अनु ॥
 ॥ ५२ ॥ ततस्तासां तु रूपाणि दृष्ट्वा कुंभाडनंदिनी ॥ वैष्णवादात्मयोगाच्च विज्ञातार्था व्यडंबयत् ॥ ५३ ॥ ऊषा बाणासुरसुता दिव्ययो
 गविशारदा ॥ चकार रूपं पार्वत्या दिव्यमत्यद्भुतं शुभम् ॥ ५४ ॥ महारक्ताब्जसंकाशं चरणं चोक्तमप्रभम् ॥ दिव्यलक्षणसंयुक्तं मनो
 ऽभीष्टार्थदायकम् ॥ ५५ ॥ तस्या रमणसंकल्प विज्ञाय गिरिजा ततः ॥ उवाच सर्वविज्ञाना सर्गान्तर्यामिनी शिवा ॥ ५६ ॥ गिरिजो

शि० ५०
॥ २३० ॥

वाच ॥ यतो मम स्वरूपं वै धृतमृषे सखि त्वया ॥ सकामत्वेन समये संप्राप्ते सति मानिनि ॥ ५७ ॥ अस्मिस्तु कार्तिके मासि
ऋतुधर्मास्तु माधवे ॥ द्वादश्यां शुक्लपक्षे तु यस्तु घोरे निशागमे ॥ ५८ ॥ कृतोपवासां त्वां भोक्ता सुप्तामंतः पुरे नरः ॥ स ते भर्ता कृतो देवैस्तेन
साद्धं रमिष्यसि ॥ ५९ ॥ आबाल्याद्विष्णुभक्तासि यतोऽनिशमंतद्रिता ॥ एवमस्त्विति सा प्राह मनसा लज्जितानना ॥ ६० ॥ अथ सा पार्वती देवी
कृतकौतुकमंडना ॥ रुद्रसंनिधिमागत्य चिक्रीडे तेन शंभुना ॥ ६१ ॥ ततो रतांते भयवान् रुद्रश्चादशनं ययौ ॥ सदारः सगणश्चापि सहितो देवैर्
मुने ॥ ६२ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां पंचमे युद्धखण्डे उषाचरित्रवर्णनं शिवशिवाविवाहवर्णनं नामैकपंचाशत्तमोऽध्यायः
॥ ५१ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ शृणुष्वान्यच्चरित्रं च शिवस्य परमात्मनः ॥ भक्तवात्सल्यसंगर्भि परमानन्ददायकम् ॥ १ ॥ पुरा बाणासुरो नाम
दैवदोषाच्च गर्वितः कृत्वा तांडवनृत्यं च तोषयामास शंकरम् ॥ २ ॥ ज्ञात्वा संतुष्टमनसं पार्वतीवल्लभं शिवम् ॥ उवाच चासुरो बाणो नतस्कन्धः
कृतांजलिः ॥ ३ ॥ बाण उवाच ॥ देवदेव महादेव सर्वदेवशिरोमणे ॥ त्वत्प्रसादाद्बली चाहं शृणु मे परमं वचः ॥ ४ ॥ दोस्सहस्रं त्वया दत्तं परं
भाराय मेऽभवत् ॥ त्रिलोक्यां प्रतियोद्धारं न लभे त्वदृते समम् ॥ ५ ॥ हे देव किमनेनापि सहस्रेण करोम्यहम् ॥ बाहूनां गिरितुल्यानां विना
युद्धं वृषध्वज ॥ ६ ॥ कडूत्या निभृतैर्दोर्भिर्युत्सुर्दिग्गजानहम् ॥ पुराण्याचूर्णयन्नद्रीन्भीतास्तेऽपि प्रदुद्रुवुः ॥ ७ ॥ मया यमः कृतो योद्धा वह्निश्च
कृतको महान् ॥ वरुणश्चापि गोपालो गवांपालयिता तथा ॥ ८ ॥ नचाध्यक्षः कुबेरस्तु सैरन्ध्री चापि निर्ऋतिः ॥ जितश्चाखंडलो लोके कदापि
सदा कृतः ॥ ९ ॥ युद्धस्यागमनं ब्रूहि यत्रैते बाहवो मम ॥ शत्रुहस्तप्रयुक्तैश्च शस्त्रास्त्रैर्जरीकृताः ॥ १० ॥ पतंतु शत्रुहस्ताद्वा पातयन्तु सहस्रधा ॥ एत
न्मनोरथं मे हि पूर्णं कुरु महेश्वर ॥ ११ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ तच्छ्रुत्वा कुपितो रुद्रस्त्वदृहासं महाद्रुतम् ॥ कृत्वाऽब्रवीन्महामन्युर्भक्त
वाधाऽपहारकः ॥ १२ ॥ रुद्र उवाच ॥ धिग्धिक् त्वं सर्वतो गर्विन्सर्वदैत्यकुलाधम ॥ बलिपुत्रस्य भक्तस्य नोचितं वच ईदृशम् ॥ १३ ॥
दर्पस्यास्य प्रशमनं लप्स्यसे चाशु दारुणम् ॥ महायुद्धमकस्माद्वै बलिना मत्समेन हि ॥ १४ ॥ तत्र ते गिरिसंकाशा बाहवोऽनलकाष्ठवत् ॥ छिन्ना
भूमौ पतिष्यन्ति शस्त्रास्त्रैः कदलीकृताः ॥ १५ ॥ यदेष मानुषशिरो मयूरसहितो ध्वजः ॥ विद्यते तव दुष्टात्मंस्तस्य स्यात्पतनं यदा ॥ १६ ॥
स्थापितस्यायुधागारे विना वातकृतं भयम् ॥ तदा युद्धं महाघोरं संप्राप्तमिति चेतसि ॥ १७ ॥ निधाय घोरं संग्रामं गच्छेथाः सर्वसैन्यवान् ॥

रुद्र सं० २
यु० ख० ५
अ० ५२

270

॥ २३० ॥

सांप्रतं गच्छ तद्वेश्म यतस्तद्विद्यते शिवः ॥ १८ ॥ तथा तान्स्वमहोत्पातांस्तत्र द्रष्टासि दुर्मते ॥ इत्युक्त्वा विररामाथ गर्वद्वक्तवत्सलः ॥ १९ ॥
 सनत्कुमार उवाच ॥ तच्छ्रुत्वा रुद्रमभ्यर्च्य दिव्यैरंजलिकुड्मलैः ॥ प्रणम्य च महादेवं बाणश्च स्वगृहं गतः ॥ २० ॥ कुंभाण्डाय यथावृत्तं पृष्टः प्रो
 वाच हर्षितः ॥ पर्यैक्षिष्टासुरो बाणस्तं योगं ह्युत्सुकस्सदा ॥ २१ ॥ अथ दैवात्कदाचित्स स्वयं भग्नं ध्वजं च तम् ॥ दृष्ट्वा तत्रासुरो बाणो हृष्टो युद्धाय
 निर्ययौ ॥ २२ ॥ स स्वसैन्यं समाहूय संयुक्तः साष्टभिर्गणैः ॥ इष्टिं सांग्रामिकां कृत्वा दृष्ट्वा सांग्रामिकं मधु ॥ २३ ॥ ककुभां मंगलं सव संप्रेक्ष्य
 प्रस्थितोऽभवत् ॥ महोत्साहो महावीरो बलिपुत्रो महारथः ॥ २४ ॥ इति हत्कमले कृत्वा कः कस्मादागमिष्यति ॥ योद्धा रणप्रियो यस्तु नानाशस्त्रास्त्र
 पाणः ॥ २५ ॥ यस्तु बाहुसहस्रं मे छिनत्त्वनलकाष्ठवत् ॥ तथा शस्त्रैर्महातीक्ष्णैश्छिनन्नि शतशस्त्रिवह ॥ २६ ॥ एतस्मिन्नंतरे कालः संप्राप्तश्च
 करेण हि ॥ यत्र सा बाणदुहिता सुजाता कृतमंगला ॥ २७ ॥ माधवं माधवे मासि पूजयित्वा महानिशि ॥ सुप्ता चांतःपुरे गुप्ते स्त्रीभावमुपलंभिता
 ॥ २८ ॥ गौर्या संप्रेषितेनापि व्याकृष्टा दिव्यमायया ॥ कृणात्मजात्मजेनाथ रुदंती साह्यनाथवत् ॥ २९ ॥ स चापि तां बलाद्बुक्त्वा पार्वत्याः स
 खिभिः पुनः ॥ नीतस्तु दिव्ययोगेन द्वारकां निमिषांतरात् ॥ ३० ॥ मृदिता सा तदोत्थाय रुदंती विविधा गिरः ॥ सखीभ्यः कथयित्वा तु देह
 त्यागे कृतक्षणा ॥ ३१ ॥ सख्या कृतात्मनो दोषं सा व्यास स्मारिता पुनः ॥ सर्वं तत्पूर्ववृत्तांतं ततो दृष्ट्वा च साभवत् ॥ ३२ ॥ अब्रवीच्चित्रलेखा च ततो
 मधुरया गिरा ॥ ऊषा बाणस्य तनया कुंभांडतनयां मुने ॥ ३३ ॥ ऊषोवाच ॥ सखि यद्येष मे भर्ता पार्वत्या विहितः पुरा ॥ केनोपायेन ते गुप्तः
 प्राप्यते विधिवन्मया ॥ ३४ ॥ कस्मिन्कुले स वा जातो मम येन हतं मनः ॥ इत्यूषावचनं श्रुता सखी प्रोवाच तां तदा ॥ ३५ ॥
 चित्रलेखोवाच ॥ त्वया स्वप्ने च यो दृष्टः पुरुषो देवि तं कथम् ॥ अहं समानयिष्यामि न विज्ञातस्तु यो मम ॥ ३६ ॥ दैत्यकन्या तदुक्ते
 तु रागांधा मरणोत्सुका ॥ रक्षिता च तया सख्या प्रथमे दिवसे ततः ॥ ३७ ॥ पुनः प्रोवाच सोषां वै चित्रलेखा महामतिः ॥ कुंभांडस्य
 सुता बाणतनयां मुनिसत्तम ॥ ३८ ॥ चित्रलेखोवाच ॥ व्यसनं तेऽपकर्षामि त्रिलोक्यां यदि भाष्यते ॥ समानेष्ट्ये नरं यस्ते मनोहर्ता
 तमादिश ॥ ३९ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इत्युक्त्वा वस्त्रपुटके देवान्दैत्यांश्च दानवान् ॥ गन्धर्वसिद्धनागांश्च यक्षादींश्च तथालिखत् ॥ ४० ॥ तथा
 नरांस्तेषु वृष्णीञ्जूरमानकदुंदुभिम् ॥ व्यलिखद्रामकृष्णौ च प्रद्युम्नं नरसत्तमम् ॥ ४१ ॥ अनिरुद्धं विलिखितं प्राद्युम्नि वीक्ष्य लज्जिता ॥ आसीदवा

शि० पु०
॥ २३१ ॥

इमुखी चोषा हृदये हर्षपूरिता ॥ ४२ ॥ ऊषा प्रोवाच चोरोऽसौ मया प्राप्तस्तु यो निशि ॥ पुरुषः सखि येनाशु चेतोरत्र हृतं मम ॥ ४३ ॥
यस्य संस्पर्शनादेवं मोहिताहं तथाभवम् ॥ तमहं ज्ञातुमिच्छामि वद सर्वं च भामिनि ॥ ४४ ॥ कस्यायमन्वये जातो नाम किं चास्य विद्य
ने ॥ इत्युक्ता साब्रवीन्नाम योगिनी तस्य चान्वयम् ॥ ४५ ॥ सर्वमाकर्ण्य सा तस्य कुलादि मुनिसत्तम ॥ उत्सुका बाणतनया बभाषे सा तु
कामिनी ॥ ४६ ॥ ऊषोवाच ॥ उपायं रचय प्रीत्या तत्प्राम्यै सखि तत्क्षणात् ॥ येनोपायेन तं कांतं लभेयं प्राणवल्लभम् ॥ ४७ ॥ यं विनाहं
क्षणं नैकं सखि जीवितुमुत्सहे ॥ तमानयेह सद्यत्नात्सुखिनीं कुरु मां सखि ॥ ४८ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इत्युक्ता सा तया बाणात्मजया
मंत्रिकन्यका ॥ विस्मिताभून्मुनिश्रेष्ठ सुविचारपराऽभवत् ॥ ४९ ॥ ततस्सखीं समाभाष्य चित्रलेखा मनोजवा ॥ बुद्ध्वा तं कृष्णपौत्रं सा द्वारकां
गंतुमुद्यता ॥ ५० ॥ ज्येष्ठकृष्णचतुर्दश्यां तृतीये तु गतेऽहनि ॥ आप्रभातान्मुहूर्ते तु संप्राप्ता द्वारकां पुरीम् ॥ ५१ ॥ एकेन क्षणमात्रेण नभसा दिव्ययो
गिनी ॥ ततश्चांतःपुरोद्याने प्राद्युभिर्ददृशे तया ॥ ५२ ॥ क्रीडन्नारीजनैस्साङ्गं प्रापिबन्माधवीमधु ॥ सर्वांगसुन्दरश्यामः सुस्मितो नवयौवनः ॥ ५३ ॥ ततः
खड्गां समारूढमंधकारपटेन सा ॥ आच्छादयित्वा योगेन तामसेन च माधवम् ॥ ५४ ॥ ततस्सा मूर्ध्नि तां खड्गां गृहीत्वा निमिषांतरात् ॥ संप्राप्ता शो
णितपुरं यत्र सा बाणनंदिनी ॥ ५५ ॥ कामार्ता विविधान्भावाश्चकारोन्मत्तमानसा ॥ आनीतमथ तं दृष्ट्वा तदा भीता च साभवत् ॥ ५६ ॥
अंतःपुरे सुगुप्ते च नवे तस्मिन्समागमे ॥ यावत्क्रीडितुमारब्धं तावज्ज्ञातं च तत्क्षणात् ॥ ५७ ॥ अंतःपुरद्वारगतैर्वैत्रजर्जरपाणिभिः ॥ इंगितैरनुमा
नैश्च कन्यादौःशील्यमाचरन् ॥ ५८ ॥ स चापि दृष्टस्तैस्तत्र नरो दिव्यवपुर्धरः ॥ तरुणो दर्शनीयस्तु साहसी समरप्रियः ॥ ५९ ॥ तं दृष्ट्वा
सर्वमाचख्युर्बाणाय बलिमूनवे ॥ पुरुषास्ते महावीराः कन्यान्तःपुररक्षकाः ॥ ६० ॥ द्वारपाला ऊचुः ॥ देव कश्चिन्न जानीते गुप्तश्चांतःपुरे बला
त् ॥ शक्रस्तु तव कन्यां वै स्वयंग्राहादधर्षयत् ॥ ६१ ॥ दानवेन्द्र महाबाहो पश्यपश्यैनमत्र च ॥ यद्युक्तं स्यात्तत्कुरुष्व न दुष्टा वयमित्युत
॥ ६२ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ तेषां तद्वचनं श्रुत्वा दानवेन्द्रो महाबलः ॥ विस्मितोऽभून्मुनिश्रेष्ठ कन्यायाः श्रुतदूषणः ॥ ६३ ॥ इति श्रीशिवम
हापुगणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां पंचमे युद्धखण्डे ऊषाचरित्रवर्णनं नाम द्विपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ६२ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ अथ बाणासुरः क्रुद्ध
स्तत्र गत्वा ददर्श तम् ॥ दिव्यलीलात्तवपुषं प्रथमे वयसि स्थितम् ॥ १ ॥ तं दृष्ट्वा विस्मितं वाक्यं किं कारणमथाब्रवीत् ॥ बाणः क्रोधपरीता

रुद्र सं० २
यु० खं० ५
अ० ५३

269

॥ २३१ ॥

त्मा युधि शौंडो हसन्निव ॥२॥ अहो मनुष्यो रूपाद्वत्साहसी धैर्यवानिति ॥ कोऽयमागतकालश्च दुष्टभाग्यो विमृष्टधीः ॥ ३ ॥ येन मे कुलचा
 रित्रं दूषितं दुहिता हिता ॥ तं मारयध्वं कुपिताः शीघ्रं शस्त्रैस्सुदारुणैः ॥४॥ दुराचारं च तं बद्धा घोरे कागृहे ततः ॥ रक्षध्वं विकटे वीर बहुका
 लं विशेषतः ॥ ५ ॥ न जाने कोऽयमभयः को वा घोरपराक्रमः ॥ विचार्येति महाबुद्धिस्संदिग्धोऽभूच्छरासुरः ॥६॥ ततो दैत्येन सैन्यं तु दशसाहस्रकं
 शनैः ॥ वधाय तस्य वीरस्य व्यादिष्टं पापबुद्धिना ॥ जानदादिघास्तु ते वीराः सर्वतोऽन्तः पुरं द्रुतम् ॥ छादयामासुरत्युग्राश्छिधि भिदीति वादिनः
 ॥८॥ शत्रुसैन्यं ततो दृष्ट्वा गर्जमानः स यादवः ॥ अंतःपुरं द्वारगतं परिघं गृह्य चातुलम् ॥ ९ ॥ निष्क्रान्तो भवनात्तस्माद्ब्रह्मस्त इवांतकः ॥ तेन
 तान्त्रिककरान् हत्वा पुनश्चांतः पुरं ययौ ॥ १० ॥ एवं दशसहस्राणि सैन्यानि धुनिसत्तम ॥ जघान रोषरक्ताक्षो वद्धितश्शिवतेजसा ॥ ११ ॥
 लक्षे हतेऽथ योधानां ततो बाणासुरो रुषा ॥ कुंभांडं स गृहीत्वा तु युद्धे शौंडं समाह्वयत् ॥१२॥ अनिरुद्धं महाबुद्धिं द्रुतयुद्धे महाहवे ॥ प्रायुष्मि
 रक्षितं शैवतेजसा प्रज्वलत्तनुम् ॥१३॥ ततो दशसहस्राणि तुरंगाणां रथोत्तमान् ॥ युद्धप्राप्तेन खड्गेन दैत्येन्द्रस्य जघान सः ॥ १४ ॥ तद्वधाय
 ततश्शक्तिं कालवैश्वानरोपमाम् ॥ अनिरुद्धो गृहीत्वा तां तथा तं निजघान हि ॥१५॥ रथो रथे ततो बाणस्तेन शक्त्या हतो दृढम् ॥ स साश्वस्तत्क्षणं
 वीरस्तत्रैवांतरधीयत ॥ १६ ॥ तस्मिन्स्त्वदर्शनं प्राप्ते प्रायुष्मिरपगजितम् ॥ आलोक्य ककुभस्सर्वास्तस्थौ गिरिरिवाचलः ॥ १७ ॥ अदृश्यमानस्तु
 तदा कूटयोधस्स दानवः ॥ नानाशस्त्रसहस्रैस्तं जघान हि पुनःपुनः ॥१८॥ छद्मना नागपाशैस्तं बबंध स महाबलः ॥ बलिपुत्रो महावीरश्शिवभक्त
 शशरासुरः ॥१९॥ तं बद्धा पंजरांतस्थं कृत्वा युद्धादुपारमत् ॥ उवाच बाणः संकुद्धस्सुतपुत्रं महाबलम् ॥ २० ॥ बाणासुर उवाच ॥ सुतपुत्र शि
 र्छिधि पुरुषस्यास्य वै लघु ॥ येन मे दूषितं पूतं बलाद्दुष्टेन सत्फलम् ॥ २१ ॥ छित्वा तु सर्वगात्राणि राक्षसेभ्यः प्रयच्छ भोः ॥ अथास्य रक्त
 मांसानि कव्यादा अपि भुंजताम् ॥२२॥ अगाधे तृणसंकीर्णे कूपे पातकिनं जहि ॥ किं बहूक्त्या सूनपुत्र मारणीयो हि सर्वथा ॥२३॥ सनत्कुमार
 उवाच ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा धर्मबुद्धिर्निशाचरः ॥ कुंभांडस्त्वब्रवीद्वाक्यं बाणं सन्मंत्रिसत्तमम् ॥२४॥ कुंभांड उवाच ॥ नैतत्कर्तुं समुचितं कर्म
 देव विचार्यताम् ॥ अस्मिन् हते हतो ह्यात्मा भवेदिति मतिर्मम ॥ २५ ॥ अयं तु दृश्यते देव तुल्यो विष्णोः पराक्रमैः ॥ वर्धितश्चन्द्रवृडस्य त्वद्दु
 ष्टस्य सुतेजसा ॥ २६ ॥ अथ चन्द्रललाटस्य साहसेन समत्स्वयम् ॥ इमामवस्थां प्राप्तोऽसि पौरुषे संव्यवस्थितः ॥ २७ ॥ अयं शिवप्रसादाद्दे
 वकृष्णपौत्रो महाबलः ॥ अस्मांस्तृणोपमान् वेत्ति दष्टोऽपि भुजगैर्बलात् ॥ २८ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ एतद्वाक्यं तु बाणाय कथयित्वा स दानवः ॥

शि० पु०
॥ २३२ ॥

अनिरुद्धमुवाचेदं राजनीतिविदुत्तमः ॥ २९ ॥ कुंभांड उवाच ॥ कोऽसि कस्यासि रे वीर सत्यं वद ममाग्रतः ॥ केन वा त्वमिहानीतो
दुर्गचार नराधम ॥ ३० ॥ दैत्येन्द्रं स्तुहि वीरं त्वं नमस्कुरु कृतांजलिः ॥ जितोऽस्मीति वचो दीनं कथयित्वा पुनः पुनः ॥ ३१ ॥
एवं कृते तु मोक्षस्स्यादन्यथा बंधनादि च ॥ तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य प्रतिवाक्यमुवाच सः ॥ ३२ ॥ अनिरुद्ध उवाच ॥ रे रे दैत्याऽधमसखे क
पिंडोपजीवक ॥ निशाचर दुर्गचार शत्रुधर्म न वेत्सि भोः ॥ ३३ ॥ दैन्यं पलायनं चाथ शूरस्य मरणाधिकम् ॥ विरुद्धं चोपशल्यं च भवेदिति मति
र्मम ॥ ३४ ॥ क्षत्रियस्य रणे श्रेयो मरणं सन्मुखो सदा ॥ न वीरमानिनो भूमौ दीनस्येव कृतांजलिः ॥ ३५ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इत्यादिवीर
वाक्यानि बहूनि स जगाद तम् ॥ तदाकर्ण्य स बाणोऽसौ विस्मितोऽभृच्छुकोप च ॥ ३६ ॥ तदोवाच नभोवाणी बाणस्याश्वासनाय हि ॥ शृण्वतां
सर्ववीराणामनिरुद्धस्य मंत्रिणः ॥ ३७ ॥ ॥ व्योमवाण्युवाच ॥ भो भो बाण महावीर न क्रोधं कर्तुमर्हसि ॥ बलिपुत्रोऽसि सुमते शिवभक्त
विचार्यताम् ॥ ३८ ॥ शिवस्सर्वेश्वरस्साक्षी कर्मणां परमेश्वरः ॥ तदाधीनमिदं सर्वं जगद्वै सचराचरम् ॥ ३९ ॥ स एव कर्ता भर्ता च संहर्ता जगतां
सदा ॥ रजस्सत्त्वतमोधारी विधिविष्णुहरात्मकः ॥ ४० ॥ सर्वस्यांतर्गतः स्वामी प्रेरकस्सर्वतः परः ॥ निर्विकार्यव्ययो नित्यो मायाधीशोऽपि
निर्गुणः ॥ ४१ ॥ तस्येच्छयाऽबलो ज्ञेयो बली बलिवरान्मज ॥ इति विज्ञाय मनसि स्वस्थो भव महामते ॥ ४२ ॥ गर्वापहारी भगवान्नानाली
लाविशारदः ॥ नाशयिष्यति ते गर्वमिदानीं भक्तवत्सलः ॥ ४३ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इत्याभाष्य नभोवाणी विरराम महामुने ॥ बाणा
सुरस्तद्वचनादनिरुद्धं न जप्तिवान् ॥ ४४ ॥ किंतु स्वान्तःपुरं गत्वा पपो पानमनुत्तमम् ॥ मद्राक्यं च विसस्मार विजहार विरुद्धधीः ॥ ४५ ॥
ततोऽनिरुद्धो बद्धस्तु नागभोगैर्विषोल्बणैः ॥ प्रिययाऽतृप्तचेतास्तु दुर्गां सस्मार तन्क्षणात् ॥ ४६ ॥ ॥ अनिरुद्ध उवाच ॥ शरण्ये देवि बद्धोऽस्मि
दह्यमानस्तु पन्नगैः ॥ आगच्छ मे कुरु त्राणं यशोदे चंडरोषिणि ॥ ४७ ॥ शिवभक्ते महादेवि सृष्टिस्थित्यंतकारिणी ॥ त्वां विना रक्षको नान्य
स्तस्माद्रक्ष शिवे हि माम् ॥ ४८ ॥ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ तेनेत्थं तोषिता तत्र काली भित्रांजनप्रभा ॥ ज्येष्ठकृष्णचतुर्दश्यां संप्राप्तासीन्महानिशि
॥ ४९ ॥ गुरुभिर्मुष्टिनिर्घातैर्दास्यामास पंजरम् ॥ शरांस्तान्भस्मसात्कृत्वा सर्परूपान् भयानकान् ॥ ५० ॥ मोचयित्वानिरुद्धं तु ततश्चांतःपुरं
गतः ॥ प्रवेशयित्वा दुर्गां तु तत्रैवादर्शनं गता ॥ ५१ ॥ इत्थं देव्याः प्रसादात्तु शिवशक्तेर्मुनीश्वर ॥ कृष्णमुक्तो निरुद्धोऽभूत्सुखी चैव ग

रुद्र म० २
यु० खं० ६
अ० ५३

268

॥ २३२ ॥

तव्यथः ॥ ५२ ॥ अथ लब्धजयो भूत्वा निरुद्धश्चिवशक्तिः ॥ प्राद्युम्निर्बोगतनयां प्रियां प्राप्य मुमोद च ॥ ५३ ॥ पूर्ववद्विजहा
 गसौ तया स्वप्रियया सुखी ॥ पीतपानस्सुरक्ताक्षस्स बाणासुतया ततः ॥ ५४ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां पञ्चमे युद्धखंडे
 ऊषाचरित्रे अनिरुद्धोषाविहारवर्णनं नाम त्रिपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५३ ॥ व्यास उवाच ॥ अनिरुद्धे हते पौत्रे कृष्णस्य मुनिसत्तम ॥ कुंभांडसु
 तया कृष्णः किमकार्षीद्धि तद्वद ॥ १ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ ततो गतेऽनिरुद्धे तु तत्स्त्रीणां रोदनस्वनम् ॥ श्रुत्वा च व्यथितः कृष्णो बभूव
 मुनिसत्तम ॥ २ ॥ अपश्यतां चानिरुद्धं तद्वंधूनां हरेस्तथा ॥ चत्वारो वार्षिका मासा व्यतीयुरनुशोचताम् ॥ ३ ॥ नारदात्तदुपाकर्ण्य वार्ता
 बद्धस्य कर्म च ॥ आसन्सुव्यथितास्सर्वे वृष्णयः कृष्णदेवताः ॥ ४ ॥ कृष्णस्तद्वृत्तमखिलं श्रुत्वा युद्धं न चादरात् ॥ जगाम शोणितपुरं ताक्ष्यमा
 हूय तत्क्षणात् ॥ ५ ॥ प्रद्युम्नो युयुधानश्च गतस्सांबोऽथ सारणः ॥ नंदोपनंदभद्राद्या रामकृष्णानुवर्तिनः ॥ ६ ॥ अक्षौहिणीभिर्द्वादशभिस्समेता
 स्सर्वतो दिशम् ॥ रुरुधुर्बाणनगरं समंतात्सात्वतर्षभाः ॥ ७ ॥ भज्यमानपुरोद्यानप्राकाराट्टालगोपुरम् ॥ वीक्ष्यमाणो रुषाविष्टस्तुल्यसैन्यो
 भिनिर्ययौ ॥ ८ ॥ बाणार्थे भगवान् रुद्रस्ससुतः प्रमथैर्वृतः ॥ आरुह्य नन्दिवृषभ युद्धं कर्तुं समाययौ ॥ ९ ॥ आसीत्सुतुमुलं युद्धमद्भुतं
 रोमहर्षणम् ॥ कृष्णादिकानां तैस्तत्र रुद्राद्यैर्बाणरक्षकैः ॥ १० ॥ कृष्णशंकरयोरासीत्प्रद्युम्नगुहयोरपि ॥ कृष्मांडकूपकर्णाभ्यां बलेन सह
 संयुगः ॥ ११ ॥ सांबस्य बाणपुत्रेण बाणेन सह सात्यकेः ॥ नन्दिना गरुडस्यापि परेषां च परैरपि ॥ १२ ॥ ब्रह्मादयस्सुराधीशा मुनयः
 सिद्धचारणाः ॥ गंधर्वाप्सरसो यानैर्विमानैर्द्रष्टुमागमन् ॥ १३ ॥ प्रमथैर्विविधाकारै रेवत्यैः सुदारुणम् ॥ युद्धं बभूव विप्रेन्द्र तेषां च यदुवंशि
 नाम् ॥ १४ ॥ भ्रात्रा रामेण सहितः प्रद्युम्नेन च धीमता ॥ कृष्णश्चकार समरमतुलं प्रमथैस्सह ॥ १५ ॥ तत्राग्निनाऽभवद्युद्धं यमेन वरुणेन
 च ॥ विमुखेन त्रिपादेन ज्वरेण च गुहेन च ॥ १६ ॥ प्रमथैर्विविधाकारैस्तेषामत्यंतदारुणम् ॥ युद्धं बभूव विकटं वृष्णीनां रोमहर्षणम् ॥ १७ ॥
 विभीषिकाभिर्वह्नीभिः कोटरीभिः पदेपदे ॥ निर्लज्जाभिश्च नारीभिः प्रबलाभिरदूरतः ॥ १८ ॥ शंकरानुचराञ्शौरिर्भूतप्रमथगुह्यकान् ॥
 द्रावयामास तीक्ष्णाग्रैः शरैः शार्ङ्गधनुश्च्युतैः ॥ १९ ॥ एवं प्रद्युम्नप्रमुखा वीरा युद्धमहोत्सवाः ॥ चक्रयुद्धं महाघोरं शत्रुसैन्यं विनाशयन् ॥ २० ॥ वि
 शीर्यमाणं स्वबलं दृष्ट्वा रुद्रोऽत्यमर्षणः ॥ क्रोधं चकार सुमहन्ननाद च महोल्बणम् ॥ २१ ॥ तच्छ्रुत्वा शंकरगणा विनेदुर्युयुधश्च ते ॥ मर्दयन्प्रतियोद्धारं
 वर्द्धिताश्शंभुतेजसा ॥ २२ ॥ पृथग्विधानि चायुक्त शार्ङ्गास्त्राणि पिनाकिने ॥ प्रत्यक्षैश्शमयामास शूलपाणिरविस्मितः ॥ २३ ॥ ब्रह्मास्त्रस्य च ब्रह्मास्त्रं

शि० पु०

॥ २३३ ॥

वायव्यस्य च पार्वतम् ॥ आग्नेयस्य च पार्जन्यं नैजं नारायणस्य च ॥ २३॥ कृष्णमेन्य विदुद्राव प्रतिवीरेण निर्जितम् ॥ न तस्थौ समरे व्यास
पूर्णरुद्रसुतेजसा ॥ २४॥ विद्राविते स्वमेन्ये तु श्रीकृष्णश्च परं तपः ॥ स्वं स्वं शीतलस्य हि व्यसृजद्रास्यं सुने ॥ २५॥ विद्राविते कृष्णसैन्ये कृष्ण
भौ ॥ २६॥ वैष्णवोऽथ समाकंदं माहेश्वरवलादतः ॥ अलंकाराय मन्यत्र तुद्राव दत्तं तपः ॥ २७॥ अथ प्रसन्नो भगवान्विष्णुज्वरनुतो हरः ॥
विष्णुशीतज्वरं प्राह शरणागतवत्सलः ॥ २८॥ परा उवाच ॥ शीतज्वर प्रसन्नोऽहं त्वेव मे सज्जगद्रथम् ॥ यो नो स्मरति संचादं तस्य न स्या
ज्ज्वराद्वयम् ॥ २९॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इत्युक्ता रुद्रगन्तव्यं गतो नारायणस्य ॥ तं दृष्ट्वा चरिते कृष्णो विमिन्माय भयान्वितः ॥ ३०॥
स्कन्दः प्रद्युम्नबाणौघैर्घृमानोऽथ कोपितः ॥ जगत् शक्त्या पशुं दैत्यसंघातमरणः ॥ ३१॥ स्कन्दप्राप्तिहतस्तत्र प्रद्युम्नः प्रवलोऽपि हि ॥ अमृ
त्सहस्रं कायानां पीत्वा तोयं महार्णवात् ॥ ३२॥ कुमांडकपृष्ठाभां नानाद्विषं समाहृतः ॥ दुद्राव बलमद्रोऽपि न तस्थेऽपि रणे बली ॥ ३३॥ कृत्वा
बली ॥ वेगेन महतारं वै शृंगाभ्यां निजघात तपः ॥ ३४॥ शृंगघातविशोणयोऽसौ महादेवो विमिन्माय ॥ ३५॥ विदुद्राव रणात्त
र्णं विहाय च जनार्दनम् ॥ ३६॥ एवं ज्ञाते चरित्रं तु भगवान्नेवकीसुतः ॥ उवाच स्कन्दि श्रीरुद्रनेजाऽतिविरिम्भितः ॥ ३७॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥
हे सूत शृणु मद्राक्यं रथं मे वाहय दुतम् ॥ महादेवसमीपस्थो यथा रथां मदितुं वचः ॥ ३८॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इत्युक्तो हर्षिता सूतो
दारुकस्त्वगुणाग्रणीः ॥ द्रुतं ते वाहयामास रथं रुद्रसमीपतः ॥ ३९॥ अथ विज्ञापयामास सूतो धृत्वा कृतांतलिः ॥ श्रीकृष्णं शंकरं भक्त्या
प्रपन्नो भक्तवत्सलम् ॥ ४०॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ देवदेव महादेव शरणागतवत्सल ॥ नमामि त्वाऽनंतशक्तिं सर्वान्मानं परेश्वरम् ॥ ४१॥
विश्वोत्पत्तिस्थाननाशहेतुं सज्जतिमात्रकम् ॥ ब्रह्मलिंगं परं शान्तं केवलं परमेश्वरम् ॥ ४२॥ कालो देव कर्मजीवस्त्वभावो द्रव्यमेव च ॥ अत्र च
प्राण आत्मा च विकारस्तत्तममूहकः ॥ ४३॥ बीजरोहप्रवाहस्तु त्वन्मायैषा जगत्प्रभो ॥ तन्निबंधं प्रपद्येह त्वामहं परमेश्वरम् ॥ ४४॥ नानाभावं
लीलयेव स्वीकृतैर्निर्जगदिकान् ॥ लोकेशो नूनं विभर्षि हंस्युन्मार्गान्स्वभावतः ॥ ४५॥ त्वं हि ब्रह्म परं ज्योतिर्गर्तं ब्रह्मणि वाङ्मये ॥ य पश्यंत्य
मलात्मानं आकाशमिव केवलम् ॥ ४६॥ त्वमेव चाद्यः पुरुषोऽद्वितीयस्तुर्थ आत्मद्वयः ॥ ईशो हेतुरहेतुश्च सविकारः प्रतीयसे ॥ ४७॥ स्वमा

रुद्र सं० २

यु० खं० ९

८० ५६

267

॥ २३३ ॥

यया सर्वगुगप्रसिद्धये भगवन्प्रभो ॥ सर्वान्वितः प्रभिन्नश्च सर्वतस्त्वं महेश्वर ॥ ५० ॥ यथैव मूर्यो पिहितश्छायारूपाणि च प्रभो ॥ स्वच्छा
 यया संचकास्ति ह्ययं परमदृग्भवान् ॥ ५१ ॥ गुणेनापिहितोऽपि त्वं गुणेनैव गुणान् विभो ॥ स्वप्रदीपश्चकास्ति त्वं भूमन् गिरिश शंकर ॥ ५२ ॥
 त्वन्मायामोहितधियः पुत्रदारगृहादिषु ॥ उन्मज्जन्ति निमज्जन्ति प्रसक्ता वृजिनार्णवे ॥ ५३ ॥ दैवदत्तमिमं लब्ध्वा नृलोकमजितेन्द्रियः ॥ यो नाद्रि
 येत त्वत्पादौ स शोच्यो ह्यात्मवंचकः ॥ ५४ ॥ त्वदाज्ञयाहं भगवान्बाणदोऽश्चेत्तुमागतः ॥ त्वयैव शप्तो बाणोऽयं गर्वितो गर्वहारिणा ॥ ५५ ॥
 निवर्तस्व रणादेव त्वच्छापो न वृथा भवेत् ॥ आज्ञां देहि प्रभो मे त्वं बाणस्य भुजकृतने ॥ ५६ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इत्याकर्ण्य वचश्शंभुः
 श्रीकृष्णस्य मुनीश्वरः ॥ प्रत्युवाच प्रसन्नात्मा कृष्णस्तुत्या महेश्वरः ॥ ५७ ॥ महेश्वर उवाच ॥ सत्यमुक्तं त्वया तात मया शप्तो हि दैत्यराट् ॥
 मदाज्ञया भवान्प्राप्तो बाणदोर्दडकृतने ॥ ५८ ॥ किं करोमि रमानाथ भक्ताधीनस्सदा हरे ॥ ॥ पश्यतो मे कथं वीर स्याद्बाण
 भुजकृतनम् ॥ ५९ ॥ अतस्त्वं जृम्भणास्त्रेण मां जृम्भय मदाज्ञया ॥ ततस्त्वं कुरु कार्यं स्वं यथेष्टं च सुखीभव ॥ ६० ॥ सनत्कुमार
 उवाच ॥ इत्युक्तश्शंकरेणाथ शार्ङ्गपाणिस्सुविस्मितः ॥ स्वरणस्थानमागत्य मुमोद स मुनीश्वरः ॥ ६१ ॥ जृम्भणास्त्रं मुमोचाथ संधाय धनुषि
 द्रुतम् ॥ पिनाकपाणये व्यास नानास्त्रकुशलो हरिः ॥ ६२ ॥ मोहयित्वा तु गिरिशं जृम्भणास्त्रेण जृम्भितम् ॥ बाणस्य पृतनां शौरिर्जघानासि
 दर्ष्टिभिः ॥ ६३ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां पंचमे युद्धखण्डे बाणाऽसुररुद्रकृष्णादियुद्धवर्णनं नाम चतुःपंचाशत्तमोऽ
 ध्यायः ॥ ५४ ॥ व्यास उवाच ॥ सनत्कुमार सर्वज्ञ ब्रह्मपुत्र नमोऽस्तु ते ॥ अद्भुतेयं कथा तात श्राविता मे त्वया मुने ॥ १ ॥ जृम्भिते जृम्भणास्त्रेण
 हरिणा समरे हरे ॥ हते बाणबले बाणः किमकार्षीच्च तद्रुद्र ॥ २ ॥ सून उवाच ॥ इत्याकर्ण्य वचस्तस्य व्यासस्यामिततेजसः ॥ प्रत्युवाच
 प्रसन्नात्मा ब्रह्मपुत्रो मुनीश्वरः ॥ ३ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ शृणु व्यास महाप्राज्ञ कथां च परमाद्भुताम् ॥ कृष्णशंकरयोस्तात लोकलीलानुसारिणोः ॥
 ॥ ४ ॥ शयिते लीलया रुद्रे सपुत्रे सगणे सति ॥ बाणो विनिर्गतो युद्धं कर्तुं कृष्णेन दैत्यराट् ॥ ५ ॥ कुंभांडसंगृहीताश्चो नानाशस्त्रास्त्रधृक् ततः ॥
 चकार युद्धमतुलं बलिपुत्रो महाबलः ॥ ६ ॥ दृष्ट्वा निजबलं नष्टं स दैत्येन्द्रोऽत्यमर्षितः ॥ चकार युद्धमतुलं बलिपुत्रो महाबलः ॥ ७ ॥
 श्रीकृष्णोऽपि महावीरो गिरिशास्रमहाबलः ॥ उच्चैर्जगज्जगज्जी बाणं मत्वा तृणोपमम् ॥ ८ ॥ धनुष्टंकारयामास शार्ङ्गाख्यं निजमद्भुतम् ॥ त्रास

शि० पु०
॥ २३४ ॥

यन्वाणमेन्यं तदवशिष्टं मुनीश्वर ॥ ९ ॥ तेन नादेन महता धनुष्टंकारजेन हि ॥ व्यावाभूम्योरंतरं वै व्याप्तमासीदनंतरम् ॥ १० ॥ चिक्षेप विवि
धान्वाणान्वाणाय कुपितो हरिः ॥ कर्णान्तं तद्रिकृष्याथ तीक्ष्णानाशीविषोपमान् ॥ ११ ॥ आयातस्तावन्निरीक्ष्याऽथ स बाणो बलिनन्दनः ॥ अप्रा
प्तानेव चिच्छेद स्वशैरस्त्वधनुश्च्युतैः ॥ १२ ॥ पुनर्जगर्ज स विभुवाणो वैरिगणार्दनः ॥ तत्रसुर्वृष्णयस्सर्वे कृष्णात्मानो विचेतसः ॥ १३ ॥ स्मृत्वा
शिवपदाम्भोजं चिक्षेप निजसायकान् ॥ स कृष्णायातिश्राय महागर्वो बलेस्सुतः ॥ १४ ॥ कृष्णोऽपि तानसंप्राप्तानच्छिनत्स्वशरैर्दुतम् ॥ स्मृत्वा
शिवपदाम्भोजममगरिर्महाबलः ॥ १५ ॥ गमादयं वृष्णयश्च रवंस्वं योद्धागमादवे ॥ निजधनुर्वलिनस्सर्वे कृत्वा क्रोधं समाकुलाः ॥ १६ ॥ इत्थं
चिग्नं तत्र बलिनोश्च द्वयोऽपि ॥ तभूव तुमुलं दुष्टं शृण्वतां विस्मयावहम् ॥ १७ ॥ तस्मिन्नवसरे तत्र क्रोधं कृत्वाऽतिपक्षिराट् ॥ बाणासुरबलं
सर्वं पक्षाघातैर्मर्दयत् ॥ १८ ॥ मादौ सखलं दृष्ट्वा मर्दयन् च तं बली ॥ चुकोपाति बलेः पुत्रः शैवराट् दितिजेश्वरः ॥ १९ ॥ स्मृत्वा शिव
पदाम्भोजं सहस्रभुजवान्द्रुतम् ॥ महत्पगमं च चक्र वैरिणो दुस्सहं स वै ॥ २० ॥ चिक्षेप युगपद्वाणानमितांस्तत्र वीर्या ॥ कृष्णादिसर्वय
दुषु गरुडे च पृथक् पृथक् ॥ २१ ॥ जघानेकैव गरुडं कृष्णमेकेण पत्रिणा ॥ बलमेकेन च मुने पगनपि तथा बली ॥ २२ ॥ ततः कृष्णो
महावीर्यो विष्णुरूपस्सुगर्हिहा ॥ चुकोपाति रणे तस्मिन्नगर्जे च महेश्वरः ॥ २३ ॥ जघान बाणं तस्मा गार्हनिस्सुतसच्छरिः ॥ अति तद्वलमत्युग्रं
युगपत्स्मृतशंकरः ॥ २४ ॥ चिच्छेद तद्वनुश्रीवं उवाचिकदनाकुलः ॥ इयाश्च पातयामास हत्वा तान्स्वशरैर्हरिः ॥ २५ ॥ बाणोऽपि च महा
वीरो जगर्जति प्रकुप्य ह ॥ कृष्णं जघान गदया सोऽपतद्वरणीतले ॥ २६ ॥ उत्थायां तत्रः कृष्णो युयुधे तेन शयुगा ॥ शिवभक्तेन देवर्ष लोक
लीलानुसारतः ॥ २७ ॥ एवं द्वयोश्चिरं कालं बभूव सुमहात्रणः ॥ शिवरूपो हरिः कृष्णः स च शैवोत्तमो बली ॥ २८ ॥ कृष्णोऽथ कृत्वा समं
चिरं बाणेन वीर्यवान् ॥ शिवाऽऽज्ञया प्राप्तबलं चुकोपाति मुनीश्वरः ॥ २९ ॥ नतस्सुदर्शनेनाशु कृष्णो बाणभृजान्बहून् ॥ चिच्छेद भगवाञ्शंभु
शासनात्परवीर्या ॥ ३० ॥ अवशिष्टा भुजास्तस्य चत्वारोऽपीव सुन्दराः ॥ गतव्यथो बभूवाशु शंकरस्य प्रमादतः ॥ ३१ ॥ गतस्मृतिर्यदा बाणः
शिरश्छेत्तुं समुद्यतः ॥ कृष्णो वीरत्वमापन्नस्तदा रुद्रस्समुत्थितः ॥ ३२ ॥ रुद्र उवाच ॥ भगवन्देवकीपुत्र यदाज्ञप्तं मया पुरा ॥ तत्कृतं च त्वया
विप्र मदाज्ञाकारिणा सदा ॥ ३३ ॥ मा बाणस्य शिरश्छिधिं संहर स्वसुदर्शनम् ॥ मदाऽऽज्ञया चक्रमिदममोचं मज्जने सदा ॥ ३४ ॥ दत्तं मया पुरा
तुभ्यमनिवार्य रणे तव ॥ चक्रं जयं च गोविन्द निवर्तस्व रणात्ततः ॥ ३५ ॥ दधीचे रावणे वीरे तारकादिपुरेष्वपि ॥ विना मदाज्ञां लक्ष्मीं शय्याद्वं नासुचः

रुद्र सं० २
यु० सं० ६
अ० ५५

266

॥ २३४ ॥

पुग ॥ ३६ ॥ त्वं तु योगीश्वरस्साक्षात्परमात्मा जनार्दन ॥ विचार्यतां स्वमनसा सर्वभूतहिते रतः ॥ ३७ ॥ वरमस्य मया दत्तं न मृत्युर्भयमस्ति वै ॥
 तन्मे वचस्सदा सत्यं परितुष्टोऽस्म्यहं तव ॥ ३८ ॥ पुगऽयं गर्वितो मत्तो युद्धं देहीति मेऽब्रवीत् ॥ भुजान्कण्डूयमानस्तु विस्मृतात्मगतिर्हरे ॥ ३९ ॥
 तदाहमशपं तं व भुजच्छेत्ताऽऽगमिष्यति ॥ अचिरेणातिकालेन गतगर्वो भविष्यति ॥ ४० ॥ मदज्ञया हरिः प्राप्तो भुजच्छेत्ता तवाऽथ वै ॥
 निवर्तस्व रणाद्गच्छ स्वगृहं सवधूवरः ॥ ४१ ॥ इत्युक्तः स तयोर्मैत्रीं कारयित्वा महेश्वरः ॥ तदनुज्ञाप्य सगणः स्वपुत्रं स्वालयं ययौ ॥ ४२ ॥
 सनत्कुमार उवाच ॥ इत्याकर्ण्य वचश्शंभोस्संदृत्य च मुदर्शनम् ॥ अक्षतांगस्तु विजयी तत्कृष्णोऽतःपुरं ययौ ॥ ४३ ॥ अनिरुद्धं समाश्वास्य सहितं
 भार्यया पुनः ॥ जग्राह रत्नसंघातं बाणदत्तमनेकशः ॥ ४४ ॥ तत्सखीं चित्रलेखां च गृहीत्वा परयोगिनीम् ॥ प्रसन्नोऽभूत्ततः कृष्णः कृतकार्यः शिवाज्ञया ॥
 ४५ ॥ हृदा प्रणम्य गिरिशमामंज्य च बलेस्सुतम् ॥ परिवारसमेतस्तु जगाम स्वपुरीं हरिः ॥ ४६ ॥ पथि जित्वा च वरुणं विरुद्धं तमनेकधा ॥ द्वारकां
 च पुरीं प्राप्तस्समुत्सवसमन्वितः ॥ ४७ ॥ विसर्जयित्वा गरुडं सखीन्वीक्ष्योपहस्य च ॥ द्वारकायां ततो दृष्ट्वा कामचारी चचार ह ॥ ४८ ॥ इति
 श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां पंचमे युद्धखंडे बाणभुजकृतनगर्वापहारवर्णनं नाम पञ्चपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५५ ॥ ॥ (नारद
 उवाच ॥ कृष्णे गते द्वारकायामनिरुद्धेन भार्यया ॥ अकार्षीत्किं ततो बाणस्तत्त्वं वद महामुने ॥ १ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ कृष्णे गते द्वारकाया
 मनिरुद्धेन भार्यया ॥ दुःखितोऽभूत्ततो बाणस्स्वाज्ञानं संस्मरन्हृदा ॥ २ ॥ ततो नन्दी शिवगणो बाणं प्रोवाच दुःखितम् ॥ दैत्यं शोणितदिग्धांग
 मनुतापसमन्वितम् ॥ ३ ॥ नन्दीश्वर उवाच ॥ बाण शंकरसद्भक्त मानुतापं कुरुष्व भोः ॥ भक्तानुकंपी शंभुर्वै भक्तवत्सलनामधृक् ॥ ४ ॥ तदिच्छया च
 यज्जातं तज्जातमिति चेतसा ॥ मन्यस्व भक्तशार्दूल शिवं स्मर पुनः पुनः ॥ ५ ॥ मन आद्ये समाधाय कुरु नित्यं महोत्सवम् ॥ भक्तानुकंपनश्चाऽस्य शंकरस्य
 पुनः पुनः ॥ ६ ॥ नन्दिवाक्यात्ततो बाणो द्विषा शीर्षकमात्रकः ॥ शिवस्थानं जगामाशु धृत्वा धैर्यं महामनाः ॥ ७ ॥ गत्वा तत्र प्रभुं नत्वा रुरोद तां विह्वलः ॥
 गतगर्वव्रजो बाणः प्रेमाकुलितमानसः ॥ ८ ॥ संस्तुवन्निविधेः स्तोत्रैस्संनमन्नुतितस्तथा ॥ यथोचितं पादघात कुर्वन्निक्षेपयन्करान् ॥ ९ ॥ ननर्त
 तांडवं मुख्यं प्रत्यालीढादिशोभितम् ॥ स्थानकैर्विविधाकारैरालीढप्रमुखैःपि ॥ १० ॥ मुखवादसहस्राणि भूक्षेपसहितान्यपि ॥ शिरःकम्पसहस्राणि
 प्रातानीकः सहस्रशः ॥ ११ ॥ वारीश्च विविधाकारा दर्शयित्वा शनैश्शनैः ॥ तथा शोणितधाराभिस्सिञ्चयित्वा महीतलम् ॥ १२ ॥ रुद्रं प्रसादयामास
 कुलिनं चन्द्रशेखरम् ॥ बाणासुरो महाभक्तो विस्मृतात्मगतिर्नतः ॥ १३ ॥ ततो नृत्यं महत्कृत्वा भगवान्भक्तवत्सलः ॥ उवाच बाणं संदृष्टो

शि० पु०
॥ २३५ ॥

नृत्यगीतप्रियो हरः ॥ १४ ॥ ॥ रुद्र उवाच ॥ बाण तात बलेः पुत्र संतुष्टो नर्तनेन ते ॥ वरं गृहाण दैत्येन्द्र यत्ते मनसि वर्तते ॥ १५ ॥
सनत्कुमार उवाच ॥ इत्याकर्ण्य वचश्शम्भोर्दैत्येन्द्रेण तदा मुने ॥ बाणेन संवृणीतोऽभूद्रैस्तु व्रणरोपणे ॥ १६ ॥ बाहुयुद्धस्य चोद्धतिर्गाण
त्यमयाक्षयम् ॥ उषापुत्रस्य गज्यं तु तस्मिञ्शोणितकाह्वये ॥ १७ ॥ निर्वेता च विबुधैर्विष्णुना च विशेषतः ॥ न पुनर्दैत्यता दुष्टा रजसा तमसा
मुता ॥ १८ ॥ शंभुभक्तिर्विशेषेण निर्विकारा सदा मुने ॥ शिवभक्तेषु च स्नेहो दया सर्वेषु जंतुषु ॥ १९ ॥ इति कृत्वा वराञ्छम्भोर्बलिपुत्रो महाऽ
दुरः ॥ प्रेम्णाऽश्रुनयनो रुद्रं तुष्टाव सुकृतांजलिः ॥ २० ॥ ॥ बाण उवाच ॥ देवदेव महादेव शरणागतवत्सल ॥ त्वां नमामि महेशान दीन
बन्धो दयानिधे ॥ २१ ॥ कृता मयिऽकृपातीव कृपासागर शंकर ॥ गर्वोपहारितस्सर्वः प्रसन्नेन मम प्रभो ॥ २२ ॥ त्वं ब्रह्म परमात्मा हि सर्व
व्याप्यखिलेश्वरः ॥ ब्रह्माडतनुरुप्रेक्षो विराट् सर्वान्वितः परः ॥ २३ ॥ नाभिर्नभोऽग्निर्वदनमंबुरेतो दिशः श्रुतिः ॥ द्यौश्शीर्षमंग्रिरुर्वी ते मनश्चन्द्रस्तव
प्रभो ॥ २४ ॥ दृगर्को जठरं वार्द्धिर्भुजैर्द्रो विषणा विधिः ॥ प्रजापतिर्विसर्गश्च धर्मो हि हृदयं तव ॥ २५ ॥ रोमाण्यौषधयो
थ केशा जलमुचस्तव ॥ गुणास्त्रयस्त्रिनेत्राणि सर्वात्मा पुरुषो भवान् ॥ २६ ॥ ब्राह्मणं ते मुखं प्रादुर्बाहुं क्षत्रियमेव च ॥ ऊरुजं
वैश्यमाहुस्ते पादजं शूद्रमेव च ॥ २७ ॥ त्वमेव सर्वदोगस्यस्सर्वैर्जीवैर्महेश्वर ॥ त्वां भजन्परमां मुक्तिं लभने पुरुषो ध्रुवम् ॥ २८ ॥
यस्त्वां विसृजते मर्त्य आत्मानं प्रियमीश्वरम् ॥ विपर्ययेन्द्रियार्थार्थं विषमत्यमृतं त्यजन् ॥ २९ ॥ विष्णुर्ब्रह्माऽथ विबुधा मुनय
श्चामलाशयाः ॥ सर्वात्मना प्रपन्नास्त्वां शंकरं प्रियमीश्वरम् ॥ ३० ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इत्युक्त्वा बलिपुत्रस्तु विरराम शरासुरः ॥ प्रेमप्रफुल्लितां
गश्च प्रणम्य स महेश्वरम् ॥ ३१ ॥ इति श्रुत्वा स्वभक्तस्य बाणस्य भगवान्भवः ॥ सव लभिष्यसीत्युक्त्वा तत्रैवांतरर्धायत ॥ ३२ ॥ ततश्शम्भोः
प्रसादेन महाकालत्वमागतः ॥ रुद्रस्यानुचरो बाणो महाप्रमुदितोऽभवत् ॥ ३३ ॥ इति किल शरनाम्ना शंकरस्यापि वृत्तं सकलगुरुजनानां स
द्गुरोश्शूलपाणेः ॥ कथितमिह वरिष्ठं श्रोत्ररम्यैर्वचोभिस्सकलभुवनमध्ये क्रीडमानस्य नित्यम् ॥ ३४ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहि
तायां प० युद्धखंडे बाणासुरगणपत्वप्राप्तिवर्णनं नाम षट्पंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५६ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ शृणु व्यास महाप्रेम्णा चरितं शशिमौ
लिनः ॥ यथाऽवधीन्निशूलेन दानवेन्द्रं गजामरम् ॥ १ ॥ दानवे निहते देव्या सरे महिषासुरे ॥ देवानां च हितार्थाय पुरा देवा सुख ययुः ॥ २ ॥
तस्य पुत्रो महावीरो मुनीश्वर गजासुरः ॥ पितुर्वधं हि संस्मृत्य कृतं देव्या सुगर्धनात् ॥ ३ ॥ स तद्वैमनुस्मृत्य तपोर्यं गतवान्वने ॥ समुद्दिश्य

रुद्र सं० २
यु० ख० ५
अ० ५७

265

॥ २३५ ॥

िधिं प्रीत्या तताप पद्मं तपः ॥ ४ ॥ अवध्योऽहं भविष्यामि स्त्रीपुंसैः कामनिर्जितैः ॥ संविचारंति मनसाऽभूतपोऽतमानसः ॥ ५ ॥ स ते
 हिमवद्गोण्यां तपः परमदारुणम् ॥ ऊर्ध्वबाहुर्नभोदृष्टिः पादांगुष्ठाश्रितावनिः ॥ ६ ॥ जटाभारैस्स वै रेजे प्रलयार्क इवांशुभिः ॥ महिषासुरपुत्रोऽ
 सो गजासुर उदारधीः ॥ ७ ॥ तस्य मूर्ध्नः समुद्रतस्सधूमोऽग्निस्तपोमयः ॥ तिर्यगूर्ध्वमधोलोकांस्तपयन्विष्वगीरितः ॥ ८ ॥ बुधुर्भुर्नद्युदन्वंत
 आग्नेमूर्धंसमुद्रवात् ॥ निपेतुस्सप्रहास्तारा जज्ज्वलुश्च दिशो दश ॥ ९ ॥ तेन तप्तास्सुरास्सर्वे दिवं त्यक्त्वा सवासवाः ॥ ब्रह्मलोकं ययुर्विज्ञापयामा
 सुश्च चालभूः ॥ १० ॥ देवा उचुः ॥ त्रिधे गजासुरतपस्तप्ता वयमथाऽऽकुलाः ॥ न शक्नुमो दिवि स्थातुमतस्ते शरणं गताः ॥ ११ ॥ त्रिधे ह्युप
 शमं तस्य चान्याजीवयितुं कृता ॥ लोकानक्षयत्यन्यथा हि सत्यं सत्यं ब्रुवामहे ॥ १२ ॥ इति विज्ञापितो देवैर्वासवाद्यैस्स आत्मभूः ॥ भृगुदक्षादिभ
 र्ब्रह्मा ययौ दैत्यवराश्रमम् ॥ १३ ॥ तपतं तपसा लोकान्यथाऽप्रापिहितं दिवि ॥ विरुध्य विस्मितः प्राह विहसन्सृष्टिकागकः ॥ १४ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ उत्तिष्ठो
 तिष्ठ दैत्येन्द्र तपस्सिद्धोऽसि माहिषे ॥ प्राप्तोऽहं वरदस्तान वरं वृणु यथेप्सितम् ॥ १५ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ उत्थायोत्थाय दैत्ये द्रुईक्षमाणो दृशा विभुम् ॥
 गिरा गद्गदया प्रीतोऽगृणादेवं स माहिषिः ॥ १६ ॥ गजासुर उवाच ॥ नमस्ते देवदेवेश यदि दास्यसि मे वरम् ॥ अवध्योऽहं भवेयं वै स्त्रीपुंसैः कामनि
 र्जितैः ॥ १७ ॥ महाबलो महावीर्योऽजेयो देवादिभिस्सदा ॥ सर्वेषां लोकपालानां निखिलाद्विसुभुग्विभो ॥ १८ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ एवं वृतश्श
 तधृतिर्दानवेन स तेन वै ॥ प्रादात्तत्तपसा प्रीतो वरं तस्य सुदुर्लभम् ॥ १९ ॥ एवं लब्धवरो दैत्यो माहिषिश्च गजासुरः ॥ सुप्रपन्नमनास्सोऽथ स्वधाम
 प्रत्यपद्यत ॥ २० ॥ स विजित्य दिशस्सर्वां लोकान्श्च त्रीन्महासुरः ॥ देवासुरमनुष्येन्द्रान्गंधर्वगरुडोरगान् ॥ २१ ॥ इत्यादीन्निखिलाजित्वा वशमानो
 य विश्वजित् ॥ जहार लोकपालानां स्थानानि सह तेजसा ॥ २२ ॥ देवोऽथानाश्रिया जुष्टमध्यास्ते स्म त्रिविष्टपम् ॥ महेन्द्रभवनं साक्षात्त्रिमितं वि
 र्मणा ॥ २३ ॥ तस्मिन्महेन्द्रस्य गृहे महाबलो महामना निर्जितलो रु एकराट् ॥ रेमेऽभिव्यंघ्रियुगः सुरादिभिः प्रतापितैरुर्जितचंडशासनः ॥ २४ ॥
 प इत्थं निर्जितककुबेकराट् विषयान्प्रियात् ॥ यथोपजोषं भुंजानो नातृप्यदजितेन्द्रियः ॥ २५ ॥ एवमैश्वर्यमतस्य दृप्तस्योच्छास्रवर्तिनः ॥
 काले व्यतीते महति णपबुद्धिरभूत्ततः ॥ २६ ॥ महिषासुरपुत्रोऽसौ संचिक्लेश द्विजान्वगान् ॥ तापसान्नितरां पृथ्व्यां दानवस्सुरमर्दनः ॥ २७ ॥
 सुगन्धर्गश्च प्रमथान्सर्वाश्चिक्लेश दुर्मतिः ॥ धर्मान्वितान्विशेषेण पूर्ववैमनुस्मत् ॥ २८ ॥ एकस्मिन्समये तात दानवऽसौ महाबलः ॥ अगच्छ
 दाजधानीं वै शंकरस्य गजासुरः ॥ २९ ॥ समागते सुरेन्द्रे हि महान्कलकलो मुने ॥ त्रातत्रातेति तत्रासीदानंदवनवासिनाम् ॥ ३० ॥ महिषाऽ

शि० ४०
॥ २३६ ॥

रपुत्रोऽसौ यदा पुर्यां समागतः ॥ प्रमथन्प्रमथान्सर्वान्निजवीर्यमदोद्धतः ॥ ३१ ॥ तस्मिन्नवसरे देवाश्शक्राद्यास्तत्पराजिताः ॥ शिवस्य शरणं जग्मु
र्नत्वा तुष्टुबुगदरात् ॥ ३२ ॥ न्यवेदयन्दानवस्य तस्य काश्यां समागमम् ॥ क्लेशाधिक्यं तत्रत्यानां तन्नाथानां विशेषतः ॥ ३३ ॥ देवा
ऊचुः ॥ देवदेव महादेव तव पुर्यां गतोऽसुरः ॥ कष्टं दत्ते त्वज्जनानां तं जहि त्वं कृपानिधे ॥ ३४ ॥ यत्रयत्र धरायां च चरणं प्रमिणोति हि ॥
॥ ३५ ॥ यस्य मौलिजसंघर्षाद्वना व्योम त्यजंत्यपि ॥ नीलिमानं न चाद्यापि जह्युस्तत्केशसंगजम् ॥ ३६ ॥ यस्य दोर्दंडघातेन चूर्णीस्युश्च शिलोच्चयाः ॥
भारैरुत्तरंगा महान्धयः ॥ नद्योऽप्यमन्दकल्लोला भवंति तिमिभिस्सह ॥ ३७ ॥ योजनानां सहस्राणि नव यस्य समुच्छ्रयः ॥ तावानेव हि
विस्तारस्तनोर्मायाविनोऽस्य हि ॥ ३८ ॥ यन्नेत्रयोः पिङ्गलिमा तथा तरलिमा पुनः ॥ विद्युता नोद्यतेऽद्यापि सोऽयं स्माऽऽयाति
सत्वरम् ॥ ३९ ॥ यायां दिशं समभ्येति सोऽयं दुस्सहदानवः ॥ अवध्योऽहं भवामीति' स्त्रीपुंसैः कामनिर्जितैः ॥ ४० ॥ इत्येवं चेष्टितं
तस्य दानवस्य निवेदितम् ॥ रक्षस्व भक्तान्देवेश काशीरक्षणतत्परः ॥ ४१ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इति संप्रार्थितो देवैर्भक्तैरक्षणतत्परः ॥
तत्राऽऽजगाम सोऽयं तद्वधकामनया हरः ॥ ४२ ॥ आगतं तं समालोक्य शंकरं भक्तवत्सलम् ॥ त्रिशूलहस्तं गर्जतं जगज्ज स गजासुरः ॥ ४३ ॥
ततस्तयोर्महानासीत्समरो दारुणोऽद्भुतः ॥ नानास्त्रशस्त्रसंपातेर्वीगरावं प्रकुर्वतोः ॥ ४४ ॥ गजासुरोऽतितेजस्वी महाबलपराक्रमः ॥ विव्याध गिरिशं
बाणैस्त्रीक्ष्णैर्दानवघातिनम् ॥ ४५ ॥ अथ रुद्रो रौद्रतनुः स्वशरैरतिदारुणैः ॥ तच्छरांश्चिच्छिदे पूर्णमप्राप्तांस्तिलशो मुने ॥ ४६ ॥ ततो गजासुरः
कुब्धोऽभ्यधावत्तं महेश्वरम् ॥ खड्गहस्तः प्रगज्योर्बैर्हतोऽसीत्यद्य वै मया ॥ ४७ ॥ ततस्त्रिशूलहेतिस्तमायांतं दैत्यपुंगवम् ॥ विज्ञायावध्यमन्येन
शूलेनाभिजघान तम् ॥ ४८ ॥ प्रोतस्तेन त्रिशूलेन स च दैत्यो गजासुरः ॥ छत्रीकृतमिवात्मानं मन्यमानो जगौ हरम् ॥ ४९ ॥ गजासुर उवाच ॥
देवदेव महादेव तव भक्तोऽस्मि सर्वथा ॥ जाने त्वां त्रिदिवेशान त्रिशूलिन्स्मरहारिणम् ॥ ५० ॥ तव हस्ते मम वधो महाश्रेयस्करो मतः ॥ अंधकारे
महेशान त्रिपुरांतक सर्वग ॥ ५१ ॥ किंचिद्विज्ञप्तुमिच्छामि तच्छृणुष्व कृपाकर ॥ सत्यं ब्रवीमि नाऽसत्यं मृत्युंजय विचारय ॥ ५२ ॥ त्वमेको

१ विकल्पत इति शेषः ।

रुद्र सं०
यु० सं०
अ० ५७

264B

॥ २३६ ॥

जगतां वंद्यो विश्वस्योपरि संस्थितः ॥ कालेन सर्वैर्मन्तव्यं श्रेयसे मृत्युरीदृशः ॥ ५४ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इत्याकर्ण्य वचस्तस्य शंकरः करुणा
निधिः ॥ प्रहस्य प्रत्युवाचेशो माहिषेयं गजासुरम् ॥ ५५ ॥ ईश्वर उवाच ॥ महापराक्रमनिधे दानवोत्तम सन्मते ॥ गजासुर
प्रसन्नोऽस्मि स्वानुकूलं वरं वृणु ॥ ५६ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इत्याकर्ण्य महेशस्य वचनं वरदस्य हि ॥ प्रत्युवाच प्रसन्नात्मा दान
वेन्द्रो गजासुरः ॥ ५७ ॥ गजासुर उवाच ॥ यदि प्रसन्नो दिग्वासस्तदा नित्यं वसीन मे ॥ इमां कृत्ति महेशान त्वन्निशूलाग्निपाविताम् ॥ ५८ ॥ स्व
प्रमाणां सुखस्पर्शा रणांगणपणीकृताम् ॥ दर्शनीयां महादिव्यां सर्वदैव सुखावहाम् ॥ ५९ ॥ इष्टगंधिस्सदैवास्तु सदैवास्त्वतिकोमला ॥ सदैव
निर्मला चास्तु सदैवास्त्वतिमंडनाम् ॥ ६० ॥ महातपोनलज्वालां प्राप्यापि सुचिरं विभो ॥ न दग्धा कृत्तिरेषा मे पुण्यगंधनिधेस्ततः ॥ ६१ ॥
यदि पुण्यवती नैषा मम कृत्तिर्दिगंबर ॥ तदा त्वदंगसंगोऽस्याः कथं जातो रणांगणे ॥ ६२ ॥ अन्यं च मे वरं देहि यदि तुष्टोऽसि शंकरा नामास्तु
कृत्तिवासास्ते प्रारभ्याद्यतनं दिनम् ॥ ६३ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ श्रुत्वेति स वचस्तस्य शंकरो भक्तवत्सलः ॥ तथेत्युवाच सुप्रीतो महिषासुरजं
च तम् ॥ ६४ ॥ पुनः प्रोवाच प्रीतात्मा दानवं तं गजासुरम् ॥ भक्तप्रियो महेशानो भक्तिनिर्मलमानसम् ॥ ६५ ॥ ॥ ईश्वर उवाच ॥ इदं पुण्यं
शरीरं ते क्षेत्रेऽऽस्मिन्मुक्तिसाधने ॥ मम लिंगं भवत्वत्र सर्वेषां मुक्तिदायकम् ॥ ६६ ॥ कृत्तिवासेश्वरं नाम महापातकनाशनम् ॥ सर्वेषामेव लिंगानां
शिरोभूतं विमुक्तिदम् ॥ ६७ ॥ कथयित्वेति देवेशस्तकृत्तिं परिगृह्य च ॥ गजासुरस्य महतीं प्रावृणोद्धि दिगंबरः ॥ ६८ ॥ महामहोत्सवो जातरत
स्मिन्नह्नि मुनीश्वर ॥ हर्षमापुर्जनारसर्वे काशीस्थाः प्रमथास्तथा ॥ ६९ ॥ हरिब्रह्मादयो देवा हर्षनिर्भरमानसाः ॥ तुष्टुवुस्तं महेशानं नत्वा सांजल
यस्ततः ॥ ७० ॥ हते तस्मिन्दानवेश माहिषे हि गजासुरे ॥ स्वस्थानं भेजिरे देवा जगत्स्वास्थ्यमवाप च ॥ ७१ ॥ इत्युक्तं चरितं शंभोर्भक्तवा
त्सल्यसूचकम् ॥ स्वर्ग्यं यशस्यमायुष्यं धनधान्यप्रवर्द्धनम् ॥ ७२ ॥ य इदं शृणुयात्प्रीत्या श्रावयेद्वा शुचिव्रतः ॥ स भुक्त्वा च महासौख्यं लभेतां
ते परं सुखम् ॥ ७३ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां पञ्चमे युद्धखण्डे गजासुरवधो नाम सप्तपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५७ ॥
सनत्कुमार उवाच ॥ शृणु व्यास प्रवक्ष्यामि चरितं शशिमौलिनः ॥ यथा दुंदुभिनिर्द्वादमवधीदिति जं हरः ॥ १ ॥ हिरण्याक्षे हते दैत्ये दितिपुत्रे
महाबले ॥ विष्णुदेवेन कालेन प्राप दुःखं महदितिः ॥ २ ॥ दैत्यो दुंदुभिनिर्द्वादो दुष्टः प्रह्लादमातुलः ॥ सांत्वयामास तां वाग्भिर्दुःखितां देवदुः

श्री० पु०
२३७ ॥

खदः ॥ ३ ॥ अथ दैत्यस्स मायावी दिनिमाश्वास्य दैत्यराट् ॥ देवाः कथं सुजेयाः स्युरित्युपायमचितयत् ॥ ४ ॥ देवैश्च घातिरो वीरो हिरण्या
शो महासुरः ॥ विष्णुना च सह भ्रात्रा सच्छलैर्दैत्यवैरिभिः ॥ ५ ॥ किबलाश्च किमाहाराः किमाधारा हि निर्जराः ॥ मया कथं सुजेयास्स्युरित्युपाय
मचितयत् ॥ ६ ॥ विचार्य बहुशो दैत्यस्तत्त्वं विज्ञाय निश्चितम् ॥ अवश्यमग्रजन्मानो हेतवोऽत्र विचारतः ॥ ७ ॥ ब्राह्मणान्हंतुमसकृदन्वध
वत वै ततः ॥ दैत्यो दुन्दुभिनिर्द्वादो देववैरी महाखलः ॥ ८ ॥ यतः क्रतुभुजो देवाः क्रतवो वेदसंभवाः ॥ ते वेदा ब्राह्मणाधारास्ततो देवबलं द्विजाः ॥
॥ ९ ॥ निश्चितं ब्राह्मणाधारास्सर्वे वेदास्सवासवाः ॥ गीर्वाणा ब्राह्मणबला नात्र कार्या विचारणा ॥ १० ॥ ब्राह्मणा यदि नष्टास्सुर्वेदा नष्टास्त
नस्स्वयम् ॥ अतस्तेषु प्रणष्टेषु विनष्टाः सततं सुराः ॥ ११ ॥ यज्ञेषु नाशं गच्छन्तु हताहारास्ततस्सुराः ॥ निर्बलास्सुखजय्याः स्युर्निर्जितेषु सुरेष्वथ
॥ १२ ॥ अहमेव भविष्यामि मान्यस्त्रिजगतीपतिः ॥ आहारिष्यामि देवानामक्षयास्सर्वसंपदः ॥ १३ ॥ निर्वेक्ष्यामि सुखान्येव गज्ये निहतकंटके ॥
इति निश्चित्य दुर्बुद्धिः पुनश्चितितवान्खलः ॥ १४ ॥ द्विजाः क संति भूयांसो ब्रह्मतेजोऽतिबुद्धिताः ॥ श्रुत्यध्ययनसंपन्नास्तपोबलसमन्विताः ।
॥ १५ ॥ भूयसां ब्राह्मणानां तु स्थानं वाराणसी खलु ॥ तामादावुपसंहृत्य यायां तीर्थांतरं ततः ॥ १६ ॥ यत्र यत्र हि तीर्थेषु यत्र यत्राश्रमेषु च ॥
संति सर्वेऽग्रजन्मानस्ते मयाद्यास्समंततः ॥ १७ ॥ इति दुन्दुभिनिर्द्वादो मर्नि कृत्वा कुलोचिताम् ॥ प्राप्यापि काशीं दुर्वृत्तो मायावी न्यवधी
द्विजान् ॥ १८ ॥ समित्कुशान्समादातुं यत्र यांति द्विजोत्तमाः ॥ अरण्ये तत्र तान्सर्वान्स भक्षयति दुर्मतिः ॥ १९ ॥ यथा कोऽपि न वेत्त्येव
तथाऽऽच्छन्नोऽभवत्पुनः ॥ वने वनेचरो भूत्वा यादोरूपो जलाशये ॥ २० ॥ अदृश्यरूपी मायावां देवानामप्यगोचरः ॥ दिवा ध्यानपरस्तिष्ठेन्मुनि
वन्मुनिमध्यगः ॥ २१ ॥ प्रवेशमुदजानां च निर्गमं हि विलोकयन् ॥ यामिन्यां व्याघ्ररूपेणाभक्षयद्ब्राह्मणान्बहून् ॥ २२ ॥ निश्शकम्भक्षयत्येव
न त्यजत्यपि कीकशम् ॥ इत्थं निपातितास्तेन विप्रा दुष्टेन भूशिः ॥ २३ ॥ एरुदा शिवरात्रौ तु भक्तस्त्वेको निजोदजे ॥ सपर्यां देव
देवस्य कृत्वा ध्यानस्थितोऽभवत् ॥ २४ ॥ स च दुन्दुभिनिर्द्वादो दैत्येन्द्रो बलदर्पितः ॥ व्याघ्ररूपं समास्थाय तमादातुं मर्नि दधे ॥
॥ २५ ॥ तं भक्तं ध्यानमापन्नं दृढचित्तं शिवेशने ॥ कृतास्त्रमन्त्रविन्यासं तं क्रांतुमशकन्न सः ॥ २६ ॥ अथ सर्वगतश्शम्भुर्द्वा
त्वा तस्याशयं हरः ॥ दैत्यस्य दुष्टरूपस्य वधाय विदधे धियम् ॥ २७ ॥ यावदादित्सति व्याघ्रस्तावदाविरभूद्धरः ॥ जगद्रक्षा

१ अनेश्वरिति शेषः ।

हृद सं० २
पु० खं० ५
अ० ५८

264A

॥ २३७ ॥

मणिरुयक्षो भक्तरक्षणदक्षधीः ॥ २८ ॥ रुद्रमायातमालोक्य तद्भक्तार्चितलिंगतः ॥ दैत्यस्तेनैव रूपेण ववृधे भूधरोपमः ॥ २९ ॥ सावज्ञमथ
सर्वज्ञं यावत्पश्यति दानवः ॥ तावदायातमादाय कक्षायत्रे न्यपीडयत् ॥ ३० ॥ पंचास्यस्त्वथ पंचास्यं मुष्ट्या मूर्धन्यताडयत् ॥ भक्तवत्सल
नामासौ वज्रादपि कठोरया ॥ ३१ ॥ स तेन मुष्टिघातेन कक्षानिष्पेषणेन च ॥ अत्यार्तमारटद्गन्धर्वो रोदसीं पूरयन्मृतः ॥ ३२ ॥ तेन
नादेन महता संप्रवेपितमानसाः ॥ तपोधनास्समाजग्मुर्निशि शब्दानुसारतः ॥ ३३ ॥ अत्रेश्वरं समालोक्य कक्षीकृतमगेश्वरम् ॥ तुष्टुबुः प्रणता
स्सर्वे शर्वं जयजयाक्षरेः ॥ ३४ ॥ ब्राह्मणा ऊचुः ॥ परित्राताः परित्राताः प्रत्यूहादारुणादितः ॥ अनुग्रहं कुरुष्वेश तिष्ठात्रैव जगद्गुरो ॥ ३५ ॥ अने
नैव स्वरूपेण व्याघ्रेश इति नामतः ॥ कुरु रक्षां महादेव ज्येष्ठस्थानस्य सर्वदा ॥ ३६ ॥ अन्येभ्यो ह्युपसर्गेभ्यो रक्ष नस्तीर्थवासिनः ॥ दुष्टान
पास्य गौरीश भक्तेभ्यो देहि चाभयम् ॥ ३७ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इत्याकर्ण्य वचस्तेषां भक्तानां चन्द्रशेखरः ॥ तथेत्युक्त्वा पुनः प्राह स
भक्तान्भक्तवत्सलः ॥ ३८ ॥ महेश्वर उवाच ॥ यो मामनेन रूपेण द्रक्ष्यति श्रद्धयात्र वै ॥ तस्योपसर्गसंधानं पातयिष्याम्यसंशयम् ॥ ३९ ॥
मच्चरित्रमिदं श्रुत्वा स्मृत्वा लिंगमिदं हृदि ॥ संत्रामे प्रवित्तमर्त्यो जयमाप्नोत्यसंशयम् ॥ ४० ॥ एतस्मिन्नंतरे देवास्समाजग्मुस्सवासवाः ॥
जयेति शब्दं कुर्वन्तो महोत्सवपुरस्सरम् ॥ ४१ ॥ प्रणम्य शंकरं प्रेम्णा सर्वे सांजलयस्सुगः ॥ नतस्कंधाः सुवाग्भिस्ते तुष्टुवर्भक्तवत्सलम् ॥
॥ ४२ ॥ देवा ऊचुः ॥ जय शंकर देवेश प्रणतार्तिहार प्रभो ॥ एतदुंभुभिर्निर्द्वादवधात्राता वयं सुराः ॥ ४३ ॥ सदा रक्षा प्रकर्तव्या भक्तानां
भक्तवत्सल ॥ वध्याः खलाश्च देवेश त्वया सर्वेश्वर प्रभो ॥ ४४ ॥ इत्याकर्ण्य वचस्तेषां सुगणां परमेश्वरः ॥ तथेत्युक्त्वा प्रसन्नात्मा तन्मिह
लयं ययौ ॥ ४५ ॥ सविस्मयास्ततो देवास्सर्वस्वं धाम ययुर्मुदा ॥ तेऽपि विप्रा महाहर्षात्पुनर्याना यथागतम् ॥ ४६ ॥ इदं चरित्रं परमं व्याघ्रेश्वर
समुद्रवम् ॥ शृणुयाच्छ्रावयेद्वापि पठेद्वा पाठयेत्तथा ॥ ४७ ॥ सर्वान्कामानवाप्नोति नरस्स्वमनसेप्सितान् ॥ ४८ ॥ यः श्रुत्वा भक्तिप्रदं वचनं
सर्वदुःखविवर्जितः ॥ ४९ ॥ इदमाख्यानमतुलं शिवलीलामृताक्षरम् ॥ स्वर्गं यशस्यमायुष्यं पुत्रपौत्रप्रवर्द्धनम् ॥ ५० ॥ यः भक्तिप्रदं वचनं
शिवप्रीतिकरं शिवम् ॥ परमज्ञानंदं रम्यं विकाशहरणं परम् ॥ ५१ ॥ इति श्रीशिवमहापुराणे द्वि० रुद्रसंहितायां पञ्च० युद्धखंडे दुर्धुभिर्निर्द्वादित्यवध
वर्णनं नामाष्टपंचाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५८ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ शृणु व्यास सुसंप्रीत्या चरितं परमेशितुः ॥ यथावधीत्ताप्रियया दैत्यमुद्दिश्य सं
ज्ञया ॥ १ ॥ आस्तां पुरा महादैत्यौ विदलोत्पलपञ्जकौ ॥ अपुंवध्यौ महावीरौ सुहृत्तौ वरनो विधेः ॥ २ ॥ तृगीकृतत्रिजगतीं पुरुषाभ्यां स्वदोर्व

शि० पु०
॥ २३८ ॥

लात् ॥ ताभ्यां सर्वे सुग ब्रह्मन् दैत्याभ्यां निर्जिना रणे ॥ ३ ॥ ताभ्यां पराजिता देवा विधेस्ते शरणं गताः ॥ नत्वा तं विधिवत्सर्वे कथयामासुराद
रात् ॥ ४ ॥ इति ब्रह्मा ह्यवोचतान् देव्या वध्यौ च तौ ध्रुवम् ॥ धैर्यं कुरुत संस्मृत्य सशिवं शिवमादरात् ॥ ५ ॥ भक्तवत्सलनामासौ सशिवश्शं
करश्शिवः ॥ शं करिष्यत्यदीर्घेण कालेन परमेश्वरः ॥ ६ ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ इत्युक्त्वा तांस्ततो ब्रह्मा तूष्णीमासीच्छिवं स्मरन् ॥ तेऽपि देवा
मुदं प्राप्य स्वंस्वं धाम ययुस्तदा ॥ ७ ॥ अथ नारददेवर्षिश्शिवप्रेरणया तदा ॥ गत्वा तदीयभवनं शिवासौंदर्यमाजगौ ॥ ८ ॥ श्रुत्वा तद्वचनं दैत्या
वास्तां मायाविमोहितौ ॥ देवीं परिजिहीर्षु तौ विषमेषु प्रपीडितौ ॥ ९ ॥ विचारयामासुस्तौ कदा कुत्र शिवा च सा ॥ भविष्यति विधेः प्राप्तोदया
त्राविति सर्वदा ॥ १० ॥ एकस्मिन्समये शंभुर्विजहार सुलीलया ॥ कौतुकेनैव चिक्रीडे शिवा कंदुकलीलया ॥ ११ ॥ सखीभिस्सह सुप्रीत्या कौतु
काच्छिवसन्निधौ ॥ १२ ॥ उदंचंत्यंचदंगानां लाघवं परितन्वती ॥ निश्श्वासामोदमुदितभ्रमराकुलितेक्षणा ॥ १३ ॥ भ्रश्यद्धम्मिल्लसन्माल्यस्वपुरी
कृतभूमिका ॥ स्विद्यत्कपोलपत्रालीस्रवदंबुक्कणोज्ज्वला ॥ १४ ॥ स्फुटञ्चोर्लांशुकपथतिर्यदंगप्रभावता ॥ उल्लसत्कंदुकास्फालातिश्रोणितकराम्बुजा
॥ १५ ॥ कंदुकानुगसद्वष्टिनर्तितभूलतां चला ॥ मृडानी किल खेलंती ददृशे जगदम्बिका ॥ १६ ॥ अंतरिक्षचराभ्यां च दितिजाभ्यां कटा
क्षिता ॥ क्रोडीकृताभ्यामिव वै समुपस्थितमृत्युना ॥ १७ ॥ विदलोत्पलसंज्ञाभ्यां दृप्ताभ्यां वरतो विधेः ॥ तूष्णीकृतत्रिजगती पुरुषाभ्यां
स्वदोर्बलात् ॥ १८ ॥ देवीं तां संजिहीर्षन्ती विषमेषु प्रपीडितौ ॥ दिव उत्तेरतुः क्षिप्रं मायां स्वीकृत्य शांभरीम् ॥ १९ ॥ धृत्वा पारिषदीं माया
मायातावंबिकांतिकम् ॥ तावत्पतं सुदुर्वृत्तावतिचंचलमानसौ ॥ २० ॥ अथ दुष्टनिहन्त्रा वै सावज्ञेन हरेण तौ ॥ विज्ञातौ च क्षणादास्तां चांच
ल्याल्लोचनोद्भवात् ॥ २१ ॥ कटाक्षिताथ देवेन दुर्गा दुर्गतिघातिनी ॥ दैत्याविमाविति गणौ नेति सर्वस्वरूपिणा ॥ २२ ॥ अथ सा नेत्रसंज्ञां स्वस्वा
मिनस्तां बुबोध ह ॥ महाकौतुकिनस्तात शंकरस्य परेशितुः ॥ २३ ॥ ततो विज्ञाय संज्ञां तां सर्वज्ञार्द्धशरीरिणी ॥ तेनैव कंदुकेनाथ युगपन्निर्जघान
तौ ॥ २४ ॥ महाबलौ महादैव्या कंदुकेन समाहतौ ॥ परिभ्रम्यपरिभ्रम्य तौ दुष्टौ विनिपेततुः ॥ २५ ॥ वृन्तादिव फले पक्वे तालेनानिल्लो
लिते ॥ दंभोलिना परिहृते शृंगे इव महागिरेः ॥ २६ ॥ तौ निपात्य महादैत्यावकार्यकरणोद्यतौ ॥ ततः परिणतिं यातो लिंगरूपेण कंदुकः ॥ २७ ॥
कंदुकेश्वरसंज्ञां च तल्लिगमभवत्तदा ॥ ज्येष्ठेश्वरसमीपे तु सर्वदुष्टनिवारणम् ॥ २८ ॥ एतस्मिन्नेव समये हरित्रिज्ञादयस्सुगः ॥ शिवाविर्भावमाज्ञाय वृषय
श्च समाययुः ॥ २९ ॥ अथ सर्वे सुगश्शम्भोर्वरान्प्राप्य तदाज्ञया ॥ स्वधामानि ययुः प्रीतास्तथा काशीनिवासिनः ॥ ३० ॥ सांखिकं शंकरं दृष्ट्वा कृतः

रुद्र सं० ३
यु० खं० ६
अ० ५९

263

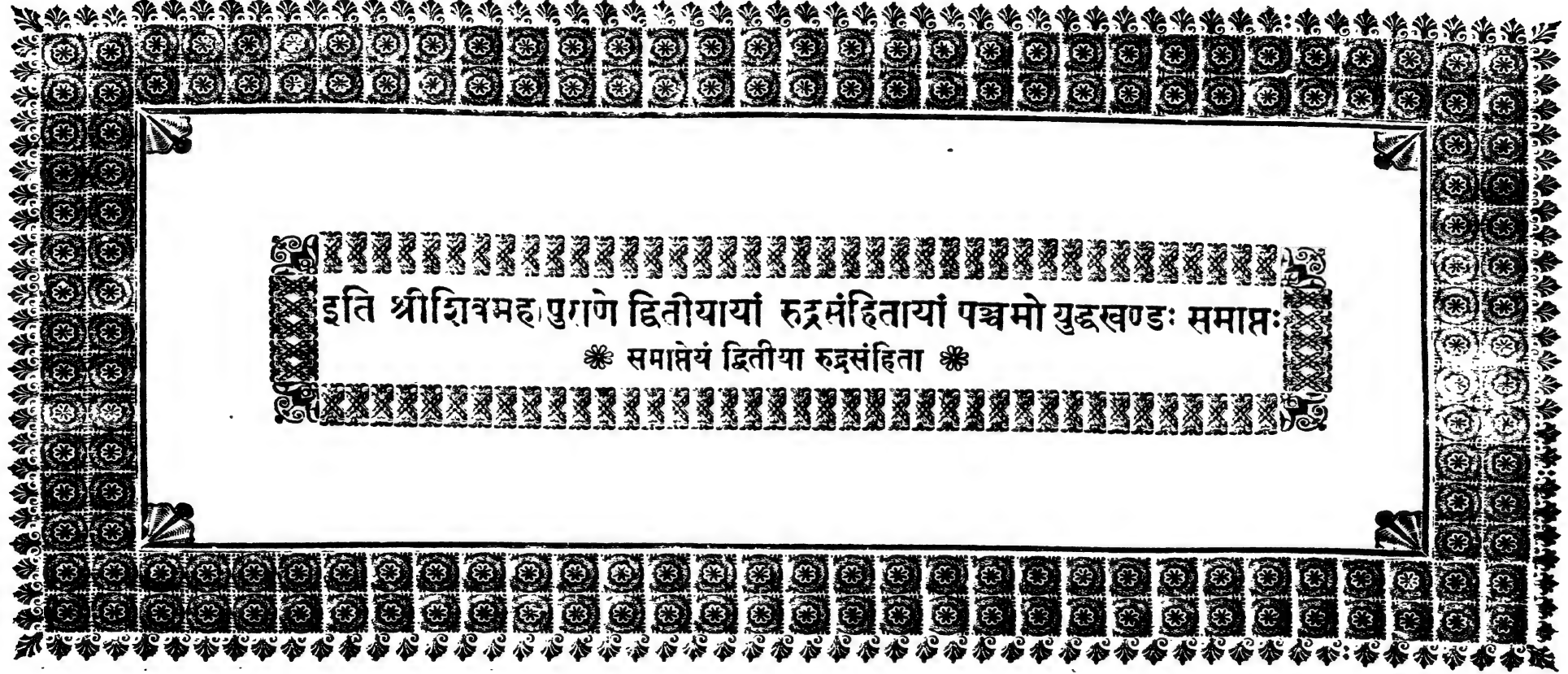
॥ २३८ ॥

जलिपुटाश्च ते ॥ प्रणम्य तुष्टुर्भक्त्या वाग्भिरिष्टाभिरादरात् ॥ ३१ ॥ सांबिकोऽपि शिवो व्यास क्रीडित्वा सुविहागवित् ॥ जगाम स्वालयं प्रीत
 स्सगणो भक्तवत्सलः ॥ ३२ ॥ कंदुकेश्वरलिंगं च काश्यां दुष्टनिर्वहणम् ॥ भुक्तिमुक्तिप्रदं सर्वकामदं सर्वदा सताम् ॥ ३३ ॥ इदमाख्यानमतुलं
 शृणुयाद्यो मुदान्वितः ॥ श्रावयेद्वा पठेद्यश्च तस्य दुःखभयं कुतः ॥ ३४ ॥ इह सर्वसुखं भुक्त्वा नानाविधमनुत्तमम् ॥ परत्र लभते दिव्यां गतिं वै
 देवदुर्लभाम् ॥ ३५ ॥ इति ते वर्णितं तात चरितं परमाद्भुतम् ॥ शिवयोर्भक्तवात्सल्यसूचकं शिवदं सताम् ॥ ३६ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ इत्युक्तामंशं तं
 व्यासं तन्नुतो मद्वरात्मजः ॥ ययौ विहायसा काशीं चरितं शशिमौलिनः ॥ ३७ ॥ युद्धखंडमिदं प्रोक्तं मया ते मुनिसत्तम ॥ रौद्रीयसंहितामध्ये
 सर्वकामफलप्रदम् ॥ ३८ ॥ इयं हि संहिता रौद्री सम्पूर्णा वर्णिता मया ॥ सदा शिवप्रियनरा भुक्तिमुक्तिफलप्रदा ॥ ३९ ॥ इमां यश्च पठेन्नित्यं शत्रु
 बाधानिवारिकाम् ॥ सर्वान्कामानवाप्नोति ततो मुक्तिं लभेत ना ॥ ४० ॥ सूत उवाच ॥ इति ब्रह्मसुतश्चुत्वा पित्रा शिरयशः परम् ॥ शतनामाप्य
 शंभोश्च कृतार्थोऽभूच्छिवानुगः ॥ ४१ ॥ ब्रह्मनारदसम्वादः सम्पूर्णः कथितो मया ॥ शिवस्सर्वप्रधानो हि किं भूयश्श्रोतुमिच्छसि ॥ ४२ ॥ इति
 श्रीशिवमहापुराणे द्वितीयायां रुद्रसंहितायां पञ्चमे युद्धखंडे विदलोत्पलदैत्यवधवर्गने नामेकोनषष्टितमोऽध्यायः ॥ ५९ ॥ समाप्तोऽयं युद्धखंडः ॥

समाप्तेयं द्वितीया रुद्रसंहिता ॥ २ ॥

॥ अथ श्रीशिवमहापुराणे तृतीया शतरुद्रसंहिता प्रारभ्यते ॥

शिवमहापुराण—शतरुद्रसंहिता ३

श्रीगणेशाय नमः ॥ अथ तृतीया शतरुद्रसंहिता प्रारभ्यते ॥ “वन्दे महानन्दमनन्तलीलम्हेश्वरं सर्वविभुम्हान्तम् ॥ गौरीप्रियं कार्तिकविभ्रगं
 जसमुद्रवं शंकरमादिदेवम् ॥ १ ॥” शौनक उवाच ॥ व्याशशिष्य महाभाग सूत ज्ञानदयानिधे ॥ वद शंभुवतारंश्च यैरकार्षीत्सतां शिवम् ॥
 ॥ १ ॥ सूत उवाच ॥ मुने शौनक सद्गत्या दत्तचित्तो जितेन्द्रियः ॥ अवताराञ्छिवस्याहं वच्मि ते मुनये शृणु ॥ २ ॥ एतत्पृष्ठः पुरा नन्दी
 शिवमूर्तिस्सतां गतिः ॥ सनत्कुमारेण मुने तमुवाच शिवं स्मरन् ॥ ३ ॥ नन्दीश्वर उवाच ॥ असंख्याता हि कल्पेषु विभोः सर्वेश्वरस्य वै ॥
 अवतारास्तथापीह वच्म्यहं तान्यथामति ॥ ४ ॥ एकोनविंशकः कल्पो विज्ञेयः श्वेतलोहितः ॥ सद्योजातावतारस्तु प्रथमः परिकीर्तितः ॥ ५ ॥
 तस्मिन्तत्परमं ब्रह्म ध्यायतो ब्रह्मणस्तथा ॥ उत्पन्नस्तु शिखायुक्तः कुमारः श्वेतलोहितः ॥ ६ ॥ तं दृष्ट्वा पुरुषं ब्रह्मा ब्रह्मरूपिणमीश्वरम् ॥ ज्ञात्वा
 ध्यात्वा स हृदये ववन्दे प्रयताञ्जलिः ॥ ७ ॥ सद्योजातं शिवं बुद्ध्वा जर्ह्य भुवनेश्वरः ॥ मुहुर्मुहुश्च सदबुद्ध्या परं तं समचिन्तयत् ॥ ८ ॥ ततोऽस्य
 ध्यायतः श्वेताः प्रादुर्भूता यशस्विनः ॥ कुमाराः परविज्ञानयशस्वस्वरूपिणः ॥ ९ ॥ सुनन्दो नन्दनश्चैव विश्वनन्दोपनन्दनौ ॥ शिष्यास्तस्य महा
 त्मानो येस्तद्ब्रह्म समावृतम् ॥ १० ॥ सद्योजातश्च वै शम्भुर्ददौ ज्ञानं च वेधसे ॥ सर्गशक्तिमपि प्रीत्या प्रसन्नः परमेश्वरः ॥ ११ ॥ (इति सद्यो
 जातावतारः १) ततो विंशतिमः कल्पो रक्तो नाम प्रकीर्तितः ॥ ब्रह्मा यत्र महातेजा रक्तवर्गमवाप्यत् ॥ १२ ॥ ध्यायतः पुत्रकामस्य प्रादुर्भू
 तो विधेस्सुतः ॥ रक्तमाल्याम्बरधरो रक्ताक्षो रक्तपूगः ॥ १३ ॥ स तं दृष्ट्वा महात्मानं कुमारं ध्यानमाश्रितः ॥ वामदेवं शिवं ज्ञात्वा प्रणनाम
 कृताञ्जलिः ॥ १४ ॥ ततस्तस्य सुता ह्यासंश्चत्वारो रक्तवास्तवः ॥ विजाश्च विवाहश्च विशोको विश्वभावनः ॥ १५ ॥ वामदेवः स वै शम्भुर्ददौ
 ज्ञानं च वेधसे ॥ सर्गशक्तिमपि प्रीत्या प्रसन्नः परमेश्वरः ॥ १६ ॥ (इति वामदेवावतारः २) एकविंशतिमः कल्पः पीतवासा इति स्मृतः ॥
 ब्रह्मा यत्र महाभागः पीतवासा बभूव ह ॥ १७ ॥ ध्यायतः पुत्रकामस्य विधेर्जातः कुमारकः ॥ पीतवस्त्रादिकप्रौढो महातेजा महाभुजः ॥ १८ ॥
 तं दृष्ट्वा ध्यानसंयुक्तं ज्ञात्वा तत्पुरुषं शिवम् ॥ प्रणनाम ततो बुद्ध्या गायत्रीं शंकीं विधिः ॥ १९ ॥ जपित्वा तु महादेवीं सर्वलोकनमस्कृ
 ताम् ॥ प्रसन्नस्तु महादेवो ध्याययुक्तेन चेतसा ॥ २० ॥ ततोऽस्य पार्श्वतो दिग्वाः प्रादुर्भूताः कुमारकाः ॥ पीतवस्त्रा हि सकला योगमार्गप्रवर्तकाः ॥
 ॥ २१ ॥ (इति तत्पुरुषावतारः ३) ततस्तस्मिन्गते कल्पे पीतवर्गे स्वयंभुवः ॥ पुत्रान्यः प्रवृत्तस्तु कल्पो नाम्ना शिवस्तु सः ॥ २२ ॥ एका
 ण्वेव सम्म्यतीति दिव्यवर्षसहस्रके ॥ स्रष्टुकामः प्रजा ब्रह्मा चिन्तयामास दुःखितः ॥ २३ ॥ ततोऽपश्यन्महातेजाः प्रादुर्भूतं कुमारकम् ॥ कृष्णवं

शि० पु०
२४० ॥

णं महावीर्यं दीप्यमानं स्वतेजसा ॥ २४ ॥ धृतकृष्णाम्बरोष्णीषं कृष्णयज्ञोपवीतिनम् ॥ कृष्णन मौलिना युक्तं कृष्णस्नानानुलेपनम् ॥ २५ ॥
स तं दृष्ट्वा महात्मानमघोरं घोरविक्रमम् ॥ ववन्दे देवदेवेशमद्भुतं कृष्णपिंगलम् ॥ २६ ॥ अघोरन्तु ततो ब्रह्मा ब्रह्मरूपमव्यचिन्तयत् ॥
गुष्टाव वाग्भिरिष्टाभिर्भक्तवत्सलमव्ययम् ॥ २७ ॥ अथास्य पार्श्वतः कृष्णाः कृष्णस्नानानुलेपनाः ॥ चत्वारस्तु महात्मनः संवभूवुः कुमारकाः
॥ २८ ॥ कृष्णः कृष्णशिखश्चैव कृष्णास्यः कृष्णकण्ठधृक् ॥ इति तेऽव्यक्तनामानः शिवरूपाः सुतेजसः ॥ २९ ॥ एवंभूता महात्मानो
ब्रह्मणः सृष्टिहेतवे ॥ योगं प्रवर्तयामासुर्वोराख्यं महदद्भुतम् ॥ ३० ॥ (इत्यघोरावतारश्चतुर्थः ४) अथान्यो ब्रह्मणः कल्पः
प्रावर्तत सुनीश्वराः ॥ विश्वरूप इति ख्यातो नामतः परमाद्भुतः ॥ ३१ ॥ ब्रह्मणः पुत्रकामस्य ध्यायतो मनसा शिवम् ॥
प्रादुर्भूता महानादा विश्वरूपा सरस्वती ॥ ३२ ॥ तथाविधः स भगवानाशनिः परमेश्वरः ॥ शुद्धस्फटिकसंकाशः सर्वाभरण
भूषितः ॥ ३३ ॥ तं दृष्ट्वा प्रणनामासौ ब्रह्मेशानमजं विभुम् ॥ सर्वं सर्वदं सर्वं सुखं ह्यवर्जितम् ॥ ३४ ॥ ईशानोऽपि तथादिश्य
सन्मार्गं ब्रह्मणे विभुः ॥ सशक्तिः कल्पयांचक्रे स वालांश्चतुरः शुभान् ॥ ३५ ॥ जटी मुण्डी शिखण्डी च अर्द्धमुण्डश्च जज्ञिरे ॥
योगेनादिश्य सद्धर्मं कृत्वा योगगतिं गताः ॥ ३६ ॥ (इतीशानावतारः पञ्चमः ५) एवं संक्षेपतः प्रोक्तः सद्यादीनां समुद्रवः ॥ सनत्कुमार
सर्वज्ञ लोकानां दितकाम्यया ॥ ३७ ॥ अथ तेषां महाप्राज्ञ व्यवहारं यथायथम् ॥ त्रिलोकहितकारं हि सर्वं ब्रह्माण्डसंस्थितम् ॥ ३८ ॥
ईशानः पुरुषो घोरो वामसंज्ञस्तथैव च ॥ ब्रह्मसंज्ञा महेशस्य मूर्तयः पंच विश्रुताः ॥ ३९ ॥ ईशानः शिवरूपश्च गरीयान्प्रथमः स्मृतः ॥
भोक्तारं प्रकृतेः साक्षात्क्षेत्रज्ञमधितिष्ठति ॥ ४० ॥ शैवस्तत्पुरुषाख्यश्च स्वरूपो हि द्वितीयकः ॥ गुणाश्रयात्मकं भोग्यं सर्वज्ञमधितिष्ठति ॥ ४१ ॥
धर्माय स्वांगसंयुक्तं बुद्धितत्त्वं पिनाकिनः ॥ अघोराख्यस्वरूपो यस्तिष्ठत्यंतस्तृतीयकः ॥ ४२ ॥ वामदेवाह्वयो रूपश्चतुर्थः शंकरस्य हि ॥
अहंकृतेरधिष्ठानो बहुकार्यकरः सदा ॥ ४३ ॥ ईशानाह्वयस्वरूपो हि शंकरस्येश्वरः सदा ॥ श्रोत्रस्य वचसश्चापि विभोर्व्योमस्तथैव च ॥ ४४ ॥
त्वक्पाणिस्पर्शवायूनामीश्वरं रूपमेश्वरम् ॥ पुरुषाख्यं विचारज्ञा मतिमन्तः प्रचक्षते ॥ ४५ ॥ वपुषश्च रसस्यापि रूपस्याग्रेस्तथैव च ॥
अघोराख्यमधिष्ठानं रूपमाहुर्मनीषिणः ॥ ४६ ॥ रशनायाश्च पायोश्च रसस्यापां तथैव च ॥ ईश्वरं वामदेवाख्यं स्वरूपं शांकरं स्मृतम् ॥ ४७ ॥

श.रु.सं. ३
अ०:१

259

॥ २४०

